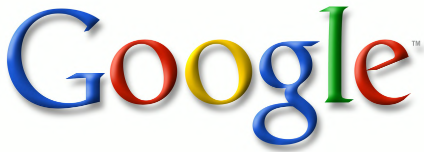

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

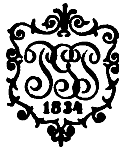
FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

FJÆRDE AARGANG.

KJØBENHAVN 1887.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

Indhold.

Januar.

Februar.

Marts.

April.

Maj.

Juni—Juli.

August.

September.

Oktober.

November—December.

Københavnske Byggeforhold og Byggelove.

»København staar i Begreb med at blive en Verdensstad« er et Stikord, som for nogen Tid siden kom i Omløb. »Efter at være indtraadt i Storstædernes Række har den udvidet sig med saa rivende Hurtighed, at man allerede kan forudse denne nye Fase i dens Udvikling.« Saaledes omtrent hed det sig i Bladene, og det var Ord, som havde en god Klang i mangen Københavners Øren. Hvem glemmer ikke gærne for et Øjeblik Nutidens Pinagtighed, Venstres Opsætsighed og Processerne og de vildfarne Højskoler, for i Tankerne at sé et glimrende Perspektiv: vor beskedne Hovedstad ophøjet til et af Kulturens Brændpunkter, et Valfartssted for Nationernes udvalgte, et nyt Paris, men bedre og, hvem ved, maaske skønnere end det gamle. Indtil man igen stikker Fingeren i Jorden og husker paa, hvor man er.

København bliver næppe nogensinde en Verdensstad, men dens Tilvækst i den sidste Snes Aar er saa betydelig, at den nok kan sætte Fantasien i Bevægelse. Paa den anden Side giver den Anledning til visse Betænkeligheder. Det er jo en bekendt Sag, at de Byer, som allerede har opnaaet Rang af Verdensstæder, senere har maattet gennemgaa en Renselsesproces, som det har kostet uhyre Ofre at sætte i Værk, og hvis Omfang endnu stadig vokser, efterhaanden som den skrider frem. Ogsaa København har haft sin Storvask efter Aarhundreders Forsømmelse, men Byens, navnlig de gamle Bydeles, blivende Præg har endnu ikke vundet væsentlig derved. Man har en Fornemmelse af at der er »meget, meget andet«, som skal renses ud, end det Snavs, som man allerede har faaet Bugt med. Derfor bør vor By, ogsaa uden Udsigt til at blive en Verdensdame, ikke blive træt af at gøre sit Toilette — for alle Muligheders Skyld. Selv en landlig Skønhed

sætter jo Pris paa — »af en Landsbypige at være« — at se tækkelig ud.

Med Hensyn til Opfattelsen af den private Sundhedsplejes Betydning er der nu virkelig sket endel Fremskridt her hjemme i de senere Aar. Overfor epidemiske Sygdomme har der som Følge af Smittelærens rivende Udvikling rundt omkring hos den enkelte dannet sig en stigende Frygt for en overalt lurende Fare, som ofte faar et overdrevent, ja næsten komisk Udtryk. Men desuden har man begyndt i en hidtil ganske ukendt Grad at arbejde for sin Sundhed. Den yngre Generation behøvede blot at se sig i Spejlet for at det Spørgsmaal efterhaanden maatte trænge sig frem: Vilde Slægten se saaledes ud, dersom der af os selv og vore Forfædre var lagt tilstrækkelig Vægt paa Sundhed og legemlig Udvikling? Da først Spørgsmaalet var rejst, var Svaret givet, og de yngre begyndte at svømme og ro og springe og fægte og hænge i Trapez, saa det nok skal hjælpe.

Hvad derimod den offentlige Sundhedspleje angaar, har den endnu langtfra erhvervet sig den Plads i Befolkningens Tankegang, som tilkommer den. Den enkelte kan føle Trykket af en usund Bolig, af Mangel paa Lys og Luft, men den offentlige Mening beskæftiger sig ikke med disse Spørgsmaal, og Ansvaret føles som Følge deraf næppe nok af den enkelte overfor sig selv, end sige af Værter og Husejere og Aktieselskaber overfor andre.

Et godt Haab om en Forbedring i disse Forhold giver den under haarde Fødselsveer tilvejebragte Sundhedsvedtægt, som fornylig er traadt i Kraft. I denne bebudes bl. A. Ansættelsen af hygiejniske Læger »som har den Opgave i Almindelighed at virke i den offentlige Sundhedsplejes Tjæneste, derunder indbefattet at foretage saadanne hygiejniske Undersøgelser, hvortil lægevidenskabelig Indsigt er nødvendig«. Det vil vel altsaa omtrent blive noget tilsvarende til det, som andensteds kaldes Sundhedsinspektører, i England »inspectors of nuisances«. For disse hygiejniske Læger vil der altsaa blive en Lejlighed til personlig Paavirkning af Byens Borgere, hvorved forhaabentlig i Tidens Løb den almindelige Interesse og Ansvarsfølelse overfor Sundhedsplejen vil skærpes. Af væsentlig Betydning er ogsaa Bestemmelsen om, at Beboelsesrum, som af Sundhedskommissionen skønnes at være skadelige for Beboernes Sundhed, kunne fordres rensede og istandsatte paa fyldestgørende Maade, og hvis saadant ikke kan opnaas, kan Beboelsen forbydes. Ligeledes faar Sundhedskommissionen Bemyn-

digelse til at afgøre, om en Bolig maa anses for overbefolket og i saa Fald til at fastsætte, hvor mange Beboere Lejligheden maa indeholde.

Af endnu mere vidtrækkende Betydning for Byens Udvikling vilde det være, om der paa de Arealer, som i den nyere Tid ere indtagne til Bebyggelse, rejste sig en Mønsterby, om hvilken man kunde sige, at den i fuldt Maal svarer til Tidens Fordringer. Hvad det fra Sundhedsplejens Synspunkt kommer an paa, er i Henseende til de nye Kvarterers ydre Fremtræden, følgende Hovedpunkter: at Forholdet mellem Størrelsen af det bebyggede og det ubebyggede Areal — med andre Ord: mellem Husenes Grundflader og Gaardspladsene — er tilfredsstillende, at Gadernes Brede og den fastsatte Grænse for Husenes Højde er tidssvarende og at saadanne hygiejniske — eller rettere uhygiejniske — Abnormiteter som Kælderboliger ere udelukkede. Det er med Hensyn til disse Punkter af største Betydning for Byens Fremtid og for Bysbørnenes Tankegang, som præges af de Forhold, de daglig have for Øje, at der hviler en i Virkeligheden liberal Aand over de Bestemmelser, som ere gældende ved Fremvæksten af nye Bydele.

De Byggelove, som have været bestemmende for Københavns Udvikling i Nutiden, ere følgende: Bygningsloven for Staden København og dens Forstæder af 17de Marts 1856 og den nu gældende Bygningslov for Staden København af 21de November 1871 med en mindre væsentlig Ændring ved Lov af 15de Maj 1875. Som bekendt har Regeringen nu atter forelagt Rigsdagen et Byggelovsforslag, som første Gang fremsattes i Rigsdagssamlingen 1880—81, hvor det, efter at være behandlet af Landstinget, gik over i Folketinget, som nedsatte et Udvalg, der dog ikke naaede til at afgive Betænkning.

Naar man læser de Bemærkninger, hvormed Motiverne til dette Lovforslag oprindelig indlededes, skulde man tro, at man stod overfor et epokegørende Skridt i den danske Lovgivning, som kun den sorteste Utaknemmelighed kan vise sig kølig overfor. Lovforslaget erklæres for »fremgaaet af saa omfattende Overvejelser og under Medvirkning af en saa alsidig Sagkundskab«, at Lovgivningsvirksomheden paa dette Punkt tør forudsættes at være afsluttet for et længere Tidsrum ved dets Vedtagelse. Da det er saa fortrinligt, er det let at forstaa, at Ministeriet ikke har fundet det mindste værd at tilføje eller forandre i Forslaget, siden det

var for i Rigsdagen for 6 Aar siden. Den Slags Mesterværker taaler ikke at lappes paa.

Men selv det fuldkomne har i denne Verden sine Mangler og saaledes ogsaa det nye Byggelovsforslag. Muligvis har det sine tekniske Fortrin. Maaske det i arkitektonisk Henseende skaber mere Mulighed for en rigere Udsmykning af Bygningerne end de gamle Byggelove. Det maa andre afgøre. Men i saa Henseende skal jo meget kunne ordnes ad administrativ Vej, og for saa vidt behøves altsaa ingen ny Lov. Men i hygiejnisk Henseende, hvor der er Trang til Lovbestemmelser, som gammel Fordom kan løbe Panden imod, er Forslaget ikke gavmildt, ja i enkelte Henseender forældet, inden det er fremkommet.

Hvad først Tvangsforholdet mellem det bebyggede og det ubebyggede Areal angaar, fastholder Forslaget den samme Fordring, som allerede er optaget i Byggeloven af 1871, nemlig at indenfor Voldlinjen mindst en Fjærdedel af Byggegrunden og udenfor denne mindst en Tredjedel skal danne en ubebygget Plads. En tilføjet Bestemmelse om, at det ubebyggede Areal ikke i nogen Retning maa have mindre Tværmaal end 4 Alen, er kun en Gentagelse fra Tillæget af 1875. Med Hensyn til dette Punkt skal kun bemærkes, at det Maal, man fra hygiejnisk Side tilstræber med Hensyn til Gaardsrummets Størrelse i store Byer, er en ubebygget Plads af samme Fladerum som Bygningens Grundflade, altsaa indtagende Halvdelen af Byggegrunden, at denne Fordring i mange store Byer er uigennemførlig paa Grund af de lokale Forhold (Fæstningsværker eller andre Hindringer for Udvidelsen), men at Forholdene for Københavns Vedkommende ikke synes at lægge uoverstigelige Hindringer i Vejen for en saadan Bestemmelse.

Med Hensyn til Gadernes Brede har Forslaget et lille Fremskridt at notere. I Byggeloven af 1871 hed det: »Ingen ny Gade maa anlægges af mindre Brede end 20 Alen«, hvilket er gentaget i Forslaget, men hertil er føjet: »eller udenfor den indre Linje af de tidligere Volde 25 Alen«. Det lille Tillæg af 5 Alen maa paaskønnes, om det end taber noget i Værd ved, at det som Regel er Københavns Kommune, der anlægger de nye Gader, altsaa en Autoritet, som ikke særlig kan antages at trænge til et saadant Paalæg. 25 Alen er imidlertid ikke nogen rigelig Gadebrede, den burde aldrig være mindre end 30 Alen. Til Sammenligning kan anføres, at der i Preussen gælder den fra Handelsministeriet ud-

gaaede Bestemmelse, at nye Hovedfærdselsgader i Byer skulle være mindst 30 Meter (48 Alen), Bigader 20 Meter (32 Alen) i Brede. Flere Gader i vort Voldkvarter gøre ogsaa et temmelig snævert Indtryk, men det skal indrømmes, at den rigelige Udlægning af Arealer til Parkanlæg bøder en Del derpaa. Vor Voldgade har jo ogsaa den anselige Brede af 80 Alen — medens den for sin Flothed berømte Passage Avenue de l'industrie i Antwerpen, anlagt over det gamle Citadel, er 60 Meter (96 Alen) bred*) — og udenfor Voldgaden findes den 40 Alen brede Farimagsgade, medens hele Forholdet forbedres betydeligt ved det endnu langt bredere Luftbælte, som udenfor denne igen dannes af Søerne.

Derimod har Forslaget bibeholdt Bestemmelserne fra Loven af 1871 om Forholdet mellem Husenes Højde og Gadernes Brede, nemlig at Højden ikke maa være større end Gadens Brede med Tillæg af en Fjærdedel, hvortil endnu kan føjes en Alen til Gesims med yderligere Tillæg af 2 Alen, naar Bygningskommissionen giver Tilladelse dertil. I Gader af 20 Alens Brede maa Bygningernes Højde altsaa være 25 Alen foruden Tillægene, og denne Grænse maa ikke overskrides i bredere Gader og paa aabne Pladse. Denne Bestemmelse svarer kun i ringe Grad til de sanitære Fordringer. Hvad der i denne Henseende maa tilstræbes er, navnlig for den gamle Bys Vedkommende, at nye Bygninger kun opføres i samme Højde som Gadens Brede. Det vanskelige Spørgsmaal om Højden af Bagbygninger gaar Forslaget let hen over, idet det tillader dem at være af samme Højde som Forbygningerne, altsaa afhængig af Gadens Brede. Det er dog indlysende, at der i en gammel By som København er stor Fare for, at smaa Baghuse og Sidebygninger nedrives, efterhaanden som Grunden bliver dyrere, for at give Plads for høje Huse til Udlejning. Disses Højde burde selvfølgelig snarere være afhængig af Gaardspladsens Størrelse end af Gadens Brede.

Værre er det, at Forslaget bibeholder Tilladelsen til at indrette Kælderboliger i nye Bygninger. Og det saa meget mere, som der har været en Tid for ikke længe siden, da man har haft Øjnene aabne for det utilladelige deri. Byggeloven af 1856 indeholdt nemlig følgende Bestemmelse: »Efter Udgangen af 1865 tør ingen ny Beboelseskælder indrettes«. Det er en for den Tid frem-

---

*) Til Sammenligning kan anføres, at „Unter den Linden" i Berlin er 45 Meter (72 Alen) bred.

synet Bestemmelse, som det er en Ære for den daværende Lovgivning at have gennemført. Den viser, at man ansaa Kælderboliger for en forældet Indretning, som vor Tid ikke i Længden vilde taale.

Som Følge af denne Lovbestemmelse kom der altsaa en Aarrække efter 1865, hvor der ikke indrettedes Kælderboliger i København, og det var heldigvis netop den Periode, i hvilken det lavtliggende Kvartér paa Gammelholm blev bebygget. Det viste sig nu ganske vist, at det var vanskeligt at forhindre en Omgaaelse af Bestemmelsen. Man vedblev at indrette Kælderbutiker og Politiet havde sin Møje med at efterspore og forhindre, at disse Lokaler ogsaa brugtes til Natteophold. Men Principet var slaaet fast, de fleste Kældere indrettedes kun til Lagere eller Brændselsrum, og det gjorde sin Gavn.

Saa kom Byggeloven af 1871 og den betegnede utvivlsomt et Tilbageskridt ved atter at indføre Beboelseskældere. Ikke engang i det nu forelagte Byggelovsforslag har man haft Mod til at bryde med dem. Der er taget visse Forsigtighedsregler, paabudt Asfalt og Beton og isolerende Hulrum, men om dem kan man kun sige, at de staa som et Vidne om, at man ved Lovforslagets Affattelse har haft en Følelse af det naturstridige i at indrette menneskelige Boliger under Jordens Overflade, men de afhjælpe ikke Ondet. Det kan være meget paaskønnelsesværdigt at skaffe Kælderne mere Luft og mere Lys, men man kan ikke derved gøre dem lige saa hensigtsmæssige som andre Boliger, netop fordi man ikke kan skaffe dem Luft og Lys nok.

Det er jo nemlig ikke den værste Ulæmpe ved de københavnske Kældere, at de paatrykke Byen et gammeldags, næsten middelalderligt Præg. De vekslende Indtryk, som en Vandring ned ad Københavns Gader giver — snart den krydrede Lugt fra en Familjes Middagsmad, snart højrøstet Samtale fra en Beværtning, snart en underjordisk Rumlen, som uvilkaarlig henleder éns Opmærksomhed paa Skiltet over Kælderhalsen: »Her Rulles« — høre til den Slags Oplevelser, som maaske i manges Øjne ved Vanens Magt efterhaanden smelter sammen med Fornemmelsen af det hjemlige og hyggelige. Langt væsentligere er den overalt stigende Erkendelse af, at Kælderboliger ere skadelige for Beboernes Sundhed og derfor forkastelige. Det er af den Slags Ting, for hvilke der paa vore hygiejniske Kundskabers nuværende Standpunkt i Grunden ikke behøves noget Bevis. Kan man overhovedet

nogenlunde stole paa Sundhedsplejens almindelige Grundsætninger, maa ogsaa Kælderboliger være skadelige for Sundheden. Men for deres Skyld, som trænger til Beviser — for saa vidt man kan tale om egentlige Beviser paa dette Omraade — er det ikke vanskeligt ogsaa at skaffe saadanne til Veje.

Blandt de nyere Undersøgere paa dette Omraade kan nævnes den bekendte Hygiejniker Fodor i Budapest. Han undersøgte Hyppigheden af Dødsfald af Kolera og tyfoid Feber i alle denne Bys Huse i Løbet af 15 Aar og fandt, at Dødeligheden af disse Sygdomme var langt større i de Huse, som vare forsynede med Kælderboliger, end i de øvrige. Han opstiller som Sundhedsplejens første Fordring, naar det gælder at modarbejde Epidemier, at samtlige Kælderboliger bør lukkes. I Følge Berlins Dødeligheds-statistik dør der aarlig af 1000 levende i Kælderboliger 25,3, i Stuelejligheder 22,0, paa 1ste Sal 21,6, 2den Sal 21,8, 3dje Sal 22,6 og 4de Sal 28,2. Det høje Dødelighedstal for Beboerne af 4de Sal tyder hen paa den bekendte Erfaring, at Boligen ikke er den vigtigste Faktor i en Befolknings Sundhedstilstand, men vedkommendes sociale Stilling. I de store Byers Fattigkvarterer samles Proletariatet, de fattigste af de fattige, oppe under Taget. Dette er tilstrækkeligt til at paatrykke den saakaldte fjærde Sals Beboere i en By som Berlin det høje Dødelighedsstempel. Beboelsen af Kældere kan derimod meget godt være forbundet med ikke ringe Velstand (ved Handel, Beværtning o. s. v.), men desuagtet er Dødeligheden temmelig høj.

Efterhaanden har man da ogsaa begyndt rundt omkring i Europa at indskrænke Kælderboligernes Antal. I England ere Kælderboliger i nyopførte Huse allerede forbudte ved Public health act af 1875. Den tyske Forening for offentlig Sundhedspleje opstillede ved sit Møde i München 1875 blandt sine Teser angaaende de hygiejniske Fordringer til nye Bygninger følgende: »I nye Bygninger maa Boliger principmæssig forbydes i Rum, som kun til Dels befinde sig over Jordens Overflade.« I mange tyske Byggelove ere Kældere nu forbudte i nye Bydele, og i den foreslaaede Byggeordning for Berlin er optaget den Bestemmelse, at Kældere ikke længere maa indrettes til Beboelse eller Natteophold, og for Benyttelsen til andet Brug, Køkkener, Butiker eller Værksteder, gives meget strænge Regler. I en ny Byggeordning for Byen Köln (af 15de Januar 1885) er følgende Bestemmelse optaget: »I alle Slags Rum, som kun til Dels ligge over Jorden, ere Boliger

(Kælderboliger) forbudte, og disse Rum maa ikke benyttes til Sovesteder. Undtagelser kunne ved tilstrækkelig Isolering kun i særegne Tilfælde tilstedes af Politiet, og selv da kun for saadanne Rums Vedkommende, som ere tilstrækkelig tilgængelige for Sollyset. Under alle Beboelsesrum skal der findes Kælder.« Tilladeligheden begrænses her ved den angivne Indskrænkning og ved den sidste Tilføjelse, at der under en Kælderbolig atter skal findes en Kælder, til den mindst mulige.

Paa Grund af Københavns lave Beliggenhed og Grundens daarlige Beskaffenhed ere Kælderboliger ingensteds mere forkastelige end her. Det vilde være en Plet paa en Byggelov fra vor Tid, om den fremdeles, som det i Rigsdagen forelagte Forslag, tillod Indretning af nye Kælderboliger, saa meget mere som det for en kort Aarrække siden har været forbudt.

Medens det saaledes, hvad Hovedpunkterne angaar, er vanskeligt at faa Øje paa de sanitære Fortrin ved det forelagte Byggelovsforslag, gælder det samme ogsaa mere underordnede Spørgsmaal. Der kunde nævnes flere Punkter, som ikke berøres i Forslaget, saaledes Spørgsmaalet om Vindusfladens Forhold til Størrelsen af beboede Rum; i den ovennævnte Kölnske Byggeordning fastsættes, at der skal være mindst en Kvadratmeter Vindu for hver 45 Kubikmeter Rum. Bestemmelserne om Kloakafløbene kunde være fuldstændigere. Paalæget, at alle Køkkenvaske skulle have Vandlaase, er en Gentagelse fra Byggeloven af 1871, men der er ikke givet denne Bestemmelse tilbagevirkende Kraft, i alt Fald er det ingensteds udtalt. Og just i denne Henseende kunne Københavnerne trænge til en lille Paamindelse. Rundt omkring i Byen findes nemlig en Mængde Køkkenvaske, som ikke ere forsynede med noget som helst Lukke for Kloakluftens Adgang til Køkkenet. Først naar der en Gang bliver indført Vandklosetter i København, vil man faa Respekt for Kloakuddunstningerne, endskøndt de rimeligvis allerede nu ere lige saa skadelige for Sundheden, som de da ville blive. I England og Nordamerika lægges der en overordentlig Vægt paa denne Sag. Ved forefaldende epidemiske Sygdomstilfælde i et engelsk Hus er det jo gærne det første Udraab: »Look to the drains!«; det vil sige omtrent saa meget som: Se til Afløbene til Kloaken, om Rørene ere tætte og Vandlaasene i Orden!

Det er saaledes ikke nogen Overdrivelse at sige, at det foreliggende Byggelovsforslag ikke i nogen høj Grad er præget af Sans for vor Bys sanitære Mangler og for vor Tids hygiejniske

Fordringer. Man maa derfor haabe, at det ikke vil blive til Lov uden at have undergaaet gennemgribende Forandringer paa de Stadier, som det endnu har tilbage at gennemløbe. Et andet lille Lovforslag, som gaar lige løs paa det Onde, hvorunder vor Hovedstad lider, er det af de københavnske Folketingsmænd indbragte Forslag, der, som bekendt, gaar ud paa at tilsige Københavns Kommune et Laan af Statskassen paa 4 Millioner, af hvilke Halvdelen skal benyttes til Omregulering af overbefolkede og usunde Kvarterer af Byen, medens Resten anvendes til Opførelse af gode og sunde Arbejderboliger.

Forslaget falder i Grunden i to Dele, som strængt taget ikke logisk behøver at høre sammen. Det tilsigter for det første en Omregulering af overbebyggede og usunde Kvarterer, og den eneste fyldestgørende Omregulering, man kan tænke sig, af saadanne Kvarterer er vel, at de jævnes med Jorden og Pladsen udlægges til Beplantning. Hvad der kunde vindes ved en saadan Foranstaltning hist og her i Byen, vilde være intet mindre end en sand Genfødelse for hele det omliggende Kvarter. Det er endnu muligt at paavise hele Bygningskomplekser af sammenpakkede Smaafolksboliger, som det vilde være en storartet Vinding for Nabolaget at faa erstattede ved en aaben Plads med et Par Rækker Træer. Det gælder, for at nævne et Eksempel, saaledes Firkanten mellem Landemærket, Vognmagergade, Store og Lille Brøndstræde. Men det maa indrømmes, at det Aar for Aar bliver vanskeligere at paavise hele Kvarterer, som egne sig til en saadan Medfart. Det er ikke fordi Nøden og Overbefolkningen er mindre, men det er fordi der rundtomkring, selv i de daarligste Kvarterer, efterhaanden af driftige Ejere er opført enkelte nye og kostbare Huse, som lægge en næsten uoverstigelig Hindring for Ekspropriation, i alt Fald saa længe den ikke føles af Befolkningen som en uafviselig Nødvendighed.

Maaske har det været Forslagsstillernes Tanke, at »Omreguleringen« af de usunde Kvarterer ogsaa kunde foregaa paa en anden Maade, nemlig ved enkeltvis Opkøb og Ombygning af særlig usunde Boliger. Af saadanne vilde det ikke være vanskeligt at udpege en Del, men man har ondt ved at tænke sig en saadan Foranstaltning iværksat af det offentlige. I London har en bekendt Dame, Miss Oktavia Hill, indlagt sig overordentlige Fortjænester ved at sætte et saadant Foretagende i Gang. For over 20 Aar siden begyndte hun at opkøbe faldefærdige Huse i Londons Fattig-

kvarterer, indrette dem til sunde Boliger og bortleje dem til Arbejdere. Det har vist sig at være et Foretagende, som ved hendes dygtige Bestyrelse af Husene i Længden ikke kostede noget Pengeoffer, og det har haft den Indflydelse paa Beboerne, at de efterhaanden ere ophørte at være nødlidende, endskøndt der ikke ydes dem anden Hjælp end at de i arbejdsløse Tider saa meget som muligt faa Beskæftigelse ved Ombygningen og Istandsættelse af Husene. Til Gengæld forlanges det, at Lejen erlægges punktlig. Et andet Foretagende i London tilsigter ogsaa en Omregulering af Fattigkvarterer, men paa en Maade og i en Udstrækning, at man vel maa sige, at der ikke i København findes Trang til noget saadant. Det er det for faa Aar siden under Navn af »Improved Industrial Dwellings Company« dannede Selskab, som har sat sig til Formaal at opbygge en ny By i Steden for det berygtede londonske Distrikt Joho. I Steden for de nedrevne Huse bygges Mønsterboliger for Arbejdere, rigtignok i store Kasernebygninger, men med et udmærket Ventilationssystem, elegante Kaminer i Værelserne og et Badekammer paa Husets Tag. Selskabet er delvis grundet paa Velgørenhed, idet Aktionærerne give Afkald paa deres Renter til Gunst for en Forbedring af de lavere Klassers sanitære og økonomiske Tilstande. Medens man maa ønske, at Miss Hill maa finde Efterlignere andensteds, hører den sidste Plan til den Slags Tanker, der kun fostres og trives i Kæmpebyer som London.

Den anden Del af de københavnske Folketingsmænds Forslag gaar som bekendt ud paa, at to Millioner Kroner af Københavns Kommunes Laan skulle benyttes til Opførelse af gode og sunde Arbejderboliger. Der blev under Forhandlingerne i Folketinget fra højre Side rejst Tvivl om, hvor vidt der var Trang til saadanne i København, idet der henvistes til, at der for Øjeblikket stod henved 4000 Lejligheder ledige her i Byen. I Landstinget var det blevet til, at 2000 gode og sunde Arbejderboliger for Tiden stod ledige i København. Denne sidste Angivelse hviler paa altfor løst et Grundlag til at man behøver at tillægge den nogen Vægt. 4000 ledige Lejligheder er ikke noget overdrevent stort Antal i en By som København, idet det omtrent svarer til de sidste Aars aarlige Tilvækst i Lejlighedernes Antal ved Nybygninger. Der findes blandt disse uden Tvivl mange Arbejderboliger (i Følge det sidst udkomne Hæfte af »Statistiske Oplysninger om Staden København« i 1886 1962 En- og Toværelsers Lejligheder), men at de ere

gode og sunde, derfor mangler Beviset. Der er i den sidste Snes Aar bygget mange Boliger for Smaafolk, saaledes paa Nørrebro, Vesterbro ja selv i Voldkvarteret ved Nansensgade, som hverken ere gode eller sunde. Hvor der virkelig er indrettet gode og sunde Arbejderboliger, har der altid været Rift om dem. Mange andre Lejligheder staa ledige paa Grund af de daarlige Tider. I en nedadgaaende Periode som den nuværende indskrænke en Del bedrestillede sig og opsøge mindre Lejligheder, andre af den lavere Middelstand, Høkere og Smaahandlende, søge ud paa Landet igen, hvorfra de ere komne, men Arbejderne blive, hvor de ere. Deres Antal forøges maaske ikke i samme Grad som tidligere ved Indvandring, men de, som allerede ere i Byen, prøve først paa at afvente bedre Tider, og naar Haabet glipper, har de ikke længere Midler — Tøjet er paa Assistenshuset, Huslejen maaske ikke betalt — til at slippe bort. Paa den Maade kan der meget godt være Trang baade til Arbejde og til Arbejderboliger.

De nye Arbejderboliger skulle i Følge Lovforslaget bygges i København eller dens umiddelbare Nærhed. Medens det ikke er nogen Fordel for Arbejderne at bo i den gamle By, er det ubetinget det heldigste for dem, at de ikke trænges udenfor Byens nuværende Omkreds. Men her møder den Vanskelighed, at det snart vil være umuligt at finde nogenlunde store og ikke altfor kostbare Byggegrunde indenfor Byens nuværende Omraade. Dette er en Følge af forskellige Omstændigheder: for det første Byens Beliggenhed paa en fremspringende Odde, hvorved dens Periferi begrænses af Vandet paa en for dens Udvidelse uheldig Maade. Dernæst det Bælte af døde Arealer, der i en Halvkreds omgiver Byen, først Fællederne, dernæst Assistenskirkegaarden, Landbohøjskolens Marker og Have, endelig Frederiksberg Have og Søndermarken. Indenfor denne Halvkreds vil Bebyggelsen om ikke ret mange Aar være indskrænket ligesom tidligere bag de gamle Volde, idet det foreløbig ikke vil være muligt for den voksende By at omspænde disse Arealer paa en saadan Maade, at der kan danne sig nye Centrer for Bebyggelsen udenfor Kredsen. Der vil derfor uden Tvivl i en ikke fjærn Fremtid fremstaa et uafviseligt Krav paa, efter Overenskomt med Staten, at inddrage Fællederne med under Bebyggelsen — naturligvis med Udlægning af de nødvendige aabne Pladse og Parkanlæg — for at Byen kan udvide sig i den foreløbig naturligste Retning, nemlig nord paa langs Sundet, ikke som nu med smalle Udløbere, men standsmæssigt, som en Storstad bør

udvide sig. Derimod maa Udvidelsen syd paa være forbeholdt en fjærnere Fremtid, naar Kalvebodstrand en Gang bliver uddybet.

Først naar der en Gang skal lægges en saadan samlet Plan for Byens Fremtidsudvikling, vil det ogsaa være muligt at sikre Arbejderne deres Plads paa Byens Grund, idet der fra Begyndelsen af bør udlægges Arealer til Arbejderboliger. Indtil da ville Arbejderne være nødte til at flytte ud i Byens Udkanter eller til dens nærmeste Omegn. Det kan være ganske heldigt, saa længe Arbejderen har at vælge imellem slette og overbefolkede Lejligheder i den gamle By og friere beliggende Boliger i Omegnen, men det har den uheldige Omstændighed, at Arbejderen ikke bedre end andre Forretningsmænd er i Stand til at bo langt fra sit Arbejdssted, og han har mindre Tid at spilde til at rejse frem og tilbage.

Tanken om at bygge Arbejderkolonier i længere Afstand fra Byen — et Forslag, som ogsaa er fremkommet her hjemme, men som hurtig forsvandt lige saa lydløst, som det var kommet — vil overhovedet næppe passe til vore Forhold. I Fabriklande lader det sig gøre og det har vist sig nødvendigt i Nordamerikas nye Byer, hvor det er ret almindeligt, at Arbejderne ikke føle sig hjemme, fordi Besiddelsen af Grundejendomme naar langt ned i Middelklassen og udelukker dem som en særlig Kaste. De ere her nødte til enten at tage til Takke med Bolig i et Lodging house med dets for deres Selvstændighedsfølelse generende Fællesskab i Samlivet eller at søge ud paa Landet til Arbejderkolonierne. I London har Tanken vist sig gennemførlig. Flere Selskaber, navnlig »The artizans, labourers and general dwellings Company«, have med Held indrettet Arbejderkolonier i større Afstand fra Byen, hvormed Forbindelsen sker ved hurtige Jærnbanetog. Men man maa ikke glemme, i hvor høj Grad vore Forhold ere forskellige fra Londons, en By, som allerede havde naaet Kæmpestørrelse, inden man i Fyrrerne begyndte at rette sin Opmærksomhed paa de lavere Klassers Boliger og, da man stod overfor en Elendighed, hvortil der endnu den Dag i Dag ikke findes Mage noget andet Sted i den civiliserede Verden, fik Øjnene op for Nødvendigheden af at bøde paa Fortidens Synder. Ogsaa i København er der noget at bøde paa, men naar der lægges en fornuftig Plan for den fremtidige Bebyggelse, samtidigt med, at Byens indre Omdannelse — under Paavirkning af en tidssvarende Byggelov —

langsomt skrider fremad, maa ogsaa selve Byen kunne rumme sine Arbejdere og skaffe dem sunde Boliger indenfor sine Grænser.

Planen om Arbejderkolonier vil uden Tvivl atter dukke op, men i social Henseende vil den næppe virke som et Lægemiddel. I København er Arbejderstanden sammenvokset med den lavere Middelstand, den har sit Udbytte af Vekselvirkningen med den øvrige Hovedstadsbefolkning, søger samme Fornøjelser, samme Kilder til Belæring som den, og det maa betragtes som et socialt Gode. Derimod ere Arbejderkolonierne, som det andensteds har vist sig, bl. a. ogsaa forbundne med den Ulæmpe, at mange Haandværkere, hvis Arbejde tillader dem at spise deres Middagsmad i Hjemmet, f. Eks. Skrædere, Malere, til Dels Murere, forhindres deri ved Afstanden og nødes til at søge Værtshus. Ikke ved at sende Arbejderne bort, men ved at skaffe dem sunde Boliger i Byen, saa at de med Opholdet i denne forbinde de med det saakaldte Mulhouse-System forbundne Fordele: smaa Huse, helst med Have, og om muligt Udsigt til at blive Ejere, bidrager man til Løsningen af det sociale Spørgsmaal.

Hvor vilde man desuden anlægge en saadan Arbejderby i Københavns Omegn? Det var dog vel ikke Meningen, at den skulde ligge udenfor Fæstningsværkerne.

Derpaa har man nok ikke tænkt endnu, ligesom man overhovedet ikke har gjort sig klar, hvad der vil blive Følgen for Københavns Fremtid, naar den først er bleven provisorisk og privat befæstet. Den vil ikke vinde derved i materiel Henseende, end mindre som et Knudepunkt for aandelige Interesser. Militarismen vil uden Tvivl under vore smaa Forhold vise sig i høj Grad uheldbringende paa alle Omraader. I Steden for at blive en Verdensstad, vil den for fremmede Nationer blive en Kuriositet paa Verdenskortet og, hvad der er det værste, for os selv et udsøgt Hjemsted for Splittelse og Nag.

November 1886.

Axel Ulrik.

København som aaben By.

Et Gensvar til Hr. Kaptajn Sørensen fra Oberstlieutenant Tuxen.

I sin Replik til mig i »Tilskuerens« Nov.-Dcbr.-Hæfte er Hr. Kapt. Sørensen optraadt som Forsvarer af S. Kj.'s Morgenbladsartikler, fordi som Kapt. siger, jeg ved mine Slutningsbemærkninger ikke utydeligt giver tilkende, at jeg mistænker ham for at være deres Forfatter. Jeg skal hertil bemærke, at jeg ganske vist rygtevis havde hørt Kapt. S. nævne som Pseudonymen S. Kj., men at jeg ikke troede derpaa. Selv nu har jeg nogen Vanskelighed derved; jeg kan vedvarende ikke forstaa, at en Militær kan tro, at medens vor Hær vanskelig siges at kunne forsvare det af permanente Værker beskyttede København, den lettere skulde kunne forsvare et ubefæstet eller feltbefæstet Terrænafsnit, der er mangfoldige Gange større; og jeg har Vanskelighed ved at forstaa, at de, som kende Krigen 1864, endsige den ansete Forf. af den anden slesv. Krig, ikke skulde have af denne Krig indsuget den Lære, der mest springer i Øjnene, at farligst af alt er Udstykning af Stridskræfterne.

Selve min Artikel har ikke tilfredsstillet Kapt. S. Han bebrejder mig navnlig, at jeg hovedsagentlig har holdt mig til hans Forsvarsplan, nemlig til de Betragtninger, som anstilledes over, hvorledes Forsvaret i det hele vilde stille sig, naar København var ubefæstet. Jeg vil dog langt hellere høre denne Anke end den modsatte, at jeg har dvælet ved Lappalier og ladet Hovedsagen ligge.

At Kapt. S. i øvrigt fastholder sine i Morgenbladsartiklerne fremsatte Anskuelser, kan ikke forbause dem, der Aar ud og Aar ind har set S. Kj. endog uden Spor af Variation forfægte de samme Anskuelser. Jeg gør da heller intet Forsøg paa at over-

bevise ham, men ønsker kun at godtgøre for Tidsskriftets Læsere, at hans Bevisgrunde ere Postulater, og at han i de af ham fremsatte Hovedbetragtninger dels vedrørende Koncentrations-Spørgsmaalet, dels vedrørende Forsvaret af det n. o. Sjælland med et befæstet Helsingør som Reduit, indtager en haabløs isoleret Stilling, ikke alene iblandt Militære, men blandt alle, der have udtalt sig om Forsvaret, ligegyldig til hvad Parti de høre.

Han forlanger, at vi til en Begyndelse skulle staa paa vore to Krigsskuepladse, paa Sjælland og i Jylland. Men dette Standpunkt er et forlængst overvundet Dilettant-Standpunkt. Berg udtalte alt i 1872: »Det er mig ubegribeligt, at man for at forsvare sit Land skal ordne sit Forsvar saaledes, at man intet kan forsvare.« Boisen har hævdet, at vi ikke maa vente at faa en Mand overført, end ikke fra Lolland og Falster! Hvis Kapt. S. vil indvende, at dette er Enkeltmands Udtalelser, betydningsløse for ham, saa minder jeg om Venstres Udtalelse i Flertallets Udvalgs Betænkning af 15. Marts 1875, at »mod Sjælland maa det afgørende Angreb ventes ført. Sj. er Danmarks naturlige Fæstning. Hverken Jylland eller Fyn kunne forsvares mod Angreb, der tilsigte mere end Brandskatning, Fouragering m. m.« og fremdeles om Flertallets Udvalgs Betænkning af 4. Febr. 1876, hvor Venstre hævder det samme. Man vil i 1876 vel ikke gaa ind paa Jyllands fuldstændige Blottelse, men »har dog den Sandsynlighed for Øje, at Landets Forsvar vil kræve Forsvarskræfternes størst mulige Sammendragning paa og om Sjælland.«

Kapt. S. Teori om Forsvarets Splittelse »til en Begyndelse« til vore to Krigsskuepladse for senere, naar Angrebet prononceres, at udføre Koncentrationen derhen, hvor det skal gaa løs, har, eftersom alle ere enige om det modsatte, i Virkeligheden ingensomhelst Interesse. Jeg skulde heller ikke dvæle derved, hvis ikke netop de Betragtninger, Kapt. opstillede, var af den Natur, at de endog i højere Grad end S. Kj.'s Artikler, vise min Ret til at sige: den Mand, der skriver saaledes, er ikke Militær; han er heller ikke Historiker, i al Fald ukendt med Krigen 1864.

At tænke sig, at selve Forf. til den anden slesv. Krig, der i sin Beretning om Kampen paa Als har givet os et afskrækkende Billede af det mislige ved at have vore Tropper splittede til et Forsvar af Als, Fyn og Vensyssel foruden til

Landgangsekspeditioner til de forskelligste Punkter og som har vist os, at de Tropper, der i Vensyssel stod for at sikre Hærens Forsyning med Slagtekvæg, kunde have gjort en ubetalelig Nytte paa Als, og at man dog undlod at trække dem derned paa Grund af Betænkeligheder af enhver Art, at denne samme Mand nu staar som Talsmand for til en Begyndelse at splitte Kræfterne til Operationer paa vore forskellige Krigsskuepladse!

Kapt. S. fordrer, at Regeringen maa have saa megen »politisk Aarvaagenhed«, at den i Tide klarer sig, om vi kunne frygte et Angreb paa den eller den Krigsskueplads, for da at træffe vore Dispositioner. Teorien lyder allerkæreste, men hvad lærer Krigshistorien? I 1864 kunde vi ikke en Gang klare os, om det gjaldt Als eller Fyn. Lad Kapt. S. fortælle, (Den 2den sl. Krig, 7de Bog, p. 88): »Man ventede, at Fjenden vilde indlede sine Foretagender samtidigt baade mod Als og mod Fyn, og at Overkommandoen saa lidt efter lidt kunde komme til en klar Anskuelse af, hvor Fjendens første alvorlige Angrebsobjekt var og derefter kunde træffe sine Dispositioner.« Man kom imidlertid ikke til denne klare Anskuelse. Var det da fordi man maaske manglede Efterretninger? Nej, siger Kapt. S.: »Overkommandoen havde de nøjagtigste Efterretninger om, hvad Fjenden foretog sig. Den vidste, at de fleste af Fjendens Baade var ført til Kolding, medens kun et mindre Antal ..... var ført til Sundeved. End videre vidste den, at der begyndtes Indsamling af Baade i Slesvig og Jylland i stor Stil, og at disse dirigeredes til Kolding Fjord. Overkommandoen sluttede deraf, at Fjenden vilde søge Overgang til Fyn ved Hjælp af Baade.«

Og som vi blev skuffede i 1864, saaledes gik det Østrigerne i 1866, hvor en fra preussisk Side udbredt falsk Efterretning om, at der var bestilt Kvarterer til 100,000 Mand i Egnen om Glatz og Neisse greb ulykkebringende ind i Operationerne. Men, vil Kapt. S. indvende, Parallelen med Als og Fyn er uheldig, ti paa en saa lille Krigsskueplads lade Forholdene sig vanskeligere overse. Men tror da Kapt. S., at naar man i Krigsministeriet i Berlin trykker paa en Knap, og der nu gives Ordre til Mobilisering af to Armekorps imod os, at vi da kunne faa Felttogsplanen at vide? Den lægges maaske først i de Dage, Mobiliseringen staar paa og forandres endda i det sidste Øjeblik. Historikeren Kapt. S., der i sin sidste Artikel nævner 1803, 1805, 1813, 1848—50 og 1864, kender vel ogsaa de nyeste Krige. Vi oplyse ham om, at

den østrigske Overkommando i 1866 netop stillede sig paa det af Kapt. S. foreslaaede Standpunkt »ved politisk Aarvaagenhed at klare sig hvilken Krigsskueplads det skulde gaa løs paa.« Resultatet er bekendt, og som afskrækkende til evige Tider staar den østrigske Felttogsplan fra hint Aar. Den fylder, saa vidt jeg erindrer, i det østrigske Generalstabsværk 6 Foliosider og behandler alle mulige Tilfælde i de yderste Datailler, alle mulige Tilfælde undtagen det, som indtraf!

Kapt. S. vil se et Bevis for, at vi til en Begyndelse nødvendigvis maa være delt i to til de to Krigsskuepladse svarende Grupper deri, at Hærloven af 1867 har givet den vestre Gruppe sin egen Overbefaling og andre Midler til at hævde sin Selvstændighed jævnsides med den største. Dette er imidlertid en ganske komisk Misforstaaelse. Hærloven af 1867 har simpelthen indført Stedlighedsprincipet ved af Jylland-Fyn paa den ene Side, Sjælland med Øerne paa den anden Side, at skabe to Territorialenheder. Men heri ligger selvfølgelig ingen Antydning af, hvorledes Landets Forsvarsplan vil blive i paakommende Tilfælde. Kapt. S. vil i ethvert Land se Tropperne fordelte rundt omkring og dog ved Krigs Udbrud koncentrerede mod Øst eller mod Vest, og Hærloven af 1867 har saa lidt tænkt paa et selvstændigt Forsvar af Jylland og Fyn, at den end ikke har lagt en eneste Kanon derover. Det Artilleri, som nu findes i Jylland er som bekendt lagt derover efter 1880. I øvrigt er Kaptajnen her meget tankeløs, ti i Pjecen »Om vort Forsvar« roser S. Kjetterup Venstre fordi i 1880 Artilleri forlagdes til Jylland! Udtalelsen rummer endnu en Tankeløshed, eftersom det ikke var Rigsdagen, men Krigsbestyrelsen, der forlangte »fornødent Artilleri« forlagt til Jylland.

Kapt.'s anden Hovedbetragtning vedrører Forsvaret af hele det n. o. Sjælland i Stedet for af et befæstet København. Trods alt, hvad der er sagt og skrevet om denne Tanke, forlanger Kapt. S., at den tages »under alvorligere Overvejelse, end den hidtil er bleven.« Jeg tror ikke det er nødvendigt; den har sikkert faaet nok. Enhver anden Forf., hvis Planer var blevne saa ynkeligt medtagne, vilde sandsynligvis efterhaanden resignere eller i det mindste tage Sagen op paa en anden Boug. Men S. Kj. er evig uforanderlig og indtager ogsaa her en haabløs isoleret Stilling, ikke alene i højre, men ogsaa i venstre. Saaledes har Politiken i sin Tid (22. Okt. 1884) givet hans Tanke en ordentlig Overhaling. En Forf., Hottur, havde udviklet Tanken

i Dagbladet, en anden Forf., X, anbefalede den. Pol. skrev da: »Hvad nu selve Planen angaar, duer den ikke meget uden i særegne Tilfælde, men i disse særegne Tilfælde duer den slet ikke, naar den i Forvejen er plapret ud og diskuteret i Aviserne. Vi tillade os at tro, at de to Herrer ikke stikke dybt i Krigskunst osv., og om Forsvaret af Linjen Roskilde—Køge skrev samme Blad: »Gud fri en københavnsk Væbning uden Underofficerer, uden tilstrækkelige Officerer og gode Geværer for at komme ud i Skanser à la Dybbøl og ikke med mere Kavaleri til Forposttjæneste end Politiets 16 beredne Betjænte.«

Ogsaa jeg nærede den Tro, at S. Kj. ikke stak dybt i Krigskunst. End videre undrer det mig at se, at Kapt. S. har misforstaaet min Udvikling p. 711; den vil være forstaaelig for enhver Militær. Endelig kan jeg ikke forstaa, at den Tanke, at ville befæste et hvilkensomhelst andet Punkt paa Sjælland end København, altsaa med andre Ord at lade Orlogsværftet og Flaadens Stationer saa vel som alle Hærens Beholdninger og Magasiner henligge ubeskyttede, kan rummes i en tænkende Militærs Hjærne. Spørgsmaalet København som aaben By er desuden præjudiceret ved Søforternes Anlæg; København kan ikke blive en aaben By, uden at vi sløjfe Søforterne. Men ligesom disse i sin Tid ere vedtagne af Landets Repræsentation, saaledes bevilger Venstre stadig Penge til deres Vedligeholdelse. Tanken om et Forsvar af det n. o. Sjælland med et befæstet Helsingør som Reduit, en Tanke, der derhos i fremragende Grad peger hen paa Tyskland som Modstander, er i Virkeligheden ikke det Papir og Blæk værd, som hidtil er ofret derpaa.

Til Slutning kun et Par Bemærkninger til forskellige andre Paastande, idet jeg maa bemærke, at jeg er nødt til at gøre et passende Udvalg blandt disse, hvis ikke min Artikel skal faa en uforholdsmæssig Længde.

Kapt. S. tror, at Bankernes Beholdninger ikke antastes i aabne Byer og at de derfor ligge nok saa trygt i det aabne ubefæstede København, som i den befæstede Plads. Men tror han da, at en Fjende, som har haft Ulejlighed med at overføre sin Hær med Tilbehør hertil, ikke vil have denne sin Ulejlighed betalt? Tror han, at Fjenden, naar denne omsider rykker ind i det København, som ogsaa S. Kj. vil have forsvaret meget alvorligt, da vil nægte sig den Fornøjelse at forlange ganske artige Penge Kontributioner udredede, og mon Fjenden ikke, naar der

opstaar Vanskeligheder ved Udbetalingen, da vil holde sig til Beholdningerne af hvilken som helst Art, hvor de forefindes?

Kapt. hævder, at en Fæstning København vil opsluge alt det Mandskab, som kan skaffes tilveje fra Jylland, Fyn og Sjælland, og at den vil tage Kræfterne fra et Forsvar ude fra. Han fremfører de saa forslidte Paastande om, at Hæren vil lukke sig inde i Fæstningen, at den ved første fjendtlige Pust render derind osv. Men som Militær bør han vide, at den permanente Befæstning netop vil frigøre Hæren, ligesom Søbefæstningen vil frigøre Flaaden, og han bør kunne forstaa, at særlig en Fæstning som den hos os foreslaaede, vil gøre det. Han bør derhos forstaa, at lige over for Hærens bestemte Forsikring om, at Fjenden skal mødes paa Landgangsstedet, er det en Fornærmelse vedblivende at paastaa det modsatte.

Kapt. tror, at vi under en Krig snarere have Udsigt til Alliancer, naar vi operere i aaben Mark, end naar vi »lukke os inde« i en Fæstning. Men hvor længe mener han, at vi kunne fortsætte disse Operationer, være sig i Jylland eller paa Sjælland? det sandsynligste er vel desværre, at de er endt efter faa Dage, hvor imod en Fæstning maaske kan holde sig til Provianten er spist op. Derhos er det lige ud komisk at se, at han tillægger et befæstet Punkt i Jylland stor Betydning. Enhver Militær ved, at det kun kan spille en aldeles underordnet Rolle som et Replipunkt, men Kapt. siger højtidelig: »navnlig maa vi give vor vestlige Krigsskueplads den Depotfæstning i det nordlige, som den mangler, og som Venstre indtrængende har tilraadet«! Det indtrængende Raad laa i det bekendte Tilbud i 1875—76 om 2 Millioner! Det vilde blive en nydelig Fæstning [1]).

Endelig tror Kapt., at Projektet om Københavns Befæstning er fremkommet efter Hærloven af 1867, men saa uvidende bør en Militær ikke være om Spørgsmaal af den største Betydning for Landet. Projektet er gammelt nok. Det har i lange Tider staaet klart, og var et Spørgsmaal, som særlig i 50'erne drøftedes meget,

[1]) Kaptajnen bør underrettes om, at han med samme Ret knnde have skrevet, „som Højre indtrængende har tilraadet.“ Ti i Samlingen 75—76 anerkendte Landstings-Udvalget det ønskelige i, at have et fast Punkt i Jylland og anbefalede dette Spørgsmaal til Regeringens gentagne Overvejelse, og i Samlingen 81—82 udtalte Højre med Blom i Spidsen sig endog for Bygningen af en „virkelig Fæstning“ i Nørrejylland.

at et Angreb fra de store Sømagter, England, Rusland og Frankrig hovedsagentlig vilde blive rettet mod Sjælland og København. Tyskland nævnedes den Gang ikke blandt disse Magter, fordi dets Flaade var af underordnet Betydning. Nu er Forholdet imidlertid forandret, hvad saa mange have haft Vanskelighed ved at se efter Krigen 1864 og ikke kunne se den Dag i Dag. Men Preussen har set det. Det i disse Dage udkomne preussiske Generalstabsværk om Krigen 1864 belærer os om, at denne Sag alt stod tydelig for Preussen i 1862, idet det i Feltmarskal Moltkes Memorandum fra hint Aar hedder, at København som Regeringens Sæde bør være Hovedobjektet i en Krig mod Danmark, men ikke kan blive det, før man er Danmark overlegen til Søs.

Hvis S. Kj. vilde indprente sig disse Ord, kunde han spare sig alle sine Artikler.

Børsen.

(Fondsnotering. — Konvertering. — Pengemarked).

Københavnske Blade bringer daglige Opgørelser over Størrelsen af de Beløb, der omsættes ved den københavnske Obligations- og Aktienotering. Resultaterne sammendrages hver Uge eller Maaned, og man erfarer, at i Obligationer omsattes der saa og saa mange hundredtusende Kroner og i Aktier saa og saa mange hundredtusende Kroner. Maanedsopgørelserne adderes endelig ved Aarets Slutning, de omsatte Millioners Mængde sammenlignes med det foregaaende Aars Millioner, og officielle Statistikere indfører derpaa Tallene i lærde statistiske Værker og benytter dem som Bevismateriale for voksende eller aftagende Forretningsliv paa Københavns Fondsbørs.

Denne Statistik er Vaas.

Ikke fordi Opgørelserne foretages fejlagtigt eller sjusket. Tvært imod. Fire til fem Vekselmæglere eller Vekselerere opskriver samvittighedsfuldt og hver for sig alle Forretningers Beløb og sammenligner deres Sammentællingsresultater, inden de kommer i Bladene. Disse Folk forregner sig sjældent, og de enkelte uundgaaelige Fejltagelser bliver ubetydelige. Alligevel betyder det hele ingen Verdens Ting. Opgørelserne pranger efter temmelig forretningsfattige Dage med forholdsvis store Tal, og efter forretningsrige Dage bliver Tallene undertiden bitte smaa.

Efterfølgende Fremstilling af Forretningsgangen paa Københavns Fondsbørs vil tydeliggøre Aarsagen hertil og desuden lette Forstaaelsen af andre Børsforhold.

Der er imidlertid nogle nærliggende Spørgsmaal, som kan besvares straks.

Hvorfor i al Verden paatager vedkommende Vekselmæglere og Vekselerere sig en besværlig Kontrol med Forretningernes

Mængde, naar det hele slet intet betyder? Hvorfor offentliggør de disse forkerte Tal, hvormed de narrer baade det ulærde Publikum og de lærde Statistikere? Maa Aarsagen søges i uhyggelige Børsmanøvrer, hvorved Privatfolk skal bedrages for deres Penge?

Nej, der ligger bagved ikke mindste Spor af Lumskeri. Offentliggørelsen af Omsætnings-Statistiken er ingen Børsmanøvre men ene og alene et Udslag af slet Journalistik.

Redaktør C. Ploug havde solgt »Fædrelandet«, som de uheldige Købere derpaa forsøgte at slaa op til Handelsorgan. Derfor skulde Bladet bringe fyldigere Børsmeddelelser, end man hidtil havde kendt her til Lands. Den daværende Chef for Vekselererfirmaet H. P. Hansen junior leverede »Fædrelandet« dets Fondsberetning, og han begyndte da med Offentliggørelsen af denne Statistik. Alle børskyndige Folk kendte dens Værdiløshed; men de københavnske Blade vilde ikke finde sig i, at alene »Fædrelandet« bragte Meddelelser, som interesserede et stort Publikum, end ikke naar disse Meddelelser vitterligt var aldeles vildledende, og hvert af de større københavnske Blade forlangte lignende Statistik af sin Kursmeddeler.

»Fædrelandet« er forlængst ophørt at udkomme; men den dumme Statistik bestaar. Konkurrencen tillader ikke dens Afskaffelse.

De fire til fem Vekselmæglere og Vekselerere, der leverer Kurslister til de større Blade, spilder Tid med kedsommelige og ligegyldige Sammentællinger, og Bladene bruger Plads og Tryksværte til Tallenes Gengivelse, og Hensigten er naaet: den ene Konkurrent har ikke en Linjes Forspring for den anden, for overalt genfinder man nøjagtigt de samme forkerte Tal.

Den københavnske Forretningsgang ved Fondsnoteringen er ikke specifik dansk. Lignende Forretningsformer anvendes — eller i alt Fald anvendtes de for en halv Snes Aar tilbage — paa flere tyske tredje- og fjærderangs Børser og rimeligvis ogsaa paa andre udenlandske Smaabørser. Derimod vilde de være fuldstændigt ubrugelige paa større Børser.

Forretningsgangen er denne:

Vekselmæglerne og Vekselererne samles hver Dag ved Børsens Begyndelse i Noteringsværelset, og en af dem raaber op i bestemt Rækkefølge de Obligationer og Aktier, hvorpaa der den

Dag kan noteres Kurs. Ingen enkelt Dags Opraab omfatter alle de Papirer, der er optagne til Kursnotering. Det vilde være umuligt i Løbet af Børstiden at komme igennem hele Rækken. Der er fire forskellige Lister, en for Mandag og Torsdag, en for Tirsdag og Fredag, en for Onsdag, og en for Lørdag. Listerne fuldstændiggør hinanden, saa at ethvert Papir kan komme for mindst én Gang om Ugen, nogle Papirer flere Gange, og enkelte hver Dag.

Saa snart Opraaberen har nævnet Navnet paa et Papir, er enhver af Deltagerne i Kursnoteringen berettiget til at mælde sig som Køber eller som Sælger eller som baade Køber og Sælger. Salgs- og Købstilbuddene skal afgives i hele Tal eller i Brøker, som ikke er under en Kvart. Man kan f. Eks. byde 98, $98^{1}/_{4}$ eller $98^{1}/_{2}$ pCt. for et eller andet Papir eller udbyde det til disse Kurser, derimod er Priser som $98^{1}/_{8}$ eller $98^{5}/_{16}$ pCt. udelukkede fra Noteringen. Købs- og Salgstilbuddene forpligter til Køb og Salg af bestemte Beløb, der af praktiske Hensyn er fastsat lidt forskelligt for de forskellige Arter af Papirer; i de fleste Tilfælde er Beløbet imidlertid totusende Kroner.

De $3^{1}/_{2}$ pCt.'s kongelige Obligationer staar paa hver Dags Liste og øverst paa Listen. Med dem begyndes der altsaa. De raabes op: en Køber melder sig til $98^{1}/_{4}$, en Sælger til $98^{3}/_{4}$ pCt. Opraaberen gentager et Par Gange $98^{1}/_{4}$ à $98^{3}/_{4}$, $98^{1}/_{4}$ à $98^{3}/_{4}$, gør en lille Pavse for at forsøge om enten nogen af Parterne gaar op eller ned til $98^{1}/_{2}$ pCt., eller om en af dem har Lyst at afslutte Forretning til Modpartens Pris, eller om endelig nogen af de øvrige Noteringsdeltagere vil overbyde den første Køber eller underbyde den første Sælger, og naar det viser sig, at der hverken findes den, der vil sælge under $98^{3}/_{4}$, eller den, der vil købe over $98^{1}/_{4}$, og at følgelig ingen Forretning kan komme i Stand, gentager Opraaberen for sidste Gang $98^{1}/_{4}$ à $98^{3}/_{4}$, og erklærer denne Kurs for: *noteret*. Dermed er baade Køber og Sælger løste fra deres Forpligtelser til Køb og Salg; Opraaberen gaar over til det næste Nummer paa Listen, og Statistiken for den Dag udviser, at der aldeles ingen Forretninger blev gjort i kongelige Obligationer.

Saaledes foregaar Noteringen af det enkelte Papir, saafremt der ingen Forretning kommer i Stand. Operationen varer længere, saasnart det bliver til Forretning.

Forretningsafslutning kommer i Stand paa to Maader.

Naar Køberen i nogen Tid har holdt paa 98¼ og Sælgeren paa 98¾, hænder det undertiden, at begge i samme Aandedræt forandrer deres Pris til 98½, hvorpaa Opraaberen erklærer, at der er gjort Forretning til denne Pris, og nævner de to Parters Navne, henholdsvis som Køber og Sælger af totusende Kroner.

Den anden Maade forekommer hyppigere. De to Parter har nærmet sig til hinanden, saa nær som Noteringsreglerne tillader det. Der er altsaa kun en Kvart pCt. dem imellem. Køberen staar paa 98¼, Sælgeren paa 98½, og Opraaberen varsler dem ved gentagne Opraab om, at han i næste Sekund kan erklære Kursen for noteret og derved løse dem begge fra deres Ord. Saa giver — for Eksempel — Sælgeren sig og tager imod Køberens Bud. Og ligesom før nævner Opraaberen Prisen og Navnene paa de to Parter, der lykkeligt har bragt Forretningen paa de totusende Kroner i Stand.

Hvad enten Forretningen er foregaaet paa den ene eller paa den anden af disse to Maader, Papirets Kursnotering er ikke endt dermed. Der er afsluttet én Foretning og konstateret én Pris; men det skal forsøges, om der kan gøres flere Forretninger i samme Papir, og dets Slutningskurs skal konstateres.

Forestillingen begynder altsaa forfra: Køber og Sælger mælder sig paany, iagttager hinanden den længst mulige Tid, mødes i samme Kurs som forhen eller i en anden Kurs, Opraaberen nævner de handlende Parters Navne og Prisen — og tager derefter fat paa en ny Omgang med den samme Obligasionsart. Der fortsættes hermed Gang efter Gang, saa længe der findes Parter, som vil handle med hinanden.

Længe kan det vare; men der kommer altid tilsidst det Punkt, hvor Forretningsafslutningerne gaar i Staa. Enten har Køberne købt tilstrækkeligt til de hidtil betalte Priser og vil nu have billigere Køb, medens Sælgerne ikke vil længere ned med Prisen; eller det er Sælgerne, som lægger paa, medens Køberne ikke følger med. I begge Tilfælde mærker Opraaberen, at Muligheden for flere Forretninger foreløbig er forbi, han nævner da det sidst afgivne højeste Bud og det sidst afgivne laveste Udbud, erklærer at saaledes er Kursen *noteret*, løser dermed Parterne fra deres Forpligtelse, og kan endelig gaa over til Listens næste Nummer.

Statistikerne passer under alt dette paa som Smede. De tæller sig paa deres Fingre til Antallet af Forretningsafslutningerne,

multiplicerer Tallet med totusende, og sætter Resultatet i de Aviser, der forlanger det af dem.

Mangen københavnsk Vekselerer og Vekselmægler sidder haardt i det; men dersom disse Børsopgørelser var blot tilnærmelsesvis korrekte Udtryk for Omsætningernes Størrelse, maatte Standen være stillet endnu langt værre, end den virkelig er. For man finder Dage og Uger i Træk, hvor Tallene er ynkeligt smaa.

Den allervæsentligste Del af Obligations- og Aktieforretningen besørges udenfor Noteringen. Dette er Hemmeligheden. Og Aarsagen hertil ligger i Ordningen af Noteringen og i alle de Ulæmper, der knytter sig til denne Indretning og til Afslutning af Forretninger paa den beskrevne Maade.

Man tænke sig et Øjeblik den københavnske Noteringsmaade indført paa Berliner Fondsbørsen. Den fuldstændige Liste over de Fonds, hvorpaa der i Berlin kan noteres daglig Kurs, omfatter vel omtrent 1200 Numre, og Kursnotering efter dansk Mønster maatte da i Berlin vare mindst ti Timer, selv om der ikke blev gjort en eneste Forretning. Et halvt Minut er nemlig den ringeste Tid, der kræves til hvert Papir, naar det skal opraabes, naar der skal forhøres om Købererne og Sælgernes højeste og laveste Priser, og naar der skal gives lidt Tid for at se, om Parterne muligen bliver enige. Men de Berliner-Fondshandlere slap ikke med 10 Timers daglig Stuearrest, dersom de tog Københavns Børs til Mønster. Begik de den Dumhed, maatte den unge Berliner-Vekselmægler, saasnart han havde erhvervet Bestalling, tage Afsked med Familje og Venner og løse Hustruen fra Ægteskabsløftet. For han kunde være vis paa, der blev aldrig mere noget Gensyn mellem ham og hans kære. Døgnets fire og tyve Timer vilde han være lænket til sin Plads i Noteringsværelset, og stærkt skulde der endda arbejdes og hele Natten igennem, for at faa Tiden til at slaa til. Beregningen er let: der omsættes daglig nogle Millioner paa Berliner-Fondsbørsen, og hver Million kræver efter københavnsk Noteringssystem 500 Forretningsafslutninger. En tarvelig Forretningsdag maatte Berliner-Mæglerne overvære nogle tusende Forretningsafslutninger, en lidt livlig Børsdag kom Tallet op til de titusende og højere. En københavnsk Kursnotering paa 60—70 forskellige Fonds med et Par Hundrede Forretningsafslutninger tager undertiden hele den københavnske Børstid ɔ: halvanden Time; og det er klart, at Berliner-Børsen med tyve

Gange saa mange Effekter og betydeligt flere Forretninger umuligt nogensinde kunde blive færdig i Døgnets fire og tyve Timer.

I Berlin var vor Kursnoteringsmaade en Umulighed. I København er den en Urimelighed. Eller kan man tænke sig nogen urimeligere Tidsanvendelse end denne: Dag ud og Dag ind hører københavnske Fondshandlere andægtigt paa Opraab af adskillige Papirer, hvori der knap tyve Gange om Aaret forekommer en Forretning. Der findes flere af den Art Effekter paa Listen. Det meste af Børstiden igennem sidder Vekselerere og Vekselmæglere fastnaglede til deres Pladser og utilgængelige for deres Kunder. Kunderne trænger sig nemlig nødigt ind i Noteringsværelsets Allerhelligste, og en Noteringsdeltager forlader nødigt Værelset, fordi han derved kunde forsømme et Par Opraab, hvori han den Dag har Interesse. Og findes der endelig blandt Noteringsdeltagerne nogle Stykker, som har betydeligere Forretninger i et Par af Listens Numre, og vælger disse Folk at afslutte Forretningerne ved Noteringen, bliver alle de øvrige Mæglere og Vekselerere ørkesløse og søvnige Tilskuere ved de beskrevne langvarige og kedsommelige Ceremonier.

Maaske var Ordningen rimelig for fyrretyve Aar siden, da hverken Obligations- og Aktielisten eller Forretningsmængden havde naat det nuværende Omfang. Nu er Ordningen ynkelig Tidsspilde. Galt er det; men værre blev det, dersom alle Fondsforretningerne eller blot deres væsentligste Del afgjordes ved Noteringen. I saa Fald vilde Børsen for Fondshandlernes Vedkommende mange Gange først slutte sent paa Aftenen.

Alene Bekvemmelighedshensynet kan da afskrække fra at gøre Forretninger ved Noteringen; men dertil kommer endnu mange andre Hensyn.

Der kan, som sagt, ved Noteringen kun bydes eller udbydes i Priser, som er delelige med en Kvart. Og denne Bestemmelse har god Berettigelse som Noteringsregel. For var det Køberne tilladt at krybe opefter med bitte smaa Brøker, og Sælgerne tilladt at snegle sig nedefter med ligesaa smaa Brøker, og skulde alle smaa Tilnærmelser konstateres og opraabes, vilde Noteringen tage uberegnelig Tid. Men uagtet Noteringen altsaa hverken vil eller kan kende nogen Pris mellem 98 og 98¼ pCt., findes der i Virkeligheden Mulighed for Handel, selv naar det er godtgjort at Sælgeren ikke vil nøjes med 98, og Køberen ikke vil betale 98¼ pCt. Og det hænder ofte, at netop i det Øjeblik, hvor

Opraaberen erklærer Noteringen af et Papir for sluttet, og Statistikerne nedskriver Tallet paa de faa Tusende Kroner, der omsattes ved Noteringen, netop da begynder først den egentlige Forretning i det Papir, hvis Notering formelt er afsluttet. Den, der forgæves bød 98, bliver enig med den, der forgæves udbød til 98¼ pCt. Prisen kan blive 98⅛, 98,05 98,10, 98,15 eller 98,20, og da Forretningerne ikke længere er bundne til Noteringsformerne, da Opraaberen hverken skal konstatere eller opraabe Priserne, og da den enkelte Forretningsafslutning ikke er begrænset til et bestemt Beløb, handler man frit om totusende eller halvtredsindstyvetusende Kroner eller om et hvilketsomhelst Beløb, der konvenerer, og til en hvilkensomhest Pris, hvorom man i en Fart kan blive enig; og i det korte Pusterum, som Opraaberen tager sig inden det paafølgende Papirs Opraab, afsluttes der hyppigt Forretninger, hvis Beløb er baade ti og halvtredsindstyve Gange større end den egentlige Noteringsforretning. Disse Handler foregaar aabenlyst, Noteringsdeltagerne og deriblandt de statistiske Avisreferenter hører baade Priserne og Summerne; men deres Beløb indlemmes ikke i Statistiken. Denne indbefatter kun de Beløb, der ere omsatte ved Noteringen, og i Følge en Børskonveniens betragtes disse Handler, som gjorte udenfor Noteringen.

En anden Aarsag til at handle udenfor Noteringen er denne: Køberen eller Sælgeren ønsker at opstille særlige Betingelser. Meget almindeligt er f. Eks. den Købsordre, som en Mægler har faaet, knyttet til et Forlangende om Obligationer af en vis Størrelse. Det keder nemlig mange Privatfolk at have deres Formue liggende i Obligationer paa hundrede eller tohundrede Kroner Stykket, og de udbeder sig derfor store Obligationer. I saa Fald lader Ordren sig ikke udføre ved Noteringen, for dér kan Køberen ingen særlige Betingelser opstille, og Sælgeren har fuldtud opfyldt sin Salgsforpligtelse, naar han leverer det solgte Beløb i lutter Obligationer paa halvtredsindstyve Kroner Stykket. Eller det er Sælgeren, som maa fordre særlige Betingelser. Obligationer og Aktier, der sælges ved Noteringen, skal nemlig afleveres inden Kl. 12 den næste Børsdag; men boer den, der har givet Salgsordren, udenfor København, da kræver Meddelelsen om Salget og Tilsendelsen af det Solgte hyppigt mere end fire og tyve Timer, og i saa Fald kan Sælgeren ikke optræde ved Noteringen. Eller endelig kan der være givet Ordre til en Bytteforretning: et Papir skal sælges, et andet købes, saafremt Prisforskellen kan blive saa

og saa stor. Heller ikke denne Forretning kan udføres ved Noteringen. For dér kan de to Forretninger ikke gøres samtidigt, og heller ikke kan man dér anmode en Køber eller Sælger om at vente paa Besked det Øjeblik, der udfordres til at forhøre om Prisen paa et andet Papir.

Der er dernæst andre lidt forskelligartede Hindringer for Noteringsforretninger:

En eller anden Vekselerer eller Mægler mælder sig ved Noteringen som Sælger af et Papir. Der er ingen billigere Sælgere i Markedet. Adskillige af Noteringsdeltagerne har Brug for større og mindre Beløb af det udbudte Papir og til den forlangte Pris. Og dog køber de ikke af ham. Det er nemlig Polichinels Hemmelighed, at vedkommende Udbyder ikke selv er Besidder af det udbudte Effekt; men at Salgsordren er givet ham af en eller anden af de større Banker. Banken betaler ham en Provision for de Beløb, han kan sælge ved Noteringen; men den betaler ligesaa gærne Provision til enhver af de andre Noteringsdeltagere, naar disse henvender sig direkte til Direktionen og angiver Størrelsen af de Beløb, hvorfor de har Brug. I saa Fald køber man ikke ved Noteringen men efter denne og ude i Børssalen af den virkelige Sælger. Dette faar i Særdeleshed Betydning ved Handler i ny udgivne Obligationer, hvis Emission officielt er overtaget af et eller andet Bankinstitut. Megen Snedighed kræves der ikke her til Udfinden af den virkelige Sælger; hvorimod der hørte en klækkelig Portion Dumhed til, dersom man købte sit Behov ved Noteringen og gennem en overflødig Kollega til Mellemmand. Akkurat det samme gælder naturligvis, saasnart alle Noteringsdeltagerne kender baade Navnet paa det offentlige Institut, der har givet Købsordre og Institutets Villighed til at købe af enhver Vekselerer eller Vekselmægler, der har noget at tilbyde.

Endelig meddeles der hyppigt efter Noteringen Købs- og Salgsordrer af Børsfolk, hvis Købs- eller Salgslyst er bleven vakt ved uformodet høje eller lave Noteringspriser, og Ordrerne forlanges udført straks og inden næste Noteringsdag.

Der er hermed gjort rede for de væsentligste af de mangfoldige Aarsager, der bevæger Fondshandlere til at handle udenfor Noteringen, og det turde være klart, at Statistikens Forhold til den virkelige Omsætning bliver tilfældigt.

Ogsaa en anden Sag turde hermed være forklaret. Det hænder hyppigt og i Særdeleshed med Aktiepapirer, at Kursen

ved en Dags Notering er sluttet procentvis højere eller lavere, end der bydes straks ved den næste Noterings Begyndelse. Der er slet intet passeret i Mellemtiden, i alt Fald intet, som er naaet frem til Offentlighedens Kundskab, og dog melder der sig ved Noteringen øjeblikkeligt Sælgere betydeligt under den Kurs, hvortil der sidst var mangfoldige utilfredsstillede Købere, eller der bydes raskt Priser, som er langt højere end de Priser, hvortil der sidst nemt kunde købes. Aarsagen til disse tilsyneladende umotiverede og pludselige Omskiftelser ligger hyppigt i de Forretninger, som i Mellemtiden blev gjorte udenfor Noteringen. Der kan være købt eller solgt store Poster, som gradvis har hævet eller trykket Prisen; men da disse Forretninger er afsluttede udenfor Noteringen omtales de ikke i de officielle Kurslister. At Fondshandlerne, der har Kendskab til den hele Børsforretning, imidlertid indretter deres Optræden derefter, er selvfølgeligt.

Og dersom man nu vil spørge: Naar det er meget lettere og bekvemmere at handle udenfor Noteringen end ved denne, hvor kan det da være, at der over Hovedet nogensinde gøres Forretninger ved Noteringen? Bliver Svaret forskelligt for Spekulationspapirernes og for de stabilere Papirers Vedkommende.

Spekulationspapirer skifter hurtigt Kurs og ofte paa Grund af Spekulanters uransagelige Luner. Om Kurserne vil stige eller falde i Løbet af Børstiden, formaar som Regel intet Menneske forud at beregne, og derfor er det helt rimeligt, at saasnart der ved Noteringen opraabes en Pris, hvortil en given Ordre lader sig udføre, da udføres den; for efter Noteringen kan Prisen blive en anden og Udførelsen umulig.

Anderledes forholder det sig med de solide Rentepapirer. Af dem sælges der hyppigt Bagateller ved Noteringen, for at faa de betalte Priser ind i Avisernes Kursliste, og naar det er besørget, gøres den egentlige Forretning udenfor Noteringen. Eller det hænder, at en eller anden af Noteringsdeltagerne har en betydelig Købs- eller Salgsordre, og tvivler paa at Kursen kan holde sig uforandret, saasnart han skal bringe sin Ordre til Udførelse. I saa Fald køber eller sælger han undertiden ved Noteringen ret betydelige Beløb, indtil Kursen kommer op eller ned til en Pris, hvortil han antager udenfor Noteringen at kunne købe eller sælge det resterende Beløb.

Tilfælde af denne sidste Art forekommer ret hyppigt i bevægede Tider, og er egentlig de eneste, som giver Anledning til større Obligationsforretning ved Noteringen.

Forhaabentligt har denne Beskrivelse tydeliggjort baade Forretningsgangen ved Noteringen og den almindelige Omsætning-Statistiks Betydningsløshed, og forhaabentlig vil den om ikke altfor lang Tid kun have historisk Interesse. Gaar den københavnske Fondsbørs frem i Udvikling, sprænges den nuværende Ordning, de københavnske Fondshandlere forlader da nødtvungent de gamle Vaner og indretter deres Forretningsliv efter bedre og nyere europæiske Former.

I »Tilskueren«s sidste Børsoversigt beskreves udførligt den allevegne herskende Forretningsslaphed og dens Følger, nemlig Pengerigelighed, lav Rente, høje Obligations- og lave Aktiekurser. I Artiklen omtaltes det dernæst, hvorledes der netop i de Dage, da Artiklen blev nedskreven, var indtraadt to Begivenheder af Vigtighed for Forretningsverdenen, for det første Pengeknaphed i Amerika og deraf følgende forøgede Krav ikke alene til amerikanske men ogsaa til europæiske Hovedbanker, og for det andet Uroligheder i Bulgarien, der truede Verdensfreden. Det sagdes til Slutning, at begge Dele i Forening allevegne havde trykket de høje Obligationskurser lidt ned, og at næppe noget Menneske kunde bedømme om Nedgangen blev kortvarig, eller om den dannede Begyndelsen til forandrede Børsforhold.

De bulgariske Forviklinger trak som bekendt i Langdrag. Børsfolk skræmmedes vel af og til af truende Avisartikler eller Regeringserklæringer; men de slog sig atter til Ro, da det aldrig blev til Alvor, og det gik som med enhver langvarig Fare, man vænnede sig til den og glemte den endog til sine Tider.

Pengemarkedet i Amerika holdt sig ikke vedvarende knapt. Forretningslivet derovre pulserede febrilsk i de forløbne Maaneder, saa vidt man da kan dømme derom paa lang Afstand. Depecher og Børsberetninger meldte undertiden akut Pengeknaphed og urimelig høj Rente, og naar der saa var gaaet et Par Dage, sank Renten atter ned til forholdsvis lave Rater. Pengeforsendelserne fra Europa til Amerika var imidlertid ophørte, de amerikanske

Banker hjalp sig uden Understøttelse fra Evropa, og først i de allerseneste Dage lagde de paany Beslag paa europæisk Kapital.

Penge blev derfor atter rigelige i Tyskland og England, og Obligationskurserne hævede sig efter deres kortvarige og ikke særdeles betydelige Fald.

Den danske Regering greb Lejligheden, fulgte den almindelige evropæiske Bevægelse, og besluttede sig til Konvertering af den danske indenlandske Statsgæld. Kontrakt herom afsluttedes i Eftersommeren og under Forbehold af Rigsdagens senere Samtykke med fem udenlandske og fire indenlandske Bankhuse, og i November opnaaede Kontrakten Rigsdagens Sanktion.

Afslutningen af den foreløbige Kontrakt, Lovens Vedtagelse i Folketinget og Konverteringsoperationernes Paabegyndelse, disse Begivenheder har i de forløbne Maaneder været bestemmende for det danske Pengemarked.

Konverteringsloven udkom 17de November, og dens væsentligste Bestemmelser er disse: Den danske Stat solgte til det af de ni Bankhuse bestaaende Konsortium omtrent 140 Millioner Kroner i $3^1/_2$ pCt.'s kongelige Obligationer til en Kurs af $97^1/_2$ pCt. Loven paalagde derimod Konsortiet følgende Forpligtelse: det skulde indrømme Besidderne af de 4 pCt.'s kongelige Obligationer Konverteringsret og godtgøre $1^3/_4$ pCt. Konverteringspræmie til dem, der gjorde Brug af denne Ret. Konsortiet bliver først løst fra denne Forpligtelse to Maaneder efter Lovens Udstedelsesdag, det er altsaa den 17de Januar 1887, efter hvilken Dag ingen 4 pCt.'s kongelig Obligation kan forlanges konverteret. Finantsministeriet udbetaler derimod den 11te Marts 1887 alle ukonverterede 4 pCt.'s kongelige Obligationer til pari plus paaløbende Renter. Finantsministeriet faar Penge til denne Udbetaling derved, at Konsortiet paa Udbetalingsdagen modtager og betaler det Købte ɔ: de 140 Millioner Kroner $3^1/_2$ pCt. Obligationer ÷ det konverterede Beløb.

At denne Lov har haft og vil faa stor Betydning for det danske Pengemarked, dette er fuldt saa sikkert, som at dens Betydning er blevet og endnu bestandig bliver misforstaaet og overdrevet.

Man har for det første rost Kontraktens Fordelagtighed og fortalt, at ingen anden Stat har opnaaet bedre Betingelser. Dette sidste er positivt forkert. For omtrent samtidig med den danske Konvertering foregik der i Udlandet adskillige Konverteringer af

Stats- og Kommunelaan paa fordelagtigere Betingelser for Skyldnerne. Og ser man hen hertil og til de daværende Kurser paa solide udenlandske Obligationer, kan den opnaaede Pris slet ikke kaldes høj, og man bliver tilbøjelig til at antage, at Operationen kunde være gjort bedre. Dog herom er det umuligt at danne sig sikker Mening. Finantsministeren handlede ikke om Prisen og udskrev ingen Konkurrence. Han tog imod det Tilbud, der blev ham gjort, og Rigsdagen fulgte i hans Fodspor. Det kan da aldrig oplyses, hvad Resultat en anden og mere købmandsmæssig Fremgangsmaade havde bragt; og maaske forholder det sig virkelig saa, at den danske Stat ikke i Udlandet nød den Tillid, der skaffede andre Landes og Kommuners Obligationer bedre Kurser.

De snurrigste Misforstaaelser har dernæst gjort sig gældende med Hensyn til Konverteringens Indflydelse paa Rentefoden. Man har fortalt og skrevet, at naar Konverteringen var gennemført, og de 4 pCt.'s kongelige Obligationer omskrevne til $3^1/_2$ pCt.'s, skulde af den Aarsag Renten falde paa Prioritets- og Driftslaan. Og Folk har troet paa disse Fortællinger! Man burde dog have erindret, at Renten i tidligere Tider mange Gange har været baade 5 og 6 pCt., skønt kongelige Obligationer lød paa 4 pCt., og at Rentefoden i den seneste Tid og uden nogen Konvertering delvis var falden under 4 pCt.; hvorfor der da ikke hører nogensomhelst theoretisk Uddannelse til den Erkendelse, at Rentefodens Højde ikke bestemmes af Statsobligationernes Indhold.

Rentens Højde bestemmes til enhver Tid af Forholdet mellem den nyopsparede Kapitals Størrelse og den Lejlighed, der findes til fordelagtig Anvendelse af denne Kapital i nye produktive Anlæg[1]). De seneste Aaringer frembød kun ringe Lejlighed til Pengeanbringelser. Derimod kom der rigelig Kapital i Markedet. Det var dog ikke danske Opsparinger, der her gjorde Udslaget, for i de sidste Aar har man her til Lands egentlig snarere lagt sig efter Borge- end efter Sparesystemet. Man har laant den ene Million efter den anden i Udlandet. Dog de af Hamborgerne og Berlinerne laante Kapitaler virkede paa Pengemarkedet ganske paa samme Maade som danske Opsparinger kunde have gjort; hvorfor Renten faldt til 4 pCt. og derunder, de kongelige Obligationer kom over pari, og Konverteringsmuligheden opstod. Bliver

---

[1]) Jeg har udførligt forklaret min Opfattelse heraf i „Samfundsspørgsmaal" i de to Kapitler betitlede: „Rentefod" og „Rentefod og Arbejdsløn".

de kommende Aar lig de foregaaende, da synker Renten endnu lavere, de 3½ pCt.'s Papirer stiger op over pari, og der bliver Rum for nye og fordelagtigere Konverteringer. Men slaar Udviklingen derimod om, saa at Tyskerne finder bedre Anvendelse for deres Kapitaler, og forsøger de at indkræve deres danske Tilgodehavende, stiger Renten her til Lands til Trods for Konverteringen, og Kursen paa de ny 3½ pCt.'s Obligationer falder dybt.

Den nu paabegyndte Konvertering er ikke en ren og bar Konvertering. Dersom den var det, vilde dens Betydning kun være: en Udgiftsformindskelse for Statskassen og en tilsvarende Indtægtsformindskelse for Obligationsejerne. Og dens Indflydelse paa Pengemarkedet — de forbigaaende Forstyrrelser fraregnede — blev lig Nul.

Konverteringen er mere end en Omskrivning af Statsgælden. Den er en Finantsoperation, hvorved Danmark muligvis drager ny udenlandsk Kapital til sig og muligvis tvinges ind paa en delvis Tilbagebetaling af sin Gæld til Udlandet.

Heri ligger dens store Betydning for det danske Pengemarked.

Det vides ikke, hvor store Beløb 4 pCt.'s kongelige Obligationer, der er konverterede i de nu forløbne fem Uger af Ihændehavernes to Maaneders Betænkningsfrist. Der foreligger ingen Bekendtgørelse herom. Men var Tallet end offenliggjort, af Kendskabet dertil kunde man dog ikke danne sig et Skøn om Konverteringens Enderesultat. I det Øjeblik, da de 4 pCt.'s Obligationer indleveres til Konverteringsafstempling, er Besidderens Ret til Beløbets kontante Udbetaling den 11te Marts forspildt; men de færreste Mennesker opgiver frivilligt en Chance, og derfor venter Flertallet af de konverteringsberedte Obligationsejere rimeligvis med Konverteringen indtil henimod den 17de Januar. Skulde der i Mellemtiden »*vise sig noget*«, kan de opgive Konverteringstankerne, tage Kontanterne, og anlægge Pengene, som det konvenerer. Findes der derimod ingen bedre Pengeanbringelser, styrter Folk i Konverteringsfristens sidste Dage op i Konverteringskontorerne, hvor der da bliver Trængsel.

Medens Tallet paa de konverterede Obligationer saaledes er ukendt og ligegyldigt, er følgende Kendsgerninger derimod vitterlige: overordentlig mange Privatfolk har alt realiseret store Beholdninger af 4 pCt.'s kongelige Obliationer og fundet anden

Anvendelse for Pengene. De solgte kongelige Obligationer er gaaet over i enkelte af de herværende Konsortialdeltageres Eje. Og disse Transaktioner har været bestemmende for den seneste Tids Udvikling af det hjemlige Obligations- og Pengemarked.

I Sommer var Kursen paa de 4 pCt.'s kongelige Obligationer paa Højdepunktet og i 102 à 102¼ pCt. Saa kom Konverteringsrygterne, Lovens Forelæggelse i Folketinget, Folketingets Behandling af Loven, Oversendelsen til Landstinget, og dens endelige Vedtagelse. Efterhaanden som Konverteringen blev mere og mere sandsynlig, gik Kursen paa kongelige Obligationer ned, og Dagen før Lovens Udgivelse sank den til 100 pCt.

Der foregik samtidigt hermed lige den modsatte Bevægelse med Kursen paa danske Kreditforenings Obligationer. I Sommer stod 4 pCt.'s sjællandske Kreditforenings Obligationer af V Serie og 4 pCt. jyske Landejendoms Kreditforenings Obligationer af V Serie lidt under pari, og efterhaanden som Konverteringen rykkede nærmere paa Livet, steg Kurserne, og de kulminerede i Decembers Begyndelse, da sjællandske Kreditforenings Obligationer kom op i 102 à 102¼ pCt. og jyske Landejendoms Kreditforenings Obligationer i 101¾ pCt.

Den væsenligste og nærliggende Aarsag til denne Dobbeltbevægelse var en almindelig Ombytning af kongelige Obligationer imod Kreditforenings Obligationer. Noterings-Statistiken giver selvfølgelig ikke det allerfjærneste rigtige Begreb om disse Ombytningers Omfang. Noteringsomsætningerne i Kreditforenings Obligationer var som oftest yderst smaa, og om de kongelige Obligationer handledes der i Reglen aldeles ikke ved Noteringen, fordi enhver Fondshandler forstod, at Køberne skulde søges blandt Konsortialdeltagerne.

Kreditforenings Obligationer blev imidlertid købte ikke alene til umiddelbar Ombytning imod kongelige Obligationer, de opkøbtes ogsaa paa Spekulation og i Haab om endnu højere Priser til December Termin og i Januar 1887. Og Troen paa denne kommende Stigning støttede sig paa forskellige ret plausible Overvejelser.

Regelmæssigt fremkommer der nemlig i hvert Aars December og Januar Maaneder store Kapitaler, som søger Anbringelse; men at der denne Gang maatte fremkomme endnu større Tilbud end ellers ansaas for fuldstændig sikkert. De maatte komme dels fra Besiddere af kongelige Obligationer, som ikke konverteredes, dels

fra Ejere af de til Udbetaling i December og Januar opsagte store Kapitaler. Omtrent 15 Millioner Kroner skulde nemlig Københavns Kommune, den vest-sønderjyske Kreditforening og Landmandsbankens Hypotekafdeling afbetale paa deres indenlandske Gæld, og Pengene til disse Udbetalinger var skaffede gennem billigere Laan, som var afsluttede med udenlandske Bankhuse. Disse Transaktioner forøgede altsaa baade Danmarks Gæld til Udlandet og Pengerigeligheden her til Lands. De 15 Millioner forfaldt til Udbetaling i Tiden fra 11 December 1886 — 2 Januar 1887. Hertil kom saa fra de kongelige Obligationers Ejere et Beløb, som ikke lod sig nøjagtigt bestemme, men tilnærmelsesvis kunde anslaas til mindst 5—10 Millioner Kroner. Det var nemlig at forudse, at mange Landmænd vilde vælge netop Terminsmaaneden til Omordningen af deres Obligationsbeholdninger.

En ædruelig Sandsynlighedsberegning, hvori der umuligt kunde være væsentlige Fejl, viste saaledes, at der i Tiden fra 11 December—2 Januar kom 20—25 Millioner Kroner Kontanter paa Pengemarkedet foruden det regelmæssige Tilbud af opsparet Kapital. Og naar alle disse Millioner maatte og skulde anbringes, hvad Udveje stod der da Ejerne aabne? Flere af de større Afløbsrender var halvvejs forstoppede.

Valget stod imellem Køb af udenlandske Obligationer, Anbringelse i Panteobligationer, Indsættelse i Pengeinstituter og Køb af indenlandske Papirer.

Køb af udenlandske Papirer vilde næppe finde Sted i større Omfang. For de solideste udenlandske Obligationer stod i højere Kurs end de danske Obligationer; men usolide eller tvivlsomme udenlandske Effekter vilde næppe friste de Folk, som hidtil havde anbragt deres Formue i ansete og kendte indenlandske Stats-, Kommune- og Kreditforenings-Obligationer.

Saa var der Panteobligationer. Konverteringen havde allerede bragt store Kapitaler i Prioritetsmarkedet. Der var Overformynderiet med en tretten Millioner Kroner, Livsforsikringsanstalten med et Par Millioner og andre offentlige Anstalter med adskillige Millioner. Dertil kom Landmandsbankens Hypotek-Afdeling med de fra Udlandet skaffede Penge og med Tilbud om ny Laan paa usædvanligt billige Betingelser. At faa blot alle disse Penge anbragte i solide Panteobligationer kunde blive vanskeligt i Særdeleshed i nærværende Tid med dens vigende Ejendomspriser og synkende Sikkerhedsgrænse. Hvorfra der skulde skaffes frem flere Pante-

laanere til endnu større Beløb, var ikke nemt at begribe. Ja, det kunde vel tænkes, at ny og billige Laan blev tagne og benyttede til Indløsning af ældre og dyrere Gæld; men selv om dette skete, blev Pengemarkedets Rigelighed ikke derved forringet, for saa kom de udløste Prioritetshavere i Markedet med deres Penge.

Hvad Indsættelse i Pengeinstituter angik, da var Bankernes Indlaansrente lav og lidet fristende, medens de store københavnske Sparekasser dels havde vanskeliggjort Indskyden paa Sparekassebøgerne og dels nedsat Indlaansrenten. Folk kunde da daarligt faa store Beløb ind i Sparekasserne til ordentlig Rente. Og gik Pengene alligevel derhen, blev Følgen egentlig kun den, at Omsorgen for Anbringelsen faldt over paa Sparekassedirektørerne, for Pengene var da i Virkeligheden slet ikke anbragte, fordi Ejerne skød dem ind i Sparekasserne.

Køb af indenlandske Papirer blev, hvorledes man end vendte og drejede Sagen, sikkert nok den Udvej, hvortil de allerfleste maatte gribe. Pengene maatte i December og Januar strømme til Obligationsmarkedet, og saalænge Køb af Kreditforeningsobligationer var fordelagtigere end Købet af de ny 3½ pCt.'s kongelige Obligationer, vilde Kapitalisterne kaste sig over dem, Køberne maatte drive Priserne i Vejret for hinanden, og Spekulanternes Beholdninger af Kreditforenings Papirer kunde realiseres med Fortjæneste.

Beregningen var vel saa fornuftig og velbegrundet, som Sandsynlighedsberegningerne over kommende Markedstilstande i Reglen er. Men den havde én slem Fejl: den slog ikke til.

Terminsdagene er nu forbi. Næsten alle Beregningens Enkeltheder viste sig rigtige, alle de Forudsætninger, hvorpaa Haabet om Kursstigningen var begrundet, de indtraf; kun Slutningen stemte ikke. Obligationskurserne gik ikke op men ned.

Forudsætningen om en stærk Tilstrømning af 4 pCt.'s kongelige Obligationer, hvorfor der forlangtes dels Kontanter, dels Kreditforenings Obligationer, viste sig for det første rigtig. Det er ikke godt at vide hvor mange Millioner, der kom frem i de første Dage af December og i Terminsdagene; men efter de større Fondshandleres Skøn er der ingen Anledning til at anse det virkelig fremkomne Beløb for væsentligt forskelligt fra det Overslag, der satte Tallet til over fem Millioner. Og skønt Folk ikke havde nogen Ret til at forlange Penge før paa Obligationernes

Forfaldsdag, den 11te Marts, fik de dem dog; for Bankerne præsterede Forudbetaling, og Vekselererne kunde derfor nemt tilfredsstille Obligationsejernes Pengekrav. Dernæst udbetalte selvfølgelig Københavns-Kommune og den vest- og sønderjyske Kreditforening de opsagte Beløb. De beregnede Millioner kom altsaa rigtigt over i Privatfolks Eje — og saa gik Kurserne ned efter.

Faldet var ikke særdeles stort. De betalte Priser paa de jyske Landejendoms-Kreditforenings Obligationer af V Serie gik fra $101^{1}/_{2}$ og $101^{3}/_{4}$ pCt. ned til 101 pCt., og paa de sjællandske Kreditforenings Obligationer af V Serie fra $102^{1}/_{4}$ til $101^{1}/_{4}$ pCt. Men dels bliver et Prisfald, selv om det kun udgør henimod 1 pCt., altid vidt forskellig fra en stærk Stigning, og dels giver Tallene kun et halvt Indtryk af Obligationsmarkedet i Terminsdagene.

Man fik i de Dage den sikre Fornemmelse, at et større Prisfald kun blev forhindret, idet der kunstigt byggedes Dæmning derimod. Obligationskøbene i Terminen saa nemlig aldeles ikke ud som mange forskellige Privatfolks Pengeanbringelser men langt snarere som Operationer udførte af et Pengeinstitut, der holdt Kurserne oppe. Derfor skete der ogsaa i de Dage uforholdsmæssig store Omsætninger ved selve Noteringen. Sælgerne vidste ikke bestemt, om Køberne købte af Lyst, og om der blev budt de samme Priser efter Fastsættelsen af de officielle Kurser. Derfor solgtes dagligt adskillige hundrede Tusende Kroner ved Noteringen, hvor Køberen maatte byde højt, saafremt den flove Stemning ikke skulde blive vitterlig.

Og saaledes som Obligationsmarkedet saa ud i Terminsdagene, saaledes ser det omtrent ud endnu.

Mange sagkyndige Folk føler sig imidlertid overbeviste om, at denne Tilstand bliver forbigaaende og helt kortvarig. De forudsiger, at Obligationsbegæret og Stigningen i Obligationskurserne indtræffer til Januar, og at de, der købte Obligationer i Terminsdagene og skærmede Priserne imod yderligere Fald, inden mange Uger kan sælge de købte Obligationer med god Fortjæneste. De støtter denne Forudsigelse paa alle de ovenfor anførte Grunde, og de finder det naturligt, at Stigningen ikke endnu er kommen, dels fordi Terminsomsætningerne knap er tilendebragte — de af Landmandsbanken opsagte syv Millioner Kroner er saaledes endnu ikke komne til Udbetaling, de forfalder først den 1ste Januar — og dels fordi December erfaringsmæssigt altid er en pengeknap

Maaned, hvorimod Pengerigelighed regelmæssigt indtræder kort efter Nytaar.

Slaar denne ny Forudsigelse til, har den ældre Spaadoms værste Fejl været en lidt forkert Angivelse af Kursstigningsterminen.

Og maa den ikke nødvendigvis gaa i Opfyldelse? Kan en Snes Millioner forsvinde ud af det lille danske Pengemarked, uden at det kan paavises, hvor de bliver af, og uden at de efterlader synlige Mærker paa Obligationsmarkedet? Det er lidet rimeligt. Derfor har en noget større Pengerigelighed og noget højere Obligationskurser til Januar en vis Sandsynlighed for sig. Men om Rigeligheden og Stigningen bliver saa overvældende og holdbar som forventet, er et andet Spørgsmaal.

Haabet om Stigningen og Sandsynlighedsberegningen derover, de var, som alt sagt, ikke byggede over fejlagtige Forudsætninger; men der hæftede en anden Fejl derved. En Fejl, hvoraf Sandsynlighedsberegninger hyppigt lider. Alle Forhold var ikke komne med i Beregningen, og blandt de oversete findes der flere, som har øvet Indflydelse i December og vil faa Indflydelse i Januar.

Indstrømning af udenlandsk Kapital til Danmark er intet Nyt. Man forsøge da et Øjeblik at se, hvorledes den plejer at virke, og hvorhen den plejer at gaa.

Indstrømningen begynder omtrent samtidigt med de slette økonomiske Aar. Danmark havde den Gang i nogen Tid og efter Ævne været en udlaanende Stat. Der var opsamlet her i Landet temmelig betydelige Beløb Aktier i fremmede Foretagender og svenske, russiske, franske og tyske Obligationer. Størsteparten af disse Papirer solgtes ved de daarlige Aars Begyndelse, Pengene kom fra Udlandet ind her i Landet — og dog blev der ingen Pengeoverflod.

Stillingen skiftede om. Danmark forflyttedes fra de laangivende Staters Række over i de forgældede Staters Klasse, og Aar efter andet gik der en Flod af danske Gældsforskrivninger til Udlandet. Vi solgte paa fremmede Børser Stats- og Kommune-Obligationer, Kreditforenings- og Hypoteks-Obligationer, vi modtog fra Udlandet Broderparten af den Aktiekapital, hvormed Landets største Privatbank virker og besørger Udlaan — og da ogsaa disse Millioner var indkasserede, blev der heller ingen Overflod paa Penge.

Hvad viser dette?

Det viser for det første: vi Danske har levet over Ævne. De slette Tider med deres Mindreindtægter har ikke medført tilsvarende og fornuftig Nedgang i Forbruget. Der er til Stadighed her til Landet foregaaet en Vareindførsel fra Udlandet, som ikke er bleven betalt med Udførselsartikler, og derfor voksede Aar for Aar Landets Gæld til Udlandet. — — De Fremtidstilstande, som en Fortsættelse af denne Økonomi vil bringe, turde det maaske være overflødigt at beskrive.

Og det viser dernæst: der gives foruden Køb af Obligationer og Indsætning i Pengeinstituter en tredje Afløbsrende for de i Udlandet anskaffede Kapitaler. De kan gaa derhen, hvorfra de kom. Eller rettere: de kan blive, hvor de er. Sagen er let at forstaa: vi køber i Udlandet Ting, som skal betales, og hvortil vi ingen Penge har, og vi skylder desuden Udlændinge Renter af de danske Obligationer, som vi i Aarenes Løb har solgt til dem; derfor gentager vi Operationen, sælger paany danske Obligationer med lang Forfaldstid paa udenlandske Børser, og lader udenlandske Rente- og Varekreditorer hente deres Penge hos udenlandske Bankhuse, som har købt de danske Obligationer eller besørget deres Salg. I Praksis viser Sagen sig selvfølgelig en Smule mere indviklet. Dels hører der flere Mellemmænd til, og dels stemmer Tidspunktet for Obligationssalgene og Salgenes Omfang ikke nøjagtigt med den nyskabte Varegælds og Rentegælds Forfaldstid og Beløb. Og derfor ser man ogsaa, at saasnart vi har solgt usædvanligt store Obligationsposter til Udlandet, faar de københavnske Banker midlertidigt mange Penge tilgode hos deres udenlandske Korrespondenter. Bankerne inddrager dette Tilgodehavende, efterhaanden som Gældsposterne forfalder; de udenlandske Korrespondenters Konti gaar saaledes lidt efter lidt ned, og hæver sig atter ved et nyt Obligationssalg. — Hvorpaa Bevægelsen begynder forfra.

Den Art Operationer har nu i aarevis hørt med til det danske Pengemarkeds daglige Brød. De skaffer just ikke Pengerigelighed i Landet, de bevarer snarere imod Pengeknaphed, og tillader Fortsættelse af et Forbrug ud over Landets Ævne.

Og naar der tales om de 15 Millioner Kroner, som de nyeste Emissioner bringer ind fra Udlandet, er dette altsaa ikke ganske rigtigt. Der maa først fradrages de Beløb, som bliver derude til Betaling af Danmarks Vare- og Rentegæld.

Dernæst er der en anden Sag, som heller ikke kom med i Sandsynlighedsberegningen: Udlandets Tilbagesenden af danske Obligationer.

En Ting er, at sælge danske Obligationer til Udlændinge, og den Ting kan ordnes paa flere Maader, blandt andet ved bindende Kontrakter mellem kontraherende Bankhuse; en anden Ting er, at faa Udlændinge til at beholde Obligationerne; men dertil lader de sig ikke forpligte ved Kontrakt. At de beholdt Obligationerne i de foregaaende Aar, havde sine gode og naturlige Aarsager: vi trængte til Penge, og Tyskerne søgte Anbringelse for Penge. De fandt vore Obligationer prisbillige og søgte at erhverve og beholde dem. Derfor meldtes der fra Hamborg hyppigt Kurser, der var højere end de herværende Kurser. Saa købte Fondshandlerne her i Byen og lod sælge i Hamborg, indtil de her udførte Køb og dér udførte Salg skabte Ligevægt. Opstod der derpaa efter nogen Tids Forløb fornyet Efterspørgsel i Hamborg, gentog Forretningen sig. Det hændte naturligvis af og til, at der i Hamborg udbødes danske Papirer, som trykkede de derværende Priser ned, hvad der gav Anledning til Forsøg paa Tilbagesenden af Obligationerne; men denne Forretning lod sig sjældent udføre i større Maalestok, for det danske Pengemarked gav hurtigt efter, og de herværende Kurser gik ned saa snart det mærkedes, at der var udenlandske Sælgere i Markedet. I det Hele og Store gik Obligationsstrømmen da meget regelmæssigt mod Syd. Men i Slutningen af forrige Maaned og i Begyndelsen af denne Maaned, da Udbetalingerne af kongelige Obligationer og Opsigelserne af de store Kapitaler havde bragt usædvanlige Pengemængder paa Markedet, da der desuden sattes Kraft ind paa Opretholdelse af høje Kurser, og Udlaansrenten her til Lands holdtes lavere end den tyske Udlaansrente, kom de danske Obligationskurser op over de tyske, og Obligationsstrømmen vendte om og gik tilbage til Danmark.

Det var først og fremmest store Beløb af de i Foraaret til Tyskland solgte Københavns-Kommune Obligationer, som vendte hjem. Af den Lethed, hvormed disse Obligationer kunde anskaffes i Tyskland, kan man med temmelig Sikkerhed slutte, at de i Virkeligheden aldrig ret har fundet Indpas hos det tyske Privatpublikum. Den aller største Del af Laanet er rimeligvis forblevet liggende hos de Bankhuse, der i sin Tid forsøgte at indføre det i Tyskland, og de har benyttet den nuværende gunstige Lejlighed til at skille sig af med det her i Landet og med en klækkelig

Kursavance. Enkeltvis blev der paa den herværende Børs afsluttet Forretning om Beløb paa femhundredtusende Kroner af disse Obligationer, og flere Gange blev der solgt Poster paa hundrede og tohundredetusende Kroner, foruden talrige mindre Beløb. Sikkert nok har nogle Millioner Kroner fundet Anvendelse i disse Obligationer.

Dernæst har de hidtil ukendt høje Kurser lokket jyske Kreditforenings Obligationer hjem fra Hamborg.

De danske Ejendommes Prioritetsbehæftelser er i frodig Vækst, og hver Halvaarstermin bringer Millioner af ny Kreditforenings Obligationer i Markedet. En Del af disse Obligationer gik i foregaaende Aar til Udlandet. Denne Gang er alle de ny udgivne Obligationer tilligemed de fra Hamborg hjemkomne Obligationer blevne her.

Køb af udenlandske Papirer er maaske foregaaet lidt rigeligere end paaregnet. Omfanget af udenlandske Papirers Indforskrivning lader sig imidlertid umuligt konstatere med Sikkerhed, fordi Indforskrivningen besørges ad privat Vej og ikke giver Anledning til Børsomsætninger. Der er imidlertid indkommet en Del russiske Obligationer, dernæst østerrigske og ungarske, og — efter en af Bankdirektørernes Meddelelse — blev der i Begyndelsen af December indforskrevet overordentlige store Poster af svenske Statsobligationer.

Da de københavnske Sparekasser nedsatte deres Rente og besværliggjorde større Indskud, hittede endelig forskellige Folk paa den nærliggende Tanke, at sætte Penge, som de ønskede disponible og ordentligt forrentede, ind i Nabolandenes Pengeinstituter.

Forsøger man i faa Ord at samle foranstaaende Beskrivelse af de sidste Maaneders Bevægelser paa det danske Pengemarked, kan man vel gøre det saaledes: Store kontante Beløb gik over i Privatfolks Hænder, dels som Følge af Konverteringen dels som Følge af Opsigelse og Udbetaling af indenlandske Gæld, der var erstattet eller skulde erstattes med udenlandsk Gæld. Dette medførte Obligationskøb og en Kursstigning, der blev yderligere forstærket ved Spekulationskøb beregnede paa yderligere Stigning. Efterhaanden som Kurserne steg, foregik der imidlertid en dobbeltsidig Reaktion: Udlændinge sendte de forhen billigere indkøbte

danske Obligationer tilbage og realiserede en Kursfortjæneste, og Indlændinge unddrog sig, saa godt de kunde og paa forskellig Maade, de altfor ufordelagtige Pengeanbringelser. Kurserne faldt derfor Bagateller, og vare faldne dybere, dersom der ikke var holdt igen af opkøbende Pengeinstituter; de tog det udbudte Material bort af Markedet, og rimeligvis handlede de saaledes, fordi der regnes paa et stærk Forbrug af Værdipapirer og en stærk Kursstigning i de første Maaneder af det ny Aar.

For i Løbet af 1887 kommer Konverteringens Tilendebringelse, og den *skal* jo bringe Pengeoverflod til Danmark, selv om alle de andre Beregninger skulde slaa fejl.

Konverteringen bringer muligvis overstrømmende Pengerigelighed og muligvis ikke. Alt afhænger af Udlandets Stilling til Sagen.

Som ovenfor sagt: Konverteringens Resultat kan endnu ikke bedømmes. Og hvad der i Øjeblikket kan gøres, indskrænker sig til en Beskrivelse af Konverteringens første og umiddelbare Følger, saafremt den lykkes, og saafremt den mislykkes.

At Konverteringen lykkes, det vil ikke sige, at hver en 4 pCt.'s kongelig Obligation indleveres til Konvertering. Dette Resultat har intet Menneske ventet. Tvært imod. De danske Bankmænd, som gennemførte Konverteringen i det Haab, at den vilde skaffe billigere Rentefod her til Lands, ventede netop et stort Pengeudbud til billig Rente fra alle de mange Besiddere af kongelige Obligationer, som ikke underkastede sig Konvertering men tog imod Udbetaling. Jo mindre Omfang Konverteringen faar, des flere Kontanter kommer der i Markedet, og derfor kan selv en uventet ringe Konvertering paa ingen Maade gøre Operationen til mislykket. Snarere kunde det da siges, at et saadant Resultat — saafremt det skulde indtræffe — overtraf Forventningerne og bragte endnu flere Penge i Markedet og endnu billigere Rente til Veje end paaregnet.

I Virkeligheden er Konverteringen lykket, saafremt de ny $3^1/_2$ pCt.'s Obligationer finder Afsætning i Udlandet, i modsat Tilfælde er den mislykket.

Man kan opstille en Sandsynlighedsberegning for begge Tilfælde.

Vi forudsætter, at der den 17de Januar findes 90 Millioner Kroner ukonverterede Obligationer, og heraf de 10 Millioner Kroner i Udlandet. I Tiden fra 17 Januar—11 Marts stiller de udenlandske Obligations- og Rentemarkeder sig ugunstigt, og et fordelagtigt Salg af danske $3^1/_2$ pCt. Obligationer bliver en Umulighed. Og de samme Markedstilstande, som forhindrer saadant Salg, gør det muligt for danske Kapitalister at frugtbargøre deres Penge paa lignende Maade, som de brugte i November og December. Konsortiet udbetaler den 11 Marts de 90 Millioner, og hver af Konsortiets ni Medlemmer præsterer sin Andel. De 5 udenlandske Bankhuse 50 Millioner, og de fire indenlandske 40 Millioner Kroner.

Operationerne har i saa Fald indbragt her i Landet:

de fem Konsortialmedlemmers Andel = 50 Millioner Kroner
÷ Indløsningen af de kongelige Obligationer, som forhen var i Udlandet = 10 — —

til Rest . . . . 40 Millioner Kroner,

hvorfra imidlertid videre maa drages et ubestemt Beløb, som anvendes til Indforskrivning af udenlandske Papirer og af danske Papirer, som befandt sig i Udlandet. Maaske naar denne Indforskrivning ikke op til 40 Millioner, saa at der i Virkeligheden bliver en Overskudsindførsel af fremmed Kapital; men selv da vil Konverteringen næppe medføre nogen Pengerigelighed, naar den ellers forløber, som her forudsat. For man skal erindre: de udbetalte Millioner spredes paa mange Hænder, giver delvis Anledning til nye Foretagender og bruger delvis Tid til Tilbagestrømning til Pengemarkedet; men de 40 Millioner, som gaar direkte ud af de fire danske Hovedbankers Kasse, udgør over Halvdelen af disse Bankers Aktiekapital, og deres midlertidige Afsavn vil i høj Grad hæmme Bankernes Handledygtighed og trykke Pengemarkedet.

Helt anderledes stiller Sagen sig, dersom de udenlandske Pengemarkeder i den nærmeste Tid bliver rigelige, saa at udlændinge køber de danske $3^1/_2$ pCt.'s Obligationer.

Vi regner med samme Tal som overfor:

d. 11 Marts udbetaler Konsortiet . . 90 Millioner Kroner
og heraf gaar til udenlandske Besiddere af kongelige Obligationer . 10 — —

til Rest . . . 80 Millioner Kroner, der

tilkommer de danske Obligationsbesiddere. Og da de udenlandske Konsortialdeltagere — efter vor Forudsætning — har solgt Obligationerne i Udlandet, løses Københavnerbankerne fra deres Overtagelsesforpligtelse, og alle de 80 Millioner præsteres af de udenlandske Bankhuse.

I dette Tilfælde staar de københavnske Banker altsaa med ubeskaarne Kassebeholdninger, desuagtet er der sat 80 Millioner Kroner Kontanter i Omløb her i Landet, og Pengenes fordelagtige Anbringelse paa udenlandske Markeder vil falde yderst vanskelig, da de Pengemarkeder, hvor der findes villige Købere for $3^1/_2$ pCt.'s Obligationer til henimod pari Kurs, selvfølgelig kun kan være lidet tilgængelige for Kapitalister, der ønsker højere Rente.

Medens i det første af de to Tilfælde den nu her i Landet paabegyndte Nedsættelse af Prioritetsrenten rimeligvis vil faa en brat Afslutning, og Forholdene kan blive slemme for de mange Prioritetsskyldnere, som har opsagt gamle Laan i Haab om nye og billigere Laan, vil vi derimod i det sidste af de to Tilfælde sandsynligvis opleve en Pengerigelighed, større end nogensinde før her i Landet, og de 80 Millioner Kroner Kontanter vil trykke Renten ned for langt større Beløb i Prioritetsobligationer.

Men Pengerigeligheden er da tilvejebragt, ikke fordi vi har omskrevet de 4 pCt.'s kongelige Obligationer til $3^1/_2$ pCt.'s, men fordi vi i Udlandet har optaget et nyt Laan paa 80 Millioner Kroner.

Regeringen forelagde samtidigt to finantsielle Lovforslag i Folketinget. Det ene om Konverteringen, det andet om en Hypotekbank. Konverteringen fører ad usikre og tvivlsomme Veje maaske til Pengerigelighed og maaske til Pengeknaphed. Rigsdagen tilendebragte hurtigt Konverteringlovens Behandling, fordi den ønskede Rentenedsættelse her i Landet. Hypotekbanken styrede direkte løs imod Maalet, den kunde umuligt have gjort Skade. Hypotekbankloven ligger endnu i Udvalg og kommer rimeligvis aldrig længere.

Nærværende Børsoversigt maa slutte som den foregaaende Børsoversigt: Pengeknaphed og politiske Forviklinger i Bulgarien, er i disse Dage de udenlandske Børsblades stadige Emner. Obligationskurserne er allevegne gaaet lidt ned. Og Frygten for Fremtiden har brat gjort Ende paa en voksende Foretagelses-

lyst og et livligere Forretningsliv, hvortil der havde vist sig Spirer.

Men allevegne fra forkyndes det: Efter Nytaar bliver alting bedre.

»Tilskueren«s næste Børsberetning vil kunne fortælle, om Spaadommen er gaaet i Opfyldelse.

d. 24 December 1886.

ERNST BRANDES.

Tre Bidrag til Danmarks Geologi og Geografi.

---

1. A. von Koenen: Ueber eine Paleocäne Fauna von Kopenhagen. Göttingen 1885. 4to.

Da jeg i Augusthæftet af dette Tidsskrift for Danmarks Vedkommende beklagede den fuldstændige Mangel paa Skrifter, der sætter sig til Opgave at beskrive de Organismer, der i Forverdenens Dage har levet indenfor Landets Grænser, var jeg endnu ikke bleven opmærksom paa, at ovennævnte Afhandling, ledsaget af 5 ret smukke Tavler, var udkommen i det 32te Bind af de Afhandlinger, som Videnskabernes Selskab i Göttingen udgiver. Hermed er Begyndelsen gjort til en dansk Palæontologi, og det vil nu være at haabe, at yngre danske Naturforskere ville følge det givne Eksempel og med samme Nøjagtighed skildre Dyre- og Plantelivet i de øvrige Jordperioder, hvis Levninger gemmes i Danmarks Jordbund. A. von Koenen er en af de grundigste Kendere af Tertiærtidens Konkylier, og han var altsaa særlig egnet til at bearbejde den nye Bløddyrfauna, som ved dybere Gravninger paa det københavnske Gasværks Grund er kommen for Dagen umiddelbart over Kridtformationens Kalklag. Resultatet af von Koenens Undersøgelser er, at den københavnske Tertiærfauna har sine nærmeste Analogier i de allerældste tertiære Lag i Omegnen af Paris og London og i de belgiske Provindser Hennegau og Limburg; den Periode, hvori disse Lag dannedes, kalder han med et af Schimper i Strassburg dannet Navn den paleocæne. Denne Periodes Havdyrliv er endnu kun meget ufuldstændig kendt, og det ved von Koenens Arbejde dechifrerede Blad af vor Forhistorie kaster derfor ogsaa Lys over et dunkelt Punkt i Dyrelivets almindelige Udviklingshistorie. Imellem

90 og 100 nye Arter er ved denne Lejlighed indførte i Videnskaben; dog maa bemærkes, at ikke faa af dem nærmer sig overordentlig til allerede kendte Former. Andre har ikke kunnet bestemmes paa Grund af de fundne Eksemplarers Ufuldstændighed, saaledes en Nautilus, der vilde have stor Interesse. Men det er at vente, at dybere Gravninger i og om København ville fuldstændiggøre de allerede vundne Resultater.

2. Japetus Steenstrup: Kökkenmöddinger. Eine gedrängte Darstellung dieser Monumente sehr alter Kulturstadien. Kopenhagen 1886.

I det endnu ufuldendte Kæmpeværk Ersch og Grubers Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, i anden Rækkes 36te Del, har en af vore navnkundigste Videnskabsmænd nedlagt Summen af sine næsten 40aarige Iagttagelser over en Gruppe danske Oldtidslevninger, som har kastet et mærkværdigt Lys over Natur- og Kulturforholdene i vort Land i den fjærne Fortid, da det beboedes af Mennesker, som endnu ikke kendte Jærnets Brug. Denne paa tysk forfattede Afhandling er i Aar udkommen som en selvstændig lille Bog paa H. Hagerups Forlag og er derved bleven lettere tilgængelig for det videnskabelige Publikum hjemme og ude. Men det er i høj Grad ønskeligt, at den ogsaa maa komme til at foreligge i dansk Oversættelse. Ti paa Grund af sit almen-interessante Indhold vedkommer den enhver, som har Sans for vor ældste Historie, og ved sin klare og sikre Fremstilling af de foreliggende Kendsgerninger og de Slutninger, som disse giver Anledning til, er dette lille Skrift uden særlig at lægge an derpaa en populær-videnskabelig Afhandling af høj Rang og egner sig fortrinlig til at læses af videbegærlige Bønder, Skolelærere og Højskoleelever, som netop igennem saadanne Skrifter ville faa en Forestilling om, hvad grundig og skarpsindig videnskabelig Forskning vil sige. Jeg skal i Korthed gengive Skriftets Hovedindhold.

Hist og her ved vore Kyster eller ved Randen af nu udtørrede Bugter og Fjorde, men altid op mod Skraaningen af en eller anden Højde og i Nærheden af en Bæk eller Kilde findes der indtil 10 Fod mægtige og indtil 340 Fod lange Aflejringer af Skaller af Muslinger og Snegle fra Havet. Oprindelig antog man disse Dynger for at være Vidnesbyrd om en højere Vandstand i Havet; men da Forchhammer, Steenstrup og Worsaae for

henved 40 Aar siden underkastede dem en nærmere Undersøgelse, viste det sig, at de stammede fra Menneskers Virksomhed. Skallerne var nemlig udelukkende af spiselige Arter, som ikke lever sammen i Havet, og mellem Skallerne fandtes talløse Ben af Fisk, Fugle og Pattedyr, fremdeles Trækul, Aske, Potteskaar og ildskørnede Sten, endelig Redskaber af Ben, Hjortehorn og Sten, navnlig Flint. Pattedyrenes marvførende Knogler var spaltede, de fleste Knogler bar Spor af skærende Instrumenter og af et Rovdyrs Tænder, de blødere Dele baade af Pattedyrenes og Fuglenes Skeletter manglede gennemgaaende. Af alt dette er der efterhaanden fremgaaet et helt Billede af Stenalderens Kultur og Levevis. Et Fisker- og Jægerfolk, som endnu ikke kendte Metallerne, har haft sine faste Boliger paa Højder i Nærheden af Havet, og Køkkenmøddingerne er Affaldet fra deres Maaltider, som de styrtede ned ad Skraaningerne ved deres Hytter. Mærkerne paa Knoglerne stammer dels fra disse Menneskers Stenknive, dels fra deres Hundes Tænder. Hunden var nemlig deres eneste Husdyr, og den har med sin bekendte Grundighed eftergaaet Levningerne fra sin Herres Maaltider, indtil den selv, som Dyngerne vidner om, i en snæver Vending blev slagtet og spist. De Redskaber, som Køkkenmøddingerne indeholder, er i det hele af en langt plumpere og ufuldkomnere Beskaffenhed end de Stensager, som vi kender navnlig fra Gravfundene. Worsaae har derfor, som bekendt, tvedelt vor Stenalder og henført Genstandene fra Affaldsdyngerne til et ældre Kulturtrin end de gravfundne Oldsager. Denne Mening bestrider Steenstrup ligesom tidligere med Bestemthed og anfører til Støtte for Gravkamrenes og Affaldsdyngernes Samtidighed den tungtvejende Kendsgerning, at der i et stort Antal af de sidste ogsaa er fundet Stensager, der i enhver Henseende svarer til de bekendte Former fra Gravkamrene.

Højst interessant er det Billede af de daværende Natur forhold, som fremgaar af Køkkenmøddingernes Undersøgelse. De indeholder nemlig Levninger af en Fuglefauna, hvortil Tjuren og den nu uddøde Gejrfugl hørte, og af følgende Pattedyr: Kronhjorten, Raadyret, Vildsvinet, flere Sælhundearter, den uddøde Kæmpeokse, Bæveren, Bjørnen, Ulven, Ræven, Lossen, Vildkatten, Odderen, Husmaaren, Skovmaaren og Hunden. Tjurens Forekomst forudsætter Fyrreskove, og en Del andre Forhold peger bestemt i samme Retning, saa at vi med Sikkerhed tør antage, at Køkken-

møddingerne stammer fra den midterste af de 5 Vegetationsperioder, som vore Skovmoser bærer Vidnesbyrd om. Det er nemlig ved Steenstrups epokegørende Moseundersøgelser godtgjort, at vort Land efter Istiden først klædtes af et Dække af arktiske Smaabuske (Dværgbirken, Dværgpilen o. a.), og at dernæst Bævreaspen, saa Fyrren, dernæst Egen og endelig Bøgen blev vort herskende Skovtræ. Den Besynderlighed, at Køkkenmøddingerne aldrig indeholder Levninger af Elsdyret og Rensdyret, som temmelig hyppigt forekommer i Skovmoserne, er det i den senere Tid lykkedes den utrættelige Forsker at forklare, idet det har vist sig, at det er Bævreaspens Lag, der indeholder Elsdyrets, og Dværgbirkens Lag, der indeholder Rensdyrets Levninger. I disse 2 Perioder synes Landet altsaa at have været ubeboet af Mennesker.

Broncealderens Køkkenmøddinger indeholder foruden Muslingeskaller hovedsagelig Knogler af tamme Dyr, nemlig Oksen, Faaret, Geden og Svinet. Disse bærer Mærker af skærende Redskaber af Metal og af en kraftigere Hunderaces Tænder.

Steenstrups indholdsrige Afhandling slutter med en Henvisning til de med de danske Køkkenmøddinger beslægtede Ophobninger, som i den senere Tid er opdagede i mange Lande i og udenfor Europa, og med en Opregning af den allerede betydelige Literatur, der omhandler disse Fund. 4 Tavler oplyser ikke blot Køkkenmøddingernes Sammensætning, men ogsaa Skovmosernes Lejringsforhold.

Ed. Erslev: Jylland. Studier og Skildringer til Danmarks Geografi. København 1886.

At Kundskaben om Danmarks dybereliggende Jordlag endnu er meget ufuldstændig, finder sin naturlige Forklaring i disse Jordlags skjulte Beliggenhed. Men at vort Lands Overfladeforhold i mange Henseender er lige saa ubekendte som dets dybere Dannelser, og at der paa dette Omraade endnu er meget nyt og interessant at fremdrage, derom vidner nærværende Skrift paa en overraskende Maade. Det bestaar af 5 større Afhandlinger og 29 mindre Meddelelser og er ledsaget af 10 Kaartblade og 31 Illustrationer i Teksten. De mindre Meddelelser er af en noget vel blandet og urolig Karakter og minder unægtelig lidt om Fortidens Raritetskabinetter, men ogsaa her er der meddelt mangen en god Oplysning, som man maa være Forfatteren taknemmelig

for, f. Eks. om Himmelbjærgets Historie og om den hollandske Oprindelse af Navne paa danske Farvande (Skagerak, Kattegat). Men Hovedinteressen samler sig om de større Afhandlinger.

Den første af disse har Overskriften: Er »den jyske Højderyg« til? og er rettet mod den gamle, men endnu ingenlunde udryddede Vildfarelse, at der op gennem Jylland lige til Skagen nærmere ved Østkysten end ved Vestkysten gaar en Højderyg, som deler Landet i en østlig og en vestlig Side og danner Vandskellet mellem Kattegattets og Nordsøens Tilløb. Det er mærkværdigt, med hvilken Sejghed denne Misforstaaelse har kunnet holde sig hos læge og lærde, skøndt vel ikke mange gaar saa vidt som N. M. Petersen, der i sin Danmarks Historie i Hedenold taler om »en Bjærgryg, der deler Jylland i en østlig og en vestlig Del.« Prof. Erslev viser, hvorledes denne falske Opfattelse har sit Udspring fra en Tilbøjelighed hos de ældre Geografer før Carl Ritters Tid til at overvurdere Landenes Vandskelslinjer, som om de nødvendigvis maatte indeholde Landenes højeste Punkter, hvad der jo ingenlunde er Tilfældet i Naturen, og til at tegne Grænserne mellem de forskellige Flodgebeter som Bjærgkæder, en Fremgangsmaade, der gav sande Misfostre af Landkaart, saaledes som Erslev anskueliggør det ved et fortræffeligt Eksempel. Men Misforstaaelsen af de jyske Højdeforhold beror vistnok ogsaa paa en falsk Analogi hentet fra Østersøens sydlige Kyster. Her gaar jo nemlig en virkelig Landryg, som paa sin brede Flade bærer de preussiske, pommerske og mecklenburgske Søer, fra øst til vest mellem den flade Kystslette og den store nordtyske Indlandsslette. Denne Landryg staar som bekendt over det østlige Holsten i Forbindelse med det høje Land paa Østsiden af Slesvig og Jylland, og nu har uden Tvivl de tyske Geografer, ukendte med de nøjere Forhold i Danmark, tænkt sig vor Halvøs Højder i et og alt som en Fortsættelse af deres eget baltiske Højdedrag, altsaa som en bred, flad Landryg med lave Sletter paa begge Sider. Hvorledes de virkelige Højdeforhold i Jylland er, har den danske Generalstab oplyst ved sine Opmaalinger mellem Kongeaaen og Limfjorden, og Summen af disse store Arbejder har Erslev indført paa sit første Kaartblad med forskellige Farver og Skrafferinger for Højderne under 100 Fod, mellem 100 og 200, mellem 200—300 og over 300 Fod. Det er at ønske, at ret mange maa faa dette Kaart i Hænde. De ville blive nødte til at

erkende, at den jyske Højderyg kun har hjemme i Indbildningernes Verden.

Den anden Afhandling (Om Ødannelsen i Jylland) med tilhørende Kaart over Egnen mellem Aarhus og Aalborg oplyser, ligeledes paa Grundlag af Generalstabens Maalinger, at den nævnte Egn udmærker sig ved en Mængde smalle, fjord- eller sundlignende Dale, der næsten opløser det høje Land i et Arkipelag af Bakkeøer. Saaledes erfarer vi det overraskende Forhold, at, naar der er Højvande i Randersfjorden, sættes ikke blot den nedre Del af Gudenaaens Dal under Vand, men at det samme er Tilfældet med den Sidedal, hvorigennem Nørreaaen løber, og at Oversvømmelsen mærkes indtil 3 Fjærdingvej øst for Viborg. Saa dybt er disse fjordlignende Dale skaarne ned i Terrænet. Ligeledes gaar der en Mil nord for Viborg en Fjorddal, hvori Skalsaaen har sit Leje, fra Hjarbækfjordens Sydspids op imod Hobro, og hvis Havet blot steg 39 Fod, vilde der ad denne Vej blive Vandforbindelse mellem Limfjorden og Mariagerfjorden, medens en Stigning af 47 Fod vilde give Forbindelse mellem Skalsaadalen og Randersfjorden. Hertil kommer nu, at der paa flere Steder i disse Dale er fundet Lag med Skaller af Hjærtemuslingen, et ubedragelig Kendetegn paa en Havbedækning indenfor vor nuværende Jordperiode. Med Rette anbefaler Forfatteren denne Sag til fortsatte omhyggelige Undersøgelser; ti vor Jordbunds Hævning og Sænkning er et af de vigtigste Spørgsmaal for den danske Geologi.

Den tredje og fjærde Afhandling henhører under Geografiens Historie (Tydning af nogle Steder hos Oldtidens Forfattere og Til dansk Kaarthistorie). De græske og romerske Forfatteres magre og uklare Efterretninger om vort Fædreland turde ikke have megen Interesse for det store Publikum, og de lærde ville næppe heller bringe det til andet end usikre Formodninger om, hvad f. Eks. Ptolemæus mener med sine alokiske Øer; derimod er det meget interessant gennem den fjærde Afhandling med dens 7 vedføjede Kaart at se, hvorledes det kartografiske Billede af Danmark har udviklet sig fra Middelalderens første famlende Forsøg til den Nøjagtighed og Elegance, som præger de fra Generalstaben udgaaede Kaart. Erslev har her fremdraget en Side af vor Kulturhistorie, som hidtil har ligget hen som et næsten helt uopdyrket Land.

Den sidste af de 5 Afhandlinger (Om Vandløb og Søer i Jylland) indeholder overordentlig meget nyt om de jyske Aaers

Længde, Opland, Vandmasse, Udspring, Løb og Mundinger, ligeledes om de jyske Søers Størrelse og Dybde. Den slutter med en Del Betragtninger over et af Geologiens dunkleste Punkter, Søernes Oprindelse. Forfatteren er en Modstander af den fra England udgaaede Teori om Gletschernes Ævne til at udgrave de Fordybninger, som senere er blevne fyldte af Søernes Vande. Snarere vil han tillægge Elvene, der udstrømmede fra de smeltende og tilbagevigende Ismasser, denne Virkning. Dog er han ogsaa villig til at indrømme, at mange af vore Søer kunne være Sænkningssøer, frembragte ved saadanne Jordfald, som hyppigt forekommer i Lande med Kridtunderlag.

Naar jeg i Korthed skulde betegne Karakteren af Erslevs Bog, vilde jeg sige, at den vidner om frisk og levende Iagttagelse af Naturen, udbredt Kendskab til den geografiske Literatur og en ualmindelig Ævne til at vække og bevare Læserens Interesse for de Genstande og Problemer, som den behandler. Den fortjæner efter min Mening at læses af enhver, der har Sans for vort Fædrelands Naturforhold.

V. PINGEL.

Den nye Literatur.

S. Schandorph: „Seks Fortællinger", „Fest og Søgnedage" (Reitzel). Herman Bang: „Stille Eksistenser (Schou). Henrik Pontoppidan: „Mimoser" (Hegel). F. C. van der Burgh: „Skitser" (Reitzel). Aage Vang: „I Brændingen" (Gad). Henrik Ibsen: „Rosmersholm" (Hegel). Alexander L. Kielland: „Sne", „Tre Par" (Hegel). Jonas Lie: „Kommandørens Døttre" (Hegel). Arne Garborg: „Mannfolk" (Nygaard, Bergen). Christian Krohg: „Albertine" (Huseby & Co., Kristiania).

Blandt de danske Forfattere er det Schandorph, der i Aar med sine »Seks Fortællinger« bærer Prisen hjem.

Schandorph er ikke en af de Kunstnere, man hvert Aar har, hvor man forrige Aar forlod ham. Det ligger ikke i, at hans Æmner er saa særdeles forskellige, tvært imod der raader en vis Ensartethed over det Stof, han benytter, men hans kunstneriske Dygtighed kan gøre besynderlige Spring. Den kan naa meget højt, men den kan ogsaa lade det blive ved Tilløbet. Det er endog saa, at der i samme Bog, i samme Fortælling, paa samme Side kan forekomme af hans bedste og af hans mindst gode Sager. I Aar kan man roligt forbigaa »De tre Fuldmægtige«, de betyder ikke meget for Kunsten; men man skal læse »Partikulier Petersen«, »Et Glimt« og »Kærestesorg«.

Den første er en københavnsk Fortælling. Den lugter af Grønnegade og Kristianshavn, og der kommer Luftninger i den fra den store Sortedamssø ved Østerbro. Det er en Gniers Psykologi, som her er givet, og Billedet minder flygtig om Faderen i Balzacs »Eugenie Grandet«, saaledes at forstaa rigtignok, at lige saa mange Millioner Francs flere den gamle Grandet havde at ruge over, med lige saa mange levende Træk mere gaar den gudfrygtige Partikulier Petersen i sin Grav, og det uagtet der næppe er anvendt en tyvende Del saa mange Ord paa Pantelaaner Petersen som paa den vældige Løgnhals i den lille franske By. Men Balzac

har overhoved ikke drømt om, at man kunde trænge saa dybt ind under Overfladen, som Schandorph og andre i vore Dage gør det. Det er en Slags Selvretfærdighedens skindtørre Sindssyge, som Schandorph her har blødet op og faaet til at boldne ud for vore Øjne i et alvorlig-naragtigt og underholdende Skuespil, der er helt ud troværdigt.

I »Et Glimt« er Formen ikke saa heldig. Det varer lidt, inden man kommer til Ro med denne Jeg-Historie, og Forfatterens Omhu for at holde os i Illusionen om, at det er en Maler, der fortæller, er nær ved at være pinlig. Det meget Glanslys og tindrende Sølv og Guld kunde have været sparet, vi tror dog ikke paa det, saa lidt som paa den Drachmannsk artig-naive Taleform, den unge Maler bruger overfor Lisbeth og de andre. Men uantastet af dette vokser den karlestore Lugekones Skikkelse frem af Billedet. Sjælden har vel Schandorph i saa faa Strøg frembragt en saa kraftig Virkning. Han giver os kun den allernødtørftigste Besked om Lisbeth, — formodenlig nøjagtig det, han selv tilfældig en Gang har set og hørt —, men i hendes løsrevne Sætninger er der et saa levende Liv, at hun bliver som en af vore egne Erindringer. Det er Schandorphs virtuosmæssig udviklede Kunstnerhukommelse, der sætter ham i Stand til at skabe Mennesker ud af en lille halv Times Oplevelse. Han har Lyden af hvad der blev sagt og Ordene gemt et eller andet Sted i Hjærnen, og en skønne Dag kalder en Tankeforbindelse det hele frem for ham, og inden han næsten selv véd af det, har Erindringen dannet sig til Literatur paa Papiret foran ham. Lisbeth er ugift og har fire Børn paa Sognet, hver med sin Fader, for »saa længe Folk snakker skikkelig for hende, kan hun ikke sige nej til nogen Ting«. Men hun besidder ikke desto mindre Kræfter og Vildmandsblod nok til at værge sig imod de Tilnærmelser, hun ikke synes om. Hun er som forældreløst Fattighusbarn aldrig naaet ud over det tæmmede Husdyrs Standpunkt, ved Trusler viser hun Tænder, et godt Ord faar hende til at komme. Denne Barbarkvinde har Schandorph malet paa en halv Snes Sider, saa at Krøyer ikke skulde have gjort det bedre paa sit Lærrred.

Men et dybere Studium og en betydeligere Omhu er der anvendt paa Fortællingen »Kærestesorg«. Allerede Opgavens Art viser, hvor frodig Schandorphs Talent er. Han har villet skildre, hvorledes en i enhver Henseende urimelig Forelskelse kan opstaa i en sund og prosaisk Bondepige og blive til det, man i gamle Dage

kaldte »det skønne«, — Troskaben til Døden, med et andet Ord: Romantiken. Historien har sit eget sindige Formaal i sig selv, og vil saa tillige give sin Forklaring af, hvor det er, de romantiske Fejltagelser begynder i Folks Hjærner, og hvor det er denne sejglivede Livsopfattelse har sin Smule Ret.

Schandorph lader sig i sin Kunst sjældent narre. Han har aldrig været uvidende om, at der jo var et Grundlag, hvor fra de gamle Bondefortællingers blaa Dunst steg op imod Aftenskyernes rosarødt — der har altid været glade Kærestefolk og store Hjærtesorger med Troskab eller Livslede og Selvmord paa Landet —, det er kun Dunstkredsens uvirkelige Beskaffenhed, han saa inderlig har spottet. Det er Opfattelsen og Fremstillingen af de landlige Tragedier og Idyller, der har været bagvendt: nu skal man i »Kærestesorg« se, hvorledes en saadan »romantisk« Historie i Virkeligheden hænger sammen.

Han har da søgt sig den solideste Bondepige ud, han kunde finde. Han har kendt hende fra Gartner Kjeldsens Hus ved Sorø Sø, hvor hun fejede Stuerne, kogte Maden, vaskede Tøjet, malkede Køerne og passede Børnene tillige med sin syge Madmoder. Hun var et velvilligt Menneske, og naar hun sad ved sit Arbejde, sang hun gærne, saa det klang langt bort. Sammen med hende i Gaarden var der en spinkel og hulbrystet Karl, Niels, som snakkede højttravende og var »Geni«. Han labede Sødmælk, hvor han kunde komme til og havde altid vanskelige Ord i Munden om sin egen indvortes Storhed; men ussel til sit Arbejde var han. Marie syntes han var en »Fjolrik« af et Mandfolk. Han overhang hende med Kærlighedserklæringer, og en Dag sprang han i Søen for hende, saa hun maatte ud for at trække ham op. Den paafølgende Nat var det første Gang i sit Liv, at hun ikke øjeblikkelig faldt i Søvn, da hun lagde Hovedet paa Puden. Nogen Feber havde hun faaet efter det kolde Bad, Niels' boglige Ord og Forskellen mellem ham og Træskomand Mads Madsens klodsede Søn løb hende rundt i Hovedet. Hun blev arrig paa sig selv, men endte med at drømme, at hun og Niels stod paa et højt Taarn i et Slot ved en Sø med lyseblaa Bjærge. Hun vidste godt, hvor hun var, for hun havde set det samme Billede i Madam Kjeldsens Syæske. Saa siger Niels: »Dette er min Borg og mit Slot, og udi dets gyldne Riddersale og Højenloftssvaler skalst du bygge og bo, o Marie, min højtelskede Brud!« — Næste Morgen begyndte imidlertid for Niels med den slemme Virkelighed, at han blev jaget af

Tjænesten. Der var ogsaa noget i Vejen med Marie, hun fik Skænd, men blev dog trøstet ved Løftet om ti Kroners Forskud paa Lønnen, saa at hun kunde købe sig den uldne Kjole, hun længe havde ønsket sig. Sommeren gaar nok saa fornøjelig for hende med strængt Arbejde og gode Forhold i Huset, men da saa Efteraarssluddet begyndte, mærkede hun til sin Forundring, at hun længtes efter Niels. Det blev endog saa slemt, at hun sløjede af i sit Arbejde. Den kloge Madam Kjeldsen skaffede saa Træskomandens Mads til Huse, for »naar en Pige er saa stor og stærk som Marie, maa der noget Kærestevæsen til, ellers bliver Arbejdet hende for kedsommeligt«. Men Mads blev ikke naadig modtaget af Marie. Han, som var saa tungfodet, fandt da paa at gøre Abekattestreger for at tækkes hende, og satte sig endog i Udgifter af henved et Par Kroners Penge for hende; da det led paa Vinteren, syntes det ogsaa, at han kunde begynde at haabe saa smaat. — Saa kommer der Brev fra Niels. Han ligger syg paa et Hospital i en By nogle Mile borte. Marie tog straks sin Beslutning: at forlade Gaarden og rejse til Niels. Han dør i hendes Arme, og den trofaste Mads Madsen, som er fulgt efter hende, fører hende tilbage til Gartner Kjeldsens. Der bliver hun syg, kommer saa til Kræfter igen, men da Majdag var inde, rejste Mads sin Vej, for Marie »taalte ikke mere Kæresterier«. Hvis Madamen vilde love hende, aldrig at tale til hende om Mads eller — den anden, vilde hun blive hos hende, saa længe hun levede. Mads fik Lov at kysse hende til Afsked, men derved maatte det blive i al Evighed.

Dette er de raa Omrids af en ypperlig Historie. Kun den opstyltede Niels er det ikke muligt at faa fat paa, alle de andre er livagtige Mennesker, og i Marie har man et Stykke Psykologi, som løfter Schandorph højt over de andre Forfattere i Aar. Han synes ikke at være gaaet af Vejen for nogen Vanskelighed. Med beundringsværdig Energi har han sat sig ind i en naiv Menneskesjæls særlig indviklede Metamorfose og paa en Maade, som staar for enhver af de Prøver, vi for Tiden er i Stand til at anstille, har han levendegjort Sindstilstande, som vi tidligere ikke vidste mere om end om Trækfuglenes Længsler og Havskildpaddernes Jalousi.

De aandelige Skatte ude paa Landet, som de romantiske Stuepoeter i gamle Dage saa i Drømme og ikke kunde tvinge Folk til at tro paa, har Schandorph paavist i deres organiske Forbindelse

med Karlekammerluft og Malkespande, der er nu ingen Benægtelse mulig, og, som det plejer at gaa ved et Forholds Overgang fra Formodning til Virkelighed, Enkelthedernes Rigdom har ti Fold erstattet, hvad der af ydre Glans er sat til. Schandorph har før udført Paavisninger af lignende Art — man tænke bl. a. paa hans »Smaafolk« —; det kommer af, at han er en foretagsom og overlegen Poet.

Og denne robuste Fortæller begyndte i sine unge Dage som lyrisk Versemager. Ganske vist hørte han til de faa her i Landet, som ikke troede paa Rigets Guder, men hans Kætteri vovede sig ikke ud over en Kritik af de pænes og de dummes Meninger. Han hadede den slappe Vin, som endnu bestandig udskænkedes fra de gamle Lædersække, men om en Fart ud i det store fremmede efter den nye Drue paa de nye Beholdere drømte han ikke. Han var mismodig og havde opgivet Ævret. Saa en smuk Dag kom

Lysets Bringer
muntert susende paa Flammevinger —
— — — — — — — — — — — — — —
et Lyn fra Skyen brød:
Ordets Lyn fra dig, du ædle unge
Verdenstankers Tolk paa Danmarks Tunge,
rappe Flyver med det lette Sving!

Og Schandorph strøg Mismodet af sig. Han

opgav rent den Ungdomstanke
ved Versets Klang at fange Folkets Øre
som lyrisk Virtuos,

og han blev Fortæller.

Det er da Georg Brandes, der har vakt Schandorph til Bevidsthed om, hvad han sad inde med. Han, der før

krøb sammen og knibsed i Lommen,
rusked i afmægtig Harm i sit Bur,
drak sig af Fortidens Skjaldskab en Rus,
dykked sig ned i en Tænker og Seer,
kured til Feer,
drømte sig bort fra det sangløse Hus,
favned for fyldige
levende Kvinder de magre Ideer,

blev til den Forfatter, vi nu kender: en modig Hollænder, som foretrækker langt en Bondepige i en Stald fremfor en Engel paa en Sky. Han blev til det, han skulde være, en Iagttager, som ved sin Ævne til at meddele, hvad han har set og hvad han véd har

gjort sit Land større Tjænester end den hele Skok af Poeter, som plejer Omgang med »Ideer«.

Men sin Ungdomskærlighed til Versene har Schandorph ikke opgivet. Naar han ret skal tale ud af sit eget inderste Jeg, binder Ordene sig uvilkaarlig sammen for ham i brudte Linjer og Rytmer, og der opstaar Digte, der med sin særegne tungtklædte Pragt bærer en bred Feststemning med sig. Han bruger mange Ord og lange Perioder i sine Vers og bygger snildrigt, som var det i Tømmerværk, snart moderne, snart athisk formede, snart gothiske Mindesmærker for sine Tanker. Der er i hans tidligere, som i hans sidst udgivne Digtsamling, »Fest- og Søgnedage«, Digte, der tager Sindet fanget, som var der Katedralers Rumfang i dem — jeg skal nævne Digtet til J. C. Schiødte —, og der er lyse Sale som Sangen, hvori han byder Bjørnstjærne Bjørnson til Gæst. I Indledningen til dette Digt findes nogle af de bedste Strofer, Schandorph nogensinde har skrevet:

Vej-Spiralen
snor sig om Fjælde.
Jeg hører i Dalen
Vandene vælde,
syde og bruse.

Tjærede Huse
med leende Ruder
paa Sned sig rejse.
Graner dunkle
mod Afgrunden luder ....

Jeg hører bestandig
    Rislen og Dryp og brusende Fald.
Mon Elven taler
i Løn med sig selv?
Lider den Kvaler?
Hærjer mon Længsel
den levende Elv,
fordi den er dybt
gemt og begravet
i Dalførets lysarme Krypt? ....
Længes mod Havet den hen?

Gik det dig ikke som Elven, min Ven,
i dit Land, det vejrbidte, klipperu Land,
dit Land med de tusende Hjem?

Se, dette er Poesi i gammel som i ny Betydning af Ordet, og det maler i sanddru og fine Træk Landet og Manden, der tales til. Men netop i Modsætning til dette skønne Slutningsdigt i Samlingen tager Indledningsdigtet til Georg Brandes sig forunderlig mat ud. Hvad har Schandorph der at sige til sin »velsignede« Ven? Han lover ham en Gang om mange Aar

en Erindringssang;
den skal fortælle om Tiden, da sammen vi mægted at svinge
lystige Hug, hvis Ekko endnu gennem Luftrummet klinge,

men dette forekommer os andre for lidt. Brandes havde vel i 1886 fortjænt en fuldt saa hjærtelig og ærbødig Hilsen som den, han fik i 1879. Hans Værk staar nemlig ved Magt endnu. Ham er det og ingen anden vi skylder, at der ikke er bælgsort i Danmark som i et lukket Rum Alt var gjort for at klemme til og stænge ude, og ved hjemmegjorte Tællepraases Skin gik der literære Banditer om og øvede Forbrydelser i Mørket. Hvad hjalp det til, at der i en Krog sad nogle misfornøjede og »krøb sammen og knibsed i Lommen«? Det var Brandes, der brød Skodderne fra og kom de betrængte Mennesker til Hjælp, han var »Lysets Bringer«, og med Lyset fik de gode Mod, formerede sig og blev mange, og de onde var nødt til at blive bedre. Naar Schandorph taler kammeratlig til Brandes om, at de har mægtet at svinge Hug sammen, saa har vi andre naturligvis vor Glæde af at mindes, hvor mandelig Schandorph tog fat, da Brandes havde vist, hvor Angrebet skulde foregaa, men vi husker ganske vist ogsaa, at inden Schandorph kom til at slaa, havde Brandes uden Hjælp fra nogen Side her hjemme knækket Ryggen paa de værste. Og det er fremdeles Brandes' Skyld, at der ikke paany er blevet sort i Danmark. Hans Gerning er nemlig den eneste af alle vore Literaters, der har Autoritet ogsaa udenfor Landets Grænser. Han drog oprindelig som Lærling ud i det store Europa, men i en Række af Skrifter, hvis Tankerigdom, Kundskabsfylde og glimrende Form ingen blot tilnærmelsesvis har naaet her hjemme, har han i Skandinavien, Tyskland, England, Frankrig, Rusland og Polen opnaaet et Ry, som trodser ethvert Lyseslukkerforsøg fra Stimændene i Danmark. Det havde vel været Schandorphs Ævner værd at besynge den Magt, Brandes har naaet. Paa sit Omraade staar han fremdeles alene her hjemme — de literærhistoriske Forsøg, der siden hans Tid er gjort hos os, er hjemfaldne til Latteren eller til den overbærende Kritik, de færreste kender Navnene paa dem, der

har skrevet om sligt —, og snart paa tyvende Aar er der arbejdet med de Midler, som Kirkens og Statens Myndigheder besidder for blot at sætte et anstændigt Navn ved Siden af hans, som der kunde være Tale om at pynte med de Insigner, enhver véd, at alene Brandes er værdig at bære. Men forgæves. Der er ingen kommen, og skulde der indenfor en Menneskealder dukke et Menneske op, som uden Skandale kunde aspirere til Lærerposten i Æstetik ved Universitetet, saa maatte det være en frafalden, der havde gaaet i Skole hos Brandes. Overfor denne Sagernes Stilling tager Schandorphs Digt sig ud, som var det skrevet i et af disse mindre vel oplagte Øjeblikke, som ogsaa Fader Homer kendte.

En yngre Forfatter, der hidtil bestandig ved sine overhedede Udtryk og sine noget eksotiske Æmner har indtaget en Plads for sig selv i vor Literatur — en Plads, der ikke var blandt de første, men langt fra heller blandt de sidste —, en drillende Skribent, som var lavet og sanddru paa en Gang, en ærlig Kunstner og en utaalelig Manierist —: Herman Bang, har i Aar udgivet en Samling Fortællinger, som han kalder »Stille Eksistenser«. Der er sket en Vinding for os andre ved denne Bog, ti af dens fire »Livsbilleder« er det sidste og i Omfang ulige største et fortræffeligt Arbejde, som man kan nyde uden at maatte gøre væsentlige Indvendinger imod Form og Synsmaader.

Stilen er ganske vist egen nok med sin ophakkede og kortskaarne Sætningsbygning, men for en Gangs Skyld falder man ikke ugærne til Ro overfor denne hastige og ret energiske Udtryksmaade. Den er i alle Fald langt at foretrække for den tidligere Herman-Bangske Jargon, der var syg i Lederne og hyllet i bløde parfymerede Stoffer, saa at man sjælden fik en fast Linje at se. Denne Gang tegner alt sig skarpt og klart, og er end Omstændighedernes Mængde i Fortællingen stor, bliver man dog ikke som i adskillige af Forfatterens foregaaende Arbejder hængende i Udmalingernes klæbende Langsommelighed, hvis kunstig fostrede Aandrighedspræg skal gælde for psykologiske Udredninger. Det lyder mærkeligt, men det er tilforladeligt, at der ikke forekommer ét skruet Udtryk i hele denne henved halvtredjehundrede Sider lange Fortælling af Bang, Æmnet har i den Grad gennemtrængt Ordene, at der i dem ikke findes andet end den Ting, der skal

berettes. Der er taget for meget med, Historien er for lang, men det er en Ophobning af Stof, ikke en selvbehagelig Fantaserers Glæde over at kunne spinde Silke og Blaar.

»Livsbilledet« hedder »Ved Vejen« og handler om en Stationsforstanders unge og barnløse Kone, der i sin langsomt forstaaende Blidhed kommer til at elske en rolig og blødt følende Forvalter: to stille Mennesker, der sagte bøjer sig imod hinanden, for saa at skilles for bestandig. En rørende Begivenhed i jævne Omgivelser og meddelt uden det mindste Forsøg paa at højne Æmnet udover sin Natur. Bang har aldrig taget saa fint paa nogen Opgave som paa denne, hvor han ærlig har ladet ubegavede og tarvelige Mennesker være glade og lide Sorger uanfægtet af, at det er en spirituel Forfatter, der har opdaget deres Tilflugtsted ved den jydske Længdebane. Der er særlig i Begyndelsen, da Forholdet mellem den barnlig smukke Fru Bai og Forvalter Huus endnu kun er i sin spirende Umiddelbarheds Fryd, noget saa yndefuldt over Fremstillingen, at man har Indtryk af sjælden at have haft med saa læmpelig en Ævne til at fortælle sandt at gøre som denne. Og det er ikke sket paa Bekostning af Kraft i Maleriet. Tvært imod, baade de elskende og de andre, Hr. Bai, Frøknerne Abel, Præstegaardsfamiljen og den stakkels Skolefrøken, saa vel som Stedet ved Jærnbanen, Stationsbygningen, Engen, Markerne og den lille Stump Skov — alt er til at fatte om med alle Sanser. Hr. Bai er endog fremragende udmærket: en, i Hjemmet skikkelig, raa Person, en provinsiel Løve, der er sat i Bur, en simpel Fyr, der til syvende og sidst ikke er værre end de andre.

Der findes næppe nogen Fortælling paa Dansk, hvori Provinstonen i den Grad er slaaet ægte an som her, baade den gode og den slette. De raske blandt Damerne hjælper sig med et Maal, som ligner Butiksfrøknernes i København, men dog har sin umiskendelige Lokalfarve, og Herrerne taler i den Knejpestil, de oprindelig har faaet enten direkte eller igennem andre fra Vesterbro og Frederiksberg, men som de senere ved flittig Brug virtuosmæssig har udviklet. Og den hele Idékreds i Hjærnerne hænger om Stedet som Støjen af Jærnbanetogene, der kommer og gaar, gør det og Duernes Kurren, Høets Duft i Forsommeren og Vinterens tunge Skyer. Der er vel Forbindelse adskillige Gange daglig bort fra Egnen med det øvrige Danmark, men den benyttes ikke livligere, end at alle, efter endt Udflugt, lader Forestillingerne om andet end de stedlige Anliggender blive i Kupeerne, som saa

føres videre af den smækre Togfører i de stramme Permissioner. Vi kender ham og dem alle og hele Livet her »ved Vejen«, som havde det været vor egen Tumleplads i gode som i onde Dage. Vi maa, hvad enten vi vil eller ej, bruge den samme Spot mod de uheldige Eksemplarer af Kvinde- og Mandskønnet, som der er brugelig, og vi har den samme Medfølelse med Staklerne, som de andre overkommer. Naar Lille-Bentzen gemmer sig bag Hækken for i Nattens Mørke at opdage, om Frøken Jensen nu ogsaa virkelig bærer sin elskede Moppe hjem fra Stationen Juleaften, saa er det god Spas ogsaa for os. Der er den ægte Kunsts Fortryllelse over Fortællingen.

Men den trækker for længe ud. Sygehistorien er unødvendig vidtløftig, og Fru Bais Besøg i sin Fødeby burde have været ofret, ligesom ogsaa vistnok Bais Udflugt til København. Det er ikke let for os, der nu en Gang har vænnet os til det rolige Liv omkring Stationen, pludselig at skulle leve os ind i helt andre Forhold. Og det er jo Kærlighedshistorien mellem den fine, lille Fru Bai og Huus, som er Fortællingens Æmne, det andet burde have været afgjort i større Skynding.

Men interessant er det at se, at her, hvor Bang er ganske anderledes paa det jævne end i sine tidligere Frembringelser, har han uden Sammenligning naat det smukkeste Udbytte. Han fortæller selv i Indledningen til »Stille Eksistenser«, hvorledes det er gaaet til, at han kom til at skrive »Ved Vejen«. Det er et Indtryk fra en Rejse i Jylland, som han ikke har kunnet blive af med, et Minde fra Hjemmet, der har fulgt ham over i Udlændigheden. Der kunde heri ligge et Fingerpeg om, at han i sin Kunst burde forlade de Grever og Grevinder og eksentriske Naturer, som han nu uden stort Udbytte har dyrket i adskillige Aar, for at pleje de virkelig hjemlige Indtryk. Vilde han, samtidig med at altsaa Hjemmets Eksistenser voksede sig stærke i hans Hjærte, lytte til Erindringerne om, hvorledes det danske Sprog klinger, hvad Fald det har ogsaa udenfor deres Kreds, som bruger Kragemaal, og bøje sin vidt forsøgte Stil derefter, saa blev Herman Bang fra at være en elsket Poet hos nogle til de manges gode Forfatter i Danmark.

Henrik Pontoppidan er en af dem, der da han begyndte, skrev for alle nyt følende danske Mænd og Kvinder. Han var frisk som den gryende Sommerdag, munter og spodsk og

medfølende tillige. Han havde den unge Skoles Ævne til at tale glat og stærkt om de fleste af de Ting, der for Tiden rører Menneskenes Hjærter, og de unges Vilje til ikke at bruge andet i sin Kunst end det virkelig sete og følte. Og han havde sine egne Ord. Der stod en Em om hans Bøger fra Engen og fra Byen, som ingen kunde tage fejl af: ham var det, som skulde blive saa god for Danmark, som Kielland havde været det for Norge.

Saa skrev han »Ung Elskov«. Man traf paa duftrige Ord. Den store Skovsø og den hensmuldrende Kro laa i vore Drømmes Land, — hvor var dette ikke smukt! — Men var det virkeligt? De fleste lod det blive ved Spørgsmaalet. Det var ikke paa sin Plads at mistænke Pontoppidan for Digt i den banale Betydning af Ordet.

Men saa er »Mimoser« kommen. Hvor i Verden hører den hjemme? Vi læser om to unge Piger, hvoraf den ene hedder Kamma, den anden Betty; de opholder sig med deres Fader, en forhenværende Apoteker, paa et ensomt Sted i Nærheden af Skove og det blaa Hav. Ved Havet ligger skjult i en skyggefuld Lund Herresædet Gudersløvholm med fladt Tag og Stenvaser, »men navnlig med en meget stôr og pragtfuldt anlagt Park, som Ejeren liberalt lod staa aaben for Publikum.« Og i et dybt, dystert Indhug i Skovhegnet hinsides Mose- og Hedestrækninger findes en stor rød, halv forvitret Borg med tunge Taarne over sivfyldte Grave som et forglemt Stykke Middelalder; den kaldes i Folkemunde »Klosteret«. De respektive Ejere af disse Herresæder benævnes Drehling og »Klosterbaronen«, og om Drehling siges der straks som foreløbigt Kendingstegn, at »han var en smuk, brunet Mand mellem tredive og fyrre, med et noget formelt, men venligt og vindende Væsen«. »Han sad rank som en Grenader paa sin høje, gule, engelske Hoppe«. Klosterbaronen er en ivrig Jægersmand til Fods og skildres som en »stolt, heltemæssig Skikkelse med stort, lyst Skæg ned over Brystet, Ørnenæse og store, lyseblaa, sværmeriske Øjne«. Begge Damerne falder hurtig og uden Besvær for Forfatteren i Armene paa hver sin af disse to Herrer, som hidtil har foretrukket den ugifte Stand, og »det traf sig nu ret passende, at det netop blev Kamma, den ældste, der kom til Klosteret. Der var nemlig noget over hele hendes høje, ranke, mørklokkede Skikkelse, der ligesom paa Forhaand bestemte hende for en Borgfrues Værdighed. Dette skønne, fuldt modne Legeme var som skabt til at bære Silke og Brokade over bonede

Gulve [i den forvitrede Borg]; disse kække, liljehvide Skuldre til at lyse over mørkt Fløjl i festligt skinnende Sale. Betty derimod var trods sine sytten Aar endnu lille og bly med noget af Barnets buttede Ynde og sjælfulde Undseelse. Hvid og rød — som Mælk og Blod — holdt hun sig i det hele ligesom i Skjul bag sin ældre Søster, over hvis Skulder hun frygtsomt kiggede frem mellem buede Øjefrynsers blødt skyggende Silkegitter«.

Denne muligvis rammende, men dog maaske noget for almindelig holdte Skildring, er alt, hvad Forfatteren tror det nødvendigt at meddele os om sine to unge Kvinder inden de træder ind i Livet; H. F. Evald plejer at være omtrent lige saa omhyggelig.

Paa Hr. Drehling ofres der flere Ord i den beskrivende Indledning. Han er i det hele Forfatterens Yndling, det er om hans Bedrifter Bogen er skreven. Han ejede, siges der, »i sin Person Egenskaber, der uvilkaarlig trak Kvinderne til ham. Det var noget vist tavst eller diskret lidenskabeligt, der dannede ligesom Understrøm i hans for øvrigt (!) fuldendt beherskede og formrette Optræden. Dertil var han ejendommelig smuk: selve Legemet rankt, slankt, elegant; Ansigtets Form er regelret Oval; Panden høj, hvælvet, halvvejs dækket af et smukt Fald af mørkebrune Haar. Under de fornemt buede Bryn brændte et Par klare, brune, svagt drømmende Øjne, der sammen med en sirlig plejet Moustache og Mundens fint spottende Linje gav Ansigtet dets Udtryk af Ildfuldhed og Intelligens«. — Svært pæn Mand, denne Drehling! Men hvor er det monstro, man har læst om en, der lignede ham? Skulde det være i de engelske, tyske, franske, danske og svenske Dameromaner, som man i sin Skoletid fik sat til Livs? Der er Grund til at formode det. Men Manden er ikke færdig endnu. »Tre graa Haar i Tindingen samt et vist følelsesfuldt Smil, der nu og da — ligesom gennem Erindringen — kunde gaa over hans Ansigt, skulde (efter hvad Damerne hviskede) være de interessante Mindelser om forrige Dages Kvindegunst«. — Ogsaa dette forekommer én bekendt! Og han »nævntes i sin Tid som Hovedstadens graciøseste Danser og eleganteste Fægtemester« — nu er der ingen Tvivl længer mulig, vi har før haft med selve Manden at gøre, han var »en lidenskabelig Beundrer af Kunst især Musik og spillede selv smukt paa Violoncel og Obo«. — Oboen er ganske vist ny, men den kan han jo have lært at spille paa, siden vi gik i Skole. Vi tillader os altsaa foreløbig at betragte Hr. Drehling som en gammel bekendt.

Han bliver gift med den »rosenrødmende« Betty, hvis »dulgte, blysomme Kærlighed« beruser ham, og »han, som — træt af Verden — havde tænkt, at hans Liv halvt var endt, han følte, at nu først begyndte han ret at leve«. »Han fulgtes med Betty ud i Skoven, og de plukkede Blomster eller læste Bøger højt for hinanden under Fuglesangen; og regelmæssig hver Middag øvede de sig firhændigt paa Flygelet inde i Bettys Kabinet«. Dermed er dog ingenlunde hans Dages Gerning endt. »Han havde anskaffet sig nye Jagtrekvisiter [om Sommeren], en Flok Duer og et kostbart Hønseri med fine kinesiske Racer, hvis omhyggelige Røgt var hans daglige Adspredelse«. Dette er nu dog vist en urigtig Bemærkning. Skulde man da nemlig ikke tro, at det trættede eller kedede ham at plukke Blomster med Betty og at læse højt under Fuglesangen? »Men fremfor alt havde han med Iver kastet sig over sit Landbrug, sin Gaards Bedrift, sine Heste og sit Kvæg, der forhen aldrig havde bekymret ham«. Det ses altsaa, at Manden har sin Tid godt besat, og da han tilmed som Landstingsmand — for det er han ogsaa, og det en folkevalgt (siden han dog ikke har været Medlem af nogen lovgivende Forsamling før, kan det ikke uden videre anføres til hans Ros, at han har ladet sig vælge af »Folket«) — jo maa følge en Smule med i Aviserne, saa kunde der mulig hos en eller anden opstaa Tvivl, om han nu ogsaa grundig røgter alle disse Gøremaal. Og hvordan gaar det med Oboen? Der synes her at være en skæbnesvanger Troløshed i hans Karakter, — den nævnes nemlig ikke med et Ord, efter at han er bleven gift og hver Dag maa øve sig firhændigt paa et andet Instrument.

Det viser sig da ogsaa, at han langt fra er saa brav, som han giver sig Mine af. Ikke saa saare er det blevet Efteraar, og Betty har faaet en lille, og han gaar i København ved Rigsdagen og bestiller ingen Ting, før han, i Stedet for jævnlig at tage hjem og se til sin Kone, sine Høns og Heste osv., begynder at interessere sig for en sort klædt Dame, som han træffer paa Langelinje i Spadseretiden, naar han burde have siddet i Landstinget. Eller mulig det kun er paa de Dage, da dette Ting ikke holder Møde; det hænder nemlig undertiden. Forsømmer han altsaa end maaske ikke sine politiske Pligter ved at pleje Bekendtskabet med denne Dame, aabenbarer det sig dog snart, at han bliver Forræder mod sin Hustru. Samme Dag nemlig, som det endelig gaar op for ham, at nu kan han ikke trække det længere ud med

at rejse hjem, falder han for den sortklædte Dames Fødder og indretter sig for Natten i samme Pensjonat, hvor hun har opslaaet sin »syrlig« duftende Rede med blaa Silketøfler, Puddelskindstæppe og det hele.

Det kommer han nu imidlertid ikke godt fra. Hans Svigerfader, den forhenværende Apoteker, har beluret ham, og vips farer denne diskrete Mand hjem til sin ældste Datter Kamma, som selv tidligere er bleven bedragen i sit Ægteskab og har forladt Manden, og fortæller hende, hvad han har set, hvorpaa de begge iler til Betty, for at denne saa hurtigt som muligt kan faa Budskabet om det sørgelige Faktum, ingen af de to endnu for Alvor har undersøgt. Tilfældigvis forholder imidlertid Angivelsen sig rigtig, og da vor gamle Ven Drehling med sin brødebetyngede Samvittighed staar i sin Ejendomsgaard, møder han ikke sin Hustru, men Svigerinden, som med »bitter Stolthed« siger: »Deres Hustru, Hr. Godsejer, er ikke her.« —

I gamle Dage vilde Slubberten nu uden Tvivl have faaet Tilgivelse, og det nye i Hr. Pontoppidans »Familieliv« er det, at Kvinderne har taget sig paa at optræde om end paa langt nær ikke saa grelt som den moderne Ægtemand i »Et Besøg«, der aandelig tramper sin Kone i Støvet for et svundet Fejltrins Skyld, som næppe en Gang var et Fejltrin og under alle Omstændigheder ikke var det imod ham, saa dog i Lighed dermed: afgørende og absolut. Kamma og Betty vil ikke være gift med Mænd, som bedrager dem.

Hvis Bogen i øvrigt var god, det vil sige, skildrede levende Mennesker, saa at man kunde kende dem fra andre, saa var der ikke det mindste at indvende imod dens Resultat. Det forholder sig rigtigt, at de moderne Bestræbelser til Kvindens Frigørelse har givet et stort Antal Hustruer i Norden Forestillingen om, at den Forpligtelse, der er indgaaet i Ægteskabet, hvor ikke (som i »Tre Par«) andet forud aftales, er ubetinget bindende for begge Parter. Et Ægteskabsbrud fra Mandens Side skal altsaa medføre samme Ret for Kvinden til at forkaste ham, som hendes Forsyndelse altid har givet ham til at bortvise hende. Hr. Drehling har ikke noget at beklage sig over. Tilmed er han jo ved Kammas Skæbne bleven advaret i Tide.

Men Ulykken er, at Bogen ikke er god og har en ironisk Titel: Mimoser. Hr. Pontoppidan har ment, at disse to Fruer var for ømskindede. Men det var det, som skulde bevises. Er

Tilstanden først saaledes — og det har Hr. Pontoppidan indrømmet ved at gaa ud der fra som givet — at Kvinderne vil have ens Moral i Ægteskabet for begge Køn, saa maa den, der ler der af, støtte sin Latter med Grunde, ellers udsætter han sig for at blive ene med sin Munterhed: umiddelbart indlysende er Ironien ikke. Og der findes ikke Beviser i »Mimoser«.

Det er en Bog, som søger at puste Liv i gamle Romanfigurer. Var Fortællingen ikke mod Slutningen saa direkte og alvorlig meddelende, skulde man tro, at Forfatteren for Spøg havde efterlignet tidligere Romanskriveres daarlige Maner med at lade blodløse, ud af Luften grebne Figurer agere til Fornøjelse for et nyfigent Publikum, som kun læser Bøger for Begivenhedernes Skyld, — ikke en af Personerne har et virkeligt individuelt Liv. Og den eneste af de optrædende, paa hvem der er anvendt en Del kunstnerisk Omhu, hvis indre Tilstand derfor beskrives under forskellige Anfægtelser, falder sammen for Forfatteren som en Bunke Klæder. Han er tænkt som en »ædel«, blaseret Godsejer, der til Bunds har indset, »hvor fattigt og uværdigt hans Ungdomsliv har været« — det Liv, der har givet ham de traditionelle graa Haar i Tindingen —, og saa opfører han sig, som var han et stakkels, uprøvet Huslæreræmne, der snyder sin fromme Kæreste for den første den bedste Kokettes Skyld, som kommer paa hans Vej. Var saa sandt Hr. Drehling den, han gives ud for at være, kunde den foretagsomme Fru Conerding have sparet sig Ulejligheden med Spadsereturene paa Langelinje og Visiten hos Hofjægermesterinde Drehling, — af hendes Slags har Hr. Godsejeren set tilstrækkeligt, til at et nyt Eksemplar skulde kunne lokke andet end et Smil og et Buk frem hos ham. Han er jo ikke som den tykke Klosterbaron, der kun har faaet stærkere Appetit, jo flere Nydelser han har skaffet sig.

Det er med Forundring og Beklagelse, man læser »Mimoser«. Pontoppidan var det frodigste Talent blandt de unge, og nu har han sendt en tom Bog ud i Verden. Af den gode Kunstner er der kun et vist lækkert Foredrag tilbage og saa glimtvis nogle rammende eller morsomme Bemærkninger. Men dette er naturligvis langt fra Hr. Pontoppidans sidste Ord. Paa næste Bogmarked møder vi atter »Sandinge Menigheds«, »Landsbybilledernes« og »Stækkede Vingers« udmærkede Forfatter.

Der var tre Forfatterinder, som i Fjor vakte Opmærksomhed blandt deres mandlige Kolleger. Af dem har de to i Aar paany givet Møde: van der Burgh og Aage Vang, men hverken den førstes »Skitser« eller den sidstes »I Brændingen« kommer blot tilnærmelsesvis i Højde med de i Fjor udgivne Bøger.

Frøken van der Burgh skriver fiffigt og let og ofte stemningsrigt som i den lille sjællandske Sommertragedie »Reddet«, der turde være den bedste af Skitserne, men man fristes unægtelig denne Gang til at ønske, at hun ikke havde det slet saa nemt ved Udarbejdelsen af kunstnerisk Nips. Saa var formodentlig saadanne Sager som »Fordringen«, »Et gammelt Kardinalpalads«, »Fra Treschows Stiftelse« og »I Skygge« aldrig blevet til, og vi havde sluppet for adskillige Dusin Siders ørkesløs Læsning. »I Skygge« er ligefrem et utilladeligt Produkt fra denne Forfatterindes Haand, saa tarvelig, traditionel og lavet er Beretningen. I »Valborg« er der Anlæg til en større Fortælling, som kunde være bleven interessant, hvis den var bleven skreven i den Aand, hvori man tror, at Udkastet er begyndt: en smuk, koket og løgnagtig Kvindes Gang gennem den relativt pæneste af hendes mange Kærlighedshistorier indenfor det af hende vedligeholdte Ægteskab. Manden har hundrede Gange ønsket Baandet brudt, men hun vil ikke af alle de mange Grunde, som gør, at en fiks Grossererfrue ikke ønsker at være en fraskilt Hustru. Der er fortalt et Optrin mellem hende og Manden efter et Selskab, da alle Gæsterne er taget bort, og der er et Maleri paa disse fire fem Sider, som i Liv og Alvor staar højt i vor Literatur. Man overraskes ved her at træffe saa kraftige Farver, Tonen er nemlig gennemgaaende vel pæn i disse Skitser, og des værre viser det sig ogsaa, at Fortællerindens Energi er udtømt efter Udmalingen af denne enkelte Side af Løgnen og Raaheden i de to »fine« Menneskers Liv. Resten af »Valborg« er konstrueret over Ønsket om, at daarlige Kvinder staar til at redde, naar de ere heldige nok til at blive elskede af gode Mænd. Men hverken den gode Mand eller den daarlige Kvinde er bleven til, hvad de skulle være særlig er Manden kun et Skyggerids af sig selv, og i Valborg bortelimineres rent vilkaarlig de Instinkter, som til alle Tider vil holde hende paa det faldende Plan.

»I Brændingen« af Aage Vang begynder som en dygtig og frisk Gentagelse af det i »Agnete« behandlede Æmne: en ung Piges sky Forelskelse i en, hvis Genkærlighed hun ikke tør

haabe paa, og var »Agnete« ikke gaaet forud, vilde denne Begyndelse have vakt megen og fortjænt Opsigt. Forfatterinden skriver ud fra et nøje Kendskab til det dannede Provinsliv, navnlig da til de unge selvstændig tænkende Frøkners Tanker. Der er mere Baggrund i denne Fortælling end i den forrige, som næsten udelukkende sysselsatte sig med sin unge, indtagende Heltinde. Vi indvies i ikke faa af Livets Kuriosa i den lille Købstad paa Mols, og overalt hvor dette sker, er Fremstillingen livlig og klog. Og der er i Fortællingen om den Mand, som er Genstand for Lærerinden, Frøken Esthers Kærlighed mange gode Iagttagelser. Det er saa langt fra, at han er bleven til en Helt i den gængse Betydning af Ordet, at han snarere er lidt kedsommelig i sin brave Almindelighed som Teolog. Men netop i Forsøget paa at holde ham indenfor Hverdagslivets graa Tone, viser Frøken Vang sin Kunsts gode Art.

Esther opnaar til Forskel fra Agnete at blive forlovet med den, hun elsker, og Fortællingen glider jævnt og forstandigt ind over Forlovelsestidens dybe Vande. Men saa strander den pludselig paa et Skær, som ingen skulde have drømt om kunde vise sig. Frøken Esther bliver hysterisk. Hun har udstaaet en stor Skræk, og i den Tilstand af nervøs-erotisk Spænding, hvori hun i længere Tid har levet, slaar Tilfældet sig paa Hjærnen, hun faar Hallucinationer, og Sygdommen antager hurtig Form af religiøst Vanvid. Der er nu ikke noget forunderligt i dette. Ganske vist har den unge Dame hidtil været en nok saa solid Fritænker, men bestandig har der dog dæmret Forestillingen om en styrende Gud bag alle de dristige eller forsagte Overvejelser, og Forlovelsen med den religiøse Hr. Thordby har paany tvunget hendes Tanker ind paa de kendte Veje, om ikke af anden Grund, saa for med Energi at protestere. Nu kommer hun imidlertid med et paa det rene med, at hun kun har et eneste at gøre: at forsage. Og efter nogen Vaklen hæver hun Forbindelsen med den Mand, hun netop nu elsker højere end nogensinde. Skæret, hvorpaa Fortællingen er strandet, er dog ikke denne Begivenhed. Hvor modig og sund end Esther hidtil har vist sig at være, saa er der nok i hendes nuværende og foregaaende Tilstande, som kan forklare en saadan Tingenes Vending. Nej Ulykken er, at Forfatterinden fuldstændig misforstaar det, der gaar for sig. Ikke et Sekund falder det hende ind, at Esther kunde være bleven ganske den samme som

før, om hun var bleven behandlet med koldt Vand, Ro og Gymnastik. Hun finder det i sin Orden, at Hr. Thordby ikke har andet at stille op imod Ulykken end moralsk Paavirkning, og for Alvor fordyber hun sig i det bibelske Virvar, som spøger i den unge, nylig modnede Kvindes Hjærne. Hvad der er en ikke ualmindelig Sygdomsform, opfatter hun som interessante psykologiske Foreteelser, og hun tvinger os til at høre paa Realiteten af Esthers hysteriske Paafund. Dette er forunderligt. Frøken Vang gør ellers Indtryk af at være vel vidende om det meste af, hvad der kan hænde en ung Pige mellem femten og femogtyve Aar, og dertil hører disse aandelige Overfald i Forlovelsestiden, der maa behandles som al anden Sygdom bliver det.

Fortællingen er Vrag i samme Nu, den har stødt paa denne Urimelighed, og det er Skade: den var udrustet godt nok til at kunne have taalt en lang Sejlads.

Anmælderen gjorde i en Artikel i »Tilskuerens« Majhæfte opmærksom paa Stilstanden i den danske Literatur i Modsætning til Fremgangen i den norske. Bemærkningerne vakte nogen Modsigelse den Gang. I Aar faar det vel staa ved Magt, at Nordmændene har ladet os langt bag sig. Som Ibsen tidligere var forud for de andre Forfattere i Norden, er Christian Krohg og Arne Garborg det i Aar. Men ogsaa Lie er langt fremme, kun Kielland er bleven tilbage i Løbet, og Ibsen har ikke villet deltage i nogen Kappestrid med andre. Han er bleven staaende der, hvor han i sin Manddoms første Aar elskede at være, da han var sammen med Pastor Brand og Kejsere og Galilæer, og han har saa muret sig inde i et Slot, som han kalder »Rosmersholm«.

Den store Bygning er ikke uden videre tilgængelig for alle: kun de, der vil lade de moderne Længsler blive uden for, kan færdes uhindret der inde. I Slottet lever nemlig et allegorisk Dyr, »den hvide Hesten«, som farer ilde med dem, som spørger efter det haandgribelige, og kun er venlig sindet imod dem, der formaar at træde saa let paa Tankers Spind, at Underlaget ikke brister.

Rebekka er en moden ung Kvinde fra Nordland, der ved sin Ævne til at vinde alle for sig har faaet Indpas paa den store

Slægtsgaard Rosmersholm som den barnløse og i den Anledning tungsindige Husfrues uundværlige Veninde. Her kommer der imidlertid over hende et ubetvingeligt Begær efter Venindens blide og usanselige Mand, Pastor Rosmer, og hensynsløs som hun er, lyver hun for Fru Beate saa klogt og saa længe, at denne tilsidst Skridt og Skridt drives til at begaa Selvmord i den Tro, at hun derved skaffer sin intet anende Mand Lykken i Rebekkas Arme. Men saa magtstjæler Rosmersholm Rebekka. I Samlivet med Ejermanden gaar det store Omslag for sig i hende. Han, der, medens Hustruen levede, ikke var fuldt ud sig selv, fordi hendes Lidenskabelighed stødte ham, giver sig nu hen, og ved hans Finhed bliver de opjagede Magter i Rebekka bragt til Tavshed. Det viser sig desuden, at han aldrig formaar at gaa Vejen forbi Møllefossen, hvor Beate styrtede sig ud. Og den forsagende Kærlighed, der ikke vil andet end et »rent« Samliv mellem Mand og Kvinde, vokser sig saa stærkt i Rebekka, at da Rosmer paa et senere Stadium to Gange, sidste Gang endog efter at han ved hendes egne Tilstaaelser har faaet at vide alt, hvad hun har pønset paa og øvet paa Rosmersholm, beder hende bønlig om at blive hans Hustru, vil hun det ikke. Det er ikke alene Fru Beate, der er imellem dem, men ogsaa en Fortid i Nordland, der saa vidt man kan skønne bestaar deri, at Rebekka har været en aldrende Distriktlæges Elskerinde. Hun har ikke den Skyldfrihed, som Rosmer har talt om er nødvendig for at faa Folk til at blive glade Adelsmennesker. Det har nemlig været Mandens »Livssag«, efter at han er bleven paavirket af Rebekka og har lagt Præsteskabet og andre gamle Forestillinger paa Hylden, at ville drage ud for at skabe glade Adelsmennesker rundt omkring ved Hjælp af Skyldfrihedsfølelsen og den stille Kærlighed. Og ganske vist har han nu opgivet denne Livssag i Mismod over, at Rebekka ikke var den, han trode, hun var, men hun fastholder ikke desto mindre for sit Vedkommende at være bleven adlet af ham. Dog han, der jo ved sit Frieri har brudt det »rene« Samlivs Tanke, erklærer at han ikke kan trænge til Bunds i Spørgsmaalet. Saa siger Rebekka: »Tror du mig ikke?« Nej, det gør han ikke. Han tror hverken paa hende eller paa sig selv mere. Hvorledes han da kan holde ud at leve? Det mener han heller ikke, at han kan. Han maa have et Vidnesbyrd. Og ved et Besøg af en lidt fuld og lidt gal og meget sjofel, afdanket Skønaand, Hr. Brendel, Rosmers gamle Lærer, der nu har faaet »Hjemve efter det store

ingenting«, ɔ: har i Sinde at tage Livet af sig, bliver hans Tanker ledet til eller bestyrket i at fordre af Rebekka et »gladelig« bragt Offer. Da imidlertid hans Kone alt før har bragt et saadant Offer, saa kan det, han forlanger af Rebekka, ikke være mindre, om det skal virke noget. Han spørger hende altsaa, om hun for hans Skyld vil gaa i Møllefossen. Jo det vil hun! Men han tror ikke, at hun kan, for, siger han, »Du er ikke som Beate under et forkvaklet Livssyns Magt«. Disse i hans Mund mærkelige Ord — naar Beate var forkvaklet, hvor kan hun saa bruges til Efterfølgelse? — svinder som et Fnug i Blæst, da Rebekka svarer: »Men jeg er under det rosmersholmske Livssyn — nu«. »Er det der, den staar?« siger Rosmer, idet han ser stift paa hende. »Nu vel. Saa er jeg under vort frigjorte Livssyn, Rebekka«. Og dermed mener han, at hvis hun gaar i Fossen, saa gaar han med. Der synes nu at være indtraadt det Højdepunkt i Samtalen, hvor de begge kan komme til Fornuft, men tvært imod: Rosmer lægger sin Haand paa Rebekkas Hoved og tager hende til Ægte som sin rette Hustru, og da Mand og Hustru bør følges ad, er der ikke Tale om andet, end at han ogsaa vil i Fossen: »For nu tør jeg det.« Men »om det bare var et Blændværk? En af disse hvide Hestene paa Rosmersholm?« spørger Rebekka. »Kunde vel være. For dem slipper vi ikke fra. — vi, her paa Gaarden«, svarer Rosmer, og efter en lille Tvivl om, hvem af dem det er, der følger den anden, hun ham eller han hende, hvilken Tvivl Rosmer løser paa den Maade, at han erklærer: »Vi to følger hinanden, Rebekka. Jeg dig og du mig, for nu er vi to et«, tager Rebekka ham i Haanden med det Udbrud: »Ja. Nu er vi et. Kom! Saa gaar vi gladelig«. Og dermed springer de i Vandet, og Sagaen har en Ende.

Man vil have lagt Mærke til, at »den hvide Hesten« i sidste Øjeblik traadte til og afgjorde Sagen. Den viser sig jævnlig i de talendes Ord, og da der rent praktisk taget ikke er Spor af Brug for den i Stykket, ledes man til at formode, at den maa gemme den dybsindige Mening med disse Personers ikke umiddelbart indlysende Adfærd.

Den kunde da være saadan noget som de gamle Slægters Angest for og Magt over det ny, den Trusel og Fare, der bestandig svæver over de Folks Hoveder, der ude fra planmæssig vinder Indpas i de besiddendes Kreds, og den Skæbne, der hævner sig paa dem, som svigter Traditionen. Men det er ogsaa muligt, at den kun skal betyde denne enkelte Slægts udpinte Finhed, dens

Afmagt til selv at sætte nye Skud og paa den anden Side dens Ævne til hurtig at dræbe enhver nok saa frodig Indpodning paa Stammen.

Men hvad saa end »den hvide Hesten« skal betyde andet end en enfoldig Spøgelsefrygt, er vi med den kommen ind i Subtiliteternes Verden, og det var ikke did, vi stræbte, da vi i god Tro og med Spænding satte os til at læse Ibsens nye Bog. Vi tænkte os Muligheden af at opleve Stemninger som dem, vi prøvede, da »Gengangere« stod for os, eller da Nora havde sit Opgør med Helmer, og det er en Skuffelse af den alvorlige Slags, at Ibsen vil byde os Hedvig Ekdals hysteriske »Offerhandling« i forøget Udgave om igen og i Omgivelser, der ikke er rensede ved nogen Slags stor eller lille Spot. Gregers Werle med »den ideale Fordring« var et forrykt Menneske, Hjalmar Ekdal den bedst skildrede Pjalt vel, Fællesliteraturen ejer, og den, der ofrede sig, et Barn i Stemmeskiftningen, — men her? Her findes ikke Plads for nogen som helst Formodning om, at Ibsen vil have Mennesker til bedste.

Det er en tungt tænkt Tragedie i en Stil, der minder om den Verden, hvori Brand søger op paa Vidderne, og Per Gynt finder Solveig ventende. Men de Tider er forbi, da »Sejrens Sejr er alt at miste«: »Rosmersholm« vil ikke blive de moderne Menneskers Bog.

(Sluttes.)

E. Skram.

Dagbogsbilleder fra Jylland.

I. Hemmelige Møder.

Vejle.

Den foreløbige Finantslov af 1ste April 1885 har som et Skel delt Befolkningen i to Dele. Det mærkes selv i de mest afsides Egne, det føles selv hos de Lag af Befolkningen, der kun læser den Avisstump, som svøbes om deres Mellemmad, naar de er paa Skov- og Mosearbejde — saa afgørende er dette Skel.

For de indfødte tegner Skelmærkerne sig med skarp Tydelighed mod Luften alle Vegne. Vel sandt, det tager Tid med at bøje af for alle de Hensyn, som en saadan Grænse midt i Landet, gennem den lille Købstad eller Landsby, fremkalder, men der vises nøje Agtpaagivenhed, et vist Instinkt træder til, ti paa adskillige Steder drager Provisoriet sine Linjer i Sporene efter gamle Standsfordomme.

Her i denne lille By, der ligger i en venlig Dal, mellem Eng og Fjord, omgivet af friske Bøgeskove, træffer jeg disse Skellinjer hver Dag. Om Bladene vil jeg slet ikke tale, men henkastede Ytringer paa Gaden, Brudstykker af Samtaler i Butikker og Købmandsgaarde minder uophørlig derom.

En fremmed vilde tro, at her var idel Fred. Naar han ret betragtede Byen som den ligger med sin Kirke, sit Raadhus og sin Klynge af røde Tage, beskeden som en Husmandsidyl i det rige, gæstmilde Dalland, og naar han saa paa samme Tid saa' Bønderne rulle ind i Byen med deres Smør, Æg og Fedevarer, saa vilde han være sikker paa den bedste Forstaaelse mellem Land og By, ja, han vilde maaske formene, at Byen slet ikke var til som saadan, men at det var en By, hvori Landet var flyttet ind, og at den kun var til Stede som delagtig i den samlede Egns Opgave.

Men den fremmede, der tænkte saaledes, kendte ikke dansk Borgersind og dansk Provinsfølelse, og det er ikke saa ganske vist, at de Forestillinger, han muligvis førte med sig anden Steds fra, slog til her. Vi har nu en Gang ogsaa vore Ejendommeligheder, deriblandt hint Borgersind, til hvis vigtigste Kendemærker hører, at man fuldstændig kan hæve sig over Landbefolkningen og feje de Synsmaader til Side, som den hylder. Paa Markerne eller i Engene, langs Skovene, under Sol og Regn, skulde der vel spire og vokse Tanker? Jo vist, der vokser Korn og Kartofler, men Tanker og den Slags Ting — de kom i gamle Dage fra Kancelliet, og nu findes de hos Embedsstanden og opefter, de spirer kun i Kontorluften, de trænger ikke til Regn eller Sol, men næres af Støv, af kongelig dansk Kontorstøv. Forstaar vi os paa Landets Styrelse? . . . Nej, vi stiler ikke saa højt; naar vi kun gør det modsatte, af hvad Bønderne gør, saa handler vi viseligt. Derfor, medens Bønderne der ude slider, arbejder, aser sig frem gennem Møder, Højskoler og Aftenskoler, saa kommer vi loyale Borgere rullende langt bag ude i en ærværdig Karosse fra Landsfaderens Dage og raster jævnlig ved Klubgilder, og enhver, der ikke gør ligesaa, han er mintro en Nar!

I det store og hele kan det vel siges, at Skellet er draget mellem Land og By; men man maa kunne tyde halvkvædede Viser, kende det daglige Livs smaa Sindsudbrud og Episoder for ret at skønne, hvor dybe Furer, der er revne op mellem Landets politiske Partier, og hvilken Sæd, ond og god, der vokser frem deraf.

Et Udslag af denne ulmende Ufred er de hemmelige Møder, hvoraf der rundt om i Købstæderne og Sognene er blevet afholdt mange flere, end der er kommet til Offentlighedens Kundskab. De provisoriske Love har hos Venstrebefolkningen ikke blot vakt Harme, men Bestyrtelse, Sorg; man føler sig paa én Gang sine Angrebsvaaben fravristede eller døvede, føler Bunden usikker, Omgivelserne lurende, saa søger man sammen i indviede Kredse, ikke — saa vidt jeg har set — for at true og injurere, men for at spørge og raadføre.

Det sidste Møde, hvor jeg har været til Stede, afholdtes sidste Torvedag her i Vejle. Med Undtagelse af et Par politiske Ledere fra Byen havde kun Landboere Adgang. Skønt mange var indviede, naaede dog ikke et forraadende Ord ud over den

rette Kreds. Det var et Møde midt i Byen, som Byen ikke havde Anelse om.

Det holdtes i en stor, rummelig, lidt dunkel Sal. Ved den ene Sidevæg var anbragt en Talerstol, og i halv Rundkreds der omkring Stole og Bænke. Bønderne kom enkeltvis eller vel mest to og to, sagte samtalende, med samme Ro og Besindighed, som gik de ind i en Butik for at købslaa om en Høle eller desl. Efterhaanden samlede de sig i Smaagrupper, de fleste var øjensynlig Gaardmænd. Skønt fra meget forskellige Egne, trods Afvigelser i Dragter og Sædvaner, sluttede de sig dog hurtig sammen. . . . Lad os se din Haand, lad os høre dig tale, lad os se hinanden under Øjne — godt, jeg kender dig, dit Ord og dit Øje røber dig, bliv hos os . . . Eller: jeg kender dig ikke, dit Ord og dit Øje røber dig ogsaa. Ingen har haft Bud efter dig.

Forsamlingen voksede langsomt. Hver Gang Døren gik op, saa alle derhen, og et ganske kort Øjeblik blev der tyst i Salen. Den eller de indtrædende saa sig sindig om efter Plads, ingen højrøstet Hilsen modtog dem, men fra Venner og Bekendte fik de Velkomstnik, der vare talende nok i al deres Tavshed. Fremfor alt var denne Forsamling præget af Ro, jeg kunde fristes til at sige en alt for tung Ro, der ingen Steds lod en sydende, blinkende Understrøm fornemmes. Mødet angik en demokratisk Bygning, hvor Bønderne vilde indrette Brugsforening, Kørestald og Forsamlingssal, kort sagt, de Bestræbelser, der sædvanlig betegnes som »økonomisk Krig«. Disse Mennesker vare altsaa komne sammen for at drøfte politiske og økonomiske Spørgsmaal, de repræsenterede et Stykke af vor Tidsalder, de var lige saa vel som de store Byers Befolkning Børn af Politikens, Jærnbanernes, Maskinernes og Nervøsitetens Aarhundrede. Man kunde glemme det her. Denne gammeldags rolige, stilfærdige Overflade syntes ogsaa at maatte skjule gammeldags Tænkemaade og Følelsesliv. Der førtes lavmælte Samtaler, næsten Hvisken, uden Iver eller Gestikulation. Var der Glød eller tændbart Stof under Skorpen? Hvor mange af disse Mennesker bar vel paa en Tanke, som skulde kastes ud, eller ejede en Sag, for hvilken han vilde agitere? Og man saa hen over de mange Ansigter, solbrændte, furede, arbejdshærdede, tavst dvælende Ansigter under kraftige. buskede Haarlag uden at være ganske sikker paa at faa sit Spørgsmaal besvaret.

Men saa erindrede man selve dette Faktum, at disse Folk var til Stede, at de i Dag havde forladt Gaard og Mark for at samles her.

En af de politiske Ledere fra Byen gjorde kort Rede for Mødets Hensigt og overtog Ordstyrerposten. Bønderne havde samlet sig tæt om Talerstolen, de fleste saa nu, siden der var bleven Stilhed, grublende ned for sig eller skottede om til dem, som de mente burde tage Ordet, men ingen efterkom Ordstyrerens gentagne Opfordringer. Og dog var der nu sikkert en Del Bevægelse i Sindene, der var en Skiften i Miner og Udtryk, en pludselig, ligesom stikkende Intelligens kom frem i mangt et Blik. Her var, naar alt kom til alt, mindre Mangel paa Tanker end paa Evne til eller Øvelse i at give dem Form.

Ordstyreren foreslog, at en af Vesterboerne jo kunde bryde Isen ved at fortælle om Resultatet af et Møde i Give, hvor det samme Æmne var blevet drøftet.

Fra flere Sider nævntes et Navn: Kristen Jensen! Lad Kristen Jensen sige os det! Manden, der saaledes fik Opmærksomheden samlet om sig, rejste sig fra Bænken. Det var en lilleagtig, smalskuldret Mand, lidt forvokset, med paafaldende høj Pande og et iverfuldt Udtryk i det magre Ansigt. Han var trykket i Førstningen, men forøvrigt ikke uvant med at tale. Noget originalt eller helstøbt sporedes ikke straks, han anvendte mere Avissprogets Vendinger og Slagord end Folkesprogets, i hans Foredrag skreg Farver fra politiske Møder og fra Bondens daglige Liv imod hverandre. Men der var et vist Eftertryk i hans Ord, hvorunder man følte Manden; hans Synsmaader og Beviser fulgte efter hverandre som korte, hyppige Hammerslag, hvis Hensigt understregedes med energiske Nik og ved Ansigtets undertiden uhyggelig spændte Udtryk.

I Vesteregnen havde der været Tro paa Sagen og i det væsentlige Enighed om Planens Udførelse. Kristen Jensen nærede vel Bondens Sky for stærkt at fremhæve sin Mening, men efterhaanden kom den frem i Ord og Blik. Landboerne maatte have en Bygning her i Byen, hvor de kunde tage ind, føle sig som hjemme og helst i Fællesskab købe deres Varer. Den nu brugelige Skik at tage ind i Købmandsgaardene var forældet og i flere Henseender uheldig. Det viste sig ogsaa, Taleren havde Fantasi. Han udviklede en fuldfærdig Plan, og eftersom han følte sig mere sikker i at føre Ordet, rejste Foretagendet sig for hans Syn som

Byens stolteste Bygning med store Butikker langs Gaden og rummelige Mødelokaler paa første Sal, hvor Demokratiet kunde sidde trygt og støt og med Tiden drage den hele By til sig. Men Grundlaget maatte være Enighed blandt Bønderne.

Hist og her fra blev der rettet Spørgsmaal til Taleren, alle vedrørende Sagens økonomiske Side. De fleste blev fremsatte med en vis Betænksomhed, maaske endog Betænkelighed, men da de ikke forfulgtes videre, tror jeg, de gav Manden Haab. Der kom, naar han endte en Replik, et lille sejerssikkert Smil, som klædte hans skarpt tegnede Ansigt og det ivrige, stikkende Blik smukt.

Og lige neden for Talerstolen sad en tæt Klynge af ældre Bønder, tarvelige, barkede og vejrhærdede, som Folk ude fra de skovløse Egne, og ved Nik og Tilraab gav de idelig deres Bifald til Kende. Men de tilhørte en Tid, da en Bonde ikke offentlig kunde tage Ordet, og paa Anmodninger om at deltage i Ordskiftet svarede de med at stikke Hovederne sammen og begynde en indbyrdes Samtale.

Kristen Jensens Haab var for let vakt. Ti det blev snart under den følgende Forhandling klart, at der trods alt fælles manglede en samlende Kraft i Forsamlingen. De forskellige Egnes Synsmaader gjorde sig gældende. Kendte man i Forvejen Jordbunden ude i Give og her inde langs Fjorden og Engene, forstod man, hvorfra Uenigheden og Lysten til Kritik trak Næring. De velhavende og rige Østerbo-Bønder var lunt overlegne, fordi Forslaget egentlig hidrørte vest fra, og hos Vesterboerne føltes Misstemning og Tryk ved at hine saa stærkt fremdrog Foretagendets Kostbarhed. Det var jo netop fra den Kant, man havde ventet de fleste Pengemidler. Fraregnet de politiske Betoninger i Indledningen, som for øvrigt syntes faldne døde til Jorden, drøftede man udelukkende de økonomiske Vanskeligheder. Dette vil undre adskillige. Hvor er man ikke fra en vis Side tilbøjelig til at tro, at paa et saadant »hemmeligt Møde« udslynges de drøjeste Beskyldninger mod politiske Modstandere, at alle mulige Stikord hvirvles op for at tænde Ild i Gemytterne. Intet syntes at ligge disse Mennesker fjærnere.

Kristen Jensen talte hyppigt og stedse bedre. Han og et Par andre stred tappert, stadigt med Haab, for Bygningen. Et Par yngre Gaardmænd, øjensynlig Højskolefolk, og et Par rige Østerboer, der følte sig som Odelsbønder, kritiserede vel ikke fjendtligt eller skarpt, men dog med lunken Anerkendelse. Plan-

erne blev nøjere udviklede, Summer, Bygninger og Byggejord blev betegnede, alt med en vis Besindighedens Styrke. Under et Par Timers Forhandling vel var Udfaldet tvivlsomt. Var der hos enkelte, Ordførerne, en sympathetisk, stille tindrende Bevægelse, saa var der ogsaa hos adskillige i Forsamlingen en ildestemmende Sløvhed. Folk rejste sig, trak bort fra Talerstolen og snakkede om andre Ting eller sad tunge i Hovedet af Sommervarmen og døsede over en kold Pibe.

Forestillingen om et frit Samfundsliv, om Krav og Ansvar i de offentlige eller fælles Anliggender førte kun en flakkende Tilværelse her. Forsamlingen forekom mig at falde fra hinanden, i spredte Dele; der maatte noget som et heftigt Vindstød til for at bringe dem sammen og stille sig i sluttet Skare.

Ingen nævnte fremdeles det ringeste om Politik.

Derimod kom der en Mand og rettede under den blideste og venligste Form et i alt Fald for den Dag væsentlig afgørende Stød mod Foretagendet. At det var en Mand af Vægt og Anseelse, fremgik tydeligt af den Stilhed, der blev i Salen, saa snart Ordstyreren nævnte hans Navn. Hidtil havde han siddet tavs og tilsyneladende ubemærket. Det var en halvgammel, førladen Bonde med et smukt, glatraget Ansigt og et sjelden fint, roligkløgtigt Blik. Skønt indadvendt, rugende, saa han alt, og hvad mere var, opfattede og værdsatte det sete ud fra en Personligheds Magt.

Han talte i en blid, sagte Tone. Han vilde ikke være med til et Foretagende af den omhandlede Art, ikke fordi han havde noget at fremføre mod Sagen i og for sig, tvært imod, han vilde følge den med Interesse. Men han vilde give et Raad. Sagen var og kunde blive af stor Betydning for Egnens Bondestand, den kunde bringe Held, men ogsaa paa mer end én Maade blive skæbnesvanger. Vi stod overfor en Krise i Landboforholdene, enhver maatte se sig vel for, og selv om vi i Dag stod med en Klat Skillinger i Lommen, som til Nød kunde undværes i Øjeblikket, skulde vi betænke os paa at anbringe dem i uproduktive Foretagender. Man skulde ogsaa vogte sig for at handle i Overilelse eller med et Sindelag, hvori der var ond Vilje. Han vidste af Erfaring, hvor let sligt bragte Skuffelse. Kunde alle holde ud? Vilde ikke baade den ene og den anden knibe ud, naar et Træk gik ham imod, eller naar det truede paa andre Kanter?

Talen, Formen, Manden var af en sær kølende Virkning. Rundt om i Salen førtes dæmpet Samtale, en Stund tegnede det til almindeligt Opbrud. Mange vaklede øjensynlig og trak sig tilbage, nogle i Tillid til Mandens stille-kloge Blik, andre af en vis Mistro og Uselvstændighed: Vilde Niels Madsen, Skærup — saaledes hed han —, der var en af Egnens rigeste Mænd, ikke være med, uagtet han ikke havde noget at indvende mod Planens Ret og Fornuft, saa maatte der stikke noget under.

Kristen Jensen vandt vel endnu en Gang Ørenlyd. Han stred tappert, varmt, hans Minespil fik et anstrængt Præg, Blikket en egen fanatisk Glans, der mindede om en Sekterer, men han trættedes hurtig, øjensynlig stærkt paavirket af Skuffelsen. Han havde troet at drive en Kile ind i en skær Træbul, og saa fandt han et Stof, filtagtigt blødt, hvor Kilen var saa temmelig uden Virkning. Forøvrigt var der en ejendommelig Forskel paa de to Talere. Medens Kristen Jensen var tildannet efter Aviser og politiske Møder, havde Snit som en »Rigsdagsbonde«, saa var der hos Manden fra Skjærup noget, der ganske anderledes bragte Bud fra Bondegaardens stille, sunde, daglige Kaar, en selvstændig Ro, en oprindelig Friskhed i Udtrykket, en Bevidsthed om Ansvaret i alt, hvortil man føjede sit Ja, som randt af det bedste i Bondelivets stilfærdige Vækst, og som har givet sig forholdsvis lidt til Kende hos de Bønder, der har ført Ordet i vort offentlige politiske Liv.

Mødet sluttedes under Opbrud, Støj og højrøstet Samtale. Slaget var tabt for Bygningsmændene, men de holdt paa Illusionerne saa længe som muligt. I den lille ivrige Klynge under Talerstolen, som trofast holdt ud, tegnede man Aktier, men da Ordførerne foreslog, at der sognevis skulde vælges Repræsentanter, som i snævrere Kredse kunde virke for Sagen, rystede de gamle Bønder paa Hovedet og trak sig tilbage.

Ved Bortgangen kom jeg i Samtale med en af Kristen Jensens Tilhængere og antydede Mødets Skuffelse.

Han svarede: »Ja, her er Folk, som uden Skade kan taale et Par Provisorier til, men alligevel, havde vi været saa vaagne i Seksogtreds, saa havde de Herrer ikke snydt os.«

Paa mit Spørgsmaal, hvorfor man ikke havde bragt Politiken paa Bane, svarede han: »Det vil jo koste mange Penge med den Bygning, og det er Tider, da en skal se sig to Gange for, men kommer Politiken frem, er der mange, som kun ser paa den.«

Jeg kom i Samtale med en anden Bonde, en tung, arbejdsknoklet Skikkelse med et groft, uskønt Ansigt af rustrød Farve. Det tiltalende hos ham var et Par lune Træk om Mundvigerne og et Blik, der paa en Gang var snu og troskyldigt — dette Blik, der forsoner med saa mange Skikkelser blandt Almuen. Han forklarede Udfaldet paa sin Vis.

»Ja, se det var nu Kaffepunsernes Skyld,« sagde han.

»Hvorledes da?«

»Jo, disse Grundtvigianere, og hvad de nu er, de vil ikke have Udskænkning af Kaffepunser, derfor vilde de ikke være med.«

»Kan de saa forhindre Sagen af den Grund?«

»Ja, det er ikke saa godt at sige. Men saa har de deres Højskolehjem, og det vil de have lavet om med Kørestald og Forsamlingssal og hist op og her ned. Der staar de selv for Skænken. . . Se, det var nok det Manden fra Skærup mente, og det kan jo være, de Folk bedst kan sætte det igennem [1].«

Jeg fik det Indtryk, at der delvis var talt om helt andre Ting end en udenforstaaende kunde ane efter Forhandlingen. Det samlede Indtryk var noget ubestemt: politisk Iver, sund Forstand og dulgt Kløgt hos enkelte, Uselvstændighed, Slaphed og Eftergivenhed hos flere. Størsteparten var, som jeg senere erfarede, komne til Byen i den bestemte Tro, at om et halvt Aar senest kunde de indstalde i deres egen Bygning.

Om en politisk Bevægelse har Fylde og Bærekraft afhænger imidlertid ikke af et enkelt Møde og dets Udfald. For at skønne sligt ret, maatte man kende de Traade, der sætter Egnen og Fortiden i Forbindelse med den nulevende Befolkning. Her skal jeg kun antydende tilføje, at jeg bag Mødet stadig troede at skimte Vejleegnens blide, bølgende Former med de milde, sommerlige Farver. Den frugtbare, letdyrkelige Jord stemmer hverken Sind eller Haand til stor Modgang. En Folkekarakter saa blød, eftergivende, fredsommelig som her, — men dog altid forenet med Kløgt — findes næppe anden Steds i Jylland.

Faa Dage før havde jeg overværet et hemmeligt Møde i Kolding, hvis Hensigt var Dannelsen af en Riffelforening, Øje-

[1]) Som Manden anede, er det Grundtvigianerne i Vejleegnen, der har løst Opgaven. De har senere købt en Gaard til deres Højskolehjem og foretaget saadanne Udvidelser, at den tilfredsstiller alle Fordringer til en Forsamlingsbygning.

blikkets mest brændende Sag. Allerede Baggrunden tegnede sig her med skarpere Træk. I Stedet for skovklædte Dale og vidtstrakte Enge steg frem for Forestillingen et Billede fra de Bevægelser, som Fortiden havde ført hen over denne Egn, og hvis Minde er en Ruin.

I Aaret 1313, under Erik Menveds Regering, satte jyske Bønder sig op mod de kongelige Befalinger, klagede over Tynger og Paalæg og gjorde Opstand under Adelsmanden Niels Brok o. fl. Her ved Kolding kom det til Sammenstød mellem Bønderne og de kongelige Tropper; Rigets Marsk faldt. Men Opstanden blev hurtig kuet, Hovedmændene hængte i Galge, og Bønderne maatte betale store Bøder (Guldskat) og slæbe Tømmer og Sten til Opførelsen af Slottet. Den Gang var et kongeligt Slot afledende Ventil som nu til Dags Fæstningsværker. Koldinghus stod i Aarhundreder som en hævet truende Haand for Egnens Befolkning. Nu ser de nøgne, sværtede Ruiner ned over grønne Marker, hvor Livet gaar sin ilsomme Gang uden længer at regne med Slottet.

Det var en Søndag med Regn og stiv, kold Foraarsblæst, men desuagtet var der mødt mange, endog langvejs fra. To smaa, mørkladne, barkede Mænd, som jeg havde talt med forinden Mødet, var komne helt inde fra Hedeegnen, fra Hejnsvig-Grene; de havde i det haarde Vejrlav gaaet deres fire Mil i tunge, jærnskoede Træsko og skulde atter gaa hjem om Aftenen. Alene den Omstændighed, at man her havde valgt en Søndag, bidrog til at give Mødet et Præg forskellig fra Vejlemødets. Den langt overvejende Del var Bønderfolk, men hele Standen var saa nogenlunde ligelig repræsenteret: Gaardmænd, Husmænd og Tjenestekarle, og Formuenhed satte ingen Skel, siden det ikke gjaldt pengelige Krav. Fra Byen var kun en lille Kreds af de ledende Mænd og nogle Kvinder.

Man vilde danne en Riffelforening, og Spørgsmaalet var, hvorledes man skulde forholde sig efter den foreløbige Riffellov. En af Bevægelsens Hovedledere fra Øerne var hidkaldt. Han talte, da vi kom. Forsamlingen sad tæt samlet og i dyb Tavshed omkring Talerstolen. Taleren, en høj midaldrende Mand med mørkt Fuldskæg og et Udtryk, der syntes at røbe stor Ærlighed og følelsesfuld Grebethed, maaske ogsaa en Del Naivitet — talte tungt, manende og skildrede vort Folks Tilstand paa Baggrund af den mørkeste Alvor. Dernæst berettede han om Forholdene i sin Kreds. Man var der forberedt paa alt, havde lagt Planer

overfor enhver Mulighed fra Regeringens Side, holdt Vaaben og Pengemidler omsigtsfuldt gemte. Denne Beretning kom som Hilsen fra en Flok, der stilfærdigt havde gjort op og var beredt paa at bringe det dyreste Offer.

Efter at Taleren gennem sin Fremstilling indirekte havde givet Raad, hævdede han med Vægt, at enhver personlig maatte klare sig de Spørgsmaal, det gjaldt, og de lød: Tør danske Mænd ikke længer bære Vaaben eller øve sig i Brugen deraf? Og kan der ikke komme en Stund, da det er Folkets Ret og Pligt at tage sig selv til rette?

Man har beskyldt Riffelbevægelsen for simpelthen at pønse paa Oprør. Denne Mand agtede visselig ikke at gaa ud og bygge Barrikader den Dag i Morgen eller opfordre andre dertil; men han vilde indprænte, at man skulde holde sig beredt. Der var i hans indtrængende, tillige sagtmodige Maade at tale paa, i Tilhørernes Lytten, kort sagt i Vekselvirkningen mellem Forsamlingen og Taleren, en dyb Varme, en tavs Forsikring om at holde fast ved Lov og Fred, en Taalmodighed, der vilde forsøge at pille selv de vanskeligste Knuder op — skønt de kunde hugges over. Var det Opfordring til Revolution, maa det dog vistnok indrømmes, at saaledes er der aldrig tidligere prædiket Revolution. Man kan forstaa, om en Folkepsykolog kunde ønske at se den Revolution i sine Virkninger, der flammede op i en saadan Forsamling. — Men maaske bliver der ikke Revolution, saa længe der tales saaledes.

Der var dog nok af Uro og Spænding under det beherskede Ydre. Efterhaanden kom det frem. Da den fremmede Taler umiddelbart efter sit Foredrag var taget bort, dvælede ligesom hundrede ængstelige Spørgsmaal paa Læberne.

Der blev spurgt og spurgt. Hvad var der at gøre? Hvor vidt turde man gaa? De fleste følte sig som hildede i et Net. Lederne fra Byen, Redaktører, Direktører, Sagførere og et Par Rigsdagsmænd holdt Raad. Saa tog en af dem Ordet. Hans Hensigt lod til at være: med et rask Greb, et Koup at lede Tankerne i en bestemt Retning, at bringe Ro og Plan til Veje, selv om der naaedes noget mindre, end Mødet oprindelig tilsigtede. Han forlangte straks sat under Afstemning et Forslag om, at man skulde opgive Riffelforeningen, i det mindste saa længe Riffelprovisoriet varede, og saa med des større Kraft samle sig om Skytteforeningerne og de demokratiske Sogneforeninger. Flere

af Lederne fra Byen støttede Forslaget som det fornuftigste for Øjeblikket. Ingen troede dog vel for fuld Alvor paa, at det var med Rifler, vi skulde hævde vor Grundlov. Mængden forholdt sig tavs.

Havde der været noget af et bebudende Uvejr i Indlederens Tale, havde den vakt Forestillingen om et Folk, der gemmer sit Sølvtøj og med Vaaben skjult under Koften stiller sig bag Hegnene, hvor Fjenden ventes, saa faldt der nu trøstende, beroligende Ord. Forfatningsbruddet skrumpede ind til en Spidsborgerkonflikt, der nok jævnede sig. En Tilskuer kunde tro, at den tætte Bondeforsamling lod sig af Veltalenhed fra oven, fra Købstaden, lede ind i smult Vande, hvor ingen Skær lurede.

Da blev Ordet forlangt af en ung Mand. Saa snart han viste sig ved Talerstolen, overraskede han ved den Blanding af Intelligens og Energi, der laa i hans Ansigt. Selve Ansigtet var ungdommeligt og smukt, med blaa, opvakte Øjne under fint tegnede Bryn og en høj, lys Pande. Man vilde næppe tro, det var en Bonde, han lignede en Kriger, en ung Officer, dog ikke et Eksemplar af den hos os udartede Race i Lorgnetter og Dansesko, men en saadan, der har tjænt sig op under Krudtdamp og Bedrift hjemme og ude, og hvis Intelligens er skærpet og udviklet under Forstaaelse af Kampen og Livet.

I Egenskab af Medindbyder til Mødet vilde han overfor det stillede Forslag gøre opmærksom paa, at Mødets Formaal, Dannelsen af en Riffelforening, var en forud vedtagen Sag, som der ikke paa ny skulde afstemmes, men forhandles om. De, der var komne til Stede i den Hensigt at indtræde i en Riffelforening, kunde ikke bøje sig for de øvriges Afstemning.

Disse bestemt formede Ord og den velgørende Sikkerhed, hvormed de blev udtalte, bragte noget forkrøblet i Forsamlingen til at rejse Hovedet. Den Hinde af Ro eller Forsagthed, som nys havde sløret Forsamlingens Træk, gled til Side, og det saas, at den unge Bonde havde været Tolk for langt flere, end man havde anet. Rundt om i Kredsen sad unge Knøse og gamle skæggede Bondemænd af samme Mening, men de havde ikke vovet sig frem, de fleste var vel vante til at betragte Talerne fra Byen som de fornemste Ledere, og selv om de kunde krænge Avtoriteten af sig, følte de dog ikke Mod til at vove en Ordstrid. Imidlertid, nu var Isbruddet sket, og næsten som i ængstelig Iver for at holde Vaagen aaben, rejste jævne Bønder, ældre og yngre, sig og forlangte, vel ofte hakkende og stammende, at

danne en Riffelforening. Lederne studsede og prøvede gennem lange Omsvøb og Argumenter at standse Strømmen, men deres Tale havde ingen rigtig Vægt. Formodentlig var det deres egen Agitation paa Møder og i Aviser, der havde givet Strømmen Fart og Retning. Der var kommen en særegen, jeg fristes til at sige højtidelig Uro over Forsamlingen: Man havde hørt om, hvorledes Folket andensteds i Landet rustede sig for at værne deres Ret, og om Faren, de udsatte sig for. Kunde man her holde sig tilbage? Kaldte det ikke alle Vegne fra? Fortiden rykkede nærmere. Minder, Tilskyndelser, Krav, der bevidst eller ubevidst spirer frem af gammel Nød og Uret, Haardhjærtethed og krænket menneskelig Adel, drog stødvis over disse grovtklædte, barkede Skikkelser.

Det stillede Forslag blev saa taget tilbage, og alle, der ikke vilde indtræde i Foreningen, fjærnede sig, men hvorledes gik de, med Respekt eller Frygt for den Folkemening, der læmpelig havde sat dem til Side?

Og drog de andre hjem og holdt sig rede paa deres Vagt? Herpaa tør jeg ikke svare. Men jeg havde set en Magt, der havde ligget tilsyneladende overgroet i Folkesindet, rejse sig i stærk Enfold og bryde sin egen Vej, uafhængig af politisk Førerskab. Dette var fortrøstningsfuldt, for saa vidt man ogsaa tør vente, at denne Magt er stærk nok, hvis der kommer en snu, hensynsløs Æventyrer, som vil føre den i Ledebaand.

— — Vi har her kun haft Lejlighed til at se Folk paa den ene Side af Skellet, og vi har set, at der er en Uenighed indbyrdes, der kan brede sig til Strid, hvis den ene ikke forsigtig gaar af Vejen for den anden. Overfor Partiet paa den anden Side af Skellet viser man tæt Sluttethed og forraader ingen.

(Sluttes.)

BERTEL ELMGAARD.

Historisk Literatur.

Ludvig Holberg: Kong Valdemars Lov. Et Bidrag til Oplysning om Danmarks Statsret i det trettende Aarhundrede.

Juridiske Doktordisputatser plejer ikke ret at kunne forstaas af andre end Fagmænd og naar derfor sjældent ud over Juristernes snævre Kreds. Det ovennævnte Arbejde er dog af en ganske anden Natur. Det bevæger sig paa Grænsen mellem Jura og Historie; det er skrevet saaledes, at enhver kan følge Forfatterens Udviklinger, og dets Resultater bør vække Opmærksomhed overalt, hvor der er Interesse for Fædrelandets ældre Historie. Hr. Holberg fremsætter den Paastand, at Valdemar Sejr, samtidig med at han i sit sidste Leveaar udstedte den jydske Lov, tillige gav en Konstitution for hele Riget; han genfinder dette Forfatningsværk i en Forordning, som man tidligere har henført til Kong Abels Tid, og mener, at naar der i det følgende halvandet Hundredaar oftere er Tale om *leges Waldemari regis*, »Kong Valdemars Lov«, saa er det netop hin Forordning, der henpeges til. Dette vigtige statsretlige Aktstykke, der saaledes var Hovedgrundlaget for den følgende Forfatningsudvikling, gennemgaar Forfatteren derefter Punkt for Punkt, idet han oplyser hver Artikel ved at sammenstille den med alt, hvad der kan opklare dens Betydning.

Hr. Holbergs Bog indeholder særdeles meget nyt. Selv sætter han aabenbart mest Pris paa den formentlige Opdagelse af »Valdemars Lov«, der endog har givet hans Værk dets Titel; om han imidlertid her vil finde Tilslutning, er dog mer end tvivlsomt. Det holder haardt at tro, at denne Valdemars Lov, der anføres i de senere Haandfæstninger som det, det især gælder om at bevare, som Hovedgrundlaget for hele Rigets Forfatning, at det kun skal være den saakaldte Abel'ske Forordning; dertil er dennes Indhold dog for begrænset og specielt. Heller ikke vil Holberg let kunne overbevise nogen om, at den Fortale, der nu staar foran jydske Lov, oprindelig skal have indledet hin Forordning; der er en altfor skrigende Modsætning mellem den vel udarbejdede, i hele sin Form pompøse Fortale og Forordningens forvirret ordnede Række af Smaaartikler. Jeg tror, at Hr. Holberg her ser paa det trettende Aarhundrede med for meget af en Nutids-

jurists Blik for skarpe Begrebsbestemmelser og formelle Distinktioner. Ingen præcis Definition af »Valdemars Love« (*leges* kan baade betyde Love og Lov) kan slaa til paa alle de Steder, hvor disse nævnes; man maa vistnok lade sig nøje med at sige, at med dette Udtryk, der første Gang møder os i Erik Glippings ulykkelige Tid, mentes den hele Retstilstand i den svundne Storhedsperiode, alle de Lovbestemmelser, der kunde føres tilbage til de gode gamle Dage. Paa samme Maade tales der i England efter Normannernes Erobring stadig om *leges Edwardi regis*, og det vilde være en stor Misforstaaelse at tro, at dermed kun mentes de Love, som Edvard Bekenderen havde udstedt. Udtrykket betegner alle de Love, der gjaldt i hans Tid, hele den gamle Retstilstand i Perioden før Erobringen, og et lignende vidt Omfang har »Valdemars Love« i Danmark (Hist. Tidsskr. 4 Række V, 115). Hr. Holberg bekæmper med Held den Mening, der tidligere gjaldt hos Jurister, at »Valdemars Love« kun betyder Jydske Lov, men den lige saa snævre Fortolkning, som han vil sætte i Stedet, kan heller ikke fastholdes.

Noget ganske andet er det, om Holberg ikke har Ret i, at den Forordning, der tidligere med meget tarvelige Grunde henførtes til Kong Abel, i Virkeligheden er ældre og stammer fra Valdemar Sejr. Der er en Del, der taler derfor; Spørgsmaalet forekommer mig dog ikke at være særdeles vigtigt. Det har sin Betydning for den, der vil forfølge hver Konges Historie i alle Enkeltheder, men om Forordningen er udstedt 1241 eller 1251, har ikke meget at sige for vor Forstaaelse af Datidens hele Statsret. Lad derfor Holberg end have Uret i sin Teori om »Valdemars Lov«, Bogens Tyngdepunkt ligger i Virkeligheden ikke der. Det bedste i Holbergs Bog, det er netop det indtrængende Studium af selve Forordningen og dens enkelte Bestemmelser, det er Paavisningen af, hvor meget der kan læres om Danmarks gamle Statsforfatning af disse korte Artikler. Man har hidtil altfor udelukkende studeret Valdemarernes Stat ud fra Provinslovene, skøndt disse kun aldeles undtagelsesvis omhandler den offentlige Ret; man har af den ringe Rolle, som Kongedømmet spiller i de enkelte Landskabers Love, ment at kunne slutte, at Kongen i det hele kun greb lidet ind, at han hverken havde lovgivende Myndighed eller Domsret. Mod denne Fremgangsmaade og dette Resultat er det, at Holberg med Føje protesterer. Han paaviser, hvorledes den meromtalte Forordning dels udtrykkelig taler om Kongedømmets Indgriben paa mange Punkter, dels netop ved at begrænse Kongens eller

hans Embedsmænds Myndighed, klart viser, hvor udstrakt deres Omraade i Praksis var. Og med Forordningen til fast Udgangspunkt fremdrager Forfatteren da talrige spredte Vidnesbyrd om, at Valdemarernes Kongedømme var af en helt anden Natur end man i Almindelighed har tænkt sig. Jeg kan her ikke gaa ind paa Enkeltheder; der er næppe et eneste Spørgsmaal, overfor hvilket Holbergs Undersøgelse er helt udtømmende, og paa mange Steder vil en fornyet Granskning næppe føre til Stadfæstelse af hans Resultater[1]). Men i det hele og store er han inde paa en Retning, som jeg ubetinget tror er den rette, og medens hans Betragtninger over »Valdemars Lov« næppe vil faa stor Betydning, er der ved hans Undersøgelser om Valdemarernes Kongemagt gjort en smuk Begyndelse, om end kun en Begyndelse, til en dybere Forstaaelse af Kongedømmets Rolle i denne mærkelige Overgangstid mellem Folkevælde og Adelsvælde.

Har da den Retning, hvori Hr. Holbergs Studier har ført ham, min fulde Sympati, gælder det ikke mindre om den Metode, han har bragt til Anvendelse. Forf. indskrænker sig ikke til at studere vore Statsforhold efter de indenlandske Kilder; han søger ogsaa at oplyse dem ved Sammenligning med Udlandets Stater, til hvis Forstaaelse Kilderne flyder saa meget rigeligere. Det er den komparative Metode, der i andre Videnskaber har bragt saa store Resultater, som Hr. Holberg anvender paa sit Æmne, og heri har han i høj Grad Ret; hvis vi vil vinde frem til en indtrængende Forstaaelse af vore ældre Samfundsformer, er det denne Vej, man maa slaa ind paa. Hidtil har den kun været meget lidt brugt. Med stor Iver har man studeret vore egne Love, vor for det trettende Aarhundrede saa fattige historiske Overlevering, de ikke talrige Breve, der stammer fra den Tid, og man kan komme langt frem herved, næppe dog naa til fuld Klarhed. Det middelalderlige Danmark maa ses paa Baggrund af det middelalderlige Europa; med alle Forskelligheder i Enkelthederne er der en saa stor Grundlighed, at en Sammenligning er berettiget og vil være yderst frugtbar. Den sammenlignende Fremgangsmaade er imidlertid meget vanskelig at anvende, og

[1]) Til saadanne Punkter regner jeg bl. a. den Forklaring af „Valdemars Jordebog“, som Forf. har fremsat. Da han derved ogsaa har vendt sig imod et tidligere Arbejde af mig, tør jeg maaske allerede her bemærke, at jeg haaber snart at komme ind paa Spørgsmaalet og da ventelig vil kunne overbevise Hr. Holberg om, hvor uholdbar hans Forklaring er.

om end Hr. Holberg paa mange Punkter har været heldig, saa har han dog ikke ret Klarhed over, hvor Sammenligningspunkterne egentlig skal søges. Naar han atter og atter søger sine Paralleler i den samtidige Forfatning i Udlandets Stater eller finder Forbilledet for danske Retssætninger i Datidens kanoniske Ret, saa er det halvvejs rigtig, men ogsaa kun halvvejs og knap det. Der er jo den store Grundforskel mellem Valdemarernes Danmark og saa Fastlandsstaterne eller England, at i disse Lande havde Lensvæsenet forud naaet sin fulde Udvikling og var nu snarest i Tilbagegang; i Danmark derimod ligger der forud for det trettende Aarhundrede intet Lensvæsen, ingen Opløsning af Rigsenheden i Smaadele, hvori Hertuger eller Grever har taget hele Regeringsmyndigheden og gjort de jævne Frimænd til deres Vasaller eller Fæstebønder. Vil man da i Udlandet genfinde det Udviklingstrin, paa hvilket Danmark stod i Valdemarernes Tid, saa nytter det ikke at søge i Samtiden; man maa gaa længere tilbage, til England før den normanniske Erobring, til Merovingernes og Karolingernes Tid i Frankerriget. Her finder man den samme Brydning mellem den gamle folkelige Forfatning med Midtpunkt i Frimændenes Folketing og den ny, samlet om Kongen og hans Stormænd, der i Danmark fremtræder i det trettende Aarhundrede, den samme Modsætning mellem det gamle Krigsvæsen, der beroede paa, at hver fri Mand var Kriger, og det ny, hvor Hæren er sammensat af Kongens Mænd, de rustede Ryttere. Valdemarerne søger at gennemføre en Ledingsordning, hvorefter Krigstjænesten gaar paa Omgang mellem Bønderne; Karl den Stores Lovgivning stræber i ganske den samme Retning. Hos Franker og Angelsakser søgte Bønderne at unddrage sig fra Ledingspligten ved at overdrage deres Jord til en Stormand, og Kongerne tog Forholdsregler herimod; netop det samme gaar Valdemar Sejr ud paa i sin Forordnings § 2.

Valdemarernes Danmark staar da i sin hele Samfundsbygning paa det Stadium, hvor de ældre europæiske Stater stod flere Aarhundreder før, — og dog lever Valdemarerne samtidig med Plantageneterne i England, med Stauferne i Tyskland. Hvad der er naturgroet i Danmark, udviklet inde fra, det ligner Forholdene i hine Stater saa meget tidligere; jævnsides gaar der imidlertid en Paavirkning fra Samtidens Lensstater og fra det Kongedømme, der vokser op i Kampen med Lensmændene. Det er dette indviklede, dialektiske Forhold, det er nødvendigt at have skarpt i Øje, naar

man vil anvende den sammenlignende Metode, og her er det, at Hr. Holberg kun ser den ene Side, Lighedspunkterne med Samtidens Stater. Naar dertil kommer, at han har nogle højst underlige Begreber om, hvad Lensvæsen egentlig er, vil det let forstaas, at han sporer Lensret og kanonisk Lov paa en hel Række Steder, hvor de ikke har hjemme, i Forfatningsformer, der genfindes hos Angelsakser og Merovinger i en Tid, da hverken Lensvæsenet eksisterede eller den kanoniske Ret var udviklet. Det gælder da her endnu mere end overfor de indenlandske Retskilder, at Hr. Holbergs Bog snarere peger paa den rette Vej, end at han just selv er kommet langt frem ad den. Forfatteren bevæger sig paa et Omraade, hvor han endnu ikke er helt hjemme; han har Dilettantismens Mangler, men ogsaa dens Fortrin, Friskhed til at finde ny Synspunkter, Mod til at gaa ad ny Veje, og netop derved vil hans Arbejde blive frugtbringende for dansk Historiegranskning.

Kr. Erslev.

L. Koch: Kong Kristian den Sjettes Historie. Kbh. 1886. (G. E. C. Gads Forlag.)

Forf. til dette Skrift behøvede ikke i Fortalen at have gjort en Slags Undskyldning, fordi den kirkehistoriske Side af Kristian VI's Historie optager en saa stor Plads i hans Fremstilling. Ti det er baade en Ret og en Pligt for Historikeren at dvæle mest ved det, som stærkest har opfyldt Gemytterne i den Tid, han skildrer. Snarere kunde man have ønsket, at Forf. havde givet os noget mere, end han har gjort.

Det er nærmest de ydre Sider af den pietistiske Bevægelse, som Provst Koch har sat sig til Formaal at skildre. Det er paa Regeringens Stilling, han lægger Vægten; det er Kongens og de forskellige ledende Mænds Indgriben i Begivenhedernes Gang, som han vil bestemme nøjere, end det er sket i tidligere Fremstillinger. I adskillige Henseender har han ogsaa givet værdifulde Bidrag til Løsningen af denne Opgave. Han kaster Lys over den Vaklen, der fandt Sted i Kongens og Regeringens Holdning indtil omtrent 1735; den var foranlediget ved, at to forskellige Partier stode imod hinanden, i kirkelig som til Dels ogsaa i politisk Henseende, paa den ene Side Dronningen og hendes Moder med Schulin og den øvrige tyske Hofkreds, paa den anden Side Gehejmeraad Ivar

Rosenkrands og Sjællands Biskop Worm. Jo mere de sidstnævnte Mænd, af hvilke Rosenkrands havde haft saa stor Indflydelse i de første Aar af Kongens Regering, trængtes tilbage, desto mere imødekommende stillede Kristian VI sig overfor den oppositionelle kirkelige Bevægelse. Med megen Ret og skarpere end Helveg i hans Kirkehistorie har Koch ogsaa paavist, hvorledes den nye Retning, efterhaanden som den blev sejrende, følte Trang til at organisere sig, særlig ved Generalkirkeinspektionskollegiets Oprettelse, og hvorledes den lidt efter lidt trods sin Oprindelse og sine Principer kom ind paa det gamle Spor af Enhedsbestræbelser og Forfølgelse. Over det noget uklare Forhold til Grev Zinzendorf, Høvdingen for den hernhutske Sekt, der oprindelig var det danske Kongehus' nære Ven, men som senere udvistes af Landet, er det derimod ikke lykkedes Forf. at kaste væsentlig nyt Lys. Han har vistnok Ret i sin Paavisning af, at den religiøse Bevægelse i Kongens første Regeringsaar var mere umiddelbart paavirket af Hernhutismen end af den ældre moderatere spenerske Pietisme. Men det kunde have haft en forøget Interesse, hvis Forf. havde udvidet Synskredsen for sine Læsere og havde ladet dem se, hvorledes Danmark i Begyndelsen af Trediverne var det forjættede Land ikke alene for Grev Zinzendorf, men ogsaa for en hel Kreds af tyske Adels- og Greveslægter. Ingen af de protestantiske Stater af Rang i Tyskland havde, undtagen i korte Øjeblikke, villet give sig Pietismen i Vold; Zinzendorf haabede da i Danmark med dets tyske Dronning, dets tyske Hof og dets halvtyske Konge at kunne faa en kirkelig Forfatning indrettet, som i større Maalestok kunde virkeliggøre hans Tanker, end Tilfældet kunde være med de mindre tyske Grevskaber, i hvilke den pietistiske Bevægelse var kommen til at spille en fremragende Rolle. Men det viste sig snart, hvor lidet en saadan Opløsning af Statskirkedømmet, som der laa i det hernhutske Sekterervæsen, passede ind i den danske Absolutisme. Zinzendorf fik Ordre til at sende sit Ridderkors tilbage, og 1745 udstedte Kongen et Reskript, hvori det bestemtes, at de, som droge ud af Landet for at begive sig til Hernhutismens Arnesteder, skulde have deres Ejendom forbrudt, et Paabud, som minder om Kristian IV's Forholdsregler mod Katolikerne. Af mere blivende Betydning blev Forbindelsen med de mange tyske Greveslægter, Stolbergerne, Reusserne og flere, som søgte til Danmark af Sympati med den nye Tingenes Tilstand. Det er en Side af Tidens Historie, som Forf. dvæler for lidt ved; man finder

saaledes næsten slet ikke Grev Kristian Ernst Stolberg omtalt, skønt han som beslægtet med Kongehuset sikkert har spillet en ikke ringe Rolle og hyppig nævnes i Kristian VI's Breve. Der er Grund til at antage, at det stolbergske Familiearkiv paa Slottet Wernigerode i Harzen indeholder ikke lidet, som en fremtidig Forsker af denne Periode i Danmarks Historie vilde kunne gøre sig fortjænt ved at faa bragt for Lyset.

Naar Forf. imidlertid er gaaet temmelig let hen over disse Forhold, hænger det maaske sammen med, at han har taget for lidet fat paa hele Bevægelsens indre og psykologiske Side. I Virkeligheden turde dog Hovedinteressen ligge her.

De Bemærkninger, Forf. gør om Pietismens almindelige Karakter, ere rigtige og i al deres Kortfattethed træffende: den er en Følge af, at Kirken havde mistet Reformationstidens Begejstring; det er dens Fortjæneste at have forlangt Enhed mellem Lære og Levnet, og det er dens Mangel at have forkætret hele Sider af det menneskelige Liv og ved at lægge Vægt paa Opvækkelsens Fænomener at have fremavlet Hykleri. Herom ville vistnok alle nu til Dags, selv fra de mest modsatte Lejre, være enige. Men man kunde ønske, at Forf. havde givet sin Opfattelse et fyldigere Udtryk og havde ladet os leve mere sammen med Bevægelsen selv end med Regeringens fremmende eller hindrende Forholdsregler. Det vilde da været blevet os klarere, hvor stærk og ejendommelig Gæringen var. Man erindre blot, hvorledes to saa modsatte Aander som Pontoppidan og Holberg mødes i at omtale Tidens Uro. Pontoppidan fortæller, hvorledes Tilhængerne af det gamle betragtede Pietisterne som dem, der vilde indføre en ny Tro (man kommer til at tænke paa Reformationstidens gamle og nye Gud), Holberg ser Nationens Karakter som forandret og henfalder endog derved til stærke konservative Betragtninger, dog vistnok mest paa Grund af hans Afsmag for alle teologiske Kævlerier. Men Pietismen var jo i Virkeligheden ogsaa den første alvorlige oppositionelle Bevægelse indenfor den danske Enevælde, selvfølgelig ikke rettet mod denne, men dog det første elektriske Stød, der gik igennem Folket efter 1660, den første Opvaagnen af en aandelig Søvn. Det var fra et nationalt Synspunkt en Mangel ved Bevægelsen, at den vaktes fra Tyskland af; det danske Folk savnede da som ofte ellers Initiativ. Men selvfølgelig vilde fremmed Paavirkning aldrig have kunnet skabt et saadant Røre, hvis Jordbunden ikke havde været forberedt, hvis der ikke havde

været en Trang, en Oppositionslyst tilstede. Den tyske Forfatter Barthold har i en Afhandling, kaldet: *Die Erweckten im protestantischen Deutschland* (Raumer's *Historisches Taschenbuch* 3. Folge 3-4. Jahrg. 1852—53), givet en højst interessant Skildring af de pietistiske Rørelser i Tyskland, især indenfor Adels- og Fyrsteslægterne. For Danmarks Vedkommende findes der næppe tilstrækkelig stort Kildestof til at give en lige saa fyldig Fremstilling, men der træffes dog i samtidige Skrifter adskillige karakteristiske Beretninger, som fortjænte at samles og vurderes. Der skal her blot nævnes Pontoppidans *Menoza* og Falsters *Amœenitates philologicæ*, foruden hvad den direkte Opbyggelses- og Pieceliteratur, Retsindlæg, Bønskrifter og deslige kunne bringe. Det var dog muligt, at man derigennem kunde faa Bidrag til Besvarelsen af forskellige vigtige Spørgsmaal, blandt andet det, paa hvilken forskellig Maade de forskellige Klasser af Befolkningen paavirkedes af Bevægelsen. Men kan Forf. saaledes siges at have været noget karrig, saa bør det paa den anden Side anerkendes, at han har tilstræbt en priselig Upartiskhed; kun undtagelsesvis bliver han noget haard i sin Dom, naar han f. Eks. frakender Mænd som Præsten Holst (af hvis Liv og Anskuelser Pseudonymen Theodorus for kort Tid siden har givet en interessant Skildring) Præg af Individualiteter, fordi de kun havde én Tankegang, det Partis, de tilhørte. Det kan næppe siges med Rette om Holst, men selv om det var Tilfældet, vilde der dog sikkert være adskillige Teologer, om hvem Forf. ikke ud fra en lignende Forudsætning vilde drage samme Slutning.

Der er ingen Anledning til her i disse aforistiske Bemærkninger at dvæle nærmere ved Pietismens noksom bekendte Skyggesider. Men om end den, som før bemærket, var den første oppositionelle Bevægelse efter 1660, som fandt Genklang i større Omfang iblandt Folket, var den dog ikke den eneste, som den Gang banede sig Vej frem. Den havde sit Suplement lige saa vel som sin Modsætning i den begyndende Rationalisme, for hvilken Aandsretning Holberg her hjemme staar som den væsentligste, om ikke eneste Repræsentant. Hettner har bemærket, at Pietismen og det begyndende Fritænkeri i Europa havde fælles Udspring og fælles Maal i Kampen mod den herskende Teologis dødbringende Tryk, kun med den Forskel, at den sidste Retning lagde Vægt paa Tænkningens og Erkendelsens Frigørelse, den første paa Hjærtets og Følelsens Tilfredsstillelse. Koch sammenstiller ogsaa Pietismen

og Holberg, men kun med Hensyn til deres Angreb paa den herskende Videnskabeligheds Unytte. De havde dog et almindeligere Tilknytningspunkt i deres fælles Kamp mod den bestaaende Autoritet, denne Livsnerve for det daværende Samfund, og for en større Frigørelse af den enkelte Personlighed, om end med den store af Hettner paapegede Forskel i Opfattelsen af hvilken Side af Personligheden der burde tillægges størst Vægt. Vil man vurdere Betydningen af Kristian VI's Tidsalder for Aandsudviklingen i Danmark, er der stærk Grund til mere end i forbigaaende at fremhæve, at Udgivelsen af Holbergs *Niels Klim* og af hans *Moralske Tanker*, de Skrifter, i hvilke han utvetydigst lægger sine rationalistiske Anskuelser for Dagen, falder indenfor Kongens Regeringstid. Pietismen slog langt stærkere og langt pludseligere igennem i Samtiden end Holbergs Aand og Tanker, og selv om den forsvandt noget fra Overfladen, holdt den sig i adskillige Lag af Befolkningen for selv i vort Aarhundrede til sine Tider at vise, at den levede, men paa den anden Side har dog Holberg til Held for Erkendelsens og Aandssundhedens Fremskridt sat større Mærker paa det danske Folks Kulturliv.

Det er ikke Hensigten her at gaa nøjere ind paa de andre Partier af det foreliggende Skrift. Kun nogle faa Bemærkninger skulle gøres. Et gennemgaaende Træk hos Forf. er Ædruelighed i Opfattelsen, men nogen Knaphed i Fremstillingen. Vidtløftigst er Forholdet til Udlandet behandlet, og, som naturligt er, dvæles særlig ved Spørgsmaalet om Kronprins Frederiks Valg til svensk Tronfølger; der lægges her ikke Skjul paa de uheldige Sider af den danske Politik og paa Kongens og Schulins Ansvar for at have gjort kostbare Tilløb til en Plan, som man dog, rigtignok lykkeligvis, savnede Mod til at forsøge gennemført i det afgørende Øjeblik.

Hvad Fremstillingen af Bondestandens Kaar angaar, har Forf. vistnok Ret i, at det ikke var Hensynet til Bøndernes Tarv, som var bestemmende for Ivar Rosenkrands og de øvrige Medlemmer af Konseillet, naar de fraraadede Landmilitsens Genoprettelse. Man savnede i det hele ganske Blik for, at der behøvedes en gennemgaaende Forandring af Landboforholdene, før der var Udsigt til en Forbedring af den økonomiske Tilstand. I Fortvivlelse over Bøndernes Rømning fra Godserne vaklede man fra det ene Middel til det andet for at holde Karlene til Stavnen, indtil man havnede i en stærkere og stærkere Gennemførelse af det ligefremme Stavnsbaand. Man kan dog ikke sige, at det var en

egennyttig Godsejeraand, der gjorde sig gældende hos Folk som Ivar Rosenkrands og hans Kolleger, det var mere en Mangel paa Forstaaelse, som lod dem tro paa en Forbedring af Godsforholdene uden en tilsvarende Udvikling af Bondestandens Frihed og en Forandring af Agerdyrkningsmaaden; og denne Mangel paa Forstaaelse udelukkede ikke, at de havde Blikket fuldt aabent for den Haardhed i Behandlingen af deres undergivne Bønder, som fandtes hos adskillige af deres Standsfæller, og som endog lod en af disse, tilmed en Marsvin, altsaa af gammel dansk Adel, anbefale Indførelsen af Livegenskabet, en Tanke, som Kongen dog bestemt modsatte sig.

Ved Behandlingen af Regeringens Stilling til Handelen og Industrien har Forf. gjort opmærksom paa den Forskel, der ogsaa i denne Henseende gør sig gældende imellem den rosenkrandske Periode før Aaret 1735 og den schulinske Periode efter dette Aar. I den første Tid var man mest stemt for Handelens Udvikling, nedsatte Toldsatserne og begunstigede Handelskompagnierne, i den anden Del af Kristian VI's Regering var det Industrien, som man fortrinsvis lagde Vægt paa. Forf.'s Bemærkninger herom ere dog lidt for almindelig holdte; en nærmere Undersøgelse af de enkelte Fabrikationsgrenes Skæbne og deres store Betydning for vor senere Industri vilde have været af Interesse.

Til Slutning kun nogle Ord om Forf.'s almindelige Bedømmelse af Kristian VI. Enevælden i dens agtværdigste Skikkelse er de Ord, i hvilke han sammenfatter sin Mening om Kongens Regeringstid. Han tænker herved fortrinsvis paa Kristian VI's rene Sæder og det Eksempel, han derved gav sine Undersaatter, uden at han dog paa nogen Maade har villet skjule eller forringe Manglerne hos Kongen i Karakter og Intelligens. Man kan give ham Ret heri, men det maa paa den anden Side ikke glemmes, at Rosen kun er relativ, og at det havde været en større Ære for de enevældige Konger af det oldenborgske Hus, hvis Repræsentanten for Agtværdigheden foruden at være en Mand med et rent Familjeliv tillige havde været en betydeligere Konge. Det er næppe heller rigtigt set, at Kristian VI's Tid i saa høj Grad skulde have fæstnet Ærbødigheden for Kongehuset, at denne Følelse hos Folket derved blev i Stand til at overleve de to nærmest følgende Kongers Tøjlesløshed. Det var vistnok kun i de Lag af Befolkningen, der vedblivende bevarede et pietistisk Sindelag, at Mindet om Kristian VI holdt sig som Mindet om noget særlig

ophøjet. De andre Klasser af Folket og særlig de, der dannede den offentlige Mening, for saa vidt som man kan tale om en saadan paa den Tid her hjemme, saa vistnok snart tilbage paa de 16 Aar fra 1730 til 1746 som en Uhyggelighedens og Mørkets Tid, hvor ogsaa Kongehuset kun lidet havde befæstet sin Myndighed i den almindelige Bevidsthed ved at leve klosterlig afsondret fra den øvrige Verden. Forf. slaar ogsaa noget ind paa en teologisk Skrivemaade, naar han ender sin Bog med, at ikke blot Kongen selv, men ogsaa de Mænd, der stode ham nærmest, virkelig bestræbte sig for at vandre for Guds Ansigt og gøre hans Vilje. Han har dog selv ikke undladt at fremhæve Kongens stærke Magtfølelse, hans Haardhed imod Anna Sofie, hans Utilbøjelighed til at have Mænd ved sin Side, der som Ivar Rosenkrands ikke vilde »flattere« ham, hans Mistænksomhed, der ledte ham til at holde af Krogveje, hans Hensynsløshed overfor Frederik Lütken og hans Indgriben i Domsmyndigheden, og han erindrer sikkert ogsaa Kongens Udtalelse om, at han hader Forræderen, men vel kan modtage Forræderiet, for saa vidt som det tjæner hans Interesse. Hvorfor da ikke hellere sige, at Kristian VI trods sin pietistiske Grebethed og sin oprigtige Religiøsitet ikke var en saa gennemarbejdet Personlighed, at han kan stilles op som en udpræget Modsætning til de tidligere Konger, overfor hvem Forf. saa skarpt fastholder Forskellen mellem deres Fromhed og deres Liv?

Der bliver ikke lidet tilbage at rose hos Kristian VI, især hans Reformlyst og store Arbejdsomhed, og det kan ogsaa kun være en Ære for ham, at han følte Sympati for og med den Bevægelse, der kraftigst havde grebet Nationen i hans Regeringstid; det er ikke saa mange danske Konger, om hvem dette kan siges. Men herved kom han tillige til at staa fjendtlig overfor andre samtidige Rørelser, som det danske Folk senere kom til at sætte større Pris paa. Det er den bedste Maalestok for hans Begrænsning, at Holberg ikke befandt sig vel ved den Aand, der gennemtrængte hans Regering.

— Det har ikke saa meget været Hensigten med disse Linjer at levere en udtømmende Kritik af Provst Kochs Bog som, næst at henlede Opmærksomheden paa dette læseværdige Skrift, at fremhæve nogle andre Synspunkter, under hvilke det behandlede Æmne formentlig fortjæner at ses.

J. A. Fridericia.

Statistiske Oplysninger om Staden København. Nr. III.

Udgivet ved Kommunalbestyrelsens Foranstaltning.

Københavns statistiske Kontor har kun bestaaet i faa Aar, men har i den Tid udfoldet en anselig Virksomhed og har utvivlsomt ogsaa i den Tid kostet mange Penge. Det var da ogsaa ret naturligt, om en og anden spurgte, om Resultaterne nu ogsaa var de Penge værd? Vilde man bedømme de udgivne statistiske Værkers Betydning efter den Udbredelse, de faar, efter Antallet af Læserne eller maaske endog efter Antallet af de Eksemplarer, der bliver solgte, maatte man sætte deres Betydning lavt. Faa læser dem og endnu færre køber dem. Bladene meddeler udførlige Resultater af deres Indhold, det læser Publikum igennem og glemmer det lige saa hurtigt; det meste havde man jo en nogenlunde rigtig Forestilling om allerede forud, og noget egentlig nyt og overraskende er det jo sjældent, de statistiske Værker giver. Dette skyldes til Dels den langsomme og stilfærdige Maade, hvorpaa Statistiken arbejder. Det er sjældent, at den giver nye Resultater fiks og færdige; den begynder gærne med kun at give en Antydning af det nye, den lader glimtvis en ny Udvikling skinne frem, og saa Aar efter Aar gentages de samme Oplysninger, men med bestemtere og klarere Træk, indtil endelig den hele nye Udvikling, som Statistiken vil belyse, ligger klar. Denne Fremgangsmaade er den eneste solide, men den bevirker, at Resultaterne, naar de endelig foreligger, har tabt Nyhedens Interesse, Publikum har alt forud diskuteret dem og det er halvt om halvt glemt, at det er Statistiken, de skyldes. Folk holder heller ikke af at læse Statistik, Øjet er ikke vant til at følge de lange Talrækker, og Tanken er ikke øvet i hurtigt at finde ud, hvad de fortæller i deres tørre, kedsommelige Sprog. Skal man bruge en eller anden

statistisk Oplysning, foretrækker man derfor at rette en Forespørgsel om den til en eller anden, i Stedet for selv at søge den i de statistiske Værker. Enhver, der har staaet i Forbindelse med et af de statistiske Bureauer, ja enhver Privatmand, som er bekendt som »Statistiker«, véd af Erfaring, hvilken Uendelighed af Forespørgsler, der rettes til én om alle mulige statistiske Oplysninger, som vedkommende selv med nogen Ulejlighed kunde skaffe sig. Den Betydning, de statistiske Værker have, kan derfor paa ingen Maade bedømmes efter Antallet af deres Læsere, og naar det er Værker, der udgives af en offentlig Anstalt, endnu mindre af Antallet af Køberne, ti de allerfleste af dem, der læser og benytter Bøgerne, faar dem gratis tilsendte.

Statistikens Betydning er en lignende som Bogholderiets. Den holder Bog over alle de vigtigere sociale Funktioner — for saa vidt de lader sig gribe og udtrykke i Tal; den paaviser den Udvikling, der finder Sted i Samfundet, angiver Bevægelsens Retning, dens Styrke og hvor langt den er naaet. Den giver derved de ledende Mænd i Staten eller Kommunen en Række af vigtige Oplysninger, uden hvilke de vilde famle i Blinde. Uden Statistik havde de maaske nok en Fornemmelse af, hvorledes Situationen var, men de var mere udsatte for at gribe fejl, og de havde intet Bevismateriale, paa hvilket de kunde støtte sig, og ved hvis Hjælp de maaske kunde overbevise andre. De var stillede som den private Forretningsmand, der ikke holder nøjagtigt Bogholderi; ogsaa han har en almindelig Forestilling om, hvorledes hans Status er, om der er Fremgang eller Tilbagegang, og om Forretningen paa et eller andet Punkt er kommen ind paa et mindre heldigt Spor, men nogen Sikkerhed for, at denne Fornemmelse er rigtig, har han ikke, det giver først Bogholderiet ham. Et ordentligt Bogholderi kan ofte volde en betydelig Udgift, og dets umiddelbare daglige Nytte kan undertiden synes tvivlsom, men Betydningen af at have klar Oversigt over Forretningens Gang og Resultat i alle dens Forgreninger er saa indlysende for enhver dygtig Forretningsmand, at han betragter det som saare urigtigt ikke at skaffe sig den. Staterne har allerede længe haft Øjet aabent for, at det var nødvendigt at føre det Samfunds-Bogholderi, som Statistiken kan yde. Kommunerne er først senere kommen med, men de fleste større Byer i Udlandet have dog i den nyere Tid indrettet sig et saadant; enten som et selvstændig statistisk Bureau eller som en Afdeling af et eller andet kommunalt Kontor. Her

i Landet er der vel flere af de større Købstæder, der har foretaget ret omfattende periodiske statistiske Undersøgelser, men det er kun København, der har indrettet et fast kommunalt-statistisk Kontor; og det maa siges til Kommunalbestyrelsens Ære, at den altid har haft et klart Blik for denne Institutions store Betydning og ikke er bleven vaklende overfor de anselige Udgifter, den medfører.

Det Værk, vi her beskæftiger os med, er et summarisk Sammendrag af alle de vigtigere statistiske Oplysninger, der haves om Staden København, de er tilvejebragte af selve det statistiske Kontor eller af dette indsamlede fra andre offentlige Autoriteter. Oplysningerne, der er samlede i klart overskuelige tabellariske Oversigter, omhandler:

I. Stadens og Havnens topografiske Forhold. Grundbesiddelsen. Boligforhold. Assurance- og Prioritetsforhold.
II. Meteorologiske Forhold. Isforholdene i Havnen.
III. Befolkningens Størrelse og Tilvækstforhold. Dens Fordeling efter Alder, Køn og ægteskabelig Stilling. Fødesteder. Trossamfund. Viede, fødte og døde. Abnorme Individer.
IV. Dødsaarsager. Sygdoms- og Hospitalsforhold. Hygiejniske Foranstaltninger.
V. Næringsveje og Erhvervsforhold. Handel og Skibsfart. Samfærdselsmidler. Varepriser og Kurser. Pengeinstituter. Falliter og Auktioner.
VI. Det almindelige Skolevæsen. Det højere Undervisningsvæsen. Universitetet. Fortsættelses og Fagskoler. Literatur og Presse. Biblioteker. Musæer. Teatre og andre Forlystelser.
VII. Den kriminelle Retspleje. Politi og Fængselsvæsen.
VIII. Det offentlige Fattigvæsen.
IX. Valgvæsenet.
X. Kommunens Indtægter og Udgifter. Stadens Laan. Skattevæsenet. Havnens Indtægter og Udgifter.

Det vil allerede af denne Fortegnelse ses, hvor righoldig og forskelligartet den Samling Oplysninger er, som indeholdes i dette Værk, og det vilde være altfor vidtløftigt, om man ved en Anmældelse i »Tilskueren« gik ind paa at omtale alle de enkelte Tabeller. De vigtigste af dem kender Publikum desuden allerede af Dagspressens Anmældelser. Kun en enkelt Side af Bogen skal blive omtalt her, det er de statistiske Data, som omhandler de senere Aars økonomiske Udvikling i København.

Byggeriet i København har i de senere Aar været drevet i et mærkelig stort Omfang, og Svingningerne deri har udøvet en afgørende Indflydelse paa den økonomiske Situation. I Aaret 1876 udgjorde Byens »Etageareal« $10^1/_2$ Mill. □ Al., i Aaret 1885 udgjorde det $15^1/_2$ Mill. □ Alen. En Tredjedel af det hele nuværende København er altsaa opført i Løbet af de sidste 10 Aar, foruden at det meste af Frederiksberg og andre lignende Udflydninger af Byen er vokset i endnu stærkere Grad. Desuagtet kunde Opførelsen af Nybygninger indtil 1882 ikke holde Skridt med Tilvæksten af Folkemængden og Velstanden, og Antallet af ledige Lejligheder tog derfor af fra 1956 i Aaret 1878 til 1113 i Aaret 1882 ɔ: knap 2 pCt. af det hele Antal Lejligheder, hvad næppe er mere, end den normale Tilvækst behøver. Men fra nu af blev det anderledes; Bebyggelsen tog stærkere Fart. I 1882 og 1883 blev der opført Huse med 2500 nye Lejligheder aarlig, hvilket var 500 flere end i de nærmest foregaaende Aar; i Aaret 1884 blev der opført Huse med 4100 Lejligheder og i 1885 med 3600. Der blev i disse to sidste Aar opført lige saa mange nye Boliger, som der ellers bliver i fire Aar, og da nu samtidig dermed de almindelige Konjunkturer begyndte at gaa tilbage, kunde Efterspørgselen efter Boliger ikke længere holde Skridt med Udbudet, og Antallet af ledige Lejligheder tiltog saa stærkt, at det i 1886 udgjorde 3840. Der maatte nu nødvendigvis ske en Indskrænkning i Byggeriet. Talrige Arbejdere mistede derved den vante Beskæftigelse, og mange andre forvoldte det Formindskelse i Indtægterne. Derved forstærkedes det økonomiske Tryk, som alt forud var tilstede paa Grund af de synkende Varepriser og den Dalen i det hele Værdiniveau, som tyngede paa alt Forretningsliv og særlig ogsaa paa vort Landbrug. Det var den forenede Virken af disse Aarsager, der fremkaldte de »daarlige Tider«, som alle Samfundsklasser her i Byen har faaet at mærke.

Ulæmperne ved den for stærke Bebyggelse blev saa meget føleligere, som den for en stor Del var bleven gennemført ved Misbrug af Krediten. Det var hyppigt aldeles usolide Personer, der byggede, og Nybygningerne belastedes med Prioriteter, der ofte oversteg den hele Værdi. Et slaaende Udtryk derfor har man i Forholdet mellem Assurancesummerne og Prioritetsbehæftelserne. I Aaret 1876 udgjorde den samlede Prioritetsbehæftelse 78,4 pCt. af den samlede Assurancesum for de faste Ejendomme i København, og derefter gik Behæftelserne Aar for Aar op, saa at de nu

i 1886 udgøre 92,6 pCt. af Assurancesummen. Fuldt saa slemt som disse Tal udviser, er Forholdet dog ikke, ti Grundenes Værdi spiller jo en væsentlig Rolle, især inde i Byen, og desuden er Behæftelserne noget mindre end angivet, idet mange af Afdragene paa Kreditforeningslaanene ikke er fradraget, medens paa den anden Side Assurancesummerne er angivet lidt for lavt, da Indtegningerne i fremmede Assuranceselskaber ikke er medtaget. Men alligevel er det slemt nok, og i alt Fald viser Procentens Stigning, at Gældbyrden er i stadig Tilvækst. Dette beviser vel ingenlunde, at Byens Velstand er i Aftagende, ti i samme Grad som Gælden vokser, bliver jo Kreditorernes Obligationsbeholdninger større, men det viser, at de faste Ejendomme er paa mere usolide Hænder, og at disse altsaa ikke har saa stor Modstandskraft mod de daarlige Tider, naar Ejendommenes Værdi synker og Lejeindtægterne formindskes.

Foruden de alt anførte indeholder det omtalte Skrift en stor Mængde andre statistiske Oplysninger, som viser den økonomiske Tilbagegang.

Vareomsætningens Størrelse kendes ikke for de to sidste Aar, men saa vidt man kan skønne om den fra Skibsfarten, har den været i Tiltagen indtil 1884 incl. og er derefter gaaet tilbage i 1885. Trafiken med Jærnbanerne, baade Befordringen af rejsende og af Gods, er ligeledes bleven formindsket. Antallet af rejsende, som besøger København, var tidligere i stærk Tilvækst, men fra 1885 blev deres Antal mindre. Bankernes Vekselomsætning er ligeledes formindsket i 1885, og Antallet af Falliter viste i dette Aar en mærkelig Tilvækst. Særlig karakteristisk er Bevægelsen af Besøget i Forlystelsesanstalterne. Som bekendt svares der en Afgift af Bruttoindtægten af Skuespil og Kunster; denne indbragte i 1878: 44,964 Kr., i 1879: 45,866 Kr., i 1880: 47,671 Kr., i 1881: 47,931 Kr., i 1882: 50,554 Kr., i 1883: 53,033 Kr., i 1884: 49,923 Kr., i 1885: 49,353 Kr., altsaa Fremgang indtil 1884 og derefter Tilbagegang. Af andre Afgifter, hvis Bevægelser staa i nærmere Forbindelse med de økonomiske Forhold, henledes Opmærksomheden paa, at 1/4 Procentafgiften af Auktioner over faste Ejendomme har indbragt et ualmindeligt stort Beløb i 1885, medens derimod Afgiften af Arv har indbragt mindre end sædvanligt. Næsten overalt møder vi den samme Bevægelse. Indtil for faa Aar siden var der rask Fremgang: Befolkningen tiltog, Byen udvidedes, og der var livlig voksende Omsætning og Velstand; disse

gode Tider kulminerede omtrent ved Aaret 1883. Saa kom der en Standsning i 1884, der snart slog over i en Tilbagegang, og denne har fortsat sig indtil den seneste Tid. Tilbagegangen er dog paa de fleste Punkter ikke ret stor, og naar den er bleven saa følelig, som den er, er det fordi alt her i Byen var beregnet paa Fremgang og Udvidelse, derved bliver Modsætningen mellem før og nu saa meget stærkere. Imidlertid, København har før haft lignende Tilbageslag, og det har kun været forbigaaende Afbrydelser i Fremgangen; man tør vel haabe, at det samme vil blive Tilfældet denne Gang.

Der er flere andre Sider af Københavns sociale og økonomiske Udvikling, som det foreliggende Skrift giver indgaaende Oplysninger om. Saaledes om den forandrede Sammensætning af Byens Befolkning, den forandrede sociale Lagdeling. Hvorledes København mere og mere bliver en Arbejderby, men hvorledes samtidig en stor Del af Arbejderbefolkningen løftes op i Middelstanden, o. s. v. Men det vilde føre ud over, hvad der er passende Grænser for en Anmældelse, og Anm. skal derfor kun henvise Læserne til at gøre et Forsøg paa at overvinde deres sædvanlige Ulyst til at give sig af med statistiske Værker og selv tage fat paa Bogen, der er ordnet paa en saa klar og overskuelig Maade, at den ikke vil være vanskelig at læse, selv for den, der er uøvet i at operere med Talstørrelser. For den, der er lidt kendt med statistiske Arbejder, er Bogen et Vidnesbyrd om, at der i Københavns kommunale statistiske Kontor bliver arbejdet med Dygtighed og Ihærdighed.

V. Falbe Hansen.

Teatrene.

Operetten blev langt fra den Guldaare, vore Privatteaterdirektører sagtens havde haabet. Dagmarteatret var vel det, der fik dette tydeligst at fornemme: Ugedagen efter den første Opførelse var *Frk. Gavroche* henlagt, maaske for bestandig, og Teatret søgte derfor skyndsomst ind paa et andet Felt. Det gjorde et Strejftog ind i det svenske Drama og hentede Fru Alfhild Agrells Skuespil, *Frelst*, herned. Denne Forfatterinde er sikkert vakt ved Dukkehjemsbulderet; de Dages hidsige Strid mærkes gennem hele Fablen, og mange af de Replikker, der nu ved deres overdrevne Voldsomhed i Udtrykket faar én til i det ringeste at trække paa Smilebaandet, har ved Stykkets Fremkomst sikkert vakt Genklang vide om. Det er en fire—fem Aar siden, saa hastig flytter Tiden Grænseskel! I Stykkets Teknik er Paavirkningen af Ibsen ikke meget mærkbar, det er langt mere franske Dramer af Alex. Dumas fils, Sardou, Svenskernes dramatiske Føde gennem mange Aar, man her fornemmer. Der gaar nu denne gamle Onkel Milde omkring og afleverer sine Stikpiller; hvad er vel han andet end en nær Slægtning til disse med al deres kunstfærdige Aandrighed saa inderligt kedsommelige Kavalerer, som findes i næsten ethvert fransk Stykke, de saakaldte Ræsonnører? Han er netop, ligervis som disse, Forfatterindens Talerør. Derfor, naar han siger om sin „beskedne Viol" (tit og i høj Grad smagløst benyttes denne karakteriserende Navneallegori), at det er Oscar og hans Moder, der har gjort hende *ond*, er det ganske vist ogsaa Forfatterindens Mening. Det kunde nu alligevel være det samme, om Fru Agrell i Viola saa et efterfølgelsesværdigt Eksemplar af en forsømt Hustru, naar hun blot havde formet sin Heltinde som et Menneske af Kød og Blod, men har hun villet dette, saa er det grundigt mislykkedes: Viola er intet Menneske, kun en i Damedragt paaklædt Ide, Fru Agrells Tanker om Kvindesagen. Hver Gang Viola kommer en Smule i Bevægelse, skydes Oscar Hjernes Hustru hastigt til Side, og Fru Agrell tager selv Ordet. Ja men, saaledes er det ogsaa gaaet store Forfattere, vil man maaske undskyldende bemærke, den svenske Forfatterinde er ikke ene om denne Rollebytning. Ganske vist, men saa har disse til Gengæld vidst at forme deres Repliker som skarpt slebne Klinger, medens Fru Agrells højst gør samme Virkning som en veltygget Papirskugle blæst ud af et Pusterør. Og da hun til Slut tager sin Tilflugt til Sygdom og Død, til Bedrageri og Vanvid, nærmer Situationerne sig truende det parodiske.

Det vilde være højlig Uret at bedømme Fru Agrell som dramatisk Forfatterinde efter dette tidlige Skuespil. Allerede hendes næste større Arbejde *Dömd* viser betydelige Fremskridt; der er en ganske anderledes tilforladelig Kraft i Valborgs Heftighed end i Violas, og skøndt det store Apparat med de mange Personer og flere parallelt løbende dramatiske Traade arbejder noget tungt, vil Stykket sikkert gøre adskillig Virkning paa en Scene. Man har sammenlignet det med Dumas fils *Denise*, ja Fablen ligner ogsaa til en vis Grad, men heller ikke mere. Fru Agrells Valborg kæmper for sit levende Barn, for at aftvætte Fødslens Skam fra dets Pande er det, hun blotter sin egen Vanære, hun *forlanger* som sin uafviselige Ret Faderens Navn for sin Søn. Derfor trygler hun ham om Ægteskab, derfor vil hun gennem Skandale tvinge ham til det, og ikke af Elskov, ti den dræbtes i hende samme Stund, hun fik Øjnene op for Bjørnklos Forræderi, nu foragter hun ham: „Forstaar De da

ikke, at det at blive hans Hustru ikke er en *Ære* for mig, tvært imod den tungeste Vanære“, udbryder hun. Dette er mange Gange bedre set end Denise, der af bare Ædelhed og Taknemmelighed gaar hen og ofrer sin Ære.

Helt anderledes ser den bedragnê Moder i Fru Agrells sidste Skuespil *Ensam* paa denne Sag. Thora Edlins Forfører var — hende uafvidende — gift Mand og havde saaledes i Henseende til Ægteskab lovligt Forfald. Maaske vilde hun ogsaa i andet Fald have været for selvstolt til slig en Kamp som Valborgs. Nu er hun hærdet gennem dagligt Slid og Nød, har taalt Haan og Spot for sin Datters Skyld, med knejsende Hoved byder hun Barnet og Frøkentitlen frem for al Verdens Øjne: hun har intet at dække over, sand vil hun være mod sig selv, sand mod sin Datter, sand mod hele Verden. Hun tror usvigeligt, at alt dette gør hun for sin elskede Yngvas Skyld, medens hun i Virkeligheden er bleven forstenet i sin „Sandhedsmani“, hun er bleven, hvad en hurtig Betragtning kalder en hjærteløs Egoist, hun kan ikke mere bøje sig for andres Ve og Vel. Datterens hele Lykke ligger i hendes Haand: blot hun vil gifte sig pro forma med sin tidligere — nu koneløse — Elsker, men hun kan ikke strække sig saa vidt; det vilde være at „rive hele min Bygning ned“, siger hun. Nej maa hun sige, hvor svært det end er, hendes Datter skal ikke gaa under, fordi hun i et Øjebliks Svaghed sviger sin Pligt.

Der er en højst glædeligt Fremgang fra *Frelst* gennem *Dömd* til *Ensam*. Farverne, Fru Agrell fra først af anvendte, vare grelle, og tykt smurte paa blev de, Lys og Skygge fordeltes langt fra retfærdigt, Dag og Nat stod overfor hinanden med en dyb Kløft imellem, Tonerne, der klang gennem Replikerne, vare ikke Livets, men det lavede Melodramas, Personerne ikke Mennesker, men udstafferede Ideer, hvor man tydeligt mærkede Forfatterindens Sympatier og Antipatier. Nu derimod er det lykkeligvis helt anderledes, ingensteds i *Ensam* tager Fru Agrell Parti for eller imod, man mærker hele Tiden en priselig Ængstelse for at give den ene for meget og den anden for lidt baade af godt og af ondt. Lyset er roligt og klart, Farverne bløde og milde, og Haanden, der fører Penslen, let og rund. Endnu klæber der lidt belærende Deklamation ved Replikerne, endnu er Fru Agrell i Henseende til Apparat ikke nøjeregnende nok, hun vil saaledes nødigt helt slippe sine Ræsonnører, for hvilke Doktor Sandén i *Ensam* er en ganske vindende Repræsentant; endnu angiver Forfatterinden ikke bestemt nok, hvor paa Samfundsstigen hendes Personer hører hjemme, saaledes som nu f. Eks. Thora Edlin: i hvad Egenskab har hun færdedes imellem alle disse beundrende Baroner, deres jævnlige var hun nok ikke. Dog Stigningen fra de tidligere Skuespil lader haabe det bedste for fremtidige Arbejder fra Fru Agrells Haand. Og det er at ønske, at Dagmarteatret og vore andre Teatre ikke ved *Frelsts* Skibbrud lader sig afskrække fra det svenske Drama: baade Strindberg og Fru Edgren som Fru Agrell selv har berettiget Krav paa vore Teaterdirektørers Opmærksomhed.

At søge til et saa nærliggende og nærbeslægtet Land som Sverige er i alt Fald langt naturligere og sundere end at søge til Frankrig, som vore Teatre saa tit gør, og som Dagmarteatret efter *Frelst* ogsaa gjorde. Det fremdragne Stykke *Fromont jun. & Risler sen.* var for kun et Par Aar tilbage en Succes paa Kasino, og nu mærkede man allerede disse faa Aar som trykkende Alderdom. Vil vore Teatre endelig hente Skuespil fra Frankrig, burde de maaske betænke, at paa Dramets Omraade er Norden, lovet være Henrik Ibsen, langt forud, og at de Stykker, der gør størst Lykke i Paris, maaske intet nyt eller

godt vil bringe os. Meget hellere burde de vistnok lidt nøjere end hidtil afsøge de Stykker, der kun opnaar en kølig Anerkendelse af det store Publikum dér, de vilde da maaske finde ikke saa faa Stykker, mere passende for danske Tilskuere end Dumas' og Sardous aristokratiske Salon-Melodramer, Gondinets og mange andres mere eller mindre parisiske Farcer eller Belots og Busnachs haandværksmæssige Dramatiseringer. Der findes nemlig franske Stykker, der i høj Grad minder om nordiske Skuespil, som Eksempler skal nævnes Henri Becques *les corbeaux* og Emile Zolas *Therèse Raquin*. Personerne ere i begge Stykker almindelige Dødelige: hos Zola tilhører de den lavere Borgerstand, der saa at sige lever fra Haanden og i Munden, hos Becque derimod det rige Bourgeoisi. Becque er vel den, der er naaet videst, og det er ved de stilfærdigste Midler. Han har endog givet det, der tit savnes haardt hos nordiske Forfattere, nemlig et Billede af de Menneskers Liv, Dramet fremstiller, inden Katastrofen bringer dem ud af deres dagligdags Tummerum, kort sagt den Baggrund, uden hvilken et Drama ikke ret forstaas. Først er der en hyggelig Familiescene, saa samles Husets Venner til en intimere Middag, og først da sættes det dramatiske Hjul i Bevægelse. Fuldt saa godt er Zola ikke kommet over denne Vanskelighed, hans Introduktion ligner maaske nok en Smule for meget et Forspil, langt forud for de andre Akter som det ligger i Tiden. Til Gengæld raader saa Zolas Skuespil over langt stærkere dramatisk Spænding og flere virkningsfulde Optrin, der sikkert vil holde Tilskuernes Interesse fast, medens *les corbeaux*'s stilfærdige Scener maaske nok kræver mere literær Smag. Det er ikke saa at forstaa, at Zola skulde have tilsidesat kunstneriske Hensyn eller undladt at lodde sine Personers Sjæl dybt ned til Bunden, tvært imod Dramets anden og tredje Akt staar baade i Form og Indhold som de allerbedste Skuespils jævnbyrdige. Med Hensyn til Afslutningen vinder Becque saa igen Forrangen med Enkens ene Datters Fornuftgiftermaal med den mægtige Kompagnon; derimod kommer Zola, der tager sin Tilflugt til Blaasyreflasken, Melodramet en Smule for nær. Begge Stykker frembyder højst interessante Opgaver for Skuespillere, og de fortjæner at opføres paa dansk Scene.

Spillet i *Frelst* og i *Fromont jun. & Risler sen.* var ikke af særdeles Værdi; fastest gennemført var Hr. Lindstrøms Bondeknøs i *Frelst*, fra først til sidst paalidelig og troskyldig i sin stilfærdige Ringhed. Frk. Aalberg tøjler des værre ikke haardt nok sin beklagelige Hang til ynksom Klynken, men anvender den nu tvært imod med sær Forkærlighed alle mulige Vegne, saaledes ogsaa i *Frelst*; skal der blive nogen Mening i Viola, maa Stemmen lyde haard og afvisende, ikke træt og svag. Adskillig Kraft raader Skuespillerinden uimodsigeligt over, dog til hvad Nytte bliver den, naar hun anvender den aldeles uden Forbindelse med den tidligere viste Karakter? At fange Bifald ved Effektjageri bør hun holde sig for god til. Hr. Vilhelm Wiehe arbejder flittigt, men sikkert tager han for tungt og ængsteligt paa sine Roller. Det gør godt at se en Skuespiller følge saa vel med som han gør, dog viser Hr. Wiehe det Indtryk, han modtager, ikke paa sit Ansigt, men ved en uafbrudt Uro: han er snar i Vendingerne, han drejer sig halvt om paa den ene Hæl, han luder Hovedet frem, skyder Skuldrene tilbage, knytter Hænderne og holder Munden aaben i spændt Forventning om hvad nu følger. Skuespilleren bør beflitte sig paa større Ro, prøve at faa Ansigtet noget mere i Bevægelse og lade Legemet i Ro. Som Oscar i *Frelst* var der en velgørende Ro over de første Scener, Forsvirretheden og den Tone, midt imellem blødsøden Spøg og træt

Kedsomhed, han anvendte overfor Viola, var virkelig god; i de bevægede Scener trængte hans Uro sig som sædvanligt stærkt frem, dog der hviler altid et Tilforladelighedens Skær over ham, som er af ikke ringe Værd.

Selv *Orfeus i Underverdenen* naaede højt regnet en Middellykke, dets Opførelser tælles kun i Uger, medens Folketeatret nok havde tænkt at tælle dem i Maaneder lange. En Afstikker til den tyske Farce (*Tusendkunstneren*) faldt jammerligt ud, og Teatret tog sin Tilflugt til forrige Sæsons Kassestykke *En Børsbaron*, dog det havde mistet sin Magt. Efter denne unødige og unyttige Flakken-om i fremmede Riger og Lande søgte Folketeatret tilbage til danske Stykker, til Hertz og Ingemann. Den førstes én Akts Stykke, *Fristelsen*, er ikke nogen vanlig gratiøs Vaudevillespøg, men et Forsøg paa dybere gaaende Karaktertegning. Dog Hertz's Ord har her saa lidt som andensteds nogen stærk Personlighed, og den sarte Ynde, der er hans Replikers bedste Eje, er gaaet tabt under Anstrængelserne, tilbage bliver en stiv Tørhed, der navnlig knuger Elskerparret til Jorden. Saaledes beror Virkningen paa Skuespillerne, om de, navnlig Møllers og Grenaas Fremstillere, kan aande Sjæl i Hertz' skematiske Menneskeskitser. Paa Folketeatret lykkedes det ikke ret; Hr. Kollings enstonige, selvfølende Diktion med den yderst besindige Accent magtede ikke at udstyre Møller med den ruinerede, før velhavende Mands knugende Næringssorg som Drivkraft i hans Kamp mellem Hæderlighed og Lejlighed. Langt bedre var Hr. Zinks Grenaa med de smaa plirrende Øjne, der lurende iagttog alt omkring ham, og den forsigtigt dæmpede Tale. Hr. Jacques Wiehes Vilhelm bragte med sig en tung, trykket Sørgehusstemning, der bedre end mange Ord fortalte, hvor dybt Kancelliraadens Død gik ham til Hjærte. Iscenesættelsen bar Præg af Tankeløshed: f. Eks. de Obligationer, Grenaa maa udlevere, skal naturligvis henlægges til de andre Værdisager; paa Folketeatret leveredes de Vilhelm, han stak dem i Lommen og spadserede gladeligen rundt med dem i det Gemme.

Ingemanns *Magnetismen i Barberstuen* er, hvad Intrigen angaar, en kritikløs Efterligning af mange holbergske Komediers, derimod er der i Replikerne en med Holberg beslægtet kæk Frejdighed og en uforfærdet Given-sighen i Lystigheden; en Smule beskaaret af en kyndig Haand, og det vilde være saa kaad en Farce, som ønskes kan. Som Farce skal og maa det spilles. Scenerne skal næsten jage efter hinanden, Akterne følge Slag i Slag. det syntes Folketeatret ikke at have haft Øjet aabent nok for, man agede, med Hr. Hellemann som tempoangivende, sindigt med Stude. Bombastus blev i hans Hænder ikke interessant, kun vissen og ynkelig, og hvorfor saa gøre ham baade skævhovedet, duknakket og pukkelrygget?. Hr. Hellemann synes i den senere Tid at have forelsket sig i mindre velskabte Figurer. Fru Rosenbaum bar Prisen af alle, hendes Pernille ejede smittende Munterhed; særlig udmærket var hendes Spil i fjærde Akt, Overgangen fra ustyrlig Lystighed og vilde Narrestreger bag Bombastus's Ryg til paataget Alvor og grufuld Forbavselse, naar han vendte sig om mod hende, gik med beundringsværdig Sikkerhed. Denne Skuespillerinde besidder næsten alle Betingelser for Pernillefaget: et kønt, friskt Ansigt med et Par snarraadige Øjne og en rødlæbet Mund, hvori sidder en væver Tunge, der paa sin rappe Fart aldrig slaar Knuder, hendes Replikbehandling er frejdig og djærv, hun gaar ikke sky af Vejen for en Drøjhed, den falder hende netop saa mundret, at den ingen Anstødssten kan blive, end videre kvikke og naturlige Bevægelser; kort sagt: det kgl. Teater burde skyndsomst sikre sig hende til den længst ledige Pernilleplads.

Kasino var det Teater, Operetten lykkedes bedst for; *Prinsessen af Trapezunt* trak Hus, Spillet var ogsaa adskillige Streger bedre end Folketeatrets i *Orfeus*, alene en saa djærvt anlagt og fast gennemført Figur som Hr. Pios Gøgler ser man ikke hver Dag. Blandt dette Teaters Personale gør Hr. Albert Helsengreen sig Gang efter Gang bemærket ved sine karakter-forskellige Masker, dem han ødsler paa indholdstomme Figurer. Se f. Eks. paa hans Fuldmægtig i *Æventyr paa Amager*, hvor tydeligt læste man ikke paa dette Ansigt Jensens begærlige Lystenhed, der atter og atter har faaet som en Spand koldt Vand over sig, og nu er afstumpet i arrig Misundelse over mere lykkelige og i skadefro Glæde over Lidelsesfæller; eller se paa hans Hovmester i *Prinsessen af Trapezunt*, Næsen snuser, og de smaa Griseøjne lurer, evig og altid paa Post, som han er mod Prinsens Kærlighedstrang. Dog disse Masker mister, eftersom Stykket skrider frem, en god Del af deres Ejendommelighed, og Figuren gaar nemt ind i en drævende og vrøvlende Almindelighed, hvortil ogsaa Skuespillerens tørre Stemme med dens stærke Nasallyd bidrager sit. Det gælder for denne Skuespiller om, ikke at stole udelukkende paa sit Viskelædersansigts Magt, men at arbejde alvorligt med sin Stemme, den han kun i ringe Grad har i sin Magt. Dette mærkedes saare tydeligt i *Er der nogen?*, her glippede ikke sjældent selv Ordenes Mening for ham, maaske fordi han sikkert ikke følte sig hjemme i det moderne Kostyme. Af Teatrets Damer mærkes Frk. Louise Brock, hun virker især ved en sikker Ro og en lidt fejende Anstand; Teatrets Repertoire har hidtil holdt hendes mulige Talent bundet i Operettens og Feeriets Ørkener. I Stemmen kan der komme Toner og Overgange, der synes at love godt, men hun har den kun daarligt til Raade, i det mindste kommer der hyppigt tillige nogle opskrigende Halstoner med en uskøn, hæs Efterlyd frem. En anden ung Dame Frk. Olga Meyer er sikkert den, der paa Kasino øver størst kunstnerisk Flid, men hendes Arbejde er vistnok for spredt, derfor har det ikke ret Klem. Hun burde, maaske med Forsømmelse af alt andet, kaste sig helt over en enkelt Gren af Kunsten som nu f. Eks. Replikbehandlingen, hellere end at pille lidt ved alt. Ordene bliver i hendes Mund let spidse og kantede, stive og tynde, de mangler malende Fylde og talende Rundhed, og saa har hun den fæle Vane at jage Ordene af Sted med hæsblæsende Hast. Og det er ganske det samme, enten man hører hende som den unge Pige i *En ung Piges Dagbog* eller som den nygifte Kone i *Naar Saltkarret vælter*; en Del bedre lød hendes Stemmeføring i *Prinsessen af Trapezunt*, her passede nemlig hendes raske Tungefærdighed godt til Gøglerbarnets Ligegladhed.

Medens Operetten saaledes noget nær led Skibbrud paa alle Privatteatrene, sidder dens ældre Søster eller maaske snarere dens Tante, Operaen, til Højbords i det kgl. Teater. Jubelfesten for Weber har lagt Beslag ej alene paa Operapersonalet, men ogsaa paa Skuespil- og Balletpersonalet, ja man engagerede i denne Anledning endog en tidligere forsmaaet Sanger. Denne Fest var et Bevis mere — om sligt behøves — paa Operaens altopslugende Magt paa vor første Talescene.

Efterskrift. Anden Juledag bragte Københavnerne et helt nyt Teater i Julegave: *Nørrebros Teater*. Aabningsforestillingen skal vist ikke betragtes som et Program, snarere som en Presentation af Personalet. Her møder man først Direktøren Hr. Ferdinand Schmidts velbekendte Ansigt med de livlige Øjne og det pudsige Underparti, et bredt vindende Smil sidder ham let til Raade, og hans kraftige godmodige Lune er lige langt fra anstrængt Støjen

som fra pindehuggende Tørhed. Dernæst kommer Hr. Fred. Christensens ej heller ukendte Pjerrotfysiognomi med den lange Næse; den noget dæmpede Tone, der er over hans hele Fremtræden og Replikbehandling virker behageligt, og i gamle Pebersvenderoller som nu Kvist i *Den gamle Elsker* gør han et hyggeligt, godhjærtet Indtryk. Fra Norge er et Par Komikere hentet hjem: Hr. Albert Price, der synes at raade over en bred og saftig, om end lidt vel støjende Komik, passende til halvgamle Borgermænd, helst maaske med en lun Ræv bag Øret, og Hr. Henrik Lindemann, hvis fast gennemførte Dialekt gjorde god Virkning i en Karlerolle. Til Elskerfaget synes Hr. Winther lovlig spinkel. Ogsaa paa Damesiden træffer man gamle Bekendte: Fruerne Schwartz-Nielsen og Elisabeth Christensen; den førstes kokette Sangforedrag er en Del finere nyanceret end den andens noget krængende Udtale, til Gengæld lyder Fru Christensens Stemme betydeligt bedre ud i Salen; godt Humør raader begge Damerne over i rigt Maal. Teatrets designerede Elskerinde, Fru Marie Berthelsen, har i Stemmen en rap Klang, der snarere synes at vise hen til Soubrette- og næsvisse Tøseroller. Alt i alt et flinkt Personale, langt for godt til Stykkerne.

Med disse kan det vel have sine ikke ringe Vanskeligheder, da Teatrets Bevilling er taabeligt indsnævret til ét Akts Stykker med et yderst knapt tilmaalt Personantal. Dog Direktør Schmidt vil selv indenfor denne Ramme med Udbytte kunne hente en Del gamle Vaudeviller og Farcer frem, og han vil sikkert stadig kunne faa Hjælp af hurtige Hoveder, der ikke gaar af Vejen for en ellevild Lystighed. Fra Frankrig og Tyskland kan ogsaa hentes mangt et Stykke; de bør lokaliseres i stort som i smaat: Stedet bør altid være København. Baade for sit Publikums, sit Personales og sin omhyggelige Iscenesættelses Skyld bør Hr. Schmidt styre en Kende højere op end den Linje, Aabningsforestillingen antydede.

Dagmarteatrets Julegave, *Landsoldaten*, var en gammel Soldats lyse og muntre Erindring om Krigen 48—50, end mere forklaret ved Modsætningen til 64. Den dramatiske Traad er dobbeltvunden. Først og fremmest den danske Jens, der, lad og tvær, i Fredstid bander Soldaterlivet, men i Farens Stund gaar paa uforsagt og bringer Sejren hjem og saa faar sin Pigelil. Jævnsides hermed gaar Fortællingen om den brave Overlæge Helgesens to Sønner, den ene Forræder, den anden kæk Soldat og senere Officer. Her har Forfatteren begaaet en lille Ubehændighed og gjort Emil til større Usling end nødvendigt. Hvad om han havde ladet ham være i Rendsborg ved Oprørets Udbrud? Forældrene kunde da have været i Uvished om, han havde sveget sit Fædreland eller mod sin Vilje blev holdt tilbage med Magt. Mødet med Broderen paa Valpladsen havde sikkert kun vundet i Virkning herved, og de deraf følgende Begivenheder havde faaet mere Sandsynlighed. Iscenesættelsen af Krigstableauerne var glimrende, mindre vellykkede syntes Københavnsbillederne. Hr. Lindstrøms Jens var saa firskaaren og tæt som en ægte Landsoldat, og han gik paa med en Frejdighed og et Humør, grovkornet og sundt som et godt dansk Rugbrød.

Arthur Aumont.

I Fred.

Professor Rask vilde leve i Fred. I Fred for al Verden, alle dumme Folk og alle kloge Folk, alle radikale Tanker og alle patriotiske Planer. Han havde slidt ud sit gode Humør og sin Verdensglæde paa al Verdens Undertrykkelse, som han skulde paatale, paa alle dumme Folk, som vilde belære ham, og som han derfor stadig maatte holde Vagt mod, paa alle kloge Folk, som syntes ham dummere end de dumme, hvorfor han maatte ligge i uafladelig Krig med dem, paa alle radikale Tanker i Tiden, som han maatte staa Fadder til, paa alle patriotiske Planer, som han maatte gi sit Navn og sin Professorgage til. Derfor vilde han nu ha Fred, tog sin Afsked fra Universitetet, som glædede sig ved at bli kvit denne hedenske Filosof, søgte sig op en Afkrog et Sted ude i Landet og lejede et lidet Hus ovenfor den lille Samling af Huse, som vi kalder Byen.

Hans Ven Professor Glad var rasende. »Dit Asen!« sagde han ved Afskedsglasset. »Du forlader din Gerning som en Slyngel. Du fortjænte, at dit Navn slettedes ud af Videnskabens Historie!«

»Aa — om du kunde gøre mig den Tjæneste!« sukkede Rask træt.

»Du er lad, egoistisk, sløv, feig, aandsdød, — aa, du er en fordømt Pebersvend!« gispede Glad ud sine sidste Forraad af Bebrejdelser. Men Rask stak ud Glasset og nød sin Fred i behagelig Forudfølelse.

— En Maanedstid efter sad Professor Rask og nød sin Fred i Virkeligheden paa Trappen til det lille Hus, han havde lejet. Det var Fred rundt om. Skogfred, Kveldsfred, Tankefred, — ingen Tvist om Problemer, intet Nap efter hans mægtige Deltagelse, ingen tirrende Reformuro mærkede han. Myggens Anfald fordrev

han ved Tobakskyer, og de øvrige Vingeskarers Krig kom ham ikke ved, den forlangte ikke hans Mellemkomst. Dernede laa det, som vi kaldte Byen, men den var saa liden og fredelig, at Professoren ikke ofred den én Tanke; den maatte være uskyldig i Verdens Strid om brændende Spørgsmaal; den laa saa bekvemt til for Afvekslingen, naar han en Gang imellem vilde se Mennesker, slige Mennesker, som bare tænkte paa sig selv og i Dag. Han havde det saa fredelig som den sorte Snegl dernede paa Græsset. Han pusted de store Røgskyer udover; kendte sig bli behagelig døsig og tænkte paa at gaa til Sængs.

»Skal du købe Bær, du — Mand?«

Det var en skrigende Barnerøst, som skræmte Professoren op af Drømmen — — aaja, det er det samme, hvad han drømte, men saa fredelig var det, at han blev ond over Afbrydelsen og raabte tilbage:

»Nej — jeg køber ikke Bær.«

Men i det samme fik han se Udbyderen træde helt frem fra Træerne. Det var en liden Jente. Hun var barfodet, et kort, forrevet Skørt hang nedover de smalle Hofter, paa Hodet stod Haaret i en stor, gul Floke, og Ansigtet, som ikke var vakkert, var næsten helt oversmurt med Blaabærsaft; i Haanden holdt hun et Blikspand. Hun blev staaende, og Professor Rask saa paa hende med Interesse. Hun var et Stykke af den Verden, som man straffrit tør betragte, mente han.

»Kom hid, du — Jenten min!« sagde han.

»Vil du købe, da?« tinged hun.

»Maa vel se paa Varerne først. Kom nu, du er vel ikke ræd mig?«

»Nej — ræd er jeg ikke lel!« Hun lo og kom op til Trappen.

»Hvad hedder du?«

»Sigrid Marie Josefine Isakssen,« ramsede hun i et Pust.

»Jøs! og hvor gammel er du?«

»Tolv Aar fjorten Dage efter Vinternætten — skal du købe Bær nu, da?« Hun holdt Spanden op mod ham.

»Er det for dig selv, du sælger Bærene?«

»Hø? — jeg skønner ikke, hvad du siger nu. Men du faar si fra — jeg maa hjem, jeg.« Hun ristede Spanden i Utaalmodighed.

»Faar du selv Pengerne for Bærene, du sælger?«

»Nej — dem skal hun Mor ha. Du har nok Frittesygen, du.«

Professor Rask skoggerlo, og Jentungen lo med i lange, højtklingende Triller, men saa blev hun pludselig alvorlig igen og sagde med et utaalmodigt Kast med Overkroppen:

»Nej — nu faar du købe, hører du. Tror du, jeg har Tid til at staa her og fjase al Kveld udover!«

»Jeg faar vel betale dig for Tort og Tidsspilde, da.« Professoren holdt et Kronestykke hen til hende. Hun trak sig et Skridt tilbage og lagde Hænderne med Spandet paa Bagen.

»Du faar nu ikke gøre Nar af mig heller«, sagde hun voksent og i krænket Tone.

»Tag Pengen, du, Jenten min. Du skal ha den, fordi jeg synes saa godt om dig.« Professoren rejste sig og klappede Jenten over det lurvede Haaret. Da saa hun op med glade Barneøjne, tog mod Pengestykket og nejede dybt, der hun hviskede Tak, rakte saa Spandet og bad Professoren tømme det.

»Nej — tag det med dig hjem. Og kom snart igen. Hør nu, du skal ikke fortælle andre end Mor din, hvor du fik Pengen fra. Køb saa først noget godt til dig selv.«

Hun var blet undselig. Hun følte sig ikke længer som den rare Mands Ligemand.

»Godnat, Sigrid! du maa ikke glemme at komme igen. Kan du komme i Morgen?«

»Nej — da skal jeg paa Fisketørking«, sagde hun med lidt genvunden Selvfølelse. Saa nejed hun igen saa dybt, at det korte Skørtet næsten rørte Jorden, trak sig ind i Skogen og forsvandt.

Professor Rask smilte, tænkte paa at tage sig en ny Pibe, men bestemte sig om igen og gik til Sængs i bare Fred og Huldsalighed.

Jentungen lagde paa Sprang nedover Bakkerne imod Byen; hun sang, saa det gav Ljom i den stille Aftenluft; hun var glad, glad, bare glad. Det var om at gøre at naa Byen, før Smaabutikerne var lukket, for den rare Manden med det store, graa Skægget havde jo sagt, at hun skulde købe sig noget godt først. Godt — hun havde faat Brystsukker en Gang, det var det bedste, hun vidste; det vilde hun købe — et til Mor, et til lille Petrine og et til sig selv; og endda blev det nok mange Penger igen til Mor. Jo, det var aabent endnu hos Jerichau. Hun smat ind.

Der stod Betjænt Vangberg bag Disken, rød og sved; han saa rigtig morsk ud. Men hun var ikke ræd, for hun havde ikke gjort noget galt, det var de stygge Skøjergutterne, som brugte at raabe »Vargbein« efter ham; hun havde aldrig raabt. Derfor sagde hun saa dristig, som god Samvittighed gør, mens hun kakkede med Kronen mod Disken:

»Værsgo faa for en Skilling i Brystsukker.«

Pigen for Disken tog med træt Haand Glasset fra Vinduet og tællede op, men før hun i sin Søvnighed vandt sig til at tage imod Betalingen, var Betjænt Vangberg fremme.

»Hvor har du faat Penger til at købe Brystsukker fra, Mor?« hvæste han. »Et helt Kronestykke og — haahaa! Naa, hvor har du faat det fra?« Han satte de røde Øjne i Jenten og gjorde sig bister. Hun blev lidt ræd, men mindtes, at hun intet galt havde gjort, og svarte da hurtig:

»Jeg har faat dem hos — —.« Nej, det var jo sandt, han havde forbudt hende at sige det. Saa standsed hun braat.

»Naaja — faat dem, ja — hos — naa — naa — hos hvem? hos ingen vel? — du har glemt det, ja.« Betjænt Vangberg lo bistert. »Du skulde vel ikke ligesom ha kommet til at ta den vakre Skillingen etsteds vel? Naa — kom saa og følg med mig, saa skal vi faa Greje paa Tingen.«

Der var mange Folk paa Boden, somme drak Øl, somme fik sig en »Kvelding«, og somme stod bare og vented paa, at nogen vilde spandere. Nu samled de sig alle om Jentungen. Hun blev ræd, begyndte at skælve og graate. »Det er jo Ungen til Sørpe-Marit«, oplyste en Mand. »Det var rimelig, at hun da maatte begynde tidlig — kom saa, Mor!« sagde Vangberg og tog Sigrid om Haandledet. Da fik hun endelig Mælet op. Hun skreg: »Jeg vil hjem — jeg vil hjem — jeg vil hjem!« og mere var det ikke mulig at faa ud af hende, hvor mange der end forsøgte at lede Forhøret. Somme vilde, at hun skulde føres hjem og der forhøres sammen med Moren, andre, at hun skulde bringes paa Politikamret, forat Byfogden kunde faa det ud af hende. Men Vangberg kendte sin Instruks, som lød paa, at alle Forbrydere, der grebes paa fersk Gerning efter Klokken ni om Aftenen, skulde bringes op i Distriktsfængslet til Opbevaring til næste Formiddag. Og følgelig trak han af med den næsten paa fersk Gerning grebne Smaajente, som bare skreg: »Jeg vil hjem!« og holdt fast paa Spandet. Kneipen skulde lukkes i det samme, og Dagdriverflokken

kunde derfor med rolig Samvittighed slaa Følge opover til Raadstuen. Det var en Adspredelse, det ogsaa, at se en liden Tyvjente blive arresteret. Vinduer blev lukket op i Husene langs hele Passagen, og Kærringer dukkede op hist og her og dannede moralsk forbitrede Grupper.

Men da Sigrid var kommen ind i den mørke Fængselskorridor og hørte Vagtmesteren ringle med de store Nøkler, da kunde hun ikke mere lystre Forbudet; hun kasted sig ned paa Gulvet og skreg:

»Jeg har faat Kronen hos Manden i Lia!«

»Hos Manden i Maanen — ja,« sagde Vangberg og løfted hende op. En forfærdelig Rædsel greb hende. Hun skreg og spændte, men Vangberg bar hende ind i Cellen og trued med Ris, hvis hun ikke vilde tie. Men hun skreg og stortuded hele Natten gennem.

Sørpe-Marit, Mor til den stakkers Jentungen, laa fuld der hjemme i Skarvehytten og snorksov med vesle Petrine, som skreg efter Søster Siri og Mad.

— Professor Rask sad den næste Formiddag og nød sin Fred, røg Tobak og følte sig vel, da Betjænt Vangberg viste sig. sveddryppende og tørrende den bare Isse med det røde Tørklæde. Efter en Del Indledninger af privat Karakter, der anvendtes for at komme paa en fortrolig Fod med Hovedvidnet i Sagen mod Sigrid Isakssen, fortalte Vangberg om Gaarskveldens Bedrift, og at den udspekulerte Tyvjente havde sagt sig at have faat Penger af den fremmede Mand oppi Lien.

Professoren havde rejst sig. Han var bleg af Harme og dampede stærkt.

»Og saa har I ladet den stakkers Jentungen sidde i Fængsel i hele Nat?«

»Maatte vel det, kan De vide.«

»Fortalte hun ikke alt i Gaar, at hun havde faat Kronen af mig?«

»Jo — — men — Ungerne er bestandig saa fuld af Løgn.« Vangberg havde i en halv Menneskealder gaat efter den Instruks, at man skulde gaa ud fra, at Ungerne løj. Men Professor Rask bed et Led af Pibespidsen og tordned løs:

»Og De er fuld af Brændevin! — Gaa, Menneske, eller jeg henter min Stok og prygler Ryggen i Stykker paa Dem! — — Stakkers Barn — stakkers Barn!« lagde han næsten graatende til,

greb sin Hat inde i Gangen og løb nedover Bakkerne — næsten lige hurtig som Barnet i Gaar.

Vangberg stod en Stund i højeste Forbavselse med det røde Tørklæde halvt løftet op til Issen.

»Naanaa,« brummede han for sig selv. »Det var en fin Behandling af Lovens Folk. Gid, han vilde gentage det for Byfogden! — — Saa han sprang!« og Vangberg luskede efter saa fort, han kunde.

Professor Rask kom stormende ind i Retssalen, hvor Byfogden sad i tryg Majestæt og krydsforhørte Sigrid, som hulkede og græd. Sørpe-Marit var der ogsaa. Skinhellig stod hun med foldede Hænder, Taarer i de drikssprængte Øjne, og formanede ind imellem Byfogdens Spørgsmaal Datteren til at tilstaa. »Jeg har optrækt dig i Kristendom og Gudsfrygt, Barn, — hvor kunde du gøre mig den store Synd?« sagde hun snøvlende.

»Jeg har ikke stjaalet — jeg har ikke stjaalet!« jamrede Barnet.

»Nej, du har ikke stjaalet, lille Vennen min,« kastede Professor Rask sig midt ind i Forhøret. »Stakkers Barn, hvad har de gjort med dig?« Han klappede hende ømt over de forgrædte Kinder og var selv saa nær ved Graaten.

Byfogden sad maalløs af Forfærdelse.

»Hr. — Hr. — Hr. —,« begyndte han endelig stammende. »De — De — De krænker Retten, min Herre.«

»Retten? — Bestialitet og Grusomhed!« raabte Professoren, saa Lagretten, Vidnerne og Tilhørerne skvat.

Byfogden stammede og stottede og spyttede. Dette var ham en Scene af de umulige; det kunde ikke være sandt; jo, Manden med det graa Skæg stod der og sendte ham Lyn paa Lyn bag Brillerne.

»Faar Barnet saa gaa?« spurgte Professoren roligere. »De hører, at jeg har git hende Pengerne.«

»Jamen — jamen — jamen —. De har krænket Retten,« fik den lille tykke Embedsmand endelig frem.

»Det blir min og ikke Barnets Sag; De véd, hvor jeg er at finde.« Og med det forskræmte Barn ved Haanden gik Professor Rask ud af Retssalen fulgt af Byfogdens forbavsede Blik og Skaren af dem, som i aandeløs Spænding havde overværet dette Optrin, hvortil ingen i Byen kendte Sidestykke.

— Faa Dage efter fik Professor Rask Indkaldelse for Retten.

Sagen var drøftet blandt alle Byens Autoriteter, og man var enstemmig kommen til den Opfatning, at det ikke burde taales; at en fremmed Person krænkede Stadens Værdighed paa en saa grov Maade. Hun burde lide fortjænt Straf.

Straks efter Indkaldelsen kom Rektor og bød sig til at ville gaa i Forbøn hos Byfogden for at faa Sagen neddysset, men aldrig er en Rektor bleven mere krænkende behandlet af en »Medbroder i Videnskaben«, i hvilken Egenskab han sagde sig at optræde. Professoren vedblev at røge sin Pibe og lod den værdige Pædagog kort og godt vide, at han ingen Forbeder ønskede. Ja, da Rektoren saa begyndte at indlede en videnskabelig Diskurs, gispede Professoren og stoppede en ny Pibe. I akademisk Vrede gik Byens viseste Mand derfra. Professoren keg efter ham og mumled for sig selv:

»Jeg vil heller sluge en Boaslange end snakke med en Rektor.«

En liden Stund efter kom Sagfører Linken pustende opover. Han vilde være Professorens Privatforsvarer. »Ellers mange Tak — skal ingen Lovtrækker ha.« Linken prustede i værdig Fornærmelse, men Professoren røgte. Saa maatte den tykke lille Mand stampe nedover igen med uforrettet Sag, og om Kvelden bandte han i Klubben paa, at han paa den Tur havde mistet to Pund i Vægt.

»Det begynder nok at bli mindre fredelig her,« brummed Professor Rask.

— Det lakked ud over Høsten, og Dom faldt i den berømte Professor-Sag. Professoren idømtes en klækkelig Bod. Vangberg og Skomager Strøm var oppe og forkyndte det for ham personlig. Betjænten hakkede og skalv lidt i Stemmen, da han læste op Dommen, for han kom ihu sit første Besøg her og følte sig ligesom lidt beklemt. Men Professoren han blaaste ud sin Pibe og sagde rolig:

»Godt — Pengerne skal være her at faa naar som helst.«

Samme Dags Aften sad Professoren i Mørke paa Trappen og tænkte. Han var begyndt paa Tanken, mens det endnu var lyst, og saa havde han været saa optat med den, at det gik ham forbi, at Mørket kom, for det var en stor Tanke. Men pludselig reves han ud af den ved et underligt Syn. Borte i Skogkanten tændtes med ét over hundrede Lys, og en vakker Sang hævede sig gennem Høstkveldens Mørke. I en lang Række nærmede

de hundrede Lys sig, og Sangen tonede klarere og klarere just fra dem.

»Ja — saagu, er det Marseljæsen! uhu! jeg kender Ulla,« mumled Professoren og listed sig ind i Gangen, idet Fakkeltoget standsede op foran Huset.

Et enkelt Lys kom frem foran de andre, og følgende Ord gik ud fra det:

»Hr. Professor! — Venstreforeningen tillader sig at bringe Dem en Hilsen og takke Dem for den mandige Optræden, hvorfor De har lidt Forfølgelse. Vi har længe kendt Dem som en af vor Friheds største Talsmænd, og vi har længtet efter at faa Anledning til at bringe Dem vor Hyldest. Vi har grebet denne Anledning, fordi intet kan være skønnere end at lide for de smaa, saaledes som De har gjort. Mine Herrer! længe leve Professor Rask! gid han under Forfølgelsen maa beholde Kraft til endnu i mange Aar at kæmpe uforfærdet for Frihed og Sandhed!«

Ni Hurraer rystede Luften, og saa blev alting stille. Professoren rørte ikke en Fod, der han stod gemt bag Gangdøren. Saa hørte han, det blev sagt:

»Han er ikke hjemme.«

»Besynderlig. Hvor skulde han være? — Jeg saa ham sidde paa Trappen for en Time siden.«

»Fordømt kedelig! Ja, saa faar jeg lægge Indbydelsen ind i hans Stue.«

Professoren gjorde sig flad bag Døren og saa en Mand med en Fakkel gaa ind i Stuen med et stort Brev. Straks efter fjærnede Toget sig under Sang.

»Puh! nu begynder det at bli kvalmt,« sagde den fredsøgende Professor.

— Ikke mange Dage efter sad Rask i Professor Glads Arbejdsværelse.

»Ja, ser du,« sagde han, »i de første Dage gik det udmærket. Fred — bare Fred. Men saa begyndte det, og til Slut udarted det til Fakkeltog med Marseljæsen og Indbydelse til Seksa og Folkemøde. Nej, da var jeg ikke sen med at pakke sammen.«

»Og saa har vi dig igen?«

»Naar jeg ikke kan faa Fred i Skogen en Gang, saa faar det, Pinedød, være Ufred for Alvor. Men jeg har anskaffet mig et Skjold mod Ærgrelserne. Kom, følg med hjem, skal du se.«

Glad fulgte sin Ven og blev højlig overrasket ved at træffe en liden Pige i hans Hjem.

»Ser du, Glad; det er mit Skjold. Ikke sandt, Sigrid, du vil hjælpe mig, du?« sagde Rask ømt og strøg Jenten over Haaret ligesom den Kveld oppi Lien. Hun saa paa ham med store Barneøjne.

Glad klødde sig bag Øret og betragted Barnet og Vennen vekselvis. Saa sagde han: »Aaja — jaja — kanske, kanske. Jo — jo, du har Ret, Rask.«

Kristofer Kristofersen.

„Zwinger“ i Dresden.

En Studie over barok Kunst og barokt Liv.

Da den 24aarige Frederik August i Aaret 1694 efter sin barnløse Broder Johan Georg den Fjærdes Død hyldedes som Sachsens Kurfyrste, fandt han sin Residensby, Dresden, som en lille og snæver Fæstning med lige Gader, væsentlig bestaaende af Træhuse, i hvilke der levede omtrent 30,000 Indbyggere. Nylig hjemkommen fra den Kavalerrejse, som Moden bød hvert Fyrsteæmne i Europa at foretage, syntes ham da naturlig de hjemlige Forhold trangbrystige og smaalige. Paa sine galante, æventyrlige og begivenhedsrige Rejser gennem Holland, England og Frankrig, Spanien og Italien havde han lært at skatte Fortids og Samtids Kultur. Med Opmærksomhed havde han betragtet den hollandske Kunst; han havde i Syden fattet Ærbødighed for Antiken, og han havde i Versailles fundet det Liv og den Kunst, han vilde omplante paa tysk Grund. Men selv Versailles skulde blegne i Sammenligning med det nye Dresden, som hans fantastiske Hjærne og urokkelige Selvtillid havde foregøglet ham. Ligesom hin store Augustus efterlod sin By i udødelig Marmorpragt, saaledes vilde denne sætte sig et Eftermæle i uforgængelige Sten.

Men endnu mere end paa sit Eftermæle tænkte han paa sin egen nydelsessyge, overraffinerte Person. Han trængte til en Ramme om den brogede Fest, han vilde oprulle for sine Landsmænds Øjne, og denne Ramme skulde prægtige Nybygninger yde. Han vidste, at uden Kunsten er Livet ingen Fest, og August den Stærke *vilde*, at Livet skulde være en Fest. Kun da var han en Beskytter af Kunsten, naar denne vilde forherlige hans egen eller hans Tilbedtes Skikkelser. Kunsten var for ham ikke fri; den var hans, August den Stærkes Tjæner; den skulde være

tilstede ved hans Fester, følge ham i hans Optog, smykke hans Bord og hans Person. Der var i denne meget af en Parvenu, og det var jo i Virkeligheden ogsaa Tilfældigheder, der havde bragt ham paa Tronen. Han ejede Parvenuens hensynsløse Selvvælde, hans halve, overfladiske Dannelse, hans selvforherligende Interesser, hans Hang til Luksus og Trang til Oplevelser. Hele sit Liv igennem spillede han en Konges Rolle. Den polske Trone erhvervede han med udelukkende Blik for Kongenavnet og ødslede paa Hævdelsen deraf ca. 80 Millioner Thaler, 40,000 Mand og 800 Kanoner. Hans Ringeagt for Folk og Rige viste sig overalt: han solgte og pantsatte Land for at kunne fortsætte sin afsindige Ødselhed, indførte Tvangsrekrutering og etablerede i Sachsen en saadan Jagt paa unge Mennesker (navnlig under Tyrkekrigen 1696), at disse ikke vovede at vise sig paa offentlig Gade. Sin Nabo, Frederik Wilhelm af Preussen, tillod han at søge de berømte »lange Karle« i Sachsen, og hans Umenneskelighed gik saa vidt, at han en Gang tilkøbte sig af Preussen 48 blaa og hvide uhyre Porcellænsvaser for hele to Dragonregimenter. Han var en eksempelløs frivol Karakter, der ingen anden Lov kendte, end sin egen Vilje. Kun mod sine Favoriter var han mild og naadig, mod andre stolt og forfængelig. Ligesom Ludvig XIV, holdt han af at sammenlignes med Alexander, og ved enkelte Festoptog figurerede han med sin sædvanlige Allonge som den store Macedoner. Endogsaa med Herkules følte han sig beslægtet gennem sin virkelig umaadelige Styrke, som han maaske ingensteds har dokumenteret bedre end ved sin utrolige Udholdenhed i Udsvævelser. Hans Hof betegner Kulminationen af Tidens Demoralisation. Den var udgaaet fra Italien, hvor Pave Innocenz X aabenlyst holdt den berygtede Donna Olympia Maldachini som sin Mætresse. Den havde derfra gennem de moderne Kavalérrejser forplantet sig til Tyskland, hvor Smitten fra Frankrig alt var tilført. De fleste tyske Fyrster — med Undtagelse af Frederik Wilhelm af Preussen — gav ikke August af Sachsen synderligt efter. Det var god Skik, at hver Fyrste havde én Gemalinde og mange Mætresser. Der er nok af Eksempler: Kurfyrst Max Emanuel af Bayerns Udsvævelser i Bryssel, Hertug Eberhard Ludwig af Würtembergs Forhold til Grevinde Gräwenitz, Markgrev Wilhelm af Baden-Durlachs Debaucher med de 160 Piger i Karlsruhe; — den flegmatiske Carl VI, Kejser Joseph I's Broder, havde sin muntre Spanierinde, Althann—Pignatelli, ja endogsaa

Franz I, den skønne Maria Theresias Mand, levede lige indtil sin Død med sin Elskerinde, Fyrstinde Auersperg.

Om August den Stærke skriver Markgrevinde Frederikke Sofie Wilhelmine (en Søster til Frederik den Store), at »han holdt sig et helt Serail«. Af hende og andre samtidige fortælles det ogsaa, at han kunde tælle 350 Børn, og Philarète Chasles tildeler ham 700 Elskerinder. Men hvorledes det end forholder sig med disse Tal, kan man i hvert Fald af fyrstelig ærede og anerkendte Favoritinder tælle tolv, og da disse langtfra udfylde Kongens Liv, kan man dertil regne adskillige, da — som Baron v. Pöllnitz udtrykker sig — August »in dieser Beziehung keine Unthätigkeit liebte«. Og han holdt overhovedet i ingen Henseende af Uvirksomhed, — til Sorg for sit Land, hvis Ulykke han forøgede ved hvert Skridt, han foretog.

Hans urolige, lidenskabelige Hoved var uden Originalitet; det efterlignede overalt. Snart vilde han fremtrylle et Dresdensk Venedig, hvor Alt-Markt maatte tjæne som Markusplads. Snart holdt han Dyrefægtninger af den Art, han havde set og selv deltaget i under sit Ophold i Spanien. Snart lod han Parker anlægge i den franske Havearkitekt Le Nôtres Stil. Men man maa lade ham, at han, navnlig i Sammenligning med den pedantiske Plagiator Frederik I, udviste nogen Genialitet og megen Smag som Ludvig XIV's Efterligner. Justi har med originale og træffende Udtryk defineret hans Smag saaledes: den var grotesk-elegant, gigantisk-snørklet, galant-sultanisk. Og den, der i Dresdens historiske Museum, i »Grünes Gewölbe« eller paa Jagtslottet Moritzburg har set, i hvilket Hav af Kuriositeter af den mest stilløse og ofte taabeligste Art, August har levet og svælget, maa give Justi Ret. Men nøjere bestemt var hans Smag dog ikke uden Finhed. I de Gouacher, som de tvende Kostymekunstnere Moock og Schoene maatte gøre til Erindring om Kongens Festtog, er Farverne gennemgaaende af stor Harmoni. Men Stilløsheden hersker i alt: Negre udstyres med romerske *fasces*, og Apollo, Diana og Hermes smykkes med Allonger, Sminke og Pudder. Og vel at mærke, var Kongen selv Festarrangør. Han udkastede Programmer og Dragter og offentliggjorde sine Udkast i kostbare, kobberstukne Værker. Han var den ledende Aand som Digter, som Regissør og første Skuespiller.

Hoffet blomstrede, sugende Næringen fra Land og fra Folk. Medens saaledes dette i Aaret 1719 led Hungerskvaler, og Dyrtid

hvilede over Landet, fejrede August sin Søn Kurprinsens Formæling med den kejserlige Prinsesse Josephine ved en Fest, som varede i omtrent fire Uger. For tilfulde at forstaa, hvilken vanvittig, fantastisk Pragt, hvilken svimlende Ødselhed, der ved saadanne Lejligheder udfoldedes (og Lejligheder til Fester fandt man hvert Øjeblik), maa man læse samtidige Kronikers minutiøse Beskrivelser af Optog og Tafler. Eller endnu hellere maa man gennemgaa de Afbildninger, August lod gøre, og som indeholder endog de kunstnerisk udførte Planer af Bordopstillinger og Gæsternes Pladser ved Taflet, samt en nøje Udtegning af dettes kunstig formede Spiser. Men en kort kalendarisk Oversigt vil dog mulig kunne give et flygtigt Indtryk af slige Festligheder:

Den 3dje September 1719 afholdtes Tedeum og Hoftaffel. — Den 4de, Bal i »Kæmpesalen« (i det kurfyrstelige Palæ) fra 7 Aften til 4 Morgen. — Den 5te, Corneilleforestilling i Operaen. — Den 6te, Kampjagt med vilde Dyr i Jægergaarden. — Den 7de, højtidelig Caroussel og Opera. — Den 8de og 9de, Caroussel i Zwingergarten. — Den 10de, Begyndelsen til de saakaldte »Siebenplanetenlustbarkeiten« med en Pastorale i japansk Palais, hvor der blev sunget af syv Kastrater, der siddende i en Sky forestillede de syv Planeter; — derefter Souper, og endelig »stor Sol- eller Apollofest« paa Elben. — Den 11te, italiensk Komedie. — Den 12te, »Marsfest«, bestaaende af Heste- og Fod-Turnering paa Alt-Markt. — Den 13de, en ny Opera, der varede i syv Timer. — Den 14de, fransk Komedie. — Den 15de, »Jupiterfest«; Kongen forestillede ved denne Ilden, Kurprinsen Vandet, Hertugen af Sachsen-Weissenfels Jorden, og Hertugen af Würtemberg — Luften. — Den 16de, Jagt i Pillnitz og Tyrkerfest til Ære for Jorden. — Den 17de, Gevinstskydning. — Den 18de, »Dianafest« til Ære for Maanen. — Den 19de, byder tilfældige Omstændigheder at hvile. — Den 20de Mercuriusfest i »Zwinger«, der ved den Lejlighed var oplyst med 60,000 Lys. — Den 21de, Opera. — Den 22de, italiensk Komedie. — Den 23de, »Venusfest« i Grosser Garten. — Den 24de, fransk Komedie. — Den 25de, italiensk Skuespil. — Den 26de, »Saturnfest« i Plauen, hvor Hjorte og Bjørne blev styrtet ned fra Klipperne til de høje Herskabers Adspredelse. — Den 27de, Opera. — Den 28de, fransk Komedie. — Den 29de, Opera; — dermed endte Festlighederne.

Og dog var disse for intet at regne mod, hvad der præsteredes i den berømte »Lustlager bei Mühlberg«. Denne militære Fest varede hele Juni Maaned 1730 og kostede August en Sum, der

efter forskellige Opgivelser varierer mellem én og tre Mill. Thaler. Som Tegn paa Tidens vilde Indfald kan det fortælles, at et enkelt Fyrværkeri, paa hvis Opstilling 200 Tømmermænd havde arbejdet i et halvt Aar, og hvortil der var fældet 18,000 gamle Træstammer, knaldede uafbrudt fra 9 Aften til 2 Morgen. Og som Eksempel paa Hoffets dumme Humor kan det anføres, at der ved samme Lejlighed blev fortæret en Kage, der var 28 Fod lang, 12 Fod bred og 3 Fod tyk. Den blev paa en med otte Heste forspændt uhyre Vogn transporteret til Taflet, hvor den under Overstatsbygmesteren Pöppelmanns Opsigt blev skaaret i Stykker af en Tømmermand. Hofpoeten König har i sin Epopee »Augustus im Lager« besunget den hele Gallimathias, og Venetianeren Zucchi har paa Kongens Opfordring afbildet den i 200 Folio-Kobberstik, for hvilke han erholdt 200,000 Thaler.

End videre hørte August's Besøg ved Leipziger-Messen til Statsfornøjelserne. Hver fremmed fik en Messegave, og man vil indse, at Kongens Udgifter dertil kunde tælles i Hundred-Tusender, naar man véd, at der f. Eks. ved St. Michaelmessen 1699 indfandt sig ikke mindre end 38 fyrstelige Personer, 28 polske Magnater og 6 Gesandter. Og hvilke Gaver maatte August ikke give en Königsmark, en Kosel eller Dönhoff, — de offentlig ærede Mætresser.

Det er da let at forstaa, at Kongens pekuniære Omstændigheder maatte derangeres af slige Udgifter, og intet beviser bedre hans ofte utrolig ydmygende finansielle Forlegenheder, end hans Forhold til den som Porcellænets Opfinder berømte Johan Fr. Böttger.

Som bekendt var det ved et Tilfælde, at denne i Aaret 1707 opfandt Porcellænet, der skulde blive Sachsen en saa rig Indtægtskilde. Da han i Slutningen af Aaret 1701 kom til Dresden som en 16aarig Apotekerdreng, gik der allerede Ry af hans Guldmageri, og Efterretningen om hans Ankomst virkede elektrisk paa den overtroiske Konge. Denne var paa den Tid i saa stor Forlegenhed, at han ofte, naar han kom fra Warschau, tog ind i Pillnitz for at undgaa sine Kreditorer i Dresden. Skøndt Kongen af Preussen fordrede Böttger udleveret, ilede August med at sikre sig den kostbare Guldfugl og lod ham anbringe i det kurfyrstelige Slot, hvor han blev godt behandlet, men strængt bevogtet. Statholderen, Fyrst v. Fürstenberg, til hvis særlige Opsigt Böttger var betroet, afrejser saa i December 1701 til Warschau, hvor Kongen opholder sig,

og medbringer en Flaske af B.'s foregivne »Tinktur« samt de behørige Digler. Netop da han skal forevise Kongen Mærkværdighederne, vælter en Hund Flasken, og August maa egenhændig skrive til Apotekerdrengen for at formaa ham til at sende et nyt Glas med de kostelige Ingredienser. Böttger sender en ny Levering, Forsøget sker endelig anden Juledags Nat i Slottets hemmeligste Værelse, — og mislykkes naturligvis. Fürstenberg skriver til Böttger og udmaler for ham, hvorledes Kongen i to Timer forgæves har siddet bøjet over Ilden. Han forsikrer, at det ikke er Fromhed, hvorpaa det har skortet, da Kongen to Dage i Forvejen har nydt Nadverens Sakramente, og han selv (Fürstenberg) udelukkende har tænkt paa Gud. Brevet beder indtrængende om nye Forholdsregler.

Imidlertid var Böttger for Sikkerheds Skyld bleven bragt til Fæstningen Königstein og behandledes med den største Hemmelighedsfuldhed. Kongen vovede aldrig at skrive sin Fanges Navn i sine Breve, men kaldte ham ved Navne som M. Schrader, der Bewusste, l'homme de Wittenberg, eller die Person, — og Böttger underskrev sig enten Johan Frederik eller »Notus«. I en Skrivelse af 20de Februar 1702 kalder Kongen det for en Guds Naade, at han er udsét til B.'s Protektor, og mener, at Gud har maget det saa af ganske særlige Grunde. En anden Gang kalder han Böttger et Guds Naades Middel, som vil formaa at befri ham (Kongen) fra store Sorger og skaffe hans Undersaatter Lindring. Da derefter August den Stærke den 20de Juli 1702 med 30,000 Polakker og Sachser mod næppe 18,000 Svenskere i Slaget ved Clissov havde mistet 4000 Mand, hele sit Artilleri, Lejren med Krigskassen, Hofsølvtøj og Bagage, skriver han, efter først forgæves at have anmodet Byen Krakau om et Laan paa ikkun 5 à 6000 Thaler, den 22de Novbr. til Böttger. I halvt tryglende, halvt truende Ord forsikrer han, at han sætter hele sin Lid til hans Guldkunst, da uden den Tingene maa tage en sørgelig Ende. Men Böttger, der var en Vindmager, forhaler sit Fald under Paaskud paa Paaskud og udretter i to Aar intet som helst andet end at forøde de 30,000 Thaler, som Kongen maatte udrede til hans Ophold og »laboribus«. Endelig gaar han saa vidt i sin Frækhed, at han i Aaret 1703 sender Kongen et Par 2 Centner tunge Pakker, der efter Angivelsen skulde indeholde »laboreret« Guld, men som selvfølgelig indeholdt alt andet end Guld, — og flygter. Han

blev imidlertid ført tilbage til Sachsen, og, saa utroligt det end lyder, vedblev Hoffet at vente Hjælp af hans Guldmageri. Efter at være flyttet først til Albrechtsburg ved Meissen, derfra til Königstein og endelig paany til Dresden, reddede Opfindelsen af Porcellænet ham, just da Kongen var i Færd med at tabe Taalmodigheden.

Og denne Konge, som forgæves tigger et Laan paa nogle faa Tusend Thaler af sin egen By, sætter, naar han ved Landssalg, Pantsætninger eller ekstraordinære Skatteindkrævninger er kommen i bedre Omstændigheder, uhyre Summer over Styr til slet ingen Nytte. Turisten v. Loen, en fin, tendensfri, men noget blød Sædeskildrer, der besøgte det sachsiske Hof paa August den Stærkes Tid, skriver, at »Dresden er som en hel Forlystelsesanstalt«, og »Kongen synes født Menneskene til Lyst og Glæde«. v. Loen kunde heldigere have sagt: Hoffet til Lyst og Glæde, ti for August den anden eksisterede Land og Folk kun som de Indtægtskilder, hvoraf Hoffet øste. Det var, som opfattede han Fornøjelserne ikke blot som en Regents Ret, men som hans Pligt. Han befattede sig nødig med Statssager, skrev ugærne, gennemsaa intet Regnskab, hvoraf Følgen var, at kun faa Regnskaber blev førte. Han var, som ogsaa Forholdet til Bøttger viser, af et utrolig sangvinsk Temperament, der ingensteds kommer bedre frem end i hans utallige Kærlighedsforbindelser. Han vidste eller maatte kunne vide af Erfaring, at han kun kunde elske for Dage, Uger, Maaneder eller Aar, men hver Gang han skiftede Kærlighed, troede han ikke desto mindre den nye stiftet for Livet. De sachsiske Damer i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, der af alle samtidige Forfattere roses som de skønneste af Lød og af Blod, vare ikke synderlig kyske i deres Tilbøjeligheder. Wolframsdorf skriver, at der gives en egen Klasse Folk ved Hoffet, som, da de ikke kunne leve af egne Midler, ofre deres Koner til Kongens Fornøjelse for at opnaa hans Gunst. W. raader Kongen til at handle saaledes med disse Damer: »leur donner un coup de pied, après s'en être servi«, — og Lady Montague kalder i et Brev af 21de Novbr. 1716 fra Leipzig Sachsen for »a country, where points of honour are not over-scrupulously observed among ladies«. Man kan dog næppe tvivle om, at Demoralisationen udgik fra det stærke Køn og i snævrere Forstand fra Kongen selv, naar man véd, at denne endnu i sin høje Alderdom forførte sin egen illegitime Datter,

Grevinde Orselska[1]). Ogsaa ligger der en Anklage i den Ros, der af enkelte samtidige ydes August, fordi han undlod at voldtage en ulykkelig Pige, der paa sine Knæ tiggede for sin Uskyld. —

Des værre véd man kun lidet om Folkets Opfattelse af Hoffet. Ved enkelte gavmilde Foranstaltninger som gratis Lystspil og Opera har Kongen vel stræbt at erhverve nogen Popularitet, men forskellige Smædeviser (deriblandt den bekendte »Ach Du lieber Augustin, Polen ist hin«) samt Tilstedeværelsen af en Spottemynt, hvorpaa en Bonde kører en Pige i Skubkarre, med Indskriften: »Ich fahre Sachsen nach Polen« bevidner dog, at der har været oprørske Elementer tilstede. Men nøjere Undersøgelser angaaende saadanne lønner sig ikke, ti for samtidige Historikere, Kronikører og Turister repræsenterer Hoffet Sachsen, og om Folket hører man intet.

* * *

I denne Atmosfære er det da, at den Kunst, der bærer Navnet Barokken, omplantes paa tysk Grund. Som en indført Drivhusplante bringes den til en glimrende, men kortvarig Trivsel, og blomstrer og visner omtrent samtidig. Fremmedartet, ugermanisk i sit Væsen, uden Rod i Folket fødes den paa Magtbud af en Konge, hvis Ideal det er at udslette Sporene af sin Nationalitet. Det er en Kunst, hoffærdig i sit Ydre og aristokratisk i Sjælen, uden blot et Anstrøg af folkelig Karakter, — en Kunst, der har sit Ophav i et ødselt og usædeligt Hof, som den forherliger og idealiserer, og om hvilket det er den forbudt at tale Sandhed. Diskretion er dens Løsen. Som en pragtfuld Dragt om en ussel Figur skulde den dække over Hoffets Skændsel; den skulde forkynde en Hæder, som ikke var tilstede, en Rigdom, der ikke fandtes. Den skulde være for Folket, hvad det katolske Kirkeceremoniel er for Menigheden, og den skulde for det øvrige Europa give Sachsen Udseende af en mægtig og højt civiliseret Stat, hvis Konge var en Aandfuldhedens Protektor. Kunsten skulde være det repræsentative Kongedømmes Tjæner, og hvad den skulde være, d. v. s. hvad August den Stærke forlangte af den, det blev den, takket være paa den ene Side hans Suverænitet, paa den anden det Tal af servile Hoveder, der fylkedes om hans Trone. Den sachsiske Kunst

[1]) Barnet af denne Forbindelse blev paa Kongens Befaling druknet i Oderen af en Officer.

i Begyndelsen af forrige Aarhundred var en fuldt ud monarkisk Kunst.

Det aandelige Liv, som August den Stærke vakte i sit Land, eller rettere ved sit Hof, gennem Indkaldelsen af fremmede Kunstnere, var opstaaet uden bydende Naturkonsekvens og varede derfor saa kort. Der var italienske Operister, franske Komedianter og belgiske Danserinder, ja selv en bajersk Hofnar og en finsk »Hofkæmpe«. Der var end videre Hofmalerinden Venetianerinden Rosalba Carriera, der havde smykket det saakaldte Venustempel i Pillnitz med sine marvløse Pasteller, der endnu udgør den største Del af Dresdener-Galleriets Pastelsamling. Hun var yndet, fordi hun med en næsten la Toursk Virtuositet kunde tumle de brogede Kridt med fornøden blødagtig Diskretion. Hendes Portræter ligne hinanden, saaledes som Originalerne lignede hinanden: Parykken, Sminke og Pudder udjævnede hvert kantet Træk og gjorde Personerne skabelonsmæssig éns. — Der var Pariseren Louis de Sylvestre, af hvis pompøs-grandiose Billeder man endnu træffer adskillige i Dresdens Samlinger og paa Moritzburg: en rutineret, men tom Allegorist, en indsmigrende, middelmaadig Portrætmaler, en sleben Hofmand. — Der var Billedhuggerne, Italienerne Balestra og Corradini, der i Forbindelse med den af sin Samtid stærkt overvurderede Salzburger Permoser befolkede Grosser Garten med en Statuehær paa 1500 Stykker, — en Herlighed, om hvilken de enkelte italienske Vaser og Grupper, der ere levnede fra Belejringen 1759 (da Preusserne skød til Skive mod de stakkels Figurer), kun giver et temmelig fattigt Begreb.

Og endnu mere end der skabtes Kunst, samledes der Kunst. Det Samlerraseri, der under August den III naaede sit Højdepunkt, begyndte allerede under August den II. Grunden til Antiksamlingen lagdes ved den saakaldte Brandenburgersamling, som i Aarene 1723—26 afkøbtes Fr. Wilhelm af Preussen. Senere (1728) kom endnu hertil Indkøbet af Fyrst Chigis og Kardinal Albanis berømte Samlinger, der erhvervedes for en samlet Sum af 70,000 Thaler, og som endnu udgør Hovedbestanddelen af Dresdens Antiksamling, der i mere end et Aarhundred var den eneste saadanne større Samling i Tyskland. Bekendt er end videre August's Porcellænsmani, paa hvilken der allerede ovenfor er givet Eksempel, og som kostede Landet fabelagtige Summer. Porcellænssamlingen i Museum Johanneum er den Dag i Dag enestaaende i sin Art. Endelig lagde August i Aaret 1722 Grunden til det nuværende

Galleri i Dresden, idet han af det saakaldte Kunstkammer lod Malerierne udskille fra Kuriositeterne og anbringe i en Staldbygning til det kurfyrstelige Palads. Samlingen indeholdt den Gang over 1900 Nummere, selvfølgelig af meget blandet Beskaffenhed. Der var Bestræbelser nok, men de ledede ikke med Geni. Der var Ærgerrighed nok, men den bundede ikke i Dygtighed, og der var Penge nok, men de skrev sig ikke fra Velstand. Som Hoffets Motto kunde sættes dette: at synes, — ikke at være.

Saa meget mærkeligere er det da at se en Mand med et bydende Talent rage op i den hele Middelmaadighed som Mester til et eneste udødeligt Værk. Denne Mand er den sachsiske Bygmester Matthæus Daniel Pöppelmann, og hans Værk er »Zwinger«.

Kun dette ene originale Arbejde har han udført i sit 74aarige Liv. Det synes da, som havde han udtømt sit Talent paa én Gang, og betragter man hans Arbejde, tror man at forstaa, at alt, hvad han har vidst, alt, hvad han har tænkt og alt, hvad han har villet, har han nedlagt her. Om hans Liv haves næsten intet andet Vidnesbyrd end det, han har afgivet i »Zwinger«, ti det er hans — man kan vel sige gode — Skæbne, at saa godt som ingen Efterretning om hans Person er kommen Eftertiden i Hænde. Han skildres af sin Samtid som en fin og elskværdig Mand, i hvis Hus Dresdens Skønaander mødtes, han bevarede sit Liv igennem Kongens Naade (noget, der hændtes kun meget faa), ledede (1727—31) Omkonstruktionen af Elb-Broen, senere Ombygningen af det førnævnte Moritzburg og blev efter sin Død (1736) begravet med stor Pragt paa Friedrichsstadts Kirkegaard i Dresden. Andet véd man ikke om ham.

Men er Historien fattig paa Meddelelser om hans Liv, har han til Gengæld selv i sin Bygning afgivet talrige talende Vidnesbyrd om sin Kunstnerpersonlighed. —

Den Karré, som nu bærer det forunderlige Navn »Zwinger«[1]), er kun en Prøve paa et uhyre Bygningskompleks, der aldrig naaede Udførelse, og des værre en Prøve i Ruin. Mellem de talrige Byggeforetagender, som betegner August den Stærkes Regering, indtager

[1]) Oprindelsen til Benævnelsen „Zwinger“ kendes ikke. At den har eksisteret som Navn paa en Del af Fæstningen Dresden, forinden Pöppelmanns „Zwinger“ blev bygget, er utvivlsomt, men tidligere end 1618 kender Arkiverne dog ikke Ordet.

»Zwinger« den betydeligste Plads og var for Kongen selv hans kæreste Projekt. Som en rød Traad drager »Zwinger«s Bygningshistorie sig gennem 25 Aar af August's Regering, og vidste man intet andet om denne, kunde man af de endnu tilstedeværende Kilder til »Zwinger«s Historie slutte sig til en Del af August's. Har Kongen Held med sig i sine politiske Intriger, saa sættes der Kraft paa det store Byggeforetagende; er han uheldig, saa formindskes Arbejdsstyrken eller ligger Arbejdet ganske hen. — I det kobberstukne Pragtværk, som Pöppelmann i Aaret 1729 udgav med Afbildninger af sin Bygning, betegner han Aaret 1711 som dennes Anlægsaar. Men denne Betegnelse vedrører kun Paabegyndelsen af Bygningen; Tanken om den er utvivlsomt undfanget hele ti Aar tidligere. Man tør antage, at Planerne om et Dresdensk Versailles har været oppe i Kongen lige fra hans Besøg i Paris (1687) og at de efter den Ildsvaade, som i Aaret 1701 hærgede Dresden og gav en kærkommen Anledning til Nybygninger, har antaget fastere Karakter. Dog maa »Zwinger«s egentlige Anlægsdag sættes til den 10de August 1709, den samme Dag, Karl XII led sit Nederlag ved Pultava. Paa denne Dag udgik nemlig Ordren til at bebygge den ved det kurfyrstelige Slot beliggende Zwingerhave. Det hedder sig i kongelige Resolutioner, at der skal bygges et »kglt. Orangeri«, men Pöppelmann har selv forklaret, hvad der skjuler sig under det beskedne Navn. Det kongelige Orangeri skulde være en Fremstilling af de hesperiske Haver og konkurrere med de romerske Termer. Alt, hvad der i Romerstaten fandtes af Pragt og Nytte skulde dette Orangeri omfatte i sig: Løbebaner, Fægte-, Brydeog Jagtpladse, Teatre, Promenader og Søjlegange, Spise-, Selskabsog Dansesale, Kunstkamre, Biblioteker og Bade. Og fremfor alt skulde dette »Orangeri« være en Skueplads (Schauburg) for Sejersog Pragttog, Caroussels og Turnering. Og Planerne steg Aar for Aar. Allerede 1711, da det saakaldte Rigsvikariat var blevet overdraget August, og hans Ærgerrighed bragte ham Drømme om Kejserkronen, betegnes »Zwinger« som »kun en Forgaard« til et paatænkt nyt Slot, der skulde have en Udstrækning helt ned til Elben. En af Hofmaleren Thiele i Aaret 1722 udført Tavle (stukket i Kobber til Pöppelmanns Værk) giver et Begreb om Kongens og Bygmesterens fantastiske Planer. Men det blev ved disse. Slottet blev aldrig bygget, og af »Forgaarden« naaede kun de tre Fjærdedele Fuldendelse. Disse udgør det nuværende »Zwinger«.

Som denne da viser sig for os nu til Dags, er den den barokke Bygningsarts mest glimrende Kunstværk. At anvise »Zwinger« dens arkitektur-historiske Plads og overhovedet at bestemme i Almindelighed den barokke Kunsts Oprindelse og Karakter, ligger udenfor denne Afhandlings Grænser. Kun skal her hidsættes et Par Ord angaaende den sachsiske Barokkunsts Forhold til det Land, hvori den fremstod. Den store Bygmester og Kunstforfatter Gottfr. Semper har nemlig fremsat den Paastand, at Barokken har sit Fødeland ikke i Frankrig men i Sachsen, som han kalder »al Zopfs (paa Dansk: Parykstils) Urland«. Men hans Paastand er alene af den Grund svag, fordi den moderne Videnskab, om ikke med Tydelighed, saa dog med uomtvistelig Ret har draget Grænsen mellem de tre, forhen i Kunsthistorien under ét opfattede Begreber: Barok, Rokoko og Zopf. Sempers bydende Autoritet har yderligere forvirret de tre Begrebers Betydning og Historie. Man véd i Virkeligheden saare lidet om disse Stilarters Opkomst og Levetid, ja man aner end ikke med Sikkerhed Oprindelsen til de trende Navne*). Kun dette lader sig historisk paavise, at Barokken første Gang saa Lyset i Frankrig, hvor den under Ludvig XIV's Regering kulminerede i Bygningen af Versailles. Paa sin Ronde gennem det hele Europa som et naturligt Udslag af og i Selskab med de franske, raffinerte Sæder naaede den da ogsaa Sachsen, indført af ingen ringere end netop Pöppelmann selv. Ti man véd med Sikkerhed, at han i sit Byggeforetagendes Øjemed i Aaret 1715 har gæstet Paris (hvor Kongen, som omtalt, havde været allerede 1687), ligesom han vides allerede inden »Zwinger«s Paabegyndelse at have opholdt sig i Neapel og Rom. Og i Virkeligheden er da ogsaa Pöppelmanns kunstneriske Fysiognomi i overvejende Grad et franskt, i samme Grad som Hoffet var udpræget franskt i sin Førelse. I Opposition til den sachsiske Bygmester Sempers Anticiperen af den barokke Kunst maa det derfor fastslaas, at der i det 18de Aarhundrede ikke gaves én i dybere Forstand national Bygningsstil i Sachsen.

---

*) De utvivlsomt beslægtede Ord Barok og Rokoko maa sandsynligvis søge deres Stamme i det gammelfranske Ord roc, Klippe, paa Grund af bemældte Stilarters hyppige Anvendelser af Efterligninger af Klippeblokke og Grotter. Med Maleren Baroccio har de næppe — som tidligere antaget — det mindste at gøre. Angaaende de tre Stilarters indre Slægtskab og ydre Forskelligheder, se O. Zahn: Barock, Rokoko u. Zopf (Zeitsch. f. bild. Kunst. vol. 8. 1 73.)

Som allerede sagt var »Zwinger« August den Stærkes kæreste Projekt. Hvor stor Andel han selv har haft i Planerne dertil, lader sig ikke mere paavise; men selv om man paa enkelte af de originale Udkast træffer Bemærkninger som denne: »Nach diesem Riss soll gebauet werden«, skrevet og undertegnet af Kongen, og selv om Pöppelmann i sin underdanige Fortale til sine Kobbertavler roser Kongens store Kunstsans og Indsigt, kan man dog sikkert tilkende Bygmesteren saa godt som hele Æren for Foretagendet. I modsat Fald havde han heller næppe vovet at paaskrive sine Tegninger et »Pöppelmann inv.«. Men Kongen betragtede Foretagendet som et personligt Anliggende og optraadte her som overalt med suveræn Egenraadighed. Straks da Bygningen var paabegyndt, nedlagde nemlig Greverne Flemming og Wackerbarth Indsigelse mod den derved skete Gennembrydning af Fæstningsmuren, men i en Resolution af 9de August 1711 erklærer Kongen sig for Bygningskunstens særlige Beskytter, og i en følgende Resolution af 16de December samme Aar forbeholder han sig fri Disposition over Terrænet og paabyder, at der ikke maa lægges Bestræbelserne for at gøre »Zwinger«-Bygningen »möglich regulair« nogen Hindring i Vejen.

Og virkelig er netop den af Kongen gentagne Gange anbefalede Symmetri i Planen af fremherskende Betydning for »Zwinger«s arkitektoniske Virkning. Paa to Ting er denne fornemmelig beregnet: den grandiose Rum- og den lokale Pragt-Udfoldning.

Hvad nu først Rumudfoldningen (d. v. s. Grundplanen og de derpaa anbragte arkitektoniske Hovedmasser) angaar, da er den ordnet i en klar Komposition. Det er en næsten ligesidet Karré, hvis to Sider, den østlige og vestlige, aabner sig og giver Plads for Indsænkninger, for hvis Ender polygone Pavilloner ere anbragte. I Karréens Hjørner findes aflange Pavilloner, og paa den sydlige Side brydes det lange Galleri af en høj Portal. Den nordlige Side blev aldrig bygget, men skulde have svaret ganske til den sydlige. Ti efter at der i Aarene 1711—22 var bevilget en aarlig Sum af 48,000 Thaler til Foretagendet, maatte dette allerede i Februar 1718 foreløbig indstilles paa Grund af Finansvanskeligheder, væsentlig fremkaldt derved, at man lod den pragtfulde indre Udstyrelse ledsage Opbygningen Skridt for Skridt. Der blev til Lukning af Karréen bygget en Mur paa Nordsiden, hvorpaa de paatænkte ydre Dekorationer blev malede. Senere

havde August III til Hensigt at opføre et Slot paa dette Sted efter en simplere Plan end Pöppelmanns (man har endnu Longuelunes Plan fra 1736), men ogsaa dette blev opgivet. Først ved Sempers Sammenbygning af sin Galleribygning (1846—55) med »Zwinger« erholdt denne den i over hundrede Aar savnede Afslutning.

Dens tre fuldendte Sider giver et Indtryk af den Musik, der skulde strømme gennem den færdige Bygning. »En festlig Polonaise af Arkader forvandler sig lidt efter lidt i Pavillonerne til en rivende bakantisk Vals« (Justi). Og dog er der Harmoni overalt. Hvad enten Arkitekturen larmer i det vildeste Forte, eller ligesom aander træt i det fineste Piano, er der én Grundakkord, hvori det hele hviler, én Grundstemning, der bærer alt; det er én Melodi. Den hele Række af Bygninger er som en jordkrybende Plante, der kaster sine Ranker ud til Rodfæstning og ny Trivsel. En Efeu omsat i monumentale Led. Lette som Plantestængler drager Arkaderne sig ud fra Pavillonerne, der med en Moseplantes Saftighed synes at skyde op af Jorden. Snart rytmisk-elegant, snart nølende-tung, snart rasende-vild, — det er Rumudfoldningens Karakter.

Hovedportalen paa Sydsiden, paa hvilken en Bro i tidligere Tider førte over den nu udtørrede »Zwinger«-Kanal, er en kuplet, to Etages Bygning. Utvivlsomt er i Modsætning til Hettners Antagelse Sydsiden bygget før Pavillonerne. Ti det er, som havde Bygmesteren i Hovedportalen endnu ikke ret vovet at give sit Geni de løse Tøjler; den er af en alvorligere plastisk, noget tilbageholden og formel Karakter, navnlig i Sammenligning med den vestlige Pavillon. Pöppelmann har i Portalens Opbygning muligvis tilstræbt en Efterligning af en uhyre Krone. Paa Siden af Indgangen er de fire Aarstider fremstillede i fire Nicher. Det er naturalistisk udførte Figurer, noget konventionelle i Opfindelsen, meget omhyggelig modellerede, med godt Humør, med livlige Bevægelser, smukt udfyldende Nicherne, hvis Hvælv naturligvis er dannet i Barokkens typiske Muslingeform. De flankeres mod Indgangen af et Par Søjler, der paa rige Kapitæler og Arkitraver bærer Stykker af en gennembrudt Gavlbue, der til alle æstetiserende Kunstforfatteres Forargelse vender Spidsen indad og aabner sig bort fra Indgangen. Der er derover ingen Grund til Forargelse, men snarere til Beundring. Ti Bygmesteren har utvivlsomt indset,

at Hovedportalens svage Punkt var dens Isolerthed*) fra de øvrige Bygningsled. Med en i Ordets bogstavelige Betydning heldig Vending er det da lykkedes ham at formindske denne Isolerthed ved den Tilknytning til Arkadernes Balustrader, som er naaet ved at lade disse Rundbuer aabne sig udad i Stedet for indad. Oppe i øverste Stokværk derimod, hvor det gjaldt om at give Indtryk af et sluttet Hele, er Gavlbuerne vendte indad og omslutte vældige Prydelser. Kuplen, til hvilken Overgangen skjules ved en Vrimmel af natur-allegoriske Statuer, er ved sin stygge brun-røde Farve kun en mat Afglans af tidligere Pragt. Den var oprindelig i Sammenføjningerne smykket med gyldne Forsiringer i Form af mægtige Akantusblade. Øverst bærer Kuplen en Krans, omfløjen af fire gyldne, kongelige Ørne.

Fra Hovedportalen udgaar de tvende, lange, én Etages Arkadebygninger, udadtil simple og noble i Rejsningen med gratiøst forbundne Pilastre, som bære det Galleri, der ved sit Løb om hele Bygningen (kun overskaaret af Rundpavillonerne) bidrager saa meget til at mildne den øvrige Uro. Indadtil er derimod disse Sidefløje prydede med store, mangeleddede Kaskader med Amoriner, der siddende paa skildpaddeagtige Uhyrer spy Vand gennem Konkylier, medens de muslingformede Bækkener bæres af Favner og Satyrer.

Men naa'r man herfra til Hjørnepavillonerne og siden til Rundpavillonerne, maa al systematisk Beskrivelse ophøre, da navnlig de sidste Bygningers System indskrænker sig til deres Plan. Opbygningen spiller her ingen større Rolle i Forhold til Udsmykningen end en Klavérakkompagnørs Akkompagnement til en Violinvirtuos' Foredrag.

---

*) Dette er mere end en Gisning. Jeg har i Dresdens Finansarkiv fundet et — saa vidt mig bevidst hidtil ukendt — Udkast til „Zwinger“s Sydside. Omtrent midtvejs mellem Hjørnepavillonerne er der paa dette anbragt mindre Portaler, ganske i den store Portals Stil. Indtrykket heraf er fortræffeligt, og med Kendskab dertil forekommer Portalen endnu mere spinkel og isoleret. — Angaaende omtalte Udkast savner jeg des værre enhver Oplysning, kun er det aabenbart, at det hidrører fra samme Haand, som har tegnet de Rids, Planer o. l., som opbevares i Gehejme-Arkivets Akter, „Zwinger“ vedrørende. I øvrigt kan det tilføjes her, at Dresdens Arkiver er i mærkværdig Grad fattige paa Kilder til „Zwinger“s Bygningshistorie.

Her danses, hvad Justi kalder den bakantiske Vals: Lovene spottes, hvert bærende Led mangedeles, Ligevægten forsømmes, — Bygningen taler. Den fortæller vel ikke altid Sandhed, men dens Tale interesserer dog. Den stræber med grov Pointering, i klare og tydelige Billeder at forkynde, hvilken mægtig Konge, den har tilhørt, hvilken tro Tjæner, der har skabt den. Den fortæller hvilken Livslyst, der har banket i dens Ejers Puls, hvilken Fest Livet har været ham. Den beretter om rige Banketter, om Champagnerus, om Strømme af gylden Vin, om svulmende skønne Kvinder. Den hvisker om Elskov, tier om Voldtægt, taler om Dyd og er stum om Last. Den beretter om en enevældig Monarks Opfattelse af Storhed og Ret. Derfor vrimler den med Kroner, Sceptre og Æbler, med Kurhatte, Ørne og Chifre, med Skjolde, Sværd og Stjærner, Vaaben, Laurbær og Overdaadighedshorn, med Panfløjter og Sækkepiber, med allegoriske Fremstillinger af Dyder og Kunster, med Statuer af Diana og Flora, med Ry forkyndende Famaer og Kærlighedsguder, med Tritoner, Satyrer og Fauner. Og mellem alt dette snor sig Blomsterguirlander i yppig Frodighed, bærende vinfyldte Kurve, omsluttende leende Masker, kastende deres Ranker ned over Søjler, forvandlende sig til hermeagtige Atlanter. Bygningen bugner og synes at stønne i Korpulence. Men selv de muskuløse Atlanter, der med vældige Anstrængelser bære det hele, glæde sig over at arbejde i Jubelens Tjæneste og løfter med fryddrukne Ansigter den tunge Byrde. Øverst krones Pavillonerne med Fremstillinger af Herkules, med hvem August den Stærke saa gærne saa' sig sammenlignet.

Det ser saa troværdigt ud alt, der er saa megen Glæde, saa meget Skælmeri, saa megen Barnlighed, saa megen »allerkæreste Forvrøvlethed« i det hele. Hvad maa det ikke have været for et muntert, uskyldigt Barn, denne Konge; hvilket Ideal maa dog ikke hans Bygmester have set i ham; hvor maa dog ikke Folket have elsket slig en glimrende Monark! Hvilken Sans for Kunsten aabenbarer han ikke i denne Bygning, i hvis Oprindelse han endog selv skal have Andel! Har han saa ikke ogsaa Ret til at skrive sine Chifre et halvt hundred Gange derpaa og smykke den med kongelige Kroner! Og Herkulesfremstillingerne paa Tinderne? Ja de sigter selvfølgelig kun til Zwingers Efterligning af de hesperiske Haver! — Men des værre, der er ikke ret mange sande Ord deri, det er Løgn det meste. Som allerede sagt paa denne Afhandlings første Sider: Kunsten skulde være August den Stærkes Tjæner, — og

Pöppelmann blev hans trofasteste Slave. Først da, naar man kender dennes Værk til Bunds, naar man i dets mindste Detailler, i dets skjulteste Kroge, ved Foden som paa Skorstenen har lært hans fine, yndefulde, slebne men snobbede Aand at kende, — først da forstaar man denne tørre, historiske Meddelelse og Mærkværdighed, at han sit Liv igennem bevarede sin Konges Naade: en Mand med hans Genialitet og hans Servilitet, — det var, hvad August den Stærke trængte til for at skjule sin Skændsel for Eftertiden. Men hans Beregning var en fejl, ti Pöppelmann blev — vel mod sin Vilje — sin Konges ærligste Forræder.

Og dog beundre vi ham ikke blot, fordi han med en saa utrættelig rutineret Haand, der synes paaholdt og ført af Kongen selv, har legemliggjort sin Herres Hof paa saa monumental en Maade: ogsaa fra et kunstnerisk Standpunkt tvinger hans Arbejde i Knæ. Der er rigtignok dem blandt Æstetikerne, der ikke tror at kunne advare tilstrækkelig mod Barokken og fordømmer den som uklassisk og forstandsstridig. Men hvorfor altid have Hovedet fuldt af ægyptiske Sfinxer, doriske Søjler og Renaissance-ornamenter? Og hvorfor kalde den barokke Bygnings Princip eller Principløshed forstandsstridig, fordi den henlægger Tyngden til de øverste Led, naar man dog ikke falder paa at bebrejde en aarhundred gammel Eg, at den vender sin tunge Krone opad. Og, med Henblik paa Zwingers Pavilloner: er der da ikke netop noget beslægtet mellem Egens Natur og Barokkens Kunst?

Selv Justi, der indrømmer, at Synet af Zwinger kan virke berusende, undlader ikke at tilføje »naar man blot vil glemme al stilistisk Formlære og hengive sig til Bygningens Trylleri«. Man fristes til at spørge, hvad stilistisk Formlære er; — mon ikke en saadan lige saa lidt lader sig skrive, som den absolute Skønhed lader sig bestemme.

Zwingers store kunstneriske Egenskab er dens Rigdom i Opfindelsen. Den gennemstrømmes af en sand Foragt for Gentagelser og Trivialiteter. Den rummer en Snes Variationer over det joniske og korintiske Søjlekapitæl. Med smagfuld og behændig Haand er alle Slags Motiver flættet ind deri; hér er det en kongelig Ørn, der med bredte Vinger opfylder Kapitælets Midte, dér en leende Maske, de kongelige Chifre, et Par Delfiner e. l. Med forbavsende Kompositionsdygtighed er det øverste store Midterparti af den vestlige Rundpavillon (af den østlige do. er største Delen opbygget fra ny efter Ødelæggelsen under Revolutionen 1849) sat

sammen. Et Par Amoriner tumle sig paa den ene Side i muntreste Leg som Pendant til en sværlemmet Fama, der forkynder det mellemliggende Skjolds Vaabenry. Af de tvende Pavilloners 20 Atlanter er ikke to éns, og det samme gælder Indsænkningens Konsol-bærende 30 Satyrer. Navnlig i de sidste er der et forunderligt Liv. Nogle ler under Byrden, andre stræbe at slide sig løs, atter andre præsentere deres Kraft. Nogle vrider sig i Hofterne, andre vender Ryggen ud mod Beskueren. Det er dekorativ Skulptur af høj Rang, gennem hvilken der paa enkelte Steder gaar ligesom et Michel-Angelesk Pust.

Kun faa, næsten intet Spor af Rokokoens kokette Stil, af dens snørklede, ranglede Væsen møder man her. I Barokken er alt vægtigt; Slutstenene klamre sig i svære ornamentale Former om Rundbuerne, Gesimserne udlade sig i tunge Led, de ovale Tagvinduer støtte sig paa mægtige Fundamenter. Blomster falder ad Søjler og Pilastre i bugnende, knopfulde Klasser. Ornamenterne løber tilbage i sig selv, taber højst en Blomst eller to over deres Omrids, men skyder ingen sirlige Ranker. Vægtig og svær Rigdom skulde det være og ikke Opkomlings-Glimmer. Og Rigdommen skulde fortsætte sig ned i Haven, hvor et Blomstertæppe i stilfuld arkitektonisk Vævning skulde danne Forbindelsen fra Side til Side, og Bygningens Arkader fortsætte sig ud i de rundt tilklippede Oranger. Kaskaderne skulde plaske, Orangerne dufte, Bygningen juble og Mennesket le. Man udbryder med Hettner: En Sommernatsdrøm i Versaillesk Stil!

Og kom man da igennem denne rige vestlige Pavillon op ad de fornemme, svale Sandstenstrapper ud paa Zwingervolden, laa og ligger der, rigtignok i Ruin, for ens Fødder den mærkelige Udbygning til Zwinger, som bærer Navnet »Nymfebadet«. Det er et firkantet, ikke tildækket Rum, i hvilket en Trappe fører ned fra Volden. Tværmurene ere fyldte med Arkader, i hvilke Nymfeskikkelser og Vaser har Plads. Bagmuren sænker sig til en uhyre Kaskade, der nu er ganske tilgrot og næsten ødelagt. Her i »Nymfebadet« kulminerer alt: Kunsten og Pragten, Livet og Frodigheden, og trods det, at Syvaarskrigens Bomber her har spillet og øvet en frygtelig Tilintetgørelse, giver denne maleriske Ruinskønhed ligesom en svanger Ekstrakt af al den Herlighed, den hele Bygning ejer. Hen over de gigantiske Sandstensformer har aarhundredgamle Slyngplanter trukket deres lysgrønne Arabesker. Ellers er alt dystert dernede. Kun en enlig Solstraale hvisler ned

ad den muldfugtige Trappe, medens den storbladede Efeus blaalige Lufttoner spille i Grunden. Paa dette Sted, hvor Natur og Kunst i vildt Haandgemæng kæmper en Kamp for Tilværelsen, hvor de drypstensklædte Søjler med de vaade, mosgrønne Farver synes at gro og suge Jordens Safter i sig, hvor man tror at indaande Duften fra Kapitælers rige Blomsterliv, hvor den livagtige Nymfe i Grottens Dyb synes at lege Skjul med den overgivne Faun, — paa dette Sted aander man fyldigst Baroktidens Luft. Disse Nischer med de halvtomme Pladser, disse krybende Trapper, disse dybe Skygger, disse sivende Drypsten, disse bugnende Arabesker, denne jubel-fyldte Amorin-Arkitektur, — var det ikke netop i saadanne Omgivelser, at Livslyst og Elskov maatte fødes og trives. Maatte ikke Faun-Naturen, Faun-Latteren og Faun-Lysten under slige Forhold komme op i den Tids tøjlesløse Menneske, og maatte ikke omvendt den Tids Menneske med Naturnødvendighed skabe sig Omgivelser som dette »Nymfebad« for ikke at udrives af sin Rus. Der maatte fødes barok Kunst af det barokke Liv, og der maatte leves barokt Liv i den barokke Kunst.

* * *

De indvendige Rum i Zwinger vare beregnede til Spise-, Spille- og Dansesale. Deres Udstyrelse svarede til det ydre, men kun af den saakaldte matematisk-fysikalske Salon kan man endnu gøre sig et Begreb derom, da kun dér den dekorative Udsmykning er bevaret. Væggene ere belagte med mangefarvede Marmorplader, Bjælkeforsiringer og Gesimser udarbejdede i rig Stukkatur, og Lofterne malede af Sylvestre i en tøjlesløst yppig, figurrig Komposition. Den store Sal med de aabne Arkader til de to Siderum gør et overvældende festligt Indtryk.

Endnu prægtigere skal den saakaldte Marmorsal i den nordostlige Hjørnepavillon have været. Den var helt og holdent beklædt med Marmor med ornamentale Forsiringer i broget Jaspis og kandelaber-bærende, venetianske Spejle i Mængde. En rød og hvid Marmorplade i Gulvet, 4 Alen bred og 11 Alen lang, skal have kostet 11,000 Thaler.

I Rummet under den nuværende matematisk-fysikalske Salon, der ligesom de fleste andre underste Sale var bestemte for Orangerierne, havde Pöppelmann ikke kunnet forsage sin Lyst til Vandspring. Det var (som hans Kobbertavler viser) udstyret med kolossale Kaskader, anbragte i Nischer, og op af Gulvets

stenlagte Mosaik skød Vandstraaler i kredsformet Mængde. Lofterne vare her smykkede med Tritoner og Nereider, malede af Pellgrini. Andre af Nischerne vare optagne af Figurer, af hvilke endnu en Apollo- og en Minerva-Fremstilling er tilstede, bærende Indskriften: Balthazar Permoser fra Salzburg 1716, i dennes 65de Aar, »ohne Muster« (!). Det er et Par temmelig taabelige Karnevalsfigurer, udførte med Rutine men uden Talent i sachsisk Marmor. Alle de udvendige Skulpturer, samt hele Bygningens Ydre er derimod af sachsisk Sandsten.

I tektonisk Henseende er Zwinger et Mesterværk. Sandstenene er sammenføjet saaledes, at man kun med største Opmærksomhed bliver Sammenføjningerne va'r. I umaadelige Partier er den ydre Dekoration overalt udhugget paa selve Bygningsstenen og dennes Dimensioner er ofte kolossale. Søjlerne ere monolite, det øverste store Parti paa den vestlige Rundpavillon er kun sammensat af tre Dele, og Trappesten paa mellem 10 og 15 Fods Længde er almindelige. — Med fin Beregning har man givet indrammende, plane Flader en forskellig Behandling, idet man dels ved punktuel Ophugning, dels ved retlinet Rifling paa en malerisk Maade har tilsigtet en klarere Sondring af Leddene. Guirlander, Vaser og Blomster er hugget med en Præcision som var det Marmor og ikke sprød Sandsten og rummer stor Opfindsomhed i Anordningen. I ensartede Maske-Kapitæler er ikke to Masker hinanden lig, og Akanthusbladene svulme i de lunefuldeste Variationer.

De Hundreder af Figurer, hvormed Balustrader og Trapper var befolkede, men hvoraf nu største Delen fattes, vare forfærdigede af en eller muligen flere højst talentfulde Mænd. Da man intet bestemt ved, kan man vove den Antagelse, at disse Figurer stamme fra Balestra og Corradini, ti de faa Kunstværker, som af disse er levnede i Grosser Garten ved Dresden, er stærkt beslægtede med Zwingers Bygningsskulpturer. Derimod har disse intet som helst tilfælles med en Permosers Kunst, hvortil de almindelig regnes. Selv om Zwingerskulpturerne i Henseende til monumental Stil langt fra kan maale sig med Matthiellis Pragtværker paa den nærliggende, i italiensk Barok af Chiaveri byggede Slotskirke, indeholde de dog en egen Charme ved deres fuldendte Harmoni med den øvrige Bygning, af hvilken de udgøre et saa vigtigt Element. Der er i disse, i Figurstilen ofte ganske Watteauske Statuetter noget af Meissner-Porcellænsdukkernes Karakter. De nydelige smaa Eroter, der med overgivent Lune tumler sig paa Taget, er undertiden af

virkelig sirlig Skønhed. En enkelt Fod eller Haand kan være udført med en overraskende omhyggelig naturalistisk Kunst.

Zwingers oprindelige maleriske Virkning er nu næsten kun en Saga. Et Lag af Sod i Forening med Stenens Forvitring har for længst berøvet den dens en Gang muntre Skue. Men dog kan den endnu, naar Maanens Lys spiller ned i det umaadelige Rum, ligge som badet i Marmorpragt. Ellers er det kun Kobbertagenes blaagrønne Pragt, der ikke er forgaaet.

Og dog, — med sine smag- og stilløse Haveanlæg, anlagt af en kunst- og forstandsløs Haand, — med sine store, hvidmalede Skilte, der forkynder Tilstedeværelsen af farveløse Gibs, uvirksomme Instrumenter og stumme Skeletter i selve Livsglædens Bolig, — med sine tavse Kaskader og tomme Konsoller, — med sin ene, næsten helt moderne Pavillon, — med sine brutale Overmalinger — er Zwinger kun en Skygge af sin Ungdom. Og ikke heller den nye Galleri-Bygning, hvis skønne og alvorlige Renaissance Semper dog med saa megen Pietet og stor Kunst har ævnet at føje til den kaade Barok, gavner Indtrykket af Zwinger. Som denne nu ligger frembyder den Billedet af en Scene uden Skuespil, eller — med Justis Udtryk — en forladt Balsal. For tilfulde at vurdere dens Skønhed maa man da i Tanken befolke den med en af disse Fester, hvor Zwinger fra at være en Skueskranke forvandledes til et Led af Hoflivet, hvis Tanker den synes at have tænkt, og hvis Kostyme den ligesom har iført sig, — et Liv som Bygningen monumentalt har legemliggjort.

Et Forsøg paa en saadan Rekonstruktion af hin Tids mærkeligste Liv, indfattet i hin Tids mærkeligste Kunst er denne Afhandlings sidste Afsnit[1]).

* * *

Det er i de Dage under Kurprinsens Formæling i Aaret 1719. I mer end fjorten Dage har Festerne varet, Kronikerne er endnu ikke kommet sig af Forbavselsen over Indtoget i Dresden med dets 2,000 Deltagere, og skøndt der er sket saa meget siden da, taler man dog endnu om Kongens Purpurdragt med dens Juveler

---

[1]) Næststaaende Skildring støtter sig dels paa samtidige trykte og utrykte Kronikers Beretninger, dels paa de Afbildninger, August den Stærke lod gøre af slige Fester (et overordentlig righoldigt Materiale i Dresdens Kobberstiks.)

til to Millioner Thalers Værdi. Heller ikke har Befolkningens Forskrækkelse over de 330 affyrede Kanonskud endnu lagt sig helt.

Det er nu den 20de September. Gaarsdagen har den lille Hær, som udgør Brudegæsterne, surmulet en Smule, ti den store Opera, der skulde gives, maatte udsættes til paa Torsdag paa Grund af en af Aktørernes Forfald. Meget mod deres Vilje og Vane har Gæsterne derfor maattet hvile. Imedens har Haandværkerne arbejdet flittigt nede i Zwingerhaven for at skaffe alt færdigt til i Dag. En Mængde Oranger er borttagne for at give Plads for 60 Boder, betrukne med gult og blaat Klæde, Stilladser for Akrobater og et lille Teater, hvor Danserinder vil optræde og »la force de Hercule« blive givet. End videre er der rejst seksten Pyramider med slebne Glasskaale, der i Aften vil straale i uendelig Pragt. Kl. 10 i Morges kom Kongen ganske uventet. Majestæten plejer ikke at rejse sig saa tidlig af Søvnen. Han var uden nogen som helst Ledsagelse. Den høje Skikkelse i den sorte Fløjels Morgendragt med den løse Kappe tager sig paa Afstand godt ud, og først paa nærmere Hold ser man, at Kongen er nær de 50. Han gaar med Besværlighed, som smertede ham hans ene Ben. Øjnene er store men af en ubehagelig grumset, vandblaa Farve, Ansigtsteinten er medtaget, bedækket med smaa, rødbrune Udslet, som et Lag af unaturlig stærkt rød Sminke forgæves stræber at dække. Brynene er mørke og brede, satirisk fortrukne i Linjerne. Munden er stor, med stygge, skorpede Læber, der altid leder efter et huldsaligt Smil. Næsen er fremspringende, men regelmæssig med let bevægelige Næsebor, der stedse synes at vejre. Øjet er forvaaget, som havde det længe undværet Søvn, og naar Kongen ikke taler, falder Trækkene hen i Slaphed. Kun et Øjeblik, da en af Aktricerne, en frejdig lille Blondine er bleven stedet for Kongen, retter han sin ligegyldige, afspændte Holdning og smiler naadigt til den smukke Krøltop, og da Overceremonimesteren Løwendael efter at have pint sin Herre med vidtløftige Forespørgsler et Øjeblik fjærner sig, nedlader den store August sig endogsaa til venligst at klappe den lille Danserinde og hviske hende en galant Spøg i Øret. Aktricen rødmer og svipper bort, da Løwendael atter viser sig. Kongen giver denne nye Ordrer, udspørger ham angaaende Taflets Ordninger og Spiser. Løwendael erklærer alt beredt og veltilfreds afskediger Kongen ham for selv at holde Øje med Arbejdet til Illuminationen.

Imidlertid er man snart færdig med at trække Snore langs med Zwingerbygningens Gesimser, rundt om dens Vinduer, ned ad

dens Søjler. Kongen følger dette Arbejde med særlig Interesse, ti hans kære Bygning, som saa ofte allerede har indrammet hans gode Indfald, skal i Aften vise sig fra en ny Side og straale i et feagtigt Lyshav. Snorene ere behængte med Kærter, og da Arbejdet er færdigt, viser en Optælling, at man vil have 65,560 Lys at tænde. Man meddeler Kongen dette Tal, og Ekvipagen med de toppede spanske Heste, der længe utaalmodig har stampet, fører Monarken til Slottet.

I Følge allerhøjeste Bekendtgørelse, som inden Formælingshøjtidelighederne kundgjortes, skal der i Dag afholdes en stor, saakaldet Merkuriusfest i den kongelige Zwinger. Gæsterne ere beordrede til at møde i fremmede Bønderdragter, og de høje Majestæter vil fungere som Bondefestens Værter, iførte tyske Husmandsdragter. Festpladsen vil blive indhegnet med de kongelige Janitscharer, men Gallerierne er indrømmede Publikum. Festen tager sin Begyndelse Klokken 6.

Klokken er 6. Alt er gaaet efter en Snor. Kl. 12 rykkede Janitscharerne ind paa Pladsen med fuld Musik; Kl. 1 besatte »la compagnie des cadets« Gallerierne, og Kl. 2 begyndte allerede Tilskuerne at flokke sig, og Kadetterne fik travlt med at bringe de urolige Borgerinder til Orden. De kom der i tusendvis, alle vilde de sé, men kun nogle faa hundrede opnaaede Lykken. — Endelig forkynde de vagthavende Officerer ved Indgangen, at Festtoget er i Sigte. Janitscharerne spille op, der gaar et strammende Ryk gennem de præsenterende Kadetter, og fra Slottet, over Broen, gennem Portalen, ind i Zwinger bevæger sig et mægtigt Tog. Forrest kommer Musikanter, hvis Musik forstummer ved Indtrædelsen paa Pladsen. De føres af Grev Witzthum, hvis slanke Skikkelse er klædt i sølv-broderet Blaa-Fløjl; alle Musikanterne bære samme Farve. Derefter følger deres Majestæter. Medens Kongen bevæger sig med Karnevalslethed i sin grove, uldne Jakke, med brune Knæhoser og rødt lakerede Sko, befinder den fromme Dronning Eberhardine sig synlig mindre vel ved Spøgen. Hendes stille Gemyt passer ikke for denne Tummel, og gærne holdt hun sig derfra, hvis ikke Ceremoniellet bød hendes Nærværelse. Med sit forgræmmede, tidlig ældede Udtryk kontrasterer hun paafaldende til det øvrige Selskab. Efter Majestæterne følger det unge Brudepar, klædte i persiske Bondedragter. Saa kommer Tyrkere, førte af Fyrsten af Kassel med Grevinde Sitzthum, derefter Spaniere med den mægtige Flemming og Marschalinden

Löwendael, Tyskere, Franskmænd og Russere, de sidste førte af Greven af Holsten med Frk. v. Dieskau, for Tiden Kongens Elskerinde. Löwendael leder Ungarerne, holdende den detroniserede Aurora v. Königsmark ved Haanden. Senere kommer Polakker med Fyrsten af Würtemberg og Komtesse Manteuffel, Amerikanere, Kinesere og Sachsere under Hertugen af Sachsen-Weissenfels, og endelig Negre førte af Grev Lagnasco. Da de sidste er komne ind paa Pladsen, er denne fyldt med en Række, der som en umaadelig, broget Perlesnor bugter sig slangeblødt gennem den yderste Gang. Samtidig hermed er Vauxhallets Tænding bleven færdig, og Portene lukkede, efter at endnu et Par forsinkede Festdeltagere er slupne ind og har fundet deres respektive Nationer.

Under Forklædningerne opdager Tilskuerne snart Hoffets kendteste Ansigter. Der er Opkomlingen Wackerbarth, som ikke har Øjnene fra sin egen Person. Der er Manteuffel, som siden han for kort Tid siden af Kejser Karl blev ophøjet i Rigs-Grevestanden har tillagt sig en ny, stram Holdning; — der er Greverne Promnitz og Wartensleben, Kunstnerne Karger, Fehling og Pellgrini. Der er Erkebiskoppen af Pharsalien, Hertug Moritz af Sachsen, Kongens Minister. Der er de betroede Kammertjænere Constantini og Hoffmann, og op blandt Tyrkerne rager en umaadelig Karl med Turban paa Hovedet: Daniel Cojanus, Kongens Hofkæmpe, holdende ved den ene Haand Mandslingen Frøhlich, Kongens Hofnar, ved den anden den næsten lige saa lille Meyer, Kongens Hofjøde.

Toget skrider imidlertid fremdeles gravitetisk frem, opførende en anonym Dialog, som en loyal-poetisk Pen i Dagens Anledning har forfærdiget. Alle gætter paa Ceremonimesteren Johann v. Besser; man tror at kende Arten af hans Lyrik:

Til Værten,
Hs. Majestæt Kongen!

Das ist ein guter Wirth! Das ist ein reicher Mann,
Der solchen Jahrmarkt hält, so Wirthschaft führen kann,
Und seinen Garten gar dem Himmel ähnlich machet,
Dasz er im Dunkeln auch mit hundert Augen lachet,
Sagt! Wird nicht jede Lamp' und jegliche Lantern,
Ihm hier ein Ruhm-Gestirn und uns ein Freuden-Stern?

Til Værtinden,
Hds. Majestæt Dronningen!

Da geht die Wirthschaft gut, wo man sich ruhmen kann,
Dasz Gast und Haus-Gesind der Frauen unterthan;
So eine Wirthinn ist wohl nicht mehr auf der Erden,
Der Himmel lasse sie noch Elter-Mutter werden.

Til Bruden, Hds. Kgl. Højhed Kurprinsessen,
Anførerinde for Perserinderne!

Printzessin, die zu uns der Himmel selbst geschickt,
Die wie die Sonne thut auf alle gnädig blickt,
Ich hoffe, dasz man bald bey Dir ein Wunder sehe,
Und eine Perserin mit Christen schwanger gehe.

o. s. v. o. s. v.

Da endelig Dialogens tyve Vers er endte, opløses den lange Række: den officielle Del af Festen er foreløbig endt. Parvis møder Selskabet op for det lille Teater, hvor Tæppet imidlertid er draget til Side for Danserindernes Kvadriller. Dansere findes ikke. Forestillingen begynder med en elegant Polonaise, og Aktricerne bevæger sig rytmisk adstadigt. Da denne Dans er sluttet under stærk Applaus, begynder Orkestret en Musik i rasende Tempo, og frem paa Scenen springer i vild Tvedans to af Personalet. De hvirvler hinanden rundt i fast Omslyngning, skilles saa for atter at mødes, tilkaster Forsamlingens unge Mænd de ømmeste Blik, indtager lokkende Stillinger og smiler yndefuldt ned til Kongen. Denne har gjort Forsøg paa at rejse sig op for bedre at se, men en heftig Smerte i Benet tvang ham atter ned i Sædet.

Da dernæst Akrobater har opført »la force de Hercule«, der sluttede med en pragtfuld Glorifikation af Kongemagten, spredes Selskabet rundt paa Pladsen, og Bodernes Ejere faa travlt med Handelen. Der er Luksus- og Nødvendighedsartikler, Blomster og Sukkergodt, og de unge Adelsmænd er galante mod Damerne; de skønne behøver blot at pege paa deres Ønskers Maal. De mindre velhavende har søgt til Tombolaen, i hvis store Nummer-Urne der stadig færdes en Mængde travle, hvide, ivrige Fingre.

Smaa Skubkarrer føres ind og bringer Rariteterne til de høje Damers Hjem.

Og Glæden stiger, medens Mørket falder paa, og Zwinger ligger tindrende med Tusender Kærter. Ligesom et Fald af Stjærneskud

puster den milde Aftenvind de rødlige Blus hen ad Bygningens hvide Mure. De skælmske Satyrer skæver over Skulderen, tilsyneladende diskrete vendende Ryggen til og lytter til de søde Ord, der hviskes omkring dem, og de muntre, gamle Atlanter smiler forstaaende eller kaster længselsfyldte Blikke mod Glassenes funklende Vin. Arkaderne genlyder af Kvindernes Latter og Mændenes Skæmt. Musikanterne er livlig efterspurgte og rundt omkring fra høres mange Melodier samtidig. Der improviseres en Dans oppe paa Balkonen, og gamle og unge er fælles i Glæden.

Saa lyder Gongonens mægtige Klang. Lyden kastes fra Mur til Mur som vilde den aldrig forstumme: der kaldes til Taffel, endnu medens en Hanekamp har samlet en Del af Selskabet om sig. Under Løwendaels Opsigt opstilles Parrene i samme Orden som før, og under Musik bevæger Toget sig gennem Pavillonen ud paa Volden og derfra ind i Hjørnepavillonens lange Sal. Kun ved det midterste Kongebord er det tilladt de tvende Køn at sidde sammen, ellers har hver Nation sit Bord, Mænd for sig, og Kvinder for sig. Salen ligger badet i det Lyshav, der strømmer fra de fire mægtige Kroner og de Kandelaber-bærende venetianske Spejle. Bordet straaler med gyldne Vinkølere, med kostbart Service og broget Blomsterfylde. Da endelig samtlige Gæster er bragt til Sæde, lukker den vagthavende Officer Fløjdørene, og de nysgerrige, der forsøge at kigge mellem Vinduernes svære Portières, jages bort af den dér garderende Patrouille.

Klokken er bleven 11, og Tilskuerne paa Balkonerne fjærne sig efterhaanden for at begive sig hjem. Uden om Zwinger ligger Dresden mørk og trist, præget med Misvæksts og Dyrtids bitre Spor. I de store Adelsgaarde alene er der Liv, Ekvipagerne holder beredte i Portene til at afhente Gæsterne. Senest Kl. 12 maa de være paa Pladsen for at staa til Tjæneste, skøndt sjældent nogen af Kongens Fester slutter før hen paa Morgenen. Saa gaar det da af Sted fra Slottet i ilfuldt Trav over de toppede Brosten, medens Løbere med Fakler lyser op i de dunkle Gader.

Efter to Timers Forløb er Taflet blevet hævet.

Gæsterne har atter spredt sig over den store Festplads. Gennem Samtaler mellem Mand og Mand erfarer man, at Taflet har været vellykket, Vinen fortræffelig og Stemningen animeret. Det sidste bekræftes ved Herrernes besværlige Gang og Damernes blussende Kinder. Høviskheden er som blæst bort og Lysterne spille paa Overfladen. Og Omgivelserne støtter Rusen: Hvor

Øjet end vender sig hen, møder det Lys og Lyst. Latteren runger over Pladsen og de leende Stenhoveder sender Ekoet tilbage. Og Lysterne anspores, da Herrerne faar taget Storsultanens Serail i Øjesyn, hvor Haremsdamerne er fremstillet i legemsstore Voksfigurer, liggende paa Fløjèls Divaner. Fra det Øjeblik kender Vildskaben ingen Grænser. Latteren ryster Allonger af Hovedet, Varmen stryger Sminken af Kinder, Dansen hvirvler Standsforskellen bort, — det er forklædte Fauner, der danser.

Hen paa Morgenen, da Vognene har befordret Gæsterne hjem, ligger Zwinger mørk og kold og først ved den opgaaende Sols Straaler bliver man va'r, at hér har staaet et natligt Orgie. Affaldne Parykker og udtrampede Damealæb ligger tilbage paa Pladsen, og en skarp Efteraarsvind fører de første visne Blade ned fra Voldens Træer. Saa kommer Tjænerne, Minderne om Gaarsaftenen fjærnes, og Bygningen antager sit vanlige Fysiognomi.

Emil Hannover.

(Litteratur: *Böttiger:* Geschichte Sachsens. *Daszdorf:* Beschreibung Dresdens. *Dohm, W. v.:* Denkwürdigkeiten meiner Zeit. *Dohme, R:* Studien zur Architekturgeschichte des 17 u. 18 Jahrh. (Zeitschr. f. bild. Kunst. 1878). *Engelhardt:* J. F. Böttger. *Fassmann u. Horn:* Leben Aug. des Starken. *Friederikke Sophie Wilhelmine v. Bayreuth:* Denkwürdigkeiten, Tübingen 1810. *Fürstenau:* Geschichte der Musik u. des Theaters am Hofe zu Dresden. *Hasze:* Beschreibung Dresdens (Explr. med Forfatterens Noter i Dresdens kgl. Bibl.). *Hettner:* Zwinger in Dresden. *Carl Justi:* Winckelmann in Deutschland, I. Leipzig 1866. *Keller, H.:* Nachrichten vonallen in Dresden lebenden Künstlern, Leipzig 1788. *Kern:* Dresd. Merkwürdigkeiten (1700—1728), Dresden 1732. *Lindau, W. A:* Neues Gemälde von Dresden, Dresden 1824. *v. Loen:* Kleine Schriften, herausgegeben von J. C. Schneidern, I. *Montague,* lady: letters, London 1789. v. *Pöllnitz:* Das galante Sachsen, Amsterdam 1735. *Poeppelmann:* Zwinger (kgl. Kobberstiks. i Dresden). *v. Racknitz:* Darstellung u. Geschichte des Geschmacks. *Springer:* Bilder aus der neueren Kunstgeschichte. *Stecke:* Dresden in seinen Bauten (herausgeg. v. Dresdener Architekten-Verein.) *Vehse:* Geschichte der Höfe des Hauses Sachsens. V. Hamburg, 1854. *Wiessner:* Die Academie der bild. Kunste zu Dresden; 1864. *A. v. Zahn:* Barock, Rococo und Zopf. (Zeitschr. f. bild. Kunst, 1873).

Das neueste aus der amnuthigen Gelehrsamheit, vol. IX, 1759. — Neuer Büchersaal der schönen Wissenschaften und freien Künste, vol II, 1742. — Memoiren Aug. des Starken, Berlin 1862.

Akter i Dresdens Geheime-Arkiv og Finans-Arkiv. — Portræter og Billeder i Dresdener-Galleriet, Kobberstiksamlingen, Museum Johanneum, Moritzburg, Miniatursamlingen etc.

Endelig er efter at ovenstaaende Afhandling var fuldendt udkommet: Dr. *Paul Schumann:* Barock u. Rococo, Leipzig. 1885.

Den nye Literatur.

(Sluttet).

I »Sne« har Kielland skrevet et morsomt Kapitel om en Præst, der kommer til kort i en Strid med Sogneraadet angaaende Udvisningen af noget Tømmer til Ombygning af et Udhus ved Præstegaarden. Man vil til sene Tider kunne bruge denne Skildring som typisk for Forholdet mellem de fra Hovedstadens beau-monde udgaaede Embedsmænd og Landbefolkningen, saa nøje og stilfærdig har Kiellands sunde Humor her fulgt Virkelighedens mærkelig knortede Linjer. Mistroen hos Bønderne til Præsten er lige saa mosbegroet og forviklet, som et ældgammelt Pæretræ i en daarlig plejet Have er det, og Præstens i Begyndelsen velvilligt overlegne og efterhaanden forbitrede Staaen-paa-sit har en ikke mindre urgammel Oprindelse. Kiellands Kundskaber paa dette Omraade er grundige, og hans Ironi falder til Tingen som en Laas, der slutter.

Paa samme Maade er Udviklingen af, hvorledes Pastor Jürges bliver til det store D i Hovedstadens Avis, præget af den rolige Iagttagers sikre Spot. Der er næppe en Vending i hele Skildringen, som ikke er hentet ud af Pastorens egen præsteligæstetiske Tankegang, men alt som Præsten og hans Gerning bliver stillet i hans egen Salvelses Lys, falder der ved næsten umærkelige Blink i Belysningen et Skær over den anselige Skikkelse, der blotter al den kunstige Opstabling, som Præstekaabens hensigtsmæssige Fald skulde dække. Vi véd, at denne store Mand er en ganske ubrugelig Attrap, et af disse Redskaber til den stedsevarende Selvforbløffelse, som Menneskeheden i sin ubegribelig langsomme Udvikling vedbliver at frembringe sig selv til Spe, og vi har med Forfatteren vor rolig triste Morskab af ham.

Men dermed er ogsaa Bogens Fortrin nævnte. Med selve Fortællingen, der begynder efter det fjærde Kapitels Slutning, har Kielland taget sig det let. Vilde man bruge en stærk Betegnelse, kunde man sige, at han har givet os en Sludder for en Sladder om et Forhold mellem Fader og Søn Præstemand og en ung rig Dame fra Kristiania, der ubegribeligvis har forlovet sig med Sønnen. Der er intet meddelt, der blot antydningsvis skulde kunne faa os til at tro paa Muligheden af denne Forlovelse mellem et Par Mennesker, der efter Beretningen ikke har det mindste tilfælles. Digteren har ikke anstillet Prøve med sine Figurer ved at lade dem tale sammen, før det alt er paa Heldingen med Forholdet, og da saa Ophævelsen af Forlovelsen kommer, er det i en Situation, der snart sagt er lige saa urimelig som selve Indgaaelsen af Forbindelsen. Forfatteren lader en ung Dame fra det bedste Selskab i Kristiania komme ud til en anset Præst paa Landet som hans Svigerdatter for der i Præstegaarden at føre en grov Mund om Statskirkens Hykleri og Frafald fra den rene Lære. Hun holder første Paaskedags Aften en Tale paa halvtredje Trykside om Præsteskabets bedragerske Forhold til »Eden«, og da det er besørget, og den gamle Præst i den Anledning udtømmer Herrens Vrede over hende i Profeternes Sprog, og Sønnen i sin Befippelse giver sig til at bede halvhøjt i Stedet for at hjælpe hende, kaster hun sin Ring og begiver sig i Mørke og Snefog fra Præstegaarden til Lensmandens Ejendom et Kvarters Vej eller saa derfra. Og Meningen er ikke, at denne Frøken paa nogen Maade skal have et afstikkende Væsen, tvært imod, hun er Verdensdame.

Sandsynlighed er der ikke meget af i Fortællingen. Figurerne maa som Følge deraf blive os ligegyldige, og heller ikke interesserer Historien os paa anden Maade. Det ser ud, som om det har været Kiellands Mening, at vi for Alvor skulde lade os fængsle af det Spørgsmaal om Statskirkens Hæderlighed, der optager Frøken Gabrielle saa stærkt; men det turde dog være et vel stærkt Forlangende i det Herrens Aar 1886, da den Ting vel maa siges at foreligge nogenlunde grundig belyst. Kielland er ogsaa i adskillige Sidebetragtninger og Allegorier ude efter det store »Morgenbladet« i Kristiania, som han tillægger Hovedansvaret for al Fordummelse i Norge. Men det er for lidt til at gøre os varme for en Ting blot at nævne den. Vil en Digter af sin virkelige Formue en Sag til Livs, saa har han jo netop faaet Kunstens Gave til at gøre den levende først, inden han jager Vaabnet igennem

den. Hvad kan det nytte, at han sparker til en Genstand, som han har kastet død hen for vore Fødder? Det er ikke hans tilfældige Stemninger, der gør Indtryk paa os, det er hans Ævne til at skabe Liv og til at dræbe. Men af dette ser vi altfor lidt i »Sne«. — Der er dog i Præstemanden og hans udslidte stundesløse Frue gode Antydninger af Kiellands gamle Kunst: naar de to om Aftenen gaar op paa Soveværelset, hun foran med Lyset og han bag efter med Piben og Aviserne, saa har vi i alt Fald et Billede af disse to, der staar trofast prentet i Hukommelsen.

Lystspillet »Tre Par« er Bravour og god Kunst, Løjer og alvorlig Mening blandet sammen til en vittig Komedie, der dog er bleven for lang og for ensformig i sin Bygning. Man har bestandig to og to i Samtale med hinanden om samme Ting og i samme Situation. Ved at se Stykket faar man Indtryk af at sidde overfor et Dueslag, hvor i Ny og Næ alle Duerne er ude paa Taget men i Reglen kun to ad Gangen, som saa uvægerlig altid opfører sig ens: Handuen kurrer og svulmer i Halsen og snurrer sig rundt, og Hunduen tripper og tripper og flytter sig. Det er underholdende de første Par Gange, men skal man se derpaa i timevis, bliver man træt. Kielland har i sit Styke ikke villet have med andet at bestille end med Kurmageriet mellem gifte og ugifte i et Par velstaaende Købmandsfamiljer fra en af Sydnorges Smaabyer, og saa har han forbundet den Tanke dermed, at dette skulde afgive et Slags Bevis for, at det gammeldags »trofaste« Ægteskab næppe vil blive Fremtidens Form for en varig Forbindelse mellem Kønnene. Dels keder nemlig Ægtefolk sig for grundig med hinanden, dels er det slet ikke Elskoven, som er det væsentlige Bindemiddel imellem dem. Det er derfor ikke værdt at løfte de høje Skrig, naar Utroskaben kommer for Dagen. Det er blandt andre den flinkeste af Damerne, den praktiske Frøken Svendsen, som udtaler sig paa denne Maade, og som det synes er det med en saadan Ordning af Forbindelsen for Øje, at hun indgaar Ægteskab med den formuende Hr. Waage, der paa sin Side er himmelglad ved tilsyneladende saa let at faa sine noget løsgaaende Meninger og Vaner ordnede til Arbejde i Fremskridtets Tjæneste.

Spørgsmaalet bliver dog kun overfladisk behandlet, som i det hele alt i Komedien har mere »Façade end Dybde«, for at bruge et af Fru Friedemanns vittige Ord, og det er en Indvending, som

med Føje kan rettes imod »Tre Par«, at dens ubetydelige Personer ikke har aandelig Kraft nok til at tumle med de rejste Problemer. Denne lille Provinsklikkes Afgørelser for eller imod betyder for lidt for os, til at vi med virkelig Interesse kan følge med i Debatten.

Kielland har ganske vist ikke været blind for dette, han gør selv ret hjærtelig Nar ad sine Figurer, men der er dog en af dem, som slipper for hans Spot, det er netop denne fremskredne Frøken Svendsen, der sidder inde med Hjælpen til det daarlige Ægteskab, og det utilfredsstillende ved Komedien ligger da deri, at der hos hende kun er Antydninger af de uden Tvivl mange og betydelige Ubehageligheder, Digteren kunde have Lyst til at sige det moderne Samfund. Den Bebrejdelse, som før har lydt mod Kielland, at han skriver med Handsker paa, kommer da atter til Orde overfor »Tre Par«. Men vil han, kan han nu som før tage sig Bebrejdelsen let, det er hans Handsker som gør, at han er den mest læste og beundrede af de revolutionerende Forfattere i Norden.

Jonas Lie gemmer Tendensen dybt under sin Kunsts frodige Muld. Graver man den ud, er den mild og stærk at skue som en af Thorvaldsens kristelige Figurer, bred og sanddru som dener, med fremstrakte Arme og megen Godhed i Blikket.

I »Kommandørens Døtre« har han fortalt Historien om den vidt forgrenede Tragedie, der den Dag i Dag gaar for sig i snart sagt hver eneste Familje i Norden, hvor Døtrene opdrages for sig og Sønnerne for sig: Misforstaaelsernes og Mistillidens endeløse Sørgespil imellem de to Køn, der fra Barnsben er bragt fra hinanden og aldrig senere kan finde og forstaa hinanden, Historien om de to Slags Moral i smaat og stort for Mand og Kvinde.

Cecilie Witt er en brav og smuk Pige med den Dannelse, som kommer af sig selv i en fin Officersfamilje — Faderen er Kommandør i Søetaten og Chef for et stort Flaadeværft i en Smaastad ved Kristianiafjorden — og den Udvikling, som et treaarigt Ophold hos Hernhutterne i Kristiansfeldt kan give et sundt Pigebarn i 15-18 Aars Alderen. Hun kommer hjem og stilles under sin verdslige Moders paa en Gang slappe og strænge Opsigt, gør megen Lykke mellem de unge Søofficerer og forelsker sig i den braveste af dem alle. Saa snakker Moderen, saa snakker Broderen, saa snakker en gammel Tjænestepige, og saa snakker Veninderne, og Resultatet af al denne Snak om Mandfolks Ufin-

hed paa den ene Side og »Kvindelighedens« Forpligtelser paa den anden Side bliver en dyb Forskrækkelse hos den unge Pige for dette Individ af det andet Køn. Hverken har hun Mod til at give sig sine egne Følelser i Vold, eller tør hun tro paa hans gode Ærlighed, da han søger at nærme sig hende. Og han, som ikke formaar at tyde Vekselspillet mellem hendes Tilbøjelighed og hendes Angst, opfatter hende som et upaalideligt og koket Pigebarn, og de skilles, uden at det er kommet til nogen Forklaring imellem dem.

Bitterheden, som denne Skilsmisse avler i hendes Sind, er for hende Indvielsen til Livet. Hun bliver spids og hvas og kun lidet elskværdig. For sin Skønheds og sit hurtige Hoveds Skyld vedbliver hun endnu i mange Aar at spille en Rolle i den lille Bys fashionable Liv, men der er ingen Mand, der falder paa at drømme om et fint og ømt Kammeratskab med hende. Hun er ganske vist langt fra de nye, ultra moderne Kristiania-Kvinders Forestillinger om, at hendes Pligt byder hende at ride Mandfolkehadets Rosinante, men alt som Afstanden mellem hende og det samlede Mandskøn bliver større og større, saa stor tilsidst, at der ingen Mulighed er for at komme over Afgrunden, er det dog Afskyen for Mændene, som bliver den sidste Styrke i hendes golde Liv —, indtil endelig et sørgeligt Dødsfald giver hende en Smule Erstatning for hvad Opdragelsen har ladet hende miste: hun bliver Forsørgerinde for Søsterens fader- og moderløse Dreng.

Denne Beretning om Cecilie Witt hører til det bedste af hvad Lie har frembragt. Men hans Omhyggelighed for at gøre Billedet færdigt og sandt har forledet ham til i Begyndelsen at fordybe sig i den Grad i en snæver kvindelig Tilværelses Smaaligheder, at man er fristet til at give tabt, inden man kommer til Ende dermed. Det er først i den sidste Tredjedel af Bogen at man forstaar, hvorfor man skulde tvinges igennem saa meget Smaatteri; det kunde ogsaa have været gjort med mindre. Højdepunktet i denne Skildring naas vistnok i Omtalen af Cecilies sidste Forsøg paa at vinde frem til en Plads i Livet, der trods alt dog er den eneste »passende« for en Dame: Ægteskabet. Kommandørens har gjort Bal, og vi indvies i de Forberedelser, Cecilie træffer, for denne Gang endelig at faa Slut paa det aandsfortærende Liv fra Selskab til Selskab, der aldrig fører i Havn, og saa i Stemningen efter Ballet, da denne sidste Anstrængelse har vist sig at være forgæves. Uden at gøre Tingen en Smule bedre end den er: en

temmelig tom, rapmundet Balskønheds bitre Erkendelse af, at nu er hun træt, nu har Tilværelsen intet at byde hende mere, skaber Forfatteren en Bekymring i os, der gaar langt udenfor dette enkelte Tilfælde og omfatter store Dele af det hartad utrolig bagvendte Forhold, hvori en overlevet Kultur har stillet Kønnene til hinanden.

Men Fortællingen tager mere paa sine Skuldre. Cecilies yngre Søster Marthe bliver gennet bort fra den, hun elsker, sin Ungdoms Legekammerat, tidligere slet og ret Sømand, nu Koffardikaptejn Jan Børresen — han er ikke Kommandørinden fin nok —, og de to unge Mennesker finder da selv hinanden. Da saa Ulykken vil, at Jan omkommer paa Søen, sidder Frøken Marthe tilbage som Enke. Hun føder en Søn et halvt Aars Tid efter Dødsfaldet nede i Pommern, hvorhen Forældrene har sendt hende for Skandalens Skyld, og hun maa saa lade Drengen blive der, da hun efter kort Tids Forløb selv er nødt til at vende tilbage til Hjemmet. Resten af de tretten fjorten Aar, hvori hun endnu lever i bestandig mere og mere sygelig Tilstand, hengaar under en evig tærende Længsel efter Sønnen. Hun faar i al denne Tid kun Lejlighed til at se ham en eneste Gang i et Par Maaneder og saa under Navn af Tante. Og knækket og ydmyg paa Grund af »Skammen« bøjer hun sig under de Vilkaar, man byder hende. Da Søsteren en Gang falder paa som en Slags Opmuntring at sige til hende, at der dog i Grunden er overgaaet hende en skændig Tort, ligesom hun, Cecilie, selv naturligvis er bleven skammelig behandlet af Mændene, saa har Marthe ikke andet dertil at svare end at sætte et Par forskrækkede Øjne op og bryde ud i Taarer. Og hun var før Ulykken det gladeste unge Liv, man kunde træffe.

Lie fører os sluttelig til hendes Dødsleje, og næppe nogen vil lægge Bogen fra sig uden i dyb Bevægelse over denne unge Kvindes Skæbne. Hun er gaaet til Grunde, fordi hun paa intet Tidspunkt af sit Liv formaaede at hævde sig selv, og hun formaaede det ikke, fordi Samfundstilstandene alt havde begyndt at ødelægge hende, da hun laa i Vuggen, og senere i tilsyneladende Uskyldighed havde fortsat dermed, efterat hun var bleven voksen. Om hun aldrig saa meget havde turdet, havde hun ikke kunnet tage sin Dreng til sig for at leve med ham; hun havde ikke haft Ævne til at tjæne blot saa meget, at Drengen kunde faa Klæder paa Kroppen. Men ligesom Cecilie, der en Nat har hjulpet Søsteren under et af de fortvivlede Hosteanfald og derved opdaget, at Marthe hele Tiden har ligget med sin Drengs forslidte Fotografi

hos sig i Sængen, i den Anledning tager Mod til sig og sætter igennem, at Marthe faar Sønnen at se, saaledes vil Lies Bog hos en og anden fremkalde Beslutningen om for Alvor at støtte de Bestræbelser, der gaar ud paa at hjælpe en naturlig Moral og Sædvanelov frem i Verden i Modsætning til den unaturlige, der nu i adskillige tusend Aar har tæret paa Menneskenes, særlig Kvindernes, aandelige og legemlige Sundhed. Og sker det, er Lies »Hensigt« naaet med den friskt fortalte og alvorlige Historie om Kommandørens Døtre.

Han vil nemlig lære Menneskene, at de ikke uden Nødvendighed bør gøre hverandre Fortræd. Det er en Revolution han vil fremkalde af uberegneligt Omfang.

Krohg og Garborg er ikke Moralister. Deres Kunst er dem for stærk. Naar de skriver, er de i Fængsel. Først naar Bøgerne foreligger i Trykken, læser de dem, som vi andre læser dem —: med Udbytte for Aand og Følelse. Der opstaar Forestillinger i dem om Tilstande i Verden, der er slette eller gode eller ingen af Delene, og de tænker sig Muligheden af Forbedringer eller Forandringer. Men under Udarbejdelsen har de kun haft én Lov skreven i deres Hjærter og foran dem paa Væggen i Cellen, hvor de er indespærret, Kunstens evige Lov: Vær sand!

Der er fablet overmaade meget om den »frie« Kunst. Det er for Arne Garborg og Christian Krohg Ord uden Mening. Kunstens Kalden er for dem Lyden af en Dør, der smækker i, og en Nøgle, der drejes om. Der sidder de og arbejder, og saa kan Verden staa i Brand, de véd det ikke, saa længe Laasen holder. De har ingen Pligter, ingen Opgaver fælles med de frie Borgere i Samfundet, de skal kun det eneste: sige hvad de véd. Og sige det i Billeder og Syner, som er saaledes beskafne, at de selv og andre i Liv og Død vil staa inde for deres Virkelighed.

Der er for Tiden i Norden ikke andre Forfattere, der tager Kunstens Opgave saa enkelt og saa strængt som disse to.

Krohg har tidligere kun nu og da skrevet en Avisartikel, saa udkom i de sidste Dage af 1886 hans »Albertine«, en Bog, der har Rang med og i visse Maader er bedre end Brødrene Goncourts »Germinie Lacerteux«, det vil sige, den naar saa højt, som vor Tids fortællende Kunst er kommen. Den har mere Liv

end Historien om den franske Tjænestepige, og den bruger færre og mere ligefremme Midler. Men saa er paa den anden Side ogsaa Æmnet mindre rigt set. Der raader i den sidste Fjærdedel af »Albertine« en Karrighed over Meddelelserne, som forringer den Kapital, man ventede at blive Ihændehaver af ved Læsningen af Bogen.

Men ingen vil for øvrig kunne føle sig brøstholden ved dens Kunst. Og saa har vi danske dog langt fra den Nydelse af »Albertine« som Nordmændene har. Vi kan ikke paa samme Maade gribes af Behag ved Sprogets Lokalfarve. Det er en Kristianiadialekt, der er ægte som det røde og blaa i Flagdugen er det paa Akershus Fæstning.

Fortællingen skildrer en Sypiges stilfærdige Undergang og borgerlige Død som offentlig Skøge. Samfundet besørger det omtrent altsammen, hun lægger blot en lille Del Vilje og en større Del Mangel paa Vilje til. Kun at man ikke et Sekund maa tro, at Fortælleren har et saa abstrakt Begreb som »Samfund« i sit Hoved eller et saa afskyligt Ord i sin Mund. Han véd, at saaledes gik det Albertine, Søster til den Oline, der forud for hende havde været offentligt Fruentimmer i »Vika«, men saa var bleven gift med en velstaaende Gamling og nu har en Anstalt for fransk Vask og Strygning. Og han kender en stor Del af de Tanker og Stemninger hos Albertine, som gik forud for »Indskrivningen«. Det er det han fortæller os. Saa maa vi selv skabe os en Mening om Aarsag og Virkning, og danne os en hvilken som helst Forestilling vi vil om godt og ondt ved denne Lejlighed, det kommer ikke Meddeleren ved, det er jo ikke os, han har med at gøre, men Albertine.

Men der er dog her ét at mærke, og det er netop det store »men« i Kunsten. Det Fortælleren véd, det véd han med sit Hoved og sin Sjæl. Det er Maleren Christian Krohg, som fortæller, ikke t. Eks. et lydhørt Apparat, som man kunde faa flere af, havde man blot det fornødne Materiale og de rette Tegninger og Tal. Det vi altsaa læser om Albertine, har Krohg først set og følt, derfra stammer Noblessen i Beretningen.

»Albertine« er en ualmindelig fint skreven Bog. Den turde endog nu og da være vel mild i Valget af det, der bliver sagt og det, som ikke siges. Ikke altid staar den grove Virkelighed saa umiddelbart levende for én, som det er Forfatterens Mening, at den skulde gøre; men naturligvis hidrører Finheden ikke fra

nogen som helst Sky for at nævne Tingen ved sit rette Navn. Bogens Slutningsord i Albertines Mund er overvættes grelle. Det kommer noget af, at Forfatteren har skaanet den unge Pige i Løbet af Fortællingen. Han lader hende tale for lidet, til at vi kunde være forberedt paa, at hun vilde blive saa hensynsløs plump. Han har i forskellige fortrinlig udførte Situationer haft mere Øre for de andres Ord end for Albertines, og han er gaaet uden om en Del Optrin, som maatte have vist os den tarvelige Sypiges »Simpelhed«. Der mangler noget, naar vi ikke hører Albertine og Jossa — den ypperligt skildrede Veninde, der har Manerer og Moral som en Vipstjært, — give de raske Svar »lige i Fleisen« paa de Mandfolk, der snakker til dem og vil gribe dem under deres hastige Vandring fra Nordbygade hen til Oline, og vi burde vel have overværet i det mindste et af de Gilder, hvor Albertine lærer at sætte Pris paa Champagne og »Leven«. Der er et Øjeblik under det afgørende Besøg hos Politifuldmægtigen, hvor Albertine ligesom bliver borte for os, det er, da hun uden at betænke sig tømmer det ene Glas Sherry efter det andet. Hvor har dette fattige og uforsøgte Pigebarn faaet Smag paa stærk Vin fra? Og er mon i det hele ikke denne Aften hos Politifuldmægtigen skudt for langt frem i Albertines Liv? Hun opfører sig saa forunderlig udvortes erfaren og uforskrækket.

Men disse Indvendinger rammer ikke noget afgørende i Bogen. »Albertine« er Begivenheden i Literaturen for dette Aar. Den er saa ægte, saa ligefrem, saa fast sluttet og gribende. Næsten alt hvad vi erfarer, faar vi at vide igennem Albertines Betragtninger. Hendes Bevidsthed er som sammengroet med det uløseligt gaadefulde Faktum, at Søsteren Oline nu, efterat hun har boet i Vika, skal kunne gaa og gælde for et skikkeligt Menneske, blot fordi hun er bleven gift. Hvis Skæbnen kunde slippe dem saa aldeles igen, naar den først havde haft Tag i dem, saa var det hele jo ikke saa farligt! Men Sagen var ogsaa, at de blev sølet saaledes til indvendig, at de aldrig kunde blive rene mere. Nej det stod fast, hun vilde ikke have med Søsteren at gøre, ikke laane Regnkaaben af hende, ikke lade sine Pandehaar krølle med den forfærdelige Nikkeltang, som hun vidste Oline havde fra »den Gang«. Og hun flygter fra Søsteren og Veninden og sidder Dag ud og Dag ind ved Symaskinen. Men Billedet af Oline forfølger hende, hun kan ikke lade være evig og altid at gruble over alt det, hun véd, og det hun ikke véd om Søsteren.

Men det vilde være en Latterlighed at forsøge paa at gengive Indholdet af »Albertine«. Indholdet af Bogen er først af alt dens Tone, Stilen, hvori den er skreven.

Det er Moderen, som for at faa Albertine ud i Luften bort fra Symaskinen og den evige Grublen, hvis Art hun forstaar, en Aften løber hen til Oline og laaner Regnkaaben for at Datteren næste Dag kan følge med i Kirke, og da Isen paa denne Maade er brudt, er det Jossa, som senere drager Albertine, i den hver Gang paa ny laante Kaabe, med til Formiddagsvandringerne i Spadseretiden paa Carl Johan. Saa kommer 17de Maj med dens Fanetog og Folkefesten om Aftenen. Albertine er fremdeles i Jossas Selskab. Det er saa morsomt, for Jossa véd saa god Besked, og den Dag kan hun tilmed traktere. Ved denne Lejlighed lærer Albertine saa en af de Herrer at kende, som driver paa Gaden Middag og Aften for at fange, hvad der lader sig fange. Han er imidlertid honnet nok til ikke at ville forføre hende, han advarer hende tvært imod. Men nu er hun bleven iagttaget af Politiet; det kender kun altfor godt Jossa. Og Fuldmægtig Winther bruger sin Myndighed til at tage Albertine for sig selv, medens hun endnu er ny. Han giver hende en Nat, da hun uskyldig er ude, Ordre til næste Aften at møde paa hans private Bopæl. Og Albertine, som paa Grund af Søsterens Skæbne har en overtroisk Rædsel for Politiet, kommer og — gaar som Fuglen i Slangens Gab.

Dermed er hun indviet til Undergang. Hun holder sig nu ikke længer for god til at tage Del i Nattekommers med trakterende Herrer, og om end dette Liv egentlig ikke morer hende synderlig, faar hun dog Længsel derefter, naar hun atter prøver paa at holde ud ved Symaskinen. Hun gaar en Søndag Aften til Dans paa et Forlystelsessted udenfor Byen, falder der i med en ung Herre, som har Penge nok, og er i tre Dage borte fra Hjemmet.

Men saa trækker Politiet Nettet sammen om hende. Hun faar Tilsigelse til at møde paa Hovedstationen, og da hun der er fripostig mod Hr. Fuldmægtigen, som hun ingen Grund har til at respektere, lader han hende føre til den Visitation, de indskrevne Fruentimmer bliver underkastet.

Hun maa gaa alt igennem og er omtrent bevidstløs af Skam.

Men hun kommer midt i Rædslen til at tænke paa, at saadan har Oline ligget og Jossa og Valeria og snart sagt alle de, hun kender. I Grunden var det ikke saa farligt heller. Det var Skrækken, som var det værste. Oline havde Ret, hun havde

været dum. Vel er hun rød som et dryppende Blod, da hun atter staar oprejst og i Orden foran Politilægen og hans Assistent, som blader i en Protokol og ligegyldig siger: »Værsgo' — nu er der ikke mere,« idet han følger hende til Døren, og raaber: »den næste«, men da hun træder over Tærskelen, har hun faaet sin blege Olivenfarve igen. »Og frejdig som om ingenting var, mønstrede hun nu, da hun gik igennem Ventværelset, disse offentlige Fruentimmer, som havde genert hende saa, da hun gik ind, deres Ansigter, deres Klæder, deres Hatte.«

I næste Kapitel, Bogens sidste, der kun er et Par Sider langt, staar Albertine om Natten halv afklædt i en Dør i »Vika« og skriger efter nogle Natteranglere, som vandrer forbi.

Visitationen havde gjort det af med hende.

— Alt maa man beundre i denne Bog, men rigest er Begyndelsen med Skildringen af den unge Sypige i sit Hjem: Denne lille Kreds af Tanker, som hun aldrig kommer ud af, dette Spørgsmaal om Laanet af Olines Regnkaabe, som hun instinktmæssig føler er afgørende, Kirkegangen med Albertines trygge Følelse af, at her er hun i godt Selskab, Vandringerne paa Carl Johan med Vrimlen af de to Kristianiapigebørns og Haandværkerdøtres lillehjærnede Smaastadsinteresser, og saa Moderens forkomne Lyst til at snakke lidt, og Edvard, der har »Asmastæringen«, og 17de Maj! Det er en Kunst, der fanger Virkeligheden som i et fint Net, Støvfnug og smaa Solstraaler er med sammen med de større Ting — man tænke blot paa Ølresten i Flasken, som Edvard trakterer sin Moder og Søster med ved Pavillonen —, og ikke noget er lagt til rette, ikke noget heller er langt, og intet, der kan overkommes fra Iagttagerens Standpunkt, mangler. Forfatteren vil formodentlig kalde sin Fremgangsmaade for »Impressionisme«, men Ordet fylder for lidt. Foredraget standser ganske vist aldrig for at blive udmalende, Ordene er i evig Bevægelse, og Stilen ligesom opløst, Stemningen frembringes ved lutter samvirkende Enkeltiagttagelser, men der er til syvende og sidst mere Liv i hvert Ord for sig, end den egentlige Impressionisme kan taale. De ikke blot maler Tingene men gaar tværs igennem dem.

»Albertine« har sin Kunst for sig.

Men saa er der tilbage et Indtryk af Bogen, som man ikke kan ryste af sig. Man ser et bredt, mudret Vand flyde. Oppe ved Kilderne sidder Folk, som lyser Forbandelse over Vandet, og kaster Anklager i Strømmen, deraf Urenligheden. Men de rige

har Baade, hvori de sætter over, de fattige maa svømme. De af dem, der ikke er stærke nok til at taale Stanken og Bølgerne, gaar under.

Men saa vender andre sig imod Kilderne og forbander dem, der forbander.

Arne Garborgs »Mannfolk« er en Slags Fortsættelse af »Bondestudentar«, og vil sikkert atter blive fortsat af en tredje Fortælling. Den er bygget efter en anden Plan end den forudgangne noget større Bog. Den skærer nemlig tværs igennem Kristianialivet, medens »Bondestudentar« gik paa langs der ad. Og er »Mannfolk« end ikke en bred Boulevard, ad hvilken man kommer frem pr. Sporvogn, saa er den dog anlagt efter alle Nútidens Fordringer med fast Underlag og strygende Adgang for Lys og Luft. Underligt er det fra denne Vej at se ind i de lyssky Kvarterer af Norges Hovedstad, som man forhen aldrig ret kunde faa Kig paa, de tegner sig med afbrudte Husender, pludselige Skorstene, Gavle og stejle Gyder, som baade kan være pæne og se overmaade smudsige ud.

Det er blevet muligt ved Garborgs Hjælp at trænge ind paa Omraader, som før gemte sig. Hans Kunst er søgende og meget moderne.

Man husker »Bondestudentar«. Det var, som om alle dækkende Overflader blev borte for hans Berøring. Det i Sjælene forborgne, det pinte og fejge kom frem i Dagens Lys. Dér sad denne »skikkelige« Daniel Sørbraut afklædt som et slagtet Faar hjemme paa sin Hybel og skrev Frierbrev til Hanna Stensrud; hvad hjalp de blanke Briller ham og hans »Selvstændighed«? Fra Barnsbens Tiden og til Skægget groede ham om Hagen kendte vi hver lønlig Krog i hans Tanker, og Ynk var det altsammen.

Meget af denne stolte Bondebevægelse bort fra det aandsforladte Slid til Dannelse blev til en underkuet Fattigmandsslægts golde Forsøg paa at slippe ind i de nydendes Kreds, og saa var der disse enkelte gæve Fyre, der fordi de havde nye Tanker i Panden, langsomt maatte sulte ihjel.

Der var Universitetslivets tobaksstinkende Ørken, hvor Idealernes blege Faner viftede fra udgaaede Træer, og der var de mange unge Mennesker, som havde forvildet sig der ind, og i deres store aandelige Nød ikke vidste andet Raad end at forsamle

sig som Kragerne paa en Snemark og foresnakke hverandre, at Livet var skønt.

Der var den virkelige, haandgribelige Sult. Ingen, som har læst Bogen, kan have glemt Daniel Sørbrauts Besøg hos Ole Bentsen og Peter Dirk, da han som en sidste Udvej for at skaffe sig blot en Dags Føde lusker op til disse Halvkendinge og sætter sig til at logre for dem en Time eller to og endda maa gaa bort med uforrettet Sag. Det var Nedværdigelsen uden Skaansel, Trangens sande Usseldom, et Billede, som gravede sig ind i Læserens Sjæl med Smerter omtrent som dem, der skreg i Daniels Tarme.

For at finde noget tilsvarende maa man gaa til den russiske Literatur. Dostojevski har haft Ævne til at male lignende og værre Tilstande, men ellers vil kun Strindbergs Skildringer i »Røda Rummet« kunne komme op i Nærheden af dette. Noget saa ubarmhjærtigt ægte er det en sjælden Sag at faa fat paa i Literaturen.

Men saa var der Foredragets daarende Lyde. Klunk og Rislen, som af det skjulte Vand i Bjærge, der arbejder sig frem, muntert og frugtbargørende og med en vemodig Biklang. Det var alle Steder, og det gjorde Rejsen gennem Bogen til en aldrig afbrudt Nydelse.

»Mannfolk« er skrevet i en lignende Stil men med en Tilsætning af mere Energi: mere Fasthed, mindre Vemod.

Mest af alt handler Bogen om Forholdet mellem de to Køn. Det er de to Grunddrifter, Sult og Kærlighed, som hidtil har præget Garborgs Forfatterskab, Sulten i »Bondestudentar« og Kærligheden i »Mannfolk«. Og som de fleste i Livet foretrækker en Forhandling om Elskov for en Debat om Nød og Mad, vil hans sidste Bog rimeligvis gøre større Lykke end hans første.

Den har stærkere Farver. Der er undertiden næsten Vælde i den enkelte Virkning af en Replik eller et Ord. Men intet skriger med en falsk Lyd. Virkeligheden har netop disse pludselige Udbrud af en Kraft, som synes overgemt fra Tider, hvor Tilstandene ikke var saa skrøbelige som nu. Enhver kender Ytringer fra det daglige Liv af Lidenskaber, som paa en Maade er hjemløse nu paa Jorden, da man ikke for en Strids Skyld om Boven af en Bjørn eller Siden af en Hjort farer hinanden i Struben, og alle er fortrolige med Brugen af Betegnelser, som kunde synes mere egnede til at bryde Vej i en Urskov end til at skaffe Rum for en

Stemning ved et Drikkelag. Garborg har et ulasteligt Øre for Smaapludret i vort af Dørklokker og vandrende Politibetjænte ordnede Liv, men ud af det tyste Tonefald hører han Brøl, som han lægger Mærke til. De kommer fra Mandfolk, og han har sat dem ind i »Mannfolk«. De har en forskellig Karakter efter Individ og Omstændigheder, men altid minder de om vore Kammerater blandt Dyrene, og da Garborg ikke et Sekund kunde falde paa at ville fornægte dette Kammeratskab, har han sin uanfægtede Kunstnerglæde af at anbringe dem paa rette Sted.

Bogen har som den forrige sit Stof fra det tunge, mestendels fattige Kristianialiv, dette forunderlig ensformige Slid paa en langsom Tilværelse. Moro findes der næsten ikke for Mænd, kun ulivlige eller uskønne og raa Udskejelser med Fruentimmer og saa Øl- og Brændevinsbimplerier. Naturligvis er der et andet Kristianialiv ved Siden af dette, det, som føres af de velstillede i en mere eller mindre aandfuld Selskabelighed eller ved Bogen og i Forretningerne, og af de glade unge Mennesker i Familjerne, paa Udflugter om Sommeren og paa Isen om Vinteren og saa under den evige Strygen paa Carl Johan, hvor Sladren gaar og Forliebelserne plejes. Men Garborgs Kristianialiv er for saa vidt det ægte, som det er det, hvor der trods den uhyre Kedsomhed dog leves mest. Det er i alt Fald Jordbunden for den nye norske Samfundstilstand og dens Kunst. Paa disse fattige Hybeler og daarlige Beværtningssteder er det at de Samtaler er førte, som aandelig har næret den Del af Slægten, der er gaaet frem.

»Bondestudentar« fulgte en enkelt Persons Udvikling fra Barn til voksen Mand, i »Mannfolk« møder vi en rig Samling Individer af begge Køn paa forskellige Udviklingstrin, og Meningen med Bogen er ikke at give afsluttede Livsbilleder, men tvært imod kun at tage det med i Skildringen, som en forholdsvis hurtig Vandring tværs gennem Kristianialivet viser os. Vi begynder midt i noget og ender midt i Fortsættelsen deraf. Intet er dog egentlig ufærdigt, der skulde ikke være mere med denne Gang.

Der er Daniel Sørbraut fra »Bondestudentar«, nu gift Mand og Lærer i Religion og, naar han vil Præst paa Landet. Ægteskabet har givet denne værdige Bræger mere Hø end saftige Urter at leve af, og naar han med sin Dyd kommer forbi et Indelukke, hvor der staar Kløver, maa han uvilkaarlig standse og betænke sig paa, om han ikke mulig kunde tillade sig et Spring over Gærdet. Hans Tilnærmelser til det store Lam i Hjorden, Helene,

der næres af det Græs, som staar langs Vejkanten, og strutter af Sundhed, er en af Følgerne af hans magre Levemaade. Dette Lam faar han imidlertid ikke, »vesle« Laurits Kruse har taget det.

Fortællingen dvæler længe ved Laurits Kruse, den unge filologiske Student, og hvor udmærket rigtigt end alt det er, der berettes om ham, er det dog paa en Maade det mindst tilfredsstillende ved Bogen, fordi det næsten ikke er os muligt i Tankerne at holde ham ude fra den Daniel, vi læste om i »Bondestudentar«. Han er i ydre og indre Forhold saa lig sin Forgænger, at han tilsidst forekommer os at være samme Person, om hvem Forfatteren blot havde glemt at meddele de vigtige men mere skjulte Træk, som nu fortælles. Laurits Kruse er et Kødets Barn, der for sin Morals Skyld udstaar tunge Kvaler, indtil Tjænestepigen, Helene, med det alvorlige Ansigt og det mærkelige Smil som af »ei sekstenaars Gadetaus«, endelig en Morgenstund forbarmer sig over ham. Saa trives han forholdsvis godt. Men Forbindelsen bliver ham til Besvær, og senere, da Helene føder et Barn, er Enden næsten værre end Begyndelsen, for Laurits er en »rædd« Mand, og han er bleven forlovet.

Vil man forstaa det uendelige Virvar i en bange Sjæl, vil man lære at kende den Forkuethed, som en tunghaandet Moral kan frembringe under smaa Samfundsforhold i et almindeligt Menneskebarn, saa skal man læse Arne Garborgs Bøger. For at unge Mennesker i Norge skal kunne finde ind til deres egen Natur, maa de i Følge hans Fremstilling, grave sig igennem noget saa svært som Kølens uhyre Stenmasser, og Bjærget, de slider i, hedder Synd. Synd er alt det, som Kirken ikke tillader. Og Mænd og Kvinder gaar med en Tyngsel over Brystet, som gør de fleste af Mændene til Løgnere og styrter en Del af Kvinderne i den jammerligste Fordærv: har de været blot i en Muldvarpegangs Dybde under Bjærget, saa er der ikke mere for dem at gøre her i Livet, enhver kan kende Mærkerne af deres uglade Vovestykke paa dem, de har ikke Ret til at se Solens Skin. I Bjærget med dem!

Lie, Krohg og Garborg mødes i den samme Iagttagelse, at Menneskene i deres Hjemland for en stor Del udvikler sig under et Pres, som vanskaber dem.

Men i »Mannfolk« viser Garborg os ogsaa Folk, der har udviklet sig paa Vandringen over Bjærget. De drager Vejret frit og har ikke Aarhundreders Kiselstøv og Sand i Haaret og paa Skuldrene. Der er Anglomanen Georg Jonathan. Han er

frisk og fri, men han har den underlige Egenskab, at han er overtroisk. Han er bange for Ægteskabet, som en Bondemand er det for Kirkegaarden. Der er ingen paa Jorden, som skal faa ham snakket fra, at det jo maa spøge der, hvor man putter saa mange Lig ned. Han faar en ung Dame til at leve med sig i et skjult Kærlighedsforhold, og da det efterhaanden viser sig, at de er gaaet med lukkede Øjne ind i et Fængsel — aldrig kan de røre sig frit —, og der kun er den ene Udvej tilbage til at fortsætte Samlivet, hvis hun da ikke skal ødelægges, at de gifter sig, saa vælger han ganske vist Ægteskabet, men han gør det med en graa Gysen og fyldt af Raseri over at skulle have Magter imod sig, som han ikke kan bære sit glade Sinds Vaaben paa. Han vidste, hvad det maatte føre til. »Det var ikke nu som før at være sammen med sin elskede. Det havde faaet denne Usmag af Pligt. Hun var ikke en fri Kvinde, som han vandt hver Dag, og som gav sig hen, fordi hun elskede; hun var en Borgerkone, som havde taget den Opgave paa sig at være Moder til hans Børn, og som med Loven i Haand kunde kræve hans Elskov.« »Endnu var han indtaget i Julie, hun havde en Magt over ham, som var naturstridig, men Glansen var gaaet af hende; hun var ikke Dame; hun var Datter af en Hotelvært [det er hun i Fortællingen]. Om nogen Tid vilde han komme til at elske hende lige saa pænt og lidenskabsløst og pligtmæssig som andre Ægtemænd elskede disse bundne Kvinder; han vidste det, han følte det paa sig. Han havde forklaret hende Ægteskabet, men hun vilde ikke forstaa. Hun vilde Satan lyne mig være »dydsiret«.« »Ved Du,« skriver han i et Brev, »hvad hun har sagt mig? Hun har sagt følgende Nederdrægtighed: egentlig har jeg altid tænkt mig, at vi skulde gifte os; ellers kan du vel begribe, at jeg ikke var gaaet med til dette.« Og Georg Jonathan er ikke den Mand, som agter at lade sig snyde! — Han, der har set, at hans elskede gik borgerlig til Grunde under det Forsøg, hun var modig nok til at indlade sig paa, idet hun alt var paa Veje til at ville lade sig nøje med daarligt Selskab, fordi hun ikke kunde faa godt, han betragter sig som en »snydt« Mand, fordi hun inderst inde aldrig har været angest for at gifte sig med ham, og nu siger, at hun ikke var gaaet med ham, om hun ikke havde troet, at det maatte føre til Ægteskab! Men hvad Skade lider han, selv om det er sandt — hvad det næppe er —, at hun ikke var gaaet med. naar hun ikke havde tænkt, at hun en Gang skulde blive

hans Hustru? Det er jo ham selv, der har erkendt, at Samfundet er stærkere end den enkelte i slige Ting, og der er for ærlig til at kunne opgive hende og for brav til at ville se hende tage Skade paa Sjælen. Georg Jonathan, som ikke kan taale, at en stakkels Tjænestepige kommer galt af Sted, uden at hjælpe hende, og det med virkelige Opofrelser, han pønser paa Hævn mod den Kvinde, som han af særdeles gode Grunde højtidelig har ægtet, ene og alene fordi hun tilstaar, at hun er fornøjet med Forandringen fra at være en jaget Fugl til en, der har en vel forsvaret Rede hos ham —. I Sandhed, dette er en Overtroens Virkning, som er mærkelig!

Samme Georg Jonathan tilfører for øvrig Bogen en ikke ringe Livlighed. Kristianiatilstandene har ikke bidt paa hans gode Humør. Men ved et Par Lejligheder bereder han Læserne en pinlig Overraskelse. Hvor er det muligt, at han kan tage imod Gabriel Grams ubegribelig plumpe Tilnærmelse om Aftenen i Studentersamfundet paa den Maade, som han gør det? Snakke med en vild fremmed, tilmed lidt anløben Person om sin Veninde, som om hun var et til Allemands Omtale udleveret Kvindemenneske, — den honette unge Pige, som han staar i Begreb med at ægte? Og hvor kan han i de Breve, han skriver, overlade sit Ægteskabs Hemmelighed til Begramsning af den unge Fætter, han i Grunden foragter? Man forstaar ikke dette og bliver tilbøjelig til at tro, at der i Kristiania maa være andre Forestillinger om, hvad den personlige Værdighed tillader og ikke tillader, end dem, vi er vant til at følge. Man træffer denne Aabenmundethed og Selvudlevering paa adskillige andre Steder i Bogen uden at det støder, og det ligger simpelt hen deri, at hos Folk af ringe Værdi er Forholdet almindeligt. Men hos de gode er Tingen ny. Skulde der være begaaet en Fejl fra Forfatterens Side? Man griber senest til denne Forklaring, Bogen har ikke Præg af at indeholde Fejlsyn.

Det i malerisk Henseende bedst udførte Kapitel turde være det femte, det, der beskriver Maleren Bjølsviks Hi i »Pultosten«[1]). Her er det Kristiania omtalt, som kun de indviede kender, det, der bruger stygge Ord, der svirer, der gør Dumheder, slider for Føden og jævnlig gaar til Grunde, det, der vil noget eller blot snakker derom,

---

[1]) Den populære Betegnelse af en stor, moderne Bygning paa Carl Johan lige overfor Stortinget, hvor adskillige Malere har Ateliers.

og som saa en sjælden Gang udsender en Profet, hvis Gerning skinner over Norden.

Billedet er grebet i al sin Tarvelighed en raakold Mandag Morgen i December. Den for Tiden svært »nedpaakomne« Bjølsvik er vaagnet af Kulde, fordi det ene Sængetæppe er gledet paa Gulvet. Luften i Stuen hænger som en Em om ham, at staa op vilde være det samme som at springe i Søen en tidlig Vaardag, og saa er det tilmed for mørkt til at arbejde. Men han skal male sit »elendige« Sæterbillede færdigt, og op kommer han endelig og fryser, saa Tænderne klaprer. »Ovnen var halvfuld af Aske som sædvanlig. Det var da ogsaa som hede, brandgule o. s. v., at han aldrig kunde huske paa den Aske! Og Bjølsvik bandede, saa der kunde gaa Ild i Brændet alene deraf, men for at være desto tryggere fandt han Petroleumsflasken frem. Naturligvis. Tom som en Pengepung. Saa tom som der kunde have været Brændevin paa den.« Alt hvad Bjølsvik havde bandet før »blev Barnesnak og Gudsord mod den Ramse, som nu kom«. »Og da han ikke kunde længer, stampede han i Gulvet, saa Pultosten skjalv, fordi »dette fordømte saakaldte Sprog« var saa »fattigt paa Kraftudtryk«. Han skar saa mange Pinde, at han mente man kunde sætte Ild paa Maridalsvandet med dem, men saa kunde han ikke finde Tændstikker. Paa Bordet var de ikke, og paa Gulvet var de ikke, og i Vinduet var de ikke, og ikke i Frakkelommen og ikke noget Sted. Naturligvis! Han havde glemt at købe. Han lo af Arrigskab, han skar Tænder af Arrigskab, han fnyste af Arrigskab som Fanden paa store Bededag. Men bande kunde ikke nytte; alle Eder var for svage. Saa trak han Støvlerne paa og gik ind til Blytt; der stjal han Tændstikker. Blytt sov som en Sten og saa ud, som om han vilde sove til Dommedag.« Saa faar Bjølsvik sin Frokost i Kælderen, hvor han har Kredit, og træffer der en anden Maler, med hvem han — som sædvanlig naar Tiderne er onde, og Morgenen sur — taler om de elendige Forhold for Kunstnerne i Norge. Et Billede havde han for nogen Tid siden solgt til en Grosserer, »det gav den Slyngel blot 300 Kroner for, og saa fik jeg endda den Besked med i Købet, at det var ikke Kunst, hvad jeg havde gjort, men Fotografi. Idiot.« — »Hm! Og dog gav han 300 Kroner for det!« — »Ja; for Sandhed havde vi Brug for, men Kunst er Humbug, sagde han. Generalidiot.« — »Patent-Idiot«. — »Kongelig norsk Overidiot«. — »Kraftidiot«. — »I Evighed Amen«.«

Da det begynder at klare lidt, gaar Bjølsvik op, hvor han bor. »Han var meget modløs. Det, han gav sit Arbejde og vilde bruge hele sit Liv til, havde han for længe siden mærket, at ingen brød sig om. Hans egne Venner gad ikke saa meget som komme op til ham og se paa, hvad han gjorde. Kom der nogen, saa var det en Sviregast, som vilde spørge, om der fandtes Brændevin paa den Bule; andre Folk saa han ikke. Det var slemt, saa man stod alene i Verden. Man havde Bekendte og Venner i skokkevis, men skulde man tænke sig om, havde man ingen.«

Da han træder ind i sin Stue, staar Gabriel Gram der og vasker sig. Hvor han kom fra? Gabriel Gram jamrede sig, han kom fra en forfærdelig Svir i »Vika«. Han skyllede Munden med Konjak og Vand, som om det gjaldt Livet. »Og tror du saa ikke, at jeg ogsaa kyssede Svinet?« Bjølsvik maatte le af hans Ynkelighed. Hvor han for Resten havde stjaalet den Konjak fra? »Henne i Krogen der blandt alle Flaskerne. Uf! Gud, hjælpe os alle sammen.« Han bliver lagt til rette paa Sofaen, og Bjølsvik skaffer Øl ved at plyndre Blytt for Penge. Men Gram vil gifte sig. Han hadede dette Vildmandsliv, det var ikke til at holde ud og ikke en Gang morsomt, ikke Spor! Nej hvem der havde en ærlig Pige, som man holdt af og kunde forlade sig paa! »Ja det siger du i Dag, mente Bjølsvik. Men ellers er der Skam noget i det. At gaa paa Svir i Vika er vel nogenlunde, som naar Araberen gaar i Sahara og ikke finder Vand. Saa slagter han en Kamél og drikker det Vand, han der finder i den femte eller sjette eller ottende Mavesæk, for Kamelen har flere Mavesække, end der kan ligge paa et Mellæs. Som det Vand er mod ærligt friskt norskt Fjeldvand, saaledes omtrent er det vel med den Glæde, man kan have af et købt Kvindemenneske mod den, en Kvinde, man holder af, kan skænke en.« Og saa snakker de om de mange store og fuldmodne Kvinder, som gaar og venter paa at blive gift. Bjølsvik mener dog, at Tingen bliver for dyr, Kvinderne vil ikke andet end lade sig forsørge. — Grams Forsøg paa at komme sig hos Bjølsvik ender saa med, at han ikke tør lægge sig til at sove, der følger Rædselsforestillinger med den Tilstand, han er i, og han tager hen til Elise, Grosserer Bøckmanns Maitresse; hos hende vil han kunne faa Ro.

Billedet er ikke vindende, og det vil for en Mængde danske Læsere staa som unødig hæsligt, Kunstnerlivet og i det hele Ungkarlelivet er ikke saa udvortes raat i København som i Kristiania.

Skildringen er ikke desto mindre tilforladelig, og i Udførelsen er der en bredskuldret Kraft, som raader over en Teknik af første Rang. Vil man t. Eks. lægge Mærke til, hvorledes Plyndringen inde hos Blytt, der ligger i Sængen endnu, gaar for sig:

»Du Syvsover,« sagde Bjølsvik, »har du en Flaske Øl her?«

»Ikke Spor af Øl, ikke Spor,« svarede Blytt.

»Men Penge da?«

»Penge, er du gal? Ikke en Snus, ikke en Snus! Bare to-tre Kroner; vil du lade være? dem skal jeg ud med! Lad være, siger jeg! Slyngel! Har man set Magen!«

Men Bjølsvik har fundet i Portemonaien en Femkroneseddel og over to Kroner i Sølv. »Din Uting, du er saa rig som Rothschild,« sagde han. »Tak skal du ha'.« Han tog det, der var af Sølv, og gik.

»Jeg maa ha' dem igen, igen!« skreg Blytt.

»Ja vent, til jeg faar solgt mit Sætersmøreri,« svarede Bjølsvik ind gennem Døren.

Af denne Slags Mestertegning findes der paa hver Side i Bogen. Men Fremgangsmaaden ved denne Lejlighed er for øvrig ikke den almindelig brugte, Garborg er ikke særlig kortfattet. Jeg har sammenlignet hans Stil med det rislende Vand i Bjærge, man kunde stundum være fristet til at sige, at der klinger noget i den som af Mænds Trin paa frossen Sne. Sætningsbygningen giver gærne efter for et ironisk Tryk, der fremkalder ligesom svagt syngende Lyde. Det er til Dels Maalets Skyld, hvori Garborg skriver, men det vil ogsaa kunne spores i Oversættelse. Jeg slaar tilfældig op paa Side 9. Teologen Daniel Braut har staaet ved Arbejderforeningens Bal og set paa Dansen — hvor er denne ikke straalende beskreven! — med en ulmende Sorg i Hjærtet over, at han ikke var ung og ikke kunde være med. Han skulde gærne have svinget sig med én som hende der, og hende der. »Aa, der var saa mange, de kom svævende frem som Syner, den ene lokkende, den anden mere lokkende; det var Syner af den Slags, som Djævelen sendte, naar han vilde faa Menneskene til at synde. Kandidat Braut vaagnede pludselig op. Henne i den anden Ende af Salen, inde under Galleriet, saa han sin Kone, stakkels, brave, halvgamle Hanna. Hun ledte efter sin Mand, han vidste det nok. Der var ikke andet for at gøre end at lade sig finde. Han begav sig paa Vej med et tungt Suk. Herre Gud nu havde Djævelen været efter ham igen. Aa, at man skulde være saa blød i sit

Hjærte. Gift Mand —. Naa! ja saa? Saa den Karl stod her og lurede? Det var svært. Den Dreng! — Daniel Braut blev vred. Han kom farende til sin Kone og fortalte, helt rød i Kammen, at han havde set Kruse, Studenten, han, som boede hjemme paa deres egen Kvist, Laurits Kruse, ja, just ham, Drengebarnet, Hvalpen, ikke tør bag Ørene endnu; han havde set denne Dreng, denne Hvalp gaa her og luske om paa Arbejderbal og se efter Pigebørn. Fru Hanna blev helt forundret; hun havde sjælden set sin skikkelige Daniel tage sig en Ting saa nær.«

Eller Skildringen af Festen 17de Maj, da Gaderne er sorte af Folk, og Vinduerne »lyse af Ansigter og Damehalse«, og de unge Frøkner Frida og Dagmar med deres Snak om Mænd og Giftermaal — en moderne uartig, baade hidsig og kølig Pludren —, fremdeles Beretningen om den halvvoksne Julie Lindners Fantasier og Drømme, og det store næsten uhumske Gilde i Studentersamfundet, overalt vil man finde denne faste Stil, der klingrer af Vid, medens man læser. Man kan ogsaa støde paa en Fortællemaade, der mere umiddelbart giver Tingen som den er, hvor Forfatterens Opfattelse tilsyneladende — men rigtignok ogsaa kun tilsyneladende — ikke har haft Trang til nye Vendinger og et særligt Ordvalg. Der er Meddelelsen om Helenes Barselfærd og Barnets Sygdom og Død og Georg Jonathans lange Vagt ved Sængen, et af de Kapitler, som ikke glemmes. Begivenhedens Smerte ligger ligesom og gror for sig selv i de rolige Ord.

— En af de Bebrejdelser, der vil blive rettet imod Garborgs Bog, er, at den lader saa overordentlig meget uomtalt af det, som efter almindelig kunstnerisk Skik og Brug skulde have været med: naar han har givet sin Fortælling en saa omfattende Titel, burde han være gaaet grundigere til Værks. Men Bebrejdelsen kunde saa maaske rettest vendes mod Navnet. Det indeholder et Slags Program, og sikkert gør Bogen ikke Fyldest i saa Henseende. Navnet er imidlertid ikke daarlig valgt, vil man blot ikke lægge for meget deri. Det er Mandfolkesyner, Mandfolketyngsel og Begrebet Mandfolks Betydning for en Del af den opvoksende Kvindeslægt, der er Bogens Emne. Og faar vi Fortsættelsen, vil uden Tvivl mange af de Forhold, der nu ligesom er slupne paa Midten, bøje sig sammen for vort Øje i en skøn kunstnerisk Runding, hvor ud af vil kunne hentes megen moderne Livsvisdom. Der er Georg Jonathans Ægteskab, Nina Bøckmanns kun antydede Koketteri, den fordringsfulde Dagmar Dyrings aandelige Vækst,

Bjølsviks vældig forlorne Had til Kvinderne, og meget andet, som vi skal se i sin Udfoldelse. »Mannfolk« har kun banet Vejen for vor Forstaaelse af disse Kristianiatilstande. —

Garborg er en myndig Forfatter. Han indretter sig i sin Bog som han vil, ikke som det muligt kunde passe hans Læsere bedst. Man har derfor ikke let ved hurtig at blive hjemme i Fortællingen. Der dukker hyppig Navne op, uden at man faar tilstrækkelig Forklaring, og der er Personer, som man vedblivende ikke lærer nøjere at kende end de Folk, man i Livet tilfældig møder en Gang og saa først ser igen efter Aars Forløb. Og som han har sin egen Fortællemaade og sin egen Stil, har han sin egen Viden. Garborg minder om de ensomme Mennesker, man undertiden kan overraske i en meddelsom Stemning, og som saa henriver en ved deres Livlighed og egne Synsmaader. Alt har de set og véd de, og alt paa en særegen Maade, der ligner og ikke ligner det, man er vant til at høre.

Kendemærket paa Garborgs Forfatterskab skulde da være en vis Haardnakkethed i Synsmaaderne, en djærv og munter Forstand, som gaar sine egne Veje, et Vid og en Form af ubetinget mandlig Art. Ikke faa Forfattere kan gøre Kvinderne deres hurtige Opfattelse og flakkende Tanker efter. Deri har Garborg ikke sin Styrke. Hans Tanker følger faste Kurver, og jævnlig slipper derved en Del af de »smaa« Bestemmelser i Livet ham af Syne. Men til Gengæld tager han fastere end de fleste om det væsentlige. Han skildrer Mænd bedst, fordi de som Regel har de mest udprægede Forestillingsformer, men for øvrig véd han god Besked om Kvinder ogsaa, — kun at der i hans Gengivelse undertiden mangler det levendegørende Pust, som skulde bringe dem ud af Tilstanden, hvori de ikke kan vægre sig ved at sige og gøre det, han forlanger af dem. Han har noget af Hypnotisørens Magt over sine Kvinder, de betror ham deres Hemmeligheder, men man mærker hans Indflydelse i Svarene.

Garborg er den kraftigste af Mændene i nordisk Literatur.

E. Skram.

Fra Jubilæums-Kunstudstillingen i Berlin.

I.

Den tyske Afdeling.

Berlin imponerer den fremmede ved Udfoldelsen af en næsten utrolig Mægtighed i alle Forhold. Man overvældes af Massen, af denne Ødslen med Land, denne Hensynsløshed overfor det ikke længer tidssvarende, denne Tyngde og Vægt og ligefrem brovtende Kraft i hvert nyt Foretagende. -- Og saa tvivler man ikke et Øjeblik om, som ofte i Paris, at der er Gehalt og forsvarligt Fundament i Grunden.

Et andet Spørgsmaal bliver, om der ved Siden af denne udfordrende Højrøstethed følger et tilstrækkeligt Maal af Skønhed og Renhed i Smagen. — Det kan være meget godt at have en stærk Stemme, men man maa ogsaa forstaa at lede den med Smag: buldrer man op, uden Hensyn til god Tone, kan man maaske meget vel blive Kgl. Kammersanger, men man risikerer ogsaa, at Godtfolk holder Hænderne for Øret.

Berlin har en Stentorstemme, og der er ofte Klang og Fylde i den; men paa en Gang — før man aner det ringeste — hviner en falsk Tone sig frem, eller den knækker ganske over. Den byder paa de rigeste og varigste Indtryk; men bedst som man føler sig betaget og ret vil give sig Nydelsen i Vold, saa stikker det platte, det søgte, det ufine — kort sagt Smagløsheden sin Hestefod frem, og man staar atter kold og lidet troende overfor hele Herligheden.

Med Hensyn til visse Ejendommeligheder, som den evindelige Forgudelse af »Der Greise« og alt hvad ham vedrører, samt den stadigt bølgende patriotiske Svada i Bladene, maa man imidlertid

vogte sig for ikke at fælde nogen uretfærdig Dom: En Tysker vilde ikke være Tysker, hvis han ikke følte sit Hjærte banke højere ved Synet af en kongelig Kusk. Os andre falder saadant tungt for Brystet. — For Tyskeren er det en meget naturlig Ting. Hans »schwungvolle« Pathos er her ganske sikkert ægte.[1])

I Kunsten, hvor man jo fremfor alt søger Sandhed og Ægthed i Følelsen, og gærne undskylder mangelfulde Ævner eller et mindre bestikkende Ydre, naar blot Aanden er den rette, føles denne »Überschwenglichkeit« dobbelt ubehagelig og dobbelt hæslig.

Den tyske Kunst raader over betydelige, til Dels eminente Begavelser; men det er kun de færreste af dem, der formaa at skille det ægte fra det uægte, det virkelig følte fra det paaklistrede Føleri.

Naar man gik den tyske Afdeling paa Jubilæums-Udstillingen — og det var selvfølgelig den dominerende — igennem, havde man den underlige Fornemmelse, at Billederne ligesom fiskede efter at vække ens Opmærksomhed, at de hang med optrukne Smil, parat til at tage sig saa fordelagtig ud, som paa nogen Maade muligt. De formelig koketterede med Beskueren. Gav man sig imidlertid til at søge, skille og vrage, fandt man ofte, i Ly af dette vildtvoksende, spraglede Ukrudt, mangen sødt duftende, fint formet lille Plante. Men der skulde næsten Overvindelse til.

Det sørgeligste ved Sagen er dog, at denne Flitterkunst paa det kraftigste støttes af Publikum, ja ligefrem fordres af dette: Jo grellere Uægtheden er, jo mere sønderrivende Sorgen eller vammelsødt Smilet, jo mere flovt moraliserende Fortællingen eller ufin skrigende Farven er, desto mere applauderer det store, almægtige Publikum.

I Sandhed, en knugende Tilstand for den gode Kunst.

---

[1]) Paa et mindre Teater — dog svarende i Rang f. Eks. til vort Casino — saa' jeg en Aften en Udstyrs-Ballet: Amor, der var spillet utallige Gange og stadig for udsolgt Hus. Den behandlede hverken mere eller mindre end hele Verdenshistorien lige fra det rene Intet og til vore Dage, idet man, som Slutningstableau, ser Kejser Wilhelm i Skyerne, modtagende Kejserkronen af Bismarcks Haand, og omgiven af saa og saa mange Fyrster og Generaler, alt medens Pauker og Trompeter dundrer Nationalhymnen og Publikum hyler af Begejstring. — Hvad saa Amor specielt har med Kejseren og hans Kansler at gøre, er mindre klart. — Men opløftende maa det sandelig være — naar man er Tysker.

Iblandt de Malere — tyske Malere — der gaar deres egne Veje, uden med en Finger eller Mine at række efter Publikums Yndest, maa Fritz v. Uhde nævnes i første Række. Hans to religiøse Malerier slutter sig værdigt til, ja overgaar næsten hans fra Pariserudstillingen i Fjor bekendte: Kristus, der velsigner de smaa Børn. Det ene og mindste, som jeg for min Part sætter højst, kaldes: Komm, Herr Jesus, sei unser Gast, og forestiller Kristus, der træder ind i en Bondes Stue og bydes til Gæst af Beboerne.

Det mærkelige ved dette, som ved Uhdes andre Billeder, det, der straks gør sig bemærket, er, at Personerne alle bærer Nutidsdragter, og at Rummet er fuldtud moderne.

At møde en Kunstner, der, lig Renaissancens Stormænd, sætter sig ud over alt, hvad der hedder historisk Korrekthed i Interiør og Dragter, og vover at byde det oplyste Publikum — der ved bedre Besked — historiske, ja bibelske Optrin i moderne Udstyrelse, har noget meget overraskende og — noget meget mistænkeligt ved sig. Frækhed, Kaadhed eller Spekulation maa det være, eller noget af hvert. Ti hvem kan tro paa 40—50 Aars Barne-Uskyld nu til Dags? Vor skeptiske Tid vil ryste paa Hovedet og smile vantro ved at høre derom. Man vil bruge Ord som Perfiditet og tale om uanstændig Jagen efter at vække Opsigt ved affekteret Naivitet o. l. . . . . og jeg kan saa inderlig godt forstaa det — naar man ikke selv har set.

Jeg tilstaar, at jeg rejste til Berlin med Tvivl i Hjærtet: skulde det være muligt, skulde det nittende Aarhundrede virkelig kunne frembringe en saa uberørt, »ukultiveret« Sjæl, en saa ren, umiddelbar Førstehaands-Følelse?

Jeg kom, saà — og blev overvunden.

Uhde er et Særsyn, en Undtagelse.

Hvor andre hyller deres Stemning i antikt Klædebon, eller, hvis de ingen Stemning har, lader Klædebonnet tale for sig selv, møder Uhde med Barnets hellige og enfoldige Tro paa, at den Herre Jesus den Dag i Dag kan træde ind i Stuen og lægge sin Haand velsignende over Arbejdet og over Hvilen. Hans Kristus er ikke det Menneske, der for 1800 Aar siden vandrede omkring i Juda Land. — Det er den Barnets Gud, som vaager over hvert Fjed, som er en Ven og en Trøster i alle Forhold og tages med paa Raad selv i de mindste Bekymringer. Han har i sit Billede levendegjort den Bøn, der i naiv Troskyldighed beder Jesus til Bords,

Bønnen: Komm, Herr Jesus, sei unser Gast, und segne, was du uns bescheret hast.

Vi befinder os i en tarvelig, men rummelig Bondestue: nøgne, kalkede Vægge, et koloreret Blad her, et gammelt Spejl dèr er den eneste Prydelse. Gulvet er lagt med rødbrændte, flade Sten, fortrampet og slidt, og det massive Bjælkeloft er sodet og brunt af Ælde. Igennem det aabne Vindue i Bagvæggen strømmer et klart og køligt Morgenlys. Andre Vinduer findes ikke. Omkring det gammeldags, umalede Bord i Midten er Familjen samlet.

Man kan tænke sig, at Husherren, Familjefaderen, den unge Bondemand lige er kommen hjem fra sin Morgengerning, træt og sulten.

Saa ung han er — han ser ud til at være en 25—26 Aar — har han dog en hel Rede fuld af Børn, foruden sin gamle aflægs Fader at forsørge.

Man kan se det paa ham: de hængende Skuldre, den ludende Ryg, de grove, svulne Hænder — det fortæller alt om haardt, tungt Arbejde, liden Hvile, ingen Nyden. Slid fra tidlig Morgen til sen Aften.

Havde han ikke sin unge, raske Kone med de kraftige Arme og ferme Hænder, var han ilde faren.

Hun er just i Færd med at hælde Grøden op i det store Fællesfad, da hendes Mand siger:

— Naa, Ännchen, fold saa dine Hænder og bed os Bønnen.

Og lille Ännchen, en sød, rundkindet Tøs paa 10 Aar, folder andægtig sine Hænder, og det samme gør alle de andre Rollinger, og den gamle, krogede Bedstefader med, medens Ännchen siger Bønnen:

Komm, Herr Jesus, sei unser Gast,
Und segne, was du uns bescheret hast.

— — Og Døren gaar sagte op, og Jesus træder ind!

Som den naturligste Ting af Verden er dette fremstillet. Beboerne bliver hverken forfærdede eller synderlig overraskede.

Kristus kommer, som han var ventet, som en daglig Gæst, en Ven af Huset. Han bliver modtaget med Ærbødighed, som man modtager en Mand, man sætter megen Pris paa, og hvis Besøg er én en Ære og samtidig en hjærtelig Glæde.

Den unge Bonde rejser sig med Huen i Haanden og beder

sin Gæst tage Del i Maaltidet. Konen sætter Grødfadet paa Bordet og ser venligt opfordrende paa Jesus.

Netop ved saaledes at fremstille Begivenheden som ganske dagligdags, har Uhde vist en Takt og Finhed, som kun den ædleste kunstneriske Smag er i Besiddelse af.

Hvor alle andre vilde have slaaet om sig med Knæfald og oprakte Hænder — hvis overhovedet Ideen med de moderne Kostymer var faldet dem ind — og saaledes netop have ramt ved Siden af, idet Indtrykket da var bleven frastødende dumt og meningsløst, har Uhde med genial Umiddelbarhed grebet Kærnen i den gamle Bøn: den naive Tro paa Bogstaven.

Det er ikke noget Underværk, et Mirakel, han fortæller om. Det er Barnets fuldstændige og ureflekterede Hengivelse i Forvisningen om, at hvad der bedes om i Jesu Navn, det sker — eller kan ske — paa ganske naturlig Maade.

Der er ikke Tvivl skabt i hans Tanke.

— Uhde indtager en ganske besynderlig Stilling. Som en Aabenbaring fra længst svundne Dage, staar han der, i en Verden han ikke forstaar, og som ikke forstaar ham.

Var han ikke tillige den store Kunstner i Midlerne, han er, vilde alene denne hans hellige Uskyld og hans Mod til at bære den frem, gøre ham til et Særsyn. Nu vil han blive en ensom Stjærne, der i Nutidens nøgterne, kritiklyse Morgenskær vil minde om gamle Tiders storslagne og dog saa simple Tankeliv. — Men noget forjættende Lys vil den næppe have.

Med Hensyn til Opfattelsen af Kristusfiguren selv, er det aabenbart, at Uhde har følt sig noget usikker og vaklende.

Den er ogsaa absolut ikke tilfredsstillende.

Han har øjensynligt villet give noget andet og mere end Traditionens Kristus. Der er i alt Fald Bestræbelsér i den Retning. Men det er ikke lykkedes.

Hvad enten Uhde paa Halvvejen har tabt Modet og er veget tilbage for at gøre Springet fuldt ud, eller han ikke har formaaet at frigøre sig for den overleverede Forestilling, nok er det: hans Figur, som den er, rammer udenfor Billedets Idé, eller rettere, rammer slet ikke.

Ansigtstypen er ganske den almindeligt fastslaaede. Det er det fint byggede, noget magre Hoved, med de alvorlige, dybt liggende Øjne, den smalle, ganske svagt bøjede Næse og det bløde,

spidse Skæg, som man er vant til at se. Ogsaa det lange, i Panden skilte, lokkede Haar mangler ikke.

Uhde har ikke med en Antydning rokket ved den gamle Opfattelse.

— Og maaske han har gjort Ret heri.

Typen er jo i og for sig skøn, og éns Forestilling kan ikke have det mindste imod, at tænke sig Frelseren seende saadan ud. Og dog . . .!

At se en Maler, der saa helt igennem er ny og frisk i sin Aand, og som med Energi og Mod bryder sig Vej paa ganske ukendte Vidder, saaledes paa et enkelt og afgørende Punkt staa stille i Uvished, og ende med at tage til takke med alle og hvermands Mening — kan ikke andet end blive en halv Skuffelse; — selv om man kan ræsonnere sig til bedre Erkendelser.

— Havde han dog i det mindste udeladt den famøse Gloriering om Hovedet!

Naar jeg skal give Dem et Begreb om, ved hvilke Midler Uhde virker, hvilken Magt, der ligger i hans Tegning og Farve, hvilken Stemning, hans Toner ejer, véd jeg ikke bedre, end at sammenligne ham med en dansk, en ganske ung Maler her hjemme, med hvem han i flere Maader er beslægtet.

Det er L. A. Ring.

Ring er jo endnu ganske i sin Udvikling. Hvor langt og hvor dybt han vil naa, er der ingen, der kan sige. Uhde derimod staar i sin fulde Modenhed, udrustet med de rigeste kunstneriske Ævner og til Mesterskab beherskende sin Form.

Sammenligningen kan naturligvis ikke blive direkte. Man kan blot paapege den tilsyneladende fælles Grundbestanddel i deres Væsen: den primitive, ganske umiddelbare, næsten barnlige — men derved netop saa tillidsfulde — Oprigtighed, hvormed de lægger deres Tankeliv frem, og deres usøgte, naive Syn paa Farven.

Den, der med lidt Opmærksomhed har fulgt Ring i hans Produktion, vil have bemærket den ejendommelige Afdæmpethed i Farvemodsætningerne, den udprægede Sky for stærke Overgange, der sine Steder næsten grænser til Monotoni, og den ubehjælpsomme, stadig søgende Farvebehandling, der er ham egen.

Just de samme Træk finder man hos Uhde.

Han undgaar de rene, ubrudte Flader, det stærke Lys og den fulde, dybe Skygge. Hans Ideal er det fine, kølige Halvlys, med en tydelig Tilbøjelighed for det graa. — Og saa én Ting til:

i Retning af at give det stoflige, navnlig Klæde, er han en Realist om en Hals.

Jeg mindes ikke at have set nogen, der kommer ham nær, hvor Talen f. Eks. er om at fremstille Folder i gammelt, brugt Tøj. Han har til Fuldkommenhed studeret det slunkne Fald i et Par daglige Arbejdsbukser, den Uendelighed af Smaalæg, Blankheder, Flossethed o. s. v., der fremkommer ved lang Tids Brug. Den vide, graablaa Kittel eller Slaabrok, som Kristus bærer, er ikke ordnet i faste, dybe Folder, med harmoniske Fald, som Stil og Skønhed jo ellers fordrer. — Der er ikke Spor af musikalsk Rytme at opdage. Det hele opløser sig i en Mangfoldighed af Smaaknæk og bløde Sving, med tunge, nedfaldende Linjer iblandt; ganske som et tykt, vegt Stof ved langvarigt Brug i alskens Vejr, af sig selv vilde danne sig. — Skønt er det ganske vist ikke i stræng æstetisk Forstand, men sandt er det.

Paa ganske enkelte Punkter aabenbarer der sig en mærkelig Løshed i Tegningen. Saaledes Kristus' venstre Arm og Haand, der er aldeles fortegnet og misforstaaet i Formen, — Det kommer saa meget des mere overraskende, som næsten alt det øvrige er tegnet med stor Dygtighed og mageløs Følelse netop for Formens Finhed.

— — Uhdes andet Billede paa Udstillingen: Den hellige Nadvere, er meget stort og grandiost anlagt i alle Forhold. — Det vilde imidlertid føre for vidt i denne Oversigt at give blot en nogenlunde fyldig Redegørelse af Tanke, Opfattelse og Udførelse, til at jeg tør indlade mig derpaa.

Muligvis finder jeg Lejlighed til senere at vende tilbage til dette storslaaede Værk, der rummer saa mange geniale og usigelig betagende Enkeltheder.

* * *

En i sit Fædreland meget bekendt Maler er Alb. Keller. Paa Jubilæumsudstillingen mødte han med et kolossalt Maleri over et bibelsk Motiv: Jaïri Datters Opvækkelse.

Det var malet med glimrende Virtuositet og tillige solid Dygtighed, og Hovedpersonerne, Kristus og den unge, livsvakte Pige, var skildret med virkelig gribende Inderlighed.

Man vil maaske glemme de fleste Enkeltheder i dette Billede: den tilstrømmende Mængde udenfor Huset, de spændt bevægede

Familjemedlemmer: Faderen ved Fodenden, og Moderen, der i Fortvivlelse har kastet sig over Baaren — der var meget ægte følt og skønt ogsaa deri, noget egentlig personligt nyt var det ikke lykkedes at give — men jeg tror ikke, man glemmer den Bevægelse, hvormed den unge Pige kommer til sig selv. — Hun er fremstillet siddende overende paa Baaren, lige i det Øjeblik, da hun lysblændet, forvirret, sitrende af Anspændelse er vaagnet op med vidaabne Øjne, søger at orientere sig og blive klar over sig selv.

Kristus holder hendes ene Haand og bøjer sig beroligende og undersøgende over hende.

Der var noget ubeskrivelig rørende over denne Gruppe.

Det ganske unge Pigelegeme — til Hofterne blottet — var i sin magre, fintlinjede Bygning, og grebet, som det var, af kuldskær, angstfuld Nervøsitet, et Billede, der vil fæstne sig i Erindringen.

— Der var ogsaa i den Figur lykkeligt skabt en Sjæl i et Legeme, hvis Form til Fuldkommenhed var behersket. — Og den Kunst er ikke alle givet.

Farven var behandlet med imponerende Rutine — maaske sine Steder for drevent. I Modsætning til hos Uhde havde man den ikke helt behagelige Fornemmelse, at Maleren overalt paa en Prik har vidst, hvordan »den Pølse skulde skæres«; han har ikke søgende og prøvende fundet sig til rette. Alt er beregnet og udenadlært forud.

— Men han kan med største Ret gøre Fordring paa at kaldes Virtuos.

Et Billede, ligeledes af enorme Dimensioner: die letzte Aussage, af Kampf, indtog en meget høj Rang i den tyske Afdeling.

En Arbejdsmand er kvæstet og døende bragt hjem. Han er af sine Kammerater bleven anbragt paa Gulvet og overgivet til sin forfærdede og ulykkelige Kones Omsorg. Hun har lagt sig paa Knæ for at støtte ham, medens han, med Anspændelse af sine sidste Kræfter, søger at afgive Beretning til en Gensdarm, der i Embeds Medfør har indfundet sig og, siddende paa en Stol i Forgrunden, med militær Forretningsmæssighed gør sine Optegnelser. — I Døren til højre i Baggrunden har en Del opskræmte Gen- og Naboer samlet sig, der ivrigt hviskende diskuterer Ulykken.

Dette Motiv, i sig selv saa tungt og bedrøveligt, var ikke gjort mildere ved nogen som helst Tillæmpning eller Fortielse og ikke krydret ved Tanke af melodramatisk Effekt, som hændervridende Fortvivlelse, opslaaede Salmebøger eller andet ædelt Tilbehør. Historien var taget ligefrem og brutalt af Virkeligheden og skildret med en naturalistisk Ubønhørlighed, der søger sin Lige og i tysk Kunst vistnok er enestaaende.

Den lemlæstede Arbejder var malet med et Mod og en Sandhedskærlighed, der vilde faa Haarene til at rejse sig paa Hovedet af hjemlige Skønaander i Kunsten. Den næsten forbløffende Dygtighed og Overlegenhed i Detailstudiet, der samtidig overalt gjorde sig gældende, vilde næppe være tilstrækkeligt til at forsone den krænkede Pænhed.

Alene disse Hænder! røde og snavsede, som de er, og de knortede, tykhudede Fingre, der vaklende og glidende stemmer mod Gulvet.

Og saa det livssvindende Udtryk i Ansigtet. Læberne, tørre og matblaa, krampagtigt famlende efter Ord, og de sanseløst stive, hvidnende Øjne.

Det hele gav et virkelig grufuldt Indtryk af Kamp mellem Liv og Død.

Farven var dertil nobel og fint stemt. Baggrundsvæggens pyntløse Graa og de douce, stærkt brudte Toner i Figurernes Klæder var valgt med dannet og fornem Smag.

— Et uhyggeligt, men kraftigt Indlæg i Problemet: Arvelighed var udstillet af Münchneren Habermann.

En brystsyg Moder kommer med sin lille Søn til Lægen, for at faa konstateret Tilstedeværelsen af den samme Sygdom hos Drengen.

Med spændte Miner sidder hun der, angstfuld ventende Resultatet, medens Lægen, med den lille paa Skødet, tavs og omhyggelig undersøger, banker, lytter.

Den magre, blege, lille Fyr sidder halv nøgen og forknyt og skotter efter de underlige, blanke Instrumenter, der i uhyggelig Mængde er spredt omkring paa Bordet.

— Der var i dette Arbejde nedlagt megen Dygtighed. Skildringen var naturlig, og der var skarpt og rigtigt sete Iagttagelser i Karakteristiken. Farven manglede Klarhed, den var sort og død, men dog harmonisk og diskret stemt.

Billedet har imidlertid ikke alene ved sit gode Indhold Krav paa Opmærksomhed. — Det rejser jo nemlig tillige Spørgsmaalet om Problemdebattens Berettigelse ogsaa i Malerkunst. Og derom kan vel siges en Del baade for og imod.

Det er indlysende, at de Spørgsmaal og Ideer, som er oppe i Tiden, og som beskæftiger alle tænkende Mennesker, ogsaa har Tilhængere eller Modstandere blandt Kunstnerne.

Man kan spørge: hvorfor maa de ikke, med de Midler, der er dem givet, tage Parti?

Forfatterne, de af dem, der overhovedet vil mere end underholde, stiller sig jo alle bestemt og tydeligt enten paa den ene eller den anden Side. Hvorfor maa da Kunstnerne, de, hvis Stræben gaar ud over det at være til Dekoration i Dagligstuen, hvorfor maa de ikke tage Del i Striden, saa langt som de maleriske Midler tillader det?

Jeg kan ikke indse det uberettigede eller uheldige deri.

En anden Sag bliver det naturligvis, naar man, som Gabriel Max i sit Vivisektions-Billede, tager sin Tilflugt til Mystiken eller det symbolske Fantasteri. — Tendensmaleriet er kun muligt, naar alt fremtræder i fuldt Dagslys med Virkeligheden som Udgangspunkt.

Forfatteren har det Fortrin, at han kan give os en Udvikling, en forklarende Indledning, en konsekvent Slutning. Han kan give en fortsat Række af Sjælemalerier, hvorimod Maleren er indskrænket til en enkelt Situation, og endda kun ufuldkomment kan trænge til Bunds i det indre Menneskeliv.

Vaabnene er altsaa ikke lige.

Imidlertid turde det være et Spørgsmaal, om ikke Maleren, i sit enkelte Billede, kan opnaa en mere levende Virkning, end Forf. i det tilsvarende Motiv i Prosa? — Jeg tror det.

— — I Portrætfaget var ydet flere fortræffelige Ting, og da navnlig Herreportræter. Naar det er en Dame, der skal males — en ung Dame — er der jo, og sikkert ikke mindst i Tyskland, flere Hensyn at tage: Stillingen skal være yndefuld, lidt skødesløs, Hænderne hvide med rosenskære Negle, Udtrykket i Ansigtet saa engleligt, som det paa nogen Maade er foreneligt med de givne Træk, Øjnene store og dybe i Blikket, Munden rød og sødt smilende o. s. v. — Altsammen Ting, der stiller sig slemt i Vejen for en dybere personlig Opfattelse af Væsnet, Karakteren, der let ganske forsvinder i lutter för tilfället lavede Yndigheder.

Carl Gussow's Dameportræt er et ypperligt Eksempel herpaa.

Farven var en Skala af hvidt, fra det hvideste hvide, blankt og spillende, over det mat gyldne, lysmættede til det skyggede, kølig graa, med Brydninger af rosa og lilla. De eneste dybe Toner i denne højt stemte Koncert dannede Haaret og de store, sorte Øjne, der udfordrende og opfordrende søgte Beundrere.

Det var unægtelig »gjort« med besnærende Raffinement.

Imidlertid spejdede man forgæves efter en Personlighed bag denne smilende Maske. Alle Forsøg paa at trænge igennem, faa noget at vide om hvad der rummedes af Tanker og Følelser, hvorledes Mennesket var — strandede evindeligt paa dette Smil, der i meningsløs Udholdenhed spillede om de stærkt røde Læber.

Et henrivende Søndagsansigt, der forsigtigt dækkede over dagligdags Træk, maaske ikke saa lattermildt smukke, men til Gengæld indholdsrigere og sandere.

— Men Publikum var henrykt. Skarevis stod det foran Billedet i andagtsfuld Beskuelse. — Og hvad kan en Kunstner egentlig ønske sig mere?

— Af Thedy fandtes et Par ypperlige Herreportræter.

Det ene bredt og kraftigt malet, lysende af et overstrømmende Humør. Det andet en Pastiche over gammeltysk Portrætkunst, saa fuldendt troværdig i Opfattelse og Udførelse, at man virkelig kunde ledes i Tvivl om Aarstallets paalidelige Angivelse.

N. V. Dorph.

Kristian Arentzen: Fra yngre og ældre Dage.

(230 S. Otto B. Wroblewsky. 1886).

Et venligt Ord, — et venligt Ord,
Hvor gjør det Sjælen godt!
Som Duggen paa den tørre Jord,
Det lokker frem et Blomsterflor.
O Tak for hvert et venligt Ord,
Ja, for det mindste blot!
— — — — — — — —
Min Haand til Fjende som til Ven,
Til ukjendt som til kjendt!
Kun ved Dig helt at give hen
Du vinder helt Dig selv igjen.
Min Fjende favner jeg som Ven
I Fred, fra Himlen sendt.
— — — — — — — —

Saa blødt og vemodigt, saa kærligt og forsonligt sang Kristian Arentzen i Aaret 1867.

Tiderne har forandret sig! Tonen i hans sidste Bog har ofte en haard og bitter Klang; man maa ønske ham, at det maa lykkes ham at vinde »den kostelige Gave«, han selv saa kønt beder om:

I Skyggen at boe, men dog være glad
Og intet Begær at have,

ti hans Bog tyder rigtignok paa, at han endnu ikke har erhvervet sig den.

Og dog har Kristian Arentzen baade fortjænt og modtaget mange venlige Ord i sit Liv.

Jeg husker endnu fra Skoleaarene, hvorledes alle vi Drenge, hvem der var en lille Smule ved, hang ved ham og beundrende

lyttede til hans mærkelig vækkende, barokke og stærkt personlige Foredrag.

Og senere, hvorledes vi besøgte ham i hans altid gæstfri Hjem, i Begyndelsen forlegne og smigrede ved at være i Besøg hos vor Lærer, men bagefter gemytlige, glade og frejdige, bøjende os under hans Persons Overlegenhed og grebne af hans Varme og Begejstring.

Og endnu senere, da den nye Tid begyndte at lysne, da det ikke længer var nødvendigt udelukkende at slaa Knips i Lommen, men da det hidtil kun i det stille udtalte Ord kækt vovede sig frem for Lyset, baade paa Tryk og i det selskabelige Liv, da sad han blandt os som den fejrede Fører, Digterne sang Sange til hans Pris og dedicerede ham deres Bøger, og alle var vi fyldte af varm Sympati og Taknemlighed mod vor gamle Lærer, som først af alle havde ledet vore Tanker i den rette Retning, han, som for os havde været den Johannes, der havde beredt Vejen.

Kristian Arentzen har aldrig troet om sig selv, at han var udsét til at være den nye Tids Skaber, men ligesom man gærne selv indrømmer sine Svagheder, men nødig hører dem nævne af andre, saaledes drog Bitterheden ind i Arentzens Sind, da den rette Gudernes udvalgte kom.

Han har aldrig inderst inde følt nogen ret alvorlig Sympati for Georg Brandes; dertil var der for megen Lighed i deres Idéer og for liden i deres Personligheder og deres Begavelses Omfang; den ældres halvt drømmerige, springende Genialitet passede saa daarligt til den yngres klare Stringens og frodige Daadskraft.

Og da Arentzens egne Elever begyndte selvstændig at producere, og da deres Produktioner vandt Terræn ude i Livet, saa forstod han ikke rigtigt, hvorledes det gik til, at han altid maatte saa, men at de andre, for hvem han havde gødet Marken, at de skulde høste; han forstod ikke, at det er et lige saa strængt Arbejde at høste som at saa, og hans Dom blev derfor let uretfærdig; han forstod ikke, at hans mærkelige Paavirknings- og Fødselshjælperævne netop paa det nøjeste hang sammen med Begrænsningen af hans skabende Ævne, og bitter i sit Sind trak han sig ud af Kampen og Livet og helligede sin Tid til alvorlige Studier af Fortidens Literatur, i det Haab derigennem at glemme Nutidens.

Men hans Aand var endnu for livfuld og kraftig til fuldstændig at kunne opgive Produktionen, og paa Grund af den ensomme Tilværelse, han førte, kom han ganske naturligt til mere end tidligere at beskæftige sig med sit eget Liv, da han ikke vilde beskæftige sig med Samtidens, og Resultatet af sine Erindringer har han nu nedlagt i denne Bog.

For saa vidt er alt godt, og Arentzen er en Mand, betydelig nok til at vække Omverdenens Interesse for sine Livshændelser. Men des værre er Bogen ikke bleven til, hvad den kunde og burde være. Den er en Skuffelse baade for hans Venner og Fjender; for de første, fordi den ikke er gennemtrængt af den varme Humanitets- og Frihedsfølelse, de havde ventet, for de sidste, fordi den ikke tilstrækkeligt giver de intime Afsløringer, de havde haabet, for dem alle, fordi den i og for sig ikke er betydelig nok.

Den giver nemlig gennemgaaende altfor lidt paa alle de Punkter, hvor man netop ønskede Besked. Forf. fortæller en Del Træk fra sin Barndom og Ungdom, men man lærer ikke ret Tiden at kende gennem dem; han fortæller om sit Samliv med mange ypperlige Mænd, men han giver ingen nye Bidrag til deres Karakteristik, enkelte Anekdoter undtagne, som f. Eks. det fortræffeligt fortalte Møde mellem Goldschmidt og P. L. Møller; han fortæller endelig om sine yngre Venner og Elever, men Skildringen af dem er altfor spinkel og sporadisk.

Og saa er det en underlig Halvhedens og Fortielsens Bog. Hvorfor nævner han ikke med et Ord den gamle Liebenberg, der dog Aaringer igennem som trofast Ven læste Korrektur paa hans omfattende literærhistoriske Værk? Hvorfor nævner han ikke afdøde Professor Schiødte, hvis Personlighed han dog følte sig stærkt betagen af, og med hvem han i en Aarrække havde venskabelig Omgang? Hvorfor nævner han ikke sine Forhandlinger med Biskop Martensen i Slutningen af Halvfjærdserne angaaende Docentposten i Æstetik?

Saaledes kan man blive ved at spørge.

Hans Rejsebeskrivelser burde ikke været medtagne; de indskrænker sig nærmest til en Opremsning, som kun har ren privat Interesse.

Til Gengæld vrimler Bogen af virkelig smukke, sandt følte og klangfuldt formede Digte, som paa det klareste beviser Arentzens ægte Digterbegavelse. Og paa ét Omraade giver han bestandig helt sig selv, det er ved Omtalen af sin Hustru og sit Hjem; alt, hvad

han siger om dem, er rørende i al sin Simpelhed, hvert Ord kommer fra Hjærtet og gaar til Hjærtet.

Havde Kristian Arentzen under Nedskrivningen af sin Bog tænkt lidt mindre paa sin egen Personlighed og betragtet de Mænd, han har truffet i sit Liv, lidt mere i Forhold til Omverdenen og lidt mindre i Forhold til ham selv, saa vilde Bogen have vundet betydeligt.

Som den nu en Gang er, staar den ikke paa Højde med Forfatterens Personlighed, og dog, har han af en meget almindelig og saare naturlig Svaghed villet benytte den som Pjedestal for sin Buste; han maa derfor tilgive, at jeg som gammel Ven og Elev har tilladt mig at gaa Tegningen til Pjedestalen lidt efter.

Erik Schiødte.

Teatrene.

(Fra 27 Decbr. — 12 Febr.)

Kravet paa et literært Repertoire er hverken fra i Dag eller fra i Gaar, alt i mange Aar har det summet om Ørene paa vore Teaterdirektører. Og de stiller sig højst imødekommende overfor dette Krav, ogsaa de føler det nuværende Repertoires Elendighed, gærne gad de hellere i Dag end i Morgen bytte det bort for et godt, men Publikum, saa lyder deres Udsagn, vil ikke se gode Stykker, det bliver ligefrem borte fra disse Forestillinger. Derfor bøjer Direktørerne, skøndt med tungt Hjærte, Nakken under Publikums Aag, de spiller Folkekomedier, Æventyrkomedier, Operetter, kort sagt alle disse Kunstafarter, der er lidt af alt og intet helt. Se blot rundt paa Teatrenes Plakater: det kongelige Teater spiller *Der var engang* —, Dagmarteatret *Landsoldaten*, Kasino *Askepot* og Folketeatret har nys sluppet *Velgørenhed en gros & en detail*. Titlerne synes talende nok, ingen levende Mo'erssjæl vil falde paa, at disse Navne skulde dække over virkelig sand Menneskeskildring.

Literært Repertoire betaler sig ikke, det er altsaa Grunden til Repertoirets Maadelighed, men betaler da alle disse Udstyrsstykker sig saa vist, er der slet ingen Risiko ved at sætte saa meget ind paa dem? Ja, *Landsoldaten* betaler sig, det kan hvert Barn se, og *Der var engang* — tegner jo ogsaa godt i denne Henseende, dog maa man vel spørge: er dette mere end et Tilfælde? Kan noget Menneske, selv den mest erfarne Direktør, forud beregne, det og det Stykke vil gaa saa eller saa mange Gange for udsolgt Hus? Nej visselig, det hele er Tilfældighed; hvis ikke saa var, hvorfor sætter vore Teaterdirektører sig da ofte i store Udgifter uden at naa mere end en kneben halv Succes, som nu Folketeatret med *Velgørenhed* og Kasino med *Askepot*? Det er disse Spørgsmaal, Københavns Teaterdirektører skylder Svar paa, og saa paa ét endnu: naar og hvor har det vist sig her i København, at et virkelig literært Repertoire, ledet af en fast Haand, ikke har betalt sig? Det skal ikke nytte de ærede Direktører at henvise til de tomme Bænke, der altfor ofte ved deres uhyggelige Grinen-frem har standset en god Forestilling, ti disse spredte literære Forestillinger, vore Teatre i Ny og Næ fremføre, kan ingenlunde gøre Fordring paa Navnet: literært Repertoire. Tvært imod, disse Forestillinger ere at ligne ved Lygtemænd. Er det endelig lykkedes at faa det snævre, kræsne Publikum lokket ud af dets fornemme Tilbageholdenhed, gaar det tit ligervis som ude i Mosen, det gode Stykke drages pludselig ind, og inden den kræsne Tilskuer véd et Ord af det hele, sidder han op til begge Øren i det rædselsfuldeste Uføre af Folkekomedier og

Operetter og meget andet lignende. Saaledes narret, skal der næste Gang endnu længere Tid og mere Arbejde til at lokke ham ud af hans Skal. Denne Springen i Repertoiret fra det ene til lige det modsatte virker ogsaa foruroligende paa det store, brede Publikum, ogsaa det spørger sig selv, om det er Meningen at være det til Vilje eller ej.

Dette sidste synes Direktørerne at have faaet Øjet op for og skrevet sig det gamle Ord om Mohamed og Bjærget bag Øret. Dog har de vist taget dette noget for bogstaveligt. Hvad om de havde søgt at servere de fine literære Retter, der ere „Kaviar for den store Hob", saaledes at de ogsaa vandt dennes Bifald, søgt at forgylde Pillen, saa den gled glat ned. Noget saadant er kun sjælden forsøgt, og de gjorte Forsøg have paa *Peer Gynt* nær været noget tarvelige, dog har Heldet altid tilsmilet dem. Husk saaledes blot paa Folketeatrets Opførelse af Hertz's *Flyttedagen* i forrige Teateraar: med hvor smaa Midler havde man ikke her opnaaet at tegne et Tidsbillede, der vandt Anerkendelse hos det kunstforstandige Publikum, og hjalp det store Publikum til bedre Forstaaelse af Stykket. For et Par Aar tilbage naaede det kongelige Teater med en af Heibergs tarveligste Vaudeviller *Køge Huskors* et lignende Scenelield ved ganske det samme Middel: datidige Kostymer. Hvorfor mon det da ikke forsøges oftere? Hvorfor spiller man alle saadanne ældre Stykker i et Udstyr, der knager af Ælde og knirker af Karrighed, naar man véd, at de i denne Forfatning ikke trækker Hus, medens et blot og bart Forsøg paa en stilfuld Iscenesættelse næsten sikrer en Succes? Og med de moderne Skuespil forholder det sig paa samme Maade omtrent, der gøres saa godt som intet for at fængsle ogsaa det Publikum, hvis Interesse er uliterær. Lad os tage et Eksempel fra de sidste Tider, lad os tage *Tre Par*: hvad havde været rimeligere end at Par efter Par paa Skøjter var faret hen over den store, blanke Isflade i 2den Akt; Forfatteren foreskriver i den trykte Tekst udtrykkeligt noget saadant, men Teatret forsmaaede fornemt slige Lokkemidler, og Kiellands Stykke vil snart have mistet sin Tiltrækningskraft. Altsaa kan man vel af alt dette drage den Slutning, at indtil den Dag i Dag har det ikke vist sig, at et literært Repertoire ikke kan bære et Teater, og det af den ganske simple Grund, at et saadant Repertoire aldrig er forsøgt her i København.

Da nu vort første Teater ogsaa gav sig i Lag med Udstyrsstykker, var man berettiget til at vente noget ganske overordentligt eller dog noget nyt, ti det er der ingen Tvivl om, at her ligger megen uopdyrket Jord hen, der blot venter paa sin Mand, for at indvindes for Kunsten, dog *Der var engang* — skuffede alle saadanne Forventninger. Det kongelige Teater efterlignede her kun de andre Teatre og fremstillede en Del mere eller mindre virkningsfulde Tableauer, der lige saa godt kunde staa hver for sig, der var ingen nødvendig Sammenhæng mellem dem, saa ganske og aldeles skjulte de Hovedpersonerne. Et Eksempel blandt mange: Markedsscenen. Det gjaldt her at give et Billede af Markedets brogede Virvar og Gøgl som Ramme om Prinsessens Fornedrelse til Pottemagerske. Helt anderledes paa det kongelige Teater, Prinsessen var skubbet til Side som et uvedkommende Skumpelskud, og Interessen optoges helt af en tre-fire Hold Dansere og Danserinder. De traadte hver sin Karakterdans, medens Kasper Røghat agerede en Slags talende Balletprogram, saa forsvandt de lige saa pludselig, som de vare komne. Og næppe var det sidste Dansetrin traadt, før Prinsen i en brutal Landsknægts Skikkelse, sikkert til stor Forbavselse

for den største Del af Tilskuerne, sønderslog den stakkels Prinsesses Pottemagerlager, og dermed var den Potte ude. Og endnu et Eksempel: hvorledes er det dog Jægerne ere stillede op i sidste Tableau, de staar bundtet sammen som en Flok Slagtekvæg, langt naturligere havde de taget sig ud liggende i Græsset. Maaske vilde Sangen ikke lyde saa musikalsk korrekt, og maaske der paa et anderledes arrangeret Marked ikke gaves Lejlighed til Udfoldelse af saa megen koreografisk Dygtighed, dog hvad gjorde det vel egentlig til Sagen? Hvad er det vigtigste: Bravursang og Bravurdans eller et livligt illuderende Billede? Naar Ballet og Opera medvirker i et Skuespil, saa er de kun Ornamenter, og skal ikke have Lov til at brede sig selvstændigt indenfor Skuespillets Ramme. Dette var netop Hovedfejlen ved det Teaters Iscenesættelse, at Dans og Sang virkede paa egen Haand. Ingen klog Feltherre lader det være Hjælpetropperne, der afgør Slagets Udfald. Udstyrelsen af *Der var engang* — stod i sin Helhed vel nok en Smule over Kasinos af *Askepot*, men til Gengæld rummede det ingen Scene saa smuk og umiddelbart betagende ved sin nationale Duft som Nissernes Julefest i *Askepot*.

Teksterne til disse to Æventyrkomedier vare vel omtrent lige tynde, naturligvis fandtes der en Del skønne Vers i Hr. Drachmanns, men saa var Hr. Marcussens en Del harmløsere. Denne megen Deklamation til Danmarks, og atter Danmarks Pris bliver nemlig let usmagelig i Længden, og Prinsens Optugtelse af Prinsessen gennem Dyd og gode Sæder til den rene Kærlighed vander ud i en Mælkebrødspoesi, der kun slet passer ind i Æventyrenes uslikkede Verden. Baade paa det kongelige Teater og Kasino anspændte de fornemste Kræfter sig af bedste Ævne, men „hvor intet er, har selv Kejseren sin Ret fortabt". Skulde man endelig nævne nogen, da maatte det være Hr. Albert Helsengreen, i hvis Lod det var faldet at fremstille en Art værdig Fader, der af Angst for Fattigdom og Nød trækker Ægtemandsnathuen paa; dog kom denne udprægede Komiker godt herfra, ja gjorde endog et ret paalideligt Indtryk.

Naar man fra al dette Æventyrpaastyr pludselig staar overfor Dr. Schandorphs *Uden Midtpunkt*, faar man en Fornemmelse omtrent vel som den, en Sømand føler, naar han efter lang Omflakken paa det øde Hav pludselig øjner Land. Det er Mennesker af Kød og Blod, de taler vort Sprog, de svæver ikke oppe i den taagede Verse-Verden. Glæden over atter en Gang igen at være sammen med rigtige Mennesker faar én let til at lukke Øjet for de Par Minuter, Schandorph til Slut fører sine Personer bort fra Virkelighedens faste Grund, ikke til den blege Romantiks Gengangerland, men til et Utopien, hvor Hjærtets Saar læges hurtigere end i Virkelighedens koldere Rige. Gærne vil han se de Mennesker lykkelige, han holder af, derfor kan han ikke bringe det over sit Hjærte at lade sin unge Veninde, Komtesse Alvilda, sidde ene tilbage, og han sender hende saa i Barndomsvennen Otto en mild Trøster og en trofast Ven.

Skuespillet *Uden Midtpunkt* er ikke nogen Dramatisering af Fortællingen af samme Navn. Nej, fra Grunden af er det tømret op fra nyt, ingen Kendskab til Fortællingen fordres for at nyde Stykket, ja det er vel endog et Spørgsmaal, om dette ikke havde staaet sig ved at faa et andet Navn, det gamle passer ikke ret. Dog det er en Bagatel i Sammenligning med alt det gode, det rummer i sine fire Akter. Nu først Introduktionen: med faa, sikre Streger tegner Schandorph for os et klart Billede af Livet paa det adelige Herresæde Lungelse. Der er tyst i de store Rum, ingen høj Tale jager de henfarne Slægters

Aander paa Flugt, der ruger som Aarhundreders Tradition i disse Sale, og den bøjer det kækkeste, friskeste Sind som den vegeste Pilevaand; i disse Sale lærer man at resignere. Først naar Schandorph med Mesterhaand har tegnet denne Baggrund, sætter han det dramatiske Hjul i Bevægelse, og Tilskuerne forstaar som i faa andre Skuespil dets Rullen.

Karl Albrecht bringer som et Pust med sig af det udenfor Lungelse pulserende Liv; ind i den trykkende Atmosfære, der bestaar af Adelsdumhed og Rangsuforskammethed, bringer han en Smule frisk Luft, intet Under derfor at han volder Forstyrrelse. Den endnu ulmende Glød i Grevindens Hjærte blusser op, og Komtessen tror i ham at have fundet den, hun alt længe i Løndom har higet mod. Dog er det vel en Kende for hurtigt, naar straks Albrechts første Sang virker dragende paa dem begge, og er det ikke en Smule urimeligt, at den ny Informator næppe fem Minuter efter sin Ankomst giver sig til at „touchere“ det adelige Klaver; til det rækker vist ikke Albrechts Studentervigtighed. Dog sligt er kun Ubehændighed, hvad ogsaa Mødet mellem Holm og Albrecht i 2den Akt er. De taler nemlig her som om det var første Gang, de saas paa Lungelse, og det er det næppe, Otto er jo ikke rejst, da Albrecht indtræffer til Gaarden, og mellem 1ste og 2den Akt ligger der i alt Fald nogen Tid.

Var det ikke Kritikerens Pligt at oplede og for Forfatteren udpege saadanne Smaapletter, vilde han meget hellere lukke Øjet til for dem og glædes, kun glædes over det meget fortrinlige i Stykket. Replikerne, denne Hovedhjørnesten for et Skuespil, de ere mere end gode. Sprogtonen er let nyanceret i dem, hver Person har sine særlige Ord, sin egen Ordstilling, næsten enhver Replik vilde lagt i en andens Mund raabe Vagt i Gevær. Bedst er vel Grevindens og Albrechts; hun taler med stilfærdige Ord i en let sørgmodig Tone, han derimod med store, ikke sjældent for store Ord, Selvbehaget stikker sin Bukkefod frem alle Vegne, det er Æstetikeren fra de nationalliberales Lejr, evig og altid omsætter han Livets Tilskikkelser til Digt, selv, da han skal foretage saa vigtigt et Skridt som en Flugt med Komtessen, maa han først digte denne Flugt: „det skal blive en Flugt som i et af de gamle lystige Sangspil ... en Bortførelse fra Klostret eller Serailet“. Mindst personlig synes Nytteprædikanten, Forstkandidat Otto Holm. Havde Schandorph ikke villet bruge ham som en frelsende Engel, kunde han uden Skade for Stykket være udeladt.

Stykkets største Svaghed er Slutningen. Det var Ansigt til Ansigt med Alvilda, Albrecht skulde vise sig som den Pjalt, han er, og hun skulde støde ham, den plukkede Fugl, bort af egen fri Vilje, nu frelses hun ved, at en anden meddeler hende den elskedes Ynkelighed. Hvad om Holm havde overrasket Albrecht og Alvilda sammen paa hans Værelse, og hun saa havde maattet skjule sig i hans „forhenværende Sovekammer“. Dér kunde hun saa faa Øret op for Hulheden af hans Ordstrøm.

Udførelsen paa Folketeatret vidnede om stor Omhu. Fru Augusta Kruse bar Prisen med sin Grevinde: som hun sad dér i den store Havestue, beskæftiget med sit Haandarbejde og dog ingensinde tabende sin lille Alvilda af Øje, fangede hun straks Tilskuernes Interesse. Og da hun saa begyndte at tale med denne behagelige, dæmpede Stemme, der kunde ligesom kæle for Datteren, hygge om den gamle Kammerherreinde, og tillige, naar det gjordes nødigt, holde i passende Afstand, havde man faaet et dybt Indblik i hendes Liv. Fri og kæk, ung og stolt, var hun en Gang for mange Aar siden som Grev Magnus's Gemalinde

traadt ind paa Lungelse, men Traditionen dér havde knuget hende i Knæ: „man skylder sin Stilling saa meget“, var det Ord, der stod at læse paa dette smukke Ansigt. Spillet i 1ste Akt dækkede fuldt ud Schandorphs Grevinde, senere hen anvendte Fruen des værre nogle falske Toner. Ingen af de andre ramte saaledes i Centrum af Forfatterens Tanke som hun, nærmest var vel Hr. Orlamundts Magnus med den sveje Greveryg, de vinstive Øjne og den dumt gabende Mund, alt i alt en paa Bunden yderst skikkelig Landjunker. Hr. Reumert havde givet Pastor Jespersen et interessant Hoved, men det syntes dog at høre bedre hjemme paa en halv forfalden Bondestudent end paa en velærværdig Pastor. Ej heller Hr. Abrahams var helt det, Forfatteren havde ment, dertil behandlede han Figuren noget for overlegent. Naturligvis tumlede Skuespilleren Albrechts Ordstrøm med stor Kunstfærdighed, maaske var Kunstfærdigheden dog en Smule for stor: „han tror jo ikke paa sine egne Ord“, sagde man hele Tiden til sig selv, og faar Tilskuerne først det Indtryk, saa Godnat Illusion. Hans vel gemytlige Flothed i Væsen og Holdning stemmede ikke ret med Sangenes halvt følsomme, halvt sømandskække Tone. Disse Sange og deres betagende Magt staar noget i Strid med det skarpe Virkelighedslys, der er Stykkets bedste Eje. Fremskridtet fra *Valgkandidater* er saa mærkbart, at enhver Skuespilven maa glædes ved, at Doktor Schandorph nu har besluttet sig til at omsætte noget af sin rige Menneskekundskab i dramatisk Form.

Foruden *Der var engang* — har det kongelige Teater kun budt paa et Par Smaating, dog de har allenfals større Interesse end det. I *En giftefærdig Datter* viste Frk. Lindemann en højst paaskønnelsesværdig Bestræbelse efter at frigøre sig for sin tidligere saa stærkt fremtrædende Hang til at efterligne Fru Hennings; der var udbredt en stille, hjemmevant Hyggelighed over hendes unge Pige, der lovede godt for Fremtiden. Den anden Bagatel er Monologen *En Fløjtesolo*. I sig selv har den ingen Interesse, men det er første Gang, at Hr. Olaf Poulsens Autoritet er bristet, Publikum hyssede, og Kritiken skældte og smældte. Dog en saadan Protest er langt mere paa sin Plads en eller anden ganske almindelig Spilleaften, naar Hr. Poulsen misbruger sit rige Lune til de utroligste Narrestreger blot for ved dem at kalde Latteren baade hos Publikum og hos de medspillende frem paa de søreste Steder. Men saa skoggerler det ganske Hus, og Kritiken protesterer ikke mod disse ganske ukunstneriske Pudsenmagerier. En Smule Modgang vilde sikkert kun gavne Hr. Poulsens Kunst.

Folketeatrets Opførelse af *En Fortid* har ledet Tanken hen paa Poul Chiewitz. Han var ikke Student, ej heller bøjede han, som det i Fyrrerne sømmede sig hver god Landets Søn, Knæ for Tidens Gudebilled, den national-liberale Student. Med skeptisk Blik saa Chiewitz paa disse „Herrer i Aandernes Rige“, paa deres Æstetik, den, han syntes, var for teologisk og for tevandet, paa deres skandinaviske Broderfølelser, dem de sang om ved Punsebollerne. Hans egne Sympatier gik mod Syd, til det fine, gratiøse franske Selskab. Og Studenterne gjorde Gengæld, gjorde alt for at trænge ham ud af det gode Selskab. De beherskede den Gang Smagen i København, deres Blad *Fædrelandet* behandlede Chiewitz ovenfra, og det var ikke altid smagfulde Lignelser, det brugte i Sammenhæng med hans Navn. Det talte saaledes i en Anmældelse af en af Chiewitz's og Reckes Vaudeviller, om Forfattere, der griber fat paa den unge Piges Stemnings fine Blomst med et Par Slagternæver og tramper den med sin

Størlehæl, eller der morer sig ved med koldblodig Ironi at oppille den Trævl for Trævl. Vel reserverede Bladet sig mod herved at sigte til de nævnte Forfattere, men der var vist ingen der tog fejl af Adressen; Chiewitz i det mindste ikke, han gemte, men glemte ikke, og i Aaret 1854 kom hans Svar paa Tiltale: *Det kedelige Drama eller Hvad der behager Publikum.* I denne literære Parodi hudfletter han ubarmhjærtigt alt det, han saa ned paa i den daværende dramatiske Literatur og højst naturligt falder Slagene ikke sjældnest ned over Hostrup, Studenternes fejrede Digter. Døden, der kort efter ramte Chiewitz, forhindrede ham i at vise, om han selv havde kunnet yde noget bedre.

Hans Produktion er ikke stor, foruden nævnte Parodi tre Fortællinger og én Komedie af eget Arbejde, end videre i Forbindelse med Adolf Recke fem Vaudeviller og nogle Oversættelser. Fortællingerne staar ikke højt i kunstnerisk Henseende, skrevne som de ere næsten helt igennem paa Avisdansk. I det hele ere de maaske ikke saa lidt i Familje med Aviser, baade i Henseende til Maal og Midler. Hans Fortælling *Nytaarsgave for Forlovede eller Saaledes forholder det sig, af Annette T.* vakte stort Røre viden om i København. „Nogle betragtede ham,“ skriver M. Goldschmidt, „som en ond Engel, der vilde fordærve det danske Samfund, andre hilsede ham som en moralsk-kirurgisk Genius, der med sikker Haand vilde foretage en gavnlig, men smertelig Samfundsoperation.“ Denne Modtagelse æggede Chiewitz, den megen Forargelse gjorde ham blind for alt andet end Snærperi og Hykleri, hvad han til Gengæld saa alle Vegne. Da han intet Blad havde at skrive i, udsendte han som en Art Svar et Par Bøger, maaske for at vække yderligere Forargelse, deraf vistnok for en Del deres ukunstneriske Form.

Anderledes med de dramatiske Arbejder. Selv havde Chiewitz villet være Skuespiller, man mærker dette tydeligt i *Det kedelige Drama*, hvor han spotter over de Bestræbelser, der var oppe hos nogle Forfattere, for at forringe Skuespillerens Kunst, ja helt fornægte den som Kunst. Det eneste, der kunde bringe ham ud af hans aristokratiske Ro, var, fortæller *Dagbladets* udførlige Nekrolog, Teatret, det var hans eneste Lidenskab. Skade derfor, at vi kun har ét eneste dramatisk Arbejde fra hans egen Haand. Det er et Begynderarbejde mærker man helt igennem, Intrigen er højst indviklet, dog Replikerne viser en ikke almindelig Lethed i Formen. Stykket, hvis Navn er *Venskab og Kærlighed*, rammer med sin Satire heldigere Burrevenskabet end Forlovelseskærligheden. Hvor meget man skal tillægge Chiewitz af de i Forening med Recke udgivne Vaudeviller, er vistnok højst tvivlsomt. Han hørte jo til de Mennesker, der mageligt henslængt i en blød Stol, rygende paa en god Cigar, blandt prøvede Venner, kan fremsætte mangehaande Planer, som for dem aldrig naar ud over Tankens taagede Verden, men de faar i det virkelige Liv saa lidt udrettet, fordi de intet gider. Derfor er det ikke umuligt, at Chiewitz allerede paa Halvvejen, ja maaske før, har mældt sig fra, og Recke saa har maattet besørge Resten alene. Hvad nu særlig angaar *En Fortid*, saa vides det med Sikkerhed, at Grundidéen skyldes Kaalund. Mon det ikke er ret rimeligt at antage, at Vennerne er Chiewitz's Bidrag? Disse Venner er som Hovedpersonen selv Studenter; og hvorfor skulde de ikke være Minervas ægte Sønner, hvorfor skulde den Tid kun have haft saa pæne og saa maadeholdent soldende Studenter som Hostrups? Nej lad os tage Chiewitz's maaske en Smule raa Studenter som et Supplement til Hostrups Studenterinteriører.

Poul Chiewitz's Betydning for dansk Literatur ligger saaledes ikke saa meget i hans Arbejders særlig høje Værdi, som i den Omstændighed, at han var den første, der, som *Dagbladet* sagde det efter hans Død, med „Uforbeholdenhed gik ind paa Forhold, der hidtil havde været skjulte under Pænhedens Maske“. Et nyt Stykke af Chiewitz og Recke var en lille Begivenhed, siger Goldschmidt, og Grunden dertil laa „fra først af i, at de tirrende have rørt ved noget, som har Hævd, at man ved deres Arbejder altid er paa Vej til at forarges — eller for Alvor — bliver forarget — men dog bliver tiltalt af deres naturlige, friske, om end undertiden lidt kyniske Opposition mod visse kedelige Former“. Støttet af *Dagbladet* begyndte han at vinde Ordlyd i det danske Publikum, Forlovelsen med en kærlig Kvinde jog en Pæl gennem den ensformige Genganger: Forlovelsernes Uærlighed. Hans Natur skulde til at udfolde sine elskværdige, lyse Sider, hans Talent hæve sig til større Vingeslag, da Døden brat endte hans unge Liv.

Chiewitz's blotte Navn var som spansk Peber i Næsen paa den akademiske Selvfortrinlighed, en rygende Brand i Næsen paa den spidsborgerlige, snærpede Pænhed. Hans Ære, den ingen skal tage fra ham, er i en Aarrække at have været Saltet i den danske Literatur.

Opførelsen af *En Fortid* gjorde ikke Folketeatret megen Ære, Udstyret var i den vanlige, meningsløse Halvstilhed, og Spillet for de flestes Vedkommende tarveligt, kun Hr. Orlamundts forsvirede Schrøder slog ret til. Hr. Reumert nød sin egen mandige Skønhed, men af *de* Busch var der ikke mindste Gran at opdage. Skuespilleren véd sikkert, at denne Figur er tegnet efter en af Chiewitz's Venner, Arboe Mahler, en mislykket Eksistens, der under en bred Gemytlighed søgte at skjule sin dybe Sørgmodighed over sin egen Stilling, han kaldte sig Kammerjunker de Busch, og døde yderst kummerligt i den Tro, han var Kammerjunker de Busch. Selv den bedste Sonde vil ikke i Hr. Reumerts de Busch finde mindste Smule Tristhed, saa godt vidste Mahler ikke at dække sig, selv i sin Velmagts Dage. Fru Maria Müller spillede baade her og nys i *Feriegæsterne* Elskerinden med større Inderlighed end vanligt; det lille Smertens Ryk, der fór gennem hende ved Synet af Ringen paa Janes Finger, var illuderende ved sin Pludselighed.

Arthur Aumont.

Alt til det bedste.

»Alt til det bedste!« Det høres hyggeligt ud; — koseligt.

Paa saadanne Præmisser maa man trygt kunne give sig i Færd med Livet; det bliver til en lun Kakkelovnskrog det hele Stel.

Men undskyld, alle I troende — jeg er ikke med. Og jeg har ikke kunnet komme til denne Livstryghed, hverken ved læge eller lærde, profane eller hellige Bøger eller den, der er bedst til at faa Forstand af — Livet selv.

Jeg har tvært imod henført dette dunbløde lille Ord mellem de gamle sejglivede Postulater, der ser saa uskyldig godmodige ud, men i Hemmelighed er Verdensudviklingens Fjender.

Og nu kom det mig saa nært ind paa Livet her i Sommer en Gang. Det er en liden Historie, som jeg har taget op fra Gaden og gærne kan fortælle.

Skøndt langt ud i August havde det været en lummerhed, tung Dag med Tordenluft.

Det var klarnet. Jeg gik min sædvanlige Tur op gennem Ullevoldsvejen til gamle Aker.

Den store, tavse, skyløse Hvælving laa over som en uhyre Konkylje, skært rød i Kanterne. Luftlagenes blide Lys smæltede over i hinanden i fine Overgange. Det var tidlig paa Aftenen og ingen Stjærner; Maanen sammen med den svindende Dag voldte den bløde Farveblanding.

Dagen havde været en Hverdagsdag, Himlen en Hverdagshimmel, af dem om hvem man intet véd at sige, men en saadan

Dag og Himmel kan undertiden samle de mange Timers Spredthed i en Aftens fine Indhold.

I den Slags Betragtninger gik jeg og var just kommet til det afsluttende: Aftenen samler Dagens Resultat — da jeg bag mig hører en klagende, mumlende Stemme.

Jeg vender mig om, finhør for alle Livets Lyd.

Der gik en liden, gammel Kone nogle Skridt efter mig, og ellers af alle Slags frem og tilbage i Fart; det var en Lørdag Aften. Jeg mistænkte øjeblikkelig den gamle; hun saa anderledes ud end andet skikkeligt Folk, der ingenting har at fortælle, allermindst alene paa Gaden ud i Vind og Vejr.

Og det var ganske rigtig; hun gik og saa ned og snakkede væk. Det lød som en hel Ramse.

Jeg sagtnede mine Skridt og kom hende nærmere ind paa Livet; hun gik og fortalte en Mængde Ting, glade og uglade om hinanden med den samme enstonige Lyd. Det gled som et lavt svindende Bækkefald; dæmpet farveløst som om hun var træt, eller det var noget, som ikke kom hende ved — — eller saa langt borte, at det ikke længer gjorde noget.

Jeg standsede og gik nogle Skridt efter hende. Som hun gik mig forbi, løftede hun et Par store, matte Øjne med et mistænkeligt Udtryk og holdt inde. Et Minut efter begyndte hun igen.

Hvad det var for et besynderligt Ansigt med de graa, mandelformede Øjne fuldstændig slukkede af, — og det fine, dødblege Ansigt gennemfuret af nervøse Trækninger; og for en besynderlig Skikkelse, ganske, ganske liden, mager som en forsultet og med en ejendommelig brudt Gang, som under knugende Byrder.

Hun gik med en liden, let, tom Kurv. Skøndt det var saa lummervarmt, havde hun en tyk Uldværkenskjole, der stod stiv om den spinkle Krop, og et Uldsjal havde hun tullet sig ind i, som om hun frøs. Baade Kjolen og Sjalet var i de snirklede, gamle Mønstre, man synes, man husker fra sin Barndom. Det var saa stort lagt, at Snippen sopte Gaden eller fulgte hendes ustø Fodskifte med smaa iltre Vendinger; paa Fødderne havde hun lysegrønne, broderede Tøfler, som tog op i Skørterne for hvert Skridt; — og paa Hodet en tyk stukken Vinterlue, der i den lumre Aftenluft uhyggelig varmt indrammede det aftærede Ansigt.

Man skal kunne føle, at man bliver iagttaget; hun vendte sig ogsaa et Par Gange imod mig og tidde ganske stille, naar hun syntes, jeg kom for nær.

Jeg gik nogle Skridt længer fra, lod som ingenting og havde den Glæde, at hun uforstyrret ramsede væk.

Jeg havde ogsaa en anden Glæde; de lagde ikke Mærke til hende nogen af alle dem, der fór frem og tilbage. For det er mærkværdigt, hvor lidet de Mennesker hører, selv om Organerne er i nok saa god Orden. Jeg har prøvet det med mig selv, at man kan leve mellem Folk som inde i et Fjæld, og at man ikke vaagner tilfældig, men at det at høre er en Kunst, man ikke kommer til for ingenting.

Som hun gik videre fulgte jeg hende og kunde ikke lade være at fantasere over hendes ejendommelige Maade at gaa paa; — det var noget uopløselig af tungt og let; noget der klemte ned og noget der bar op.

Og jeg gik; jeg véd ikke hvor længe. Det var ikke min vante Tur; jeg gik med hende, fornøjet over, at ingen af disse, der ikke kunde høre, kom og forstyrrede os — en Smule forfængelig tilfredsstillet, det er sandt, over at vi var saa heldig raaket sammen, hun der kunde fortælle, og jeg der kunde høre.

Saa gik jeg der ogsaa blød om Hjærtet, for der var Lidelse i denne Stemme — og varsom, om nogen skulde komme med et Spotord.

Det bar ud af Byen, op i Aker, længer op — saa nær ind mod Skogen, at jeg kendte dens vilde, stærke Duft — — — nærmere endnu — ind i dens tunge Lummerhede — — de stod om os de første Træer; Harpiksen brød gennemsigtigt frem som Sveddraaber, langsomt, dovent, gennem Barken. Maanen var kommet højere op; som et mildt, aarvaagent Øje saa den ned paa os under sit Skybryn.

Det bar længer ind. Der var saa melankolsk stille, som der kan være inde i Skogen; mere end paa Havet eller noget andet Sted.

Og hun fortalte og fortalte med den samme underlig visne Stemme; af og til kunde hun le og komme med lystige Ting, — kun et Par Gange blev hun ligesom ude af sig selv og talte sig op nogle Toner højere end det sædvanlige Stemmefald. Det lød som klagende Fuglelyd.

Kom der nogen for nær, tidde hun stille og saa op med et skræmt, bebrejdende Udtryk. Men der var heldigvis ingen, der længe gad høre paa — saa blev vi alene, selv om der kunde være folksomt nok.

Jeg fulgte hende helt frem den Aften. Hun havde flere Gange vendt sig om — til Slut brydde hun sig ikke mere om mig.

Hun gik ind i sin lille Stue opunder Aasen, og jeg hørte hende stænge efter sig.

— Siden en Gang paa en af mine Strejfture opover den Kant, traf jeg hende inde i Skogen.

Hun havde sanket sammen en stor Børd med Kvas og Tørkvist og havde sat sig ned, træt og forkommen. Jeg gik hen og satte mig paa den anden Ende af den lange, mosgrodde Sten, der som en naturlig Sofa laa op til en gammel Trærod. Jeg hilste og spurgte, hvordan hun havde det.

Hun saa op med et hjælpeløst Udtryk, som om hun vilde flygte, men ikke havde Kræfter

Da jeg blev siddende ganske rolig og tavs, blev hun mere tryg og tittede af og til hen.

Til Slut lod jeg nogle Ord falde; hun svarede ikke, men gav sig til at se paa mig med en vis vemodig Nysgærrighed.

Jeg tog min Rejseflaske, hældte Bægeret bredfuldt af en fortræffelig gammel Shery og bød hende.

Hun tog det med et Nik, stak det ud, og der fór et Smil over hendes Ansigt. »De er et ordentligt, gement Menneske,« sagde hun — »det kan jeg se!«

»Hvordan gik det saa med Ole?« spurgte jeg, — — »det kunde De gærne fortælle mig nu, som vi sidder saa godt her!«

Hun saa paa mig med tindrende Øjne og røde Kinder efter Vinen.

»Ja, for jeg hørte noget om det her om Dagen,« vedblev jeg opmuntrende, »men nu som vi sidder saa koseligt her, faar De komme med det altsammen!«

Hun smilte over hele Ansigtet. »Ja vist er her koseligt — det skal være bevist for Vorherre — og De skal høre, hvordan det havde sig, hele Anretningen, for De er ved den store Gud og Skabermand et Menneske, der er Anstændighed i!«

Hun satte sig bedre til Rette og begyndte livlig:

»Jeg er af godt Folk, det er jeg. Pene Folk var det, Far og Mor. Mor røslig og djærv og morsk og stor; alt hun tog sig for gik med Lyst, og naar hun slog, var hun hidsig.

Det var mig, som mest fik det, for jeg var den ældste; de andre var Gutter, og dem havde hun ikke Hjærte til at slaa.

Saa gik det saa fort af mig fremfor de andre. Jeg var lige blid næsten med det samme, det var akkurat som at skvætte Vand paa Gaas, det var syndig Letsindighed, sagde hun, og saa slog hun. Jeg trængte det, jeg kunde faa, sagde hun, og saa slog hun.

For jeg havde det med at le, og det likte hun ikke. Det var Arvesynd efter Far, sagde hun.

Og Arbejde lagde hun mig i, saa liden jeg var, ja men var jeg i Selen; for rent skulde der være, som der var blæst, og Gutterne rev og sled og rakkede sig til, og det var bare Mor og mig til at holde i Stand, men le gjorde jeg lel — for jeg havde det efter Far.

Han var saa liden og blid og snil, og naar han rigtig tog i med at le, kunde han næsten ikke holde op. Det var til Overlag rent — Mor saa sig vild paa det.

Saa sagde Far, det var fordi han ikke var saa kristelig han som hun. Og saa lo han og jeg med; for jeg var heller ikke kristelig.

Saa blev jeg større, men gaaende hjemme blev jeg med at lappe og stoppe og holde rent, for der kom et rent Ustyr med Unger, og jeg var den ældste.

Slemt var det, men kristelig blev jeg ikke for det. Det var med mig som med Far; han havde det heller ikke godt, men han lod det skure.

Naar Bedstemor kom og saa, hvordan jeg havde det, strøg hun mig over Hodet.

»Du kan aldrig fuldtakke Vorherre,« sagde hun, »for det farlige Humør, der er i dig; med slig en Gave kan det sagtens være det samme, hvordan Verden falder over én! — Herregud — — der kan én se — al den Ting er til det bedste! — — — Det siger jeg altid til din Far ogsaa!«

Men naar Moster Mariane kom, fik det en anden Laat.

»Din Gud,« sagde hun, »er dig saare naadig; han har i sin Forbarmelse ladt dig faa en Mor, der vaager over dine Synder; — — saa sender han ogsaa i sin Godhed Huset fuldt af

Børn, for at det velsignede Slid i Tide kan dæmpe din Lyst. Alting er til det bedste!«

Men der fik jeg nu en slem Redelighed at klare. Hvorfor skulde saa Vorherre give mig det Humør, naar det endelig skulde ud igen?

Og jeg kunde nu heller ikke forstaa, hvorfor det var saa heldigt, at jeg havde det værst, jeg som helst af allesammen vilde være glad — — — og saa at han skulde koste paa og sende alle de Børn for min Skyld, det kunde jeg ikke begribe.

Men Moster kunde, for hun var hellig. Jesus var i hendes Hjærte, sagde Mor, — baade Dag og Nat, og hun kunde ikke synde. Hun stod bestandig og bad højt, naar hun var i Besøg hos os og tog sig noget til, som at skære Smørrebrød eller sligt, men saa skrabte hun Smøret, som slet ikke var nødvendigt, og siden læste hun.

Men det hjalp ikke paa mig, at jeg læste Forklaring og Bibelhistorie og bad Bønner tre Ganger om Dagen. — Jeg syntes Vorherre var en underlig, gammel Mand, som sad saa langt borte, at jeg aldrig kunde kende ham, og som lod Mor og Moster gaa og stelle, som de vilde.

Da jeg saa til Slut blev tyve Aar, havde jeg det ikke videre anderledes end før.

»Aa, gid jeg var død eller godt gift — helst det sidste!« sagde jeg til mig selv.

Og jeg var ikke sen heller.

Først var der jo kommen en, som vilde haft mig, næsten som jeg kom fra Præsten og var bare Barnet. Det var en gammel Skrædder og Enkemand og hellig — og styg var han med.

»Jeg vil ikke eje og have dig!« sagde jeg, »gifte mig gør jeg ikke; og du er ikke til at være ilag med heller!«

Men Mor mente alt var til det bedste, og at det var Gud, som havde bedt Skrædderen sørge for min syndige Sjæl.

Jeg gik fra dem ud i Køkkenet, gjorde jeg — — Vorherre kunde vel aldrig ville have mig ind i slig en Bestilling. Saa bad jeg til ham ude paa Køkkenbænken, at jeg skulde faa klare den Redelighed selv. Og Vorherre sagde ja, det gjorde han grejt; og den Tid — for jeg var saa inderlig bedrøvet — var det, jeg saa ham den første Gang. Han var ikke som jeg før tænkte . . . og jeg forstod, at Skrædderen og de andre hellige . . . . det hang ikke rigtig sammen med dem . . . . for han hørte ikke deres Bønner, og jeg syntes han sagde til dem: Viger fra mig!

Derfor fik ikke Skrædderen mig. Der hjalp hverken Far eller kære Mor, for jeg vidste selv Besked.

Saa var det den Gang jeg var tyve Aar, at jeg kom ud i Køkkenet en Kveldstund, som Snedkersvenden sad der. Det var han, som logerte i Kammerset hos os; — han sad der alene.

Saa inderlig tverkroket og træhendt som han karvede i Piben sin og kunde aldrig faa gjort unda!

Men saa letfodet en Kar som han var den Tid — og saa sandfærdelig klar over Øjnene, som aldrig stod stille — — én kunde blive solblind af det!

Den Kvelden sad han i spillrende nye Klæder og saa skir og renvasket. Saa grôv han ud af Piben igen, og ikke noget sagde han.

»Du er snodig, Ole!« sagde jeg og lo, »det er den rene Gudsens Sandhed!«

Han svarte ikke, men sad der langdryg og grôv.

»Kors, saa fin du er!« sagde jeg; — men ikke Ordet af ham.

»Du er sløg du, Ole!« mente jeg saa — »du har taget fri Mandag i Dag som det er Torsdag; — — du skal bestemt ud og fri til Jenterne,« sagde jeg, »dem allesammen — for du ser saa svint ud!«

Og saa lo jeg, for jeg kunde rent ikke berge mig.

»Du er gal til at le!« sagde han og rejste paa sig.

»Slig er alle Jenter!« sagde jeg.

»Aa nej da!« mente han og kom bort.

Han bad om en Fyrstik til Piben sin — — og saa ledte jeg efter Fyrstikkerne, jeg — — og saa kunde jeg ikke finde dem — — for det var maanemørkt var det og ingenting paa Pejsen — — og saa ledte han ogsaa efter Fyrstikkerne; jeg véd ikke, hvordan det gik — — for det var saa grulig mørkt, at jeg kom lige ind i Armene paa ham — — vi kunde ikke se det mindste; og saa kom vi til at kysse hverandre, det gjorde vi redelig.

Men dette blev der Forlovelse af og Gifting, for han var saa overlig gild en Kar, at jeg var ikke sen heller. Han havde det godt med Penge og Fortjæneste, og jeg havde aldrig haft det godt med nogen Ting; men nu skulde det blive, sagde han.

Jeg var saa yrende glad, da vi flyttede hjemme fra til vort lille pene Hus, og han blev Mester.

Den Gang syntes jeg først, jeg kunde forstaa, at alting var til det bedste, og at Skrædderen, som kom først, var saa styg og gammel; det havde saavist været til det bedste, — ellers kunde jeg gærne have taget ham, — og da havde jeg aldrig faat Ole.

Saa bad jeg Vorherre om Forladelse for alle de stygge Ord i mit Liv; det gjorde jeg da redelig, nu som det var blevet saapas lyst, at jeg kunde se og forstaa hans Tankegang.

— Men tænke sig til! Da vi havde været gift en Stund, blev det ikke saa gildt længer for Ole. Han var ikke hjemme tilkvelds nogengang han, men maatte ud; det var vel gammel Vane, de Dele.

Saa sagde Bedstemor, som var saadant ordentligt Menneske: »Du skal gaa med!« sagde hun.

Men jeg mente, jeg kunde vel ikke, for det blev saa mange Penge, og Ole kunde bedre trænge det end jeg, han som stod paa Værksted om Dagen.

Men hun var saadant et fornuftigt Folk, Bedstemor; hun sagde: »Du sparer ingenting ved det! Du sparer, naar du gaar med!« sagde hun.

»Men Ole vil ikke alletider have mig med,« sagde jeg, »han siger, der er saa mange Steder, hvor jeg ikke kan gaa!«

»Du er en Faame,« sagde Bedstemor, »der hvor din Mand kan gaa, der kan saagud du ogsaa!«

Og da jeg skønte, at Pengene gik lige godt med og bedre, naar jeg sad hjemme, og at han aldrig kom før paa Morgenkvisten, naar han var alene, saa sagde jeg til ham, hvad Bedstemor mente.

Han saa snart paa mig; han var saa sløg i Øjnene.

»Du skal ikke gaa og vase og røre hos Bedstemor,« sagde han, »hun gaar bare og sætter dig op!«

»Men jeg vil være med, Ole,« sagde jeg, »det er saa utriveligt at sidde her og have dig ranglendes ude til langt paa Nat.«

Saa gav han sig for det meste og tog mig med, for grundgod var han. Sommetider naar han skulde ud med Kammeraterne, kunde det ikke gaa an; men jeg var lige sæl for det, for være paa Farten hver eneste Kveld, havde jeg ingen Hug til.

Og Ole og jeg, vi havde det saa lønlig godt om Dagene.

Men naar Moster Mariane, som var Oles Gudmor, kom og besøgte, knepte hun Hænderne sammen og bad for os.

Men Ole og jeg lo — for vi havde ingenting at graate for. Og ikke brydde vi os om, at Moster gik og førte os ud for Letsindighed.

»Vi vil s'gu more os,« sagde Ole.

»Er du ikke færdig snart?« sagde han, naar han havde spist om Kvelden og flid sig og gik og ventede og sprat i Benene, saa kipen som han var.

»Vi skal ikke have dem med i Graven — se her triller de,« sagde han, »det er de skabt til!« — Og saa trillede han store, blanke Sølvskillinger bortover Gulvet; og naar jeg var færdig med Husets Stel, gik vi og turede dem op.

Det gik paa Sprang gjorde det, med alslags Styr; der kom en Rid paa mig ogsaa; det var nødt nok, jeg gav mig til hjemme to, tre Kvelder i Ugen.

Al den Narrefærd som var, saa var vi med til. Jøsses, vi var paa Maskerader og Baller og al den Tulleskap, som fandtes — — og Sangerinder og den Slags Guddommelighed, og de bar sig, saa Ole og jeg lo os kryl af dem.

Aa — — Ole og jeg — — — som vi havde det den Gang, det var til at undre sig paa! — — — —

Det gjorde saa ogsaa hele Familjen, baade hans og min; der kom ikke andet end Fantord.

En Dag kom Moster Mariane.

»At Himlens Gud skal se, hvor I driver og gastererer,« sagde hun — — — »min kære Ole,« sagde hun, »naar Ladhans gaar foran, kommer Smalhans bagefter!«

Jeg saa, at Ole blev sint. Han mente han strævede fuldnok om Dagen. Hans egen Ryg vidste om det — — Moster vidste vel ikke andet end, at den Byrde var let, som anden Mand bar — — og Kvelden var Gud forsyne hans egen.

Jeg gik bort og tog i ham. Ole var altid grej med det, at det gik saa svint over; jeg vak ved det, saa fort kunde han sætte i at le igen.

»Somme har for lidet,« sagde han, »og somme for meget — — slig er det med Dorthe og mig — — Pengene triller hver eneste Kveld; det kan gærne koste at være Kar — — — spinke og spare kan længe vare, mener du, men det passer ikke for Dorthe og mig!«

Saa lo han igen og begyndte at flokse med mig rundt i Stuen, som naar han var i rigtig sprettende Lag.

»Lad være, Ole,« sagde jeg, »din Fillegut,« sagde jeg, — — »du er ikke til at staa i Baas med!«

Jeg var ilde kommen, for jeg saa Moster var graa i sit Ansigt og Øjnene gulagtig blanke som paa en Kat, der sidder færdig til at tage.

Saa fik jeg da Ole stagget og satte frem paa Bordet.

Og da hun var kommet til Kaffen, ramstærk og svart som hun vilde have den, kom det ud, at hun var Profeten Jonas, som Gud havde sendt os, og Ole og jeg, vi var den forbandede Stad.

Og vi sad saa anstændig og hørte paa hele Guddommeligheden, Ole røgte tre Snadder, og jeg strikkede næsten en Strømpefod. Saa spruded det løs for Ole.

»Hvad synes Herren om Hegter, sagde Skrædderen, han kunde ikke sy Knaphul?« Og saa lo han, som han var fortrollet.

Moster rejste sig saa illsint og braat, at Kaffekoppen slog til Sukkerskaalen. Send videre, sagde Sukkerskaalen, og saa væltede den min lille, pene Flødemugge — — og al Fløden randt ud, og Hanken gik af paa min lille, pene Mugge.

»Du har været simpel mod mig og fornærmet mig,« sagde hun, »men jeg véd ikke, hvad du mener med slig simpel Snak, men det vil jeg vide!« — —

Men Ole lo, som han var styren og begyndte at regle op om, hvordan vi havde det, naar vi var udpaa.

Sligt kunde ikke Moster høre. Hun gik, men i Døren vendte hun sig til mig — for det var alletider mig, som skulde have det; slig var det før, og slig blev det siden.

»Paa dig bider hverken godt eller ondt,« sagde hun, »Vorherre være dig naadig!«

»Det er han nok,« sagde jeg, »han vender jo alting til det bedste.«

Saadan gik de første Aar. Mor og Far rejste fra Byen til Vestkanten etsteds, til et lidet Brug, som de tog paa Odel. Og ellers var det godt altsammen paa det nær, at der kom et lidet Barn, som døde med det samme.

Men Herregud, der kunde vel komme flere, og da Ole sagde, jeg ikke maatte sture, og jeg selv syntes, det var dumt, saa gik Sorgen over og vi havde det galant som før.

Da der saa kom en Vesling til, var jeg først ræd det skulde gaa som med den første, men da han blev en hel Maaned gammel og lubben og lysbrynt ligesom Ole, blev alle Ting vel.

Og naar vi kom hjem om Kvelden, for Ole vilde sommetider have mig med, endda jeg havde ikke den Art i mig længer; – men naar han fandt paa det, skulde det staa, og han tog mig med Magt, det gjorde han fredelig — men naar vi da kom hjem om Kvelden — du Fredens Gud, hvor det var nydeligt!

Der laa han i Vuggen og var vaagen saa tit, men saa søvnig og sød og saa mjell i Huden og myghændt.

Og naar jeg tog ham op, sad Ole paa Skamlen hos os og kunde ikke lægge sig, for Gutten var jo lige saa godt hans, sagde han.

Men da han vel var to Maaneder — en Dag over — faldt han af med et og døde for os.

Den Tid kom Moster og kyssede mig og sagde, at nu kunde hun se, Vorherre ikke vilde slaa Haanden af os, siden han var begyndt at tugte.

Men hvad Vorherre mente, det har jeg aldrig kunnet forstaa.

Og al den Nød og Sorg der var og al den Møde paa Krop og Sjæl, det véd den, der har været med til saa tungsom en Kvide. For der kom et Barn til hvert eneste Aar; men vi havde det ikke mere end nogle Uger eller Maaneder; saa tog han det igen.

Det skal vel saa være, tænkte jeg, Vorherre maa bedst vide, hvad han gør.

Og gamle Bedstemor, som sikkert var Vorherres egen, hun sagde bestandig: Du maa tro det er til det bedste!

Slig gik det til, at det var sjælden Smaabørn i Huset; saa jeg havde jo Stunder paa mig til at fare ude om Kvelden, men at jeg ikke havde Sind til det, hjalp lidet, naar Ole vilde, for det havde vendt sig til det, at jeg alle Tider maatte føje ham, saa ugrej og klanglet var han blevet paa en Tid; — og saa hvasse Øjne havde han, naar han blev sint, at én kunde blive fælen ved det. Men naar jeg først kom ud, slog jeg mig løs, og da syntes Ole om sig — Herregud, naar han ikke vilde andet, end at jeg skulde more mig — det kunde jeg jo godt.

Saa slog jeg al den Barnesorg fra mig. Til Slut syntes jeg, det var triveligst den Tiden før de kom til; saa længe var jeg da sikker paa Vorherre ikke kom og tog dem.

Og vi morede os, Ole og jeg; — du Verden! Ole kunde være slig, at han gik og skreg og hylte bare paa Kommers.

Hjemme havde vi det ogsaa bra, — — voksen Jente — — og en Stue havde jeg sagtens — — saa voldsomt fin, at der kom aldrig et Menneske i den. Ja, naar jeg tænker paa det, saa lys og fin som den var — — men tørke Støv gjorde jeg til hver en gudskabte Søndag; det var overlag saa det kunde gyve ind, endda der aldrig var nogen. Ikke for det — — der kom fine Folk til os; men om det saa var Politibetjænt Pedersen, maatte han sidde i Kammerset og drikke Øl.

Der var adskilligt til fint Folk den Gang; alligevel var Ole Storkaren mellem dem alle; det var bare stygt, saa ilsint han kunde blive; men det var aldrig saa slemt, naar vi var flere sammen, men værst, naar vi var alene, eller han var paa Værkstedet.

Jeg kunde ikke skønne mig paa de Dele; men der var jo mangt, jeg ikke forstod mig paa — Vorherre stelte det nok, som han vilde have det; han haandterte jo selv Baaden.

Men inde paa Værkstedet blev jeg tit ræd, for naar Læregutterne ikke var hændige nok, eller der kom aldrig saa lidet imod, smed han i Gulvet baade dem og hele Redskaben, og da gav han sig ikke, før han fik det i Knas.

At der ingen større Ulykke blev, det var vel for det, Vorherre vendte det til det bedste.

Men jeg blev gal i Toppen tilsidst — for jeg kan ogsaa blive sint, kan De tro. —

»Du er viosen, Ole,« sagde jeg, »vetløs rent — hvad er det for Slags Fantelæter og Tilstelling? Du er en Vriompejs,« sagde jeg til ham.

For jeg syntes, han var en Tosk; det var jo hverken mig eller ham til Gode, at Folk blev skamslaat og fine Møbler og Udskæringer slig haandtert. Og det sagde jeg.

Han blev spikende sint og skvat op. »Er jeg en Tosk,« sagde han — »saa er jeg da anderledes sprettug i Vandet end du, for du er en Flynder, saa bred og flad, som du er blevet.« Og saa krøged han mig i Gulvet og sprang over Ryggen af mig. At jeg havde Barn ved Brystet vyrde han ikke. Han satte sig paa mig og sang:

Ro, ro til Fiskeskær
Flynder dybt paa Bunden der,
Ej min egen Dorthelil
vil som hendes Husbond vil.

Men jeg raabte til Gud i min Nød, at han maatte vel selv bedst vide, hvad Barnet kunde taale. Saa kom det for mig, at det skulde vel snart dø alligevel; det havde kanske levet for længe, for det var næsten Fjærdingaar.

Men Vorherre skal vide, han stelte det underligt den Gang; — for Barnet taalte det, blaaklemt som det var — — det lever den Dag i Dag, Gud naade os. — — — Men jeg svimred hen, og da jeg kom til mig selv igen, gik Ole paa Gulvet og var Kar.

Slig skulde han lære os, sagde han — — og om det timelige, saa skulde han lære mig, at der var nok til ham, flusst; og han skulde ingenting have med sig i Graven.

Saa gik det ogsaa; der blev nok til ham og ingenting til os, som igen var. —

Men jeg sagde, at jeg aldrig skulde glemme ham denne Dag. Men saa blev han myg og god igen og gik og lirked akkurat som den Tid, vi var unge begge to: han kunde saa vel lage sig, Ole, naar han vilde, at om Kvelden havde jeg glemt det alligevel.

Siden gik det bra en Stund — længe. Ole var ude som før; var han alene, kom han aldrig hjem før paa Morgensiden; derfor gik jeg tit med ham — og danse og ture, det gjorde vi. Ole han fik nu aldrig nok af at styre med Jenter og de Dele, og stums væk kunde han blive for mig lange Stunderne, men ligegodt maatte han hjem i ordentlig Tid, naar jeg var med.

Naar vi kom hjem, sloges vi imellem om Gutten, for Ole vilde holde ham i Armen, men at det var mig, som skulde have ham, maatte da enhver skønne.

Saa var det en Dag, jeg havde været ude og købt ferskt til Middags. Da jeg kom hjem, fandtes ikke en Kart inde, for Gunhild var ude og gik med Gutten.

Jeg tog af mig og listede paa Strømpefoden ind i den fine Stue for at se, om alting var i Orden. Vi havde et gildt Spejl derinde, men jeg maatte grunde over alt det Støv — her som ikke et Menneske fik stikke Næsen ind — — saa maatte jeg se lidt paa mig selv ogsaa — én maa sagtens det i saa gildt et Spejl — — Ole, han var saa efter mig om Dagen — akkurat som i Ungdommens Dage; jeg tog mig op igen, sagde han.

Med det samme hørte jeg han kom i Køkkenet; han havde været nede og givet Duerne Mad. Jeg skyndte mig ind i Kammerset; han stod i Døren.

»Farvel,« sagde han, nu skal jeg dø.«

Jeg maatte storle af ham. »Det er bare Galanteri af dig Ole,« sagde jeg.

Men han sagde det samme igen og saa' saa underlig blankt paa mig.

»Hvad for tullet Snak,« sagde jeg — »du fejler sgu ingenting; hør Ole, du maa ikke gaa slig og abe dig!«

Han vilde ikke svare, men gik bort og lagde sig; det var midt paa Formiddagen, var det.

»Jeg skal dø,« sagde han, og saa knepte han Hænderne sammen.

Da blev jeg saa svimrende angest og for ned i Kælderen efter Folkene der, og de ovenpaa kom ned og om en Stund Bedstemor og Moster, saa der blev fuldt og trangt.

Men der fik ingen andet Ord af ham, end at nu skulde han dø.

Vi skikkede Bud efter Doktor, men da han kom og spurgte hvordan han havde det, lo han og sagde: »Tak, jeg har det rigtig godt, Gudskelov for det!«

De maatte gaa ud allesammen saa nær som jeg, for jeg var jo hans Kone.

»Har De drukket?« spurgte Doktoren.

Men da blev Ole sint, og det maatte jeg give ham Medhold i; ordentligere Mand i saa Maade kunde de gærne lede efter, — — der fandtes ikke den, der drak ham under Bordet.

Men Doktoren syntes, som han mistænkte baade mig og ham; han saa glubsk ud og bad ham løfte Hænderne ret i Vejret over Hodet paa sig.

Hvad det Narreværk skulde til? — —

Til Slut bad han mig gaa ud, endda jeg var Konen. Men hvad han snakkede med ham om der inde alene, det fik jeg aldrig i Livet Greje paa; for da jeg kom ind igen, laa Ole i Krampe. Doktoren havde ropt ind begge Læregutterne til at sidde Vagt ved Sængen til næste Dag, han kom igen.

Jeg satte mig paa Sængefjælen. »Ole,« sagde jeg, jeg var saa saar om Hjærtet — »hvad sagde den Doktor.«

Men Ole blev galsint; han fo'r op i Sængen og gramsede op efter Væggen; han vilde efter en Øks og hugge Doktoren. Men hvad han havde sagt, fik jeg saavist aldrig Greje paa, for bare jeg nævnte ham, blev Ole rent vild.

Saa vilde han tage Livet af sig, og før nogen sansede, havde han Tag i Barberkniven. Hvordan vi fik den fra ham, det kan ingen granske ud — det var vel bestemt, at vi ikke skulde slippe saa let nogen af os.

En Stund efter tog han Lagenet; han vilde kvæle sig.

Aa ja, det var en Dag og en Nat, den som kom efter; — og den, som har levet dem, han har levet længe.

— Da Klokken var som 3 paa Morgenen, laa han stille; han aarkede ikke længer.

Jeg rejste mig og bredte over ham, — men som han laa der saa fælslig med Fraaden om Munden, faldt mine Taarer paa ham. Han mærkede det og vilde sige noget, og da jeg ludede mig ned, hviskede han: »Nu bliver jeg gal« . . . og saa bed han mig i Kinden . . . . . De har kanske ikke set det dybe Hul, jeg har . . . . . og saa slog han Hodet i Væggen . . . . vi maatte binde ham med Lagenerne.

Da Doktoren kom igen paa Formiddagen, skikkede han Bud efter 4 Mand og en Vogn. Og de tog Ole paa Asylet endda slig som han turnerte og slog fra sig. Aa ja, og jeg svimred væk, det gjorde jeg; jeg syntes, jeg aldrig kunde røre mig til noget mer — men da Vesle-Ole skrek i, maatte jeg.

— Saa var de tunge Dage kommet, men Fred og Ro paa en Vis. Og jeg takked min Herre og Skaber for mit lette Sind for jeg fløď paa min Sorg som Fugl paa Vandet, for ellers kunde jeg saavist ikke have baaret det — — — — og saa for Vesle-Oles Skyld.

— Jeg saa ikke et Menneske og gik aldrig ud uden paa Asylet til Ole, som var lige styren og gal, saa længe han ejede Kræfter.

Da han havde været der i 3 Maaneder, blev han rolig og ligeglad; Doktoren mente, det kunde blive bedre med ham.

Men saa begyndte Familjen at rende derud, og da de saa kom til mig ogsaa og begyndte at se efter, var det forbi med Roligheden. Det var hans Søstre og begge Svogrene, som var de værste. Den er ikke løftende den Tyngsel, de stelte til for mig; de fik det ud, at det var min Skyld, han blev gal, for jeg skulde faat et andet Menneske af ham, efter vi var gifte, det skulde jeg.

Og saa fik de det slig til, at jeg gik der og var lige blid — og ikke savnede ham for Mestersvendens Skyld.

— En anden Dag kom Moster. Hun bad og læste over mig; jeg maatte aldrig tro andet, end at alting var til det bedste; det var Frelsens Stund, der var kommet baade for Ole og mig.

Til Slut syntes jeg, at jeg nogenlunde kunde forsone mig med al den Tilskikkelse, men at saa Vorherre kunde have Hjærte til at lade dem gaa slig og plage mig ovenpaa! — — —

Men Bedstemor, som var den eneste jeg trøstede mig til, sagde, at hvert Menneske maatte lære at være taalmodig; derfor var det mig saavist til Gode.

— To Gange i Ugen var jeg paa Asylet. Som Vinteren gik, blev Ole bedre, og hver Gang, jeg var der, vilde han hjem.

Hjem! sagde han bestandig og saa paa mig, blank og vaad i Øjnene.

En Dag jeg var der med Vesle-Ole, sad han og sagde ikke et Ord, men han veg ikke fra os med Øjnene.

Da jeg skulde gaa, rejste han sig ogsaa, sagde ingenting, men tog og holdt os fast, mens det lynte af Øjnene paa ham.

Jeg blev ræd. Jovist skal du være med os hjem, sagde jeg; men du maa først ind til Doktoren og sige Farvel og Tak for dig; det ved du, du maa ..... saa venter vi her paa Gangen.

Opsynsmanden fik ham ind i det næste Værelse og skyndte paa os, men hvordan det nu gik med mig og Vesle-Ole, saa fik han et Snarglimt af os, før vi kom af Sted, og jeg skal aldrig i Evighed glemme de Øjne, han saa efter os med. Herregud, hvor han kunde sørge, endda han var slig i sit Hode!

— Men da Sommeren kom, og han blev bedre, blev han anderledes imod mig. Naar jeg var ude hos ham, sagde han ingenting, men sad og saa' saa gnistrende sint paa mig, at jeg blev ræd, og tænkte det var bedre at lade det være en Stund.

Siden fik jeg vide, at Familjen var der og fik Lov at tage ham med hjem i dagevis. Og de havde sagt til ham, at det var Mestersvenden, som hed Olsen, og mig, som ikke vilde have ham hjem, men levede højt paa hans Penge. For Søstrene havde nu det for sig, at Ole og jeg var grundrige. De tænkte, om de kunde faa fat paa Ole og faa ham til at bo hos sig, saa skulde Pengene komme med. Derfor havde de fundet ud, at Ole og jeg skulde skilles; for det var mig, som holdt ham i Asylet, endda han ikke fejlede noget længer.

Saa fik de Ole ærtet op og fik ham med sig til Præsten, og der blev sendt Bud efter mig.

Men da jeg kom, blev jeg saa uglad ved det, jeg hørte, at der kom store Kræfter op i mig.

Jeg vilde ikke vide af det, sagde jeg, endda min Mand stod der og sagde, at han vilde, han, fordi jeg havde faret saa skammelig.

Men jeg fik ham med i min Vogn, det gjorde jeg; for Præsten syntes Synd i mig og støttede til.

Og vi rejste lige til Doktoren, som sagde, jeg kunde gærne tage Ole med; jeg kom nok snart tilbage med ham, sagde han, men siden han længtes hjem, kunde vi gærne for ham. — — —

Men jeg forlovte mig paa, at jeg skulde passe ham.

— Den allerførste Tid gik det rent bra; Gud forlade mig, om jeg sagde andet, men jeg passede ogsaa paa som en Smed, at ingen skulde komme og forstyrre ham for mig.

Det kunde hænde, vi gik imellemstunder om Kvelden og morede os; for Herregud, vi havde begge det lette Sind, og vi lo ovenpaa al den Graad og Forsmædelse. Jeg var saa glad, at jeg næsten glemte det, som havde hændt; jeg tænkte, nu kommer Godvejret — den Strid var vel bare til det bedste; det ved jo den Herre Gud, om ingen anden.

Saa var vi ude en Gang i Kveldingen og spaserte, Ole og jeg. Jeg fandt paa, vi skulde gaa inden Politibetjænt Pedersen; vi gik jo lige Hus forbi. Men der var Fødselsdag og mange Mennesker — vi kom ind uden at vide om det, og ikke tænkte vi paa at blive heller; men vi fik slet ikke Lov til at gaa igen, skøndt Ole var saa lej over sine gamle Bukser, — han mente, Støvlerne ogsaa var fillede, men det var de ikke, det er jeg næsten sikker paa. Og jeg mente, det var lidet at bry sig om, naar én først var kommen i godt Lag.

Saa gav Ole sig, og vi morede os begge to, det skal være bevist — — vi drak, saa det suste, Champagne, ja det gjorde vi — — jeg har ved Gud ikke faat det siden — — eller set eller hørt det.

Men ud paa Kvelden kommer Ungdommen stimende, de tager Ole, gør de, løfter ham til Vejrs og bærer ham i Guldstol. Og vi lo os allesammen kryl, saa konstigt det var at se dem gaa der saa ustø i Benene, for Ole var en spræk Kar og noget til urolig.

Men jeg holdt straks op at le, saa snart jeg saa', Ole var saa stærkt imod.

Aa Herregud Ole, sagde jeg — du behøver da vist ikke være saa ugrej over de gamle Bukser og Støvlerne, som ved Gud er hele; der er ingen, som ser paa dem, naar de kan se paa dig Ole, saa vakker, som du er i Kveld!

For slig som Øjnene lyste, skulde ingen have set!

— Men i et Kast slængte han sig fra dem, endda der var 12 Unggut omkring. Og da han kom hen til mig i Sofahjørnet, hvor jeg sad, skønte jeg, det var forbi med Godvejret.

— Det er din Skyld, sagde han til mig, — nu kommer Ulykken over os, for Bukserne er gamle, og den venstre Støvlehæl skakslidt, det sværger jeg for Gud!

— Men Ole, sagde jeg, -- du maa da ikke komme i sligt Ulag for de dumme Klæders Skyld, du, som er saapas til Kar, at det kan være slig Slag, hvad du har paa dig!

Men da han slap sig ned over mig og saa' saa kvidefuld ud — - da blev jeg saar om Hjærtet — jeg skønte, det var Slut.

Saa tog jeg Ole med mig, og vi gik hjem igen om Natten.

Men han var hjemme hos mig i halvandet Aar siden — og den Tid var slig, at jeg syntes ikke, jeg havde staat noget slemt før.

Men jeg trodde, Gud forlangte det af mig, siden de vilde det allesammen og Ole med — og siden jo alting gaar til det bedste her i Verden.

Somme Tider var han snil og blid, og somme Tider — Herregud — akkurat som før, naar vi havde det bedst — — og naar nogen nævnede Asylet bare, eller han indbildte sig, jeg tænkte paa at faa ham væk igen, kom der en slig flyvende Angest over ham, eller han kunde lægge sig ned i en Jammer; saa jeg aarked det ikke.

Men ugrejt blev det, for han jagede Mestersvenden, som hed Olsen; det gjorde han ved Gud, og havde været os saa tro og redelig.

Der er ikke mange, som har arbejdet slig i sin Manddom som jeg, sagde Ole — og saa gik han paa Værkstedet og gjorde Ugagn for mangfoldige Penge.

Det var rent ufremkomligt for os.

Og det blev ikke bedre end, at jeg maatte tigge Mestersvenden, som hed Olsen, om at komme tilbage, for ellers kunde vi ikke bestaa. Der var, saa sandt Gud er, ingen Grunker, og jeg maatte lokke Ole ud paa Landet en Tur, mens Døren ind til Værkstedet blev panelet over, saa vi maatte gaa rundt ind Gadevejen med al Maden, for vi turde ikke slippe Folkene ind.

Og saa maatte jeg jete ham om Dagen, at han ikke skulde finde Gadedøren — men om nogle Dage havde han glemt hele Værkstedet.

— Somme Tider kunde der være Liv i ham, det kan være; da satte han Stuen paa Taget og styrte med Vesle-Ole, til det værkede i mit Hode, og andre Tider var han rent forbi.

Saa begyndte han at gaa Turer i Byen. En Dag kom han hjem og fortalte, han havde købt Hus, og en anden Dag havde han skaffet sig gild Vogn og to Heste og Spejl og Lysekroner.

— Jeg lo ogsaa, for jeg tænkte, han holdt Jøn, — men da de kom til vort elendige Hus og forlangte Penge af mig, som bare havde Ulykker, da vidste jeg ingen Vej forbi. Og de vilde ikke tro mig, at Ole var syg, før der kom Attest; saa rask saa' han ud.

Jeg bliver jo aldrig færdig, tænkte jeg — — og det var sandt — — for der kom Børn, det gjorde der sandt for Herren; et om Høsten og næste Sommer et til.

Gud hjælpe mig nu, tænkte jeg; dette kan ikke være hans Alvor — men saa lod han det ske.

Da tænkte jeg, det var vel saa beskikket.

Men da den lille Jentunge var kommen, saa liden og fin som hun var, taalte ikke Ole at se hende. Naar jeg tog hende af Vuggen, kom han farende.

Hvad er det for en Stygging, spurgte han — pas dig du, for her er du i Undermagten! Og saa tynte han os begge to.

Aa Ole, sagde jeg, det er dit eget lille Pigebarn, Ole! sagde jeg.

Den kender jeg ikke, sagde han, — jeg vil ikke se den i Huset; og saa vilde han hive hende ud af Vinduet og mente, at jeg skulde vel ikke tænke paa at faa indbildt ham noget.

Siden den Tid var han ugrej; det kunde komme paa ham som et Vindkast. Naar jeg sagde noget, svarte han ikke, men stod og stirrede, saa jeg maatte se bort — eller han kunde

komme og sætte Øjnene saa luende nær ind paa, at jeg maatte holde Haanden for.

Og bad jeg ham hjærtevene, at han skulde lade være, gjorde han det imellem, imellem ikke. Jeg var aldrig sikker nogen Stund og Time. Om Dagen slog han baade mig og Børnene, men naar jeg skønte, han ikke taalte se os, gemte jeg jo bort baade dem og mig selv, men mangen Gang kom han og vetskræmte os, før jeg fik Suk for mig.

Ellers var det utænkeligt, hvor godt jeg grejede mig for ham, for jeg var saa grulig rap i Vendingen, skal jeg sige, og det var saa heldigt med det, at naar Vildskaben kom, tog Krampen ham ogsaa, og han blev baade stiv og senfærdig i Benene.

Om Natten var det værre; mangen Gang naar jeg lagde mig, var jeg ikke stort sikker for Livet, hverken mit eller de andres. For han sov jo aldrig; somme Tider lurte han mig og lod, som han sov, og naar jeg da lagde mig til i god Ro, kunde han gaa og tage sig for al den Galskab, som var til.

En Nat jeg var søvnet fra, gik han og kløp mig og de smaa Stakkarer — — — — aa, som de gav sig i den Elendighed — — jeg hørte dem i Søvne, men var ikke god for at vaagne, saa tungt som jeg var kommet i det for al den Forskrækkelse og Nattevaag.

Og mig havde han klypt og klemt, saa der var ikke om Morgenen andet end Flek paa Flek af undergaaet Blod — — — men jeg sov og drømte, jeg blev halshugget.

— Vi sled os da frem over den Vinter. Jeg havde det ellers nogenlunde: for paa Værkstedet gik det bra, og saa tænkte jeg som saa: det bliver nok bedre inde i Hus, naar Sommeren kommer og Varme i Vejret — og saa var jo Vorherre der oppe. Han, som steller alting paa det bedste, vilde vel have det slig paa Lag — — det var jo hans egen Anretning. Saa slog jeg det fra mig; jeg havde saamænd nok med min egen, og mere træt og tung var jeg end før.

— Saa var det Nat til St. Hansdagen, at jeg vaagned ved, der blinked noget ind under Øjnene paa mig, og da jeg saa op, stod han svingende med alle Bladene ude i Foldekniven.

Vi skulde dø baade jeg og Ungerne, sagde han; naar jeg ikke vilde hive det Kram ud af Huset, var jeg ikke god nok til at leve. Han tog mig i Fletterne og drog mig ud af Sængen;

saa tog han Jentungen, som sprat i og skreg, men han lo bare. Hej, du Skjære, hop saa længe du kan — — og den Tyvetamp der henne, han som har stjaalet mit ærlige Navn!

Saa tog han efter Vesle-Ole, som sat i at brøle. Og han rullede og tullede ham og slap ham igen og skreg: Hej, her er jo Helvede paa slette Bakken!

Men hvordan jeg fik dem fra ham og slap ud, det ved jeg ikke.

Det var længe siden, jeg havde takket Vorherre den Gang, men nu gjorde jeg det, fordi Vinduet var saa lavt. Men at jeg slap igennem med dem begge er ikke let at forstaa.

I den Stund takkede jeg Gud en Gang til; det var, for at Krampen tog Ole. Da han stod der saa stiv og forvredet og ikke kunde komme efter os, tænkte jeg: det er nok, som Bedstemor siger: alt er til det bedste — alligevel!

— Saa blev der ingen anden Raad, end at Ole maatte paa Asylet igen. Men jeg turde ikke nævne det, og da Folkene kom, narrede jeg ham med mig ud i Vognen.

Vi skulde køre grassat, sagde jeg, og de pokkers Ungerne kunde ligge hjemme og krepere.

Og Ole blev saa glad, at han kyssede mig for den Løgn, men hjem kom han da aldrig mer.

Men paa Vejen var han saa overlag snil og godslig og saa glad i én, at jeg fik Skrupler og Samvittighedspine, det gjorde jeg.

Du er et Asen, tænkte jeg, at du ikke kan holde ud med ham, slig som han holder af dig!

Da vi kom frem, narrede jeg ham med mig ind til Doktoren en anden Vej, for at han ikke skulde kende sig igen.

Og saa spurgte jeg Doktoren, om han trodde, det kunde have gaat over med han Ole igen, for nu var han med et blevet saa snil og blid.

Men Doktoren nidglodde paa mig og mente, jeg ogsaa maatte være forstyrret, hvis jeg ikke trodde, han var gal, efter alt hvad jeg havde været ude og sagt ham om Morgenen. Naar én bare saa paa Øjnene, kunde én se det.

— Ja men Øjnene, sagde jeg — og jeg blev saa saar om Hjærtet for Oles Skyld — de har altid været saa store og inderlig blanke — — —.

Saa har han altid haft en Skrue løs, sagde Doktoren og gik hen og saa ham i Ansigtet.

Men da kendte Ole ham igen — aa Herregud — og han vendte sig lynende mod mig og knyttede Haanden.

Da blev det saa ilde med mig, at jeg havde bedraget ham — — — det kom mig for, som jeg havde narret ham i Døden. — — — Jeg sank sammen i Knæerne; det blev som i en Ørske alting.

Og da Opsynsmanden kom og skulde hente ham, og Ole kendte ham igen ogsaa — — da syntes jeg, jeg hørte som langt borte fra, at han blev bindegal — — saa blev det sort alting — — men jeg hørte Folkene, som kom og bandt ham og bar ham bort, og han skreg ude i Gangen.

— Jeg havde stupt i Gulvet — —. De havde lagt mig paa Doktorens Sofa; men der kunde jeg ikke blive liggende hos den fine Mand — saa holdt de hen under Næsen paa mig noget osende stærkt, og jeg skvat saa vidt op, at jeg kom mig ned i Vognen og hjem.

Men hjemme var der ingen Trøst; for nu kom Familjen over mig. Det var min Skyld; jeg havde stelt det slig, for jeg vilde være ham kvit; — og det kom ud blandt Folk, at jeg havde narret ham med paa Asylet, og at han først blev gal, da han saa, hvordan jeg havde faret med ham.

— Naar jeg kom ud paa Asylet, kendte ikke Ole mig — — aldrig mere — — det gjorde han ikke. Han var faldt saa underlig sammen, siden han kom hjemme fra.

Men Opsynsmanden lo af mig, naar jeg kom med den grulige Samvittighed, jeg havde faat.

»De har nok haft ham for længe hjemme, Madam,« sagde han en Kveldstund, jeg sad der saa tung i Sindet. — »Det er Fejlen og Synden, De har gjort — for de ulykkelige Børns Skyld og Dem selv til slig Viderværdighed — — for Manden er bløď i Skallen han — — det har han sgu været saa længe, De har haft ham, Madam — — og naar han ikke har mere igen, er det slut — —.

Jeg kom ikke der igen før en Maaned efter, og da var min vesle stakkers Gut baade født, død og begraven.

Det var Opsynsmanden, som havde skikket Bud efter mig, for Doktoren havde sagt, at Ole ikke havde længe igen.

Jeg satte mig paa Sængefjælen hos ham.

— Du maa ikke være sint paa mig Ole, bad jeg, for jeg kunde ikke gøre det anderledes — det kunde jeg ikke! Og alting er til det bedste, det maa du tro — — for det har jeg bestandig hørt!

Men Ole svarte mig ikke; han laa saa bleg og stiv i Øjnene.

— Men jeg syntes, jeg maatte have et Ord af ham, ellers kunde jeg ikke holde det ud.

— Ole, sagde jeg — — det var ikke min Skyld, det maa du tro; — jeg har — — jeg holdt saa af dig Ole, det maa du tro!

Saa saa' han paa mig — men han var styg; Øjnene begyndte at gaa paa ham — men bagover, ind i Hodet. —

Anders kom og tog i mig. — »Han kender Dem ikke, Madam — — — nu faar De gaa, ellers gaar det slig som sidst!

— Men jeg kunde ikke aarke det — jeg lagde mig ned over ham.

Giv mig Haanden Ole, bad jeg, ellers holder jeg det ikke ud.

Men han gjorde det ikke — én fik vel holde ud. Anders bar mig bort igen, for jeg var ikke mig selv.

Den næste Dag døde Ole. Men jeg, min syndige Sjæl, misundte ham det, at han var død. Jeg bad saa hjærtevene til den almægtige Gud, at han skulde tage Livet af mig ogsaa — — — naar han ikke gjorde det, var det vel for de usselige Børns Skyld. Men jeg var saa blind og uvittig; jeg syntes, han kunde have fundet paa en anden Raad, han, som selv stod for Styringen.

— Hvordan det gik saa siden — — det var tufs nok, var det — og ingen Endskab. For Vorherre var inderlig strid; han vilde ikke lade mig dø, skøndt jeg var saa vyrdesløs, at jeg tænkte, det maatte bære væk mangen Gang.

Saa var der ingen anden Maade for mig at slippe unda paa end at gøre det selv; men det vilde jeg ikke, for jeg tænkte Vorherre maatte vel have sin Mening, naar han stod slig imod.

Du gode Himlens Gud, tænkte jeg — den, som kunde sove bestandig; det maatte være frydelig!

Men det blev der ingenting af; jeg maatte slide for Føden til mig og de to — for da Ole var død, var der ingenting igen — — han fik det sidste med sig i Graven, det gjorde han ærlig og redelig.

— Gud hjælpe os! De kom da og saa til mig allesammen, men Grunkerne, som de tænkte paa, kunde ingen finde, og nu som Værkstedet var solgt og Mestersvenden borte, var der ikke mere for dem at gøre.

Nu kan I gærne gaa og lægge dere, sagde jeg.

Og det gjorde de; de lod mig være; kom bare en sjælden Gang og prækede og læste op. Jeg maatte ikke tro andet end at alting havde været til det bedste for en stakkars Synder som mig.

— Hvordan har du det ellers? sagde de.

— Tak, sagde jeg, jeg slider Tiden, og den slider mig!

Det gjorde den ogsaa, for det lette Sind var rent væk, »der var ikke Traaden igen«, som der staar i Visen.

Derefter var det, at jeg tog mig til at tænke og fundere. Og da jeg kom saa vidt, at begge mine Barn blev store og voksne, og jeg tænkte: nu er det dem, der skal sørge for dig, og du, som skal hvile, — saa beskikked det sig slig, at det gik dem som deres Far; de kom paa Asylet, og de er der den Dag i Dag. — Vorherre være dem naadig for den Arv.

Men da begyndte jeg at gøre Regnskabet op med Vorherre. Jeg havde aldrig kunnet forstaa den Nød, jeg sled med alle de Børn, som ikke kunde leve, endda vi havde det godt, og Ole var saa klog den Gang — men nu blev det værre endda: hvorfor skulde saa de leve, som havde en gal Far, og som kom saa trangt til det i alle Maader. Hvorfor skulde jeg slide mig ud paa dem — saa inderlig saarhendt og saarhjærtet, som jeg var, naar det ikke blev andet end, som det blev til Slut? —

Det kom og tog mig svidefuldt som en Brand, at det havde saa vist ikke været til det bedste alt det onde, som var kommet paa mig.

Og jeg tog mig for at skrive op og holde Regnskab — for jeg vilde have Greje en Gang.

Jeg grundede, det gjorde jeg — — jeg kunde sidde og høre Vanviddet komme luskende bag Ryggen paa mig.

Vent lidt, sagde jeg, jeg er ikke færdig — — jeg skal først gøre op — — og naar ikke Døden vilde have mig den Gang, saa skal Pokker ikke du — — — jeg har haft nok af det Slag.

Og jeg gik og gjorde op; men kom ikke af Flækken, for det var ingen grej Regning.

Saa sagde jeg det til Klokkeren, for jeg tænkte som saa: du kan vel nogle Konster!

Han satte Brillerne paa og saa paa mig.

Du est ingen Perle af Skabningen, sagde han. Jeg mærker, du har ingen Øjne til at se med og ingen Ører til at høre, sagde han. Du begynder ikke i den rigtige Ende, derfor gaar det ikke op!

— Saa kom han med Bibelen, men det gik ikke op, for jeg kunde ikke læse med hans Øjne, og mine egne var jo ikke til det.

Men jeg kunde ikke give mig paa det. Og saa er jeg blevet gaaendes her og smaasulre.

For jeg giver mig ikke paa det. Jeg véd Vorherre vil lade mig gaa med det, til jeg bliver færdig. For der var ingen Forstand i at lade et Menneske gaa igennem saa mange Slags Regning og ikke faa et eneste Tal ud.

Det er det Tal, jeg skal have — han faar mig ikke før.

Men jeg er ikke kommen længer end til at grunde over, om det er Vorherres egne Regnestykker, det at alle Ting er til det bedste, eller om det er Menneskene, som gaar og sætter sligt sammen.

Jeg gaar og grunder, det gør jeg — for er det ikke Vorherres, skulde det været anderledes gjort, skulde det — hele Redeligheden!«

— Hendes Stemme var blevet hæs, hviskende. Hun rejste sig og saa udover.

Jeg mødte hendes Blik; det var paa én Gang forunderlig slukket og udtryksfuldt.

Hun saa ikke det, der var omkring hende. — Hun saa ind i sin egen Verden.

Alvilde Prydz.

Politiske Betragtninger.

Efter Katastrofen 1864, efter at Monarkiet var bleven reduceret til Kongeriget alene, og efter at Grundloven havde bestaaet og været prøvet i 15 Aar, var det bleven klart, at denne Lov, benyttet til dens yderste Konsekvens af Bondepartiet, vilde medføre, at saa vel den egenlige Intelligens som de Samfundslag, der repræsentere de store Besiddelser, Kapitalen, Handelen og Industrien, vilde komme i et absolut og varigt Mindretal, først i Folketinget og efter al Sandsynlighed ogsaa i Landstinget, Regeringen altsaa for Fremtiden komme i Hænderne paa dette Partis Førere. Hvad man end vil dømme om disses Kapaciteter, maa man dog vist indrømme, at de paa den Tid savnede de Kvalifikationer, der kunde berettige dem til at indtage Stillinger, som kun bør betros Landets højst begavede, mest indsigtsfulde og almindeligt agtede Mænd.

Den reviderede Grundlov af 1866 var Resultatet af de Bestræbelser og de Midler, det Fris'ske Ministerium anvendte, for at fjærne denne Fare.

Der opnaaedes, som bekendt, ved denne Grundlovsforandring, at Landstingets Sammensætning hovedsagelig vilde komme til at bestaa af saakaldte konservative Elementer; og, da Landstinget er ligeberettiget med Folketinget, vilde dette ikke kunne sætte nogen Lov igennem, der ikke behagede Landstinget, ej heller kunne fjærne nogen Regering, som har dette Ting + Kongen med sig.

Det gik snart op for Folketinget, hvad det havde tabt ved de stedfundne Indrømmelser, og dets Bestræbelser gik derfor for Fremtiden ud paa enten at genvinde eller eludere dem. Det første Alternativ: Generobringen af Grundloven af 5te Juni, maatte snart opgives som uigennemførligt; det andet søgtes opnaaet ved to Paastande: 1) at Folketinget har en overvejende Indflydelse paa

Finansloven, 2) at Grundloven hviler paa eller forudsætter en parlamentarisk Regeringsform sc., at Regeringen væsenlig maa støtte sig til en Majoritet i Folketinget.

Man vil kunne indse, at dersom Folketinget kunde sætte den ene eller den anden af disse Fordringer igennem, vilde det være forbi med Landstingets Ligeberettigelse, og den Position, det ved Grundlovsforandringen i 1866 havde opnaaet, være gaaet tabt. Har Folketinget det i sin Magt at dominere Finansloven, da er det Herre over største Delen af de udkommende Love, der mere eller mindre afhænge af finansielle Bevillinger; og er det Herre over Regeringens Sammensætning, en Regering, der kun ved Folketingets Initiativ kan anklages for Rigsretten, har det i fuldeste Maal opnaaet, hvad Hørup har udtalt: »Ingen over og ingen ved Siden af Folketinget«.

At Landstinget med Hænder eg Fødder vilde modsætte sig Opnaaelsen af de nævnte Formaal, er selvfølgeligt, og vor hele nærværende politiske Situation er Udslaget af de Anstrængelser, der fra begge Sider gøres for at opnaa Overtaget.

Regeringen har, følgerigtig, sluttet sig til Landstinget; det er en konservativ Regering, der maa hævde Tingenes Ligeberettigelse og modsætte sig Folketingets Eneherredømme.

Saa langt følger jeg Landsting og Regering.

De Midler, der fra begge Sider ere komne til Anvendelse i denne politiske Kamp, og de Konsekvenser, hvortil de have ført, ere os alle bekendte; det Spørgsmaal: hvad Enden skal blive, paatrænger sig vist enhver Fædrelandsven, der er begavet med endog kun den ringeste politiske Sans.

Der er en Ejendommelighed ved vor politiske Kamp, der for udenfor staaende gør den temmelig uforstaaelig, det er dens Programløshed eller, hvad der kommer ud paa ét, begge Partier har det selvsamme Program: Grundlovens Bevarelse. Naar to hinanden saa modsatte Partier, som vort Højre og Venstre, kan stride under en for dem begge fælles Devise, maa det selvfølgelig bero paa, at enhver af Parterne tyder Stridens Genstand paa sin Maade, og dette ses ved en nærmere Betragtning ogsaa at finde Sted, endog i den Grad, at hele Striden opløser sig til at være en Strid om Grundlovens rette Forstaaelse, hvor Fortolkningskunsten spiller Hovedrollen. Folketing, Landsting, Regering, ja endog Domstolene med Højesteret i Spidsen har enhver især sin Maade at fortolke Grundlovens §§ paa, og det er fuldstændig

betegnende og korrekt, naar en bekendt Jurist og forhenværende Minister i Landstinget benævnede Striden: Prokuratorpolitik.

Det er indlysende, at skal Striden vedblivende føres i dette Spor, vil den kunne fortsættes i det uendelige, den er at sammenligne med en Marsch paa Stedet, hvor man ikke kommer et eneste Skridt videre.

Bag ved hele denne tilsyneladende golde Strid vil man ved en nærmere Undersøgelse kunne finde dens egentlige Kærnepunkt, der for Folketingets og Venstres Vedkommende ligger aabent for Dagen: Folketingets Supremati, for Regeringens, Landstingets og Højres Vedkommende ligger mere skjult, og maaske med Forsæt hidtil er bleven holdt under Laas og Lukke.

For en mere overfladisk Betragtning, og den er temmelig almindelig, antages snart den ene snart den anden Sag, der er Genstand for Partiernes Uenighed, at være Stridens Kærnepunkt; saaledes synes for Øjeblikket Befæstningssagen at have absorberet hele Interessen, og for mange at staa som det ene afgørende Spørgsmaal. Hverken denne Sag eller nogen som helst anden af de provisoriske Foranstaltninger, som Regeringen i de forløbne Aar har iværksat, har med Hensyn til Stridens Ende nogen afgørende Betydning; ti hvorledes end disse blive afgjorte, vil, saa længe Stridens Knudepunkt forbliver uløst, Spørgsmaal af lignende Art og Betydning kunne opstaa og sætte Sindene og Lidenskaberne i Bevægelse.

Skal der være nogen Mening og Plan i Regeringens Optræden samt i den Samling af Foranstaltninger, der ere trufne imod Folketingets bestemte Modstand, vil Regeringens Tanke i al sin Simpelhed kunne udtrykkes i faa Ord: Den reviderede Grundlov af 1866 er et utilstrækkeligt Værn mod Demokratiets voksende Magt og de Følger, deraf kunne befrygtes. Med andre Ord: Situationen er den samme som før 1866; Maalet er: en yderligere Indskrænkning af Folketingets Magtstilling, en fornyet Revision af Grundloven; kun Midlerne ere forskellige.

Denne Betragtning støtter sig til de foreliggende Kendsgerninger. Bondepartiet er vokset sammen med eller har optaget de større Byers og Københavns Demokrati, hvorved det er naaet op til en Størrelse, der besætter ¾ Dele af Folketingets Pladser, med større Udsigt til Forøgelse end Formindskelse, og Førerne ere forblevne noget nær de samme.

Trods alle de Anstrængelser, Regeringen og Højrepartiets Førere har gjort for at organisere og samle sit Parti, vil det ikke være muligt, med den bestaaende Valglov, at forandre denne Sagernes Stilling; enhver, der upartisk og med Ro overvejer Forholdene, vil give denne Paastand Medhold.

De Spørgsmaal, der herefter paatrænge sig enhver Fædrelandsven, vil uden Tvivl være: hvor længe vil denne Situation vedvare, hvad vil Enden blive?

Der er utvivlsomt ikke mange, der ønske denne fordærvelige Strid fortsat i Længden, tvært imod maa man vel fra alle Sider være enig om det paatrængende i at faa den endt jo før jo heller. Der gaar jo knapt en Dag til Ende, uden at den bringer Ulykker paa flere end ét Omraade. Fængslerne fyldes med politiske Forbrydere, Begreberne om Lov og Ret forvirres, det smudsigste Angiveri i Ledtog med Servilitet, Forfølgelsessyge, Ufordragelighed, Had og Bitterhed breder sig som en ondartet Farsot Landet over, ikke at tale om den Skade, Landet lider ved en mangeaarig Standsning af næsten al lovgivende Virksomhed.

Saa enig man altsaa maa være om Fordærveligheden af den nærværende, man fristes til at sige, fortvivlede Situation, saa uenig er man, naar Spørgsmaalet bliver, ad hvilke Veje og ved hvilke Midler den skal søges forandret.

Naar ikke Hensynet til Folkets og Landets Tarv gør Landstinget tilbøjeligt til Forlig, kan Initiativet til Forlig ikke ventes at udgaa fra dette. Landstinget er ved flere sammenstødende Omstændigheder bleven Herre over Situationen, og har opnaaet en Magtstilling, hvorunder selve Regeringen maa bøje sig. Vil dette Ting derfor ikke Forlig, eller ere dets Betingelser uantagelige, vil næppe noget Forlig komme i Stand, da det vel ikke tør antages, at Regeringen vil skille sig fra Landstinget. Der er lige saa liden Sandsynlighed for, at Folketinget skulde ville indgaa noget Forlig paa Betingelser, der ere tilfredsstillende for Regeringen og Landstinget, og som foreløbig maatte indeholde Sanktionen af de provisoriske Love og Foranstaltninger, som Regeringen har iværksat og Landstinget billiget. Det brede Lag af Vælgerfolket vilde aldrig tilgive dets Repræsentanter at de gik ind paa et saa ydmygende Forlig.

Man vil altsaa sé, at Knuden er strammet saa fast, at den synes uløselig, og da Regeringen ikke kan antages at have handlet i Blinde, men maa have et Maal for sin Handlemaade, bliver Spørgs-

maalet, om dette Maal kan naas ad de hidtil betraadte Veje og med de til Dato benyttede Midler.

Førend vi gaa nærmere ind paa dette Spørgsmaal, er der et andet, som saa ofte er fremme, og hvorpaa der lægges et saadant Eftertryk, at man skulde synes, det maatte være af største Vigtighed at faa det besvaret; det er Spørgsmaalet om, hvem der bærer Skylden for den nuværende abnorme Tilstand i vort Forfatningsliv.

Det er en Selvfølge, at »Skylden« som en Fjerbolt kastes fra det ene Parti over til det andet, hver Gang ledsaget af vægtige Beviser og Paastande. Regering og Landsting ere selvfølgelig enige om at kaste hele »Skylden« over paa Folketinget, og dette retournerer da Beskyldningen i Reglen med særlig Adresse til Regeringen.

Jeg tillader mig at opkaste det Spørgsmaal, om, i det Tilfælde det virkelig kunde bevises, at Skylden ene og alene hæftede paa den ene eller den anden af de implicerede Parter, Situationen derved i nogen væsenlig Grad vilde forandres?

Folketing og Landsting ere lige uansvarlige, og kunne derfor med Lethed bære Skylden, især da den fordeles paa saa mange, og Regeringen, skøndt ansvarlig, vil ogsaa uden større Ulæmpe kunne bære en Skyld, naar den, som nu, er i Overensstemmelse med det politiske Element i Rigsretten.

Men den hele Tale om Skyld vil maaske for en nærmere Betragtning vise sig at indeholde en Forveksling af Begreber, som det turde være af nogen Vigtighed at faa rede paa.

Den Skyld, her er Tale om, er ikke hvad man til dagligdags forstaar ved Skyld, Talen er nemlig her om en særlig Art af Skyld, nemlig politisk Skyld. Men hvad er i Grunden politisk Skyld andet end politisk Uklogskab, og dens Modsætning, politisk Klogskab, andet end politisk Fortjæneste. Det Parti, der begaar de fleste Dumheder og Fejlgreb, har den største politiske Skyld, men da disse komme det andet Parti til Gode, synes det inkonsekvent af dette at bebrejde hint noget, der er til dets egen Fordel.

Spillerummet imellem, hvad der er tilladeligt og utilladeligt, hæderligt og uhæderligt, forsvarligt og uforsvarligt, har i det politiske Liv en ganske anderledes Bredde, end i det borgerlige og Mand og Mand imellem. I Politiken gælder det om at naa sit Maal, Midlerne, der anvendes, sés der igennem Fingre med. Uklogskab og Mangel paa Fremsyn ere de egenlige politiske

Synder, om kriminelle er der sjældent eller aldrig Tale, og, som oven anført, i det politiske Liv har man en anden Maalestok for Moraliteten end i det borgerlige.

En Regerings eller en Folkerepræsentations politiske Fortjæneste staar derfor altid i nøje Forhold til den Klogskab og det Fremsyn, der stempler dens Virksomhed og de Resultater, som ere dens Følger.

Vort politiske Liv afgiver gode Holdepunkter for Bedømmelsen heraf.

Det var Brist paa Klogskab og Fremsyn, der fik Folketinget til at gaa ind paa Grundlovens Revision i 1866, der gav Landstinget sin nuværende Stilling; det var Brist paa de samme Ævner, som satte Visnepolitiken i Scene og endte med Nægtelsen af Finansloven, der har bragt Folketinget den ene Ydmygelse efter den anden, og har givet Regeringen Skin af Ret til, uden Repræsentationens Medvirkning at afholde alle de Udgifter, den maatte ansé for »paatrængende nødvendige«.

Har det været Regeringens Hensigt at faa fri Hænder overfor Rigets Finanser, har den baade opnaaet den og benyttet sig af Lejligheden; men det er et stort Spørgsmaal, om den i Virkeligheden har vundet noget væsenligt derved. Alt hvad Regeringen paa de forskellige Omraader, hvor det har sat sin Vilje igennem trods Folketingets Modstand, har vundet, er kun af ephemer Beskaffenhed, temporære Love og Foranstaltninger af en meget prekær Natur, hvis Livsvarighed er knyttet til det nuværende Ministeriums Magtstilling. Det er et Korthus, der kan blæses om af den første den bedste kontrære politiske Vind.

Hvor længe Regeringen vil kunne fortsætte paa den indslaaede Vej, vil væsenlig afhænge af den Klogskab, det Maadehold og den Udholdenhed, Folketinget er i Besiddelse af. Folketingets Svaghed er dets Mangel paa en Leder af fremragende Dygtighed og ubestridt Autoritet; det tæller desuden for mange Menige og for faa Officerer. En saglig Behandling af de foreliggende Love, uden Partihensyn og foretaget med saa megen Dygtighed og Sagkundskab, som Tinget raader over, vil ikke alene hæve dets Anseelse i den offenlige Mening, men vil gøre det i høj Grad vanskeligt om ikke umuliggøre det for Regeringen at fortsætte sit nuværende System.

Folketinget maa være kommet ud over den Illusion at kunne fremtvinge en parlamentarisk Forfatning. Det højeste det

under de nuværende Forhold vil kunne opnaa, er at faa sit Nej respekteret, og dette vil kunne ske ved ikke at misbruge det. Dets tidligere Misbrug har meget bidraget til den Misstemning mod Folketinget, der er saa almindelig i Embedsstanden, og dets ofte utidige og umotiverede Kniberi paa den civile Administrations Omraade har fjærnet mange Elementer, der ellers vilde have sluttet sig til Oppositionen.

Dersom Regeringens Bestræbelser gaa i Retning af en Revision af Forfatningen, som jeg har forudsat, og den tænkes iværksat ad lovlig Vej, maa jeg tilstaa, at Midlerne, der hidtil ere blevne anvendte, synes at være af en meget tvetydig Beskaffenhed, og snarere at maatte fjærne fra end nærme til Maalet. Regeringen er gaaet saa langt frem, at den ikke uden Ydmygelse kan gaa tilbage, at fortsætte ad samme Vej og med de samme Midler kan vel vare en Stund men maa til Slutning ende i Forvirring og Opløsning. Tidligt eller sent maa Regeringen kaste Masken og aabent tilkendegive, hvor den vil hen og, hvad den vil opnaa; enhver Statsborger synes at maatte have Ret til at stille og Krav paa at faa disse Spørgsmaal besvaret.

At Europas politiske Himmel for nærværende Tid er formørket af ikke faa faretruende Skyer, der lade formode et tidligere eller senere forestaaende Udbrud, kan ikke miskendes af nogen. Regeringens store Iver for vort Forsvarsvæsen maa finde sin Forklaring i Hensynet til en sig nærmende Krigsfare. Skulde en saadan Katastrofe træffe os i vor nuværende Situation, vilde jeg betragte det som den største Ulykke, der endnu er overgaaet vort Fædreland; ti skal vor lille Nation reddes under saadanne Forhold, da er Muligheden dertil kun tilstede, naar den staar som et enigt Folk, sluttet om sin Konge og med fast Tillid til den Regering, der styrer dets Anliggender.

Efter hvad der foreligger, fristes man næsten til at tro, at den nuværende Regering med Hensyn til det sidste er af en stik modsat Mening.

A. G. Drachmann.

Om Hypnotisme.

I.

Indledning. — Metoder. — Eksempler.

For et Aarstid siden udgav den franske Forfatter Jules Claretie en Roman om en ond Læge, Jean Mornas, der hypnotiserede en ung, uskyldig Pige og som, efter saaledes at have bragt hende i sin Vold, tvang hende til at begaa forskellige Forbrydelser. Det var paa et hængende Haar, at den stakkels Pige, den virkelige Forbryders viljeløse Redskab, var bleven straffet for de Forbrydelser, hun ubevidst havde begaaet, men til al Held blev Sammenhængen i sidste Øjeblik opdaget, idet en anden Læge, mindre forbryderisk anlagt end sin Kollega, paany hypnotiserede Pigen, og nu fik hende til at tilstaa, hvorledes hun i den hypnotiske Tilstand var bleven tvungen til at udføre Jean Mornas Befalinger samt aftvunget et evigt Tavshedsløfte.

De fleste, der har læst denne uhyggelige, men velskrevne Fortælling, har vel næppe taget den helt alvorligt, men samtidig med at de glædede sig over den lykkelige Udgang tillige følt sig overbeviste om, at Forfatterens Fantasi noget var løbet af med ham i hans Skildring af de Forbrydelser, som hypnotiserede Individer kan bringes til at begaa. At dette ikke forholder sig saa, men at Claretie har givet en fuldstændig sanddru Skildring af en Forbrydelse, der med største Lethed lader sig udføre af dertil egnede Individer, vil fremgaa af følgende Forsøg, der er refererede i første Nummer af Revue de l'hypnotisme, et fransk Tidsskrift, der udelukkende beskæftiger sig med Hypnotismen og de hypnotiske Tilstande. Forfatteren er Dr. Ladame, der anstillede Forsøget sammen med en Apoteker fra Charmes sur Moselle,

Focachon, en bekendt Hypnotisør, der i flere Aar med stor Iver og Dygtighed har givet sig af med slige Forsøg og som paa mange Maader har fremmet vor Kundskab om disse for Lægen og Juristen lige interessante Fænomener.

Forsøgsobjektet var en ung Pige, Frk. X., der i en ganske særlig Grad synes at egne sig til hypnotiske Forsøg. Det er saaledes lykkedes Hr. Focachon paa hendes Arm at fremkalde en Betændelse aldeles svarende til den, som fremkaldes af Spansk Flueplaster — ved Hjælp af et Stykke Frimærkepapir, der anbragtes paa Armen, medens hun var hypnotiseret, idet han gav hende den Indskydelse, at Papiret var et Trækplaster. Dette Forsøg udførtes i Nancy i en af det medicinske Fakultets Sale og det overværedes af talrige Læger og andre Vidner, saa at dets Paalidelighed ikke kan drages i Tvivl.

Efter at have refereret forskellige Forsøg, der udførtes med denne unge Pige, fortsætter Dr. Ladame saaledes: Vi fik Lyst til at prøve Sandheden af Jules Clareties sidste Bog, Jean Mornas, og forsøge, hvorvidt det var muligt at indskyde Mediet Ideen til de Handlinger, som berettes i Bogen. Resultatet har gjort mig det utvivlsomt, at Forfatteren til Jean Mornas maa have anstillet et lignende Forsøg, inden han skrev sin Bog, i den Grad er alle Bogens fantastiske Detailler virkelige, og jeg kan bekræfte, at jeg helt og holdent har »oplevet« denne Roman.

Efter at Frk. X. var dybt hypnotiseret, gav jeg hende den Befaling at komme igen næste Dag til bestemt Klokkeslet, at liste sig forsigtigt ind hos Hr. Focachon uden at blive opdaget, at stjæle et Armbaand i et Skab, som jeg nærmere betegnede hende og hemmeligt at bringe mig Armbaandet, idet jeg angav hende forskellige Forsigtighedsregler, som hun skulde iagttage for ikke at blive opdaget. Jeg tilføjede, at hun under ingen Omstændigheder maatte anklage eller forraade mig.

Man gør sig ingen Forestilling om den Nøjagtighed, med hvilken hun udførte mine Ordrer, eller om den utrolige Snedighed med hvilken hun udførte Tyveriet — i min Nærværelse, ti jeg iagttog hende skjult bag en Dør. Til fastsat Tid og idet hun iagttog de Forsigtighedsregler, som jeg havde angivet hende, kom hun hjem til mig og overleverede mig i Hemmelighed det stjaalne Smykke.

Samme Aften hypnotiserede Hr. Focachon hende, og der udspandt sig nu følgende Samtale mellem dem: Der er i Dag

stjaalet et Armbaand fra mig. Ved De, hvem der har begaaet Tyveriet? — Hvorledes skulde jeg kunde vide det? — Der er ingen Tvivl om, at De ved det. — Hvorfor? — Fordi jeg er overbevist om, at De kender Tyven. Nævn mig ham! — Jeg kan ikke. — Jeg vil have det at vide. — Men jeg siger Dem, jeg kan ikke! — De ved godt, at De ingen Vilje har her. De skal adlyde min Vilje. Svar mig! — (Efter en Pause og med synlig Anstrengelse) Nu vel! Det er mig. — Det er ikke muligt! — Jo, det er mig. — De er ikke i Stand til at udføre en saadan Handling. En eller anden maa have tvunget Dem til at begaa den? — Nej. — De har sikkert ikke gjort det alene. — Jo! — Jeg tror Dem ikke. — Nu vel, De har Ret. — Hvem er Deres Medskyldige? — Det siger jeg Dem ikke. — Men jeg fordrer det. — Aldrig! — Jeg befaler Dem at svare mig. — Det er mig ligegyldigt! Jeg vilde hellere dø. Det gør mig ondt, da De altid har været venlig mod mig, men jeg siger det aldrig.

Og til Trods for alle Opfordringer og Befalinger holdt hun sig tappert og nægtede at give Oplysningen. Hr. Focachon mener dog, at det tilsidst vilde være lykkedes ham at faa hende til at tilstaa, fordi han ofte har afvristet hypnotiserede Individer Tilstaaelse til Trods for en lige saa langvarig og haardnakket Modstand.

Her er allerede Beviset leveret for Rigtigheden af Jules Clareties Paastand, der bekræftes end yderligere ved følgende Forsøg, som jeg anstillede, medens hun stadig var hypnotiseret.

Der er en Person, jeg vil hævne mig paa. Vil De hjælpe mig? — Naar det skal være. — De véd, at Hr. Z. er min Fjende. — Jeg tror det gærne. — De skal angive ham; saa snart De er vaagnet, skal De skrive et Brev til Dommeren i Charmes og fortælle ham, at De er bleven beskyldt for at have stjaalet et Armbaand, men at De er uskyldig, at Hr. Z. derimod er den skyldige, og at De har set ham begaa Tyveriet. — Men det vilde være usandt, siden det er mig, der har taget Armbaandet. — Det gør ikke noget, De skal skrive det. — Nu vel, jeg skal gøre det, men det er ikke sandt. — Jo, det er sandt. De er alt for hæderlig til at kunne stjæle, det er ikke Dem. Forstaar De, det er ikke Dem, jeg siger Dem, at det er ikke Dem, der har begaaet Tyveriet. — (Med Overbevisning) Nej, det er ikke mig! — Det er Hr. Z., som er Tyven. De har selv set det. — (Med Energi) Ja, jeg har set

det. Det er ham. — De skal skrive det til Dommeren. — Ja vel, det bliver nødvendigt, at jeg angiver ham.

Og saa snart hun var vækket, skrev, forseglede og frankerede hun af sig selv et Brev til Dommeren, fuldstændig overbevist om Sandheden af sin Angivelse. Hun vilde bringe Brevet paa Posthuset, men forhindredes heri ved en ny Hypnotisation. Brevet lyder saaledes:

Charmes d. 5 Oktober.

Hr. Dommer!

Jeg har en Pligt at opfylde. Der er i Morges stjaalet et Armbaand fra Hr. Focachon. Jeg har et Øjeblik været beskyldt for Tyveriet, men i høj Grad med Urette, det forsikrer jeg Dem.

Jeg er i Stand til at nævne Tyven, da jeg har set det hele, det er Hr. Z. (her følger Navnet skrevet helt ud). Sagen er gaaet til paa følgende Maade. I Morges gik han ind i Hr. Focachons Lejlighed gennem den lille Indgang fra Torvegade, og han stjal et Armbaand, der tilhører Fru Focachon. Det laa i et Skab nærved Vinduet. Jeg saa ham. Han puttede Armbaandet i Lommen og gik saa sin Vej. Jeg sværger Dem til, at alt er gaaet til, som jeg fortæller. Han er Tyven, og jeg er villig til at bevidne det for Retten.

Underskrift.

Dette Brev har hun helt og holdent skrevet selv, og den sidste Sætning i hvilken hun tilbyder at vidne for Retten, skyldes hendes eget Initiativ. For Øjeblikket har hun glemt det hele og vilde være den første til at forbavses, hvis man fortalte hende denne Tildragelse; men hvis man havde givet hende den Befaling, saa vilde hun upaatvivleligt 14 Dage eller en Maaned efter have fremstillet sig for en hvilken som helst Domstol og under Eds Tilbud have aflagt Vidnesbyrd om disse indbildte Kendsgerninger.

Dette Forsøg er et godt Eksempel paa falsk Vidneførsel af den farligste Art, fordi Vidnet selv er fuldstændig overbevist om Rigtigheden af sit Udsagn og fordi ingen Pression fra Dommerens Side er i Stand til at fremkalde Anger eller Modsigelse hos ham.

Man forstaar, at disse og lignende Forsøg, der i de senere Aar er anstillede efter stor Maalestok af Læger og Jurister, navnlig i Frankrig, i høj Grad er egnede til at vække almindelig Opsigt, ikke blot fordi de hypnotiske Tilstande har en saa overordentlig stor Interesse baade for Læger, Jurister og Psychologer, men ogsaa fordi man kunde vente, at metodisk anstillede Forsøg udført af kompetente Folk vilde bringe Klarhed i disse mærkværdige aandelige Fænomener og hæve det Mysticismens Slør, hvori professionelle »Hypnotisører« og »Magnetisører« i lang Tid havde

vist at indhylle deres Forestillinger i »dyrisk Magnetisme«, et meget vildledende Navn, der ret var egnet til at sætte Fantasien i Bevægelse uden at give nogen som helst Forklaring af Fænomenerne. Lægerne har indtil den allersidste Tid, paa ganske enkelte Undtagelser nær holdt sig forsigtigt tilbage fra Studiet af disse Forhold, men efter at Begyndelsen var gjort af en Autoritet som Charcot i Paris, fulgte snart andre efter. Det er ret overraskende Resultater, som disse Undersøgere er naaede til, og der er ingen Tvivl om, at fortsatte Studier af de hypnotiske Tilstande i høj Grad vil fremme vor Kundskab om mange Forhold paa Aandslivets Omraader, til hvis Forstaaelse vi tidligere manglede Nøglen. Det maa allerede nu betragtes som fastslaaet, at Lægen i Hypnotismen har et fortrinligt Helbredelsesmiddel overfor mange Lidelser, der tidligere trodsede enhver Behandling, Juristen vil ikke mere kunne undlade at tage Hensyn til Muligheden af hypnotiske Indskydelser hos Forbryderen, og hvis de enkelte Forsøg, der indtil Dato er anstillede herover, bekræfte sig, vil ogsaa Pædagogen i Hypnotismen finde et let anvendeligt, fuldstændig uskadeligt Middel til at forbedre og lede vanskelige Karakterer.

Det er som ovenfor bemærket Franskmænd, der er gaaet i Spidsen for det metodiske Studium af Hypnotismen. Tyskland og England er ikke rigtig kommet med endnu, og disse Spørgsmaal synes heller ikke i Danmark at have fundet stor Interesse blandt dem, der særlig var kaldede til at studere dem, i alle Tilfælde foreligger der kun yderst faa Bidrag i Literaturen.

Grunden hertil maa sikkert i en væsentlig Grad søges i den almindelig udbredte Vildfarelse, at der hører særlige Ævner til for at kunne optræde som Hypnotisør. Hypnotisøren, mente man, maatte være i Besiddelse af »magnetiske« Kræfter, et magnetisk Blik o. lign. for at virke saa vidunderligt paa sine Medmennesker, og selv om man ikke indrømmede ham magnetiske Kræfter, maatte han dog være i Besiddelse af en stor Viljeskraft, som almindelige Mennesker ikke kunne modstaa. Denne Fabel finder sin naturlige Forklaring dels deri, at kun saa faa Mennesker har givet sig af med hypnotiske Forsøg, dels ogsaa i den Interesse de professionelle Hypnotisører naturligvis havde af at give sig ud for Individer med særlige Ævner, der hævede dem over den øvrige Menneskehed. Sagen forholder sig nu i Virkeligheden saa, at alle Mennesker kan optræde som Hypnotisører; der fordres kun Kendskab til de anvendte Metoder og tilstrækkelig Ro i sin Optræden

for at indgyde det Individ, der skal hypnotiseres, den fornødne Tillid til Hypnotisørens Ævner.

Dette, at enhver kan optræde som Hypnotisør, er et Punkt af stor Betydning til Forstaaelse af de hypnotiske Tilstande og har mer end noget andet bidraget til at udbrede Kundskaben om disse Forhold.

Man har anvendt mange forskellige Fremgangsmaader for at fremkalde den hypnotiske Tilstand. Den tidligst benyttede bestod i, at Hypnotisøren bad Patienten fæste sit Blik paa hans og uafbrudt se ham i Øjnene. »Magnetisøren« søgte nu at lægge saa megen Viljekraft i sit Blik som muligt for at bringe Patienten under sit Herredømme, idet han paa denne Maade søgte at tvinge Patienten ind i den hypnotiske Søvn. Metoden var lige anstrængende for Eksperimentator og Patient og mislykkedes ofte af Grunde, som senere vil blive indlysende. Denne, man kunde sige, klassiske Metode, som blev anvendt af Dupotet, er derfor nu forladt af de fleste Hypnotisører, der i Steden for anvender den af Englænderen Braid angivne. Braids Metode bestaar i, at Forsøgsindividerne i længere Tid fæste Opmærksomheden paa en eller anden, helst blank Genstand, som de selv eller Hypnotisøren holder i Haanden. Denne Fremgangsmaade har stor Interesse, fordi det ved den blev bevist, at den hypnotiske Tilstand ikke skyldes Virkningen af noget ukendt mystisk Fluidum, men at den kan fremkaldes udelukkende som Følge af, at Individet i nogen Tid fæster sin Opmærksomhed paa en bestemt Genstand. Men heller ikke denne Fremgangsmaade er helt uden Ulæmper. Dels er den ofte i høj Grad anstrængende for Patienten, og dels er den ikke ganske farefri, navnlig naar den blanke Genstand, der fikseres, holdes tæt op til Øjnene. Man har flere Gange set ret ubehagelige Tilfælde som Følge heraf, f. Eks. stærke Konvulsioner, Krampetrækninger o. lign., Tilfælde, der om de end ikke sætter Patientens Liv i Fare, dog er meget ubehagelige for Operatør og Patient.

Denne Metode er derfor mindre anbefalelsesværdig og har ogsaa maattet vige Pladsen for en tredje, der frembyder store Fordele; den er fuldstændig farefri, virker paa et meget stort Antal Individer og den passer fuldstændig til den Forklaring af de hypnotiske Tilstande, som vel nu er godt paa Veje til at blive den almindelig antagne. Metoden bestaar i, at man indskyder[1])

---

[1]) Jeg kan ikke finde nogen bedre Oversættelse af det franske suggérer. suggestion. Ord som ofte vil blive anvendte i det følgende.

Patienten Forestillingen om den hypnotiske Søvn. Man anbringer ham paa en bekvem Stol i et roligt Værelse, og efter at man fuldstændig har beroliget ham med Hensyn til de hypnotiske Eksperimenter, man muligvis agter at foretage med ham, siger Hypnotisøren til ham: Se mig ind i Øjnene og tænk kun paa, at De vil falde i Søvn. Om lidt føler De, at Øjenlaagene bliver tunge og Øjnene trætte. Lidt efter tilføjer man: Nu begynder De at sove, Øjenlaagene lukker sig, De kan ikke mere lukke dem op. En Del Mennesker falder straks i Søvn som Følge af denne Fremgangsmaade. Hos andre maa man gentage Opfordringen til at sove i nogen Tid. Ofte hjælper det at gøre forskellige Bevægelser med Hænderne. Man stryger f. Eks. let hen over Øjenlaagene, man bevæger Hænderne nogle Gange ovenfra nedefter forbi Øjnene, og man søger stadig at fæste Patientens Opmærksomhed paa Forestillingen om Søvnen. Man siger atter til ham med blid Stemme: Nu lukker Deres Øjenlaag sig, De kan ikke mere aabne dem; Deres Arme og Ben bliver tunge; Følelsen afstumpes, De kan ikke røre Armene, nu kan De ikke mere se tydeligt; De begynder at falde i Søvn. Og saa tilføjer man i en lidt befalende Tone: Sov! Ofte er dette tilstrækkeligt. Øjenlaagene falder til, Patienten sover.

Nogle Individer lukker ikke straks Øjnene men vedbliver at se stivt paa Hypnotisøren. Man lader dem roligt stirre et Par Minutter og begynder saa langsomt at lukke deres Øjne, idet man lidt efter lidt lader Øjenlaaget glide ned over Øjet. Man holder nu Øjenlaagene lukkede, søger stadig at indskyde Patienten Tanken om Søvnen og siger: Øjenlaagene er lukkede, De kan ikke mere aabne dem, De begynder lidt efter lidt at sove, De kan ikke staa imod. Derpaa sænker Operatøren sin Stemme gradvis, gentager Befalingen »Sov!« og det er sjældent, at der gaar mer end fire til fem Minutter, inden Patienten er falden i Søvn.

Det er Søvnen gennem Indskydelse, der opnaas ved denne Metode, det er Forestillingen om Søvn som Hypnotisøren paa denne Maade indskyder, indsniger i Patientens Hjærne. Jeg har dvælet saa udførlig ved denne Fremgangsmaade, der navnlig er bragt i Anvendelse af Dr. Liébeault i Nancy, en Mand der i høj Grad har fremmet de hypnotiske Studier, fordi Fremgangsmaaden giver Nøglen til Forstaaelsen af Hypnosens Mekanisme, og fordi den med Held kan anvendes overfor de allerfleste Mennesker. Selv om ikke alle falder i Søvn ved det første Forsøg, saa bringes de dog i Almindelighed i en Slags Sløvhedstilstand, som man lidt

efter lidt, efter tre til fire Forsøg, kan udvikle til virkelig Hypnotisme. Børn hypnotiseres i Almindelighed med stor Lethed, saa snart de er gamle nok til at forstaa, hvad man siger til dem. Ofte er det blot nødvendigt, at lukke deres Øjne og sige til dem, at de skal sove, for at fremkalde den hypnotiske Tilstand. Dette er som sagt ogsaa Tilfældet med mange Voksne, men der udfordres rigtignok, at den paagældende selv vil lade sig hypnotisere. Hos normale Individer, der anspænder deres Viljekraft for at holde sig vaagne, er det meget vanskeligt at fremkalde Hypnosen.

Hypnotisøren maa afpasse sin Fremgangsmaade efter den forskellige Individualitet. Nogle paavirkes bedst ved Blidhed, til andre maa man tale med Myndighed, for paa denne Maade at overvinde en mulig Tilbøjelighed til at le over den anvendte Fremgangsmaade eller den ufrivillige Modstand mod at give sig hen.

Mange Mennesker paavirkes som sagt først efter nogle mislykkede Forsøg, men er det først lykkedes at hypnotisere dem nogle Gange, kommer de meget hurtigt under Hypnotisørens Indflydelse. Ofte er det i saa Tilfælde tilstrækkeligt at se stift paa dem et Øjeblik og sige »Sov!« for efter nogle Sekunders Forløb at faa dem til at lukke Øjnene og sove ind. Man bør ikke forsøge mere end nogle faa Minutter ad Gangen at fremkalde Søvnen; lykkes det ikke første Gang, naas Resultatet i Almindelighed anden eller tredje Gang.

Nogle Individer, der er i høj Grad modtagelige for hypnotiske Indskydelser, falder straks i Søvn, naar man indskyder dem Forestillingen om Søvnen. Disse Mennesker kan hypnotiseres pr. Brev, naar man f. Eks. skriver til dem, at de skal falde i Søvn, saa snart de har læst Brevet; de kan hypnotiseres pr. Telefon, som Professor Liégeois flere Gange har godtgjort det, kort sagt Tanken om Søvn er tilstrækkelig til at fremkalde den.

Man maa ikke tro, at det kun er svage, uselvstændige Karakterer, hysteriske Kvinder og lignende Individer, der lader sig hypnotisere. Tvært imod; i Følge Forfattere med saa stor Erfaring som Liébeault og Bernheim lader de allerfleste Mennesker sig paavirke. Ganske vist er Modtageligheden forskellig: udannede Mennesker, Individer, der er vante til passiv Lydighed, som Militære, paavirkes maaske lettere end mere selvstændige Hjærner, der ofte halvt ubevidst søger at modsætte sig Hypnotisørens Indflydelse. Men de færreste formaar helt at unddrage sig Indflydelsen. Det er ofte meget vanskeligt, undertiden umuligt at hyp-

notisere sindssvage og Melankolikere, fordi det som ovenfor sagt er nødvendigt, at Forsøgsindividet selv har Viljen til at give sig hen uden Modstand — er dette Tilfældet lykkes Hypnotismen næsten altid.

Den Grad af hypnotisk Søvn, som kan fremkaldes hos de forskellige Individer, er forskellig efter Individets Modtagelighed. Der hersker for Tiden nogen Meningsforskel mellem de sagkyndige om Klassifikationen af de hypnotiske Tilstande. Salpêtrièreskolen (Charcot og hans Elever) mener at kunne dele den hypnotiske Søvn i tre Grader, der dog gaar over i hinanden. Den første Grad, den kataleptiske, fremkaldes ved at lade Patienten (disse Forsøg er udført paa hysteriske Personer) fiksere et stærkt lysende Punkt. Naar man hurtigt lader Lyset forsvinde, indtræder det andet Stadium, det letargiske; endelig kan Patienten bringes over i det tredje Stadium, det somnambule, naar man i nogen Tid udøver et Tryk paa Issen. Denne Inddeling er i den senere Tid, som det synes med Rette, bleven angrebet af Nancyskolen, hvis Repræsentanter navnlig er Dr. Liébeault og Bernheim. Disse opstiller seks forskellige Stadier, der ligeledes gaar over i hinanden uden skarpe Grænser.

I det første Stadium føler Patienten (Forsøgene er anstillet paa sunde Individer) Sløvhed, Tyngde i Øjenlaagene, Trang til Søvn. Hos et ringe Antal Individer kan man overhovedet kun fremkalde dette Stadium.

I det andet Stadium holder Forsøgsindividet sine Øjne lukkede, hans Lemmer er slappe. Han hører alt, hvad der siges omkring ham og til ham. Men han er undergiven Hypnotisørens Vilje. Hans Hjærne er fortryllet, som Magnetisørerne kalder det. I denne Tilstand kan Patienten gøres kataleptisk ved Indskydelse. Dette vil sige, at det hypnotiserede Individs Lemmer bliver staaende i den Stilling, man giver dem: løfter man hans Arm i Vejret, holder han den oppe, spreder eller bøjer man Fingrene, bliver de staaende ubevægelige. Katalepsien er undertiden kun lidt udtalt: Armen, der holdes i Vejret falder ned, saasnart man udøver et let Tryk paa den; i andre Tilfælde kan det være overordentlig vanskeligt at bringe Armen ned. Atter i andre Tilfælde lader Lemmerne sig bevæge som om de var af Voks, idet de bevæger sig uden Modstand og bliver i den Stilling, man giver dem. Man kan bøje og strække Arme og Ben, bøje Hovedet ned mod Skulderen, kort sagt give Legemet en hvilken

som helst Stilling, Lemmerne bliver staaende, stivnede, som Lemmerne paa en Modeldukke. Naar Katalepsien er »stiv«, er det ofte fuldstændig umuligt at bringe Lemmerne ud af den én Gang indtagne Stilling, og naar det efter store Anstrængelser er lykkedes at forandre Stillingen, vender Lemmet øjeblikkelig tilbage til sin forrige Stilling, naar man slipper det. Denne Stivhed er ofte stærkere udtalt i Armene end i Benene. Hos nogle Individer kan hele Kroppen paa denne Maade blive stiv, saa at man endog kan lægge Hovedet paa én Stol, Fødderne paa en anden og nu trykke ned paa den frithængende Krop, uden at Kontrakturen ophæves. Denne Tilstand kan man bringe til at høre op, blot ved at befale det hypnotiserede Individ, at den skal høre op. Stivheden forsvinder da straks og den voksagtige Katalepsi indtræder.

I tredje Stadium er Sløvheden mere udtalt, Følesansen er sløvet eller helt udslukt. Patienten kan foruden at gøres kataleptisk tillige bringes til at udføre automatiske Bevægelser. Hypnotisøren drejer for Eksempel hans Arme rundt og siger til ham: De kan ikke holde op. Armene blive saa ved at dreje rundt, indtil man ved en ny Indskydelse standser dem. Forsøgsindividet hører i dette Stadium alt, hvad der bliver sagt omkring ham.

Fjærde Stadium er foruden de ovenfor nævnte Fænomener tillige karakteriseret derved, at Patienten ikke længere er i Forbindelse med Yderverdenen. Han hører, hvad Hypnotisøren siger, men han hører ikke Tiltale af andre, eller hvad der siges omkring ham: hans Sanser er kun i Forbindelse med Operatørens. Dog kan han gennem Indskydelse bringes i Forbindelse med den øvrige Verden.

I femte og sjette Stadium indtræder Somnambulismen. Femte Stadium er den lette Somnambulisme. Patienterne erindre svagt, hvad der er foregaaet. De husker af sig selv enkelte Ting. Denne Tilstand er tillige karakteriseret ved at Følesansen er udslukt, ved Katalepsi og automatiske Bevægelser, endelig ved Indskydelseshallucinationer, kort sagt ved alle de Fænomener som i saa høj Grad har vakt Interessen for Somnambulismen og som vi nedenfor nærmere skal beskæftige os med.

I sjette Stadium endelig, den dybe Somnambulisme, er Erindringen om alt, hvad der er passeret under Søvnen fuldstændig svunden og kan ikke vækkes spontant, men den kan

altid vækkes efter Hypnotisørens Ordre. Forsøgsindividet udfører alle Operatørens Ordrer, er kort sagt fuldstændig Automat.

Denne Inddeling af den hypnotiske Tilstand er rent teoretisk, men den har den Fordel, at den giver et godt Overblik over de forskellige hypnotiske Fænomener og gør det muligt at klassificere hvert Individ, med hvilket der anstilles Forsøg. Der findes alle mulige Overgange mellem de forskellige Stadier, men ikke desto mindre er dog gærne det ene eller andet Fænomen saa udtalt, at man uden Vanskelighed kan udfinde Graden af Hypnosen.

De hypnotiserede Individer vaagner undertiden spontant. Dette er navnlig Tilfældet med Individer, der hypnotiseres for første Gang, men i Almindelighed vaagner Patienten ikke saa længe Hypnotisøren er i Nærheden af ham. Nogle vaagner saa snart de ikke længere er under hans Indflydelse, men de fleste vedbliver at sove ofte i timevis, naar de overlades til dem selv. For at vække dem, behøver man i Almindelighed kun at sige »Vaagn op!« Undertiden maa man gentage Befalingen et Par Gange og hvis dette ikke hjælper puste nogle Gange paa Øjnene; Patienten vaagner saa straks op. Enkelte Patienter føler Tyngde i Hovedet, Søvnighed, Hovedpine, naar de vækkes af den hypnotiske Tilstand. Disse Symptomer svinder i Almindelighed, naar man puster paa deres Pande, men man kan i alle Tilfælde sikre sig herimod ved inden deres Opvaagnen at sige til dem: »Naar De vaagner, skal De føle dem vel tilpas; De skal være i godt Humør og maa ikke føle nogen Hovedpine«. Patienten vaagner da smilende og vel tilfreds.

Jeg skal i det efterfølgende give en Række Eksempler paa de Fænomener, som de hypnotiserede Individer kan frembyde; disse Fænomener er tilsyneladende af meget forskellig Art, og i høj Grad afhængige af Individets Modtagelighed, men gaar man lidt dybere ind paa Sagen, bliver det snart klart, at alle Fænomenerne i Virkeligheden er baserede paa et Grundfænomen, nemlig Forsøgsindividets fuldstændige Viljeløshed, hans absolute Afhængighed af Hypnotisøren, der leder alle hans Handlinger. De efterfølgende Eksempler er tagne i Flæng blandt en stor Mængde trykte Meddelelser fra franske Læger, for en væsentlig Del har jeg benyttet en fornylig udkommen Bog af Dr. Bernheim[1]) i Nancy, en Forfatter, der har en stor Erfaring paa dette Omraade.

---

*) Dr. Bernheim. De la Suggestion et de ses applications à la thérapeutique. Paris 1886. Octave Doin.

Der er saa at sige ikke ét Omraade paa Nervesystemets Funktioner, som ikke lader sig paavirke under Hypnosen. Følelsen er sløvet eller fuldstændig udslukt under den dybe Søvn. Følelsesløsheden begynder efter Dr. Liébeault først i Ekstremiteterne, og det er altid Periferien af Legemet, der er mest følelsesløs. Naar Følelsesløsheden er fuldstændig udtalt, kan man stikke en Naal gennem Huden, elektrisere den, kort sagt tilføje den hypnotiserede enhver Slags Smerte uden at han føler den. Denne Følelsesløshed kan udvikles spontant, men hos mange hypnotiserede Individer er den ikke tilstede, og man kan da fremkalde den ved Indskydelse. Man siger til Patienten: De kan ikke føle, at jeg stikker Dem; Deres Legeme er fuldstændig følelsesløst; og Patienten, der et Øjeblik i Forvejen trak Armen til sig under Tegn paa stærk Smerte, naar man stak ham med en Naal, finder sig nu med største Sindsro i at man gennemborer hans Hud paa Kryds og Tværs. Man har forsøgt, og flere Gange med Held, at benytte sig af denne Følelsesløshed hos hypnotiserede Individer for at udføre Operationer under Hypnosen.

Foruden Følesansen svinder ogsaa de øvrige Sansefornemmelser enten spontant eller efter Indskydelse.. Først svinder Synet og Smagen, dernæst Lugten. Hørelsen og Følelsen svinder sidst. Men naar man anvender de professionelle Hypnotisørers Fremgangsmaade (Fiksation af en blank Genstand) er det Synet, der sidst svinder, fordi Hypnotisøren tvinger Patienten til at anstrænge sit Syn.

Jeg har allerede talt om Katalepsien og de automatiske Bevægelser, der udelukkende skyldes Indskydelsen. Patienten foretager dem kun paa Hypnotisørens Befaling eller for at efterligne denne. Foruden Krampe kan man ogsaa fremkalde Lamheder. Hypnotisøren siger til Patienten: Deres Arm er lam, — og Patienten er ikke i Stand til at bevæge den. Naar man løfter den op, falder den død ned. Samtidig kan den anden Arm være kataleptisk. Hypnotisøren kan efter Godtbefindende skifte om: han kan gøre den tidligere lammede Arm kataleptisk og omvendt, han kan lamme begge Arme og Ben, og denne Tilstand kan holde sig efter at Patienten er vækket, indtil Hypnotisøren atter giver ham Bevægelsen tilbage.

I de mere fremskredne Stadier af Hypnotisme er det hypnotiserede Individ fuldstændig undergivet Hypnotisørens Vilje. Hypnotisøren leder alle hans Bevægelser, Tanker og Forestillinger

og kan tvinge ham til at udføre en hvilken som helst Handling. Blandt Dr. Bernheims talrige Eksempler skal jeg nævne følgende. Dr. B. indskød en af sine hypnotiserede Patienter den Ide, at han, naar han vaagnede, skulde opdage, at en tilstedeværende Læge Dr. S. havde den halve Side af Ansigtet raget og gik om med en stor Sølvnæse. Da Patienten var vaagnet, saa han efter nogen Tids Forløb tilfældigvis hen paa Dr. S. og brast ud i en vældig Latter. »Er det et Væddemaal, raabte han, hvorfor har De ladet Dem rage paa den halve Side af Ansigtet? Og hvor naar har De lagt Dem den Næse til? En anden Gang indgav Dr. B. ham den Ide. at han skulde se en stor Hund i hver Sæng paa Hospitalet. Da han vaagnede, var han højlig forbavset over at befinde sig i et Hundehospital.

Der gives ikke den Forestilling, man ikke kan indpode i en hypnotiseret Hjærne. Man kan bringe de hypnotiserede til at spise og drikke alle Slags imaginære Ting, baade behagelige og væmmelige. Dr. Bernheim indskød saaledes én af sine Patienter, der led af Forstoppelse, at han drak en Flaske Sedlitzervand. Patienten tog den imaginære Flaske, drak flere Glas, erklærede at det smagte bittert — og fik i Løbet af Dagen flere (4—5) Gange Aabning efter at have nydt dette imaginære Afføringsmiddel.

Hos en af sine Patienter, Fru G., der var intelligent og aldeles ikke hysterisk, kunde Dr. Liébeault fremkalde en hel Række af forskellige Hallucinationer. Han lod hende høre Militærmusik i Hospitalsgaarden, Soldaterne gaa op ad Trapperne og ind i Salen, en Trommeslager begynder at danse foran hendes Sæng, en drukken Hornblæser nærmer sig for at kysse hende, hun giver ham et Ørefigen og kalder paa Sygepasseren for at han skal hjælpe hende, Hornblæseren bliver derpaa jaget bort og Soldaterne fjærner sig. Hele denne Scene, i hvilken hun baade er Tilskuer og Skuespiller, og som er indskudt hende under den hypnotiske Søvn udvikler sig for hendes Øjne med det fuldstændigste Præg af Virkelighed. Skøndt hun ofte har været Genstand for lignende Hallucinationer, kan hun dog ikke unddrage sig dem. Efter at være vækket spørger hun de tilstedeværende om de intet har hørt eller set, og da hun faar at vide, at det hele har været en Hallucination, forstaar hun vel, at det er en Hallucination, men mener dog, at det ikke kan være en Drøm alene, i den Grad bærer Hallucinationen Virkelighedens Præg.

Disse Hallucinationer varer længe hos nogle Individer. Saaledes indgav Dr. Bernheim en hysterisk Dame, Fru L., den Ide, at

hun, naar hun vaagnede, skulde se sin Mands Portræt paa Væggen. Hun saa det og blev ved at se det endnu 24 Timer efter, skøndt hun godt vidste, at Portrætet ikke var virkeligt. Til samme Patient sagde han under Søvnen: Naar De vaagner, skal De se Fru R. sidde paa denne Stol (det var en anden Dame, Fru E., som sad paa Stolen). Da hun er vækket, ser hun Fru R. og taler med hende. Efter nogen Tids Samtale siger Dr. Bernheim til hende: De tager fejl, det er ikke Fru R., men Fru E. der sidder ved Siden af Dem. Men skøndt Patienten var paa det rene med, at hun var Genstand for en Hallucination, kunde hun dog ikke blive den kvit, hun saa stadig Fru R. for sig, indtil Dr. Bernheim atter hypnotiserede hende og gav Fru E. sit virkelige Ansigt tilbage.

Disse Eksempler kunde forøges i det uendelige, alle viser de det samme Fænomen, det hypnotiserede Individs fuldstændige Afhængighed af Hypnotisørens Vilje. Men det er ikke blot paa det bevidste Liv, at Hypnotisøren kan virke ind, ogsaa de ubevidste Livsfunktioner er til en vis Grad undergivet Hypnotisørens Vilje. Vi har saaledes set, hvorledes man kan fremkalde Afføring ved at indgive Patienten et imaginært Afføringsmiddel, efterfølgende Eksempler vil vise, i hvor høj Grad Blodcirculationen lader sig paavirke.

Hos visse Individer kan man saaledes fremkalde Rødme paa Huden. Dr. Beaunis gav f. Eks. en Somnambule den Ordre, at naar hun vaagnede, skulde der vise sig en rød Plet paa et nærmere betegnet Sted af hendes Legeme, som han berørte med sin Finger. Ti Minutter efter at hun var vaagnet, viste der sig en svag Rødme paa det angivne Sted, Rødmen tiltog lidt efter lidt i Intensitet, holdt sig i Løbet af et Kvarterstid og forsvandt saa atter.

Man kan, som tidligere bemærket, fremkalde Blærer paa Huden gennem Indskydelse, som paavist af Apoteker Focachon, der med Frimærkepapir fremkaldte Blærer paa Huden, der fuldstændig lignede dem, der fremkaldes af spansk Flueplaster. Den samme har paavist, at man paa lignende Maade kan forhindre et Trækplaster fra at udfolde sin Virkning, naar man befaler det hypnotiserede Individ, at Virkningen skal udeblive.

Man kan ligeledes fremkalde Blødninger. Dette er nærmere paavist af Dr. Bourru, der eksperimenterede med en hysterisk Marinesoldat. Efter at have hypnotiseret ham, gav han ham følgende Befaling: I Eftermiddag Kl. 4 skal du falde i Søvn, gaa ind i mit Værelse, sætte dig i en Lænestol, lægge Armene over

Kors paa Brystet og faa Næseblod. Alt skete som befalet, han satte sig paa Stolen til den angivne Tid, og der flød nogle Draaber Blod ud af venstre Næsebor. Den samme Eksperimentator har gjort følgende Førsøg. Under Hypnosen skrev han Patientens Navn paa begge hans Arme med den stumpe Ende af et Griffel og befalede ham, at han om Eftermiddagen skulde falde i Søvn og begynde at bløde fra Armene, hvor Navnet var skrevet. Paa den angivne Tid faldt Patienten ganske rigtig i Søvn, Bogstaverne viste sig tydeligt og stærkt røde, og Blodet begyndte at pible frem i smaa Draaber. Bogstaverne holdt sig synlige og røde endnu tre Maaneder efter.

Disse og mange lignende Forsøg viser, at man gennem Indskydelse kan paavirke Karnerverne. Men det er kun hos ganske enkelte Individer, at Forsøgene lykkes, de fleste ere ikke modtagelige for saadanne Indskydelser.

Der er et Forhold ved disse Indskydelsesfænomener, som jeg endnu ikke har omtalt, et Forhold, som det er af største Betydning for Juristen at være bekendt med, fordi det saa let kan benyttes i forbryderisk Øjemed og vel ogsaa er bleven brugt. Hypnotisøren kan befale Patienten at udføre en hvilken som helst Handling Uger, ja Maaneder efter at Hypnotiseringen har fundet Sted. Det vil forstaas, i hvilken Grad dette kan misbruges. Det hypnotiserede Individ, der ikke aner, hvad der foregaar under Søvnen, er stadig i Hypnotisørens Magt: viljeløst og ubevist udfører han alt, hvad der under Søvnen er bleven ham befalet. Man har mange Eksempler paa Rigtigheden heraf. Jeg skal indskrænke mig til at nævne ét, der i den allersidste Tid er offentliggjort af Liégeois, Professor ved det juridiske Fakultet i Nancy, en Mand, der i høj Grad har bidraget til at aabne Juristernes Øjne for de Farer, Hypnotismen kan føre med sig. Det drejer sig i dette Tilfælde om en Befaling som blev udført 365 Dage efter, at den var given! Indskydelsen var given d. 12. Oktober 1885 Kl. 9 til en ung Mand P. N., der flere Gange tidligere havde været hypnotiseret. Eksperimentator havde holdt Sagen fuldstændig hemmelig, og Forsøgsindividet havde ingen Anelse om, hvad der skulde foregaa. Indskydelsen lød som følger: I Dag om et Aar skal De gaa til Dr. Liébeault (i Nancy). De skal sige ham, at Deres Øjne nu ere raske, og at De kommer for at takke ham. Naar De har gjort det, skal De se en Hund og en Abe komme ind i Stuen. Aben sidder paa Ryggen af Hunden og gør alle

Slags Kunster, som morer Dem meget. Fem Minutter efter ser De en Zigøiner komme ind i Stuen ledsaget af en tam Bjørn; denne Zigøiner beklager sig over, at hans Abe og Hund er løbet bort fra ham og bliver meget glad ved at finde dem igen. For at vise sin Taknemmelighed lader Manden sin Bjørn — en graa, amerikansk Bjørn — danse for Dem. Naar han vil gaa, skal De bede Dr. Liégeois om 10 Centimer, og De skal give disse Penge til Manden.

Den 12 Oktober 1886 Kl. 10 traadte den unge Mand ind i Dr. Liébcaults Konsultationsstue og takkede ham for hans gode Behandling af hans Øjne. Derefter indtraf alt, saaledes som Indskydelsen var given. Han saa Aben og Hunden komme ind, morede sig over deres Kunster, talte med Zigøineren og endte med at bede Dr. Lièbeault om 10 Centimer, som han gav Manden. Da Hallucinationen var forbi, og Patienten vaagnede, anede han naturligvis intet af, hvad der var foregaaet. Kun klagede han over, at han følte sig lidt mat.

De hypnotiserede Individer har i Almindelighed glemt alt, hvad der gaar for sig i den somnambule Tilstand. Dem, der husker, kan man altid bringe til at glemme, ved at befale dem at glemme, hvad der er passeret. Først naar de atter hypnotiseres, husker de alt, hvad der er sket. Dette var ogsaa Tilfældet med Professor Liégeois' ovennævnte Patient. Da han, efter at Hallucinationen var svundet, atter blev hypnotiseret og spurgt, hvorfor han var kommet netop den Dag, svarede han, at han var kommet fordi Prof. L. havde befalet ham det, og at Grunden til, at han kom en Time for sent, var den, at han havde misforstaaet Prof. Liégeois Ordre. Da han atter blev vækket, havde han naturligvis paany glemt alt!

II.

Hypnotismens Historie. — Dens Betydning som Helbredelsesmiddel. — Misbrug. — De forskellige Teorier.

Hypnotismen er saa gammel som Menneskeslægten. I Kina og Indien har de hypnotiske Fænomener været kendt og anvendt af Præsteskabet i flere tusend Aar; de græske Orakelpræstinder var hypnotiserede, naar de aabenbarede Fremtidens Gaader, Munkene

paa Athosbjærget hypnotiserede sig ved at stirre paa deres Navle og største Delen af Middelalderens Hekse- og Trolddomsvæsen bundede i Hypnotismen, ligesom utvivlsomt ogsaa de saa kaldte Mirakelkure, som det vil fremgaa af det følgende, udelukkende er udførte ved Indskydelse af Hypnotisøren hos mer eller mindre dybt hypnotiserede Individer. At Hypnotismen først i de allersidste Aar er bleven nøjere knyttet til Lægekunsten, er sikkert et Misgreb fra Lægestandens Side. Lægerne har med den eksakte Videnskabs Sky for det ubekendte, det mystiske til alle Tider stillet sig fjendtlig overfor de hypnotiske Forsøg, og de er derved gaaet Glip af et fortrinligt Helbredelsesmiddel, som de roligt har overladt Kvaksalvere og Charletaner — til Skade for dem selv og Patienterne, der ofte har maattet bøde haardt derfor, et Helbredelsesmiddel, der er af saa meget større Betydning, som det ofte med næsten vidunderligt Resultat lader sig anvende overfor mange Lidelser, der ellers trodser enhver Behandling. Til alt Held har Forholdet nu med ét Slag forandret sig, og Lægekunsten er godt paa Veje til at erobre det tabte Terræn tilbage.

Æren for i den nyere Tid at have vakt Almenhedens Interesse for de hypnotiske Fænomener tilkommer vel Mesmer, en Charlatan, der i Midten af forrige Aarhundrede tjænte mange Penge ved sine Vidunderkure paa »magnetiserede« Patienter. Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa Mesmers Historie. De fleste har sikkert hørt Tale om, hvorledes han udførte sine Kure: Patienterne sad tavse omkring store Kar. Det magnetiske Fluidum, som Mesmer paastod at være i Besiddelse af, meddelte sig fra ham til Karret og derfra atter til Patienterne. Efter nogen Tids Forløb fik Patienterne hysteriske Anfald, Krampetrækninger, eller blev hypnotiserede. Mange voldsomme Scener forefaldt ved disse Lejligheder, og tilsidst blev Séancerne forbudte.

Mesmer havde mange Tilhængere, blandt hvilke Markien af Puységur vel er den bekendteste. Han magnetiserede ved Haandspaalæggelse, med Glasstænger eller ved Hjælp af »et magnetisk Træ«. Det lykkedes ham paa denne Maade at fremkalde Somnambulisme, og han havde mange heldige Kure at opvise. Men Interessen for den dyriske Magnetisme, under hvilket Navn de hypnotiske Fænomener stadig har været skjulte, tabte sig i Frankrig under Revolutionsperioden og Kejserdømmets Krige. Først i 1820-30 dukker de atter frem, støttede af Talsmænd som Dupotet og Husson.

Paa Dr. Frissacs Opfordring nedsatte Académie de médicine en Komitte, der skulde undersøge de hypnotiske Fænomener, og Husson, der var Medlem af Komitteen, afgav en overordentlig gunstig Betænkning — saa gunstig at Akademiet ikke vovede at trykke den.

Med Englænderen James Braid indtraadte en ny Periode i Hypnotismens Historie, og man kan sige, at det i Virkeligheden er ham, der har begyndt at studere Hypnotismen videnskabeligt. Braid beviste, som ovenfor nævnt, at der ikke eksisterer noget magnetisk Fluidum, og at Hypnotisøren ikke er i Besiddelse af særlige Kræfter. Den hypnotiske Tilstand og de Fænomener, der ledsager den, er af rent subjectiv Art, og Forklaringen maa søges i Forsøgsindividets Nervesystem. Søvnen kan fremkaldes udelukkende som Følge af, at Individet fikserer en blank Genstand og betragter den med anspændt Opmærksomhed, og Individerne kan uden nogen som helst ydre Paavirkning bringe sig selv i den hypnotiske Tilstand. I denne Tilstand er Indbildningskraften saa levende, at enhver Ide, der enten opstaar spontant eller indskydes ham af Hypnotisøren, antager Virkelighedens Form. Jo oftere man fremkalder Fænomenerne, des lettere lykkes de. Hvis Hypnotisøren ikke udtrykker sin Vilje i Ord eller med Gestus, som forstaas af den hypnotiserede, kan han ingen Fænomener fremkalde. Den Stilling man giver den hypnotiserede, hans Muskler eller hans Ansigtstræk, kan fremkalde Følelser og Lidenskaber, der svarer til de anatomiske Stillinger, ligesom ogsaa Ideen om forskellige Følelser og Lidenskaber kan fremkalde det tilsvarende mimiske Udtryk.

Man ser, hvor godt dette stemmer med vore nuværende Anskuelser, og ingen tvivler vel om deres Rigtighed. Ikke desto mindre vakte Braids Bog kun ringe Opsigt i England, og i Frankrig forblev den helt ukendt.

Det var i Amerika at Hypnotismen paany skulde vække Almenhedens Opmærksomhed. I 1848 fremkaldte en Amerikaner, Grimes, der ikke synes at have kendt Braids Bog, ganske tilsvarende Fænomener, og han paaviste ligeledes, at disse Fænomener ogsaa kan fremkaldes i vaagen Tilstand hos dertil egnede Individer blot ved mundtlig Indskydelse. Dette var for øvrigt allerede paavist af Braid i 1846 i en Afhandling: The power of the mind over the body. Grimes kaldte sin Doktrin Electro-biologi, og den udbredtes vidt om i Nordamerika af talrige Disciple, der ikke alle stod paa Højde med Læreren. Metoden blev for øvrigt med Held

benyttet til at fremkalde Følelsesløshed ved kirurgiske Operationer og til Behandling af forskellige Slags Sygdomme.

Først i 1859 naaede Braidismen til Frankrig, idet Dr. Azam anstillede nogle vellykkede Eksperimenter paa enkelte Patienter. Hans Meddelelser vakte stor men kortvarig Opsigt, og Sagen døde atter hen, til Trods for de udmærkede Resultater Dr. Liébeault offentliggjorde i 1866 i en Bog med Titel: *Du Sommeil et des états analogues considérés surtout au point de vue de l'action du moral sur le physique.* Det vigtigste Arbejde, der indtil da forelaa siden Braids Bog. Men heller ikke Liébeault kunde trænge igennem. Der maatte en Autoritet som Charcot til for at vække Opmærksomheden for de hypnotiske Tilstande, men da først Isen var brudt, fulgte ogsaa Undersøgelserne Slag i Slag, og Literaturen om Hypnotismen omfatter allerede nu et stort Antal Værker.

Den Begejstring, hvormed man i vore Dage har taget fat paa det metodiske Studium af Hypnotismen er let forstaaelig, naar man ser hen til det overraskende Udbytte, som disse Studier alt har haft for Lægekunsten, et Udbytte, som i Fremtiden sikkert vil forøges. De hypnotiske Undersøgelser har tillige givet os Nøglen til Forstaaelsen af alle de mange »vidunderlige« Helbredelser, Mirakelkure o. s. v., om hvilke Menneskeslægten til alle Tider har vidst at fortælle mærkværdige Beretninger.

Der gives vel ikke den Læge, der ikke har Erfaring for, hvilken udmærket Hjælp den blotte Tro paa et Lægemiddels Nytte i mange Tilfælde kan yde. Overfor mange saa kaldte nervøse Lidelser, Smerter af forskellig Art, Muskelsvækkelse, Kramper o. s. v. kan den faste Overbevisning om, at et eller andet i Virkeligheden fuldstændig virkningsløst Middel vil bringe Hjælp, udrette Underværker. Alle Kvaksalveres Ry er grundet paa dette Forhold. Patienten, der forgæves har søgt Hjælp for sin Lidelse hos en Læge, hører berette om en saadan ufejlbar Vidunderdoktor, hvis Kure aldrig slaar fejl. Den syge faar af alle Beretningerne den Overbevisning, at Mirakeldoktoren maa være udstyret med Ævner, som almindelige eksaminerede Læger mangler, han ender med blindt at tro paa Kvaksalverens overnaturlige Gaver, henvender sig til ham — og bliver til Overraskelse for andre, men ikke for sig selv, kureret for sine Lidelser.

Det er navnlig den religiøse Tro, der ofte har vist sig i Stand til at bevirke »mirakuløse« Helbredelser. Jeg skal i saa Henseende nævne et berømt Eksempel, der er typisk for denne

Art Kure. Patienten var en Prinsesse af Schwarzenberg, der i otte Aar havde lidt af en Lamhed i Benene, for hvilken hun forgæves havde søgt Raad hos Tysklands og Frankrigs berømteste Læger. I 1821 førte Prinsen af Hohenlohe, der havde været Præst i flere Aar, en Bonde ind til Prinsessen. Denne Bonde havde overbevist Prinsen om, at han formaaede at helbrede syge alene ved Bønnens Magt, og han var nu villig til at forsøge sig overfor Prinsessen. Denne blev løftet ud af det Strækkeapparat, som man i flere Maaneder havde anvendt for at hindre den stadig voksende Muskelkontraktion, og Præsten opfordrede hende saa til at forene sig i Bøn med ham og Bonden. Da de havde bedt inderligt i nogen Tid, spurgte Prinsen hende, om hun nu følte sig overbevist om, at hun var hjulpen. Oh, ja! svarede hun, jeg tror det oprigtigt. — Rejs Dem saa op og gaa! — Ved disse Ord rejste Prinsessen sig virkelig op, gjorde nogle Skridt frem i Værelset og forsøgte at gaa op og ned ad Trapperne. Dagen efter kunde hun begive sig til Kirken og havde fra den Tid den fulde Brug af sine Lemmer.

Hendes Sygdom har utvivlsomt været en af disse ret almindelige, ofte haardnakkede nervøse Lammelser, som undertiden kan helbredes ved en heftig Sindsbevægelse.

Det er Helbredelsen af lignende Sygdomstilfælde, som hellige Kilder, Relikvier o. lign. skylder deres Renommé. Patienten, der bader sig i det hellige Vand eller kysser Relikvien, gør dette i den faste Overbevisning, at hans Lidelse vil svinde, og se — hans Tro frelser ham. Den lamme kaster sin Krykke, den blinde — den hysterisk blinde — ser, og den stumme begynder at tale. Det er ikke overdreven mange Aar siden den hellige Jomfrus Kilde ved Lourdes havde et stort Ry for de vidunderlige Helbredelser, som dens Vand kunde bevirke. Det var ved Hjælp af Vand fra denne Kilde, at en firsindstyveaarig Kone, Marie Lanou-Domenyé, der i tre Aar havde været lam i hele venstre Side, blev helbredet. Hun, der ikke selv kunde gaa, fik hentet noget Vand fra den hellige Kilde. Da Vandet bragtes hende, lod hun sig rejse op og klæde paa, og medens to Personer støttede hende, dyppede hun sine Hænder i Vandet, gjorde Korsets Tegn og drak langsomt et Glas af Vandet. Saa rettede hun sig op, skælvede og udstødte et Glædens Skrig: Slip mig hurtig, jeg er helbredet! og hun gav sig til at gaa, som om hun aldrig havde fejlet noget.

Paa lignende Maade er mange andre syge blevne helbredede ved denne Kilde, der stadig er Maalet for mange lidendes Valfart.

Vi skal efter disse indledende Bemærkninger gaa over til en nærmere Paavisning af de Resultater, man kunde vente at opnaa og virkelig har opnaaet ved metodisk at anvende Hypnotismen som Helbredelsesmiddel. Selv om heftige Sindsbevægelser, levende religiøs Tro, kort sagt alt, hvad der sætter Indbildningskraften i stærk Bevægelse, hos nogle Mennesker kan virke helbredende paa mange Funktionsforstyrrelser, saa er de fleste Individer i vaagen Tilstand dog temmelig uimodtagelige for denne Art Indtryk, der ikke virker, fordi Fornuften holder Troen fangen og derved svækker Indtrykket. Den hypnotiske Tilstand derimod giver Fantasien frit Spillerum og gør Hjærnen modtagelig for Indtrykkene. Selv de bedst begavede Individer formaar ikke, for saa vidt som de lader sig hypnotisere, at unddrage sig de Indskydelser, der gives dem under Hypnosen; Indskydelserne faar Virkelighedens Præg paa samme Maade som Hjærnen under Søvnen opfatter Drømmene som virkelige. Lægen, der søger at virke helbredende ved Hjælp af Hypnotismen, benytter sig netop af denne den hypnotiserede Patients forhøjede Modtagelighed for Indtryk for derigennem at virke paa hans Nervesystem. Patienten, der er undergiven Hypnotisørens Indflydelse, søger saa vidt muligt at realisere de modtagne Indtryk, hans Hjærne, der nu ikke mere er undergiven Fornuftens Herredømme, søger blindt at bringe de givne Befalinger til Udførelse. Vi har set, hvorledes den hypnotiske Indskydelse formaaede at fremkalde Lamhed, Kramper, Følelsesløshed o. s. v., og vi har set, hvorledes disse Virkninger af Indskydelsen kunde vedvare i den vaagne Tilstand, idet den vaagne Hjærne vedblev at være under Hypnotisørens Indflydelse.

Efter at man havde iagttaget de Virkninger, som den hypnotiske Indskydelse var i Stand til at fremkalde hos det sunde Individ, laa det nær, at søge at anvende disse Iagttagelser paa de syge og benytte sig af den forhøjede Nervevirksomhed, som kunde fremkaldes gennem Indskydelsen, til at virke helbredende paa Sygdommen. Det laa nær at ræsonnere som følger: Hvis man hos et sundt hypnotiseret Individ efter Godtbefindende kan fremkalde Følelsesløshed, Kramper, Lamheder, Smerter o. s. v., saa er det maaske ogsaa muligt ved Hjælp af samme Fremgangsmaade hos syge at ophæve de tilsvarende Lidelser, for saa vidt naturligvis ikke dybere organiske Lidelser ligger til Grund for dem.

Hvor rigtig denne Tanke er, og hvor gode Resultater den har at opvise, vil fremgaa af det følgende. For at bringe den til Udførelse har man anvendt ganske samme Fremgangsmaade som overfor de sunde Individer. Dr. Liébeault, der er denne Metodes Opfinder og mangeaarige Talsmand, gaar frem paa følgende Maade. Han hypnotiserer Patienten, som tidligere nævnt, og naar Hypnosen er opnaaet, forsikrer han indtrængende og med høj Røst den syge, at han er helbredet. Han søger altsaa at bibringe Patienten den Overbevisning, at de Lidelser, han har følt, er forsvundne, at Smerterne er ophørte, at Lamheden er svunden, Muskelkraften vendt tilbage o. s. v. Han benytter sig kort sagt af den Modtagelighed for Indtryk, som skabes under Hypnosen, til at befale Patientens Hjærne at gøre, hvad der staar i dens Magt for at Indskydelsen skal blive til Virkelighed.

Denne Dr. Liébeaults' Metode, som han med stort Held har benyttet i mange Aar, er først for et Par Aar siden bleven mere almindelig bekendt. Den har nu i Frankrig mange ivrige Talsmænd. Den væsentligste Art af Lidelser, som kan helbredes eller lindres ad denne Vej, er de »hysteriske«, d. v. s. Lidelser af »nervøs« Oprindelse, hvis Aarsag og Natur i Almindelighed er os ubekendt, fordi de ikke giver sig tilkende ved anatomiske Forandringer af Nervesystemet, men hvis Virkninger er i høj Grad iøjnefaldende og besværlige for Patienten. De hysteriske Lidelser, der paa ingen Maade er indbildte, saaledes som mange endnu er tilbøjelige til at tro, fordi Hysteri stadig af Publikum oversættes ved Skaberi, kan være af en meget alvorlig Natur og vanskelige eller umulige at faa Bugt med ved de almindelig anvendte Midler. Hypnotismen udretter ofte Vidundere overfor denne Art af Lidelser. Mangeaarige Lamheder, Smerter, Følelsesløshed, Tic douloureux, Kramper kan bringes til at svinde efter én eller nogle faa Séancer. Dr. Voisin har helbredet flere Tilfælde af Hysteri forbundne med Melankoli, Syns- og Hørelseshallucinationer, Selvmordstanker ved Hjælp af Hypnotismen. Dr. Bernheim meddeler en lang Række af Sygehistorier, der paa det klareste viser Hypnotismens Nytte. Jeg skal her nævne nogle af de vigtigste. Lamheder af den halve Side af Kroppen eller af enkelte Lemmer, hysteriske Lidelser af Sanseorganerne (Syn, Hørelse, Følelse), Stumhed, Krampe, Skælven af Hænderne, Skrivekrampe, Skt. Veits Dans, Smerter af forskellig Art. Appetitløshed, Søvnløshed, Melankoli, Søvngængeri, Mareridt, Kvalme, Opkastning, Hoved- og Tandpine, rheumatiske Smerter.

Ikke sandt! Et ret betydeligt Antal Lidelser, og de fleste af temmelig besværlig Art.

Jeg skal anføre et Par af Sygehistorierne mere udførligt, for at man deraf kan danne sig et Begreb om Metodens Brugbarhed.

En af Dr. Bernheims Patienter var en Fru G., 25 Aar gammel, der i otte Aar havde lidt af dyb Melankoli. Hun er i yderlig Grad afmagret, selv det letteste Næringsmiddel fremkalder Kvælningsfornemmelser og stærke Underlivssmerter, og hun spiser derfor overordentlig lidt, selv naar hun føler Sult. Mange Midler har været forsøgt uden Nytte. Hun vejer kun 68 Pund. Dr. B. forsøgte at hypnotisere hende. Dette lykkedes med stor Lethed, og han befalede hende nu under Søvnen at spise Maden og ikke at føle Smerter derefter. Hun spiste nu i Søvne to Kødretter, en Tallerken Kartofler, en Tallerken andre Grøntsager og Brød og drak Rødvin dertil. Under og efter Maaltidet klagede hun sig ikke over nogen Smerte. Denne Behandling fortsattes i nogen Tid, idet Dr. B. hypnotiserede hende hver anden Dag, og han opnaaede snart, at hun ogsaa spiste i vaagen Tilstand. Patienten er nu atter kommet helt til Kræfter og fuldstændig rask.

En anden af hans Patienter, Fru M., havde i flere Maaneder været maniakalsk og havde næsten helt nægtet at spise. Hun havde Hørelses-, Syns- og Følelseshallucinationer, kunde ikke sove og klagede over Underlivssmerter, der forhindrede hende i at spise. Hendes Karakter var ondskabsfuld, heftig og hun gjorde Tilværelsen uudholdelig for sin Mand, med hvem hun stadig skændtes. Det var ikke ved noget Middel lykkedes at faa hende til at spise eller sove. Dr. B. hypnotiserede hende med noget Besvær og befalede hende at spise. Hun spiste saa et kraftigt Maaltid uden at føle Smerte, og efter at hun var vækket, deltog hun i Familjens Maaltid uden at ane, at hun alt havde spist. Ved at fortsætte denne Behandling lykkedes det tilsidst at helbrede hende, og Dr. B., der under den hypnotiske Søvn havde befalet hende at være en blid og kærlig Ægtefælle, opnaaede virkelig helt at omskabe hendes Karakter.

Følgende Sygehistorie er et godt Eksempel paa de Mirakler, Hypnotismen kan udrette. Den er meddelt af Dr. Voisin i *Archives de neurologie 1886*.

Den 13 Dec. 1885, skriver Dr. V., opholdt jeg mig i en lille Landsby i Sydfrankrig og havde en halvanden Times Tid at vente paa Toget, der skulde føre mig tilbage til Paris. Medens

jeg ventede, førte man en Bondekone fra Omegnen ind til mig. Hun havde i seks Maaneder været lam i højre Arm. Man meddelte mig, at Konen var 40 Aar gammel og at hun i to Aar havde lidt af forskellige nervøse Anfald, Sammensnøring af Struben, »Kuglefornemmelse« og andre Tegn paa Hysteri. Efter et af disse nervøse Anfald var hun for seks Maaneder siden bleven lam i højre Arm. Nogle Dage efter havde hun haft et nyt Anfald, og der var her efter opstaaet en Kontraktur af højre Haand, der siden havde holdt sig. Den syge syntes ret intelligent. Hendes Hukommelse var god, hun svarede fornuftigt. Højre Arm var Sædet for en Lamhed med Kontraktur, der ganske lignede en Lamhed af cerebral Oprindelse. Armen, der hang død ned, kunde ikke udføre den mindste Bevægelse, Haandled og Fingre var stærkt bøjede. Neglene, der var voksede ind i Haandfladen, havde her fremkaldt Saar, der stank modbydeligt, og Fingerleddene var opsvulmede og ømme. Alle Forsøg paa at rette Fingrene ud var i høj Grad smertefulde og syntes kun at forøge Kontrakturen. Følelsen i Armen var ikke forandret, Musklerne ikke atrophierede.

Det var mig klart, at jeg her havde at gøre med en hysterisk Lamhed, og skøndt Tiden var knap, vilde jeg dog forsøge, om man kunde opnaa noget gennem Hypnotisme. Jeg gav mig derfor straks til at hypnotisere hende, hvilket lykkedes i Løbet af et Kvarterstid. Hun faldt i dyb Søvn og var følelsesløs med fuldstændig slappe Lemmer. Jeg befalede hende nu med høj Røst at strække den lille Finger paa højre Haand. Hun gjorde det med megen Vanskelighed og Tegn paa Smerte. Da dette første Resultat var opnaaet, bød jeg hende at strække Ringfingeren; hun gjorde det; derpaa tredje Finger. men her syntes Smerten og Vanskeligheden at være endnu meget større, dog lykkedes det tilsidst. De to sidste Fingre straktes med Lethed. Haanden var nu fuldstændig udstrakt, skøndt aabenbart generet af de svulne Led, men Patienten kunde bevæge sine fem Fingre med en stadig voksende Lethed, og hvert Spor af Kontrakturen var svunden. Neglene, der var meget lange, var sorte, fulde af Snavs og Haandfladen fuld af Saar og Materie som Følge af det langvarige Tryk. Armen var stadig ubevægelig; jeg befalede nu den syge at bevæge den, idet jeg forsikrede hende, at hun kunde gøre det; det lykkedes hende, først med Besvær, senere med større Lethed, og snart bevægede hun højre Arm lige saa godt som venstre.

I April Maaned, det vil sige fire Maaneder efter denne Helbredelse, der forekom Tilskuerne et Mirakel, har jeg faaet den Meddelelse, at Patienten stadig befinder sig vel og kan bruge sine Arme til al Slags Gerning.

En Lidelse, der er ret almindelig navnlig hos Børn, bestaar i, at Børnene i Søvne lader Vandet i Sængen. Denne Lidelse, der er højst ubehagelig baade for Patienten og hans Omgivelser, er det ofte ikke muligt at faa Bugt med. Man kan længe nok vække Patienten, binde ham en Træklods paa Ryggen for at forhindre ham i at sove paa Ryggen, true ham, intet hjælper. Dr. Liébeault, der har haft 77 Patienter med denne Lidelse under Behandling, opnaaede fuldstændig Helbredelse hos det langt overvejende Flertal af Patienterne, efter at han havde hypnotiseret dem én eller flere Gange. Kun hos 8 mislykkedes Kuren. Metoden var værdt at forsøge overfor de værnepligtige Soldater, blandt hvilke hvert Aar et ikke ringe Antal kasseres for denne Lidelse.

Man har med Held anvendt Hypnotismen overfor Morfinister, der skulde afvendes med deres fordærvelige Vane, og man har alt smukke Resultater at opvise med Hensyn til Forbedring af vanskelige Karakterer. Navnlig er Børn overordentlig lette at paavirke. Dr. Bernheim fortæller saaledes, hvorledes han har omskabt uartige og dovne Drenge til artige og flittige Børn, der gjorde deres Forældre Glæde.

Der kunde nævnes endnu flere Anvendelser for Hypnotismen, men de alt nævnte vil være tilstrækkelige til at vise, hvilket betydningsfuldt Led i Lægekunsten, den hypnotiske Helbredelsesmetode alt danner. Metoden har den væsentlige Fordel, at den i en kyndig Læges Haand er aldeles farefri. Dr. Liébeault, der har hypnotiseret mere end seks tusend Patienter, har aldrig set nogen Skade af dens Anvendelse, og det samme angiver Dr. Bernheim og Dr. Voisin. At Hypnotismen i ukyndiges Hænder kan have uheldige Følger, er udenfor al Tvivl, ligesom at den kan give Anledning til de forfærdeligste Misbrug og Forbrydelser, der er saa meget farligere, som de vel i Almindelighed ikke opdages. Det er jo nemlig givet, at man kan indskyde den hypnotiserede Ideen til en hvilken som helst Forbrydelse, endog Selvmord, og er det paagældende Individ modtageligt, udfører det den forbryderiske Handling fuldstændig ubevidst. Det er en Kendsgerning, at der er udført Forbrydelser mod hypnotiserede, der jo er saa meget mere værgeløse, som de helt er i Hypnotisørens Vold. I ét Tilfælde blev det opklaret, at

en Usling af en Læge misbrugte en af sine kvindelige Patienter, som han gentagne Gange hypnotiserede. Hun havde ingen Anelse derom i vaagen Tilstand, og det endte med, at den ulykkelige Kone, der til sin Forfærdelse opdagede, at hun blev frugtsommelig, medens hendes Mand var paa en lang Rejse, blev afsindig samtidig med at hun fødte sit Barn.

Professor Liégeois, hvis fortræffelige Arbejde om Hypnotismen[1]) jeg oftere har haft Lejlighed til at nævne, siger, at han med største Lethed skulde kunne finde ti, ja tyve eller flere Personer blandt Dr. Liébeaults Patienter, som med Lethed kunde bringes til at udføre en hvilken som helst Forbrydelse.

Der er dog en Omstændighed, der i væsentlig Grad indskrænker den Fare for Samfundet, som et almindeligt udbredt Kendskab til de hypnotiske Fænomener kan tænkes at medføre, nemlig Umuligheden af at hypnotisere et Individ, der ikke er villig dertil. Det er nødvendigt, at paagældende selv samtykker i Hypnotiseringen, i alle Tilfælde de første Gange, og enhver, der vil lade sig hypnotisere, kan jo sørge for at have et eller flere paalidelige Vidner ved Siden af sig. Men selv om det saaledes kun i de færreste Tilfælde vil være muligt at udføre Forbrydelser ved Hjælp af viljeløse, hypnotiserede Redskaber, saa bør Dommeren dog ikke glemme, at Muligheden stadig er tilstede, ti en med Hypnotiseringen fortrolig Forbryder vil vel i Almindelighed kunne finde en tilstrækkelig svag Karakter, der lader sig bruge. For at opdage, om Hypnotisering har fundet Sted, behøver man blot at hypnotisere den paagældende paany, og det vil da næsten altid lykkes at faa Tilstaaelsen frem, men Juristerne er ikke enige om, hvorvidt dette Middel er tilladeligt overfor Domstolen.

Hvorledes skal man fysiologisk forklare de hypnotiske Fænomener? De lærde er langtfra enige herom endnu, og man har opstillet mange forskellige Teorier, hvoraf ingen endnu har vundet almindelig Anerkendelse; kun ét er alle enige om, at Somnambulismen ikke skyldes noget »magnetisk Fluidum«, der meddeler sig fra det ene Invivid til det andet, men at alt skyldes Indskydelsen, d. v. s. den Paavirkning, for hvilken den hypnotiserede Hjærne udsættes, derved at Hypnotisøren søger at bibringe det indsovede Individ sine Tanker og Idéer. Rumpf mener,

---

[1]) De la Suggestion hypnotique dans ses rapports avec le droit civil et le droit criminel. Nancy 1885.

at Hypnotismen skyldes Forstyrrelser i Hjærnens Blodcirkulation; Preger har opstillet den Teori, at Tankens Koncentration paa en enkelt Idé fremkaldte en stærkt forøget Virksomhed af Hjærnecellerne, dette skulde atter bevirke Dannelsen af Stoffer, som virkede søvndyssende, idet de absorberede Hjærnens Ilt. Ord, der er smukke at se til, men daarlige at faa Forstand af! Heidenhain mente at have fundet Forklaringen i Mangel paa tilstrækkelig Blodtilstrømning til Hjærnen, men han har senere forladt denne Teori efter at have overbevist sig om, at Blodtilstrømningen under Hypnosen snarere var forøget end det modsatte, og han hælder nu til den Brown-Séquardske Teori, i Følge hvilken Forklaringen maa søges i en Hæmning af Hjærnevirksomheden. »Somnambulismen er en Slags Søvn«, siger Prosper Despine, »under hvilken Hjærnens ubevidste Liv er forhøjet, medens det bevidste Liv er helt eller delvist udslukket«. Denne Forklaring har i det mindste den Fordel, at den ikke leder Tanken paa Vildspor, den forklarer nemlig slet intet.

Man mindes uvilkaarligt Fausts Ord:

Grau, lieber Freund, ist jede Theorie
Nur grün des Lebens edler Baum,

naar man læser alle disse Forsøg paa at finde en fyldestgørende Forklaring paa de hypnotiske Fænomener. Heldigvis staar Kendsgærningerne fast, og de er i og for sig interessante nok til at kunne gøre Krav paa Opmærksomhed, selv om Forklaringen er mangelfuld.

Paris, Februar 1887.

J. Christmas-Dirckinck-Holmfeld.

Fra Jubilæums-Kunstudstillingen i Berlin.

(Sluttet).

II.

Den engelske, belgisk-hollandske, spansk-italienske og skandinaviske Afdeling.

Englands populæreste — om ikke betydeligste — Kontingent til Udstillingen, var ubetinget Herkomers: Portræt af Miss Katherina Grant.

Den udslagne Dag stod en tæt Stimmel henrykte Mennesker foran det. Pressen strømmede over af den mest ubetingede Anerkendelse. Ekstratog, pakket med Engelskmænd, der vilde være Vidne til deres Landsmands Triumf, indløb adskillige Gange. Næppe nogensinde har et Maleri opnaaet en saa absolut Succes, og det fra de forskelligste Sider, som dette. Og Grunden hertil var let forklarlig: det tilfredsstillede nemlig i høj Grad baade de kunstneriske Fordringer og Publikums Forlangende til den ydre Skønhed. Interessen pirredes end yderligere ved, at der til Originalen, Miss Grant, nok knyttede sig visse pikante Historier, der endogsaa skulde have Berøringspunkter paa allerhøjeste Steder. Hvorom alting er: Miss Grant var Magneten paa Udstillingen. Hendes blødt bøjelige, elastiske Figur, det kække, fintformede Hoved paa den slanke, faste Hals, Hændernes smidige Hvidhed og fremfor alt, de vidunderlig levende sorte Øjne, drog Alverden til sig med uimodstaaelig Magt.

Folks Nysgerrighed efter at vide, hvem det var, tilfredsstilledes aldeles ikke ved Katalogens lakoniske Angivelse: Miss Katherina Grant.

Hvem var Miss Grant? —

— Gud, véd De det ikke! — — Nu skal De høre — — tys, ikke for højt — — hvad siger De !! — ganske vist — —

— Det summede om Ørerne med hviskende Bemærkninger og smaa Udbrud fra Damerne. Miss Grant var staaende Samtaleæmne i Berlin.

Hr. Herkomer kan prise sin Lykke, at han fik en smuk og interessant Model. Han skylder Miss Grants Skønhed — og Fortid sin Gunst og Berømmelse hos Publikum. Havde Damen tilfældigvis manglet disse Egenskaber, maatte han have taget til Takke med en noget mindre højrøstet og vidtstrakt Anerkendelse; da var det kun bleven Kunstnere og Kunstvenner — dem der ikke sér saa meget paa ydre Glans og Herlighed, men mere paa et dydigt og rent Hjærte — hvis Bifald vilde tilflyde ham. Nu havde Miss Grant imidlertid fuldt op af begge Dele, hvis Aarsag hun kunde glæde sig ved Tilbedere af begge Lejre. (Et højst sjældent Tilfælde).

Hun saa ud til at være 20 Aar, men var maaske 24. Hun havde det engelske Fuldblods rene Oval i Kindernes Bue. Panden var lige, næsten stejl, skygget foroven af tætpurret, sort Haar og skarpt grænset over Øjnene ved smalle, vandrette Bryn. Og frejdige, sikre, aabne Øjne havde hun, lysende af Kløgt og Vilje.

Hvor de maatte kunde takke eller trygle, disse Øjne, hvor de maatte kunde kærtegne og elske! Men hvor de ogsaa maatte kunde lyne af Foragt eller Haan og isne af ubarmhjærtig Spot!

En lille, bevægelig Mund med et energisk Drag af den korte Overlæbe under en lidt stumpet, men fintbygget Næse og en fuld, blød og rund Hage gjorde det endelig af med al Modstand.

Den maleriske Side af Opgaven var, som sagt, løst med Hæder. Og det var sandelig ingen let Opgave.

Hr. Herkomer havde stillet sig selv foran enhver Malers Løfteprøve: lyst mod lyst, og han var kommen over den uden at forløfte sig.

Det er megen Ære værd.

Miss Grant præsenterer sig i en hvid Tylls- og Atlaskrobe, og Baggrunden var ganske hvid-graa. De hvide Kjolestoffer, den lyse Bagvæg og de skære, svagtrødmende Farver i Huden, var stemt sammen med megen Kunst. Man kan sige, med megen musikalsk Sans. Det var et højst moderne Maleri. Ikke paa

Grund af »Klatter« e. l. i Behandlingen, — der var ikke Tanke af impressionistisk Syn paa Tingene, Farven var tvært imod gennemgaaende temmelig tyndt sat paa og Iagttagelsen var ikke det øjeblikkelige første Syns! — Formen var rolig og detailleret studeret, — men derved, at Farveharmonien var taget op som én med det aandelige Indhold ligeberettiget Faktor.

Side om Side med Herkomers Portræt hang et Stykke af Alma-Tadema, naturligvis behandlende et gammelgræsk Motiv.

Alma-Tadema er en berømt Mand; hans Malerier er efterspurgte Varer i de fornemste Saloner. — Og det maatte være underligt andet.

Der findes næppe nogen europæisk Maler, der fører en saa aristokratisk Pensel, som han, hvis Tegning er saa udsøgt elegant, og hvis Smag er saa fortryllende *comme il faut.* Hans græske Ynglinge og Jomfruer føre sig med saa fuldkommen Anstand og har saa beundringsværdigt pæne Manerer, at man — vidste man ikke bedre Besked — snarere skulde tro, de havde gaaet mindst 10 Aar paa den bedste Opdragelsesanstalt i England.

Billedet her kaldtes: En Forelæsning af Homer.

Paa en rummelig, med brede, hyndebetrukne Løjbænke udstyret Balkon af skinnende hvidt Marmor, sidder en vidunderlig skøn ung Mand, iført et let Klædebon af straalende Farve, og læser op for en yndig Gruppe af skøntformede Møer og Svende i skønt arrangerede, skødesløse Stillinger.

Forelæseren har, efter Datidens Mode, nøgne Ben. I Forbigaaende sagt en noget upassende Mode. Alle har de blottede Arme.

Disse Ben og Arme, disse hvide Hænder og Hoveder, disse farveflunkende Klæder, denne glatte, blaa Himmel, der hvælver sig over det hele, lige blankt, rent og haardt, alt synes gjort af samme Stof, et Stof, der minder om velpudset Elfenben. Der er ikke gjort fjærneste Forsøg paa i Behandlingen at karakterisere Tingene, naar undtages Marmoret, der virkelig fuldtud er, hvad det skal være. Det er skinnende rent, bonet, haardt og koldt, isprængt utallige, fine Aarer. Ingen Marmorerer ex professo vilde komme Virkeligheden nærmere end Alma-Tadema her. Saadanne Ting som Luft og malerisk Forstaaelse af Farvetonen var der ikke mindste Tilløb til, hver Farve var sat op i hele sin rene, lokale Styrke.

I samme Sal hang et Stykke af en Maler, der hedder Watts. Det kaldtes: Liebe und Leben, og var en Art Allegori over det uopslidelige Tema: Kærligheden. Man ser en vinget Dreng eller Yngling, nøgen, ledende en spædung Pige fremad og opad, over Sten og Skaar, over Klipperævner og Gruber, opad hvor Lyset og Lykken vinker, hvor der er idel Fred og Salighed —.

Hr. Watts havde i dette Billede indladt sig paa et Eksperiment og var kommen overordentlig heldig derfra. Han havde nemlig overført Pastelfarvens Ejendommelighed paa Oljen. Billedet hang højt, og det var kun med den yderste Anstrængelse, man kunde overbevise sig om, at det virkelig var Olje og ikke tørre Kridtfarver. Man kan ikke sige andet, end at, naar det i saa høj Grad som her lykkes at forene begge Materialers gode Egenskaber, er det i høj Grad berettiget, endogsaa anbefalelsesværdigt. Pastellen er i mange Maader et finere og luftigere Væsen end Oljen. Den kan i Lyset stemmes ikke saa lidt højere og opnaa en langt større Fylde, Blødhed og mættet Glans. Derimod er dens Skyggefarver ikke nær saa intensive og dybe som Oljens. En Ting, som gør Pastellen mindre tiltalende, er dens uendelige Sarthed: et Vindpust kan blæse det hele ud.

Hr. Watts havde, som sagt, tvunget Pastellens lysere, lettere Naturel ind i den mere robuste Olje og derved opnaaet et fortræffeligt Resultat.

Hvorledes han er naaet til denne Fuldkommenhed — om ved aarelangt Studium eller et nemt lille Fif — skal jeg ikke kunne sige. Og for Tilskueren er det jo ogsaa ligegyldigt. At der var sat Glas foran Billedet forøgede kun end mere Illusionen.

Maleriet udmærkede sig i øvrigt ikke alene ved den Kunstfærdighed, hvormed Pastelkarakteren var gennemført. Det var ogsaa som selvstændigt Kunstværk af megen Værd. Først og fremmest gælder dette om den unge Pigeskikkelse, der i Sandhed var noget af det yndefuldeste, man kunde se.

En Psyke saa fin og uberørt, et Barn og dog halvt en Kvinde, med Former spinkle og ufærdige, en uudviklet Gratie med lange, blødt og svagt buede Linjer i Lemmerne. Der var i Iagttagelsen af dette unge Legeme, hverken Barn eller Voksen, en virkelig betagende Følsomhed, en næsten lidenskabelig Tilbedelse af Kvindelegemet i sin sarteste Form og sin friskeste Foraarsglans.

Velvillige Anvisninger fra København omfattede bl. a. ogsaa Millais.

Forsøm endelig ikke Millais! — — Englands første Portrætmaler.

Oprigtig talt blev Millais mig en Skuffelse. — Muligvis var Forventningerne for spændte. Det er dygtigt, solidt, endogsaa grumme solidt. Gud bevares; men Gnisten — det, der skulde tænde og varme, mangler, synes jeg. Man staar ærbødig, til Dels beundrende, men samtidig irriterende fattet overfor denne Kunst. Et Kunstværk — det behøver slet ikke at være særlig dygtigt gjort — kan have Egenskaber, der gør, at man ligesom føler Varme og Hengivenhed mod Skaberen af det; man har rent ud Trang til at trykke Manden i Haanden og sige ham Tak for, hvad han har givet. — Overfor Millais Portræter er der ikke Tale om den Slags Fornemmelser. Man betragter med Ro og Interesse den overlegne Sikkerhed, hvormed alt er udført, Farvebehandling og Formgivning, man siger eller tænker nogle pæne Ord til Afsked — og gaar videre.

Richmond hedder en anden bekendt engelsk Portrætmaler.

Han formaar at fængsle ikke alene ved Originalitet i Fortællemaaden, men ogsaa ved den elskværdige Uforfærdethed, hvormed han trænger til Bunds i sin Model. Han beder sig fritaget for al indstuderet »tagen sig ud«, han hader Visitsmil og Fotograf-»Udtryk«. Han vil blot have det naturlige Ansigt og den vanligste Stilling. Og fordi — og kun fordi — man føler, at intet tomt, paahængt, uægte skiller én fra Personen, ævner denne Kunst at interessere.

Richmond er i sin Farve meget maniereret. Den er brun i Skyggen, brun i Lyset, brun i alle sine Nuancer. Hans Palet kender kun til Blandinger af brunt og hvidt. Men paa de faa Strænge forstaar han til Gengæld at spille med sandt Mesterskab.

En principfast »Naturalist« vil i sit Hjærte forarges saare over denne aabenlyse Foragt for alt, hvad der hedder Natur og Sandhed. Men han maa være en meget stridig Spartaner, om ikke hans Øjne dog med hemmelig Lyst fryder sig ved den forbudne Frugt. Det er ogsaa sjældent den anrettes i en saa tiltalende Skikkelse som her.

Lad mig tilføje: Gud ske Lov!

* * *

Franskmændene er dog nogle sære Patroner. De glimrede, som sædvanlig, i Tyskland ved deres Fraværelse.

Fordi de en Gang har faaet Stryg af Tyskerne, hævner de sig nu ved at blive hjemme hver Gang, der er »Tilstälning« i Tyskland.

Det minder om Drengen, der havde faaet Klaps af sin Fader, og saa »hævner« sig paa ham ved ikke at spise sin Middagsmad, skøndt han havde den inderligste Lyst dertil. Ligesom Drengen gennem Nøglehullet er Vidne til, hvorledes Selskabet tager til sig af Retterne, saaledes staar Franskmanden paa den anden Side Grænsen, opfyldt af blandede og meget modstridende Følelser og sér paa de andres Fraaseri.

Hans Stolthed er tilfredsstillet, men Tarmene skriger af Sult.

Det er en lige saa barnagtig som dum Fornemhed; navnlig paa et Gebet som Kunsten, hvor Sejeren er ham lige saa vis som glimrende.

Kan der tænkes nogen skønnere, mere fuldstændig og samtidig saa uskyldig blodsparende Revanche?

* *
*

Belgien og Holland mødte hver med en lille og indbyrdes højst forskellig Udstilling. Belgierne have gaaet i Lære i Paris og Hollænderne i Berlin og München. Dermed er egentlig alt sagt.

Belgieren François Guillards Billede: St. Gudule-Pladsen i Bryssel, udmærkede sig ved morsomt Motivvalg. Maleren har siddet noget højt, som paa Bukken af en Vogn, og derfra taget Torvet med sit Mylr af Mennesker, Heste og Vogne i stejlt Perspektiv. Lige i Forgrunden, ved Randen af underste Rammekant, dukker to Hoveder op, en Dame og en Herre med høj Hat; de sidder paa Bagsædet i en Ekvipage, vendende Nakken til, og køre ind i Billedet. Der var et sjældent Liv over de gaaende, staaende, snakkende, handlende Personer. Der var kommet dette Præg af Tilfældighed, Livets Tilfældighed, over dem, som havde Maleren i stor Udstrækning benyttet et Øjebliksfotografi (og sikkert har han ogsaa det). Bevægelsen var opfattet »impressionistisk« — ikke Farven.

Dette med »impressionistisk Opfattelse« kan være meget godt, og er uden Tvivl det rigtige, overfor Fænomener, hvor Øjet

har Tid til at gribe det pludselige, til at sanse det, lige saa hurtigt og bestemt som Øjebliksfotografi-Apparatet. Det er, naar man gaar ud over den Grænse, naar man henholder sig til Apparatet alene, at Resultatet kan blive meningsløst, naar Bevægelsen gribes paa et Stadium, som Øjet aldrig naar at fastholde.

Der var i Guillards Billede flere saadanne Misforstaaelser.

Man sér f. Eks. en Mand, der skal forestille at gaa, staa stille paa et Ben, med det andet svævende i Luften paa en meget usandsynlig Maade. Han er overført direkte fra et Fotografi, og er altsaa fuldstændig korrekt, men Bevægelsen er standset just i det Øjeblik, hvor det menneskelige Øje er ude af Stand til at kontrollere den.

* *
*

I ganske kort Afstand fra hinanden hang den spansk-italienske og den skandinaviske Afdeling. Og dog var der Hundreder af Mile mellem dem. Netop saa mange, som mellem Nord og Syd.

Hvorledes skal en Nordbo kunde komme i Forstaaelse — god Forstaaelse — med en Kunst, der bunder i et saa modsat og fremmed Naturel, som Sydboens? Det, vi freder om i vor Kunst, det, som er vort dyreste Eje, det kendes ikke, eller ringeagtes i deres, og det, som vi sætter Afviser ved eller lader ligge som Slakker, det danner saa at sige Kærnen i deres, det hvorom alt grupperer sig.

Deres Temperament er de aabne, brede Følelsers, deres Lidenskab er ordrig, højrøstet med store Bevægelser, deres Begejstring overstrømmende heftig, kaad og raabende. Saaledes deres Kunst: farverig og grel.

Vi skyr de mange Ord og Fagter. Vort Ideal er Beherskelse i alle Forhold, i Liv som i Kunst.

Derfor er det saa vanskeligt at komme paa Siden af italiensk og spansk Kunst. Man forstaar den ikke.

»Rødt og gult og blaat for Øjet svæver« —. Det er, som overværede man en infernalsk Koncert paa Barnetrompet, Stortromme og Bækken. Man bliver nervøs og urolig ved denne Farvehurlumhej. Disse skrigende, tuberene, ganske elementære Farver sat op mod hinanden med brutal Voldsomhed saarer ens mere sensible Følelse næsten med fysisk Smerte.

Sydboen maler højst sjældent Graavejret; det er ham for fattigt og monotont. Han vælger med Forkærlighed det fulde, skarpe Solskin og anbringer da gærne Figurer i spraglede Dragter. Karnevalet er malet atter og atter. Der er altid Liv — eller rettere Livlighed —, kække Stillinger, megen Latter og Spillen af sorte Øjne, kraftigt med Blomster og kulørte Tæpper — en vældig Stofmængde. Nordboen staar dog alligevel underlig utilfredsstillet og forlegen: han fordrer ikke Fjærdedelen saa meget og dog saa uendelig meget mere. Han kunde nøjes med et ganske lille Apparat — naar det, der var, blot ejede ét: Troskab mod Naturen. Men der er just hele denne Kunsts ubodelige Skade, at den mangler Respekten for det, der til alle Tider maa danne Grundlaget: Virkeligheden.

Dens Farvers Pragt er Glimmer, dens øredøvende Fanfare-Spektakel er ikke Musik, men tom Lyd.

De spanske og italienske Nutidsmalere burde opsøge deres store Forfædre i Gallerierne og lære af dem at omgaas Naturen med Ærbødighed og Ærlighed. — Den lader sig ikke ustraffet spotte.

* *

*

I den skandinaviske Afdeling var Stilheden næsten trykkende, straks man kom der med Øret fyldt af Tamburin-Klingklang. Man maatte have Tid til at sunde sig først; men saa befandt man sig ogsaa som hjemme.

Norge, Sverig og Danmark havde hver sin hyggelige, lille Krog.

Sverig var i absolut Minoritet. — Skulde de halv-franske svenske Kunstnere føle sig de hel-franske saa forbundne, at de rynker paa Næsen af Tyskland? Mange af de vægtigste Navne fattedes.

Norges bedste Mænd havde givet Møde. Werenskjöld og Chr. Krohg, Fritz Thaulow, Munthe og Sinding m. fl. Af svenske fandt man bl. a. Carl Larsson, Bjørch og Salmson.

Werenskjöld og Krohg betegne Yderpunkterne i den Retning, man kalder Impressionismen. W. den mere moderate Opfattelse, K, den mest ubændige Given sig hen til Farveindtrykket, som det viser sig ved første Blik: forvirret og udflydende.

Werenskjölds Billede: En Bondebegravelse (hvis Komposition vil være kendt i Danmark gennem et fortræffeligt Snit af Henriksen) stod paa Højde med det bedste paa Udstillingen. Faa yder saa sund og ærlig Kunt.

En lille Skare Bondemænd i hvide Søndags-Skjorteærmer staar i den stille, soldisige Formiddag, samlet omkring en nylig opkastet Grav. De har Hakker og Skovle parat for at kaste Jorden til, saa snart Begravelsesbønnen, der fremsiges af Skolelæreren, er læst.

Denne Skolelærer er maaske Billedets allerbedste Figur.

Det er en ung, lige løssluppen Seminarist, med Briller og gult, vandkæmmet Nakkehaar. Klæderne er for lange og løse og folder sig om hans klodsede Figur i upyntelige Fald. De store, røde Hænder fatter med Kraft om Salmebogen, som han holder ud for sig og læser op af.

Typen er fuldendt karakteriseret: en støt, noget tungnem og kantet, ikke saa lidt selvsikker, men ærlig Bondenatur, indpodet en svag og ensidig æstetisk og politisk Dannelse, der stadig ligger i Krig med tilvant og nedarvet Tankesæt. En yderlig trofast Tilhænger af en Sag og et Parti, en aldrig rokket, stædig Modstander af en anden Sag og et andet Parti.

Han tror, hvad han tror, og véd, hvad han véd.

De omstaaende Bønder er taget lige ud af Livet: store groftskaarne, rødglindsende, sæbevaskede Ansigter, sammenknebne, missende Øjne i Solen, bulne, arbejdskrogede Næver og Stillingernes kejtede Højtidelighed.

Og saa var det alt malet med den Friskhed, Sikkerhed og Bredde, som man kender fra Werenskjölds bedste Billeder.

Chr. Krohg havde malet Gerhard Munthe.

Om det var et godt »Portræt«, skal jeg ikke kunde sige noget om; det var i hvert Fald et godt Maleri.

Det hørte til den Slags Portræter, der halvt er Genrebilleder, idet Personen tænkes i en Situation. Hr. Gerhard Munthe — en statelig Herre i Pels — er lige traadt ind i en Kafé. Gasblussene er tændte, og deres skidentrøde Lys bryder sig mod den svindende Dag fra Vinduerne. I den grumsede Os af Tobak, Damp og Dunst skimtes flere avislæsende og snakkende Ansigter. Baggrunden er et Kaos af ubestemmelig Beskaffenhed.

Munthe synes at spejde efter bekendte, medens han gør sig fortrolig med Atmosfæren. Hans Ansigt er paa den halve Side

belyst af det graablaa Dagslys og paa den anden halve af Gassen, ligesom hele Personen skiftevis toner i varme og kolde Farver.

Der er en sjælden illuderende Kraft ved Indtrykket som Helhed, og kun som Helhed skal det tages. Opfattelse og Behandling formelig gnistrer af Inspiration. Men det er ikke Kost for jævn Borgerforstand.

Øjnene vil løbe sig tummelumske i disse vildsomme Farver, og Folk vil sé sig arrige paa dette Billede, der ikke giver ordentlig Besked om noget som helst mellem Himmel og Jord, hvor de vil have detailleret rede for hver mindste Gran i Stuen, lige til det enkelte Haar i Hr. Munthes Pelskrave. — Fy Fan'en, for Griseri!

Fritz Thaulow, Sinding og G. Munthe udstillede alle Snestykker. Thaulows og Munthes var de bedste. Hr. Munthe er foruden at være en fin Mand i Pels ogsaa en fin Kunstner. Hans Snebillede rummede megen Stemning og Dygtighed. Thaulows ejede den mest »virkelige« Sne; den var næsten til at tage og føle paa.

Svenskeren Carl Larssons: »Den lille Susanne« saa lidt invalid ud. Naar man hører, hvilken Medfart dette Billede har haft, vil man dog forundre sig over, at det ikke saa mere medtaget ud. Saaledes fortælles der: »Den lille Susanne« var til Begyndelsen meget vel proportioneret baade i Højde og Bredde. Det blev indsendt til Salonen i Paris, hvor Censur-Komitéen imidlertid nægtede at antage det, hvis der ikke blev skaaret et Stykke bort af begge Sider.

Det skete. Paany sendtes »Susanne« til Bedømmelse.

— Endnu mere bort! sagde Komitéen.

— Enfin, sagde Hr. Larsson og klippede et gevaltigt Stykke af til.

Saa blev det antaget.

Den lille Susanne selv har heldigvis ikke taget mindste Skade. Derimod er der af hendes Moder, som var nærværende, nu ikke mere tilbage end et Hoved og to Hænder, der stritter ud fra Rammen paa højre Side. Det er megen Skade: Hovedet er saa fornøjeligt og kønt, at man faar Lyst til at kende hele Personen.

Lille Susanne er en Tyksak paa et Par Aar med store Øjne og Trutmund. Hun sidder i en Barnestol midt i Atelieret og synes ustyrlig glad ved Tilværelsen.

I Behandlingen af Farver raadede ikke synderlig Finhed; sine Steder kunde den endog blive unødig raa. Men der var Dristighed og Friskhed overalt, en halvt forvoven Gaaen Tingene paa Livet, som fortjæner megen Anerkendelse.

Oscar Bjørck og Salmson høre begge til Eliten. Bjørck havde paa et stort Lærred malet en Plads i Venedig, Folkeliv i Solskin. Salmson paa et mindre, et Interiør: hos Bedstemoderen.

Begge overordentlig dygtige Arbejder.

Nitterne i svensk-norsk Udstilling repræsenteredes af Kulle med nogle gyselige, kortspillende Bønder og Heyerdahl, hvis unge Piger ejede alle Hagborgs daarlige Egenskaber, uden at have en af hans gode.

* *

*

Danmark havde paa ingen Maade Grund til at skamme sig ved denne nære Berøring med europæisk Kunst, om man end kunde have ønsket en delvis anden og betydelig rigere Udstilling.

De danske har jo, som bekendt fra utallige Lejligheder, en mærkelig Ævne til at staa med Hænderne i Lommen, naar alle andre Nationer anstrænger sig af yderste Ævne. Denne Egenskab svigtede heller ikke her. Der var et Anstrøg af det tilfældige over Udstillingen, det tilfældigt valgte og de tilfældige Kunstnere. Mange Navne savnedes.

Ved en saadan Lejlighed burde der gøres et skønsomt og retfærdigt Udvalg af det bedste af alle Afskygninger. Skal man gennem saa faa Billeder — der burde rumme Ekstrakten af dansk Kunst — faa Begreb om mere end netop de enkelte Kunstneres Yden, skal man kunde følge Udviklingen, som den gaar for sig, eller er gaaet for sig, i dansk Kunstliv, da maatte der være fulgt en ganske anderledes gennemtænkt Plan i dens Sammensætning.

En saadan Plan sporedes kun rent brudstykkevis og svagt.

Dertil kom, at Ophængeren — hvem denne Tillidsmand var, véd jeg ikke — har begaaet den utrolige Genistreg at ophænge Billederne netop i det modsatte Lys af det, de fordrede! Kun enkelte, som Tuxens: Dronning Olga, og Exners: Bondegilde, havde undgaaet den almindelige Skæbne og kunde glæde sig ved naturlig Belysning.

Udstillingen maa i øvrigt have lært Tyskland ét, at Danmark, hvad dets Kunst angaar, nu begynder at staa paa egne Ben.

Der var en Tid, hvor vi med Rette blev kaldt en aandelig Provins af Tyskland. Den Tid er længst forbi. Halvfjærdsernes stormende Hengivelse til fransk Kunst kan vel nu nærmest betragtes som en pludselig Opblussen af længe opsparet Bitterhed mod den forsumpede, germanske Indflydelse, — en naturnødvendig Reaktion. Hidsigheden har lidt efter lidt sat sig, og man begynder at finde sig selv. Paris har været den naturlige Overgang til Naturen.

Alle de udstillede Arbejder vare kendte og værdsatte i Danmark. Der er saaledes ingen Grund til at opholde sig ved dem her.

Overfor flere maatte man spørge: men du gode Gud! hvad skal det, netop det, her? Kunde der ikke være valgt et bedre, et for den Maler mere ejendommeligt? o. s. v. Carl Bloch f. Eks. møder med »Tjæneren, der indlader Moppen«! Det er jo et ganske pudsigt lille Billede, men giver det mindste Begreb om Carl Bloch, som vi kende ham?

Og han havde dog — om nogen — Betingelser for at gøre Lykke i Tyskland! Hans Christian II eller Kansler Kaas vilde have vakt Sensation. Om Krøyers: Fiskere paa Skagen (Tusmørkebilledet) gælder noget lignende. Gotfred Christensen havde derimod med godt Blik valgt sit store: Landskab ved Juul-Sø. Det gjorde ypperlig Virkning. Ligeledes Michael Anchers: Fiskere, der for øvrigt hang jammerligt.

Et stille Suk sendtes til Afsked de fraværende, for blot at nævne to: Fru Anna Ancher og Jul. Poulsen.

N. V. Dorph.

Teatrene.

(Fra 13de Febr. — 12te Marts).

Det kongelige Teater har spillet en lille original Nyhed ud, *Frøken Nelly* kaldet. Titlen klinger fiks. man ligesom ser for sig en lille, indtagende Pigegestalt, koket i sin Paaklædning, et frisk Ansigt, med et Par drilske Øjne og en leende Mund. Saadan omtrent saa ogsaa Frøken Nelly ud paa det kongelige Teater, dér hun sad i Haven pjankende og fjasende med sin Veninde og sin Student, kaadmundet overfor Alderdommen i Tante Rikkes Skikkelse, kun lidet agtende paa sin Moders formanende Blikke.

Det lille Stykkes Fabel er ikke særlig ny eller original. Frk. Nelly leger bag sin Moders Ryg Kæreste med Student Poulsen, og bag hans igen sætter hun Doner ud for ældre, adstadige Herrer; tilsidst fanges hun dog i sin egen List. Kontorchef Winthers alvorlige Ord vækker hende til bedre Erkendelse. med Taarer i Øjnene vil hun lige til at bede ham om Forladelse for sin daarlige Spøg, da han opdager hendes Træskhed, opdager, at hun til sine Venners Morskab har spillet en ganske artig Komedie med ham. Og han, denne lidt stramme Kontormand, nær de fyrre, buser ud med al sin Smerte, han, denne erfarne, sindige Verdensmand, der lige har talt saa fornuftigt om Unytten af at holde Prædikener for unge Piger, han giver sig til at holde en saadan for Nelly, bliver sentimental og bæver i Stemmen som en daarlig Præst. Denne Winthers Opførsel er sikkert et Fejlsyn af Forfatteren, meget snarere vilde han bide Smerten og Bitterheden i sig, ja maaske med en overlegen Spøg hjælpe stakkels Nelly ud af hendes uheldige Situation, først da blev han det Hoved højere, han skal være end Stykkets andre Personer. Dog denne Fejl beror vistnok ikke saa meget paa manglende Menneskekundskab hos Forfatteren, som paa det Sigte han har taget for sit Stykke. At tegne Frk. Nellys kvikke Pigeprofil har sikkert været hans alt overvejende Hensigt, og den er ogsaa lykkedes ham rigtig godt. Kaadmundet er hun i sit Drilleri, næsten fræk i sin Snarraadighed, rap i sin Tunge, fjantet i sin Overgivenhed, endnu paa Skellet mellem Tøsen og den unge Pige klæder alt hende „saa sødt-grinagtigt“. som hendes Moder siger, og da Nelly til med véd at te sig saa indsmigrende-kælen kan ingen ret blive vred paa hende. Om hende færdes Stykkets andre Personer næsten kun som Staffage, et Par af dem bliver endog uden nogen rimelig Grund helt borte.

Et og andet i Stykket vidner om en ikke ganske sikker Smag, om en vis Tilbøjelighed til at sætte Sandsynligheden en Smule i Skygge for det lattervækkende. Et Eksempel er saaledes Fru Dalbys stærke Fremhæven af Nellys Sanddruhed; Tilskueren har lige et Par Minutter forud været Vidne til en ganske aabenhjærtig Tilstaaelse af Nelly, om den Maade hun omgaas med Sandheden paa: „Mama tror alt det, hvad jeg siger,“ det stoler hun paa. Sligt vækker Latter, men om Moderen egentlig kan være tjænt med det Lys, hun kommer til at staa i, er dog vist et Spørgsmaal. Stærkest træder denne Forfatterens Forkærlighed for Latteren frem i Scenen mellem Nelly og Winther paa Bænken og de to andre i Buskadset. Situationen er i sig selv ikke ueffen, men Arrangementet paa Teatret var en Streg for haandgribelig; ser man som her de to fnisende og grinende Ansigter hele Tiden, virker de kun forstyrrende, og lidet sandsynligt er det, at Winther skulde være saa starblind, at han ikke opdagede dem; de burde være langt mere skjulte, og kun komme til Syne glimtvis.

Skyldes Stykket den Mand, der almindeligvis nævnes som Forfatter, er det højst mærkeligt, at han har gjort sig skyldig i en saa betydelig teknisk Fejl som den, at lade Stykkets vigtigste Scene foregaa i stærk Aftenskumring, ti herved bliver det Tilskueren umuligt paa Nellys Ansigt at følge Overgangen hos hende fra forstilt Drømmeri til forpint Alvor. Dog er dette Halvmørke maaske udtænkt med Flid for at skjule Frk. Lindemanns Mangel paa Mimik, men Midlet rakte ikke ganske hertil. I øvrigt dækkede Skuespillerinden næsten helt Forfatterens Figur, der var lystig Fart over hendes Nelly: den tøseagtige, afsnubbede Udtale, den kry Sætten Næsen højt i Sky, den vigtige Langsomhed, hvormed Ordene „jeg hæver“ kom, og saa den overlegne Maade, hvorpaa hun klappede sin Student god igen, alt passede fortræffeligt sammen. Hr. Poul Nielsen sekunderede hende bravt; hans pligtskyldige Grinen omtrent hver Gang Nelly aabnede sin Mund, og hans krænkede Tværhed retfærdiggjorde hendes Ord om, at han ikke hørte til de klogeste af de dumme Mandfolk. Skuespilleren stillede hele Figuren i en let komisk Belysning, der fandt det sikreste Udtryk i Studentens beskyttende Anstand i Retræten. Hr. Nielsen er i det hele i god Fremgang i Aar, nys har han i *Den pantsatte Bondedreng* tegnet en ypperlig Skitse af en gammel, sjællandsk Bondemand, dog en Del for trist i Tonen til den holbergske Farce.

Opførelsen af denne var for øvrigt kun lidet glædelig. Hr. Olaf Poulsen har nu engang ikke sin Styrke i Bonderoller, hans Tunge er langt for væver, hans Legeme for smidigt, og om Dialekten er det bedst ikke at tale for meget. Rollen er i sig selv temmelig daarlig, den falder i flere kun løst forbundne Dele, i Begyndelsen er Drengen taabelig ud over alle Grænser, saaledes maa ogsaa Forældrenes Omtale af ham forstaas, men til Slut viser han sig som en ret lun Fætter. Hr. Poulsens Spil samler ikke disse forskellige Stykker til et hele, men der er glimrende Enkeltheder i hans Udførelse, saaledes hans lydløse Gentagelse af hans Lektie, ogsaa denne selv, det berømte „Spørg min Hovmester“, falder de fleste Steder yderst pudsigt. Beklagelig mange af de andre Roller var i Hænderne paa Ikke-Skuespillere. Tag blot Første Raadsherre! Han udføres nu af en gammel Sanger, af hvis Tale det med den bedste Vilje ikke er muligt at forstaa uden Halvdelen. Rent ud latterlig skal denne Figur ikke være, der skal være Alvor over hans Fremtræden og

Myndighed i hans Stemme. Hvorfor gør Hr. Emil Poulsen ikke Holberg den Ære at spille en saadan Rolle? Eller hvis han ikke vil, hvorfor lader Teatret saa ikke en yngre Skuespiller f. Eks. Hr. Mantzius forsøge sine Ævner heri; over hans Figurer er der altid en ikke ringe Myndighed. Udstyrelsen var yderst tarvelig.

Se blot paa den Dekoration i første Akt; der tales i Komedien om et stort Torv, om Raadhuset, om den store Port paa dette, men Tilskuerne vil forgæves lede efter noget saadant paa det kongelige Teater. Eller tag Begyndelsen af 2den Akt; hvad er urimeligere end, at Portørerne kommer bærende med Pfalz-Greven helt ind i Stuen, eller at Skænderiet mellem de to Værter foregaar i den enes Stadse-Sal, der forøvrigt var yderst tarvelig. Maaske er dette Arrangement traditionelt, men det burde sikkert ændres nu, da Teatermaskineriet er langt bedre end i tidligere Dage. De første Scener i 2den Akt bør utvivlsomt foregaa paa Gaden udenfor Værtens Hus; i Døren til sit „ringe Hus“ burde den lykkelige Vært, maaske omgivet af sin ganske Husstand, modtage sin fornemme Gæst, hvis Bærestol højst naturligt kunde have en Hale af ledige Tilskuere efter sig. I denne Hob kunde den anden Vært ses, maaske kredsende indsmigrende om Lerbeutel; naar saa Greven var traadt ind i den andens Hus, vilde Skændsmaalet bryde langt naturligere ud end nu, da den ene maa trænge sig ind i den andens Hus for at give sin Galde Luft. Hr. Hans Tegner har i sine Illustrationer til denne Komedie ogsaa tænkt sig den formentlige Greves Modtagelse udenfor Huset. Her som ikke faa andre Steder kunde denne Kunstners Tegninger trygt lægges til Grund for Sceneriet i de holbergske Komedier.

Københavns Teaterdirektører synes alle lige fra det kongelige Teaters Chef at hylde den Anskuelse, at de literære Stykker skal bæres frem af deres eget indre Værd uden at støttes af kostbart Udstyr eller lignende, der kunde trække ogsaa det store Publikum til saadanne Forestillinger. Paa den anden Side tager man ikke i Betænkning at lukke Pungen op, naar det gælder om at sikre et militært Rabalderstykke eller en jævngod Farce Succes. Teatrenes Forestillinger lægger stadig dette tydeligt for Dagen.

Medens Kasino maler nogle nye Dekorationer til *Stormen paa København*, et Stykke, der er bedst tjænt med den hurtigst mulige Glemsel, spiller det Henrik Hertz' *Besøget i København* i en gammel Dekoration. Dog det vilde være Uret at nægte, at der var Hygge udbredt over Justitsraad Winges Stue, og at der hvilede den rette borgerlige Stilfærdighed i Stemningen over hele Opførelsen af dette Lystspil. Teatret var øjensynlig gaaet til Indstuderingen med stor Omhu; dog hvad hjælper det altsammen, Kasinos Publikum finder nu engang ikke Behag i Tarvelighed. Desuden falder Stykket svært af mod Slutningen, saa kun et udmærket Spil kan holde Tilskuernes Interesse oppe. Det vilde være ubilligt at rette mange Bebrejdelser mod et Personale, der her saa at sige første Gang faar virkelige Roller at spille, dog skyldtes det nedtrykkende Resultat for en ikke ringe Del den Udførelse den ene af de to Roller, der bærer hele Stykket, fik: Hr. Stephensens Skalholt var nemlig ganske uden Humør og Elskværdighed. Derimod havde den anden, Justitsraad Winge, i Hr. Sophus Neumann en rigtig god Fremstiller. Straks ved første Blik har man hele Manden: de opspilede Næsebor snusede filosofiske Begreber alle Vegne, de vidt opspærrede Øjne stir-

rede forvildet ud i Verden ligesom for at finde Rede i hans Præeksistenser, og paa hans Isse rejste det tynde Haar sig i stum Forbavselse; Uordenen i hans Paaklædning fuldendte Billedet af den forpjudskede og en god Del stundesløse Justitsraad. Skuespilleren holdt med sjælden Fasthed sin Figur indenfor de en Gang afstukne Grænser, og overfor Replikerne viste han en glædelig Respekt, intet Ord satte han til eller lavede om paa. Hele Ydelsen synes at føre Bevis for, at det kun er Roller, Skuespilleren mangler for at yde virkelig god Kunst. I Damerollerne var det især Spillet glippede, og en lidt urimelig Rollefordeling gjorde sagtens sit hertil. Hvorfor har Frk. Brock saaledes faaet Emilie, et Guds Ord fra Landet, tildelt, naar der i Stykket findes en Rolle, der som Kamilla sikkert i hende vilde finde en ypperlig Fremstillerinde. Fru Theodora Petersen kunde saa have faaet Fruen, til hvem den hyggelige Godmodighed, Skuespillerinden véd at give Udtryk, vilde have passet godt. Mon Fru Orlamundt, hvis lille tækkelige Person gjorde et behageligt Indtryk som Marie i *Kærlighed paa Taget*, ikke havde kunnet magte Emilies Rolle?

Folketeatret har med *Stormende Lykke* ved Anvendelsen af en Smule *dou*: Henlæggelsen af 3dje Akt til Teatrets egen Forsal, naaet en virkelig Succes. Denne skyldes sikkert endnu et Par andre Omstændigheder; Lokaliseringen, der vel ikke var helt gennemført, gjorde ved Hjælp af danske Forfatternavne og lignende Stykket hjemligt, hvortil Replikernes brede Godmodighed bidrog endnu en god Del. Endelig er der Fru Marie Müllers og Hr. Reumerts kønne Spil, og det har ikke mindst sikret Stykkets Held. Scenen i 3dje Akt med den i Silkepapir indsvøbte Laurbærkrans er ikke fri for at være en Smule farlig, dog for at se og høre glemte man rent Situationens Urimelighed. Sjældent har et Par Øjne talt saa yndefuldt et Sprog som Evas her: langt borte ønskede hun sig og sin ulyksalige Krans, og dog hvor varm følte hun sig ikke om Hjærtet ved at være ham saa nær. Smuk og mandig saa Herløv ud, som han stod der midt i Nederlaget, endnu lyttende efter Stykkets Gang der inde bag Døren, dog snart fik hans Tanker anden Genstand. Laurbærkransen fik hans nervøse Hænder fat i, og den røbede ham det hele, hjærtegreben bøjede han sig ind mod hende og spurgte med saa inderlig en Stemme, om den var til ham, at det intet Under var, at hendes Øjne blændedes af Taarernes varme Dug. Intet Ord kom over hendes Læber, hendes Blik, hendes Smil tilstod ham alt, og han glemte sit Stykke og alle sine Genvordigheder for at gribe Lykken dér, hvor den var at finde. Herløvs Ord: „Hvor De dog ved at tie henrivende," rammer Centrum i Fru Müllers Spil her.

Stormende Lykke fylder ikke Aftenen helt ud, derfor har Folketeatret kunnet præsentere en Del muntre Smaastykker, af disse bør *Et Kys* omtales, ikke for dets egen Skyld, men for Hr. Hellemanns. Denne Skuespiller har i den senere Tid været trængt noget tilbage, men her fik han Lejlighed til at slaa Gækken løs som den snart mosgroede Student. Masken var pudsig; det opstrammede Udtryk i Ansigtet dannede en lystig Kontrast til det efter dets naturlige Fald udkæmmede Haar. Hele Figuren syntes noget stærkt tegnet, dog sligt er tilladeligt i en Farce.

Som et Bevis paa den Højsædeplads, Operaen takket være en energisk Ledelse nu for Tiden indtager ved vor Hovedscene, bør det noteres, at det kgl. Teater har festligholdt Niels W. Gades 70aarige Fødselsdag. Lidt umotiveret

synes denne Fest, ti Teatret staar kun i ringe Gæld til Gade. Kapelmestertaktstokken lagde han ned, inden han ret havde slaaet til Lyd, og hans Arbejder for Teatret ere ikke mange: en Opera, der naaede kun 9 Opførelser, og desuden lidt Ballet- og Melodrama-Musik; det er alt. Nogen dramatisk Interesse fik Festen dog ved Genoptagelsen af *Et Folkesagn.* Denne i sit Indhold faldt nationale og i sin Stemning virkelig poetiske Ballet indeholder ikke som andre af Bournonvilles Balletter lange mimiske Scener, derfor mærkes Ballettens Forfald ikke saa stærkt i den som andensteds. Et og andet vilde ved en lille Ændring vinde i Virkning. Saa rolig en Parkdekoration som første Akts stemmer ikke godt med Ellepigedans, hertil hører en fantastisk Scene med sært krogede Træer og vildsomme Stier nær det dybe Mosevand. En saadan Baggrund fortjænte den Dans nok, saa ypperlig en Virkning den nu gør ved Ellepigernes dunkle, let nedfaldende Dragter. *Et Folkesagn* rummer to adskilte Verdener: en virkelig og en fantastisk. Det virker derfor noget forstyrrende, naar Teatret lader de samme Danserinder, der som Ellepiger i hvirvlende Runddans har forvirret Hjærnen paa Junker Ove, opføre Frydedansen ved hans Bryllup; Tilskuerne kunde let faa den Tanke, at Ellepigerne vare som Hilda forbyttede Menneskebørn. Hr. Valdemar Price fandt med sin rige mimiske Ævne et skønt Udtryk for Oves Tungsind og Vanvid. Blandt det yngre Personale begynder der at vise sig en Bestræbelse for at erstatte den egentlige Mimik med nogle let forstaaelige Mundbevægelser: en Art lydløs Talen, Fru Reumert synes at føre an her; i øvrigt var der Fart over hendes Fremstilling af Frk. Birthes arrige Misfornøjelse.

ARTHUR AUMONT.

Natmandens Datter.

Middagen paa Herregaarden Ravnshøj havde været brillant, saadan en gammel Ungkarlemiddag, hvor man hverken generede sig for, hvad man spiste, drak eller sagde.

Der havde kun været to Deltagere: Gaardens Ejer, Pebersvenden, Hofjægermester Rosenfeld og hans Ven, den til Kammerherre nys udnævnte Hr. Lehnsdorff. Den sidste, en besiddelsesløs Adelsmand havde gennemgaaet Studierne som Lieutenant ved Fodgarden, Legationssekretær ved mindre Gesandtskaber, Amtsforvalter i Jylland, ekstraordinær dekorativ Afsending ved nogle Handelstraktaters Afslutning med fjærne Lande og var nu en velpensioneret halvhundredaarig skaldet Herre. Hans Udseende bar Spor af, at han havde elsket og levet. Vel skjulte en glat Paryk Skaldetheden, men et Net af Rynker ved Øjenkroge og Mundvige, en ubevægelig Mund, der, naar den først havde smilet, havde ondt ved at faa lagt sig i Hvil, røbede Nedfaldstiden. Hofjægermesteren havde holdt sig bedre. Der var kun faa graa Stænk i hans store Knebelsbart og det med den sammenløbende Kindskæg. Han havde noble Træk, men hans Øjne tydede ikke paa noget meget spillende Hjærneliv. Champagnen havde gjort dem end mere glansløse end ellers.

Der var stille i Rygekabinettet. Skøndt det var tidlig paa Efteraaret, var der Ild i Kaminen. Af og til knaldede det i et stort Stykke Knudebrænde. Det høje Værelse med mørkebrun Lærredsbeklædning i brede forgyldte Rammer, adskilte ved Pilastre med forgyldte Kannelurer var mat oplyst af en Lampe paa Egetræsbordet i Kristian IV's Stil. Paa Væggens Panoplion hang gamle og nye Geværer, gamle Rytterpistoler, nye Revolvere; Klinger og Skeder af Kaarder og Sabler krydsede hverandre som paa Kronesiden af Kristian VIII's Firskillinger. Paa Metallet

blinkede af og til røde Reflekslys fra den tungede Kaminild. Op mod Loftet og Gesimsens Stuk-Hulstave dansede den blaa Havanarøg i hvirvlende Ringe.

De to Venner, Hofjægermesteren og Kammerherren laa hver i sin amerikanske Gyngestol og saa op mod det i Dæmring hvilende Loft. Der havde været dødsstille i Stuen i lang Tid.

— Tag dig en frisk Cigar, Lehnsdorff, klynkede Hofjægermesteren i Mad- og Vintræthedens medlidenhedfordrende Tone.

— Gider ikke, *mon vieux*[1]), svarede Kammerherren i en højere Tonart, men i samme Karakter. ... Jeg vilde hellere have en Cacao endnu, hvis jeg gad rejse mig. Du er jo Vært, kære. Gør *honneurs.*

— Aa, vi kan jo ringe.

Hofjægermesteren ringede. En livréklædt Tjæner med Gamascher knappede op over Knæene viste sig bukkende. Herremanden pegede paa Karaffen, Glassene, Cigarkasserne, paa Kammerherren og sig selv. Den veldresserede moderne Slave forstod alt, serverede for Herrerne paa to stumme Tjænere, ventede et Øjeblik med spørgende Blikke. Kammerherren sagde:

— Forsvind kun, min gode Jean eller Baptiste.

Tjæneren gled ud gennem den uldlidsede Dør lydløst som en Skygge.

Ny Pavse! Langt om længe sagde Kammerherren:

— Rosenfeld ... sover du?

— Nej, svarede Hofjægermesteren gabende.

— Hør du ... er du ikke ked af Livet?

— Jo, somme Tider.

— Har du aldrig pillet ved de Tingester (han pegede paa Revolverne paa Panopliet), naar Mavesyren har plaget dig for galt, og der var længe til Karlsbadersaisonen?

— Er du gal? Tror du jeg vil skyde mig?

— Nej, men har du aldrig haft Lyst til det?

— Nej, Gu' har jeg ej. Har du?

— Ja. Naar jeg har haft rigtig ondt i Maven og hverken haft Lyst til Vin eller ... hvad? Kan du gætte?

— Ja, sagde Hofjægermesteren og lo trods nogen Modstand, men det kommer jo altid igen, naar man bare har lidt Taalmodighed.

---

[1]) Gamle Ven.

Kammerherren lo højt, rejste sig lidt i Sædet og sagde:

— Men det er sandt! Jeg mindes, at du af og til har haft — hvad skal jeg kalde det ... gudelige Tendenser — og saa har du villet reformere Verden. Ha, ha! Vil du det endnu?

— Nej, for det kan ikke nytte.

-- Vilde du det, om du kunde?

— Herremandens Kinder blev røde, mens han sugede stærkt paa Cigaren og blæste en blaa Sky ud med et lydeligt Pust.

Kammerherren lo smaadrillende og gentog Spørgsmaalet i en Tone , som irriterede Hofjægermesteren. Han rejste sig helt og gik frem og tilbage, strygende sig om Skægget. Saa standsede han foran Bordet, slog sin Kno let mod det grønne Fløjl paa Pladen og bekendte lydt:

— Jo, min Sæl vilde jeg det, Lehnsdorff. Ja le du kun! Men du har aldrig som jeg, der har tilbragt min allermeste Tid her paa Landet, set alt det Svineri, al den Elendighed, al den Nød ... uh.

Tror du ikke, der er værre i Europas store Byer?

— Det kommer ikke én ved. Men naar man er Godsbesidder, saa synes man sig, at det er for galt, naar Folk sulter paa éns Gods. Jeg vil ikke prale, men jeg har givet en Del bort. Et bundløst Kar! Det er nederdrægtigt, du! Somme Tider gør jeg mig Samvittighed af at drikke alle de dyre Vine og se Indersterne drikke sig fulde i Brændevin.

— Ja, men du drikker Châteauvine alligevel.

— Ja, for jeg kan ikke lade være.

— Og ikke heller med at *faire la cour aux beautés du village*[1]).

— Jeg har glemt den Smule Fransk, jeg har kunnet. Men jeg forstaar nok, hvad du mener. Det kommer altsammen af en daarlig Opdragelse. ...

— Er dine Karle og dine Malkepiger moralske, hvad? spurgte Kammerherren.

— Nej, det er nogle Svin ligesom jeg selv.

— Naa—aa—h. Almen menneskelig Skrøbelighed.

Hofjægermesteren trak paa Skuldrene og kastede sig tilbage i Lænestolen. Kammerherren fortalte »pikante« Historier fra sit

---

[1]) Gøre Kur til Landsbyens Smaapiger.

Liv i Paris og Napoli. Hofjægermesteren glemte snart sine Samvittighedsskrupler og var lutter Øre.

Da de rejste sig, spurgte Kammerherren leende:

— Du giver vel din gamle Ven fri Jagtret paa dine Besiddelser ligesom i gamle Dage?

— Giver jeg dig den ikke, saa tager du den jo selv, svarede Hofjægermesteren.

II.

Kammerherren vaagnede næste Morgen ved, at Solstraalerne skar ham i Øjnene. At man ikke kunde faa Lov at sove for den nederdrægtige Sol! At samme Sol kunde være lige saa drilsk som i Italien, Algier, Ægypten og Japan.

Gud, hvor den hedede, den Sol! Der var altfor varmt i det store Gæsteværelse.

Kammerherren drak sin Kaffe, som Tjæneren havde bragt ham. God Kaffe! Ja, Ungkarlemenager! Drikkevarernes Udmærkethed opvejede rigelig Madvarernes Mangler. Ti Madvarerne var bedre, hvor der var en Husfrue. Det var unægteligt. Ak, men hans gamle Ven Rosenfeld og han selv havde altid været lidet monogamisk anlagte. He—he—!

Vinduet op! En fin Cigar! Sikken et dejligt Vejr!

Kammerherre Lehnsdorff tog sin Fløjels Morgenfrakke paa over Natskjorten, slog Vinduet op og saa ud i Herregaardens Have.

Som om mange Kryderier var samlede, slog Efteraarets blandede Parfume ind mod ham. Og saa var det saa varmt, saa varmt! Solen brændte lige paa!

Espalierens Vinranke glimtede grøn og rød for hans Øje. Uvorne Skud ramte hans Næse. Grønne, endnu umodne Drueklaser hang ned, svagt overtrukne med dugglimtende Spindelvæv.

Kammerherre Lehnsdorff blev lyrisk paa sin Vis. Han nynnede ud i Høstluftens høje Blad, ud mod den brogede fugtige Løvmasse:

Quand la nature fleurit,
Je sens revenir ma jeunesse[1]).

Saa sagde han:

---

[1]) Naar Naturen blomstrer, føler jeg min Ungdom komme tilbage.

— Det er sandt! Jeg skulde se paa Rosenfelds Vildstand.

O, quel bonheur,
Je suis chasseur;
Le gibier fourmille[1]).

Noget dunklere viste sig paa den glitrende Grund af højblaa Luft og lyse brogede Planter. Noget karmoisinrødt. ... Død og Pine, en landlig Dejlighed! Kammerherrens Næsebor dirrede. Hans Rynker om Mund og Øjne gjorde ligesaa.

Ja dybt dernede mellem de tindrende Buske arbejdede en slank Kvindeskikkelse sig frem. Et glat brunblondt Haar med tindrende Glanslys, en mægtig Nakkefletning, der sviftede som en Løvehale, et Par nøddebrune lidt haarede stærke Arme, et Par trinde og dog fine Kinders Buelinje. ... Alt det opdagede Kammerherre Lehnsdorff. Og da samme Kvindeskikkelse kom nærmere, saâ han tillige et Par store mørkeblaa Øjne straale omkap med Solskinnet. Ja det var en blond Pige i mørk karmoisinrød Kjole med hvidt Forklæde. I sin Haand holdt hun en Urtekost af Løv, Asters og Georginer.

— G'morgen, g'morgen, min lille Pige, raabte Kammerherren med sit store Smil, som blottede de forlorne Tænder med Guldtraadene.

Pigen, som lige havde bøjet sig ned for at plukke noget Vinløv, rejste sig og saâ uden Frygt op mod Vinduet. Hvor var hun køn. Hendes blaa, varme Øjne mødte Kammerherrens smaa brune, der brændte som en Kats i Mørke; hendes ægte hvide Tandrække lo op til hans forlorne, glinsende som fugtige Perler.

— Hvad bestiller du her, min lille Pige? spurgte Kammerherren. ... God Dag!

Han rakte sin Haand langt ud af Vinduet. To Ringe paa Lillefingeren tindrede Pigen lige i Øjnene.

Hun tog ikke Haanden, men i sit stille Sind beundrede hun dens Hvidhed, de lange omhyggeligt plejede Negle, — og disse dejlige Ringe, den ene med en græsgrøn, den anden med en hvid tindrende Sten i. Kammerherren gentog sit Spørgsmaal.

Hun svarede med en klar dyb Stemme med ringe Spor af Dialekt:

— Jeg tjæner hos Gartneren, og jeg plukker dette herre til Vaserne i Spisestuen. Det skal op til Frokosten.

---

[1]) O, hvilken Lykke, jeg er Jæger! Og her vrimler af Vildt.

— Hvad hedder du?

— Jeg hedder Ellen.

— Se, se. ... Kender du mig?

— Er det ikke Kammerherren?

— Hvor véd du det fra?

— Jo jeg saa Dem, da De kom kørende i Gaar, og Niels Jæger sagde, at det var Kammerherren.

— Giv mig din Haand.

Hun smilede, tørrede Haanden paa Forklædets Bagside og rakte den op imod ham. Den var lidt haard og tør, men velskabt, med hvælvede kort klippede Negle. Den lagde sig velbehagelig til Leje i Kammerherrens bløde Haand. Han tvang den opad og fik den til at bestryge sin Morgenfrakkes Fløjl. Ellen syntes, det baade var morsomt og flovt. Hun lo og blev ildrød i Hovedet.

— Holder du meget af din Kæreste? For saadan en nydelig Pige har naturligvis en Kæreste.

— Nej, saamænd har jeg ej.

Han bemægtigede sig igen hendes Haand, trak i den, som vilde han løfte hende. Hun gav efter for Taget og stod paa Tæerne. Hun følte sig sært betaget af hans Øjne. Grim var han, men det var en forfærdelig fin Herre. En sød Duft som Natviolers slog ned mod hende fra alle hans gennemparfumerede Klædningsstykker.

Pludselig blev hun bange for hans Øjne. Med et Ryk rev hun sin Haand løs og fik Diamantringen med i Taget. Den faldt ned i Bouketten, som hun havde flyttet over i den venstre Haand. Kammerherren lo og sagde:

— Synes du, det er en køn Ring? Er den kønnere end den, du selv har? Sæt den paa samme Finger, hvor din egen Ring sidder.

Paa venstre Ringfinger bar Ellen en uægte Ring, med en plumt indfattet blaa Glasperle. Hun saa et Øjeblik paa begge Ringene, da hun havde pillet Kammerherrens ud af Bouketten. Nu kunde hun — sagde hun ved sig selv — se, hvad hendes egen, som hun havde været saa stolt af, da hun havde købt den paa Markedet i Købstaden, var for noget »Skidt«. Stenen i den fremmede Herres Ring tindrede og lyste som en hvid Sol i diset Luft ... aa ... nej, hvor var den dog dejlig! Den havde suget hele Solen ind i sig.

Men hun maatte jo give ham den tilbage. Langlig fulgte hendes Øjne den, da hun rakte ham den.

— Vilde du gærne have den Ring? spurgte han, da han havde sat den paa sin Finger igen.

Hun svarede ikke, blev igen ildrød og stak sit Ansigt ned i den kolde duggede Bouket. Han sagde det samme en Gang til, fik heller intet Svar. Da sagde han:

— Hør Ellen, hvis du i Aften Klokken ni vil staa her paa samme Plet ... ganske præcis Klokken ni, saa skal denne Ring være din. Vent lidt.

Han bøjede sig ind i Værelset, i en Fart var han igen i Vinduet og rakte et blankt Guldstykke ned imod hende.

— Nej, nej, stammede Ellen og vilde til at løbe.

— Hvis du ikke tager det, kaster jeg det ud i alt dette Vildnis, og saa kan du se, om du finder det.

Denne Appel til Pigens praktiske Sans forfejlede ikke sin Virkning. Hun tænkte: Hellere end det skal blive borte og findes af en af Havekarlene, vil jeg tage det.

Hun snappede Guldmønten ud af hans Haand, vendte brat om og løb bort gennem knagende Grene og hvislende Løv. Dugdraaber strøjfede Kinder og Arme og satte sig fast i Haaret.

Hun kom ud i en lang mørk Allé, der førte til Gartnerboligen. Hun gik sanseløs, beruset af Ringens Glans, af den stærke Duft deroppe fra Vinduet, af Genlyden af Kammerherrens bløde Røst, af den gyldne Rigdom, hun holdt i sin Haand.

En krum, dunkel Sti løb ud i Alleen. Hun saa én komme frem, som hun naaede lige ud for Stien. Jøsses, det var Hofjægermesteren! Hvad skulde hun gøre? Han havde det Par Gange, hun havde mødt ham, taget hende om Livet og kysset hende og saa straks ladet hende gaa. Hun vidste ikke rigtig, om hun kunde lide det eller ikke, men hun var lige godt bange for ham. Se, hvor han gloede paa hende i Dag!

Det kunde ikke nytte, hun vilde undløbe. I en Fart fik hun Guldmønten stukket ned i sin Kjolelomme og standsede uvilkaarlig, da Gaardens Herre stod for hende. Men i Dag saa han underlig sørgmodig paa hende, slog ud med Haanden og sagde:

— God Dag, lille Ellen!

Han klappede hende paa Haaret og lod hende gaa. De gik hver til sin Side.

— Hm, mumlede Hofjægermesteren ved sig selv ... jeg er i Dag til Morgen saa gal over Lehnsdorffs Svinerier fra i Gaar, at jeg ... synes, at det var bedre, om man fulgte Religion og Moral og saadan noget ... og ikke var saadan nogle Svin. ... Hm! ... Mon han snorker endnu? Hm! Han vaagner vel nok, naar han bliver frokosttidig. ... Nydelig Tøs, den lille Ellen. Hm. ... og saa er hun falden efter saadan en Køter som Jens Natmand. Ja Livet er ikke let at blive klog paa. Jeg kan min Sæl, ikke forstaa det.

Gaardens rige Ejer gik ensom omkring i Haven, paa sin Vis grundende over Livets Gaade, det vil sige det lille Brudstykke af Livet, han interesserede sig for. Han var mest vred paa sig selv for den Tilladelse, han havde givet Kammerherre Lehnsdorff. Han var nær ved at ønske sin gamle Ven til Ægypten eller Kina, for Lehnsdorff var saadant et Pokkers godt Hoved, kunde saa mange Ting, og, naar han, Hofjægermesteren, havde drukket Champagne med ham, kunde den drevne Kammerherre faa ham til at gøre, hvad det skulde være, og det var aldrig noget godt, Lehnsdorff raadede til.

— Man kan være et stort Bæst i Forvejen, ... og saa kommer han og gør én til et større Bæst endnu! Gid Pokker havde hele Livet!

III.

Ellen havde ikke stort at bestille i Haven og i Drivhusene den Dag. Der var kun lidt Pilleri med Blomster og Planter.

Der var et farligt Arbejde i hendes stakkels Hjærne. Hun saa stadig Kammerherrens Ring flimre for Øjnene. Stuepigen paa Hovedbygningen havde en Gang sagt, at saadanne Ringe, som fornemme Folk havde paa Lillefingeren, kostede flere hundrede Kroner. Kanske hun kunde skaffe en Huslod til sin Fader for saadan en Ring. Det kunde jo godt være, hun kom galt af Sted, men saadan en Herre sørgede vel nok for at klare Tingene om noget galt skulde ske. Det gjorde da Hofjægermesteren altid; det var bekendt over hele Godset. Men Skammen! ... Ja det kunde jo ikke gaa hende værre, end det var gaaet saa mange Piger paa Godset, som nu var gifte og hvis Mænd havde faaet Huse i Fæste for farlig billigt Køb, saa de nu sad rigtig godt i det. Og hendes egen Stedmoder, det arrige Dyr, hun var jo

kommen ligesaadan af Sted med hendes Fader Jens Natmand. Det var rigtignok blevet til Elendighed, Drukkenskab og Slagsmaal. Fra sit 14. Aar havde hun aldrig set Andet i Hjemmet, og nu havde hun rigtignok faaet pæne Klæder og lært Renlighed, siden hun tjænte hos Gartneren, og lært at glæde sig over pæne Blomster, Urter og Buske, men hun havde dog ikke Lyst til at tjæne til evige Tider.

Ja saadan ræsonnerede hun for at forsvare den Genvej, til Lykken, som stilledes hende i Udsigt. Anden Lykke end et nogenlunde sorgfrit Udkomme kendte hun ikke. Hun kunde nok huske noget af sin Præstelærdom fra den Gang, hun gik op at læse, og den sagde jo noget andet; men hun kendte ingen, som bar sig ad, som Præsten havde sagt, at man skulde bære sig ad. Det skulde da være den gamle Gartner Lem, men — han var jo nær de halvfjærds og sad jo i et godt Levebrød. Saa var det ingen Kunst at handle efter Lærebog og Katekismus. Hofjægermesteren var jo nok en god Mand, og han gav jo meget bort til de fattige, men ellers ... naa da! Ikke en Gang gifte Koner kunde han lade gaa. At saadan én ikke giftede sig! Han kunde jo faa hvad for en Komtesse eller Baronesse, han pegede paa. Det var dog løjerligt, at man ikke kunde leve pænt, naar man havde Raad til det.

Efteraarssolen brændte stærkt ned paa Drivhusets Ruder. Varmerørene straalede Hede ud. Der var fugtigt varmt i Drivhuset. Det lugtede som en emfyldt Vaskerkælder.

Øverst oppe store, tropiske Planter med nedhængende, bleg- og dunkelrøde Blomster. De gabede saa højt, disse Kronblade, saa alle Støvdragersnipper slængte sig ned over som Hundes tørstige Tunger paa en varm Sommerdag.

Nederst nede Urtepotter med fine, smaa Planter — Kælebørn, som krævede megen Pleje. Potterne var borede ned i Muldet, saa deres Rande stod i Jævnmaal med den kunstig opklappede Jord.

De skulde vandes og passes, de smaa Urtepotter i nederste Række. Ellen pillede de smaa, fine Blade af Venushaarene til Side. Hun skulde overrisle Bladene med Guttaperkasprøjten og bag efter væde Jorden i Potterne med en lille Vandkande.

Ellen besørgede det hele mekanisk. Hendes Tanker var andensteds henne end hendes Hænder.

Men just som hun bøjede Øjnene tæt ned mod de nedsænkede Urtepotter med Venushaar, kom der en sær Hallucination over hende.

De smaa Planter voksede op til Vinranker, lige saa store og kraftige som dem paa Hovedbygningens sydlige Sidefløj, og de kravlede op til Vinduet til Kammerherrens Værelse.

Hvad var det, der glimtede som Gnister op gennem Plantebladene?

To stikkende, røde Øjne.

— Er det dig, Peter? sagde Eilen. Hun blev bange, da hun hørte sin egen Stemme. Jo, der laa den store, gamle Skrubtudse, et Inventarium i Drivhuset. Det grimme Dyr var den gamle Gartners Yndling. Tudsen var saa tam, at den strakte sin ækle, klumpede Tunge ud for at tage mod de Fluer og andre Insekter, som Gartneren og Ellen havde fanget til den. Den foretog sine lange Vandringer fra Kasse til Kasse, saare langsomt kravlende, i bedste Ro og Mag, var stundum usynlig i hele Uger, dukkede saa op et Sted, hvor man ikke ventede den.

Skrubtudsens Forsvinden og Genkomst var en forfriskende Afveksling i det ensformige Arbejde i de varme, fugtige Drivhuse med den af Jord-, Plante- og Vandlugt tungt fyldte Luft.

Ellen gav pludselig et Skrig fra sig.

— Det er din Kammerherre af en Taase[1]), som sidder der og glor ondt paa mig.

Hun sank ned paa Hug og slog sit Forklæde om sit Hoved. Hun krympede sig under Vægten af, at der var sket hende noget ondt, og at noget værre truede hende.

Stikkende Øjne og blinkende Ringe saa bestandig paa hende, hvor meget hun end dækkede sig til. Hun svor paa, at hun ikke vilde nærme sig Hovedbygningens Sydfløj i Aften.

— Nej om det saa aldrig var om ded! — Jeg gør 'et ikke. Nej, nej!

Aftenen kom. Ellen vilde gaa i Sæng. Hendes Beslutning var fast.

Det var blæst op til Storm. Det lille Vindue i Ellens Kammer blev rusket op og smækkede klirrende mod Muren. Tællelyset blæste ud, og Stagen væltede. Et Stød fusede brutalt ind i det lille Rum med Hylen og Tuden.

---

[1]) Sjællandsk Udtale af Tudse.

Ellen tog Varsel af denne Begivenhed. Det var altsaa Meningen, at hun skulde ud for her kunde hun ikke blive og sove for aabne Vinduer. Hun stregede den Indvending over, at hun sagtens kunde faa Ly i en anden af Gartnerhusets fem Stuer, som den gamle Lem ene beboede.

Hun sprang ud af Vinduet. Et Vindpust fjærnede Træer og Buske fra hverandre og lavede en bred og lang Spalte i alt det sammengroede og sammenfiltrede. Samtidig sejlede en stor Sky bort fra Maanen. Hun kunde se den hvide Sydfløj og Lys i Kammerherrens Vindue.

Klokken slog ni paa Uret i Hovedfløjens lille Klokkespir.

Med bankende Hjærte, gennemdirret af Kulde og Spænding, løb Ellen igennem Haven Det var som Vindens Svøbe piskede hende fremad. Hun havde ingen anden Vilje end Vindens.

Igen syntes hun at se stikkende Øjne og glimtende Ædelstene glo hende i Møde. Var det Kammerherrens eller Skrubtudsens?

Hun var naaet ud for den ved Hovedbygningen næstnærmeste Tværgang. Kun et halvt hundrede Skridt — saa vilde hun være paa Gangen, der løb langs den espalierbevoksede Mur. Hun tog stærkere Fart. Det var helt mørkt. Maanen var aldeles tildækket.

— Hvor skal du hen? raabte en Stemme, og en Haand greb hendes Arm. Der var ogsaa Ringe paa den Haand. De klemte sig haardt og koldt ind mod hendes tørre, stærke Fingre.

— Kom hellere med mig, sagde Stemmen.

Ellen vristede sig løs. Hun følte for første Gang, hvor stærk hun var.

Hun løb, løb og løb. Hun hørte, at nogen løb efter hende, mens Stormen hvinede hende om Ørene.

IV.

Et Par Timer, forinden denne Scene fandt Sted, havde der været en noget trøg Stemning ved Kaffen og Likøren mellem Hofjægermesteren og Kammerherren. Kammerherren havde været lystig ved Bordet, fortalt meget om Paris, om Napoli, om Capri med de blonde, græskformede Kvinder, men Hofjægermesteren havde afvekslende bearbejdet sin Øreflip og sin Moustache og kun lét pligtmæssig ad Kammerherrens Historier. Hofjægermesteren

havde tilmed ærgret sig i Stilhed over, at han ikke forstod saa meget Fransk, at han kunde opfatte Pointen.

Da Kammerherren sagde:

— *Grand veneur de cour, tu m'embêtes ce soir*[1]), — saa fo'r Hofjægermester Rosenfeld op fra Stolen og sagde:

— Hold Mund med din franske Sludder.

— Du er arrig, mit Lam.

Hm, hvis der var en Kone her i Huset ... saa ...

— Hvad saa?

— Saa vilde alt være meget bedre.

— Fy, nej, saa vilde jeg aldrig sætte min Fod her, gamle. Jeg hader Monogamiet. Det gør du for Resten ogsaa, *mon vieux*.

— Vil du have en Curaçao, Lehnsdorff?

— Hellere din Hennesy-Kognak.

— Tag selv!

— Du er ikke artig.

Hofjægermesteren fandt, at Kammerherren havde Ret, rejste sig og skænkede. Kammerherren strakte sig i Stolen, smilede frit og sagde:

— Fortryder du, at du har givet mig *carte blanche*[2]).

Hofjægermesteren sagde fuldt og aabent:

— Ja.

Kammerherren sagde:

— Se, se! ... Naa jeg har blot udset mig én lille Ged af dine store Hjorder ... hende med Fletningen og de blanke Øjne, — hende der binder Vinstokkene op og laver Georginebouketter.... —

— Hm, naa ... saa? brummede Hofjægermesteren og tyggede paa sit Overskæg.

Kammerherren nynnede:

A neuf heures nous nous verrons
Sous la treille, oui sous le pampre[3]).

Hofjægermesteren rejste sig, slog Foden af et Glas mod Bordet, saa hele Glasset gik itu og sprøjtede Skaar til alle Sider over Brysselertæppet.

— Det Fransk forstod du, Rosenfeld, sagde Kammerherren og lo, saa Tandapparatets Guldtraade hvislede.

---

[1]) Hofjægermester, du er forbandet kedelig i Aften.

[2]) Fri Raadighed.

[3]) Klokken ni sés vi to under Vinrankens Stængler og Løv.

Hofjægermesteren gik op og ned ad Gulvet, smaabrummende og smaanynnende. Paa én Gang gjorde han holdt, pressede begge Haandflader haardt mod det store Bords Flade og sagde:

— Du — Lehnsdorff — lad Gartnerens lille Pige være i Fred!

— Kære Ven — jeg vil ikke gaa dig i Bedene — hvad er der i Vejen?

— Ingen Ting, sagde Hofjægermesten.

— Husker du, hvad du har lovet mig?

— Gør hvad du vil og kan forsvare.

— Skal vi saa gaa i Sæng, Rosenfeld?

— God Nat, Lehnsdorff.

Kammerherren lo fløjtende og sagde:

— Man bliver dvask af den *Pommery sec*[1]). — Du er da ikke vred — vel? — nej — jeg har fri Jagt! — Ikke?

— Jeg er ogsaa søvnig. Lad os gaa hver til sit.

— Ja, vi har jo ikke noget at forsømme.

Hofjægermesteren gik op paa første Sal i Hovedfløjen. Der havde han sit Sovekammer.

Det var stort og kønt møbleret. En stor gammel Mahognisæng, over hundred Aar gammel med Plads til tre; en *Lavabo*[2]) med hvid, rosenrødaaret Plade, højt Panel og blegrøde, polstrede Vægge, som naaede Gesimsens Hulstave. Porcellænskakkelovnen lunede med svag Varme ud i Rummet. Tjæneren havde sat to Sifoner med Sodavand og en halv Flaske Hennesy-Kognak paa den store stumme Tjæner med den graa Marmorplade, baaret af en lueforgyldt snørklet Jærnsøjle.

Hofjægermesteren havde Lyst til at sparke det hele over Ende.

Let beruset som han var, netop paa det Stadium, hvor Entusiasme og Besindighed kan mødes, sagde han halvhøjt, uagtet han havde Lyst til at raabe meget højt:

— Nej, det er Synd, hvis Lehnsdorff gør den lille Ellen Fortræd.

Stormen tudede ude i Haven og slog hvinende om Hovedbygningens Hjørner.

---

[1]) En tør Champagnevin — meget moderne.
[2]) Stort Vaskerbord.

Opmandet, opstrammet af sin Halvrus, af Skinsyge, af moralsk Reaktion — ja Gud véd, hvad alt det var, som summede gennem hans taagede Hjærne — vist er det, at Hofjægermester Rosenfeld, Stamhusbesidderen af Godset Ravnshøj, flyede fra sit konfortable Soveværelse og begav sig ud i det vilde Vejr, som piskede Havens Trækroner sammen, saa Lind, Eg, Bøg, Alm og Ask drak Skaller indbyrdes.

Han vilde for enhver Pris forhindre, at Ellen med den lange Fletning fik et Stævnemøde med hans gamle Ven, Kammerherre Lehnsdorff.

Ellen løb, som hun var gal. Hun satte over et Dige, over en Grøft. Hun vilde hjem, hjem til det usle Natmandshus, det værste Ly, hun kunde tænke sig, hvor der var langt rigeligere med Skændsmaal, Slagsmaal og Drukkenskab end med det daglige Brød. Men ingen Ting kunde være værre end det, hun havde gaaet igennem den sidste Dag. At tænke og at granske, at se alt det Glimmer og saa blive greben af Hofjægermesteren midt i sin Synd — — nej, saa hellere hjem til Natmandshuset til den fordrukne Fader og den arrige Stedmoder.

Hun havde hørt Digets Buske brage bag ved sig. Under sit Løb standsede hun stundum for med et dybt Aandedræt at vinde Vejr til et længere Løb.

Hun syntes først, der var nogen bag ved hende. Lød der Skridt eller ikke? Hvad? Den gamle Hofjægermester kunde da ikke rende saaledes. Videre, videre!

Hofjægermesteren havde jo et Par Gange gjort hende bange. Hun kendte hans Rygte. Hun vidste ikke, at Hofjægermesteren havde en Slags Samvittighed. Længe havde han haft et godt Øje til hende, men den Samvittighed, som han stundum foragtede, stundum koketterede lidt med, havde hvisket myndig til ham — eller rettere sagt, han havde oversat samme Samvittigheds Tale i sin egen Stil omtrent saaledes:

— Det er min Sæl Synd. Hun ser saa pæn ud, den stakkels Tøs. Og naar man tænker paa det Rak, hun er kommen af!

V.

Hu hej, hvor det stormede! Det føg med Støv og Jord og Sand.

Der var ingen Ro, intet tomt Rum i Luften. Det hylede overalt, det føg overalt. Det ruskede i den lille Ellens Haar, det piskede mod hendes Kinder, det kradsede og skar under hendes Øjenlaag.

Men hun vilde rende hjem til sin Fader Jens Natmand og til sin Stedmoder Sidse. Og den Sidse havde hun tusende Gange skældt ud for en So og et Asen. Hun maatte hjem til det Rak, hun var kommen af — som han sagde, Herremanden.

Jens Natmand var nu hverken Tater eller Renovationskusk, hverken Natmand i gammel københavnsk eller i gammel jysk Betydning.

Simpelt hen en Husmandssøn, der fra ung af havde rendt med Prangere til Markeder og holdt en Ko, en Hest eller et Svin, der skulde sælges. En ganske køn Fyr, fjollet, skikkelig, der gabede ud i Luften og tog for sig, hvad Luften og Livet serverede ham i al Tilfældighed.

Han kom »galt af Sted« med en Pige. Saa fik han det saakaldte Natmandshus i Fæste. Det hørte under Ravnshøj Gods. Det laa paa en Sandtange, der skød sig ud i Bugten. Tangen skyllede stadig op. Det var altid tarvelig Foder til en Ko. Der kunde ogsaa stanges nogle Aal, og saa kunde Jens Natmand af og til paa Markeder købe en ældgammel Hest, slagte og flaa den og sælge Huden. Den sidste Haandtering var lidet ansét. Den gav ham Titulaturen Rakker eller Natmand.

Ellens Moder døde snart. Efter hendes Død tog Jens mere og mere til sig af de vaade Varer paa Markederne. Men han havde holdt Sagerne gaaende, til Ellen var 13 Aar. Saa tænkte han, at eftersom Tøsen skulde konfirmeres og selvfølgelig straks efter Konfirmationen ud at tjæne, saa kunde han tage Sidse, hans fyrretyveaarige Elskerinde, der dog laa sin Søster og Svoger — et Par Husmandsfolk — til Byrde.

Sidse var arrig og gal. Hun pryglede den lille Ellen og skældte og smældte paa Jens Natmand. Jens drak mere og mere. Ellen fik Plads paa Ravnshøj hos Gartneren.

Natmandshuset laa paa Tangen, som sagt. Sandet borede sig højt op om dets Vægge. Om Vinteren tyngede Sneen paa det gamle Straatag, der faldt længere og længere ned over Væggen som en gammel, lasket Kasket. Et Par halvt udgaaede Piletræer stod og døde en langsom Tæringsdød i Sandet. Ude

sloges og kævledes Vind, Vand og Sand, inde sloges og kævledes Jens og Sidse.

Jo mere fordrukken Jens blev, jo daarligere gik det med Sagerne. Han blev snydt paa Markederne, kom tomhændet hjem, men noget Brændevin var der altid Raad til i Kroerne paa Vejen. Hvad der kunde gøres i Penge af den Smule Indbo, der oprindelig havde været i Natmandshuset, det blev solgt eller pantsat. Saa sloges Mand og Kone som føre Karle i den tomme Stue og det kolde Køkken.

I Aften var hele Rummet fuldt af fygende Sand. De gamle, halvdøde Piletræer med de vidt skrævende Grene mishandledes igen af Stormen værre end i mange Aar. De knagede og bragede. Hyttens Straatag vred sig som en Orm under Stormens Greb. Det peb og hvinede ned gennem Skorstenspiben. Stranden stank af Tang. Bølgerne piskedes af Oktoberstormens Svøbe langt op paa Sandtangen, til de var ganske matte og slikkede med afmægtig Vredesfraade det sejgt modstaaende Sand.

Himlen var ikke tæt skyet, men ligesom paa maa og faa oversmurt med en Tjærekost. Mellem de raa Strøg kikkede noget klart frem hist og her; stundum sendte Maanen et koldt Grin ned over al den Halløj.

Ilde saa det ud der ude, værre saa det ud der inde, inde i Natmandshytten.

Jens Natmand var kommen fra Marked, meget drukken. Han havde slaaedes med Konen, kunde han huske. Hun havde forlangt Penge af ham, og Jens havde ingen, trods det, at han havde solgt et Par Hestehuder. Hvor Pengene var blevne af, anede han ikke. Han havde spillet Kort, men havde det Indtryk, at han havde vundet. Han havde en Fornemmelse af, at han var svært mat, og at Kællingen aldeles havde Overtaget. Han tog sine Prygl med en uklar Bagtanke om at gøre rigelig Gengældelse ved Lejlighed og smed sig i Halmen i sin Sæng. Det var længe siden, at der havde været Dyner i den.

Han vaagnede ved et voldsomt Stød af Vinden ned gennem Skorstenspiben. Maanen var skyfri, gloede bredt ind og sendte en hel Lyspyramide gennem de lave Vinduer.

Hans Kone laa ved Siden af ham. Jens Natmand følte Trang til at slaa hende. Han havde en Følelse af, at han skyldte hende Prygl, og at han burde betale sin Gæld.

Han lyttede et Øjeblik til sin Kones Aandedræt. Hun snorkede. Han sluttede af Lyden, at hun havde drukket Brændevin. Det stred mod hans moralske Følelse at slaa hende nu, da hun var fuld, og da han selv havde sovet Rusen ud. Det var Jens Natmands Ridderlighed.

Han skrævede over den snorkende Sidse, var mat og tung efter Rusen, tændte et Tællelys, satte sig paa en Stol og hørte dvask efter Vindens Tuden og den hule Brølen fra Stranden.

Længe havde han siddet saaledes. Lyset var brændt langt ned i Stagen, der stod en Taagekrans om den højt blussende Tande. Hans eget Aandedræt sendte Skyer ud i den kolde Stue, som om han røg Tobak. Da rejste Sidse sig med et Ryk og satte sig paa Sængen.

Over hendes kulsorte Haar strøede den osende Tællepraas skarpe Lysreflekser. Det var det eneste kønne, Sidse endnu havde tilbage, det Haar, og det saa Jens Natmand sig endda yderlig opbragt paa. For det var det Haar, der i sin Tid havde bedaaret ham, og nu tænkte han, at om Sidse ikke havde haft det glitrende sorte Haar, saa havde han aldrig faaet det arrige Asen at trækkes med hele Livet, saa havde han kunnet beholde sin Datter Ellen, og hun havde et godt Sind. For mens hun var i Huset, saa græd hun, naar Jens var fuld, og saa kunde Jens blive rørt og græde med, men med Sidse blev det altid til Slagsmaal, og saa havde hun endda slaaet sig til Drik paa det sidste Aars Tid. Det var det mest »krænkende« for et Fruentimmer, mente Jens Natmand. Han havde altid følt sig dybt moralsk forarget, naar han saa et fuldt Kvindemenneske. Mandfolks Drukkenskab var derimod en nødvendig Konsekvens af Livets Gang i det hele, i Følge Jens Natmands etiske Opfattelse.

Nu var Sidse vaagnet og sad paa Sængen. Ægteparret sendte hinanden Øjne, halvt døsige, halvt arrige. Der laa tusende Bebrejdelser, tusende Nag, et langt uopgjort og aldrig opgørligt Regnskab i disse fire Øjne.

Og imens larmede Vind og Vand, og Hytten skælvede, som om en haard Haand rystede den.

Noget dundrede mod Vindusruden. Aa, det var vel Vinden, som nu skabede sig paa en ny Maner. Eller det var vel en løsreven Kvist fra en af de tørre, halv udgaaede Pile.

Mand og Kone sendte paa én Gang et flygtigt Blik hen mod Ruden, saa mødtes Øjnene igen med samme døsige, indeklemte Had.

Det dundrede igen. Der lød som et Skrig.

— Hvad Fa'en er det? brummede Jens Natmand.

— Fa'er, Fa'er, lad mig komme ind, og det straks.

Jens Natmand løftede Dørens Krog og satte sin Haand paa Klinkefaldet.

Ellen kom farende ind, saa forpjusket, at hendes lange Nakkefletning var opløst og hang bredt ned ad Ryggen. Hun var blussende rød, og Sveddraaber rislede ned ad Pande og Kinder.

— Han er efter mig, han er efter mig!

Sidse blev siddende ubevægelig. Men Jens Natmand tog sig tungt hen over Panden, rejste sig langsomt, alt mens en Skælven gik gennem hans Krop. Saa brød han ud i høj Graad som et Barn, gik hen mod Ellen, tog hende lindt og varsomt paa det udslagne Haar og sagde:

— Du er det eneste, jeg rigtig har brudt mig om. Og her (han hug i Bordet) og her skal S— l— mig ingen gøre dig Fortræd.

Han løftede Lysestagen og truede med den hen mod Sidse, som om han vilde slaa den i Hovedet paa hende, hvis hun vovede at sige noget. Men Sidse sagde ikke noget, hun bøjede Hovedet og blev siddende ubevægelig.

Jens Natmand stod og dækkede med Armene over sin Datter, uden at turde røre hende.

»For jeg er saadant et Svin,« tænkte han, »og jeg er ikke værdigen til at berøre hendes Klæder og Aasyn.« Han fornam et lille Stænk af Trøst, da han indvendig havde formet denne prækenagtig højtidelige Frase, blev lidt rørt over og forsonet med sig selv.

Det dundrede paa Døren myndig befalende. Jens Natmand følte en Kommando, som han maatte lystre. Han havde jo ogsaa tjænt Kongen i sin Tid og havde faaet Disciplin banket ind.

VI.

Der var ikke stort mere end en halv Times Gang fra Herregaarden til Natmandshuset. Men for Ellen havde det aldrig været saa langt som i Dag, og det var gaaet Hofjægermester Rosenfeld ligesom »Natmandens Tøs«.

Han vilde ikke have hende prisgivet til Kammerherre Lehnsdorff. Da han standsede hende i Haven, var han endnu under Paavirkningen af den lette, men stimulerende Champagnerus fra Middagen. Halvt var der humane, halvt brutale Instinkter oppe i ham.

Da Pigen løb, gav han sig til at løbe efter hende. Men hans Tyngde mindede ham om, at hans Tid som Væddeløber var forbi, og med Tyngdefølelsen mældte Fornuften sig ogsaa. Da han kom ud paa den sandige, stormpiskede, flade Kystslette, hen over hvilken Stormen boltrede sig af Hjærtens Lyst, saa blæstes det hedeste af Vinbegejstringen bort, og Hofjægermester Rosenfeld skammede sig over, at han havde baaret sig saadan ad. Hans første Følelse var, at han burde vende om og var lige ved at gøre det. Da lyste Maanen paa én Gang over det gule Sand, og et langt Stykke foran sig saa han Ellen løbe, Vinden sno og vende hendes Klæder og hendes Haar flagre vildt. Han tænkte:

— Der render hun, stakkels Tøs, og tror, jeg kan naa hende. Hun saa' saa Pokkers godt ud. Lehnsdorff . . hm . . . han gør én saa væmmelig. Nu render hun hjem til Faderen — og til Sidse. Sidse! Ja hun var, Skam, ogsaa en pæn Pige . . og nu! Det er dog nederdrægtigt, saa denne Verden er fuld af Fristelser. Man kan aldrig faa Lov til at blive et ordentligt Menneske, og jeg vil s'gu saa tit saa gærne være det. Det er ogsaa Fandens, at Menneskene — — at — — at — de ikke er skabte paa en anden Maade. Jeg kan ikke gøre ved, at jeg er skabt, som jeg er skabt. Bare vi allesammen var — noget anderledes.

Lyset fra Natmandshusets Vindu skinnede langt hen ad Sandet. Hofjægermesteren saa i Maaneskinnet Døren aabnes. Ellen var altsaa tyet hjem.

Skulde han vende om? Han syntes, det var flovt. Han havde Lyst til at se den lille Ellen en Gang endnu, og saa skulde han, det bandte han indvendig paa, være skikkelig imod hende. Og den sorthaarede Sidse, hendes Stedmoder — Hm, hende havde han rigtignok ladet gaa for Lud og koldt Vand, maaske fordi hun ikke havde været saa »uheldig«, som saa mange kønne Piger paa Godset.

Han vred sig under Vægten af Nag og Selvforagt. Det var godt, at Lehnsdorff ikke var her og kunde læse, hvad der gik for sig med ham, for saa havde han da grint ham væmmeligt ud.

Med ét følte han en Beslutning tvinge sig frem i ham. Den formede sig ikke, eller han vilde ikke forme den. Men resolut borede han sig gennem Storm og Sandfog hen til den lille Hytte og dundrede paa dens Dør. Den blev aabnet.

Jens Natmand bøjede sig dybt i stum Forbavselse. Ellen gav et lille Hvin fra sig og klamrede sig til Faderen. Sidse samlede sine Klæder om sig, rejste sig, stod og skælvede som et Espeløv. Der kom ogsaa en Slags Samvittighed op i hende i Form af en kraftløs Harme.

Hofjægermesteren var lige saa forlegen som Hyttens Folk. Men han paatog sig den myndigste Mine, han kunde opdrive, rømmede sig, fnøs ud i den ildelugtende Atmosfære, tog en Cigar ud af sit Futteral, tændte den og tog Position med Haanden støttet mod Bordpladen.

— Her ser fælt ud, sagde Hofjægermesteren.

Sidse saa trodsig-frækt paa ham og sagde:

— Ja, jeg havde det meget bedre, da jeg var Malkepige paa Ravnshøj for ti Aar siden.

Hofjægermesteren kunde lade, som det var under hans Værdighed at høre, hvad hun sagde, og at se hen til hende. Det var godt for samme Værdighed, at hun ikke kunde se, at hendes Replik skar ham igennem som en Knivsod.

— Du drikker, Jens, sagde han.

— Det er Markederne, Hr. Hofjægermester, svarede Natmanden, mens han dukkede Nakken og holdt sin Datter fast i Haanden. Hun stod og saa ned for sig. Hendes ene Fod bevægede sig urolig frem og tilbage paa Stengulvet, saa Saalen stadig skurede sagte mod Sandet. Lysskæret samlede sig om hendes blonde Hoved med det løste Haar. Og ud fra al denne Haarmasse skinnede det lille, kønne Ansigt med de store, forskræmmede Øjne. Hofjægermesteren, som ellers ikke var stærkt begavet med Kunstsans, kom til at tænke paa Helgeninder, han havde set paa gamle, gamle Billeder i Italien, eller hvor det var. Det kunde han ikke huske.

— Jens — — du — — tror du, du kunde blive ordentlig, hvis du fik Skovløbertjænesten i Sønderskoven? sagde Hofjægermesteren.

Jens faldt paa Knæ. Ellen slap ikke hans Haand. Sidse græd. Strængt formanende sagde han:

— Men I bliver smidt ud igen, hvis I drikker.

Jens løftede tre Fingre og Øjnene mod Loftet.

Hofjægermesteren fik mere og mere Selvfølelse i Retning af det forsynsagtige.

— Det er bedst, Ellen lærer Mejeri, sagde han, og kommer ud. En Pige har godt af at komme langt bort fra Hjemmet — og — og blive mere selvstændig. Jeg skal sørge for, at du kommer til min Svoger paa Tjørnelund ovre paa Fyen. Dette Roderi i denne Natmandshytte vil jeg ikke vide mere af her paa mit Gods.

Han gik under almindelig Bestyrtelse og Glæde — uden at sige farvel.

Han var i godt Humør, da han kom ud i Blæsten, og han reflekterede omtrent saalunde:

— Bare nogen kunde forstaa denne herre Verden. For det var s'gu dog egenlig ikke Meningen, at jeg vilde gøre, som jeg har gjort. Men havde den Tøs ikke set saa angst ud nede i Haven, og havde jeg ikke været gal over, at Lehnsdorff vilde have fat i hende, og havde jeg selv ikke først villet have fat i hende, og var jeg ikke kommen ud i denne Fandens Blæst, som har gjort mig saa tam — — ja saa — saa havde Jens Natmand og Kællingen kunnet ligge og svine i det, som de selv vilde — og saa — ja saa bliver jeg dog ikke anderledes, end jeg før har været. Ja, jeg forstaar det ikke. Egenlig er det til at blive gal over. Menneskene, de er ligesom Vind og Vejr er til.

— Naa, sagde Kammerherren, som Hofjægermesteren traf i Rygekabinettet. — Du lover én noget, som du ikke holder. Men vil du saa en anden Gang nævne, hvad du forbeholder dig selv og ikke under dine Venner.

Hofjægermesteren forsøgte at le lystigt. Havde han fortalt sin Ven Kammerherren, hvorledes han havde baaret sig ad, var han sikker paa ikke at have faaet Fred for hans Stikpiller. Men nu var det ham en lille Tilfredsstillelse, at han havde narret Kammerherren, der var saa langt klogere og kundskabsrigere i Sprogene.

S. Schandorph.

København som aaben By.

Oberstlieutenant Tuxen har i Anledning af mine Bemærkninger i November—December Hæftet f. A. skrevet et Gensvar til mig, som har den Egenskab, at det slet ikke henvender sig til mig. Min ærede Modstander vil nemlig ikke have mere med mig at gøre. Han har opgivet mig. Jeg har, som han skriver, Aar ud og Aar ind forfægtet de samme Anskuelser — endog uden Spor af Variation, og i disse Tider, hvor Foranderlighed i Forsvarsanskuelserne er Løsenet, hvor Københavns Befæstning mest forsvares af dem, der tidligere vare dens Modstandere, og hvor selv Hs. Eksellence Krigsministeren hvert Aar fremsætter sine Planer med oplivende Variationer, — i Tider, som disse, er Fastholden af indgroede Anskuelser Aar ud og Aar ind ham en saadan Særhed, at han gaar af Vejen for den. Han vil derfor end ikke gøre et Forsøg paa at overbevise mig. Derfor lader han mig staa og henvender sig i Svaret, som kun i Overskriften er stilet til mig, til Tidsskriftets Læsere for at forsikre dem, at jeg i de af mig fremsatte Hovedbetragtninger, dels vedrørende Koncentrationsspørgsmaalet, dels Forsvaret af det nordøstlige Sjælland med et befæstet Helsingør som Reduit, indtager en haabløs isoleret Stilling ikke alene iblandt Militære, men blandt alle, der have udtalt sig om Forsvaret, ligegyldig til hvad Parti de høre.

Hvis det nu var sandt, at jeg befandt mig i en saa isoleret Stilling, var det ikke derfor givet, at mine Anskuelser ere urigtige. Alle nye Ideer maa jo nemlig en Tid bæres af enkelte. Ja selv om mine Anskuelser vare undersøgte af sagkyndige, som kendte dem bedre end Oberstlieutenant Tuxen, der er aldeles vild paa det, han kalder min Tanke, og disse havde fundet dem underlige, ekstravagante, i intet Tilfælde anvendelige, saa var der dog ikke derved leveret noget afgørende Bevis for, at de ikke duede; ti det var jo meget muligt, at Kritikerne ikke havde kunnet se ganske fordomsfrit paa det nye. Jeg har nogen Erfaring

i det Punkt; ti jeg har nogle Gange befundet mig ene med en Tanke, som senere er bleven optagen og bleven hele Hærens.

Det forholder sig imidlertid ikke saa, at jeg er isoleret.

For det første staar jeg da ikke ene i min Modstand mod Københavns Befæstning. Og det er det hovedsagelige, det som jeg fortrinsvis har søgt at vise, at Hovedstadens Befæstning vilde blive Byens Ruin og føre til Rigets Undergang i Krig. De Betragtninger, som jeg ved forskellige Lejligheder har anstillet om, hvorledes Forsvaret vilde stille sig, naar Byen var ubefæstet, er det underordnede, hvor meget min Modstander end forsikrer, at det er det hovedsagelige, og det om Byens Ruin kun Lappalier, som han ikke vil dvæle ved.

Dernæst vil der, naar først Hovedspørgsmaalet om Byens Befæstning er afgjort i den eneste Retning, i hvilken det efter min Opfattelse kan finde sin endelige Løsning, ikke saa vidt jeg kan se, være noget andet Spor at slaa ind paa, end det jeg har tilladt mig at anvise, og naar mit Forslag i den Grad hænger sammen med selve Spørgsmaalet om Københavns Nedlæggelse som Fæstning, at det ikke kan skilles derfra (som jeg om lidt skal tillade mig at forklare), er det meningsløst at tale om min Isolation, naar jeg staar paa samme Side, som Majoriteten i Rigsdagen og i Folket.

Hvilke Tanker Oberstlieutenanten gør sig om Oppositionens Planer, røber han ikke, men han er vis paa, at de ere forskellige fra mine. Han henter endog Vidnerne om min Isolation udelukkende fra den Side, som repræsenterer Modstanden mod Københavns Befæstning, idet han fremfører Udtalelser af Folketingsmændene Berg og Bojsen samt af »Politiken« imod mig.

Jeg er nødt til et Øjeblik at opholde mig ved dette. Hr. Berg skal have udtalt de Ord: »Det er mig ubegribeligt, at man for at forsvare sit Land skal ordne sit Forsvar saaledes, at man intet kan forsvare«. Dette anvendes mod mig uden Angivelse af, hvortil der sigtes, og det tages til Indtægt for de officielle Befæstningsplaner, som Hr. Berg er imod. Jeg deler ganske Hr. Bergs Forundring over, at man vil ordne Forsvaret saaledes, at man intet kan forsvare, hvad jeg mener, man gør ved de Forslag, som ere komne til Syne i de senere Aar, og de anførte Ord kunne derfor ikke anvendes mod mig, som altid har talt for et kraftigt og virksomt Forsvar. Den Ytring af Hr. Bojsen, som føres frem mod mig, nemlig, at vi, naar det befæstede København angribes, ikke maa

vente at faa en Mand overført, end ikke fra Lolland og Falster, forundrer mig end mere, ti baade S. Kjetterup og jeg har sagt noget meget lignende, saa der ingen Modsætning er i det Punkt mellem Hr. Bojsens og mine Anskuelser. I de Uddrag, som ere givne af Udvalgsbetænkninger, er der til visse noget, der, saaledes som det læses her, ikke af mig kan erkendes for rigtigt, men det er løsrevne Sætninger. I det hele forekom hine Udvalgsbetænkninger mig ikke at staa mine Anskuelser fjærnt.

Mest Vægt synes Oberstlieutenanten dog at tillægge, hvad »Politiken« har skrevet. Han er saa glad over den Overhaling, »Politiken« har givet min Tanke, at han aftrykker et i øvrigt meget læseværdigt Stykke af, hvad dette Blad har skrevet. Men kunne de Læsere, til hvem Oberstlieutenanten henvender sig, nu ogsaa være overbeviste om, at det er min Tanke, som har faaet Overhalingen? Maa det ikke synes paafaldende, naar jeg, som Oberstlieutenanten siger, Aar ud og Aar ind har skrevet om Forsvarssagen, at der saa ikke fremdrages noget, der er sagt om mig, men noget, der er sagt om min Tanke, saaledes som Oberstlieutenanten forestiller sig den. Jeg har haft den for en isoleret sjældne Lod at se mine Tanker optagne i Pressen, i Rigsdagen og i offentlige Forsamlinger, men de ere ikke altid optagne saaledes, at jeg ganske tør lyse dem i Køn og Kuld. Dette var, saa vidt jeg mindes, særligt Tilfældet med det, »Hr. Hottur« skrev i Dagbladet. Han vilde, som jeg tror, have det nordsjællandske Terræn indrettet som en stor Fæstning, hvad S. Kjetterup, der alt synes, at København er meget for stor, aldrig har været Talsmand for.

Min ærede Modstander har saaledes ikke været synderlig heldig med sin Vidneførsel, og hans Ytring om, at enhver anden Forfatter, hvis Planer vare blevne saa ynkeligt medtagne, efterhaanden sandsynligvis vilde resignere, savner behørig Baggrund for at kunne slaa an. Jeg skal derfor ikke længere dvæle ved dette i sig selv ligegyldige Punkt. Heller ikke skal jeg standse ved, hvad han skriver om min Uvidenhed som Militær, om mine komiske Misforstaaelser, om min Hjærnes Beskaffenhed m. m. Jeg skænker ham med Fornøjelse disse Undersøgelsers Resultat, for at hans Rustkammer af slebne Talemaader ikke skal blive læns. Derimod skal jeg fremsætte et Par Bemærkninger til de to Hovedbetragtninger, han trækker frem, om Koncentrationsspørgsmaalet og Befæstningen af det nordsjællandske Terrænafsnit.

Med Hensyn til Koncentrationen befinder Oberstlieutenanten sig vedblivende i en haabløs Forvirring, fordi han har blandet de fortifikatoriske Anlæg og det levende Værn sammen i samme Talemaade. Befæstningsanlægene kunne nok koncentreres paa Sjælland, men det levende Værn ikke til Stadighed, efter som det under almindelige fredelige Forhold er spredt over Landet, hvor det lever i Distrikterne med Kadrer og Vaaben i disses Midte. For Hærens Vedkommende maa der hver Gang, den skal samles, først finde en »Mobilisering« Sted i det mindste for de Afdelingers Vedkommende, som ligge i Jylland og Fyn, og Koncentrationen kan mislykkes, hvor tidligt man end foresætter sig at bringe den til Udførelse.

Det, som min Modstander foreslaar, er en Ophævelse af den ved Hærloven af 1867 skabte Dualisme. Hæren skal efter hans Opfattelse ikke længer have fast Fod baade paa den ene og den anden af vore to Krigsskuepladser, og der skal ikke længer efter Omstændighedernes Medfør kunne samles enten til vore gamle Valpladser eller til Sjælland. Jylland og Fyn skulle opgives. Selv om Angrebet kommer paa vore Fastlandsprovinser og kun paa dem, skal Hæren dog til Sjælland. I alt Fald skal der i Jylland kun efterlades en højst ubetydelig Styrke for at sikre Provinsen mod Brandskatning af fjendtlige Streifpartier. Hele vor Hær skal derfor i det væsentlige kun betragtes som Garnison for København. Koncentrationen skal forberedes ved Kadreforlæggelser til Sjælland i Fred, og hver Gang det lufter op i den europæiske politiske Atmosfære, maa alt trækkes fra de vestlige Landsdele til Sjælland, for at den store Fæstning kan have, hvad der behøves — ikke til dens Forsvar: Nei — til dens nødtørftige Besætning.

Dette kalder jeg en Opgivelse af Landsforsvaret og en Krænkelse af Hærloven af 1867, der gik ud fra helt andre Forsvarsprinciper. Hærloven gjorde ganske vist en Koncentration til Sjælland mulig, naar der var Fare for Angreb her, men den gik nok saa meget ud fra, at vi vilde faa Anvendelse for vore forenede Stridskræfter paa vore gamle Valpladser.

Hærloven af 1867 er aldrig bleven gennemført i dens Aand. Der kan have været Forhold i den europæiske Udvikling, som undskylde det, men det gaar ikke an at nægte, hvad der var Lovens Mening. Men det gør min ærede Modstander, idet han paastaar, at Loven af Jylland-Fyn paa den ene og Sjælland med Øerne paa den anden Side kun har skabt to Territorialenheder, og at den

saa lidt har tænkt paa et selvstændigt Forsvar af den første af disse, at den ikke har lagt en eneste Kanon derover. Dette er en fuldstændig Fejltagelse. Der indførtes tilvisse to Territorialenheder, som Dualismen overhovedet gennemførtes i alle Forhold, men det karakteristiske er netop, at den vestre Hærgruppe, som jeg har forklaret, fik sin egen Overkommando og alle Midler til at føre en selvstændig militær Tilværelse. Med Hensyn til Artilleriet blev Dualismen indført baade i Felt- og Fæstningsartilleriet, og det var ikke Lovens Skyld, at de jyske Artilleriafdelinger bleve i København. Hvis Oberstlieutenant T. vil føre sine Undersøgelser saa langt tilbage, at han kommer til Indsigt i det, der angaar Hærlovens Udførelse, vil han finde, at det er sandt, hvad S. Kjetterup har skrevet, at det var Venstre, som var Anledningen til, at vi dog fik saa meget Artilleri til Jylland, som nu findes der.

Den Henvisning, som Oberstlieutenanten gør til Udtalelser af mig i »den anden slesvigske Krig« forekommer mig højst umotiveret. Der er ingen, som mere end jeg kan ønske, at Hæren altid maa optræde i sin fulde Styrke og Kraft paa det rette Sted, der, hvor den kan virke med Held. Men her er der jo slet ikke Tale om at bedømme Angriberens Hensigter rigtig, end mindre om at tage Beslutning om, hvorvidt det er rigtigst at have den største Styrke paa Als, Fyn eller i Jylland. Min Modstander vil, at vi straks skulde opgive det hele og gaa til København, et Sted, som efter min Mening ikke er udsat, og som efter min Opfattelse heller ikke kan forsvares som Fæstning af den Styrke, vi raade over, allermindst naar vi »ved en resolut Beslutning« har overladt Fjenden hele vort øvrige Land.

Om den anden af de Hovedbetragtninger, Oberstlieutenant T. drager frem, skal jeg udtale mig lidt udførligere, da der om alt, hvad der angaar det nordsjællandske Terrænafsnits Betydning og Befæstelse, hersker meget uklare Forestillinger.

Egentligt er det nemlig ikke mig, som foreslaar noget nyt. Det, jeg har anbefalet, er tvært imod gammelt og paa en Maade bestaaende. Det er de nyere krigsministerielle Forslag, som efter min Mening bryder med det os af Fortiden overladte System.

I gamle Dage besad vi i Nordsjælland de to Fæstninger ved Sundet, som hørte sammen, København og Kronborg, Befæstningerne ved Isefjordens Indløb samt et særligt konstrueret flydende Værn paa Roskildefjord. Dette System vil Krigsbestyrelsen nu forlade. Den vil nedlægge Kronborg som Fæstning og erstatte

alt det nævnte ved en stor Reduitfæstning om Hovedstaden. Men en saadan Fæstning har København aldrig været; Københavns Befæstning har væsentligt kun været et Punkt i Kystbefæstningen med den særlige Opgave at beskytte Flaadens Leje. Der har vel til alle Tider været Stemmer for at gøre Fæstningen til en Reduitfæstning. Alt Saint Germain tænkte i forrige Aarhundrede derpaa, hvad der ikke vil kunne forundre nogen, der kender den militære Tilstand den Gang, før den nationale Hær blev skabt. I dette Aarhundrede har der ogsaa været Talsmænd for at udvide Befæstningen saaledes, at der kunde forenes en befæstet Lejr med den, i hvilken en vigende Hærstyrke kunde finde Optagelse. Men Idéen er ikke bleven optagen. Det er min Overbevisning, at vore mest fremragende og indsigtsfulde sagkyndige have været derimod, og at Frederik VI, som ledte Hærstyrelsen i den første Tredjedel af dette Aarhundrede, heller ikke vilde have en saadan Fæstning, som vilde lamme det aktive Forsvar.

Især tiltog Betænkelighederne, da Byen voksede. En Befolkning paa 100,000 Mennesker fandt man i 1809 altfor stor til at slutte ind i en Fæstning. Man vidste den Gang bedre end nu, hvad det vilde sige, at udsætte en saadan Befolkning for Krigens Skæbne, og hvilken skæbnesvanger Indflydelse den og Hensynet til de Skatte, der truedes med Ødelæggelse, maatte faa paa Forsvarets energiske Førelse.

En anden Ting er det, at ingen tænkte paa at ophæve det Led, København hidtil havde dannet i Kystbefæstningen. Man vilde have Fæstningerne København og Kronborg, som før; men man vilde blot ikke, at Københavns Fæstning skulde forandre Karakter. Naar Byen voksede og voksede, og Fæstningen skulde følge med, vilde den blive noget helt andet, end den før havde været. Den vilde saa tilsidst blive til en Vaabenplads, som stod i skrigende Misforhold til vor Væbning. Den vilde blive uoverkommelig for vore Forsvarsmidler, selv om man opgav alt andet. Den vilde fuldstændig forrykke Ligevægten i vor Forsvarsordning.

Spørgsmaalet var derfor egentlig blot, om man skulde slutte Byen med inde i den nødvendige Befæstning, eller om man skulde lade den være udenfor. I sidste Tilfælde vilde Byen faa sin Befæstning liggende udenfor sig ved Søen paa samme Maade, som Kronborg laa udenfor Helsingør, Korsør Fæstning udenfor Korsør, Vaxholm udenfor Stokholm, Kronstad udenfor St. Petersborg osv.

I det Øjeblik man beslutter sig til ikke at opføre den uformelige og efter min Mening i alle Henseender uforsvarlige Fæstning, som langt overstiger, hvad Fortidens sagkyndige have tænkt sig muligt, at vi kunde indlade os paa, maa vi med Nødvendighed tilbage til vor Kystbevæbning og først og fremmest da til de Befæstninger i det nordøstlige Sjælland, som vi til Dels besidde endnu, skøndt i en højst utidssvarende Stand, ti de ville ikke kunne undværes. Og det vil lønne sig at sætte dem i ordentlig Stand, ti med dem som Støttepunkter vil vor aktive Hær i paakommende Tilfælde kunne yde Hovedstaden nok saa god en Beskyttelse, som noget som helst Fæstningsforsvar er i Stand til.

At København, selv om den bliver en aaben By, ikke kan undvære en Beskyttelse mod Søen, er en sørgelig Nødvendighed, som følger af de internationale Søkrigsregler og Kapervæsenet. Enhver By, som ligger ved Kysten, maa have sit Værn mod Søen. I Krigen 1807—14 havde alle Landets smaa Byer ved Kysten deres improviserede Værn af Blokskibe og Kystskanser. Større Byer maa selvfølgelig gøre større Anstalter i Forhold til de Hjemsøgelser, som de ere udsatte for. I Europa finde vi næsten alle Kystbyer forsynede med et saadant Værn, selv Stæder som Hamborg og Lybek have deres.

Hvorledes den aabne Stad Københavns Søfæstning bør være, skal jeg imidlertid ikke her tale om. Kun skal jeg sige, at efter min Mening bør den overdrages Marinen, og danne dennes Hovedstation.

Med Hensyn til Flaadestationen og den Beskyttelse, den behøver, er Offentligheden i det hele kun lidet vejledet. Vi ere opdragne i den Forestilling, at Københavns Volde vare nødvendige for at beskytte Flaaden, og saa glemme vi, at vi ikke længere besidde nogen Flaade, som behøver en saadan Beskyttelse. Der er nemlig Forskel paa Flaade og Søværn. Vi besade tidligere begge Dele. Flaaden var det store Apparat af søgaaende Skibe, som ikke hørte til Forsvaret, men som besades i offensiv Øjemed, naar vort Land vilde hævde sin maritime Overlegenhed over svagere Sømagter, f. Eks. Sverig. Da den ikke udrustedes i Krig mod større Sømagter eller under en Forsvarskrig, men laa aftaklet i Orlogshavnen, behøvede den selvfølgelig en Beskyttelse. Anderledes forholdt det sig med Søværnet ɔ: de for Forsvaret udtrykkeligen byggede Krigsfartøjer og de af Orlogsflaaden til Forsvaret

afgivne Linjeskibe og Fregatter. Disse beskyttedes ikke, de skulde tvært imod beskytte og vare spredte i begge Rigers Farvande.

Hvad vi nu besidde af Sømidler, er kun Søværn. Det skal alt sammen lægge ud i Tilfælde af Krig og har sin Rolle i Forsvaret at udføre. Det trænger ikke til Beskyttelse, men kun til Støttepunkter og midlertidige Tilflugtssteder. Hvis dette tilstrækkelig forstodes af Offentligheden, vilde et af de Spørgsmaal i Forsvarssagen, som hidtil har forekommet mange allervanskeligst at komme over, finde en let og naturlig Løsning. Saa sagde vi til Marinen: »Nu beskytte vi ikke længere dig, men fordre tvært imod, at du beskytter os mod Bombardement eller Angreb fra Søen«. Saa vilde der komme Liv i Marinen, og den vilde sikkert fordre netop det, S. Kjetterup har foreslaaet, et selvstændigt befæstet Marinearsenal ud for København.

At jeg har anset det for rigtigt, at Hærens sjællandske Depotfæstning forenedes med det andet fortifikatoriske Anlæg ved Øresund, skal jeg ikke her opholde mig ved. Det er endnu min Mening, at den dér vil finde sin bedste Plads, men dette staar selvfølgelig ikke i en saadan uløselig Forbindelse med Spørgsmaalet om Københavns Nedlæggelse som Fæstning, at der ikke derom kan diskuteres. Det vigtige er kun, at Hærens Centraletablissementer i København flyttes til hensigtsmæssigere Steder.

At der ikke ved denne Flytning vil paaværltes os Udgifter af Betydning, skal jeg kun tilføje, fordi Oberstlieutenant Tuxen, som bekendt, for Offentligheden har udskreget, at Udførelsen af mine Forslag vilde fordre enorme Beløb. Hvis han havde læst den kritiserede Forfatters Afhandlinger nogenlunde fuldstændigt, vilde han flere Steder have fundet den økonomiske Side af Sagen behandlet. Naar en ny Befæstning sættes i Forbindelse med Nedlæggelsen af Københavns Fæstningsetablissementer, vilde Udgifterne ikke blive store. For Kastellet kan man faa en Sum, hvorfor en bedre Befæstning af samme Art kan bygges andensteds, for Arsenalet ligesaa o. s. v.

Jeg antog her at være færdig med Oberstlieutenantens saakaldte Gensvar, men opdager, at han i Slutningen af sin Artikel ogsaa fører Feltmarskalk Moltke frem som Vidne mod mig. Han har nemlig fra det nylig udkomne preussiske Generalstabsværk om Krigen 1864 fremdraget den Betænkning, som Moltke i 1862

afgav om Muligheden for at føre en Krig mod Danmark igennem. Oberstlieutenanten ender sin Artikel med den Afsløring, at det i denne Betænkning hedder, »at København som Regeringens Sæde bør være Hovedobjektet i en Krig mod Danmark, men ikke kan blive det, før man er Danmark overlegen til Søs«, og slutter derefter af med den udsøgte Sortie: »Hvis S. Kj. vilde indprente sig disse Ord, kunde han spare sig alle sine Artikler«.

Hertil skal jeg svare, at S. Kj. naturligvis ikke vil indprente sig nogle Ord, som ere urigtige. Moltke udtalte i hin Betænkning ikke andet, end hvad vi og hele Verden vidste, at saa længe vi ere overlegne til Søs, kan Preussen under en Enekrig med os ikke komme til Sjælland eller til Regeringens Sæde, og at Erobringen af det danske Fastland derfor ikke kunde føre til en definitiv Fredslutning hurtigt. Dette er noget helt andet, end hvad Oberstlieutenant T. faar ud af hint Aktstykke.

Om Tyskland bør gøre København til Hovedobjektet for dets Krigsførsel, afhænger nemlig ganske af den Krigs Natur, som maa tænkes udbrudt. Er det en Krig alene mellem Tyskland og os, og tillader Europa vor Fjende at gøre ved os, hvad det vil, da kan til visse det Tilfælde indtræde, at man i Berlin tog under Overvejelse, om det ikke lod sig gøre ved et Tog mod København at tvinge os til at bøje os for Tysklands Vilje. Men er det en almindelig Krig, eller hersker der blot politisk Sympati for os hos andre Sømagter, bliver det mindre let at forestille sig, at Tyskland, som er en Fastlandsmagt, kan ville svække sin Stilling paa Fastlandet ved at føre et Par Armekorps over Vandet for at erobre en Ø, som det dog ikke kan beholde, og som i intet Tilfælde kan have nogen Værdi for det.

Tyskland, eller Preussen, som altid har lidt af svage Grænser, sætter overordentlig Pris paa den naturlige Grænse, det har erhvervet mod Nord. Denne falder sammen med Kysten ved Nord- og Østersøen og fuldstændiggøres ved den Vandlinje, som nu skal bringes til Veje mellem de to Have. Tyskland vil kunne besætte Jylland og Fyn, uden at dets naturlige Nordgrænse eller dets Fastlandsstilling derved svækkes, men ud over Storebælt er det ikke sandsynligt, at det nogen Sinde vil udstrække sine militære Operationer.

C. Th. Sørensen.

Det dansk-vestindiske Kreolsprog.

Ordet »Kreol«, »kreolsk« (Spansk: criollo, rimeligvis deriveret af criar, at vokse) betyder paa Vestindisk omtrent det samme som indfødt; en Kreolneger er en paa Øerne født Neger og en blank Kreol en indfødt hvid Vestindianer. Ogsaa livløse Genstande kunne være kreolske, saa meget mere et Sprog. Kreolsproget er vokset op paa vestindisk Jordbund, og er atter efter en kort Levetid i Begreb med at dø. Om en Menneskealder vil man næppe mere finde nogen, der kan tale det, og selv nu kan det næsten betragtes som et dødt Sprog. Saa meget mere Interesse turde det have at fremdrage det fra Forglemmelse, medens der endnu findes levende Kilder, og jeg har tænkt, at ogsaa danske Læsere kunde have Lyst til at gøre i det mindste et

---

Literatur:

Gebeden en Liederen voor die swart Broeder Gemeenten na St. Thomas, St. Croix en St. Jan. 1765.
Erich Röring Wold: A B Buk voor die deen Missioon na Westindien. 1770.
Sme: Dr. Martin Luther sie klein Catechismus na veif Part. 1770.
Sme: Creool Psalm-Buk. 1770.
J. M. Magens: Grammatica over det creolske Sprog. 1770.
J. C. Kingo: Kreool A B Buk. St. Croix 1770.
Psalm-Buk voor die Neger-Gemeenten. 1774.
Die Nywe Testament set over na die Creols Tael. 1781 og 1818.
Creool Psalmbuk, flere Udgaver, den sidste 1827,
J. N. Oxholm: Bibel voor Kinders of Bibel Spreek met kort Opmuntringen voor opmerksame Kinders. 1822.
Dr. Martin Luther sie klein Kathechismus na die Creool Tael. 1827.
Prætorius, kort Lærebog i Religionen paa Kreolsk. 1827.
E. Pontoppidan: Einige Notizen über die Creolensprache der dänisch-westindischen Inseln. Zeitschrift für Ethnologie, 1881.

flygtigt Bekendtskab med et Sprog, der i omtrent hundrede Aar er blevet talt i vore vestindiske Besiddelser og som endnu gaar under Benævnelsen dansk-kreolsk.

For Øjeblikket er som bekendt det engelske det herskende Sprog paa vore vestindiske Øer, ikke alene det officielle Regeringssprog, men ogsaa det almindelige Omgangssprog saa vel for hvide som for kulørte. Men saaledes har det ingenlunde altid været, og det engelske Sprogs Supremati er endogsaa af forholdsvis ny Dato.

I Begyndelsen af forrige Aarhundrede vare Øerne koloniserede af en meget blandet og broget Befolkning. Hollændere, Franske, Spanske, Englændere og Danske vare til forskellige Tider komne ind i Landet og havde efterhaanden opdyrket det ved Hjælp af importerede, afrikanske Slaver. Blandt de hvide Kolonister var ingen Nation særlig prædominerende, og intet Sprog havde almindelig Borgerret; hver brugte sit eget Modersmaal i sin egen Kreds og kunde vel ogsaa hjælpe sig med de andres; Vestindianerne have altid været et meget polyglot Folkefærd. Men de sorte Slaver dannede efterhaanden imellem sig et eget Blandingssprog, sammensat af alle de forskellige europæiske Elementer, hollandsk, fransk, spansk og dansk, hvori det førstnævnte dog var stærkest repræsenteret. Dette blev udbredt over alle tre Øer og blev foruden mellem Slaverne indbyrdes tillige benyttet som Samkvemsmiddel mellem disse og deres hvide Herrer, ja til sidst endog som en Art Lingua franca mellem de hvide Kreoler

Omtrent i Midten af det 18de Aarhundrede bleve Slaverne, der hidtil havde levet i Hedenskab, omvendte til Kristendommen, dels ved Hernhuter-Missionærer, de saakaldte »Moravians« (mæhriske Brødre), dels ved Kateketer, der udsendtes fra Danmark. Disse maatte selvfølgelig sætte sig ind i det kreolske Sprog og ledede i Begyndelsen Undervisningen mundtlig. Snart blev der imidlertid Trang til trykte Hjælpemidler, og der udkom da (1765 og 1770) de første Smaabøger paa Kreolsk, nemlig Psalmebøger, A B C Bøger og Luthers lille Katekismus. 1781 udkom det ny Testamente, oversat paa Kreolsk. Naturligvis var et Sprog, der var dannet af halvvilde Negere til Brug ved daglig Omgang altfor indskrænket og altfor fattigt paa Tanker og Udtryk til at kunne gøre Fyldest ved Fremstilling af noget, der gik ud over det allersimpleste og mest dagligdags, og det var derfor nødvendigt at ty til Grundsprogene og navnlig da til det hollandske,

for at kunne benytte det i et videre Omfang. Der dannedes derved et Højkreolsk, som var Skriftsprog og Kirkesprog, og et Lavkreolsk som almindeligt Negersprog og til daglig Omgang.

Som det vil ses af den vedføjede Literaturfortegnelse, der er nogenlunde fuldstændig, udkom der indtil et Stykke ind i dette Aarhundrede adskillige Bøger paa Kreolsk, der alle vare af religiøst Indhold, Psalmebøger eller Opbyggelsesskrifter. Gudstjænesten for de farvede Menigheder vedblev at være kreolsk indtil ind i Trediverne. Men imidlertid var der indtraadt et Omslag i Sprogforholdene, det engelske blev især efter den engelske Okkupation 1807—1814 mere og mere fremherskende, medens det kreolske især i Byerne gik i Forglemmelse, navnlig det højkreolske, saa at Børnene ved Konfirmationsundervisningen maatte lære det som et fremmed Sprog. Den sidste kreolske Lærebog udkom 1827, og i Midten af Trediverne ombyttedes den kreolske Prædiken med engelsk.

For Øjeblikket er Kendskaben til Kreolsk saa godt som fuldstændigt forsvunden paa St. Croix; i Byen St. Thomas finder man kun hist og her nogle faa gamle Negerkvinder, som endnu kunne tale det, og af de hvide Kreoler enkelte af den ældre Slægt, der erindre det fra deres Barndom. Ude blandt Landnegrene har det dog holdt sig bedre, og paa den mere afsides og uberørte Ø St. Jan kan man endnu høre gamle Folk betjæne sig af »Kreol-Tael« som Omgangssprog, maaske endog med større Forkærlighed og Øvelse end Engelsk. Men for den yngre Generation er det selv dér et dødt Sprog, og den Tid er ikke fjærn, da det overalt vil være fuldstændig forglemt og kun leve i nogle Stednavne og maaske i et Par gamle Ordsprog og Talemaader. Det var derfor allerede for nogle Aar siden, da jeg under et Ophold paa Øerne bestræbte mig for at faa lidt Kendskab til dette gamle, pudsige og egentlig ret interessante Sprog, forbunden med ikke ringe Vanskelighed at faa brugbare Oplysninger, da Kilderne mest vare ældgamle Landnegere, der hverken kunde læse eller skrive, og hvis Ideer og Ordforraad ikke gik ud over den allersnævreste Kreds. Ved Siden af disse Rester af det levende, talte Sprog har man saa ganske vist den højkreolske Literatur at gaa til, men dette maa ved Siden af det egentlige og oprindelige Negersprog betragtes som noget tillært og tillavet, der af Negerne selv knap nok forstaas og som paa sine Steder mere bliver til et daarligt Hollandsk. Saaledes siger Oversætteren

af det nye Testamente i sin Fortale: »die bin noodsaeklig na geestlige Sacken for volg die hollands Spraek, als die regte Oorsprong van die Creolse, so mi bin verpligt for giev een Waerskowing ookal, dat mi ka volg die selve Regel na deese Oversetting van die Nywe Testament. Mi ka volg die Creolse Spreek-Manier overal, maer mi no ka wil gebryk die gemeene Woorden en Spreeken, vordiemaek die no pas na een geestlig Materie«. Dette er mere hollandsk-dansk end kreolsk; her tales saaledes for blot at nævne én Ting, om »spreeken« og »Spraek«; i almindelig kreolsk vilde: »Tal dit Sprog«, lyde: »Prat ju Tael«. Ogsaa siger Magens i sin grammatica, efter at have indført en Kateket talende til en Neger: »Da man ikke ret vel af forestaaende Samtale kan lære de egentlige kreolske Talemaader, som bruges i den daglige Omgang, af Aarsage, at de teologiske Talemaader og de dertil brugelige Ord ere mestendels efter det hollandske, osv.«

Jeg skal derfor ogsaa i det følgende tage særligt Hensyn til det egentlige kreolske, saaledes som det tales eller maaske rettere taltes i almindelig Omgang; og naar jeg til Slutning skal give en Prøve af Sproget, vil jeg i Steden for at tage Partier af de foreliggende trykte Ting foretrække at benytte en Samling Ordsprog, som jeg for største Delen selv har faaet fat ved mundtlig Overlevering og som ganske anderledes karakteriserer dette naive og ejendommelige Sprogs Natur.

Enhver, der har levet imellem Negere, ved ogsaa, med hvilken Lethed de lære at benytte et fremmed Sprog. Men Letheden i Tilegnelsen gaar kun til et vist Punkt. De erhverve hurtigt et lille Forraad af Substantiver, Adjektiver, Verber, og benytte dem med stor Virtuositet, men rigtignok altid uden fjærneste Hensyn til Grammatikens Regler. Grammatiken gør dem uovervindelige Vanskeligheder, endogsaa i det saa simple og formløse engelske Sprog. Selv Negere født og baarne i engelske Besiddelser komme sjældent eller aldrig helt ud derover, og man hører dem bruge »I is«, »you am«, »me be«, »a teeth« osv. fuldt saa ofte, som de rigtige Former. Negeren taler Engelsk, Fransk eller Spansk efter den samme Metode, det vil sige som et Barn og uden smaalige Hensyn til Grammatiken; det er derfor intet Under, at det kreolske, som er et oprindeligt Negersprog, opfylder alle berettigede Fordringer i den Henseende; det er for saa vidt ideelt, som det vistnok vilde være umuligt at opfinde et simplere

Sprog, og det adskiller sig paa en hæderlig Maade fra Madvigs latinske Grammatik ved næsten ingen Regler at have og slet ingen »Undtagelser«.

Et andet Særkende for det kreolske Sprog er dets Rigdom paa Ordsprog, af hvilke adskillige ere ret originale og slaaende. Deres Stof er altid taget fra Negerens snævre Idekreds, og især have Husdyrene leveret meget Materiale dertil. Mange af dem vidne om en betydelig Grad af Opfattelsesævne og Iagttagelse overfor disse lavere Medlemmer af Negerens Omgangskreds. De bruges overordentlig meget, og man kan høre to saadanne gamle Negere føre en Samtale, der næsten udelukkende bestaar af Ordsprog og Talemaader. Det synes, som om et ukultiveret Blik, der ikke ser ud over sine snævre Grænser, iagttager Bevægelserne i sin nære, lille Verden særligt skarpt og korrekt, og at Ordsprog og Talemaader, som en stereotyp Form for en Tanke, der let præger sig i Erindringen, ved deres gentagne Benyttelse i foreliggende Tilfælde sparer den svage, uøvede Intelligens for det Arbejde at udforme nye Tanker og Udtryk.

Blandt de Sprog, som have givet Bidrag til det kreolske Sprogs Dannelse, staar det hollandske tydeligt i Spidsen, i det mindste hvad Højkreolsk angaar. Men naar man kommer til Lavkreolsk, støder Afgørelsen for mange Ords Vedkommende paa visse Vanskeligheder. Det maa jo nemlig erindres, at Hjemmelsmændene i Reglen ere uvidende Landnegere, der ikke kunne stave, og hvis Udtale ofte varierer efter Lokaliteterne eller endog individuelt. Da nu en stor Mængde Ord danne saa at sige en Mellemproportional mellem Hollandsk, Dansk og Engelsk, er det ikke godt at vide, hvilket man skal tilskrive Paterniteten. Ord som »Fes« (Fisk), »pin« (Smerte), »werk« (arbejde) og mange andre kunne lige saa godt tages til Indtægt af det ene som det andet Sprog. Paa den anden Side finder man dog ogsaa en Del temmelig rene, hollandske, danske og engelske Ord, og deres Mængdeforhold svarer til den angivne Rækkefølge. Det engelske Kontingent er i alle Tilfælde mindst, og maaske ogsaa knap saa stort som det, det franske og det spanske Sprog har leveret. Disse sidste Elementer ere naturligvis en Del lettere at udskille. De franske ere dels saadanne, som have en mere kosmopolitisk Udbredning og genfindes i alle Sprog, som Pardoon, Plesier, Creatier, Consciensje, Permissje, Satisfacsje, Condisje o. fl. Dernæst en hel Række Verber endende paa —eer, som mankeer,

respekteer, assisteer, exkyseer, pardonneer, permitteer, trakteer, persoadeer, forceer, obserweer, murmureer. Den samme Endelse kan i øvrigt sættes til ikke-franske Ord som feroneer (fornedre), leweer, vermeer. Det spanske Element er talrigst repræsenteret i Betegnelsen paa Dyr, Planter og Husgeraad, og desuden findes spredte Ord som pará (berede), cabá (fuldende), màta (dræbe). I det hele er det vanskeligt at finde noget System i denne Opsamling af Ordforraad, idet de forskellige Sprogs Former bruges imellem hverandre. Saaledes betyder loop gaa og kurir løbe.

Mærkværdigt nok ere overordentlig faa Ord af afrikansk Oprindelse. Dette gælder om Obeah, Jumbi, Mumbo-Jumbi (Betegnelser for Trolddom og Overtro) og maaske enkelte andre.

Derimod synes nogle flere at være af ren kreolsk, selvlavet Oprindelse, og da ofte onomatopoietisk dannede, som »Gurrugurru“ (Strube), »pat-pat« (And). En saadan Dublering eller Gentagelse af Ordet er noget specifikt kreolsk og forekommer ofte, hvor man vil antyde en Forstærkning af Udtrykket eller noget sig hurtigt gentagende i Handlingen, f. Eks. pik pik (samle sammen) war war (sandelig), heel heel (fuldstændig), hoop hoop (stor Hob) gau gau (meget hurtigt) fru fru (tidlig om Morgenen), soo soo (aldeles intet) Voor voor (længe tilforn) gugue (saare meget) Na stik stik (stykkevis).

Af alle disse Gloser, samlede sammen alle Vegne fra, er nu dannet et Sprog, der udmærker sig ved aldeles ikke at have nogen Formlære, for saa vidt som det er en Generalregel, at intet Ord kan forandre Form. Alt hvad der paa andre Sprog hedder Bøjninger og sligt er paa det strængeste udelukket, og kan kun gengives ved Artikler og Hjælpeverber.

Enkelttal og Flertal ere saaledes ens: Een Kabaj, en Hest, mussie Kabaj, mange Heste. Genitiv udtrykkes ved sie: Een Man sie Kabaj, en Mands Hest (egtl. en Mand sin Hest). Hvis Flertallet ønskes særligt udtrykt, kan tilføjes sender (de): Die Man sender, Mændene.

Saa vel Substantiver, som Adjektiver og Artikler ere uforanderlige i Køn og Tal: Een maroon Pussie, en vild Kat, twee maroon Neger, to vilde Negere.

Komparation sker ved meer og meest.

De personlige Pronominer mi, ju, him, ons, ju, die, bruges ogsaa som possessive: Mi bang ju hund, Jeg frygter din Hund.

Verberne konjugeres enten slet ikke, og Tiden ses da af Meningen, f. Eks. mi kik die Kabaj, jeg ser Hesten; mi kik die Kabaj, wanneer mi cabà, jeg skal se Hesten, naar jeg er færdig; eller Konjugationen sker i omhyggeligere Tale paa den Maade, at Perfektum udtrykkes ved Hjælp af ha eller ka: mi ha kik, jeg har set, Futurum ved sa eller lo: mi sa kik, jeg skal se. En egentlig Passiv findes ikke i Kreolsk, men sjældent og mest i Højkreolsk kan bruges en Omskrivning med bin: mi bin verfolgt, jeg forfølges.

Da Meningen her ikke skal være at skrive en Grammatik af det kreolske Sprog, men kun antydningsvis at vise den yderligt simple Bygning, vil det maaske være en heldigere Maade at give en Ide saa vel herom som om Sprogets hele Karakter ved nogle Prøver. Jeg skal først meddele de ti Bud paa Kreolsk:

I. Mi bin die Heer, ju Godt, ju no sa ha niet een ander Godt meer as mi.

II. Ju no sa gebryk die Heer ju Godt sie Naem na een wissie-wassie Manier, fordimaek die Heer him sa straf sender, die le gebryk sie Naem voor soso.

III. Dink op die Rest-Dag, dat ju hou him heilig.

IV. Respekteer ju Tata mit ju Mama, dat die kan loop ju fraj, en dat ju kan leef lang na bobo die Aerde.

V. Iu no sa matá niet en Volk.

VI. Iu no saa Luur.

VII. Iu no sa dief.

VIII. Iu no sa prat fals Getiegen teegen ju Naeste.

IX. Iu no sa ha Sin na ju Naeste sie Hus.

X. Ju no sa ha Sin na ju naeste sie Wif, sie Meissie, sie Os, sie Borika en na niet een gut, die bin van him.

Kreolske Ordsprog og Talemaader.

Een Finger no kan fang Lus.	En Finger kan ikke fange Lus.
Kakelak no ha bestel na Hundu sie Kot.	Kakerlaker have intet at gøre i Hønsehuset (Hønsene æder dem nemlig).
Mi bin pober Kakelak, no ha Regt na Hundu-Kot.	Jeg er en fattig Kakerlak, har ingen Ret i Hønsehuset.
Hundu suk Makutu, Makutu tu him.	Hønen gaar efter Kurven, den falder over (dækker) den.

Pat mi long, cheambó drog na sie boom.	Min Vej er lang, Frugten bliver tør paa Træet.
Blau diffie seg, wanneer die Regen cabá, mi sal bau mi eigen hus.	Den blaa Due (en Fugl, der bygger en stor fælles Rede) siger: Naar Regnen er ophørt, bygger jeg mit eget Hus.
Pobre Folk no fo ha Hart bran.	Fattige maa ikke have varmt Hjærte.
Na guj Hart mak Kabrita sie Gat bin nabitti.	Dens gode Hjærte gør at Gedens Bag er ubedækket.
Wanneer die Wind ris, ju fo kik Hundu sie Gat.	Naar Blæsten rejser sig, kan du se Hønsenes Bagdel.
Pobre no bin fraj.	Fattig er ikke god.
Hundu seg: mi kan sweer fo mi eju. ma no fo mi Kikinsji.	Hønen siger: jeg kan sværge for mit Æg, men ikke for min Kylling.
Na groot geest mak Krabbo no ha kop.	Dens store Aand gør, at Krabben intet Hoved har.
Wanneer Chekké sie Flegon ha breek, him suk fo how Geselskap mit Hundu.	Naar Perlehønen har brækket Vingen, søger den Selskab med Hønsene (ellers flyver den i Træerne).
Cocro no bang Slang, Slang no bang Cocro.	Krokodillen er ikke bange for Slangen, Slangen ikke for Krokodillen.
Water kok fo Fes, Fes no weet.	Vandet er i Kog for Fisken, denne ved det ikke.
Kuj sie Horn nojt sa bin swar fo him drag.	Koens Horn bliver aldrig for svære at bære for den.
Brambi fal na Molassie, da sut him ka find.	Myren faldt i Siruppen, fordi han havde fundet den sød.
Bergi mit Bergi no kan tek, ma twee mens sal tek.	Bjærg kan ikke mødes med Bjærg, men to Mennesker maa mødes.
Mata Mumma, du die fo die Kint, him sa jeet; mata Kint, du die fo Mumma, him no sa jeet; him sal kris.	Dræb Moderen og sæt hende for Barnet, og det vil spise; dræb Barnet, og sæt det for Moderen, hun vil ikke spise, hun vil græde.
Wat Ple ju Bottel bin, mi Glas bin.	Hvor din Flaske er, er mit Glas.
Een Man doot een ander Man Brod.	En Mands Død en andens Brød.
No Man suk sie eigen Wif.	Ingen Mand bejler til sin egen Hustru.
Man doot, Besjet kurie na sie Door.	Naar en Mand er død, gror Græsset hurtigt op for hans Dør.
No fordimak Pussie wander, him fang Rotto.	Det er ikke fordi Katten strejfer om, at den fanger Rotter.
Krabbo no wander, him no kom fet: as him wander attofel, him sal loop na Pot.	Hvis Krabben ikke rører sig, kan den ikke blive fed; men naar den strejfer alt for meget om, gaar den i Gryden.
Pampuen no kan parie Kalbas.	Græskarret kan ikke frembringe (føde) en Kalebas.
Hundu weet sie Nest.	Hønen kender sin Rede.
Hundu wil sie Kikintsji altofel.	Hønen elsker sin Kylling altfor meget.
Hogo no ha Door.	Øjne have ikke Dør.
Leelik Folk ha fraj Gut.	Ondt Folk har gode Sager (gode Kaar).

Hund ha fir Fut, no kan loop twee Pat.	Hunden har fire Ben, kan ikke følge to Stier.
As ju no ha loop na Krabbo Gat, ju no sa hoor Krabbo Nyws.	Naar du ikke gaar i Krabbehullet, kan du ikke høre Krabbe-Nyt (Landkrabberne leve i Huller i Jorden).
As pober Folk doot, Guwerneer no hoor; as rik Folk doot, Guwerneer ka hoor.	Naar Fattigfolk dø, hører Guvernøren det ikke; naar rige dø, hører han det.
No na eenmal alleen Man kan suk Wif.	Man kan bejle mer end én Gang.
As die Fier ka yt, klein Kint jump na die Hassesje.	Naar Ilden er gaaet ud, hopper smaa Børn i Asken.
As Pussie ka slaep, Rotto le kurie na Flur.	Naar Katten sover, løber Musene paa Gulvet.
As Folk ka quaet na ju, sender gif ju Makutu for tap Water.	Naar Folk ere ildesindede mod dig, give de dig en Kurv til at tappe Vand i.
Twee slem no kan kok Boontje na een Pot.	To onde Mennesker kan ikke koge Ærter i én Gryde.
Diefman no betrou sie Maet drag groot Sak.	Tyv betror ikke sin Kammerat at bære en stor Sæk.
As Kukkubak flieg, him weet na welk Boom him sa flieg.	Naar Kragen flyver, ved den, til hvilket Træ den vil flyve.
Makaku weet, na wat Boom him sa klem.	Abekatten véd, i hvilket Træ han skal klatre op.
Die gut kan du Stok, kan du Tou.	Hvad der kan gøre Stok, kan ogsaa gøre Toug.
Die gut bin na Slang Bik, bin na Kakketis Bik vookal.	Hvad der er i Slangebug er ogsaa i Firbensbug.
Pober Folk no mut ha wil.	Fattigfolk maa ingen Ønsker have.

ERIK PONTOPPIDAN.

Arbejdervenlige Foranstaltninger i Fried. Krupp's Støbestaalsfabrik i Essen.

Den storartede Virksomhed, der knytter sig til Navnet »Fried. Krupp«, kan maaske bedst opfattes gennem nogle Tal, som Fabriken opgjorde ved en General-Optælling i Ugen fra 19de—24de September 1881 af de paa de Krupp'ske Værker beskæftigede Personer, deres Familjer, Børn m. v. Det viste sig nemlig, at

Antallet af de paa Værket beskæftigede Personer var	19,605
Antallet af deres Familjemedlemmer (hvoraf 13,083 skolepligtige Børn) var	45,776
altsaa i alt . . .	65,381 Hoveder,

af hvilke 18,698 boede i Krupp tilhørende Bygninger. Til Værkerne hørte da: 1) Støbestaalsfabriken i Essen; 2) 3 Kulgruber i Omegnen; 3) 547 Jærnstensgruber i Tyskland; 4) diverse Jærnstensgruber i Spanien; 5) 4 Hytter ved Duisburg, Neuwied og Sagn; 6) 1 Skyde-Etablissement med Bane af 2¼ Miles Længde ved Meppen; 7) forskellige Stenbrud, Leer- og Sandgruber, samt 8) 4 større Dampskibe. Det turde derfor have sin Interesse at se den Vej angivet, ad hvilken Krupp hidtil er gaaet og fremdeles agter at gaa for at forfølge det Formaal: at hæve Arbejdernes Stilling saa vel materielt som moralsk, og for hvilken Krupp selv har gjort rede i et Skrift af 1883, betitlet »Velfærdsindretninger til bedste for Arbejdere og Embedsmænd ved Fried. Krupp's Støbestaalsfabrik i Essen«. Det er i Hovedsagen paa de i dette Skrift givne Meddelelser, at det følgende er bygget.[1])

[1]) For saa vidt som nogen Fabrik eller anden Institution skulde ønske selve Skriftet og de senere berørte Statuter for Krupp's nye Pensions- og Sygekasser, vil jeg gøre mig en Fornøjelse af at skaffe dem disse Skrifter i Hænde, i Lighed med hvad der alt er sket for nogle herværende Institutioners Vedkommende.

I.

Indledning.

Byen Essen og den Krupp'ske Støbestaalsfabrik have meget til fælles i deres Forhistorie.

Ved dette Aarhundredes Begyndelse, efter en tusendaarig langsom Udvikling, talte Byen kun 3000 Indbyggere, der mest drev Agerbrug og Landvæsen, medens de underjordiske Kulrigdomme kun udbyttedes til Husets Behov. Denne Landsbyens rolige og fredelige Karakter ændredes ved Muligheden af at tage Dampen i sin Tjæneste, ikke blot til at løfte den underjordiske Skat, men ogsaa til at afsætte den paa stedse større og større Afstande til Fordel for den opblomstrende Industri. Landejendomsbesidderne bleve hurtigt rige ved den rask stigende Værdi af deres Jord, Spekulationen bemægtigede sig Gemytterne og bragte dem til en Ophidselse, der undertiden mindede om den kaliforniske Guldfeber. Nye Bjærgværker fremstode stadigt, man gik ned i større og større Dybder, og ved Siden af Bjærgbygningen udviklede Jærnindustrien sig altid mægtigere. Den tidligere Arbejdskraft kunde ikke tilfredsstille det hurtigt voksende Begær; forhøjet Løn lokkede en Strøm af Arbejdere fra alle Egne i Tyskland, og i Løbet af faa Aartier omdannedes den forhen saa stille, lille Landsby til en af de livligste Arbejderbyer.

Støbestaalsfabriken maatte ogsaa gennem lange Aar arbejde sig frem fra en beskeden Tilværelse; den grundedes i 1810, men havde endnu i Aaret 1848 et Arbejderantal af kun 72 Mænd, det er først i 50'erne, at Støbestaalet finder almindelig Anerkendelse, og fra dette Tidspunkt vokser Fabrikens Produktion, Størrelse og Betydning i stedse stigende Progression[1]). Efterstaaende Tabel giver et Begreb om Byen Essen's Udvikling og Støbestaalsfabrikens Andel deri:

Aar	Indbyggernes Antal.	Husenes Antal.	Krupp'ske Arbejdere.
1803	3,480	—	—
1833	5,457	—	9
1843	7,119	872	99
1852	10,470	1,024	340
1861	20,766	1,636	2,082
1871	51,840	3,322	8,810
1881	59,169	4,214	10,598

[1]) I 1881 producerede Støbestaalsfabriken 520 Millioner Pund Staal og Jærn i færdigt Arbejde af mangfoldigste Art.

Derved er at mærke, at et Antal af Fabrikens Arbejdere altid har boet udenfor Byen Essen, navnlig efter 1873—74, da de største af de senere omtalte Kolonier, der til den Tid bleve fuldførte, høre under Nabokommunerne.

En saa stærk Tilstrømning af Mennesker maatte selvfølgelig føre en Række Ulæmper med sig; Antallet af Huse steg ikke i samme Forhold som Antallet af Indbyggere: medens der i 1820 kom noget over 6 Personer paa hvert Hus, kom der i 1864 over 15, ja i de egentlige Arbeiderkvarterer fra 19 til 24 Beboere paa hvert Hus. — En naturlig Følge af Manglen paa Boliger var Lejens Stigen i Pris; i Følge officielle Opgørelser androg Prisen for 2 Værelser for Arbejdere i Midten af 50'erne fra 65—80 Kr. og steg efterhaanden til 97—135 Kr.; men endnu uheldigere end denne Fordyrelse af Bolig var den skadelige Indflydelse, som den indsnævrede Sammenboen maatte udøve paa Sundheden. Da Essen, hvor der aldrig tidligere havde været et eneste Koleratilfælde, i 1866 blev hjemsøgt af denne Sygdom, var det fortrinsvis i de overfyldte Arbejderkvarterer Sygdommen rasede.* Mange Kvarterer bleve endog decimerede. Det forstaas endelig af sig selv, at ogsaa Moraliteten maatte lide ved en saadan Sammenstuven, hvor ofte 2 Værelser ikke blot skulde række til for en hel Familje med tilvoksende Børn af forskelligt Køn, men i mange Tilfælde endda for enlige Kostgængere.

En videre Følge af Byens hurtige Tilvækst var en almindelig Fordyrelse af Levnetsmidler. Udsigt til Andel i Profiten af denne Fordyrelse trak mange handlende til Essen og i et langt stærkere Forhold end det, hvori Indbyggertallet steg. Medens der saaledes i 1855 fandtes 53 Købmænd med Handelsrettighed og 167 uden saadan, naaede disse til deres Maksima: 464 og 803 i 1875, fra hvilket Aar de paany toge af, af Grunde, som let ville fremgaa af det efterfølgende.

Størstedelen af de ny opstaaede Købmandshandler bestod af smaa Kroghandler, af hvilke de fleste etableredes paa de Veje, Arbejderne havde at gaa mellem Hjemmet og Fabriken. Samvittighedsløs given Kredit tjænte til at lokke Arbejderen, som ikke betænkte, at han ofte kun fik daarlige men altid dyre Varer; var han først en Gang hjemfalden til Kroghandlerens Skyldbog, var det svært for ham at udfri sig af hans Kløer: Frygten for de truende Klager over Gælden holdt ham fast hos Kreditoren, hvem han ofte maatte betale Aagerrenter.

Mange af disse smaa Forretninger fik Koncession paa at skænke Brændevin; medens der endnu i 1860 ikke bestod en eneste saadan Koncession, skænkede i 1865 43 og i 1870 71 Smaahandlere Snapse til deres Kunder.

Ikke mindre end til disse Smaahandlere var Arbejderen hjemfalden til Værtshusene, der skød op af Jorden som Paddehatte; han søgte dem saa meget hellere op, som den overfyldte. ubehagelige Bolig der hjemme ikke havde megen Tillokkelse for ham, og mangen Ærgrelse, mangen Sorg blev søgt slukket med Øl og Brændevin. Hos Mennesker fra de forskelligste Egne, med forskellig Mundart, Anskuelser og Livsvaner kunde Rivninger saa meget mindre udeblive, som Berøringen i de tætpakkede Boliger, ved Arbejdet og i Værtshuset blev større. Næsten hver Aften hørte man om en eller anden begaaet raa Streg, hyppigt om lemlæstede ved Knivstik og lignende. I en saadan Jordbund slog ophidsende Skraalerier, som optraadte under Løsenet »Forbedring af Arbejdernes Stilling« god Rod. Socialdemokrater og andre Agitatorer gjorde sig Umage for at overdrive de virkelige Onder, foregøgle indbildte og i det hele taget udsaa Utilfredshed blandt Arbejderne. Der blev agiteret i Folkeforsamlinger, Foreninger og Værtshuse, i Taler og i Blade. En stor Strike i 1872, som brød ud mellem Kul-Bjærgmændene og rigelig 6 Uger lod Gruberne ligge stille og Tusender af Arbejdere uden Arbejde og Fortjæneste, var Følgen af disse Agitationer.

Alle de ovennævnte Onder kunde Fabriken og dens Ejer, hvem Arbejdernes Vel laa paa Hjærte, ikke lukke sig inde for, og der blev taget Forholdsregler for at beherske dem.

Den første Opgave var at skaffe Arbejderen en sundere og bedre Bolig; følte han sig først tilfreds og behagelig i sin Husholdning og Familje, var dermed gjort en Begyndelse til Bedring, der maatte bringe gode Frugter. Allerede 1863 var Kolonien Vestend bleven bygget med 40 Huse og 140 Boliger; Tallet paa egne Boliger voksede stadigt, saa at der i 1870 var 500 Arbejderboliger i Fabrikens Eje. Men ved dennes raske Tilvækst kunde det ikke forslaa, og der blev derfor gaaet mere energisk frem; 1871 byggedes 336 nye Boliger, 1872 Kolonierne Schederhof og Cronenberg med 772 og 1,250 Boliger, og nu ejer Fabriken 3,208 gode og sunde Familjeboliger, i hvilke der leve c. 16,200 Sjæle.

Ogsaa for de enlige Arbejdere blev der sørget; allerede 1856 blev der oprettet en Menage for 200 Mand, og senere blev Menage-Indretningerne for de enlige Arbejdere udvidet saa meget, at Fabriken i 1873 kunde forpleje 1800 enlige Arbejdere med Kost og Logis.

Alle Boliger blev forsynet med Vandledning; Gader og Pladse oplyst. Til Beskyttelse af Vaaningshuse og af Fabrikbygninger mod Ildsvaade oprettede Fabriken sit eget Brandkorps paa 63 Mand.

Den næste Opgave var at befri Arbejderen fra Aagerkarles og Spekulanters Kløer, til hvem en stor Del af hans Fortjæneste gik. Arbejderen skulde have alle sine Livsfornødenheder godt og billigt, og samtidig forhindres i letsindigt at gøre Gæld. Saaledes opstod Konsum-Anstalten. Allerede 1858 blev det Krupp'ske Bageri indrettet og efterhaanden udvidet efter Fornødenhed; 1868 optoges Kolonial- og Spezerivarer, 1871 Skotøj, 1872 Manufaktur- og Skræddervarer, Seltersvandsanstalt, Gæstgiveri og Ølstuer, 1873 Jærnvarer og Husgeraad, 1875 Slagteri og Kødsalg under Konsum-Antaltens Omraade.

Arbejderen erholder i disse Anstalter alle Livsfornødenheder til Indkøbspris, men kun mod kontant. Den betydelige, altid stigende Frekvens i disse Indretninger og den delvise Forsvinden af Smaahandlerne i Fabrikens Nærhed viser, hvilken Fordel Konsum-Anstalten byder Arbejderne.

Ved Siden af disse paa Tilvejebringelse af Bolig og Livsfornødenheder for Arbejderen rettede Bestræbelser havde Fabriken ikke mindre Sundhedsforholdene for Øje. Allerede siden 1856 bestaar den Krupp'ske Syge- og Pensionskasse; i hvilket Omfang den har bragt den syge Arbejder Hjælp og Understøttelse, vil senere blive paavist.

Ved Siden af Arbejder-Sygekassen bestaar der ogsaa en Familje-Sygekasse, hvorved Arbejdernes Familjer i Sygdomstilfælde faa Lægehjælp og billig Medicin.

End videre bestaar der paa Fabriken en Sundhedskommission, der træder sammen saa ofte Sundhedsspørgsmaal af almen Natur (Epidemier, Desinfektion o. desl.) opstaa.

Siden 1872 besidder Fabriken sit eget Sygehus og et Epidemi-Lazaret; sidstnævnte blev i Foraaret 1882 stillet til Raadighed for Byen Essen under en Koppe-Epidemi. Samtidig med Epidemi-Lazaretet byggedes en Desinfections-Anstalt efter det

Dittmarske System, som tillader at foretage Desinfektion af Sænge, Vask m. v. efter en stor Maalestok; denne Anstalt benyttedes i de første Aar af dens Bestaaen kun lidt, men har i de sidste Aar, især under Koppe-Epidemien, staaet sin Prøve.

For at afhjælpe en bydende Nødvendighed, navnlig ogsaa i sanitær Henseende, blev der i 1874 tæt ved Hovedindgangen til Fabriken oprettet en Badeanstalt med 9 Baderum og et Dampbad.

Siden 1867 bestaar der paa Fabriken en Livsforsikrings-Forening, hvis Medlemstal er steget til 1,525.

Ikke mindre end paa de materielle og sanitære Forhold hos Arbejderne har Fabriken haft Opmærksomheden henvendt paa deres aandelige Vel. I de ny Kolonier har den overladt de paagældende Kommuner 4 Folkeskoler med 20 Klasser uden Betaling; desuden er der oprettet en Privatskole for Drenge og Piger med 16 Klasser.

I Begyndelsen af 1875 er der oprettet 2 Industriskoler i Essen og i Marts 1876 end videre 3 i Kolonierne Cronenberg og Schederhof, i hvilke der gives Arbejderfamiljernes kvindelige Medlemmer Undervisning i kvindelige Arbejder. Disse Skoler have til Formaal, at rive Arbejdernes Koner og Døtre ud af deres ofte forbavsende Ukendskab til huslige Arbejder og at vække Sansen for Virksomhed og Orden hos dem; de glæde sig ved en stigende Frekvens.

Uddannelsesskoler ere satte i Gang og understøttes i Essen og i Nabokommunen Altendorf, dels materielt, dels derved, at Besøget i disse Anstalter er obligatorisk for Fabrikens Lærlinge.

Til Beskæftigelse af saadanne Halv-Invalider, som ikke paa selve Fabriken kunne forrette et let Arbejde, er der i Aarene 1876 og 1877 indført Forfærdigelse af Børstevarer og Poser, Kræmmerhuse m. v. for Konsum-Anstalten. Med Forfærdigelsen af saadanne Poser m. v. beskæftiges ogsaa Enker og deres Døtre. I lignende Øjemed er det paatænkt at indføre endnu flere Industrigrene, saasom Kurve- og Straafletningsarbejder.

I det foregaaende er der i almindelige Træk paavist den Udvikling af arbejdervenlige Indretninger, som vedrøre de i Essen og Nabokommunerne bosatte Fabrikarbejdere og Funktionærer; paa samme Maade bestræber Fabriken sig for at sørge for de paa

dens Udenværker (Hytter og Gruber) beskæftigede Arbejdere, der omtrent udgør $^2/_5$ af det samlede Arbejdertal; det maa dog bemærkes, at der langtfra udkræves i samme Maalestok fremtrædende Indretninger paa de spredt liggende Arbejdspunkter for de paa Landet i mindre Kommuner boende Arbejdere, som i den tæt befolkede By og Landkreds Essen. Enkelte af disse Indretninger ville blive omtalte i det følgende.

II.

Almindelige arbejdervenlige Driftsindretninger.

Paa Søndage og anordningsmæssige Helligdage arbejdes ikke. Kun de uomgængelig nødvendige Reparatjoner paa Maskiner, Ovne, Ildkanaler o. s. v. udføres.

Paa de specielle katolske Helligdage gives der paa Forlangende de katolske Arbejdere Orlov til Kl. 7 Morgen for at de kunne bivaane Fromessen.

Arbejdstiden for Arbejderne paa Støbestaalsfabriken er fastsat til 12 Timer, fra Kl. 6 til 6, for Ildarbejderne, og til 13 Timer for alle øvrige Arbejdere (undtagen for de unge paa 14—16 Aar), fra Kl. 6 til 7. Hviletiderne andrage: til Frokost fra Kl. 8 til $8^1/_4$, til Middag fra Kl. 12 til $1^1/_2$ og til Vesper fra Kl. 4 til $4^1/_4$. Indtil 1872 var der kun 1 Time Middag.

Kvinders og Børns Arbejde er udelukket.

For de Arbejdere, som paa Grund af for lang Afstand til Hjemmet, af Fabriksinteresser eller af andre Grunde ikke kunne gaa hjem til Middag, er der indrettet Bygninger med Spisesale. Den ene indeholder 2 store, lukkede Rum, hver omtrent med 1000 Kv.-Alen Gulvflade og staar i Forbindelse med overdækkede Haller og med Haveanlæg til at tage Motion i. Den anden Spisesal har omtrent 280 Kv.-Alen Gulvflade.

Til Kaffes Tilberedning Morgen og Eftermiddag er der indrettet særlige Vandkogestationer, for saa vidt som der ikke kan tages kogende Vand fra de talrigt tilstedeværende Kondensatorer.

I den varme Aarstid uddeles der, naar Temperaturen er over 18° R., til Ildarbejderne, for at slukke Tørsten, tynd kold Kaffe og Limonade; i Aaret 1881 f. Eks. blev der uddelt

4,468 Pd. brændt Kaffe og 6,226 Potter Limonade til Værdi af i alt c. 7,800 Kr.

Aar ud og Aar ind uddeles der gratis til forskellige Klasser af Arbejdere, f. Eks. Smelterne, Pudlerne, Hammersmedene o. s. v. en god, let Kornbrændevin, pr. Hoved og Dag 1/8 Pot. Udgiften hertil androg i 1881 c. 14,800 Kr.

De Arbejderklasser, som stadig arbejde i det fri, erholde Lærreds Regnkapper, andre Lærredsdragter; Ildarbejdere erholde Smeltestøvler, Haandsække af grovt Lærred til Beskyttelse af Arm og Haand; atter andre Haandlæder, Beskyttelsesbriller o. s. v. o. s. v. I 1881 uddeltes af disse Genstande til en samlet Værdi af c. 63,300 Kr.

Uniformer tildeles Brandfolk, Portierer og Bureautjænere.

Ved alle Værktøj- og Drivemaskiner bliver det paaset, at de Bevægdele, som formedelst deres Stilling kunde hidføre Fare for Arbejderen, ere muligst dækkede. Dette sker fortrinsvis ved Hjulkapper, Remgelændere, selvvirkende Beskyttelsesbarrierer o. s. v.

III.

Arbejderboliger.

Allerede i 1860 var Fabriken dels ved Køb og dels ved Nybygning kommet i Besiddelse af egne Boliger, hvilket senere er fortsat ved Opførelsen af Kolonier.

Valget af Byggesystem var forud indskrænket ved særlige Omstændigheder. Uden Tvivl er Kottagesystemet, ved hvilket hver Familje bebor et eget Hus, om muligt med Have eller Plads i Midten, i Henseende til Sundhed og Udvikling af Sans for Hus og Familje, Idealet for Arbejderboliger. Dette lod sig dog ikke gennemføre her, da der ej kunde erholdes Terræn dertil, og selv om det havde kunnet erholdes, vare Priserne for Grund saa høje, at Boligerne vare blevne Arbejderne for dyre. En anden Omstændighed laa i de mislige Vandforhold i Essens Omegn, hvorfra den underjordiske Bjærgbygning paa lang Afstand har taget Grundvandet; Vandforsyning over et vidt udstrakt Kottage-Distrikt ved Vandledning vilde have fordyret Lejepriserne væsentlig. Man maatte derfor vælge den tættere Bebyggelsesmaade i Kolonier med Etagehuse. Alle Kolonier ligge i kun ringe Afstand fra Fabriken (højst et Kvarterstids Gang); ved dem alle er den Grund-

sætning strængt gennemført, at give Boligerne en sund Plads, fri Adgang af Luft og Lys, rigelig Forsyning med godt Vand, derhos skal, trods det nære Samliv, hver enkelt Bolig være saa meget som muligt sondret fra Naboer. Husene ere byggede paa sundt, miasmefrit Terræn; de staa helt frit, ere skilte ved talrige, luftige, krydsende Gader og store Pladse; den Krupp'ske Vandledning[1]) giver fortræffeligt Vand i Overmaal, det Krupp'ske Gasværk rigelig Gadebelysning; endelig ere Vaanings- og Husholdningsrum for hver Familje saa strængt aflukkede udadtil, at Følelsen af et behageligt, uforstyrret Hjem kan udvikle sig. Hovedsagelig ere Boliger med 2, 3 og 4 Værelser kommet til Udførelse, hvorved jo vel flere Boliger have fælles Husdør, men indenfor Huset er dog hver Bolig afsluttet for sig.

At gaa nærmere ind paa Byggemaaden finder jeg ikke Anledning til, hvorimod jeg noget nærmere skal omtale Lejebestemmelserne.

Ved Udlejningen tages saa vidt gørligt Hensyn baade til Lejerens og til Fabrikens Interesser, idet f. Eks. Arbejdere som Reparatursmede, Maskinister o. lign., ligesom ogsaa Mestre anbringes nær ved Fabriken, for at de til enhver Tid kunne være ved Haanden. Foruden til Fabrikens Folk lejes ogsaa Boliger til Lærerne i Kolonierne, til Politiembedsmænd og til Gensdarmer.

Priserne andrage 160—1,080 Kr. for Embedsmænd og 54—180 Kr. for Arbejdere. Gennemsnitlig andrager den aarlige Leje for Bolig med

2	Værelser og	Kælder	. . . 80— 97	Kr.
3	— -	—	. . . 108—146	—
4	— -	—	. . . 162	—
5	— -	—	. . . 188	—

Lejen afkortes Arbejderne i den 14 Dages Løn for en Lejetid af 14 Dage med Forudbetaling; Funktionærer og Enker betale bagud. Lejeforholdet ordnes ved særlig Kontrakt med 14 Dages Opsigelse for Arbejderne, 1—3 Maaneder for Funktionærer. Af Opsigelsesretten gør Fabriken kun Brug ved notorisk Ufordragelighed, efterat Advarsler ikke have frugtet, og Opsigelsesfristen bliver da paa Ansøgning forlænget til den første stedlige Flyttetermin. Dette sidste sker ogsaa ved Afgang fra Fabriken, naar Lejen forud sikres, ligesom ogsaa overfor Enker, hvem Boligen overlades til

[1]) Vandet føres gennem en 3/4 Mil lang Ledning fra Floden Ruhr.

den anden, eller eventuelt en endnu senere stedlig Flyttetermin. Lejernes Rettigheder og Pligter fremgaa nærmere af foreliggende »Lejebestemmelser og Husorden for Fried. Krupp's Boliger«. Kontrolering af Forskrifternes Overholdelse paaligger Huskontrolører, som paa deres daglige Ronder bemærke alle Uregelmæssigheder; hermed ere ogsaa de til Sikkerhedstjæneste paa Etablissementet stationerede Gensdarmer og Politisoldater behjælpelig.

I hver Boligs Køkken findes Vandledning; Funktionærerne kunne erholde Gas fra Fabrikens Gasværk mod Refusion af Bekostningen.

Aftrædelsessteder, Gruber o. s. v. desinficeres regelmæssigt paa Fabrikens Bekostning; Renselsen sker ved Nattetid, lugtfrit, ved Maskiner.

I begge de større Kolonier er der, foruden Fabrikens egne Skolebygninger, gratis overladt den paagældende Kommune flere Bygninger til Skoleøjemed.

Paa Udenværkerne er egne Boliger opførte for Størstedelen af Funktionærerne. Af Arbejderboliger er der 458 paa 6 af Fabrikens tyske Gruber og Hytter, og desuden paa nogle af dem Logishuse for ugifte Arbejdere.

IV.

Menager.

Ved Siden af den egentlige Stamme af gifte Arbejdere, som bo med deres Familjer i Essen, beskæftiger Fabriken et stort Antal -dels gifte Arbejdere, som have efterladt deres Familjer i Hjemstavnen, og dels ugifte Arbejdere. For at skaffe saadanne Arbejdere passende Forplejning mod en rimelig Godtgørelse, oprettede Fabriken allerede i 1856 ved et Arbejderantal af c. 1000 Mand en Menage, først for 200 Mand. Tiltagende Frekvens gjorde Udvidelser og Nyanlæg nødvendige. Medens Menagerne i 1864 og 1865 gennemsnitlig vare belagte med 550 Mand og i 1866—1869 med kun 220 Mand, naaede Tallet efterhaanden op til 1775 i Aaret 1873, hvorefter det atter gik ned og i de senere Aar har holdt sig temmelig konstant paa 500. Menagebeboernes Rettigheder og Pligter ere fastsatte ved en »Husorden« og

ved en »Forretningsgang og Instruktion for Menagebestyrelsen«.

Tiloversblivende Spisevarer uddeles gratis til trængende Enker, eller fattige Arbejdere, dér ere satte tilbage ved Sygdom o, s. v.

I de første Aar efter Oprettelsen af Menagen 1856 blev der pr. Dag beregnet for Logis, Middagsmad med 4 Gange Kød om Ugen, Aftensmad, Smør, Kaffe, Vask o. s. v. c. 54 Øre; 1862 maatte det forhøjes med c. 6 Øre og 1869 yderligere med c. 3 Øre pr. Dag, samtidig med at der blev leveret Kød hver Dag. Siden 1874, da alle Levnedsmidler steg i Pris, er der end videre indtraadt en Forhøjelse af 6 Øre.

Til Middag og Aften uddeles der ikke Portjoner, naar undtages af Kød: Enhver kan for øvrigt spise saa meget han vil; kun skal hver Beboer selv skaffe sig Brød.

Det Kvantum Viktualier, som skal tages for hver 100 Mand til Middags- og Aftensmad, bestemmes ved et »Spiseregulativ«.

Det fremgaar heraf, at Menagen kun naar der er stærk Tilslutning kan bestaa uden direkte Tab. Paa Forrentning og Amortisation af Bygningerne renoncerer Fabriken.

V.

Konsum-Anstalten.

Denne Anstalt bestaar siden 1868 for Fabrikens Regning og under dens Forvaltning; Fabriken stiller ogsaa den til Driften nødvendige Kapital til Raadighed. Anstalten har til Opgave ikke blot at forskaffe de til Fabriken hørende virkelig gode og prismæssige Levnedsmidler og Brugsgenstande for Husholdningen, men ogsaa fremfor alt at paase, at kun rene, uforfalskede Varer bydes til Salg. I den Hensigt prøves samtlige Varer for deres Renhed, og hvor det skønnes nødvendigt, undersøges de dels kemisk, dels miskroskopisk for Ægthed og Uskadelighed paa Fabrikens Laboratorium. Til Undersøgelse gaar: Mel, Smør, Kaffesurrogater, Sukker, Kakao og Chokolade, Vin, Øl, Eddike, Kryderier, Frugtsafter, Stivelse, Sæbe, Soda, Petroleum o. desl. Først naar Varerne ere fundne gode eller uforfalskede, gaa de til Salg. Alt til Slagtning bestemt Kvæg undersøges af Dyrlægen;

ligeledes bliver de slagtede Svin og det til Salg kommende amerikanske Flæsk undersøgt mikroskopisk for Trikiner. Gennemsnitlig er aarlig 50 Sider amerikansk Flæsk fundne trikinøse og, efter at være behandlede med Petroleum, anvendte i teknisk Øjemed.

Alt Salg sker kun mod Kontant, hvorved hovedsagelig tilsigtes, at vænne Arbejderen til at holde Hus med sine Indkomster og holde ham fremmed for den fordærvelige Tagen paa Kredit.

Ved det store Omfang af Afsætningen er det gjort Konsum-Anstalten muligt at faa Varer i store Kvantiteter og paa første Haand, og da Anstalten i Følge Fabrikens Bestemmelser ikke tilsigter Gevinst, men kun at faa Driftsomkostningerne dækkede, er Konsum-Anstalten derved i Stand til at sælge billigere end andre Forretninger.

I Kolonialvare-Udsalgsstederne, hvoraf der for Tiden er 14, bliver der foruden alle Slags Spezerier ogsaa solgt Bagervarer, Kødvarer, Flaskeøl, Brændevin, Likører, Vin, Seltersvand, Tobak, Børstevarer, Glas, Porcellæn, Stentøj, Skrivematerialier, Skolebøger o. s. v.

Om Gennemsnitssalgsprisen og Forbruget af Hovedartiklerne i Kolonialvareafdelingen skal jeg give et Begreb ved følgende Tal, tagne fra Aaret 1882:

Artikel:		Gennemsnitspris: I Øre	I Pund Forbrug:	Artikel:		Gennemsnitspris: I Øre	I Pund Forbrug:
Smør	pr. ℔	100	107,496	Blommmer ...	pr. ℔	28	73,650
Kaffe	—	76	454,510	Ris	—	14	218,860
Kaffesurrogater .	—	—	145,570	Roer	—	12	90,694
Gryn	—	12	78,964	Salt	—	8	399,000
Bønner	—	12	150,120	Fedt, amerik. .	—	61	84,522
Ærter	—	13	192,808	Sæbe	—	17	576,296
Lindser	—	21	16,066	Flæsk, westph. .	—	78	10,578
Holl. Ost	—	63	28,302	— amerik. .	—	57	38,238
Boghvedemel . .	—	12	188,200	Kandis	—	53	44,448
Groftmalet Korn	—	18	30,040	Melis	—	42	235,862
Hvedemel	—	14	1,294,800	Petroleum ...	pr. Pot	16	413,944
Nudler	—	27	41,036	Rapsolje	—	53	329,432

Ved de 7 Udsalgssteder for Manufakturvarer er der særligt taget Hensyn til de for Arbejderfamiljerne nødvendige Genstande; foruden Manufakturvarer sælges der Smaavarer, Lærreder, Uldsager, hvide Varer, færdige Klædningsstykker (baade for Mænd, Kvinder og Børn), Hatte, Regn- og Solskærme o. desl.; siden 1874 føres ogsaa Symaskiner af forskellige Systemer.

For at skaffe Enker og afdøde Arbejderes efterladte Livsunderholdet, overlades der dem mod overmaade ringe Afgift Symaskiner, ligesom der anvises dem passende Syarbejder. Hvad der sælges af færdige Skjorter, Lærredsbenklæder, strikkede Varer, stukne Sængetæpper o. desl., forfærdiges for Størstedelen af afdødes efterladte, hvis Forsørgere have været knyttede til de Krupp'ske Værker.

I Skræderværkstedet forfærdiges Dragter af alle Slags for Mænd og Drenge efter Maal, ligesom forefaldende Reparationer af Klædningsstykker udføres.

I Skotøjsudsalgene sælges der foruden Støvler og Sko af alle Slags, som paa Grund af den billigere Arbejdsløn tages andensteds fra, Træsko i stort Antal. Ved Oprettelsen af Skomagerværksteder, i hvilke der foruden Forarbejdelser efter Maal hovedsagelig foretages Reparationer, er der afhjulpet en særlig Trang.

I Udsalgsstedet for Jærnvarer og Husgeraad er der et stort Udvalg af Køkken- og Stueovne samt af samtlige Husholdnings- og Køkkengenstande.

For at give Fabrikens Folk Lejlighed til at erholde sundt og godt Kød til billig Pris, blev der i 1875 indrettet et Slagteri, der allerede i 1876 betydeligt udvidedes og indrettedes med Damp.

Allerede i 1858 har Fabriken aabnet et Bageri. Brødet leveredes til Omkostningspris mod Mærker, hvis Værdi afdroges i Lønningen. Fra 1874 ophørte Mærkebetalingen, og Brødet solgtes som alle andre Genstande fra Konsum-Anstalten mod kontant.

For at sikre sig, at kun uforfalskede Varer kom til Forbagning, blev der i 1869 anlagt en Dampmølle med 2 Gange.

Hotellet »Essener Hof« har 25 Værelser foruden forskellige Spisesale, Billardværelse og en større Have med smukke Anlæg. For Fabriksfunktionærer er der indrettet Middagsservering til moderat Pris og uden Forpligtelse til at nyde Vin, Øl eller desl. ved Bordet. Vinene leveres fra Konsum-Anstalten og skulle sælges til de af denne fastsatte Priser.

Af **Restaurationer** findes for Tiden 9, for det meste med Billard, Keglebane o. s. v.; ogsaa her maa Drikkevarerne kun sælges for den af Konsum-Anstalten fastsatte Pris.

I 1874 blev der i Colonien Cronenberg og i 1881 i Kolonien Schederhof med Regeringens Tilladelse oprettet et **Ugemarked** for Grøntsager, Brød, Kød, Fisk og andre Livsfornødenheder paa de Fabriken tilhørende, midt i Kolonierne liggende Torve. En Torvemester, til Overholdelse af Orden og Renlighed paa Markedspladsen, er ansat af Fabriken; han har at udleje Markedsborde og Stole til Sælgerne mod en fastsat moderat Godtgørelse, ligesom han paa Købernes Ønske har at veje Varerne paa en forhaandenværende Kontrolvægt mod et ringe Vederlag.

Omsætningen for alle under Konsum-Anstalten i Essen hørende Brancher androg i 1882 3,052,700 Kr., i de udenbys Anstalter 312,390 Kr., i alt 3,365,090 Kr.

I 1882 indførte Essener-Sparekasse **Sparemærkesystemet**; for Fabrikarbejdernes Vedkommende kunne Sparemærker (à c. 9 Øre) erholdes i alle Udsalgssteder; mod Aflevering af 30 Mærker faas en Sparekassebog, hvis Beløb forrentes. Der foreligger dog endnu ikke tilstrækkelig Erfaring for at kunne bedømme Resultatet.

(Sluttes.)

C. T. MÜLLERTZ,
Oberstltn., Repræsentant for Krigsmateriel fra Krupp.

Norsk Bohêmeliteratur.

Christian Krogh: Albertine. — Arne Garborg: Mannfolk.

Begge disse Bøger, der udkom i Slutningen af forrige Aar har hos Publikum vakt et Røre, som det, der undertiden rejser sig, naar et nyt eller befriende Ord er blevet udtalt, og begge har i en Mængde Bladartikler og Opsatser af forskellig Art, saaledes ogsaa i »Tilskueren«, været Genstand for en Ros, der med Sprogets mest lovprisende Udtryk hævede dem til Kunstens sublimeste Højder, hvor de »i Billeder og Syner« maler en Virkelighed, som baade Forfattere og Anmældere »i Liv og Død vil staa inde for« [1]). Den Lyrik, der fordum sprudlede frem i Rytmer og Rim, synes jo nu mærkelig nok at have valgt sig Kritiken til Tumleplads, og da den nu gentagende har haft Ordet, turde et Forsøg paa at bringe Dhrr. Kroghs og Garborgs Værker ned paa Jorden igen maaske ikke være helt overflødigt. Det er dog sikkert dér, de hører hjemme.

Som »Albertine« og »Mannfolk« hører nøje sammen i Tid, ere de ensartede i Indhold og i det Syn paa Menneskene og Livet, der har formet dem. Groet af samme Jordbund og Samfund har de alt fælles fra den snævre, blakkede Horisont til den dunstopfyldte Atmosfære, fra en lidt garçonagtig Tone til en vildledende Opfattelse af abnorme Forhold som almindelige. Og begge de ærede Forfattere har draget Nytte af deres Forgænger Hans Jægers Skæbne. I Stedet for hans uformelige Bredde har de valgt en priselig Knaphed, der gør deres Bøger læselige. Sandsynligvis er det dette tekniske Fortrin, de kan takke for de

---

[1]) Se „Tilskuerens“ Februarhæfte.

Komplimenter, der er regnet ned over dem i Kunstens Navn. Atter og atter har Anmælderne grebet til Ordet Kunst for at udtrykke deres Beundring. Men det gaar nok med Kunst nu om Stunder, som Heiberg i sin Tid skrev om Smagen: »Det er en mislig Ting med det Ord Smag. Siden de Mennesker, som selv er de smagløseste, have begyndt at gøre sig til Smagens Riddere, maa man næsten skamme sig ved at nævne den.« Vi har aldrig haft mindre Kunst i vor Literatur end nu, og ingen Sinde er Ordet blevet hyppigere anvendt. Man synes at ville nære Kunsten udelukkende med mere eller mindre trivielle Sandheder, trukne paa Snor som tørrede Fisk — i E. Skrams Albertine-Artikel hedder det som Kunstens evige Lov: Vær sand! — det bliver i saa Fald en gold Plante, men man tør næppe formene »Albertine« og »Mannfolk« at høre til Arten. Hvis derimod Kunst beror paa den Farve og Fylde, Digteren af sit eget Væsen meddeler det modtagne Stof, paa Hovedtankens Klarhed og dens Genspejling i og Herredømme over de enkelte Led, saa har hin Bohêmeliteratur ikke synderlig med den at gøre.

Og begge Bøgers Maal er lige saa ensartet som deres Midler. Maalet er nemlig at vise Rigtigheden af, hvad en af Hovedpersonerne blandt Hr. Garborgs »Mannfolk« siger: »Ja, vi er nogen Svin. Vi er Svin. Men hvad Satan ska vi gøre?« Dette burde være begge Bøgers Motto. Dog maa tilføjes, at den Bekymring, der skimtes i den sidste Sætning, ikke spores videre i selve Fortællingerne. Men hvor vidt Kunsten egner sig til at tjæne et Maal, som det antydede, derom kan der vel endog blandt de mest »moderne Mennesker« rejses Tvivl.

Æmnet i *„Albertine"* er ikke alene forud behandlet i en Roman af Brødrene Goncourt, men i adskillige andre franske Romaner af tredje eller fjærde Rang. Saa særdeles nyt er Æmnet ingenlunde. Den norske Albertine er Sypige. Vi gør hendes Bekendtskab, da hun sidder »under den indsigende Vinterdag« hjemme i Moderens kummerlige Lejlighed og hører hende udveksle nogle Bemærkninger med Moderen og en syg Broder. Disse Bemærkninger oplyser et og andet vedrørende deres ydre Forhold, men om deres engere Samliv, deres sjælelige Udvikling faar man ingen Besked. Hvis den lille Familje i Nordbygaden fik Besøg af en jævn flink Reporter, vilde han kunne give lige saa værdifulde Oplysninger, som Hr. Krogh fylder hele Kapitel-Afsnit med. Dog jo, saa begynder Albertine en Slags Enetale, rigtignok

lidet naturalistisk, men meget bekvemt for Forfatteren, der uden at ænse Orden og Sammenhæng nu kan meddele os nogle fornødne Iagttagelser og Træk fra Romanens Forhistorie. Der er en Forvirring og en bestandig Tilbagevenden til brugte Motiver. Man indvende ikke, at saaledes er det daglige Livs krogede Gang; ti al Digtning er koncentreret Liv, der ordner det brugelige fra Led til Led og skyder det overflødige til Side.

Med regelmæssig otte Dages Mellemrum føres Albertine frem for Læseren. Hun siger omtrent de samme Repliker, og det samme Tankesæt bevæger sig uafladelig gennem hendes Hoved. Det er Søsteren Olines Skæbne, hun tænker paa. Denne Søster har været Skøge, boet i Vika, men er nu bleven gift med en Gamling og har Vask og Strygning. Hun ejer Hat og Kaabe, som Albertine trænger haardt til at laane, hver Gang hun skal spasere. »Men hun vilde ikke laane noe af Oline — hun vilde ikke have noen tingen med Oline at bestille . . . Det var Løgn, at Oline havde været en uskyldig ung Pige nogen Gang og havde været den Oline, som hun havde været gla i. . . . . Offenlig havde hun været, det var det eneste, som blev igen af altsammen . . . Der laa det Huset, og der laa det Huset, og der var Glasdørene, hvor alle slige gaar ind. . . Hun skønte ikke, at dem ikke heller vilde dø mange Ganger, før dem gjorde sligt, ogsaa — for Penge desforuden — og for saa lidet — to Kroner — sa Jossa — . . . Vilde Oline det gærne, eller var det fælt for hende, var hun ulykkelig, naar de kom til hende, eller hvordan kunde hun se saa fornøjet ud?« Disse Citater, der tillige kan tjæne som en Prøve paa Bogens særegne Duft, dens »diskrete Kunst«, som det nok hedder, antyder, hvad Sypigens Tanker kredser om gennem Bogens første Halvdel. Det svækker i høj Grad Interessen, at Albertine fra første Færd optræder saa aldeles abnorm. Baade gennem hendes Gnavenhed mod den gamle Moder og disse evindelige Betragtninger over Søsterens Tildragelser ytrer sig en Sygelighed, der ikke er meget troværdig hos en voksen og normal udviklet Sypige, der altid har haft sit Ophold blandt en stor Bys Proletariat. Fra Legepladser, fra Danseboder, fra smaa og store Veninder vil en saadan Pige have ganske god rede paa de Ting, Albertine sidder og grubler over med en landlig Uskyldigheds Enfold. Men bedst som det er, falder hun ogsaa ud af Rollen, saaledes Side 46, hvor Synet af Oline fremkalder følgende Reflextion: »For nej, det kunde hun ikke skønne, at Skæbnen skulde slippe

hende (Oline) aldeles igen, naar den først havde haft Tag i hende — og Edderkoppen der oppe, den lod jo ikke noen Flue komme ud af Nettet — gjorde den det, saa var det jo ikke saa farligt, — jo pyt, hvis de kunde blive skikkelige igen!« — Til andre Tider græder Albertine meget, baade ved Nat og Dag, og da der endnu ikke er forefaldet det ringeste, er denne Bevægelse aldeles ufattelig, men derfor lægger Forfatteren ikke mindre Vægt paa den. Og hendes flittige Syssel med de delikateste Alkovehemmeligheder avler til sidst ganske fine Fornemmelser. I sine Fantasier over Bryllupsnatten bliver hun sensibel' som en fransk Klosterfrøken og tænker paa at rømme sin Vej som — ja, der er jo flere Romanheltinder at vælge imellem. Fremstillingen heraf er et af de Steder i Fortællingen, der til en Afveksling er kostelig affekterede, indtil den ved at drage hendes Moder ind i denne Tankegang atter bliver raa, men lige usand. Ensformigheden i Albertines Tilværelse bliver nu afbrudt dels ved Kirkebesøg dels ved Spasereture med Veninden Jossa. Kirkens Indflydelse bliver af mindst Varighed. Første Gang, hun er i Kirke, finder hun Freden, føler sig glad og lykkelig, men hvorfor, hvilke Sindsstrømninger, der betinger denne Tilstand i Modsætning til, at hun næste Søndag finder, at »det var slut med det ogsaa«, og kun husker, at de gamle Kællinger sang saa stygt, — det oplyses ikke. Skøndt »Albertine« dog — bortset fra de hyppige Spring i Karaktertegningen — synes at være en trofast, hjemmeflittig Syerske, ret venlig mod den forkrøblede Moder og fyldt af Rædsel for Søsterens Skæbne, for Politiet o. s. fr. gaar det meget nemt for Forfatteren med at kaste hende ind i Gadelivets og Dansebodernes løse Selskab. Blot en Venindes Opfordringer og saa en Mistanke hos Husets Folk om, at hun gaar samme Vej som Oline. Men hvorfra kommer denne Mistanke, der faar en saa afgørende Indflydelse paa Albertines Skæbne? Hvor stor eller ringe Skyld har hun selv paa dette Punkt? Her er Forfatteren særdeles ordknap, medens han ofrer lange, impressionistisk forvirrede Beskrivelser paa en Aftenvandring, da Albertine gaar og ser paa Stadsen i de oplyste Butiksvinduer, og paa Syttende-Majdagen, da hun følger Moderen og Broderen til Fest.

Over Fortællingens sidste Halvdel er der mere Fart, men der forekommer rigtignok ogsaa endnu større Spring i Udviklingen, og den motiverende Underbygning savnes fuldstændig. Det

er vanskeligt at genkende Albertine blot fra Side til Side. Hartad utrolig er det, at hun lader sig lokke hjem i Politifuldmægtigens private Bopæl — som Arbejderbarn vilde hun være bedre underrettet om Politiets Magt — men naar hun sætter sig til at drikke Sherry med den plumpe Kvindeforfører og sluttelig forsvinder bag Forhænget til hans Soveværelse, saa har hun skiftet baade Ham og Natur. At hun først lidt senere bliver »lysvaagen, ædru og angest til Døden«, turde være et saare vilkaarligt Træk. Efter den raat skildrede Voldtægtsscene venter man hos en Forfatter, der vil være saa moderne som Hr. Krogh, en dristig, hensynsløs, men ved Sandhed og Nyhed virkende Afsløring af Sypigens sjælelige og legemlige Tilstand — ti man huske paa, at det fysiologiske spiller Hovedrollen i den Art Bøger — og saa faar man følgende udtømmende Forklaring: Gud, hvor hun hadede ham! Hvorledes dette Had forsvinder, meddeles ikke, men allerede paa næste Side har Albertine atter været hos Fuldmægtigen. Resten af Bogen er nogle løseligt forbundne Optrin, der tablaumæssigt viser, hvorledes Albertine gradvis synker, indtil Forfatteren tager Afsked med hende som Skøge. Det er stadig de ydre Omgivelser vi faar bedst Underretning om, medens Albertines Personlighed er saa ubestemt svævende som en fjærn Lystaage. Kærnen aner vi ikke. Et enkelt af disse sidste Optrin, nemlig Scenen hos Politilægen, er ligesaa affekteret som den er usand, og i Albertines Slutningsrepliker, da hun om Natten raaber efter Herrerne, som gaar forbi, hører man ligesom Knipset af en indeklemt Raahed, der ikke har turdet give sig Luft før. Fortællingens Bipersoner toner frem og forsvinder paa den vilkaarligste Maade af Verden. Vi ser dem bestandig fra samme Side og i de samme Situationer. Hverken i den grove og grelle Tegning af Veninden Jossa, Politifuldmægtigen eller af de to Venner Helgesen og Smith er der mere Karakteristik end i Gadevisernes plumpe og luneløse Illustrationer. Hr. Krogh synes at have haft til Hensigt at skildre en almindelig Eksistens med alle dens hverdagslige, stilfærdige, kummerlige Begivenheder, der undertiden kan være rystende nok, men de talrige slaaende eller overraskende Smaatræk, der giver Livet Fart, viser dets Mening og Sammenhæng, selv i den elendigste Rønne, er gledne ham forbi, og saa har han taget sin Tilflugt til sensationelle, modbydelige Begivenheder og svøbt dem ind i lange Beskrivelser af Lokaliteter, Lysvirkninger, Tøjstoffer o. s. fr. for at give dem et

saa dagligdags Præg som muligt. Til dem, der har rost Forfatterens Sprogkunst, overlades det t. Eks. at finde Tankeforbindelsen i følgende: »Hun havde svaret, at Tøjet hendes var borte for at farves. Men Vintertaagen stod ikke fuldt saa fast udenfor, og det var noen lysere Luger i det graa.« Af slige Skødesløsheder er der nok. Stilen maa ved sin fuldstændige Mangel paa Skønhed og Rytme, der ingenlunde erstattes af en vis Impressionisme i Foredraget, forekomme de fleste taalelig.

Man har, navnlig blandt Damerne, opholdt sig over, hvad Hr. Krogh har villet med sin »Albertine«, om Fortællingen bør opfattes som et Indlæg mod Utugt, Prostitution eller bare mod Politilægens Visitation. Jeg ser i al denne Debat mere et Udtryk for kønne og fromme Ønsker end en nøgtern Forstaaelse af Bogens Indhold. Som jeg har søgt at hævde i det foregaaende, er »Albertine« en kold, gemytsløs Fremstilling af en Række ydre Optrin, der fortæller, at en fattig Sypige demoraliseres og bliver Skøge. Og saa lidt som Bogen er et socialt Indlæg — det skulde da være, som Bj. Bjørnson har ment, mod Visitationen — saa lidt tør man tillægge den Værdi som sand Menneskeskildring, som Poesi. Den ejer paa intet Punkt Livets Sandhed og Dybde. Vi ser intet stort bukke under gennem Kamp, vi ser ingen nok saa svage, forkrøblede Spirer hæve sig mod Lys og Luft. Naar andre Forfattere, lige fra Almqvist til Bret Harte og Maupassant, har behandlet Æmner af samme Art, var det for dem Hovedsagen at vise, hvorledes det oprindelige, menneskelige Hjærtelag brød frem gennem Lastens Skorpe. I »Colombine« har Almqvist ladet en nedværdiget Kvinde blive greben og lutret af en stor Lidenskab, og naar Maupassant i »Mademoiselle Fifi« udmaler en natlig Orgie, sker det for at vise, hvorledes Kærligheden til Hjemmet, til Frankrigs Jord og Hæder, Agtelsen for dets Kamp, for dets Kvinders Dyd, vaagner i en stakkels Glædespiges Sjæl; Orgiet tjæner til at give hendes opflammede Sindsstemning Relief.

Men Krogh gør ingen Forskel paa ondt og godt. Herved svækkes Skildringen af Albertine end yderligere; ti vi faar ikke rede paa, hvad der egentlig bevirker hendes Fald. Nogle Kritikere have fundet, at Ansvaret udelukkende faldt paa hendes Omgivelser, ja man har endog givet det taalmodige abstrakte Samfund Skylden, men i »Tilskueren« skriver Hr. E. Skram: »Samfundet besørger det omtrent altsammen, hun lægger blot en lille

Del Vilje og en større Del Mangel paa Vilje til« [1]), og lidt efter hedder det, at om Aarsag og Virkning i Fortællingen maa Læseren selv danne sig en Mening. Men denne Mening er vi rigtignok vant til at fordre af Romanforfatteren selv, ikke i direkte Ord, men udtalt i Værkets Komposition og Resultat. Hans Opgave er det at blotte de Skæbnetraade, som vi ikke ser i det daglige Liv om os og ofte finder »uudforskelige«. Særlig i en Bog som »Albertine« havde det været af Interesse at se den fint nuancerede Skyld paavist. Etsteds hos Turgenjew hedder det omtrent saaledes: Ligesom Skyerne først stige op af Jordens Skød, skiller sig fra den og fjærner sig og endelig vender tilbage til den igen med Velsignelse eller Ødelæggelse i Følge: saaledes danner der sig omkring og oven i Købet ud af hver enkelt iblandt os en Slags Atmosfære, der virker tilbage paa os enten ødelæggende eller velsignelsesrigt. Med andre Ord: Enhver af os er paa samme Tid sin Skæbnes Skaber og dens Skabning.« Om et saadant Forhold har Hr. Krogh ikke Anelse. Tilfældigheder og stræng Lovbundethed er for ham ligesom godt og ondt uden Forskel og flyder kaosagtigt om i hans Bog. Beror det maaske paa, at Hr. Krogh, der hører til de saakaldte »revolutionære« Forfattere, har omstyrtet den gamle Ret, men endnu ikke sat nogen ny i Stedet?

Hvorfor slipper han Albertine, da hun er bleven Skøge? Er det maaske, som Hr. Skram udtrykker det, fordi hendes »borgerlige Død« er indtraadt? I saa Fald er Hr. Krogh mere rigoristisk, end man skulde tro om ham. Set i og for sig er alle Sunde jo ikke lukte for en Kvinde i hendes Stilling, og om Albertine ved vi alt for lidt til at skønne, hvorledes det videre skal gaa hende. Saa fattigt bliver Resultatet, naar en Forfatter ikke med Alvor og Kærlighed skrider til sin Opgave. Men for øvrigt turde der være noget ret karakteristisk i, at Hr. Krogh, uagtet sin meget priste Dristighed, ikke tør følge sin Heltinde længer. Jeg tror, det hænger sammen med et stærkt Drag af Spidsborgerlighed i vor nyere Literatur. Den moderne Dristighed

---

[1]) Hr. Skram fortsætter: „Kun at man ikke et Sekund maa tro, at Forfatteren har et saa abstrakt Begreb som „Samfund“ i sit Hoved eller et saa afskyeligt Ord i sin Mund.“ — Ja vist er det afskyeligt, men naar det nu alligevel er dette Samfund, der er Tale om, vilde det saa ikke være det ærligste og simpleste at nævne det?

eller Vildskab, om man vil, i Bøgerne, har, naar det kommer til Stykket, mere honnet Ambition end varmt Zigeunerblod i Aarerne. Man erindre blot Værker som »Et Besøg«, »En Forlovelse«, »Mimoser« og »Tre Par«. Ingen Sinde har man i vor Literatur set en saadan Ængstelse for at tale ligefremt. Der er noget saa uendelig snusket, ufrit og forkomment i den Maade, hvorpaa Forfatterne grupperer og manøvrerer med Motiver og Karakterer for at klare det voveligt anlagte Æmne med en Tvetydighed eller skjult Frivolitet. Det er en Fribytterlyst, der plaffer med Hyldebøsser.

Og saaledes til syvende og sidst med »Albertine«.

Arne Garborg benytter i *Mannfolk* Bondemaalet til at fortælle om Kristiania-Forhold. Dette kaster noget vildledende over Fremstillingen, men til Gengæld lider denne ikke under Mangel paa rent elementære Skriveregler og er saaledes nok saa læselig som »Albertine«. Garborg er Skribent og af dem, som det koster Kamp at skrive. I »Bondestudenter« var der nedlagt et stort Arbejde, uden at det dog lykkedes at forvandle et Stykke Nationaløkonomi til Poesi. Fra disse økonomiske Studier har han nu vendt sig til Driftslivet, men saa stor en Fejl, som det var, at han i den brede Skildring af »Bondestudenternes« Galleri udelod alt, hvad der vedrørte Kønslivet, saa vist er det en ikke mindre Fejl, at han i »Mannfolk« kun synes at have Øje for dette. Om Helten i en af H. C. Andersens Romaner hedder det, at han »havde ingen Anfægtelser«, og hermed menes kødelige, om de Garborgske Helte kan man omtrent sige det samme, men i anden Betydning: de have ingen moralske Anfægtelser.

Det er en Ungdom af Studenter og Malere, af Borger- og Arbejderdøtre, for hvem Kønsdriften er Tilværelsens Hovedfaktor; Maden kommer saa som Nr. 2, og i Virkeligheden kender de ikke flere. At der endnu hist og her i Bogen forekommer gamle, romantiske Betegnelser som Kærlighed og Elskov maa vel tilskrives gammel Vane, baade smaa og store Følelser har absolut veget Pladsen for Drifterne. Og det er ikke — som man maaske kunde formode af Hr. E. Skrams Anmældelse — en særlig Kaste disse »Mannfolk«, nej, de er tagne rundt om fra de fine, dannede og fra de simplere Lag, fra forskellige Livsstillinger, men den ensidige, fysiologiske Behandling, de underkastes, gør dem rigtignok saa ens som Dyr i Brunsttiden. Mandfolkene har deres

Specialiteter, en forfører helst Tjænestepiger, en anden helst Cigarjomfruer, og naar de ikke lever i en Atmosfære af Drik og Utugt — Kvinnfolki »trak«, og Mannfolki »slog an«, som det hedder paa det Garborgske Maal — saa har de Tømmermænd, Pengemangel, Ærgrelse, Frygt for visse Sygdomme, og for saa vidt ogsaa noget de kalder »Samvittighed«, skøndt det er en Flothed at holde den. Saa tilstaar en, at han rangler for meget — »Ja gu gør eg det! Men kva skal ein gjera, naar ein ikkje eig Glede elder Hyggje i sitt Liv? Maa ein so ikkje vera glad for, at ein har Brennevin i all fall?« Spørgsmaalet stilles jævnlig, men finder ikke et fornuftigt Svar i hele Bogen. Der spørges, svares, handles bestandig ens, Mænd og Kvinder, alle har de omtrent samme Forudsætninger, samme Hensigter, der ikke rækker ud over legemlig Nydelse. Den Portion »moderne Livsvisdom«, der kan hentes fra Menneskeskildringer som »Mannfolk«, er vistnok af saare gammel Dato, og blandt Samfundets Bundfald vil man finde den i Virksomhed.

Nogle Citater viser bedst, hvorledes disse »Mannfolks« Liv er Gentagelse næsten fra Scene til Scene og derfor saa lidet belærende som en Skala af de samme Paradigmaer. Der er Malerne Bjølsvik og Otto Nielsen, som sidder og taler om Constance, forhenværende Model og Maitresse: »ho laag og galopperad og skulde døy i Nott elder i Morgo tidlig. Men det var det beste, som kunde henda henne, meinte Nielsen, so slap ho aa koma i Vik'a. Skaal! — — Ja, og so var det Systeri, Ottilie; den vakra fjortenaars Ungen maatte alt gaa paa Gata etter Herrar for aa tena Mat til Huset.« Præsten havde sagt, at Constance ikke var angerfuld nok. »Liksom det var saa leet aa angre paa det, som har vært den eneste Moro i Verden.« Nielsen mener, at »so lengje der var Kvinnfolk, som selde seg, so maatte me vera galne, um me ikkje kjøpte;« men Bjølsvik »lagde i Veg med svære Ord um alle desse Kvinder«, som leet seg forsyrgje av Mannen sin, men gjek og pinte Livet av han samstundes.« Ikke des mindre føler han sig tiltrukken af disse i den Grad, »at kunde me ikkje faa Damur med oss, so tok me Tævur. Ja gu gjorde me det, ja.« Men naar den samme Bjølsvik møder Dagmar Dyring, som han paastaar at elske, fordrer han den hvideste Uskyld. Modsætningen kan være meget sandsynlig, men Forfatteren har ikke vist os det. Saa er der Fætterparret Georg Jonathan og Laurits Kruse, af hvilke den første tilbyder den

sidste et Kursus i Usædelighed, naar han en Gang bliver ked af sin Dyd. Begge begynder deres løse Forbindelser med Døtre af Folket, men gør snart den samme Erfaring, som »Social-Demokraten« nylig fremsatte, at Arbejdernes Døtre des værre ikke endnu er udviklede nok hertil. Det gaar let for Georg Jonathan at faa Sypigen Emilie overtalt. Med den naiveste Alvor hedder det: »Det var hans Meining, at han vilde faa henne til aa forstaa seg so heilt ut, at naar dei eingang maatte skiljast, skulde ho vere likso god som fyrr, berre saa mykje meir utviklad.« I Følge denne Udvikling havner Emilie i Prostitutionen, og Georg Jonathan finder Julie Lindner, »ei Kvinne, som var intelligent og fri«, ja i det Mon, »at det stundom var han, som maatte minna um, at dei ikkje hadde Politibrev.« Efter nogen Tids Samliv udvikler denne intelligente Dame imidlertid saa megen Snildhed, at hun faar Hr. Jonathan bugseret ind i den hellige Ægtestand, som han er saa ræd for. Men hvorledes Omslaget foregaar, først hos hende, da hun bliver hans Elskerinde, og siden hos ham, da han gifter sig, forbliver uopklaret. Al Digten beror ganske vist paa en Skabelse, men Forklaringen: han bød det, og saa stod det der, er ikke altid fyldestgørende. Laurits Kruse har uden Kursus opdaget, at »det var ikkje sant, at ein Mann var leid av ein Gjente, so snart han hadde naatt det, han vilde«, og saa vedligeholder han Forbindelsen med sin Husværts Tjænestepige. Denne Vært er for øvrigt ingen anden end Daniel Braut fra »Bondestudenter«. I de første Kapitler optræder han som en af Hovedpersonerne i den ny Fortælling, ligesom Tjænestepigens Yndigheder ogsaa truer hans begivenhedsløse Liv med en Katastrofe, men saa skaffer Forf. ham pludselig et Embede, og vi hører ikke mere om ham. Beretningen ophører, længe før den er færdig. Des mere uforbeholdent fortæller Hr. Garborg om Forholdet mellem Laurits Kruse og Tjænestepigen Helene. I Scene efter Scene ser vi Kynismen fremstillet med de mest nøgtern-brutale Ord. Sanselig Tilbøjelighed, Last, Foragt virker uafbrudt dragende eller frastødende paa de to Personer i deres indbyrdes Forhold, men den ene Følelse bliver i sin aandsforladte Goldhed lige saa modbydelig som den anden. Samtidig forlover Kruse sig med Dagmar Dyring, der er emanciperet og fuld af Dydskrav. »Og so sa han (Kruse), at det vilde vera godt, um Mennerne kunde læra litt Moral i dette Stykket; for det var nok eit fælt Liv, mange Ungkarer førde. Han hadde høyert meir um det, enn han hadde Hug til

aa tro.« Hele dette Ungdomsliv kulminerer en Aften i Studentersamfundet i Raabet: »lat os naa faa noe lidderlig!« og »rundt Bordet sang des liderlege Visur, fortalde liderlege Sogur »og hadde fælt til Moro.« Bag efter ofrer Forfatteren endnu en lang, men interesseløs Beskrivelse paa en Nattevandring i berygtede Gader. Og naar Rusen er forbi, trøster man sig med følgende Filosofi: »Pytt, der var ikkje faarlegt aa liva, naar ein hadde ein Drope Blaasyre henne i Skaapet. Det skulde kvar Mann ha; ein vart so rolig av det. Ein raadde for Tingen sjølv daa, kunde gaa naar ein vilde, sleppa fraa alt, Synd, Sjukdom, Stræv, Plikt, uff! berre gaa sin Veg; adjøs!« — — Summen af alt dette er nævnt: »Ja, vi er noen Svin. Vi er Svin« — og dog alligevel Hyklere, burde man tilføje. Det er denne Kristiania-Ungdom, Hr. Garborg har viet sin Bog, og det er om den, Hr. Skram forkynder, at den »en sjælden Gang udsender en Profet, hvis Gerning skinner over Norden«. Dette er vistnok i sig selv en Profeti; ingen af de Garborgske Helte er Profeter, og fra Virkeligheden kender vi lige saa lidt deres Lys.

Om disse Forhold fortæller Hr. Garborg nu uden Spot og Ironi, uden Lune eller Munterhed, i en Tone, der er haard og kold, og som de fleste vel vil finde raa, ikke alene hvor han gengiver andres Tale, men ogsaa hvor han selv beretter. Vi er her — som hos alle de norsk-danske Bohêmeforfattere — lige fjærn fra den Indignation, der skaber Vers, og fra den blussende, sanselig glade Ungdom, der ogsaa fra en Storm- og Trængselsperiode kan hente Sødme og Melodier. En tung, klam, livsdræbende Taage ruger over disse Skildringer og hindrer enhver Udsigt baade frem og tilbage. Personer og Forhold, der absolut burde udleveres til komisk Behandling, tager Hr. Garborg paa med den dybeste Bedemands-Alvor. Man hører undertiden indvende, at Mangel paa Lune og Vid og komisk Ævne ikke tør bebrejdes en Forfatter, formedelst han ikke selv kan skaffe sig i Besiddelse af sligt; men hertil er at svare, at det nu en Gang er digteriske Egenskaber, og at der gives Æmner, ved hvis Behandling de er aldeles nødvendige. Det er netop ved disse Egenskaber og ved en dyb, følelsesfuld Humor, at t. Eks. Aug. Strindbergs Skildringer fra »Røde rummet« staar saa uendelig højt over D'hrr. Kroghs og Garborgs Romaner, eller rettere ingen Sammenligning tilsteder. Dertil kommer, at »Mannfolk« er om mulig endnu løsere komponeret end »Albertine«. Værket er ikke gennemstrømmet af nogen

Tanke, der fuldender sit Kredsløb og saaledes kan frembringe et Helhedsindtryk. Personerne indføres paa den mest vilkaarlige Maade, deres Forhistorie og ny Oplevelser blandes i en ofte forvirrende Grad, og endelig slipper Forf. dem atter, uden man indser en rimelig Grund derfor. Det samme gælder selve Bogens Slutning. Hvorledes gaar det videre med Trekløveret Kruse, Helene og Dagmar Dyring? Og Georg Jonathan, den stovte Angelsachser, der ikke vil lade sig snyde, bliver han ikke snydt alligevel? Eller forstaar han at gøre sig betalt uden for Ægteskabet, der har taget Glansen af Julie Lindner? »Ho var ikkje Dame, ho var Dotter av ein Hotelvert. Um ei Tid kom han til aa elske henne likso »pent og lidenskabsløst og pligtmæssigt«, som andre Ægtemænd elsked deres bundne Kvinnur.« Der ligger vel ikke stor Vægt paa disse Spørgsmaal, men Bohêmeliteraturen stiller dem ikke større.

Og endnu mindre end Behandlingen tror jeg Æmnet i denne Literatur i Stand til at hævde nogen poetisk Ret. Som allerede sagt er Mad og Kønsdrift de to Akser, om hvilke alt drejer sig, Maalet for al Higen og Krav hos den Generation, Dhrr. Garborg, Jæger og Krogh skriver om. Fra først til sidst fremdrages det rent sanselige Moment i Kærligheden som aldeles eneraadende, bestandig bukker Viljen under for Driften, Mænd og Kvinder er en Hob sultne eller brunstige Dyr, der jager vildt om efter hverandre. Ingen human eller inderlig Følelse gaar jævnsides med denne plumpe Sanselighed, ingen dyb, ren Lidenskab gaar rensende eller befriende gennem denne plumrede, bryndehede Luft. Disse Forfattere tror ikke mere paa Kærligheden, en stor sjælelig og legemlig Lidenskabs Magt, eller ogsaa kan de ikke fremstille den, fordi de ikke i sig selv bærer Muligheden for en saadan Følelse. Derfor er det uberettiget at hente Sammenligninger fra den store Literaturs djærve og sanselig friske Skildringer, hvis Formaal det var at fremstille en Sjæls Kamp i dens Vælde, Undergang eller Sejr. Men Hensigten i »Mannfolk« og »Albertine« er kun at bekræfte Bjølsviks ovenanførte Ord eller at fremstille, hvad Poul Møller med god Grund fandt væmmeligt: »en Marekats Liderlighed.«

End ikke som tørre, golde Virkelighedsstudier, der fremtræder uden Fantasiens og Følelsernes Befrugtning, tør man tillægge disse Bøger nogen Vægt. Dhrr. Garborg, Krogh o. s. v. kan længe nok paastaa, at saaledes har de set Livet, at saaledes er deres Erfaringer, man vil svare dem, at deres højst en-

sidige Iagttagelser hidrører fra en lille Kreds, hvor abnorme Forhold er raadende, og at de derfor intet almengyldigt Værd har. Men enten den Art Studier kommer fra et større eller mindre Omraade, saa snart de fremtræder i Poesiens Klædebon, tør man vel fælde dem med de gyldne Ord, Georg Brandes en Gang har udtalt, at det er ikke Digterens Opgave at være Menneskehedens Bagvasker.

De mange æstetiserende og moraliserende Penne, som Bohêmeliteraturen har sat i Bevægelse, har ikke blot skrevet højst modstridende Ting, men tillige i den første Sensations Hede saa forkerte Ting, at en nærmere Overvejelse maa tilbagekalde dem. Man har t. Eks. prist D'hrr. Garborg og Krogh for deres uhørte Mod ved Behandlingen af vanskelige ɔ: kønslige Forhold — i det hele drives der nu om Stunder en frygtelig Humbug med, hvad man kalder literært Mod. Som om vi ikke hver Dag i originale og oversatte Bøger saa den Art Æmner behandlede, som om man løb den ringeste Risiko! Det literære Mod viser sig nu i Opgavens Sceneri i Stedet for i dens indre Vanskelighed. Maaske er de norske Bohêmeforfattere gaaet noget videre i Brugen af raa og slibrige Udtryk, end man her til Lands er vant til at se, men, literært set, hvad vejer saa vel det? Siger ikke en af Naturalismens Forsvarere selv i »Mannfolk«: »Dei (Digterne) kunde skrive »Schøne Minka« og slikt noke; det kunde dei; men skildre Livet; ikkje Tiendeparten av det, som gjekk for seg kunde dei nemna. Skildre Livet, naar dei ikkje kunde bruka eit Ord som — Bjølsvik nemde Ordet.« Men naar D'hrr. alligevel ikke vover at fremsætte den usminkede Virkelighed, og det dog er den, det kommer an paa, hvad er vel saa vunden? Og for ikke blot at holde os til de nyere Bøger, ogsaa i den ældre nordiske Literatur vil man finde Skildringer af erotiske Forhold, af en djærvt og muntert levende Ungdom, der giver Sandheden alt, men de er rigtignok gjorte med stor psykologisk Sans og Finhed eller Lune og Fantasi. Man har selv blandt Folk, der er enige om ikke at tillægge den norske Bohêmeliteratur noget digterisk Værd, opholdt sig over dens etisk opdragende Betydning, og vore sædelighedsreformerende Damer har haft meget travlt med at søge Støttepunkter og Materiale i dens Arkiver [1]). Hvad de »etiske Værdier« angaar, saa er der dog næppe nogen, der for Alvor tør tilraade Anvendelsen

[1]) Se bl. a. Aprilhæftet af „Kvinden og Samfundet."

af »Albertine« og »Mannfolk« som Ungdoms- og Folkelæsning, og til de ovennævnte Damer maa det maaske være mig tilladt at fremsætte et beskedent Raad: Saafremt De mener det alvorligt med Deres Opgave, saa tilvejebring et lægevidenskabeligt Materiale, men lad Dem dog ikke allarmere af literære Fantasterier eller Styverfængerier til at tale om »Samfundsskrig« o. lign. Som det foregaaende maa tydeliggøre, og som Hr. E. Skram ogsaa hævdede i sin Kritik, er det ikke D'hrr. Kroghs og Garborgs Sag at prædike Moral. Det vilde være haabløst at søge efter det ringeste Indlæg mod Prostitutionen i en Bog som »Albertine«. Tvært imod, da Bogen hviler paa den naturalistiske Opfattelse af Forholdet mellem Mand og Kvinde, der har sat Kønsdriften i Stedet for Kærligheden som Livets Centralkraft og kræver dens ubetingede Tilfredsstillelse, kan der fra den Side ikke indvendes noget mod en Skøges Levevej.

Hvad Bohêmeliteraturen literært og socialt vil er udtalt med rene Ord i et af D'hrr. Krogh og Hans Jæger redigeret Blad. Den moderne Ungdom — hedder det — skal ved at præstere en naturalistisk Literatur gøre sin Vilje til Almenhedens. Og denne Literatur skal indeholde denne Ungdoms »eget virkelige Liv«, det bliver dens Opgave »at hæve denne Ungdoms Privatliv til Offentlighed.« Hr. Krogh har sine Tvivl om, at det bliver ret mange af den moderne Ungdom, som saaledes vil »klæ sig selv af og fremstille sig for Offentligheden i al sin Nøgenhed? For« — skriver han videre — »der er noget, som hedder »Bluſærdighed« — et sørgeligt Foster af denne Ungdoms forkvaklede Opdragelse og kanske det, som det bliver vanskeligst at faa fordrevet.« Et andet Sted udraaber dette Bohêmeorgan: »Ned med vore »store« Digtere! — vi vil ikke længer taale, at de staar vor Literatur i Vejen — ned med dem! . . Det er jo nu kommet saa vidt, at de selv har opgit sit literære Bo. De er jo havnet i Farcen allesammen — og Farcen er den literære Fallit.« Der efter benævnes en hel Række af Bjørnsons, Kiellands og Ibsens sidste Arbejder som »Farcer« eller »Fanteri«, og D'hrr. Krogh og Jæger spørger: »Hvordan i al Verden kan Forfattere, som har læst moderne fransk Literatur, vove at by os sligt?« Mage til et Snobberi, som der ligger i denne for øvrigt ikke ny Udtalelse, skal man lede om. Hvad i al Verden behøver en nordisk Digter at bekymre sig om, hvad de parisiske Forfattere foretager sig. Er han maaske Digter i Kraft af deres Naade eller i Følge en Parole? Mon de Kritikere,

der har bragt Garborg og Krogh deres varmeste Hyldest, ogsaa vil istemme disse Udtalelser? Konsekvent bør de gøre det, ti det er blot den teoretiske Side af Sagen, medens »Mannfolk«, »Albertine« o. s. v. er den praktiske. Men en hel Del af Lovsangskoret bør sikkert skrives paa den menneskelige Godtroenheds Regning, der iblandt den elskværdige Jonas Lie, hvis Værker maa være modne til samme Skæbne som Bjørnsons og Ibsens. Hans Udtalelser om Kroghs og Jægers Produktioner har kun ringe Vægt saa længe hans egne Bøger er hine diametralt modsatte.

Nærmere at dvæle ved Hr. Kroghs og Konsorters literære Fremtidsvuer turde være overflødigt. Deres Latterlighed og Frækhed er aabenbar for alle, deres Virkeliggørelse vil kun vække Opmærksomhed hos Sædelighedspolitiet. Her i Danmark har vi jo set den offenlige Mening vende sig bort fra den importerede Naturalisme og de bedste Penne svigte den. I Norge vil den — mere hensynsløs som den er — endnu hurtigere løbe Linen ud. Muligvis var det god Vin, der en Gang blev budt os i rigt prydede Skaaler og under festlig Sang; men forbavsende er det, saa hurtig man er naaet til Bærmen.

Bertel Elmgaard.

Økonomiske Spørgsmaal behandlede i Studentersamfundets Smaaskrifter.

I den Række Smaaskrifter, som Studentersamfundet har udgivet, findes tre Afhandlinger om nationaløkonomiske Spørgsmaal, nemlig:

G. A. Hagemann: Om Sukkerdyrkning og Sukkertilvirkning.

Marcus Rubin: Englands økonomiske Magtstilling.

Emil Meyer: Penge.

Fælles for disse tre Afhandlinger er: Klarhed, Korthed og Livlighed; de tre Hovedbetingelser for at et Skrift kan være virkelig populært.

Man har her i Landet været altfor meget smittet af den tyske saakaldte Videnskabelighed. Jo mere indviklet systematisk Behandlingen var, jo tungere og uforstaaeligere og vidtløftigere Fremstillingen var, desto mere værdsattes den; man forvekslede Tunghed med Dybsindighed, og Vidtløftighed med Lærdom. Mange Mennesker har en Tilbøjelighed til at vurdere et Skrifts Betydning efter den Anstrængelse det har kostet dem at komme igennem det, og en kort, let læselig Afhandling, som en af de ovennævnte af Studentersamfundets Smaaskrifter, agter de ringere end en halvfordøjet, vidtløftig, tungtforstaaelig Fremstilling af det samme Æmne, uagtet der hører langt større Indsigt og Dygtighed til at skrive populært. En »lærd« Fremstilling af Sukkerdyrkning og Sukkertilvirkning kunde sikkert mange skrive, men der er næppe nogen anden her i Landet end Hr. Hagemann, der har en saa dyb Forstaaelse af dette vanskelige Spørgsmaal, at han har kunnet fremstille det saaledes, at det er blevet let forstaaeligt for enhver Læser. Enhver Tanke kan fremstilles klart og let forstaaeligt, men det er ikke enhver Forfatter, der har trængt saaledes til Bunds i Sagen, at han er bleven i Stand til at gøre det.

Af de tre nationaløkonomiske Afhandlinger er de to, Hagemanns og Rubins, allerede gamle og velkendte, den tredje, Meyers,

der er ny, skal jeg her tillade mig at henlede Opmærksomheden paa.

Emil Meyer: Penge.

Der udvikles først, hvad Penge er. Det er de Genstande, der bruges som Omsætningsmiddel og som Værdimaal. Det paavises, hvorledes Udviklingen er gaaet for sig, hvorledes man paa ethvert Kulturstandpunkt har anvendt de Genstande til Penge, hvis Værd var mest kendt og mest anvendt; Jægerfolkene brugte Huder til Penge, Nomadefolkene Kvæg, agerdyrkende Stammer Korn og Bønner, indtil alle efterhaanden samlede sig om at benytte ædelt Metal, Guld og Sølv. Det er et Vidnesbyrd om Forfængelighedens Magt, at Smykkerne og at Metaller, der anvendtes dertil, blev det fælles Værdimaal og Omsætningsmiddel for alle Folkeslag. Paa et senere Standpunkt støttedes denne Udvikling derved, at Guld og Sølv besidde Egenskaber, der i særlig Grad gør dem bekvemme til at anvendes som Penge, og i Nutiden er disse Egenskaber bleven det ene afgørende.

Derefter behandles Spørgsmaalet om Pengenes Værdi. Det er lykkedes Forfatteren at gøre dette i og for sig lidt tørre og abstrakte Æmne klart og interessant; særlig henledes Opmærksomheden paa Pag. 12 og 13, hvor der fremstilles Virkningen af en Stigen eller en Falden af Varepriserne og den Indvirkning, som dette har paa det økonomiske og sociale Liv. Der gives Oplysninger om den aarlige Produktion af Guld og Sølv og om de Beholdninger deraf, som findes i den civiliserede Verden, og Oplysningerne gives i faa slaaende Hovedtræk.

I den følgende Afdeling »Mønter og Møntvæsen« defineres Mønt som: »en vis Vægtdel af Metal, som man har givet en hensigtsmæssig Form, og som er forsynet med et Stempel,« altsaa »en stemplet Barre«. Heri er jeg ikke ganske enig med Forf. Det maa indrømmes, at han har vægtige Autoriteter paa sin Side, navnlig de fleste tyske Nationaløkonomer. Men det er alligevel ikke rigtigt. Det, som gør Mønten til Mønt, er ikke Metallet, men dettes Præg i Forbindelse med Møntloven. Møntens Værdi beror i første Linje ikke paa dens Metalindhold, men paa Møntlovens Bestemmelser. At det forholder sig saaledes, kan man bl. a. se deraf, at selv om en Mønt slides, og altsaa dens Metalindhold formindskes, beholder den dog den samme Værdi; først naar Mønterne gaar ud af Landet og altsaa kommer udenfor Møntlovens Omraade, er det Metalindholdet, der bestemmer

deres Værdi. Forf. anfører selv et Eksempel, at nemlig den hollandske Gylden for en Del Aar siden havde større Værdi end dens Metalværdi, og der kunde anføres en Mængde lignende Eksempler. En Mønts Metalindhold danner Minimumsgrænsen for dens Værdi, den kan ikke synke i Værdi under Værdi af dens Metal, ti i saa Fald vilde man indsmelte den, forvandle den fra Mønt til Barre; men der er intet til Hinder for, at Møntens Værdi kan stige saa højt, det skal være, op over dens Metalindholds Værdi. Hvor højt den vil stige, afhænger af Møntlovens Bestemmelse og af Omsætningens Behov. For os har Spørgsmaalet kun ringe praktisk Værdi, ti efter vor Møntlov kan Guldmønternes Værdi kun være $^1/_4$ pCt. over Metalindholdets Værdi, saalænge Udmøntningen er i Orden. Forfatteren har ogsaa meget rigtigt set dette, og hans Fremstilling af de Momenter, hvorpaa Møntens Værdi beror, er fuldstændig rigtig, min Indvending gælder kun hans Difinition af, hvad en Mønt er. Spørgsmaalet har for saa vidt nærmest kun teoretisk Betydning, men der kan dog mødes Tilfælde, hvor det faar praktisk Betydning, saaledes hvor der er Tale om at forandre Møntens Metalindhold uden at paavirke dens Værdi. Naar man definerer Mønt som »en stemplet Barre«, kommer der ogsaa den Vanskelighed frem, at Skillemønter ikke falder ind under Definitionen, de ere da ikke Mønter, men kun »Pengetegn«, Jettons, eller lignende.

Paa flere Steder i Afhandlingen kommer Forfatteren ind paa aktuelle Spørgsmaal, f. Eks. Sølvspørgsmaalet, den dobbelte internationale Møntfod m. fl. og gør klart og godt Rede for det centrale i disse Spørgsmaal.

Under Afsnittet »Bankanvisninger og Pengesedler« burde Forfatteren have omtalt den Indflydelse, som almindelig gensidig Likvidation af Gæld udøver paa Pengenes Værdi, og han burde vistnok ogsaa have omtalt de egentlige Papirspenge mere udførligt. Det er jo en interessant og taknemmelig Opgave, at skildre hvorledes Papirspengenes Værdi synker efterhaanden, som deres Mængde forøges, og hvilke mærkelige sociale Fænomener der derved fremkommer. Muligen har Forf. forbeholdt dette til en senere Formstilling af Bank- og Kreditforholdene. Man maa i det mindste ønske, at der maa komme en saadan fra hans Haand, ti han har i det foreliggende lille Skrift om Penge vist, at han besidder Kundskab og Ævne til at skrive populært.

V. Falbe Hansen.

Teatrene.

(Fra 13de Marts — 12te April).

Vor Skuespildigtning falder i to store Hovedafdelinger; den ene tager sit Stof ud af Samtiden, hvorimod den anden gærne søger tilbage til en fjærn og taaget Fortid; Kostymet bliver saaledes paa en Maade det skillende. Den første Retning er med Nødvendighed national i strængeste Forstand, medens den anden ikke tager det saa nøje i denne Henseende. Ludvig Holberg staar som den klareste Repræsentant for den første Retning, Adam Oehlenschläger for den sidste; i Holbergs Fodspor følger nogle af den danske Literaturs bedste Mænd, saaledes P. A. Heiberg, J. L. Heiberg, Henrik Hertz, C. Hostrup. Det er disses Gerning Edvard Brandes nu fortsætter med sine Skuespil. Det nyeste af disse, *Kærlighed* har fundet Døren til det kgl. Teater aaben, og i Overværelse af et feststemt Publikum holdt det sit Indtog dér den 20de Marts.

I stilfærdige, naturtro Optrin fortæller Dr. Brandes en københavnsk Families Liv og Undergang; hans Skuespil er en jævn Beretning om Mennesker af Kød og Blod, ikke en Problemdebat mellem forklædte Teorier. Noget mere hjemligt end Fablen i *Kærlighed* lader sig ikke vel tænke: en mageligt anlagt ung Mand øder med rund Haand svære Pengesummer ud til sine „noble Passioner: smaa Middage, Heste, Pigebørn“. En skønne Dag er hans Kredit sluttet; han er ansat i en Bank, og den bekvemme Lejlighed gør ham til Forbryder: han skriver falske Veksler, først én, saa flere og flere. Bedragerierne opdages, og han tager Vejen til den ny Verden; hans Moders ganske Formue gaar med til at redde Navnet og Skinnet. Samme Nat binder paa Karnevalet hans unge Søster sig i en febrilsk Stemning med Forlovelsens Baand til en ødelagt Dumrian med en Million i Vente. Næste Dag vil hun bryde, men har ikke Mod til at udsætte sin lille, flot vante Person for den visse Pengeknaphed i Moderens Hjem. Brandes vil ikke anklage, ikke dømme hverken Moder eller Søn eller Datter, han vil kun ganske sindigt skildre hvorledes Livet leves her i København: med fuld Føje kunde man lægge ham Fru Birkners Ord i Munden: „jeg vil ikke have haarde Ord sagt, ingen Bebrejdelser, ingen Beskyldninger“. Og gennem den hele Beretning slynger sig som den røde Livsens Traad en Moders ømme og trofaste Kærlighed med hendes alt tilgivende Forsagelse og rige Overbærenhed i Følge; derfor bærer Stykket med Rette sit Navn: *Kærlighed.*

Som man kunde vente af saa kyndig en Dramaturg som Dr. Brandes, er Scenerne sindrigt komponerede og udmærket ordnede. Straks første Akt tegner med faa sikre Strøg Livet i Fru Birkners Hus, altid eller dog næsten altid er

Fruen ude paa Visiter eller i Butiker, og imens kurtiserer den ikke hjemmeboende Søn Husjomfruen, og til andre Tider møder Husets Venner op, og de finder intet mærkeligt i at træffe Huset tomt. de lader Hvile falde paa sig, og siddende i den lune hyggelige Stue taler de, som man plejer her i København, keder og trætter hinanden, den ene ønsker i sit inderste den anden Pokker i Vold, medens Ansigtet er lagt i de behageligste Folder. Saa kommer endelig Fruen hjem, hun har et Smil, et Haandtryk, et venligt Ord til hver, længe varer det ikke, før hun har faaet alle som én sig underlagt, saa de gaar og bliver paa hendes Vink. Senere hen i Akten er vi tilstede ved et lille Drilleri mellem Broder og Søster. Alt er saa hjemligt, saa velbekendt, og dog saa nyt.

I anden Akt mælder de hyppige Ud- og Indgange snildt det optrækkende Uvejr, som varslende Stormfugle flyver snart en, snart en anden ind i Advokatens stille Kontor, og tilsidst braser det løs med vældig Kraft. Denne Akt indeholder maaske nok det nyeste i teknisk Henseende, hele Stykket bringer. Vi ser først med egne Øjne, hører med egne Øren alt, hvad Advokaten nogle faa Minuter efter i vort Paahør fortæller Fru Birkner. Der ligger en dramaturgisk Opfindelse heri: hele Interessen kan ved Genfortællingen rettes mod den Person, der faar Meddelelsen, medens selve Indholdet ikke længere spænder Tilskuerne, der alt kender det. Her bliver saaledes Plads for et meget fint og kunstnerisk udarbejdet Minespil, nøje gengivende de skiftende Sindsstemninger; det og det alene skal holde Tilskuernes Interesse fangen.

Trods denne sindrige Opfindelse indeholder anden Akt dog sikkert Stykkets saarbareste Steder. Fra det Øjeblik nemlig Advokaten har læst Bankdirektørens Brev, er der ikke længere nogen Tvivl mulig om Augusts Skæbne: han vil uhindret sætte Kursen efter Amerika. De Tilskuere, der sætter Pris paa Spændingens Uvished, vil derfor kun trættes ved tredje og fjærde Akt, der udførligt dvæler ved det, de alt véd. Og de Tilskuere, der sætter Sjælemaleri over Spænding, vil skuffes en Del, naar hele tredje og endda en god Del af fjærde Akt drejer sig om saa lavtflyvende en Ting, som om Hr. August virkelig kommer af Sted eller ej, og de vilde gærne byttet den uangribelige Vished herom bort for et virkeligt Indblik i hans Sjæl. Maaske vil Forfatteren vise hen til Slutningsscenen i tredje Akt, Opgøret mellem Moder og Søn i Advokatens Overværelse, dog det er her gaaet ham som andre dramatiske Forfattere: han er fra ædruelig Fortæller med ét forvandlet til varm Advokat. Ingen vil vist nægte, at der er en hel Del af et Forsvar for Hr. August i den i sig selv meget rammende Forklaring af, hvorledes han maatte blive som han blev; men — og det er Fejlen — ikke faa af de Argumenter, August her møder op med, ere ikke fødte i hans vinomtaagede Hjærne, men i Forfatterens skarpe Forstand. I fjærde Akt tager Forfatteren fuld Oprejsning: Annies Fortælling om hendes Forlovelse paa Karnevalet er et Sjælemaleri af høj Rang, lydhørt i Tonen, fintmærkende i de snare Overgange fra febrilsk Kryhed til graadkvalt Smerte.

Udenom Familien Birkner grupperer sig et helt Galleri af Bifigurer, fuldt ud københavnske i Tone og Stemning, i Tankesæt og Opførsel. Den nyeste af dem alle er vel nok Bankkassereren Lunding (eller Sunding, som det kgl. Teater med en pudsig Bogstavændring kalder ham) med den godtroende Beundring for August Birkner, den han altid og alle Vegne maa tolke og det i en næsten stereotyp Sætning: „Sikken en Bonde jeg var, førend du fik Skik

paa mig“. Lunding er et genialt Fund. Selv i saa løselig skitseret en Person som Opdagelsesbetjænten er Stregerne gjorte med Livets egne Farver, dog har Forfatteren ved Anvendelsen af denne Figur været lidt uforsigtig, det er ikke faldet Modstandere vanskeligt at fæste Benævnelsen melodramatisk til den Scene, hvor han overrasker det muntre Selskab, hvori Fremstilleren af Betjænten vel har sin ikke ringe Skyld. Dog selv en venlig Betragtning spørger forbavset, hvorledes han kommer ind, ti hvad enten han som paa Teatret kommer fra Sovekammeret eller som i den trykte Tekst fra Entréen, er det, som gik han gennem lukte Døre.

Dr. Brandes er som Forfatter i ikke ringe Grad kræsen, man mærker det gennem hele Dialogen: efter Personernes skiftende Stemninger bøjer Talen sig, støttet af et omhyggeligt Ordvalg, med smidige Rytmer, paa en og samme Tid dækkende og dog røbende den talendes Karakter. Han har en afgjort Sky for Døgnets Trivialiteter, de fleste Repliker besidder i høj Grad Stil, og man kan lede hele Stykket igennem uden at finde et eneste Udtryk, Hverdagslivets Tale alt har traadt fladt; det er Dr. Brandes's store Ære at have tilført vort Sprog ny ejendommelige Udtryk, og det ej alene for ny Tanker, men ogsaa for gamle kendte Forestillinger; de skal nok vide at finde Indgang i Sprogbrugen. Stykkets Repliker besidder fuldt ud den Gennemsigtighed, der bedre end mange og lange Taler af Ræsonnører eller lignende unødige Personer, giver Besked om hvad der rører sig i Menneskets Indre. Blot ét Eksempel blandt mange: ingen, der er udrustet med et lille Gran Lydhørhed, vil under Annies Samtale med Moderen om den unge Nandrups Frieri være et eneste Øjeblik i Tvivl om, at hendes Hjærte banker kun for „den kloge Mand“ Gerner. Heller ingen vil tvivle paa, at hun efter Samtalen i hans Kontor løber lige hen paa Karnevalet og forlover sig med „Hansemand“.

Opførelsen af ***Kærlighed*** gjorde det kgl. Teater megen Ære, og særlig glædelig var det at se de unge Kræfter staa sig bravt Side om Side med de bedste ældre, det berettiger til gode Forhaabninger om en lys Fremtid for Teatret. Med Rette vakte Frk. Emma Langes Elise Holden glædelig Overraskelse; der var over hendes Spil her en kæk Given-sig-hen, som er ny hos hende: som hun i første Akt kunde lægge sig i Stolen, saa Kjolen strammede om hende, medens de krydslagte Fødder ligesom lidt utaalmodigt vippede deres spidse Støvlesnuder frem nedenfor den side Kaabe. Højest naaede den unge Dame i tredje Akt, i Scenen hos August; der kom en halvdulgt Spot og en frittende Nysgærrighed i hendes Stemmes Klang, da Talen faldt paa Livet „derovre“, som i Forbindelse med det kolde, haarde Blik i Øjet forraadte, hun var besluttet paa et snarligt Brud. Og hvor snildt dækkede hun ikke Elises indtrængende Inklination for Mengels Oljemølle under en lidt sødladen og en god Del kælen Fortabthed, medens de hvide Tænder bed fast ned i de røde Læber: hun blev sin Lykkes egen Smed, og det var hun sig vel bevidst, da hun med Armene over Kors satte sig knejsende ned i Sofaens gyngende Fjedre. Ogsaa de to andre unge, Hr. Mantzius og Hr. Poul Nielsen, maa nævnes med Hæder. Den første var yderst pudsig i sin omtaagede Forfjamskelse, derimod fandt han intet ret Udtryk for Sundings beundrende Taknemmelighed overfor August. Den anden havde i god Forstaaelse af den unge Nandrups Kendskab til Paris nærmet sin Maske henimod franske Karrikaturtegninger af dumme Rigmænd, der paa Operaballer tages ganske artigt ved Næsen af snedige Pigebørn.

Fru Oda Nielsen var hyggelig og indtagende i første Akt; det næsten umærkelige Smil, der ligesom trak i Fru Birkners Mundvig hver Gang den unge Nandrup sagde en Dumhed, bragte Bud om hendes dameagtige Beherskelse og betydelige Overlegenhed. Des værre svigtede Ævnerne Fru Nielsen i anden og tredje Akt, ved det første Pust af den sig nærmende Ulykke sank hendes Stemme ned til en monoton, ræd Klynken, der umuliggjorde al Nyancering af Sorgen, først lige i Afskeden med Sønnen fandt hun langt sandere Udtryk for en Moders dybe Sorg, Morgenen derpaa klang Stemmen med en dump, næsten sløv Halvhed, der fortalte hvor træt hendes Hjærne var af de mange, tunge Tanker. Som en trofast Ven af Familien Birkner fremstillede Hr. Emil Poulsen Fruens bestandige Tilbeder, Højesteretssagføreren; hans elskovsdunkle Øjne fulgte hende med en inderlig Vedhængen, hvor hun gik og stod; Gerners milde Resignation fik et smukt Udtryk i hans bløde Stemme. Af Forfatterens fejrede Baldronning Annie havde Fru Hennings dannet en nydelig, jomfruspæd Ingenue med Pisk ned ad Nakken, fra Dame var Annie bleven halvt Barn. Indtagende var i anden Akt baade hendes kaade Overmod og forknytte Smerte; mere til Hjærte gik dog hendes Fortælling om Karnevalet med dens fine, illuderende Overgange fra halvt fornærmet Raskhed til slet dulgt Forpinthed. Ogsaa Hr. Zangenberg havde læmpet sin Rolle noget om efter sit Talent, August blev mere højtalende og fremfusende end vistnok ment af Forfatteren, saaledes syntes der ingen særlig Grund for hans Moder til Forundring over Ophidselsen i nogle enkelte Ord, der var nemlig ikke nogen mærkelig Forskel paa Tonefaldet her og andre Steder. Bedst syntes Skuespilleren i tredje Akt: begærlig slugte hans Øjne Elises Dejlighed, og der var Fart over hans Udmalen af de Herligheder, der vinkede i det fjærne Vesten. Den brutale Voldsomhed, han raader over, fandt et passende mut og afknabbet Udtryk for de stærke Ord til Slut. Mengel blev i Hr. Olaf Poulsens Hænder netop saa ubehageligt et Menneske, som denne vandrende Pengesæk maa være.

Iscenesættelsen var meget omhyggelig; Fru Birkners Stue var en passelig Blanding af borgerlig Hygge og rig Elegance, og over Gerners Værelse hvilede en tung Alvorlighed, der passede godt til Arbejdsmandens stille Flid; disse to Interiører kunde ikke være bedre. Derimod var det tredje, Augusts Ungkarlelejlighed, vistnok en Streg for tarvelig, ligesom det Traktement næppe havde fristet Oline over Ævne. Nogen Skyld i denne Tarvelighed har Forfatteren selv, idet han kun har foreskrevet: „et dækket Bord med Frugter og Kager og mange Vinflasker"; hvad om han havde ladet Selskabet svælge i Østers, og Champagnen skumme lystigt henover Dugen. I det tamme Indtryk, Gildet gjorde ved Opførelsen, har Teatret ogsaa sin Skyld; det har saaledes udeladt den meget virkningsfulde Sang, der findes i den trykte Tekst, og som hele Selskabet akkompagnerer med Tallerkenmusik, og hvis Omkvæd dette i Kor istemmer. Mere Vildskab i denne Scene, og Akten vilde sikkert have baaret Stykket gennem mange Opførelser, men vore Forfattere og Teaterledere mødes — til gensidig Skade — i fornem Uvilje mod at anvende slige Midler. Dog det vilde være uretfærdigt ikke at nævne, at den indsigtsfulde Iscenesættelse ogsaa her havde sat gode Frugter, saaledes den højst naturtro Maade, Sunding og Oline skødesløst slængte deres Overtøj hen paa Sofaen eller den Lethed, hvormed Personerne skiftede Plads ved Bordet. Alt i alt havde Teatret megen Ære af denne Forestilling.

Kasino har mistet sin Direktør: Hr. August Rasmussen har pludselig opgivet sin haarde Kamp for Teatrets Tilværelse. — Det sidste Stykke, han spillede ud, *Uskyldig dømt!* viste sig efter hans Bortgang i Besiddelse af en ikke ringe Tiltrækningskraft. Det var en overordentligt snildt dramatiseret Kriminalhistorie, det ene spændende Optrin haster Slag i Slag paa det andet, og Publikum fulgte med aandeløs Stilhed den stakkels Jean Renauds sørgelige Skæbne. Hr. Stigaard spillede Helten med en betagende Tro, som nu er enestaaende, og med en sand og ægte, om end lidt ensformig Følelse. Fru Orlamundt vidste i Valentines Rolle at give en stille Inderlighed Udtryk i Blik og Stemme, hendes hele Optrædens Simpelhed virkede behageligt i Modsætning til Frk. Olga Meyers forcerede Kruseduller.

Folketeatret har opført en Dramatisering af Adolph Rosenkildes bekendte Fortælling *Anders Tikjøb.* Denne bestaar af en Række selvstændige Billeder, kun yderst løst forbundne, og det synes derfor ikke vanskeligt at gøre disse om til Tableau'er, og saa lade Degnens i Fortællingen ikke videre stærkt fremhævede Søgen efter Datteren blive den samlende Traad. En saadan simpel Komposition vilde have passet vel til en Dramatisering med Navnet Rejseæventyr. Dog Bearbejderen Hr. Vilhelm Østergaard har foretrukket en yderst indviklet Komposition med mange i hinanden indslyngede Traade. Der synes at have foresvævet ham en vel ikke ny, men dog lystig Farceidé: Personerne skulde flygte for hinanden, i Spidsen det elskende Par Poul og Ellen efterfulgt af den sindige Degn, og denne igen ligefrem forfulgt af Abekattemadammens ømme Tilnærmelser og Kommissionærens delikate Tjænstagtighed. Dog Hr. Østergaard mangler i høj Grad den hertil hørende Behændighed, og de mange kluntede og urimelige Udgange trætter i Længden selv den velvilligste Tilskuer. Hertil kommer endnu Replikernes fuldstændige Mangel paa Humør og Karakter.

Naar Stykket trods alt dette synes at gøre Lykke, skyldes det næst Teatrets dygtige Udførelse og Iscenesættelse sikkert Navnet, ti faa ere de, hos hvem ikke ved det blotte Navn Erindringen om glade Timer dukker op sammen med Anders's eget Kontrafej, saaledes som det staar paa Bogens sidste Side: trivelig og elskværdig paa de hjulede Kommodeben og med sin uadskillelige Ledsager, Paraplyen i den buttede Haand. Dette Billede havde Hr. Kolling ogsaa nøje efterlignet, og stort andet gav Rollen ham ikke Lejlighed til; den Smule Dialekt, han forsøgte at give Jyden, slog Klik. I den Retning er Hr. Dorph-Petersen langt hans Overmand, og denne Skuespillers Taarbækfisker var i Holdning og Gang, Udseende og Tale taget lige paa Kornet. Endnu maa Hr. Zincks Kommissionær nævnes for sit oplivende Galgenhumor.

Iscenesættelsen var helt igennem livlig og naaede sit Højdepunkt i Dyrehavsbakkescenen, alene for dens Skyld fortjænte Stykket at ses, saa godt var Bakkens forvirrede og forvirrende Støjen og Larmen eftergjort. Dekorationerne gjorde deres Maler Ære, særlig var den bevægelige Kystdekoration af stor Virkning; man har særlig rost Antoniestræde ved Nat, dog indeholdt denne en Fejl: der var altfor mange af Gadens Vinduer oplyste, det skal tvært imod være saa sent, at alle Beboerne sove deres trygge Søvn, da Degnen endelig vender hjem fra Tivoli.

Arthur Aumont.

En Lærerinde.

Fortælling af N. Schtjedrin[1]), fra Russisk ved Thor Lange.

Anna Petrowna Gubin havde faaet Plads som Lærerinde ved en Landsbyskole. Om denne Profession var hendes egentlige Kald, eller om hun kun havde taget imod Ansættelsen, fordi ingen anden Udvej stod hende aaben, var et Spørgsmaal, som maaske vilde have faldet hende selv vanskeligt nok at besvare. Efter at have bestaaet sin Eksamen tog hun den første den bedste Plads, der blev hende tilbudt, med en Løn af femten Rubler om Maaneden. I Slutningen af September ankom hun til sit Bestemmelsessted og fik Skolebygningen tilligemed sin private Lejlighed anvist. Til al Lykke fandtes nemlig ved Skolen et Væ-

[1]) N. Schtjedrin (M. E. Saltykow) f. 1836, fhv. Guvernør i Twer og Rjæsan, er næst Grev Tolstoy den betydeligste eller i det mindste den mest læste af Ruslands nulevende Prosaforfattere. Vi dele ikke den store Beundring, som navnlig Universitetsungdommen nærer for hans talrige Skrifter, især for de satirisk-humoristiske Fortællinger, der efter dansk Smag ikke ere morsomme og kun udmærke sig ved en vis liberal, næsten rød Tendens, der danner en skarp Modsætning til Forfatterens Haardhed og Vilkaarlighed som Embedsmand og fordringsfulde, ubehagelige Optræden som Menneske. Men hvor Schtjedrin uden at politisere mellem Linjerne alvorligt og objektivt maler Scener af det Smaaliv, der rører sig blandt Bønderne og i den lavere Borgerstand, bliver han ved sin Opfattelsesævne og Sanddruhed en Forfatter af første Rang, der i Udlandet sikkert vilde være meget anset, om han ikke var saa vanskelig at oversætte. I sit Fædreland er hans Navn saa stort, at det bør være enhver, der sysler med russisk Literatur, bekendt gennem en eller anden Prøve i Oversættelse. Hosstaaende Fortælling er hans sidste Arbejde (Januar 1887). O. A.

relse for Lærerinden; det hænder ellers ikke saa sjælden, at en saadan ingen bestemt Bopæl har, men maa gaa paa Omgang fra den ene Familie i Landsbyen til den anden, der ved at huse Lærerinden en Ugestid eller to saa at sige yder hende en Slags Naturalforplejning.

Skolen var indrettet i en Længe, der under Livegenskabet havde tjænt til Bolig for Avlsforvalteren, og som den forrige Godsejer havde testamenteret Sognet. Plads var der nok af, men Bygningen var gammel, og Bønderne gjorde intet for at holde den ved lige. Ovnen røg bestandig; det dryppede fra Loftet og trak gennem Sprækkerne i Væggen.

Den Læsning, Skolen skulde bibringe sine Elever, var ikke vidtgaaende. Læsning, Skrivning, noget Begreb om Regning og Grundtrækkene af Bibelhistorien var alt, hvad der forlangtes. Denne Visdom ønskede man Skolepogene indpodet i Løbet af ét eller i det højeste to Aar. Tilsynet med Undervisningen var betroet Præsten, der i Forening med Sognefogeden udgjorde Skoleraadet, hvis Formand Godsbesidderen var, skøndt rigtignok kun af Navn. Han levede nemlig saa godt som bestandig i Udlandet, og naar han en Gang i Ny og Næ aflagde en kort Visit paa sin Ejendom, var Skolen vistnok det sidste, han havde Tanke for.

Der gik en Ugestid, inden Anna Petrowna fik Undervisningen bragt i Gang. Bønderne maatte først gøre sig bekendte med den nye Lærerinde og rigtig se, hvad det var for et Købstadmenneske, der skulde plage deres Børn med den slemme Læsning. De første Dage havde hun Besøg fra Morgen til Aften.

»Tag det ikke for haardt fra Begyndelsen, lille Mo'er, og gør ikke Rollingerne tovlige i Hovedet. Det er ingen Skade til, om de kan sige os, hvad der staar at læse i en Bog, og Tallene skulde de ogsaa gærne kende; det hjælper saa rart, naar man skal regne noget ud. Hvad der skal til, det skal jo til, men ellers kan vi godt behøve vore Børn i vor egen Bedrift. Det var bedst, om de lidt snart kunde faa Has paa den Læsning. Vær saa villig, lille Mo'er, at lade det gaa i en Fart, og naar Drengen ikke forstaar, hvad du siger, saa lang ham en over Næbbet til han lukker Sansekisten op. Dertil har Du Riset staaende i Krogen. Lad os faa Ende paa Lærdommen, inden Høhøsten begynder.«

Saa skyndte Anna Petrowna sig med at bringe Skolestuen og sit lille private Værelse i Orden. Det Møblement, hun fik til eget Brug, bestod i et umalet Bord og et Par trebenede Stole; en

nogenlunde ordentlig Sæng, som i sin Tid havde tilhørt Avlsforvalteren, var som et Arvestykke gaaet over i Skolens Besiddelse; det manglende Klædeskab erstattedes af nogle Søm i Væggen med et Lagen til Forhæng. At bære Vand og Brænde til Skolen samt feje Klasseværelset var Kirkevægterens Pligt. Hos ham forhørte Anna Petrowna sig om, hvorledes hendes Forgængerske i Embedet havde baaret sig ad med at faa en Ret Middagsmad. Svaret blev, at hun havde spist hos Præsten og hjemme hos sig selv kun holdt Te og Sukker. Præsten gjorde ingen Vanskeligheder ved ogsaa at tage Anna Petrowna i Kost.

»Det er ikke for Vindingens Skyld,« bemærkede han, »men af Godhed for Dem, at jeg indlader mig derpaa. Hvor skulde De ellers faa noget at leve af. Ikke blot en Skefuld varm Mad, men ogsaa det tørre Brød kan det her ude paa Landet somme Tider være vanskeligt nok at opdrive. Jeg vil beregne Dem fem Rubler om Maaneden for Deres Middagsmad. Noget overdrevent fint kan jeg ikke give Dem for den Pris, men mæt skal De blive. Saa komme vi ogsaa til at være sammen en Timestid hver Dag; det kan blive til Gavn og Glæde baade for Dem og for os. Naar De i Deres Gerning føler Dem i Tvivl om et eller andet, kunne vi ved Middagsbordet tale sammen derom og i Fællesskab finde ud af, hvad der er at gøre. Hvis De vil være oprigtig ligeoverfor mig. skal jeg som Præst saa meget desto mere være oprigtig imod Dem. Jeg skjuler ikke for Dem, at det Arbejde, De har taget Dem paa, ingenlunde er let, og at man somme Tider, til Trods for al god Vilje, heller ikke rigtig faar Lov til at røgte sin Gerning i Fred. Det er et daarligt Folkefærd her paa Egnen; Bønderne hos os have altid været stivnakkede og trættekære, men i de sidste Aar ere de blevne saa studse, at det kan være slemt nok at have med dem at bestille. Man maa tage sig i Agt. Deres Forgængerske, Ludmilla Micháilowna, stødte Wasilij Drosd for Hovedet, og Historien endte med, at hun maatte være glad ved at slippe bort herfra saa godt, som hun slap.« —

»Saa? Hvem er Wasilij Drosd?«

»Det er en af Standspersonerne her i Byen. Han har en Købmandshandel eller rettere sagt en Kro; alle Bønderne ere i Afhængighed af ham; Sognefogeden ikke undtagen. Han holder sin Søn her i Skolen; Drengen selv er der ikke noget ondt i, han opfører sig meget ordentligt og er ogsaa ret flink og lærenem. Alligevel fandt Faderen, at det var bedst at præsentere Lærer-

inden en Femrubelseddel. Det vilde Ludmilla Micháilowna ikke lade sig byde og takkede ham derfor med nogle knubbede Ord. Saa blev Drosd fornærmet og fik en Angivelse mod hende indsendt til Amtsraadet. Hvad skal man sige dertil? Hun maatte næsten løbe bort fra sin Plads. Nu tjæner hun inde i Købstaden hos en Dame, der har en lille Gæstgivergaard, et Hôtel garni, som det hedder.«

»Nej virkelig! Kan det ogsaa hænde her ude paa Landet?«

»Ja, det kan De være vis paa, at det kan! Forsøm først og fremmest ikke at besøge Kirken saa flittigt som muligt. Det er noget, jeg baade som Præst beder Dem om og som Menneske raader Dem til. Som Præst siger jeg Dem, at Kirken alene kan trøste os i den Modgang, vi komme til at staa Ansigt til Ansigt med i Livet. Og som Menneske tilføjer jeg, at der ikke eksisterer nogen Beskyldning saa let at forme og saa farlig i Tjænesten som netop Beskyldningen for Mangel paa Religiøsitet. Det bliver for Resten mellem os; De forstaar, at det er noget, jeg som en gammel Mand siger Dem af et godt Hjærte. Jeg vil sandelig ikke tage Modet fra Dem. Nu er De en Gang kommet hertil; De er ung og stærk, De har et lyst Syn paa Livet. Saa gaar det nok. Vorherre lægge sin Velsignelse i Deres Gerning.«

Præsten var en Mand af den gamle Skole, lidt ustuderet men ikke ubegavet, og fra Karakterens Side ærlig og god. Hans Hustru manglede heller ikke Hjærte. Deres Børn vare for længe siden fløjne ud af Reden, og de gamle levede ganske ene; derfor glædede de sig over daglig at skulle se den unge Pige; hun kunde til en vis Grad være dem i Datters Sted. Ogsaa Anna Petrowna var tilfreds med at have nogen at slutte sig til; trods den uhyggelige Forudfølelse, Præstens Ord havde fremkaldt i hende, haabede hun dog i hans Hus til Dels at finde Støtte og Tilflugt.

Lærerinden gjorde Regning paa foruden Betalingen for sin Middagsmad endnu at anvende fem Rubler til Brød, Te og Sukker og saaledes at beholde fem Rubler om Maaneden tilbage af sin Gage. Denne Sum vilde, naar man for Resten strøg alle ikke strængt nødvendige Fordringer, nok nogenlunde kunne slaa til. Fribolig med Lys og Brændsel havde hun jo, og hendes Garderobe var i Øjeblikket ganske vel forsynet, saa at der fra denne Kant foreløbig ikke var Udgifter at vente. At komme til at kede sig frygtede hun slet ikke for. Dagen vilde gaa med Skolegerning

og andet Arbejde, og Aftenen kunde hun tilbringe i Præstens Hus med Læsning, blandt andet af Aviserne, som Præsten regelmæssigt fik sendt fra Forpagteren paa Nabogodset. Saaledes kunde hendes Ophold paa Landet blive i det hele ret taaleligt.

Undervisningen begyndte. Henved fyrretyve Disciple, udelukkende Drenge, gav Møde og fyldte Klasseværelset med en aldeles øredøvende Støj. Nogle af dem vare allerede store nok til at betragte Lærerinden med temmelig frække Øjne. Kort og godt, de opførte sig meget daarligt, prøvede, hvad de kunde byde hende, afbrød hende, naar hun forklarede dem noget, talte i Munden paa hinanden, gøede og mjavede. Anna gjorde sig, saa godt hun kunde, Umage for at lade, som om det ikke gjorde synderligt Indtryk paa hende. Ikke desto mindre var det hende en stor Lettelse, da Timerne vare forbi, Drengene borte og Vinduerne i Skolestuen smækkede op paa vid Gab. Med en ulidelig Hovedpine kastede hun sig paa sin Sæng og laa en Stund med lukkede Øjne for at faa Nerverne bragt i Orden igen.

»Sandt at sige var jeg i mit stille Sind vred paa Dem,« sagde hun ved Middagsbordet til Præsten, »fordi De lod mig sidde ene i Klassen med Drengene første Gang, jeg læste med dem. Kunde det egentlig have gjort Dem Ulejlighed at komme et Øjeblik og støtte mig med Deres Nærværelse?«

»Af den Grund kom jeg netop ikke,« svarede den tiltalte, »at Drengene fra Begyndelsen skulde vide, at De ingen Støtte har behov. Var jeg kommen i Dag, saa vilde De i Morgen have faaet Kærligheden at fornemme. Nu er det værste overstaaet.«

Det var det virkelig. Da Sognefogden næste Dag forhørte sig om, hvorledes Disciplene opførte sig, fik han til Svar, at det foreløbig gik an og med Tiden nok vilde blive bedre.

»Javel, lille Mo'er, kost dem bare gævt om Ørerne med Riset, saa blive de snart knøve,« ytrede Skoleraadsmedlemmet

Næppe to Uger efter at Undervisningen var begyndt, kom Lærerinden til at stifte Bekendtskab med den berygtede Wasilij Drosd, der havde fortrængt hendes Formand. Uden at banke paa Døren traadte han en Eftermiddag ved Tusmørketiden ind i hendes Værelse, lagde en Pakke paa Bordet og sagde:

»Der har hun det, fordi hun læser med min Dreng. Der i Tutten er der et halvt Pund Te og to Pund Sukker, og i Papiret ligger der et Stykke røget Skinke og endnu noget andet

Pilleri. Vær saa artig og velbekomme! Saa er her desuden to Rubler i rede Penge.«

Dermed lagde han to fedtede Rubelsedler ovenpaa Pakken.

»Men hvad skal det til? Det har jeg jo slet ikke Lov til at tage imod,« udbrød hun, og Blodet steg hende til Kinderne.

»Aa Sludder, læs bare med Drengen, og lad ham ikke sidde for længe.«

»Ja, med Deres Søn skal jeg nok læse alligevel, det er ikke andet end min Skyldighed; det behøver De ikke at give mig noget for. Tag Deres Pakke med Dem igen.«

»Naa, saadan at forstaa,« sagde Drosd, og det var ligesom om hans Læber i Halvmørket antog en hvidlig Glans. »Hun er kanske saa forbandet fin paa det, at hun ikke kan tage imod, hvad Folk giver hende.«

»Væk med Pakken, siger jeg Dem,« raabte Anna hidsigt, men tog sig straks i det. Hun kom til at tænke paa Ludmilla Michàilowna og mindedes de gode Raad, hun allerede i Petersborg havde faaet om ubetinget at sky Strid med indflydelsesrige Personer, af hvad Art baade Personerne selv og deres Indflydelse end maatte være. Der var til Eksempel en Lærerinde, som var kommen i Klammeri med Sognefogeden. Hun havde maattet fortrække. En anden havde ikke fundet Naade for et Amtsraadsmedlems Øjne. Derfor var hun nu uden Plads.

»De skal alligevel have Tak for Deres Godhed,« skyndte hun sig at tilføje i en nedstemt Tone. Jeg giver Dem mit Ord paa, at jeg nok skal tage mig af Deres Søn. Hvis De ønsker det, kan han gærne komme til mig hver Eftermiddag, saa skal jeg gennemgaa hans Lektie med ham.«

»Ja, det er godt nok, men hvad bliver det til med Pakken?«

»Véd De hvad, tror De ikke, at det var bedre at gøre det paa en anden Maade? Ovnen i Skolestuen ryger saa slemt. Kan De ikke hjælpe mig til at faa den bragt i Stand?«

»Æh, hvad kommer det mig ved? Det er Sognets Sag. Tror hun kanske, at man kan faa en stor Bilæggerovn lagt om for et Par Rublers Penge? Nej, saa ser jeg nok, at vi to ikke have mere at tale sammen om. Godnat, lille Jomfru!«

Dermed satte han Huen paa inde i Værelset hos hende, tog sin Pakke under Armen og gik. Et Par Sekunder kæmpede

hun med sig selv; saa tog Følelsen af egen Svaghed Overhaand. Hun løb ud paa Gaden efter ham:

»Tag mig det ikke ilde op, at jeg ikke beholdt Pakken,« bad hun. »Det gaar vist ikke rigtig an. Send saa Deres Søn hen til mig i Aften; jeg skal gærne læse særskilt med ham.«

Drosd mønstrede hende med et uforskammet Smil:

»Naa, saa har hun kanske hørt, hvordan det gik Ludmilla Michàilowna,« sagde han frækt. »Lige meget for Resten; jeg kan jo gærne sende hende min Dreng, siden hun har saa god Tid. Men hun havde gjort bedre i at være ordentlig straks fra Begyndelsen. Nu faar hun ikke Pengene, selv om hun ogsa̍a bad om dem, men det andet kan hun tage.«

Dermed gik han sin Vej, og Anna Petrowna blev staaende med Pakken i Hænderne.

Næste Dag fortalte hun Præsten, hvad der var forefaldet. Han raadede hende til at lade det være, som det var.

»Tag, hvad han giver Dem, og lad som ingen Ting, ellers faar De Ubehageligheder. Holde ham Stangen kan De alligevel ikke, og Vorherre maa vide, hvad han kan finde paa at sige om Dem. Naturligvis er det ikke rigtigt at tage imod en saadan Present. Men hvad er der at gøre derved? Det er ikke os, der have indført Uordenen, det er heller ikke os, der ere satte til at afskaffe den. Følg mit Raad og vær som Folk er flest. Derved staaar De Dem i Længden.«

Det viste sig, at Præsten havde Ret; Bønderne begyndte at se paa hende med venligere Øjne. Efter at Drosd havde været hos hende, kom ogsaa Kirkeværgen og senere endnu en tre fire andre af de mere velhavende i Sognet — alle med forskellige Pakker og Bylter.

Den stadige Eftermiddagsrepetition med fem eller seks af Skoledrengene tog nu sin Begyndelse. Som Betaling for de Pakker med Fødevarer, om hvilke hun ikke havde bedet, og som noget smagte af Bestikkelse, maatte Lærerinden give det meste af sin Fritid. Uheldigvis vare Eleverne oven i Købet baade dovne og tungnemme; der maatte arbejdes meget med dem. Men saa havde hun til Gengæld Fred; ingen kom med Angivelser imod hende, og Drosd, der oftere tog ind til Købstaden, var endog saa opmærksom hver Maaned regelmæssigt at hæve hendes Gage for hende paa Amtskontoret. Kirkeværgen lod ligeledes til at være fornøjet med hende. Efter Gudstjænesten trykkede han

i Reglen hendes Haand, ønskede hende til Lykke og bemærkede rosende:

»Det er rart at se Dem, lille Frøken! Den forrige Lærerinde, Ludmilla Michàilowna, satte næsten aldrig sin Fod indenfor Kirken. Saa er De rigtignok mange Gange bedre. De glemmer da ikke Vorherre «

Saaledes gik Vinteren for hende i Slid og Slæb under fortsatte Anstrængelser for nogenlunde at vinde Fodfæste. Hver Dag havde nok i sin egen Plage, og paa Fremtiden tænkte hun saa godt som slet ikke. Fremtiden stod for hende udelukkende som en videre Kamp for atter og atter at kunne hæve den Gage paa femten Rubler, som gjorde hende Tilværelsen mulig. Hvor stillestaaende tung og glædeløs en saadan vegeterende Tilværelse maatte kaldes, gjorde hun sig endog i sine mørkeste Timer næppe rigtig klart.

Hun var et forældreløst Barn og vidste ikke engang, hvem hendes Forældre havde været. Som ganske spæd var hun en Morgenstund bleven funden liggende i en Kurv udenfor en Gadedør. Konen i det Hus, ved hvis Dør de havde lagt hende, tog Barnet til sig og betalte for det i en Borgerskole, hvis Afgangseksamen gav Ret til Ansættelse som Lærerinde paa Landet. Denne Ansættelse havde Anna opnaaet. Maatte hun nu blot være i Stand til at beholde den. Det var alt, hvad hun kæmpede for. Hun forstod, at hun fuldstændig var overladt til sig selv, og at hun, om en Ulykke indtraf, maatte bære den ganske alene. Hun havde ingen som helst at henvende sig til. Hendes Plejemoder havde sagt hende, at hun nu betragtede sin Pligt som opfyldt og for Fremtiden intet mere kunde gøre. En eneste Veninde, en Klassekammerat fra Borgerskolen, havde hun nok, men den Veninde var nu ligeledes ansat som Lærerinde etsteds langt, langt borte og levede under det samme Tryk i de samme trange Kaar som hun selv. Hun følte sig uendelig hjælpeløs. Hele hendes Eksistens beroede paa Tilfældet, og Tilfældet, om det kom, kunde under ingen Omstændigheder hjælpe hende op, det kunde kun slaa hende helt til Jorden.

Hun havde aldrig tænkt over, om hun var smuk eller ej. Nogen egentlig Skønhed kunde hun næppe kaldes, men Ungdom og Friskhed bødede paa, hvad der manglede hende i et eller andet enkelt Træk. Selv Passkriveren, den fornemste Mand paa Egnen, kastede sine Øjne paa hende; men saasom han var gift

og havde en striks Ægtemage, fandt han det ikke raadeligt at udtale sine Følelser altfor tydeligt, men indskrænkede sig til fra Tid til anden at sende hende et anonymt »Digt«, som mere realistisk end romantisk skildrede de Fortrin, med hvilke hun satte hans Fantasi i Bevægelse. Ogsaa Drosd havde en Gang i Forbigaaende hvisket til hende:

»Sikken en Knop af et Pigebarn! Jeg skulde forgylde hende fra Top til Taa, om hun vilde være god imod mig.«

Men Kvinden var endnu ikke tilstrækkeligt vaagnet i hende. Hun forstod hverken Vers eller Hentydninger nok til at fatte, hvilken Jammer for hendes Køn der rugede under dem. Et stod hende klart, at hvad de skrev til hende var baade dumt og uforskammet. Men trods sin Ungdom indsaa hun saa godt, hvor forsvarsløs hun var, at Tanken om at klage til højere vedkommende ikke engang dukkede op i hende. Alle vidste, at hun ikke kunde forfølge sin Sag ad anden Vej; hvorfor skulde de saa gøre noget for hende. Havde hun til Eksempel beklaget sig for det Amtsraadsmedlem, der en Gang hvert halve Aar kom og visiterede Skolen, vilde hun sandsynligvis have faaet til Svar: »Det kommer ikke Tjænesten ved; det bliver Deres private Affære.« Saa var der kun én Udvej tilbage, at taale og tie for at bevare den Almisse, Skæbnen havde tilkastet hende. Ti selv om den store Mand i Amtsraadet gjorde hende den Ære at høre paa, hvad hun havde at sige og maaske forflyttede hende til en anden Plads, vilde, saa sikkert som to og to er fire, den samme Historie gentage sig dér, hvor hun kom hen, kan hænde oven i Købet med Tilføjelse af et eller andet af de Rygter, som ofte ledsager en saadan Omflytning.

Og dog, hendes Ulykke skulde ikke komme fra hendes nærmeste Omgivelser, men langvejs fra.

I Slutningen af April fik Landsbyen uventet Besøg af Stedets Godsejer, Skoleraadets nominelle Formand, Andrèj Stepànitsch Aïgin. Grunden til hans Komme var, at han vilde sælge et Stykke Skov; Pengene, han fik for det, skulde anvendes til en Sommerrejse i Udlandet. Foretagendet var ikke synderlig indviklet og lod sig føre til Ende i mindre end en Ugestid; desuagtet havde Aïgin bestemt at opholde sig paa Godset til Midten af Maj eller lidt længere for at søge sig en ny Forpagter og navnlig for at aflægge de nødvendige officielle Visiter i Guvernementet.

Han var en ung Mand paa syv og tyve Aar, letsindig af Karakter og ligegyldig for alt, som ikke stod i umiddelbar Forbindelse med hans eget Jeg. Dannelsen, han havde modtaget, var overfladisk nok; akademisk Borger var han imidlertid bleven og havde som saadan en ikke ringe Overvægt baade i selskabelig Henseende, og hvad Tjænesteudsigterne angik over de fleste andre Jordegodsbesiddere i Omegnen. I Følge sin Stilling var han selvskreven som Værge for Skolen i sit Sogn; de dermed forbundne Pligter kunde han tage sig let eller fuldstændig ignorere dem, naar han for Resten lod et vist aarligt Bidrag til Skolens Underholdning indbetale i Amtsraadets Kasse. Denne og flere andre Formaliteter, som skulde holde hans Forbindelser med Distriktet ved lige og forberede hans fremtidige Indtrædelse i Statstjænesten, forsømte han ikke, skøndt han paa den anden Side heller ikke gjorde mere end netop strængt nødvendig var for at holde sig Vejen aaben. Statstjænesten stod for ham som noget, man kunde beskæftige sig med, naar den egentlige Ungdom var forbi og Lysten til at more sig i alle Maader styret.

Enkelte iøjnefaldende Egenskaber besad han i øvrigt. Han forstod at tale for sig, havde et vindende Ydre, klædte sig med Smag og kunde, naar han vilde det, være meget elskværdig. Hvad der noget skæmmede ham og røbede hans Mangel paa Civilisation i højere Forstand, var hans unødvendig flotte Manerer, navnlig da den drengeagtige Vane uafbrudt at skyde sin Pincenez af Næsen og sætte den paa igen.

Aïgin havde tilbragt over en Uge paa sit Gods, inden han, efter tilfældigt at have set et Glimt af Anna Petrowna, pludselig kom i Tanker om Skolen. Dagen efter indfandt han sig ledsaget af Præsten og Sognefogden. Han blev siddende en halv Times Tid, erklærede sig tilfreds med Børnenes Kundskaber, roste Lærerinden meget for den Orden, hun havde indført, og komplimenterede hende saa stærkt, at hun blev rød i Hovedet derved. Da han gik, ytrede han endogsaa i alles Nærværelse fuldstændig ugenert, at det var ham overordentlig behageligt at se en saa køn Lærerinde. Naar han tidligere sjældent var kommen i Skolen, havde dette sin Grund i, at den forrige Lærerinde havde været grim som en af de syv Dødssynder. For Fremtiden skulde han hyppigere give Møde. Til Slutning tilføjede han, at Anna Petrowna snarere vilde være paa sin Plads i en Hovedstad eller i det mindste en Guvernementsby end her i en Afkrog ude paa

Landet, og at han for sin Del ikke skulde undlade at virke for hendes Avancement.

Den Dag var der Middagsselskab paa Gaarden, til hvilket alle, der havde med Skolen at gøre, vare indbudte, og blandt dem først og fremmest Anna Petrowna.

Fra nu af blev han en daglig Gæst i Skolehuset. Han kunde sidde et Par Timer i Træk med Øjnene ufravendt fæstede paa Lærerinden. Ved Afskeden forstod han at trykke hendes Haand paa en Maade, der sendte et elektrisk Stød til Hjærtet og mod hendes Vilje satte hende Blodet i Bevægelse. Det var ikke ved indsmigrende Ord eller ved at aabne hendes Syn for noget nyt og uvant, at han stræbte at vinde Indflydelse over hende; han virkede paa hende med Ungdommens og Ydrets Magt. Ogsaa hun var ung, om end Ungdommen i hende var kuet ned og trængt tilbage; saa meget desto stærkere maatte Trangen til Befrielse gøre sig gældende, naar den først var vaagnet, saa meget desto hurtigere maatte hun give efter for Paavirkningen. Aïgin besøgte hende daglig, satte sig endogsaa ind til hende i hendes Kammer og roste den Smag, med hvilken hun havde forstaaet at indrette sig i sin fattige Bolig. En Gang spurgte han hende:

»Hvorfor kommer De aldrig og ser til mig? Er De bange for mig?«

»Nej, jeg er ikke,« svarede hun sagte, og hendes Hænder rystede.

»Ja, i saa Tilfælde — —.«

Han talte ikke ud, men slog Armen om hendes Skulder og kyssede hende.

Hele den Eftermiddag brændte hun som i Feber, uden at forstaa, hvad der foregik med hende. Hun havde paa en og samme Tid Fornemmelser af Angst og Følelse af Lyksalighed, men ikke en eneste klar Tanke. Hele hendes Væsen var blevet et Kaos af dunkle, hinanden modsigende Stemninger, i hvilke hun ikke en Gang stræbte blot nogenlunde at finde rede. Urolig gik hun frem og tilbage i sit Kammer, pakkede sine Smaasager ind og ud, flyttede om paa sine Klædningsstykker og vidste ikke selv, hvad hun egentlig tog sig for. Tilsidst, da Tusmørket begyndte at tættes, kom et Bud oppe fra Gaarden og mældte, at man ventede hende til en Kop Te.

»O, hvor det er gaaet hurtigt altsammen,« glimtede det gennem hendes forvirrede Tanker, og i det samme følte hun sit

Hjærte blive saa underlig stort, som om der ikke mere var Plads til det i Brystet. Hun stødte Vinduet op for at faa Luft.

En halv Time efter var hun hos ham.

Hendes Roman blev kort. En Uge efter rejste Aïgin lige saa pludseligt, som han var kommen. Synderlig øm mod hende havde han ikke været, Løfter gav han hende slet ikke, ja antydede næppe, at der var Mulighed for, at de kunde mødes igen. Kun spurgte han hende Dagen før sin Afrejse, om hun ikke trængte til noget. Dertil svarede hun nej. Før han tog bort, var han ikke en Gang saa elskværdig at se ind til hende og sige Farvel, men nøjedes med, da han kørte forbi Skolen, et Øjeblik at staa ud af Vognen og banke med Knoen paa Vinduet til hendes Kammer.

»Hav det godt,« sagde han gennem Ruden.

Hun gjorde en uvilkaarlig Bevægelse for at gaa ud til ham, men tog sig i det og hilste blot med et svagt Smil.

Saaledes havde hans Sejr ikke kostet ham det allermindste. Han havde begaaet en Forbrydelse uden en Gang saa meget som at tilstaa for sig selv, at det, han havde gjort, var en Nidingsdaad. Hvem var hun vel, at han skulde volde sin Samvittighed Ulæmpe for hendes Skyld. Han havde tilbudt hende Penge; dem vilde hun ikke tage imod, det blev hendes Sag. Hvad ham angaar, havde han kun gjort, hvad alle andre gøre. Det bedste ved Sagen var, at det hele var gaaet saa stille af uden Taarer og uden Bebrejdelser. Det vidnede til Fordel for hendes sunde Omdømme.

I Landsbyen havde hendes Aftenbesøg selvfølgelig ikke kunnet gaa ubemærket hen. Karlene, som mødte hende, begyndte at hilse altfor ligefremt, og de ældre Mænd lo i Skægget. Den kvindelige Befolkning havde altid set skævt til hende, og, hvad hun ikke før var bleven betragtet som farlig for Byens Mandkøn, det blev hun da nu. Passkriveren spurgte hende en Gang rent ud, paa hvad Tid af Eftermiddagen han kunde komme, og Drosd, som tilfældigt var tilstede, gjorde en Bemærkning dertil, som vi anse os for berettigede til at udelade.

Selv Præsten begyndte trods sin Hjærtensgodhed at blive betænkelig ved Forholdene og endte med en Gang efter Middags-

bordet at erklære, at han ikke længere kunde have hende i Kost.

»Det gør mig ondt,« tilføjede han, »inderlig ondt, men som gejstlig Mand ser jeg ingen Mulighed til yderligere at modtage Dem i mit Hus.«

Ogsaa Præstekonen udtrykte sin Beklagelse, ja fældte oven i Købet to eller tre Taarer derved.

Den eneste, som viste hende uskrømtet Deltagelse, var den gamle Kirkevægter, der bar Vand og Brænde til Skolen. Da hun efter at være bleven vist bort af Præsten, bleg som et Lig og mere død end levende, kom hjem i sin lille Stue, sagde han:

»Naa, naa, lille Frøken, tag Dem det ikke saa nær. Vorherre selv maatte døje ondt paa Jorden; det maa vi Mennesker ogsaa. De skal ikke mere være bedrøvet derfor; jeg skal nok selv lave Middagsmad til Dem.«

For at hendes Ulykke skulde blive fuldstændig, viste det sig, at hun var paa Veje til at blive Moder. En bundløs Afgrund aabnede sig pludseligt for hende. Taage lagde sig om hendes Øjne, det susede for Ørerne af hende, Hænder og Fødder rystede, og Hjærteslaget kom i Ulave. En eneste Tanke skød op og blev staaende foran hende, stift og ubevægeligt, som hugget ud af Sten:

»Nu er jeg fortabt!«

»Til alt Held begyndte Sommerferien, og hun kunde lukke sig inde i sit Værelse. Alligevel forstod hun nok, at selv ikke den strængeste Husarrest i Længden vilde kunne hjælpe hende. »Jeg er fortabt!« Denne Sætning indesluttede hele hendes Fremtid. De ydre Tegn paa hendes forestaaende Undergang begyndte allerede at komme til Syne. Somme Tider paa Helligdagsaftnerne standsede de unge Karle i Klynger udenfor hendes Vinduer og raabte: »Lykkelig Barsel!«

En Udvej havde hun ganske vist: hun kunde søge Beskyttelse hos Passkriveren eller hos Drosd. Men den blotte Tanke herom syntes hende skrækkeligere end alt andet, hun endnu kunde komme til at gaa igennem. I uendelig Fortvivlelse styrtede hun fra den ene Ende af sit Kammer til den anden, vred sine Hænder og løb Panden mod den kalkede Væg. Dermed begyndte hendes Dag og dermed endte den. Om Natten kastede hun sig frem og tilbage paa sin Sæng i Feberdrømme.

En Gang i Slutningen af Juli bestemte hun sig til at opsøge Ludmilla Michàilowna, hvem hun for Resten kun kendte af Omtale, og bede hende om Raad og Støtte. En hel Nat var hun om at gaa den lange Vej ind til Købstaden. Hvad Mødet med hendes Forgængerske skulde føre til, og hvormed den fattige Pige skulde kunne hjælpe hende, havde hun ikke overvejet. Bevidstløs som en Søvngængerske vandrede hun gennem den stille Nat med dens begyndende Efteraarsmørke.

Ludmilla Michàilowna tog ret venligt imod hende, men opdagede straks, hvad der var i Vejen.

»Det er det allerværste, der kunde hænde Dem,« bemærkede hun, og skøndt der fra den talendes Side egentlig ikke laa nogen Bebrejdelse i disse Ord, forstod Anna dog straks, at Ludmilla Michàilowna næppe vilde kunne gøre noget for hende.

»Slaa ikke Haanden af mig,« vaandede hun sig.

Ludmilla Michàilowna blev blød om Hjærtet og lovede at tale med Bestyrerinden af Pensjonatet. Denne Dame vilde maaske, naar hun kom tilbage fra sit Feriebesøg paa Landet, optage Anna i sit Hus som simpelt Tjænestetyende uden Løn. Saa havde hun i det mindste Fred, indtil Sagen var overstaaet. Efter den Tid vilde det lettere lade sig gøre at finde en Udvej. Saa snart Bestyrerinden kom til Købstaden, skulde hun forhandle med hende derom og hurtigst muligt meddele Anna hendes Svar.

Paa Gaden udenfor Pensjonatet mødte hun det Amtsraadsmedlem, der en Gang imellem kom til Skolevisitats. Han standsede hende og bemærkede i Forretningstone:

»Det Rygte, som er kommet Amtsraadet for Øre, taler ikke til Deres Fordel. Hvis De erkender Rigtigheden deraf. raader jeg Dem til i Tide at tage Deres Forholdsregler.«

Dermed lettede han paa Hatten og vendte hende Ryggen.

Der gik Dage, og der gik Uger, men Ludmilla Michàilowna lod ikke høre fra sig. Enten havde hun skrevet Sagen i Glemmebogen eller ikke været i Stand til at udrette noget. Amtsraadet og Skolebestyrelsen forulæmpede ikke Lærerinden. Sin Gage fik hun udbetalt.

September Maaned kom, og Undervisningen begyndte atter. Anna Petrowna gjorde sin Pligt og syg, som hun var, forsømte hun ikke sine Timer. Men Drengene vidste nok, at der var noget i Vejen med hende, og at hun ikke mere turde eller kunde holde dem i Ørerne. De benyttede sig deraf til at gøre et utroligt

Spektakel. Nogle af dem drev det endogsaa til at raabe: Lykkeligt Barsel! Andre talte højrøstet om, at til næste Fastelavn vilde de i Stedet for én Lærerinde faa hele to. Stillingen blev med hver Dag mere og mere utaalelig; den blev umulig.

Da November Maaned indfandt sig med sine mørke, maaneløse Nætter, var hendes Hjærte blevet saa tungt af Fortvivlelse, at Kræfterne til længere at bære det svigtede hende. En sildig Aften forlod hun sit Kammer og gik ad den opblødte Vej ud af Byen hen til Mølledammen. Vandet væltede frem under Slusen, skummede og sydede; det øsregnede; inde fra Møllen kom et svagt rødligt Skær til Syne gennem Melstøvet paa Ruderne i Vinduet. Det store Tandhjul klaprede højt; ellers var alting stille, øde, mennesketomt og mørkt, som om det aldrig skulde blive lyst igen. Midt paa Broen over Sluseporten stod hun stille, trak Skørtet op over Hovedet, lukkede Øjnene og styrtede sig ud.

Det gav et Ryk i Hjulet; det standsede et Øjeblik. Saa vendte det sig atter og klaprede videre.

Et Menneskeliv var afsluttet.

Arbejdervenlige Foranstaltninger i Fried. Krupp's Støbestaalsfabrik i Essen.

(Sluttet.)

VI.

Syge- og Pensionsvæsen.

Siden 1853 bestaar der en Sygekasse. Denne har 13 Læger, hvoraf 8 bo i Essen; Valg mellem Lægerne staar den syge frit. Lægerne erholde som Honorar for hvert Medlem af Sygekassen c. 2 Kr. 25 Øre aarlig; det herved fremkomne Beløb pr. Kvartal fordeles 4 Gange om Aaret efter Tallet paa de til hver Læge henviste Sygesedler; Speciallægen for Øjensyge har c. 2 Kr. 70 Øre for hver Sygeseddel. En af Fabriklægerne har tillige et fast Honorar for at undersøge Arbejderne, før de antages af Fabriken.

Til den hurtige første Hjælp ved de hyppigt forekommende Beskadigelser er der ansat 3 Lægehjælpere paa 2 Forbindingsstationer i Fabriken; de ere afvekslende ogsaa tilstede om Natten. De for den første Hjælp fornødne Medicin- og Forbindingsmidler findes fordelte paa 6 let transportable Medicin- og Forbindingskasser i Fabriken. Til Udøvelse af den saakaldte lille Kirurgi, saasom Kopsætning, Igler, Tandudtrækning o. s. v. efter Forskrift fra en Fabriklæge, er der 3 Lægehjælpere, som betales for deres Tjenesteydelse efter bestemt Takst. I Levering af Medicin deltage alle 5 Apoteker i Essen; Sygekassen faar 25 pCt. Rabat paa Medicintaksterne; Regningerne revideres, mod Honorar, af en af Fabriklægerne. Forbindingssagerne anskaffer Sygekassen i større Kvantiteter fra en speciel Fabrik. Medlemmer af Sygekassen faa samtlige Forbindingsmidler, ortopædiske Maskiner o. s. v. gratis leverede.

Enlige Medlemmer af Sygekassen forplejes i Sygdomstilfælde paa Fabrikens Sygehus. I særlige Tilfælde kan Sygekassens Bestyrelse tilstaa overordentlige Understøttelser, navnlig til gifte Medlemmer. Ved Arbejdsudueligbed paa Grund af en ved Arbejdet fremkaldt og uden egen Skyld foraarsaget Beskadigelse tilstaas der de gifte et Tilskud til Sygepengene, hvorved de bringes op paa ²/₃ af deres Løn. Ved Sygdomme af 3 Ugers eller længere Varighed tilstaas der Arbejdere med uforsørgede Børn en, i Reglen efter Antallet af uforsørgede Børn afpasset, bestemt ugentlig Ekstraunderstøttelse. Fordrer Sygdommens Natur, at giftes Forplejning og Behandling sker paa Sygehus, saa bortfalder vel Ugeunderstøttelsen, men Sygepenge og Beskadigelsestilskud udbetales lige fuldt til Familjens Underhold.

For at Sygekassens Bestyrelse ogsaa da kan træde hjælpende til, naar Familjens Overhoved er rask, men Sygdom og Dødsfald i Familjen have fremkaldt stor Trang, har Krupp i 1879 skænket c. 5000 Kr. til Kassen, og da de vare opbrugte, bevilget Kassen aarlig c. 2700 Kr. mod særligt Regnskab for Anvendelsen.

Der er ansat 2 Kontrolører til at besøge de syge og være baade dem og Kassens Bestyrelse til Hjælp.

I de gifte Arbejderes Interesse sørger Sygekassen ogsaa for Lægemidler og Lægehjælp til hvert Familjemedlem mod Betaling af c. 90 Øre Kvartalet for Lægehjælp og 10 pCt. Rabat paa Medicinen, hvis Betaling indeholdes i Arbejderens Løn. Sygekassens Formue indestaar til Forrentning i Fabriken.

Sygekassens Statuter indeholde meget lærerigt, som Pladsen dog ikke tillader at nævne her; jeg skal dog oplyse, at som en af Indtægtskilderne nævnes Krupp's eget Bidrag, der er fastsat til Halvdelen af samtlige Medlemmers Bidrag, hvorfor ogsaa Krupp's Stemme paa Generalforsamlinger gælder ¹/₃ af det tilstedeværende Antal Stemmer.

Pensioner og Understøttelser udbetales til Sygekassens Medlemmer, der efter 20-aarig eller længere Tjenestetid eller efter Ulykkestilfælde i Tjenesten paa Fabriken ere blevne arbejdsudygtige, eventuelt til deres Enker. Sygekassens Bestyrelse afgør Utjenstdygtighedsgraden efter afholdt Konference med 2 Fabriklæger.

Antal Pensionister androg 1882 76 med maanedlig Pension af c. 3,500 Kr. eller i Gennemsnit c. 46 Kr. pr. Hoved, hvoraf Fabriken betaler en Kvotadel og Sygekassen Resten. Den mindste maanedlige Pension andrager c. 17 Kr., den største c. 90 Kr.

Antal Enker med Pensionsunderstøttelse androg 1882 91 med maanedlig Understøttelse af c. 2,400 Kr. eller i Gennemsnit c. 26 Kr. pr. Hoved.

Samtlige Pensioner og Understøttelser til arbejdsudygtige eller Enker efter saadanne, der ere komne til Skade paa Fabriken, afholder Krupp selv, fra hvem derfor Beløbene refunderes Sygekassen.

For Arbejderne paa Udenværkerne er der truffet forskellige særlige Foranstaltninger baade til Syge- og Understøttelseshjælp.

Følgende vil give et Begreb om Sygekassens Virksomhed i 1882, hvor den havde et Medlemsantal af 11,011:

Indtægt:		Udgift:	
Indtrædelsespenge	2,427 Kr.	Sygehusforplejning	29,304 Kr.
Medlemsbidrag	231,259 —	Sygepenge	120,003 —
Krupp's Bidrag	115,629 —	Læger og Medicin	75,662 —
Bøder	5,698 —	Overord. Understøttelser	20,913 —
Renter	49,105 —	Pensioner	36,758 —
Andre Indtægter	2,682 —	Dødsfaldspenge	8,599 —
		Ekstraordinært	1,252 —
I Alt . . c.	406,800 Kr.	I Alt . . c.	292,491 Kr.

altsaa Overskud c. 114,309 Kr. Kassen ejede ved Aarets Slutning c. 1,128,565 Kr.

Anm. Den 1ste Januar 1885 ere nye Statuter for en Sygekasse og for en derfra adskilt Pensionskasse traadte i Kraft, idet der er taget Hensyn til de ny Sociallove i Tyskland. Stedet er dog ikke her til at gaa i Detailler, hvorimod jeg med Hensyn til disse betydningsfulde Spørgsmaal skal henvise til selve Statuterne (jvf. Forordet).

VII.

Sundhedsvæsen m. m.

Den almindelige Sundhedspleje og det hele Sundhedsvæsen paa Fabriken er underlagt en særlig Sundhedskommission, der bestaar af et Medlem af Prokuraen, Chefen for det tekniske Ressort, Chefen for Bygnings-Ressorten, et Medlem af Sygekassebestyrelsen, Chefen for Magasin- og Bolig-Forvaltningen, og den dirigerende Læge paa Krupp's Sygehus. Kommissionen kan efter

Fornødenhed supplere sig med andre Fabriklæger eller Funktionærer. Den træder sammen efter indtræffende Omstændigheder, eller naar et Medlem begærer det; dens Afgørelser træffes ved Stemmeflerhed og forelægges Fabriken til Approbation.

Paa Fabriken føres en Sygdoms-Statistik, der omfatter alle epidemiske og endemiske Sygdomme, som forekomme blandt dem, der høre til Sygekassen, altsaa henved 30,000 Mennesker. Et Forsøg paa at udvide Statistiken til alle Byen Essen's Indvaanere strandede, men selv i Statistiken som den foreligger, har Fabriken til en vis Grad et Middel til at vaage over den offentlige Sundhed, og til gennem sin Sundhedskommission straks at gribe ind, hvor det maatte behøves.

Som alt nævnt ejer Fabriken et Sygehus og et Epidemihus.

I 1874 oprettedes en Badeanstalt. Den indeholder 7 Badekamre, hvert med 1 Kar; hvert Kar har Hane for koldt og for varmt Vand, samt Douche. Desuden er der et Dampbad for 6 Personer. Anstalten er underlagt en Læge. Dens Bestemmelse er at tilstaa de syge, som ikke ere paa Sygehus, efter Lægens Anordning de fornødne Bade paa Sygekassens Regning. For saa vidt som Anstalten ikke benyttes af syge, har Fabrikens øvrige Personale Adgangsret mod fastsat Betaling. I 1882 blev der givet 1,237 varme Bade til syge, 4,110 til raske.

For Grubearbejderne paa Udenværkerne bestaar de nødvendige, almindelige Badeindretninger.

Byen Essen har forøvrigt i den seneste Tid oprettet en paa det bedste udstyret Badeanstalt, hvis Benyttelse ogsaa er gjort mulig for Arbejderne, da Prisen paa bestemte Dage er meget lav (c. 9 Øre).

VIII.

Livsforsikringsforening.

Denne Forening grundedes i 1877 for Støbestaalsfabriken og samtlige Udenværker. De allerede tidligere bestaaende forskellige Foreninger for Fabrikpersonalet optoges alle i den ny, som ved Grundlæggelsen fik en Grundkapital af c. 45,000 Kr. skænket af Krupp. Ogsaa har Fabriken tilstaaet Foreningen

regelmæssige, kvartalsvise Bidrag, svarende til det halve Beløb af de af de forskellige Livsforsikringsselskaber, med hvilke Foreningen staar i Forbindelse, bevilgede Godtgørelser. Fabrikens Personale fører tillige hele Forretningen, saa at Foreningens Forvaltning ikke volder den nogensomhelst Udgift. For at opnaa særlige Fordele for Forsikringstagerne har Fabriken afsluttet Kontrakt med 8 Forsikringsselskaber, hvorved man bl. a. har stræbt hen til at undgaa Agenters Medvirkning, saa at de disse ellers tilfaldende Beløb kom Foreningen tilgode. Dette er dog ikke lykkedes med alle Selskaber.

Foreningen har en Overbestyrelse med et Antal Tillidsmænd ved Siden, af hvilke en eller flere fra hver af de 40 Kredse, hvori Personellet er inddelt, udnævnes af Overbestyrelsen; denne bestaar af 9 Medlemmer, af hvilke Generalforsamlingen vælger de 6, Fabriken de 4, hvoraf Formanden. Generalforsamlingen bestaar af Medlemmerne, hvis Antal Stemmer retter sig efter Forsikringsbeløbets Størrelse, men som dog mindst have 1 Stemme.

Prospekt over Foreningens Formaal, Virksomhed, Fordele og Betingelser, ligesom ogsaa Angivelse af Tillidsmændene, findes opslaaet i alle Værksteder.

Ved Udgangen af 1882 beløb den samlede forsikrede Kapital sig til c. 2,430,000 Kr. i 1870 Policer, og der var i de sidste 5 Aar allerede forfaldet og udbetalt c. 194,000 Kroner i 171 Policer.

I de sidste 4 Aar er der af Foreningens Kasse ydet Medlemmer rentefri Laan til Beløb af c. 70,000 Kr.; disse Laan maa være afbetalte afdragsvis inden 1 Aars Forløb.

IX.

Skolevæsen.

Krupp har befordret Skolevæsenet ved Oprettelsen af egne Privatskoler (for Kolonierne Cronenberg og Schederhof), af Industriskoler for Voxne og Børn m. m.

a. Private Folkeskoler

ere blevne etablerede for at modarbejde den Overfyldning af Kommuneskolerne, som var indtraadt i Kommunen Altendorf efter Opførelsen af de 2 fornævnte Kolonier. De bestaa af 1 Drenge-

og 1 Pigeskole, hver med 8 opadstigende Klasser. Begge Skolerne ledes af en Rektor, under hvem der staar 12 Klasselærere, 4 Klasselærerinder og 3 Hjælpelærerinder. Af Lærerpersonalet hører Halvdelen til den evangeliske og Halvdelen til den katolske Religion.

Undervisningen er fri, idet samtlige Udgifter bæres af Fabriken.

Skolen aabnedes i 1877 med 361 Børn, hvoraf 271 af den evangeliske og 90 af den katolske Trosbekendelse, for Tiden er der 1150 Børn, hvorf 53 pCt. af evangelisk og 47 pCt. af katolsk Bekendelse.

Skoleterrænet ligger 2 Minuters Gang fra Cronenberg, 5 Minuters Gang fra Schederhof, er indhegnet, tildels beplantet med Lindetræer og har en stor, til Læreformaal indrettet Have.

Foruden disse i eget Brug tagne Skolehuse har Fabriken gratis stillet Kommunen Altendorf Skolebygninger med i Alt 20 Skoleværelser til Raadighed for dens Folkeskoler af begge Trosbekendelser.

Ved de forskellige Hytter og Gruber støttes Skolerne af Fabriken dels ved at overlade egnede Rum, og dels ved aarlige Bidrag.

b. *Uddannelsesskoler.*

Saadanne Skoler bestaa siden 1860 og 1874 i Essen og Kommunen Altendorf; de støttes begge materielt af Fabriken. Uddannelsesskolen i Altendorf bestaar for Tiden af 2 Klasser med 9 Lærere og 113 Elever, den i Essen af 6 Klasser med 27 Lærere og 408 Elever. I Altendorf læres Tegning, Tysk, Naturlære, Regning og Rumlære; i Essen desuden: Fransk, Historie, Matematik, Geometri, Mekanik, Maskin- og Konstruktionslære. Skolepengene andrage i Altendorf aarlig c. $5^1/_2$ Kr., i Essen c. 15 Kr. I Altendorf høre 90 Elever, i Essen 115 Elever til Støbestaalsfabrikens Forbindelser. For Fabrikens Lærlinge er Besøget i disse Skoler obligatorisk, hvorom nærmere nedenfor.

Til de i de forskellige Bjærgdistrikter bestaaende Bjærgskoler ydes der regelmæssige Bidrag fra Fabriken.

c. *Industriskoler*
for kvindelige Haandarbejder.

I Aaret 1875 blev der aabnet en Industriskole for voksne i det Fabriken tilhørende tidligere Laugshus og en anden for

skolepligtige Børn i Kolonien Nordhof; i 1876 oprettedes endnu 3 Skoler af ældste Art i Kolonierne Cronenberg og Schederhof. I samme Aar sendtes 2 Lærerinder til Uddannelse paa Kvindearbejdsskoler i Reutlingen, og i 1877 engagerede man en speciel Faglærerinde, der snart efterfulgtes af flere Faglærerinder. Der blev nu i Skolen for voksne, hvor der hidtil kun var drevet Haandsyning, noget Hækling og Tæppestikning, oprettet fuldstændig skolemæssige Kursus i Strikning, Hækling, Haandsyning, Maskinsyning, Maskinstrikning, Tilskæring, Stikning, Forfærdigelse af uldne Fantasiartikler og Rammearbejder. Undervisning finder Sted paa Hverdagene fra 9—12 og fra 2—5. Et Kursus i et Hovedfag betales med fra c. 2 Kr. til c. 3 Kr. 50 Øre maanedlig for Kvinder, der høre til Fabrikens Forbindelser, for andre med omtrent det dobbelte. Ubemidlede og efterladte erholde Betalingen helt eller delvis eftergivet. Det er tilladt Kursuskvinderne i Undervisningstiden ikke blot at foretage Arbejderne til Fordel for deres Familjer eller andre, men ogsaa at forarbejde Sy- og Strikkeartikler for Konsum-Ansalten; i sidste Tilfælde besørger Konsum-Anstalten i en særlig Afdeling Sagernes Salg og udbetaler de paagældende Beløbet, ligesom Anstalten ogsaa paa Begæring leverer alle Materialier til Forfærdigelse af saadanne Arbejder. Der gives ogsaa Undervisning i al Slags Strygning for c. 3 Kr. 50 Øre for et Kursus,

I Industriskolerne for skolepligtige Børn ere fortrinsvis Enker og andre efterladte ansatte som Lærerinder, og der undervises i Strikning, Syning, Lapning, Stopning og Hækling. Undervisningen gives paa de skolefri Eftermiddage Onsdag og Lørdag fra 2—8, og Skolepengene, der dog kan eftergives ubemidlede, andrage 18 Øre maanedlig. Ved Juletid finder der et lille Traktement Sted samtidig med en Præmieuddeling for udvist Flid og god Opførsel.

Industriskolerne staa under Konsum-Anstaltens Ledelse, og for Tiden er der ved dem ansat 1 Forstanderinde, 10 Lærerinder, 20 Hjælpelærerinder, som undervise c. 600 Elever, Børn og voksne Døtre, for det meste af Folk, der høre til Fabriken.

Bestyrelsesomkostningerne bestrides af Fabriken, og de nødvendige Lokaler stilles gratis til Raadighed.

X.

Lærlingevæsen.

Lærlinges Uddannelse har altid ligget Fabriken stærkt paa Hjærte. Allerede siden 1864 har der været oprettet Lærlingekontrakter, der siden 1879 have en bestemt Form. Af de i Regulativet 1879 fastsatte Bestemmelser skal jeg her kun nævne ganske enkelte: Læretiden varer 4 Aar; Uddannelsen sker fortrinsvis i et Fag; Lærlingen staar under én bestemt Læremester, der er hans foresatte i alle Forhold, ogsaa udenfor Fabriken; han skal besøge en Uddannelsesskole; han har selv at sørge for Ophold og Fornødenheder; han betaler ikke Lærepenge, men faar endog en større eller mindre Løn efter Duelighed og Opførsel; af denne Løn udbetales ham Halvdelen hver Lønningsdag, Halvdelen efter endt Læretid; bortvises han før den Tid, tilfalder hans opsparede Løn Pensionskassen, medmindre Sygdom er Aarsagen. Det udtales som ønskeligt, at Lærlingen efter endt Læretid sér sig om andensteds, men melder han sig inden 5 Aar tilbage og har opført sig godt, vises der ham al mulig Hensyntagen og der gives ham Lejlighed til videre Uddannelse paa Fabriken.

For Tiden findes der 184 Lærlinge paa Fabriken, mest anvendte til Klejnsmederi, Drejeri og Modelsnedkeri, samt paa Konstruktionsbureauet. Omendskønt nu en systematisk Gennemførelse af Lærlingevæsenet baade møder store Vanskeligheder og paalægger Mestre og Værkstedsforstandere et stort Besvær, har Fabriken dog set gode Frugter deraf, og et stort Antal af dens dygtigste Haandværkere, Specialister og ogsaa Mestre ere udgaaede fra denne Institution. Men mange Gange større er dog Fordelen for Lærlingene, der blive grundigt uddannede i deres Fag og navnlig vænnede til eksakt Arbejde. Paa Uddannelsesskolen, som de jo skal besøge, faa de de førnødne teoretiske Kundskaber og lære især at tegne. Den Opsigt, hvorunder de staa, øver en højst gavnlig Indflydelse paa deres hele Opdragelse, og det til en Tid, hvor ellers Begyndelsen til selvstændig Fortjæneste fører saa mangen Fare med sig. Særlig heldbringende i denne Henseende har Lønningens Udbetalingsmaade vist sig at være.

I Begyndelsen andrager Dagløonnen c. 60 Øre og stiger da til 2 Kr. 25 Øre; i de sidste Aar er Akkordarbejde tilladt. Eksempelvis skal jeg nævne, at de 38 Lærlinge, der i 1882

havde endt deres Læretid, trods forskellige Afdrag havde af den indeholdte halve Løn opsparet over 23,100 Kr., altsaa i Gennemsnit over 600 Kr. hver.

Naar Lærlingens Fader har været beskæftiget paa Fabriken, men er død, og Moderen eller andre Slægtninge ikke ere istand til at underholde Lærlingen ved Indeholdelsen af den halve Løn, tilstaas Udbetaling af den hele Dagløn indtil en Størrelse af 90 Øre + Halvdelen af Overskudet over 90 Øre. Ogsaa kan der i ganske særegne Nødstilfælde tilstaas nogen Udbetaling paa Lærlingenes indeholdte Tilgodehavende; det er saaledes sket i 22 Tilfælde i 1882, hvor der er blevet udbetalt i alt c. 1500 Kr. i Beløb fra c. 20 Kr. til c. 150 Kr.

De ældre Mestre og Arbejdere vurdere Fordelene ved det organiserede Lærlingevæsen højt, og sætte megen Pris paa at deres Sønner gennemgaa en saadan regelbunden Læretid paa Fabriken. Det følger af sig selv, at disse Børn og Sønner af Arbejder-Enker under forøvrigt lige Omstændigheder foretrækkes, naar Konkurrencen til Lærlingepladserne er for stor, saaledes som det altid de sidste Aar har været Tilfældet. Hyppigt blive Drenge, som ere designerede til senere Lærlingepladser eller findes for svage straks efter Udtrædelsen af Skolen, ansatte som Løbedrenge til Læretiden begynder.

At en Lærling er løbet bort eller desl. kendes ikke.

Fabriken agter at gennemføre Lærlingevæsenet endnu videre og i større Maalestok, saa at det udvides ogsaa til at omfatte Driften.

C. T. Müllertz,
Oberstltn., Repræsentant for Krigsmateriel fra Krupp.

Nogle Indtryk fra Foraarsudstillingen paa Charlottenborg.

Den danske Landskabskunst har aabenbart ondt ved at finde sig selv igen. Den har ligget paa Rejser i den længste Del af sin korte Levetid og spist sit Brød ved de mest forskellige Værters Bord, — oftest i Italien, senest i Frankrig.

Fornemmelig under den Bevægelse til og fra Frankrig, der endnu ikke synes historisk afsluttet, led den danske Landskabskunst Knæk, som ikke kunde opvejes af det meget gode, Bevægelsen bragte med sig. Traditionen fra Skovgaards, Lundbys og Rumps Dage syntes en Tidlang ganske at brydes, og trods al Bravur og alt Talent hos visse yngre Landskabsmalere, savnede man denne Tradition: den sværmeriske Kærlighed til den danske Natur. Man malede gærne de franske og sydlandske Motiver, hvis for Nordboøjet fænomenale Stemninger gav saa rig en Lejlighed til at øve den indvundne tekniske Færdighed. Det var paa én Vis godt, hvad man lærte derude i Verden. Man lærte at smægte mindre efter Naturen og elske den mere oprigtig. Derude sad man ikke hjemme og fantaserede om Naturens Dejlighed, men man gik ud i Mark og Skov for at tilbede Naturen, for at kryste den til sig og holde den uslippelig fast. Men hjemkommen til Danmark tog man sig ofte Sagen altfor let. Man udsøgte fortrinsvis det af den danske Natur, i hvilket man troede at finde ligesom en Genklang af de Farveakkorder, der havde daaret Øjet ude i Verden. I denne Retning gik Krøyer med sine store Billeder fra Skagens Strand. I en anden, maaske gavnligere Retning gik Christensen, Zacho og Niss med mere kendte Æmner af den danske Sø og Skov. De aflokkede de gamle Motiver nye Sider. Niss viste os Skovens Efteraarspragt voldsommere end nogen før ham; Christensen gav os den idylliske Side af vore Søer lysere,

kokettere badet i Solens Lys, end vi før havde set den; Zacho kunde male Træernes transparente Farver og kølige Skygger med en Kraft, der ikke før var set her hjemme. Men alle manglede de den beundrende Respekt for Naturen, som fik Købke til at gøre Underværker ud af Classens Have og det gamle Østerbro.

Det, der karakterisêrede den ældre Landskabskunst, det var dens Udøveres store Nøjsomhed, naar det gjaldt Valget af Æmner, og den trofaste Kærlighed, naar det gjaldt Æmnernes Behandling. Naturen — den danske Natur — var for dem ikke til Brug for tekniske Saltomortaler; de tog den for, hvad den var, vilde ikke besmykke den, men kunde aldrig faa den dejlig nok. De havde viet sig til den danske Natur; de var gaaet i Kloster i den danske Natur.

Alligevel var der enkelte, der bar Traditionen frem i Tiden, og den lever endnu i den danske Kunst. Frem for alle bæres den af den gamle Kyhn, en Olding med en Ynglings lidenskabelige Elskov til Naturen, en Heros med en Rekruts hele Mod og Flid. Ubestridelig er han, trods sine snart halvfjærdsinstyve Aar, den bedste Mand i vor Landskabskunst. Han er saa fortrolig med den danske Natur, som en Eremit med Ørkenens Sand. Aar efter Aar bliver han friskere og bringer han Billeder, som i sjælfuld Alvor, i inderlig Poesi og hellig Andagt overgaar alt, hvad Udstillingerne rummer i hans Fag. Aldrig er han overmodig af sit Kendskab til den dejlige Brud, den danske Natur, til hvilken han har viet sig. Hver Gang den blotter for ham sin Skønhed, fortrylles han af den. Aldrig har han af Vane betraadt sit Alter; Aarene har gjort ham til en glødende Tilbeder. Aldrig er han stivnet i nogen Form; ingen Farve har taget fast Ophold paa hans Palet. Han kan være altfor øm om en Forgrunds Form, han kan være ubehjælpsom i Haandelaget, men han er det kun af lutter Frygt for ikke at yde Naturens mindste Vækst den fulde Hyldest. Det han søger i den danske Natur, det med hvis Kvintessens han fylder hvert Billed, han maler, er det milde, det alvorlige, det fredsæle ved den danske Sø, i den danske Skov, paa den danske Eng. Altid det danske! — og han skal have Tak derfor.

Der forekommer i Fru Edgrens Sommerdrømme en Malerinde, Ulla Rosenhane. Hun er hjemkommen fra Syden, hun har været forelsket i en sortøjet Italiener, hun har sværmet for ham som en Del af Sydens berusende Liv. Men hjemkommen til

Norden fatter hun en ny Kærlighed til en blond og blaaøjet Mand og gennem ham til Nordens Natur og kommer paa sandere Tanker:...... »hvor vidunderlig nøgtern blev man ikke i Syden! Der bestod ikke hele Naturen af levende Væsener, der boede ingen Nisser, dér dansede ingen Ellepiger, dér sang ikke Bølgen, dér digtede ikke Fossen Viser, dér fortalte ikke Skoven og Bjærget Æventyr«.

Men sikkert: Syden har sine Nisser og Ellepiger, og Bølgen synger dér sin Sang som hér; Fossen dér digter Viser som Fossen hér, Skoven og Bjærget dér fortælle Æventyr som hér. Men Nordboen forstaar blot ikke den fremmede Naturs Sprog. Naturens tusind Tunger kan lege med, beruse og omgøgle hans Fantasi, men ingen Mening skælner han i noget af det, og derfor mægter han ikke at skildre, hvad han hører. Han kan enkeltvis faa fat paa Sydens Former og Farver, men Sjælen i Naturen bliver ham fremmed, i dens indre mystiske Liv lærer han ikke at skue. Vore Nerver er udviklede i vor egen Natur, vort Blik har fra Barnsben inddrukket dens Farver, vort Øre har suget dens Lyde, vore Malere og vore Digtere har prist dens Skønhed: derfor skal vi male vor egen Natur.

Deri ligner Kyhn de gamle danske Landskabsmalere, at alt, hvad der er dansk Natur, alt, hvad der beskinnes af den danske Sol, ikke blot males af hans Pensel, men elskes som en Helligdom af hele hans Sjæl. For ham er intet Motiv fattigt, i hans rige Gemyt bliver alting rigt; hvad andre giver ud i forslidt Skillemynt, kommer som pureste Guld fra hans Haand.

Han fik af Naturen et svulmende Hjærte, men et tungt Mæle. Man tro dog ikke, at han er bleven staaende ved sin oprindelig vanskelige Udtryksmaade. Han er med Aarene bleven en veltalende Mand. Han taler ganske vist ikke som disse Folketalere, der imponerer de vilde med Ordets brede Flom. Heller ikke bruger han pikante Vendinger. Ikke heller slænger han flotte Sætninger ud og lader Publikum selv om, hvorvidt det kan forstaa dem. Han taler sagtmodig, lige fra Hjærtet, rolig paa ægte dansk Vis, velgørende klart, og hans Foredrag er altid beaandet.

Han staar i Aar saa smukt som nogensinde. Billedet, *Den første September* er fuldt af Skønhed i Linjen, og Luften er dejlig malet. *Juni Aften* karakteriserer dog sin Kunstner nok saa godt. Det er saa fint sét i Motivet, saa stemningsmættet og overordentlig dejligt i Tegningen, som Kyhns Arbejder plejer at være

det, men det rummer desuden en Glæde over Opgavens rent maleriske Væsen, en Sans for Farvens Fylde, en Sikkerhed og Lethed i Behandlingen, som den gamle Kunstner først i de seneste Aar har tilegnet sig. Det kan i malerisk Henseende tage Kampen op med hvad som helst af det, vor yngre Landskabskunst har ydet, og intet af denne har givet os en mere hjærtevarm og tilforladelig Skildring af en Stump dansk Natur end denne *Juni Aften* med det betagende store Naturindhold.

Men endnu en Overraskelse kunde Kyhn berede sine Venner, da anden Ophængning bragte *Oktober Aften*. Det er saa enkelt i Motivet, saa mægtigt i Linjerne, saa storladent i Masserne, som vel intet andet dansk Landskabsbilled. Det genkalder i Erindringen Daubigny eller Corot ved dets Stemnings lokkende Musik. —

Ellers er det netop »Stemninger«, det skorter paa i Landskaberne paa indeværende Udstilling. Man kunde udtrykke det samme ved at sige, at det er Gemytter, der savnes blandt vore Landskabsmalere. Ti hvor der er et særeget Gemyt giver dette sig ufejlbarlig Udslag i en Søgen efter den Stemning i Naturen, der er i Harmoni med det, som rører sig inderst i Gemyttet. Ét Gemyt imponeres af det overvældende, det simple i Naturen. Et andet blødgøres af Kærligheden til det uendelig smaa i Naturen, jager dens mindste Fremtoning. Et tredje Gemyt giver sig hen i drømmende Sværmeri og lader sig smægtende beruse af den frie Luft. For nogle er Livet under den varme Sol en Vellyst, for andre en Lidelse. Én søger det frie af Øjenlyst, en anden for at lytte til Vindens mystiske Ord. Nogle udholder ikke Solen, andre taaler ikke Graavejr. — Men fælles for alle dem, der jager Naturens Kimære, maa Andagten for Naturen være.

Imidlertid er det ikke alle, der er født med et fromt Sind. Der er nu f. Eks. Mønsted. Han er unægtelig ingen af Naturens troende trofaste, men tværtom en stor, en meget stor Synder for Vorherre. Der er mindre Syndere, som Fr. Winther og Schlichting-Carlsen, der ogsaa kunde have en Del at skrifte. Og de er tilmed alle tre meget højttalende paa Udstillingen, temmelig fordringsfulde med deres Motiver og lovlig nærgaaende med deres ubehagelig irrede Farver. Guld kalder nogle deres Kunst; Glimmer kalder andre den. Der behøvedes ikke nogen særlig fintfølende Vægt til at dømme de uenige imellem.

Guderne fri én for at spadsere under Mønsteds giftige Træer!

Tusind Gange heller maatte man saa være gaaet med gamle afdøde A. C. Lunde ud i Dyrehaven, hvorfra han har hentet Motiver til et Par elskværdige Smaabilleder, som kom frem ved anden Ophængning. Han havde af Naturen hverken faaet første eller anden Violin at spille i Kunstens store Kapel, men han passede sin lille, grumme beskedne Dont med Alvor og Respekt. Saaledes ogsaa Harald Foss, som slægter Kyhns Retning paa. Han er langt fra saa aandfuld, som Kyhn, han har mindre paa Hjærte, han er ikke saa blød af Sind, som hans gamle Lærer. Heller ikke har han hans Finhed i Farven, heller ikke hans store Omhu og Skønhedssans for Tegningen. Men han har lært af Kyhn at være øm om det smaa i Naturen, og hans store Billed, *Sildig Sommereftermiddag ved Rye,* viser, at ogsaa han er i stadig Udvikling, at hans Syn paa Tingen er blevet større, og hans Sans for det maleriske stærkere.

Godfred Christensen og Th. Niss — for nogle Aar siden vor Landskabskunsts Koryfæer — staar sig i Aar en god Del bedre end i de nærmest foregaaende Aar. Den førstes Strandbillede fra Nordsjælland er kraftigere i Farven og langt friskere i Behandlingen end Billederne fra Skarritsø og Bramsnæsfjord, hvor meget smukt end, der er i Baggrunden paa det sidste. Niss' Billed fra Dyrehaven er maaske ikke helt solidt i Enkelthederne, men Motivet er smukt sét, og Behandlingen af det omtrent frit for den Manér, af hvilken Kunstnerens senere Billeder har været skæmmet, og som desværre atter kommer frem i den i saa mange andre Henseender nydelige *Kastanieallé.*

Blandt de bedste Landskaber, der findes paa Udstillingen, maa Blochs henrivende lille Billed fra Hornbæk nævnes. Det er i høj Grad opbyggeligt at se en Kunstner med Blochs mægtige Rutine gaa med en saadan Alvor til en ny Opgave. Han har først i de senere Aar, da netop Rutinen ofte kørte ham fast i de store religiøse Billeder, kastet sig over Landskabskunsten og er gaaet til den med en Begynders hele Ihærdighed. Man mærker af et Billed som dette, at han har ikke forud anet, hvorledes noget af det skulde »gøres«. Det er gjort med en saa forbavsende Simpelhed, med en saa lidet fordringsfuld Pensel, med en saadan rørende Begejstring for Æmnet, at man kunde tro, det var en ung Begynder, der havde sat de enkelte Penselstrøg paa, hvis

ikke deres samlede Masse havde givet en saa udmærket Helhed. Der er vel faa Landskabsbilleder paa Udstillingen, i hvilke man bedre fornemmer Vejret end i dette. Ude over Sundet driver en Byge, og man mærker, det har lige regnet inde over Land, hvor Pytterne staar paa Vejen. Medens forskellige hæderkronede Landskabsmalere af Blochs Alder forlængst har gjort det op med deres kunstneriske Samvittighed og maler deres Billeder hjemme i deres Stue, gaar denne Heros ud i Naturen og aflurer den dens mindste Enkeltheder, — aldrig for stor i egen Tanke, altid fuld af Ærefrygt for Naturen.

Ogsaa en anden Figurmaler Johansen, har i de senere Aar forsøgt sig i Landskabet, og faa af de professionelle Landskabsmalere overgaa ham deri. Han har malet en hel Række af Landskaber fra Tidsvildes ejendommelige Natur, og hans sidste Billed, *Aften ved Tidsvilde* er blandt de bedste. Solen er ved at gaa ned efter en regnfuld Eftermiddag, og Tusmørket lægger sig over de vaade Marker. Det er denne Stemnings Poesi, Johansen har tilegnet sig og gengivet med beundringsværdig faa Midler.

Pladsen forbyder en nøjere Omtale af Niels Petersens ypperlige Smaabilleder fra Heden ved Nissum, Carl Møllers bortdragende Uvejr, N. Skovgaards Septemberformiddag i Halland, Achens Sommerdag paa Landet, Rudolf Bissens meget energiske, en Smule for voldsomme og ufine Landskaber, J. Th. Jensens yndefulde Skovinteriører og Wildenradts ejendommelige Billeder fra Provence. Brendekildes tvende Vinterbilleder er nye Skridt frem paa en Vej, der fører den med saa sublime Ævner udstyrede Kunstner lige ud i Manierismens og den tomme Virtuositets Afgrund.

Marinemaleriet har paa Udstillingen som sædvanlig sin geniale Repræsentant i Locher, der lader alle andre i samme Fag langt bagud.

* * *

Ogsaa Portrætkunsten led sit Knæk under den voldsomme Bestræbelse for Fremskridt i den maleriske Iagttagelse. Ingen af de unge, som havde modtaget deres Uddannelse i de franske Atelierer kastede sig for Alvor over den. Hurtigt blev det baade for Krøyers og Tuxens Vedkommende klart, at det var mere i en

almindelig malerisk end i en skarp individuel Retning, de havde deres Styrke. Blandt de ældre var det Bache og Bloch, hvem Portrætet lykkedes bedst. Den første har ved Siden af et meget uheldigt Barneportræt udstillet et Billed af General Max Müller i Slaget ved Sankelmark. Afskaarne ved Skulderen af Rammen marcherer i Forgrunden en Bataillon Soldater i Legemsstørrelse løs mod Fjenden, medens Generalen holder med sin Hest paa en Højde i Mellemgrunden. Motivet er godt opfundet, de mange Geværløb og Bajonetter op imellem Forgrundsfigurerne virker heldigt (dog ikke saa heldigt som Lanserne i Velasquez' bekendte *las lanzas*), men det hele bærer dog mere Præg af et stort Tableau end af et alvorligt Portræt, og med den maleriske Gennemførelse af det vanskelige Motiv er det kun ringe bevendt. Carl Blochs Portræt af Prof. Edv. Holm hører ikke blandt hans bedste, hvor smukt og stort det end er i Opfattelse.

I Aar er det ubetinget Jerndorff, hvis Portræter staar højst, og da særlig det af Professor Barfoed. Det er vel noget af det bedste Jerndorff selv har ydet af Portræter, lige udmærket i aandfuld Opfattelse og i malerisk Virkning. Det fortrinlig formede Hoved med dets varme Farve staar særdeles fint mod Baggrundens kølige Toner, og Enkeltheder, som Hænderne eller Spiritusflammen fra den lille Lampe, der findes blandt Professorens talrige Remedier paa Bordet foran ham, er behandlede med den mest soignerede Delikatesse. Derimod er maaske nok Behandlingen i de øvrige Omgivelser noget for ængstelig præcis. Jerndorff flytter sit Øje for meget fra Punkt til Punkt i Stedet for at koncentrere sit Blik paa det hovedsagelige, behandle dette mest indgaaende og underordne det mindre væsentlige derunder. Hans andet Portræt af nu afdøde Kaptain Jacobsen vilde saaledes have vundet i Liv, hvis ikke Omgivelserne havde været behandlet med nøjagtig den samme Omhu som selve den fortrinlig malede Figur. Dette Billed (som desværre borttoges den første Maj) bar dog i det hele Præg af at være malet mindre *par coeur* end Portrætet af Professor Barfoed, og det syntes som om Mæcenens Ønsker hist og her i det ydre Arrangement var komne Kunstnerens egne Ønsker paa tværs.

De her nævnte Billeder er alle en Slags Apoteose til de fremstillede Mænd, afbillede midt i deres Livs Gerning, omgivne af Symboler derpaa. Men der gives ogsaa en anden Slags Apoteose — en mere stille Art — indenfor Portrætkunsten. Det er den, som Eckersberg har anvendt i sit ideale Portræt af Thorvaldsen,

den, som tusinde Kunstnere har benyttet, naar det gjaldt om at male deres Moders eller Elskedes Billed. Det er den Art Apoteose, som ikke vil forherlige Menneskets store Gerning, men Menneskets store Sind eller sjælelige Ejendommelighed, og som derfor ikke trænger til nogen Symbolik, men kan nøjes med Mennesket selv. Saadan en Apoteose — maaske blot ikke saa særlig stille — er Slott Møllers Dameportræt — en Apoteose til den unge Dames Livsglæde og Frejdighed. Men hvad Udtrykket angaar er Portrætet ikke ganske vellykket. Der er megen Grimace i det, om end ikke saa megen, som man ved første Øjekast bliver tilbøjelig til at tro. Derimod udmærker selve Skikkelsen sig ved sin plastiske Holdning og sin smukke Simpelhed i de store Linjer. Tegningen mangler dog den sidste Skønhed; der er efterladt altfor mange Vinkler i den. Formen er kraftig, og den sorte Kjole med Læderspændet er dejlig malet.

Saa er der en Række Portræter, der er mere paa det jævne.

En af de bedste Menneskeskildringer paa Udstillingen turde Frk. Sofie Holtens Portræt af en gammel Dame være. Det har ikke sine Fortrin i det maleriske, men den gamle Dames Smaarysten er overordentlig elskværdig udtrykt — maaske ikke mindst ved den forunderlig urolig dansende Farvepaasætning.

Frk. Bertha Wegmanns lille Dameportræt (i Olie) er et Vidnesbyrd om, hvad den yndede Kunstnerinde kan udrette, hvilket skarpt psykologisk Blik og hvilken sympatetisk Ævne, hun ejer. Frk. Wegmann er undertiden ikke tilstrækkelig stolt af sit Talent; ofte tyer hun til Midler, der ikke er hende værdige, og som hun aldeles ikke behøver. Undertiden kan der, som f. Eks. i Billedet (i Pastel) med den affektérte Titel *C'est ça, Monsieur!* indsnige sig en vis ubehagelig Chic, som i Virkeligheden ligger Frk. Wegmanns sunde Naturel fjærnt. Men det lille Dameportræt er frit for alt sligt. Det er saa utvungent og ligefremt i Stillingen og alligevel saa distingveret i Holdningen, som maaske intet andet af Kunstnerindens Portræter.

Knud E. Larsens Portræt af en gammel Kone er antagelig en Debut, i saa Fald en højst fremragende Debut, i hvert Fald et fortræffeligt Billed. Det er en Smule tørt i Farven i Hovedet, men Opfattelsen er i høj Grad inderlig og Formen gennemgribende studeret. Endnu elskværdigere er dog Ole Pedersens fornøjelige Portræter af hans Forældre. Navnlig den gamle Kone med de gode blaa Øjne er i høj Grad hjærtevindende og gjort

med en aabenbar sønlig Kærlighed til Æmnet. Jul. Paulsens Portræter ere dygtige, men ikke blandt hans bedste, Achens Dameportræt er smukt i Stilling og Skildring, men ikke i Farve. Engelsteds Herreportræt ejer hele Livets Dybde i Udtrykket og udmærker sig desuden ved en sjælden nobel Farvegivning. Brasens Portræt af Skuespiller Zinck er noget robust, men godt i Karakteristiken.

* * *

Der er intet Æmne, der kunde ligge bedre for Otto Haslunds Talent, end den *Børnekoncert,* han i Aar har malet. Det er inde i Dagligstuen, der ogsaa gør Tjæneste som Atelier. Der kan være Kommers nok i Forvejen, naar Gaardens egne Kyllinger er alene, men nu er en god Vens Børn komne i Besøg, og saa er det rent galt. De smaa er ellevilde af overstadig Glæde. Tre Smaapiger har samlet sig omkring Klaveret; en spiller efter »den store Bastian« som Noder, de andre synger og lér. En anden lille Pige har faaet fat i Barnevognen med Tvillingerne, som hun præsenterer for Beskueren med en Jubel og en Stolthed, som om det var hendes egne. Nede paa Gulvet sidder en allerkæreste lille Fyr og roder med Sandet i Spyttebakken. En større Dreng staar bag Smaapigerne ved Klaveret og dundrer Grenene af en Ildtang mod hinanden, medens en jævnaldrende skjuler sig halvt undselig paa de andres Vegne, halvt beundrende bag Klaveret, — for stor til at være med, for meget Barn til ikke at more sig over de andre. Den ene af Tvillingerne brøler sig rød og blaa i sit lille Skaldehoved, den anden ligger ved Siden med straalende Ansigt. Og henne i Vinduesfordybningen sidder saa en ulykkelig, læsende Broder, der ikke er færdig med sine Lektier.

Det er malet med dette overordentlig elskværdige Syn paa Barnets Liv, som Haslund ejer. Det er fuldt op af henrivende Træk, som han har afluret de smaa, hvis Ven han er. Iagttagelsen af de nyfødte Tvillingers Basken med Hænderne, Maaden hvorpaa Smaapigerne vrider sig i Kroppen af Glæde, den lille Fyrs urokkelige, sandsigerske Alvor under Arbejdet i Spyttebakken, de opløbne Drenges Mangel paa Ligevægt i Holdningen og hundred andre Iagttagelser er lige saa fine og trofaste, som morsomme. Der er et Skælmeri i hele Billedet, et muntert Vid, som virker

smittende og befriende paa denne Udstilling. Ti mange gode Egenskaber har de gode danske Malere, men muntre eller vittige er de ikke.

Haslunds Billed er noget ulige i Behandlingen. Enkelte Ting som det røde Tæppe over Barnevognen er gjort med en Skønhedssans, saa sart, at den minder om Johansens uforglemmelige Dynevaar; andre Ting er mindre gode, ofte for farvestærke, og Kantlyset, som lægger sig over nogle af de smaa Hoveder, staar ikke ret i Overensstemmelse med Lyset fra Vinduet bagved. Men det er alligevel beundringsværdigt, hvad Haslund her har naaet ogsaa i rent malerisk Henseende, uden at hans Bestræbelser i den Retning i mindste Maade har afstumpet Billedets Indhold. *Børnekoncerten* stiller Haslund i første Rang blandt vore Malere. Hans Horizont er ikke vid, hans Gemyt ikke smidigt ud over en vis Kreds af Følelser, hans maleriske Ævne har hidtil ikke været øvet paa vanskelige tekniske Æmner, men nu har han øvet den og har vundet og vil forhaabentlig ikke lade sig nøje med denne ene, store Sejer.

Der er en anden Kunstner, hvis Udvikling sker omtrentlig lige saa jævnt som Haslunds, og hvis Talent i mere end én Henseende er i Slægtskab med dennes, nemlig Carl Thomsen. Han er maaske alvorligere end Haslund, mere anlagt for det elegiske, en Smule for det sentimentale. Nylig viste han sig i en Række Tegninger fra danske Præstegaarde, som var udstillet i Kunstforeningen og nu atter er udstillet hér, som en ejendommelig fint poetisk, lidt smægtende Natur. I de senere Aar har han ofte malet kvindelige Kostymefigurer fra svundne Tider, med megen Stil og meget Blik for visse Sider af Kvindens Væsen. Men tilfælles med Haslund har han en udpræget æstetisk Skønhedssans, som byder ham at søge alt det milde og blide ved Mennesket frem, og som forbyder ham nogensinde at beskæftige sig med mere eller mindre stærke Udtryk for menneskelige Lidenskaber.

Ogsaa han har i Aar forsøgt sig i en teknisk vanskelig Opgave, en Scene fra en Kunstners Atelier. Der er kommet Besøg hos Maleren — forhaabentlig notabelt og købende Besøg! —, og imedens har den nøgne kvindelige Model skjult sig bag Skærmbrædtet i Forgrunden, hvor hun spiser sit medbragte Smørrebrød. Saaledes vilde Scenen unægtelig næppe se ud i et fransk Atelier, hvor Modeller ere mere forvænte, men netop dette lille Træk gør

det til en saa tilforladelig troværdig Skildring af Livet i de danske Atelierer.

Partiet i Forgrunden med Modellen er ubetinget det bedst malede. Dér er Farven kraftig og fyldig. Figurerne bagved og Rummet bagved er derimod noget spinkelt behandlet, mere tegnet end egentlig malet. Men til Gengæld »agerer« Personerne fortræffelig, og navnlig er Maleren selv en god Figur.

Baade Haslund og Thomsen ere betydelige Kunstnere, forsaavidt som de begge ævner at trænge ind til Kærnen af visse sjælelige Fænomener af ejendommelig Art og af særlig Nation. Men deres Omraader ere saare knapt begrænsede.

I Modsætning til dem finder man da i Ancher et glimrende rigt Gemyt, hvis Sjæl er modtagelig for allehaande forskellige Indtryk, og som dog er lige saa udpræget national, som nogen af de tvende andre.

Der er Kunstnere, der, som Krøyer f. Eks., er uden Hjemsted i dybere Forstand, for hvem Fædrelandet er dér, hvor der er malerisk at være. Der er andre — Kyhn f. Eks. —, for hvem Hjemstedet er det hele Fædreland, som de elsker for den nationale Sags Skyld. Men der er ogsaa andre, for hvem Hjemmet kun er den Stue, hvori de bor og de Omgivelser, hvori de daglig sætte deres Fod. Blandt dem er Ancher. Han har gjort en lille Del af Folket og en lille Del af Landet til sin aandelige Ejendom, tilegnet sig den med sit skarpe Blik og givet den Plads i det Hjærte, der vel er et af den danske Kunsts varmeste. Han er bleven trofast paa sin Skanse, er aldrig veget for Kuglerne fra Kritikerne, der brændemærkede ham som en aandløs, afskyelig Realist. Ancher Realist! — han, den topmaalte Idealist, han, der har heroiseret Skagens Fiskere saa meget, at de maaske slet ikke er bleven saa overdrevent forskellige fra Ewalds Fiskere!

Han er vistnok den foretagsomste af alle vore Kunstnere, én af dem, hvem Talentet er en Braad i Sjælen, som ikke lader Ro, men stikker og prikker til Gerning. Og hans sidste Gerning, *En Barnedaab*, er blandt de »store og gode«. Dér er han atter i sin Familie- og sin Vennekreds. Hans Hustru, til hvem han i sin Tid malede en Apoteose i Form af det dejlige Profilportræt i det syttende Aarhundreds Stil, bærer Barnet frem for Daaben. Ved hendes Sider staar Gudmødrene, to overordentlig noble Skikkelser; bagved staar Michael Ancher selv, ubetinget det bedst

malede Hoved, og en navnkundig Kollega, ubetinget Billedets døde Punkt.

I en Karakteristik af Ancher, der har været trykt i nærværende Tidsskrift, paaviste Hr. Karl Madsen, hvor meget Ancher har lært afvekslende snart af Lionardo, snart af Franz Hals og den delftske Vermeer: af de to første (navnlig af Fr. Hals) Arten af det sjælelige Udtryk, af Vermeer Farvens Holdning, — en Paavirkning, der gav sig et saa udmærket Udslag i *En syg ung Pige,* der i 1882 var udstillet paa Juleudstillingen. Det er i Farvens Holdning nærmest derom, at Barnedaaben minder. Ancher er her atter vendt tilbage til de stærke Farver mod den hvide Baggrund, saaledes som de frembyde sig i de legemsstore Figurer op mod de kalkede Vægge i den lille Landsbykirke. Og han har løst den vanskelige Opgave fortræffeligt. Det store, bredt indfaldende Lys virker højtideligt og svøber festlig Stemning omkring det lille Optrin. Der er i Figurerne givet nogle meget betydelige Karakterskildringer, — rigtignok ogsaa et Par særdeles mislykkede. Det er andensteds betonet, at der med Barnets Bevægelse hen mod Præsten er tilstræbt en altfor tydelig Fortælling og givet noget mere konstrueret end virkelig sét, men det er maaske et Træk, som ubevidst er gledet ind i Anchers Billed fra de gamle religiøse Billeder, i hvilke Kristusbarnet rækker sig venlig imødekommende mod de verdslige Personer, som flokkes omkring det.

Ancher begyndte ikke uden Blik for det maleriske, men hans Ungdoms Rigdom var den Inderlighed, han kunde lægge i en Karakterskildring, saaledes som f. Eks. i Billedet fra 1877 af *Lægprædikanten*, der til vedblivende Underretning for Gallerikommissionen findes i Hr. Kleis' Kunstudstilling. Men siden den Tid er han bleven en Kunstner med store tekniske Færdigheder og med en aldrig rastende Trang til at anvende dem. Mellem alle de mange Billeder med kunstigt Lys paa Udstillingen i Aar er vel Anchers *Spillende Dame* absolut det smukkeste i Tonen. Det er et Portræt af Fru Anna Ancher, siddende ved Klaveret mellem dettes tvende Lys. Det er atter et noget stiliseret Portræt, noget stramt og tvungent i Stillingen og bærer i Holdningen noget, der genkalder Erindringen om visse gammelitalienske, spillende Cæcilier. Men det er dejligt i sin fløjlsagtige, gulbrune Tone, og Anchers oprindelig ikke behændige Haand har behandlet Farven med en sjælden Blødhed.

Galleriet ejer »Redningsbaaden køres gennem Klitterne«, — et af Anchers gode, men ingenlunde et af hans bedste Billeder. Det er forunderligt, at Gallerikommissionen vil nøjes med denne ene Repræsentant for Anchers Kunst, men denne Kommission udmærker sig som bekendt, blandt mange andre Dyder, ved at stille Gaader, som selve Oedipos næppe vilde have byttet mod Sfinxens. Det er Praksis i denne snilde Kommission enten at komme lidt for tidlig — hvad der dog kun yderst sjældent skér, eller meget for sent, hvad der som oftest skér. At komme i rette Tid er som bekendt ikke fint i visse Kredse. Medens saaledes Krøyers *Musik i Atelieret* til Spot og Spe for Danmark vandrede ud af Landet, som det Tomme for Tomme tilhørte, har Galleriet paa Udstillingen i Aar købt *En Duet*, der vel nok tør betegnes som et af Krøyers uheldigere Arbejder. Det rummer ganske vist et Par lige fortrinlig malede og karakteriserede Figurer i de to syngende, men baade den akkompagnerende Dame og Tilhørerne er grumme spinkle saa vel i malerisk som i psykologisk Henseende. Farven er som Helhed ubehagelig grønlig, akvariumsagtig, og det Lys og den Pragt, som aabenbart er tilstræbt, er blevet borte mellem Malerens Hænder. Gallerikommissionen var forrige Aar blind for »Atelierkoncertens« udmærkede Egenskaber, i Aar har den set ganske skævt, da den købte »Duetten«.

Saa meget heldigere var det da, at samme Kommission i Fjor rettede sit Blik paa Viggo Johansen, netop da Kunstneren i sin *Aftenpassiar* havde iført sig sit bedste Skrud, ti i Aar er han ikke nær saa soigneret i sit Billed, *Efter Aftensbordet.*

Det er kun i den alleryderste Anordning, at dette Billed har noget tilfælles med det navnkundige Billed fra i Fjor. Den maleriske Virkning er en temmelig modsat og desværre ikke nær saa vellykket som sidst. Lysvirkningen — det kunstige Lys — i det første Billed var ogsaa magtet langt bedre, end i det sidste, hvor den er urolig, og hvis Farve er plettet og udelikat i alt, hvad der er udenfor selve Portræterne. Til Gengæld er disse endog nok saa gode, som i det sidste Billed. Sammenspillet, Samtalen mellem Personerne er særdeles livfuldt gengivet, og Portrætligheden saa talende og aandfuld, som kun Johansen kan gøre den. Farven i Hovederne er maaske noget sødladen, lidt for appetitlig og ikke ret individualiseret for de enkelte Hoveders Vedkommende. Dette gælder i endnu højere Grad Hænderne, der ikke er lidet maniererte baade i Tegning og Kolorit. Alt i alt er

det vistnok beklageligt, at Billedet er blevet udstillet i sin nuværende Skikkelse. En saa fornem Mand som Johansen burde aldrig vise sig i Slobrok. Billedet bærer Præg af Ufærdighed, og alle de døde Genstande, af hvilke Johansen ellers af hver især kan gøre et lille Vidunder af Skønhed, er meget stedmoderlig behandlede, — ja, nogle Stole er næsten utilgivelig forskrækkelige i Tegningen.

Mærkværdig er det at se, hvorledes Skildringen af det kunstige Lys ejendommelige, hyggelige Poesier lokker alle. Enhver blot nogenlunde øvet Tekniker synes at fristes deraf. Og altsammen bliver det dog kun et »omtrent«, — fjærnere eller nærmere Sandheden, men aldrig Sandheden selv, fordi det ligger i Opgavens Art, at der følger tusind Hindringer med, og at dens tilfredsstillende Løsning mere eller mindre beror paa Tilfældigheder. De, der arbejder paa det kunstige Lys, arbejder baade i virkelig og i figurlig Forstand i Mørke.

Saaledes har Slott Møller i sit *Interiør* skudt Sandheden forbi. Medens Omgivelserne ere holdte i lutter brunlige Toner, er selve Flammerne fra Lysene paa Klaveret kolde og kalkede i Farven. Den unge Dame er iøvrig smukt opfattet. Borttog man Lysene fra Engelsteds *L'hombre* med de ypperlig individualiserede Kortspillere, vilde ingen ane andet, end at Scenen var malet ved Dagens Lys.

Saa er der andre, der gør Opgaven endnu vanskeligere og maler Sollysets Kamp mod det kunstige Lys. Iblandt disse Forsøg er ubetinget en Debutant, Valdemar Kornerups *Almuebryllup i Vartov Kirke* det bedste. Brydningerne mellem Dagslyset udefra ind igennem Kirkeruderne og Lyset fra Alterstagerne er udmærket studeret. Men Billedets største Fortjæneste er dog dets fint poetiske Indhold. Navnlig er Brudens enfoldige Andagt virkelig mesterlig skildret, og Situationens Alvor og Højtidelighed udmærket udtalt.

Derimod er det, under de ihærdige og højst agtværdige Bestræbelser for at naa den rette maleriske Virkning, i Willumsens store Billed fra et Glaspusteri gaaet en hel Del ud over Figurkarakteristiken, som næsten er bleven lige saa sløv, som den var det i Krøyers bekendte Smedie, om hvis Farvevirkning nærværende Billed minder. Figurerne virker ikke som legemsstore Skikkelser, og deres Stillinger ere mere anordnede i Enkelthederne,

end virkelig sete og studerede. Men stor Flid er der nedlagt i Billedet, og det vidner om et rigt Blik for det maleriske.

* * *

Saa er der et Billed i Aar, som ingen udstillingsbesøgende gaar ligegyldig forbi. Det griber stærkere i Sindet, end det meste andet og slipper aldrig Erindringen. *Roe-Optagning* hedder dets lidt landlig uskyldige Titel, og Niels Petersen-Mols er dets Kunstner.

Man har kendt ham før som en af de unges trofasteste Sjæle; man har næret store Forhaabninger til ham, men det har dog sikkert overrasket alle, naar han i Aar har skænket os et Arbejde, som er blandt det allerbedste, Udstillingen rummer.

Han er kommen ovre fra Jylland, et landligt Smaakaarsbarn med et saadans hele Sympati for alt, hvad der hører Landet til. Han er blandt de lykkelige, som finder Fred og Velsignelse paa den Plet af Jorden, hvor Skæbnen har kastet dem, og Hovedstaden har kun fra Tid til anden lokket ham med den Uddannelse, man dér kan søge. Ovre paa Heden trives han bedst. Dér finder han den Natur, som er i Samklang med hans eget bløde, blide og stille Gemyt. Dér finder han de nøjsomme, ligevægtige Eksistenser, for hvem der intet gives ud over det daglige Arbejd. Dér finder han de firføddede Skabninger, som han elsker for deres tavse Betragtningers Skyld. Det er alt det uartikulerede i Naturen, der rører ham: Bonden. Kvæget og de smaa Børn. Med de primitive menneskelige Eksistenser føler han, fordi han er en af deres, fordi han forstaar de fattige, men ærlige Tanker, der bevæger sig i dem, de elementære, men sunde Følelser, hvoraf de besjæles.

Over hans store ovennævnte Billed paa Udstillingen i Aar ruger en dybt tungsindig Stemning. Det er Graavejr; en tung uigennemsigtig Luft hviler over dette Landskab, som ingen Hovedstadshæl nogensinde betræder, som kun har hørt Kvægets Brøl og Bondens »Hyp« til Studene. Nu er Kærren med sit Spand af Stude standset, medens Bonden høster sine Roer. Den lille Dreng, som fra Barnsben vænnes til sin Manddomsgerning, er ude med at lære og har faaet Pisken betroet til sin Omsorg. Den ene Stud gnaver den magre Føde, der ligger for dens Snude; den anden stirrer uendelig sørgmodig ud for sig. Saaledes gaar det

Dag for Dag; — det er Brødet, der tjænes med de faa Midler, Jorden og de taalmodige Dyr. Saa er der kommet en Mand derud, for hvem disse simple Omgivelser ejer en Poesi, der finder Genklang inderst i hans Sjæl, — en Mand, der omfatter alt det elementære og uberørte i Naturen med hele sit varme Hjærte. Og med Bistand af hans store kunstneriske Ævner blev dette fortræffelige Billed til.

Der er vel faa Billeder paa Udstillingen, i hvilke en saa udviklet teknisk Færdighed er forenet med et saa betydeligt Livsindhold, som i dette Billed. Det er en af de triste Erfaringer, som den maa gøre, hvis Opgave det er at forfølge de enkelte Kunstneres Udvikling: at Kunstnerens Sjæl saa sørgelig ofte bliver mat, alt som hans Haand i Tidens Løb bliver let. At kunne udtrykke sig let, at opnaa det fulde Herredømme over Midlerne er alles Ærgærrighed. Og dog er det utvivlsomt, at det mest famlende og stammende Begynderarbejde, i hvilket der aabenbarer sig inderlig Kærlighed til Naturen og Respekt for de Opgaver, den stiller, bærer langt større Værdier i sig, end de udviklede Virtuosers ofte indholdstomme Numre. Eftertiden vil sikkert dømme strængt meget af det, vi i disse Tiaar har været med til at beundre. Den vil finde, at vor Stræben efter Sandhed mod Naturen ikke altid var lige ærlig, at vi ofte var kunstige dér, hvor vi bildte os ind at være naturlige, og at meget af det, vi tog for et tilforladeligt kunstnerisk Udtryk kun var en tillært kunstnerisk Jargon.

Heri ligger det betydningsfulde ved dette Billed, at det er frit for al saadan Jargon, som ellers præger saa grumme mange af de unges Arbejder. Nogle af de unge maler med forbavsende Lethed, men har kun lidet paa Hjærte. Andre af dem har meget at fortælle, men har utrolig vanskelig ved at faa det sagt. Begge Dele forenes af yderst faa, blandt hvilke ingen blot tilnærmelsesvis naar op i Højde med Niels Petersen-Mols. Hans Billed er gjort med al ønskelig manuel Færdighed, og en enkelt Fejl som denne, at Drengen, der holder Pisken, er bleven altfor lille, røver det intet af dets Hæder. Farven er overordentlig fint stemt gennem hele Billedet, — end ikke paa den mindste Plet findes der en Farve, som ikke har Andel i den ejendommelige milde Harmoni. Enkeltheder, som Studenes Hoveder eller de opgravede Roer, er malet med den mest haandgribelige Realisme, og Skildringen af Landskabets »lette Jorde« er fortrinlig. Men alt dette er dog

Baggrundsinteresser i Sammenligning med den Kærlighed og den Begejstring over Æmnet, som banker i hver Tomme af Billedet, — i Sammenligning endvidere med det Pust af den store Natur, der slaar én i Møde fra Lærredet, og i Sammenligning med denne fuldtud tilforladelige Lokalfarve, hvori det hele bæres. Ved Siden heraf blegner selv Therkildsens og Philipsens for Resten saa dygtige Billeder trods al deres glimrende (for Therkildsens Vedkommende undertiden altfor glimrende) Farve og ypperlige psykologiske Egenskaber. Man kan ikke være tilstrækkelig taknemlig for et Billed af denne *Roe-Optagnings* Art. Da en forvoven for nogle Maaneder siden tillod sig at paavise Begrænsningen af en højst ansét Kunstners Talent som Dyrmaler, vakte det en stærk Indignation, og det var de færreste, der gav ham Medhold, simpelthen fordi man i lange Tider her hjemme ikke havde set bedre Skildringer af Dyrenes Liv, end dem, som denne Kunstner gav. Der kan ikke tænkes en bedre Undsætning for denne Kritik end dette Billed af Niels Petersen-Mols. Det maa kunne gøre selv de blindeste seende, og det maa for ethvert normalt Øje udvide Horizonten og skærpe Kritiken.

Og vi trænger til en skarpere Kritik, — ikke mod de mange Stakler, som vugges i Fantasier, for hvilke Udstillingscensuren bærer et tungt Ansvar, — men mod dem, der i den ukritiske offentlige Mening er blevne store, dels fordi de i golde Tider var de mindst umodne, dels fordi det officielle har paatrykt dem en høj, men falsk Rang. Det er dem, der hindrer Smagens Udvikling, og det er dem, der staar den unge Kunsts Anerkendelse i Vejen. Det er desværre langt fra at være saaledes, at alt, hvad der kommer fra de unge er Guld, som det er sikkert, at deres Kreds er fattigere paa virkelige Begavelser, end den Kreds af unge Kunstnere, som for et Par Snese Aar siden stod i Flor. Men sikkert er det ogsaa, at der arbejdes i de sidste Aar blandt de unge mere, end der nogensinde før er arbejdet, at Maalet sættes højere nu, end nogensinde før, at der bag mangt et tilsyneladende snurrigt Forsøg skjuler sig en tapper Kamp for at gribe et eller andet hidtil uænset Naturfænomen, og at det er en lidet intelligent Opfattelse af Tingene at tro, at der bag disse Billeder med den »nye« Malemaade skulde ligge en ringere anvendt Kraft end f. Eks. bag en Vermehrens Billeder.

Saadant et Arbejde som denne *Roe-Optagning,* frembragt af en af de unge, har i et lille Kunstnersamfund — stort nok

for Resten for vort lille Land! — en dybere Betydning. Saadant et Billed med dets store Alvor, med dets energisk tilkæmpede Resultat fremkommer ikke i en Forfaldstid. Kendere af Kunsthistorien vil vide, at der gives ikke i nogen Tid og ikke i noget Land rodløse, isolerede Genier, som pludselig skyde op af det bare Sand. Genierne kommer først frem, naar Jorden er dyrket, naar det er blevet Foraar over Landet. Derfor kan man tage dette Billed som et godt Varsel for Fremtiden, — ikke blot for dets egen Kunstner, men for hele den Generation, hvorfra han er udgaaet, og som arbejder med andre Midler, med andre Maal, end han, men med samme store Vilje.

Til denne Generation hører blandt andre ogsaa L. Ring.

Hvis man ikke vidste, at vore Kunstnere kender Forskel paa den gode og den slette Kritik, kunde man frygte den Indflydelse, som visse Blades uvidende Kritikere kunde udøve. Proudhon har kaldt Bladene »Ideernes Kirkegaarde«. Det er blevet sagt i et herværende Blad, at Ring var »det hæsliges Apostel«. Vi andre stakkels, kunstdumme Mennesker skulde være tilbøjelige til at kalde ham snarest det modsatte. Det er ganske vist ikke Skillingsskønheden, han søger, — den, man finder i Modejournaler og i Manufakturhandlernes paaklædte Dukker —, men denne Skønhed, hvormed Naturen kan forlene selv sin formløseste Vækst, denne Skønhed, som bæres i Tingenes inderste Væsen, som kun Kunstnerøjne kan se, og for hvilken kun Kunstnerhjærter kan banke.

Dette er den ene Halvdel af Rings Skønhedssans. Den anden Halvdel er den Sans, han har for Farvens Skønhed. Paa et lille Billed af Niels Petersen-Mols (»Fra Klitterne ved Skrællinge«) findes indkradset de snurrige og barokke Ord: Skidt med at male pænt Vejr. Det betyder Kunstnerens Forkærlighed for Graavejret med dets milde Toner og fine Harmonier. Ring har en lignende Forkærlighed; ogsaa han har hidtil med Forsæt undgaaet Solen, og han har været bedst, naar han har undgaaet den. Han har et ganske eget malerisk Talent, stærkt begrænset, men ogsaa stærkt potenseret indenfor sit Omraade. Hans Øje er i en i den danske Kunst enestaaende Grad modtagelig for visse neutrale Farver, saaledes som visse Graavejrsstemninger fører dem med sig. Hans store Billed paa Udstillingen i Aar, *Samtale i Landsbygaden*, har mange Svagheder i Tegningen og store Svagheder i Stofbehandlingen. Det er maaske »sluppet« lidt for tidlig, og Ring kunde maaske i det hele arbejde med noget større Alvor

og stole lidt mindre paa sin gode Fe. Der er Enkeltheder, som f. Eks. den sorte Høne, der kiger ud af Hullet i den Pose, Bonden bærer over Ryggen, der falder noget ud af Tonen. Vejen er heller ikke god i Farven. Men i øvrig er Farvens Helhed i Billedet i høj Grad mærkelig. Figurerne og Landskabet er stemt fortræffelig sammen i Farven, — maaske endog temmelig meget, saaledes at Figurerne ikke ret kommer løs fra det landskabelige.

Rings Syn paa Almuelivet er maaske det mest ægte demokratiske, vor Kunst i Øjeblikket rummer, og det kommer i Skarphed paa Højde med Dalsgaards, saaledes som dette aabenbares i de Billeder, der tilhører Galleriet. Ring forstaar sig storartet paa de Mennesker, han maler. Der er en Dreng i det her omtalte Billed, — hans Hoved sidder ikke paa hans Skuldre, hans Krop ikke paa hans Ben, men der er alligevel usigelig meget at glæde sig over i den Dreng. Ring har karakteriseret ham saa fortrinlig, Hovedet er gennemborende skarpt iagttaget i Udtrykket, og Stillingen ypperlig karakteriseret trods de mange Tegnefejl. De mange Tegnefejl! kunde Ring aflægge nogle af dem, vilde det sætte ham i Rang med de bedste Mænd i vor Kunst. Han har alle mulige Betingelser for at blive Mester indenfor et vist Omraade af landlige Æmner, i hvilke Figuren og Landskabet spiller en lige stor Rolle, saaledes at det ene ikke er Staffage til det andet. Han kan bringe en forunderlig Harmoni til Veje mellem Stemningen i det landskabelige og Stemningen hos de Mennesker, der færdes i det, og fraregnet Niels Petersen-Mols' Billed, er der ikke mange andre Billeder, der bringer den Smag af Landets Almuesliv med sig, som Rings. Det kommer sig naturlig deraf, at han er bondefødt ligesom Niels Petersen-Mols er det, at han selv er én af de Eksistenser, han skildrer, og det vil være hans Ære, hvis han vedbliver at være det. Ring har forsøgt sig i Billeder af Hovedstadslivet, men det er ikke lykkedes og vil heller aldrig lykkes ham at forlade de Æmner, i hvis Midte Naturen har kastet ham med hele hans rige Kunstnergemyt. Han vil i modsat Fald have nøjagtig lige saa lidet Held med sig, som dette store Antal af hovedstadsfødte Kunstnere, der omvendt forsøger sig i Æmner af Landets Liv, medens de vrager det Milieu, i hvilket de til daglig bevæge sig, i hvilket de er opdragne, og som de derfor har flest Betingelser for at forstaa. Gennemblader man Katalogen for at se, hvad der er malet, hvilke Motiver, der er malet, forbavses man over den stedmoderlige Behandling, som Hovedstadens Æmner nyder, — i et

saadant Forhold, at der paa indeværende Udstilling næppe findes ti Billeder, hvis Æmner er typisk københavnske, hvorimod det vrimler af mere eller mindre misforstaaede Behandlinger af Landbefolkningens Liv. For nogle Aar siden skrev Forfatteren til disse Linjer (»Hjemme og Ude«, Novbr. 84):

»Det er da ogsaa betegnende for Koketteriet med Landbefolkningen, at vore Udstillinger kun rumme overordentlig faa Scener af Hovedstadslivet. Man er og har i vore Kunstnerkredse været tilbøjelig til at undervurdere dettes Egenskaber som Ihændehaver af kunstneriske Motiver. Man har ladet sig afskrække af Sommerens noget monotone Kolorit, af Menneskenes paaklistrede Væsen og Kostumernes umenneskelige Façons. Men netop heri bæres jo vor Tids Væsen, og det er dog det, der i første Række bør skildres. Borgerstanden i dens Hjem og i Klubben, Bal- og Soiréliv, Gade- og Teaterverdenen, Arbejdere og Arbejdsherrer Striker og Møder, Laane-, Fæste-, og Redaktionskontorer, — hvad er her ikke for et Fond af uslidte og uopslidelige Æmner? Byens Rastløshed og Flaneren, dens Slid og Magelighed, dens Splid og Snobberi, dens Videnskabelighed og Forlorenhed, — hvilke Karakterskildringer kunde her ikke ydes? Og netop nu, da den danske Kunst raader over hidtil ukendte tekniske Midler, ligger disse Opgaver af Hovedstadens Liv for. Her er der Anledning til at eksperimentere og gøre noget nyt«.

* * *

Anden Ophængning bragte Jul. Paulsens længselsfuldt imødesete *Adam og Eva.* Man nærede store Forventninger til det, for det er forlængst anerkendt, at Paulsen er den bedste Mand her hjemme, naar det gælder at male det nøgne menneskelige Legeme. Desværre er han i saa Henseende næsten ogsaa den eneste Mand, — i hvert Fald en af de faa, der gør sine Medmennesker bekendt med sit Arbejde i den Retning. Der tegnes og males nemlig paa Kunstnerskolerne og Ateliererne en Mængde Modelfigurer, men de unddrages aabenbart med Forsæt de aarlige Udstillinger. Jeg har tidligere i »Tilskueren« gjort opmærksom paa den Kendsgerning, at der f. Eks. i Aarene 1879—85 næppe saas en eneste Fremstilling af det nøgne kvindelige Legeme.

Æren for atter at have indført den nøgne Model paa Udstillingen tilkommer da Paulsen.

Han er et Eksempel paa en rastløs hurtig kunstnerisk Fremgang. Det er kun syv Aar siden, han første Gang udstillede, og skøndt hans tidligste Smaabilleder vidnede om en ualmindelig skarp Formsans, fandt de dog næppe mange Tilskuere. Som en haarfin skarp Iagttager af den mindste Form begyndte han, men allerede da han for fem Aar siden udstillede et Drengeportræt i et Interiør (*Kaj,* 1882), blev det klart, at han sad inde med ualmindelige Ævner for det maleriske og med et ualmindelig fint Blik for Sjæleliv. Siden den Tid er han skreden drabelig frem i Modenhed og hans sidste Billed er uden Tvivl det mandigste, han endnu har præsteret.

Adam er vaagnet op af den paradisiske Søvn, han nyder under den aabne Himmel, da han bliver den nysskabte Eva vaer. Han rejser sig forbavset op paa den ene Arm og beskuer hende. Eva staar bagved med Hænderne paa Ryggen. Kompositionen er fri for al Konvention, ny og smuk i sin Enkelthed. Ypperlig er Bevægelsen i Adams Skikkelse, selv om Figuren ikke hænger saa særlig godt sammen i sine Led. Eva staar som himmelfalden, som forstod hun ikke det mindste af, hvad Verden er, og som anede hun aldeles ikke sin Mission. Hun er en fyldig, udviklet Kvinde, fin og rund som et modent Bær, fristende at plukke. Billedets Skønhed beror dog fornemlig paa dets Farve, som navnlig i Lyset i Kødet er af en overordentlig intensiv Kraft. Legemerne ere modellerede med lette grønlige Mellemtoner og Skygger, der modtager Reflekser fra den frodige Vegetation, paa Baggrund af hvilken Scenen er malet. Der er Enkeltheder, som f. Eks. Evas Overkrop, der er glimrende i Formen; længe skal man lede for at finde noget saa dejlig malet, som Evas Hoved. Adams Hoved er derimod mindre godt; Profilen staar for skarpt skaaren mod Baggrunden, der i og for sig virker fortræffelig med sin glansfulde, grønne Farve, men som dog mangler Form og Pointe i lovlig høj Grad. I det hele mangler Billedet hist og her den sidste Færdighed og lider under en noget ulige Behandling. Men dristigt er der taget fat, og selv om Paulsen ikke har skabt nogen religiøs Illustration til det bibelske Sagn, har han malet to i de fleste Henseender virkelig overordentlige Skildringer af det nøgne menneskelige Legeme.

Det er en Hæder for dette Billed, at det har kunnet taale at hænge som Genbo til Udstillingens andet Billed af det gamle Testamente, Zahrtmanns *Job* og *hans Venner*. Ti vé de Stakler, som ellers kommer paa Siden af Zahrtmann! Deres Billeder blegner som Natten for Solen og hvad de har paa Hjærte at sige lyder banalt, naar det høres sammen med det Væld, som kommer fra dette store Hjærte. Han er utvivlsomt det originaleste Gemyt i vor Kunst, dens mest — maaske dens eneste — bevingede Aand. Ikke at hans Fantasi er befolket med overnaturlige Skikkelser: han er ikke Formernes Fantast. Heller ikke er han, som Rembrandt f. Eks., Lysets Fantast. Han er Farvernes Fantast. Han er én blandt de faa af det nittende Aarhundredes Malere, som har ævnet at udvikle en selvstændig Kolorit. Godtfolk kalder hans Kolorit Kulør, men Godtfolk siger i Almindelighed om Kunst det galeste, der overhovedet lader sig sige. Zahrtmann er som Kolorist ikke beslægtet med nogen Forgænger, ikke med nogen samtidig. Böcklin — en anden af de faa, der i vort Aarhundred har skabt sig en uafhængig Kolorit — kan være lige saa glimrende i sin Farve, men er i Farvens Benyttelse Zahrtmanns levende Modsætning. Böcklin bruger stærke, men faa Farver og nuancerer lidet. Han er stor og simpel som Kolorist. Zahrtmann derimod bruger et Utal af stærke Farver, dekomponerer Mellemtoner til en Sammensætning af mangfoldige rene Farver. Han er nervøs og ilter som Kolorist. Ikke desto mindre er han aldrig spraglet, sjælden broget, næsten altid harmonisk. Han opnaar sine Harmonier, saaledes som Østerlænderne opnaar dem i deres Tæpper, ved en Sammenstilling af pletvis lutter rene Farver, og hans Kunst er farveskøn, vellystig farverig, som et Smyrnatæppe.

Og ikke én tænker eller føler, som han. Han er barok, hans Lune er sært, han er fuld af Paradokser; Indfaldene indfinder sig vrimlende under hans Pensel, alt som han maler, og hans Horizont aabner sig, alt som han kommer til Bunds i sit Æmne. Ingen lever vel mere med sit Æmne, end han; ikke én er saa døv for Folkemening og Paavirkning, som han, — lykkelige de, der, som han, kan vandre aandelig tunghøre gennem Livet! Han er den mindst borgerlige af alle vore Kunstnere, paa sin Vis fornem i al sin Ustyrlighed. Han er selvstændig til det ømtaaleligste. Han byder ikke noget Publikum Goddag, vil det byde ham Haanden kan det tage den, vil det ikke, maa det for hans

Skyld lade være. Men det er forlængst gaaet op for de bedste, at der er ingen, der fortjæner et hurtigere og varmere Haandtryk end Zahrtmann med hans store Kærlighed til det menneskelige.

Han ejer en Egenskab, som er saare sjælden i den danske Kunst: Kraften i den psykologiske Skildringsævne, det fuldt ud tilstrækkelige i Udtrykket for de store Lidenskaber. Der var en ægte og mægtig Patos i hans Leonora-Christina-Billeder, og den er der lige saa stærk i *Job og Vennerne*, paa Udstillingen i Aar. Job er fremstillet udstrakt paa en Maatte, med Hovedet støttet i en af de omkring siddende Venners Skød. Pestbylder dækker hans nøgne Krop, og hans Hænder griber krampagtig om det aandetunge Bryst.

Der er en stor og højtidelig Alvor i dette Billed, — maaske det mest »religiøse« Billed, de senere Aar har skænket os. Lad være, at Smerten hos Job kunde gives et værdigere Udtryk, noget mere værdigt end disse »Venner«, der maner frem for Erindringen de Michelangeloske Profeter, kan der ikke tænkes. Og hér, som overalt i Zahrtmanns Kunst er det Koloriten, der voldsomt forøger den dramatiske Virkning. Fraregnet de meget omtalte Bylder, er Billedet uforlignelig fint i den maleriske Virkning, og Baggrundsmotivet med den nedgaaende Sols Lys paa de brudte Søjler er genialt opfundet.

Og denne Maler, der kan anslaa saa gribende Toner af Sjælelivet, kan ogsaa skænke et muntert Indfald sin hele kunstneriske Kraft, saaledes som i Billedet, *Der var en Gang en Konge og en Dronning*. Af Æventyrstemning ejer Billedet vel ikke meget (man maa have svagt Begreb om psykologiske Ligheder for at finde en H. C. Andersensk Duft i dette Billed!); det har sin Værdi dels som en meget typisk Repræsentant for den paradoksale Side af det Zahrtmannske Gemyt, dels som en lige saa typisk Repræsentant for den Zahrtmannske Kolorits tusind Ejendommeligheder. Der er desuden et eget tørt Lune i det, — et Lune, der ikke er beslægtet med nogen andens. Overhovedet preller enhver Sammenligning mellem denne Maler og nogen som helst anden af; Zahrtmann er et ganske oprindeligt Kunstnernaturel, og dette er hans Storhed.

Der er et andet Billed, som ogsaa vil illustrere et Æventyr, H. N. Hansens *Æventyrprinsesse*. Men heller ikke dét kan siges at have naaet sit Øjemed. Det indeholder ret smukke Enkeltheder i Farven, men det er uden Fantasi i Opfindelsen, og den som

Helhed matte Kolorit bringer ingen Erstatning i Form af en overdaadig Pragt. H. N. Hansen har saa ofte vist, hvilke udmærkede Ævner, han besidder, til at skildre virkelige Dybder i det menneskelige, hvilken Fantasi han raader over, naar det gælder Opfattelsen af gamle Digtninge, hvilken Kraft, han kan lægge i det maleriske Foredrag. Derfor kan man ingen virkelig Glæde finde i dette Billed, i hvilket der tilsyneladende kun er arbejdet med halv, paa sine Steder med sletingen Kraft.

* * *

Blandt Frilufts-Figurbillederne kunde der være Anledning til at dvæle ved Erik Henningsens ***Bønder i Hovedstaden*** og ***Frikvarter.***

Erik Henningsen hører blandt de Kunstnere, hvem en tidlig udviklet, men i sin Kærne løst funderet Teknik hurtig styrter i Fordærv. Han har Anlæg for en vis Art af Tegning, — den, som de illustrerede Ugeblade kræver: let, men præcis, gærne en Smule manierért. Som Kolorist staar han paa et tilsvarende Trin. Han kender ingen Glæde over Lyset, ingen Nydelse ved Farven, og mere eller mindre ligner derfor hans Billeder lette Pennetegninger, hvis Omrids er fyldte med en Smule Vandfarve. Han véd med Nøjagtighed, hvorledes Penslen bør vendes og drejes forskellig i et Øre, en Næse eller et Øje. Han sætter sin Farve paa med en tegnende Lethed, altid i lutter retlinede Strøg, som gør samtlige Stoffer til skaaret Træ. Og hans Sans for det psykologiske svarer hértil. Han fordyber sig aldrig i det menneskelige, antyder kun dét deraf, som flygtig kommer til Syne i den yderste Overflade, i Valg af Paaklædning e. l. Han individualiserer sine Figurer paa Grundlag af et saare løst Skøn, antyder kun; — aldrig har han været mere end halvvejs inde i et Menneskes Sjæl, og det er nu én Gang altid den sidste Halvdel af en Vej, der ligger Maalet nærmest.

Han holder øjensynlig af det lidt komiske hos Mennesket, saaledes som det er antydet i disse ***Bønder i Hovedstaden,*** men han har ingen godmodig elskværdig Opfattelse af det komiske og forholder sig kølig reserveret i Stedet for varmt forstaaende til slige Æmner. Han maler altid, som var det kun hans Pligt og Opgave at give en flygtig, nøgternt refererende Skildring af et

eller andet Optrin. Han fortæller om sin Genstand, som en rutineret Reporter, der ikke skriver om sine Æmner af Interesse for dem, men af Interesse for den Mund, til hvilken Æmnerne skal skaffe Brødet.

Han har Ævner, denne Kunstner, — Ævner for at lave en Komposition i en Haandevending. Han grupperer med megen Øvelse og stor Forstand, men dette er utvivlsomt den eneste Egenskab, han ejer hel. I alle andre Henseender byder hans Billeder aldrig mere end det halve af det, man ønsker at finde i et Kunstværk. Saaledes er »Frikvarteret« en dygtig gennemtænkt Komposition, med mange udmærkede Grupper, men uden indgaaende Studium af den enkelte Stilling og med en fuldstændig lavet malerisk Holdning.

Der er Rigmænd, der strør Almisser ud med hurtig Haand, men med koldt Hjærte, — af Vane. En Mængde Kunstnere, deriblandt Henningsen, maler saaledes, som saadanne Rigmænd giver: Haanden sidder let nok paa dem, men Hjærtet kender ingen Varme.

Der er Fattigfolk derimod, som gærne gav, hvis Hjærte røres hundred Gange om Dagen, men som ejer intet andet end den store Kærlighed. Ogsaa de har Sidestykker blandt Kunstnerne, — kun færre.

Men baade menneskelig og kunstnerisk sete, er de sidste de bedste.

Emil Hannover.

Børsen.

Tilskuerens forrige Børsoversigt var dateret 24de December i Fjor. I Tiden omkring denne Dag opstod der Pengeknaphed i Udlandet, og høje Obligationskurser gik ned efter. Dette omtaltes i Slutningen af Oversigten, og der tilføjedes, at en følgende Børsoversigt skulde berette om Rigtigheden af den i hine Dage allevegne fra forlydende Spaadom: *Pengerigelighed og høje Obligationskurser vender tilbage straks efter Nytaar.*

Spaamændene støttede Forudsigelsen paa mangeaarig Erfaring. December er nemlig regelmæssigt en pengeknap og rentehøj Maaned, og de store Markeders Knaphed bliver sædvanligvis føleligere og deres Rentesatser højere, efterhaanden som Aarsslutningen nærmer sig; hvorimod Bevægelsen tager modsat Retning efter Aarsskiftet, saa at Kredsløbet fuldendes i Januar, og normal Tilstand indfinder sig i Begyndelsen af Februar.

Aarsagen hertil er nærliggende.

Hver Nytaarsdag forfalder der til Udbetaling Renter og Afdrag paa Obligationer udstedte af Stater, Kommuner, offentlige og private Anstalter, dernæst Afdragsudbytte paa talløse Aktier, og endelig Lønninger til Embedsmænd og Handelsbetjænte, Regningskrav og meget andet. Pengene hertil udgør Hundreder og Hundreder af Millioner Kroner; de skal være beredte paa Aarets første Dag, og enten de betalingspligtige selv eller Pengeinstituter, som besørger deres Omsætninger, inddrager derfor i Løbet af December Maaned store Beløb, der af Hensyn til de umiddelbart forestaaende Udbetalinger hverken anbringes eller udlaanes men opstables i Kasser og Kældere. Deres Afsavn gør Markederne knappe. Pengene overgaar efter Nytaar til nye og fritraadende Ejere, som gengiver dem til Cirkulationen og afhjælper den midlertidige Pengenød.

Denne Dobbeltbevægelse havde senest vist sig ved det foregaaende Aarsskifte og afspejlede sig den Gang tydeligt i den engelske Banks Rentenoteringer. Bankens Rente havde nemlig det meste af Aaret 1885 holdt sig usædvanlig lavt; den steg hen imod Aarsslutningen til fire Procent, faldt allerede den 20de Januar 1886 til tre Procent og den 17de Februar til to Procent.

Man imødesaa for nærværende Aars Begyndelse en lignnende Udvikling; dog Begivenhederne kom anderledes.

Den officielle engelske Banknotering var ved Slutningen af December 1886 fastsat til fem Procent, og i hvor vel denne Notering forblev uforandret i Januar, kom Pengenes virkelige Pris dog snart op til seks Procent. At den virkelige Rente kunde overskride den noterede, har følgende Aarsag: Englands Bank kundgør aldrig andet end sin Minimalrente og forbeholder sig altid Ret til højere Renteberegning uden Noteringsforandring i alle de Tilfælde, hvor Bestyrelsen finder dette betimeligt. Forbeholdet faar dog som oftest ingen praktisk Betydning. Banken nøjes nemlig i Reglen med den noterede Minimalrente. Den gik udenfor Reglen i de allersidste Dage af forrige Aar og i de første Uger af indeværende Aar; de færreste Laan bevilgedes den Gang til fem Procent, og Laantagernes største Mængde maatte erlægge seks Procent.

Det engelske Pengemarked blev saaledes efter Aarsskiftet knappere i Stedet for villigere, og da Englands Bank til Trods for de opstrammede Rentefordringer bestormedes for større og større Summer, opstod der overhængende Fare for yderligere Rentestigning. Faren blev afvendt, da Frankrigs Bank rykkede til Undsætning og midlertidig sænkede Skranker, hvorved udenlandske kortvarige Laaneoperationer ellers holdes borte fra det franske Pengemarked.

Op over seks Procent steg den engelske Rente da ikke; men denne Rentesats er, som bekendt, usædvanlig dyr for England, og den høje Rentenotering holdt sig hele Januar Maaned igennem; hvorfor det efterhaanden blev klart, at Nytaarsomsætningens Behov ikke bar Skylden for Knapheden. Øjensynligt var der i Aar tilkommet et nyt Moment, som gjorde Brud paa foregaaende Aars regelmæssige Udvikling.

Der var i 1886 opstaaet et virksomt Forretningsliv i de nordamerikanske Fristater. Man anlagde derovre udstrakte Jærn-

veje, byggede talrige Fabriker og paabegyndte kostbare Foretagender; Amerikanerne bød høj Rente for Kapitallaan og lovede godt Udbytte for Forretningsdeltagelse, og Guldsending paa Guldsending gik i Slutningen af 1886 og i Begyndelsen af 1887 fra Europa til Amerika. Dette tærede paa Guldbeholdningerne i Europas store Banker og særlig paa Englands Bank, og Situationen undergik først Forandring, da Amerikas Guldbehov i Løbet af Januar var mættet, og Guldtilførsler fra Ægypten, Australien og Syd-Amerika bragte Erstatning for de til Nord-Amerika afgaaede Kapitaler.

Englands Bank kunde den 3die Februar fastsætte Minimalrenten til fire Procent, hvorpaa der i de følgende Maaneder gradvis skete yderligere Nedsættelser, og Noteringen kom endelig i Slutningen af April ned til to Procent, eller til den Rentesats, der det foregaaende Aar allerede genvandtes i Februar.

Det tyske Pengemarked undergik i Aarets Løb lignende Forandringer som det engelske. Udlaansrenten i den tyske Rigsbank holdt sig et godt Stykke ind i Januar i fem à seks Procent, og Noteringen er efterhaanden falden til fire Procent.

I Øjeblikket — ɔ: i de første Dag af Maj — er Pengerigeligheden saa stor som nogensinde før, og de store udenlandske Bankers Rentenoteringer angiver kun ufuldstændigt Rentemarkedets Tilstand, da private Bankhuse laaner Penge ud paa billigere Betingelser. Gode Veksler diskonteres i England villigt til en Procent og i Tyskland til to Procent. Til Trods for denne Tilbagevenden af Pengerigelighed er Tilstanden paa Fondsbørserne ingenlunde den samme som i 1886.

Forrige Aars langvarige og næsten uafbrudte Pengerigelighed havde hos mange Mennesker vakt den Tro, at Penge for stedse havde mistet i Ævne til Rentegivning; og der fandtes endda spekulative Begavelser, som drøftede Sandsynligheden for en nær Fremtid, da Kapitalister nødtvungent skulde give Afkald paa al Rente og lønne Tillidsmænd for Opbevaring af Kapitalerne. Og i hvor vel Bankdirektører og Fagmænd næppe hengav sig til den Art Fantasterier, bar dog ogsaa deres Handlemaade hyppig Præg af indgroet Tro paa Pengerigelighedens Holdbarhed.

Rentemarkedets Tilstand ved Slutningen af 1886 og Begyndelsen af 1887 rokkede denne Tillidsfuldhed. Efter at man har erfaret, hvorledes et vaagnende amerikansk Forretningsliv og et kortvarigt amerikansk Pengebegær paavirkede de europæiske

Banker og gengav Penge deres indskrumpede Renteævne, regner man ikke med forrige Aars Fortrøstning paa evigvarende Pengerigelighed.

Denne Forandring i Opfattelsen viser sig paa dobbelt Maade.

I Fjor overtog europæiske Bankhuse Statslaan paa Statslaan til regelmæssigt stigende Kurser og hjalp Holland, Belgien, de skandinaviske Lande og adskillige tyske Smaastater til Konvertering af Gæld. Der konverteredes efterhaanden adskillige Hundreder af Millioner; men hvor højt Beløbet end kom op, Omfanget af de fuldbyrdede Konverteringer var dog forsvindende ringe imod de projekterede. Ruslands, Italiens og alle Ungarns Milliardlaan skulde nedskrives til lavere Rente; derpaa arbejdedes der, og Planernes forestaaende Gennemførelse forkyndtes Maaned efter Maaned.

At den midlertidige Rentestigning maatte medføre foreløbig Udsættelse af disse Planer, dette er selvfølgeligt; men at Planerne hviler ogsaa nu, da ledige Penge paany oversvømmer alle Børser, viser Forandringen i Børsstillingen fra i Fjor til i Aar. Lysten til Overtagelse af Kæmpekonverteringernes Risiko er forsvunden sammen med Fortrøstningen til fordelagtigt Fremtidssalg af de ukonverterede Millionrester, hvortil der maatte mangle Købere i selve Konverteringsperioden.

En Sænkning i Obligationskursernes Niveau er det næste Kendetegn. Nedenstaaende Fortegnelse kan maaske give en Forestilling om dette Aars udenlandske Kursbevægelser, skønt Fortegnelsen af Pladshensyn indskrænkes til enkelte af Berlinerbørsens talrige Obligationsnoteringer. De optagne Obligationsarter besidder enten direkte eller indirekte Interesse for det danske Pengemarked, idet Kursen paa 3½ pCt.'s tyske Konsols angiver Højdepunktet for tyske Priser paa 3½ pCt.'s Obligationer, og de øvrige Kurser gælder Effekter, som købes af danske Kapitalister.

Berliner-Kurser i 1887.

	Januar		Februar		Marts		April		Maj
	1ste	15de	1ste	15de	1ste	15de	1ste	15de	1ste
3½ pCt.s tyske Konsols.	102	101¾	100	99	99¼	99¼	99½	99¼	98½
5 pCt.s russ. Oblig. i £.	96½	95¾	92	91¾	93	94	93½	94½	95
5 pCt.s ital. Rentes.	100½	99¾	94	93	95	96¾	97	98	97½
4 pCt.s østrg. Guldrentes.	92½	91½	87	86½	87	89¼	90¾	91	90
4 pCt.s ungarsk. Guldrent.	84½	84½	76	75¾	77	81¼	80½	82	81

I Steden for den forventede Stigning indtraf der, som man ser, kort efter Aarsskiftet et ret betydeligt Prisfald, der kulminerede hen imod Midten af Februar, den Gang Stemningen nedtryktes baade af Krigsfrygt og af uventet Pengeknaphed. Krigsfrygt og Pengeknaphed forsvandt; men Kurserne for tyske, ungarske, italienske, russiske og østerrigske Obligationer holder sig desuagtet et godt Stykke under hine Decemberkurser, der betragtedes som forbigaaende lave og i Følge Forudsigelserne hurtigt skulde overskrides.

Naar tyske Kapitalister i Fjor betalte 103 pCt. for $3^1/_2$ pCt.s tyske Statspapirer, hellere end de nøjedes med kortvarige Udlaans slette Rente; medens de derimod i Aar foretrækker saadanne kortvarige Udlaan fremfor Obligationskøb til under pari Kurs, viser de herved tydelig deres svækkede Tro paa langvarig Pengerigelighed.

Forandringen i den udenlandske Børsstemning bliver saaledes utvivlsom. Derimod er det selvfølgelig særdeles tvivlsomt, hvor længe December- og Januar-Oplevelserne vil erindres, og maaske bliver de glemte, længe inden et nyt Forretningsliv atter fremkalder Pengemarkedernes Fordyrelse og Obligationsmarkedernes fuldstændige Omslag.

Medens de store Konverteringsplaner hvilede, medvirkede de udenlandske Børser, og særligt de tyske, i Aar til Udgivelsen af de forskellige ny Statslaan, hvortil voksende Militærudgifter har tvunget baade det tyske Rige, Rusland, Østerrig og Ungarn. Emissionskurserne for disse ny Laan fastsattes nødtvungent under Kursniveauet fra 1886, og dog er Afsætningen næppe altid lykkedes for Emissionshusene. At officielle Bekendtgørelser fortæller om Overtegning og rivende Afsætning, betyder intet; og naar der særlig om et i Begyndelsen af Maj fremlagt indenlandsk russisk Laan paa hundrede Millioner Rubler berettes, at Obligationerne reves bort, og at hver enkelt Subskribent kun erholdt en ringe Brøkdel af det ønskede Beløb, stemmer denne det russiske Finansministeriums Bekendtgørelse daarligt med Ministeriets Handlemaade. Umiddelbart efter Forkyndelsen af dette glimrende Resultat foretog Ministeriet nemlig Skridt til Laanets Indførelse paa tyske Børser, hvad der vel havde været overflødigt, dersom russiske Kapitalister virkelig havde udvist den foregivne umættede Købelyst.

Blandt de seneste Maaneders tyske Emissioner findes der et $5^1/_2$ pCt.s kinesisk Statslaan. Det udgør fem Millioner Mark, og af Hensyn til Beløbets Størrelse fortjæner det liden Opmærksomhed. Tyske Børsblade tillagde imidlertid denne Emission særlig Betydning. Asiatiske Stater søgte nemlig forhen væsentligst eller udelukkende til det engelske Pengemarked; for første Gang er nu et kinesisk Statslaan bleven afsluttet med tyske Finansmænd, og Tyskerne anser denne Begivenhed dels som en yderligere Anerkendelse af Tysklands nyerhvervede finansielle Stormagtsstilling, dels som et heldigt Varsel for de berlinske Pengemænds fremtidige jævnbyrdige Konkurrence i fjærne Lande med de Londonner-Rigmænd. Tyskerne har maaske Ret heri — og selv om man ser bort fra Rivaliteten mellem Berlin og London, bliver den tysk-kinesiske Emission dog en mærkelig Fremtoning.

Emissionen indlededes *naturligvis* med Reklame-Artikler i Bladene. Disses hensigtssvarende Affattelse var imidlertid en vanskelig Opgave. Artiklerne indeholdt den Lovtale, der skrives over enhver Stat ved Emission af et nyt Statslaan; men denne Gang betød Lovtalen usædvanlig lidt, fordi Hvermand vidste, hvor trangt et Indblik Europæere erhverver i kinesiske Administrationssager. Der krævedes da et andet Lokkemiddel, og man fandt paa at fremhæve, hvorledes Kina ved sin Beliggenhed er nogenlunde sikret imod de kommende Krige, der truer europæiske Stater med finansiel Ødelæggelse og Besiddere af europæiske Statsobligationer med svære Tab. Dette Paahit skyldes upaatvivlelig en snedig Journalist. Han har skullet forfatte Anbefalingen for det kinesiske Laan, har ikke vidst nogensomhelst Besked om det himmelske Riges indre Forhold, og har da grebet den Udvej at sige til de tyske Kapitalister: *I maa sende Eders Penge dygtig langt bort for at være sikre paa at faa dem igen; for det varer næppe mange Aar, før Tysklands, Frankrigs og Ruslands Armeer hærger Landene og ødelægger Befolkningernes opsparede Rigdom, og de europæiske Staters Gældsforskrivninger bliver da af tvivlsom Værdi. Kina ligger et godt Stykke af Vejen, det gaar rimeligvis fri og er et usædvanligt sikkert Gemmested for Eders Sparepenge.* Denne Anbefaling slog an, og tyske Kapitalister konkurrerede ivrigt om Erhvervelsen af kinesiske Obligationer.

Men at hin Journalistvittighed opfattedes som et alvorligt Argument, dette er ret mærkeligt Tidernes Tegn.

Den europæiske Kulturs Overlegenhed over den asiatiske var hidtil en ubestridt europæisk Troessætning. Vesteuropæerne var Kulturfolkene, Asiaterne Halvbarbarer. Nu er Overlegenheden bleven et omtvistet Spørgsmaal, og Kapitalister har Vanskelighed ved at finde Grænseskællet mellem Civilisation og Barbari. Vesteuropæiske Regeringer udruster i Fredstid Hærskarer paa Millioner, bereder sig paa kommende Krige af hidtil uopnaaet Rædsel, og opdrager Befolkningerne til en saakaldet Fædrelandskærlighed, der i Virkeligheden betyder Had og Foragt for Nabonationer. Alt dette gælder for Toppunktet af Nutidens Civilisation; men det ligner paa en Prik Fortidens Barbari. — Kina regeres af en Kejser, hvis Magt ikke indskrænkes af nogen skreven Forfatning, og hvis Luner undertiden gør ubodelig Skade. Upaatvivlelig er denne Regeringsform en Levning fra Fortidens Barbari; dog er den ikke helt uden Lighed med Regeringsformerne i adskillige af de vesteuropæiske Stater, der anser sig selv for længst fremskredne i Civilisation. — De store asiatiske Stater undgik i lange Tider indbyrdes ødelæggende Krige, og det var vesteuropæiske civiliserede Nationer, der paatvang Kina dets seneste store Nederlag. Denne Fredsommelighed paadrager rimeligvis Kineserne adskillige civiliserede Nutidsmenneskers Foragt; men det turde være tvivlsomt, om Betragtningsmaaden holder sig, og civiliserede Fremtidsmennesker vil maaske finde den største Civilisation hos de mindst krigslystne Nationer.

Den næste europæiske Krig ligger vel næppe Aartier fjærnt. Adskillige af de Statsobligationer, der nu gælder for solide, vil ved Krigens Slutning nyde en betydelig forringet Kredit. Det afhænger af Krigens Resultat, hvilke Obligationer, der beholder deres Værdi, og hvilke, der mister den. Men naar al fornuftig Beregning saaledes er umulig, kan man næsten lige saa gærne købe kinesiske som europæiske Statsobligationer.

Penge har her i Danmark været rigeligt til Stede i Tiden siden sidste Børsberetning, og dette skyldes væsentlig de ved Statsgældskonverteringen fremkaldte Omsætninger.

Da den forrige Børsartikel afsluttedes, var Konverteringsperioden endnu ej udløben, og Artiklen angav to Muligheder, der begge kunde indtræffe: enten Udlandets stærke Køb af de ny $3^1/_2$ pCt.s kongelige Obligationer eller københavnske Bankers Over-

fyldning med Statsobligationer; hvoraf atter videre vilde følge enten forbigaaende Rigelighed eller forbigaaende Knaphed paa det danske Pengemarked.

Omtrent tresindstyve Millioner Kroner af de gamle fire Procents kongelige Obligationer var ukonverterede den 17de Januar, den Gang Konverteringsfristen udløb, og Konsortiet udbetalte den 11te Marts disse Penge til Obligationsejerne og fik af Regeringen udleveret et lignende Beløb i ny tre og en halv Procents Obligationer.

Fem udenlandske Bankhuse og fire indenlandske havde, som man maaske erindrer, dannet Overtagelseskonsortiet, og dettes indre Organisation lader til at være den, der sædvanligvis benyttes, saa snart forskellige Bankhuse slutter sig sammen om Overtagelse og efterfølgende Salg af Statslaan. De konsortialt forbundne Bankmænd forpligter sig da ikke alene overfor Sælgeren til Obligationernes Betaling; men de forpligter sig ogsaa overfor hinanden til indbyrdes Sammenhold, og saa længe Konsortialperioden varer, giver de Afkald paa selvstændige Salgsoperationer, hvormed den ene kunde trykke Prisen for den anden og smøge sin Part af sig. Derfor udleveres Obligationerne heller ikke til de enkelte Deltagere — end ikke naar disse har betalt dem — men Obligationerne forbliver foreløbig hos Konsortiets Leder og frigives først ved Konsortiets Ophør. Konsortialforpligtelsen rejser derimod ingen Hindring for Dannelse af Underkonsortier. Hvert enkelt Medlem kan afstaa eller udstykke sin Part og saaledes frigøre sig for hele sin Forpligtelse eller for en Del deraf. Underdeltagerne indtræder i hans Sted, men erhverver selvfølgelig ogsaa kun hans begrænsede Ret, og kan, saa lidet som han kunde det, disponere frit over Obligationerne.

Nationalbanken i København er Statsgældskonsortiets Leder, og det faldt altsaa i denne Banks Lod at forsøge Afsætningen af de tresindstyve Millioner tre og en halv Procents kongelige Obligationer.

Hjemmesalg kunde ikke forventes, dette var klart allerede den 17de Januar. Obligationerne havde i Løbet af den to Maaneders Konverteringsfrist, fra 17de November 1886 til 17de Januar 1887, været udbudte til Ejerne af de opsagte fire Procents kongelige Obligationer — altsaa netop til de Folk, der snarest kunde være fristede til Købet — og da disse havde forsmaaet Obligationerne, blev det højst usandsynligt, at der her til Lands skulde

findes andre købelystne Kapitalister. Ogsaa Tilstanden paa de udenlandske Børser egnede sig i Slutningen af Januar daarligt til Fremlæggelse af det danske Statslaan. Dels fordi der var Krigsfrygt oppe, og dels fordi tyske Kapitalister alt i nogen Tid og ved forskellige Lejligheder havde vist Ulyst til Køb af udenlandske tre og en halv Procents Obligationer.

Medens Laanet under andre Omstændigheder formodentlig var bleven udbudt umiddelbart efter Konverteringsfristens Udløb, ventede Konsortiet da nu et Par Maaneder hermed, og først hen imod Midten af Marts udsendte Nationalbanken Indbydelse til Køb. Bekendtgørelsen herom afveg paa et enkelt Punkt fra den ellers brugelige Form. Den angav nemlig ingen Tidsgrænse, inden hvilken Køberne skulde mælde sig. Rimeligvis har Bankdirektionen anset et hurtigt Salg for umuligt og forsmaaet det Spilfægteri, der ellers hyppigt drives med formel Afslutning af mislykkede Tegninger og derpaa følgende underhaands Udbud af de utegnede Obligationer. Det officielle Salgstilbud — til Kurs af 98¼ pCt. — staar altsaa endnu ved Magt. Foruden i de danske Blade indrykkedes Bekendtgørelser ogsaa i tyske Aviser, og man har desuden paa forskellig Maade henledet Udlændinges Opmærksomhed paa de danske Obligationer. De er blandt andet blevne optagne til Kursnotering paa Pariserbørsen.

Om Resultatet af de forskellige Salgsforsøg kan udenfor staaende daarligt have nogen bestemt Mening. Dog tør det vel anses for temmelig sikkert, at Konsortiet har solgt i alt Fald nogle Millioner Kroner til Udlandet.

Og selv om de solgte Beløb kun udgør en forholdsvis ringe Brøkdel af den hele Obligationsmasse, er de danske Konsortialmedlemmer dog blevne af med en Broderpart af deres Andel.

Ifølge de af Landmandsbanken, Privatbanken og Handelsbanken udgivne Beretninger om forrige Aars Virksomhed og ifølge det, der nu ad anden Vej er kendt, afstod disse tre Banker nemlig allerede i Fjor og straks efter Konsortiets Dannelse væsentlige Dele af deres Konsortialparter til udenlandske Underkonsortier. Nationalbanken er den eneste danske Konsortialdeltager, som ikke har udstykket sin Andel.

Udbetalingen af de tresindstyve Millioner Kroner ukonverterede Obligationer fordeler sig derfor omtrent saaledes mellem Ind- og Udland:

A. Udlandets Andel:

1) fra de fem udenlandske oprindelige Konsortialmedlemmer	33 Mill. Kr.	
2) fra de udenlandske Underkonsortier	10 - -	43 Mill. Kr.

B. Indlandets Andel:

1) fra Nationalbanken	7 Mill. Kr.	
2) - de tre københvsk. Privatbanker	10 - -	17 - -
	tilsammen	60 Mill. Kr.

Den danske Stat forøgede altsaa ved denne Transaktion sin Gæld til Udlandet med nogle og fyrretyve Millioner Kroner, der i Kontanter udbetaltes til danske Kapitalister. En saadan pludselig og efter danske Forhold betydelig Guldtilstrømning havde vel under alle Omstændigheder gjort Pengemarkedet rigeligt og virkede denne Gang med forøget Styrke; ti skønt Obligationerne i Virkeligheden ikke er afsatte, ligger de dog foreløbig fast urørligere end om de var overgaaede i rentenydende Kapitalisters Besiddelse. Enhver Mulighed for deres ukærkomne Tilbagevenden er afskaaren. Hverken Ejernes Død, Lune eller Pengebehov kan kaste dem paa Markedet, idet hele Bunken ligger i Nationalbanken og bliver liggende der, indtil enten det belejlige Salgsøjeblik kommer, eller indtil Konsortialperiodens Ophør indsætter de forskellige Ejere i fri Dispositionsret.

Dette Forhold har bidraget væsentligst til at holde det danske Rente- og Obligationsmarked rigeligt og helt udenfor de udenlandske Markeders Svingninger. Hvorledes Tingene derimod vil stille sig, naar Konsortiet opløses, er et Spørgsmaal af tvivlsom Besvarelse. Dog Konsortiet varer foreløbig længe endnu — det udløber vistnok først hen imod Slutningen af indeværende Aar — og der kan hændes meget i Mellemtiden. Franske Kapitalister fik for en halv Snes Aar siden det løjerlige Indfald at opkøbe store nordiske Telegrafaktier, og at en saadan Tanke skulde opstaa i franske Hjærner, vilde den Gang alle danske Børsmænd — paa en eneste Undtagelse nær — have forsvoret; hvem kan da forudse, om ikke Frankmændene ogsaa hitter paa at opkøbe kongelig danske Statsobligationer, nu da den samme ekseptionelle danske Børsmand har aabnet dem bekvem Adgang dertil ved at

indføre Obligationerne paa Pariserbørsen. I Lande, hvor der handles om Milliarder, sluges en halv hundrede Millioner i én Mundfuld.

Iblandt alle de Medborgere, imellem hvem de tresindstyve Millioner Kroner kontante Penge blev fordelte, gives der adskillige, som endnu ikke har fundet blivende Sted for deres Penge og som venter paa kursbilligere Tider, før de træffer endelig Bestemmelse om Anlæggelsen. De har midlertidig indsat Pengene i Banker og Sparekasser, og derfor voksede de københavnske Pengeinstituters Indlaansmængde stærkt i Løbet af de seneste Maaneder.

For *Bankernes* Vedkommende forslog den forøgede Indlaansmængde ikke alene til Udbetalingen af de overtagne Obligationer men gav endda betydeligt Overskud. Og da paa den anden Side den nuværende Forretningstilstand kun tilfører Bankerne usædvanlig smaa Vekselbeløb, findes der for Tiden Pengeoverflod i alle københavnske Banker. Vekselrenten holdt sig derfor i de forløbne Maaneder lavt. Nationalbanken, Landmandsbanken og Handelsbanken noterede tre Procent og Privatbanken to og en halv som laveste Vekselrente. Rigeligheden viser sig desuden i Størrelsen af de Beløb, hvorfor Bankerne ikke har fundet Anvendelse her i Landet, og som derfor er anbragte dels hos udenlandske Bankhuse og dels i udenlandske Veksler. En foregaaende Børsartikel forklarede, hvorledes danske Bankers udenlandske Tilgodehavende altid svulmer op efter Optagelsen af større udenlandske Laan og skrumper ind sammen med Opspisningen af den laante Kapital. Summen af de fire Københavnerbankers udenlandske Tilgodehavende og udenlandske Veksler udgjorde i Millioner Kroner:

den 31te Marts 1886.	den 31te Marts 1887.	den 30te April 1887.
41.	80.	77.

Nedgangen udgør i Løbet af April tre Millioner Kroner. Dette er intet særdeles stort Beløb; men en Maaned er heller ingen særdeles lang Tid, og hvor slet der end holdes Hus her i Landet, noget Forslag bliver der vel dog i de laante nogle og fyrretyve Millioner. Desuden aftog ogsaa Bankernes Kassebeholdninger i Løbet af April med seks Millioner Kroner, saa at den hele Formindskelse af Bankernes disponible Kapital i den første Maaned efter Konverteringsoperationernes Tilendebringelse kommer op til i Alt ni Millioner Kroner.

De københavnske *Sparekasser* forsøgte at anbringe den forøgede Indlaansmængde i Obligationer og Prioriteter og foretog særdeles betydelige Obligationskøb; men Obligationskursernes Højde, Vanskeligheden ved Anskaffelsen af gode Prioriteter og Muligheden for Indskydernes Tilbagetagen af Pengene ved Konjunkturforandring gjorde lidt efter lidt de fleste Sparekassebestyrelser betænkelige, og de vedtog Nedsættelse af Sparernes Rente. Først iværksattes Nedsættelsen over for ny-aabnede Konti, og senere udvidedes Nedsættelsen af Bikuben, Landmandsbanken og Arbejderbanken til at gælde samtlige Indlaan, som i disse tre Sparekasser kun forrentes med tre Procent fra næstkommende 1ste Juli, Mange Provinssparekasser foretog tilsvarende Rentenedsættelser. En Undtagelse danner den sjællandske Bondestands Sparekasse. Ligesom denne Kasses hensigtsmæssige Organisation og dygtige Bestyrelse gjorde det muligt, at Kassen i forbigangne Aar kunde bevillige Landboerne usædvanlig billige Laan, saaledes har de samme gode Virksomhedsbetingelser nu — og i alt Fald foreløbig — sat Kassen i Stand til at fortsætte med Udbetalingen af en fire Procents Sparekasserente. Ogsaa blandt Hovedstadens Sparekasser er der en, som har opretholdt sin hidtil gældende Rente. Det er *Københavns Sparekasse,* den største af Landets Sparekasser, hvis Indlaan den 31te April i Aar udgjorde henimod 75 Millioner Kroner, eller tilnærmelsesvis Summen af Bikubens, Landmandsbankens og Arbejderbankens Sparekasseindskud.

Københavns Sparekasse har i Aarenes Løb opsamlet en Reservefond paa mere end seks Millioner Kroner, hvoraf den ene Million indvandtes i de to senest afsluttede Regnskabsaar, — ɔ: i Tiden fra 1ste April 1884 til 31te Marts 1886 — skønt der alt i hine Aar herskede Vanskelighed ved Anbringelse af Penge til god Rente. De hidtil aflagte Regnskaber tydede saaledes ikke paa Nødvendigheden af en Rentenedsættelse. Kassen tvinges muligvis til lidet indbringende Anlæg af de for Tiden indgaaende Beløb; men Skaden heraf opvejes efter al Sandsynlighed rigelig ved Fordelen af tidligere Aars mere indbringende Anlæg, og skulde der et enkelt Aar fremkomme et slet Driftsresultat, bliver dette en temmelig ligegyldig Sag, fordi Nedgang i Reservefondens Størrelse kan bæres med Lethed, medens Fondens yderligere Forøgelse snarest maa anses for hensigtsløs.

Det turde vel være omtrent denne Betragtningsmaade, der har bevæget Bestyrelsen for Københavns Sparekasse til Rentens

Opretholdelse til Trods for en udvendigt fra kommende ivrig Agitation for Rentenedsættelse. Og det er vanskeligt at indse, hvorfor Bestyrelsen skulde have handlet anderledes, end den har gjort. Dertil kommer endvidere, at Sparekassen nylig ved en enkelt Forretning fik anbragt adskillige af de indgaaede Millioner paa fuldstændig sikker Maade og med et Udbytte, der i alt Fald dækker Indlaansrenten.

I forrige Maaned overtog Sparekassen nemlig i Forening med Livsforsikringsanstalten otte Millioner Kroner af Københavns Kommunes tre og en halv Procents Obligationer.

Københavns Kommune afsatte, som bekendt, i Fjor ved Privatbankens Mellemkomst et tre og en halv Procents Laan til Udlandet og benyttede Pengene til Indløsning af ældre fire Procents Obligationer. Kommunens fire Procents Gæld nedbragtes derved til omtrent fjorten Millioner, og om Konvertering af dette Beløb er der senere ført forskellige mislykkede Forhandlinger, indtil Sagen gennemførtes nu i April. Købesummen for de til Sparekassen og Livsforsikringsanstalten solgte Obligationer bliver i December Termin anvendt til Indløsning af otte Millioner Kroner ældre Obligationer, og de resterende seks Millioner Kroner fire Procents Kommune-Obligationer er med Ihændehavernes Samtykke og imod en kontant Godtgørelse af fire og en halv Krone paa hvert Hundrede Kroner Obligationer nedskrevne til tre og en halv Procents.

Denne Konvertering er de forløbne Maaneders eneste Konvertering fra fire til tre og en halv Procent. Derimod blev der dels gennemført, dels er der umiddelbart forestaaende adskillige Konverteringer fra fire og en halv til fire Procent. Østifternes Kreditkasse for Landejendomsbesiddere, Københavns Kreditforening og den ny jyske Købstads Kreditforening har opnaaet saadanne Konverteringer til samlet Beløb af omtrent tresindstyve Millioner Kroner, og den vest- og sønderjyske Kreditforening og Kreditkassen for Husejere i København iværksætter sandsynligvis snart Konverteringen af deres fire og en halv Procents Obligationer.

Disse fuldbyrdede Konverteringer blev gennemførte ved Hjælp af københavnske Bankfirmaer. De garanterede Foreningerne Afsætningen af de nye fire Procents Obligationer, og med denne Garanti i Ryggen kunde Foreningerne stille Obligationsejerne Valg mellem Konvertering eller Udbetaling. De fleste Ejere foretrak Konvertering.

Jævnsides med Rentens Nedskriven er der foregaaet en Udskyden af forskellige Kreditforeningsobligationers Løbetid. Man har overalt, hvor man kunde komme af Sted dermed, og paa forskellig Maade, nedsat Størrelsen af Skyldnernes aarlige Amortisationsbidrag. Man har lettet Byrdens Tyngde og forlænget dens Varighed.

Den Gang Kreditforeningerne indførtes her til Lands, lovpristes Ordningen, som tillod Skyldnerne gradvis Forringelse af Gælden gennem regelmæssige, smaa — næsten umærkelige — Afbetalinger. Kreditforeningerne skulde blive en Art Tvangssparekasser, hvori danske Ejendomsbesiddere nødtvungent foretog Indskud, saa længe indtil de forvandledes fra gældbundne til gældfri Mænd. — Dette var Forventningen.

Virkeligheden blev en anden: naar Afbetalingerne var præsterede i nogle Aar og komne op til et klækkeligt Beløb, følte Ejendomsbesidderne Lyst til at udtage Pengene af Tvangssparekasserne. De indmældte sig derfor enten i en ny Kreditforening eller i en ny Serie af deres gamle Forening, optog dér Laan for hele det Beløb, hvorfor deres Ejendomme afgav statutmæssig Sikkerhed, udbetalte Resten af det gamle Laan med den nylaante Kapital, havde saaledes opnaaet den ønskede Dispositionsret over Spareskillingerne — og var fuldt saa forgældede som nogensinde før.

Ordningens ideale Hensigt var saaledes forfejlet: de aarlige Amortisationsbidrag hidførte ingen Gældsfrihed; men Omflytningen mellem de forskellige Kreditforeningers forskellige Serier skabte der imod Ejendomsbesidderne en Hoben unyttige Udgifter.

Dertil kom end videre, at det under de senere Aars økonomiske Tilstande blev vanskeligt for flere og flere Ejendomsbesiddere at udrede Amortisationsbidragene blot saa længe, indtil de kunde generhverve Pengene paa den ovenfor forklarede Maade.

Tanken om de gældfri danske Ejendomsbesiddere er forlængst glemt, Toppunktet for de dristigste Forventninger betydelig sænket, og enhver Lettelse i Amortisationsbyrdernes øjeblikkelige Tyngde hilses nu som en tidssvarende Forholdsregel.

De fleste danske Aktieselskaber har i de forløbne Maaneder omsendt Regnskaber og afholdt Generalforsamlinger. Aktionærerne har saaledes modtaget de Oplysninger, der efter Bestyrelsernes Skøn bør meddeles.

Handelsbanken er blandt de københavnske Privatbanker den, der aflægger tydeligst Regnskab. Den havde arbejdet heldigt i Fjor og tjænt usædvanlig godt, dels ved de opadgaaende Konjunkturer paa Obligationsmarkedet og dels ved uventet høj Dividende fra forskellige Fallenter, paa hvem Banken havde Fordring fra foregaaende Aar. Aktionærernes Udbytte blev seks Procent.

Landmandsbankens offentliggjorte *Regnskab* er yderst utydeligt affattet, og i Virkeligheden indeholder det slet ingen Regnskabsaflæggelse. Banken har udbetalt et seks og en halv Procents Udbytte, og Aktionærer, der har hævet dette Udbytte, de har det; derpaa kan de være visse, og stort længere gaar deres Aktionærviden heller ikke. Der findes i Bilagene til Regnskabet en Post, som tyder paa at Banken ved Regnskabsafslutningen havde udestaaende adskillige Millioner, hvoraf de skyldige Renter og Afdrag var udeblevne; men der mangler enhver Oplysning om Antallet af disse Millioner og enhver Vejledning til Bedømmelse af disse nødlidende Fordringers virkelige Værdi.

Privatbankens Forretning havde i Fjor givet et godt Resultat; dersom Opdagelsen af Tyverier, hvori to af Bankens Funktionærer havde gjort sig skyldige, ikke havde nødvendiggjort Afskrivninger til Beløb af omtrent 600,000 Kroner. For at Aktionærerne kunde faa fire Procent Udbytte, maatte der da tages hen imod et Par Hundrede Tusend Kroner af Reservefonden.

De fleste *Dampskibsselskaber* arbejdede i Fjor med Tab. *Norden* og *det forenede Dampskibsselskab* danner Undtagelser. Det først nævnte Selskab fordelte ti Procent Udbytte men henlagde kun et forsvindende ringe Beløb til Reserve- og Fornyelsesfonden, idet større Henlæggelse ansaas for overflødig paa Grund af Fondens allerede i Forvejen betydelige Omfang. Det forenede Dampskibsselskab fordelte kun fire og en halv Procent; men dets Henlæggelser udgjorde omtrent 1,200,000 Kroner.

Blandt de større danske industrielle Aktieforetagender var *det store nordiske Telegrafselskab*, som sædvanligt, et af de heldigste. Dets Netto-Fortjæneste udgjorde hen imod tre og en halv Million Kroner. Til Aktionærerne fordeltes dog kun lidt over to Millioner Kroner, eller syv og en halv Procent af Aktiekapitalen. Resten henlagdes som Reserve til kommende daarlige Aar.

En Gennemgaaen af alle de forskellige Regnskaber turde blive for langvarig. De fleste mindre Selskabers Forretning gik i Fjor kun saa som saa, og forskellige Bestyrelser angav yderst forskellige

Aarsager til de uheldige Resultater. Paa Generalforsamlingen i *det københavnske Byggeselskab* blev det saaledes meddelt, at Udsigterne formørkedes ved det urimelig stærke københavnske Byggeri, der trykkede Huslejeindtægten stærkt; men paa Generalforsamlingen i *Fakse Kalkbrud* erfór Aktionærerne, at dette Selskabs Afsætning og Indtægt var i stadig Nedgang paa Grund af det aftagende københavnske Byggeri.

Hvorfor det bliver vanskeligt at konstruere den Fremtid, der atter kan bringe danske Aktieselskaber paa ret Køl.

Den 11te Maj 1887.

Ernst Brandes.

Grev Beusts Memoirer.

Grev Beusts Selvbiografi har været ventet med Utaalmodighed, og mange er de, der har slugt den saa begærligt som den mest spændende Aktualitet. Og dog kunde intet være mindre aktuelt end Beust i de sidste Aar af sit Liv. Han har i Sandhed, da han skrev disse Erindringer, kunnet se tilbage paa en afsluttet Livsgerning, men man tager fejl, hvis man af ham venter sig noget af Alderdommens lidenskabsløse Resignation. Han forlod Magten, ikke træt af dens Glæder og Sorger, men kun fordi den haarde Nødvendighed drev ham. Memoirerne viser bedst, hvorledes han har nydt det at være en af dem, som Europas Øjne hvilede paa og hvor bittert han helt op i sin høje Alderdom følte Forglemthedens og Tilsidesættelsens Smerte. Faa har saa lidt som han forstaaet den Kunst: »i Skygge at bo og dog være glad«.

Beust var en Mand med stort Snille, med rig Verdenserfaring, hurtigt Blik og megen Ordets og Aandens Smidighed, og Skæbnen var ham for saa vidt god, som han i rigt Maal fik Lejlighed til at udnytte sine Ævner under store og betydningsfulde Forhold. Alligevel blev hans Livs Historie kun en lang Række af smaa Triumfer og store Nederlag. Tingene føjede sig saa, at han altid blev det tabendes Ridder. Han var det tyske Forbunds, Østerrigs, den augustenburgske Prætendents udholdende Forsvarer, det nye tyske Riges, Kongeriget Italiens og Preussens lige saa udholdende Fjende. Til sidst drev han, denne lille venligt smilende, altid spøgefulde, altid galante Mand det til at nyde et ubestridt Ry som en sand europæisk Ulykkesfugl; »han har begravet Sachsen, han har begravet Forbundet, nu skal han til at begrave Østerrig«: var det Ord, der fandt mest Genklang i diplomatiske Kredse, da man i Efteraaret 1866 hørte om Beusts Kaldelse til østerrigsk

Udenrigsminister. En Tid syntes det rigtignok, som om hans Virksomhed i Østerrig skulde give ham glimrende Oprejsning for tidligere Nederlag, men næppe var hans Værk, det østerrigske Monarkis Tvedeling under konstitutionelle Former, grundfæstet, før det blev en politisk Nødvendighed at fjærne dets Ophavsmand; han, den fremmede, havde gjort sin Gavn og fik nu sit Rejsepas, medens en anden kom til at nyde Frugterne af det, han havde grundlagt.

Hvad var Aarsagen til denne »kranke Lykke«? Beust selv, til hvis fremtrædende Fejl en overdreven Beskedenhed aldrig hørte, saa den ikke hos sig selv, men i de Forhold og Personer, det var bleven hans Lod at arbejde med. Det Spørgsmaal, som idelig og idelig under forskellige Former kommer igen i hans Erindringer, er dette: hvorfor havde Bismarck altid Held og jeg altid Uheld? Han trøster sig et Sted med, at Bismarck ikke vilde være naaet synderlig videre end han, hvis han havde haft det samme »Forspand« at køre med. Bismarcks Forspand i Ære, men det er dog kun den ene Side af Sagen. Den der opmærksomt sammenligner Beusts Personlighed, saaledes som den tegner sig gennem Memoirer, Taler og Breve, med Bismarcks vil ikke let kunne undgaa at se, hvem af dem der var skabt til første og hvem til anden Række. Beust er smidigere, smagfuldere og finere dannet end sin store Medbejler, men savner ganske hans selvsikre Energi og hans dybe, instinktmæssige Forstaaelse af Udviklingens Retning og Behov. Beust bliver strængt taget aldrig andet end en talentfuld Diplomat og bevæger sig saa godt som altid paa Tingenes Overflade: Europas regerende Kredse — Fyrster, Ministre og Diplomater — det er for ham Verden. Med Folkene — deres Lidenskaber, Længsler og Behov — regner han kun som med et masseagtigt Materiale, hvilket hine ledende Kræfter sædvanlig kan udforme og operere med efter eget Tykke. Vel véd han, at denne Masse stundum, rystet af gaadefulde vulkanske Bevægelser, aabner sig og opsluger dem, der færdes paa dens Overflade, men det ligger ganske udenfor hans Ævner og Opgaver at søge at forstaa, hvad der rører sig i disse Dybder, hvorhen deres Strømme stile og hvorledes de kan tages i en højere politisk Udviklings Tjæneste. Han har en forunderlig Tyrketro paa, at smaa bitte Palliativer kunde have hindret selv de voldsomste Konvulsioner. Hvis Magternes Gesandter i Tide havde gjort deres Forestillinger 1830 i Paris, var der ingen Julirevolution bleven; — hvis Hofferne varmere havde sluttet sig

til Julimonarkiet og ikke saa aabenlyst behandlet Louis Philippe som en Parvenu, var der hverken bleven nogen Februarrevolution eller noget tysk 1848; — hvis man paa rette Sted havde hørt Grev Beusts vise Raad 1859 og 1864—66, var der hverken bleven noget Kongerige Italien eller noget tysk Kejserrige, og saa fremdeles i en Uendelighed.

Det er et saare omvekslende og begivenhedsrigt Liv, denne Bog fortæller om. Vi se den unge sachsiske Diplomat i 1849 blive sit Lands Udenrigsminister og som fremragende Medlem af Kabinettet tage Del i den kontrarevolutionære Bevægelse. Kampen mellem Regering og Folkerepræsentation forlægges i Maj 1849 til Dresdens Gader, og Beust opleve nogle kvalfulde Dage under vekslende Haab og Frygt, indtil de preussiske Gardebatailloner endelig naa Byen og efter en hidsig Kamp give Revolutionen Dødsstødet. Saa følger Statskupet og Beusts mangeaarige Virksomhed som sachsisk Ministerpræsident. Han fører os ad den indre tyske Politiks mangfoldig slyngede Veje og viser os sine vedholdende Bestræbelser for at hævde Mellemstaternes Uafhængighed, for at reorganisere det lidet levedygtige tyske Forbund, for at opretholde Østerrigs Supremati i Tyskland og Italien og hindre Preussens Fremtrængen. I 1864 se vi ham som Forbundsdagens Repræsentant paa Londonerkongressen, altid et Hestehoved forud for sine preussiske og østerrigske Kolleger i Fjendskab mod Danmark og Iver for at umuliggøre dets fortsatte Samliv med Hertugdømmerne. Han bliver ved sin Hjemkomst til Dresden modtaget som en Triumfator og er lyksalig over endelig en Gang at være til Gavns populær. Saa følge nye Skuffelser: hans Haab om i »Schleswig-Holstein« at faa endnu en lille tysk Mellemstat under augustenburgsk Regering glipper; Preussen trænger sig mere og mere i Forgrunden, og til Slut anser han Krigen for den eneste Løsning. Med kraftig dramatisk Virkning skildrer han sin Rejse til Wien med den landflygtige Konge Aftenen efter Slaget ved Kønigsgrätz. De havde om Eftermiddagen i Brünn modtaget Efterretning om, at Slaget var begyndt, at Udfaldet endnu var tvivlsomt og i den stærkeste Spænding fortsatte de Jærnbanekørselen til Wien. De naaede den sent ud paa Natten og fandt »Banegaarden prægtig oplyst og rigt smykket med Blomster; paa Perronen stod Kejseren, med stram militær Holdning — men saa hvid, som den Uniform han bar. — Det tabte Slag var hans Velkomsthilsen til Kongen«.

I Nikolsburg og Prag saa Beust alt det styrte sammen, han

som sachsisk Minister havde kæmpet for; et Forsøg, han paa den østerrigske Kejsers Opfordring gjorde paa at bevæge Napoleon III til i den elvte Time at skride ind til Fordel for Østerrig, førte til intet. Han fandt Kejseren aandelig og legemlig nedbrudt: som et Barn lallede han om og om igen: „*Je ne suis pas prêt à la guerre*". —

Hans Afskedigelse som sachsisk Minister var nu en absolut Nødvendighed, og hans Løbebane syntes uigenkaldelig endt. Han ledsagedes ud af det politiske Liv med de Æresbevisninger, der sædvanlig blive faldne Storheder til Del. Hans gamle Modstandere lod deres Blade give ham det sidste Spark; i den Wienske Presse blev han den Syndebuk, paa hvem man ret bekvemt kunde læsse Skylden for alt, hvad der var sket; Udenrigsministeren glemte helt hans Eksistens, og Kejseren modtog ham ved Afskedsaudiensen staaende, uden at bede ham tage Plads. — Otte Dage efter var han østerrigsk Udenrigsminister.

I denne Stilling og senere som Førsteminister og Rigskansler naaede han sin Politiks eneste blivende Resultater. Med forbavsende Elasticitet forstod han at føje sig ind i de nye Forhold, og den store Forfatningsreform af 1867, Konkordatets Ophævelse og det østerrigske Monarkis Indarbejdelse i de saa grundig forandrede udenrigske Forhold skyldes hovedsagelig ham. Men han var og blev en fremmed i Østerrig, og man beholdt ham ikke en Time længere, end man ansaa ham for strængt nødvendig. Personlige Fjendskaber, Uforsigtigheder fra hans Side og systematisk Undergravelse fra andres, bragte ham allerede 1871 i en saadan Stilling, at man maatte bede ham »gøre Kejseren det let« ved selv at søge sin Afsked.

Han gjorde det, men med en Bitterhed, der kendes gennem hver Sætning af hvad han har skrevet om denne og den efterfølgende Tid. Gesandtskabsposterne i London og Paris ydede ham ingen Oprejsning for hvad han havde mistet: tvært imod maatte han her idelig og idelig sande, hvor tungt det er at lyde, naar man har kendt til at byde. De Aforismer, med hvilke Bogen ender og endnu mere de Brudstykker af Breve, man har fra hans sidste Aar er kun én mangefold varieret bitter Klage over Verdens Utaknemmelighed og Vennernes Troløshed. Saaledes ender han et Brev, skrevet under en af hans sidste Sygdomme: »Jeg har den Beroligelse, at der under denne Sygdom egentlig ikke er et Menneske, der har brudt sig om mig. Der er ganske vist noget

sørgeligt ved saaledes at overleve sig selv, men det har det gode, at man hører op at hænge ved Livet.«

Beusts Erindringer er en sjælden underholdende Bog. Uden at være nogen stor Stilist, finder han let et fint og træffende Udtryk for sine Tanker, og hans Fremstillingsform er i høj Grad personlig. Hans Bog har intet af den Tunghed, der ofte skæmmer politiske Memoirer; det kommer ham ikke an paa at give nogen udtømmende eller systematisk Skildring af de Begivenheder, i hvilke han har spillet en Rolle, og gerne ofrer han lidt af Grundigheden for at kunne live op med en af de ypperlig fortalte Anekdoter, han eksellerer i. Det er ikke mange af sin Tids fremragende politiske Personligheder, han ikke har haft et og andet at gøre med, og for dem alle har han et karakteristisk Træk eller et rammende Ord. Om de lykkeligere Tider af sit Liv fortæller han i høj Grad elskværdigt, og hans Modstandere kan i Reglen ikke beklage sig over den Medfart, de har faaet; dog raader han ogsaa over en fin og kølig Spot, der sætter Mærker, hvor den rammer.

Beust fortæller med alt andet end diplomatisk Reserverthed, og hans Læser lærer ham i mangt og meget at kende fra Grunden. Uden i mindste Maade at gaa ind paa sit Privatlivs Enkeltheder, har han gennem Ræsonnementer og smaa ufrivillige Selvbekendelser givet os en Personskildring af meget Værd.

Den Personlighed, der i denne Bog træder os imøde, er ikke i nogen Henseende stærkt udpræget; den vækker vor Interesse, men aldrig vor Lidenskab. Fjærn fra alle Yderligheder, som den er, vil den aldrig paa nogen virke æggende, hverken til Beundring eller til Afsky. Beust er i Sandhed »den gyldne Middelvejs« Mand. Saa vidt man af Erindringerne kan skønne, har intet i Verden nogensinde vakt hans Entusiasme: ingen stor Sag har ejet ham helt; han er paa en vis Maade oven over det hele. Selv fortæller han, at han fra sin Studietid i Gøttingen hjembragte en Aare af engelsk Liberalisme og at han i Julirevolutionens Aar sammen med nogle andre unge Embedsaspiranter endog drev det til at forfatte en til den sachsiske Førsteminister adresseret Kritik af det dengang for Stænderne forelagte Forfatningsudkast, i hvilken det hævdedes, at Udkastet ikke var frisindet nok, men, tilføjer han, lykkeligvis var jeg dog fornuftig nok til at kaste Papiret i Ilden. Højere gik Bølgerne ikke i den fyrige Ungdomstid, og med Aarene blev Akkomodationsævnen endnu større; i 1849 og nærmest følgende Aar flød der i Sandhed kun tyndt Blod i den »liberale Aare«.

Det store Begejstringens Aar 1848 lod Beust ganske kold. Han overværede et Møde i Frankfurterparlamentet, men finder deraf kun Anledning til den Bemærkning, hvor kuriøst det længere hen i Tiden var ham, da han i Egenskab af østerrigsk Rigskansler forhandlede med Heinrich v. Gagern som storhertugelig hessisk Gesandt at tænke paa hans pompøse Præsidentdage i Frankfurt. I Berlin levede han som sachsisk Gesandt i en Del af den mest bevægede Tid. Hans skarpe Iagttagelsesævne gjorde ham det let at se Hulheden i meget af det, der dengang flød ovenpaa, men dette Indtryk blev ogsaa hans eneste; hverken Friheds- eller Enhedsbegejstringen synes at have ramt nogen Fiber af hans Hjærte, hvilket dog ingenlunde forhindrer, at han siden hen paa rette Tid og Sted forstod til en vis Grad at akkomodere sig med dem begge. Han var alt andet end en Tronens og Alterets Entusiast.

Særlig ikke det sidste. Køligere end alt er hans Udtalelser om Religionen, men det laa ham ganske fjærnt i saa Henseende at markere sit Standpunkt, og han fortæller med en vis Tilfredsstillelse, hvorledes han — Protestanten — distancerede sine katolske Kolleger ved ostentativ Andagt, naar der i hans Rigskanslertid var Hofgudstjeneste i Stefanskirken og hvorledes hans høje Herre ikke undlod med Tilfredsstillelse at bemærke det.

I det hele er han altid beredt til at bøje sig for det bestaaende, for det, der til enhver Tid har Magten, og intet ligger ham fjærnere end i Kraft af sin Overbevisning ar arbejde sig op mod Strømmen. Hans Færd 1864—66 er ikke et Vidnesbyrd herimod; hele Sagen var, at han lige til det sidste troede, at Strømmen gik ad Østerrig til. Allerede i den første lille Historie, han fortæller om sig selv og Bismarck, føler man Modsætningen mellem de to, netop paa dette Punkt. Det var i Berlin i Efteraaret 1848, og Talen var om Dagens brændende Spørgsmaal: Robert Blums Henrettelse i Wien efter Fyrst Windisch-Grätz' Erobring af Byen. Beust fandt, at den østerrigske Regering her havde begaaet en stor politisk Fejl: Blum var dog ved Tidernes Ugunst en Magt i Tyskland; hvad vilde Demokraterne i Frankfurt, ja i hele Tyskland vel sige dertil? Bismarck svarede blot: »Det er helt forkert; har jeg faaet en Fjende i min Magt, saa maa jeg slaa ham ned«. Beust har sikkert haft lige saa lidt til overs for »Martyren« og alt hvad han repræsenterede som Bismarck, men medens Robert Blum for Bismarck var en Fjende, der skulde slaas ned, netop fordi han var en Magt, var han og den demokratiske

Bevægelse for Beust først og fremmest en Magt, med hvem det gjaldt at forholde sig nogenlunde, for ikke at forspilde mulige Chancer.

Ligesaa i Dresden: helt ind i 1849 stod han med en alvorlig Mine og forhandlede Frankfurterparlamentets »Grundrechte« med det sachsiske Deputeretkammer; først da han var bleven klar over, at Demokratiet ikke længere havde Magten, slog han løs. Endelig i den store europæiske Omvæltning 1866: Han bruger et Par Gange det Billede, at saadanne Begivenheder som 1866 og 1870 er at ligne med Eruptioner: hvor Jordmasserne slynges hen, der faar man lade dem blive liggende. Det er praktisk set meget rigtigt, men man er ikke fri for at irriteres lidt ved at se, hvor godt han forstaar at overholde det, han fra første Færd som østerrigsk Rigskansler sætter sig for: at glemme alle Sympatier og Antipatier fra sit tidligere politiske Liv. Det var i ren politisk Forstand det fornuftigste, han kunde gøre, men menneskelig set kunde man have ønsket, at det ikke var lykkedes ham saa fuldstændigt.

Den stærkeste og oprigtigste Følelse hos Beust var Pligtfølelsen, dog ikke i dens højeste og frieste Former, men nærmest som Følelsen af Tjenestepligt. Han betegner sig før 1866 som fuldblods Sachser og efter dette mindeværdige Aar som lige saa fuldblods Østerriger. Man faar Indtrykket af, at det kom med de respektive allerhøjeste Udnævnelser. Det, som i Virkeligheden var ham det centrale, var ikke Hengivenheden for et Land eller et Folk, men for den Herre, han til enhver Tid tjente. Det vilde sikkert være Uret at antage de mange stærke og smigrende Ord, hvormed han omtaler de tre Suveræner, under hvilke han beklædte højt betroede Poster, som blot og bar loyale Talemaader. Der er en virkelig personlig Sandhed deri, lige som i hans gentagne Forsikringer om til enhver Tid at have gjort sit yderste for at tjæne sin Suveræns og derigennem sit Lands Interesser.

Ved Siden af alt dette er Beust ikke saa lidt af en Skeptiker. Han bøjer sig for Magten og tilbeder den gerne, men med det stiltiende Forbehold, at selv de mægtigste har deres Skrøbeligheder og at der til syvende og sidst ikke er meget at beundre her i Verden. Hans Bog vrimler af smaa satiriske Udfald, i Reglen godmodige, stundom ogsaa ret ondskabsfulde, og han har en afgjort Tilbøjelighed til at se selv de store Situationer fra deres mindst højtidelige Side. En god Portion Menneskeforagt er maaske

det mest fremtrædende Udbytte, han har faaet af sit mangeaarige Samkvem med sin Tids store og smaa Heroer, men man mærker knap, at han vurderer Menneskene saa lavt, som han i Virkeligheden gør; dertil er hans Spot for godmodig. Han ler helst, haaner sjælden og deklamerer aldrig.

Naiv er visselig ikke det Ord, der falder én paa Tungen, naar man taler om Beust, men i ét Kapitel passer Ordet paa ham: han var naivt forfængelig som faa Mænd af hans Stilling og Betydning. Memoirerne bærer utallige Vidnesbyrd derom. Det er ikke at forstaa, som om han egentlig overvurderede sig selv: han véd at skatte sin egen solide Dygtighed, men kender ogsaa nogenlunde sin Begrænsning. Det er ikke saa meget sig selv han er forfængelig af som alle de smaa og store Æresbevisninger, alle de virkelige eller indbildte Triumfer, han paa sin lange Løbebane har oplevet. Sachsernes Ovationer, da han vendte hjem fra Londonerkonferencen og Ungarernes stormende *Eljen Beust,* da han ved Kejserens Side viste sig i Pesth efter Forfatningsforandringen 1867, skildrer han med en saadan Varme, at man mærker, Erindringen derom endnu kvæger ham, efter at hine Stemninger forlængst er døde hos andre. Men det er ikke blot de store Triumfer, han dvæler ved med Glæde. Hvert et rosende Ord fra høje Læber bevarer han tro i sin Hukommelse og forsømmer ikke at lade sine Læsere faa Del deri. Selv hvor han er ærlig nok til i næste Aandedræt at dementere Komplimenten, skaaner han os dog ikke for den, som f. Eks. ved Napoleon IIIs mildest talt meget lidt træffende Sammenligning af ham som sachsisk Minister med »en Ørn i Bur«. Rosende Avisartikler, Adresser, Taler, Breve, etc. fylde ikke faa af Bogens Blade og ligesaa Citater af hans vellykkede Bemærkninger ved forskellige Lejligheder, af Smaavittigheder, ja endog af de højst fade Stamborgsvers, hvormed han har lyksaliggjort Lady Granville og andre højtstaaende Damer. Man genkender den Mand, der i sin Glansperiode som østerrigsk Rigskansler for fuldt Alvor tænkte paa at anskaffe sig en Livfeuilletonist, der én Gang om Ugen kunde forherlige ham med »behændigt indstrøede« Anekdoter. — Et naturligt Sidestykke til alt dette er den detaillerende Omhu, hvormed han skildrer os alle Ydmygelserne fra Modgangens Dage: at ingen fulgte ham til Jærnbanen, da han 1871 forlod Wien; at ingen rejste sig for at give ham Plads, da han nogle Aar senere staaende overværede en Kirkefest i Stefanskirken, at Kejser Alexander i London knap vilde tale til ham, o. s. v. o. s. v.

Selvfølgelig er det ikke lutter nye Ting, Beust fortæller os. Det meste er kendt fra Dr. Ebelings Biografi, fra Friesens Memoirer og endelig fra Rødbøger og Parlamentstidender. Han skyer ikke at berette og citere, hvad der ogsaa paa anden Maade er Offentligheden bekendt; hvad det kommer ham an paa er kun paa ét Sted at samle alt, hvad der er af afgørende Betydning for Bedømmelsen af hans offentlige Færd. Alligevel forstaar han at give selv det kendte Nyhedens Interesse gennem de aandfulde og selvstændige Betragtninger, hvormed det ledsages og frem for alt ved den ypperlige Fortællestil. At diskutere Berettigelsen af Beusts Domme over sin egen og andres politiske Færd vilde føre langt ud over denne Artikels Opgave; her skal kun gives enkelte Eksempler paa det meget nye og interessante, som Memoirerne yde.

Med Bismarck har Beust selvfølgelig ved mange Lejligheder staaet i personlig Forbindelse, og de Afsnit, han helliger sin store Modstander er ikke de mindst tiltrækkende i Bogen. Beust fralægger sig bestemt at nære nogen personlig Uvilje mod Bismarck. Tvært imod har han altid fundet ham personlig sympatetisk og glæder sig over, at Bismarck til Tider ogsaa har vist et venligt Sindelag mod ham, og bl. a. i et Brev har kaldt ham »meinen objectivsten und liebenswürdigsten Gegner«. Særlig var Sammenkomsten i Gastein 1871 behagelig for begge Parter, og Beusts Beretning derom er i al sin Indiskretion yderst underholdende. Saaledes refererer han følgende Brudstykke af en Samtale:

Bismarck: Hvad gør De, naar De ærgrer Dem? Jeg tror ikke, De ærgrer Dem saa meget som jeg. —

Beust: Aa, kun over Folks Dumhed, aldrig over deres Ondskab. —

Hør, synes De saa ikke, at det letter svært at slaa et eller andet i Stykker?

— Det er heldigt, at De ikke er i mit Sted, saa var der ikke et Møbel i Huset, der blev helt. —

Nu skal De høre: jeg var en Gang deroppe (han pegede paa Kejser Wilhelms Vindue lige over for) og havde ærgret mig helt sort; jeg slog Døren haardt i, beholdt Laasen i Haanden, gik ind hos Lehndorf og slog den ned i Vandfadet, saa det gik i tusind Stykker. „Min Gud," siger han, „er De syg?" — „Har været det, men nu har jeg det ret godt igen". —

Eller følgende Historie fra Forhandlingerne med Thiers og Favre 1871: »Vaabenstilstanden lakkede mod Enden og saa sagde jeg da til Thiers: *Écoutez, M. Thiers, voilà une heure que je subis votre éloquence, il faut une fois en finir, je vous préviens que je ne parlerai plus français, je ne parlerai qu' allemand*".

Mais, Monsieur", svarede Thiers: *„nous ne comprenons pas un mot allemand"*. *„C'est égal"*, svarede jeg, *„je ne parlerai qu' allemand"*. Derpaa holdt Thiers igen en meget smuk Tale til mig; jeg saa velvilligt paa ham og svarede paa Tysk. Han og Favre gik nu en halv Time igennem hændervridende op og ned af Gulvet; saa kom de endelig og gav mig hvad jeg vilde have. Øjeblikkelig talte jeg Fransk.«

En særlig Interesse for os Danske har den Del af de to Kansleres Samtale, som drejede sig om det tyske Riges eventuelle Udvidelsespolitik. Beust følte sig for om det tyske Østerrig. Bismarck fralagde sig det bestemt: det vilde være en ren Skoledrengepolitik, nej saa snarere Holland og Danmark, hvis man i det hele taget vilde erobre noget. Beust tvivler selvfølgelig ikke paa Rigskanslerens Oprigtighed, men kan dog ikke undgaa at tænke paa, hvad den hollandske Gesandt i London nogle Maaneder efter fortalte ham. Gesandten havde i Berlin følt sig for hos Bismarck om mulige Planer med Hensyn til Holland. men Bismarck havde ganske beroliget ham: »nej saa meget snarere det tyske Østerrig«!

Over de indre tyske Forhold kaster Beusts Meddelelser meget Lys. Saaledes godtgør han med de uforkasteligste Vidnesbyrd — Bismarcks og Kejser Wilhelms —, at Preussen under den Konflikt, der endte med Overenskomsten i Olmütz November 1850, var saa lidt slagfærdigt, at det umuligt kunde have hindret Østerrigerne i at besætte Berlin og forsvarer med fortræffelige Grunde den Opfattelse, at Olmütz, saa langt fra at være, hvad det altid gøres til, den østerrigske Politiks Triumf, tværtimod var en relativ Sejer for Preussen og en skæbnesvanger Tilstaaelse om egen Svaghed og Ubesluttethed fra Østerrigs Side, — en Tilstaaelse Modstanderen i de følgende Aar ikke undlod at drage Nytte af. Beust søger nu gennem mangfoldige Eksempler at vise, hvorledes Østerrig efter Forbundets Genoprettelse bestandig mere har stræbt efter Magtens Skin end efter dens Væsen, og hvorledes dets uklare Paastaaelighed i rent ydre Etikettespørgsmaal af Preussen kunde udbyttes og virkelig blev udbyttet som »østerrigske Overgreb«, medens Overgrebene i Virkeligheden kom fra Preussen selv.

Ogsaa til Tysklands Historie under Krimkrigen, den italienske og danske Krig giver Beust fortræffelige Bidrag. Særlig vil vel hans Skildring af Londonerkonferencen have Interesse for danske Læsere, ikke fordi den bringer noget væsenligt nyt med Hensyn

til Konferencens faktiske Forløb, men mere for den skarpe Belysning af Baggrunden for det store diplomatiske Skuespil. Beust, der jo paa Konferencen indtog en mod Danmark udpræget fjendtlig Holdning, fik ved mer end en Lejlighed Englændernes Sympati for den danske Sag at mærke paa en for ham alt andet end behagelig Maade. Lord Palmerston indbød ham vel til et Aftenselskab, men da Beust blev ham præsenteret, rakte han ham blot Haanden uden at sige ham et Ord og uden at afbryde Konversationen med sin Sidemand. Beust lod sig i øvrigt ikke forbløffe, men vendte sig om til en Bekendt og sagde saa højt, at Palmerston kunde høre det: *„Quel dommage qu'il n'y ait pas ici un journaliste allemand, comme cela ferait mon affaire"*. Ogsaa Lord Russell og Lord Clarendon modtog ham yderst køligt, og alle Medlemmer af Huset Cambridge, der baade før og siden viste ham saa megen Venlighed, betragtede ham under hele Konferencen som en fremmed. Som væsenlig medvirkende til at den antityske Stemning steg saa højt betragter han Prinsesse Alexandra, der, nylig ankommen til England, straks havde »taget alle Hjærter med Storm«, og selvfølgelig var han afskaaren fra al Forbindelse med Tronfølgerens Hof. Sin eneste Trøst fandt han hos Dronningen, der tilsagde ham til Audiens paa Osborne og med hvem han havde to længere Samtaler om det »slesvig-holstenske« Spørgsmaal. Dronningen var efter Beusts Forsikring fuldstændig inde i Sagerne og havde ingen Omvendelse behov; han forsikrer fra paalidelig Kilde at vide, at Dronningen denne Gang trods alle konstitutionelle Betænkeligheder greb direkte ind og at dette endelig bestemte det engelske Kabinets Stilling. — Han viser sig i øvrigt paa Konferencen beredt til at gaa til det yderste for at gennemføre de slesvig-holstenske Krav og føler sig sikker paa, at Forbunddagens Majoritet vil godkende hans Holdning: »havde jeg forlangt ikke blot Slesvig, men et Stykke af Jylland med, tror jeg endda ikke, jeg var bleven desavoueret«. Om Følelse for Danmarks og de danske Slesvigers Ret er der ikke Tale, om han end af Klogskabshensyn erklærer sig beredt til at gaa ind paa Slesvigs Deling.

Grev Beusts Memoirer er alt i alt den Opsigt værd, de har vakt, og de vil bestandig blive raadspurgt af enhver, der vil lære de sidste Aartiers europæiske Historie at kende.

N. Neergaard.

Teatrene.

(Fra 13de April—12te Maj).

Det kongelige Teater har efter et Par Aars Hvile genoptaget *Den politiske Kandestøber*, og Tiden har tilladt en Sammenligning mellem flere Opførelser. Den første Aften, Komedien spilledes i Aar, mærkedes hinsides Lamperækken en kraftig Anspændelse og en ærlig Vilje hos alle for at yde det bedst mulige; det var som fornam man et Pust af Holbergjubilæets utrættelige Indstudering. Men allerede ved den tredje Opførelse slæbte desværre store Dele af Komedien, saa godt som de tre første Akter helt igennem, sig uden Humør og Fart henover Scenen; først da Hr. Olaf Poulsen havde faaet vasket Kandestøberdrengens Sod af sig, følte han sig ganske hjemme i Rollen og forløste Tilskuernes hjærteligste Latter.

Komediens Titelrolle udførtes af Hr. Schram, og det er al Ære værd, at han, der alt har 50 Aars sceniske Virksomhed paa Bagen, nu kan tage saa stor en Rolle for sig og spille den saa vel som han gjorde. Noget nyt ydede han visselig ikke, han viste sig helt igennem som en i Traditionen velbevandret Kender og udelod sikkert ikke med sin gode Vilje noget af de mange Smaatræk, Rollens tidligere Fremstillere har udstyret den med, og som findes optegnede i vore teaterhistoriske Kildeskrifter. Hans Mester Herman tog saaledes ydmyg Huen af for de fornemme Herrer, men Borgmesterskabet bragte den hurtig igen op paa Hovedet, og ved Herrernes Bortgang rørte han den næppe; han tørrede sin Næse paa sit Ærme samme Tid, han talte til Geske om Nødvendigheden af fine Manerer, i femte Akt satte han sig i Konfusionen udenfor Stolen og havnede paa Gulvet. Alt i nøjeste Overensstemmelse med Traditionen, og saaledes fra først til sidst: der fandtes omtrent intet af egen Opfindelse i Hr. Schrams Kandestøber. Han er sikkert nok gaaet til sin Rolle med stor Pietet, han har haft den redeligste Vilje til at fremstille Herman v. Bremen som den Karakter, denne Figur i den almindelige Bevidsthed er. Om dette nogensinde har ladet sig gøre, skal her lades usagt, men nu er det i al Fald næppe gørligt mere, ti det meste af hvad Mester Herman siger, synes saa fornuftigt, at Replikerne alene ikke længere giver Morskab nok; Latteren maa kaldes frem ved Situationerne, og hertil havde Hr. Schram ikke dristet at anlægge sit Spil.

Som Kandestøbermadammen gjorde Fru Phister et bravt og paalideligt Indtryk, om det maaske nok skortede hendes Geske noget paa Raphed. Hr. Olaf Poulsens Henrik var i Lakejklæderne saa vittig og utrættelig, som tænkes kan, højest naaede han i Oplæsningen af Hattemagerdokumenterne; alle de

traditionelle Tilsætninger kom med hele en Improvisations Friskhed. Den liden Opfindsomhed, den ringe Anvendelse af Fantasi, den næsten slaviske Efterfølgelse af Traditionen og hvad dertil regnes, der altid mærkes i det kongelige Teaters Holbergforestillinger, og det selv hos de særlige Holbergskuespillere, giver Anledning til at se lidt nøjere paa denne saa tit og mange Gange højt lovpriste Tradition.

I den almindelige Bevidsthed staar det urokkelig som en Trossætning, at denne Tradition bærer i sin Moderfavn hundrede Enkelttræk, der stammer lige ned fra de første Fremstillere. Hvem menes der nu med „de første Fremstillere?“ Mon den faatallige Trup, der i det attende Aarhundredes tredje Decennium spillede paa Teatret i Grønnegade? Næppe, og Muligheden af en Tradition fra disse vilde ogsaa grundet paa den tyveaarige Afbrydelse i Skuespilopførelser være højst utrolig. Altsaa de „første“ Fremstillere bliver vel nok de Skuespillere, der indviede det ny Teater paa Kongens Nytorv: Navne som Londemann, Clementin, Rose og Mad. Lenkiewitz vil orientere en i Teaterhistorie kun lidet bevandret Læser. Fra disse stammer i Følge den almindelige Mening den holbergske Tradition; overleveret fra Skuespiller til Skuespiller, fra Mester til Lærling er den uskadt naaet til vore Dage.

Vi kender kun sørgelig lidt til disse Kunstnere, ingen Dramaturg har optegnet deres gode Gerninger. Vor tidligste dramatiske Kritiker, Rosenstand-Goiske, hvis korte Virketid falder en Snes Aar efter Holbergs Død, ser vel denne Trups Veteraner spille, men han indskrænker i Reglen sin Omtale af dem til en Notits om, at de spillede den eller den Rolle. Denne Tilbageholdenhed hos den ellers hvasse Kritiker kan have haft sin Grund i Beskedenhed, der har forbudt ham, den tyveaarige, at kritisere disse veltjænte Kunstnere, hvis Ydelser sagtens den Gang har lidt under Alderdommens aftagende Kræfter. Det er derfor ganske umulig at kontrollere, om Traditionen virkelig har sit første Ophav hos disse Kunstnere.

Sandsynligere er den dog af yngre Datum. Endnu medens Holberg levede, rejste Reaktionen mod ham og hans Værk kækt sit Hoved, og i Pænhedens og Anstændighedens Navn raabte den Vagt i Gevær mod hans drøje Komik. Og det blev ikke ved denne ene Bølgedal i Stemningen overfor Holberg, der kom flere efter. Dog har de maaske ikke skadet Traditionen ret meget; da de jo rent kastede Vrag paa Holberg, har de sagtens ikke beskæftiget sig med hans Komediers Fremstillingsmaade. Undertiden volder Venner snarere end Fjender Ulykke, dette har maaske Holberg faaet at føle. Rahbek var en lidenskabelig Beundrer af hans Komedier og arbejdede utrættelig paa at skaffe dem Indpas hos Publikum. Et af de Midler, han benyttede sig af til Opnaaelse heraf, var at modernisere Teksten; han ombyttede uden Betænkning de Udtryk hos Holberg, der var ude af Brug, med andre i daværende Øjeblik brugte. Han bliver aldrig træt af at forsvare disse Ændringer, og ved enhver Lejlighed priser ham sine Meningsfæller. Naar Holbergs egne Ord ikke var ham hellige, hvad mærkeligt skulde der saa have været i, om han og de af ham stærkt paavirkede Skuespillere var gaaet frem paa lignende Vis overfor den sceniske Fremstilling og saaledes har moderniseret noget og udeladt andet. I sin Bog „Om Ludvig Holberg som Lystspildigter og om hans Lystspil“ optegner Rahbek med stor Nøjagtighed de da brugte Smaatræk, altsaa baade de, der alt da var Traditionens Eje, og de, der efter hans Mening fortjænte at blive det. Gaar

man denne Bog igennem, vil det springe i Øjnene hvor mange af disse, der skyldes Opfindsomhed hos Skuespillere, der hørte til Rahbeks eget eller endog til et senere Slægtled. Og trods hans store Kærlighed til og dybe Beundring for Holberg, havde han ingen ret Forstaaelse af ham. Et Eksempel blandt mange er den Serenade, Rahbek lagde Petronius i Munden under Lucretias Vinduer; det første Vers lyder saaledes: „Nu tier alle Fugle, — og kun Athenes Ugle — opløfter end sin Røst; — den Nattens Stilhed bryde, — højtidelig den lyde — til min tilbedtes Lyst!“ Dette Ordvalg, ganske uden Slægtskab med den Holbergske Sprogtone, vilde nu skurre i literære Tilskueres Øren. At Skuespillerne skulde have været heldigere i Valget af deres Moderniseringer end Tidens kyndigste Literat synes lidet rimeligt. Saaledes kunde man gisne, at den nuværende Holberg-Tradition i Hovedsagen skrev sig fra den Rahbekske Tid. Dette er som sagt en Gisning, men ogsaa kun en Gisning.

Dog kan man ogsaa gøre Rahbek Uret og beskylde ham for at misforstaa Holberg, hvor sligt ikke er Tilfældet. Dette er netop hændet i Anledning af *Den politiske Kandestøbers* Genoptagelse. En anset Literaturkender og Kritiker, Redaktør Vilh. Møller skriver saaledes, at Raadsherrerne ere „*ikke* foregivne Raadsherrer, som det efter en Rahbeksk Misforstaaelse hedder paa Teatrets Plakater“. Her skal med et Par Citater af Komediens Tekst godtgøres, at Rahbeks Opfattelse ingenlunde er nogen Misforstaaelse. Allerførst er der Antonius's Ord, „at nogle unge Mennesker havde bildet ham ind, at han var bleven Borgmester, for at see hvorledes han kunde skikke sig derudi“; det Udtryk „nogle unge Mennesker“ passer kun daarligt paa virkelige Raadsherrer. Dernæst de Ord, den hele Intriges Ophav, Abrahams, bruger: „Jeg var nylig i Selskab med nogle af Raadet“, „mig behagede ikke samme Raads-Herrers Foretagende“, „at skikke ham Deputerede, som fra Raadet“, og Sanderus Svar hertil: „Vi vil selv agere slige Deputerede“. Der findes i hele Samtalen mellem disse to Herrer intet Ord, der tyder hen paa, at de er virkelige Raadsherrer, tværtimod den Maade, Abrahams taler om Raadet og Raadsherrerne, viser tydelig, at han ingenlunde er Medlem af Raadet, langt snarere er han en udenfor dette staaende fornem Mand, der har Lyst til at spille baade Raadet og Statsmanden udi egen Indbildning et rigtigt Puds. Lader man Raadsherrerne være ikke foregivne, men virkelige, giver man dem mere godt Humør, end der vanligvis forliges med Begrebet Raadsherre, og flere sceniske Ævner, end der efter almindelig Antagelse nemmes under en saadan Herres meltunge Paryk; efter Slutningen af Hr. Møllers Opsats synes han dog ingenlunde at nære Mistro til deres Ævner i saa Henseende. Fremdeles anser han det for sandsynlig, at de to Lakejer, der følger Sanderus og Abrahams, spiller en aktiv Rolle i Intrigen. Dette synes dog at være at sætte Raadets Anseelse noget i Fare, ej blot at lade dets egne Medlemmer spille Komedien med den stortalende Kandestøber, men ogsaa at lade dem mænge sig saa med gemene Lakejer. Nej Rahbek har Ret, det er foregivne Personer alle til Hobe, maaske med Undtagelse af Lakejerne, og en ret Spillemaade vilde paa det kraftigste accentuere, at alle disse Personer i Virkeligheden er forklædte unge fornemme Mennesker med godt Humør.

Hvor faatallig det kongelige Teaters egenlige Skuespilpersonale er, viser sig, naar det spiller et Skuespil med saa lang en Rolleliste som *Den politiske Kandestøber*, ti for blot at besætte alle Rollerne, maa der tilkaldes

Hjælpetropper fra Opera og Ballet. Da denne Assistance som oftest er alt andet end heldig, møder det Spørgsmaal frem, om Holberg ikke vilde være bedre tjænt med, at 2 Roller i samme Komedie nu, som paa hans egen Tid, udførtes af én og samme Skuespiller. En væsenlig Betingelse herfor vilde det naturligvis være, at vedkommende Skuespiller raadede over saa megen Maskeringsævne, at en Sammenblanding af de to Roller blev ganske umulig; hvortil en Forandring i Stemmen ogsaa vilde bidrage mægtig. Og vilde denne Opgave at holde to Roller i samme Stykke ud fra hinanden ikke være en ypperlig Skole for unge Skuespillere? Der er nu f. Eks. Hr. Mantzius; han kunde sikkert have godt af saadanne Opgaver, ti han nøjes altid med noget nær den samme Maske og den samme Stemme, dog er det højst rimeligt, at to Roller i samme Stykke vilde tvinge ham til langt haardere Arbejde paa disse Omraader end den lidt magelige Ligegyldighed, han hidtil har vist her. En Modsætning til ham er Hr. Poul Nielsen, ti for hver ny Rolle, han faar, opfinder han en ny Maske, og Stemmen søger han ogsaa at give en forskellig Klang og Fart. Disse Ævner lagde han atter for Dagen i *Den politiske Kandestøber* som Jens Øltapper, medens Hr. Mantzius som Frans Knivsmed ikke gjorde ringeste Forsøg i nogen af disse Retninger.

Det kongelige Teaters Scene synes at have for mægtige Dimensioner til de Holbergske Interiører. Anden Akt spiller Teatret saaledes i et Rum af svær Størrelse, der langt mere ligner en Hal end Kandestøberens Storstue, ti Teatret gaar jo ud fra den meget rigtige Antagelse, at Collegium politicum holdes hos Mester Herman, og den Vært, som Holberg ved en Unøjagtighed har ladet blive staaende i anden gennemsete Udgave af Komedien, giver det Navn efter en af de 12 Medlemmer af Collegium politicum, Henrik opremser i første Akt, og kalder ham Jens Øltapper. Spiller man denne Akt i saa rummelig en Stue, der tilmed har dørfri Udgang til en Forstue, gennem hvis Vinduer man øjner Gaden, mister Billedet af disse i Skjul politiserende Spidsborgere hele sin smaatskaarne Tone, og hvad værre er: Hovedoptrinet, Geskes pludselige Indtræden, gør langt fra den overraskende Virkning, der tilsigtes; den vilde langt snarere naas i et lille snævert Rum med Indgang midt paa Bagvæggen, ti saa vilde hendes hæftige Opsmækken af Døren straks kunne ses af alle Tilskuere; nu ser kun Halvdelen hendes Indtræden. En lignende smagløs Anvendelse af Scenens Rumstorhed gør Teatret i de to sidste Akter. Ufattelig er det, hvad den første Dekoration skal forestille, maaske en Art Gaard, men hvad skal saa det Draperi midt paa Baggrunden være? Scenen er udenfor Mester Hermans Hus og maa spilles i en Gadedekoration, hvor Kandestøberskiltet peger hans Hus ud. — —

Kasino sluttede sin Sæson midt i Maj. Den direktørløse Tid bragte ikke noget frem af Værd, et Par gamle Farcer og Operetter, det var alt. Heller ikke de andre Teatre har af Nyheder spillet noget betydeligt. Folketeatret har i en Udførelse ganske uden Stil præsenteret Hertzs *De Fattiges Dyrehave*. Det kgl. Teaters Opførelse af Mussets udpræget fransk Proverbe *En Dør maa enten være aaben eller lukket* har paa ny ført Bevis — om end indirekte, saa dog kraftig — for at danske Skuespillere spiller bedst i danske Skuespil; baade Hr. og Fru Nielsen var fra først til sidst helt ved Siden af deres Roller.

Arthur Aumont.

I min Nieces Stambog.

I.

Paa Scenen bag tindrende Rampe
i Mylren paa Scenens skraanende Bræt,
der leves jo mere rask og let
end hjemme under den daglige Lampe.

Paa Ballet, hvor hele Orkestret
samstemmig byder: Tuml dig og nyd,
berus og drukn dig dybt i Fryd!
du følte dig helt af Budet bemestret.

II.

Der kommer den Tid, da Tæppet gaar ned,
og Gassen den slukkes;
der kommer en Tid, da for Livets Festspil
Dørene lukkes.

Der kommer en Tid, da Balsalens Glimmer
for Daglyset blegner;
der kommer den Tid da for Livsstormens Kraftgreb
Drømmene segner.

III.

Men saa, min lille Pige!
saa rinder op den store Stund:
Livsattestatsens Time.

Hvad er dens Hovedfag?

Jeg tror Destillationen
af alt vi levet har og drømt;
af alt, hvad ærligt, dybt er følt;
af Barndomsaar hos Fa'r og Mo'r;
af Skuffelsernes ramme Most;
af Glædens Skumvin, naar den højt
i Elskovs Perler bobled op
og fused over Glassets Rand.

Ja kan du destillere snildt
af det og mange andre Ting
et Fad med Drik, som smager mildt,
midt under Slid og Slæb og Mas,
saa har du dit Laudabilis
til Livets Attestats.

S. SCHANDORPH.

Om Holbergs Komediedigtning.

Hvo, som betragter den første Periode af Holbergs dramatiske Virksomhed, vil uvilkaarlig gribes af Forbavselse og Beundring over den uhyre Produktivitet, som Digteren i hine Aar udfoldede.

Mere end tyve Komedier og deriblandt mange af de største og vigtigste har han forfattet i knapt tre Aar. For at forklare denne Kendsgerning har man gjort opmærksom paa, at Holbergs Satirer paa en vis Maade danner det forberedende Stadium til hans Komedier, og at navnlig hans Peder Paars indeholder Spirerne til mange af hans fortrinligste Lystspiltyper. Denne Iagttagelse er sikkert rigtig og træffende, men den viser kun hen paa et Moment, som gaar forud for Holbergs Virksomhed som Komedieskriver. For fuldt ud at begribe hans forbavsende Frugtbarhed paa dette Omraade maa vi kritisk betragte selve den Holbergske Komedies Bygning og Bygningsmateriale, dens Teknik og dens Kilder.

I.

Den Side af Holbergs Komediedigtning, som mindst er i Stand til at vække vor Beundring, er sikkert dens Teknik. Skøndt det tekniske heller ikke hos Molière staar i Forgrunden, viser denne sig dog paa dette Omraade i sine mest fuldendte Frembringelser Holberg saa afgjort overlegen, at C. V. Smith's modsatte Paastand synes rent ud ubegribelig. Forskellen mellem begge Digtere træder ganske vist svagest frem ved Opfindelsen af Intrigen. Ligesom oftere hos Molière saaledes beror næsten altid hos Holberg Forviklingen paa, at en af de optrædende Personer — i Reglen Stykkets Hovedfigur — bliver Genstand for et groft Bedrag: den politiske Kandestøber gøres tilsyneladende til Borgmester,

Jeppe paa Bjærget tilsyneladende til Baron. Undertiden betjæner Digteren sig af et meget stort Apparat for at sætte det paatænkte Bedrag i Værk: Kandestøberen bliver hjemsøgt af to foregivne Raadsherrer, flere Raadsherreinder, to Advokater, en Kærling fra Gaden, Oldermanden for Hattemagerlavet og dennes Vederpart, en fremmed Præsidents Lakaj og sluttelig af et Regiment Matroser; Drukkenboldten Jeppe faar et helt Slot med Tjænerskab stillet til sin Raadighed. Men sædvanlig beror Intrigen simpelthen paa en Forklædning, der enten iværksættes af den snu Tjæner, som f. Eks. i *Den ellefte Junii,* hvor Henrich optræder som den lettroende Bondesøns Fætter, eller af den listige Kammerpige, som f. Eks. i *Den Stundesløse,* hvor Pernille har sin Herre til bedste, eller af begge i Forening, som f. Eks. i *Jean de France,* hvor Marthe optræder som fransk Kokette og Espen som hendes Betjænt.

Er altsaa hos Holberg Tjæneren og Tjænestepigen ofte Intrigens Ophavsmænd og Ledere, saa er paa den anden Side Elskerparret kun et viljeløst Værktøj i deres Hænder. — Hermed staar det ogsaa i Forbindelse, at Elskeren og Elskerinden blandt alle den Holbergske Komedies Personer ere mindst individualiserede. Denne Mangel er for saa vidt paafaldende, som Holberg — hvad hans Begejstring for Ovid og Theokrit og hans Oversættelse af en af den sidstnævnte Digters Idyller udviser — meget vel forstod at vurdere den erotiske Poesis Betydning. Men han selv, der næppe nogensinde havde følt Kærlighedens Magt, formaaede heller ikke at skildre dens Fylde og vekslende Former, og han staar i denne Henseende langt lavere end sin store Forgænger, som havde en saa tragisk rig Elskovserfaring at se tilbage paa. Medens hos Molière de elskende næsten i alle Komedierne ere forskelligartede, er i Holbergs Komedier Leander gennemgaaende den ubændig forelskede Yngling, Leonora den undselig forelskede Mø; deres Underholdning er oftest intetsigende og svinger mellem banale Komplimenter og konventionel Patos. Hvor liden Vægt Holberg selv har lagt paa Skildringen af Kærlighedsforholdet, fremgaar maaske klarest af den mærkværdige, men hidtil oversete Kendsgerning, at i flere af hans omfangsrigeste Komedier, som f. Eks. i *Den politiske Kandestøber* og *Jacob von Tyboe* de elskende fra Stykkets Begyndelse til dets Slutning end ikke veksle et eneste Ord med hinanden. — Som Forviklingen er ligeledes Opløsningen for det meste yderst simpel: er Formaalet opnaaet, bliver Hovedpersonen i Reglen oplyst om den stedfundne For-

mummelse og maa med det gode eller med det onde finde sig i sin Skæbne.

Endnu mere end paa Intrigens Omraade staar Holberg tilbage for Molière med Hensyn til Komposition og Økonomi. Jeg tænker ikke herved paa Tidens og Stedets Enheder, — ti disse blive i det hele næsten iagttagne lige saa nøje af Holberg, som af Molière, — men paa de forskellige Ubehændigheder og Hindringer for Handlingen i det enkelte, som vi saa ofte finde hos vor Digter.

Medens Molière i flere af sine mest fuldendte Frembringelser, saasom i *Le Misanthrope* og *Les femmes savantes* fuldstændig har opgivet Monologen, griber Holberg næsten i alle sine Stykker til denne Nødhjælp. Og derhos er den Holbergske Monolog kun sjælden, som i sidste Akt af den politiske Kandestøber eller i første Akt af *Jeppe paa Bjærget,* et umiddelbart Udbrud af Glæde eller Sorg: langt hyppigere tjæner den udelukkende til at lade Heltens Karakter fremtræde saa skarpt som muligt og ofte bærer den ligefrem Præget af en direkte Meddelelse til Publikum. Navnlig ynder Holberg at lade en Biperson optræde i Begyndelsen af Stykket for ved en længere Enetale at forberede Heltens Tilsynekomst og at karaktisere hans herskende Egenskab: saaledes jamrer i Begyndelsen af *Jeppe paa Bjærget* Nille over sin Mands Drikkesyge og Dovenskab, i Begyndelsen af *Erasmus Montanus* Jeppe over sin Søns altfor store Lærdom o. s. v. Dog gaar man ogsaa her gærne ind paa denne udramatiske Meddelelsesform, naar Monologen er saa vittig og kløgtig stiliseret, som det i Reglen er Tilfældet hos Holberg. Vanskeligere er det at gøre sig fortrolig med andre Hindringer for Handlingen. Saaledes vidner det visselig ikke om stor dramatisk Behændighed, at Intrigens Ophavsmænd næsten i alle Holbergs Komedier i Forvejen vidtløftig udvikle, hvad de have i Sinde at anstifte, og endnu mindre begribe vi, af hvad Grund de optrædende Personer ofte anstille lange Undersøgelser om noget, som vi lige i Forvejen have set med vore egne Øjne. Handlingen staar fuldstændig stille, medens i den politiske Kandestøber Raadsherrernes Fruer diskutere om Geskes Plumphed, eller medens i det lykkelige Skibbrud Gottfried og Henrich udførlig sammenligne deres Herrers forskellige Adfærd. Ofte mangle de enkelte Scener ogsaa den indre organiske Sammenhæng, for saa vidt de enkelte Personers Optræden hyppig slet ikke motiveres; er en Persons Nærværelse nødvendig, hedder det i

Reglen simpelthen: men der ser jeg N. N. komme, hvorefter den ventende ogsaa træder op som en deux ex machina.

Paa Grund af denne tekniske Ubehjælpsomhed, der snarere erindrer om Plautus dramatiske Praksis, end om Molieres sceniske Kunst, forstaa vi lettelig, at Holberg kun har høstet faa Triumfer paa den egentlige Intrigekomedies Omraade. Kun to af hans Lystspil *Henrich og Pernille* og *De Usynlige* tilhøre denne Kategori. I det første Stykke morer Henrich sig i Leanders Fraværelse med at optræde som grand seigneur og forelsker sig snart i den smukke Pernille, som spiller Leanders Kærestes, den fraværende Leonoras Rolle. Deraf opstaar nu en Række Misforstaaelser: Leander og Leonora, der gensidig holde hinanden for troløse, skilles i Vrede, indtil endelig Sandheden kommer for en Dag og de elskende atter forsone sig. Ogsaa Henrich og Pernille beslutte sig, da den første Skuffelse er overvunden, til at vandre sammen igennem Livet. *De Usynlige* er Holbergs eneste Forsøg i den egentlige Maskekomedie, Leander har forelsket sig i en maskeret Dame og hans Tjæner Arleqvin, der begynder at blive ked af sin trofaste Columbine, faar snart Lyst til at følge sin Herres Eksempel. Men medens Leander bliver rigelig belønnet for sin Tillid ved sin usynliges Skønhed, viser Arleqvins udkaarede sig at være et rynket gammelt Kvindemenneske, hvis Hæslighed i Hast driver ham paa Flugt. Den forsmaaedes Broder, der ligesom denne selv er i Forbund med Columbine, holder ham imidlertid tilbage og slipper ham kun løs paa den Betingelse, at han angerfuld vender tilbage til sin Kæreste. Holberg ansaa disse to Stykker i teknisk Henseende for at være mønsterværdige (Epistler Nr. 66, 374), men i begge er Intrigen og de parallele Dobbelthandlinger lige usandsynlige, og den vittige Dialog formaar lige saa lidt som de mange virksomt komiske Scener at lade os glemme Kompositionens haandgribelige Mangler.

Den Holbergske Komedies tekniske Svagheder ere lige saa forstaaelige som undskyldelige, naar man betænker, at Holberg, der ikke havde nogen indenlandsk Forgænger af Betydning at se tilbage paa, og som i Aaret 1722 ikke kunde være i Besiddelse af nogen stor dramatisk Erfaring, havde paataget sig i kortest mulige Tid at forsyne det nys oprettede Teater med et fast Repertoire af originale Lystspil; man maa snarere undre sig over, at Fejlene ikke ere talrigere eller af alvorligere Natur. De kunstneriske Mangler indskrænke sig imidlertid ikke til de først digtede

Komedier. De genfindes paa mange Punkter ogsaa i de senere affattede, og Begynderarbejder som *Den politiske Kandestøber* og *Jean de France* staa i teknisk Henseende — om end behæftede med adskillige Ufuldkommenheder — endogsaa betydelig højere end senere Frembringelser som *Pernilles korte Frøkenstand* og *Mascaraden,* hvilket sidste Lystspil Prutz ganske med Urette kalder »et af Holbergs bedst udarbejdede og omhyggeligst behandlede Stykker«. Alligevel er det ikke ganske rigtigt, naar A. Legrelle og G. Brandes paastaa, at der ikke er nogen egentlig Udvikling at spore i Holbergs dramatiske Virksomhed. Ganske vist: en trinvis fremadskridende Udvikling som hos Molière, Lessing, Ibsen finde vi ikke hos Holberg; men at ogsaa han stræbte efter en højere kunstnerisk Fuldkommenhed og i denne Henseende gjorde væsentlige Fremskridt, se vi af den Kendsgerning, at han underkastede en Række af sine Stykker en mere eller mindre indgribende Omarbejdelse. Hvorvidt Holbergs Virksomhed i denne Retning strakte sig, lader sig imidlertid ikke i fuldt Omfang efterspore, da et betydeligt Antal af hans Stykker først bleve trykte, længe efter at de vare affattede. Saaledes blev f. Eks. *Erasmus Montanus* og *Hexerie eller Blind Allarm,* som efter Holbergs Forsikring allerede vare »færdige« 1723, først udgivne i Aaret 1731. Men den modne kunstneriske Indsigt, hvormed begge disse Stykker ere opbyggede, gør det dog usandsynligt, at de skulde foreligge i deres oprindelige Skikkelse i Udgaven af 1731, navnlig naar vi betænke, at Holberg senere grundig omarbejdede flere andre af de 1723 »færdige« Stykker, og at de Forandringer, som han gennemførte, næsten altid ere tekniske Forbedringer. Digteren bestræber sig efter Ævne for at udskille alt overflødigt og forstyrrende: unødvendige Monologer, som i den første Affattelse af *Den Vægelsindede* stryges: episodiske Optrin som f. Eks. flere Gratulationsscener i den ældste Udgave af *Barselstuen* udelades: Bipersoner, som Filosofen Peder Iversen (senere Magister Petronius) i første Akt af *Den Vægelsindede* blive enten bragte i Forbindelse med Handlingen eller ganske fjærnede, som den ene Officer og den ene fulde Mand i den fjærde Akt af *Barselstuen:* apologetiske Udviklinger om den Holbergske Komediedigtnings Værd og Nytte, som de, der oprindelig fandtes i begge de nævnte Stykker, bortskæres o. s. v.

Men ingensteds se vi Bestræbelsen efter at gøre Handlingen simplere og mere sammentrængt fremtræde stærkere end ved

Bearbejdelsen af *Mester Gert Westphaler.* Det oprindelig af fem Akter bestaaende Lystspil er sammentrængt til én Akt og saa grundig smeltet om, at det, som Holberg siger, kan passere for ganske nyt. Hovedfejlen ved femakts Stykket bestaar dels i det store Antal episodiske Figurer, det indeholder, dels deri, at to indbyrdes uafhængige Handlinger løbe Side om Side. Den første Handling drejer sig om Mester Gerts Frieri til Apotekerens Datter: Gentagne Gange forsøger vor Helt, energisk opmuntret af sin Moder, at røgte sit Ærinde hos den unge Pige, men hver Gang henfalder han til sin slette Vane at tale om politiske Affærer, saa at den unge Dame for at blive ham kvit griber til det plumpe Middel at helde ham en Skaal Vand over Hovedet. Den anden Handling bestaar i Mester Gerts Strid med Spiseværten. Gert har fordrevet dennes Gæster med sin Snak, bliver ved Tobias Prokurators Hjælp stævnet af Værten og tilsidst urimeligvis dømt til at tie stille i tre Dage. Begge Handlinger afbrydes gentagne Gange af en stor Mængde Bipersoner, som ikke have det mindste at gøre med Stykkets Kærne: i første Akt optræde to ubekendte, Niels og Henning samt en Tiggerkvind, i anden en Haderslever, der søger sig en Bolig, i fjærde Akt en Flensborger, der vil barberes og i femte Akt en gaadefuld Herr Theophilus, der ganske umotiveret foredrager Stykkets Moral. For at skaffe Orden i dette Kaos var en kraftig Indgriben nødvendig, og vi se da ogsaa, at Holberg ikke har skaanet sit eget Værk. I den kortere Affattelse have vi kun at gøre med Mester Gerts Frieri; hele den anden Handling er bortskaaren og af dens Personer er kun Tobias Prokurator bleven tilbage, der imidlertid i enakts Stykket fungerer som Gerts Retsbistand imod Apotekeren. Den første Handling er derimod udvidet, uddybet og opbygget med strængere Konsekvens. Af de episodiske Figurer er Hadersleveren bragt i Forbindelse med Handlingen, i det han er bleven Apotekersvend og saaledes meget passende kan modtage Gert, da denne vil aflægge Apotekeren sit Besøg. Derimod ere alle øvrige, Niels og Henning, Tiggerkærlingen, Flensborgeren og Theophilus ubarmhjærtig fjærnede; men Holberg har ved Tildigtning af nye Personer sørget for rigelig Erstatning. For det første er Monsieur Leonard, Apotekerdatterens Elsker, kommen til. Saa vel han som hans Leonora adskille sig i høj Grad til deres Fordel fra de sædvanlige Holbergske Elskerpar. I Stedet for den konventionelt undselige Leonora, som vi kende fra de øvrige Komedier, finde vi her en drilagtig Skælm,

i Stedet for den konventionelt lidenskabelige Leander fører Digteren os en undselig Bejler for Øje, — et Elskerpar af et saa nationalt og individuelt Præg, som Holberg ikke har skildret det i nogen anden af sine Komedier. Med et Par Pennestrøg har han tegnet begges Billeder i den yndefulde, af Rahbek saa uforstandig dadlede tredje Scene:

Leonora. Ey see, det er Monsieur Leonard.
Leonard. Ach min hierte Jomfrue, jeg kand ikke see hende uden Alteration.
Leonora. Hvi saa min Herre? Har jeg da saadant fælt Aasiun?
Leonard. Ney tvertimod; jeg vilde ønske, at hun saae hæslig ud i mine Øyen.
Leonora. Det er et særdeles Ønske. Jeg vilde gierne vide Aarsag dertil.
Leonard. Aarsagen dertil, skiønne Jomfrue! er denne ... Ach hvad hielper det mig at give Aarsagen tilkiende? Adieu, smukke Jomfrue gid det altiid gaae hende vel.

End videre staar i enakts Bearbejdelsen Tjænerparret Henrich og Pernille ved Siden af de elskende og aabner Stykket med en kostelig, næsten Shakespearesk Dialog. Af de nye Figurer er ogsaa Onkel Gottard i Forbund med de unge, medens en Notar, der skal opsætte Ægteskabskontrakten, snarere staar paa den svadsige Barbers Side. Ved Hjælp af disse Personer er det i enakts Stykket lykkedes Holberg at spinde en Intrige, der er saa meget virkningsfuldere, som den ikke beror paa Forklædning eller overhovedet paa udvortes Øjenforblændelse, men let og utvungent fremgaar af Hovedpersonens Karakter; det drejer sig blot om, i det afgørende Øjeblik at bringe den snakkesalige til at aabne sin Tales Strøm. Dette er imidlertid ikke saa let, som man kunde tro, da Mester Gert er fast besluttet paa nu for Alvor at holde sin Tunge i Tømme og endogsaa har ladet Notaren prøve sin Standhaftighed. Alligevel lykkes det i den virkningsfulde Slutningsscene den gode Onkel Gottard at indvikle Gert i en politisk Samtale, og medens dette gaar for sig, bliver den skønne Leonora gift med hans Medbejler. Ligesom der ikke forekommer nogen kunstig Forklædning, saaledes finder der heller ikke her som saa ofte ellers en pludselig Omvendelse Sted til Slutning. Ja vor Helt er saa langt fra at ville omvende sig, at han for bedre at kunne tilfredsstille sin Lidenskab tænker paa at udvandre til en anden Stad »hvor Lærdom er meer agted«.

Mester Gert Westphaler indtager ikke blot i teknisk Henseende den højeste Rang blandt Holbergs Komedier: ogsaa rent stofligt er Stykket en af hans originaleste Frembringelser. Saa vidt vi kunne se, har han hverken laant Fabel eller Karakterer eller enkelte Træk fra et fremmed Forbillede. Dette lader sig ikke i samme Omfang paastaa om Holbergs øvrige Lystspil. Tvært imod: han har i mange Komedier i meget stor Maalestok benyttet sine Forgængere, og denne stærke Benyttelse af den tidligere Literatur er et yderligere Moment, som vi maa tage Hensyn til, naar vi fuldstændig ville begribe hans forbavsende Produktivitet. At Holberg laante fra den tidligere Literatur er en Kendsgerning, som længe har været bekendt, og den bestyrkes ved det overvættes rige Materiale, hvilket flittige og fortjænstfulde Forskere, som Rahbek, Prutz, Skavlan og andre have ophobet. Dog pleje de nævnte lærde i Reglen at nøjes med at konstatere, at Holberg har laant dette eller hint fra denne eller hin Forgænger uden kritisk at undersøge, paa hvilken Maade Laanet fandt Sted, og det omfangsrige Stof er saa lidet sigtet, at man ikke sjælden kan forfølge en og samme Fejl fra Rahbek til Skavlan. Imidlertid havde ogsaa den strængere videnskabelige Udforskning af Holbergs Kilder taget sin Begyndelse med Legrelles epokegørende, lige saa aandfulde som strængt metodiske Værk: »Holberg considéré comme imitateur de Molière«. Skøndt Legrelles for over tyve Aar siden udkomne Bog ved sit Æmne skulde synes at have Krav paa alle Nordboers Deltagelse, og skøndt den ved sin Metode er et af de allervigtigtigste Hovedværker i den skandinaviske Literaturhistorie, har den mærkeligt nok hidtil ikke funden nogen Oversætter. Hvor mange Danske kende den?

Den geniale franske Forsker betragter det først og fremmest som sin Opgave at fremdrage de mellem Holberg og Molière bestaaende Analogier og forsøger navnlig at eftervise, paa hvilke Punkter Molière var Holbergs direkte Forbillede. Derimod komme Laanene selv først i anden Linje i Betragtning for Legrelle og blive ikke altid korrekt bedømte af ham. Vor Opgave skal nu bestaa i, kritisk at undersøge, ikke blot hvad Holberg har fælles med sine Forgængere men fremfor alt ogsaa, hvorledes han forstod at bearbejde, hvad han laante fra den tidligere Literatur.

De Laan, som sædvanligvis falde mest i Øjnene og hyppigst blive fremhævede, ere de, som bidrage mindst til at karakterisere Holberg: de talrige løsrevne Enkeltheder, som han har taget

fra sine Forgængere. Naar vi se bort fra de Træk, som stamme fra Novelleliteraturen, har Holberg disponeret over hele Lystspilliteraturen fra Aristophanes til Molières Efterfølgere med suveræn Vilkaarlighed og snart benyttet løsrevne Indfald, snart Repliker og hele Scener for sine Formaal. Mindst har han i denne Henseende den græske og romerske Komedie at takke for. Et Par Indfald af Aristophanes, med hvem Holberg overhovedet først sent blev fortrolig, har han meget snildt forstaaet at anvende. I »Skyerne« foreslaar Strepsiades at tage Maanen ned fra Himlen for i Fremtiden at afskaffe Terminsdagen, en Ændring, som ogsaa Hr. Skyldenborg *Den ellefte Junii* I, 6 hjærtelig længes efter. Den nævnte Strepsiades maa senere hen saa vel teoretisk som praktisk af sin filosofisk dannede Søn Pheidippides erfare, at en Søn har Ret til at slaa sine Forældre, hvilken Anskuelse ogsaa den in philosophia instrumentali velbevandrede Erasmus Montanus V, 2 forstaar at forsvare med de samme Argumenter som sin Forgænger. — Sin Yndling Plautus skylder Holberg de dybsindige Refleksioner, som Jeppe paa Bjærget anstiller over Ævnen til at kunne styre sine Ben; Pseudolus i femte Akt af Stykket af samme Navn har allerede hengivet sig til ganske lignende Betragtninger. Og den store Stormscene i sidste Akt af Jacob von Tyboe har Holberg direkte laant fra fjærde Akt af Terents' *Eunuch.*

Fra den italienske Maskekomedie, saaledes som den foreligger i Gherardis Théâtre italien har Holberg laant en saadan Vrimmel af komiske Træk, at det vilde være umuligt her endogsaa blot at anføre et Udvalg deraf. Naar f. Eks. i *Henrich og Pernille* I, 4 den som Kavaler optrædende Tjæner lader sin hengivne Arv agere Skytte, saa beror dette paa Forbilledet af *Les Chinois,* hvor den forklædte Harlekin sender Mezzetin i Forvejen som Jæger, og de patetiske Talemaader, som Harlekin i *De Usynlige* III, 1 henvender til Træer, Urter og Asparges, hidrører paa lignende Maade fra *La cause des Femmes.* Saaledes genfindes ogsaa i Jeppe paa Bjærget et Par af Heltens fortvivlede Vittigheder dels i *Le Mercure galant,* dels i *La Matrône d'Ephèse,* og selv de rørende Afskedsord, som han retter til sin Datter Marthe, ere ikke udsprungne af hans eget Hjærte, men møde os, som A. v. Weilen har eftervist, næsten ligelydende i *Les souhaits* i femte Bind af Gherardis Samling. Ved Siden af det italienske Teater har Holberg ogsaa paa mange enkelte Punkter benyttet Molière. Ligesom den forklædte Tjæner i *Henrich og Pernille* I, 6 kommer i Portechaise for at besøge sin udkaarede,

saaledes se vi i Les Précieuses ridicules, Scene 9, Mascarille i et lignende Optog optræde som foregiven Marquis for at bringe Cathos og Madelon sin Hylding. — Og Slutningsscenen i *De Usynlige,* hvor Harlekin med Vaabenmagt bliver bragt til Fornuft af Broderen til sit Hjærtes Dame, er en Efterligning af det sidste Optrin i Le mariage forcé, hvor Alcidas med dragen Kaarde tvinger Sganarelle til at holde Bryllup. Ogsaa i *Mascaraden* finde vi paa flere Punkter Molière'ske Reminiscenser. Saaledes svare de paa gensidig Misforstaaelse beroende Undskyldninger mellem Leonard og Jeronimus (III, 4) nøje til dem, der forekomme i *Le dépit amoureux* (III, 4) imellem Albert og Polidore.

Lignende Laan har Holberg ogsaa hist og her optaget hos Molières Efterfølgere. Det mest slaaende Eksempel danner maaske Samtalen imellem den forsvirede Leander og hans Tjæner i *Mascaraden* (I, 1); denne er, som Ellinger fornylig med Rette har fremhævet, en direkte Efterligning af det tilsvarende Optrin mellem af Valère og dennes Tjæner i Regnards *Le Joueur* (I, 4).

Men ikke blot enkelte Træk, ogsaa Fabel og Karakterer har Holberg undertiden laant fra den tidligere Literatur, og det er klart, at dette Slags Laan ere langt vigtigere end de hidtil omtalte. Betragtningen af disse aabner os et Indblik i Holbergs aandelige Værksted, den lader os erkende, hvorledes Fortidens Billeder spejlede sig i hans Sjæl, og hvordan han formaaede at omskabe dem efter sit Tykke.

Ikke ganske faa af Æmnerne til sine Komedier har Holberg laant af det 17de Aarhundredes Novelleliteratur. Fra denne Kilde stamme for det første hans to ofte omtalte Intrigestykker. Handlingen i Henrich og Pernille er laant fra Cervantes Novelle om det bedragelige Giftermaal. Hovedpersonerne i denne Fortælling er den fattige Fændrik Campuzano og den lige saa fattige Tjænestepige Estefania, der gensidig rose sig af deres foregivne Rigdomme og til Slutning gifte sig med hinanden. Men da Estefanias Herskab vender tilbage, bliver Bedrageriet aabenbart og Herligheden faar en hurtig Ende. I den Cervanteske Novelle finder der imidlertid ingen Dobbelt-Handling Sted: Tvistighederne imellem Leander og Leonora og begges sluttelige Forsoning er Holbergs egen Opfindelse. Paa lignende Maade har han i *De Usynlige* udvidet sit Forbilleds Intrige. Grundmotivet har han her ligeledes laant fra en spansk Fortælling, der findes i niende Kapitel af første Bind af Scarrons *Roman comique;* men medens her

Don Carlos af Aragonien i ugevis bliver stillet paa Prøve af den maskerede Prinsesse, kommer den Holbergske Leander til Maalet i den foreskrevne Tid af fire og tyve Timer. Og medens der hos Scarron ikke er Tale om nogen Tjæner hos Helten, har Holberg tildigtet en hel parodierende Bihandling mellem Harlekin og Columbines forklædte Veninde og derved stillet den egentlige Hovedhandling med dens traditionelle Erotik saa temmelig i Skygge.

Medens begge de nævnte Stykker ere fremgaaede af den spansk-franske Novelleliteratur, bero andre i højere eller ringere Grad paa Jesuiten Jacob Bidermann's berømte *Utopia*. I Jacob von Tyboe stammer Intrigens Kærne —, Forvekslingen af de to Pengepunge, der ere overgivne Værten til Opbevarelse, — nøje overens med en Fortælling i *Utopia* (V, 35, 41), men den øvrige Handling stammer fra en anden Kilde. Derimod ere de to Bedrager-Komedier: *Den pantsatte Bondedreng* og *Det arabiske Pulver* at betragte som dramatiserede utopiske Historier. Ligesom hos Bidermann (V, 45—51) Gavtyven Cosmus udgiver en stakkels Landmand for en højtstillet Prælat og i dennes Navn udfører en Række Bedragerier, men tilsidst gør sig usynlig og overlader de plukkede til deres Skæbne, saaledes lader i det Holbergske Stykke Hr. Leerbeutel i Forening med sin Medhjælperske Pernille en taabelig Bondeknøs optræde som Pfalzgreve for paa lignende Maade at narre en Gæstgiver og forskellige Handlende. Men medens i *Utopia* den uskyldige Bonde til sidst bliver hængt for Hr. Cosmus' Misgerninger, lader Holberg Pfalzgreven slippe med Skrækken og uskadt bringe hjem af sine Forældre.

Paa dybere Maade end i det nys nævnte Stykke har Holberg i *Det arabiske Pulver* behandlet et beslægtet Problem. I *Utopia* (VI, 410) lykkes det to Svindlere ved Hjælp af et tilsyneladende billigt, men i Virkeligheden af Guldstøv bestaaende Pulver at overbevise en enfoldig gammel Mand, om at de ere i Stand til at frembringe Guld i ubegrænset Mængde. Efter at de ere blevne rigelig belønnede, skynde de sig hurtig bort, hvorpaa Bedrageriet snart kommer for en Dag. Paa samme Maade se vi ogsaa hos Holberg, hvorledes to Spidsbuber have den lettroende Polidor til bedste; men Udgangen er i begge Tilfælde forskellig. Efter at Guldmageren og hans Ven ere forsvundne og Rygtet om Polidors Rigdom har udbredt sig, bliver denne pludselig hjemsøgt af en Mængde Beundrere, Lejlighedsdigtere og lignende Klienter, som forsikre ham om deres Veneration og anbefale sig til hans Be-

vaagenhed. Men da snart efter Bedrageriet bliver aabenbart, ere de gode Venner de første til at lade ham i Stikken og de udle ham oven i Købet til Løn for hans Taabelighed. Men for Polidor have disse Tildragelser været en gavnlig Lære; han beslutter at opgive Alkymien og for Fremtiden at føre et nyttigere Liv. Fortællingen hos Bidermann beretter os kun om et vellykket Skælmsstykke; Holbergs Lystspil lægger os Lykkens Forgængelighed og Venskabets Ubestandighed paa Sinde.

I endnu højere Grad end ved de foregaaende Komedier har Holberg i sin *Jeppe paa Bjærget* forstaaet selvstændig at omforme et fra *Utopia* laant Æmne. Det er den bekendte Historie om den drukne Bonde, der af en Adelsmand for Spøg bliver gjort til en fornem Herre, som saadan igen drikker sig fuld og bringes tilbage til sin forrige Tilstand, hvorpaa han pro forma bliver dømt for Tilegnelse af fyrstelige Rettigheder, derefter hængt op, igen taget ned og tilsidst sendt hjem med en Dusør.

Denne Fabel har Holberg med stor Troskab bibeholdt, men han har saaledes uddybet Skildringen af Heltens Karakter, at i denne Henseende ingen af hans øvrige Komedier formaar at maale sig med *Jeppe paa Bjærget.* Med Rette har Georg Brandes fremhævet det Mesterskab, hvormed Holberg her i Modsætning til den Praksis, han ellers øver, i lige Grad, har forstaaet at iagttage alle Karakterens Sider. Men Jeppe adskiller sig ogsaa i en anden Henseende fra de øvrige Holbergske Typer. Medens Hovedpersonens psykologiske Udvikling ellers for det meste foregaar temmelig springvis — man tænke kun paa den Prompthed, hvormed Heltene gaa i Fælden, paa deres hurtige Omslag og pludselige Omvendelser til Slutning — se vi i *Jeppe paa Bjærget,* hvorledes den sjælelige Udviklings enkelte Stadier ganske jævnt og med indre Nødvendighed fremgaa af hinanden. Medens i *Utopia* Bonden bliver fundet i beruset Tilstand, viser Holberg os i den fortrinlige første Akt, hvorledes Jeppe i Begyndelsen kæmper imod sin Lidenskab, men hvorledes den Skridt for Skridt overvælder ham, indtil han sluttelig falder bevidstløs om. Ligeledes kunne vi hos Holberg forfølge alle Udviklingstrin, som Jeppe efter sin Opvaagnen i Baronens Sæng tilbagelægger, før han bliver overtydet om, at han er en stor Herre. Men efter at han er naaet til denne Overbevisning, gør de ved hans Trældom hidtil tilbagetrængte plebejiske Instinkter, lav Hævnsyge og raa Sanselighed, sig gældende af sig selv, indtil endelig alle Følelser lidt efter lidt drukne i Vinens Rus. Ogsaa efter

hans Genopvaagnen som Bonde kunne vi trinvis forfølge hans Følelser indtil det Øjeblik, hvor alle hans gode Drifter, efter at han er bleven dømt til Døde, give sig Luft i de rørende Afskedsord til hans Børn og til hans Husstand. Men medens Bonden i *Utopia* til Slutning uden videre Eftertanke beroligede sig ved den Gave, man havde skænket ham, stiger Jeppes Forbavselse og Forvirring stadig, efter at han er bleven taget ned af Galgen. Hermed staar det ogsaa i Forbindelse, at Holberg for ikke at lade Gaaden uløst, har tilføjet en ny Episode, hvorved Jeppe faar Klarhed over, hvorledes Sagerne have tildraget sig, saa at han beskæmmet maa snige sig bort. Men til Slutning optræder Baron Nilus, Æventyrets Ophavsmand, for at forkynde Komediens Moral.

Naar denne Slutning, som enhver føler, ikke efterlader et ganske tilfredsstillende Indtryk, saa ligger det ikke deri, at Jeppes sjælelige Tilstande ikke ere skildrede med psykologisk Sandhed, men det beror paa den Omstændighed, at der er en indre Strid tilstede mellem Fabel og Karakterskildring. Holberg har villet forvandle den Bidermann'ske Fortælling til en moralsk Komedie af det Indhold, at det ikke gaar an at lade Bønder og Almuesfolk faa Magten i Hænde. For at illustrere denne Sandhed maatte der imidlertid, ligesom i den politiske Kandestøber, fremstilles en Person, der selv tragter efter at beklæde en indflydelsesrig Stilling. Men den stakkels Jeppe har ingen som helst Ærgærrighed. Uden Medvirkning fra sin Side bliver han gjort til Baron og derefter til Bonde igen. Derfor formaar den hele Farce heller ikke at udøve nogen som helst opdragende Virkning paa ham, og derfor finder der til Slutning heller ikke nogen Omvendelse af Helten Sted, saaledes som det ellers saa ofte er Tilfældet hos Holberg; tvært imod: Jeppe gaar til Grunde og Baron Nilus forkynder Moralen dertil. At Holberg saaledes her ikke har naaet, hvad han tilstræbte, synes dog af ringe Betydning, naar vi betænke, hvad han opnaaede uden at have tilstræbt det. Det var hans Hensigt at advare og forbedre ved at fremstille et afskrækkende Eksempel, men det faldt i hans Lod at belyse og opklare nogle af Menneskesjælens skjulteste Dybder.

Har Holberg saaledes laant ikke faa af sine Komedieæmner fra Novelleliteraturen, saa har hans Benyttelse af ældre og yngre Dramatikere været endnu mere omfattende.

Fra den romerske Komedie har han laant begge sine Soldaterstykker. I *Jacob von Tyboe* var, som vi have set, den

egentlige Intrige laant fra Bidermanns *Utopia.* Men Skildringen af Praleren selv beror paa en Sammensmeltning af Pyrgopolinices i Plautus' *Miles gloriosus* med Thraso i Terents' *Eunuch.* Den førstnævnte ligner den Holbergske Storpraler i, at han gærne hører sine Krigsbedrifter berømme, den sidstnævnte i, at han gærne hører sin Vittighed rose; men for øvrigt er han ligesom begge de to en Praler og en Kujon. Om end saaledes *Jacob von Tyboe* ikke indeholder nye Karaktertræk af Betydning, har Holberg dog forstaaet virksomt at fremhæve sin Helt, idet han stillede ham lige overfor en Pedant som anden Hovedfigur, og det er lykkedes ham at iføre begge et saa dansk Klædebon, at de endnu stadig høre til hans populæreste Lystspilfigurer. Medens *Jacob von Tyboe* spiller i København, har Holberg af Hensigtsmæssighedsgrunde forlagt Skuepladsen for *Diderich Menschen-Skræk* til Venedig. Herr Menschen-Skræk er en lige saa stor Praler som Jacob von Tyboe, men medens denne kun viser sig fejg lige overfor Mænd, skælver hin endnu mere for sin Kone. Denne Dame har nemlig nys bragt i Erfaring, at hendes Gemal har købt en Skønjomfru ved Navn Hyacinthe af en Jøde til stor Smerte for Pigens Elsker, den unge Leander. Ved Hjælp af Leanders Tjæner, Henrich, lykkes det hende nu at spinde en Intrige, hvorved Jomfruen bliver overleveret til sin Leander, medens Fru Menschen-Skræk forklædt som Hyacinthe føres i Armene paa sin Ægteherre. Og medens denne bliver tugtet af sin krænkede Hustru, viser det sig, at Hyacinthe i Virkeligheden er en fornem Frøken og Søskendebarn til Leander, saa at saa vel hans Fader som dennes Søster, Pigens Moder, med Glæde give deres Samtykke til Brylluppet. Den Intrige, hvorved Købmanden bliver narret for Pigen, er en fri Bearbejdelse af Fabelen i Plautus's *Pseudulus;* men Krigsmanden selv er en Efterligning af Therapontigonus i Plautus's *Curculio,* og den Manøver, hvorved Praleren bliver narret for Jomfruen er, ligesom den Opdagelse, at denne sidste er af fornem Herkomst, laant fra det sidstnævnte Stykke. Medens Holberg har formet Jacob von Tyboe til en udpræget dansk Figur uden at tildele den væsentlig nye Karakteregenskaber, har han omvendt i *Diderich Menschen-Skræk* givet Afkald paa at nationalisere Helten, men til Gengæld, idet han tildigtede Konens Figur, ladet hans Fejghed fremtræde langt stærkere, end det var Tilfældet hos Plautus. Trods de mange Laan er Stykket derfor i Grunden originalere end den berømtere Komedie om den danske Stortaler.

I indre Værd staa begge Stykker imidlertid langt tilbage for det eneste Lystspil, som Holberg har laant fra det spanske Teater. Som Gigas har eftervist, stammer Holbergs *Jean de France* saa nøje overens med Moretos: *El lindo Don Diego*, at vi intet Øjeblik kunne være i Tvivl om Stykkets Kilde. I begge Stykkerne se vi en nys tilbagekommen Modenar, der ikke mere finder Behag i de hjemlige Forhold; i begge Stykker erfare vi, at den for ham bestemte Brud hemmelig elsker en anden, i begge Stykkerne optræder en kvindelig Intrigant, hvem det lykkes fuldstændig at fordreje Hovedet paa Helten, saa at der nu ikke staar mere i Vejen for de elskendes Forening. Kun Slutningen af det danske Stykke er forskellig fra det spanskes: medens hos Moreto Helten virkelig gifter sig med den foregivne Grevinde og bagefter maa finde sig i sin Skæbne, rejser hos Holberg Taaben, lokket af en opdigtet Efterretning, efter den formentlige Kurtisane og iler dermed sin Undergang i Møde. Trods denne vidtgaaende Overensstemmelse har Holberg i dette Stykke erhvervet sig større Fortjæneste af Handling og Karaktertegning end i de forrige. Idet han tildigtede Heltens Forældre, den karaktersvage, jammerlige Fader og den herskesyge, taabelige Moder, har han ikke blot udvidet og oplivet Handlingen — jeg erindrer blot om den beundringsværdige Dansescene (I, 6) — men ogsaa skabt en saa gunstig Baggrund som muligt for Fremstillingen af Hovedfiguren selv. Og denne adskiller sig paa sin Side meget væsentlig fra sit spanske Forbillede. Efter sin Sædvane har Holberg ogsaa her nationaliseret Karaktererne: den spanske Don Diego er bleven til en dansk Hans Frandsen. Men medens hin er en indenlandsk Taabe, viser denne os Billedet af en Laps, hvem først en Pariserrejse har gjort til en Modenar. Komedien vender sig ikke blot imod Modenarre og Modedaarskab overhovedet, den vil tillige bekæmpe Datidens tankeløse Sværmeri for Frankrig. Og fordi Holberg erkendte, at der her forelaa en Fare for Nationen, forvandlede under hans Hænder Moretos lystige Komedie sig til et satirisk Drama, bitrere og ubarmhjærtigere end noget af Holbergs øvrige Lystspil.

I den danske Affattelse af dette Skuespil hedder Elskerparret Antonius og Elsebet og den opfindsomme Tjænestepige Marthe. Sædvanligvis føre hos Holberg disse tre regelmæssig tilbagevendende Personer Navnene Leander, Leonora og Pernille og i lige Maade have ogsaa andre af de til Stykkernes faste Besætning hørende Figurer deres staaende Navne.

Denne Ejendommelighed har Holberg laant fra det Gherardiske Théâtre italien, hvor f. Eks. de elskende i Reglen hedde Cinthio og Isabelle, den listige Hjælperske Colombine o. s. v. Men Holberg har udvidet det italienske Teaters Kreds: Med Leander, Leonora og Pernille hører Henrich sammen, og ved Siden af disse finde vi Rækken Jeronimus, Leonard, Magdelone, Arv. Og af de staaende italienske Masker, bag hvilke der skjuler sig en Mangfoldighed af forskellige Typer, har Holberg, som C. V. Smith træffende bemærker, forstaaet at danne staaende Karakterer, og intet kan være urimeligere end Skavlans Paastand, at de forskellige Henricher, Jeronimusser o. s. v. ikke ere beslægtede indbyrdes men blot have Navnet tilfælles. Vel har Holberg med stor Færdighed forstaaet at variere sine Figurer — Henrich er snart Haandværkssvend, snart Herskabstjæner, snart Skuespiller; Jeronimus er snart Rentier, snart Købmand, snart Godsejer — men gennemgaaende se vi trods det vekslende Klædebon de typiske Karaktertræk gøre sig gældende. Leanders og Leonoras fremherskende Egenskaber have vi tidligere lært at kende. Ved Siden af disse to finde vi den vittige og forslagne, sin Herre ubetinget hengivne Tjæner Henrich og den opvakte og listige, altid beredvillige Pige Pernille, og disse fire repræsentere i Forening hos Holberg den yngre Generation.

Lige overfor dem staa Repræsentanterne for den gamle Tid. Herr Jeronimus er altid det strænge gammeldags Familieoverhoved, der intet vil vide af nye Moder og Noder. Herr Leonard derimod er maadeholden og fordomsfri, men ogsaa mindre viljestærk end Jeronimus. Begge Karakterer genspejle sig i Magdelone, som snart er ubøjelig og energisk som Jeronimus, snart overbærende og eftergivende som Leonard, men stedse, i det mindste i det ydre, viser sig stiv og gravitetisk. Med de gamle hører ogsaa Arv, den bondeagtige Gaardskarl, sammen. Lige overfor alt nyt har han lige saa liden Forstaaelse som Jeronimus selv, og ved sin ubehændige og plumpe Optræden danner han den fuldkomneste Modsætning til den smidige og polerede Henrich, med hvem han derfor ogsaa lever i evigvarende Krig.

(Sluttes).

Julius Hoffory.

Skæbner.

I. Lykkelig.

»— — Naar jeg altsaa, ærede Damer og Herrer, beder Dem løfte Bægret, saa ved jeg, at I alle ligesom jeg føler, at det er til noget mere end en almindelig Skaals Udtømmelse. Det er Lykkens Skødebarn iblandt os, vi yder vor Hyldning, og derved Lykken selv. Lykken, mine Damer og Herrer, er et Begreb, et flygtigt Væsen, naar vi almindelige Hverdagsmennesker søger efter den, men her er den vorden til Virkelighed i dette Hus, her er den tagen til Fange og lagt i ubrydelige Lænker, ti, mine Damer og Herrer, vi føler det, at vi befinder os i en lykkelig Mands Hjem, idet Lykkens Sol straaler henover os. Jeg siger ikke mere, ti det er ikke fornødent. Men idet jeg løfter mit Bæger med skummende Drik fra den ædleste Kilde, udtaler jeg vor — dine Medborgeres, ædle Ven! — store Fællesønske: gid, vor ædle Vært, Hr. Konsul Henrik Plom, maa længe faa nyde Lykkens Skønhed! Gud velsigne ham rigelig som hidtil!«

Alle rejste sig, ogsaa Damerne, hver med sit Bæger med skummende Drik. Det var en Tummel og Larm ved det rige Bord af tilbageskudte Stoler, raslende Silkekjoler, klirrende Dækketøj og: »Hr. Konsul!« — »Hr. Konsul Plom!« — »Fru Plom!« —; det varte et Par Minuter, ti hver vilde gærne, før man tømte Lykkens Bæger, faa et særligt Smil af dens Skødebarn, men fik man først det, saa drak man med dobbelt Nydelse, for det var som at have staat selve Lykken nær og kendt dens Mildhed strømme ud over sig.

Der stod han, Lykkens Skødebarn, Konsul Henrik Plom, for Enden af det lange Bord og smilte højt som en Gud, der

anammer sit Offer. Rundt som Fuldmaanen var det glatte Ansigt, hvori Øjnene lo — smaa og runde — under en ubegrænset, blank Pande. Fra den hvide Serviet under Hagen rundede Bryst og Mave sig udover i en jævn Bakke; der hvilede den hvide, runde Venstrehaand, hvis butte fem Fingre i Mag lekte med Guldsignetet i den tunge Kjetting, mens den lige saa hvide højre i elegant Greb holdt det fintslebne Glas udstrakt mod hver enkelt Gæst, som rak til at gøre sig bemærket. Og da omtrent hver enkelt havde faaet et Nik, spidsede han den lille Kirsebærmund og drak med stille Glæde i sit Øje, satte sig saa ned, bøjede sig noget til Venstre og drak med sin huldsalige Ægteviv, derpaa noget til Højre og viste den gamle Tante samme Opmærksomhed, og saa var det gjort; tilfreds lænede han sig lidt tilbage i Stolen.

Frøken-Tanten sad tilhøjre stram og værdig. Hun fortalte sin Nabo, den blide og komplimentøse Amtmand Ridder Lühnestreng, om Lykkebarnet, sin Brorsøn. Alt, hvad hun fortalte, havde den gamle Husven hørt ofte før, ti hun fortalte det hvert Aar paa denne Dag, men han var en altfor galant gammel Kavaler til ikke at høre efter med al sin Opmærksomhed, smile sympatetisk, nikke og bekræfte; han fik ikke spise for bare Høflighed.

»Ja — nu er det akurat 45 Aar siden, Hr. Amtmand,« fortalte hun knejsende; »netop paa Dagen 45 Aar siden, at jeg saa min Henrik utilfreds. Ja — og ved De, hvad det var for noget, Hr. Amtmand?« — Han smilte og ristede paa Hodet, skøndt han havde vidst det i mange Aar, men han var for høflig til at vide det nu. Og saa fortalte hun det med et skælmsk Sideblik til Genstanden for sin Meddelelse. »Jo, han havde faat en ABC, som Tante skulde lære ham at læse i; han var fem Aar da — akurat paa Dagen, for det var hans Fødselsdag, nu er han femti — aa, du store Gud, hvor Tiden gaar, Hr. Amtmand! — Saa var han rigtig' Kar da og viste nu Bogen frem til allesammen, kan De tænke, baade inde og ude. Men — hvad mener De skulde hænde? Jo, saa kom Nabogutten — det er netop Pottemageren, som sidder dernede, Henrik indbyder ham hvert Aar for Barndommens Skyld — er det ikke rørende? — — jo da, han havde ogsaa ABC — for han var ældre, han —, og bag i den stod en Hane. Nu kan De vide, at Henriks ABC var meget penere end Naboguttens; det var mange, mange Skilderier i den, men der stod ingen Hane bag i. Jo, mere skal det ikke til med

Børn, Hr. Amtmand. Og saa græd han og vilde ikke vide af nogen Ting, han havde faaet. Ja, han gav sig ikke, før han fik Tante til at gi sig en ABC med Hane bag i.«

»Og foruden ABCen med Hanen bag i fik han Kage af den snille Tante, og saa græd han ikke mere,« faldt den omhandlede selv ind.

»Nej — saa græd han ikke mere; det er rigtig, Henrik min. Saa du kan rigtig huske det? og siden tror jeg ikke, du har haft en utilfreds Time. Nej men, sidder du her og lytter, stygge Gut, til, hvad jeg fortæller Amtmanden? Fy! ja men saa faar du jo bare høre din egen Skam,« spøgte hun og puffede Lykkebarnet i Siden.

Men alle havde lyttet; det hørte med til Bordskikken her, at der ved dette Tidspunkt blev almindelig Stilhed for at lytte til Frøken-Tantens Fortælling om Skødebarnets Taarer, og end videre var det fast Regel, at en af de ældste Gæster derpaa udbragte Frøken-Tantens Skaal, som blev drukket med stor Begejstring. Alt gik i Aar som i Fjor, og da Skaalen var drukken, og den almindelige summende Bordsamtale atter var begyndt, saa optog ogsaa Frøken-Tanten sin Kavaler igen, saa han rent hindredes i at tilfredsstille sin gode Appetit.

»Ser De den mørke Dame ligeoverfor Inspektøren, Hr. Amtmand?«

»Frøkenen mener Frøken Horn?«

»Hyss — hyss! De maa ikke tale saa højt, for hun er saa mistænksom, det Væsen.« Selv talte Frøken-Tanten højt, men hun troede, hun hviskede, for hun var tunghørt. »Aa — hun er saa mistænksom og bitter.« Nu gjorde det den godslige Fyr ondt at høre nogen bli umildt omtalt, men for Høfligheds Skyld maatte han smile og nikke. »Ja, hun er som Peber og Salt, som man siger,« forsatte den gamle Frøken; »og ved De hvorfor? — aa nej da, ved De ikke det? Hele Byen ved det. Jo, hun har saamæn en Gang friet til vor Henrik — jo, saamæn, bent frem friet, Hr. Amtmand.« Hun havde hævet Stemmen, saa alle nærsiddende hørte det gennem Sumningen, Amtmanden var fortvilet, og Værten hostede. »Aa — stakkars Gut, faar du Vinen i Vrangstruben? — dunk din Mand i Ryggen, Elina, du kommer bedre til end jeg.« Og saa bøjed hun sig til Side igen og hvisked paa sin højrøstede Maade til sin stakkars Nabo: »Men Henrik var Mand for at gi hende Kurven, han, og saa kan De vel vide, at

hun maa være besk. — Nej men, Gud bevare mig, saa du hoster da, Gutten min?«

Den mørke, vakre Dame med den stolte Rejsning og det fornemme Blik sad og stirrede ned paa sin Talerken, og Summingen af alle Stemmerne var næsten ophørt, man hviskede bare og skotted til hende; de, som sad længst borte fra Frøken-Tanten, fik det telegraferet til sig; de vidste det jo før, men at det nu omtaltes her — —; og Værten hostede, og alting var i Forlegenhed. Saa kom der Redning fra en Kant, som man mindst vented den fra. Ved den nederste Ende af Bordet rejste Adjunkt Hanssen sig — »Gammelaaret«, som han kaldtes af hele Byen med Navnet fra Skolen —. Hans lange Overkrop bøjed sig forover Bordet, mens han planted de store, røde Hænder vidt fra hverandre. Kjoleærmerne var for korte, fordi den, han havde købt Kjolen efter, havde været bedre proportioneret, og det hvide Halsbind havde vendt sig med Sløjfen næsten i Nakken. Han havde spist uafbrudt, bare standset for at forsyne sig af hvert Fad, som kom forbi, og for at nippe til Vinen. Nu var han paa det nærmeste færdig, blussede omkring Øjnene og kremtede skarpt. Under almindelige Omstændigheder vilde man holdt Servietten for Munden for at gemme Latteren og faa andre til at le med, naar »Gammelaaret« optraadte, men nu var han en Redningsmand, og de fleste var taknemlig — ingen mere end Amtmanden —. Og »Gammelaaret« talte. Jo, de ældre mindtes jo nok, at han havde kunnet tale — »i Selskaberne for tyve Aar siden, husker du Gammelaaret den Tid?« sagde de undertiden —, men de yngre blev forbavset. Han talte saa vakkert, at det ubehagelige glemtes: Og det var til Minde om de henfarne Dage, han talte.

»Tak skal du ha, gamle Ven!« raabte Værten og nikkede til Gammelaaret. »Tak! jeg drikker til Bunds *in memoria temporis acti* — er det ikke saa, det hedder?«

»*Memoriam*,« sagde Gammelaaret hurtig; »*in* kan vistnok ogsaa styre Ablativ, men — —«

»Jajaja, du var altid min Mester i Latinen som i alt andet «

»Hører De, hvor fint han harselerer?« spurgte Tanten sin Kavaler. »Tænk! Gammelaaret — Henriks Mester!«

Fra Bordet kom man ikke, før hver enkelt af de nogenlunde anselige Gæster havde faat sin Særskaal, og hvert enkelt Træk hos Lykkens Skødebarn var skildret og døbt i Champagner. Amtmanden havde et Øjeblik revet sig løs og mindet om Værtens

juridiske Side, Oberstløjtnanten om hans Patriotisme, idet han, der kunde have levet hvor som helst i Verden, dog holdt fast ved sin Fødeby, Inspektøren om hans Lojalitet, Præsten om hans Godgørenhed — o. s. v., o. s. v.

Ja, det var en lykkelig Mand. Her sad han i en Kreds af Slægt og Venner, huldsalig og blid, og gled saa rolig og uformærket over i det andet Halvsekel. Alle disse Gæster, som indbyrdes kunde ha saa mangen Gaas at plukke med hverandre, var bare Venskab mod ham, og han havde ikke Horn i Siden til noget Menneske. Han leved for Freden, og den havde lejret sig ved hans Arne. Han havde ingen Lidenskab, som forstyrred, han havde ingen Børn, som skaffed ham Sorg, han havde en stilfærdig, pen Hustru, som var ham til Vilje i alle Ting, han var rig og uden Forretning, han var frisk, og han var passelig klog og dannet.

Henrik Plom havde altid været lykkelig, siden han fik sin ABC med Hane bag i. Tante lekte Læsekunsten ind i hans ustadige Barnehode, og Papa og Mama var ræd for, at han skulde savne noget af sligt, som andre Rigfolks Børn fik. Paa Skolen anstrængte han sig ikke, men lakkede saa smaat gennem Klasserne — for en stor Del ved Adolf Hanssens Hjælp, han, som i Dag sad ved hans Bord og spiste sig mæt og talte vakre Ord om de henfarne Dage. Dum var han ikke, og elskværdig viste han sig bestandig baade mod Lærere og Kammerater, saa at han undgik det meste af Skolelidelserne. Han blev Student og jublede som de andre over det ophøjede Kald, som de unge Mennesker med Duskehuerne havde, men han sværmede ikke for Idéen den blaa eller Skandinavismen eller Nationaliteten; derfor røg han heller aldrig i Klammeri med anderledes menende Kammerater. Han havde Penge til enhver Tid — selv i Slutten af Maaneden —, og derfor var han aldrig i Savn for Omgang, men han løb ikke løbsk, han tog Studenterrangelen som Læsningen — med Maade; og derfor led han hverken af Tømmermænd eller af Neuralgi. Han blev juridisk Kandidat for at glæde sine Forældre, han havde hverken interesseret sig for Jusen eller haft Modbydelighed for den, han havde gaat hos en dygtig Manuduktør i nogle Aar, og saa havde han mældt sig til Eksamen efter dennes Raad. Saa var han kommen hjem, og Byens Ungdom havde flokket sig om ham; han var den rigeste, peneste, elskværdigste og mest dannede af dem alle. Ingen var saa værdig blandt alle de mange unge Damer til at binde denne Løve som Tora Horn, og hun ventede

ogsaa paa ham. Men han var elskværdig mod alle og udmærkede ingen. Da oprørtes hendes Stolthed over slig Koldsindighed, og hun forlovede sig med en ung Købmand i bare Ærgrelse. Dagen efter det friede Henrik til hende, men hun svarte: »Jeg er bunden;« angred det dog straks, rev sig løs fra det endnu hemmelige Baand og hvisked til Henrik Plom: »Nu er jeg fri.« Men saa var det, han sagde: »Men ikke jeg.« Han havde ogsaa gaat hen og forlovet sig med en anden, og hun blev hans Hustru. Saaledes var den sande Sammenhæng med det, som Tanten fortalte Amtmanden. Da Henrik havde faat sig en Hustru, traadte han i Farens Forretning og arbejdede saa meget, at han ikke keded sig. Nogle Aar efter døde begge de gamle Plomer, den ene kort efter den anden, og lagdes ned i den vakre Familjebegravelse paa den gamle Kirkegaard under Sørgepil og Sølvask. Henrik ofred nogle Vemodstaarer ved den Lejlighed, og endnu mange Aar efter, naar han følte Trang til Vemod, tog han sig en Tur op til Kirkegaarden og sad en Stund paa Bænken under Sørgepilen. Han solgte Forretningen og bygged sig et smukt Hus i den behageligste Del af Byen, og der sad han og leved lykkelig ved Siden af sin mønsterværdige Ægtemage, som han vistnok aldrig havde elsket mere end andre, men derfor heller ikke havde haft Sorger af. Han havde sin Tid ordentlig inddelt — ikke af Prinsip, men fordi det faldt sig saa; han gik paa Bryggerne om Formiddagen, tog sig en Tur med Amtmanden og et Par andre af Byens bedste Mænd straks før Middagen, sov rolig et Par Timer efter det solide Maaltid, læste saa Aviser, spaserede lidt og gik i Klubben eller i Selskab for at spille Boston og faa en lun Passiar om det, som forefaldt i Byen.

Henrik Plom opfyldte fuldstændig alle de Fordringer, man kan stille til en god Borger. Han var konservativ uden at hade anderledes menende, bare fordi det faldt ham lunest, og fordi han syntes, Verden var saa god, slig den var, at den ikke kunde bli bedre. Han havde gjort fra sig sin komunale Ombudspligt, det vil sige, han havde været lige til Formand, og saa havde han ytret Ønske om Fritagelse for Fremtiden, et Ønske, som Medborgerne respekterede — saa meget hellere som derved en Plads aabnedes for de ærgærrige. Henrik Plom var en Kirkens Mand, fordi det høvede sig saa; hans Plads i Kirkestolen stod sjælden tom, han forsømte aldrig at gaa med i det lange Tog af andægtige

troende, som ved hver stor Højtid drog op gennem Koret og rundt Alteret for at lette de arme Samvittigheder med et Offer; han gik regelmæssig til Alters og lagde altid i Bøssen til Missionen. Hver Fødselsdag lod han gennem Kirkens vedkommende uddele en Sum til de fattige — den stod nøjagtig angit i »Folkeposten« Dagen efter —, og derved sparte han sig det stadige Paahæng og den fredsforstyrrende Fornemmelse ved at komme i umiddelbar Berørelse med Elendigheden. Desuden havde Fruen det Hverv hver Juleaften at beværte fem og tyve Fattigkoner med Tevand og Sirupskage. Og hvilken fattig — selv om han ikke var blandt de benaadede — vilde da være saa paatrængende at gaa direkte paa en saadan Velgører? — Nej, Plom havde Fred for Samfundets Hyl; han købte sig Freden, og da havde ingen Ret til at krænke den.

Han var en lykkelig Mand, som paa hver Fødselsdag kunde samle om sig alle sine nogenlunde honette Medborgere og modta deres velmente Hyldning — lige fra Hovedtalerens, Grosserer Rasmussens, til »Gammelaarets« —. Det var nok kanske dem i Selskabet, som var rigere — for Eksempel Berentsen, men han havde sin vidtløftige Forretning, som stadig voldte Uro. Det var ogsaa dem, som gjaldt mere i Samfundet — for Eksempel Amtmanden, men han var trykket af sin Gæld. Det var nok dem, som i et og andet tog Luven fra Plom, men han var lykkelig. Fra hans Selskab gik hver Gæst uden at ha en Tanke af Fortrydelse mod Værten, og om det saa var Sagfører Linken, saa kunde han ikke gøre Nar af Plom, for der var ingen Ting at gøre Nar af; Henrik Plom havde aldrig gjort noget, som det kunde gaa tvetydige Ord om.

— Klokken var tolv; Selskabet brød op. Hver Gæst fik et blødt Haandtag af den koselige Vært. Gammelaaret, som var en af de sidste, graat af Rørelse, da han bød Farvel.

»Du er en lykkelig Mand, Plom,« sagde han, »men hvad sagde ikke Solon til Krøsos? — Aa ja, Gudvelsigne dig, gamle Ven, som ikke glemmer en stakkars Kamrat!«

Og da alle var gaat, smilte den femtiaarige Jubilant endnu lige tilfreds som før, uagtet ingen andre end Konen saa Smilet, og bedre Bevis for, at han var virkelig helt igennem tilfreds, kunde ikke gives.

»Nu er jeg over femti Aar, Elina,« sagde han.

»Ja, nu har du netop fyldt de første femti,« indrømmede hun villig.

»Det er en noksaa lang Tid, det, Elina.«

»Ja, det er en noksaa lang Tid, Plomen min.«

»Skaltro, om jeg lever femti til. — — Dog, vi vil ikke tænke paa Døden.«

»Uf — nej! lad os ikke tænke paa Døden.«

»Vi vil lægge os, vil vi, og sove rigtig godt, for det er nu det bedste, som er til.«

Og efter saaledes at have filosoferet i ophøjet Mildhed søgte det lykkeligste Ægtepar den behagelige Hvile, som altid følger paa en virksom Dag. Men mærkelig nok skulde den søde Hvile netop i denne Nat forstyrres af en besynderlig Drøm, noget, som sjælden eller aldrig hændte Henrik Plom. Han drømte, at han skulde giftes med Tora Horn, at de stod foran Alteret, og at hun hvisked til ham: »Nu er jeg fri, Henrik;« — og at saa Tanten raabte ned fra Pulpituret: »Gi hende Kurven, Henrik!« — Saa var det hverken Alter eller Kirke, men et trangt Kammer, hvor Tora Horn sad og lapped gamle Klær; hun stak efter ham med Naalen, men til Slut fik han ta hende om Livet; men saa var Tanten der igen og sagde, at Henrik skulde faa en Hane, hvis han vilde holde op at graate, for nu forekom det ham, at han graat, og det var, fordi Adolf Hanssen vilde tvinge ham til at konjugere et græsk Verbum, som han slet ikke kunde. Saa gik det aldeles i Surr, Tanten og Tora Horn og Gammelaaret og mange andre hvirvlede omkring i vanvittig Dans. Da vaagned han drivende sved, men snart sov han igen og sov rolig som sædvanlig.

Næste Dag stod Henrik Plom op lige mild og tilfreds som, da han lagde sig. Drømmen havde ikke magtet at bringe hans Humør ud af Ligevægt; det var bare saa vidt, han mindtes den. Han drak sin Morgenkaffe, gik sin Tur paa Bryggen, nikkede fortrolig til den, som hilste ham, og det gjorde baade gamle og unge, baade høje og lave, hørte, om det var noget nyt, saa paa Smaafisken, som lekte nede i Tangen, og vendte saa hjem igen, — alt som i Gaar og alle de foregaaende Dage. Klokken et Kvarter over tolv sluttede han sig til Amtmanden med Følge og gik den vanlige Tur udenfor Byen. Tykke Sagfører Linken var ret i sit bedste Hjørne og fortalte saftige og kraftige Anekdoter, og Plom lo, saa han rystede fra Hage til Knæ.

Tilfreds satte han sig ved Middagsbordet og spøgte med Tanten, som var kommen for at høre, hvordan det stod til efter det fyldte femtiende Aar.

»Skal de næste femti gaa lige let som de første, saa vil jeg sige, at det ikke er saa vanskelig en Sag at leve,« sagde han.

Saa gengav han en af Linkens Anekdoter og lo, saa han graat. Han maatte lægge sig tilbage i Stolen for ret at le ud. Tanten saa paa ham med stor Glæde, hun forstod vistnok ikke Anekdoten ganske, men det var saa morsomt at se, hvor godt Henrik kunde le. Men det var jo ikke Latter længer, Ansigtet fordrejed sig, Øjnene stod stive.

»Gud, Elina! han har faat noget i Vrangstruben. Dunk ham i Ryggen!«

Men Fru Elina sad som naglet fast, bleg som en Mur stirrede hun paa Mandens fordrejede Ansigt, som nu var mørkeblaat. Tanten tog i fortvilet Resoluthed et Glas Vand og holdt til Yndlingens Læber, men de aabned sig ikke; hun slog det ud over hans Ansigt, men det syntes ikke at mærkes en Gang.

»Aa — Elina, Elina! han dør for os! — Nej, det er umulig! — Spring efter Doktor!« raabte hun til Pigen, som stod i Døren med anden Ret, og saa sank hun sammen og stirrede som den forfærdede Hustru paa det fordrejede Ansigt.

Saa sad de to Kvinder et godt Kvarter. Da kom Doktoren. Han undersøgte hurtig Skikkelsen i Stolen, vendte sig til Fruen og sagde rolig:

»Fat Dem, Frue. Her er intet at gøre.«

En halv Time senere laa Henrik Plom paa Sængen med lukkede Øjne og foldede Hænder. Det sortblaa havde veget Pladsen for det ejendommelige gulbleke Skær, som ikke mere fordrives af nogen Rødme. Det vante Smil laa om Munden. Det var et vakkert Lig, sagde Folk, som gik og saa ham.

Henrik Plom var død, som han havde levet. Det havde ikke ligget nogen Spaadom i Gammelaarets Mindelse om Solon og Krøsos: Var Henrik Plom lykkelig i Livet — og hvem kan vel tvile paa det? — saa var han ogsaa lykkelig i Døden. —

II. Træl.

Det er Dagen efter Femtiaars-Festen hos Plom. Sørgebudet vandrer gravitetisk som en sortklædt Tjænestepige fra Hus til Hus, men Rygtet løber i Forvejen og har alt sat Sindene i deltagende Bevægelse, naar Budet kommer. Folk, som bor i Udkanten, kender den rystende Nyhed, før Sørgehusets Naboskab faar Bekræftelsen. Og alvorligt rystende Hoder kan man se overalt, hvor to mødes. Det er bare hos Adjunkt Hanssen, Gammelaaret, man intet ved endnu langt ud paa Eftermiddagen.

En middelstor Stue, lav under Loftet, tilrøgede Tapeter, smudsige Gardiner, molesterede Møbler, Døren aaben til Sideværelset, som ligner dette, men foruden Bord og Stole har Sænge, — det er Gammelaarets Hjem. Selv sidder han ved et brøstfældigt Skrivebord mellem begge Vinduerne og retter Stiler. Det lange Ansigt med det tynde, graasprængte Skæg, de store Skildpaddebriller og den høje, men smale Pande, hviler udtryksløst over det vante Arbejde — tyske Stiler, tyske Stiler, tyve uvorne, frihedslystne Knægters Forsyndelser i Gramatik og Leksikon, stadig gentagne, hundre Gange rettede og omprækede Synder; mekanisk, uden Tegn paa Utaalmodighed tar han den røde Blyant og streger under, et, to, tre, indtil fire Streger, den ene lidt kortere end den anden, og sætter til Slut Karakter-Tallet under. Men hvem af Knægterne bryr sig vel om disse 4-Tal og 5-Tal, som Gammelaaret tegner? og dog maa han gøre det, hans fornemste Arbejde er det. Han maa sidde der foran det brøstfældige Bord, i den indestængte Luft og punktlig udføre et Arbejde, som ingen lægger Mærke til, skøndt han lider i Dag, lider frygtelige Kvaler efter Gaarsdagens Frihed. Han husker, at han i Nat, da han kom hjem, maatte lukke det ene Øje for at forvisse sig om, at der ikke stod to Lys paa Bordet, og at han tog et tungt og larmende Skridt atterover, da han gjorde sig Umage for at gaa stilt, saa Hustruen ikke vaagnede, at hun saa paa ham med store, trætte Øjne, og at han i Forelskelses-Minde fra de svundne Tider vilde bringe hende sin Hyldest, som hun sært afslog. Han vaagnede med en frygtelig Hodepine og brændende Tørst, men kunde for Skam ikke sige noget, maatte skynde sig paa Skolen til det

Arbejde, som ingen brydde sig om, sidde der i fem Timer og høre paa Knægternes Dumheder, de stadig gentagne, hundre Gange omprække Synder i Gramatik og Norgeshistorie, forvirres af deres Lystighed og Frihedsstræben, afparere deres Vittigheder og næsvise Henvendelser. Saa kom han hjem Dødsens træt og kvalm, længtende efter salt Mad, og efter en god Halvtime satte Hustruen frem Ludefisk og Mælkevelling; da var han nær ved at klage lydelig, men hun forekom ham og jamrede over sin egen Hodepine, den, som hun altid fik, naar hun forstyrredes i Nattesøvnen. Nu har han siddet her og rettet Stiler siden Middagen han havde maattet spise for ikke at gi Børnene Undskyldningsgrund for deres Ulyst paa Ludefisken, men nu plager den ham grusomt. Fru Dorte hviler halvt liggende paa Sofaen; om Hodet har hun et stort Uldtørklæde som en Turban — for den slemme Hodepines Skyld —, paa Bordet foran hende ligger en opslaat Bog og i Skødet et Strikketøj, men hun hverken læser eller strikker. Med halvlukkede Øjne og et lidende Udtryk i det ganske vakre Ansigt ligger hun og tænker paa sine Lidelser. Hun er noget fed og er upropert klædt. Syv Børn støjer hver med sit; de ælste Gutter læser sine Lektier, men adspreder sig nu og da med at gi hverandre smaa Puf og Spark; den førstefødte, en Pige i Konfirmationsalderen, er sat til at gøre om Mamas gamle Vinterkaabe til en ny til sig selv, og surmulende sidder hun og sprætter og skænder af og til paa den lille Søster, som ikke kan la være med at klype den allermindste, paa Gulvet tronende, i Næsen. Skrig, Skænd, Trætte afløser hverandre og blander sig undertiden til en disharmonisk Musik. Moren jamrer sig træt, stakkars Gammelaaret gennemgaar samvittighedsfuldt den ene efter den anden af disse Prøver paa fjortenaars Gutters Sans for Visdom; en anden vilde fortvile, men Gammelaaret er indbarket i det.

»Uf, Hanssen!« sukker Fru Dorte;« — kan du ikke snakke til Børnene? mit Hode, mit Hode! du tænker da heller aldrig paa det.«

Gammelaaret havde selv et Hode, som nok kunde kræve al den Omtanke, det ejed, det værked og hamred derinde, men — det var jo selvforskyldt.

»Hyss! stille nu! I maa tænke paa, at Mor har ondt i Hodet,« formaner han. Og det hjælper lige saa meget som, naar han paa Skolen midt i Timen vaktes ved et umaadeligt Leven af de tyve adspredelseslystne Knægter og trued dem med overordentlige

Straffe. To af hans egne var blandt Knægterne og havde lært, at Papa var det ufarligste Væsen under Solen, som man ustraffet tør drive Gæk med, og de har ført Skoleskikken med sig hjem.

Endelig er alle Stilebøgerne forsynet med sit Karaktermærke og lagt til Side. Gammelaaret rejser sig og gaar mekanisk bort til Pibehylden, tar en Pibe, stopper og — —

»Skal du røge nu?« standser Mutters klagende Røst hans Haand paa Vejen efter en Tændstikke. »Aa — mit Hode, mit Hode!«

Stilt hænger han Piben paa Plads igen og sætter sig ned. Men det ærgrer nervøse Folk ligemeget at bli føjet som at bli modsagt, og Fru Dorte er nervøs.

»Du behøver jo ikke at ta Hensyn til mig,« sutrer hun; »har du Lyst til at røge, saa gør du det naturligvis; men jeg tænkte rigtignok ikke, du kunde ha Lyst til det, naar du ved, at jeg ikke taaler det.«

»Jeg har ikke Lyst til det, kære Kone.«

»Hvorfor gør du det saa?«

»Jeg gør det jo ikke.«

»Gør du det ikke? — Var det et Øjenbedrag, at jeg saa dig stoppe Piben?«

»Nej, men — —«

»Aa ja — jeg ved det; det er din største Fornøjelse at modsige mig. Aa — Gud, aa Gud!«

Gammelaaret tier og sukker. Han ved jo, det vil være faafængt at erklære sin Smag for Fornøjelser at ligge paa en ganske anden Kant; om han gjorde det, vilde det jo være Bevis for hans Modsigelseslyst; derfor tier han, og om det stjal sig et Suk frem, saa var det ikke ondt ment, det bare kom saadan af sig selv.

»Ja — du har vist Grund til at sukke!« klager hun. »Men hvad skal jeg sige?«

Han vakler mellem Lyst og Pligt — Lyst til at tie og Pligt til at beklage; men som sædvanlig sejrer Pligten hos ham.

»Stakkars Dorte! du er vist ikke frisk i Dag?« siger han, og det var nu lidt kejtet sagt.

»Du tror det muligvis ikke!« skærer hun skarpt i uden Klage i Røsten. »Nej, jeg kan lide i Stilhed, jeg, indtil man bærer mig ud — paa Kirkegaarden.« Og saa sætter hun i at storhulke.

Det vilde været en pinlig Situation for en Mand med Gammelaarets Hjælpeløshed, men han var vant til det, og derfor tier han bare. Han tier og sidder stille, stirrende paa Gulvet med en Mine af Sønderknuselse. Det er nu hans Maade at ta det paa, han har lang Øvelse i det. Næsten daglig gentar det sig uden synderlig Variation.

Men om lidt kommer Pigen ind og fortæller med Forfærdelse, at Konsul Plom er død. Husbonden ser paa Pigen, han ved ikke, om han hørte rigtig.

»Hvem er død, Stine?«

»Store Gud! hvad døde han af?« siger Fruen og holder op at hulke.

»De siger, han forslugte sig til Middags, men Dokteren udgir det nu for Slag,« oplyser Pigen uden at ænse paa Herrens Spørgsmaal.

Han skønner, at han har hørt rigtig. Det er noget, som vil strybe ham, han tar sig for Halsen, farer med Haanden over Ansigtet, rejser sig og gaar hen og sætter sig ved det brøstfældige Arbejdsbord igen. Sparebankens Protokoller ligger der, han tar fat paa Revisionsarbejdet, som Ploms Indflydelse har skaffet ham, og snart lever han i bare Tal, som han nys leved i bare Gloser.

»Gud være Tak, at jeg ikke fulgte med i Selskabet i Gaar!« jamrer Fruen om lidt. »Jeg vilde følt mig medskyldig i denne Sjæls Fortabelse. — Jo, jeg siger nu Fortabelse, ti at dø saaledes pludselig efter en syndig Fest — — ja, jeg ved nok, at somme er uenig med mig, men saa længe jeg har min Barnetro, saa — —, men naar man mister Sansen for det evige, saa — —.«

— Aa, stakkars Gammelaaret! nu har han mistet det sidste, som danned noget af et Bindeled med Verden for ham. Ikke ret ofte, men dog et Par Gange om Aaret var han i Selskab hos sin gamle Skolekamrat; det var de eneste Anledninger, han havde til at folde ud Rynkerne fra Skolestuen og fra Hjemmet. Nu har Trælen mistet sin Fridag; nu er Slæbet det eneste, han har at trøste sig til, naar Støvet er ved at kvæle ham.

Adolf Hanssen var Skolelyset den Gang, da Skolen indviede sit eget Hus; da talte han efter Lærernes Opfordring, saa mange ældre Borgere vil mindes det endnu, og alle kappedes om at love Moren, den fattige Enke, en hjælpsom Haand, hvis hun vilde sætte Sønnen til at læse til Præst. Og skønt han, som Rektor sagde, var desideret Filolog, gav han efter for Morens

Overtalelser og lovte at bli Præst. Men det, som stod mest bestemmende for ham, var Dorte Iversens vakre Ansigt og lyse Smil. Hvad der hurtigst kunde føre ham til Eje af den Herlighed, det vilde han. Og for hver Gang han som Student var hjemme i Ferierne, syntes hun ham at vinke mere og mere indbydende. Han skyndte sig og tog sin Eksamen med Glans. Saa fik han hendes Haand, og da han ogsaa fik Post ved Skolen, gifted han sig snart uden at tænke paa først at faa Præstekald. Folk begyndte ogsaa at synes, at han kanske var mindre skikket til Præst, han var for livsglad og bedre i Talen ved »breden Bord« end paa Stolen, og selv var han sikker paa, at han aldrig kunde føle sig vel ved at bli Præst. En udmærket Lærer var han, og hans Artikler om pædagogiske Æmner i et Tidsskrift vakte Opsigt. Hjemme gik det godt. Vel var Dorte ikke fuldt saa elskværdig, som han havde tænkt den Gang, da hun stod for ham som Længselens og Læsningens Maal, men han kunde jo heller ikke vente det; hun var lige saa ofte venlig og sød, som hun var sær, og hun fødte ham dejlige Unger. Men det var noget, som trykked ham; det var den Hjælp, han havde modtat til at grave sig frem til Præst. Han vilde betale den tilbage, og saa begyndte han at træle og trak sig lidt efter lidt tilbage fra Selskabet. Strævet monede ganske godt i Begyndelsen, men Familjen økedes for hvert Aar, og Dorte blev sygelig. Saa maatte han træle bare for at skaffe det nødvendige og næsten slippe Udsigten til at købe sig en Bevidsthed om Uafhængighed. Hans Ungdom gik, og han strævte ikke længer af Lyst for Lærerkaldet, men træled af Pligt. Dorte var ikke længer lige saa ofte venlig og sød, som hun var sær. Hun var meget ofte sær, og dertil slog hun sig paa Gudfrygtighed og søgte Sjæleraad hos de mange aandelige Kvaksalvere, som farer om i Landet og forgifter Hjemmene. Adolf Hanssen misted den Støtte for sit Stræv, som han før havde fundet i Hjemmet; han havde hverken Tid eller Ævne til at opdrage Børnene, Moren havde mere Interesse for Zulu-Ungerne end for sine egne, og saa vokste disse op til liden Hygge for Hjemmet. Han leved i bare Pligt og fik lidt efter lidt den stive, aandsfortærende Pligtfølelses Stempel over sig, blev distræt, slurvet af Ydre, kejtet i Selskab med fremmede, interesseløs og fremmed for Verdens Udvikling. Men endnu en Tid leved blandt Befolkningen Ordet om hans store Lærdom og Dygtighed som Lærer, og saa længe den gamle Rektor stod ved, gik det sin Gang. Skolegutterne var de første, som

opdaged, at Adjunkt Hanssen var blet til en Maskinhest, og var ikke sen med at benytte sig af Opdagelsen og gøre hans Timer om til Adspredelsesstunder. Da saa den nye Rektor kom, en ung, latinstærk Magister, ivrig for Disciplin og »god Skoleaand«, blev det befunden, at Adjunkt Hanssen holdt slet Disciplin, og tilstillet ham en alvorlig Dadelskrivelse. Aldrig før var ban bleven dadlet. Det gjorde et stærkt Indtryk paa ham. Men endnu mere krænkende var det, at hans yngre foresatte begyndte systematisk at kontrollere hans Lærervirksomhed, gennemsaa de Stiler, han havde rettet, overvar Undervisningen og saa fratog ham de Fag, han havde haft, og satte ham til det, som ansaas for det uvigtigste. »Se her, Gutter!« sagde en af Knægterne en Dag og fremviste en Tegning i et illusstreret Blad forestillende Nytaarsnatten; »hvem ligner Gammelaaret?« og alle raabte Adjunkt Hanssen. Siden var det, han kaldtes Gammelaaret. Saa sneg det sig ud i Byen, at Gammelaaret ikke dudde som Lærer, og alle var saa klog og vis, især alle gamle Kærringer, og fandt, at det var slemt for Skolen. Og Privateleverne sagde op sine Timer, og Gammelaaret maatte søge andet Slags Bierhverv, som laa ham fjærnt og lønnedes slet. Han trælede, men blev vant til det og vidste nu ikke bedre end, at det skulde saa være. Det skulde saa være, at han træled sent og tidlig uden Hygge og Glæde, mens Henrik Plom, Skolekamraten, som han havde klaret ud af saa mangen Forlegenhed, mens de sled Bænker sammen, sad der og bare nød.

Gammelaaret sidder der med den store Protokol og summerer. Han tænker ikke paa noget af det svundne. I Gaar en liden Stund var det, det klarnede lidt, og han som de andre badende sig i Lykkens Straaler for tilbage til gamle Dage for at leve et Øjeblik. Nu er Lykkens Skødebarn død, og det vil vel ikke klarne tiere for Gammelaaret. Han tænker ikke paa det; han har hørt op med at tænke. Han bare træler. Træl! — det er den, som sveder uden at have Bevidsthed om, at det gror noget op der, hvor Sveden falder. Bonden, som sliter i Ur og Myr i Morgen og Kvæld, er ikke Træl, for til Vaaren breder der sig Blomster og Græs over de Smaastumper, han vandt ind, og til Høsten har han Svedens Frugt i sin Lade. Men Gammelaaret er Træl; man har sagt ham, at han ikke dur som Lærer, og saa døde den glade Tanke, at det, han saaede i de slemme Knægters Sjæl, skulde gro en Gang.

»Uf, Hanssen! kan du ikke la være at mumle Tallene højt? det gør saa ondt i mit Hode, saa!« klager hun fra Sofaen, hun, som en Gang fyldte hans Bryst med Længsel og Handlekraft.

Saa banker det paa Døren, og ind triner Kapellanen, alle nervøse Kvinders forstyrrende Guddom. Han er kommen for at se til sin kære Veninde, tale lidt om Bazaren for moralsk bedærvede Børn, høre, om Bogen, hun fik laane i Gaar, har gjort Virkning, præke om den store Sentationsnyhed og i Følge heraf om Verdens Forfængelighed og om Nødvendigheden af at være beredt.

Gammelaaret sukker, men han ved ikke selv hvorfor. —

KRISTOFER KRISTOFERSEN.

Haanden paa Brystet.

En kunsthistorisk Studie.

The proper study of mankind is man.

Talen er her om den vel bekendte Bevægelse at lægge Haanden paa Brystet eller »paa Hjærtet«, om dens Betydning og Forekomst i Kunsten. Men først et Par Bemærkninger om slige udtryksfulde Haandbevægelser i Almindelighed.

Føler man med ét en stærk Fornemmelse i en eller anden Del af sit Legeme, da fører man uvilkaarlig Haanden dertil. Haanden er Menneskets Budbringer, Hjælper og Læge. Hvis Fornemmelsen er smertelig eller uhehagelig, kan Haanden undertiden ved en Kontra-Irritation dulme den eller forjage den. Men opstaar Fornemmelsen inde i Legemet, hvor Haanden ikke kan naa hen, føres den dog i Retning af den, men standser selvfølgelig paa Legemets Overflade, for saa vidt som den ikke allerede er standset før, paa Vejen til den. Bevægelsen har da ingen praktisk Betydning, den forbliver ufuldbyrdet; men netop af slige ufuldbyrdede Bevægelser bestaar den menneskelige Mimik.

Saaledes føres Haanden til Hovedet, fordi dette er Sæde for Sanse-Organerne, især for de højere Sanser: Syn og Hørelse, som sætte Mennesket i telegrafisk Forbindelse med Omverdenen, desuden for Hjærnen, Forestillings- og Tankelivets Organ, endelig for Tale-Organerne. Man fornemmer, at Livet begynder at røre sig overmægtig stærkt i disse Organer. Bevægelsen bliver saaledes Udtryk for, at man føler sig aldeles optaget af noget, som man i Virkeligheden eller i Fantasien hører eller ser, eller af en intensiv Tænkning: Forestillingens eller Tankens Indhold fremstiller sig med et saadant Liv for den ydre eller indre Sans, at man lige som lever umiddelbart med det eller paabyder sig selv Tavshed for ej at forstyrre sin Dvælen ved det. Dette kan udtrykkes paa

mange Maader og i mange Grader. Saaledes lægges Pegefingeren mod Hagen eller Underlæben under den tavse Beskuelse af Forestillingsbilledet; den fantasifulde eller tænksomme Forfatter ved sit Arbejde bruger sin Pen, hvor andre bruger Pegefingeren — et Motiv, som forekommer flere Gange i pompejansk Malerkunst (og hos Thorvaldsen). Naar Forestillingen indgyder Angest, spille Fingrene urolig mod Underlæben. Pegefingrens eller flere af Fingrenes Spidser berøre Kinden, som et Udtryk for Eftertanke, eller Siden af Næsen som Tegn paa Tvivl, dialektisk Overvejelse. Ældre Mænd gribe om Skægget eller stryge sig om det under fordybet Grublen eller i mørke Anelser. Blive Forestillingerne mere overvældende, saa at Hovedet tynges af dem, som man siger, lægger det sig til Siden, og Kinden støttes mod den aabne Haand, i Oldtid og Nutid et almindeligt Tegn paa Sorg. Den, som arbejder stærkt med sine Tanker, stryger sig over Panden eller klør sig i Hovedet, ligesom for ved en Kontra-Irritation at modvirke Blodets Tilstrømning til Hjærnen; den voldsomme sjælelige Smerte ved en utaalelig Forestilling, som man ikke kan frigøre sig for, bringer endog til at rive Haaret af sit Hoved[1]). Den, som faar et nyt Syn paa en Sag og ligesom vil gøre sig selv en Bebrejdelse for sin tidligere Blindhed, slaar sig for Panden. Er den ny Forestilling mere overvældende, bliver ogsaa Bevægelsen heftigere: at slaa sig stærkt paa Hovedet eller gribe sig med begge Hænder om det er et Udtryk for Fortvivlelse.

Brystet er Bolig for de Organer, Lunge og Hjærte, der ved deres taktmæssige Udvidelse og Sammentrækning, Aandedræt og Hjærteslag, angiver det sjælelige Livs Tempo og Rytme, Afvekslingen af Forestillingerne i deres forskellige Betydning for Mennesket selv. Saa længe som dette Tempo gaar sin regelmæssige, ens-

[1]) Et meget energisk følt og i højeste Grad virkningsfuldt Træk af Kontra-Irritation findes paa Roger v. d. Weydens berømte Dommedagsbillede i Beaune (midlertidig udstillet i Louvre i Sommeren 1878): En nøgen Kvinde, som er fordømt til Helvedes Ild og skal styrtes ned i den, stikker de fire Fingre i Munden og bider sig af al Magt i dem. Saadanne Træk høre netop særlig hjemme i Middelalderens Kunst; det kommer af, at Middelalderen dels havde en vis Raahed i Følelsen, en Fortrolighed med Baal og Brand, dels havde en vis Uendelighed i Følelsen, som fremfor alt kommer for Dagen i Dommedagsbillederne, der bestandig handle om den uendelige Kval eller den uendelige Fryd, som fastslaas for evige Tider. Begge Dele ere lige meget fremmede for den antike (græske) Kunst.

formige Gang, bliver man sig det ikke bevidst og kan derfor dvæle uforstyrret ved Forestillingernes objektive Indhold. Indtræder der derimod en pludselig og stærk Taktforandring, endog blot ved legemlig Anstrængelse, eller naar f. Eks. ved en mægtig Overraskelse Hjærtet staar stille og Aandedraget holdes tilbage, eller ved et andet sympatisk eller antipatisk Indtryk Aandedraget trækkes ud til et langt Suk eller gentages i hurtige Stød, da fornemmer Mennesket, at der foregaar noget usædvanligt inde i Brystet og fører uvilkaarlig Haanden dertil. Det er dette, som man med et populært Udtryk henfører til »Hjærtet«, Livet i Hjærtet, i Modsætning til »Hovedet«. Det forbinder sig vel med Forestillinger om noget udenfor os: en Overraskelse f. Eks. kommer jo af noget objektivt, som vi opleve og se for vore Øjne; men Indtrykkets Virkning paa vort Livs Bølgebevægelse er i Øjeblikket saa stærk, tager saaledes Vejret fra os, at vi glemme de objektive Forestillinger og deres Indhold og kun mærke det, som fremkaldt af dem foregaar i vort eget Indre[1]). Derfor angaar Bevægelsen af Haanden til Brystet mere Menneskets Subjektivitet, Haanden til Hovedet mere Indtrykket af det objektive, eller hvad der gør Indtryk som objektivt.

Men Bevægelsen af Haanden til Brystet har ogsaa et rent andet Udgangspunkt. Den kan være ganske tørt paapegende til andres Efterretning og udsige det samme som Sætningen: det er mig (f. Eks. som Svar paa Spørgsmaalet: hvem tilhører dette?). Eller den kan ledsage Spørgsmaalet: Er det mig? (underforstaaet: — som Du mener). I slige Tilfælde gælder Bevægelsen altsaa ikke noget Liv, der foregaar i Brystet: dette er her blot Midten af Legemet, som paapeges i Betydningen af hele Personen. Naturligvis bliver ogsaa selve Haandbevægelsen noget forskellig efter den forskellige Mening, hvori den bruges: Sligt lader sig dog vanskelig tilfredsstillende beskrive med Ord[2]).

---

[1]) For saa vidt kunde man formode, at Bevægelsen af Haanden til Brystet ikke alene findes blandt Menneskene, men ogsaa blandt de Dyr, der ligesom Menneskene have Hænder til deres Raadighed, nemlig Aberne. Jeg ved ikke, om der er konstateret noget herom; men Sagen fortjæner i hvert Fald at iagttages.

[2]) En Forskel i Maaden, og dermed ogsaa i Betydningen, har Prof. med. C. Lange gjort mig opmærksom paa: med venstre Haand tager man sig — mere uvilkaarlig — til Hjærtet; med højre Haand slaar man sig — mere deklamatorisk — for Brystet.

Men mærkeligt er det, at, saa forskellige end de to Grundbetydninger af Bevægelsen ere, er det dog i Livet og i Kunsten næsten umuligt at holde dem skarpt ude fra hinanden: i de allerfleste Tilfælde er der noget af begge Dele. Naar man ledsager Sætningen: det er mig eller Spørgsmaalet: er det mig? med en Bevægelse af Haanden til Brystet, gaar Repliken kun ganske undtagelsesvis ud paa en ren og tør Besked: for det meste kommer der med i Spillet en Følelse af éns eget Selv, som kan stige fra den dybest nedstemte Ydmyghed til den højest svulmende Stolthed, og som kan forbindes med Angest og Hengivenhed og alt andet, som kan sætte Hjærtet i Bevægelse. Og omvendt: selv hvor Bevægelsen af Haanden til Brystet kun foregaar i Følge en Fornemmelse af Liv og Røre derinde, hvor Personen føler sig ganske ensom og al Tanke om en Paapegelse, en Demonstration, for andre altsaa er udelukket, er den dog i Følge Sagens Natur Udtryk for en Følelse af ens eget Selv. Den er jo nemlig ikke noget rent umiddelbart, naturgivet Udtryk for en Sindsbevægelse, som f. Eks. at rødme eller at blegne: den forraader kun middelbart Sindsbevægelsen derved, at den er et Udtryk for Menneskets Reaktion, Modvirkning imod sin egen Sindsbevægelse, hans Trang til at blive Herre over den. Det synes derfor ogsaa ganske konsekvent, at de Forfattere, som have behandlet Sindsbevægelsernes Udtryk fra et rent naturvidenskabeligt Udgangspunkt, som Darwin i sin berømte Bog »*The expression of emotions*«, eller, i vor Literatur, C. Lange (*Om Sindsbevægelser*) ikke have omhandlet disse Haandbevægelser: de henhøre i Virkeligheden ikke til Menneskets Natur, eller henhøre i alt Fald — efter Darwins Betragtning af Tingene — endnu ikke dertil.

I Betydningen af denne Haandbevægelse er der altsaa, alle Vegne hvor den forekommer, et Element af Hensyn til sig selv, Bevidsthed om sig selv. Som Menneskets Arbejdsredskab er Haanden en udadvendt Magt; men i de Bevægelser, vi her betragte, bøjer den sig indad, tilbage, mod Subjektet, der udsender den.

Som et vigtigt menneskeligt Udtryksmiddel har denne Bevægelse Krav paa at studeres ikke mindre end f. Eks. Sprogets Brug af Konjunktiv eller Imperativ, af Dativ eller Genitiv, og bør

studeres efter en noget lignende Metode som slige sproglige Fænomener. Saaledes vil den ogsaa kunne give et lille Bidrag til vor Forstaaelse af det mærkværdige Dyr: Mennesket, som vi alle tilhøre. Hvad der i det følgende meddeles om Sagen, er helt igennem øst paa første Haand op af Kunstens Kilder, uden at jeg har kunnet finde nogen Vejledning i Literaturen; jeg har endog al Grund til at tro, at Videnskaben endnu ikke har stillet Problemet: det er jo ikke alene det, der ligger altfor fjærnt, men undertiden ogsaa det, der ligger altfor nært, som man ikke faar Øje paa. Om der skulde findes noget om det i de tyske »praktiske Anvisninger« i Mimik for Skuespillere, Malere og Billedhuggere, har jeg sandt at sige ikke eftergaaet, da jeg slet ikke kan tilskrive slige praktiske Anvisninger i Brugen af Udtryksmidlerne nogen Betydning. Naar Kunsten ikke benytter Motiverne i Følge en umiddelbar Følelse for deres Udtryksævne, skulde den hellere lade være at benytte dem. Og Teorien har aabenbart ingen Interesse af at studere andet end det, som udspringer fra en frisk og ægte Følelse: den vinder jo intet ved at studere, hvad der kun er en Anvendelse af dens egne Regler.

Saa vel som alt andet, hvad der henhører under det menneskelige Udtryk, kunde Bevægelsen af Haanden til Brystet studeres i det virkelige Liv lige saa vel som i Kunstens Værker — ja paa en Maade bedre, efter som det virkelige Liv dog til syvende og sidst er Kilden baade for Kunsten og for Videnskaben. Den kunde ogsaa studeres i Skuespilkunsten. Men Billedkunstens Værker have den Fordel, at de ere monumentale, at de forblive som de ere, og at de for en stor Del ere Menneskenes fælles Ejendom, som man kan henvise til og beraabe sig paa. Selv om man kunde fange det virkelige Livs (eller Skuespilkunstens) Fænomener som Svaler i Flugten, kan man ikke saaledes drage andre til Vidne paa dem som paa Kunstværkerne. Desuden kunne disse ikke forbigaas til Underretning om, hvorledes Fortiden bar sig ad, med andre Ord: til et historisk Studium af Sagen. Naturligvis kunde ogsaa Literaturens Vidnesbyrd hjælpe noget, skøndt de i saadanne Ting tit ere mindre tydelige end Kunstens: dem maatte det blive en Literaturhistorikers Sag at udnytte. I de meget vigtige Partier af Fortidens Historie, fra hvilke vi ingen eller saa godt som ingen Billedkunst have tilbage, f. Eks. den nordiske Oldtids eller Jødefolkets Oldtid, maatte vi

hjælpe os med Literaturens Vidnesbyrd, som ganske sikkert fortjæner Opmærksomhed med Hensyn til disse Problemer.[1])

Foreløbig byder Kunstværkerne os dog et Stof til Undersøgelse, som snarere er for rigt end for fattigt. Det kunde desuden vel være, at Kunsthistorien for dens egen Skyld havde godt af at behandles noget mere som Motivernes Historie, noget mindre som Kunstner-Individernes. Man er ellers i Behandlingen af Historien kommen noget bort fra at opfatte den som en Fortælling om lutter enkelte Mennesker og er kommen mere ind paa at lægge Vægten paa de gennemgaaende Tilstandes Historie; men Kunsthistorien er ikke rigtig fulgt med i denne Stræben. I Kunstens Historie betegnes de fælles og gennemgaaende Tilstande netop af den Slags Motiver, som det vi her behandle: de have ligget til Rede for enhver Maler eller Billedhugger; og de have været mere end et dødt Materiale; der har været en aktiv Kraft i dem, et Krav paa at benyttes. Motivernes historiske Liv har baade i Tid og i Rum en langt større Udstrækning end den enkelte Kunstners; de ere en Slags Guddomme eller Aander, som paa mange Maader udøve en Overmagt over Kunstneren, men som han ogsaa igen kan faa til at tjæne sig. Hvorfor benytter f. Eks. Rafael eller Rembrandt i de og de givne Tilfælde det Motiv, at en Figur lægger Haanden paa Brystet? Er det af fuldkommen fri kunstnerisk Magtfuldkommenhed og »Skaberkraft«? Er det en ny Opfindelse af Kunstneren netop til denne Lejlighed? Ja, det tror maaske den, som kun betragter det enkelte Tilfælde, det tror maaske endog undertiden den store Kunstner selv. Men den, som studerer Motivets Historie gennem hele dets Tilværelse, indser, hvorledes det spilles Kunstnerne, de store saa vel som de smaa, i Hænderne af den Tidsaand, af de Forestillinger, hvori de alle leve og røre sig. Den store Kunstner forstaar visselig at faa det til at sige noget nyt og noget aandfuldt, uden derfor at være uafhængig af det; den ringere Kunstner leverer kun endnu en Gentagelse af det, idet han tankeløst afskriver det efter Diktat af Tidsalderens Mode.

Der er desuden noget, som giver det Motiv, vi her behandle, en ganske særegen historisk Interesse, nemlig at det er saa be-

[1]) For Jødefolkets Vedkommende har Franz Delitzsch i sit *System der biblischen Psychologie* leveret et Afsnit om „Hoved og Hjærte“, som paa en interessant Maade strejfer disse Opgaver, men rigtig nok kun strejfer dem.

tegnende — maaske mere betegnende end noget andet enkelt paaviseligt Træk — for Modsætningen mellem antik og moderne (kristelig) Kunst. Da jeg en Gang i en Samtale med en bekendt tysk Forsker i antik Kunst bragte dette Problem paa Bane, udtalte han — lidt for rask —, at Antiken jo slet ikke kendte dette Motiv (Haanden paa Brystet). Deri huskede han vel i Øjeblikket fejl, saaledes som det kan hændes endog den lærdeste; men Ytringen har alligevel sin Værdi, fordi den viser, at man ved et hurtigt Overblik over den antike Billedkunst slet ikke bliver var, at Motivet forekommer i den. Det findes ogsaa i Virkeligheden yderst sjældent. Og om det end er Videnskabens Pligt at holde skarpt Øje med Undtagelserne, saa har det endnu større Betydning, at den gør den rette Forskel imellem, hvad der er Undtagelse og hvad der er Regel. Der er aldeles ikke Tale om, at Motivet i Antiken udfolder sig i den rige Skala af Betydninger, som det har i den kristelige Tidsalders Kunst, og som vi i det følgende skulle gennemgaa. Det synes endog slet ikke i Oldtiden at have haft den Betydning, som senere er blevet næsten den almindeligste for det (Forsikring, i religiøs eller verdslig Betydning). Og naar Nutidens Grækere lægge Haanden paa Brystet til Tegn baade paa Hilsen og paa Tak, saa kommer det aabenbart af en Indflydelse fra Orienten og er ikke nogen Arv fra det gamle Grækenland.

Enhver husker, hvorledes den medicæiske Venus og de med den beslægtede antike Statuer holde deres Hænder: Gudinden dækker — eller lader som hun dækker — Brystet med den ene Haand, Skødet med den anden. Det er et Motiv, som vel kan tages med i denne Sammenhæng, men som dog kun staar i en udvortes Forbindelse med vort egentlige Æmne. Bortset herfra har Haanden paa Brystet i den antike Kunst, saa vidt min Erfaring strækker, kun én tydelig Mening, nemlig Sorg; denne Mening kan Motivet vel ogsaa have i moderne Kunst, men forholdsvis sjældent.

Langt hyppigere forekommer i Antiken Bevægelsen af Haanden til Hovedet, i alt Fald fra det fjærde Aarhundrede f. Chr. at regne, i allehaande Kunstværker, i hvilke det sjælelige Udtryk eller Sammenspil er fremhævet, som i Gravreliefer fra Athen eller Malerier fra Pompeji og Herkulanum [1]).

---

[1]) Fortrinlige Bemærkninger om disse Motiver i den antike Kunst findes i A. Furtwänglers Tekst til det nye Afbildningsværk over *Die Sammlung Sabouroff* (Taf. XV, XVI, XVII). — Se ogsaa Heuzeys Bemærkninger i

Paa de græske Gravmæler betegner Haandens Bevægelse til Hovedet atter Sorg: den forekommer sjældnere blandt Kompositionens Hovedpersoner, sjældnest i Figuren af den afdøde selv (der jo fremstilles som levende), hyppig derimod i de omgivende Figurer af Slægtninge, Venner eller Tyende, som med vemodige Blikke betragte den afdødes Skikkelse. I Malerierne har Motivet atter Betydning af Sorg; men der faar den tillige i flere smukke Eksempler Udtrykket af tænksom Overvejelse eller digterisk Inspiration. Man ledes til at antage, at saadanne Bevægelser, hvorved Figurens periferiske Dele bøjes tilbage imod dens Midte, oprindelig have været Antikens Følelse imod, idet man foretrak en fri og frank Udfoldning af Skikkelsen. Derfor have disse Bevægelser oprindelig været opfattede som henhørende til Livets mørke Side. Men det ligger ogsaa i Antikens Karakter, at den i hvert Fald maatte foretrække den Bevægelse, der mere betegner en objektiv Kontemplation end den, som viser tilbage til den stærkt bevægede Subjektivitet.

I et andet Skrift (»Sergel og Thorvaldsen« p. 162) har jeg kortelig paavist, hvorledes Thorvaldsen, der var stillet midt imellem antik og kristelig Tradition, forholder sig til slige Haandbevægelser, og at han, paa Antikens Vis, i det hele ubetinget foretrak Bevægelsen af Haanden til Hovedet. Her skal jeg tilføje et Træk til Sammenligning mellem ham og Rafael, i hvilket han viser sig som Repræsentant for den antike Opfattelse, Rafael for den kristelig moderne. De have begge komponeret Billeder af Psyche, som af Merkur bæres op ad til Olympen efter alle Jordelivets Lidelser (Rafaels Fresker i Farnesina, Thorvaldsens lille runde Relief i Museet, Nr. 432). Rafael lader Psyche folde Hænderne korsvis over Brystet ligesom i Andagt, Thorvaldsen lader hende holde Fingeren op mod Hagen i ufravendt, fængslet Beskuelse af Himlens forventede Herlighed.

Hvorledes Bevægelsen af Haanden til Brystet forekommer i den antike Kunst, skal jeg forsøge at gøre Rede for paa et andet Sted; det er en Sag, som indeholder altfor meget dunkelt og tvivlsomt til at kunne interessere en større Læsekreds. Derimod antager jeg, at det kan interessere flere at betragte, hvor rigt

---

Monuments grecs publiés par l'association pour l'encouragement des études grecques en France 1874. Heuzeys Mening om det der meddelte Tilfælde (Haanden paa Brystet) kan jeg for øvrigt ikke tiltræde.

dette Motiv udfolder sig i den moderne Kunst: det er ogsaa egentlig kun i den, at man til fulde kan studere dets Betydning. At mine Eksempler fortrinsvis ere tagne fra, hvad man faar at se i Paris og London, kommer deraf, at jeg for et Par Aar siden tog Problemet med mig til nøjere Studium paa en Rejse til disse Byer, i hvis store Samlinger Kunsten er saa overordenlig rigt og alsidig repræsenteret. Dog har jeg naturligvis ogsaa taget Hensyn til vigtige Fænomener fra Kunstværkerne i andre Lande.

Jeg begynder med Eksempler, som henhører til det ene Udgangspunkt for Bevægelsen, dén patetiske Fornemmelse af Hjærtelivet, uden mindste Bibetydning af noget demonstrativt, undtagen for saa vidt som Bevægelsen i og for sig maa betegne en Bevidsthed om éns egen Person og fører til Jeg'ets Begreb.

Haanden føres til Brystet som uvilkaarligt Udtryk for det vaagnende (eller det svindende) Liv i Hjærte og Aandedrag.

Paa Salonen i Paris 1885 fandtes et Maleri af N. A. Laurens: *Eva, som fornemmer sit Hjærtes første Slag.* Det har Betydning for os som Illustration af vort Æmne, ellers var det ikke noget betydeligt Kunstværk. Eva stod nyskabt og lagde venstre Haand paa Brystet, højre Haand oven paa venstre, idet hun med en vis nysgærrig Overraskelse gjorde den første Erfaring om Livskildens Pulseren i hendes Indre og ligesom for første Gang hilste paa sit eget Jeg. Det er en lignende Tanke, som er — langt skønnere — udtrykt i Paul Dubois's herlige Statue af *den nyskabte Eva*[1]). »Hun lægger Hænderne paa Brystet« — saaledes har jeg tidligere beskrevet Motivet — »i en Fornemmelse af, at den Kilde af Livsfryd, som med ét vælder frem i hendes Bryst, næsten bliver hende for stærk«. Imidlertid forekommer det mig muligt, at Kunstneren her har tænkt sig Eva staaende lige overfor sin Skaber, saaledes at Bevægelsen faar en Bibetydning af Taknemmelighed. Men rent og ublandet fremtræder det patetiske i Motivet i den svenske Billedhugger Hasselbergs Statue: *Sneklockan*[2]), en ung Pigeskikkelse, i hvilken Kunstneren havde personificeret det efter Vinterdvalen vaagnende Planteliv: hun staar endnu halvt drømmende

---

[1]) Ny Carlsbergs Glyptothek. Smukt afbildet, efter en Tegning af A. Jerndorff, i min *Billedkunst* (1884), p. 310.

[2]) Udstillet paa den nordiske Udstilling i København 1883.

og fører den ene Haand mod Hjærtet, den anden mod Hovedet: Hjærtets forstærkede Slag fremkalder mere levende, vaagne, bevidste Forestillinger. Jeg har tidligere[1]) paavist om denne Statue, at den paa en vis Maade er en Reminiscens af den ene af Michelangelos to berømte *Fanger* i Louvre-Museet, nemlig den yngste af dem, der ligeledes fører Hænderne til Brystet og til Hovedet, idet den urolige Sjæl gennem dunkle Drømme synes at kæmpe sig frem til Frihed og Bevidsthed. I Michelangelos Figur har man i Grunden det Motiv, hvorom vi tale, givet paa den mest oprindelige og elementære Maade: det er kun det til Frihed og Bevidsthed vaagnende Menneske og forestiller intet, som betegnes ved et mytologisk eller symbolsk Navn.

Man kunde ogsaa tænke sig det af Prometheus skabte Lermenneske førende Haanden til Brystet, idet Athene sætter Sommerfuglen paa dets Hoved. Jeg mindes imidlertid ikke Eksempler paa, at Kunsten har fremstillet det saaledes.

Fornemmelsen af, at Livet rinder ud og svinder, fører ogsaa uvilkaarlig Haanden til Brystet; saaledes i Dupatys Statue af *Biblis, som forvandles til Kilde*, blandt de moderne Skulpturer i Louvre. Det er en ung Pigeskikkelse, som ligger paa Jorden; hun føler, hvorledes Hjærteslaget taber sig: herefter vil hendes Livs Strøm ikke bevæge sig i varmt pulserende Takt, som de virkelige levende Væseners, men i en fuldkommen ensformig, uafbrudt Strøm som en Kilde. Hun tager Afsked med sit menneskelige Jeg.

I de her anførte Værker har Fantasien ført Kunstnerne ud over Virkelighedens Grænse til Forestillinger, som hverken ere umiddelbart erfarede i Livet eller kunde være det: Eva træder f. Eks. ind i Livet som voksen Skikkelse. Til Grund for Anvendelsen af Motivet i saadanne Opgaver ligger Iagttagelsen af, at det overhovedet er betegnende for en Opvaagnen til et højere Sjæleliv, f. Eks. den første Følelse af Elskov. Paa Gérards Maleri af *Amor og Psyche* (i Louvre) ser man Psyche som ganske ung, omtrent fjortenaarig Pige, idet Amor trykker det første Kys paa hendes Pande, trykke sine Hænder ind imod Brystet, den ene oven paa den anden, idet hun stirrer drømmende frem for sig. Det er den samme Bevægelse som i det ovennævnte Billede af Eva, som fornemmer sit Hjærtes første Slag. Gérards Æmne er

---

[1]) *Ude og Hjemme*, 6te Aargang, 1883, Nr. 313.

vel ogsaa idealt, men dog ikke hævet over virkelig Erfaring; ti hvorledes den første Kærlighed, det vaagnende Hjærteliv, bærer sig ad, det kan man se i Livet. Den første mere bevidste Opvaagnen af den religiøse Følelse kan søge et lignende Udtryk (J. L. N. Jalert's Statue *la prière* i Louvre). Motivet er overhovedet særdeles betegnende for Overgangen, Grænseskellet, mellem Barndommen og den voksne Ungdom, men i den egentlige Barnealder hører det mindre hjemme. Det paa en Gang bevidste og sentimentale, der er ved det, stemmer ikke med Barnets rent naive Natur (hvilket maaske ogsaa staar i en hemmelighedsfuld Forbindelse med, at det er saa sjældent i Antiken). Der fattes vel ikke Eksempler paa, at endog udmærkede Kunstnere have anvendt det i Barneskikkelser; men om de have gjort vel deri, er et andet Spørgsmaal. Jeg kan anføre Joshua Reynolds's meget bekendte Maleri: *The age of Innocence* i National-Galleriet i London: en ganske lille Pige, som sidder paa Jorden med Benene trukne ind under sig og lægger Hænderne paa Brystet, den ene over den anden, ligesom Gérards Psyche. Det er falsk i Udtrykket: Barnealderen har et uskyldigt Hjærte; men det beror netop paa, at den endnu ikke véd noget om sit Hjærte, aldrig har lagt Mærke til det.

Det er ikke alene denne Følelseslivets Begyndelse og Ende, dets Vaagnen og Hendøen, men overhovedet enhver stærk Svulmen af det eller Vending i det, som kan føre Haanden til Hjærtet. Det kan ske i Overraskelse, Indignation, Vrede, Smerte, Sorg, Modbydelighed, Afmagt, Længsel, Nydelse, Glæde, Jubel, Henrykkelse osv. Det nytter næppe at opregne alle de forskellige Kvaliteter af Følelser, som kunne medføre denne Bevægelse, og det vilde være altfor vidtløftigt at anføre Eksempler fra Kunstens Verden for hver enkelt af dem, efter som det netop ikke er Følelsens Kvalitet, som her er det afgørende, men dens Intensitet. Det kommer an paa, at Indtrykket udenfra virker saa stærkt paa Sjælen, at det ikke flyder rolig over i dens Strøm, men at Sjælen ligesom vægrer sig ved eller betænker sig paa at give det Rum, og at Sjælsbevægelsen derfor foreløbig kommer ud af sin sædvanlige Takt. Derfor betegner denne Haandbevægelse som Udtryk for en Følelse egentlig altid et Element af Lidelse, endog hvor Følelsen ellers er Lyst eller Nydelse.

Hos stærke, i Livets strænge Skole hærdede Mænd, hører der naturligvis et forholdsvis voldsomt Indtryk til for at fremkalde

saa stærk en Taktforandring, at den føles som en Lidelse eller endog truer med at tage Magten fra Personen. Bedst kan dette maaske illustreres ved det herlige Sted i Odysseen (Begyndelsen af 20de Sang), hvor Odysseus, der om Natten ligger ukendt i sin egen Hal, hører sit eget Huses Tjænestepiger lefle med Bejlerne.

Da kom Hjærtet i Konningens Bryst i det heftigste Oprør,
Og med sig selv han vejede dybt i Sind og i Hjærte[1]),
Enten han op skulde springe paa Stand og dræbe dem alle,
Eller en Gang til Slutning endnu med de trodsige Herrer
Lade dem gantes og lefle; højt glammed i Brystet hans Hjærte.
Ret som en Hund, der om Hvalpene gaar, som den nylig har kastet,
Gør ad den fremmede Mand og straks er rede til Angreb,
Saaledes glammed hans Hjærte af Harm over al denne Skænsel,
Heftig han slog sig for Bryst og formaned sit Hjærte saalunde:
  Giv dig tilfreds, mit Hjærte! en lumpnere Færd har du fordum
Taalt den Dag, da den vilde Kyklop mine kraftige Svende
Frækt opaad, dog taalig Du bar det, indtil mit Anslag
Ud af Hulen dig førte, hvor alt du vented dig Døden.
  Saa med formanende Ord han talte sit Hjærte til Rette;
Straks kom Hjærtet til Fatning igen, og rolig i Brystet
Slog det; men selv paa sit Leje han vælted sig frem og tilbage — —

Slaget paa Brystet udtrykker altsaa her den etiske Selvbeherskelse. I Kraft af en Tilbageskuen til Fortiden og et Blik mod Fremtiden føler Mennesket baade Muligheden og Nødvendigheden af at kue Øjeblikkets Lidenskab. Han kalder den til Orden, ligesom man truer en gøende Hund — og dog er Hjærtet her en tro Gaardhund, der blot er altfor nidkær for sin Herres Vel. Jeg antager, at Homer her har tænkt sig Odysseus's Slag for Brystet givet med knyttet Haand. Saaledes har Billedhuggeren Fagatier i en Statue i Louvre fremstillet Spartacus, Høvdingen for de mod Romerne oprørske Slaver, trykkende Hænderne, der ere knyttede om de sønderbrudte Lænker, ind imod Brystet, idet han søger at at vinde Herredømme over den lidenskabelige Strøm af Harme i sit Indre.

I Modsætning til slige barske Mandsskikkelser kommer Ungdommens, især Kvindekønnets Hjærte lettere i Bevægelse og er et mere fint mærkende Organ for Følelseslivet: her behøves der ikke saa stærke Indtryk, for at Haanden skal føres til Hjærtet. I fremhævet Betydning bruges jo ogsaa Ordet Hjærte til at

---

[1]) *κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν.*

betegne en levende Modtagelighed for Indtryk af andres Skæbne, en fin Medfølelse; og allerede fra gammel Tid fremstilles gærne allegoriske Personifikationer af sympatiske Sindstilstande eller Dyder med Haanden paa Brystet. Saaledes *Mansuetudo* (selskabelig Omgængelighed) paa Nicola Pisanos Prædikestol i Baptisteriet i Pisa, *Comitas* (Venlighed) i Rafaels skønne Figur i Constantins-Salen i Vatikanet, *Clementia* (Mildhed) f. Eks. paa Gravmæler i Westminster-Abbediet. Her er da en fin Streg, som adskiller den sunde og naturlige Finhed i Følelsen fra den usunde og affekterte: *Sentimentaliteten*, der, hvis den skulde fremstilles allegorisk, ganske sikkert ogsaa maatte lægge Haanden paa Brystet, ligesom den jo gør det i det virkelige Liv. Og hermed forbinder sig da en hel Mængde Brug og Misbrug af »Hjærtet« som Begreb og »Hjærtet« som Symbol: den Bytten Hjærte med Jesus, der f. Eks. forekommer i den hell. Katharina af Sienas Legende, Andagten for Jesus's hellige Hjærte fra det 17de Aarhundrede af, særegne Begravelser af det udtagne Hjærte og Dyrkelsen af det, tilsidst endog af Marats under Rædselsherredømmet 1793, m. m.

Ingres har paa et bekendt Maleri (i Louvre, coll. Duchatel) malet Ødipus, som gætter Sfinxens Gaade. Han staar rolig lige overfor Uhyret og holder Fingrene pegende ind imod sit Bryst. Kunstneren har derved betegnet, at Ødipus gætter Gaaden. Dens Løsning var som bekendt »Mennesket«; og Bevægelsen af hans Haand siger: det er mig (Mennesket). Heri have vi et Eksempel paa den rent demonstrative (paapegende) Betydning af, at Haanden føres til Brystet, uden at deri blander sig noget patetisk Udtryk af en indre Følelse. Dette demonstrative var, som vi have set, det andet Udgangspunkt for Bevægelsen. Her forudsættes en eller flere andre tilstedeværende, for hvem Personen paapeger sit eget Jeg.

Det er ogsaa Løsningen af en Gaade, som giver det dramatiske Liv til de mangfoldige Fremstillinger af Nadveren, det vil sige: det Moment i den, da Christus udtaler Ordene: »En af Eder skal forraade mig«, der var lige saa uforstaaelige som overraskende for de tilstedeværende Apostle. Hvem sigtede Mesteren til med disse skrækkelige Ord? »De bleve saare bedrøvede«, siger Evangeliet, »og begyndte hver især at sige til ham: Herre, er det mig?«

(Matth. 26, 22). Paa Billederne af dette Optrin ser man ogsaa gærne en eller flere af Apostlene lægge Haanden paa Brystet med Spørgsmaalet: er det mig, eller Forsikringen: det er ikke mig. Det er for det meste den Apostel, som sidder Christus nærmest. Paa det berømte Maleri i Milano har Leonardo da Vinci benyttet Motivet saaledes, at han lader en ungdommelig Apostel (Philippus), som har den tredje Plads fra Christus's venstre Haand, rejse sig og bøje sig stærkt fremad mod Christus, idet han trykker Fingerspidserne af begge Hænder ind imod sit Bryst. Goethe fortolker i sin Afhandling om Maleriet denne Bevægelse fuldkomment træffende ved at omsætte den i følgende Replik: »Herre mig er det ikke! — Du ved det! — Du kender mit rene Hjærte. — Mig er det ikke!«[1]) Motivet er altsaa ogsaa her demonstrativt, fremhæver Personens eget Jeg; men det er tillige, og i fuldt saa høj Grad, patetisk, et Udtryk for den utaaleligste Angest og Hjærtevé, den inderligste Trang til Bekræftelse paa, at man er et uskyldigt Menneske og ikke en sort Forræder. Det angaar her Jeg'et i den dybeste Betydning af Ordet som moralsk Personlighed og forudsætter egentlig, at Hjærtet i den almindelige Bevidsthed har faaet Hævd paa at være Samvittighedens Sæde.

Paa et andet udmærket Nadverbillede, nemlig Andrea del Sarto's i S. Salvi ved Florents, er det undtagelsesvis Forræderen, Judas, som lægger Haanden paa Brystet med Spørgsmaalet: er det mig? (Matth. anf. Kapitel, Vers 25), idet hans Mine udtrykker den højeste Overraskelse over, at hans Hemmelighed er lagt aaben frem. (Christus besvarer Spørgsmaalet ved at lægge Brødet i hans anden Haand).

Overhovedet medføres Bevægelsen af Haanden til Brystet let af ethvert Udsagn eller enhver Tanke, hvori Begrebet jeg (jeg, mig, min, mit o. s. v.) eller ikke-jeg forekommer paa en særlig fremhævet Maade. Paa Rafaels »Transfiguration« (i Vatikanet) føres den maanesyge Dreng hen til Apostlene, for at de skulle helbrede ham, medens Mesteren selv er vandret op paa Bjærget. Den forreste af Apostlene lægger den ene Haands Fingre ind imod Brystet og peger med den anden op til Bjærget: Jeg kan ikke hjælpe, saa megen Medlidenhed jeg end føler med Eder; men han deroppe kan — vent paa ham. Her er Bevægelsen mest demonstrativ. Den anden ved Siden af ham trykker begge Hænder ind

---

[1]) Goethe, *Ueber Kunst og Alterthum*, I, 3. 130.

mod Brystet, raadvild, pint af sin egen Vanmagt, der ikke kan hjælpe paa en saa skrækkelig Ulykke. Her er Bevægelsen overvejende patetisk.

Ved Udtalelsen af Ordet jeg paa en saadan fremhævet, emfatisk Maade og den tilsvarende Haandbevægelse er der for det meste enten Ydmyghed eller Stolthed med i Spillet, enten en Følelse af, at man føler sig lille eller at man føler sig stor — eller paa én Gang noget af begge Dele. I dyb Erkendelse af egen Intethed, fortabte Rettigheder og Trang til at tages til Naade lægger den fortabte Søn, hvor han knæler for Faderen, Hænderne korsvis over Brystet (Lionello Spada's Maleri i Louvre). Paa Sebastian del Piombo's skønne Billede (sammesteds) af Marias og Elisabeths Møde lægger Maria, der er svanger med Jesusbarnet, den venstre Haand paa Brystet, hvilket her aabenbart udtrykker en Følelse af Ydmyghed: »At sligt skulde vederfares mig! Det er meget mere end jeg har fortjænt.« Der blander sig mere stolt Glæde i Ydmygheden hos Marias Moder, den hellige Anna, paa flere Billeder af ældre udenlandsk Kunst: hun lægger Haanden paa Brystet ligesom med en Undren over, at hun og hendes Slægt ere udvalgte til saa store Ting. En egen Forbindelse af Ydmyghed eller Beskedenhed og Stolthed har Rafael skildret levende og skønt i den Scene af Psyches Historie (i Freskomalerierne i Farnesina), hvor Psyche efter al udstanden Fare og Møje omsider bringer Krukken med Skønheds-Salven til den strænge Venus. Hun knæler for Gudinden, hæver Krukken i Vejret med den ene Haand og lægger den anden paa Brystet med et Udtryk af troskyldig Glæde over at have kunnet udføre Befalingen: »Se det har jeg kunnet gøre«.

En anden Forbindelse af de to modsatte Elementer har man i Stolthedens Nedladenhed, som ogsaa kan udtrykke sig ved denne Haandbevægelse. Et Eksempel derpaa er Pugets store Relief af Alexander og Diogenes (i Louvre). Den stormægtige Konge rider forbi den kyniske Filosof i hans Tønde, trykker Haanden meget teatralsk og demonstrativt ind mod sit Bryst og forsikrer: »Var jeg ikke Alexander, vilde jeg være Diogenes — men jeg er nu alligevel Alexander«. Det er en Indrømmelse af den store Eksistens til den lille.

Endelig det rene Hovmod. Et Eksempel har man paa det første Maleri af Hogarths bekendte Række: *The marriage à la mode* (Nationalgalleriet i London). Det forestiller Afslutningen af Ægte-

skabskontrakten mellem den unge Lord og den borgerlige Pige. Medens Brudens Fader, den hovedrige Borgermand, efterser Papirerne, sidder Brudgommens Fader, den fattige, dumme, podagristiske Adelsmand og peger med den ene Haand paa sit Stamtræ, idet han med den anden banker sig let paa Brystet: Se saadan en Mand er jeg!

For at illustrere Toppunktet af Jeg'ets Følelse af sig selv, sin egen Ret og Adkomst, maa jeg nævne et nyere fransk Maleri (Salonen 1885), som vistnok ingenlunde var fremragende som Kunstværk, men ret skarpsindig tænkt som Allegori og betydningsfuldt og uundværligt i denne Sammenhæng. Det var et stort Billede af Charles Landelle: *Le droit moderne.* Øverst svævede »Friheden« med brudte Lænker, neden under tronede »Loven«. Ved Foden af hendes Trone stod til den ene Side «Retfærdigheden«; til den anden saa man en ung Mand, en Repræsentant for Nutidens Ungdom: han holdt i den ene Haand en Rolle, hvorpaa Menneskerettighederne vare opskrevne. En Mand af den ældre Skole, en ærværdig Dommer, lagde sin Haand paa hans Skulder og pegede ned paa en Tavle, som holdtes af to Genier, og hvorpaa der stod: Ingen Rettigheder uden Pligter. Denne Formaning besvarer saa den unge Mand ved at lægge Haanden paa Brystet, idet han aabenbart erklærer sin, Individets, uafhængige Ret: Jeg har i mig selv, som Menneske, Maalestokken for, hvad der er min Ret. Det er en yderst betegnende Anvendelse af dette Motiv i dets demonstrative Betydning, Superlativet af Individualisme, af at Jeg'et isolerer sig og fremhæver sig som sin egen Overhøjhed. Det er Ordet jeg med tre tykke Streger under.

Man kan altsaa med en vis Ret sige, at Haanden paa Brystet er en lige ejendommelig Betegnelse for den dybeste Ydmyghed og det mest svimlende Overmod. Fra hin forlorne Søn, som vender angrende hjem, til den nyeste Nutids forlorne Søn, som erklærer Individets absolute Ret, er der en lang Skala af Overgange. Der staar i Lucas's Evangelium (18, 10 ff.) om Tolderen, at han stod langt borte, og vilde end ikke opløfte sine Øjne til Himlen, men slog sig for sit Bryst og sagde: Gud være mig Synder naadig! Der staar ikke, at Farisæeren slog sig for sit Bryst, idet han sagde: jeg takker Dig, Gud, at jeg ikke er som de andre Mennesker o. s. v.; men i alt Fald efter moderne Forestillinger vilde denne Gestus passe meget godt for hans Replik.

Men vel at mærke: den er ikke Udtryk for den højeste, over alt Ansvar hævede Magtfølelse. Den vilde slet ikke passe for en Jupiter, som tronede paa Olymp. Den passer ikke engang for den suveræne Konge: Ludvig den fjortende lægger vel Haanden paa Brystet, hvor han knæler paa sin Grav (Coyzevox's Statue), følende sit menneskelige og religiøse Ansvar; men hvor han staar eller troner i kongelig Herlighed, gør han det ikke. Netop det demonstrerende ved Motivet vilde forudsætte, at Suveræniteten eller Højheden følte sig antastet, fornægtet, sat under Tvivl, og trængte til at genoprettes i andres Omdømme. Der er noget pukkende, uroligt, og i saadanne Tilfælde polemisk i Motivet: det er ikke den rent umiddelbare, uanfægtede Sikkerhed paa sig selv, men Nægtelsens Nægtelse. Hvor to staa i et Forhold til hinanden, den ene som overordnet, bydende eller givende, den anden som underordnet, lydende, bedende, modtagende, er det denne og aldrig hin, der lægger Haanden paa Brystet.

Dette Grundforhold udvikler sig i en Række af enkelte Forhold, som vi nu skulle gaa over til at betragte.

(Sluttes).

JUL. LANGE.

De nationale Forhold i Sønderjylland.

I.

Denne Skildring af nationale Forhold i Sønderjylland fremkommer efter Opfordring af »Tilskuerens« Udgiver. Den skulde nærmest kun omfatte Nutidsstillingen, men da den paa alle Omraader præges af Udviklingen siden 1864, har jeg maattet give korte Tilbageblik over de sidste 23 Aar. I øvrigt skal jeg kun forudskikke den Bemærkning, at jeg skriver fra de unge under Fremmedherredømmet fostrede Sønderjyders Standpunkt.

Nutidsstillingen i Sønderjylland maa ses med Pragfredens § 5 i Baggrunden, da den har haft en gennemgribende Indflydelse paa de nationale Forholds Udvikling. Den har paa alle Omraader sat saa dybe Spor syd for Kongeaaen, at man endnu i lange Tider vil lide under dens Eftervirkninger. Løftet om, at Folkeviljen skulde drage Grænsen mellem de nordiske og det tyske Folk, medførte Troen paa Sønderjyllands snarlige Genforening med Danmark, og denne Tro blev Grundlaget for vor nationale Kamp. Den førte os til Udvandringen, til Edsnægtelserne, til frivillig Vigen tilbage fra de forskellige Omraader — kort sagt: til den uheldige og forfejlede Protestpolitik, som har været saa skæbnesvanger for de danske Sønderjyder.

Wienerfredens § 19 havde givet Sønderjyderne Ret til at bevare dansk Undersaatsforhold, naar de inden 16de Novbr. 1870 indgav Ansøgning derom, og da der efter 1866 var velgrundet Haab om Nordslesvigs snarlige Genforening med Moderlandet, opterede næsten alle værnepligtige danske Sønderjyder for Danmark

af Hensyn til den tyske Millitærtjæneste. I Følge Wienerfreden maatte Optanterne »ikke forulæmpes paa Person eller Ejendom paa Grund af deres fri Valg«, men de blev desuagtet landsforviste, og, som bekendt, blev deres Forhold først ordnet ved Aabenraa-overenskomsten af 1872. Den gav dem Ret til fremtidig at fæste Bo i Sønderjylland, naar de »ikke gav Anledning til grundede Klager«, og snart rejste de hjem i Tusendtal. Man mente, at der var sikret dem taalelig gode Kaar i Hjemlandet, men snart viste det sig, at deres Stilling var fuldkommen retsløs, og det er den den Dag i Dag. Paa simpelt Skøn af en indvandret Politimester kan de erklæres for »lästige« og derefter landsforvises uden Anklage og Dom. Giftermaal og de utallige Handlinger, som sammenfattes af det elastiske Begreb »politiske Demonstrationer« kan lige saa fuldt medføre Udvisning som Fattigdom og Sygdom, og der jages aarlig mange Optanter ud af Landet.

Over $^1/_{10}$ af den nordslesvigske Befolkning — deriblandt de fleste Mænd af Slægten mellem 30 og 50 Aar — er danske Undersaatter, og det svækker vor Modstandskraft overordentlig stærkt. Frygten for Landsforvisning og med den Følelsen af den retsløse usikre Stilling breder sig fra Dag til Dag, lænkebinder mange af vore dygtigste Mænd, kuer Selvstændigheden og virker lammende i alle Forhold. Optanterne er bleven vor Akilleshæl og Udvisningsordren Tyskernes bedste Vaaben i den nationale Kamp. Den er et Vaaben, som Germanisatorerne forstaar at bruge med en udmærket Dygtighed, og som vi ikke kan dække os imod. De sønderjyske Udvisningers egentlige Formaal er ikke som de elsasz-lothringskes, at skaffe Landet af med enkelte farlige Elementer og heller ikke som de polskes, at rydde Pladsen for tyske Kolonister, men de ledes desuagtet saa godt som udelukkende af politiske og germanisatoriske Hensyn. I Sønderjylland er Udvisningerne brutale, vilkaarlige og uberegnelige. Overpræsidenten i Slesvig sagde træffende til et Par Optanter, som klagede over helt uforskyldt Udvisning: »Jeg vil give Dem Haand paa, at de har min fulde Agtelse som hæderlige og retskafne Mænd, men vi kan ikke sidde og pille med en Pennekniv, vi maa bruge Øksen«. Ikke den enkelte, men den danske Nationalitet i sin Helhed vil man ramme med Udvisningerne. Ingen maa vide sig sikker for dem. Der skal statueres Eksempler, som kan give de talløse Trusler Vægt nok til at lamslaa Folket med Frygt, saa det viljeløst underkaster sig Germaniseringsprocessen. Derfor udvises danske Undersaatter,

fordi deres paarørende har deltaget i »politiske Demonstrationer«, og denne hensynsløse Færd lammer os især i vor nationale Kamp; ti der findes næppe den danske Slægt syd for Kongeaaen, som ikke har danske Undersaatter blandt sine Medlemmer.

Frygten for Udvisning har gjort mange Sønderjyder ukampdygtige og driver endog mere vege Naturer over i den tyske Lejr ved visse Lejligheder. Man har fremstillet den voksende Deltagelse i politiske Fester, de tyske Landboforeningers ikke ubetydelige Medlemsantal og Sejrene ved de kirkelige Valg i vore Byer, som Beviser paa Tyskernes Fremskridt, men det er altsammen Resultater, som er naaet ved Hjælp af de danske Undersaatters retsløse Stilling. Det er saaledes en Kendsgerning, at henved 50 % af Deltagerne i Sedansfester og Gilder til Kejserens eller Bismarks Ære har været danske Undersaatter, som kun Frygten for Landsforvisning driver over i de tyske Lag. Og det er ligeledes en Kendsgerning, at de af Staten støttede »landwirthschaftlige Vereine« tæller mange danske Undersaatter — deriblandt Sønner af vore mest kendte Førere — blandt deres Medlemmer. — Mens Optanterne naturligvis hverken har politisk eller kommunal, har de hidtil haft kirkelig Stemmeret; men af Frygt for Udvisning har de ikke turdet bruge den, hvor den, som for Tiden i vore Købstæder, lægger det afgørende Lod i Vægtskaalen. Da der i Fjor fandt et kirkeligt Valg Sted i Haderslev, skrev Byens tyske Blad »Folkebladet«: — »Der er denne Gang udarbejdet en Liste over de danske Undersaatter her for paa Valgdagen nøjagtig at kunne kontrollere, hvem der har deltaget i Valget — — — den tyske Kontrol skal nok være paa sin Plads — — — mon det lille Ord »lästig« ikke let kunde komme til at spille en Rolle«. — Følgen var, at Tyskerne for første Gang valgte Menighedsrepræsentanterne i Sønderjyllands nordligste By.

»Kirke- og Synodalloven« af 1876 giver alle Menighedsmedlemmer Valgret uden Hensyn til Undersaatsforhold; men desuagtet har den preussiske Kultusminister for et Par Maaneder siden ophævet den kirkelige Valgret for de danske Undersaatters Vedkommende. Det er en ny lovstridig Vilkaarlighed, som imidlertid er uden større Betydning for den nationale Sag, da Optanterne, som sagt, alligevel ikke tør bruge deres Valgret, hvor den er afgørende. Men at en simpel »Meddelelse« fra den preussiske Kultusminister til Provsten i Haderslev er i Stand til at ophæve Valgretten for mange tusende Menighedsmedlemmers Vedkommende,

det er et nyt Vidnesbyrd om den Hensynsløshed, Vilkaarlighed og Inhumanitet, der raader i Tysklands Grænseegne.

Mens Optanterne paa Grund af deres ulykkelige Stilling hæmmer os stærkt i vor nationale Kamp udadtil, styrker de os dog i visse Henseender indadtil. Udvandringen har bragt Sønderjylland i livlig Vekselvirkning med Danmark gennem en lang Aarrække. Den har knyttet mange Venskabs- og Slægtbaand mellem de danske Lande paa begge Sider af Kongeaaen og derved tilvejebragt et Samliv, hvis Betydning for den danske Nationalitet ikke maa overses.

Da de ældste af Optanternes Sønner naaede Værnepligtsalderen, blev der Spørgsmaal om de som Forældrene var danske, eller om de var preussiske Undersaatter. I Førstningen betragtedes de som danske, og det var ogsaa klart, at i det mindste de inden 1864 fødte havde erhvervet sig dansk Borgerret, da Faderen i sin Tid opterede for Danmark. 1883 gav Regeringen imidlertid alle 20aarige danske Undersaatter Tilhold om at lade sig indrullere i den tyske Hær, hvis de ikke vilde udvises. De fleste af dem underkastede sig da den tyske Værnepligt, menende at de derved erhvervede sig tysk Borgerret. Men det har nu i Aar vist sig, at mange af dem vedvarende betragtes som danske Undersaatter, skøndt de er tyske Reservister. Det er sære, utrolige Forhold, men der er Sidestykker nok til dem i preussisk Polen, hvor tyske Reservister i de sidste Aar efter indtil 30 Aars Ophold i Tyskland er bleven udvist som russiske Undersaatter, skøndt russisk Borgerret tabes ved et tiaarigt Ophold i Udlandet. Og i Sønderjylland overraskes man ikke længere ved at gøre den Slags Opdagelser, ti Udvandringen har skabt et Virvar, som ingen kan hitte Rede i.

Tidsstrømningerne har tumlet sært omkring med mange Sønderjyder i den sidste Menneskealder. Jeg kender to Husmænd i en Landsby paa Østkysten, som begge deltog i Krigen 1864 paa dansk Side. Efter Fredslutningen giftede de sig, opterede senere for Danmark og blev landflygtige. Da den fransk-tyske Krig udbrød, var de paa Fyen; men en Nat, da de i al Stilhed var sejlet over Bæltet for at besøge Kone og Børn, tog Strandvagten dem til Fange, og de førtes syd paa. Man stak dem ind i de tyske Rækker, og de maatte med til Frankrig. Der deltoge de begge i Slaget ved Gravelotte; — senere var den ene med i Kampene om Paris, mens den anden kæmpede mod Garibaldis Skarer nede i Sydfrankrig. Efter Fredsslutningen kom de atter

hjem, og blev saa et Aar efter erklæret for danske Undersaatter. Nu gaar de i stadig Angest for at blive udviste. De holder sig strængt borte fra den nationale Kamp, men det frelser dem næppe, for de sidder i trange Kaar, og naar der kommer en Dag, da de ikke længere selv kan bjærge Føden, maa Fattigvæsenet i Danmark sørge for dem. Naar de blive syge, eller gamle og svage, saa — om ikke før — vil de erklæres for »lästige«, og blive sendt til êt eller andet Fattighus øst for Bæltet, hvor man sandsynligvis vil modtage de byrdefulde fremmede med sure Miner. Ildesete, venneløse og langt borte fra kendte Egne og Forhold vil de da tæres hen af Længsler, indtil de faar »Hjemstedsbevis« til en eller anden Kirkegaard, hvor Graveren er barmhjærtig nok til at udstede dem »Bosættelsestilladelse«.

Skøndt Frankrigs Nederlag rokkede Troen paa en snarlig Genforening med Danmark, vedblev de unge Sønderjyders Udvandring ogsaa efter 1870. Da de nu ikke længere havde en særlig Ret til at vælge dansk Undersaatsforhold, maatte de efter preussisk Lov udvandre inden deres 17de Aar, og det gjorde de fleste. Andre blev i Landet til deres 20de Aar, men deserterede derefter til Amerika, naar de fandtes duelige til den tyske Militærtjæneste, og meget faa kom indenfor de preussiske Kaserners Mure. Udvandringen vedblev næsten usvækket, indtil Traktaten af 11te Octbr. 1878 havde ophævet Pragfredens § 5, men derefter aftog den meget hurtigt. Paa Als og i Sundeved er den allerede ophørt 1880, og noget lignende gælder for Flensborg Amt, for største Delen af Aabenraa og Tønder Amter samt for Haderslev Østeramt. I Haderslev Vesteramt derimod og i de nordligste Egne af Tønder Amt vedblev Udvandringen først i Firserne, og der er den endnu ikke alle Vegne ophørt. Men i det hele er Udvandringen nu dog rent forsvindende, naar man undtager Desertationen til Amerika, der ikke vil ophøre, saa længe Ungdommen tvinges til at underkaste sig en treaarig Garnisonstid.

Som bekendt er de Sønderjyder, der er udvandret efter d. 16de Novbr. 1870 endnu landflygtige, og det er umuligt for dem at fæste Bo i deres Hjemstavn. Indtil for et Par Aar siden genoptog man rigtignok enkelte af dem i tysk Undersaatsforhold, naar de vilde underkaste sig den tyske Millitærtjæneste; men ogsaa denne Udvej er nu stænget, da Erfaringen har lært, at et 2—3aarigt Ophold i tyske Kaserner ikke formaar at germanisere en 30aarig dansk Mand.

Udvandringen har skabt mange brudte Eksistenser og mange for den enkelte ødelæggende Livsførelser, men her er det kun Hensigten at paapege den gennemgribende Indflydelse, som den har haft og fremdeles har paa Udviklingen af vor nationale Kamp. Den er et Udslag af den usunde Følelsespolitik, som Pragfredens § 5 førte os ind paa. Den er en Rømmen af Land, en frivillig Vigen tilbage, som har tilføjet den danske Nationalitet et uerstatteligt Tab og i høj Grad formørker vore Fremtidsudsigter. Den har gjort vor Stilling meget farlig i en Tid, da Nationalitetskampen gælder Eksistensen, og Nederlag er ensbetydende med Assimilation og Undergang.

Der er for Tiden c. 30,000 danske Undersaatter i Nordslesvig, hvis danske Befolkning man sætter til 200,000 i alt. Mange Tusender danske Sønderjyder er desuden landflygtige — hvor mange savnes der statistiske Oplysninger om. Det er let forstaaeligt, at disse Forhold maa lamme os i vor Kamp.

II.

Næst efter Udvandringen er Edsnægtelsen Protestpolitikens vigtigste Frugt, og den har ligeledes været absolut uheldig for de nationale Forholds Udvikling. Den var uundgaaelig og berettiget, saa længe Pragfredens § 5 stod ved Magt, men er meningsløs efter Udstedelsen af Traktaten af 11te Oktbr. 1878. Ogsaa Edsnægtelsen har medført en frivillig Vigen tilbage fra Pladser, som vi kunde have holdt, og den har medført en Passivitet i Kampen, som i mange Henseender har begunstiget Tyskens Fremskridt stærkt.

Det var Edsspørgsmaalet, som midt i Tredserne skilte os af med de fleste af vore dansksindede Embedsmænd, og set fra et nationalt Standpunkt var det meget uklogt, at de rømte Landet. De danske Sønderjyder har maattet lide under det, da Preusserne derved fik Lejlighed til straks at udspænde Fangenættet ved at sprede en Hærskare af Germanisatorer over Landet. De tomme Pladser indtoges af tyskdannede og tyskfølende Mænd, hvoraf de fleste havde lært at hade og foragte det danske Folk, særlig de danske Sønderjyder, gennem den slesvig-holstenske Agitation. Mange af dem var fuldstændig ukendt med danske Forhold og saa en Kulturopgave i at germanisere de danske Sønderjyder. De har været ivrige for at fremme tysk Sprog og tysk Kultur,

og naar vort Modersmaal nu haanes, foragtes og tilsidesættes, saa det grænser til det utrolige, skyldes det for en stor Del vor ny Embedsstand, som Edsnægtelsen skaffede Plads. Denne Embedsstand har »intet lært og intet glemt« i de Decennier, den har været i Sønderjylland. Den har udviklet sig til et Bureaukrati, der til fulde kan staa Maal med det gamle, af Tysken blændede fra Aarhundredets første Halvdel.

De danske Sognefogder afløstes under preussisk Herredømme af Kommuneforstandere, som skulde aflægge en Løfteed paa Embedsvegne. Paa Grund heraf vægrede danske Mænd sig næsten overalt ved at beklæde disse Poster, og Følgen var, at Hjemmetyskere blev Forstandere i vore fleste Kommuner. Det vil med andre Ord sige, at en hel Række i visse Henseender indflydelsesrige Pladser, som danske Mænd kunde og burde have hævdet, gik tabt. Deraf fulgte videre en Fortrængelse af vort Modersmaal, da Hjemmetyskerne, for saa vidt de ævnede det, var villige til at bruge tysk Forretningssprog, mens man indtil denne Dag undtagelsesvis har haft Ret til at bruge dansk Forretningssprog paa dette Omraade. Vi staar atter overfor Følgen af en uklog, sygelig Følelsespolitik: Danskens frivillige Tilbagegang.

Der er endnu en Ulæmpe ved, at vi fik saa mange tysksindede Mænd til Kommuneforstandere, det er den, at Landraaderne bruger dem som Spioner, for saa vidt de er paalidelige. Det er et Forhold, som har været skæbnesvangert, for mangen Optant, som har søgt om Genoptagelse i preussisk Undersaatsforhold eller om Lov til at gifte og bosætte sig i sit Hjemland. Naar Svaret paa hans Ansøgning som oftest har været Afslag eller en Udvisningsordre, saa skyldes det i de allerfleste Tilfælde tyske Kommuneforstanderes Indberetninger om hans Forhold.

Paa de fleste Egne har man i flere Aar indset det gjorte Fejlgreb, og en Stræben efter at besætte de kommunale Embeder med danske Mænd gør sig nu tydelig gældende overalt. Den støder imidlertid paa mange Vanskeligheder; ti vel har Landsbyerne Valgret, men Landraaderne har Kassationsret, og paa den strander de fleste Forsøg. Tit har de i de senere Aar erklæret saa godt som enstemmig valgte danske Mænd for uduelige til Kommuneforstandere, og naar man har svaret med stadig paany at vælge danske Mænd, er Legen som oftest endt med, at Landraaden egenmægtig har udnævnt en Hjemmetysker til Byens Forstander. Danske Mænd, som har gjort sig bemærket ved at deltage i »poli-

tiske Demonstrationer«, de, der f. Eks. har været med i Vestjylland 1884 eller er Medlemmer af »Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse i Sønderjylland«, er én Gang for alle erklærede for uduelige, til at varetage komunale Tillidshverv — Snefoged dog undtaget, da det er en Post, som endog danske Undersaatter findes værdige til at overtage. Myndighedernes skarpe Optræden paa dette Omraade har skaffet Sprogforeningen en Del Medlemmer fra en Side, hvor man mindst skulde vente det. Mange Hjemmetyskere finder nemlig, at de paa Grund af Regeringens Forbud »faar for meget med det offentlige at bestille«. De tyr derfor ind under Sprogforeningens skærmende Vinger, for at faa en Uduelighedserklæring, der ogsaa kan fritage dem for de kommunale Hverv. I mange Landsbyer har man saa været nødt til at tage Forbudene tilbage eller til at mildne dem, og alt i alt er der i de sidste Aar gjort ikke ringe Fremskridt i Retning af at faa kommunale Embeder besat med danske Mænd.

Vore Landdagsmænd kom ogsaa ind paa Edsnægtelsen fra første Færd af, og der er den Dag i Dag som bekendt mange Sønderjyder, der kræver, at Edsnægtelsen ogsaa fremtidig skal fastholdes paa dette Omraade. Imidlertid gaar dog stadig flere over til den af Gaardejer Hans Lassen-Lysabbild repræsenterede Anskuelse, at Landdagsmanden bør aflægge den krævede Ed og tale vor Sag i Deputerkamret. Og det er kun et Tidsspørgsmaal, naar ogsaa denne Edsnægtelsens sidste Skanse falder.

Første Gang vi foretog Valg til den preussiske Landdag, valgtes begge vore Repræsentanter i den nordtyske Rigsdag, Hans Krüger og N. Ahlmann til Deputerede. Da Landdagen traadte sammen, erklærede de kun at ville aflægge den krævede Ed paa Forfatningen, dersom der ved Edsaflæggelsen blev taget Hensyn til den særlige Stilling, som de af dem repræsenterede Landsdele havde paa Grund af Pragfredens § 5. Sagen henvistes til Udvalget for Forretningsordenen, som erklærede de nordslesvigske Repræsentanters Edsforhold for uberettiget og foreslog, at Edsaflæggelsen skulde finde Sted uden noget Forbehold. Da Sagen senere forhandledes af Deputerkamret blev Udvalgets Forslag vedtaget mod én Stemme, og da Ahlmann og Krüger desuagtet fastholdt deres Edsnægtelse. blev deres Mandater kasserede og nye Valg udskrevet.

De genvalgtes imidlertid paa deres gamle Program og nægtede paany at aflægge Eden. Sagen kom atter til Forhandling i Landdagen, og Krüger oplæste ved denne Lejlighed en Erklæring,

hvori han bestemt hævder, at Edsnægtelsen ikke beror »paa Repræsentanternes personlige patriotiske Følelser, men paa bestaaende Traktater«, og erklærer, at der først, naar Pragfredens § 5 er erklæret for et dødt Bogstav, kan være Tale om ubetinget Edsaflæggelse. Denne Gang besluttede Landdagen »af praktiske Grunde« at erklære de nordslesvigske Repræsentanters Valg for gyldigt men at formene dem Adgang til Kamrets Møder, saa længe de fastholdt Edsnægtelsen. Den fastholdt Sønderjyderne trods det gennem Halvfjærdserne, og det preussiske Deputerkammer var altsaa stænget for deres Repræsentanter.

Men da Traktaten af 11te Oktbr. 1878 var bleven kundgjort, udviklede der sig afvigende Meninger om Edsspørgsmaalet, idet en stor Del af Sønderjyderne nu vendte Protestpolitiken Ryggen. De var alle enige om, at den i det hele og Edsnægtelsen i Særdeleshed var meningsløs, naar Pragfredens § 5 virkelig var ophævet, men Spørgsmaalet var, om man skulde indrømme det. Det var man tilbøjelig til i sydligere Egne, nord paa derimod hævdede man, at den vedvarende stod ved Magt. Gaardejer Hans Lassen-Lysabbild, som var bleven Landdagsmand i Ahlmanns Sted, krævede, at man skulde tage Forholdene, som de virkelig forelaa og bryde med Udvandringen og Edsnægtelsen for at forberede sig paa en langvarig Nationalitetskamp. Gustav Johannsen gjorde en lignende Opfattelse gældende i »Flensborg Avis«. »Nordslesvigs Befolkning« — skriver han i Febr. 1879 — »kan fra dette Øjeblik ikke længere beraabe sig paa en Traktat, der i mer end 12 Aar har stillet den gunstigere end andre Nationaliteter, der ved Erobring er bragt ind under Fremmedherredømme; men dette kan ikke fratage os vort Haab om, at den store Tanke om ethvert Folks Ret til at leve sit eget Liv, som det er det 19de Aarhundredes Hæder at have fremdraget, og som er uadskillelig fra den borgerlige Friheds Sag i Almindelighed, vil sejre, naar den betimelige Tid er kommen«.

Men ganske anderledes udtaler gamle Hans Krüger sig om Stillingen. »Vi har nu paa 13de Aar trygt stolet og haabet paa Kongeordet, som blev givet i Pragtraktatens § 5«, — skrev han omtrent samtidig i »Dannevirke«, — »og vi tør fremdeles ikke indlade os paa at nære den ringeste Tvivl derom, da hans Majestæt jo nu staar end friere ligeoverfor Maaden at udføre det givne Løfte paa« — — — — »jeg er overbevist om, at Regeringen, naar den ansaa § 5 for fuldstændig ophævet, vilde have draget

Omsorg for, at de Mennesker, som i de senere Aar er udvandrede til Dels fordi de antog, at Paragrafen vilde opfyldes, stilledes saaledes, at der nu gaves dem Adgang til igen at erhverve deres Rettigheder«.

Det er, som man ser, en helt modsat Opfattelse af Situationen, og den var ugrundet, da det ikke skortede Udtalelserne fra den tyske Regerings Side paa Tydelighed. Der var andre Sønderjyder, som fandt Tyskland uberettiget til at ophæve Paragrafen — men det var et Spørgsmaal, som foreløbig maatte træde i Baggrunden: faktisk var den ophævet, og man skal regne med virkelige Faktorer. De fleste Sønderjyder flokkede sig om den af den gamle varmhjærtede Hans Krüger repræsenterede Anskuelse og stemte for Fortsættelsen af den hidtil førte Politik, der nu kom til at hvile paa en uholdbar Doktrin og derved blev dobbelt uheldig. Ogsaa Hans Lassen bøjede sig med Hensyn til Edsspørgsmaalet i Landdagen for Krüger, som den ældre Repræsentant, og fortsatte Edsnægtelsen, mod sin Overbevisning. Men den ny uhjemlede Opfattelse af Situationen virkede tilbage paa alle Forhold, og fik især en meget uheldig Indflydelse paa Udvandringen nord og vest paa, hvor man paa mange Egne fortabte sig i Illusioner, mens man saa mere praktisk og realistisk paa Forholdene syd og øst paa. — Med Skarpblik har Krüger i de citerede Udtalelser paapeget den Betydning Vaaren 1879 havde for Optanterne, dersom § 5 virkelig var ophævet. Det kan kun beklages, at de Førere, som i Datiden ansaa den for slettet, ikke drog Nytte af det givne Fingerpeg og tog Initiativet til Skridt, som kunde skaffe de danske Undersaatter lysere Kaar. I denne Henseende forsømtes der meget i Vaaren 1879; man glemte at handle, og et vigtigt Øjeblik gled unyttet bort under ørkesløse Diskusioner.

I Landdagen fortsattes den gamle passive Politik nu indtil Hans Lassen — efter Krügers Død i 1881 — aflagde den krævede Ed og indtog sin Plads. Hans Edsaflæggelse vakte imidlertid stor Harme i Krügers gamle Valgkreds Haderslev Amt, hvor der, da nyt Valg blev udskrevet, udfoldedes en energisk Agitation til Fordel for Proteststadet. Og Gaardejer Anders Hørlück-Rurup blev valgt til Krügers Efterfølger paa Edsnægtelsens Program, som han siden da stadig er genvalgt paa. Hans Lassen staar derfor ene i den preussiske Landdag; men Proteststadet maa nu anses som absolut forfejlet, og det er uholdbart i Længden. Det forsvares imidlertid haardnakket i Haderslev Vesteramt og første

Valgkreds vil maaske foreløbig lade sig repræsentere af en Edsnægter. Det bliver nu Aar for Aar vanskeligere og mere kildent at gøre den Svingning, som havde været saa velgrundet og saa let at gøre, den Gang Traktaten af 11te Oktbr. 1878 blev kundgjort — men desuagtet maa den gøres. Vor Stilling er nu for faretruet til, at vi vedvarende kan leve i Illusioner. Vi maa bort fra den passive Protestpolitik og optage Kampen paa bedste Maade hele Linjen over.

III.

Det tyske Sprog har gjort ikke faa Fremskridt i Sønderjylland i de sidste 23 Aar; men Fremgangen indskrænker sig dog væsentlig til Omraader, hvorfra vort Modersmaal har kunnet fortrænges af hensynsløse Magtbud. Tysken har bredt sig i Administrationen og de repræsentative Forsamlinger, i Retssalen, Skolen og Kirken. Telegraf- og Postvæsen, Jærnbane- og Toldvæsen er bleven tysk og har i sin Tjæneste indvandrede Mænd, som er uden Kendskab til Befolkningens Maal.

Brugen af det danske Sprog er forbudt i alle komunale Raad og i alle Kredsdage (Amtsraad), skøndt en meget stor Del af disse Forsamlingers Medlemmer hverken kan forstaa eller tale Tysk, og som Følge heraf ikke er i Stand til at varetage den Befolknings Tarv, hvis Repræsentanter de er. Alle Forsøg paa at faa Modersmaalet ligestillet som Forhandlingssprog har været forgæves. Naar man har ført Klage over det meningsløse i den nuværende Ordning, har Svaret været: vælg Repræsentanter, som kan Tysk; men saadanne Talsmænd kan man kun faa ved at gaa til Embedsmændene eller de indvandrede holstenske Proprietærer. Da Haderslev Kredsdag forleden var samlet, forhandledes der om et Vejanlæg vester paa. Et af dens Medlemmer, Gaardejer Skrumsager-Københoved sad ved denne Lejlighed inde med værdifulde Oplysninger om de lokale Forhold; men han maatte ikke fremføre dem paa sit Modersmaal og kunde ikke tale Tysk. Det var imidlertid nødvendigt, at Kredsdagen hørte hans Meddelelser, og Landraaden udnævnte da en Tolk, som gik afsides med ham. I et Hjørne talte Skrumsager saa med dæmpet Stemme til Tolken, som derefter stykkevis oversatte hans Tale for Kredsdagens øvrige Medlemmer, hvoraf Flertallet des værre ikke forstod Tysk.

Retssproget er bleven udelukkende Tysk, og talrige Ulæmper følger heraf. Den tiltalte forstaar ikke Dommerens Spørgsmaal, og Dommeren ikke den tiltaltes Svar. Al Forhandling sker derfor ved Hjælp af en officiel Tolk. Protokollen føres kun paa Tysk, men oplæses i mundtlig Oversættelse for den tiltalte, der lige saa lidt som Dommeren kan kontrollere Oversættelsens Rigtighed. Den mundtlige Retsplejes Fordele gaar fuldstændig tabt, og Rettergangen er i høj Grad uforsvarlig. Der er Eksempler nok, som viser det; men da Sønderjyllands Germanisering gaar frem for alt, har vore Rigsdagsmænds gentagne Forsøg paa at faa delvis dansk Retssprog indført været frugtesløse.

Paa det kirkelige Omraade har det tyske Sprog gjort færre Fremskridt, da man her nødes til varsom Fremgang, dels af Frygt for Frimenighedsdannelser, og dels paa Grund af den liberale kirkelige Lov fra Halvfjærdserne, der giver Lægmandselementet en Indflydelse, som i visse Henseender støtter Dansken i de nordslesvigske Menigheder. I de saakaldte blandede Distrikter prædikes der kun Tysk, skøndt der i dem findes rent dansktalende Sogne og mange Folk, som ikke forstaar Tysk. I vore Købstæder er det fremmede Maal overalt bleven Hovedsproget og her og der op over Landet findes Sogne, hvor Magtbud fra oven i de sidste Aar har indført delvis tysk Gudstjæneste. — Præsterne har paa faa Undtagelser nær faaet deres Dannelse syd paa, og i den Retning gaar deres Interesser. En stor Del af dem repræsenterer paa værdig Maade det stolte preussiske Bureaukrati ved at være hovne, myndige, fornemme og hensynsløse overfor deres Sognefolk. I Tønderegnen velsignedes et Sogn for nogen Tid siden med en saadan Præst. En Dag gaar en gammel Bonde, som havde Forretninger at afgøre med ham ind i hans Studereværelse uden at banke paa. Præsten farer ham i Møde med et tordnende: »Hvad vil han her?« »Gud give den et langt Liv,« sagde Bonden. »Hvorfor siger han det?« spurgte Præsten. »Jo, for hver Gang vi faar en ny Præst, bliver den værre,« svarede Bonden. — Mange af Præsterne er fremmede overfor det danske Aandsliv og nærer en lige saa dyb Ringeagt for den danske Kultur som for Sønderjydernes Modersmaal. Ikke faa er indvandrede syd fra; efter at have taget Embedseksamen i deres Fædreland, har de opholdt sig en Tid paa det saakaldte Præsteseminarium i Haderslev for at lære det danske Sprog. Men de har som oftest kun lært at tale det saa stift, tvungent og mangelfuldt, at man bestandig hører

den fremmede, naar de prædiker. Nogle har aldrig lært Dansk, men er desuagtet bleven »kaldede« til danske Egne, hvor de nu radbrækker Befolkningens Modersmaal paa en forargelig Maade. Sønderjyderne tager imidlertid i det hele disse Præster fra den lystige Side og kan fortælle tusende Anekdoter om dem. En Menighed i Aabenraaegnen, som var vant til daarlige Præster, glædede sig over, at den ny Præst, som de skulde velsignes med, hed Engel. De haabede at finde noget engleligt ved ham. Den Dag, han skulde indsættes i sit Embede, kom Provsten imidlertid og holdt en Tale i Kirken. »Kære Menighet«, — sagde han — »Du har længe ønsket Dig en got Preest, men nu hafer Du en satan (saadan) faaet.« — Da brast Menighedens lyse Haab.

De Præster, som tager mere fremragende Del i den politiske Kamp ved at skrive giftige, løgnagtige Korespondancer til den tyske Presse og optræde som ivrige Agitatorer i Sønderjylland, er i det hele uden Indflydelse. Men farlige i national Henseende er Præsterne af den indre Missions Retning. De er Tyskens bedste Pionérer og spiller samme Rolle i Sønderjylland som den russiske Rubel paa Balkanhalvøen: de jævner Vejene. Ved stadig at prædike Ringeagt for det folkelige, sløver de Sansen for de nationale Opgaver og udfører derved et Undermineringsarbejde, som er banebrydende for Germaniseringen. De er pietistiske men paa tysk Basis og hader al aandelig Indflydelse, som gør sig gældende nord fra. Vore Foredragsforeninger har deres værste og bitreste Fjender i disse Præster, der endog forfølger de af Wilhelm Bechs sneversynede Indre-Missionærer, som vover sig syd for Grænsen.

Kirkebøgerne føres naturligvis paa Tysk, og tit er danske Navne lige saa mishandlede i dem som i Adressebogen for Flensborg. De danske Forældre maa have et Øje paa hver Finger, naar preussiske Bureaukrater bogføre Børnenes Navne, ti ellers gaar det Navnet ligesom den Skaal, Skorstensfejeren tager fat paa — det faar Mærke af sorte Fingre. Mangeaarig Erfaring viser, at naar man ikke er paa sin Post, saa bliver Mads til Matz, Henrik til Heinrich, Jørgen Skov til Jürgen Schau og Frederik Bæk til Friedrich Bech.

Synodalloven af 1876 indførte aarlige Provstisynoder, som bestaar af alle Provstiets Præster og det dobbelte Antal Lægmænd, der vælges af de enkelte Menigheder. Lægmandselementet i de nordslesvigske Synoder er saa godt som udelukkende dansk og

staar i meget spændt Forhold til den tyske Præstevælde. Da kun nogle faa Repræsentanter for Købstæderne slutter sig til Hierarkiet, har Danskerne absolut Majoritet, og det mangler ikke paa skarpe Sammenstød. Værst er Forholdet mellem Lægmænd og Præster i Haderslev Provstisynode. Her foreslog Gaardejer Philip Møller fra Jægerup for et Par Aar siden at afskaffe Kirkebønnen for Kejseren, der efter hans paa Erfaring grundede Mening kun vakte Forargelse i de nordslesvigske Menigheder. Men det var Præsterne for drøjt, og siden da har de staaet paa Krigsfod med Lægmændene. Paa én Mand nær har de nægtet at modtage noget som helst Valg af Synoden, der i Følge Synodalloven delvis skal repræsenteres af Præster i Synodaludvalget og i Provinssynoden. Det var vistnok Gejstlighedens Mening, at Lægmændene skulde strande paa dette Skær, men de klarede heldigt Pynten ved at vælge Repræsentanter blandt Gejstligheden i Aabenraa Provsti. Et Træk som dette kendetegner de danske Sønderjyders Forhold til deres Præster.

Paa Skolens Omraade har Tysken gjort mange Fremskridt siden 1864. Vor Folkeskole er bleven germaniseret og naaet frem til selv at kunne germanisere, hvad den hidtil har savnet Betingelserne for. Skolens Fortyskning er ledet med Dygtighed af Skoleraader, Kredsskoleinspektører og Skoleinspektører, der lidt efter lidt har faaet de dansksindede Lærere omvendt, kuet eller fjærnet og erstattet med duelige Germanisatorer. »Gesinnungstüchtige« Lærere havner snart i fede Degnekald, og der uddeles aarlig mange Gratialer — Pengesummer — til de mest nidkære Lærere »for Fortjæneste af det tyske Sprogs Fremme«. Saaledes arbejder man sig frem.

Under intetsigende Paaskud har man lukket alle Privatskoler, som blev styrede af danske Mænd, og et Forbud, som senere er stadfæstet ved en Højesteretskendelse, forbyder Forældrene at lade deres Børn fostre og undervise i Danmark. Børnene er nu fremtidig nødsagede til at gennemgaa den preussiske Statsskole fra deres 6te til deres 15de Aar.

I 1871 indførtes Tysken i vore Skoler, og Instruktionen af 1878 udvidede senere den tyske Undervisning til 12 Timer ugentlig. Da imidlertid Undervisningen i Historie, Geografi, Hovedregning og til Dels Sang meddeles paa Tysk, uden at den egentlige Sprogundervisning derfor indskrænkes, overskrides det lovbefalede Timetal tit; men Skoleinteressenterne kan, og de overordnede Myndigheder vil ikke hindre det. »Skolen skal sørge for, at der ad Aare bor

en ren tyskfølende Befolkning op til den yderste Grænse« — sagde en Hjemmetysker ved en festlig Lejlighed, og Skolen arbejder hensynsløs og med voksende Iver paa denne Opgave. Rustet til Tænderne har den kastet sig over de sønderjydske Hjem for at fravriste dem den kommende Slægt, og vor Nationalitet trues fra den Kant af Farer, som vi maa se dristig under Øjne. Størst er Faren i vore Byer og syd paa i de blandede Distrikter, hvor lange Tiders Muldvarpearbejde har overskaaret det danske Maals fine Trævlerødder. Her har Oldenborgernes faderlige Regimente vænnet Folket til Modersmaalets Vanrøgt, og hundreaarige Germaniseringsforsøg gennem Skolen har sløvet Øjet og slappet Modstandskraften overfor vor Tids energiske Denationaliseringsarbejde. Den gamle Angler ved Lærernes Pryglestraffe fremkaldte og af den slesvigholstenske Agitation fremhjulpne Uskik: at tale Tysk med Børnene for Skolens Skyld faar saa smaat Indpas i enkelte Landsbyer nord for Flensborg og i de vestlige Strøg over mod Læk, samt i alle vore Købstæder, hvor man blind for Faren leger med Ilden, til den svier Hytten af. I Landsognene længere nord paa er der ganske vist ogsaa Fare, men der er Skolerne mere isolerede, og ikke byggede paa smitteførende Jordbund. Der finder man en større Selvstændighed, en større Selvbevidsthed og et mere lydhørt Øre for det indtrængende fremmede Maals Lyde. Der kan man let afværge Skolens Angreb i den første Menneskealder.

Samtidig med, at vor Lærerstand er bleven germaniseret, og Tysken har trængt sig ind i Skolerne helt op til Kongeaaen, er Modersmaalet bleven banlyst fra talrige Skoler syd paa. Sprogordningen af 1850 og følgende Aar blev fuldstændig kuldkastet under sidste Krig. Tysk Undervisningssprog indførtes i alle vore Købstæder, og Grænsen for helt tysk Kirke og Skolesprog rykkede med èn Gang op til Linjen Flensborg—Tønder. Denne Grænselinje har Kirkesproget væsentlig endnu; Skolesproget har derimod rastløs arbejdet sig frem imod Nord fra Aar til Aar, og der er naaet store Resultater. Nu er Modersmaalet banlyst fra alle Skoler, der ligger syd for en Grænse, som gaar fra Flensborg Fjord op nord om Uge Sogn i Aabenraa Amt, derefter syd om Dele af Tinglev Sogn, gennem Ravsted og Bedsted Sogne til Landeby nord for Løgumkloster og der fra syd om Møgeltønder og Daler til Vesterhavet. Nord for denne Grænse har desuden enkelte Enklaver som Ketting paa Als og Ladegaardskov i Sundeved faaet tysk Skolesprog. Særlig siden 1878 er Dansken fortrængt af tal-

rige Skoler. Mens tysk Skolesprog før den Tid kun kunde indføres paa særligt Ønske af Flertallet af Skoleinteressenterne ÷ de danske Undersaatter, kan det i Følge Instruktionen af 1878 »paabydes af Overpræsidenten paa Regeringens (!) Andragende«, og denne Bestemmelse er især af stor Vigtighed under Fremmarschen nord paa. —

En ikke ringe Indvandring syd fra har i de sidste 23 Aar gjort sig gældende i Sønderjylland, og mange danske Ejendomme er derved kommen i tyske Hænder. Den konservative sønderjydske Bondestand har i det hele hævdet sine Grundejendomme; men talrige større Proprietærgaarde, Herregaarde, Fabriker og Teglværker ejes nu af Tyskere. Alle Hovedgaarde paa Als har saaledes paa en enkelt Undtagelse nær faaet tyske Ejere — blandt dem en vestfalsk Baron og flere holstenske Godsejere. Herregaardene ved Graasten blev som bekendt paany købt af Augustenborgerne efter Fredsslutningen. Bøgeskov i Sundeved ejes af en holstensk Junker, Avnbølgaard og Ballegaard af preussiske Reservelieutnanter og de fleste store Teglværker ved Flensborgfjord af aftaklede tyske Koffardikaptainer og lignende Gentlemen. Embedsmændenes Rekrutering fører stadig ny fremmede Elementer ind i Landet. Mange tyske Handelsmænd og Haandværkere fæster Bo i vore Købstæder, og paa Landbrugets Omraade har Udvandringen medført en Mangel paa Arbejdskraft, som erstattes syd fra. Alt dette støtter naturligvis Germaniseringen. Men den tyske Indvandring har dog langt fra den Betydning i Nationalitetskampen, som man kunde være tilbøjelig til at tro. Det er kun i Købstæderne, at Indvandringen syd fra har faaet en Indflydelse, som er farlig, paa Landet er den hidtil i det hele uden større Betydning. Her lever de indvandrede Elementer, som er »uden for Bondestanden«, isoleret og afsluttet fra Befolkningen, der indkapsler dem som et fremmed Legeme. Af den Grund indskrænker deres Indflydelse i den nationale Kamp sig i det væsentligste til den Tvang og det Valgtryk, som de øver mod deres Arbejdere. — De indvandrede Teglværksarbejdere fra Lippe-Detmold og østpreussiske Landarbejdere er uden nogen som helst Betydning i national-politisk Henseende. De er saa absolute Undermaalere, hvor de mødes med den sejge, opvakte og energiske sønderjydske Arbejderstand, at de i Løbet af faa Aar assimileres og glemmer deres »bei uns« for at blive dansksindede og efter Ævne dansktalende. Ejendommelige Forhold træffer man i Sognene syd og sydvest for

Tønder. Her bor en Befolkning, som holder gammel dansk Sæd og Skik i Hævd og er rent dansktalende, men lige saa rent tysksindet. Til denne Egn kommer der mange Østpreussere, fordi østpreussisk Arbejdskraft er billigere end den hjemlige; men den danske Nationalitet er trods det tyske Sindelag endnu saa stærk, at Østpreusseren denationaliseres og fordanskes i Løbet af faa Aar. Det er interessant at iagttage, hvordan han paa denne Egn endog styrker Dansken, fordi hans hundske Lydighed vækker en Foragt, der forplanter sig videre til hans Hjemland med dets i usle Kaar levende Landbefolkning, dets Kartofler og Brændevin. Han udrydder saa smaat, hvad der har været Egnens nationale Ulykke: Troen paa store Herligheder og en højere Kultur syd paa, og faar derved medvirkende Del i, at man atter halv ubevidst vender Blikket mod Nord. Mens man før i stærkt udviklet Provindsialfølelse ringeagtede Nørrejylland, »fordi man kun fik Tærskere, sorte Potter og Fnat derfra«, er denne Ringeagt nu ved at vende sig mod sydligere Egne. Tønderegnens Bønder er ved at faa Øjet op for, at Danmark har vundet Forspring paa det Omraade, som har deres højeste Interesse: Landbruget. Man sender Deputationer til Nørrejylland for at se paa Mejerier, bygger Andels-Centrifugemejerier efter dansk Mønster og henter for det meste sine Mejerister nord for Kongeaaen. Den opvakte, dygtige og selvstændige danske Mejerist mødes for Tiden i Sønderjylland med den slaviske, lurvede og brændevinslystne østpreussiske Tjænestekarl. Det er to meget interessante Fremtoninger, som helt ubevidst har stor national Betydning. —

Dels ved privat Initiativ dels paa Autoriteternes Foranledning er der oprettet talrige Germaniserings-Foreninger i Sønderjylland. De støtter sig væsentlig paa indvandrede Elementer, men mange af dem har en ikke ringe Betydning, fordi de ved Hjælp af Statsunderstøttelse kan opperere med store Pengemidler. Udsigten til materiel Fordel, og Troen paa, at en »loyal« Optræden raader Bod paa alt, skaffer de tyske Foreninger en Del Medlemmer. Jeg kender en gammel Mand, som havde haft lange Fingre. Han skulde derfor arresteres; men da Gensdarmen kom for at bortføre ham, hviskede han med et fortroligt Smil: »Æ er lidt tysk«. — Gensdarmen blev vred, men Manden gav ham et lille Puf og sagde: »Æ er it saa lidt tysk endda«. — Takket være Myndighedernes vilkaarlige Fremfærd har en lignende naiv Opfattelse af »tysk« Sindelags Betydning overfor Øvrigheden vundet Udbredelse

paa flere Egne, og den har været medvirkende i, at tyske Foreninger har kunnet trives.

I Holsten og Slesvig findes i alt 71 tyske Landboforeninger, som faar Statsunderstøttelse, men kun 5 af dem ligger i Sønderjyllands dansktalende Egne. Disse 5 tyske Planteskoler begunstiges imidlertid i højeste Grad ved Statsunderstøttelsens Fordeling. Saaledes fik de f. Eks. i Aaret 1884—85 lige saa stor Statsunderstøttelse — ca. 10,000 Mark — som de øvrige 66 Landboforeninger tilsammen. I Fjor afholdt Provindsens samtlige tyske Landboforeninger et Fællesdyrskue i Kiel. Paa dette Dyrskue naaede den tyske Landboforening for Sønderborg Amt efter ihærdig Agitation at blive repræsenteret med et Svin — af Dyr ét Svin. Dette illustrerer dens Betydning for Landbruget, men desuagtet kunde den det nævnte Aar glæde sig ved en Statsunderstøttelse paa ca. 2000 Mark. Samtidig forfulgtes de 7 danske Landboforeninger i Nordslesvig af den offentlige Anklager, som efter omfattende Husundersøgelser, Protokolbeslaglæggelser o. s. v. paanødte dem en Retssag, under hvilken han krævede, at de skulde lukkes og Bestyrelserne for dem mulkteres, fordi de var politiske Foreninger!

Tyske »frivillige Brandkor« oprettes her og der, og de maa for Nordslesvigs Vedkommende ogsaa betragtes som politiske Foreninger. Rent Flag toner de »tyske Vælgerforeninger« og »Foreninger til Tyskhedens Fremme«. Vælgerforeningerne udfolder en ikke ringe Agitation. De udnytter selvfølgelig Optanternes Stilling til det yderste, og søger desuden at skræmme unge Sønderjyder, som har aftjænt den tyske Værnepligt, til enten at afholde sig fra Deltagelse i Valget eller at stemme tysk. Før Valget sender de enhver Reservist en tysk Stemmeseddel ledsaget af et Opraab, som paa løgnagtig Maade indprænter ham Faneedens Indskrænkning af Valgretten, og opfordrer ham til, overensstemmende med sin Pligt, at stemme tysk. Ved sidste Valg fik en tysk Reservist i Sundeved en saadan Opfordring tilsendt, men han sendte den straks tilbage med den Bemærkning, at han ikke vilde have det Kram i sit Hus. Hvad sker: kort efter indkaldes han til en ekstra Mønstring i Aabenraa. Kaptajnen trækker ham første Dag frem for Fronten, og i hele Kompagniets Paahør skælder han ham ubarmhjærtigt ud paa Grund af hans Færd ved Valget. Dagen efter gentog den samme Scene sig og først 12 Dage efter slap Karlen atter hjem. Den Slags Tildragelser gør Reservisterne lidt forsigtige, holder ogsaa en og anden tilbage fra Valget i de første Aar, men kan dog

ikke faa dem til at benytte de tyske Stemmesedler. »Foreningerne til Tyskhedens Fremme« arbejder i det skjulte. De er lyssky, og deres Virksomhed kan derfor ikke rigtig følges. En af dem har dog gjort sig bemærket ved at udstede en offentlig Erklæring, som udtaler Billigelse af, at Regeringen udviser danske Undersaatter paa Grund af deres Slægtninges Deltagelse i »politiske Demonstrationer«. I øvrigt har disse Foreninger i det hele ingen Fremgang. —

Ved de politiske Valg har vi haft et stadigt Tab af Stemmer indtil 1884, men Tabet kan i det væsentligste føres tilbage til Udvandringen. Da for Tiden ca. 30,000 syd for Kongeaaen boende Sønderjyder er danske Undersaatter, saa er de valgberettigede Borgere selvfølgelig langt færre nu end for to Decennier siden. Følgende Tabel viser Stemmetallenes Bevægelse i den Tid, vi har deltaget i de tyske Rigsdagsvalg.

	Danske Stemmer.		Tyske Stemmer.	
	1867.	1887.	1867.	1887.
Landdistrikterne i Haderslev Amt	8759	4757	960	1428
— i Aabenraa Amt	3612	2018	957	961
— Als og Sundeved	5603	3130	651	890
Byerne: Haderslev	918	379	645	783
— Aabenraa	516	232	471	443
— Sønderborg	510	225	265	342

Tønder Amt er ikke taget med, fordi Danskerne der sidste Gang afholdt sig fra Deltagelse i Valget og Flensborg Amt ikke, fordi den internationale socialdemokratiske Kandidat samme Gang fik en hel Del danske Stemmer der. I de tre ovennævnte Amter har det danske Stemmetal allerede passeret sit Lavmaal ved forrige Valg. Der er nu vokset en ung dansk Slægt op i Sønderjylland, som har erhvervet sig preussisk Borgerret. Dens Fortropper naaede Valgurnen sidste Gang, og det medførte følgende Fremgang i det danske Stemmetal:

Landdistrikterne			Byerne		
Haderslev Amt . .	291	Stemmer.	Haderslev	70	Stemmer.
Aabenraa[1])	61	—	Aabenraa	24	—
Als og Sundeved .	331	—	Sønderborg	9	—

[1]) I Aabenraa Amt har det danske Stemmetal haft en Fremgang af 395 St. fra 1881—1887.

Efter al Sandsynlighed vil de danske Stemmetal fremdeles stige ved de første Valg, da vi nu faar større Tilgang end Afgang af valgberettigede Borgere. Tyskernes Fremgang i de sidste 20 Aar — 606 St. i Haderslev Amt ÷ 23 St. i Aabenraa Amt og 356 St. i Sønderborg Amt — er forholdsvis ubetydelig. Men den skyldes ogsaa hovedsagelig kun Indvandring syd fra og større Deltagelse i Valget fra Embedsmændenes Side. Overgange fra den ene Lejr til den anden finder meget sjældent Sted. —

Fra gammel Tid af har det været vanskeligt for Sønderjyderne at faa danske Prioritetslaan i deres Ejendomme. Og denne Vanskelighed vedblev des værre længe efter, at det danske Folk var vaagnet til Bevidsthed om Danskhedens Stilling i Sønderjylland og til Virksomhed for dens Ophjælpning paa det aandelige Omraade. Ingensinde har Vanskeligheden ved at faa danske Prioritetslaan dog været større i Sønderjylland end for Tiden, og det maa i høj Grad beklages. Her kunde man virkelig støtte os i Nationalitetskampen fra Kongeriget af, men man forsømmer det, vanskeliggør for ikke at sige umuliggør finansielle Forbindelser og fremmer derved en Udvikling, som let kan blive skæbnesvanger for de danske Sønderjyder under Fremtidskampen.

Prioriteterne i de større Landejendomme har i Reglen været paa tyske Hænder; i Bøndergaardene var de derimod for det meste private Penge indtil op i Fyrrerne. Men da Jordpriserne senere gik saa stærkt til Vejrs i Halvtredserne, og det nyere Landbrug samtidig krævede betydelig større Driftskapital, kunde de paa den enkelte Egn disponible private Penge ikke længere tilfredsstille Laansøgerne, og ogsaa Bønderne maatte se sig om efter Laan udadtil. Sparekasserne var imidlertid den Gang endnu i deres Vorden og kunde ligesom Kirkekasserne kun hjælpe med mindre Laan i smaa Landejendomme. Og da man ikke havde andre Pengeinstituter, som gav Prioritetslaan, fandt man kun undtagelsesvis godt ordnede Prioritetsforhold. Den voksende Gæld paa Landejendommene blev i det hele svævende paa de i Sønderjylland særlig godt kendte 6 Maaneders Veksler. I Slutningen af Halvtredserne bedredes Forholdene. Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten begyndte at give enkelte Prioritetslaan, mens den vest- og sønderjydske Kreditforening traadte i Virksomhed, og man

samtidig begyndte at anbringe enkelte Fidekommiskapitaler fra Kongeriget herovre. Men herved blev det ogsaa, der var f. Eks. ikke Tale om, at Overformynderiet satte Penge i sønderjydske Ejendomme.

Saa kom 1864, og enkelte finansielle Forbindelser som Nordslesvig havde haft nord paa, f. Eks. med Banken og Sparekassen i Kolding og Ribe, blev nu meget vanskeliggjort. Den »vest- og sønderjydske Kreditforening« brød sine Forbindelser helt af med Sønderjylland og de andre Anstalter delvis. En kort Tid i Slutningen af Halvfjærdserne gjorde dog »Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten« i København en hæderlig Undtagelse; men snart hørte ogsaa den saa godt som helt op med at give Laan. Der kom nu en i finansiel Henseende meget vanskelig Tid for de sønderjydske Bønder: der var ingen Laan at faa i Nord og ingen at faa i Syd, mens Forholdene udviklede sig saadan, at man nødtes til at optage større Laan paa Landejendommene. Tyskerne, som ellers gærne vilde ignorere Pragfredens § 5, havde Respekt for den, naar det gjaldt om at give Laan til Nordslesvig, og Danmark knyttede saa vidt muligt ingen flere finansielle Forbindelser i Sønderjylland. De sønderjydske Bønder levede stadig i blind Tro paa en snarlig Genforening med Danmark, og forsømte, hvad der havde været det ene rigtige: at gaa i den sjællandske Bondestands Spor og faa en fast finansiel Sammenslutning og enig Virken Landet over. En Institution som »den sjællandske Bondestands Sparekasse« vilde have kunnet afhjælpe mange Savn.

Det maa misbilliges, at »den vest- og sønderjydske Kreditforening« hørte op med sin Virksomhed syd for Kongeaaen efter 1864. Dersom den ikke kunde fortsættes indenfor to Statsomraader burde man have skilt den sønderjydske Del ud og oprettet en særegen sønderjydsk Kreditforening. — Hvorfor Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten dels har afbrudt og dels søger helt at afbryde sine finansielle Forbindelser med Sønderjylland, kan ikke forstaas. Men det er en Kendsgerning, at den nægter at give ny, samt i høj Grad vanskeliggør Bibeholdelsen af alt gjorte Laan. De Forbindelser vi endnu har med andre kongerigske Pengeinstituter er helt ubetydelige og bliver stadig færre. Derimod blive de materielle Forbindelser syd paa stadig flere. Angesten for Pragfredens § 5 er nu forsvunden, og der kommer aarlig mange tyske Kapitaler ind i Nordslesvig, dels fra Kiel, dels fra Sparekasser i Holsten og i Rhinegnene. Paa Landejendommenes Omraade vokser Gælden

og paa nogle Egne er den i det hele allerede nu betydelig. Forholdene paa dette Omraade udvikler sig, set fra det nationale Standpunkt, meget uheldigt, og de kongerigske Pengeinstituter bærer en stor Del af Skylden herfor. —

IV.

Vi forsømte — som paapeget — at faa en god fælles Ordning af vort Pengevæsen, og det føles nu som et stort Savn, men afhjælpes dog for en Del af de talrige mindre Sparekasser, som er oprettet paa de forskellige Egne. Der er i denne Henseende gjort store Fremskridt siden 1864, og man kan kun med Tilfredshed se paa den heldige fremadskridende Udvikling, som er foregaaet og endnu stadig foregaar paa dette Omraade. Der er oprettet mange nye Sparekasser, somme Steder én i hvert Sogn, og i Landkredsene nord for Flensborg, hvor de overalt styres af danske Mænd, er de en ikke ringe Støtte for den danske Nationalitet. — Med stor Tilfredshed maa man ogsaa se paa vore Landboforeningers Udvikling. De danske Landboforeninger, som omspænder hele Nordslesvig, ledes med udmærket faglig Dygtighed, og udfolder en stor Virksomhed. De er et godt Vidne om den Livskraft, som er i de sønderjydske Bønder. Den offentlige Anklager anlagde forrige Aar Sag mod dem paa Grund af nogle Udtalelser, som skulde være faldne ved en festlig Sammenkomst under et fælles Dyrskue. Han forlangte, at de skulde opløses som politiske Foreninger; men skøndt der blev foretaget omfattende Husundersøgelser, og man ikke skyede at beslaglægge private Breve efter stor Maalestok, lykkedes det ikke at tilvejebringe tilstrækkeligt Bevismateriale, og Retten maatte frikende dem. Myndighederne sér i det hele med skæve Øjne paa vore Landboforeninger, der har Tusender af Medlemmer og er i stadig Fremgang, mens de af Statsunderstøttelse levende og af Embedsmænd ledede »landwirthschaftlige Vereine« sygner hen. —

Da vi i 1867 blev indlemmet i Preussen, fik vi et vist Maal af Pressefrihed, som har tilladt den danske Presse i Sønderjylland at udvikle sig meget betydeligt. Der er oprettet flere nye Organer i de sidste 20 Aar, samtidig med, at de enkelte Blade lidt efter lidt er bleven udvidede. For Tiden udkommer der 5 danske Dagblade i Sønderjylland, som tilsammen har 6—7000 Abonnenter ved Vintertid. Ugebladet »Nordslesvigsk Søndagsblad« er Følgeblad

med flere Aviser og udkommer i 5—6000 Eksemplarer. I de senere Aar er flere dygtige unge Mænd traadt i vor Presses Tjæneste, og den fører den nationale Kamp udadtil med Energi og Dygtighed. Derimod kan man ikke — naar man staar paa et liberalt Standpunkt — billige den Ensidighed, som gør sig gældende i flere Blades Omtale af kongerigske Forhold. Og især maa man i høj Grad misbillige enkelte Blades Gøren Front mod aandelige Strømninger nord fra, f. Eks. mod Højskolebevægelsen, som har Betingelser for at kunne blive os en væsentlig Støtte i den nationale Kamp. Nogle københavnske Blades Angreb paa Højskolerne fandt et Ekko i enkelte sønderjydske Aviser, som har været meget uheldig i national Henseende, fordi Følgen bevislig har været den, at danske Bønder i Mistillid til de danske Højskoler har sendt deres Sønner paa holstenske Landbrugsskoler. Herfra vender de hjem med en hel Del tyske Interesser, mens det er en Kendsgerning, at de saa godt som altid kommer nationalt vakte hjem fra de danske Højskoler.

Efterhaanden, som det danske Sprog i Sønderjylland fjærnes og fortrænges fra alle offentlige Omraader, maa det søge sin Støtte i frivillige Sammenslutninger, naar dets Hovedborg, Hjemmet, ikke skal blive undermineret. En stærk Følelse heraf gør sig gældende, og paa de fleste Egne spores tydelig en Stræben efter at samle sig i Foreninger for at fremme fælles Interesser, for at kæmpe for hvad man har kært, frede om det nedarvede og møde det fremmede med samlet Modstand. Sammenslutningens Nødvendighed føles stadig stærkere, endnu for det meste kun ude i det enkelte Landet over, men jeg haaber, at den snart maa føles stærkt nok til, at vi i politisk Henseende kan faa en fælles og fast Organisation, som kan hindre os i at ødsle vore Kræfter for meget i spredt Fægtning.

Begyndelsen til en fælles Organisation over hele Landet er allerede gjort med Oprettelsen af »Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse i Nordslesvig«. Denne Forening, som blev stiftet 1880 efter Junggreens Tilskyndelse, vinder stadig større Tilslutning og har nu trods Politiforfølgelser 800 Medlemmer. Fra først af fremmede den især sit Formaal ved at udbrede gode danske Bøger, men efterhaanden har den været i Stand til at udstrække sin Virksomhed til flere Omraader. Den har oprettet talrige danske Bogsamlinger, nye oprettes stadig, og den spreder aarlig flere Tusend danske Bøger over Landet. Og Bøgerne læses, slides

ligefrem op, for der er Trang til dansk Læsning. I Tøndcregnen traf jeg i Vaaren en gammel Hædersmand, som styrede en dansk Bogsamling, der dels ved Sprogforeningens Hjælp, dels ved hans egen utrættelige Virksomhed var bragt op til 1300 Bind. Med Stolthed viste han mig sin Udlaansbog, hvoraf det fremgik, at der i Øjeblikket, skøndt langt ud paa Vaaren, var udlaant over 300 Bind. Bogsamlingen var den sydligste danske, men jeg saa af Udlaansbogen, at Folk helt nede fra Ladelund Sogn, over to Mil længere syd paa, kom op og laante Bøger af den. — Sprogforeningen har udgivet en dansk Sangbog, som snart er uddelt i 10,000 Eksemplarer, og omtrent lige saa mange Eksemplarer er der uddelt af A. D. Jørgensens »Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie«. Desuden har den i de senere Aar støttet Foredragsforeninger, som trænger dertil. Vi har faaet en hel Række Foredragsforeninger, og flere af dem har et betydeligt Antal Medlemmer. Politiet hæmmer dem paa alle tænkelige Maader, men de trives desuagtet helt godt og nye oprettes aarlig. Foredragsforeningerne skal anmælde deres Møder som »politiske«, og de overværes af Politi og Gensdarmer. Danske Undersaatter tør ikke være Medlemmer af dem af Frygt for Udvisning, og et Politiforbud forbyder alle Udlændinge at holde Foredrag i Sønderjylland. Vi kan derfor ingen Foredragsholdere faa fra Danmark; men vi tager de faa hjemlige Kræfter, vi har, i Brug, og sørge for at uddanne flere. Efterhaanden, som det Saar, der er slaaet med Udvandringen, læges, skal vi nok ogsaa overvinde denne Vanskelighed. —

Der oprettedes som bekendt allerede i Halvfjærdserne to danske Frimenigheder i Sønderjylland. De har vundet en ikke ringe Tilslutning, men er, som alt hvad der vil arbejde sig frem mod Strømmen, udsat for idelige Forfølgelser fra Myndighedernes Side. Man betragter og behandler dem som politiske Foreninger, og de har gennemført vidtløftige kostbare Retssager, uden derved at faa nogenlunde taalelige Kaar. Søndagsgudstjænesten skal de anmælde som politisk Møde, og den skal overværes af en Gendarm. Paa de sædvanlige Søndage maa Frimenigheden i Rødding ikke samles før efter Kl. 4 Eftermiddag, og paa de store Festdage i Jul, Paaske og Pinse maa den slet ikke samles til Gudstjæneste. I Vaaren tillod Herredsfogden i Rødding, at der paa Skærtorsdag blev afholdt en stor Auktion i Kroen, men han forbød samme Dag Frimenigheden at samles til Gudstjæneste!

Preusserne i Sønderjylland er yderst mistænksomme og altid kampberedte, naar de danske Sønderjyder slutter sig sammen om én eller anden Sag, og dobbelt, naar der viser sig en Indflydelse nord fra. Det er aldeles ligegyldigt, paa hvad Omraade den gør sig gældende — er den af nordisk Rod, saa ved man, at den har national Betydning, og man erklærer den Krig paa Kniven. Derfor møder vi overalt Politi- og Retsforfølgelser, imod Landboforeninger som mod Frimenigheder, mod Foredragsforeninger som mod Pressen og Sprogforeningen. Naar Lov og Ret ikke slaar til, udsteder man vilkaarlige Politiforbud, og haarde Straffedomme tager fat, hvor Udvisningsordren er magtløs. Overalt Vilkaarlighed og Brutalitet. Overalt den største Ligegyldighed for Folkets Interesser og Velfærd. Der sidder en Jærnvilje til Rors, og hensynsløst styres der mod det ene Maal: Sønderjyllands Germanisering.

Vor nationale Kamp er indtil i de senere Aar overalt bleven formet af Troen paa en snarlig Genforening med Danmark; men dersom vi ikke skal kvæles under det tyske Favntag, saa maa Kampen fremtidig have et andet Grundlag, og det vil den faa. Vi unge venter ikke Genforeningens Dag i den nærmeste Fremtid, men forbereder os paa at føre en langvarig Nationalitetskamp. Og Grundlaget for den vil blive Bevidstheden om, at den gælder Eksistensen.

Som før sagt, er to politiske Retninger fremherskende blandt de danske Sønderjyder siden 1879. Man har kaldt dem »Edsnægtere« og »Edsaflæggere«, fordi det var Edsspørgsmaalet, som skilte dem ad. Vi unge, som er fostret under Fremmedherredømmet, slutter os ikke ubetinget til nogen af disse Retninger, men stræber efter at tage det bedste fra begge Sider. »Edsaflæggerne« har Øje for, at der maa føres en langvarig Kamp, og det sympatisere vi fuldt ud med, men de overser for en Del de store Farer, som truer den opvoksende Ungdoms Nationalitet, og Nødvendigheden af at modarbejde Farerne energisk fra første Færd af. De tror, at Ungdommen uden videre kan træde i den ældre Slægts Fodspor og føre den nationale Kamp med samme Dygtighed, som de to sidste Slægtled af Sønderjyder har gjort, men overser derved, at de Forhold, hvorunder de unge er opvoksede, delvis har maattet præge dem. Ungdommen staar i Fare for at blive fremmed over-

for sit eget Folk — dens Nationalitetsfølelse for at blive rodløs. Den ældre Slægts Nationalitetsfølelse har sin Rod i Minder fra de lykkelige Tider og er bleven næret af de stærke Kampe, som den har gennemlevet; den unge Slægt har ikke slige Minder at bygge paa, den er fostret under Fremmedherredømmet, har levet Barneaarene i den germaniserede Statsskole og for en stor Del 3 Ungdomsaar i de preussiske Kaserner. I Hjemmene har den lært at elske »gamle Danmark«, men dette Danmark er bleven et uvirkeligt Fantasiland; det »ny Danmark«, vor Tids danske Folk, saadan som det lever i Samtidens store Tanker og stærke Strømninger, kender den opvoksende sønderjydske Ungdom i det hele kun lidt til. De ældre Slægter af det danske Folk nord og syd for Kongeaaen forstaar hinanden, og har i mange Henseender fælles Sympatier, men de unge, som opvokser under helt forskellige Forhold, fjærner sig i vor Tid fra og staar i Fare for at blive fremmed overfor hinanden, — sker det, vil det være et Dødshug for den danske Nationalitet i Sønderjylland. Det maa derfor afværges, og de unge Sønderjyder maa leve med i det danske Nutidsliv, dele deres Brødres Længsler og Haab og føle sig som Del af det danske Folk. Naar de ikke frem dertil, saa vil den gamle ulyksalige Provindsialfølelse, som næsten var rykket op med Rode, paany faa Lov til at brede og udvikle sig for at blive en Overgangsform til Germanisering. Vi unge billige Edsaflæggernes Syn paa Stillingen, vil ogsaa, at Kampen skal optages paa alle Omraader hele Linjen over, og at det skal være forbi med den frivillige Vigen tilbage. Men naar Kampen skal kunne føres med Held gennem en lang Aarrække, anser vi en stærkere politisk Agitation, et mere positivt nationalt Arbejde og en større Vekselvirkning med vore uafhængige Landsmænd for absolut nødvendig. Vi har i det hele det samme Syn paa Stillingen som Edsaflæggerne, men vi vil efter Ævne udvikle og uddybe deres Kamp.

Edsnægterne i Sønderjylland har et aabent Øje for de store Farer, der truer Ungdommen, naar den bliver i Landet, og det er en medvirkende Grund til, at de saa længe har holdt paa Udvandringen. De indser Betydningen af den stadige Vekselvirkning med Danmark; de føler Nødvendigheden af at leve med i det danske Nutidsliv, og vi kan i denne Henseende lære meget af dem. Men Proteststadet medfører en passiv Kampmaade, og de er som Helhed set altfor uvirksomme udadtil. Derimod er de virksomme indadtil i det enkelte, men de fortaber sig her for

meget i spredt Fægtning og overser Nødvendigheden af at koncentrere Modstandskraften paa Stillingens svage Punkter og mest truede Steder. Det er deres Ulykke, at de fremdeles lever i Illusioner om en snarlig Genforening med Danmark paa Grundlag af Pragfredens § 5, som endnu stadig bestemmer deres Kampmaade. Deres Repræsentant maa ikke indtage sin Plads i Landdagen, fordi han efter deres Mening derved anerkender Paragrafens Ophævelse, mens han dog i Virkeligheden kun erkender det faktiske: at den er ophævet. De driver vedvarende en Følelsespolitik, som er altfor upraktisk, fordi Modstanderne er brutale, følelsesløse Preussere.

Mens altsaa Edsaflæggerne udmærker sig ved et sundere Syn paa Opgaverne udadtil, men derved til Dels overser Nødvendigheden af den stadige Vekselvirkning med de $^9/_{10}$ af vort Folk, som er uafhængige, har Edsnægterne det omvendt: de har et aabent Øje for Betydningen af Samlivet med Danmark men er i flere Henseender upraktiske i Kampen udadtil. Vi unge stræbe efter at forene begge Dele; — jeg kan ikke tale paa hele den sønderjydske Ungdoms, men paa en hel Retnings Vegne.

Stillingen i Sønderjylland er paa mange Maader faretruet. Tysken angriber fra alle Kanter og omfatter som en kæmpemæssig Polyp den danske Nationalitet med tusende slangeagtige Arme. Det er umuligt at frigøre sig for Favntaget, men Livet kan værges, og Assimilationsprocessen undgaas. I øvrigt maa vi stole paa Fremtiden. Saa længe der er Liv er der Haab.

Og det ser ikke saa mørkt ud for de danske Sønderjyder, naar man kender Forholdene i det enkelte. Der er mange gærende Kræfter syd for Kongeaaen, og stor Dygtighed og Selvstændighed gør sig gældende paa mange Omraader. Bliver Udviklingen i Danmark heldig og fremadskridende, saa faar de danske Sønderjyder et godt Rygstød, og de kan da let bestaa Ildprøven og vedvarende hævde sig som en Gren af de nordiske — en Tiendedel af det danske Folk. —

H. P. Hanssen-Nørremølle.

En Slutningsbemærkning i Spørgsmaalet »København som aaben By«.*)

Min ærede Modstander, der i April-Hæftet besvarer min sidste Artikel (se Januar-Hæftet) begynder med at dolere over, at jeg har opgivet ham og kun henvender mig til »Tilskuerens« Læsekreds. Jeg søger imidlertid en Undskyldning herfor i den Vanskelighed, jeg har, ved at forlige min Modstanders Udtalelser med hinanden indbyrdes. Selv hans sidste Indlæg giver mig Bryderier nok.

Hvad Forsvaret angaar, vil Kaptajnen, at vi skulle slaas paa vore slesvigske Valpladse, men erklærer samtidig, at Venstres Udtalelse om at Sjælland er Danmarks naturlige Fæstning ikke staar hans Anskuelse fjærnt.

Hvad Angrebet angaar, fortolker han den tyske Generalstabs Ord om at Danmarks Betvingelse hurtigst sker gennem København som Hovedobjekt, derhen, at dette betyder ingen Fremrykning ud over Store Bælt.

Altsaa: København er Hovedobjektet; derfor rykker en Fjende ikke ud over Store Bælt. Sjælland er Danmarks naturlige Fæstning; derfor skulle vi slaas i Slesvig. — I Sammenligning hermed er det øvrige, jeg har at sige, kun rene Lappalier.

At Kapt. S., uantastet af Oppositionen, faar Lov til at fremføre sin Tanke om at ville slaas paa de slesvigske Valpladse en Tanke, der udelukkende peger mod Tyskland som Modstander, er ret mærkeligt, naar det erindres, at den projekterede Fæstning København, der dog faktisk kan benyttes mod Russere,

*) Tidsskriftets April-Hæfte kom mig for sent for Øje til at nedenstaaende Replik kunde blive optagen i Maj-Hæftet.

Englændere, Franskmænd, Svenskere, o. s. v. altid faar Skyld for kun at være møntet paa Tyskland. Men selvfølgelig, der er jo Forskel paa hvad Oppositionens egne sagkyndige gøre og lade og saa paa os andre dødelige

Ogsaa Tanken om et Forsvar af det nordøstlige Sjælland med et befæstet Helsingør som Reduit, peger i overvejende Grad hen paa et Forsvar mod Tyskland. Overraskende og glædelig er imidlertid min Modstanders Erklæring om aldrig at have været Talsmand for at indrette det nordsjællandske Terrainafsnit til en stor Fæstning; lader han denne Tanke ligge, kan man være temmelig sikker paa, at ingen anden rører ved den.

Min ærede Modstander foreholder mig nogle mindre høflige Udtryk, jeg har anvendt imod ham. Jeg beklager, hvis han har følt sig saaret ved dem. Naar han imidlertid i sin sidste Artikel taler om Meningsløshed hos mig, om at jeg er fuldstændig vild paa det, om min haabløse Forvirring, o. s. v. saa er dette maaske kun i en Frygt for »at mit Rustkammer af slebne Talemaader ikke skal blive læns«, men i ethvert Fald maa vel nu de gensidige Høflighedsytringer omtrent siges at holde hinanden Stangen.

Chr. Tuxen.

Genierne, deres Styrke og deres Svagheder.

I.

Naar man en stjærneklar Nat betragter Himlen, synes Stjærnernes Hær utallig, men i Virkeligheden er de synlige Stjærners Antal kun et Par Tusend. Omtrent paa samme Maade gaar det os naar vi skal til at holde Mandtal over de berømte Mænds Hær. De tilsyneladende uendelige Rækker svinder ved nøjere Eftersyn ind, og der bliver tilbage næppe 500 »udødelige« [1]).

Naar Tallet viser sig at være saa ringe, er det givet, at ligesom der er mange Stjærner, der ikke ses, saaledes er mangt et Geni forbleven obskurt. Ti det gælder om Hjærnekraft ligesom om de andre store Kræfter — Varme, Lys og Elektricitet — at de til enhver Tid er tilstede i uhyre Kvantiteter udover hvad der i et givet Øjeblik benyttes eller tilsyneladende benyttes, saa at det kun er en Brøkdel, der direkte kommer Menneskene til Nytte. Det er jo nemlig i de sjældneste Tilfælde, at Talentet, den skabende Ævne, er parret saaledes med de fornødne Midler, med Heldet og især med tilstrækkelig Energi, at det kan komme fuldt til Udvikling.

Er denne Konstellation imidlertid tilstede, og bliver Resultatet et historisk berømt Navn, kan vi ogsaa være sikre paa dets Ægthed som paa enhver af de synlige Stjærners Eksistens — enhver af dem betyder en Verden, hvis Lys svarer til dens Størrelse og dens Afstand fra Sol og Jord. Paa Historiens Himmel gaar de forlorne Berømtheder ud som Meteorer; de Navne, som føres fra Slægt til Slægt, maa være kædede til Stordaad eller genial Tænkning. De Værker, der skylder Rutine eller Imitation deres

[1]) Opgivelserne varierer mellem 4 og 5 Hundrede. I „Hereditary Genius" anslaar Galton Antallet af historisk berømte Personer til circa 400. Amerikaneren Beard har henimod 500 paa sin Liste.

Tilblivelse, kan lige saa lidt skaffe den Berømmelse, som det oprindelig frembragte giver, som Maanen kan træde i Solens Sted.

Blandt de mange fra Fortiden overleverede forkerte Meninger om Genierne, er der især to, som det synes grumme vanskeligt at ramme en Pæl igennem. Man støder paa dem endog hos Skribenter, der ellers ikke er bange for at ryste Overtro af sig. Den ene er at Verdens betydeligste Mænd dø tidlig. Den ellers saa moderne Forfatter Moreau skriver: »Oraklet havde Ret i at »Gudernes Yndlinge dø tidlig«, ti Sandheden heraf bekræfter sig stadig i vor Tid ligesom i Fortiden«.

Men forsøger man saa at nævne Eksempler herpaa, kan man nemt tælle dem paa sine 10 Fingre: Mozart og Schubert (36 og 31) Raphael (37) Pascal (39) Byron, Keats og Burns (37, 25, 34) og maaske et Par til. Men man glemmer at Gluck og Händel blev 75 og 77, Michel Angelo 89, Titian 99, Goethe 82, Corneille 78, Voltaire og Newton 84.

Den anden urigtige Mening er, at meget af det bedste originale Arbejde, meget af det, der har gjort Vedkommende berømt, er præsteret adskillige Aar efter at den legemlig kraftigste Alder er naaet. G. Brandes skriver i 1877 i Omtalen af Søren Kierkegaards tidlige Død: »Et stort Geni, der dør 42 Aar gammel, dør aldrig i rette Tid for Omverdenen.« [1]) Det omvendte, at et stort Antal Genier baade for deres egen og for Omverdenens Skyld hellere maatte have levet noget kortere, vilde være sandere.

Men derfor kan man ikke ubetinget give den berømte engelske Fysiolog Huxley Ret i, at alle store Aander burde kvæles, naar de blev 60, fordi de efter den Tid — paa enkelte Undtagelser nær — staar i Vejen for Udviklingen, bliver reaktionære. [2]) Det vilde omtrent være som naar man dræbte alle Millionærer, ti det gælder vel til Dels om Tanker som om Penge, at de bliver tjænte og lagt op i den kraftigste Alder, men ofte gjort mest frugtbringende og nyttige i en langt senere Alder.

[1]) Brandes har senere den rigtige Opfattelse. Forrige Aar skriver han om Corneille: Han blev 78 Aar. I Fald han 40 Aar tidligere var bleven bortrevet af Døden, vilde ikke alene hans Ry intet have lidt derunder, men det vilde uden al Tvivl have været mange Gange større; ti hvad han har skrevet efter 1644 har intet poetisk Værd og ringe psykologisk Interesse. Kun mellem sit 30te og 38te Aar lagde han sine store Egenskaber for Dagen.

[2]) Huxley, som nu selv har naaet denne Alder, har med en vistnok sjælden Konsekvens fornylig nedlagt sine mange betydningsfulde Hverv.

Affatter man en Liste over Historiens berømteste Personer, og man for hver enkelts Vedkommende noterer hvor gammel han eller hun blev, vil man komme til det Resultat, at Gennemsnitsalderen er højere, adskilligt højere, end andre Menneskers. Selv Præsterne, som ellers udgør den mest sejglivede af Hjærnearbejdernes Klasser, overgaar dem ikke. Paa en saadan Liste over 500 Berømtheder er Gennemsnitsalderen 64,90 Aar, og det behøves vel ikke at siges, at Raphael, Byron, Mozart, Schiller, Keats og de andre, der døde forholdsvis unge, alle er tagne med. Forfatter man en Liste over 57 »danske Berømtheder« med Aldere vedføjet kommer man til et meget lignende Resultat [1]).

Nedenstaaende Liste omfatter 21 Digtere og Forfattere, 4 Komponister, 15 Filosofer og Videnskabsmænd, 3 Krigere, 3 Statsmænd, 7 Kunstnere og 4 Gejstlige. Gennemsnitsalderen for hver Gruppe er vedføjet i Parentes.

H. C. Andersen	70
Baggesen	61
Blicher	60
Evald	37
Goldschmidt (nulev.)	67
Gyllembourg	83
Hauch	83
Hejberg P. A.	72
Hejberg Ludv.	69
Holberg	70
Hertz	72
Hostrup (nulev.)	68
Ingemann	73
J. P. Jacobsen	38
Kaalund	67
Pal. Müller	67
Poul Møller	44
Schack Staffeldt	57
Chr. Winther	80
Øhlenschläger	71
Herman Vessel	43
	1352 (64.4).

Bartholin	64
Brahe	55
Forchhammer	71
Kierkegaard S.	42
Madvig	82
Petersen N. M.	71
Rømer Ole	66
Rask	45
Steno	48
Stenstrup (nulev.)	73
Steffens	72
Vedel A. S.	74
Worm Ole	66
Ørsted A. S.	82
Ørsted H. C.	74
	985 (65.6).
Bissen	70
Eckersberg	73
Lundby	30
Marstrand	63
Skovgaard	58
Thorvaldsen	74
Harsdorff	64
	432 (61.7).

[1]) Maalestokken for Berømmelse bliver selvfølgelig en anden, naar man holder sig indenfor et enkelt Lands, et enkelt Samfunds, Grænser. Benyttes det internationale Maal, har vi kun tre Berømtheder, nemlig Tyge Brahe, Niels Stensen og Thorvaldsen. I anden Linje kommer H. C. Ørsted og H. C. Andersen.

Bernstorf A. P.	62	Juel N.	68
Griffenfeldt	62	Rantzau D.	40
Struensee	35	Tordenskjold	29
	159 (53).		137 (45.66).
Gade (nulev.)	70	Grundtvig	90
Hartmann (nulev.)	81	Münster	79
Kuhlau	46	Martensen	76
Weyse	68	Tavsen H.	67
	265 (66).		312 (78).

Gennemsnitsalderen af disse 57 er 64 Aar. En Tilføjelse af de ganske enkelte Navne, der mulig kunde være Tale om, vil ikke forandre det endelige Resultat i nogen mærkelig Grad[1]. I øvrigt er 5 af de opførte endnu i Live, hvilket bliver i Favør af et endnu højere Tal.

Forklaringen paa berømte Personers mærkelig store Levedygtighed er ikke saa ganske simpel. Den Løsning, der ligger lige for, at Hjærnearbejde er sundt, og at derfor Livet forlænges jo bedre og mere Hjærnen benyttes, er ikke fyldestgørende. Grundene er vistnok flere. For det første udgaar de store Genier i Almindelighed fra sunde og levedygtige Forfædre. Geni og Levedygtighed staar i en vis Forbindelse med hinanden. For at en betydelig Mand skal kunne opstaa, maa en dobbelt Række mer eller mindre kraftige Fædre og Mødre kæmpe Kampen for Tilværelsen og gaa sejerrig ud deraf.

Hvor svagt Geniet end undertiden selv er, Forældrene og Bedsteforældrene er i Reglen stærke eller bliver i hvert Fald gamle. Store Mænd har som oftest nervøse om ikke sindssyge Slægtninge, men det nervøse Temperament gør mere sejglivet end noget af de andre Temperamenter. Sandsynligheden er for, at den berømte Mand ikke vil kunne sætte nye store Mænd ind i Verden, maaske faar endog den Slægt han tilhører sin Afslutning med ham; men den Stamme, paa hvilken han er en Gren, maa være kraftig, og den indeholder som oftest Geni enten i bunden eller virksom Form. Da nu Levedygtighed er arvelig, og store

[1]) Saafremt danske Forhold og som en Følge deraf ogsaa Tallene, der opereres med, ikke var saa smaa, vilde man ved at etablere en Rang-forordning indenfor de udvalgtes Rækker, opnaa endnu mere slaaende Resultater. Udsøger man nemlig et halvt Hundrede af det halve Tusend verdensberømte Personer, la créme de la créme, vil man overraskes ved at finde, at Gennemsnitsalderen for dem er over 70!

Mænd hyppig har gamle Forfædre, har vi altsaa her en Forklaring paa den høje Alder de opnaar.

Man vil desuden overalt i Naturen lægge Mærke til den Lov, at jo højere Organismernes Udvikling bliver, desto større Levedygtighed og desto mindre Frugtbarhed finder man. Ligesom Frugtbarheden formindskes og Levetiden forlænges efterhaanden som vi gaar fra Fisk til Krybdyr, fra Krybdyr til Fugle, fra Fugle til Pattedyr, saaledes finder vi ganske det samme Forhold naar vi gaar fra de lavere Racer til de højere, fra de enkelte, mindre udviklede Individer — Muskelarbejderne — til de højere udviklede — Hjærnearbejderne — og til de højest udviklede — Genierne.

Dernæst følges en god Konstitution og en god Hjærne gærne ad. Hjærnen er jo en Del af Legemet, og dens og Musklernes Udvikling gaar oftest Haand i Haand. Skøndt det strider imod den gængse Mening er det ikke desto mindre Tilfældet, og en stor og kraftig Hjærne i et lille svagt Legeme er en Monstrositet. Træffer man en lille, fintbygget Skabning med en mægtig Hjærnebygning forbavses man som naar man ser et spinkelt Træ, der tynges helt ned til Jorden af en Masse Frugt. Overalt i Naturen ser man denne Vekselvirkning mellem de enkelte Dele og Organer, og den er en Nødvendighed for alt organisk Livs Trivsel. Tag uden at søge ud et Hundrede betydelige Mænd, maal dem og vej dem, og de vil vise sig at være bredere, højere og tungere end Hundrede almindelige Dumrianer. Ligeledes er de herskende Klasser overalt baade i barbariske, halvt og helt civiliserede Lande større og tungere end de øvrige. De Monstrositeter, hvor Geniet gemmer sig i et lille Legeme, er saa sjældne, at de netop bekræfter Reglen.

Det er blevet sagt og det er sandt, at der skal en anselig Portion Mod og Vilje til at blive berømt. Udpræget Energi er maaske ogsaa den af alle Egenskaber, der er uundværligst for den, der vil opnaa et udødeligt Navn; og Viljekraft bidrager til Livets Forlængelse. I Kampen for Tilværelsen er det hvad Englænderen kalder *the stiff upper lip*, der sejrer; de frygtsomme og tilbageholdne skydes tilside eller trædes ned. Viljens Indflydelse paa Livets Længde er ubestridelig. Tager man to Mænd, som i øvrigt af Naturen er ganske ens udrustede og ens stillede, vil den af dem, der besidder det kraftigste Mod og den stærkeste Vilje leve længst. Enhver Læge med Erfaring vil vistnok kunne bevidne, at Folk dø, som lige saa godt kunde have levet, hvis de

havde villet, og at mange gaar omkring som Patienter, der kun mangler medfødt eller erhvervet Viljestyrke for at komme sig.

Der er ganske vist Felter indenfor Kunstens Omraade, hvor man undertiden ser enkelte glimrende Begavelser opnaa Berømmelse uden nogen tilsyneladende større Anspændelse af Viljen; men Hæderspladserne i Kunstens Tempel indtages dog af dem, der har naaet Højdepunktet gennem den store og vedholdende Villen, der overalt er en Maalestok for et Menneskes Livskraft. De berømte Mænd bliver berømte, fordi de ikke vil være ukendte, de bliver gamle fordi de ikke vil dø.

De største Aander arbejder ogsaa meget ofte betydelig lettere end andre. Ser man nøje til, vil det vise sig, at de slider mindre for at frembringe det store Værk, end de fleste andre for at frembringe det langt ringere. Det største Arbejde frembringes i Reglen lettest; det er netop et af Geniets Kendemærker at det virker næsten avtomatisk. Det store Genis Virksomhed er næsten som en naturlig Funktion. En Tietgen tumler sine mangfoldige og forskelligartede store Selskaber og Forretninger med langt større Ro og med mindre Kraftudfoldelse end mangen en lille »Grosserer« sin ubetydelige »Geschäft«. »Smaat Tryk trætter Øjet og Bagateller irriterer Sindet mest«, hedder et fremmed Ordsprog, og det er ogsaa som om Gnidningsmodstanden tiltager jo nærmere paa Livet Tingene rykker. Geniet er som oftest af Naturen i høj Grad virksomt, men Virksomheden er som Legatospil paa en Violin fra en gammel italiensk Mester.

Betragter man nøjere ovenstaaende Liste vil det ses, at uagtet Mænd som Tordenskjold, Struensee og Lundby blev voldsomt bortrevne allerede i 30 Aars Alderen. Mænd som Joh. Evald, H. Wessel, J. P. Jacobsen, S. Kierkegaard, Steno og Daniel Rantzau døde forinden eller i 40 Aars Alderen, og Griffenfeldt blev livsvarig fængslet da han var 40 Aar, naaede de ikke desto mindre alle Berømmelsens Tinde, nogle af dem endog flere Aar før deres Død.

Derigennem ledes man til den lige saa uventede som interessante Iagttagelse, at det samme vilde have været Tilfældet med næsten alle de øvrige paa Listen, i Fald de ligesom de nævnte var døde inden de havde naaet de halvtreds, ja ikke faa inden de var blevne 35 Aar. De ganske faa virkelige eller tilsyneladende Undtagelser fra Reglen er Fru Gyllembourg, der først optraadte, da hun var omtrent 50, Hauch, der skrev gode Ting i sit 70de

Aar — disse to Forfattere udvikler sig ikke og kulminerer ikke i almindelig Betydning, der er intet enkelt Værk, der har gjort dem berømt — og endelig Thorvaldsen og Hartmann, men langtfra saa udpræget.

Det samme gælder om andre Landes betydelige Mænd, og undersøger man de 500 udødeliges Levnetsløb, vil man finde at vel bliver Verdens største Mænd gamle, men Værkerne, som skabte deres Berømmelse blev gjort da de var unge. I Ensomhed, i Fattigdom og ofte under Modstand fra Omgivelserne har lidet paaagtede eller helt oversete unge Mænd udrettet saa at sige alt, hvad der har bidraget og alt hvad der vil bidrage til Menneskehedens Fremgang og Forædling[1]).

For at bevise dette maa man tage hvert enkelt Navn for sig og undersøge paa hvilket Tidspunkt af Livet det Arbejde blev gjort som her er Tale om, det originale, det hvorigennem Vedkommende erhvervede sig et evigt Ry. For vort Lands Vedkommende gælder det f. Eks. om at udfinde paa hvilket Tidspunkt af Livet Videnskabsmændene Ole Rømer, Steno, Tyge Brahe H. C. Ørsted etc. gjorde deres bekendte Opdagelser, og naar Hans Tavsens, Steffens' eller Grundtvigs reformatoriske Virksomhed frembragte den epokegørende Indflydelse paa deres Samtid; naar Holberg, Øhlenschläger, Paludan-Müller etc. skrev deres berømteste Bøger; naar Daniel Rantzau og Niels Juel vandt deres Lavrbær som Krigere; naar Eckersberg, Marstrand etc. malede deres bekendteste Billeder, eller naar Weyse, Kuhlau, Gade og Hartmann komponerede deres fortrinligste Toneværker.

Har man gennemgaaet hele Listen maa man af det indvundne Materiale uddrage hvilke Aar der repræsenterer Kulminationen. Der er naturligvis i mange Tilfælde en Del Vanskelighed ved at skaffe sig paalideligt Materiale; det er f. Eks. ofte umuligt at faa at vide paa hvilket Tidspunkt en Forfatterhjærne undfangede sit Værk, ja man kan næppe altid bestemme naar det blev skrevet, men maa holde sig til det Øjeblik da det blev offenliggjort, hvilket kan være langt senere. Man vil imidlertid let indse at Fejltagelserne næsten altid bliver i Favør af den ældre Mand.

Den almindeligste Kulminationsperiode ligger mellem 35

[1]) Beard, hvis Arbejde er benyttet ved Udarbejdelsen af denne Del af Afhandlingen, har Fortjænesten af at have været den første, der foretog den Art Undersøgelser.

og 40, nærmest dog ved 40. En Mængde udmærket Arbejde er gjort inden og omkring det 30te Aar, langt betydeligere end hvad der er præsteret ved 50 eller derover[1]).

Den bedste Produktionsperiode paa 15 Aar er fra 30—45, en Periode, der dog undertiden kan ansættes et Par Aar før, i andre Tilfælde strækkes et Par Aar længere. Det synes som om de, der producerede meget originalt Arbejde i deres tidlige Aar, standser tidligere end de, der først optræder senere.

Det er altsaa ikke Baronen eller Konferensraaderne, der skrev de morsomme Komedier, gjorde de epokegørende Opdagelser eller frembragte det beundrede Kunstværk, som skabte deres Berømmelse. Kobberstikkene før Titulaturen sættes paa, er de bedste, men de er til Gengæld faa i Sammenligning med de senere tagne Aftryk. Ogsaa Geniernes Produktion bliver, i Fald den maales efter Omfang i Stedet for efter Vægt, betydeligere efter Kulminationen. Det bedste Arbejde gøres tidlig, men til Gengæld har Alderen den store Masse Arbejde paa sin Side. Til Frembringelsen af originalt Arbejde fordres Ild og Begejstring, medens Rutinearbejde kun behøver Erfaring som Forudsætning. Et Samfund har begge Slags nødig — den ene Kraft skyder Vognen fremad, den anden holder den lige ad Vejen. Det gunstigste Tidspunkt for den enkelte naas, naar Begejstringen og Erfaringen holder hinanden i Ligevægt — henimod det 40de Aar. Efter den Tid viser Loven, at Erfaringen forøges, hvorimod Begejstringen formindskes. Det gaar med det som med Spandene paa de gammeldags Brønde, den ene gaar op, naar den anden gaar ned.

Der er naturligvis Undtagelser fra Loven om den intellektuelle og moralske Tilbagegang, der følger med Alderen, ligesom der er Undtagelser fra den ubestridte Lov om den fysiske Tilbagegang. Der er Mennesker, der bliver 70 og 80 og som bevarer deres Tænder sunde, Haaret uforandret, og Farven frisk, Appetiten og Fordøjelsen god, der sover som en Sten og spadserer til Charlottenlund med deres Børnebørn. Men slige Undtagelser kan ikke forandre den Lov, som ingen vil bestride, at et Menneskes fysiske Kulmination er imellem 30 og 40, og at Gennemsnitsmennesket ved 70 er svagere og holder mindre ud end Gennemsnitsmennesket ved 40.

---

[1]) Naar det dansk biografiske Leksikon, som C. F. Bricka fornylig er begyndt at udgive, foreligger færdig, vil det være let for enhver at konstatere Rigtigheden af disse Resultater. Det af mig samlede og benyttede Materiale tillader Pladsen ikke at medtage.

Paa samme Maade er der ogsaa enkelte Mennesker, som i flere Aartier bevarer deres klare Forstand, deres rige, kraftige Fantasi og deres usvækkede Hukommelse, deres moralske Mod og deres Sinds Ligevægt. Det moralske Mod er maaske det, der træffes sjældnest hos de ældre. Gærrighed findes som bekendt fortrinsvis hos de rige, hos dem, der mindst behøver at spare, og erhvervet Berømmelse virker paa dem, der har den, ligesom Rigdom. Den gør forsigtig, konservativ og fejg overfor Muligheden af at miste den igen.

Følsomhed overfor Kritik og Angest for Opposition træder i Stedet for den yngres Kritiseren og Oppositionslyst. Og som det før blev præciseret er det jo netop Mod, meget Mod, der skal til for at give noget nyt og stort.

Blandt Genierne selv er der enkelte, for hvem dette har staaet fuldkomment klart, hvad man kan forvisse sig om ved at læse de træffende Bemærkninger i Montaignes 300 Aar gamle Essay »om Alderen«. »Naar jeg samler al stor menneskelig Daad, som jeg har hørt eller læst om, saa vel i Fortid som i Nutid, finder jeg, at en langt større Del skyldes Aarene inden 30 end efter; ja dette gælder endogsaa hyppig indenfor det samme Menneskeliv. Tænk blot paa Hannibal og hans store Modstander Scipio! Den bedste Halvdel af deres Liv levede de paa den Hæder de erhvervede sig i Ungdommen. Som ældre var de vistnok store i Sammenligning med alle andre, men ikke i Sammenligning med dem selv[1]). »Hvad mig selv angaar er jeg vis paa, at siden hin Alder er saa vel mine aandelige Ævner som min Konstitution snarest blevne ringere end bedre«.

Denne Tilstaaelse af Montaigne er saa meget værdifuldere, som man maa erindre, at hans udødelige Essays først udkom mellem hans 40ende og 50ende Aar. Han erkender saaledes, at deres Tilblivelse skyldes tidligere Aar.

Døden, den naturlige, er egentlig ikke saa meget en enkelt Begivenhed som en langsom Proces, ti vi dør, ikke paa én Gang, men Del efter Del. Blad for Blad, Gren efter Gren falder af Træet, indtil det staar aldeles bart. De, der lever længst, bivaaner paa en Maade deres egne store Ævners Jordefærd, efterhaanden som disse én efter én forgaar. Den berømte gamle, vi i Morgen begraver, har sandsynligvis været døende i den sidste Snes Aar.

¹) Taine bruger ganske det samme Udtryk om Michel Angelo, i Omtalen af hans senere, meget berømte, Arbejder. „S'il est encore superieur aux autres, il est grandement inferieur à lui-meme“.

Undtagelserne fra Loven er i Tænkningens, Opdagelsernes og Opfindelsernes Verden yderst sjældne[1]). Ogsaa i Digtekunsten har den senere Alder kun lidet af allerførste Rang at opvise, ti ogsaa her udgør Tanken Kærnen, og de gamle er ikke Tænkere. I de øvrige Kunstarter findes derimod ikke faa tilsyneladende Undtagelser, ti der gælder ikke det samme om Gentagelser som i Tankens Rige. En Tanke én Gang udtrykt er gammel. Bacos eller Kants Filosofi kan kun skrives én Gang; at skrive den om og præsentere den endnu en Gang i ny Dragt vilde vidne om aandelig Nød. Men ligesom i en moderne Opera de samme Grundmotiver atter og atter udvikler sig, udarbejdes og snos ind i hverandre uden at vort Øre trættes, saaledes kan Maleren eller Billedhuggeren, der kun appellerer til vore Sanser og Følelser, udføre sine oprindelige Ideer Gang efter Gang og virke betagende, naar den nye Form blot er skøn og interessant.

Mange store Forfattere f. Eks. Voltaire, Johnson eller Rousseau, har ført deres bedste Tanker i Pennen inden det 40de Aar, men deres Stil var bedst i en senere Alder. I Videnskaben, ja ogsaa i den bildende Kunst gælder noget lignende. Ligesom Harvey først i sit 50de Aar offentliggjorde den epokegørende Opdagelse — Blodets Kredsløb — som han bevislig havde gjort mindst 12 Aar forinden, eller Darwin, der i omtrent samme Alder nødtvungen fremkom med sin allerede 17 Aar forinden fuldt formede Hypotese, saaledes har Michel Angelo og Christopher Wren sandsynligvis kunnet vente et kvart eller et halvt Aarhundrede inden de gav deres Ideer Udtryk i Peterskirken og i St. Paul. Men det Tidspunkt, paa hvilket de Ideer — der saa længe laa og ventede paa deres videnskabelige eller kunstneriske Udtryk

---

[1]) Benjamin Franklins Forklaring af Lynet og Opfindelsen af Lynafledcren er vistnok det eneste Tilfælde foruden den nulevende Pasteur, hvor en stor videnskabelig Opdagelse virkelig er bleven gjort i Alderen omkring 50. Franklin blev 84. Pasteur (f. 1822) begynder ved det 36te Aar at fremkomme med den lange Række store Opdagelser, om Øllets Bevaring, Eddikedannelsen, Sygdommen hos Silkeormen og dens Forebyggelse, etc., som afbrydes af en Hjærnesygdom med Lamhed i Legemets ene Halvdel. Men senere har han fra 1877 til 1880 — altsaa i en Alder af 58 Aar! — gjort en af de største, ganske sikkert epokegørende, Opdagelser i Lægekunsten, den nemlig, at man ved en særegen Metode kan omdanne ondartede Smitstoffer til godartede, og benytte disse til at forebygge visse Sygdomme med (Vaccination).

— fødtes til Verden, betegner den cerebrale Ævnes Højdepunkt hos Vedkommende.

I den første Del af Kunstnerens Liv indsuger han Indtrykkene og søger at forme dem med en Samvittighedsfuldhed, som ikke sjælden kan virke næsten pinligt. Senere kommer der intet nyt til, men lidt efter lidt forlader han den levende Model og ved Hjælp af de Opskrifter, han har samlet i den virkelig skabende Periode, frembringer han sit Drama, Billede eller hvad det nu kan være[1]).

De unge Genier, især Tænkere, maatte kunne staa sig ved at udsætte den endelige Udarbejdelse og Udgivelse af deres originale Arbejde til et senere Tidspunkt af Livet, da de ogsaa i Henseende til Form og Stil har naaet deres bedste.

Betydelige Mennesker giver som oftest i Samtale mere og bedre som ældre end som yngre; Konversation er jo et Forbrug af den Tanke og Erfarings Formue, som i Aarenes Løb er samlet. Den, der mediterer samtidig med at konversere er en daarlig Selskabsmand, ligesom den er fattig, der ikke kan give Penge ud, førend han har tjænt nogle. Naar en gammel Millionær skænker store Beløb bort, koster det ham paa en Maade intet, ti han giver kun af den Overflod, som ganske naturligt har opsummet sig fra Ungdommens og Midalderens Dage. Hører man en gammel Mand fremsætte store Tanker, kan man være forvisset om, at det ikke er Alderen, men Ungdommen, der taler med Alderens Røst; de samme Ideer, der den Gang fødtes under Veer i hans Hjærne, lutres, vejes paany og udstrøs nu næsten uden Kraftanspændelse.

Disse Resultater vil maaske blive nok saa ilde modtagne af de yngre og af de midaldrende som af de gamle. Det er haardest for dem, der er nær ved de 40, ti næppe 1 af 10,000 ærgærrige i den Alder har paa nært Hold naaet det Maal, der foresvævede dem. De iblandt dem, der kun har tabte Slag at opvise, haaber paa at der endnu er Tid til at vinde et nyt, og de, der har vundet i de smaa Aktioner, haaber paa endelig en Gang at vinde et rigtig stort og afgørende Slag. Sommeren er forbi, Høsttiden

[1]) „La premiére Epoque est celle du sentiment vrai; la seconde celle de la maniére et de la décadence.“ Taine, Philosophie de l'Art.

nærmer sig sin Afslutning, og de er hverken saa rige eller saa berømte som de ventede at blive.

Til den betydelige Mands Fortvivlelse overfor den ubønhørlige Lov kan der kun siges dette: Det bedste af dit originale, epokegørende Arbejde er efter al Sandsynlighed præsteret, og Chancen er 10,000 mod 1 for at din Produktion vil blive ringere i Fremtiden; ti lige saa sikkert som Tallene fastslaar et 40aarigt Menneskes Levesandsynlighed, lige saa vel giver de Sandsynligheden for hans originale Produktion. Der er én Chance mod mange mange Tusend for at han vil blive 100 Aar, og der er omtrent samme Chance for at han vil gøre en eller anden opsigtsvækkende Opdagelse eller Opfindelse eller frembringe et betydeligt Kunstværk i en eller anden Retning. Berømmelse og Rigdom vil muligvis strømme ned over ham tættere end i hans vildeste Drømme, men det er Virkningen af og Belønningen for hvad han har præsteret. Hans Liv vil maaske blive sorgløsere paa Grund af bedre ydre Vilkaar, og for saa vidt lykkeligere; men den højeste Lykke naas dog maaske gennem selve Arbejdet. Efter kyndiges Mening er der ingen Lyksalighed større end naar en ny Tanke fødes i en ung Hjærne*).

II.

„Il n'appartient qu'aux grands hommes d'avoir de grands défauts.

Rochefoucault.

En Ingeniør prøver en Bro paa dens svageste Punkt, naar han vil vide hvor stærk den er, hvor meget den kan bære. Lige omvendt naar man vil prøve Menneskeaandens Styrke. Saa spørges der kun om det stærkeste Punkt, om hvad der kan udrettes i én Retning, under den stærkeste Anspænding. Hvor svagt, ja barnagtigt, umodent og uvidende et Menneske end er i alle Henseender minus én, bliver han dog udødelig, i Fald han i denne ene Henseende giver noget nyt og mærkeligt. Svaghederne,

*) Benyttede Kilder: Beard: Longevity of brainworkers (american nervousness). Madden: Infirmities of Genius. Galton: Hereditary Genius. Taine: Philosophie de l'Art. Emerson: Representative men.

Sletheden og Umoraliteten, alt glemmes snart af Verden, som blændes af det stærke Lys, der omstraaler hans Genius. Skulde de store Mænd bedømmes paa Grundlag af deres moralske og intellektuelle Mangler, blev ikke alene H. C. Andersen, Søren Kirkegaard og Evald, men ogsaa Napoleon, Beethoven, Mozart, Burns, Byron, Cicero og en Mængde af de 500 udødelige, ikke at regne for stort mer end Børn, Obskuranter eller sindssvage.

At der skulde eksistere en vis Forbindelse mellem Genius og Sindssyge, synes ved første Blik absurd, og dog har det bestandig været en almindelig udbredt Mening.

Grækerne og Romerne henførte det geniale Kunstværk til guddommelig Besættelse af Geniets Aand, og Digteren opfattedes som besat af guddommelig Raseri, »furor poeticus«. Den klassiske Literatur vrimler af Betegnelser og Udtryk, som viser at Begreberne Genialitet og Forrykthed ikke holdtes ude fra hinanden. Ogsaa Oldtidens mest videnskabelige Aand, Aristoteles, mente, at der ikke kunde eksistere nogen stor Genius uden Iblanding af Sindssyge (nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit). Ganske vist maa det ikke glemmes, at man i Oldtiden ingenlunde ansaa denne Blanding af Geni og Sindssyge som nedværdigende for Geniet. Den Gang betragtedes Sindssyge endnu ikke som en af de sørgeligste Sygdomme; tvært imod ansaas de Sindssyge for at være i særlig nøje Forbindelse med det guddommelige, ja de var selv inspirerede deraf. Plato fremsætter endog ganske alvorlig den Mening, at visse Arter af Sindssyge maatte anses for et Gode snarere end for et Onde.

Kristendommen stemplede Sindssyge som Djævlebesættelse, og denne Tro førte som bekendt i Middelalderen til uhørte Grusomheder mod de stakkels syge. Man skulde tro at denne nye Opfattelse af Sindssyge vilde have afbrudt dens Forbindelse med Geniet, men dette sker ikke af den Grund, at Romerkirken altid har været bange for nye Ideer og følgelig ogsaa for de Mænd, der forkyndte dem. De stæmpledes som Kættere og som besatte af Djævlen. Baandet blev altsaa i Virkeligheden end fastere.

I Nutiden, hvor man ser op til de store Mænd som til Udviklingens Toppunkter, og hvor samtidig Sindssygen har tabt sin Forbindelse med det overnaturlige og opfattes som andre Sygdomme, skulde man synes, at de to var færdig med hinanden. Men det er ingenlunde Tilfældet. Gennem en stor Del af den moderne Literatur gaar en umiskendelig Tilbøjelighed til at holde

paa den ældgamle Forbindelse, og det kan næppe bestrides at Geniet har sin patologiske Side eller i hvert Fald da en Side, der grænser op til Sindssygen. Man kan finde Udtryk for denne Opfattelse i næsten alle Landes Literatur. Dryden skriver:

»Geni er visselig nærbeslægtet med Vanvid
kun tynde Vægge skiller dem fra hinanden«.

Efter et Besøg hos den syge Tasso skriver Montaigne: »Det er netop Styrken og Aandslivligheden hos de store Genier, der bliver Aarsagen til deres Svagheder.«

Pascal gør følgende Bemærkning: »Geniets og Vanvidets Yderpunkter berører hinanden«. Diderot siger det samme med næsten de samme Ord: »Oh! que le genie et la folie se touchent de bien prés!« Tydeligst udtrykker Lamartine sig, naar han skriver: »Ligesom Frugten, har Geniet ogsaa sin Orm: Ødelæggelse, Død og Sindssyge«. Han taler ogsaa etsteds om den »maladie mentale«, som kaldes Genius.

I Goethes Skuespil Torquato Tasso fremstilles ikke alene Geniets Martyrium, men ogsaa dets Overgang i Sindssyge.

Schopenhauer skænker ogsaa dette Æmne en kort Omtale i sit Hovedværk (I Del Pag. 215).

Disse Vidnesbyrd er hentede fra Genierne selv og repræsenterer det Resultat, de er komne til gennem Selviagttagelse. Det bestyrkes af den videnskabelige Opfattelse. At der er en Forbindelse tilstede mellem den højeste intellektuelle Udvikling og mental Forstyrtelse, kan ikke betvivles; men hvori denne Forbindelse bestaar, og hvorledes den kan forklares, er der forskellige Meninger om. Nogle skærer med Moreau Genialitet og Sindssyge saa omtrent over én Kam, og betragter simpelthen den originale Produktion som en halvt sygelig Proces. Men man kommer vist Sandheden nærmest, naar man gaar ud fra, at Geniets Væsen er baseret paa en stor central Sensibilitet og Eksaltation, som begunstiger Aandsforstyrrelser, og som ogsaa fører dertil, naar andre Momenter træder til. Sker dette ikke, maa Tilstanden siges at være paa Tærsklen mellem normale og abnorme Funktioner.

Naar f. Eks. Arkimedes er saa aandsfraværende, at han ikke bemærker de fremstormende Fjender, eller naar Newton i Distraktion foretager sig de lige saa utrolige som pudserlige

---

*) Absalon and Achitophel, I Lin. 163.

Ting, der fortælles om ham, er vi paa Tærsklen til det abnorme. Newtons Biograf Brewster fortæller at N's intimeste Ven Dr. Stukeley en Dag ventede paa ham i Spisestuen, hvor Maden stod paa Bordet. Han blev tilsidst utaalmodig og sulten, løftede Laaget af et Fad og spiste en Kylling, hvorefter han lagde de afgnavede Ben tilbage paa Fadet. Sir Isaac kom kort efter og satte sig, efter at have vekslet nogle Ord med Vennen, til Bords, tog Laaget af Fadet, men udbrød da han saa Kyllingebenene: Hvor er jeg dog distrait, jeg glemte rent, at jeg allerede har spist!

Om Beethoven fortæller Spohr følgende karakteristiske Historie:

Paa en Koncert (i Wien 1808) spillede Beethoven en ny Klaverkoncert af ham selv, men glemte allerede ved det første »tutti« at han var Solospiller og ikke Dirigent, sprang op og begyndte — paa sin bekendte latterlige Maade — at dirigere. Ved det første Sforzando slog han saa hæftig ud med Armene, at begge Lysene paa Klaveret væltede ned. Folk lo, men B. blev rasende og bød Orkestret at ophøre og begynde forfra. Dirigenten Kapelmester Seyfried, der var bange for en Gentagelse af Katastrofen, lod to unge Fyre holde hver sin Stage. Den ene, der intet anende stod og saà med i Stemmen, fik da det skæbnesvangre Sforzando kom, et saadant Slag af Beethovens udfarende Haand midt i Ansigtet, at han af Skræk tabte Lyset. Den anden mere forsigtige, som med ængstelige Blikke havde fulgt enhver af Beethovens Bevægelser, bukkede sig i det afgørende Øjeblik og undgik derved Slaget. Men Publikum, som allerede var kommen i en lattermild Stemning, var nu ikke længer til at styre og udbrød i en sand Jubel. I sit Raseri slog B. ved de paafølgende Akkorder saadan i Tangenterne at flere Strænge sprang, og alle Musikvenners Anstrængelser for at skaffe Ro tilveje hjalp nu ikke mer, hele første Allegro gik ganske tabt for Tilhørerne. Dette var sidste Gang Beethoven optraadte som Virtuos.

Denne Episode viser, hvorledes Ideen optager Geniet i den Grad, at hans eget øjeblikkelige Hverv og andres Tilstedeværelse ganske glemmes; ja, Ævnen til at opfatte Tingene og deres Relationer synes temporært at have svigtet ham, saaledes da han ikke kunde fatte, hvorfor Wiens Gadedrenge jublede naar han viste sig i sit Vindu i bar Natskjorte. Lidt stærkere viser denne Abnormitet sig hos den berømte engelske Forfatter Johnson (Ben Jonson), som stod og saa' paa Byens Ur, uden at det var ham muligt at

kunne finde ud hvad Klokken var. Søren Kierkegaard gaar saa fuldstændig op i Martyriets Ide — han er Kristi Efterfølger — at en Avisartikel mod Korsaren bliver en verdenshistorisk Begivenhed for hans Øje. »Og større og større Proportioner antog Sagen for hans Blik. Dens indre Forhold bevaredes, men de antog overnaturlig Størrelse og alle Sagens Forhold udadtil, til Omgivelserne forrykkedes fuldstændig, ved det gigantiske Omfang, Begivenheden for hans Øje fik«. (G. Brandes: Søren Kierkegaard).

Der er i saadanne Tilfælde en Slags mental Blindhed overfor Omverdenen tilstede. Lidt videre i Retning af intellektuel Degeneration naar vi i stadig tilbagevendende, ganske umotiverede besynderlige Ideer, især Forventning om et eller andet uhyggeligt. Brøchner beretter, at Søren Kierkegaard fortalte ham, at han mange Aar havde den faste Overbevisning, at han skulde dø, naar han blev 33 Aar gammel (Jesu Alder). Denne Tro var saa fast hos ham, at han, da han passerede denne Alder endog lod se efter i Kirkebogen for at forvisse sig om, at den virkelig var overskreden; saa vanskeligt var det for ham at tro dette. Madame de Staël havde hele sit Liv den fikse Ide, at hun vilde komme til at fryse i sin Grav og ønskede derfor at blive indsvøbt i Pelsværk, inden man begravede hende.

Pascal havde den Indbildning, at en Afgrund aabnede sig lige for hans Fødder, og Indbildningen var undertiden saa levende, at han lod sig binde fast for ikke at styrte ned. Dette sidste Tilfælde danner Overgangen til egentlige Hallucinationer. Hallucinationer opstaar som en Følge af abnorm Irritabilitet af Central-Nervesystemet; indre, subjektive Forestillinger faar derved samme Styrke som virkelige udenfra kommende Indtryk, og Vedkommende kan ikke skælne dem fra hverandre. Saadanne kan vel nok en yderst sjælden Gang indtræffe hos normale Mennesker, men de er dog næsten altid Symptomer paa i det mindste kortvarige Forstyrrelser af Sjælelivet. En Mængde berømte Personer har haft Hallucinationer.

Almindelig bekendt er Muhammeds og Luthers Hallucinationer. Muhammed var Epileptiker, og for at skjule sin Svaghed for sin Hustru fortalte han hende, at han fik Anfaldene, fordi han ikke kunde taale at se Glansen fra Englen Gabriels Ansigt, naar denne viste sig for ham for at give ham Meddelelser om Religionen. Luther fortæller selv, hvorledes han forjog Djævlen ved Hjælp af forskellige meget energiske Udtryk. I Klostret i

Erfurt maatte Brødrene en Gang opbryde Døren til hans Celle, hvor han i flere Dage havde ligget i en Tilstand »som ikke var langt fra Vanvid.«

Ignatius Loyola havde ogsaa hellige Visioner, ligeledes Jeanne d'Arc o. a.

Indbildt Hvisken eller Stemmer, Hørelseshallucinationer, er heller ikke sjældne. Malebranche paastod at have hørt Guds Stemme, og Descartes blev efter en længere Standsning i sit Arbejde opfordret af en overnaturlig Person til at genoptage sin Søgen efter Sandhed. Pope troede en Dag at se en Arm stikke frem af Væggen og spurgte sin Læge, hvorledes det kunde forklares. Walter Scott havde ogsaa en Vision, ligeledes Shelley, og Byron bildte sig ind, at en Aand besøgte ham, men tilskriver det for øvrigt selv sin Hjærnes ophidsede Tilstand. Han var ofte bange for at ende ligesom Swift i en Daarekiste. Benvenuto Cellini fortæller i sine Livserindringer om sine hyppige Hallucinationer. Napoleon den Førstes Tro paa sin beskyttende Genius »bonne étoile« er vel bekendt. I afgørende Øjeblikke saá han den lyse over sit Hoved.

Et halvt Aarstid efter at den norske Digter Wergeland havde mistet sin Moder var han og hans Hustru i Selskab. Pludselig kom W. i stærk Sindsbevægelse hen til denne og hviskede, at han havde set Moderen staa i Døren og vinke ad ham.

Selv en saa kraftig og behersket Aand som Goethes var ikke helt fri for den Art Forstyrrelse. I »aus meinem Leben« fortæller han, at da han havde taget Afsked med Friederike og red fra Sesenheim til Drusenheim saá han sig selv lyslevende til Hest komme imod sig i en graa Dragt med Guld.

Ogsaa den ellers ualmindelig normale Øhlenschläger havde Hallucinationer. En Aften — han arbejdede ellers altid om Formiddagen — i Paris, fortæller han, medens han sad og skrev paa »Palnatoke« forestillede han sig Harald Blaatand kommende ind i Ligklæder og sige: Her er jeg i min egenlige Dragt etc. Det fremmanede Billede blev saa levende, at han ræddedes, løb ind ved Siden af til Brøndsted og fik ham til at spille noget lystigt paa Klaveret for at bortjage Indtrykket. I Forbindelse hermed kan det noteres, at han ogsaa bestandig i Søvne boltrede sig paa sit Leje og ofte for raabende ud af Sængen i den Tro, at Røvere og Mordere var over ham. Især omtales dette den be-

rømte Nat, han tilbragte hos Steffens, hvorefter han gik hjem og skrev »Guldhornene«.

I sit Levnet fortæller Evald: Det er næppe to Aar siden, at min Arendse (hans Ungdoms Elskede, som blev gift med en anden) kom til mig, da jeg laa i min ensomme Hytte uden andet Selskab end min Kummer og mine Smerter. Blege og indfaldne var den dejliges Kinder, og en mat Gnist af den mig saa bekendte Ild skinnede endnu kun i hendes Øjne. Med Kummer i hvert et Træk, med en kæmpende og uovervindelig Højhed gik hun hen til mit Leje og lagde Spidsen af Fingrene paa min sitrende Haand. »De forrige Tider er forsvundne Evald!« sagde hun og gik hastig bort.

Er dette ikke en Hallucination? Alt tyder derpaa.

Personerne i mit Værk, skriver Gustave Flaubert til Taine, afficerer mig og forfølger mig, eller rettere de og jeg smelter sammen til et. Medens jeg beskrev hvorledes Emma Bovary tog Gift, havde jeg en saa stærk Arseniksmag i Munden og mærkede saa heftige Forgiftnings Symptomer, at jeg to Gange kastede op, hvad jeg havde spist.

Balzac gav en Dag Madame Delphine Gay en levende Beskrivelse af en dejlig hvid Hest, som det var hans Agt at forære Sandeau. Nogle Dage efter troede han faktisk at have foræret ham den og spørger ham, hvad han synes om den. Først da den forbavsede Ven bestemt benægter at have modtaget nogen Gave, gaar det op for ham, at han tager fejl.

I denne Slags Abnormiteter er det intellektuelle Funktionsforstyrrelser, der er de overvejende. I en anden Art af Tilfælde nærmer vi os mere den Tilstand, som er bleven kaldet moral insanity. En udpræget, almindelig, Irritabilitet og Haand i Haand med den visse Emotioners uforholdsmæssige Trivsel og deciderede Herredømme, er Kendemærket her. En Form, man hyppig træffer, er ustyrlig Heftighed og en stærk Fremtræden af Jeget paa Bekostning af andres berettigede Krav og Interesser, saa udpræget, at man kunde fristes til at benævne Fænomenet moralsk Hallucination. Slaaende Eksempler herpaa blandt de allerstørste afgiver Händel og Beethoven, Voltaire, Dante, Rousseau, Byron, Swift og Carlyle, ja endog Filosofer som Herder og Schopenhauer. Af vore egne kan nævnes Tyge Brahe, som var i Besiddelse af et yderst irritabelt Temperament, og hvis Selvfølelse var abnormt udviklet. Han

taalte ingen Modsigelse, og dette bidrog meget til at føre ham i Ulykke. Hans Ven Kepler skriver om ham: »Tycho er en Mand, som man ikke kan omgaas uden at udsætte sig for de største Fornærmelser«. Endogsaa Thorvaldsen kunde undertiden sætte alle Retfærdighedshensyn til Side, og det var grumme svært at tale ham til Rette ved saadanne Lejligheder. Betegnende i saa Henseende er hans Optræden i Anledning af Monumentet for Cardinal Consalvi. Da denne Mand, der havde været Thorvaldsens Velynder og bl. a. skaffet ham Udførelsen af Pius den 7de Monumentet, var død, tilbød Thorvaldsen af egen Drift en Komité at levere uden Vederlag et Marmor Basrelief til Gravstedet. Basreliefet var næsten færdig, da Thorvaldsen i et Selskab blev fornærmet over, at denne Sag blev omtalt uden al Hemmelighedsfuldhed. Han erklærede saa til de tilstedeværendes store Forbavselse, at han ingenlunde agtede at levere Kunstværket gratis, og da Formanden for Komiteen, hvem denne Udtalelse kom for Øre, skyndsomst skrev til ham desangaaende, svarede han tilbage, at han aldrig havde staaet i noget Forhold til Cardinalen, som kunde foranledige en Gave fra hans Side. Først efter flere Dages Forløb lykkedes det at bringe ham til Fornuft, hvorefter Basreliefet blev skænket efter Aftale.

Visse af vore lyriske Digtere, blandt afdøde f. Eks. Schack-Staffeldt, bevæger sig i deres Produktion ofte paa Højhedsvanvidets Grænser.

Paa det erotiske Omraade er Geniernes og især da Digternes Svagheder altfor bekendte. Vil man have slaaende Eksempler er det ikke en Goethes eller en Shelleys forholdsvis regelmæssige Liv, som skal fremdrages; ej heller skal der dvæles ved enkelte af vore egne Digteres Svagheder i saa Henseende; men man kan f. Eks. nævne Rousseau. Det var om ham, at Marquise de Créquy træffende skrev: Quand la Nature forma Rousseau, la sagesse pétrit la pâte, mais la folie y jeta son levain.« Saa hyppig træffes de to i Forening, at man næsten kunde være tilbøjelig til at tro, at det digteriske Naturel for sig kræver større og mere ubunden Frihed paa det kønslige Omraade, end der kan tilstedes det øvrige Samfund.

Sammen med Voldsomhed paa dette Omraade gaar der hyppig en febrilsk Kræven af stimulerende og — i Nutiden — af narkotiske Midler. A. de Musset, Villon, Ben Jonson, Burns, Édgar Allan Poe, Günther, Bürger, Hoffmann,

Evald, Wessel, Carl Bagger, Blicher, Schack-Staffeldt o. m. a. var forfaldne til stimulerende Drikke. Voltaire, Mad. de Staël, Coleridge, de Quincey, Richard Wagner og mange flere brugte eller bruge Opium eller Morfin. Lessing tog sin Tilflugt til Hasardspillet for at opnaa lignende Virkninger paa Nervesystemet.

Ikke sjældent er de stimulerende og narkotiske Midler blevne benyttede for at anspore Hjærnen — ved at drive Blodstrømmen til dette Organ — til stærkere og mere udholdende Arbejde; med andre Ord netop det modsatte af hvad Lægen vilde anordne for at modvirke Forstyrrelser af Hjærnens Funktioner.

Vi kommer derefter til en endnu alvorligere Art af Tilfælde, hvor det patologiske træder end tydeligere frem. Ti der er maaske dem, der vil betragte de foran anførte Udbrud af voldsom Lidenskab som Udslag af overstrømmende Livskraft; hvorimod dette umulig kan siges om den Nedtrykthed, det Tungsind, som næsten uafbrudt ruger over egne Miserer, og som undertiden gaar over i ligefrem Hypokondri, noget der ikke sjælden ledsager stor intellektuel Kraft.

Som allerede omtalt er Geniernes Temperament vistnok i Reglen sammensat af væsenlig melankolske og nervøse Elementer. Det melankolske Grundelement kan med ét Ord betegnes som Styrke (Udholdenhed, Sejghed, solide, men lidt træge Ævner). Det nervøse Grundelement er Hurtighed og Hyppighed, en Modtagelighed hos alle Væv, der fremkalder hurtig Reaktion udadtil. Men netop denne Fart der karakteriserer det nervøse Temperament, og som er saa fordelagtig for Funktionernes livlige Virksomhed, medfører en tilsvarende Tilbøjelighed til nem Afvigen i ufordelagtig Retning.

Sammenblandingen af disse to — tilligemed en mindre eller større Portion sangvinske Bestanddele — udgør hyppigst Geniets Temperament. Aristoteles, der paa dette som paa saa mange andre Punkter, røber et skarpt psykologisk Blik, gør den Bemærkning, at alle Genier har været melankolske — de kendte ikke meget til Nervøsitet den Gang, havde ikke engang et Ord derfor — og han nævner Plato, Socrates, Empedokles, tilligemed de fleste af Digterne. Carlyles, Byrons, Swifts, Johnsons, Schopenhauers, Lenaus, Leopardis og Lamartines Pessimisme maa vel opfattes som et særligt kraftigt Udslag af det Tungsind, der omkredser de største op over Omgivelserne

ragende Aander, ligesom den Taage, der næsten stadig hænger ned over de mægtigste Bjærgtoppe.

Hos næsten alle Genier, de større som de mindre, møder vi, enten i den yngre Alder eller, hvor det er værst, gennem hele Livet, Tungsindet. Thorvaldsens Biograf fortæller, at han som ungt Menneske var meget nedstemt og fordybet i sig selv, og at han til sin Ven Haste en Gang sagde: »Jeg kan ikke begribe, hvorledes et voksent Menneske kan le!« Han var heller aldrig overstadig lystig som andre unge Mænd, og Tungsindet kan spores gennem hele hans Liv.

Om H. C. Andersen skriver hans fortroligste Ven Collin: »Jeg vil kalde Andersens Grundstemning Sørgmodighed og herunder henfører jeg alt, hvad man for øvrigt har fundet hos ham af Forfængelighed, Utaalmodighed, Mistænksomhed, Pirrelighed o. desl. . . . . . . Jeg kan ikke sige, at han var særdeles skikket til at tage virksom Del i vort Ungdomslivs Munterhed; ti ung eller rettere ungdommelig var han aldrig«.

I sit underlige Sprog skriver Schack-Staffeldt allerede som ung Mand: »En uheldig Melankoli snor sig om mig og suger Livet fra mit Hjærte.« Kort forinden han 30 Aar gammel forlader Italien synger han:

„Hvad jeg i hver slappet Nerve finder,
det er mer en Død — er følet Død;
i Melankoliens kvalme Skød
dybt paa Kaos' Rand mig Skæbnen binder.“

I sit 50de Aar skriver han til sin Søster: »En Afgrund af Melankoli truer at opsluge mig«. I Slutningen af sit Liv frygtede han stadig, at Vanviddet skulde ramme ham.

Hauch grebes oftere i sine yngre Dage af den mørkeste Tungsindighed, ja gjorde endog et mislykket Selvmordsforsøg. Kuglen blev skaaret ud af Ryggen. Han var religiøs, troede at se et Varsel i sin Redning og forsøgte ingen Gentagelse.

Ingemanns Livslyst og Munterhed, der var fremherskende i hans Barndom, blev i hans lidenskabelig urolige Ynglingsalder trængt tilbage af elegiske Følelser og tragiske Stemninger, der endog bragte ham til at lege med Selvmordsfantasier. (Kr. Arentzen).

Søren Kirkegaard taler i sine efterladte Papirer om det Tungsind, som har holdt ham tilbage fra det praktiske Liv, og han kalder det »næsten en stille Sindssvaghed«.

Ogsaa Lundby, den højt begavede Maler, var melankolsk.

Antager Tungsindet en akut Karakter slaar det over i Selvmordstanker eller ligefrem i Selvmord. Som allerede antydet tilstaar mange, at de har været paa Randen deraf, Goethe i sine Werther Dage, Beethoven da han blev døv, Raphael, Chateaubriand og George Sand i deres Ungdom. George Sand skriver: »Denne Fornemmelse, denne Lyst (ved Synet af Vand, en Afgrund el. Lign.) var undertiden saa levende, saa pludselig og saa egen, at jeg ikke nærer den ringeste Tvivl om, at jeg led af en Slags Sindssyge.« Cowper, den betydelige engelske Digter, gjorde et mislykket Hængningsforsøg og fik senere religiøse Samvittighedsskrupler. Saint Simon skød i Melankoli en Pistol af mod sit Hoved, men mistede kun et Øje. Alfieri, som var sort melankolsk, forsøgte efter en Aareladning at forbløde sig, men blev standset i Tide. Chatterton, von Kleist og den tyske Filosof Beneke tog sig selv af Dage.

Vi har nu naaet den vigtigste Gruppe — de ligefrem Sindssyge blandt Genierne. Blandt disse skal fremhæves: Linné og Esaias Tegnér, Walter Scott, Swift, Southey, Richelieu Händel, August Comte, Tasso, Donizetti, Lenau, Hølderlin og Robert Schumann. De tre sidste blev inkurabelt sindssyge.

Den franske Filosof Aug. Comte var et Aar paa en Sindssygeanstalt. To Aar efter udkom hans Værk om den positive Filosofi, som han havde arbejdet paa i 14 Aar. Selv kaldte han sin Sygdom for »sa crise cerebrale.«

Torquato Tasso var gentagne Gange sindssyg, en Gang endog i et Asyl. Han led af hvad der kaldes Melancholia agitata. Anfaldene var forbundne med frygtelige Hallucinationer.

Lenau døde paa et Sindssygehospital ligesom Fr. Hølderlin, der var sindssyg i 40 Aar.

Robert Schumanns Sindssyge fik sit første Udbrud i hans 23de Aar og efterlod en lang Tid dyb Melankoli. I hans 34te Aar kom den til fornyet og stærkere Udbrud, og der indfandt sig hyppige Hørelseshallucinationer; en vedvarende Tone forfulgte ham og gik undertiden over til Harmonier og hele Melodier. Flere af hans berømteste Kompositioner ere forfattede i denne Periode, og hans Produktivitet var i enkelte Aar enorm. Fra hans 41de Aar udviklede Sygdommen sig med Kæmpeskridt. En Nat sprang han op og forlangte Lys, idet han paastod, at der var kommen et Tema fra Mendelsohn og Schubert, som han

straks maatte nedskrive. (Over dette Tema skrev han virkelig i de næste Dage under Sygdommens Udbrud 5 Variationer for Klaver). Fjorten Dage efter forlod han pludselig Stuen, gik uden Hat eller Overtøj ud paa Rhinbroen og styrtede sig derfra ned i Floden. En Færgemand trak ham op i sin Baad og reddede saaledes hans Liv, men han maatte stadig bevogtes og døde to Aar efter i et Sindssygehospital. Ved Obduktionen befandtes hans Hjærne i høj Grad degenereret. En af de vigtigste ydre Aarsager, skrev Lægen, til disse sygelige Forandringer af Vævene, var hvad man kunde kalde »geistige Ausschweifung«.

Grundtvig maatte i sit 28de Aar, kort efter sin Dimisprædiken, paa Grund af Forstyrrelser af Nervesystemet af Sibbern føres ud til Landsbypræstegaarden (i Udby), hvor han gennemgik »en svær Sindssygdom«, der varede over et halvt Aar. Et lignende Anfald fik han adskillige Aar efter.

Omtrent paa samme Tid falder den nogle Aar yngre Ingemanns »nervøse Sygdom«, som bragte ham paa Gravens Rand. »I hans 25de Aar medens han arbejdede paa »de sorte Riddere« faldt han i en heftig Nervefeber, efter hvilken hans aandelige og legemlige Sundhed tiltog.«

Ogsaa Kaalunds Sind gennemgik i omtrent samme Alder en lignende mørk Periode. »Det pludselige Gennembrud af hans Produktionsævne og den lidenskabelige Interesse, hvormed han omfattede den nye Verden, som havde aabnet sig for ham, rystede hans Nervesystem i den Grad, at han blev dødssyg og maatte tilbringe næsten et halvt Aar paa Hospitalet. Da han endelig slap ud, var hans Hoved endnu meget svækket, men han tog desuagtet straks fat paa et nyt Arbejde og genvandt efterhaanden sin aandelige Ligevægt. Hans Hoved vedblev imidlertid at være svækket, især naar han anspændte Fantasien.« (Kr. Arentzen).

Under Læsningen af Geniernes Levnetsløb kommer man ofte til at huske — med en lille Ordforandring — Taines Udtalelse: Kun den kan blive et Geni, der mindst en Gang har staaet paa Selvmordets eller Sindssygens Tærskel.[1])

Sammen med Forstyrrelsen af Sjælelivet gaar tilsvarende sygelige Tilstande af Nervecentrene og Nervesystemet i det hele, og det er ogsaa iøjnefaldende, hvor mange blandt de be-

[1]) „Pour avoir une idée de l'homme et de la vie, il faut être allé soi-même jusqu'au bord du suicide, ou jusqu'au seuil de la folie, au moins une fois.“

tydeligste Mænd, der har været plaget med nervøse Sygdomme eller Sygdomme i hvilke det nervøse Element er fremtrædende. De psykiske Udslag er naturligvis ikke nær saa udprægede som hos sindssyge, men de er dog beslægtede. Et stort Antal er døde af Sygdomme i Nervecentrene. Pascal, som hele sit Liv led af Funktions Forstyrrelser i Nervesystemet endte med at blive paralytisk. Kepler og Cuvier, to af Videnskabens allerbetydeligste Mænd, døde af Hjærnesygdomme, Rousseau af Apopleksi. Mozarts tidlige Død var foraarsaget ved en Hjærnesygdom, som allerede havde røbet sig ved Hallucinationer, Besvimelser og Kramper. Ogsaa Mendelssohn døde af nervøs Apopleksi. Heine var i 7 Aar lænket til sin Mattras som en Følge af en kronisk Rygmarvssygdom. Moliere led af Krampe fra Tid til anden, saa at han i fjorten Dage ad Gangen helt maatte afholde sig fra Arbejde. Alfieri, hvis abnorme mentale Symptomer allerede er blevne omtalte, havde ligeledes periodiske Anfald af samme Art. Paganini, Verdens berømteste Violinspiller havde som Dreng Anfald af Katalépsi og led i en senere Alder ligesom den fint organiserede Schiller, af Besvimelser og Krampetilfælde. Gustave Flaubert var belastet med en epileptisk Nevrose, som fik sit første store Udslag i hans 22de Aar, og som tærede paa hans Livsnerve i en uhyre Grad. Han turde ikke gaa ud uden Ledsagelse af Frygt for et Anfald og blev derfor tilsidst ganske ubevægelig[1]). Jules de Goncourt døde af en Nervesygdom, og Ivan Turgenjews Aand omsløredes paa Slutningen. Henri Beyle døde af Apopleksi. Ligesaa de danske Malere Marstrand og Ernst Meyer.

Det er jo naturligt at sygelige Tilstande af denne Art er endnu langt almindeligere i Nutiden end i tidligere Tider. Ti ikke alene er nervøse Sygdomme langt hypppigere hos alle Hjærnearbejdere, men der er faktisk opstaaet nervøse Sygdomme, som ikke fandtes tidligere[2]). Nervøse Hovedpiner og nervøse Dyspep-

---

[1]) Man lægge Mærke til den fremtrædende Rolle den epilektiske Nevrose har spillet paa forskellige af Livets højeste Omraader. Hos den geniale Mystiker Swedenborg faar den sit Udslag i hans Visioner og udpenslede Fremstillinger af Helvedes Kvaler, hos Muhamed, Napoleon og Paulus er den bleven til storartet Energi, og hos Flaubert møder vi den som Tilbøjelighed til fortrinsvis Dvælen ved pinlige og frastødende Æmner.

[2]) At den med Civilisationen stigende Nervøsitet i højere Grad skulde fordre „grelle Farver og illuderende Virkninger, larmende Musik og nervepirrende

sier har imidlertid til alle Tider i særlig Grad været Geniernes Livsledsagere, Genierne har altid haft hvad en fransk Skribent kalder »le funeste privilège d'entendre crier à toute heure les ressorts de leur machine«. Men dette sørgelige Privilegium forkorter ingenlunde Livet, tvært imod bidrager det ikke saa sjældent til at forlænge det. Flere af Verdens berømteste Mænd som f. Eks. Newton og Voltaire, var begge for tidlig fødte, smaa Svæklinge i deres Barndom, men de blev 84!

Udmærkede Eksempler paa hvorledes Genier, hvis Nervesystem gør dem til rene Invalider hele Livet igennem, alligevel kan bibringe Verden Indtrykket af ualmindelig Storhed og Kraft er vor Holberg og Englændernes Darwin. De frembyder, saa forskellige deres Karakterer i øvrigt kan være, visse Lighedspunkter.

Begge fik de af Naturen et saa sensibelt Nervesystem, at de nemt maa have kunnet tælle de Dage i deres Liv, paa hvilke de var helt fri for Smerter. »Den største Part af mit Liv er henbragt i Bekymring, Sygdom og Afsmag udi alt det, som Verden kalder godt«, skriver Holberg om sig selv; og det samme gjaldt om Charles Darwin.

Begge er de gode Eksempler paa, at fuldkommen Sundhed ingenlunde er en Nødvendighed for et langt Liv, ti de blev begge 70, ene og alene ved at føre et saa ædrueligt, regelmæssigt og tilbagetrukkent Liv, som kun den kan leve, hvis Nerver skriger ved den mindste Uagtsomhed. De var forsigtige af pur Nød, de kunde høre Brændingens Larmen langt borte, hvor mere

---

Forlystelser“ og „at den mere diskrete Kunst, der virker med faa og smaa Midler ikke mere er tilstrækkelig inciterende“, hvad Dr. Pontoppidan formener i sin Piece om „Nevrasthenien“, stemmer derimod ikke med de virkelige Forhold.

Vore Forfædre drak sig fulde uden at genere sig, medens vi ganske lydløst stikker os med Morfinsprøjtens Spids. De morede sig ved Gladiatorkampe med Rovdyr og ved spændende Turneringer, hvorimod Tyrefægtninger og Hanekampe uddør mer og mer og nu kun finder grovkornede Beundrere hos de mindst nervøse Nationer. Naar Akrobaterne nu til Dags falder, er det ned i Nettet, der er udspændt under dem. Selv de halsbrækkende Hestevæddeløb synes at skulle remplaceres af det fra det nervøse Amerika indførte langt finere og ædlere Travløb. Netop de yngre Malere udmærker sig ved deres fine, afdæmpede Farver, og Literaturen beskæftiger sig i Nutiden med ganske dagligdags Æmner udførte „graat i graat“. „Mestersangerne“ vil næppe nogen kalde støjende Musik, lige saa lidt som den moderne Kammermusik.

groft organiserede eller mere flegmatiske Naturer styrer dumdristigt blindt paa, indtil de kastes ind paa Skæret, maaske som haabløse Vrag.

Darwin, som var velhavende, trak sig efter sin Hjemkomst fra sin Rejse omkring Jorden — paa hvilken han aldrig var helt fri for Søsyge — tilbage ud paa sin Landejendom, hvor han aandede nervestyrkende frisk Luft og kun levede for sine Studier, sin Familje og sine Dyr og Planter. Holberg, der i sine yngre Aar var mindre heldig stillet som uformuende Københavner, var nødsaget til at indrette sit Liv ganske systematisk for blot at leve nogenlunde i Fred for sine Nerver.

Han var spinkel og legemlig svag fra sin Ungdom af. »Hovedpine var hans daglige Plage og Maven var hans Tugtemester, værre end ti Xantipper. Han levede indgetogen og regulær, fordi han ikke kunde leve overdaadig; han drak kun Vand, ti han taalte ikke Vin, der var ham værre end Gift«. Hver Dag maatte han levere Kokkepigen en »Køkkenseddel« for at undgaa hvad vi nu til Dags kalder »nervøs Dyspepsi«. »Han er Hypokondrist, miltsyg, og det er kun en ringe Trøst, at denne Svaghed er lærd og fornemme; men han er tillige af Naturen saa hidsig, at han ikke kan styre sine Affekter eller beherske sit Aasyn; enhver kan se paa ham, om han er fornøjet eller vred. Hans Sind gaar om i en Cirkel, saa at han vekselvis er glad, sorrigfuld, frygtsom, modig, fyrig, sløv, nidkær, ligegyldig.« »Skøndt han var rig gik han altid til Fods fordi hans Sundhedstilstand fordrede det«

Ved Hjælp af ovenstaaende Autobiografi skulde man kunne konstruere hans Portræt, som des værre ikke foreligger ganske paalidelig. Han maa have været spinkelt bygget men vel formet, Ansigtet ovalt og lille i Forhold til Hjærneskallen, med fint mejslede Træk, fint buet Næse, lange tynde Fingre og smalle Fødder. Hvis Parykken ikke skjulte hans Isse vilde vi rimeligvis opdage, at Haaret var mørkt fint og blødt, og at han tidlig blev skaldet. Øjnene store og sandsynligvis mørke, Blikket skarpt og bestemt. Stemmen har næppe været stærk, men klar og gennemtrængende. Han har vistnok talt hurtigt og til sine Tider meget, til andre Tider været ganske indesluttet og tavs. Han har kort sagt haft det nervøse Temperaments gode Egenskaber og Sejghed sammen med de fleste af dets Svagheder.

Selv i Tilfælde, hvor der savnes Oplysninger om saadanne Enkeltheder i vedkommende geniale Menneskes Liv, der kunde tjæne til at bedømme den sjælelige Tilstand — og det er des værre altfor ofte Tilfældet, naar vi gaar noget tilbage i Tiden — er ikke sjældent Eksentrisiteterne saa iøjnespringende, at egenlig intet yderligere Bevis for Sindssyge behøves[1]).

Hos vore to største — verdensberømte — Videnskabsmænd Tyge Brahe og Niels Stensen, Stifteren af Nutidens Palæontologi, er Ekcentrisiteten fremtrædende, især hos den sidste. Deres Rastløshed og nervøse Uro er paafaldende; de har ikke blivende Sted. Om Tyge Brahe hedder det: Ingensteds kunde han finde det efter Ønske, næppe var han ankommen til Prag, før han ønskede at forlade Byen, og næppe havde han faaet indrettet sig paa Benatsky, før han atter flyttede til Prag.

Niels Stensens Liv hører til de allerinteressanteste. Han var en fint bygget og spædlemmet Dreng, der kun brød sig lidet om Omgang med jævnaldrene og havde en vis Forkærlighed for at høre paa de ældre og deres religiøse Samtale, fremfor at deltage i de andre Børns Lege. Fra sit 3dje til sit 6te Aar led han af »en vanskelig Sygdom«, som ogsaa bidrog til denne Indesluttethed. Kun et Par og Tredive Aar gammel glider han bort fra Videnskaben, bliver tungsindig og fortaber sig i religiøse Grublerier. Han bliver katolsk Præst, opfatter sine geniale Opdagelser som Tidsspilde og helliger hele Resten af sit Liv til at prædike og omvende. Han bliver Asket, gaar barfodet fra Florens til Loretto, og skøndt han udnævnes til Biskop i Münster og senere til pavelig Vicar for Norden, lever han alligevel som en Tiggermunk. Han ejede ingen Sæng, men sov paa en Stol og kun i faa Timer, og da den Sygdom, som skulde blive hans Helsot efterhaanden greb om sig, nødtes han til at søge et Leje, som han lavede af Straa; han bedækkede sig med sin usle Kappe eller et tyndt slidt Tæppe.

»Den sygelige Dreng i Guldsmedboden paa Købmagergade, Studenten paa Københavns Volde, den flittige Gransker i Hollands Læresale og i Spinozas Stue, den geniale Opdager i Toskanas

[1]) De fleste af de jødiske Profeter, især Jeremias, Esekiel, Isaiah og Hoseas foretager sig Handlinger, der tydelig røber deres abnorme mentale Tilstand.

Bjærge, den fint dannede Omgangsven af Italiens mest aandfulde Mænd, den ydmyge Konvertit, den fattige, vejrslagne Biskop paa en holstensk Fragtvogn, fortæret af en glødende Iver og dog straalende af den indre Glæde i Troens Forvisning — hvorledes skal alt dette kunne samle sig til et eneste Billed, til en enkelt Personlighed?« [1])

Det er ikke vanskeligere her end hos en Mængde andre geniale Mænd, hvor Styrken og Svaghederne grænser umiddelbart op til hinanden. Tag blot Stenos fortrolige Ven Jan Swammerdam, ogsaa berømt Naturforsker, der ligesom Steno synker hen i Tungsind og religiøse Grublerier og ligesom han gennem Paavirkning af en eksalteret Kvinde. Swammerdam brænder sine Manuskripter som et Offer til Gud, »Ein Geist, kräftig und selbstständig, scharf in Urtheil, bedächtig in der Folgerung, konnte von einer Schwärmerei, die sich bis zum Wahnsinn steigerte, unterdrücht werden.« [2])

Hvad der ogsaa peger i Retning af Slægtskab mellem Genialitet og Abnormitet er den Iagttagelse, at Geniernes Slægtninge, Forældre, Søskende eller Efterkommere hyppig har været sindssyge eller har lidt af andre Nervesygdomme. Schopenhauers Bedstemoder og Onkel var sindssyge, Chateaubriands Fader døde af Apopleksi. Øhlenschlägers Moder, ligesom R. Schumanns var mental abnorme, og de havde begge sindssyge Søstre. I det hele taget har mange berømte Mænd haft sindssyge Søstre, saaledes Richelieu, Diderot, Hegel og Charles Lamb. En af Mendelssohns Sønner blev sindssyg.

Om H. C. Andersen skriver Collin: Hans Sørgmodighed — hvis Spire han vistnok med Rette søger i sine tidligste Livsforhold, men hvis Udvikling han til Dels giver sine Omgivelser Skyld for, kendte han godt selv, uden at kunne forklare den anderledes end som en Nervesvaghed.

Forklaringen er grumme let. ti hans Bedstefader var sindssvag og døde sindssvag, og hans Fader — som var Skomager — var i stærk Grad tungsindig og følte sig i høj Grad ulykkelig ved sin Stilling. Han sværmede for Napoleon og gik endog med som Soldat i den Hær, der sendtes til Holsten for at støtte ham. Han døde af en Hjærnesygdom. H. C. Andersen selv var et

---

[1]) A. D. Jørgensen: Niels Stensen.
[2]) W. Hagen, Ueber die Verwandtschaft des Genies mit dem Irresein.

underligt drømmende Barn, og naar han gik omkring havde han den Vane at lukke Øjnene, saa at man tilsidst troede, at der var noget i Vejen med Synet, hvad der slet ikke var. Han skriver i et Brev fra den Tid: »Jeg er en sjælesyg Stakkel — husk paa, at jeg har en Skrue løs.«[1])

Hvad det foran givne Materiale angaar er det ikke svært at forudse at der fra Statistikens Side kan gøres Indvendinger derimod. Man kunde ønske at vide hvor mange Procent af berømte Digtere, eller Malere eller geniale Forskere o. s. v., der har røbet Symptomer paa mentale Forstyrrelser eller i alt Fald tydelig udtalte Dispositioner i den Retning. Dertil er at svare, at en saadan Statistik ikke kan skaffes til Veje alene af den Grund, at der i tidligere Tider aldeles ingen Vægt blev lagt paa Betydningen af slige Symptomer paa Forstyrrelser af Aandslivet hos fremragende Personligheder, og at der til alle Tider paa Grund af herskende Fordomme er bleven lagt Skjul paa mentale Abnormiteter.

Tager vi dette i Betragtning og holder i Erindring hvor forholdvis ringe Antallet af virkelig berømte Personer er, maa det vistnok indrømmes, at i Fald Mænd af den højeste intellektuelle Støbning ikke var langt mere tilbøjelige til Forstyrrelser af Sjælelivet end almindelige Mennesker, vilde der ikke kunne samles et saa stort Antal Abnormiteter. Det synes at være ubestrideligt at de største Aander har haft betydelig flere Lidelser end der efter en ligelig Fordeling tilkom dem, ja man kunde næsten fristes til at mene, at de to Ting, Genius og fuldkommen aandelig Ligevægt har vanskelig ved at trives sammen.

En Statistik vilde ganske vist præsisere denne Kendsgerning og vilde ogsaa kunde oplyse os bedre om de forskellige Fags Stilling i Henseende til Abnormiteterne. Den er imidlertid ingenlunde nødvendig for at bevise Forbindelsen. Naar Folk dør i stort Antal af Kolera her i Byen behøves ingen Statistik for at

---

[1]) Henry Maudsley, den bekendte Autoritet paa Sindssyge Omraadet, skriver (Fortnightly Review Maj 1886): Det er ingen Overdrivelse at der næppe har levet et eneste Geni, som ikke har Slægtninge, der lider af Sindssyge eller af en eller anden Slags nervøs Forstyrrelse.

paavise en Epidemis Tilstedeværelse; men Tallene vil bl. A. kunne give os Besked om i hvilke Gader og i hvilke Samfundslag Epidemien optræder stærkest.

Saa meget synes imidlertid klart — hvad man ogsaa paa Forhaand maatte vente at finde — at man hos Handlingens, det praktiske Livs Mænd sjældnest træffer paa disse Abnormiteter. En Juel, en Rantzau er mindre udsatte end literære Personer. Ogsaa de bildende Kunstnere synes at være bedre væbnede mod visse Former af Aandsforstyrrelse, særlig Hallucinationer, end Digtere og Forfattere. Det er hos disse sidste ligesom hos Musikere og geniale Forskere og Tænkere, at Forbindelsen mellem Geni og Sindssyge springer tydeligst i Øjnene.

At der er en Forbindelse mellem Genialitet, særlig visse Former deraf, og Sindssyge synes derfor at maatte anses som sikkert. Men behøver vi derfor at opfatte den skabende Ævne som en sygelig Udvækst paa Menneskeaanden? Har Moreau Ret i sit dristige Paradoks, at Genialitetens materielle Grundlag er en halv sygelig Hjærnetilstand, en nevropatisk Konstitution som i alt væsentlig er et og det samme som en »Sindssygenevrose« eller et »Sindssygetemperament«?

Det er næppe sandsynligt, ti i Fald det geniale Temperament havde i sig en tydelig udtalt konstitutionel Tilbøjelighed til Sindssyge, maatte Antallet af ligefrem sindssyge Genier være endnu større end det virkelig er. Desuden kender man for lidt til Afvigelserne i Nervevævenes Struktur og Funktioner til med Bestemthed at kunne udtale sig om hvorvidt Geniets og den Sindssyges nervøse Organisation stemmer overens.

Snarere maa vi se at udfinde om der ikke er Vilkaar og særlige Forhold, der gaar Haand i Haand med Besiddelsen og Brugen af den skabende Ævne, som indvirker skadelig paa den aandelige Sundhed. For ret at forstaa Forbindelsen mellem Geni og Sindssyge vilde det være nødvendig at kende til Bunds begges Væsen og Aarsager, noget man er saare langt fra. For Sindssygens Vedkommende véd vi ganske vist en Del om de psykiske og fysiske Faktorer, saa vel prædisponerende som umiddelbare, der medvirker til Sygdommens Fremkaldelse. Men Forholdet er saa indviklet, og de Indflydelser, der samvirker til at forstyrre den fuldstændige aandelige Ligevægt, saa sammensatte og saa skjulte, at det ofte er umuligt, selv for Fagmanden, naar han kender

baade vedkommende selv og hans Antecedentia, at give en fuldstændig og udtømmende Forklaring af Fænomenet.

Vender vi os til Geniet, er vi endnu langt værre farne. Dets Tilblivelse og hvad der gaar forud véd vi ikke stort om. Hvorfor bryder Geniet frem netop i den Familje og paa det bestemte Tidspunkt? Dette Spørgsmaal har endnu ikke fundet sin Besvarelse; Taine og andre, som har skrevet derom, gaar uden om Sagens Kærne.

Vil man belyse Forholdet kommer man derfor til at nøjes med en beskeden provisorisk Teori. Vi maa udfinde de Ejendommeligheder, der saa vel paa Følelses- som paa Forstandslivets Omraader, er typiske for den berømte Mands sjælelige Organisation, og se at opspore nogle af de vigtigste refleks Virkninger, som den intellektuelle Produktion udøver paa hans Karakter og Sjæleliv. Det er rimeligt, at der ved nærmere Undersøgelse af Betingelserne og Resultaterne af den skabende Aandsvirksomhed, vil findes en Forklaring paa den tilsyneladende Anomali, at stor intellektuel Kraft saa hyppig er belastet med mentale og moralske Svagheder.

Der kan næppe være Tvivl om, at de store Geniers Nervesystem er særlig fint organiseret og som en Følge deraf ogsaa særlig udsat for Forstyrrelser af forskellig Slags. En usædvanlig Følsomhed saa vel overfor fysisk som sjælelig Pirring er en af Grundbetingelserne for den skabende Aand. Man lægge f. Eks. Mærke til betydelige Mænds store Ømfindtlighed for urytmisk Lyd[1]). Den svageste Luftbølge faar deres fint spundne Nervestrænge til at klinge med. Det er denne Sarthed i Temperamentet, som er Kilden lige saa meget til det digteriske Syns omfattende Storhed og gennemtrængende Skarphed som til de Svagheder vi finder gaa Haand i Haand dermed. Til Undskyldning for sin Tilbøjelighed for stærke Drikke skriver Ewald: »Det er vist, at min Sjæl altid har fundet en usigelig Fornøjelse i det besynderlige, det usædvanlige og i det store, i det, som Indbildningskraften selv sjælden ser uden i flimrende Lys, og det, som man følgelig

---

[1]) Holberg: „En Hund, som gør, en Dør, som tilslaas, kan bringe mig af Skik". Goethe, Schopenhauer, Carlyle, George Eliot og en Mængde betydelige Mænd og Kvinder har været i høj Grad ømfindtlige i den Henseende.

Vil man have Indblik i Geniets Sjæleliv kan man foruden naturligvis gennem Studiet af Biografierne, ikke faa det sandere end ved Læsning af Goncourts to Kunstner Romaner, Charles Demailly og Manette Salomon.

langt sjældnere ser virkelig. Denne Tilbøjelighed er gaaet saa vidt hos mig, at det sædvanlige og daglige undertiden derover virkelig er blevet mig modbydeligt, og at jeg ikke sjælden har syntes mig en Borger af en anden Verden. Af denne Aarsag var det mig som Barn den største Vellyst at høre Æventyr, og da jeg blev Dreng at læse Romaner, og da jeg blev ældre at spille dem selv. Af den Aarsag synes mig virkelig endnu hver Nat, hver Søvn uheldig og spildt, hvor jeg ikke drømmer. Af denne Aarsag finder jeg i denne Time en langt større Vellyst ved en halv Flaske Vin i min ensomme Grotte, end jeg skulde finde i det udsøgteste Selskab af pæne Nymfer eller af tørre Filosofer. — Jeg tror, at de selv samme Hovedtræk i min Sjæl fra Begyndelsen af er Skyld i, at jeg er blevet en Romantiker, en Poet og en Elsker af Vin.«

Dette er fint og træffende!

Den store Modtagelighed bliver let en stadig Kilde til Lidelse. Det er de talrige ubehagelige Stød, som hos dem er mere fremherskende end jævn, behagelig Stimulering — Fornemmelsen af Dissonans stærkere end af Harmoni — der tilsyneladende ægger Fantasilivet kraftigst. Derfor er det ogsaa at saa mange berømte Personer gennemgaar en tidlig melankolsk Periode[1])

Ogsaa paa anden Maade bliver deres ejendommelige Temperament Aarsag til Lidelse. Begavelserne opdager ofte paa et uhyggeligt tidligt Stadium deres eksceptionelle Naturanlæg, og deres Trang til at bringe dem i Virksomhed fører til Kollision med Omgivelsernes praktiske Livssyn. Den unge Personlighed, hvis Sjæl er ganske opfyldt af Udarbejdelsen af en kunstnerisk Ide eller af en stor ny Tanke vil rimeligvis finde, at en Virksomhed som Banktæller eller Lærer i en Skole er en grumme tarvelig Anvendelse af Tiden.

Det er givet, at Geniet paa Grund af sin eksceptionelle Stilling meget let bliver ensom. Et Geni, der bliver fuldt forstaaet og anerkendt af sine samtidige er vel egentlig utænkelig.

---

[1]) Cette sensivité nerveuse, cette secousse continue des impressions désagréables pour la plupart, et choquant les délicatesses intimes de Charles plus souvent qu'elles ne le caressaient, avait fait de Charles un mélancolique. Non pas que Charles fût mélancolique comme un livre, avec de grandes phrases: il était mélancolique comme un homme d'esprit, avec de savoir-vivre. A peine s'il semblait triste.

E. & J. de Goncourt: Charles Demailly.

Ti Forudsætningen for disses Lovprisning er, at den, der hædres, ikke er stort længere fremme i Udvikling end de selv. Evigt Ry er, selv nu til Dags, hvor Forstaaelsen kommer en Del hurtigere, end forhen, en langsom Vækst, ti de originale Aander maa selv kalde til Live den Retning i Opfattelsen og Smagen, som skal til for at de kan værdsættes efter Fortjæneste. Den store Personlighed faar mindst Ros paa det Tidspunkt da han mest fortjæner den. Det er ofte ubekendte, fattige unge Genier, der har frembragt hvad det næste Slægtled aandelig skulde leve paa.

De nye Sandheders Apostle bliver hyppig til en Begyndelse ignorerede eller latterliggjorte, og naar, som det ofte hænder, Mangel paa øjeblikkelig Anerkendelse betyder det samme som Fattigdom, vil man uden Vanskelighed forstaa, at den betydelige Mands mentale og moralske Konstitution, som i Forvejen er alt andet end grundmuret, trues med Undergravning.

Geniet er ogsaa tilbøjelig til at støde an, fordi det ikke vil bøje sig for Konventionens Guddomme. Geniets Utilfredshed med Tingene, som de er, opfatter Omgivelserne let som en Kritik af deres egen Tilfredshed. »Der er næppe nogen Last, der i den Grad kan reducere Tallet paa ens Venner, som altfor store Ævner«, skriver Chamfort.

Hvor vanskelig Samlivet med Geniet kan være faar man et godt Begreb om af Mrs. Carlyles Breve. Denne højt begavede og elskværdige Kvinde siger til en yngre Veninde, som søger hendes Raad: »Kære, hvad du end gør, gift dig aldrig med et Geni.« Hun havde den Gang levet sammen med Carlyle i 40 Aar, og i hele den Tid havde hans Adfærd i alt væsentlig været korrekt, hans Karakter uplettet og imedens var hans Berømmelse vokset saa stor som nogens i England og Amerika. Og alligevel befandt hun sig undertiden »som om hun boede i et Galehus«.

Intelligensens Bjærgtoppe er næppe noget hyggeligt Hjem for Folk, der vil leve i Ro og Fred. De, der er blevne velsignede — eller belastede — med den største Begavelse og med ophøjede Missioner er kun sjældent skikkede til at være Livsledsagere.

Denne Isolering tjæner ikke til at fremme en sund, mental Tilstand. Den holder vedkommende udenfor Berøring og Paavirkning af andres Erfaringer og Ideer, og gør tilbøjelig til et ekscentrisk Tankeliv. Den virker ogsaa dybt ind paa Følelseslivet, avler Tungsind, Mistænksomhed overfor Omgivelserne og andet usundt Afkom.

Utvivlsomt er det ogsaa, at den skabende Aands Virksomhed næres og holdes oppe gennem voldsom Sindsbevægelse.

Det er imidlertid ingenlunde Meningen, at der selv om ødelæggende Elementer er tilstede, derfor er Nødvendighed for at sygelige Aandstilstande maa blive Følgen. Ti de vil kunne holdes Stangen, naar blot Betingelserne er tilstede, legemlig Kraft og Sundhed og Karakterstyrke. Er der, som hos Thorvaldsen og Øhlenschläger eller endnu mere hos Goethe, en stærkt udviklet legemlig og aandelig Energi tilstede, har vi fortrinlige Eksempler paa sund Genius. Skorter det derimod enten paa legemlig Sundhed eller paa Karakterstyrke eller i værste Fald paa begge, har vi en Jordbund, hvor patologiske Sindstilstande har den største Udsigt til at udvikle sig — selv bortset fra mulige nedarvede Prædispositioner til Nervesygdomme hos vedkommende.

Som det foran blev paavist, er Verdens ypperste Aander ingenlunde, som man har sagt, jævnlig svagelige Personer, der tidlig lægger sig til at dø; men paa den anden Side er det en almindelig Erfaring, at mange af dem er i høj Grad nervøst modtagelige, noget der særdeles godt kan forenes. En svag Fordøjelse er saaledes en meget hyppig Ledsager af Geniet, saa hyppig, at der endog er bleven gjort et sindrigt Forsøg paa at bevise, at Geniernes Svagheder hovedsagelig skriver sig fra nervøs Dyspepsi[1]).

Det blev fremhævet, at Mod og Energi mer end nogen anden Egenskab er Betingelsen for Geniets Udvikling; kun den, der har et stort Fond af Udholdenhed, naar Storhed. Men det er let forstaaelig, at denne Ævne til taalmodig og ihærdig aandelig Rugen ikke behøver at ledsages af de højere Former af Vilje og Karakterfasthed. Hos geniale Naturer bliver i Reglen al den Energi, der raades over, anvendt til Værkets Forberedelse og Udarbejdelse; derfor kommer de let efter de ensomme, taalmodige Kampe, til at staa viljeløse overfor Livets andre Krav.

Det vil forhaabentlig nu være indlysende, at Genierne i højere Grad end almindelige Mennesker, »diese Fabrikwaare der Natur« kalder Schopenhauer dem, er udsat for de opløsende Kræfter, der lurer rundt omkring. Hvor paradoksalt det end klinger tør man roligt paastaa, at stor skabende Ævne er omtrent uforenelig med en nøjere Tilpasning til Omgivelserne, eller med andre Ord med fuldstændigt Velvære. Den, der aabner Tanken

---

[1]) Madden: Infirmities af Genius.

nye Veje eller finder nye og ædlere Former for det kunstneriske Udtryk, er som en udsendt Rytter, der er et godt Stykke forud for den langsomt fremrykkende intellektuelle Hær, og som netop paa Grund af sit Forspring og sin Mangel paa Forbindelser med Hovedstyrken er mere og særlig udsat. Genius er en sjælden Variant af Menneskenaturen, som kan være skæbnesvanger nok for Individet selv, men som samtidig bærer Slægtens Udvikling fremad.

Forholder dette sig saaledes, vil deraf maaske kunne uddrages en Lære, som mange i Samtiden trænger til at lægge sig paa Sinde: en bedre Forstaaelse og deraf flydende mildere Bedømmelse af Geniernes Svagheder[1]).

---

[1]) Benyttede Kilder: Moreau: Psychologie morbide etc., Sully: Genius and Insanity, Radestock: Genie und Wahnsinn, Maudsley: Responsibility in mental disease.

ALFRED BRAMSEN.

En literær Vandprøve.

Woldemar: Fra Hexernes Tid (Philipsen). Henrik Pontoppidan: Fra Hytterne (Hegel). Axel Steenbuch: Rektor Lassen (Hegel). Fru Elisabeth: Virkelighedsbilleder (Philipsen). V. Røse: Rejsekammeraten (Hegel). Kristofer Kristofersen: Løvsprætt (Hegel). H. Fries-Schwenzen: Prinsessen paa Bolstad (Hegel). Thomas Hermansen: Bygdeliv (Nygaard, Bergen).

Var Kunst Hekseri, Kunstnerne Heksemestre, og man overfor deres Gerning vilde øve samme Fremgangsmaade, som man i tidligere Tider anvendte paa de for Troldskab mistænkte Personer og Ting: kaste dem i Vandet, saa vilde af de otte i Overskriften nævnte, nylig udkomne Bøger de fem øjeblikkelig synke til Bunds: de har intet med Kunstens Trylleri at gøre. Af de tilovers blevne tre vilde den ene forsvinde under Vandskorpen, endnu medens man anstillede Prøven, kun to vilde blive paa Overfladen, og i Solens Skin langsomt flyde over imod Literaturens Mark, hvor saa et højstæret Publikum vel vilde staa rede til at brænde dem in majorem gloriam dei. De har nemlig begaaet den afskylige Forbrydelse at gengive selve de Indtryk, Forfatterne har modtaget i Stedet for ved en Omsætning af dem virke til Gunst for »Humaniteten«, »Sædeligheden" »Skønhedsfordringen« og »bestandig Borgerligheden«.

Kunst anses imidlertid nu om Stunder under højmaals Tale ikke for Hekseri, Vandprøven tænker man ikke paa at anstille, og de otte Bøger vil med de andre samtidig udgivne blive spredt rundt om til Redaktioner, i Læsetasker og paa Familjehylder i broderlig Forening. Man vil kalde en for god, en anden for daarlig, Anmælderne vil afgive deres uforgribelige Meninger om dem, et Par af Bøgerne vil volde Forargelse hos de spidsborgerlige Naturer, de fleste vil fremkalde haarde Ord i Landets faa Kunstnerkredse, og Sommerens Varmetaager vil lægge sig over dem alle. Til Efteraaret er denne Aarets første literære Afgrøde fortæret og glemt.

Vil det gaa saaledes?

Ja med de fem eller seks af Bøgerne.

Det vil vise sig, at Kunst alligevel i al Hemmelighed anses for Hekseri, og at Menneskene endnu fremdeles ikke har andet Middel til at kende Troldmanden fra den almindelige Mikkel, der gør ham Kunsten efter, end en rent mekanisk anstillet Prøve. Man ryster Bøgernes Indhold ud i de for Haanden værende Hjærnekister, lader det staa Sommeren (henholdsvis Vinteren eller Aaret, endog flere Aar) over, og hvad der i den Tid ikke er sunket uhjælpelig til Bunds, men endnu lever i det Lag af Hjærneceller, der har med Tanker, Følelser og Viljesytringer at gøre, det er man tilbøjelig til at indrømme Navn af Kunst. — Man er kommen saa vidt, at den, der kan hekse, sættes i højere Rang end den, der intet formaar i saa Henseende. – Og det Nederlag, den enkelte Forfatter kan have lidt ved Anmældernes hurtige Retsforfølgning, saa vel som den Sejer, han kan have vundet, staar ofte ikke i nogen som helst Forbindelse med Udfaldet af denne Tidsprøve, der er traadt i Stedet for Vandprøven.

Men denne sidste var dog nemmere.

Efterfølgende Anmældelse er et Forsøg paa en Prøve af den nemmere Art.

Det er Pontoppidan og Woldemar, der holder sig oppe, de andre drukner. Af disse sidste er det igen Hermansen fra Bergen, der længst formaar at kæmpe for Livet.

Han har begaaet en besynderlig Fejl. Det synes ikke at have været ham klart, at Kunst er Meddelelse, og at Sagen ikke er afgjort med, at han har set og husket og skrevet adskillige Ting op. Det gælder om at fortælle.

Hr. Hermansen har ladet sine Optegnelser trykke, og det kan jo være behageligt for ham selv, særlig hvis hans Haandskrift ikke er tydelig, men for Læserne har det ikke stort at sige, fordi der i disse Optegnelser ikke staar synderlig mere, end der t. Eks. er at finde i en eller anden af en Historiker udgiven Regnskabsbog. Det er ikke enhver givet at kunne opføre i Tankerne en forhistorisk Bygnings Ydre og Indre blot ved at faa forelagt en, maaske tilmed, mangelfuld Liste over Udgiftsposterne til Bygningen, og paa samme Maade lærer man ikke et Bygdeliv at kende, fordi man faar Stumper og Stykker af nogle i Bygden forefaldne

Samtaler at læse. Og mere har Hr. Hermansen ikke givet. Det er Anvendelsen, der mangler, Udførelsen, Fortællingen, med andre Ord, det, der skulde gøre »Bygdeliv« til en Bog, hvori der virkelig fandtes Liv. Der er ikke givet Liv til noget i Bygden. De gjorte Iagttagelser er lagt Side om Side som Brikkerne i en Dominoæske, og saa er Brikkernes Antal oven i Købet ikke mere end en halv Snes. Der skal en Del Selvfølelse til for at sende en saadan Bog ud i Verden med det omfattende Navn »Bygdeliv«.

Paa den anden Side er det umiskendeligt, at denne Opsamling af Stof er udført med kunstnerisk Ævne. Fraregnet nogle fæle Ord til Betegnelse af Naturstemninger, er der Koldblodighed og nøjagtig Knaphed over det nedskrevne, og der er Karakter i det. Sat ind paa sin Plads vil det kunne bruges i Kunstens Tjæneste. Men egenlig skarpsynet synes Hr. Hermansen ikke at være; der mangler overalt de Træk i Iagttagelserne, som skulde gøre dem betydelige. Naar imidlertid en Gang Udgiveren af »Bygdeliv« kan bekvemme sig til at tage fat paa selve den Opgave, hvortil han har gjort Studier, vil han formodentlig skabe sig et Navn. Med Snak og Tomhed vil han under alle Omstændigheder ikke behøve at begynde.

Men hvad skal man sige om Hr. Axel Stenbuch, der skriver en lang Bog om de to Ting, at Pigebørn bør være frejdige og de gamle Fædre ikke løgnagtig liberale. Der findes ikke et eneste virkelig overført Træk i hans »Rektor Lassen«. Der er en Del af Forfatterens Sindsretning, en vis forhaabningsfuld Demokratisme, at spore i Bogen, og saa lutter fortegnede og umulige Optrin. Det er kedelig Læsning, fordi det er Digt og Alvor, hvor det skulde være Kunst og Løjer. Man tænke sig »Den bestandig broderlige Forenings« Skæbne i en lille bitte Købstad behandlet, som var dette i og for sig et vigtigt Anliggende.

Saa har Hr. Røse med »Rejsekammeraten« mere Krav paa at blive regnet blandt Kunstnerne. Det er en Æventyrdigtning i Drachmannsk Manèr ɔ: en Efterdigtning af et af H. C. Andersens Æventyr. Han kan undertiden skrive Vers, som kan læses, f. Eks.:

Lad andre gaa i Kirke kun
og høre Præsten præke
og tage sig en Kirkeblund
paa Dagens travle Virkestund
imellem fire Vægge:

Jeg vanker til den Birkelund,
hvor hvide Stammer staar som stærke Piller;
der hører jeg en Præken sund,
talt af Vorherres egen Mund,
i Droslens og i Nattergalens Triller.

Men der er for mange i samme Rytmegang paa de 239 Sider, hvoraf Bogen bestaar, og dertil en Vrimmel af Ord, som ikke paa nogen Maade danner Vers. Hr. Røse behager sig i en bugnende Svada uden Ynde eller Poesi. Det meste er et Triptrap, som Drachmann, Ibsen, Bjørnson og adskillige andre har gjort meget bedre, og hvad værre er: der synes ikke at være en eneste førstehaands Stemning i det alt sammen. Man kan slaa op i Bogen, hvor man vil, aldrig er der et Udtryk eller en Tanke, som binder. Man har bestandig læst noget lignende før. Og selve Æmnet skal heller ikke fange Opmærksomheden: en ung Mand har drømt om en Falkeprinsesse (sic) og vil ud i Verden for at vinde hende. Efter forskellige Fata og Anfægtelser, som hundrede Gange har været skildret før, sætter han saa tilsidst Livet ind paa den overmaade tomme Opgave at blive en underdejlig, men højst umoralsk Prinsesses Mand. Hvad det er, der i denne Levning fra de gamle Mandfolkeforestillinger om, at man praler nok saa godt med i sit Eje at have en smuk Kvinde som en dito Hest og Sabel, endnu fremdeles kan faa Pennene paa Gang, er det næppe Umagen værd at undersøge. Noget egentlig »sædeligt« synes der ikke at ligge til Grund for denne nye Begejstring for den kvindelige Skønhed. Ikke desto mindre paakalder den unge Mand i »Rejsekammeraten« Gudfader »for Jesu, din Kærligheds Skyld«, da han ved et Tryllemiddel forsøger at faa Prinsessen gjort skikkelig. Elsket Utysket har han lige fra det Øjeblik han saa hende.

Du er skøn i din Vrede og herlig i din Harm. —
Jeg skal vugge dig, jeg skal vugge dig saa trygt i min Arm,
Jeg skal bære dig saa højt over Vejens Stene.
at intet skal støde din Fod,
jeg skal kranse dig med Blomster og grønne Grene —
Du er skøn! — Guds hellige Blod!

siger han til hende, umiddelbart efter at hun har plejet Omgang med en Trold og for sin Fornøjelses Skyld taget Livet af alle sine Friere. — Det er underlige Mandfolk, der skrives Vers om nu for Tiden.

Hr. Røses Rejsekammerat er kommen for sent, »Der var engang —«, »Prinsessen og det halve Kongerige« o. s. v. er uheldigvis gaaet forud. Bogen falder til Bunds uden Virkning.

Og ned paa den vil den pseudonyme Fries-Schwenzens »Prinsessen paa Bolstad« dale. Den har sit Æmne fra Hardanger, og Forfatteren skriver en Mellemting mellem Dansk og Norsk. Helt gal er Bogen ikke, for saa vidt nemlig Forfatteren efter Ævne stræber at gøre den Forfører, der optræder, til et Menneske, og ikke til en Djævel, og i Skildringen af et norsk Bondebryllup faar listet en Stemning ind, som i Mangel af bedre nogenlunde kan svare til Virkeligheden. Men Bogen synder i hver Linje ved sit uægte Foredrag. Damer og Herrer og Bondepiger taler og føler i en Stil, som aldrig har været kendt i Norge, og som Hr. Fries-Schwenzen heller ikke selv vil kunne bruge, naar han ikke netop har Pennen i Haanden og sætter sig til at transponere smaa Erindringer og Læsefrugter, i hvilke sidste Bjørnsonsk Unatur og Jon Poulsen indgaar i en ingenlunde behagelig Blanding. Den vel udviklede Bondepige Marit — det er Prinsessen paa Bolstad — fejrer sin frie Kærligheds Brudenat som en Dame i en af Victor Cherbuliez' Romaner. Hun og Løjtnant Fridtjof er kommet op paa Sæteren. »Over Fjældene paa den anden Side af Fjorden laa Fonnen i Glød. Nuternes Toppe skinnede som Fakler rundt omkring dem, men nedenfor laa alt i kold, blaaviolet Skygge .... Og medens Blikket svævede ud over Fjord og Fjæld, fulgte Tanker og Længsler. Som trætte Fugle hvilede de ud paa en Tinde og svang sig saa opad, stadig høiere, — indtil ogsaa de svømmede ud og forsvandt i en Lysdrøm, gylden og skøn«. Dette er godt, hvis Bogen var skreven for at sætte unge Sypigers Hjærter i Brand, ellers duer det ikke; der er nemlig ikke Mening deri. »Marits Blik hang ved hans Læber, som ventede hun af ham at høre sine egne Tanker klædte i Ord. Han læste Begejstring i dette stumme og dog saa talende Blik, og .... som om han pludselig troede at have læst hendes Tanker, udbrød han: »Ja Marit, i dette store, tavse Gudshus, i dette hellige Bryllupstempel vil vi indgaa vor Pagt, idet vi frigør os for alle de Baand og Skranker, der hist nede under Skraal og Skrig, under Drik og Svir stempler en Brudenat til en Bryllupsnat: Se Marit!« sagde han og pegte op mod de glødende Nuter og Tinder, »Vorherre har selv tændt vore Brudelys hist oppe i det høje Kor!«« Hvis det er paa den Maade man daarer Bondepiger i Norge, vil vore Per Nilener ikke have Fremgang, naar de kommer der op. Men denne Marit er ogsaa enestaaende. En almindelig Sæterjente vil ikke gøre de Omstændigheder, naar hun gemmer sig for Natten med sin Kæreste.

Bogens Indhold er en Drøm, dens Form et ret rask Dilettanteri.

Kristofer Kristofersen, der i Fjor udgav en Fortælling fuld af Kraft og Friskhed, »Vaardise«, har i Aar ved at omskrive sin Bog og kalde den »Løvsprætt« været uheldig. Man læser Side op og Side ned og lærer ikke et Menneske at kende. Der nævnes en Del Navne, og der refereres nogle Møder, og lige kloge er vi, Forfatteren har paa drillende Maade ladet sig alt det slippe ud af Hænde, som skulde være skildret. Hvad enten vi er i Byen eller paa Landet, og hvad enten det er Forfatteren selv, der beretter, eller han lader sine Figurer optræde talende, faar vi aldrig i Virkeligheden fat i de Forhold, der omtales. Der er noget der hedder at male uldent, og man er fristet til at overføre Betegnelsen paa »Løvsprætt«. Foredraget flosser ud over alt, og der lægger sig ligesom en Taage mellem Fortælleren og Læseren. Det synes at være Politiken, som gør det. Forfatteren er bleven staaende ved at skildre den nye Tingenes Tilstand i Norge, efter at Venstre er kommen til Magten. Han peger paa ikke faa Brøstfældigheder, og saa lader han os forstaa, at det muligvis kan blive bedre, hvis Folket vilde lytte til en Mængde Niels Bergmanner, der maa antages i al Almindelighed at nære fritænkerske og »radikale« Anskuelser og at være Tilhængere af Afholdssagen. Men hvem og hvad Niels Bergmann i Grunden er udenfor sit offentlige Virke, hvad Præsten er foruden at være en fredsommelig Mand, hvilke kvindelige Muligheder Datteren rummer, den viljeløse Skogtveits Personlighed o. s. v. o. s. v. alt dette forbliver ganske utydeligt. Det Indtryk man modtager af en Bygds og en Bys politiske Umodenhed, kunde man have faaet bedre ved nogle Avisartikler, og det, »Fortællingen« skulde give mere, udebliver.

Hr. Kristofersen er løbet for dristig paa efter sit første Held. Han har glemt, at der maa gaa megen Angest forud, før Mennesker kommer til Verden. Det var ikke de virkelige Fødselsveer, der pinte ham til at skrive »Løvsprætt«.

Blandt de tre Noveller, Fru Elisabeth har udgivet under det noget misvisende Navn »Virkelighedsbilleder«, er den første, »En Overgangsform«, den bedste. Den gengiver paa ret livlig Maade en Del Stemninger med tilhørende Ytringer hos et uelskværdigt, tyveaars Pigebarn, der bilder sig ind at hylde moderne Anskuelser. Da det eneste moderne ved hende imidlertid indskrænker sig til, at hun i Svømmedragt sætter sig paa en Sten i

Vandet nær ved Land og viser sin Kæreste og en Ven af ham sine lyserøde Ben og Fødder, og dette ikke er moderne, saa synes Navnet »En Overgangsform« — hvis dermed skal forstaas noget for Nutiden typisk — at være uheldig valgt. Den omtalte Olivia er simpelthen en sent udviklet lille Frøken med alle de Uvaner, som fra Arilds Tid har klæbet ved en særegen Slags kvindelige Gemyter i en bestemt Periode af deres Liv, og som under hensigtsmæssig Behandling kan fjærnes, og Forfatterinden har ikke uden Held samlet nogle Smaaoptrin sammen, der maler Pigebarnets Væsen. Det bedste, der siges om hende, er, at »Olivia havde ingen Angest for Scener«. I denne korte Sætning er samlet hendes Uskønheds Art og Metode, man har der faaet hendes Mundraphed og ufine Følelsesliv sikkert nok betegnet, til i de direkte anførte Ord at kunne høre Tonen. Novellen er i sin lidt fordringsfulde Ubetydelighed ikke daarlig, men der er ikke Tale om, at den skulde kunne redde Samlingen fra den Hvile paa Vandets Bund, som er de ikke af Kunsten baarne Arbejder forbeholdt.

»Uheldig«, den sidste Novelle i Bogen, er et lille Monstrum. Utvivlsomt har Forfatterinden hørt, at Byen hedder Snærpe, men hvor den snærper hen, har hun ikke villet fortælle. Novellen er Digt, i Stedet for at den kunde have haft følgende Indhold: En i Sind og Skind ynkelig provinsiel Student har fra tidlig Tid ødelagt sig ved den Art Erotik paa egen Haand, der fremmes i det moderne Samfund som i et Drivhus. Han er tilsidst ude af Stand til at faa samlet Indholdet af selv den tarveligste Lærebog i sit Hoved, og han falder Gang efter Gang igennem til første Del at sin Eksamen. I en Slags halvfjollet Skræk for sin brutale Fader foregiver han, da han falder for tredje eller fjærde Gang, at han er bestaaet og ender med tilsidst halvvejs selv at tro derpaa. Han træder i alt Fald ogsaa blandt Kammeraterne op, som om denne Bum var passeret. Da Sandheden saa kommer for en Dag, lister han sig bort fra København og forsvinder. Der anstilles Efterforskninger, men man finder ham ikke. En Gang nogle Maaneder efter hans Forsvinden — det er nu blevet Vinter — er man ham tæt paa Sporet. Politiet har nemlig indfanget et Fruentimmer, som har forladt Ladegaarden og i nogen Tid haft Ophold ude i et af Høhusene i Dyrehaven, og da man lægger en Del Fotografier for hende, for at hun skal angive, om hun paa sine Ture har stødt paa en som Tyv eftersporet Person, hvis Billede er i Bunken, standser hun ved et Billede af Studenten.

Ham kender hun godt. Han har boet sammen med hende en otte Dages Tid i Dyrehaven. Saa sendes der en lille Trup ud i Skoven, anført af Fruentimmeret. Hun viser de Veje og Stier, som hun og han benyttede, naar de om Aftenen listede sig ned i Taarbæk for at købe en Smule Mad — i de sidste Dage var det bestandig hende, som maatte af Sted, for Studenten havde kun én Støvle, den anden havde han mistet i en Mose —, og af og til var det Studenten, der betalte, hvor nødig han end vilde, men oftere var det hende. Saa kommer man til Høhuset. Fruentimmeret peger op paa Stænget, hvor der er dannet en Hule i Høet. »Der er han!« En Mand kryber op og stikker Armen ind. Der er varmt i Høet som efter et menneskeligt Legeme, der umiddelbart forinden har forladt dette Leje, og der er Efterladenskaber, som ikke lader nogen Tvivl tilbage om, at Stedet har tjænt et Menneske til Ophold. Men Flygtningen selv er ikke til at opdage. Dyrehaven bliver gennemsøgt paa Kryds og Tværs, Vagtposter udstillet alt forgæves, Studenten bliver ikke funden. Saa ud paa Foraaret da man er ved at tømme Høhuset, støder man paa hans Lig. Han havde ganske rigtig siddet sammenkrøben der oppe i Høstængets Hule, da man var der, men da han hørte Folk, som søgte efter ham, maa han have skudt sig saa langt tilbage som mulig. Han er derved kommen ind over en Utæthed mellem Høet og Væggen, er gleden baglænds ned, har ikke kunnet redde sig op igen, er bleven kvalt, og ved Legemets Vægt er Ligets Hals langsomt bleven knækket. Da man fandt Liget, var det stivfrosset, og Ansigt og Hænder var halvt opædt af Rotter.

Ud af denne Tragedie laver Fru Elisabeth sin »Uheldig«. Fyren, der hos hende er Søn af en Herredsfoged i Jylland, er en svagelig Drømmer, som ikke kan bekvemme sig til at gaa op til sin Eksamen, og da han saa kaldes til sin Moders Dødsleje, siger han fór hendes Freds Skyld, at han er bestaaet med bedste Karakter. Han drømmer videre et Par Aar, skriver Vers og er mismodig, fordi ingen synes om ham, og da hans Familje endelig faar at vide, hvorledes det hænger sammen med ham, tager han med en Pistol i Lommen op i det nordlige Sjælland. »Der, i en af de tætteste Skove — der skulde det ske«. »Fra Stationen gik han ad en Sti, som førte langs med Marken ind i Skoven. I bløde, brogede Rundinger laa den der med Sol paa de brunrøde Kroner, med Engens grønne Tæppe for sin Fod. En Farvepragt var der, som han, Hedebarnet (!), aldrig havde set Mage til. Tæt ved den

mørke Ædelgran stod Birken gulnet fra Top til Taa, uden at en Flig af dens lette Bladedragt var bragt i Uorden. Kastanjetræets Løv var kobberrødt — et Træ fra Æventyrets Land — men Hylden havde endnu sit dybe, grønne Løv, og tætte Klasser af sortrøde Bær. Brombærranken kravlede med sine takkede Blade hen over de mangefarvede Bregner, hvor den skarlagenrøde, gulplettede Fluesvamp skød op som en mystisk Blomst fra Underverdenen« o. s v. o. s. v., en net Stil, hvor det drejer sig om at følge en paa Vej, der fra Hestemøllestræde er taget ud i Skoven med en Pistol i Lommen for at skyde sig. Han bliver imidlertid saa greben af al denne Skønhed, at han beslutter at opsætte sit Forehavende. Han lejer sig ind i et pænt lille Hus med Grønkaal og Rosentræer, Tøj til Tørring, Høns og Duer, to Smaapiger og en Kattekilling, og slutter der Venskab med den fjortenaars Inger, som har Tæring, og skal dø, »naar Bladene falder«. Hende fortæller han Historier ude i Granskoven, og med hende taler han om et muligt Liv efter Døden, og trykker ved given Lejlighed »sine Læber mod den bløde Barnemund«. Det er meget rørende. Og da hun dør — »lød der et Skud ude i Skoven«. »Hans Lig blev lagt i det lille Kammer ved Siden af Ingers. Et hvidt Tørklæde blev bredt over det knuste Hoved.«

Med lidt god Vilje kan et Fruentimmer fra Ladegaarden og Rotter, som æder af et Lig, blive baade til et Barn med himmelsk Tæring og til et hvidt Klæde.

Men hvorfor Fru Elisabeth netop har kaldt sine Noveller »Virkelighedsbilleder«, er ikke at let at gætte.

Det var de Bøger, som Vandprøven satte udenfor Kunstens Rige. Men dermed skal paa ingen Maade være sagt, at de ikke fortjæner at læses. Tvært imod de egner sig alle til at læses, endog til at læses højt. Efter Nydelsen af dem vil der ikkė følge nogen som helst æstetisk eller moralsk Klavappelse. For »Prinsessen paa Bolstad« skal man ikke være bange. Dels gaar det hele overmaade net til, som man vil erindre — der var nogle solbeskinnede Bjærgtinder, der i høj Grad tog Opmærksomheden fangen —, og dels lader Forfatteren den forføreriske Løjtnant ynkelig omkomme umiddelbart efter Syndens Begaaelse. Og naar alt kommer til alt, saa var det jo dog kun en Bondepige. Havde det været en Dame, sligt var overgaaet, saa — Gud bevares!

Hvad »Bygdeliv« angaar, maa man være forberedt paa, at

den er lidt vanskelig at læse. Nedskriveren har nemlig fulgt den forunderlige Fremgangsmaade at sætte Angivelsen af den, der taler, i en Parentes efter det eller de første Ord i det, der bliver sagt. Det kommer t. Eks. til at tage sig saaledes ud:

„Holder De (den flotte Herre til den blegrøde) af at være i baad — frøken?“

„Ja saa uhyre; naar de bare ikke seiler, for da er jeg saa gruelig ræd“.

„Jeg (den graa) er ikke det ringeste ræd for at seile. Ifjor var jeg .... sammen med den væmmelige frøken Møller – Du ved.“

„Isch!“ (den blegrøde).

„Og vil De tro, (den graa til den flotte herre) at det blæste saa, at osv.

Man kan næppe kalde denne Form for en heldig Opfindelse. Under alle Omstændigheder har det voldt mig Besvær ved Læsningen, og jeg antager, at det vil gaa andre ligesaa. Naar Hr. Hermansen ad Aare begynder at skrive for andre, gør han sikkert bedst i at rette paa dette.

Der staar tilbage at omtale de to Bøger, som ved denne Lejlighed er drevet ind paa Literaturens Mark.

Woldemars »Fra Hexernes Tid« er noget helt særegent. Det er en Samling opdigtede Beretninger fra det syttende og Begyndelsen af det attende Aarhundrede, skrevet i Datidens Sprog og med Datidens Bogstavering. Det lille Bind er udstyret nogenlunde i Stil med Indholdet, og fra man tager Bogen i Haanden, til man lægger den udlæst bort, kan man holdes i Indbildning om, at man virkelig har Optegnelser for sig, der tæller indtil halvtredje hundrede Aar paa Bagen. Fra det historisk givne afviges der, saa vidt jeg formaar at dømme, kun i den lille Ting, at der her bruges en ensartet Retskrivning. De Herrer Haandskriftforfattere og Udgivere fra hine Dage tog det ikke nøje med deres s'er og z'er og f'er og p'er o. s. v., de strøede dem ud med rund Haand, hvor det kunde træffe sig, og det samme Ord fremtraadte ofte i højst forskellig Paaklædning blot med et Mellemrum af faa Linjer. Men der var ganske vist ogsaa dem, der formaaede at gennemføre en bestemt Skrivemaade.

Det er imidlertid ikke den nøjeregnende Iagttagelse af hele det udvortes Udstyr, som gør denne Bog til et Kunstværk, det er Forfatterens Ævne til inde fra at male Billeder af Tiden. Han har lagt sine Beretninger i Munden paa en Degn, en Skriver, en Toldforvalter, en Badskær, en Rektor og, ved Genfortælling, paa en

Køgemester, og det er udelukkende igennem disse Menneskers Tænke- og Udtryksmaade vi faar de Tildragelser at se, som antages at have sat Fortællernes Sind i Bevægelse. Woldemar er en Poet, paa hvem forskelligt historisk Stof har gjort samme Indtryk, som Stumper af det levende Liv har gjort det paa Fæller af ham. Han ejer sin Viden om, hvorledes Kgl. Maysts. Tolder Søffren Powelsen maatte opfatte, »woris Vicepastor, Herr Niels«, med samme fortrolige Forvisning og Klarhed, som t. Eks. Schandorph kendte Vognmandskarlens Tankegang, da han lod ham fortælle sit Levnedsløb paa Kirkegaarden. Og han bruger en lignende Fremgangsmaade ved Fremstillingen af sin Viden. I lange Øjeblikke ligesom snævrer han sin Hjærne ind. Han véd i den Tid det tager ham at nedskrive »Dend brølendis Bassune« — der tilligemed »Hexerne« og »Skielmen« danner det betydeligste af Bogens Indhold — kun det, som Søffren Powelsen vidste, og skulde der smutte Fnug af Følelser og Tankebakterier fra det attende og nittende Aarhundrede ind i de nedskrevne Ord, kaster han dem paa Ilden, til Syttenaarhundredets Tolderforestillinger i deres Renhed kan lægges i Trykken og forsendes uden senere at bedærves. Naturligvis tør jeg ikke indestaa for, at ikke særlig fint mærkende Iagttagere endnu skulde kunne finde en Flis hist og en her af Anakronismer, men utvivlsomt er det, at ægtere Menneskefremstilling paa disse Vilkaar findes der ikke i vor Literatur. Vi har af »historiske« Digterværker snart sagt saa mange, som der er Dage i et ondt Aar, de er mod Woldemars Digtning for Kulisser at regne mod Løvværk — »Marie Grubbe« og »En Landsbydegns Dagbog« ene undtagne.

Imod den nævnte Vognmandskarls Tilforladelighed kunde anføres, at saaledes ordnet og saa udførligt har han ikke fortalt sit Levned, og paa samme Maade vilde der imod nogle af Woldemars Beretninger kunne indvendes, at saa anskueligt har vedkommende ikke kunnet skrive — den Kunst er først opstaaet i Danmark et Par Hundredaar senere —. Men med denne Indvending skal man være forsigtig; den har i sin brutale Anvendelse ikke meget mere paa sig end Klagen over, at der ikke er fire Vægge at se af en Stue paa Scenen.

I en Hovedsum er det Hjærternes utrolige Haardhed hos vore protestantiske Forfædre, som Woldemar i al Tysthed har malet. Man har Hjærteondt, medens man læser om de Forholdsregler, der den Gang »selvfølgelig« blev truffet imod dem, der

forsaa sig mod Lovgivningens Vanvittigheder. Nærmere betegnet er det den fuldkomne Mangel paa Medfølelse hos Datidens hele eller halve »Honoratiores«, der stiger som en ond Lugt op fra disse i Ordets gode Forstand følte Skildringer. Den, det den Gang gik galt, ham gik det galt, og ingen faldt paa at blande sig deri. Det kunde jo muligvis da gaa en selv galt. Kun Skøgen (i »Skielmen«) tænker paa at yde den Hjælp, som skal til at blive Rakkerens Dreng.

Nede fra var det, at de Følelser trængte frem, som i »Humanitetens Tidsalder« knæsattes af Samfundets Pænemænd.

Helt anderledes end Woldemar er Pontoppidan gaaet til Værks. I sin ypperlige lille Bog »Fra Hytterne« er det ham selv, der fortæller. Det er ham, Forfatteren, vi har at holde os til, han digter sig ikke ind i nogen Slags Tredjemand. Og vi er vel fornøjet, som han har ordnet det for os. Tingene staar med Omrids som paa en Junidag med Nordenvind og i de samme klart mættede Farver. Det er seks Smaafortællinger fra Nordsjælland, og de er tydelige alle, som kun den gode Kunst gør tydelig.

Man støder jævnlig paa et eller andet Tvivlsmaal om hvad Kunst egenlig er for noget. I Mangel af en lærdere Forklaring kunde man vælge den, at det er den tydelige Fremstilling af det som nyt følte Æmne. Det er netop Mangel paa Tydelighed, som er Hovedgrunden til, at de seks i denne Artikel først omtalte Værker maa gaa til Bunds, man slider forgæves med at faa fat i hvad det er, de vil vise. Pontoppidan ævner at fortælle det, han har set, paa en saadan Maade, at Tingene lever op om ham med den samme Værdi omtrent, som de har haft for ham selv. Han dyrker her i »Fra Hytterne« Fortællekunstens Urform, den ligefremme (egentlig mundtlige) Meddelelse, som en Mester. Da han i forrige Efteraar havde givet sig i Lag med den langt senere opkomne Kunstform, den opdigtede Fortælling — en, han i øvrigt tidligere med Held har dyrket —, svigtede Stadet ham, han blev usand og i høj Grad utydelig. Han kan tage sig dette Uheld let. Naar man har »Fra Hytterne« i Baghaanden, kan man uden at blive fattigere give de dumme Guder »Mimoser«.

Det er sikkert, at den højeste Virkning naar Pontoppidan ikke. Dertil holder han sig for meget til den blot udvendige Side af Tingene. Han har ikke følt Trang til at meddele synderligt af de klare eller uklare, hurtige eller langsomme sjælelige Rørelser,

der i Landsbyen følger med de Begivenheder, vi ser. Lad være, at de saakaldte psykologiske Indkig altid maa bero paa Skøn og Gætning, hvor der da ikke foreligger positive Bekendelser, givet er det dog, at først naar en Forfatter vover sig til denne Gætning, og den faar Livagtighedens Præg, gør han det stærkeste Indtryk. Menneskene har nu en Gang for alle faaet en aldrig mættet Hang til at lære det at kende, som de ikke ser.

Men hvorledes det nu end forholder sig med den »højeste« Virkning, saa er der i hver enkelt af Fortællingerne i »Fra Hytterne« givet Læseverdenen noget i sin Slags udmærket. Det særegne ynglingekønne og mandsbidende Lune, som i paafaldende Grad prægede de første Ting, Pontoppidan sendte ud i Verden, er her blevet afløst af en frisk Alvorlighed, hvori der nu og da blinker Vendinger fra de unge Dage. Bedst synes mig »Et Grundskud« at være lykkedes. Den er saa fast i Støbningen. Man læser om Husmandsfamiljens Gris — det er om dette »Familjemedlem« at Historien drejer sig — næsten med samme Interesse som den, hvormed det omfattes af selve Grisens Ejer, Kresten Jakob Doller og hans »ørekørte« Kone Sidse Marie. Dens Død er et Slag af Skæbnen, der rammer omtrent saa haardt som en Kiellandsk Beretning om en Fallit. Men enhver Linje i Bogen er god. Kun de første Sider af »Knokkelmanden« falder ud af Tonen. Hvad skal det Stænk af Romantik til, som her har gemt sig i Skildringen af de to fremmede i »Boelfolkets Paradis« (!)? Tingen er jo gaaet lige saa haandfast for sig som alt andet i vort vel befolkede Fædreland. Et Par Indflytterfolk køber en Husmandslod, som de dyrker med særlig Iver og Held, de holder sig for sig selv, afsides som de bor, deraf opstaar der intet Æventyr i Landsbyen, om end muligvis nogen Sladder. De er vel kendte, og da de ikke bryder Landsens Skik, er der ingen, der falder paa at undre sig over deres Levemaade. At de to sætter sig sammen i Kirken turde være et af de faa Paahit, Pontoppidan har tilladt sig i denne Bog.

Foraarets Høst var 240 Sider Kunst fordelt paa to Arbejder. Det er i et Kulturland som Danmark ikke overvældende meget.

E. Skram.

Harald Høffding: Etik.

En Fremstilling af de etiske Principer og deres Anvendelse paa de vigtigste Livsforhold. 1887.

»Hvad skal vi med en Etik?« — det er et Udbrud, der sagtens ofte vil møde denne Bog i den moderne, ikke-kristelige Læsekreds, hvortil den nærmest maa vende sig. »Nu har vi jo kastet de metafysiske Forestillinger over Bord, og vi er enige om, at vore Handlinger er Produkter af vore Følelser og Tanker og disse igen frembragt af de arvede Anlæg og det Liv, vi har levet. Selv om jeg kunde undgaa Straf, slaar jeg ikke ihjæl, simpelthen fordi jeg lider ved andres Lidelse. Vil du indvirke paa min Handlemaade, saa bibring mig de Forestillinger og Følelser, der har vist sig at lede til de Handlinger, du vil fremkalde. Men hvad mer? Hvortil dette System og denne Kvasividenskab, bygget over den simple Ting, at du ønsker, vi skal handle saa eller saa? Til syvende og sidst kan du dog ikke forklare, hvorfor du føler Lyst ved det du ønsker. Og hvorledes faa vi Plads for Begreber som Morallov, Samvittighed og Anger?«

Prof. Høffding forsøger i den første Del af Bogen: »Etikens Forudsætninger« at bygge etiske Principer op paa rent menneskeligt Grundlag, ad rent videnskabelig Vej — uden at ty til Aabenbaring eller »sædelige Postulater«.

Du vil lægge Mærke til — siger han, om end i en mere systematisk stræng Stil — at du som vi andre vurderer de menneskelige Handlinger som gode og onde — eller hvad du nu vil kalde det. Dette almenmenneskelige Faktum, som man ikke vil benægte, er mit Udgangspunkt. Denne Vurdering forudsætter kun, at jeg har et Formaal, efter Forholdet til hvilket jeg maaler Handlingerne; og et Formaal sættes kun, fordi der føles Lyst ved

dets Virkeliggørelse. Saa længe Menneskene sætte sig Formaal, vil de vurdere Handlingerne. — Men nu viser det sig snart, at en Handling, jeg før billigede, misbilliger jeg maaske nu, og at vi ofte overfor Handlinger staa tvivlraadige om vi skal billige eller ej. Derfor søger jeg et sidste fælles Formaal, der helt ud tilfredsstiller min Natur, og søger ud fra dette at nedlede en overensstemmende konsekvent Vurdering af Kendsgerningerne. — Det Formaal, jeg saaledes kommer til at sætte, og som altsaa bliver Maalestokken for den etiske Vurdering, kan jeg hverken etisk begrunde, da det jo netop selv er Principet for den etiske Begrundelse, ej heller vilkaarlig eller ad logisk Ræsonneren paadutte mig selv eller andre; det er selve den psykologisk historiske Udvikling, der maa føre til at opstille det. — Og her kan nu tænkes forskellige Standpunkter af foreløbig Afslutning, der altsaa hvert for sig kan være Grundlag for et selvstændigt etisk Princip. Det kunde tænkes, at et Menneskes Følelser kun svarede til og angik Øjeblikkets Tilstand; for et saadant Standpunkt maatte Formaalet blive den øjeblikkelige Lyst, og for saa vidt man kunde tale om Vurdering (og hvorfor vil Forf. egentlig ikke det?), vilde godt og ondt simpelthen betyde Lyst og Smerte. Men Livet fører straks udover dette »Øjeblikkets Suverænitets« Stadie: Erindring og Forventning knytter Momenterne sammen, og — i alt Fald i Besindelsens Stunder — bestemmes mine Følelser ved Livshelhedens Tarv. Dette sidste bliver for den fuldkomne Individualist Formaalet og Principet for hans Vurderinger. Ogsaa herud over fører imidlertid Livet. Med tusende Traade binder de sympatiske Følelser den enkelte til Slægten. Og hvor Sympatien naar sin fulde Renhed, opstaar Ideen om den fælles Menneskehed; dens Tarv bestemmer Følelsen og bliver Formaalet; og Principet for den etiske Vurdering bliver: »Saa stor Velfærd og Fremgang for saa mange bevidste Væsener som mulig.« Vor Tænkning, der altid fører ud over de andre Holdepunkter, finder først her Hvile, først her et holdbart Grundlag og et Princip for en Etik.

Jeg haaber her at have grebet og gengivet det væsentligste i Forf.s Tankegang. Det betydningsfulde ny i denne forekommer mig at være den slaaende Udvikling af det halsløse i logisk og etisk at ville begrunde selve Etikens Princip. Hvor megen Uklarhed og hvor mange Postulater har der ikke været netop paa dette Punkt! ikke blot fra d e r e s Side, der i Moralloven og dens Forskrifter saa noget Menneskeslægten oprindeligt og medfødt; men

ogsaa hos Empirikerne. I Stedet derfor viser Forf., at ethvert Vurderingsprincip, ligesom Erkendelsens Principer, hviler paa subjektive Forudsætninger; at Etiken dog kan naa en vis Almengyldighed, beror paa, at den kan vise, hvorledes dens subjektive Grundlag, langtfra at svæve i Luften, er noget fællesmenneskeligt, noget, Udviklingen nødvendig fører til.

Alligevel forekommer der mig at være et Spring i denne Udvikling, om end ikke noget Hul i selve Tankegangen. Spørgeren, der først havde Ordet, giver nemlig ikke tabt:

»Jeg ved endnu ikke, hvad jeg skal med den Etik. Vort Udgangspunkt var dette, at vi uvilkaarlig vurdere Handlinger (for Resten synes jeg, at Motivernes Brydning ved Overvejelsen om, hvordan jeg skal handle, er lige saa typisk og lige saa klart peger hen paa et Formaal). De modstridende Vurderinger leder mig til at sætte mig et fælles Maal for min Stræben, som Udtryk for min centrale Naturs Villen og som Maalestok for al Vurdering. Nu vel! men faktisk er jo vort Jegs Centrum ikke Slægtens Interesse. Forf. viser træffende, at vor Lyst ej er udelukkende bestemt ved vor egen Tilværelses Vilkaar; men lige saa vist er det, at Slægtens Tarv heller ikke falder sammen med vor højeste Lyst, med det, vor Natur, naar den i Stedet for at svaje for Øjeblikkets Vind blev klar paa sin virkelige, centrale Interesse, konsekvent maatte sætte sig som Formaal. Men hvad skal jeg saa med hele denne Gennemførelse af Velfærdsprincipet paa alle Omraader? Som et rent Tankeeksperiment? Eller mener Forf. at det var muligt for min forhaandenværende Natur at sætte sig det almindelige Velfærd til Formaal og alvorlig gennemføre det som Norm for Handlen og Vurderen? Det er kun psykologisk muligt for mig at sætte det som mit Formaal, hvis jeg kan tro, det vil blive til min Lykke. Men vil jeg blive lykkelig ved at følge dette Princip? Naar jeg har Valget mellem at redde min Moder eller tre Kinesere, og regner ud, at de tre Kineseres Liv er af størst Betydning for »det Hele«, tror Forf. saa, at jeg vil blive lykkeligst ved at følge Velfærdsprincipet? Men saa længe den Lyst, jeg naa'r ved at følge Velfærdsprincipet, i alt Fald i min Forestilling faktisk er ringere end Lysten ved en anden Handlemaade, kan jeg umulig følge det, — selv om man ti Gange beviser mig, at den konsekvente Udvikling af min Naturs Anlæg vil føre mig til den humane Etiks Stade.«

Altsaa: dette etiske Princip og de deraf dragne Deduktioner kan jeg ikke gøre til Formaal og Norm for min Handlen. For Resten

vilde dette heller ej gavne Principets Virkeliggørelse. Den almindelige Velfærd vilde ikke fremmes bedst ved, at alle, hver efter sine begrænsede Ævner og Erfaringer, gav sig til at virke for, hvad de ansaa gavnligst for Verden (hvad ogsaa Forf. antyder). Men hvad skal vi saa med dette hele Kompleks af Fordringer, konstrueret ud af et idealt Princip?

Her forekommer da en nærmere Begrundelse mig at have været paa sin Plads, for at ej den hele følgende, paa Velfærdsprincipet byggede Etik skal synes en tom Tankeleg. Kunde det ikke tydeligere fremhæves, hvorfor vi drives til at undersøge, hvad Velfærdsprincipet fordrer i de enkelte Tilfælde, og dernæst hvorledes denne Undersøgelse dog har sin store praktiske Betydning? — I første Henseende, hvorledes Velfærdsprincipet, skøndt det ikke leder vor daglige Handlen og Vurderen (den positive Moralitet), dog i Virkeligheden er anerkendt af vort ideelle, rationelle Jeg, og hvorledes altsaa en gennemført Vurdering af Fænomenerne efter denne Maalestok — saaledes som Etiken giver den — er selve vort ideale Jegs Fordringer og Domme, en Fremstilling af den Livsordning, som alene kan tilfredsstille vor abstrakte Tænkning og vore Følelser, naar de kontrolleres og almindeliggøres af Fornuften. Og dernæst, hvorledes vort rationelle Jeg jo dog er en Del af vort reale Jeg, og derfor den teoretiske Erkendelse efterhaanden kan paavirke og omdanne vort centrale Følelses- og Viljesliv, saa at det har sin store praktiske Betydning at klare os vore ideale Fordringer paa hvert Punkt. Slige Betragtninger komme ikke helt — synes jeg — til deres Ret i Prof. H's Fremstilling.

Naar vi først er naa't til Velfærdsprincipet, er vor øvrige Opgave denne ene: logisk at deducere de enkelte Regler og Krav ud af Principet. Kun endnu den Bemærkning, at man somme Tider faar lidt Skrupler, om Velfærdsformlen helt udtømmer vore etiske Fordringer. Eller rettere: man er ikke altid ret klar paa, hvorledes man skal faa visse sædelige Almenideer til at gaa ind under Formlen: »saa stor Velfærd for saa mange som mulig.« Jeg savner f. Eks. hos Høffding en Belysning af Lighedskravet, der dog er en saa vigtig Bestanddel i Retfærdighedsfølelsen. Direkte siger Formlen mig ikke, hvad jeg skal vælge, hvis jeg fik Valget mellem at gøre Halvdelen af alle bevidste Væsener lykkelig, Halvdelen ulykkelig eller at gøre alle Mennesker »mellemfornøjede.«

Altsaa: Principets Anvendelse paa Livsforholdene danner det øvrige Indhold af Prof. Høffdings »Etik«. I Grunden kunde

vel Etiken som praktisk Videnskab helt lade sig nøje med denne Deduktion, ligesom jo i det praktiske Liv vi aldrig føre Diskussionen længere end til at udrede, hvad Velfærdsprincipet (navnlig under Forklædningen: »Retfærdighed«) tilsiger i det givne Tilfælde. Det »rigtiges«, Velfærdsprincipets (delvise) Motiverekraft i Menneskene gaar man ud fra som et Faktum, hvis Forklaring man overlader Psykologien.

Det er en rent moderne Etik. Overalt — i Psykologi, Sociologi, Nationaløkonomi — paa Højde med den moderne Videnskab, overalt byggende med Aarsagsloven og Udviklingsloven, udkaster Forf., ikke efter vage Følelser, men i Følge Reflektion, der giver Grunde, et sammenhængende Billed af den Vej, Slægten bør slaa ind paa. Ti — han siger det selv — »vor Etik er de vejfarendes Etik (Etica viatorum).« Medens enhver teologisk og apriorisk Etik maa paastaa at sidde inde med evige Sandheder og almengyldige Idealer, erkender Forf. aabent sine etiske Reglers historiske Betingethed, og at — hvad der navnlig har Betydning paa det sociale Omraade — de Livsformer, Etiken hævder, kun gælde for den forhaandenværende Menneskenatur, men ingen absolut og evig Gyldighed eje. Forf. hævder derfor ogsaa Etikens Uafhængighed overfor de pessimistiske og optimistiske Livsanskuelser, ud fra hvilke de tyske og engelske — ogsaa de moderne — Systemer ganske frejdig bygge deres etiske Spekulationer. Overfor den flade Optimisme erklærer han ikke at kunne føle særlig Beundring for en Verdensorden, der har Lidelsen som nødvendigt Led; derfor er det ogsaa umuligt for os at hævde et etisk Princip som Kilde til Verdensudviklingen. Men hverken dette eller, om vi overhovedet gaa fremad, er afgørende for Etiken; dens Stilling og Opgave er den samme, selv om Pessimismen har Ret.

Undertitlen lover ikke mer end at fremstille de etiske Principers Anvendelse paa de vigtigste Livsforhold, og det er klart, at en selv blot tilnærmelsesvis udtømmende Vurderen og Regleren var utænkelig. Men kunde der dog ikke være vundet meget ved en mere konkret, mere livsnær Betragtningsmaade end Forf's.? Det er tydeligt, at hans Reflektioner over Livsforholdene har et solidt Erfaringsgrundlag, dels personligt, men ogsaa erhvervet f. Eks. af Biografier. Men Forf. har helt igennem villet abstrahere og systematisere.

Ligesom jeg kunde tænke mig en Lære om Livet, en Art anvendt Psykologi, saaledes ønskede jeg mere anvendt, mere

konkret Etik. Den behøvede ikke derfor netop blive à la: »God Tone i alle Livsforhold.« Jeg vilde vide noget om, hvordan Livet bør leves, hvorledes Arbejd og Fritid skal veksle, om det rette Forhold mellem selvkoncentrert Ensomhed og selskabelig Spredthed, om hvordan den umiddelbare Livsglæde har sin berettigede Plads ved Siden af — men ogsaa kun ved Siden af — den reflekterte Smerte ved de manges Lidelse, om Temperamenternes, Kønnenes, Livsaldrenes Specialetik. Saa vilde jeg høre noget om, hvor de sociale Omgangsformer støtte og hvor de kvæle, om det selskabelige Tyranni, Forholdet mellem Kønnene, Forlovelsesinstitutets Kineseri, Venskabens, de tjænstlige Forholds, de enkelte Levevejes, Politikens Etik. Hele det levende Livs indfiltrede Væv vilde jeg se tegnet ind i brogede, slyngede Mønstre. Et righoldigt Stof kunde hertil øses af de talrige Biografier, især Selvbiografier, Brevsamlinger, ogsaa — benyttet med Varsomhed — Romanliteraturen.

Prof. Høffding rekonstruerer i Overensstemmelse med Velfærdsprincipet det individuelle Livs Skelet og Hovedformerne af Samfundslivet. Altid med Øjet vendt paa det virkelige Livs Kendsgerninger, dem han opfatter alsidig og opløser i de egentlige Elementer, søger Forf. en Ordning af dem, der forliger alle nødvendige og berettigede Hensyn, — stedse sobert argumenterende uden hul Appel til ædle Følelser, altid ledet af en omsigtig Retfærdighedstrang, der udelukker enhver Partilidenskab. Saaledes er han i sine Krav til Kirkens Stilling saa moderat, at han tilstaar den Statens Understøttelse af samme Grunde som den, der ydes Videnskab og Kunst.

Stoffet er delt i »individuel« og »social« Etik; men Tyngdepunktet er lagt i den sociale. Den individuelle Etiks Bud faa først deres Retfærdiggørelse ved at tjæne Slægten. Men selve Slægtens Interesse kræver Udvikling af saa mange selvstændige Personligheder, selvstændige sædelige Udgangspunkter som mulig og stemmer derfor vel med det moderne Krav paa Individets Frigørelse, der særlig kommer frem hos Mill, her hjemme bl. a. hos Kierkegaard og H. Ibsen. Man sporer i denne Hævdelse af Samfundsfølelserne — der jo i øvrig følger af Principet —, Udslag af hele den samfundsdannende Bevægelse, der i det moderne Aandsliv bryder sig mod det 18de Aarhundredes Individualisme.

Den individuelle Etik omhandler Menneskets Pligter mod sig selv; de samles smukt under Betegnelserne: Selvhævdelse og Hengivelse, de to Poler, hvorom alt organisk Liv drejer sig.

Goethes Navn citeres her ét Sted; det kunde nævnes paa hver Side. Goethes Liv afgiver det rigeste Studie af den individuelle Etiks Konflikter og Dyder: Selvbegrænsning, Selvprøvelse, Selvudvikling. Kunde her ikke meget være benyttet?

I den sociale Etik behandles de forskellige Samfundsformer: Familjen, det materielle og ideelle (og filantropiske) Kultursamfund og Staten; jeg synes, Forf. lidt ofte taler om Samfund, hvor der i Virkeligheden vistnok kun kan tales om Samkvem. Paa alle disse Omraader kan der naturligvis ej være Tale om at følge Forf's Udviklinger; dertil savner jeg baade Kompetence og Plads. Ligesom jeg ikke har kunnet fremstille Forf's, i det mindste for mig, afgørende etiske Behandling af det gamle Spørgsmaal: Viljens Frihed, saaledes maa jeg nøjes med at henvise til de samvittighedsfuldt debatterede og vistnok retfærdige Betragtninger over Forhold som: Kvindens Stilling, Statens Rolle paa de forskellige Omraader og navnlig det sociale Spørgsmaal, der er taget op i hele dets Udstrækning og grundig gennemdrøftet. De Partier, hvor Forf. udvikler Etikens Stilling til Kønslivet, ville vække megen Interesse og en Del Modsigelse. Der rettes vægtige Ord mod moderne, letsindig lakse Anskuelser: »Det er let nok at overhugge Knuden og uden videre fordre ubunden Tilfredsstillelse af de naturlige Instinkter. En saadan er netop kun mulig, hvis vi igen vil gaa tilbage til det dyriske Trin. ... Saa meget er klart, at da Kønsinstinktet kun kan tilfredsstilles ved Hjælp af et andet Individ, kan der her ej være Tale om nogen ubegrænset individuel Frihed«. Selvbeherskelse er her nødvendig for Menneskeslægtens Udvikling, og den, der maa kæmpe haardt, tager kun sin Del af en Lidelse, som Slægten maa gaa igennem for at naa et højere Trin. Mindre overbevisende vil rimeligvis Forf's Grunde for Monogamiet som den eneste sædelige Form for Kønsliv forekomme mange. Her som nogle andre Steder kommer frem det lidt vage i Etikens Synspunkt; man ved aldrig, om der blot tales om det øjeblikkelig tidssvarende eller noget forholdsvis mere absolut. Den Fare, en relativ Etik løber, for at glide over i det rent politiske, ɔ: det i Øjeblikket hensigtsmæssige, kan tydeligst ses i Goos' Retslære (1885), hvis Familjeret stiller nugældende dansk Ret i Transparent som sædeligt Ideal, endog i Enkeltheder som f. Eks. de uægte Børns ringere Retsstilling. Men selv hos Prof. Høffding sporer jeg undertiden en vis Tilbøjelighed til at standse ved, hvad der dikteres af vort øjeblikkelige, umiddelbare Følelsesliv, uden at spørge om dets

sædelige Værd. Tilsidst er det dog netop »Menneskeaandens Revoltering«, det kommer os an paa.

Dog, Forf. indrømmer selv i Forordet, at, hvor meget han end har søgt objektivt at begrunde sine Anskuelser, maa vistnok en Del af dem skrives paa hans personlige Regning; han tror, det ved et saadant Arbejde ej kan være andet — hvor kættersk dette end maa skurre i fornemme Videnskabsmænds Øren. For os andre faar Bogen herved saa vel som ved den aabne Erkendelse deraf dobbelt Værd. Gennem denne Sten paa Sten byggende Forsken, for uinteresseret og hæderlig til noget Slags Taskenspillergreb, nogen letfærdig Lyrik eller hvilke som helst Fordommes parti-pris, bag denne ædru og enkle — undertiden lidt stift klangløse — Stil, med de spredte Træk af tørt Lune og stiklende Ironi, med de sparsomt indstrøede, saa nydelig formede og slaaende Billeder og Lignelser — dér tegner sig, for dem, der helst søge Mennesket bag Bogen, en ganske bestemt Profil. Og ikke blot hvor den personlige Følelse mere tydelig kommer frem, som i Skildringen af Arbejderassociationsbevægelserne, »de mest betydnindsfulde historiske Erfaringer, Menneskeslægten i det sidste Aarhundrede har gjort«, eller af den rent humane Religiøsitet, »den kosmiske Livsfølelse«, der smukt forklares som Følelsen af vort Væsens Begrænsning og Betingethed ved hele den store Aarsagssammenhæng, men fra først til sidst aander der igennem Bogen en utrættelig og forstaaende Deltagelse med det menneskelige i alle dets Livsformer, hin »store, taalmodige Menneskelighedsfølelse, der alene kan overvinde Hindringerne«, den Forf. etsteds taler om.

VALD. VEDEL.

I Anledning af J. N. Madvigs Livserindringer.

Den Selvbiografi, som Johan Nicolai Madvig i sin høje Alder, efter at have fyldt det 80de Aar, lod nedskrive efter Diktat, og som hans ældste Søn i dette Foraar har udgivet ikke mange Maaneder efter Faderens Død (12. December 1886), er en sand Berigelse for vor Literatur og vil gennem Tiderne være et vigtigt Kildeskrift for vor Historie. Vel har Madvig i vort offentlige Liv kun i korte Øjeblikke været en af de ledende Mænd, der bestemte Begivenhedernes Gang; men han har gennem et langt og betydningsfuldt Tidsrum staaet de ledende Mænd og deres Raadslagninger saa nær, at han som faa har haft Lejlighed til at se Begivenhedernes Oprindelse og indre Udviklingsgang. Dertil kommer saa Madvigs fremragende videnskabelige Arbejder og hans mægtige Indflydelse paa vor højere Undervisning baade ved Universitetet og ved de lærde Skoler. Paa disse Omraader ligger utvivlsomt Madvigs betydeligste Livsvirksomhed; her har han, snart fremmende, snart hæmmende, grebet saaledes ind i vor aandelige Udvikling, at man med Rette kan betegne Madvigs Livshistorie som et væsentligt Led af dansk Aandslivs Historie i vor Tid. Det er altsaa med ikke ringe Forventning, at man gaar til Læsningen af dette Skrift, og ligesom sikkert ingen, hvad Standpunkt han end indtager, vil kunne andet end beundre den aandelige Kraft og Friskhed, som den gamle Mand i dette efterladte Skrift lægger for Dagen, saaledes tror jeg, at enhver, der skatter Sandhedskærlighed og Retfærdighed, vil erkende, at netop disse Egenskaber give Madvigs Livserindringer deres væsentligste Præg. Her er ingen forfængelig Jagen efter at tage sig ud i Efterverdenens Øjne ved at skjule bevidste Mangler eller luske fra Bekendelsen af begaaede

Fejl, men en oprigtig Bestræbelse for at se sig selv saadan, som han virkelig var, og vise sig for andre saadan, som han saa sig selv. Her er heller ingen kendelig Lyst til at nedsætte Modstandere eller Uvenner, men en alvorlig Retfærdighed i Dommen over Handlingerne gaar Haand i Haand med Mildhed og Overbærenhed overfor Personerne.

Det første Afsnit af Livserindringerne handler om Barndomsaarene paa Bornholm (1804—1817). Madvig fremstiller meget udførligt og anskueligt sin Fædreneøs Natur og ejendommlige Forhold, Befolkningens Sæder og Skikke, den stærke provinsielle Selvstændighed paa den afsides Ø, de mærkværdige Forhold, som Krigsaarene 1807 til 1814 medførte, den udbredte Overtro; dernæst skildrer han de herskende Tilstande i hans Fødeby Svanike, Forældrene og Hjemmet, hvori han opvoksede, Hustugten og Arbejdsordenen, Aarets Fester og Besøgene i Omegnen, Børnenes Lege mellem Klipperne og ved Stranden. Han gør Undskyldning for, at han maaske trætter Læseren med denne Udførlighed i Skildringen af de Omgivelser, hvor imellem hans egen lille Person skal fremtræde; men Barndomsminderne trænge sig frem med en saadan Klarhed og Glans, at han ikke kan nænne at drive dem bort, ligesom han ogsaa tror, at de netop paa Grund af denne ubetvingelige Livskraft maa have haft en ikke ringe Indflydelse paa hans senere Udvikling. Dette er utvivlsomt vigtigt. Men med Hensyn til Frygten for en overdreven Udførlighed i Fremstillingen af disse bornholmske Forhold tror jeg, at Læserne ville dømme anderledes. De ville vist nok finde, at ikke et eneste Træk i det varme, farverige Billede burde mangle, og de iblandt dem, som kende Madvigs øvrige Skrifter, ville vist nok med Overraskelse erkende, at det, som syntes at være nægtet den berømte lærde, nemlig at gengive det konkrete i dets Fylde, denne ene Gang er faldet i hans Lod, da han som gammel Mand tog sig for at skildre sin Barndoms Omgivelser. Der er mange baade alvorlige og pudserlige Træk i denne Skildring, som man føler sig fristet til at fremdrage, men lad et enkelt, et af de smukkeste, staa som Prøve. Madvig skriver, hvor han skildrer Livet i Hjemmet: »Om Vinteraftenerne kartede og spandt Pigerne i samme Værelse under min Moders Tilsyn og Deltagelse omkring et fælles paa en høj Træopsats stillet Lys og Billedet af hele denne Virksomhed under alle Slags munter og alvorlig Samtale og Fortælling, ja stundom Sang, er ofte fremtraadt for min Erindring, naar jeg læste Livius's Skildring af Lucretias

og hendes Terners sildige Arbejden med Ulden ved Lys.« Overhovedet kan det vist ikke betvivles, at Opholdet i den lille afsides Købstad med det stærkt udviklede Særpræg hos Madvig har skærpet Sansen for de smaa græske og italiske Republiker, hvor Staten og Kommunen faldt sammen, og som saa at sige dannede det oprindelige Cellevæv, hvoraf Oldtidens store Statsorganismer voksede sammen.

Mellem disse Omgivelser, i et tarveligt, men kærligt og rent Hjem, tilbragte Madvig 13 lykkelige og frejdige Barndomsaar. Han var en ivrig Deltager i Kammeraternes Slædepartier ned ad Klippeskrænterne og især en dygtig Svømmer, men paa den anden Side viste der sig ogsaa allerede i den unge Alder Spor af et vaagnende Følelses- og Fantasiliv, en ubestemt melankolsk Drømmen, som de færreste ville have tiltroet den senere saa jævne og ædruelige Kritiker. Han mener, at dels de mægtige Naturindtryk, dels den herskende Overtro havde væsenlig Del i denne romantiske Retning. Den Undervisning, som den senere store Overskolemester nød, var af den allertarveligste Art og kunde ikke fremkalde Tanken om en Videnskabsmands Løbebane hos den opvakte Dreng. Langt snarere syntes det, som om han en Gang vilde komme til at afløse Faderen i det lille Embede som Byskriver i Svanike, der gennem 3 Slægtled var gaaet i Arv i Familjen, og allerede var han begyndt at hjælpe Faderen med Protokolføring og andre juridiske Forretninger, ja at vikariere for ham under hans Sygdom, da Faderens Død lukkede denne Udsigt. Samtidig var der ved Læsning af Bøger, der tilfældig faldt ham i Hænde, hos Sønnen vaagnet en ustyrlig Længsel efter en højere Dannelse, og da en rig bornholmsk Dame traadte hjælpende til, blev den unge Madvig 1817 sendt til Frederiksborg lærde Skole.

Madvig omtaler sin Rektor Bendtsen med stor Pietet, men skjuler dog ikke, at denne Filolog var saa lidt fulgt med Tiden, at han ved 1820 endnu ikke havde faaet Øje paa den Oehlenschlägerske Digtning. I 3 Aar gennemgik Madvig samtlige Skolens Klasser og blev derpaa Student med Udmærkelse. Det er tydeligt, at han kun med blandede Følelser saa tilbage paa dette Afsnit af sit Liv. Fattigdom havde lagt sit haarde Tryk paa ham, og det Hus, hvor han med nogle Kammerater havde sit Ophold, bød kun en ringe Erstatning for det Hjem, han havde forladt. Heller ikke af Universitetet, hvortil Madvig afgik i 1820, faar man noget synderlig lysteligt Billede. Den materielle Fattigdom, hvori den

ulykkelige Krig havde nedsænket denne som alle vore andre offentlige Institutioner, gik Haand i Haand med Armod paa livlige og begavede Docenter. Mænd som H. C. Ørsted og Sibbern og nogle faa andre var sjældne Undtagelser mellem Middelmaadigheder og rene Stakler. Det gjaldt nu om at vælge et Studium. Han følte sig dragen mod Juraen, hvis praktiske Anvendelse om end kun indenfor snævre Grænser, han var bleven kendt med ved Faderens Embedsgerning, og mod den klassiske Filologi, som han allerede i Skoletiden havde syslet med. Der kan vist nok ikke være Tvivl om, at Madvigs for det almene og abstrakte, det logiske og systematiske anlagte Natur ganske anderledes vilde være kommen til sin Ret, om han havde valgt Juraen. Selv om man nok saa meget anerkender de Fortjænester, som han har indlagt sig af Filologien og af Sprogvidenskaben i Almindelighed, saa lader det sig dog ikke nægte, at disse Videnskabers Stof for en væsentlig Del er af en individuellere, finere og flygtigere Art, end at det ret passede for Madvigs eminente, men tunge og haardhændede Begavelse. Hvilken Retskyndig og Retsfilosof gik ikke tabt, da den unge, kejtede Student med den bornholmske Udtale og det purrede Haar i 1820 bestemte sig for den klassiske Filologi! Og naar der nu endda havde været nogen til at lede ham paa den valgte Bane. Men det er et af de afgørende Punkter i Madvigs Udviklingshistorie, at han helt maatte forme sig selv paa egen Haand uden at have nogen ældre ved Siden, hvis Erfaring og Eksempel kunde være ham til Vejledning, eller nogen jævnbyrdig medstræbende yngre, i Kappestrid med hvem han kunde øve og udvikle sine Kræfter. Der er maaske somme lykkelige Naturer, som vokse ligeligt og harmonisk ved indre Selvudvikling. Men her var svage Spirer, som skulde plejes, Mangler, som skulde udfyldes, og Ensidigheder, hvis vilde Skud skulde kappes. Dertil forslog den til sig selv overladte Natur ikke.

1825 afsluttede Madvig sit Eksamenstudium paa en glimrende Maade, og allerede det næste Aar blev han konstitueret som Docent i den klassiske Filologi, særlig i Latin, hvilken Konstitution allerede i 1829 gik over til fast Ansættelse som Professor. Her komme vi nu til det andet mørke Punkt paa Madvigs videnskabelige Livsbane, hvis det da er tilladt at betegne Valget af Studium som det første. Der tilbødes ham nemlig Midlerne til et toaarigt Ophold i Udlandet; men skøndt han følte, hvor uvurderligt et Gode en saadan Udenlandsrejse vilde være for ham, ofrede han

den dog paa Familjelivets Alter, giftede sig og lod sig gøre til Professor ved vort lille beklumrede Universitet uden forinden at have fyldt Lungerne med europæisk Friluft, uden at have set Oldtidsfolkenes Hjemlande og Minderne om deres Storhed, uden at have levet sammen med de tyske Filologer, som han højagtede (navnlig Böckh og K. O. Müller), endelig uden at have set de frie vesteuropæiske Folks politiske Liv, der trods al Forskel i Formerne dog var i nært Slægtskab med det, som han læste om hos Livius og Thukydides. Det er vanskeligt at beregne, hvilken Indflydelse de to Ting, som Madvig ved dette skæbnesvangre Fejlgreb gik glip af, Anskuelsen af Oldtidsminderne og Tankeudvekslingen med Ligemænd, vilde have udøvet paa den unge, endnu ufærdige Videnskabsmand. Men at han dybt følte den københavnske Smaaligheds Tryk og sin egen Uddannelses Utilstrækkelighed, derom vidne de to Kriser, som han gennemgik i de nærmeste Aar, hvoraf navnlig den ene synes at have bragt ham til Fortvivlelsens Rand. Men han tilkæmpede sig Fatning og Resignation, og nu følger den lange Række Aar lige til 1848, hvor Madvig udelukkende arbejdede for Videnskaben, dels som Forfatter, dels som en af de anseteste Lærere ved vort Universitet.

Det var i dette Tidsrum Madvigs Embedsgerning at holde Forelæsninger dels for de filologiske Studerende, dels for de yngste Studenter, som til den daværende anden Eksamen bleve prøvede i Latin og Græsk. Han udtaler sig noget mistrøstigt om Udbyttet af den sidst nævnte Del af hans Virksomhed, ligesom det jo ogsaa er Madvig, der har faaet anden Eksamen omdannet til en blot filosofisk Prøve. Men ligesom det vel er tvivlsomt, om denne Omdannelse ikke har været af en for radikal Natur, og om den abstrakteste blandt Videnskaberne just passer for det allerførste Trin paa den akademiske Bane, saaledes synes Madvig noget at undervurdere den Indflydelse, som han ved disse Rusforelæsninger har øvet i vide Kredse. Til hvad der andensteds er fremkommet kan jeg i det mindste føje den Ytring af afdøde Brøchner, at det var Madvigs Forelæsninger til anden Eksamen, der først gav ham en Forestilling om, hvad Videnskab og alvorligt Tankearbejde vil sige. Maaske maa jeg ogsaa anføre Brøchners Vidnesbyrd for Madvigs store personlige Autoritet mellem Studenterne; han fortalte, at, medens Arkæologen Brøndsted havde sin Nød med at holde Styr paa det store og ungdommelig kaade Auditorium og kun gjorde ondt værre, naar han efter Sædvane opregnede alle

de Universiteter i Tyskland, Frankrig og Italien, der havde vist ham Respekt, og derpaa bad sine unge Landsmænd om at følge de fremmedes Eksempel, saa forstod Madvig ved sin alvorlige, bramfri Dygtighed og Energi ikke blot at holde sine egne Timer fri for enhver Forstyrrelse, men ogsaa, naar det kneb for Kollegerne, at genoprette deres vaklende Autoritet.

Men Hovedvirksomheden for Madvig var naturligvis Forelæsningerne for de filologiske Studerende og den dermed sammenhængende literære Produktion, og her komme vi da til Spørgsmaalet om Madvigs videnskabelige Betydning og Fortjænester. Den Videnskab, som han havde valgt sig, var jo en gammel, uhyre gennemarbejdet Videnskab med ringe Udsigt til ved nye store Fund at faa sit Omraade betydelig udvidet. I Aarhundreder var et Overmaal af menneskelig Flid og Aandskraft blevet anvendt paa dette Felt af Viden, medens andre laa ganske udyrkede hen. Men al denne Flid, der naturligvis for at skaffe sig Stof havde udstykket Opgaverne i det uendelige og derved tabt de store samlende Hovedspørgsmaal af Sigte, havde i Tidernes Løb afsat mægtige Lag af forkerte Fortolkninger og løse Formodninger hen over den antike Overlevering og paa mange Punkter skjult den eller gjort den ukendelig. Her er Madvigs første store Fortjæneste af Videnskaben: der er næppe nogen, der kan rose sig af at have foretaget en saadan Udskylning af Filologiens forsømte Oksestalde som han. Overalt, hvorhen han rettede sin Kritiks kolde, klare Straale, løsnede de fremmede Skorper sig, og den oprindelige Overlevering kom til Syne. Og man maa ikke tro, at disse fremmede og skæmmende Aflejringer alene stammede fra de Aarhundreder siden Renæssancen, hvor der var en filologisk Videnskab her i det vestlige Europa. Nej, selve de gamle Tekster ere jo før Bogtrykkerkunstens Opfindelse blevne overleverede fra Slægt til Slægt gennem Afskrifter og Afskrifters Afskrifter, og naar man husker, at disse, i alt Fald i den ældre Tid, ingen Interpunktionstegn kendte, ikke skilte Ordene ad og ikke gav Øjet nogen Vejledning ved Anvendelse af store og smaa Bogstaver, vil man forstaa, at der efterhaanden maatte fremkomme en uendelig Mængde Forvanskninger, som det er Opgaven for vore Dages Tekstkritik saa vidt muligt at fjærne. Paa dette Omraade var Madvig beundringsværdig. Medens man før kun havde anvendt et temmelig vilkaarligt og subjektivt Skøn over, hvilke af Haandskrifternes Læsemaader man skulde foretrække, uddannede han en fast og

sikker Metode, der kan sammenlignes med den Eksamination, som en kyndig Forhørsdommer anstiller over sine Vidner. Herved har Madvig ikke blot paa Tusender af Steder vundet den oprindelige Overleverings ægte Form tilbage, men han har ogsaa i sin Metode skabt et Instrument, der vil være til den største Nytte ogsaa udenfor den klassiske Filologi overalt, hvor en historisk Overlevering foreligger i forvanskede skriftlige Gengivelser.

Men den klassiske Filologi led ikke blot af Følgerne af det Misforhold, der bestod og bestaar mellem Utallet af dens Dyrkere og det ikke særdeles store Arbejdsfelt, som den byder dem, men ogsaa af en vis indbildt Fornemhed og deraf følgende Tilbageholdenhed og Uselskabelighed overfor nærbeslægtede Videnskaber. De gamle Sprog skulde som klassiske være af en ganske anden logisk og aandfuld Beskaffenhed end f. Eks. de moderne europæiske Kultursprog med deres formfattige Grammatiker, og den græsk-romerske Kultur med sin høje Kunst skulde staa som et Slags uopnaaeligt Ideal, en hegnet, fredlyst Helligdom midt i Udviklingens profane Strømme. En saadan Opfattelse stammede jo fra de Tider, da den moderne Kultur endnu havde et afgjort barbarisk Præg, og da den fik de mægtigste Impulser i Retning af en friere og skønnere Livsopfattelse fra den genopdagede Oldtids klassiske Værker. Men denne Betragtningsmaade havde bevaret sig gennem Tiderne og havde endog faaet et nyt, kraftigt Opsving, da Winckelmann i Midten af forrige Aarhundrede havde genopdaget den antike bildende Kunst og fyldt Tysklands største Aander med en Begejstring for Oldtiden, der næppe var mindre sværmerisk end den, hvormed senere Romantikerne tilbad Middelalderen. Baade Lessing og især Gøthe og Schiller vare paa det stærkeste grebne af denne Bevægelse, der naturligvis i høj Grad kom den klassiske Filologi til Gode og gav dette Studium en hidtil ukendt Dybde og Fylde, men ogsaa ledede til de største Udskejelser i Retning af Idealiseren og paa mange Punkter truede med helt at forrykke Udgangspunktet for Fænomenernes Bedømmelse. Mod disse Overdrivelser blev Madvig aldrig træt af at nedlægge Indsigelse og formane til Ædruelighed og Besindighed. Han er en af de store Repræsentanter for Realismen indenfor den klassiske Filologis Omraade. Ligesom han har bortfejet saa mangt et Spind, hvormed stræbsomme Pedanter havde omgivet den antike Overlevering, saaledes har han ogsaa bortvejret mangt

et skønt Luftbillede, som stammede fra Idealisternes yppige Fantasi.

Med denne Bestræbelse for at anvise Oldtiden Plads indenfor Virkelighedens Verden og lægge den ind under de Love, som ellers overalt beherske den menneskelige Udvikling, gaar Haand i Haand Bestræbelsen for at nedbryde Skellet mellem den klassiske Filologi og de andre Videnskaber, som behandle beslægtede Æmner. Denne Bestræbelse viser sig navnlig ved Madvigs sproglige Undersøgelser. For tilfulde at forstaa den græske og latinske Grammatik stillede han sig det Spørgsmaal, hvad Sprogene overhovedet ville betegne ved disse mangfoldige grammatikalske Former, som de have dannet, og saaledes kom han ind paa vidtgaaende sammenlignende Undersøgelser, der satte ham i Stand til at gendrive uklare og overspændte Forestillinger om en mystisk Sammenhæng mellem Ordenes Lyd og Betydning, om en nær Analogi mellem Sprogene og Naturhistoriens Organismer og om en dyb i Grammatiken nedlagt Logik. Det lykkedes ham ogsaa at fastslaa visse Hovedpunkter med Hensyn til Sprogenes Oprindelse og Udvikling saaledes, at hans Resultater vel næppe ville blive rokkede ved senere Undersøgelser. Men disse sprogfilosofiske Arbejder ere i en endnu højere Grad end Madvigs øvrige Skrifter affattede i en tung og abstrakt Form, og mangen en dødtræt Læser har vistnok mindedes Sokrates's Ytring om Heraklit, at der hørte en delisk Svømmers Kraft til for at kløve hans Perioder. Heller ikke Madvigs bekendte Grammatiker over de to gamle Sprog kunne, hvad Sprog og Fremstillingsform angaar, roses som særligt vellykkede Arbejder, og den Omstændighed, at de have naaet en saa overordenlig Udbredelse i Europa og Amerika, beror langt snarere paa deres gedigne Indhold end paa deres Form. Dog maa man ikke tro, at Madvigs Stil og Fremstilling altid var mangelfuld. Jeg har i det foregaaende omtalt hans Skildring af Livet paa Bornholm, som jeg anser for et lille Mesterstykke, og i hans politiske Smaaskrifter skulde det ikke være vanskeligt at paavise Steder, hvor han, revet med af en eller anden Følelse, hyppigst maaske af Indignationen, denne »10de Muse«, har naaet frem til sand og gribende Veltalenhed.

Det urolige Aar 1848, der bragte Forstyrrelse i saa mange Forhold, afbrød ogsaa for en længere Tid Madvigs stille akademiske og literære Virksomhed og kastede ham midt ind i det politiske Livs Hvirvel. Det var som bekendt en enkelt Bladartikel

(i »Fædrelandet« for 4de Februar), rettet mod Principerne i Reskriptet af 28de Januar, der først henledede den offentlige Opmærksomhed paa Madvig som en politisk Mulighed. I Sommerens Løb blev han valgt til Rigsdagsmand for Bornholm, og det æventyrligt bevægede Aar havde endnu ikke naaet sin Afslutning, da han, faa Uger efter den grundlovgivende Rigsforsamlings Sammentræden, udnævntes til Kultusminister i det af Grev A. Moltke dannede Novemberministerium. Det er ikke min Hensigt i disse korte Bemærkninger at komme ind paa en Skildring eller Bedømmelse af Madvigs politiske Virksomhed, saa meget mere som jeg véd, at en i vor Historie langt bedre bevandret vil optage dette interessante Æmne til Behandling i nærværende Tidskrift. Kun kan jeg ikke nægte mig at anføre det skønne og karakteristiske Sted, hvor Madvig, efter uforbeholdent at have skildret sig selv og sine Kolleger en for en som nogle temmelig besynderlige Statsmænd og Ledere af et Folks Skæbne under de vanskeligste Forhold, Pag. 149—150 skriver: »Naar jeg nu ved i Erindringen at sammenfatte Totalbilledet af det Ministerium, om hvis enkelte Medlemmer jeg her har talt, og ved at maale den deri samlede politiske Dygtighed stundum kommer til at tænke paa de Ord, hvormed Axel Oxenstjerna opmuntrede sin Søn Jakob, da denne havde Betænkelighed ved at paatage sig Underhandlingerne ved Fredskongressen i Münster og Osnabrück: »Nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur«, vil jeg dog dermed ingenlunde have sat det hele Ministerium eller mig selv lavere end mange andre konstitutionelle Ministerier, hvori ikke — en sjælden Undtagelse — en overlegen genial Styrer leder det hele. Det var et Ministerium af redelige, uegennyttige Mænd, og det blev et efter de givne Omstændigheder for Landet og sig selv, saa længe det bestod, lykkeligt Ministerium.« Heri ligger jo tydeligt, at efter Madvigs Mening var Novemberministeriets Lykke større end dets Forstand. Og dog var der mellem Ministrene en enkelt, som saá til Bunds i Situationen og ikke blot forstod, hvilke Farer den til Trods for den tilsyneladende heldige Udgang af Krigen rummede i sit Skød, men ogsaa kendte det eneste Middel, der havde kunnet besværge disse Farer. Men uheldigvis var denne Minister en stille Lærd, der, som han selv siger, ikke forstod at bevæge sig i det højere Selskabslivs Former, ikke kunde sætte sig i Forbindelse med de fremmede Diplomater og ikke besad Ævne og Lyst til at danne noget om sig, der lignede et Parti. Han havde en Sag

paa Hjærtet, der var af den mest vidtrækkende Betydning, og han bragte den ogsaa frem i Statsraadet, men hans Tale var ikke indtrængende nok og fandt ikke Ørenlyd. Denne stille Lærde var naturligvis Madvig, og Situationens uhyre Fare var det fjendtlige Forhold mellem Danmark og Tyskland, og det frelsende Middel, som der blev talt beskedent om, indtil Iværksættelsens Øjeblik var gaaet tabt, var Slesvigs Deling, den eneste kloge og eneste retfærdige Løsning af vort store nationale Mellemværende med vore Frænder i Syden. Det gør naturligvis et pinligt Indtryk at tænke paa, at Madvig hverken som Minister satte hele sin Personlighed ind paa at gennemføre Delingstanken eller efter sin Udtrædelse af Ministeriet søgte at paavirke den offentlige Mening i denne Retning og at danne en Gruppe af Politikere, som under det Sammenstød, der nu med Naturnødvendighed maatte komme, vare rede til efter Helstatspolitikens uundgaaelige Sammenstyrten og Ejderpolitikens sikre Nederlag at paatage sig Ansvaret for en Løsning af Spørgsmaalet efter Nationalitetsideens Krav. Men til at overtage denne Rolle i vort politiske Liv hørte der ikke blot en praktisk Dygtighed, men ogsaa en Karakterfasthed og et Mod, som saare sjældent er forundt de store Tankens Mestre. Man maa jo ikke forlange alt af alle.

Den 7de December 1851 udtraadte Madvig af Grev Moltkes Ministerium, og den 23de i samme Maaned ansattes han igen som Professor i klassisk Filologi ved vort Universitet. Forfatteren af disse Linjer var Aaret i Forvejen bleven Student og havde valgt den klassiske Filologi til Studieæmne. Jeg fik saaledes Lejlighed til i et Tidsrum af 6 Aar at høre den berømte Videnskabsmand, just da han, beriget med politisk Erfaring og Menneskekundskab, vendte tilbage til den Virksomhed, hvori han dog følte sig ganske anderledes hjemme end i det politiske Liv. Hvad der ogsaa bidrog til at give Madvigs akademiske Virksomhed i de Aar et frisk og ligesom festligt Præg var den Omstændighed, at han nu for første Gang med fuld Frihed behandlede den græske Kultur og de græske Literaturværker, medens han tidligere af Hensyn til en ældre Kollega, der med en Slags Skinsyge vogtede over denne skønnere Side af Oldtidsvidenskaben som sin Domæne, næsten udelukkende havde holdt sig indenfor det romerske Omraade. Det er med stor Taknemmelighed, at jeg tænker tilbage paa de Aar, da jeg var Madvigs Tilhører. Hvis jeg nogensinde under mangeaarige og forskelligartede Studier har modtaget et levende Indtryk af

omfattende Lærdom, overlegent og frit Syn paa Tingene, Skarpsindighed og Klarhed, saa er det ved Madvigs Forelæsninger. Mest sætter jeg dog Pris paa Erindringen om de Øvelser over vanskelige Forfattere, som han holdt med de Studerende i sit Hjem. Ti her kom der til de anførte Egenskaber ved hans Forelæsninger endnu den hjærtelige Interesse, han viste enhver af os, den Anerkendelse, hvormed han fremdrog ethvert lille Tegn paa videnskabeligt Anlæg hos os, og den Jævnhed og Ligefremhed, hvormed han, den store Lærde og forhenværende Minister, omgikkes os unge Studenter. Det var, som om han kun havde Alderen og en lidt større Erfaring i de fælles Studier forud for os. Især husker jeg nogle Øvelser over den vanskeligste græske Digter Pindar, som han en eller to Aftener om Ugen holdt i sit Hjem i Dronningens Tværgade med 7 unge Filologer, der sad sammen med ham omkring Familjens runde Spisebord. Jeg ser endnu Lampelyset falde ned over hans mægtige skøntformede Pande med de ejendommelige fremspringende Buer over Brynene, medens han paa det eleganteste optrævlede de spidsfindige byzantinske og tyske Fortolkninger, som havde hæftet sig til den store Lyrikers Ord, og som laa for os i mægtige læderindbundne Kvartbind. Men uagtet al den Beundring, jeg nærede for Madvig, havde jeg dog allerede den Gang en Følelse af, at der var noget og det noget meget væsentligt, der manglede ham som Filolog. Det blev mig især tydeligt ved at høre hans Forelæsning over den græske Literaturs Historie. Ti efter at det Rydnings- og Afvaskningsarbejde, som jeg i det foregaaende har beskrevet, var foretaget for hver enkelt Forfatters Vedkommende med al den Grundighed og Sikkerhed, som man blot kunde ønske, ventede jeg jo, at der skulde komme et positivt, skildrende og karakteriserende Afsnit, der viste, hvori da denne Forfatters ejendommelige Præg bestod, hvilke Træk der dannede hans særegne Fysiognomi; men her nøjedes Madvig med nogle faa rosende Almenbetegnelser, der slet intet Billede gav. Jeg fik ved at høre denne Forelæsning, som jeg i øvrigt mindes med stor Beundring, en Forestilling om, at det var de haardere og tungere Sider af Oldtiden, som Madvig var Herre over, men at Kulturlivets fineste Blomster unddrog sig hans Behandling, om han end ingenlunde manglede Sans for dem og sympatetisk Forhold til dem. Jeg tror bedst at karakterisere hans Forelæsninger som en stor og alsidig dannet Jurists Forelæs-

ninger over et Omraade af menneskelig Viden, der grænsede nær til hans eget, men dog ikke var hans eget.

Der er to Egenskaber, som Madvig lagde den største Vægt paa i Livet saa vel som i Videnskaben, og som han derfor stedse anbefalede sine Disciple, det er aandelig Ædruelighed og Besindighed, og hvem vilde vel underkende disse Dyders Værd? Men med dem alene vilde Verden dog næppe være kommen synderlig langt, og, naar jeg skal nævne et Punkt, hvor Madvigs store Retfærdighedsfølelse og Stræben efter alsidig Hensyntagen ikke fuldt slog til, saa er det ved Værdsættelsen af de Aandsfænomener, hvor Begejstring og Dristighed har spillet Hovedrollen. Her var en Begrænsning i Madvigs Natur, som gjorde hans Syn paa Livet og Udviklingen noget ufrit og ensidigt. Han forstod ikke tilfulde, at Lidenskab og Hensynsløshed er bevægende Kræfter, som ikke kunne undværes, og at den rolige Afklaring, som han elskede saa højt, har Gæringens Uro til sin nødvendige Forudsætning. Med denne Begrænsning i sin Synskreds er det ikke til at undres over, at Madvig kom til at staa helt uforstaaende og afvisende overfor det vel mærkeligste Fænomen, som i vor Tid er fremkommet her i Danmark, nemlig den Grundtvigske Folkeoplysningsbevægelse. I denne Bevægelse saá Madvig næppe andet end Udslaget af en uklar Følelse og en tøjlesløs Fantasi, og han anede ikke, at det nye og besynderlige og uregelrette, som her brød frem, under besindig Ledelse kunde blive en Foryngelsens Kilde for vort hele fortørrede Skolevæsen, baade det høje og det lave.

Imidlertid gik Aarene hen under rastløst Arbejde i Videnskabens og Statens Tjæneste, og Madvig var efterhaanden bleven en gammel Mand. Hans Syn, der fra Ungdommen af havde været mindre stærkt, og som i Aarene nærmest efter hans Tilbagevenden til Universitetet havde lidt en betydelig Svækkelse, aftog nu i en saadan Grad, at han ganske udelukkedes fra at læse og skrive. Denne tunge Tilskikkelse bar han med stor Mildhed og Resignation; han havde, som han en Gang for mange Aar siden ytrede til mig, af Naturen faaet et lykkeligt Sind. Det var i disse Aar, at Universitetet skulde fejre Festen for sin 400aarige Bestaaen. Kollegerne havde bevæget ham til ikke at trække sig tilbage fra sin akademiske Stilling før efter Festens Afholdelse; ti ingen kunde ved en saadan Lejlighed repræsentere Universitetet som han, Landsmænd og Fremmede bøjede sig med samme Ærbødighed for dette Navn. Ingen dansk Videnskabsmand har i dette Aarhundrede

besiddet en saa ubestridt Autoritet, en saa almindelig og grundfæstet Anseelse. Han udførte som bekendt det ham betroede anstrængende Hverv med en Kraft og en Værdighed, som gjorde et uudsletteligt Indtryk paa alle Deltagerne i Festen. Derpaa trak han sig tilbage til Privatlivet, men ikke til blødagtig Hvile og Uvirksomhed. Der var i Madvigs Natur en Trang til at se ud over den enkelte Videnskabs Grænser, til at samle Tilværelsens Fænomener i en Totalanskuelse og forfølge Problemerne til deres sidste Grund. Allerede for mange Aar siden har han ytret, at han kunde have stor Lyst til i længere Tid at fordybe sig i Naturvidenskabernes Studium. Det blev dog først i den høje Alder, at der ret forundtes ham Tid og Ro til saadanne videre Udflugter paa fjærnere liggende Videnskabers Omraade, og det blev da navnlig Filosofien, som han ivrigt syslede med, idet han lod sig forelæse de betydeligste nyere Filosofers Arbejder, ja endog dikterede Udkast til et Skrift om det store Grundproblem, Forholdet mellem Væren og Erkendelse. Blandt nyere danske Filosofer sympatiserede han i særlig Grad med Brøchner og Høffding.

Men endnu havde Madvig indenfor sin specielle Videnskabs Omraade et Arbejde at udføre, som vistnok maa regnes for hans største Daad og i kommende Tider vil være den sikreste Grundvold for hans Hæder. Det er det Skrift om den romerske Stats Forfatning og Forvaltning, som han i sit 77de og 78de Aar udgav i to store Bind. Her er Æmnet i sig selv stort og betydningsfuldt (saa vist som Romerfolket i lange Tider var det Verdenshistorien bærende Folk), og der er den skønneste Harmoni mellem Æmnets Beskaffenhed og Forfatterens naturlige Anlæg, og 50 Aars Undersøgelser og atter og atter fornyede Prøvelser danne det grundmurede Fundament, hvorpaa Fremstillingen hviler. Men kun den, der ved egne Studier paa dette Omraade kender Overleveringens spredte og brudstykkeagtige Karakter og de mange Tvivl, som den giver Anledning til, og som den nyere Videnskabs Gisninger og Konstruktioner hyppigt kun have gjort endnu dunklere, vil tilfulde kunne vurdere den Kraft og det Mod, som Madvig har lagt for Dagen ved langt hinsides »Støvets Aar« at give sig i Lag med en saadan Opgave og løse den saaledes, som han har løst den. I Sandhed den danske Videnskabs Historie har næppe smukkere Blad at fremvise end det, hvorpaa den har indtegnet

dette Storværk af en gammel blind Mand. Derpaa fulgte i 1884 og 1885 Udarbejdelsen af de Livserindringer, som disse Linjer gærne vilde henlede Opmærksomheden paa, derpaa i Slutningen af 1886 et lille politisk Lejlighedsskrift, som des værre kun blev udsendt til en ganske snæver Kreds, og derpaa kom Døden hurtig og smertefri, og Livet udsluktes, uden at Svaghed og Affældighed havde formørket denne sjældne Aands Klarhed eller kølnet dette milde og rene Hjærtes Varme.

V. Pingel.

Haanden paa Brystet.

En kunsthistorisk Studie.

The proper study of mankind is man.

(Sluttet.)

Haanden paa Brystet er Udtryk for *at lægge sig noget paa Hjærte, at modtage en Indskydelse, en Lærdom, Tilskyndelse, Formaning, Kaldelse, Befaling* el. desl. I denne Betydning kan den være aldeles uvilkaarlig og fri for ethvert Hensyn til, om den bliver set eller ikke; men den kan ogsaa være mere eller mindre demonstrativ, bestemt til at andre skulle se den og modtage den som en Forsikring om Modtagelsen.

Jeg vil anføre et Par Tilfælde, hvori det uvilkaarlige i Bevægelsen er ejendommelig og smukt fremhævet derved, at den Person, som modtager Kaldelsen eller Lærdommen (og lægger Haanden paa Brystet), vender Ryggen til den, fra hvem den udgaar. Rembrandt har paa et aandfuldt Maleri (i Louvre) fremstillet Matthæus skrivende sit Evangelium. Englen, som indgiver ham, hvad han skal skrive, staar bagved ham, lægger Haanden sagte paa hans Skulder og hvisker noget i Øret paa ham. Evangelisten ser altsaa ikke Englen, men stirrer lige fremad, bevæget lyttende; han holder den højre Haand med Pennen foreløbig i Ro og lægger venstre Haand paa Brystet. Rembrandt har næppe vidst, at Ghiberti to hundrede Aar tidligere paa sit Relief af Evangelisten Marcus med Løven paa den nordre Bronzedør af Baptisteriet i Florents havde taget Motivet paa en ganske overensstemmende Maade. En Nutids-Maler (E. J. Laurent), som paa Salonen i Paris 1885 havde udstillet et smukt Billede af Marias Bebudelse, havde haft den for dette Æmne vistnok nye og originale Idé at lade Englen svæve bagved Maria, saa at hun hører Bebudelsens Ord

som en Aanderøst. Hun har rejst sig fra sit Haandarbejde og staar dybt greben af det, hun hører, idet hun trykker Haanden ind imod sit bankende Hjærte. At Maria ved Bebudelsen lægger Haanden paa Brystet eller begge Hænder krydsvis over det, er ellers gentaget Hundreder af Gange i ældre og nyere kristelig Kunst; men hvor hun ser Englen lige for sig, faar det let en ren rituel Betydning af Hylding og Andagt. Saaledes som Laurent havde taget Motivet, var der ligesom kommet friskt Blod i det, en vis umiddelbart følt psykologisk Sandhed.

Omvendt have vi hos Rafael et mærkeligt Eksempel paa, at den, som modtager Lærdommen og lægger sig den paa Hjærte, staar bagved den, af hvem han modtager den, og altsaa ikke ses af ham: ogsaa her bliver altsaa den modtagendes Bevægelse ensom, ikke demonstrativ. Det er paa »Skolen i Athen«. I Forgrunden sidder som bekendt Pythagoras og skriver; bag ham bøjer en Mand med Turban paa Hovedet sig frem og ser over hans Skulder: han er lutter Ærefrygt og Beundring og lægger Haanden paa Brystet. Det skal vel forestille en Orientaler; men i hans Forhold til Oldtidens Visdom er der noget ligesom symbolsk for Rafaels eget Samfund og Tidsalder, for den italienske Renæssance. Hjærtet glødede af Begejstring for Oldtidens Literatur, man troede paa den og hyldede den med religiøs Ærefrygt; men man forstod den ikke klart og objektivt: den var foreløbig noget, som var mere for Hjærtet end for Hovedet. Hvis man ret havde opfattet Oldtiden med Intelligensen, Tanken, saa havde det været betegnet ved en Bevægelse af Haanden til Øjenbrynet eller til Læben.

Af Claude le Fèvre findes i Louvre et ret smukt Maleri, »En Lærer og hans Elev«: Den ældre taler til den yngre, som lægger Haanden paa Brystet. Man kan af denne Bevægelse slutte, hvad ogsaa begge Figurernes Udtryk bekræfter, at der ikke her er Tale om Undervisning f. Eks. i Grammatik eller Matematik, men om en moralsk Formaning eller Irettesættelse. Ligesaa i Eustache le Sueurs Maleri af den gamle Tobias, som giver sin Søn Formaninger angaaende den forestaaende Rejse. Ret kuriøst er det, at Guido Reni i et allegorisk Maleri (i Louvre), som forestiller »Tegningen« (som en ung Mand) og »Koloriten« (som en ung Kvinde), lader denne sidste lægge Haanden paa Brystet: det vil sige, at Koloriten underordner sig Tegningens Anvisninger og anerkender den som sin ledende Mester. *Le dessin, c'est la probité de l'art,* som Ingres sagde.

I de sidstnævnte Eksempler er Bevægelsen allerede bleven demonstrativ. Som saadan faar den en næsten pantomimisk Betydning som vedtaget Tegn for Modtagelsen af en Befaling fra en overordnet, særlig Kongen. Kong Ludvig den trettende havde befalet Opførelsen af *le pont au change*; men først efter hans Død udførte hans Enke, Dronning Anna af Østerrig, Værket under Sønnens, Ludvig den fjortendes, Mindreaarighed. Paa Broncemonumentet paa Broen, meget smukt udført af Simon Guillain (1648, nu i Louvre), ser man Ludvig den trettende, der giver Dronningen det Paalæg at lade Broen bygge. Hun staar til den anden Side og ser hen til sin kongelige Ægtefælle, imponeret af hans strænge Bud, idet hun lægger Haanden paa Brystet. Det er et Løfte, en personlig Forpligtelse: hun stiller sin Person, som hun lægger sin Haand paa, i Borgen for, at Befalingen skal blive udført.

Som Modtagelsesbevis forekommer Bevægelsen ej alene, hvor Talen er om en Befaling, men ogsaa om en Velgerning, en Naadesbevisning, f. Eks. hvor en knælende Herre modtager et Ordenstegn af Kongen (J. B. van Loo's Maleri af Indstiftelsen af Hellig-Aands-Ordenen, i Louvre). Derfor er den ogsaa et meget almindeligt Udtryk for Taknemmelighed: den forekommer i denne Betydning f. Eks. flere Gange paa den berømte Robbia-Frise af de 7 Barmhjærtighedsgerninger paa Hospitalet i Pistoja. Man kender baade fra Livet og fra Billedkunsten Eksempler paa, at en Herre eller en Dame, der har sunget en Sang eller givet en lignende Præstation tilbedste og modtager sit fortjænte Bifald af Publikum, besvarer det ved en yndig Bøjning og ved at lægge Haanden paa Hjærtet. Motivet kan saaledes synke ned til at faa Betydning næsten blot af Hilsen, dog af en lidt mere højtidelig Natur end de almindelige.

Det er bestandig, som allerede fremhævet, den, der føler sig som den underordnede, der lægger Haanden paa Brystet lige overfor den overordnede. Selv hvor Virtuosen hyldes og kranses af Publikum, anerkender han alligevel Publikums Dommerhøjhed og bøjer sig for den. I de nys anførte Tilfælde var den underordnede den passive og modtagende, og den overordnede den, som havde Udspillet. Men Bevægelsen fra den underordnedes Side kan ogsaa forekomme mere aktiv, netop som en personlig og frivillig Erklæring om, at man føler sig som den underordnede, derfor som en Loyalitetserklæring, et Troskabsløfte, en

Hylding. Saaledes er den anvendt utallige Gange i det moderne Monarkis klassiske Tider i det 17de og 18de Aarhundrede og er overordentlig betegnende for hin Tidsalders Opfattelse af det undersaatlige Forhold til Kongen, der ikke var ligt med Slavens Forhold til Herren, men beroede paa Undersaattens Følelse af, at han var en Personlighed. Paa Rubens's Maleri af »Frankrig«, som overrækker Maria af Medicis Rigsæblet, lægger »Frankrig« Haanden paa Brystet; det samme gør hun paa Nic. Coustous' Relief fra 1693, hvor Apollo viser hende Ludvig den fjortendes Billede.

Om Wiedewelts ædle Statue af *Troskaben* paa Frihedsstøtten paa Vesterbro sang Oehlenschlæger, efter at Kunstneren havde druknet sig i Sortesøen:

Troskab græder,
Klædt i hvide Marmorklæder,
Kold og bleg, den ranke, hulde Mø.
Haand paa Brystet,
Aldrig, aldrig trøstet
Stirrer hun hen mod den sorte Sø.

For Digterens Øjne tog det sig ud, som om Statuen sørgede over sin Mesters Død, og han fortolker Haanden paa Brystet som Udtryk for Sorg, Hjærtekvide, hvilket den jo ogsaa kan være. Men fra Kunstnerens Side er det naturligvis ikke ment saaledes. Det er Troskaben mod Kongen, ikke i nogen enkelt Situation som en forbigaaende Bevægelse — saaledes som f. Eks. Eckersberg har benyttet Motivet i sit Maleri af Bønderne, der hilse paa Kongen ved Frihedsstøtten —, men fastholdt som et blivende Symbol[1]). Paa lignende Maade karakteriseres ogsaa hyppig Troen (fides) i religiøs Betydning, f. Eks. med meget højtidelig Virkning af Ingres i en af hans Kartoner til Glasmalerierne i det Orléans'ske Gravkapel. Man kan vel ogsaa finde Eksempler paa, at allegoriske Figurer af »Haabet« eller af »Kærligheden« lægger Haanden paa Brystet; men denne Bevægelse egner sig unægtelig bedre for »Troen«.

[1]) Paa det Longueville'ske Gravmonument af François Anguier (nu i Louvre), der i Almindelighed har været Forbilledet for Frihedsstøtten paa Vesterbro, staar „Retfærdigheden" (betegnet ved fasces og secures) med Haanden paa Brystet. Hvis dette ikke er rent tankeløst fra Kunstnerens Side, saa maa han vel have tænkt paa den personlige Forpligtelse, som ligger i Varetagelsen af Dommerkald og Øvrighed.

Den Haand, som lægges paa Brystet, henviser i alle saadanne Tilfælde til noget, som foregaar inde i Brystet, hvor det menneskelige Øje ikke trænger hen. Man forestiller sig, at Menneskets egentlige og sande Sindelag (»Hjærtensmening«), som er hans egen Hemmelighed, hvorom intet andet Menneske har umiddelbar Kundskab, findes derinde i den mørke Hulning, og det er navnlig symboliseret ved Hjærtet. »Jeg vilde ønske, jeg kendte Dit Hjærte«, siger Lady Anna i Shakespeares Richard den tredje tvivlraadig til den gaadefulde Richard, da han bejler til hende. Man kan ikke se uden paa Brystet, hvordan Hjærtet er: kunde man blot faa det frem for Dagens Lys! Derfor er Hjærtet, i dets egen Form, Symbolet for det sande Sindelag. I det sidste Maleri i Rækken af Rubens's Billeder af Maria af Medicis' Liv ser man Forsoningen mellem Dronningen og hendes Søn, Ludvig den trettende. Kongen overrækker sin Moder et Hjærte, som til Betegnelse af hans Sindelag er brændende, og lægger tillige selv Haanden paa Brystet: det er, om man vil, ikke ganske heldig tænkt; men Meningen er dog let at forstaa: det brændende Hjærte illustrerer aabenlyst, hvorledes Hjærtet inde i hans Bryst er. At Hjærtet kommer for Dagen, er Betingelsen for trofast Venskab. Cicero siger (Lælius 26): »I Venskab er intet sikkert og paalideligt, med mindre den ene Ven ser den andens Bryst aabent og viser sit eget.« Det er aabenbart dette Udsagn, som — for øvrigt yderst smagløst — er oversat i det plastiske Sprog i Pietro Paolo Olivieri's Statue af »Venskabet« i Louvre (det 16de Aarhundrede). Det er en nøgen kvindelig Figur med et stort aabent Saar i venstre Side af Brystet: det ser ud som om Huden var borte paa et stort Stykke — men man ser des værre alligevel ikke ind i Hulningen. Med højre Haands Fingerspidser skyder hun Saarets Rande til Side for at vise det »aabne Hjærte«. Det er en ganske særegen Variation af Motivet: Haanden paa Brystet.

I Henhold til en saadan Tankegang faar dette Motiv overhovedet Betydningen af, at Hjærtet er uden Svig, og bliver derved, som bekendt, et meget almindeligt Udtryk for Bekræftelse og Forsikring, ja giver, naar det ledsager et Udsagn, dette næsten Karakteren af en Ed (»Haanden paa Hjærtet!«).

Det følger vel af Sagens Natur, at naar en Gestus skal have en bestemt bindende Betydning som Ed, da maa den kun anvendes i religiøs Betydning. Dette er efter kristelig Skik Tilfældet med de tre oprakte Fingre, som man f. Eks. kan se det

paa Terborchs berømte lille Maleri af Fredsslutningen i Münster 1648 (i National-Gallery i London). En Gestus derimod, som har en saa lang Række Betydninger som Haanden paa Brystet, og som bl. a. kan være rent uvilkaarlig, kan ikke have nogen retsgyldig Betydning som Sværgen. Ikke des mindre forekommer denne Gestus som en meget højtidelig Bekræftelse og spiller en stor Rolle i ældre Billeder, som forestille Afslutning af Traktater og desl. (Et Maleri af Ratifikationen af en Traktat mellem England, Spanien og Østerrig, af Marcus Gherardts i National-Portræt-Gallery, London; et Broncerelief af en Fredsslutning fra Martin Desjardins Monument over Ludvig XIV, nu i Louvre). Blandt Kunstnere fra vort Aarhundrede har E. de Bièfve ikke forsømt at benytte den i sit bekendte store Maleri af den nederlandske Adels Compromis 1565. I Louis Davids store paabegyndte Komposition af *Eden i Boldthuset* (20de Juni 1789) forekommer en Figur, som i den voldsomste revolutionære Entusiasme slaar sig med begge Hænder for Brystet. Her kommer atter det patetiske i Bevægelsen overvejende frem: Personen føler den moralske Begejstring, der raser i hans Bryst, som en Lidelse, et indre Oprør. Dette Motiv, saa vel som alle de andre paa det samme Maleri, har en meget forskellig Karakter fra den paalidelige, bevidste Ro, som maa herske under Aflægningen af en Ed, naar vi skulle have nogen Tillid til den. Det er Skikkelser, hvis Sjæle hvirvles af en Orkan.

Naturligvis bliver Formen for den personlige Forsikring den samme, hvad enten Forsikringen efter sit Indhold er sandfærdig eller ikke: Usandheden tager Sandhedens Maske. Paa et godt Maleri af Lenain (i Louvre) ser man Apostelen Peter, som fornægter Jesus: da Tjænestepigen beskylder ham for at have været i Følge med den fængslede Galilæer, lægger han Haanden paa Brystet og forsikrer, at det ikke er sandt. Der staar jo ogsaa i Evangeliet, at Peter ikke alene fornægtede sin Mester, men svor paa sin Fornægtelse. Med dæmonisk gribende Magt virker Motivet i Luca Signorellis Figur af *Antichristen*, som prædiker i Dagene før Verdens Ende (Freskerne i Orvieto). Det er Løgne-Profeten, som i Skikkelse ligner Kristus og gør forfalskede Efterligninger af hans Gerninger og hans Taler. Djævlen staar ved hans Side og hvisker ham i Øret, hvad han skal sige, og han lægger Haanden paa Brystet og forsikrer Folket om, at han er den ægte. Men hvis han var den ægte, vilde han netop ikke lægge Haanden paa Brystet: det er en Bevægelse, som meget lidt egner sig for Kristus

som Prædikant, og som overhovedet sjældent vil findes i nogen Fremstilling af hans Person. Bedst passer den, hvor han ydmyger sig for andre, som hvor han modtager Daaben af Johannes (Sansovinos Bronzegruppe paa Baptisteriet i Florents) eller ved Fodvaskningen.

Det religiøse Liv, Forholdet til Guddommen, udtrykker sig i samme Former som det verdslige, Forholdet til Menneskene, og kan kun hæve sig over dette ved en forskellig Grad af Styrke og Inderlighed. Vi have allerede set, at f. Eks. den religiøse Tro lige saa vel som den politiske Troskab udtrykker sig ved at lægge Haanden paa Brystet. Overfører man det, som i verdslig Betydning er en Loyalitetserklæring eller Hyldingsed, paa det religiøse Omraade, kommer det til at svare til Bekendelse. Dette er i den kristelige Kunst en af de aller hyppigste Betydninger af Haanden paa Brystet. Et Eksempel har man i Caspar de Crayers Maleri (i Galleriet i Bryssel) af den hellige Huberts Omvendelse: Paa sin Jagt gennem Skoven ser Hubert den underfulde Hjort med Krusifikset mellem Takkerne staaende lige overfor sig: han bøjer Knæ og lægger Haanden paa Brystet, bekendende Troen paa den korsfæstede. Hvad der her fremtræder som Udtryk for en øjeblikkelig Sjælsbevægelse, finder man som mere fastslaaet Tegn i en rent utallig Mængde Figurer, saa vel i Plastik som i Maleri, af Kristendommens Bekendere, især Kirkens Helgener, fremstillede enten enkeltvis eller lige overfor Guddommen i synlig Skikkelse (Smukke Eksempler: Rafaels Halvfigur af den hell. Katharina af Alexandria, i National-Gallery i London; Alonso Canos Halvfigur af den hell. Agnes, i Berlin)[1]).

I denne Betydning kunne vi følge Motivet længere tilbage i den kristelige Kunsts Historie end i nogen anden; den byzantinske

---

[1]) Et særegent og dejligt Eksempel er Rafaels Figur af Apostlen Johannes paa Billedet af den hell. Cæcilia i Bologna. Idet han horer Englesangen fra oven, søger hans Blik til Augustin, der staar lige overfor ham: „hører du, det er dette, hvorom vi have talt“. „Han lægger sin venstre Haand paa Brystet som med en bekræftende Gestus og tillige som én, der selv føler sit Hjærte brænde i sig.“ Saaledes har jeg beskrevet Motivet i denne Figur (se „Billedkunst“, S. 137), længe før jeg tænkte paa nogen almindelig Behandling af det.

romanske, gotiske Kunst frembyder Eksempler. I de ældste af disse, de byzantinske eller romanske, er Personens Udtryk af Andagt eller Bekendelse hyppig alene givet ved denne Haandbevægelse, medens Figuren ellers ikke kommer ud af sin strænge, endog stive Holdning. Tidsalderen var endnu bildet i hendøende antike Traditioner og fattig paa nye, selvstændige Udtryksmidler: den maatte lade sig nøje med denne Haand paa Brystet til en Antydning af, at Personerne tog sig det guddommelige til Hjærte, tog det med personlig Bekymring og Alvor. Jo mere Motivet saaledes skal tale for sig selv uden ellers at støttes ved noget gennemført Udtryk i Figurens Bevægelse, Mine, Blik, des mere kan det blive utydeligt, saa at man maa være meget varsom med Opfattelsen af det: undertiden kan det vel være utvivlsomt, at Meningen er den, at Personen lægger Haanden paa Brystet; men undertiden er det ogsaa uklart, om Haanden ikke blot tilfældig ses foran Brystet[1]). Efterhaanden udvikler Kunsten sig da til at gennemføre Udtrykket i hele Skikkelsen, saaledes at Haanden paa Hjærtet bliver Toppunktet, det mest fremspringende Træk af al Skikkelsens Veltalenhed. Denne gaar hyppig i stærkt patetisk Retning, saa at Udtrykket af religiøs Bekendelse gaar over i Udtrykket af Hjærtets brændende Længsel. I denne Aand er særlig den hellige Franciscus af Assisi fremstillet mangfoldige Gange med Haanden paa Brystet (f. Eks. af Correggio, i »Madonna di S. Francesco«). Den religiøse Sentimentalitets Bølge stiger saa

---

[1]) Paa det bekendte byzantinske Elfenbens-Relief fra det 10de Aarh. i Cluny-Museet i Paris, som forestiller Kristus, staaende midt imellem Kejser Otto den anden og Kejserinde Theophano, læggende Hænderne paa deres Hoveder, lægge begge den højre Haand fladt paa Brystet (Ægtheden har med Urette været bestridt). Eftersom alle tre Figurer ses lige forfra, kommer Haanden foran Brystet paa den ene af Sidefigurerne (Theophano) til at pege bort fra Kristus med Fingrene: saa meget rimeligere er det, at Haanden her virkelig lægges paa Brystet som Udtryk for Andagt og Bekendelse. Men paa et meget overensstemmende og næsten samtidigt Elfenbens-Relief af den græske Kejser Romanos IV og Kejserinde Eudokia række disse hver fra sin Side begge Hænder saaledes frem imod Kristus, at den ene af dem — paa Romanos den højre, paa Eudokia den venstre — ses fladt udstrakt foran Brystet. Der er det — ogsaa efter Analogier med andre byzantinske Værker — i det mindste usandsynligt, at Meningen skulde være den, at Haanden lagdes paa Brystet. — Den Slags Tilfælde forekommer tit. — Blandt romanske Eksempler skal jeg særlig minde om fem Figurer paa Hellig-tre-Kongers-Skrinet i Køln, hvor Meningen er utvivlsom.

bestandig højere indtil ind i det 17de, henimod det 18de Aarhundrede. Som et Eksempel, der har forekommet mig at betegne Kulminationen i denne Retning, skal jeg anføre en lille malet Træfigur af udmærket spansk Kunst, i Kensington-Museet, forestillende den hellige Franciscus Xavier, en ung gejstlig Mand i lang sort Dragt. Han staar med Hovedet bøjet halvt lidelsesfuldt til Siden og trykker begge Hænderne ind imod Brystet, den ene lidt højere oppe end den anden, som om han pintes svarligen i sit Bryst af den søde, himmelske Smerte.

I denne Figur, saa vel som i andre, vi tidligere have anført, fremtræder Motivet forstærket derved, at begge Hænder lægges paa Brystet. Dette er ikke ganske det samme som at Hænderne lægges krydsvis, eller nøjagtigere: Underarmene krydsvis og Hænderne fladt ind mod Brystet, en Gestus, som har en mere bestemt rituel Karakter og næppe nogensinde forekommer som et rent uvilkaarligt Udtryk for Følelsen, saaledes som det kan være Tilfældet med den enkelte Haands eller begge Hænders simple Bevægelse mod Brystet. Saa vidt jeg har bemærket, optræder de krydsvis lagte Hænder historisk først noget senere i den kristelige Kunst, fra det 13de Aarhundrede af, og vedligeholde sig da i Kunstens hele senere Historie, men aldeles overvejende i kristelig-religiøs Betydning som en ren Andagtsbevægelse med lignende Betydning som de foldede, sammenlagte, Hænder, men med en særegen storartet Højtidelighed. Hvor de en Gang imellem forefindes paa mytologiske Omraader, som i Rafaels Figur af Psyche, der føres til Olympen af Merkur, have de dog en Betydning af Andagt, der tydelig er overført fra Kristendommen. Denne Gestus er især anvendt i saadanne Skikkelser som Maria, der modtager Bebudelsens Engel, eller Kongerne, der knæle foran Kristus's Krybbe. Paa Riberas ypperlige Maleri i Louvre af Hyrdernes Tilbedelse ser man en Hyrde, som lægger Hænderne foldede sammen, en anden, som lægger en Haand paa Brystet, en tredje, som lægger Hænderne krydsvis over Brystet: her have alle tre Bevægelser en simpel Betydning af Andagt, uden at der er gjort synderlig Forskel paa dem.

Om denne Læggen Hænderne krydsvis muligvis skulde være overført til Europas Kristne fra ueuropæiske, orientalske Folk, maa jeg overlade til andre at undersøge, saa meget mere som Undersøgelsen paa Grund af Orientalernes store Mangel paa Billed-

kunst falder udenfor Kunsthistoriens Omraade. At Motivet paa en vis Maade genfindes i Oldtidens Kunst, særlig i den ægyptiske, skal andensteds blive omtalt.

Paa Gravmælerne fremstillede man allerede tidlig i Middelalderen de virkelige og samtidige Individer med mere eller mindre Tilnærmelse til Portrætlighed. Da denne Art af Kunstværker hører hjemme paa kirkelig Grund, finde vi ogsaa i de liggende Gravfigurer de sædvanlige Andagtsbevægelser, i Reglen de foldede, sammenlagte Hænder, men en Gang imellem ogsaa Hænderne korslagte over Brystet eller en enkelt Haand paa Brystet (saaledes Constance d'Arles fra anden Halvdel af det 13de Aarh., i S. Denis). Det egentlige Portrætbillede som selvstændig og verdslig Kunstart, navnlig det private Portræt, Husportrætet, som man kunde kalde det, fremtræder først fra det 15de Aarhundrede af, med to omtrent samtidige Begyndelser, i Nederlandene og i Italien, og har siden den Tid uafbrudt været en af Billedkunstens vigtigste Forgreninger. Det har i den en særlig Interesse at studere Anvendelsen af Haanden paa Brystet.

I de ældste Portrætbilleder, de fra det 15de Aarhundrede, hører dette Motiv aldeles ikke hjemme. Dertil høre de fortrinlige Portræter af gammel nederlandsk Malerkunst (f. Eks. af van Eyck, Memling, og som en Overgang til de italienske, Antonello da Messina) eller af den ældre italienske Renæssance, saa vel i Skulptur som i Malerkunst. Dette beroede jo ikke paa, at man ikke skulde have været fuldkomment fortrolig med Motivet: man anvendte det ogsaa ved Portrætfigurer, individuelle, virkelige, samtidige Skikkelser, der indførtes i historiske Billeder som fromme Betragtere af hellige Optrin, f. Eks. Nadveren eller Passionsscener (Donatoren, Kunstneren selv), eller ved Personer, som stededes for Madonnas Aasyn. Det følger ligefrem af, hvad vi ovenfor have meddelt om Motivets Anvendelse i religiøs Betydning. Men hvor Personen fremstilledes alene[1]), hvor Kunstværket kun

---

[1]) Mærkeligt er et meget tidlig forekommende Eksempel paa et Portræt med Haanden paa Brystet, saa meget mere som det netop er et Portræt af den Mand, der fremfor nogen anden har givet den senere Middelalders og Renaissancetidens religiøse Følelse dens Retning og ligesom har ind-

handlede om ham, der vilde Haanden paa Brystet gøre et mere personlig fordringsfuldt, selvbevidst demonstrerende Indtryk, som Tidsalderen endnu var for naiv og for jævn til at godkende.

Hvor Talen er om Portræter, er der særlig Opfordring til at gøre Forskel mellem saadanne Tilfælde, hvor Haanden ses foran Brystet i Følge et rent udvortes Arrangement og det betydningsfulde Motiv, hvorom vi tale. Er det et Brystbillede, kan Kunstneren ønske paa en eller anden Maade at faa Haanden med for at gøre Indtrykket af Billedet rigere. De gammel-nederlandske Malere, Jan van Eyck og hans Efterfølgere, lade gærne Personen lægge Hænderne, den ene over den anden, paa en Brystning eller en Vindueskarm foran sig; andre lade Personen foran Brystet holde et Papir med hans Navn el. desl. eller med Haanden omfatte noget af Klædedragten eller lege med en nedhængende Snor eller Kvast[1]). En smuk Kvindebuste i Florents (Bargello) af Andrea Verocchio holder begge Armene foran Livet, saaledes at den ene Haand virkelig ligger paa Brystet; men den hviler over en Blomsterbuket, som den tjæner til at fastholde, hvilket giver Motivet en rent anden og naivere Mening, end hvis Haanden laa umiddelbart paa Brystet. Desuden: jo mere Personen er fremstillet alene og ude af al Handling, kan jo baade han og Kunstneren føle en vis Forlegenhed med at faa Hænderne anbragte: det er dette, som bringer Herrer i det moderne Liv — og des værre ogsaa i den moderne Kunst — til at stikke Haanden indenfor Vesten, Fingrene

---

viet den moderne „Inderlighed", nemlig Frans af Assisi. Det er en al Fresco malet Figur i Sacro speco i Subiaco, udført 1228, to Aar efter Frans's Død og endnu før hans Kanonisation, som fandt Sted samme Aar. Dog maa det erindres, at Frans straks galdt som Folkehelgen. Det er afbildet bl. a. i Henry Thodes Bog: Franz von Assisi (Berlin 1885) p. 81. Vel er Betydningen af Haandbevægelsen her — som sædvanligt i saa gammel Kunst — ikke ganske utvivlsom, fordi Figurens hele Mimik ellers er saa stiv og tilbageholden; den kan ogsaa opfattes som talende; men det er dog vistnok naturligst at forstaa den som Udtryk for Bekendelse.

[1]) Desuden allehaande mere specielle Motiver, der maa antages at have særegne Foranledninger. I *National-Portrait-Gallery* i London findes et gammelt Brystbillede af Kong Richard den tredje, fra Slutningen af det 15de Aarh. Han holder højre Haand foran Brystet med Fingrene bukkede om Kjole-Opslaget; med venstre Haand tager han en Ring af højre Lillefinger (eller sætter den paa).

ind mellem Knapperne, eller endog Hænderne i Bukselommerne — et Sted skal man jo nemlig gøre af dem. Saadanne uægte, fra Forlegenhed stammende Motiver, som man for øvrigt ogsaa træffer i den antike, romerske Portrætkunst, kendes dog i de fleste Tilfælde let fra de virkelige »Motiver«, dem som bero paa en Tilskyndelse indefra.

Undertiden, og netop mest i den ældre Periode, kan det dog være vanskeligt nok at gøre Forskellen. Albrecht Dürers bekendte Selvportræt fra Aar 1500 i Pinakoteket i München har den ene Haand paa Brystet; jeg er tilbøjelig til heri at se et Træk af den uforlignelig naive Selvforgudelse, som overhovedet er Aanden i dette Portræt; men det fremtræder alligevel her uendelig mere tilbageholdent og forsigtig end i det syttende Aarhundredes Portræter. Vist er det, at Motivet endnu ikke kan siges at høre egentlig hjemme i Portræterne fra Renæssanceperiodens Guldalder, hverken i Leonardo da Vincis, Rafaels og Titians eller i Dürers og Holbeins. Jeg har gennemgaaet et tilstrækkelig stort Materiale med Hensyn til denne Sag til at kunne udtale dette som Regel; men unægtelig begynder allerede nu Undtagelserne at dukke frem. Paa en egen Maade forholder det sig med enkelte Billeder af Rafael og Titian af kvindelige Skønheder, i hvilke Armenes og Hændernes Linjer ere samlede foran Brystet. I Rafaels bekendte saakaldte »Fornarina«-Portræt i Palazzo Barberini i Rom er der i den Maade, hvorpaa Haanden berører Brystet, vistnok et Udtryk for erotisk Hengivelse. Men i Hovedsagen falde disse Billeder ind under en ganske anden Betragtning, idet Motivet her nærmere er i Slægt med den medicæiske Venus's end med den øvrige moderne Kunst. Jeg forbeholder mig andensteds at udvikle Motivet i denne Betydning.

I tydelig og moderne Mening forekommer Haanden paa Brystet i Portrætbilleder først hen imod Midten af det 16de Aarhundrede, men spiller fra den Tid af en større og større Rolle.

Saa vidt som jeg har set, optræder Motivet i den italienske Kunst tidlig med rent verdslig Karakter, snarest som et Tegn paa Selvfølelse, der dog endnu foreløbig er meget dæmpet udtrykt. Saaledes f. Eks. i to smaa venetianske, modellerede og farvede Voksreliefer, omtrent fra Midten af Aarhundredet, i Louvre: det ene er et Dameportræt, det andet (fra den Davillierske Samling) et Herreportræt; omtrent fra samme Tid det Pontormo tilskrevne,

smukke Herreportræt i National Gallery i London. En af de Malere, som tidligst har optaget det i Portrætbilleder, er Lorenzo Lotto, Maleren med den fine, nervøse Følelse: af ham finder man f. Eks. i Palazzo Doria i Rom et Portræt af en Dommer, der lægger venstre Haand paa Brystet som et Udtryk for den samme skrupuløse Ansvarsfølelse og Samvittighed, der udtaler sig i Minen. Det er ogsaa uden Tvivl Lorenzo Lotto, som har malet det udmærkede Portræt i Belvedere-Galleriet i Wien, som dér tilskrives Correggio; det forestiller, saa vidt man kan se, en Guldsmed; og Meningen med den højre Haand, som han lægger paa Brystet, synes at være en lignende som i Dommerportrætet: en Erklæring, han giver om sin egen Retskaffenhed, at hans Guld er rent og purt.

I den nederlandske og den øvrige nordiske Kunst fra det 16de Aarhundrede skønner man tydeligere, hvorledes Motivet oprindelig udvikler sig af kirkelig Skik, som Udtryk for religiøs Bekendelse, hvilket ikke er at undres over paa en Tid, da den religiøse Bekendelse var Livets mest brændende Spørgsmaal. Tidligere, i det 15de Aarhundrede, havde det været Regel, at enkelte Personer eller en Familjes eller Korporations Medlemmer fremstilledes knælende for Guddommen, alle med foldede, sammenlagte Hænder. Denne Skik vedligeholder sig endnu til langt senere Tider. Men i Løbet af det 16de Aarhundrede finde vi i Familjeportræter, der maledes som Fløjbilleder til Altertavler, at Faderen lægger Haanden paa Brystet, medens Moderen og Børnene folde Hænderne. Saaledes paa Billeder af Antonis Mor (?) i Louvre (Coll. Duchatel) og af Martin de Vos i Galleriet i Bryssel[1]). Ligeledes finder man blandt denne Periodes Gravmæler, som forestille Mand og Kone, begge knælende, baade i Tyskland og England Eksempler paa, at Manden lægger Haanden paa Brystet, Konen folder Hænderne. I et noget senere Portrætbillede af en Korporation, der knæler for Madonna (af Caspar de Crayer, Galleriet i Bryssel Nr. 273), lægger Formanden Haanden paa Brystet, medens de fleste af de andre folde Hænderne. Det

---

[1]) Mabuses Brystbillede af en Herre, National-Gallery i London Nr. 656, der omtrent er det ældste utvetydige Eksempel, jeg mindes, paa et Portræt med Haanden paa Brystet, har, som ogsaa Katalogen fremhæver, tydelig nok en kirkelig Karakter, og har formodentlig hørt sammen med mere. — Det Siegmund Holbein tilskrevne Dameportræt i samme Galleri, Nr. 722, hører ligeledes til de ældste. Det synes at være mere rent verdsligt.

ses i alle disse Tilfælde tydelig, at Haanden paa Brystet indtræder som et Udtryk for, at Personen gør sit eget Jeg gældende fremfor de øvrige som den, der har et selvstændigere, mere personligt Ansvar, medens den i ældre Tid, i Middelalderen, almindelige Andagtsbevægelse, de foldede Hænder, findes mere egnet for dem, der underordne sig og følge med.

Det vilde være for meget at sige, at Haanden paa Brystet til nogen Tid har været det almindelige i Portræter: dertil er dette Motiv for stærkt og fordringsfuldt. Men man kan med Rette sige, at det i Løbet af det 17de og 18de Aarhundrede til henimod Revolutionstiden har været meget almindeligt. Der er herved ubestridelig noget af en Modesag; endog hos store Kunstnere, som Frans Hals eller van Dyck, kan det fremtræde saaledes, og de mindre betydelige efterabe Motivet paa en rent tankeløs Maade. Men oprindelig er denne Mode opkommet i Kraft af en Aandsretning, der har søgt sig sit Udtryk, den er vedligeholdt i Kraft af denne Grundstemnings Vedvaren og forsvunden med dens Ophør. Den faar herved sin store Betydning som historisk Symptom, som Gradmaaler for den moderne Tilbøjelighed til at fremhæve sit eget Jeg og dets Følelser og for Samtidens Villighed til at acceptere denne Fremhævelse. Hvad vi lære her af Motivets Anvendelse i Portræterne, stemmer ganske med dets Historie i Almindelighed: hvis det var muligt at tilvejebringe en fuldstændig kronologisk Statistik over dets Anvendelse, vilde det uden Tvivl vise sig, at det i alle Betydninger florerede stærkest i det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede.

Motivet hører nu ganske hjemme i Portrætet som rent verdslig Kunstart: Forbindelsen med det kirkelige og religiøse mærker man i alt Fald kun deri, at det særlig hyppig anvendes i Portræter af gejstlige Mænd, allermest Prædikanter. Saaledes paa mange interessante Gravmæler over Præster fra Quietismens Tid i romerske Kirker, hvor den afdødes Portræt er udhugget af Marmor i halv Figur, ganske som han stod paa Prædikestolen og talte. Et glimrende Eksempel er Ercole Ferrata's Gravmæle over Walther Slusius († 1687) i S. Maria dell' Anima i Rom. Men saa hidsig end de forskellige Konfessioner kunde staa mod hinanden, saa ere deres Bekendere i hine Tider i alt Fald hinanden lige netop deri, at de vare hidsige og at de gærne bekræfte deres Ord ved at lægge Haanden paa Brystet, hvilket tyder hen paa en stor psykologisk Overensstemmelse tværs over alle dogmatiske Grænse-

skel. Som Eksempler fra de andre Konfessioner skal jeg minde om Rembrandts Portræt af Præsten Eleazar Swalmius (i Suyderhoefs Stik), eller om van der Plaas's smukke Portræt af John Milton som kristelig Digter (i National-Portrait-Gallery i London).

Men Motivet er snart lige saa almindeligt blandt rent verdslige Personer. Her faar det hyppig en næsten støjende deklamatorisk Karakter. Efter sin Natur maa det snarere kaldes sentimentalt end naivt; men det anvendes i denne Periode hyppig paa en Maade, som er naiv nok, fordi Personen ved sin Haandbevægelse ligesom gaar i Kaution for sig selv, tilbyder sin egen Borgen for, at han er en Mand med Hjærtet paa det rette Sted. Dette giver dog aldrig nogen virkelig forøget Sikkerhed; og undertiden bliver det til en ren Reklame. Fra Begyndelsen af er det aabenbart ment i god Tro, og Samtiden kan umulig have haft noget at indvende; men vi, der leve et Par Aarhundreder senere, blive lidt betænkelige ved at acceptere alle de Veksler, som hin Tids Mennesker udstede paa deres egen Valuta.

De forskellige Kunstnere og Kunstskoler ere dog ikke alle lige meget Yndere af dette Motiv. Det er vistnok især den belgiske Skole fra Rubens's Tid af og den romerske fra Berninis, som have fremelsket det: det var jo overhovedet de Skoler, som brugte de stærkeste Udtryksmidler. Et af de stærkeste Eksempler paa overmodig Ostentation i den Maade, hvorpaa Haanden lægges paa Brystet, er Jordaens's Portræt af en tyk Herre, i Louvre (Nr. 250). Glimrende Eksempler kan man finde blandt van Dycks og Philippe de Champaigne's Portræter, i hvilke der dog blander sig mere Sentimentalitet i Ostentationen. Blot ved at gennemblade den bekendte Samling af van Dycks *Icones principum virorum doctorum* etc., stukne af forskellige af Samtidens ypperste Kobberstikkere, kan man finde en Række udmærkede Illustrationer af Motivet: det synes mærkelig nok især at være Kunstnerne, som fremstilles givende sig et forsvarligt Slag for deres Bryst (Jan Snellincx!).

Ogsaa de hollandske Portrætmalere anvende det meget: et sjældent nobelt Eksempel have vi i den kgl. Malerisamling i A. Mytens's ypperlige lille Halvfigur af en staaende Herre i sort Silkedragt, set lige *en face* (1650). Baade Frans Hals og B. v. der Helst gøre uforsagt Brug af det. Mindre derimod Rembrandt; men Rembrandt har, hvis jeg ikke fejler, givet det smukkeste og mest inderlig følte Eksempel paa dette Træk, som man overhovedet kan finde i noget Portræt, nemlig i det herlige Knæstykke af hans

Hustru Saskia, i Dresden. Hun rækker med højre Haand Nelliken som et erotisk Løfte frem mod sin Mand, der maler hende, og lægger den venstre paa Brystet som en Bevidnelse af den fulde og varme Hengivenhed, der ogsaa bæver i hendes bløde Ansigtstræk og tindrer i hendes klare Øjne. Hun er her som alle Vegne en meget jævn og alt andet end fornem lille Person, men et rigtigt Hjærtemenneske, der med Rette kan lægge Haanden paa sit Bryst.

Medens Motivet ellers florerer paa alle Kanter i det 17de Aarhundredes Kunst, ogsaa i Spanien, fortjæner det i høj Grad at fremhæves, at Aarhundredets stolteste Portrætmaler, Velazquez, vistnok er den mest afholdende af alle med Hensyn til Brugen af det: der var noget ved det, som aabenbart ikke har tiltalt hans ualmindelig lødige, ædruelige, troværdige, usentimentale Væsen. Jeg tvivler om, at man overhovedet finder noget Eksempel derpaa i hans Portræter[1]). — I den franske Portrætkunst fra Ludvig den fjortendes og Ludvig den femtendes Periode, som jo angav Tonen for hele det samtidige Europas, er det endnu meget almindeligt, men fremtræder allerede noget mattere end tidligere.

Henad den franske Revolutions Periode bliver det tydelig nok sjældnere og ophører snart ganske i Mandsportræter, men holder sig endnu henved et halvt Aarhundrede længere i Dameportræter.

Dette har jeg haft Lejlighed til at konstatere ved at gennemgaa to store Portrætsamlinger, nemlig *The National Portrait-Gallery* i London og den store *Exposition de portraits du siècle*, som afholdtes i Paris i Sommeren 1885. De gave ganske overensstemmende Resultater. I den anførte Pariserudstilling, som omfattede mindst 500 Portræter fra de sidst forløbne hundrede Aar, fandtes slet intet Billede af nogen Herre med Haanden paa Brystet; derimod var dette Motiv ingen Undtagelse blandt de tidligere Dameportræter, omtrent indtil 1830[2]). I det 16de Aarhundrede, da Motivet først

[1]) Portrætet Nr. 553 i Louvres Galleri: en Munk med Haanden paa Brystet. tilskrives sikkert med Urette Velazquez; det ligner ikke hans Behandling.

[2]) At der paa to Portrætbilleder af *Comédie françaises* Skuespillere i deres Hovedrollers Kostumer, saas et Par Herrer med Haanden paa Brystet, kan naturligvis ikke tages til Indtægt for Portrætmoden paa Skuespillernes Tid. — Et smukt Motiv i Delaunay's Portræt af Gounod: Komponisten holder et Eksemplar af Mozarts *Don Giovanni* saaledes ind til sit Bryst, at Bogen vel berører Brystet, men Haanden ikke. Sammenlign

optoges i Portræter, var det omvendte Tilfældet: da var det, som vi ovenfor saa, fortrinsvis Mændene, som lagde Haanden paa Brystet. Motivet har altsaa i Tidens Løb saa at sige drejet sig: det har først vendt den Side fremad, som gjaldt Ansvarsfølelsen, men efterhaanden er det mere kommet til at gælde for et Træk af fin Følsomhed, der egnede sig bedre for den kvindelige end for den mandlige Natur. Senere er det ogsaa forsvundet af Dameportræterne og vilde paa en Nutidsudstilling — vel at mærke: blandt de egentlige Portrætbilleder — være et rent Særsyn. Det er et Værdipapir, som en Gang har staaet højt i Kurs, men som nu er gaaet ud af det daglige Livs Handel og Vandel (saaledes som den afspejler sig i Kunsten) og betragtes med Mistænksomhed. Det opfattes let som en Frase og benyttes paa Teatret gærne til at karakterisere forlorne Frasehelte (saadanne som Fotografen Hjalmar Ekdal i Ibsens »Vildanden«). Nu til Dags har det for Resten meget mere Kurs i det virkelige Liv, af hvilket det aldrig vil kunne forsvinde, end i Kunsten. Franskmænd, overhovedet de romanske Folk, anvende det, ogsaa under en rent almindelig Konversation, overordentlig meget.

Der er dog én Art af Portrætkunst, i hvilken det endnu stadig anvendes ligesom i ældre Tider, nemlig i de offentlige Monumenter. Det er altid fundet særlig egnet til Billedstøtter af Premierministre og andre ledende, ansvarbærende Statsmænd og Talere. I den monumentale Anvendelse, hvor der kræves af en Figur, at den ligesom skal resumere sit Livs Indhold, taler den et andet Sprog, en »højere Stil«, end i Hverdagsportræterne og bibeholder gærne en Retorik, som har Aarhundreders Hævd. Men Vanskeligheden for Kunsten er atter her at faa Folk til at tro paa denne Haand, der lægges paa Hjærtet. Det er ikke rigtig lykkedes f. Eks. for Coyzevox i hans knælende Figur af Kardinal Mazarin paa hans Gravmonument (nu i Louvre). Det ser altfor meget ud, som om Cardinalen godt vidste, at man kun var lidet tilbøjelig til at tro ham; og det gør derfor ikke den rette Virkning, at han lægger Haanden paa Brystet, forsikrende ved sin Ære om sine Hensigters Redelighed. Paa de store Stæders offentlige Pladser,

---

dermed et Portræt i Nat. Portr. Gallery af Skuespilleren David Garrick († 1779). Han sidder med et Eksemplar af Shakespeares *Macbeth* foran sig, peger paa det med venstre Haand og holder højre knyttet ind mod Brystet („den Bog sværger jeg til", el. desl.).

i Kirker, paa Kirkegaarde, findes der en Mængde Eksempler paa denne Slags monumentale Figurer, ogsaa fra de senere Aar. Endnu i den allernyeste Tid er der i Westminsterabbediet oprejst en Statue af Benjamin Disraeli (Lord Beaconsfield) i Hosebaandsordenens Dragt og med Haand paa Brystet til Erklæring om, at han til Trods for sit unægtelig meget dunkle Fysiognomi alligevel nok kan regnes for en Mand, der stod til Troende. Det er en Fornøjelse mellem slige Figurer at mindes Thorvaldsens monumentale Statue af Eugène Beauharnais af Leuchtenberg paa hans Gravmæle i Michaelskirken i München. Han lægger den venstre Haand let paa Brystet; dette Træk er her valgt for at illustrere hans Valgsprog: *Honneur et fidélité*. Og det er i Sandhed en Illustration af disse Ord. Jeg véd næppe noget andet Værk af denne Art, hvor dette saa uhyre tit misbrugte Motiv er anvendt med et saadant Præg af Troværdighed og god Samvittighed som her.

JUL. LANGE.

Om Holbergs Komediedigtning.

(Sluttet.)

II.

Midt imellem sine Komediers staaende Figurer stiller Holberg i Flertallet af sine Stykker en markant Hovedkarakter, om hvilken hele Lystspillet drejer sig ligesom om sit Midtpunkt. Afset fra et enkelt Forsøg af Corneille er hele denne Lystspil-Kategori, Karakterkomedien, grundet og uddannet af Molière, og det kan navnlig efter Legrelles indtrængende Undersøgelser ikke være den ringeste Tvivl underkastet, at den Holbergske Karakterkomedie beror umiddelbart paa den Molièreske.

Men Holberg har ikke blot laant en af Molière uddannet Digtart og forplantet den til Norden; ogsaa hvad Stoffet angaar, staar han i stor Gæld til Molière, ja han skylder ham mere end alle sine øvrige Forgængere tilsammen.

Et typisk Eksempel paa, hvorledes Holberg benytter Molière, frembyder det betydningsfulde, dybt symbolske Lystspil *Det lykkelige Skibbrud.* Stykkets Forbillede er Molières *Les Femmes savantes* og i begge Komedierne stemmer Handlingen i alle væsentlige Træk overens. Her som der se vi en beregnende Poet saaledes indsmigre sig hos en velhavende Familje, at Husmoderen beslutter sig til at give ham sin Datter til Ægte, skøndt denne har truffet et andet Valg. Her som der bliver Hykleren bevæget til at træde tilbage ved den opdigtede Efterretning, at Familjens Formue er gaaet tabt, hvorpaa de elskendes Forening finder Sted uden yderligere Vanskelighed. Men Tendensen er i begge Stykkerne ganske forskellig. Den Molièreske Komedie er et Angreb paa den herskende pedantiske Smag i Poesien; den fører os Skønaanden Trissotin for Øje i Selskab med hans tilkommende Svigermoder og andre

Protectricer og som Modstykke hans illiteræere Medbejler Clitandre, Repræsentanten for glad Livsnydelse og ihærdig Arbejdslyst. Holbergs Skuespil er derimod en Apologi for hans egen digteriske Virksomhed: lige overfor den fejge og nedrige københavnske Lejlighedspoet Rosiflengius staar her den kække og ædle Satyre-Digter Philemon, under hvilken Maske Holberg har villet give et tro Billede af sin egen digteriske Personlighed, og som sluttelig vinder en glimrende Sejr i den af hans Modstander anstiftede Proces.

Stemmede i det lykkelige Skibbrud Handlingen væsentlig overens med det franske Forbilledes, medens Tendensen var ganske forskelligartet, er det modsatte Tilfældet i *Pernilles korte Frøyken-Stand.* Ligesom Molières *Le Tartuffe* vender ogsaa Holbergs Stykke sig imod Hyklere og Hykleri, men Udførelsen har lidet eller intet til fælles med den franske Komedie. Anstrænger Tartuffe sig for at besnære den kortsynede Orgon og for at forlokke dennes skønne og dydige Hustru, saa tragter hos Holberg Herr Jeronimus — undtagelsesvis bærer i et Par Komedier Hovedpersonen dette Navn — kun efter at ægte en rig, ung Pige, men da hans udkaarede ved en listig spunden Intrige paa en Gang bliver fremstillet som fattig, medens hendes Terne tilsyneladende er kommen til Rigdom, sadler Hykleren pludselig om og hylder nu lige saa ivrig denne som tidligere hendes Frøken. Da det sande Forhold kommer for en Dag, har hans Stifsøn allerede hjemført den rette Brud, medens Jeronimus ser sig gift med den fattige Pige og til Slutning modstræbende maa finde sig i sin Skæbne. Paa Grund af Intrigens Natur spiller Pernilles korte Frøkenstand efter Holbergs egen Antydning (Epist. 331) i Frankrig, men Karaktererne ere alle som en tegnede lige saa tro efter det københavnske Liv, som i nogen af de i Danmark spillende Komedier.

Fra begge de nævnte Lystspil adskiller *den Vægelsindede* sig derved, at vi her finde en anden Hovedperson end i det til Grund liggende franske Stykke. I Molières *Le Misanthrope* er den dominerende Karakter ikke den ustadige Célimène, men Pessimisten Alceste, hvis herskende Ejendommelighed gør sig endnu stærkere gældende ved Modsætningen til hans optimistiske Ven Philinte. Hos Holberg drejer derimod hele Stykket sig om den vægelsindede Lucretia, og de to Antipoder Eraste og Apicius have kun den Opgave, at lade Heltindens Karakter fremtræde saa skarpt som muligt.

Hvor meget vi nu endogsaa maa beundre den Behændighed, hvormed Holberg har forstaaet at omsmelte de tre nævnte Stykker, lader det sig dog ikke nægte, at de alle staa langt tilbage for deres franske Forbilleder. Aarsagen hertil er at søge i den Omstændighed, at det ikke er lykkedes Holberg at lade de dybt anlagte Karakterer, som vi møde hos Molière, fremstaa i samme Storhed paa dansk Grund. Ligesom uldent Tøj kryber ind i det kolde Vand, saaledes skrumpe det franske Selskabs glimrende og grandiøse Skikkelser sammen i den nordiske Luft. Trissotin, Pedanten i stor Stil, det elegante Parises Modepoet, er bleven til en pukkelrygget Rosiflengius, der for Penge og gode Ord besynger Skøger og Hunde; Tartuffe, Fordærvelsens Dæmon, fuld af Herskerattraa og fortærende Begær, er bleven til en usselig Jeronimus, hvis udtørrede Hjærne ikke formaar at rumme nogen anden Tanke end Penge. Men værst er det dog gaaet den uforlignelige Trias i Misantropen: den ophøjede Verdensforagter Alceste har forvandlet sig til den trivielle Gnier Eraste, den livsglade Verdensmand Philinte er bleven til den væmmelige Æder Apicius, og i Stedet for den glimrende Kokette Célimène, hvis skønne Læber i Dag smile til Acaste og i Morgen til Oronte, viser Holberg os den ufine Vendekaabe Lucretia, hvis Ansigt lige saa uformodet veksler Udtryk som Himlen i April.

Men selv om ogsaa Rosiflengius og Jeronimus, Eraste, Apicius og Lucretia ikke formaa at udholde Sammenligningen med deres Forbilleder, saa vilde det dog være meget uretfærdigt, at regne Digteren dette til Last. Holberg skildrede det Samfund, som omgav ham, og det var ikke hans Skyld, at der deri hverken var Glans eller Storhed at finde. Men vel tør vi anvende paa ham, hvad Goethe en Gang udtalte om Lessing: beklager dog den overordentlige Mand, at han maatte leve i en saa ynkværdig Tid, som ikke gav ham bedre Æmner end dem, som han har bearbejdet i sine Stykker!

Vende vi os nu til dem blandt Holbergs Lystspil, som ikke ere fremgaaede af Molières højere Komedie, men som bero paa den franske Mesters mer farceagtige Frembringelser, saa have vi et langt glædeligere Syn for Øje. Alle de Træk, som ere uforenelige med det ægte-komiskes Væsen, har Holberg skaanselsløst fjærnet: hensigtsløse Løjer har han erstattet med sociale Hentydninger, forvrængede Karrikaturer med naturtro Virkeligheds-

billeder, og saaledes har han vidst at omskabe overmodige Farcer til moralske Komedier med alvorlig Kærne.

I *Kilde-Reysen* har Holberg laant det væsentlige af Handlingen fra Molières *Le Médecin malgré lui.* Paa begge Steder anstiller en Datter sig syg, for at undgaa et uforønsket Giftermaal, i begge Stykker optræder en Quasi-Læge i Følge med den virkelige Elsker, der forklædt som Medikus bortfører den elskede, paa begge Steder tager Sagen en god Vending, saa at de elskende tilsidst opnaa Faderens Tilgivelse. Men medens hos Molière Sganarelle, den foregivne Læge, udgør Stykkets Midtpunkt, og Bortførelsen kun er at betragte som en Biepisode, have hos Holberg Doktoren og hans Lærling ingen anden Opgave end at muliggøre de elskendes Flugt.

Med Stykkets Handling har Holberg imidlertid forbundet en indirekte Polemik imod en overtroisk Uskik hos sine københavnske samtidige. Imod Troen paa Kirsten Piils Kildes vidundervirkende Kraft vender Holbergs Komedie sig, idet han lader Doktoren forordne den syge Leonora at drikke dens Vand, og derefter i et broget Intermedium fører os en Række vilde Scener af Kildelivet for Øje.

Imod en anden Uskik hos sin Samtid drager Holberg til Felts i *Barselstuen.* Hovedpersonens Karakter og Handlingens ydre Omrids har han uden Tvivl laant fra Molières fortryllende enakts Stykke: *Le Mariage forcé.* Grundmotivet er i begge Stykker Frygten for ægteskabelig Utroskab: den nygifte gamle Corfitz frygter for at være, den nyforlovede gamle Sganarelle for at blive Hanrej. Ligesom Corfitz i Begyndelsen af første Akt klager sin Nød for sin Nabo Jeronimus, saaledes søger Sganarelle først Raad og Trøst hos sin Ven Geronimo. Og ligesom Sganarelle for at komme til Klarhed over sin Kærestes Troskab henvender sig til to Filosofer, men kun bliver holdt for Nar, saaledes søger i femte Akt Corfitz af lignende Aarsag og med samme Resultat Raad og Bistand først hos Chiromanticus og derefter hos gamle Gunild. Men medens Sganarelle har al Grund til at være bekymret for den yndefulde Dorimènes Dyd, viser Herr Corfitzes Bekymringer sig derimod at være fuldstændig grundløse; ja hans Hustru har endog en saa ren Samvittighed, at hun ikke en Gang aner de Sorger, som trykke hendes Mand, og Holberg har ikke uden Finhed vidst at undgaa en for Barselkonen pinlig Tankeudveksling om dette Punkt, idet Corfitz, hver Gang han begynder

at berøre dette Tema, bliver afbrudt ved et nyt Gratulationsbesøg. Men Gratulationsbesøgene selv og Barselstuens øvrige Plager har Holberg forstaaet at samle til et mægtig virkende Totalbillede: Skridt for Skridt drage i lang Række kvindelig Falskhed, Klaffer, Forfængelighed, Pedanteri, Forskruethed, Pyntesyge, Uforskammethed, Gnieri og Hoffærdighed tilligemed medicinsk Charlataneri og Indbildskhed lyslevende i hin Tids Klædebon forbi Tilskuernes Øjne og stemme dem til Eftertanke og Selvprøvelse.

Medens det Molièreske Stykke aldeles ikke har til Hensigt at moralisere, men kun skal tjæne til fornøjelig Underholdning, ønskede Holberg med sin Komedie fremfor alt at bekæmpe en urimelig og kostbar Uskik. Men halvvejs uden at tilstræbe det nedlagde han i Stykket en saadan Mængde Iagttagelser af menneskelige Taabeligheder og Brøst, at den lette Farce blev til et socialt Skuespil, det flygtige Genrebillede til et uforgængeligt Kulturmaleri, som i den hele Komedieliteratur næppe turde finde sin Mage.

Et socialt Onde af større Rækkevidde søger Holberg at bekæmpe i *Den honnette Ambition.* Dette Lystspil er en Efterligning af Molières *Le bourgois gentilhomme* og ligesom denne Komedie rettet imod Borgerfolk, som ville ud over deres Stand. Ligesom i det sidst nævnte Stykke Hr. Jourdain, saaledes søger hos Holberg Herr Jeronimus ved betydelige Pengeofre at opnaa en Adelsmands Velvilje og Protektion, i begge Stykker prøver Heltens Hustru, understøttet af den kloge Tjænestepige, paa at bringe ham bort fra hans Daarskab, i begge Stykkerne bliver den ikke standsmæssige Frier afvist af den rangsyge Fader. Men medens Monsieur Jourdain i Virkeligheden staar paa Vanvidets Rand og uden Vanskelighed lader sig indbilde, at Stortyrkens Søn er kommen til Paris for at bejle til hans Datter og gøre ham selv til Mamamouchi, er Herr Jeronimus, bortset fra hans Rangsyge, i aandelig Henseende ganske normalt organiseret og bliver derfor ved Stykkets Slutning dybt beskæmmet, da hans adelige Velynder viser sig at være en forklædt Lakaj. Maaske har Holbergs Stræben efter kunstnerisk Maadehold her endogsaa ført ham noget for vidt, saa at Hovedheltens Figur derved er bleven noget blegere og livløsere end det for den sceniske Virkning havde været at ønske.

I højeste Grad virkelighedstro og scenisk virksom er derimod Hovedfiguren i *Den ellefte Junii.* Ligesom Molières *Monsieur de Pourceaugnac* saaledes fører Holbergs Komedie os de Lidelser

for Øje, som en uerfaren Provindsbo maa gennemgaa i Hovedstaden og det er vanskeligt at sige, om den limousinske Advokat eller den jydske Bondesøn dèr faar den værste Medfart. Begge to blive de straks ved deres Ankomst modtagne af haanende Gaderaab, til dem begge nærmer sig under den velvillige Velgørers Maske en intrigant Spitsbube, der lokker dem i Fordærvelse, begge blive ved Stykkets Slutning trods anlagt Forklædning opdagede af Politiet og maa for Penge tilkøbe sig deres Frihed. Men medens den godmodige Monsieur de Pourceaugnac ikke blot er moden til Galehuset, men endogsaa i Virkeligheden bliver anbragt i et saadant, har den slyngelagtige Studenstrups Dumhed ikke blot ingen sygelig Karakter, men er endogsaa saa inderlig forbunden med en vis Bondesnuhed, at man ofte ikke ved, hvor hin ophører og denne begynder.

At det lykkedes Holberg at overtræffe saa lystige og populære Komedier som de sidstnævnte, var sikkerlig ikke nogen ringe Triumf for ham. Men intet taler maaske i højere Grad til hans Berømmelse end den Kendsgerning, at han endogsaa har vovet at rivalisere med den ypperligste af alle Molières Farcer *Le Malade imaginaire,* og at han blev Sejerherre i denne Væddekamp. Denne Triumf skylder Holberg ikke saa meget den Omstændighed, at det lykkedes ham i *den Stundesløse* at forme Handlingen simplere og overskueligere end Tilfældet var i det Molièreske Forbillede, men fremfor alt hans geniale og fuldt ud selvstændige Behandling af Hovedfiguren. Ligesom Jourdain og Pourceaugnac er ogsaa den hypokondre Argan i aandelig Henseende saa lidet intakt, at han ved en improviseret Ceremoni lader sig kreere til Doktor, for bedre at kunne kurere sin egen Sygdom. Holbergs Vielgeschrey overskrider derimod, trods al sin Naragtighed, aldrig det troværdiges Grænser. Men Holberg nøjedes ikke blot med at fjærne Karakterens Udvækster, han har ogsaa forandret den kvalitativt, idet han forvandlede den indbildte Syge til en stundesløs Lediggænger, en Karakter, der har hjemme overalt og til alle Tider, der, som maaske ingen anden, virker komisk ved sig selv, og som derfor har stemplet vort Lystspil til det mest overgivne og ungdomsfriske i den hele Række.

Men er den Stundesløses Karakter end ikke laant fra Molière, saa er den dog digtet ganske i Molières Aand. Medens i Renaissancekomedien, hos Shakespeare og Calderon, Heltene ofte rumme forskelligartede, ja modstridende Følelser og Liden-

skaber, finde vi, som blandt andre A. Legrelle meget smukt har udviklet, hos Molières Hovedpersoner stedse én fremherskende komisk Karakterejendommelighed, som gennemtrænger hele Personligheden, og fra Begyndelsen til Enden bliver sig selv lig. Gnieren, Hykleren, den indbildte Syge vise Tilskueren hele Stykket igennem kun denne ene Side af deres Væsen og ere, naar Tæppet falder, lige saa lastefulde eller taabelige som i første Scene. Denne Ejendommelighed ved Molières Karakterskildring har Holberg meget vel erkendt og med Bevidsthed forsøgt at efterligne. Efter at have dadlet de samtidige franske Dramatikeres skødesløse Karaktertegning, bemærker han i sin første Epistola ad virum perillustrem: »Derimod gives den rette Caracteer, naar den, der ageres om, saaledes bliver forestillet, at hverken Frygt eller Gevalt eller Spot kand raade Boed paa hans Daarlighed, af hvilken der endelig bliver et artigt Udfald, som har holdet Tilskuerne længe i Uvished«. Saadanne Karakterer ere f. Eks. Modenarren Jean de France, der i Danseskridt optræder paa Scenen og i Danseskridt forsvinder derfra, Gert Westphaler, den meget talende Barber, hvis ustandselige Snaksomhed maa give sig Luft ved enhver Lejlighed, Storpraleren Jacob von Tyboe, der fra først til sidst viser sig som en skrydende Kujon, Rosiflengius i *Det lykkelige Skibbrud,* hvis lave Ondskab ikke formaar at undergaa nogen Forandring, Vielgeschrey i *Den Stundesløse,* hvis Forstyrrethed synes ophøjet over alle Timelighedens Omskiftelser. En saadan Karakter er fremfor alt den hungrende Principrytter Don Ranudo de Colibrados i Komedien af samme Navn, som i Begyndelsen af Stykket forbyder sin Datters Giftermaal med en brav og rig, men paa Aner fattig Adelsmand, og som til Slutning, da Forbindelsen ved List alligevel er kommen i Stand, af Græmmelse beslutter sig til at gaa i Kloster.

Men ved Siden af disse Typer, som gennemgaaende blive sig selv lige, finde vi hos Holberg i Modsætning til Molière ogsaa Karakterer, som i Stykkets Løb undergaa en Forandring, for saa vidt de til Slutning synes at være blevne forbedrede eller kurerede. Ganske vist bliver Forandringen undertiden hidført paa en noget udvortes og brat Maade: i *Det arabiske Pulver* beslutter Polidor at forsage Alkymien, straks efter at han har erfaret, at man har haft ham til bedste, i den honnette Ambition indser den rangsyge Jeronimus straks sin Daarskab, da den formentlige Baron til Slutning forvandler sig til en intrigerende Tjæner, og i Barselstuen faar Corfitz, den stakkels indbildte Hanrej, paa én Gang

Mod og Selvtillid, da han erfarer, at hans Mistanke savnede Grund. I Spøgelsekomedien *Uden Hoved og Hale* finder der endogsaa en dobbelt Omvendelse Sted, idet den vantro af Heltene pludselig bliver overtroisk, medens den overtroiske paa sin Side bliver vantro, saa at Mægleren Ovidius, Holbergs alter ego, har sin Nød med at føre dem begge tilbage til Fornuftens gyldne Middelvej.

Noget udførligere er Omvendelsen derimod motiveret i *den politiske Kandstøber* og *Erasmus Montanus.*

Mester Herman i det først nævnte Stykke er ingenlunde som de nys nævnte Typer blot en taabelig Stakkel, tvært imod er han skildret som en helt igennem retskaffen og respektabel Mand, der gærne vil tjæne det almindelige Bedste og heller ikke tvivler det mindste paa, at han formaar at udrette store Ting. Han røber derfor heller ikke den mindste Overraskelse, da man meddeler ham hans Udnævnelse til Borgemester, og han bestræber sig straks for at repræsentere sin høje Stilling paa værdig Maade. Hans nye Embede bevirker, at han snart faar endnu større Tanker end før om sine Aandsævner og hans Hovmod viser sig fuldt udfoldet, da to Advokater besøge ham for at lade ham afgøre en vanskelig Retsstrid. De Forretninger, som han har at udføre, bringe ham imidlertid snart til den Indsigt, at han har skuffet sig med Hensyn til sine Ævners Omfang og Beskaffenhed. For at undgaa de tiltagende Forlegenheder kryber han enten under Bordet eller søger Hjælp og Trøst hos sin egen Tjæner. Da han til sidst slet ingen Udvej mere ser, beslutter han sig i sin Fortvivlelse til at tage sig selv af Dage. Da optræder i det afgørende Moment hans Datters forsmaaede Brudgom og belærer ham om, at hele hans Borgemesterværdighed var en Farce, som kun blev sat i Scene for at jage hans Statsmandsgriller paa Flugt. Konflikten er altsaa løst og ikke mere tilstede: ingen forlanger af ham, at han skal yde mere end han formaar. Han er endnu den samme brave Mand, som han altid har været, men har nu lært, hvor snævert Grænserne for hans Virken ere dragne. For sin Sygdom er han grundig helbredet og kan nu med godt Mod atter tage fat paa sit Arbejde.

Lige saa lidt som Mester Herman er Erasmus Montanus, den disputeresyge Studiosus, blot en opblæst Nar. Vel er hans skolastiske Visdom i den Grad stegen ham til Hovedet, at han ikke kan bare sig for at udkramme den i sin hjemlige Landsby paa taabelig og fornærmelig Vis for sine Forældre, Svigerforældre

og disses Venner og Naboer. Med sine Syllogismer gør han Byens Folk til Dyr og Stene og ytrer i sin Disputats med Per Degn, Stedets Visdomsorakel, saa kætterske Meninger, at han vækker Forfærdelse hos alle tilstedeværende. Men i Grunden er Erasmus hverken hjærteløs eller dum og hans bedre Jeg bryder saa vel lige overfor hans Kæreste som lige overfor hans yngre Broder gentagne Gange igennem. Men hans gode Egenskaber formaa ikke af sig selv at sejre over hans akademiske Stolthed. Hensynet til philosophia instrumentalis er endnu stadig mægtigere end Hensynet til hans Familje og hans Forlovede. Først da han selv ved en voldelig Syllogisme bliver forvandlet til Soldat og maa gøre Bekendtskab med Korporalstokkens Argumenter, kommer han til den Indsigt, at tom Filosoferen ikke er det højeste Gode, men at ogsaa Livets reale Magter have deres Betydning og Berettigelse. Og ved denne Erkendelse blive hans slumrende Dyder vakte, saa at han som nyt og bedre Menneske kan gaa Fremtiden i Møde.

Fjærner Holberg sig saaledes fra sit franske Mønster allerede i de Stykker, hvor Heltens Karakter i Løbet af Handlingen undergaar en Forandring, saa træder der os dog en endnu større Forskel i Møde, hvor Holberg har forsøgt at skildre os sammensatte, flersidige Karakterer. Saadanne finde vi i de to Komedier, hvori Holberg fører os Typerne paa den sædelig depraverede sællandske og jydske Bonde for Øje: i *Jeppe paa Bierget* og *den ellefte Junii.* Ved Skildringen af begge de nævnte Karakterer viser Holberg os ikke som ellers én fremherskende Ejendommelighed ved deres Væsen, men hele Personen staar mangesidet og fuld af Modsigelser for vort Blik. Hos Jeppe se vi Underdanighed og Hovmod, Modstandskraft og Svaghed, Retfærdighedstrang og tyrannisk Sindelag Side om Side, hos Studenstrup parrer sorgløs Dumhed og forsigtig Snuhed, smudsig Egennytte og oprigtig Venskabsfølelse sig med hinanden; men i begge Tilfælde se vi de modstridende Træk føje sig sammen til et helstøbt Totalbillede, naturligere og troværdigere end de beundrede og beundringsværdige, men det menneskelige Indhold hos de skildrede Individualiteter ikke fuldt udtømmende Karakterer, som vi finde hos Komediens franske Mester.

Den Forskel, der paa Karakterskildringens Omraade bestaar mellem Molière og Holberg, var dybt begrundet i begges Natur. Molière staar i det hele forstandsmæssig koldt som den strænge Dommer lige overfor sine Figurer, »han tugtede,« som Goethe siger,

»Menneskene, idet han fremstillede dem, som de i Virkeligheden vare«. Han stiller den Fejl, som han vil ramme, med saa skaanselløs Strænghed i Forgrunden, at alle andre Egenskaber hos den skildrede Person i Sammenligning dermed træde i Skygge og ikke en Gang Muligheden af en Omvendelse kommer i Betragtning. Harpagon og Tartuffe besidde ikke den mindste ædle Tilbøjelighed og give intet Haab om fremtidig Forbedring. Denne ubarmhjærtige Strænghed finde vi kun undtagelsesvis hos Holberg, f. Eks. i Jean de France og i det lykkelige Skibbrud. I Almindelighed tager han inderlig Del i sine Personers Skæbne: han vil ikke blot dømme og straffe, men tillige opmuntre, forbedre og opdrage, og selv hos Narre som Vielgeschrey og Slyngler som Studenstrup, forstaar han at opdage sympatetiske og elskværdige Træk. Kun i ét Tilfælde staar Holberg kold og uden Deltagelse lige overfor sine Figurer. Naar Digteren med Bevidsthed under en eller anden Forklædning vil fremstille sit eget Jeg, bliver Skildringen regelmæssig konventionel og skematisk. Den ædle Poet Philemon i det lykkelige Skibbrud er næsten lige saa livløs, docerende og kedsommelig som de ædle Læger i de nyeste danske Skuespil og den besindige Ovidius i Uden Hoved og Hale, der stedse nøjagtig holder Midtlinjen mellem Overtro og Vantro, er overhovedet ikke mere noget Menneske, men en ren Konstruktion, som hverken i Livet eller i Literaturen har noget Sidestykke. Paa dette Punkt danner Holberg den stærkest mulige Modsætning til Molière, der ikke mere kender til kølig Forstandsmæssighed, saa snart hans egen Person ligger til Grund for Karakterskildringen: den skuffede Arnolphe i *L'école des femmes,* den mishandlede George Dandin i Stykket af samme Navn, den menneskefjendske Alceste i *Le Misanthrope* — alle genspejle de de Kvaler, som deres Ophavsmand har gennemgaaet, hos dem alle tror man at høre hans forpinte Hjærtes Slag.

Vi se altsaa, at Holberg ikke, som Legrelle og andre have ment, lod sig nøje med at forplante den Molièreske Karakterkomedie til Norden. Han har omskabt den hele Digtart efter sin Aand, og paatrykt den sin egen Individualitets Præg. Men han er ikke bleven staaende ved at udvikle og omforme denne ene Species; han har ved Siden heraf ogsaa uddannet en fuldkommen ny, ham ejendommelig Digtart, til hvilken vi hos Molière ingensteds finde noget tilsvarende.

Saa vel i Molières som i Holbergs Komedier træder ofte en

let erkendelig social Tendens i Forgrunden. Det er tilstrækkeligt at erindre om Stykker som *Le Tartuffe* og *Les femmes savantes* eller *Erasmus Montanus* og *den politiske Kandstøber*. Hos Molière er denne Tendens stedse uopløselig sammenknyttet med Lystspillets Hovedperson eller Hovedpersoner; hos Holberg er dette ikke altid Tilfældet. Foruden de Karakterkomedier, i hvilke en social Tendens mere eller mindre afgort gør sig gældende, har han ogsaa skrevet Tendensstykker, i hvilke der overhovedet ikke staar nogen bestemt udpræget Karakter i Forgrunden som Hovedperson, men hvor udelukkende Handlingen selv forfølger det Øjemed, at bekæmpe forhaandenværende Ulæmper, eller at beskytte truede Institutioner.

Et saadant Lystspil have vi ovenfor lært at kende i Kilde-Reysen, hvori Holberg kæmper imod Troen paa Kirsten Piils Kildes undergørende Kraft, og mod de mangfoldige deraf fremgaaende Ulæmper. I den udmærkede Komedie *Hexerie eller Blind Allarm* drager Holberg til Felts imod Overtroen paa Hekse og Djævelskab. Skuespilleren Leander, der memorerer sin Rolle, bliver anset for en Troldmand og bringer den hele By i Oprør. Med fuldendt Kunst skildrer Holberg os, hvorledes Rygtet lavineagtigt vokser, og hvorledes der deraf opstaar en Proces paa Liv og Død, som naturligvis slutter med, at den anklagede bliver glimrende frikendt, medens hans taabelige Modstandere lide et fuldkomment Nederlag. Men Skuespillerens Sejr er tillige en Sejr for Skuespillet, ikke blot Leanders Angribere ogsaa Teatrets Avindsmænd overhovedet blive beskæmmede, og Komedien fremgaar med friske Kræfter af den svære Krisis. Ligesom Holberg i *Hexerie* kæmper for Teatret, saaledes tager han i *Mascaraden* Ordet for Maskeballerne. Disse vare navnlig meget yndede hos den yngre Slægt, og ogsaa Holberg betragtede dem med venligt Øje dels i Almindelighed paa Grund af den sindrige Invention, dels i Særdeleshed fordi deres Bestaaen var af væsentlig Betydning for hans Teaters Trivsel. Den ældre Generation ansaa dem derimod mest for et ugudeligt Nyhedspaafund, og denne Anskuelse deles i Komedien af den strænge Herr Jeronimus og hans Ven Herr Leonard. Rigtignok have disse to ganske særlig Anledning til at være denne Art af Selskabelighed gram. Det allerede aftalte Giftermaal mellem deres Børn truer næmlig med at gaa overstyr, fordi Leander paa et Maskebal har forelsket sig i en fremmed Frøken, Leonora i en fremmed ung Mand. For at undgaa det tvungne Giftermaal flygter Leander

med sin Elskede, men bliver hentet tilbage og krævet til Regnskab af den vrede Fader. Da opklares til Slutning alt: den Frøken, som Leander paa Maskeballet har forelsket sig i, er netop Leonora, der var bestemt til at blive hans Brud. Maskeballerne have altsaa netop fremmet Forældrenes Ønsker, de unges Sag har sejret og de gamle ere slaaede af Marken.

Karakterstykkerne og de sociale Tendenslystspil danne tilsammen den moralske Komedies Kategori, og denne udgør som bekendt Hovedsummen af Holbergs dramatiske Virksomhed. Den moraliserende Hensigt træder snart mere, snart mindre stærkt frem og er ikke altid med lige Held sammensmæltet med Handlingen eller Karakterskildringen. I de betydeligste af de herhenhørende Komedier træder den opdragende Tendens helt i Skygge, og Stykket viser os i Stedet for Legemliggørelsen af et almenmenneskeligt Grundforhold. I *Jeppe paa Bierget* og *Den politiske Kandstøber* fører Holberg os Misforholdet mellem Ævne og Vilje for Øje. Men medens den arme Jeppe ufrivillig bliver stillet for en Opgave, som han ikke er mægtig og endelig, efter at man har bragt ham i hans forrige Stand, redningsløst gaar sin Undergang i Møde, lærer Mester Herman ved det Puds, som man spiller ham, at indse Utilstrækkeligheden af sine Kræfter og bliver til Slutning ganske helbredet for sin Daarskab. I *Erasmus Montanus* og *Mascaraden* se vi den evige Modstrid mellem hensynsløs Fremstræben hos den yngre og stædig Stillestaaen hos den ældre Generation. Ogsaa her er Grundtanken gennemført paa ganske forskellig Vis. Med Hovmod og voldelig Brutalitet optræder i det førstnævnte Stykke Repræsentanten for den nye Tid, hvorfor vi ogsaa til Slutning med Tilfredsstillelse se ham lide et Nederlag, som i sidste Instans ikke kan andet end tjæne til hans eget bedste. I *Mascaraden* kæmpe derimod de unge kun for deres gode Ret, saa at vi med Glæde se dem gaa sejerrigt ud af Kampen. Men deres Sejr er ikke ensbetydende med et Nederlag for de gamle. Tvært imod: Forældrenes Ønsker opfyldes af Børnene om end paa anden Maade, end hine havde tænkt. Hvad den gamle Tid tilstræber, det fuldbringer den nye.

Som vi have set, var den moralske Komedie Hovedgenstanden for Holbergs dramatiske Virksomhed. Men han forsøgte sig desuden ogsaa i Farcen, den literære Satire og den fantastiske Komedie og har paa hvert af de nævnte tre Om-

raader skabt ét Kunstværk af fremragende Betydning. Baade ved Indhold og Form danner *Jule Stuen* en skarp Kontrast til de hidtil omtalte Komedier. Handlingen er ikke mere moralsk end i Molières *George Dandin:* en letfærdig ung Dame bedrager sin lettroende Gemal, ja hun bønhører endogsaa sin Galan, medens Ægtemanden maa lege Blindebuk med Bind for Øjnene. Men den ellers brugelige Straf eller Omvendelse udebliver her ganske: da Bedraget kommer for en Dag, opstaar der et almindeligt Virvar, som udgør Slutningen paa Stykket. Om en gennemført Intrige eller organisk Sammenhæng er der ikke Tale: ligesom i et Mellemspil af Cervantes eller Lope de Vega drager en Række skarpt tegnede Figurer og overmodig lystige Episoder forbi vort Øje, indtil endelig i det Moment, hvor vi ere mest spændte paa den videre Udvikling, et pludseligt Knald gør Ende paa det hele.

Lod Holberg i *Jule Stuen* sit Lune tumle sig af Hjærtenslyst, saa bestiger han i det satiriske Hundedrama *Melampe* den værdige Kothurnus. Om Besiddelsen af Køteren Melampe ligge to Søstre i Strid, og imellem deres Tilbedere udbryder der en gruful Krig, som først bringes til Afslutning, da Pandolfus, de fjendtlige Søstres Broder, hugger Melampe midt over og sender hver af de stridende Parter sin Halvdel. Ligesom Holberg i Peder Paars havde travesteret det heroiske Epos, saaledes persifflerer han her den heroiske Tragedie, og han selv betegner Stykket som en Parodi paa Sørgespil, der kun bestaa i vidtløftige og prægtige Ord. Men Digteren har kun ufuldkommen opnaaet sin Hensigt: han holdt saa ængstelig fast ved den tragiske Form, at han derved tilsidesatte det komiske Indhold; igennem stive Aleksandrinere skrider Handlingen fremad i strængeste Stil, men af Holbergs Festivitas er der i den pompøse Tragikomedie kun lidet at spore.

Lige som *Melampe* er ogsaa *Ulysses von Ithacia* i sin ydre Form en literær Satire. Dog er Stykket ikke rettet imod den egentlige Tragedie, men efter Holbergs egen Angivelse imod »de vanskabte, halvhundredeaars Comoedier«, imod de »Haupt- und Staatsactioner« i Lohensteinsk Maner, som navnlig hans Medbejler v. Quoten havde bragt paa Scenen. Men fra den polemiske Travestis snævre Omraade stræber Holberg op til de klare Højder, hvor Fantasien uindskrænket kan svinge sit Scepter. Ligesom i de italienske Farcer, af hvilke han umiddelbart benytter to, *Ulisse et Circé* og *Arlequin Empereur dans la lune,* kastes her det høje

og det lave, det nære og det fjærne: Paris og Marcolfus, Helena og Rosimunda vildt imellem hinanden. Personerne veksle hvert Øjeblik Skikkelse og Udseende: snart ere vi i Grækenland, snart foran Troja, snart hos Dido; i en Haandevending ere ti eller tyve Aar forløbne.

I Midten af det hele har Holberg med genialt Greb stillet den hultpatetiske Ridder Ulysses og hans vittig nøgterne Tjæner Chilian. Det er den fra det spanske Drama bekendte Modsætning mellem Ridder og Tjæner, som Holberg her atter har bragt paa Scenen. Men medens hos Spanierne Tjæneren blot er en næsvis Lømmel, der gør sig lystig over sin Herres ekstravagante Æventyr, staa hos Holberg Ulysses og Chilian lige overfor hinanden som Repræsentanter for Skin og Virkelighed. Ulysses er Personifikationen af Teatrets imaginære Verden, Chilian Indbegrebet af det virkelige Livs sunde Forstand. Saa snart de to træffe sammen, bryder Striden løs af sig selv. I første Akt optræder den i Begyndelsen skægløse Ulysses paa én Gang med et stort Skæg for at antyde, at der i Mellemtiden er forløbet et Aar. Men Chilian, der ikke formaar at berolige sig ved det udvortes alene, opdager snart, at hans Herres Skæg ikke formaar at bestaa for en kritisk Prøvelse, ti ved det første Greb beholder den skeptiske Tjæner sin Forbavselses Genstand i sin Haand. Og da i sidste Akt Ulysses bejamrer sin Gemalindes formentlige Utroskab, efterviser Chilian straks, at denne Frygt ikke stemmer med Virkelighedens Love, idet han regner ud for Ulysses, at Penelope nu i det mindste maa være én og tresindstyve Aar gammel, og derfor næppe længere for Alvor kan være Genstand for Frieri. Men ikke blot til Ulysses, ogsaa til Stykkets andre Personer staar Chilian i bevidst Modsætning. Stedse bringer han dem til at bekende Farve, og viger ikke tilbage for nogen Konsekvens. Da Ulysses' Ledsagere af Dido ere blevne forvandlede til Svin, præsenterer Chilian dem en Kokasse, og opmuntrer dem ved Hug til at tage for sig af Retterne. Men Svinene rejse sig op og sige: saa sandt vi er ærlige, saa skal I betale os disse Slag, min go Monsieur Wegner! Er det ikke uforskammet at fordærve den hele Historie saaledes?

I dette Ocean af sublimt Vanvid drukne alle den Holbergske Komedies typiske Fortrin og Fejl; hvad der ellers vilde være et Fortrin: konsekvent Karakterskildring, gennemført Tidsenhed, organisk sammenhængende Handling, vilde her være en Lyde; og omvendt, alle den Holbergske Tekniks Fejl: hyppige Monologer,

udvortes Intrige, Mangel paa virkelig Erotik blive her til Fortrin. I *Jule-Stuen* raader det dristigste Overmod og den kaadeste Opfindelsesgave men egentlig uden Maal og Med, i *Melampe* hersker klog Beregning og bevidst Satire, men uden komisk Kraft og Fylde. I Ulysses se vi en Forening af den skabende Fantasi og den opløsende Forstand, som vi ikke hos nogen nyere Komediedigter finde Mage til.

Mere end noget andet Stykke lader Ulysses von Ithacia os ane, hvilke Muligheder der slumrede i Holberg, og hvilken Højde han kunde have naaet op til, hvis ikke hans Flugt saa brat var bleven afbrudt. Efter at Christian den Sjette 1730 havde besteget Tronen, maatte ingen Komedie mere komme til Opførelse, og Holberg var sikkerlig ikke i Stemning til at skrive flere. Under Titlen »*Den danske Skueplads*« udgav han 1731 sine hidtil forfattede Lystspil, 1733 fuldendte han endnu sin *Don Ranudo de Colibrados*; derpaa beskæftigede han sig overvejende med sine historiske Arbejder og med Niels Klim og haabede i Stilhed paa bedre Tider. Men da Teatret efter Kongens Død atter saa lysere Dage, var Holberg en gammel Mand. Alligevel begyndte han med ungdommelig Iver atter at skrive Lystspil og forfattede i de næstfølgende Aar endnu seks Komedier.

Overalt kunne vi her iagttage, hvorledes Holberg bestræber sig for at slaa ind paa nye Veje; det er, som om han vilde berede Publikum en Overraskelse med hvert Stykke, han skrev. Men hans gamle Kraft og rige Opfindelsesgave stod ham ikke mere bi, og naar han bestræbte sig for at skabe noget nyt, faldt Forsøget i Regelen uheldig ud.

I sin *Abracadabra* har han leveret en Efterligning af Plautus' bekendte Spøgelsekomedie. Han har bibeholdt Handlingens Gang samt største Delen af Dialogen og behændig omplantet begge de letsindige unge Herrer, den forslagne og den dumme Tjæner, ligesom ogsaa den lettroende Fader paa dansk Grund. Men tillige havde han sat sig i Hovedet at forandre Stykket saaledes, at det kom til at indeholde lutter mandlige Roller, og ved denne Grille skadede han sit Stykke paa det allerføleligste. Hos Plautus danne de kaade Pigebørn den væsentligste Tiltrækning ved den harmløse Farce; hos Holberg derimod, hvor dette Krydderi fattes, synes Løjerne os lidt tomme og kunstlede. Som Modstykke til Abracadabra skrev han *den forvandlede Brudgom*,

som omvendt bestaar af lutter kvindelige Roller. Dette bliver imidlertid kun muliggjort derved, at en ung Pige forklæder sig som Frier for at gøre den giftelystne Fru Terentia sin Opvartning, medens hun senere bliver forvandlet til Pige igen og optræder i sin egen Skikkelse for at bringe den gamle Taabe til at indse sin Daarskab. Forklædningsintrigen er her misbrugt i den Grad, at al Troværdighed og sund Fornuft gaar til Grunde, uden at Stykkets Mangler paa nogen Maade opvejes ved træffende Karakterskildring eller vittig Dialog. Endnu mere fjærner Holberg sig fra den reale Virkelighed i *Sganarels Reyse til det philosophiske Land.* De optrædende Filosofer ere simpelthen parodistiske Personificationer af forskellige Skolers Læresætninger, og kun Leanders og Sganarels Æventyr med de filosofiske Damer bringe lidt Afveksling ind i Stykkets Monotoni.

Sgnanarels Reyse danner Overgangstrinet til Holbergs to allegoriske Komedier *Plutus* og *Republiqven.* Medens Holberg i den første Periode af sin dramatiske Virksomhed kun viser sig lidet paavirket af Aristophanes har han i sin Alderdom digtet et helt Lystspil efter dennes Forbillede. Men des værre har han taget sig den store Atheners sidste og svageste Stykke, Komedien Plutus, til Mønster. Imidlertid afviger Holberg baade med Hensyn til Plan og Udførelse væsentlig fra Aristophanes. I den græske Komedie er Handlingen meget simpel. Den blinde Plutus bliver, efter at have lidt alt muligt ondt af slette Mennesker, venligt optagen af den gode og gamle Chremylos. Denne sørger for hans Helbredelse og bevirker derved, at mange brave Folk blive velhavende, og at mange slette komme i Betryk. Armodens advarende Skikkelse optræder kun som en flygtig Bifigur i en enkelt Scene. Det danske Stykke er derimod, som ogsaa dets Undertitel angiver, en »Proces imellem Armod og Rigdom«. Plutus, der ogsaa her er blind, kommer til en By, der hidtil har staaet under Penias Beskyttelse, for at frelse den fra Armodens Plager. Ved Borgeren Timotheus' Mellemkomst bliver Plutus gjort seende af Æskulapius og fordeler med aaben Haand sine Skatte, medens Penia, skyet af alle maa forlade Byen. Men snart se vi Rigdommens onde Følger: Nid, Had og Strid ere traadte i Stedet for den hidtilværende Tilfredshed og Endrægtighed, og alle ønske sig den tidligere Tilstand tilbage. Dette Ønske gaar sluttelig i Opfyldelse: Plutus bliver atter slaaet med Blindhed og Penia ført tilbage i Triumf. Man ser, at Holberg har udvidet og omdannet Aristo-

phanes' Plan, men Udførelsen staar langt tilbage for det græske Forbillede. Den vittige og forslagne Karion, Chremylos Tjæner, er bleven til den enfoldige Rigdomstilbeder Davus, der uafladelig fører de fadeste Samtaler med Diogenes som Armodens Advokat; i Stedet for Supplikanternes fint individualiserede Typer i det Aristophaniske Stykke finde vi hos Holberg en kummerlig Række livløse Abstraktioner, og forgæves har Digteren forsøgt at dække Manglen paa virkelig dramatisk Liv ved prægtige Optog, Danse o. s. v. Endnu mere utilfredsstillende end Plutus er Holbergs andet allegoriske Stykke. *Republiqven* er en aldrende Dame, hvis Sundhed staar paa temmelig svage Fødder, og som derfor villig lytter til alle Projektmageres og Kvaksalveres Raad. Men de anvendte Midler forværre kun Ondet, og først ved et kraftigt Vomitiv lykkes det at slaa Sygdommen paa Flugt.

Saaledes se vi Holberg i sine sidste Aar stadig mere fjærne sig fra det Omraade, paa hvilket han havde fejret sine største Triumfer: i Stedet for det virkelige Liv fører han os en bleg Skyggeverden for Øje, paa den Scene, hvor tidligere de livsfriskeste Skikkelser tumlede sig, snige nu lemuragtige Allegorier sig omkring. Kun én Gang endnu bliver den gamle Kærlighed hos Holberg varm, kun én Gang lykkes det ham at hæve sig til sin tidligere Højde. *Philosophus udi egen Indbildning*, den eneste Karakterkomedie fra Holbergs Alderdom, er ligesom den Vægelsindede en fri Efterligning af Molières: *Le Misanthrope.* Ligesom den Molièreske Trias, Alceste, Philinte og Célimène, i *Den Vægelsindede* optræder som Eraste, Apicius og Lucretia saaledes genfinde vi den her som Cosmoligoreus, Leander og Leonora. Men medens i *Den Vægelsindede* den kvindelige Karakter staar i Forgrunden, er i *Philosophus udi egen Indbildning* ligesom hos Molière Menneskehaderen Komediens Hovedperson. Desuden ere Karaktererne i Sammenligning med dem i det først nævnte Stykke alle psykologisk uddybede og hævede op til et fornemmere selskabeligt Samfundstrin. De ere derved blevne mere beslægtede med de Molièreske Figurer uden dog at falde sammen med disse, men ganske vist ogsaa uden at naa op til dem. Cosmoligoreus er ikke som Eraste i *Den Vægelsindede* en gærrig Filister, men ligesom Alceste en Verdensforagter af Overbevisning. Men han adskiller sig fra denne derved, at han mener at have overvundet alle Lidenskaber og derfor i høj Grad er tilfreds med sig selv. Leander paa den anden Side er ikke nogen fad Gourmand som Apicius, men en elskværdig

Verdensmand som Philinte. Dog frygter han ikke som denne for at bekende Farve, naar Omstændighederne kræve det, ja lægger end ikke Dølgsmaal paa sin Mening lige overfor sit Hjærtes Dame. Leonora endelig er ikke som Lucretia en halvdannet Kræmmerske, men ligesom Célimène en distingveret ung Enke af de højere Selskabsklasser. Dog er hun ikke som sit Forbillede en raffineret Kokette, men en fornemt tilbageholdende Frue, der først efter omhyggelig Overvejelse har i Sinde at træffe sit Valg. Ogsaa Bipersonerne have her et ædlere Præg end i *Den Vægelsindede*. Christopher, Erastes Tjæner, er kun et ganske ordinært Liberimenneske, medens Petronius, Cosmoligoreus' Famulus, er en saare opvakt ung Mand, der ikke sjældent bringer sin Herres Filosofi til at kæntre. Pernille er som Lucretias Tjænestepige simpelthen den sædvanlige Jomfru Næsevis; som Leonoras Terne er hun derimod dennes fortrolige og deler alle hendes Studier og Interesser.

Den Vægelsindede er en af Holbergs første Komedier, maaske den allerførste, *Philosophus udi egen Indbildning* en af de sidste, maaske den allersidste. Der ligger en lang Udvikling imellem disse to Punkter. Ved Begyndelsen og ved Slutningen af sin dramatiske Virksomhed vender Holberg tilbage til Molière, først og sidst tager han sig Mesterens mest ophøjede Værk til Forbillede. Var Efterligningen i hans Ungdom kun ufuldkommen lykkedes for ham og havde han mod sin Vilje draget sit Mønster ned i en lavere Region, saa hæver han sig her baade i aandelig og social Henseende til højere Sfærer og kommer sin store Forgænger saa nær, som det overhoved var ham muligt. Men idet han behandlede sit Stof paa selvstændig Vis og forvandlede Elskerindens og Kammerpigens staaende Figurer til levende Individualiteter, blev han tillige til Forbillede for Lessing, som i sit ypperste Lystspil genvakte begge disse Typer til nyt Liv. Naar vi hos Holberg læse Optrinene mellem Leonora og Pernille, da bæres det os for, som saa vi i Aanden Minna von Barnhelms sollyse Smil, som hørte vi hendes Franciscas sølvklare Stemme fra det fjærne.

Julius Hoffory.

Mand og Kvinde.

Et Bidrag til Kønnenes Psykologi,

med særligt Hensyn til den kvindelige Intelligens.

I. Kvindespørgsmaalet.

At Kvindespørgsmaalet, Indbegrebet af de Momenter, der i social, økonomisk, retslig og politisk Henseende betinge Kvindens Stilling i Samfundet, efterhaanden er indtraadt i en ny og for Spørgsmaalets heldige og fredelige Løsning gunstigere Fase, vil vel blive indrømmet. Den ejendommelig aristokratisk-revolutionære Form, det havde som Spørgsmaalet om »Kvindens Emancipation« med dennes Krav paa Indrømmelse af ubetinget Ligestillethed, skjulte eller aabne Angreb paa Familjelivet og en uhyggelig Ensidighed, har tabt sig, og den mandlig-konservative Anskuelse, at som Forholdet havde været i Aarhundreder, saaledes maatte det fremdeles vedblive at være, er ogsaa i Færd med at forsvinde. Det indrømmes paa den ene Side, at Kønnenes gensidige fysisk-psykiske Fuldstændiggørelse bedst finder Sted i Familjelivets Form, men det forstaas paa den anden Side ogsaa, at der maa skaffes Udveje for de Kvinder, der af mange Grunde ikke opleve denne Form, at Kvinden er berettiget til det Arbejde, til hvilket hun har Ævne, at et vist uselvstændigt, uklart og ubestemt Væsen ikke er et nødvendigt Karaktertræk hos Kvinden og at en Opdragelse, der stræber derhen, ikke er den bedste Garanti for virkelig Opofrelsesævne, personlig Hengivenhed og Selvhjælp i vanskelige Tilfælde (f. Eks. som Enke), og at en Kvinde overhovedet kan være et dygtigt Menneske og dog en Kvinde.

Jeg har tidligere haft Lejlighed til i nærværende Tidsskrift at fremhæve, at alle store sociale Spørgsmaal have en dobbelt

Rod: i Kendsgerningernes Logik, de økonomiske, sociale og historiske Forhold, og i Følelsens Logik: Menneskenes Ideer og Følelser. Saaledes ogsaa her. En Del af Problemet knytter sig til den Forandring i Familjens økonomiske Liv, som de moderne økonomiske Forhold have medført. Medens en stor Del af den kvindelig-produktive Virksomhed (i f. Eks. Omsorgen for Beklædningsvæsenet,) havde sit Sæde i Huset, i den huslige Industri, er dette ophævet ved den moderne Industri: Stordrift, Maskinteknik og Arbejdsdeling. Det betaler sig ikke selv at tilberede sit Lærred, næppe nok selv at strikke sine Strømper. Den legemligt arbejdende Klasses Kvinder og Børn ere blevne lokkede ind i Fabrikslivet, og stor Letsindighed i Giftermaal og den ved den moderne individualistiske Aand givne Ulyst til den tjænende Stilling forværrer yderligere dette Forhold. I Kredse, hvor Kvinder og Børn maa arbejde i Fabrikerne, er Hustruen ikke længere Hustru; hun kan ikke ret udføre Hustruens to store Funktioner: at være Bestyrerinde af den huslige Økonomi og at være Opdragerinde for den kommende Slægt; ikke at tale om, at de Pigebørn, der saaledes tidlig ofres for Fabrikslivet, fuldstændig miste Ævnen til at udføre disse for Samfundet saa vigtige Gerninger. Her er et Kvindespørgsmaal, der vejer 1000 Gange mere end G. Sands aristokratiske Emancipation. — Paa lignende Maade have de økonomiske Forhold forværret Stillingen for Mellemstandens Kvinder. Idet Maskinteknikken har ophævet den huslige Industri, er en hel Del ugifte Kvinder, som før vare velkomne, ja en økonomisk Fordel i et velordnet Hus (ugifte Søstre, Tanter osv.) blevne overflødige og ledige, og dette Forhold er forværret, déls ved Kvindernes Overtallighed, déls ved senere Giftermaal. Det er i Forbindelse med større Livsfordringer og en Svækkelse af Familjeaanden de økonomiske Forholds Forvandling, der er Hovedgrunden til Miséren. Det er ikke, som Strindberg mener, den tidligere dovne og lade Kvinde, der nu ved en mærkelig Sindsforandring vil kaste sig ind paa Mandens Arbejdsmarked og derfor skal »smides ud«. Forholdet er tvært imod dette: for Arbejderklassens Kvinder, at deres gamle Arbejdsmarked for en Del er taget bort fra dem og et nyt, psykologisk-socialt uheldigere givet dem; for Mellemstandens Kvinder, at deres gamle Arbejdsmarked for en Del (den huslige Industri) ved den billige Masseproduktion er taget bort fra dem og intet nyt givet dem. Middelstandens ugifte Kvinder havde tidligere dog en bestemt Livsgerning: ethvert Hus havde Brug for en Tante, en

Søster, en Jomfru uden at Livet var dyrere. Nu købes al Ting til Dels fiks og færdig, og Ikke-Hustruerne ere blevne overflødige samtidig med at deres Tal er vokset. Fra at være et nyttigt Væsen, der udfyldte sin Funktion i Familjen og derfor blev følt som en Velgerning og derfor var glad, ti Kvinden er lykkelig, hvor hun føles som Lykke, er hun blevet et overflødigt, ledigt Væsen, er avanceret til »Dame«, og har ved dette Avancement faaet færre Chancer for at blive gift, ti det kan være en dyr Historie at gifte sig med en Dame. Saa rejser sig det store Spørgsmaal: hvad disse overflødige og ofte økonomisk slet stillede skal blive til. Til sand menneskelig Lykke hører en Livsgerning. At nyde et Legat, som dog kun de færreste kan faa, er ingen Livsgerning; og at leve af Naade med lidt Beskæftigelse til Lommepenge, hvorved man kun yderligere trykker Lønnen for sine fattige Medsøstre, er i Længden ikke tiltalende, og heller ikke socialt ønskeligt. Da ugift Stand altsaa for et større Antal af Kvinder dels er en statistisk Nødvendighed, dels en Konsekvens af de økonomiske, sociale og psykiske Tilstande, saa maa man lade de Betingelser indtræde, af hvilke den menneskelige Urret, Retten til Eksistens, er afhængig: »For Mellemstanden kommer det an paa, at der aabnes Kvinderne saadanne Arbejdsomraader, som staa i Overensstemmelse med hendes Livsvaner, Kræfter og Tilbøjeligheder og med hendes aandelige Anlæg.«[1]) Men idet Kvindespørgsmaalet økonomisk set ikke blot er et Spørgsmaal om nye Erhvervsvirksomheder, men ogsaa om Erhvervsævnen, kan en gennemgribende Forbedring kun tilvejebringes ved et forbedret System i den kvindelige Opdragelse. Opdrageren maa stille sig den Opgave at forene Hensynet til mulig økonomisk Selvstændighed med Pleje af den huslige Sans og Forberedelse for Ægtehustruens Stilling. Begge Retninger betinge gensidig hinanden. »Erfaringen viser nemlig, at særlig dygtige Hustruer, der miste deres Mænd (og ved de økonomiske Forholds større Ubestandighed kan kun de færreste Mænd virkelig sikre deres Hustruers økonomiske Stilling efter deres Død) lettere forstaa at skaffe sig et selvstændigt Erhverv, medens disse blødere og uklarere Naturer, hvem det skorter paa selv overfladisk Kendskab til Livsforholdene, hverken i Familjen eller i en selvstændig Stilling formaa at løse deres Opgaver.«

---

[1]) Fr. v. Holtzendorf: Die Verbesserungen in der gesellschaftlichen und wirthschaftlichen Stellung der Frauen. Berlin 1867.

Naar Talen imidlertid er om, hvilke Veje, der vil være dem, ad hvilke de kvindelige Ævner og Kræfter ville finde deres naturligste og bedste Anvendelse, vil Spørgsmaalet ikke blot være den praktiske Erfarings, men ogsaa et teoretisk-psykologisk. De emotionelle, intellektuelle og moralske Ævner ville vise sig som Faktorer, der ved en Ordning ad Frihedens Vej vil faa en lige saa stor Indflydelse som de økonomiske og sociale Magtforhold. Spørgsmaalet er altsaa ogsaa væsentlig et Spørgsmaal om Kønnenes Psykologi, og i en Fremtidens Pædagogik burde et saadant ikke savnes som i Heegaards. Efterat Kvindespørgsmaalet er lagt i Kvindeforeningens Hænder vil der være en bedre Jordbund for en saadan psykologisk Overvejelse. Kæmpende Individer kunne gaa op i Skriget, Foreninger, Samfund kunne i hvert Fald ikke vedblive med at skrige: de maa klare og handle. Saadanne Foreninger gøre overordentlig meget godt; det er dem, der i den nyere, paa Associationer saa rige Tid ere de sociale Organer for de nye Tanker og Ideer og kunne ikke blive staaende ved Klager og Utopier, men maa efter den Virkelighedens Lov, i hvilken de ere indordnede, skride frem til bestemte Formaal og Handlinger. De ere ikke blot Agitationens, men ogsaa Overvejelsens og Organisationens Organer.

II. Præludier.

Lad os først besinde os paa den Kendsgerning, at vi ere byggede saaledes, at vi enten ere Mænd eller Kvinder, at der eksisterer to Køn. Overalt i Naturen betyder denne Kendsgerning, at der virkelig er to, ikke ét Køn, ikke blot en større, stærkere Udgave, mandlige Individer, og en mindre Tauchnitzer Udgave, kvindelige Individer; end videre, at disse to Køn ere forskellige, og at denne Forskel ikke blot er en nødvendig Betingelse for Slægtens Reproduktion, men i Menneskelivet ogsaa for det sjælelige Livs Sundhed, Farverigdom, Lykke, Dannelse og Udvikling, at Kønnenes Forskel her ikke alene betyder en fysisk, men ogsaa en sjælelig gensidig Fuldstændiggørelse.

Vor Opgave vil være at søge at bestemme, hvad disse to Køn psykisk betyde, at give et Bidrag til Kønnenes Psykologi. Der møder os her den Vanskelighed, at der er saa faa Forarbejder. Der har længe nok været almindelig Psykologi, men den er ikke skreden frem til at give Kønnenes Psykologi. Hvad Filosofers og Psykologers Skrifter indeholde er mest kun almindelige ofte temmelig

bornerte Bemærkninger[1]), der ikke sjælden ere byggede paa den sørgeligste Art af Slutning, Induktionen ud fra ét Tilfælde: »denne Kvinde har en Vorte paa Næsen, ergo have alle Kvinder Vorter paa Næsen.« Hvor omfattende Induktion mangler, faar den individuelle Oplevelse en overgribende Indflydelse selv paa Tænkerens Tankegang: Stuart Mills Opfattelse er væsenlig bestemt ved hende, han skylder »sine bedste Tanker«, hans klare og store Hustru; Comtes er bestemt ved hans Veninde, Clotilde de Vaux, Schopenhauers stærkt farvet ved hans bitre Iagttagelse af hans Husholderske.

Det var jo muligt, at man kunde faa noget ud af at studere de ypperste Frembringelser af kvindelige Forfattere, fordybe sig i deres Karakterskildringer og gennem et komparativt-induktivt Studium naa til f. Eks. en Forstaaelse af den kvindelige Intelligens' Omfang, Farve, Dybde og Rækkeævne. Det vilde imidlertid være overordentlig vanskelig at finde Rede i dette Vildnis, at trænge gennem denne tykke Overflade; og rimeligvis endda ikke meget lønnende. Stuart Mill, og det vil vel her sige hans Hustru, har ment, at den største Part af, hvad Kvinder skrive om deres Køn kun er Smiger for Mændene. Hendes kvindelige Typer, der maatte lære os mest, ere næsten kun altid givne i et bestemt Forhold, Forholdet til Manden, og saaledes faar man kun én Side af hendes Psykologi og denne bestemt ved Forfatterindens Syn paa dette Forhold, brudt gennem et meget subjektivt Medium, der imidlertid lærer os noget. Strindberg har næppe ganske Uret, naar han i sine humoristisk benævnede »Nye Forskninger i Kvindespørgsmaalet« siger: »Da Damerne gav sig til at skrive Bøger, ventede man sig værdifulde Bidrag til Kvindens Fysiologi og Psykologi, men man fik ikke andet end Variationer over Mændenes Skaaltaler og Kærlighedsvers« (Kærlighedsudgydelser).

At Tænkere saa lidet have behandlet den kvindelige Psyke hænger naturlig sammen med hendes historisk-sociale Stilling. Hun var først en Slave, saa en Tjænestepige, saa en mindreaarig. Men jeg spørger ikke om en Slaves Psykologi, især saa længe jeg selv er en Slave af mine Drifter, ikke om en Tjænestepiges, saa længe Humanitetens Aand ikke i høj Grad har grebet min Sjæl,

[1]) I sin Antropologi havde Kant dog et Kapitel om Kønnets Karaktér, der indeholder fine og dybe Bemærkninger. men dog stærkt farvet af Aarhundredets Fordom.

og overfor en mindreaarig er min Følelse den overbærende Velvilje, saadan noget som en gammel Kats velvillige og yndefulde Smil over for Killingernes Leg. Efter at hun naaede frem til at blive en mindreaarig, da Monogamiet var fæstnet, og Eros voksede frem fra Sanseligheden til at blive en virkelig aandelig Størrelse, er hun tit nok bleven hævet til Skyerne i den erotiske Rus, men den negligerende Prosa er gærne fulgt bag efter, efter den Formel, som S. Kierkegaard giver for Kvindens Liv: før Dronning over hele Fantasiens Overdrev — nu Madam Petersen paa Hjørnet af Badstuestræde. Selv efter at hendes Forhold socialt og juridisk have ændret sig meget, have vi kun lidet gjort os Rede for hendes Psykologi, og selve hendes sociale Stilling har gjort Vanskeligheder. »I den sunde Fornufts Navn, siger Mill, og i Kraft af Menneskeaandens Beskaffenhed nægter jeg, at nogen kender og kan kende de to Køns Natur, saa længe man kun iagttager dem i det Forhold, hvori de nu til Dags staa«.[1]) Man har jo, mener han, aldrig haft et Samfund, i hvilket Kvinden frit kunde udfolde sine Ævner, og den, der kender Omgivelsernes Indflydelse paa Karakterens Dannelse, maa indrømme, at Kvindens Natur i højeste Grad er et Kunstprodukt: Resultatet af et forceret Tryk i én Retning, ɔ: i Retning af Intelligens, og en unaturlig Ophidselse i en anden. Den eneste Lyskilde vilde her være det analytiske Studium af et af Psykologiens vigtigste Afsnit: Kapitlet om de Love, der styre Omstændighedernes Indflydelse paa Karakteren, og dette Afsnit eksisterer næsten ikke. Udtrykket Kunstprodukt maa nu ganske vist dadles som et meget uheldigt og hos en saa stor og besindig Tænker uventet agitatorisk Udtryk for et Produkt, der dog væsentlig er et Produkt af Samfundet, i hvis under Udviklingen sig dannende Ordning dog ogsaa Menneskets, altsaa her ogsaa Kvindens Natur har været én af de vigtigste Dannelsesfaktorer; men det maa ganske vist indrømmes Mill, at her er et Omraade, paa hvilket de menneskelige Magtforhold, især naar hensés til deres historiske Sejghed, kan have haft en vis Ævne til at holde menneskelige Ævner nede.

Af de samme Grunde maa man heller ikke f. Eks. ved Spørgsmaalet om Kvindens intellektuelle Ævner paa Forhaand lægge for megen Vægt paa Historiens Vidnesbyrd, paa den Om-

---

[1]) John Stuart Mill: Kvindernes Underkuelse. Paa Dansk ved G. Brandes. 1869. S. 37, ff.

stændighed, at de højeste Pladser i Videnskab, Literatur og Kunst indtages af Mændene [Candolle, Galton, Darwin]. De historisk-sociale Betingelser have jo paa faa Undtagelser nær i den Henseende ikke tilladt den frie Udfoldelse af Kvindens Ævner saa lidt som af Slavens. Her er jo Grunde nok til at forklare Fænomenet. 1. Kvindens Opdragelse er tidligere gaaet i en hel anden Retning, i Retning af det huslige Liv i Modsætning til det sociale. 2. Viser Manden særlige Ævner, bliver der gjort noget for at udvikle dem. Saaledes ikke med Kvinden. Hvor mange Mænd ere ikke fremdragne af Almueklassen; ingen Kvinde før nu (som Almuelærerinder, Kunstnere). Og Fædrene have endnu den samme Anskuelse: de forstaa meget vel, at de maa ofre noget paa Sønnernes Opdragelse, mindre paa Døtrenes. 3. Formue i Hjemmet, for Sønnen et Motiv til at komme frem, er for Datteren ofte et Motiv til at blive tilbage. 4. Endelig maa det ikke overses, at medens det at forestille er naturligt, er det at tænke »unaturligt«, et Produkt af Tankearbejde og Civilisation, et »Kunstprodukt«, kun opnaaelig paa Grundlag af en forholdsvis tidlig, alvorlig og udholdende Skole i Tænkning. Kvinden vil følgelig slet ikke opdage sine intellektuelle Ævner, naar Skolen og det senere Liv ikke stiller hende saadanne Opgaver, saadanne Betingelser. Og lad os saa huske paa, hvor faa Drenge i Skolen, der egentlig vide, hvad de ville; først senere — ved Universitetet — komme de under Vejr dermed. Navnlig, hvor der er Tale om noget negativt som Ikke-Udfoldelse af visse Ævner, maa Historien ikke paa Forhaand regnes hende til Skade. Derimod maa det billigvis komme hende til Gode, at hvor særlige Arveforhold har stillet hende større Opgaver (som regerende Dronning) har hun ikke sjælden vist betydelig Dygtighed, ligesom ogsaa, at hun i dette Aarhundrede, da hendes Stilling er bleven en Del anderledes, har vist sig i et betydeligere Lys fra Intelligensens Side. I Kunsten, i Opdragelsen synes hun at sidde inde med virkelige Ævner. Og Navne som George Sand og George Elliot, og de betydelige Matematikere Sophie Germain og Fru Kavalewsky ere ogsaa Indicier om Ævne til mere storslaaet Menneskekundskab og til abstrakt Tænkning.

Det er da ogsaa forstaaelig, at Tænkere i den nyere Tid have vist en større Interesse for Kønnenes Psykologi (Schopenhauer, Darwin, Huxley, Lotze og fl.) men fraset Manglen paa et langt historisk Forarbejde er Opgaven vanskelig. En stor Mislighed lader sig ikke fjærne, ɔ: den Omstændighed, at Kønnenes Psykologi

skal skrives af én af Parterne. Medens Naturens Arter og de dyriske Køn have Naturforskerne, savne vi en tredje højere Part. Hvad der giver Livet sit største Trylleri, Kønnenes gennemgribende Forskel, hvad der gør dem til saa betagende Genstande for gensidig Interesse, medfører netop her, hvor den eksakte Videnskabs Hjælpemidler saa lidet staa til vor Raadighed, saa store Vanskeligheder for uhildet Betragtning. For blot at stille ét Spørgsmaal: Betragte Mændene ikke gærne Kvinderne som en Enhed? Betragte Kvinderne ikke Mændene som en Enhed? Er Talen ikke om Kvinden, om Manden? Og ligger der ikke her et Fejlsyn? Ganske vist er det den videnskabelige Betragtnings Maal at naa ind til det fælles i Naturgrundlaget, at give Mandens Naturhistorie, at give Kvindens Naturhistorie, men god induktiv Metode kræver, at dette ikke var Udgangspunkt men Maal. Tager man det som Udgangspunkt resikerer man let at lade det individuelle være et Slags Bidrag til det fælles; alt forvirres, og der skér Uret.

Det er sandsynligt, at Manden gør mindst Uret ved denne Betragtningsmaade. Kvinderne have altid været mere éns end Mændene, hvad ogsaa den antropologiske Betragtning bekræfter: »De talrige Maalinger hos forskellige (andre) Racer, som bleve foretagne med Hensyn til Højde, til Halsens og Brystets Omkreds og til Rygsøjlens og Armenes Længde, viste næsten alle, at Hannerne afveg mere fra hinanden indbyrdes end Hunnerne«, og »det er Hannen, som særlig er bleven modificeret siden Racerne hver gik sin Vej fra deres fælles oprindelige Kilde«.[1]) Kvindens Opdragelse og Dannelse har aldrig vist de Uligheder som Mandens, deres Arbejde aldrig været saa forskelligt og defferentieret som Mandens, — de ere mere ubestemte (ogsaa mere plastiske) mindre forbenede, differentierede og bestemte end Manden. Men denne delvise Ret i Betragtningen medfører dog sikkert i Bedømmelsen megen Uret. Idet vi Mænd uvilkaarlig anlægge et Ideal, et Optativ, et hvad hun ønskes at være, paa Kvinden, saa overføre vi til Gengæld al den store Begrænsning, al den Smaalighed og lave Egoisme, som hos ikke faa Kvinder gaar saa forunderlig jævnsides med et virkeligt stort Ømheds- og Sympati-Fond paa Kvinden og tage det som et Karaktertræk, og selv ædle Mænd ere blevne Kvindehadere ved denne uretfærdige Betragtning. Eller vi glemme i vor Betragtning,

---

[1]) Charles Darwin: Menneskets Afstamning og Parringsvalget. Oversat af J. P. Jacobsen. 1875. 2det Bd. S. 316.

dels de simpleste psykologiske Grundforhold, dels os selv, glemme Bjælken i vort eget Øje. Vi sige f. Eks. Med Kvindens Forhold til det sædeligt-almene staar det tarveligt: hendes Sympati og Billighed strækker sig til Hus og Familje (ofte nok ikke en Gang til Tjænestepigen) men for Kommune, Stat og Samfund, for almén Ret og Retfærdighed har hun mindre Øje. Bemærkningen er utvivlsom sand, og dog er den uretfærdig. Følelsens Udvikling er betinget ved Forestillingens, Samfundsfølelsen ved Samfundsbevidstheden, og det er uretfærdig at kræve denne videre Følelse for det almene, naar man ikke ved Opdragelse og det senere Liv har sørget for, at de betingende levende Forestillinger vækkes og udvikles. Dernæst kan Kvinden billigvis kræve at sammenlignes med Manden, og ikke blot med det sædelige Ideal[1]), og det vil da ganske vist vise sig, at Mændenes personlige Egoisme i det hele er større, ikke at tale om, at Mændenes Verden indeslutter en Verden af Pak, og at Forskellen for en Del kun blev den, at Mændene bedre forstode det almene, hvilket altsaa kun vilde betyde det for Mændene mindre ærefulde, at de mere end Kvinderne handlede mod bedre Indsigt.

I det hele er der Grund til at advare mod denne Hindring for retfærdig og billig Vurdering af Kønnenes Kvaliteter. Mænd, der overhovedet tænke over disse Forhold, ere temmelig tilbøjlige til at subtrahere fra Begrebet Mænd alle de vilde, forbryderiske, dumme og dyriske Naturer som en Verden for sig, med hvilken de egentlige Mænd ikke kan føle sig solidariske, medens derimod den lavere og laveste kvindelige Verdens Egenskaber dog tages med som Indicier for noget i den kvindelige Natur. Dette er ikke at anvende et lige Maal, og denne Fejl i Mandens Vurdering af Kvinden modvirkes ikke ved en tilsvarende fra Kvindens Side, ti som Proudhon har bemærket, »de honnette Kvinder have den Svaghed, naar man taler om deres Køn, at anse sig for solidariske med de slette«. Dertil kommer i Mændenes Betragtning et uvilkaarligt og instinktmæssigt virkende Hovmod: i Stedet for at prøve hver Egenskab og vurdere den efter dens Betydning for den menneskelige, sande Lykke, betragter han uvilkaarlig de mandlige

[1]) Naar Mænd bedømme Mænd, saa er Maalestokken Gennemsnitsmanden; naar de bedømmer Kvinder, saa er Maalestokken det sædelige Ideal og lign. Naar Kvinder bedømme Kvinder, saa er Maalestokken, under en vis gensidig Antipati, Gennemsnitskvinden. Naar Kvinder bedømme Mænd, er Maalestokken gærne et eller andet erotisk Ideal.

Egenskaber som den rette Maalestok. Heller ikke denne Fejl neutraliseres ved en tilsvarende fra Kvindens Side: tvært imod de ere gaaede ind paa denne Betragtning; ja hos et ikke ringe Antal reflekterende Kvinder er Mistænksomheden bleven saa stor, at man kan tillægge dem de herligste Egenskaber, Ævner, hvis Betydning for Livets Lykke (og det ikke blot Individets egen men ogsaa andres Lykke) er af den største Rækkeævne, og straks tabe disse Egenskaber deres Glans i de skrivende Kvinders Øje. Mandens Egenskaber eller intet, det er deres Ultimatum.

Fra Kvindens Side er Bedømmelsens Misvisning lige saa stor. Det er alt sagt, at naar Kvinden omvendt ogsaa betragter Mændene som en Enhed, saa bliver Opfattelsen endnu mere forkert, ti Mændene ere indbyrdes langt mere forskellige, og dertil kommer, at Kvinden i alt Fald hidtil, det ligge nu i Opdragelse eller Følelsesretning, ikke har formaaet at betragte Manden i noget andet Lys end som Elsker og Ægtemand. Derved faar hun kun én Side af, men aldeles ikke den hele Mands virkelige Værdi: hans Liv i og Betydning for det borgerlige og offentlige Liv, for Samfund, Videnskab, borgerligt Velfærd, det almene, faar hun ikke fat paa, og selv med Hensyn til Eros faar hun ikke det rette Syn paa ham, dels fordi han ogsaa har sit Liv i andre Sfærer og kun ser Eros som én af de store Følelser, medens den for hende slet og ret er den store Følelse, dels fordi det sanselige Moment mere hos hende er indoptaget i det sjælelige og aandelige, hvorfor hun holder af at holde det i taaget Ubestemthed, medens han som mere differentieret giver det mere Bestemthed.

Ved disse Vanskeligheder for en rigtig objektiv Vurdering af Kønnenes Egenskaber og deres Betydning, vil man faa Indtrykket af, at Opgaven er lige saa vanskelig som den er stor. Det er ikke blot en psykologisk-intellektuel, men tillige en etisk Opgave. Der kræves hos Undersøgeren stor Fordomsfrihed, et aabent og omsigtsfuldt Øje for alle Vanskeligheder for ærlig Bedømmelse. Naturforskerens omfattende objektive Sammenligning staar kun lidt til vor Raadighed. Det er allerede her vanskeligt at se, at iagttage, ti baade Selvinteressen og Interessen for det andet Køn distrahere, og det er endnu vanskeligere at tyde.

III. Indledning: Schopenhauer.

I Schopenhauers Kapitel »Ueber die Weiber« i »Parerga und Paralipomena« har Kvindehadet sit store Rustkammer, og

»Nye Forskninger« har intet nyt bragt. Men der er det ejendommelige ved dette Arsenal, at det under et Hav af Invektiver skjuler et klart og skarpt Øje, der paa en egen Maade vækker til Eftertanke. Schopenhauers Hovedpunkter kan her gøre samme Nytte som naar man ved Indledningen til et Problem giver Ordet til en eller anden skarp og udpræget Tænker: man føres energisk ind i Problemet. Idet jeg da udelader Invektiverne giver jeg til Indledning Schopenhauers faa Hovedpunkter, ledsagede af mine Bemærkninger i Parentes.

Kvinden er ikke kaldet til store Arbejder. Hendes Ejendommelighed er ikke Virken, Handlen, men Liden, og ved at føde Børn, ved sin Omsorg for Børnene og ved sin Underkastelse under Manden betaler hun Livets Skyld. Livskraftens og Følelsens stærkeste Ytringer ligge ikke for hende. (Ligger der ikke i hendes store Taalmodighed og Kraft i Lidelsen en stærk Ytring af Livskraften og Energien. Maa der ikke skelnes mellem Viljens positive og dens negative Energi. Er Lidelsens Energi ikke ogsaa Energi?). Hendes Liv er mere stille og ubetydeligt end Mandens, (have ikke store Tænkere og Digtere heri med Rette set en stor Dannelsens og Livslykkens Mission?). Kvindens Hovedopgave er det at være Plejerinde og Opdragerinde af Barnet, fordi hun selv er barnagtig, hele Livet igennem et stort Barn »et Mellemtrin mellem Barnet og Manden, det egentlige Menneske«. (Bortset fra, at dette ikke saa ganske passer paa den virkelig udviklede Moder, saa betyder dette, omsat i et andet Sprog, at hendes sjælelige Liv mere er et Anskuelses- og Følelsesliv, og at hun har en overordentlig Udholdenhed og Medlidenhed med det hjælpeløse. For øvrigt turde Omsorgen for den kommende Slægt høre til de største historiske Missioner, der nok turde sættes ved Siden af det at være Soldat).

Den unge Piges indtagende Væsen er en Knaldeffekt af Naturen, ved hvilken Manden skal lokkes til at besidde hende og i ægteskabelig Forening overtage Omsorgen for hendes Liv. Hendes Skønhed, der egentlig kun bestaar i Mandens af Slægtsdriften omtaagede Fantasi, ti i Grunden er det lavtstammede, smalskuldrede og bredhoftede Væsen en temmelig grim Skabning, er kun et Middel til Slægtens Opretholdelse, og enhver Kvinde vil derfor i sin Pigetid betragte Kærligheden som sit egentlige Kald. (At gøre Naturens dybsindige Indretning til et Snyderi eller Krigspuds, der for øvrigt hænger sammen med Schopenhauers

Verdensopfattelse, er unægtelig en mærkelig Vending, om der end heri ligger den Sandhed, at Kærligheden spiller en anden Rolle for Kvinden end for Manden, og at Skønhedsopfattelsen maaske er temmelig forskellig).

Kvindens Forstand er overvejende intuitiv, hun er en aandelig Myops (nærsynet). Hendes Liv gaar fortrinsvis op i Øjeblikket; derfra hendes Tilbøjelighed til Ødselhed. (Andre sige Gerrighed). Derfor nyder hun bedre, er muntrere og mere egnet til Trøst og Opmuntring for andre. (Heri ligger egentlig en stor Ros, naar det nu ikke blot skal betyde, at hun er som skabt til at være et Legetøj).

Hun har mere Medlidenhed og Menneskekærlighed (en uhyre Fordel), men hendes Grundfejl er Uretfærdighed, List og Forstillelse. Til store Ydelser i den skabende Kunst egner hun sig ikke, fordi hun ikke kan naa til objektiv Betragtning, altid stikker i det subjektive, er i Grund og Bund den »uheldbredeligste Filister«. At hun bærer Mandens Titel, er lige for Loven og i Samfundet med Manden, er det rene Vanvid, den højeste Blomst af gammel fransk Galanteri og kristelig-germanisk Dumhed, der kun har til Følge, at hun gebærder sig saa arrogant og hensynsløst, at man undertiden erindres om de hellige Aber i Benares, der i deres Ukrænkelighed tillade sig alt. Hun skal opdrages til Huslighed og Underkastelse under Manden.

IV. Intelligens. Kvindelige Intelligenstyper.

Naar der i den nyere Tid har været og er saa megen Tale om Kvindens Inferioritet overfor eller Ligestillethed med Manden, saa har Talen ikke saa meget været om den fysiske Kraft, der nu heller ikke mere spiller den Rolle i Kampen for Tilværelsen som før, som om Summen af de intellektuelle og moralske Ævner, og atter og atter har der særlig været Tale om Kvindens Forhold til Intelligens.

Paa en Tid, da man særlig har forbundet den Forestilling med »at gøre sin Lykke« at det gjaldt om at komme frem, komme op, sejre i Kampen for Tilværelsen og naa en foretrukken Stilling, kan det ikke nægtes, at Forstand, Klogskab, Tænkeævne betyde en hel Del; de synes at være, hvad den stærke Næve eller det gode Sværd har været i tidligere Tider. Idet man har et mindre rigtigt Begreb om menneskelig Lykke, overvurderer man

Intelligensens Betydning, og man glemmer forskellige Ting. Fremfor alt glemmer man to Ting: 1) at der til egentlig Intelligens-Storhed fordres adskillige andre Ting end Tænkeævne, fremfor alt Vilje, moralske Egenskaber som grænseløs Taalmodighed, Udholdenhed og Selvfornægtelse, Hovedmærker ved Geniet, og Følelse, vedholdende og glødende Interesse (tilsammen Elementer i Opmærksomheden). Tager man en Kreds af Ynglinge i 20 Aars Alderen og betragter dem 20 Aar derefter, vil man med en vis Forbavselse se, at de mést begavede og mest lovende dog ikke vare de mest begavede: Følelsen, Viljen og Ligevægten var der ikke; 2) glemmer man, at Intelligens selv set som Erkendeævne ikke falder sammen med den logiske Ævne alene, men er en meget sammensat Størrelse. Den nyere Logik har indskærpet Sansnings- og Anskuelses-Livets Betydning for al Tænkning, og at den store Tænker ikke blot bestemmes ved hans Ævne til Analyse, Sammenligning, Induktion og Deduktion men ogsaa ved det rige og livlige Forestillingsløb og fremfor alt den store og omfattende Fantasi eller Kombinationsævne. Med Rette bemærker Professor Kroman, at det er vanskeligt at afgøre, om Shakespeare eller Newton har haft den største Fantasi.

At Intelligensen saaledes er en meget sammensat Størrelse, at Intelligens altid er mere end Intelligens, at den forskellige Blanding af Erkendeævnerne indbyrdes og deres Kombination med andre Ævner medfører flere og forskellige Arter af Intelligens, maa bestandig holdes i Minde, naar man skal vurdere Kønnenes Forhold til Intelligens.

Lad os til Indledning tænke os nogle faa mulige kvindelige Intelligenstyper, en grov Klassifikation, der dog altid kan gøre nogen Nytte. Nr. 1. Vi tænke os en Kvinde, der er betydelig i logisk Tænkning. Hun har Ævne til at deducere. Naar almindelige Grundsætninger ere givne, forstaar hun at kombinere dem og drage Følgerne haarfint til de yderste Grænser. Saadanne Kvinder kan der gives (Sophie Germain; Fru Kavalewsky). Det følger af sig selv, at vi tillægge hende Intelligens. Hun er begavet i Retning af rén Forstandstænkning, i Retning af Analyse og formeldeduktiv Tænkning. Hun har *logisk* eller *Tanke-Intelligens.* Denne Klasse har hidtil været meget lille.

2. Hun har en klar og livlig Forestillingsævne, et livligt Forestillingsløb, en hurtig kombinerende Fantasi, en levende Understrøm af klart Billedliv og en vis Ævne i Retning af hurtige ofte

overraskende Tankeglimt, men hun er ikke stiv i at deducere eller inducere betænksom. Hun følger Forestillingslivets og Tankens Leg, men hun fører den ikke til Ende. Som ung Pige var hendes Stile livlige og kvikke, ganske originale, men Dispositionen mangelfuld og Regneopgaverne græsselige. Visselig er hun en begavet Pige: Anskuelsens Livlighed, Forestillingens Hurtighed og Liv Tankeglimtenes Lyn høre med til Erkendelse, og hun er intelligent. Men denne Intelligens gaar ikke i Retning af videnskabelig Tænkning, som produktiv snarere i Retning af Literaturen. Denne Klasse er ikke lille og indbefatter, hvad vi i Almindelighed kalde begavede Kvinder. Vi kalde den *Forestillings-Intelligensens*.

3. Hun behøver ikke at have særlig meget af de nævnte Gaver. Men hun har en særlig Takt og Finhed i Tanken og en ejendommelig Hurtighed i Retning af konkret-personlig Livstænkning, ɔ: i at bedømme en foreliggende menneskelig Tilstand, en særegen Ævne til hurtig og rigtig at bedømme Situationen (»en Situation glemmer en Kvinde aldrig«. S. Kierkegaard) og opfatte Følelsens fineste Bevægelser, og fordi hun ligesom kan lugte Følelsen, Handlingens Bevæggrunde, forstaar hun fortræffeligt at behandle Folk. Denne Ævne er temmelig almindelig, og det er den, der i Forbindelse med Kvindens Ævne til Efterligning, gør hende saa plastisk, saa formelig, saa særlig egnet til at gaa ind i og tilpasse sig nye Livsformer. Da vi ved Dømmekraft forstaa denne Ævne til Taktslutning, til Virkelighedstænkning, til hurtig og sikkert at føre Tilfældet ind under de rette Regler, at finde Menneskenes herskende Ævner, ville vi kalde denne Intelligensform den *praktisk-personlige Dømmekrafts*. Det er denne Ævne i Forbindelse med Forestillings-Intelligens, der har gjort Kvinden til et tiltalende Centrum i det selskabelige Liv, og i større Former, til Salonlivets ofte indflydelsesrige Herskerinde.

4. Hun har ingen udpræget Ævne til at generalisere eller deducere, maaske heller ikke mere livlig Forestillingsævne end Kvinder i Almindelighed, men hun er i Besiddelse af en ejendommelig harmonisk Ligevægt i Ævnerne og, uden egentlig Analyse, en mærkelig Ævne til ligelig og konkret Afvejen af de forskellige Sider ved en Sag, og saaledes, at Livets Værdibestemmelser, Hensynet til det sædelige, Retfærdighed, Billighed, saa vel som til Livets Form ogsaa faa deres Indflydelse paa hendes Dom. Det er en Art *Visdom*, en Art af kvindelig Livs-Filosofi, der ikke saa sjældent findes hos ældre, alvorlige, højt dannede Kvinder, et

ligesom instinktmæssigt-anelsesfuldt Forhold til den hele Sandhed. Man vil unægtelig gærne tale med hende og høre hendes Raad. Om hende siger Goethe:

Willst Du genau erfahren, was sich ziemt,
So frage nur bei edlen Frauen an.

og hun er en meget intelligent Kvinde. Da vi bruge Ordet Fornuft for denne ejendommelige Forbindelse af Fantasi, Følelse og Tænkning, der gaar paa Helheden, saa kalde vi denne Intelligensform *Fornuft-Intelligensens.* Selvfølgelig gives der en Mængde Kvinder, som det vil være vanskeligt at føre ind under Begrebet Intelligens, hvis dette ikke tages i en meget vid Betydning, men det samme synes at være Tilfældet med en Mængde Mænd.

Efter disse Forberedelser ville vi betragte Spørgsmaalet om Kønnenes Psykologi fra tre Synspunkter: det fysiologiske, det psykologiske og det sociologiske.

V. Det fysiologiske Synspunkt.

At der er et særdeles inderligt Forhold mellem Sjæl og Legeme, fremfor alt en gennemgaaende Parallelisme mellem Sjæl og Hjærne vil ingen moderne Psykolog nægte, det være nu, at Sjæl og Legeme ere to Sider af samme Sag eller at der er en alsidig Vekselvirkning imellem dem. Det maa følgelig sluttes, at naar Kønnene vise betydelig legemlig Forskel, maa der ogsaa være en betydelig sjælelig. En saadan betydelig legemlig Forskel lader sig nu ikke benægte. Allerede Legemets ydre Fremtoning frembyder en ejendommelig Forskel mellem Kønnene, og denne Forskel gaar gennem hele Organismen. »Manden er i Almindelighed betydelig højere, tungere og stærkere end Kvinden, har mere kantede Skuldre og mere tydeligt fremtrædende Muskler«[1]). Ingen af Mandens indre Dele stemmer i Rumfang, Vægt og til Dels ogsaa finere Beskaffenhed overéns med Kvindens. Hos Kvinden ligger Legemets Tyngdepunkt i Bækkenet, hos Manden i Brystet og Musklerne. Kvindens Stedbevægelse er baade i Intensitet og Ekstensitet mindre end Mandens, og hendes Muskelkraft og legemlige Udholdenhed er absolut og vel ogsaa relativt mindre end

[1]) Charles Darwin: Menneskets Afstamning og Parringsvalget. 2det Bd. 1875. S. 311.

Mandens. Denne Mandens Overlegenhed i Styrke og legemlig Udholdenhed skyldes ikke oprindelig Kvalitetsvalget, om den end kan være bleven bevaret og forøget ved dette. Det er heller ikke rimeligt, at Manden erhvervede sig sin større Styrke derved, at Virkningerne af, at han havde arbejdet haardere for sin egen og sin Familjes Underhold, nedarvedes; ti hos alle barbariske Nationer udretter Kvinden i det mindste lige saa haardt Arbejde som Mændene[1]), hun er den første Slave. Kvinden er derimod Manden overlegen i Skønhed, Ynde og harmonisk Afrundethed. »Hos Kvinden er Ansigtet rundere, Kæberne og Hjærneskallens Basis er smallere, Konturerne af hendes Legeme er rundere og for visse Deles Vedkommende mere fremstaaende, desuden er hendes Brystben bredere end Mandens«[2]). Af endnu større Vægt end dette er naturligvis den helt forskellige indre Bygning, Kvinden har efter sit Anlæg som Moder, en Kendsgerning, som fysiologisk strækker sig saa at sige til alle Organer og som bekendt er af særlig dyb Indvirkning paa Sjælen.

Med Hensyn til Hjærnen er Forholdet dette. 1. Mandens Hjærne er absolut større end Kvindens (England: Mænd 1425, Kv. 1222; Frankrig: Mænd 1338, Kv. 1206; Tydskl.: 1499, 1160; Sverrig: 1392, 1253 o. s. v.[3])), men med sædvanlig Betænksomhed tilføjer Darwin: om den ogsaa er relativt større, naar man tager Hensyn til, at Kvindens Legeme er mindre end hans, derom har man endnu ikke tilfulde overbevist sig, det jeg tror[4]), og denne Forskel mellem Kønnene synes, hvad Kraniets Rummelighed angaar, at blive større, jo mere udviklet Racen er; saaledes overgaar den europæiske Mand den europæiske Kvinde i denne Henseende meget mere end Negeren overgaar Negerinden. Dog behøves der maaske her flere Undersøgelser?[5]) — 2. Kvindens Hjærne er anderledes organiseret end Mandens. Allerede Hjærneskallens Form er forskellig: hvad Dannelsen af hendes Hjærneskal angaar, saa siges den at staa midt imellem Mandens og Barnets[6]). Efter Huschkes omfattende Undersøgelser, er Issevindingerne mer eller mindre

---

1) ib. S. 321.
2) ib. S. 312.
3) Davis J. B.: Contrubutions towards determining the Wheigt of the Brain in different Races of Man. Philosophical Transactions. London 1868.
4) Darwin. ib. S. 312.
5) ib. S. 325, Anm. efter Vogt.
6) ib. S. 313.

fremherskende hos Kvinden, Pandevindingerne hos Manden: »Kvinden er en homo parietalis og interparietalis, Manden en homo frontalis og Kvinden har derfor et rundere Ansigt end Manden«[1]). Dette vil vistnok sige, at Forstandslivets Organer ere mere udviklede hos Manden, Gemytslivets hos Kvinden, hvortil kommer, at Sympaticus, Alménfølelsens Hovedfaktor, har en overvejende Magt hos Kvinden og gør hendes Nervesystem mere sensibelt, (mimoseagtig, drømmende, anende o. s. v.[2])). For en Del lader dette sig imidlertid forklare ved Kvalitetsvalg og Nedarving. »Disse sidstnævnte Egenskaber (produktiv Indbildningskraft og Forstand) saa vel som de tidligere omtalte (Energi, Udholdenhed og Mod) ville være blevne udviklede hos Manden til Dels igennem Parringsvalg, — d. v. s. derved, at de rivaliserende Hanner have kæmpet med hinanden, og til Dels igennem Kvalitetsvalg, d. v. s. ved at have været heldige i den almindelige Kamp for Tilværelsen: — og da i begge Tilfælde Striden vil være gaaet for sig blandt voksne, ville de saaledes erhvervede Karakterer være blevne mere fyldigt nedarvede til det mandlige end til det kvindelige Køn«[3]). Men dette for Kvinden i Forstands-Henseende mindre gunstige Forhold vil dog være betegnende for hendes Disposition og Forhold nu. 3. Kvindens Hjærne udvikler sig som Kvinden i det hele tidligere end Mandens, men, da der er en vis Rivalisering om Kraften mellem Vækst og Organisation, saa maa én af dem eller begge blive ringere, naar Udviklingen skal foregaa hurtigere. Den tidligere Udvikling og Modenhed er i det hele ikke til Fordel for Kvinden, da det synes at være en almindelig Livslov, at Organisationen er desto højere, jo længere Barndommen er. Østerlandets Kvinder udvikle sig særlig hurtigt og vedblive at være halvt Børn og i Mandens Vold. Ligesom Friheden har maattet udgaa fra Vestens Folk, saaledes ogsaa Bestræbelserne for større Spillerum for Kvindens Ævner.

Det vil være aabenbart, at der af denne fysiske Forskel maa ventes at følge store Forskelle i Karakterdisposition, først og fremmest i den organiske Livsfølelse, Alménfølelsen, hvis Betydning for Livet og som Grundlag for Temperament, Stemning og

[1]) Huschke E. Schädel, Hirn und Seele des Menschen und der Thiere nach Alter, Geschlecht und Race. Jena 1854.

[2]) Dr. Susanna Rubinstein: Psychologisch-aesthische Essays. 2te Folge. S. 93.

[3]) Darwin ib. S. 323—324.

Følelseslivet næppe kan overvurderes. I denne Refleks af hele den organiske Tilstand, af Livsprocessens almindelige Gang, samvirke en Mængde organiske Faktorer. Aandedrættets frie eller besværlige Løb, Fordøjelsesprocessens normale eller abnorme Gang, Blodomløbet saa som Blodets Beskaffenhed og Mængde, Kredsløbets Livlighed, Blodkarrenes Spænding, Reproduktionsorganernes Forhold, Musklernes naturlige Spændighed eller Slaphed, visse Sider af Sanseorganernes Virksomhed, og ved disse ubestemte Fornemmelsers Indflydelse paa hele det nervøse Apparat vil den forskellige Blanding af disse Virkninger være af betydelig psykisk Indflydelse. Alle de, hvis Muskel, Aandedræts- og Kredsløbs-Virksomheder ere større, have ogsaa en større Følelse af Mod, Kraft og dyrisk Energi og søge at afkøle dem ved forskellige Lejligheder, ere forholdsvis disponerede for det aktive-koleriske Temperament; mere udadgaaende virksomme og mere udsatte for Oprivelse. »Manden er modigere, mere stridbar og energisk end Kvinden«[1]). (Dette er vel sandt, men det forekommer mig, at det vilde være hensigtsmæssigt at gøre Adskillelse mellem *positiv* Energi, Handlingens, Muskeludladningens Energi, og *negativ* Energi, Taalmodighedens, Lidelsens Energi, som Kvinden har i betydelig Grad, og som ogsaa er en Følge af hendes Natur som Moder. Gennem Moderkærligheden faar Kvinden et alvorligt Kursus heri og ved Nedarvning fortsættes og ophobes den i Slægten og er en Natur i hende, der kræver at tilfredsstilles, og hvor højt man end vil sætte den positive Energi, spiller den negative en ikke mindre Rolle blandt Livets ægte Goder). Visse Følelser, som *Modet*, *Vreden*, *Magt-* og til Déls *Virksomhedsfølelserne* maa derfor ventes at være mere fremtrædende hos Manden[2]). Omvendt vil den større Rolle, som Reproduktionsorganernes Virksomhed spiller i selve Kvindens Bygning, nødvendigvis i høj Grad paavirke hendes Følelsesliv, og allerede af hendes Organisation maa det ventes, at

---

[1]) Darwin ib. S. 312.

[2]) I sin Antropologi (Kirchmanns Udg. S. 231) angiver Kant en naturlig Grund for Kvindens større Frygtsomhed og Forsagthed overfor legemlige Farer. „Da Naturen betroede sit dyrebareste Pant, Arten, til Kvindens Skød i Livsfrugten, ved hvilke hun skulde forplante og forevige Arten, saa ligesom frygtede den for dens Opretholdelse og plantede denne Frygt, nemlig for legemlig Krænkelse og Frygtsomhed lige overfor saadanne Farer i hendes Natur, ved hvilken Svaghed dette Køn retsmæssig opfordrer det mandlige til Beskyttelse“.

Eros og Følelsen for Afkommet (*Moderfølelsen*) spiller en større Rolle hos hende. Disse Forhold i Retning af en Modsætning mellem den aktive-energiske Karaktertype og den passive-emotionelle ville navnlig tidligere være blevne forstærkede ved Parringsvalget; det er Hannerne, der have været de vælgende og have kæmpet om Hunnerne; Hunnerne have forholdt sig mere passive, og have haft langt mere Skamfølelse, og ligesom det er Kvinden naturligt at behage, tiltrække og fængsle Manden, saaledes er det hende paa den anden Side lige saa naturligt at opretholde den kvindelige Værdighed og Afsluttethed og vise sig tilbageholdende og afværgende, hvorfor hun ikke kan fri, og det er den skønne Syntese af begge disse Ting, vi have i Koketteriet som naturlig kvindelig Væsensytring.

Med denne Forskel i Organisation og Alménfølelse hænger ogsaa Forskellen mellem Mandens og Kvindens Udtryksbevægelser sammen[1]). Det kvindelige Gemyts Varme og Bevægelighed afspejler sig levende i hendes ydre Fremtoning; den aftegner sig i hendes Blik, i Smil og Latter, i Bevægelsens Bølgespil, i Mimikens Liv. Et stift og ubevægeligt Ansigt behager os ikke hos Kvinden (en Sfinks), medens det kan give Manden Alvor og Værdighed. Mandens Ansigtstræk ere mere faste, blivende, ligner »en Skyformation, der er bleven staaende« og medens Kvindens smidige og fint modellerede Bevægelser ere som et lydløst Causeri, en ewig-weiblich Veltalenhed, er Mandens Holdning mere sluttet. Med større Muskelenergi og Muskeløvelse lærer han ogsaa at beherske sine Muskler, og det elementært-mægtige i Mandens Fremtoning ligger i denne Beherskelse af Motorerne, hvis højeste Udtryk er den kraftig-beherskede uendelig-ophøjede Ro i Kampens Bølgegang og Farens Truen. (Hærføreren; Verdensherskeren; Cæsar; Napoleon). Det harmonisk-livlige, bevægelig-afrundede, yndefulde Bevægelsesspil er derimod naturligt for Kvinden (og kun hos den ældre, prøvede Moder eller Bedstemoderen vente vi en vis ophøjet Værdighed). »Kvindens zarte Fibre«, siger Schiller, »bøje sig som et tyndt Rør for Sindsbevægelsens letteste Aandepust. I lette og elskelige Bølger glider Sjælen over det talende Ansigt, der atter snart former sig til et roligt Spejl«[2]). Som Kant og Schiller vilde sige: Kvinden er nærmere ved Anmuth, Manden ved Würde.

---

[1]) Dr. Susanna Rubinstein. ib. S. 102.

[2]) Schiller: Ueber Anmuth und Würde. Sammenlign. Kant: Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen 1766. Kirchmanns Udg. S. 28.

Denne Forskel i Alménfølelsen er saa omfattende og betydningsfuld, at der om den kunde skrives en hel Bog; men vi ville dog ved disse faa Antydninger have faaet et levende Indtryk af, at Følelsen og selve Forestillingslivet ved Følelsens Betydning for Interessen og Opmærksomheden maa være forskellige hos de to Køn. »Til enhver Tone i Alménfølelse svarer en egen Forestillingskreds« siger Frøken Dr. Rubinstein. Derfor er det ogsaa saa overordentlig vanskelig at sætte sig ind i et andet Køns Følelsesmaade, og kun om Følelsens Retning, forskellige Styrke o. s. v. kan sandsynlige Formodninger haves. Fuld gensidig Klarhed er her uopnaaelig, men det kan ikke nægtes, at der for denne Brøst i videnskabelig Teori, gives rig Erstatning i Livet; til netop det, at det ene Køn staar som et hemmelighedsfuldt, ubekendt Land, fuldt af Nyheder og Overraskelser for det andet, forøger Livets romantiske Trylleri, vedligeholder Interessen for Livet og er en rig Kilde til Sindsbevægelser.

Vi skulle ikke her nærmere forfølge Betydningen af disse fysiologiske Forhold for Kvindens Ligestillethed med eller Underlegenhed lige overfor Manden. Derimod turde det være nyttigt at gøre opmærksom paa forskellige fysiologiske Forhold, som man ikke tager tilstrækkelig Hensyn til ved hendes Opdragelse, hvorved man svækker hendes Legeme og følgelig ogsaa hendes Aand: Kvindens Liv er jo underlagt en Tredeling, fra Fødslen til det 14de eller 15de Aar; derfra til det 45de, og derfra til Livets Ende. Den første Overgang er især kritisk. Før denne ligne Drenge og Piger hinanden meget, men nu begynder Differentiationen ved Overgangen til Kønsmodenhed og Udviklingen af de sekundære Kønskarakterer. Der foregaar nu en ejendommelig Omdannelse af den kvindelige Organisme, der kræver et hurtigt Forbrug af organisk Kraft og ikke saaledes paalægges den mandlige Organisme, men som i Almindelighed overses ved Opdragelse. i det man ikke agter paa den fysiologiske Grundsætning, at det organiske System ikke udfører to Ting godt paa én Gang, at hvad der bruges til denne Omdannelse ikke kan bruges til Hjærne- eller Muskelkraft. Dertil kommer Vævenes Omsætning, der paa Grund af Kvindens hurtigere Udvikling foregaar i langt kortere Tid end Mandens. Og netop i denne Tid paalægges der Kvinderne et betydeligt Hjærnearbejde. Imidlertid vil her kunne gøres meget ved en Forandring i Opdragelsen, navnlig ved forandret Arbejde i Overgangstiden. Vel siger Huxley: »Hvor udmærket Opdragelsen end

ledes, vil Kvinderne i Væddekampen med Manden altid forblive underlegne, ti saafremt Menneskeslægten ikke skal uddø maa nogle have den Godhed at overtage Møjen ved at erstatte de gamle Verdensborgere med nye«. Men den udmærkede Forfatter Edward H. Clarke[1]), der har varskoet de amerikanske Kvinder med Hensyn til en Omformning af den kvindelige Opdragelse, mener dog, at Kvinden ved en anden Opdragelse i det hele vil vise sig Manden jævnbyrdig. Dette er nu ganske vist temmeligt almindeligt udtrykt, men den fysiologiske Forskel viser i hvert Fald, at Kvinden er grundforskellig fra Manden, at hun maa »betragtes som en Kvinde, ikke som et ubestemmeligt Dyr med større eller mindre Oplagthed til at blive et Mandfolk«. Heller ikke kan det nægtes, at naar Talen er om Jævnbyrdighed i *Forstands*ævner synes Fysiologien at være værre for Kvinden end Historien. Spillet synes at være imod Kvinden; hun har ikke de bedste Kort paa Haanden, men disse Kort, deriblandt ogsaa Hjærnens forskellige Bygning, ere jo til Déls givne hende af den sociale Udvikling og af Opdragelsen, og skøndt Fortiden altid vejer meget m. H. t. Retningen i Fremtiden, saa kan den formelle Mulighed ikke nægtes, at Fremtiden kan blande Kortene paa en anden Maade. Om dette er sandsynligt eller ikke, maa andre Undersøgelser hjælpe til at vise os.

---

[1]) Se Edv. H. Clarke: Kønnets Betydning i Opdragelsen. (E. Hornemann: Hygiejniske Meddelelser og Betragtninger. 8de Bd. 1874.

(Sluttes.)

Cl. Wilkens.

Vereschagin.

Han komponerer store Masser godt sammen. Han begrænser sine Motiver med livfuld Lethed. Han har Blik for typiske Ejendommeligheder og for visse koloristiske Virkninger. Han har en hurtig, kraftig, viljefast Haand, med hvilken han maler, som om han skrev.

Men man mærker i hans Billeder lidet til et virkeligt Temperament. Ejer han et saadant, giver han det nødig fra sig. En ligelig, aldrig ganske slumrende, men heller aldrig ganske vaagen Følelse strømmer gennem hans Kunst. Han er for intelligent en Kunstner til paa noget Punkt at præsentere sig ganske lam i Tilegnelsen, fuldkommen kold i Opfattelsen, men kun nu og da giver han alt, hvad han ejer. Ingen Feber hamrer i hans Haand under Arbejdet. Der er, fornemlig i hans store Billeder med de mange Grupper af Figurer, en vis pinagtig Ensartethed i Behandlingen, — aldrig en Kaprice, aldrig en rigtig stor Bommert af den Art, der forraader Geniets Ringeagt for alle Biting. Intet accentuerer han; intet faar ham til at gløde i hellig Andagt. Den kunstneriske Ekstase er ham fremmed.

Han maler ikke af Trang til at meddele andre de Nydelser, Naturen forskaffer den sande Kunstner. Heller ikke maler han for at meddele andre de Ideer, der bevæger sig i ham. Han maler egentlig kun for at fortælle Europa om alt det mærkelige, som han, Vereschagin, har mødt paa sin vildsomme Vej i Verden. Han maler barbariske Krige, — ikke for at sige os, at han oprøres ved dem, heller ikke for at sige os, hvor tapre hans Landsmænd var — kun for at sige os, at saaledes ser Krig ud, naar den ses fra selve dens Centrum. Han maler Abrahams, Josefs og Samuels Grave, Jacobs Brønd, Gilgal, Gideons Kilde, Bjærget Tabor

og Fristelsernes Bjærg, — ikke for at fortælle os om den Poesi, han finder paa disse Steder, ikke heller for at fortælle os, hvor højt og hvor langt de har løftet hans Fantasi. Han ejer overhovedet ingen Fantasi. Kun Virkeligheden fylder hans Sind, og af Virkeligheden endda kun det, som han alene eller saare faa har set. Han er ikke blandt de lykkelige, som elsker Naturen blot som saadan. Han gider næppe male en Himmel, under hvilken ikke en mærkelig Begivenhed er gaaet for sig, gider næppe male et Bjærg, som ikke en hellig Hæl har betraadt. Han bryder sig lidet om en malerisk snedækt Vej, naar ikke den er fuld af frosne Lig. Maler han det døde Hav, maa det være set fra Foden af den Klippe, hvor Kristus de fyrretyve Dage fastede og bad.

Fagmænd maa da afgøre, om han er en Etnograf af Rang, ti disse Billeders Interesse er i første Række en ren etnografisk. I hvert Fald ere deres kunstneriske Interesse langt fra fremragende. Æmnerne vedkommer jo i stræng Forstand slet ikke Kunstværdien. Kunsten er jo blot et Sprog, gennem hvilket Kunstneren tolker sine Følelser, sine Tanker og sine Stemninger. Jo stærkere et Gemyt, der fornemmes bag Kunstværket, jo større, varmere og rigere et Hjærte, der banker i det, desto større kalder vi Kunstneren. Og Kunstner er kun den, som ikke alene ejer Færdigheden i at gengive sin Naturfølelse, men hvis Naturfølelse er forskellig fra og bedre end det almindelige Godtfolks. Vi forlanger af en Malers Produktion, at den skal være et levende Udtryk for et Individ, for det, der gør den enkelte til et Individ og løfter ham op over de andre, som vi kun tælle i Dusin.

Men der er i Vereschagins Kunst, i dens Sjælsindhold, intet, der løfter ham op over det almindelige Gennemsnit. Dens Æmner kan løfte ham udenfor, men aldeles ikke op over det. Ganske vist er han intet almindeligt Menneske. Han rejser Verden rundt; snart som en tapper Soldat, snart som en vældig Jæger, snart som en hurtig Maler. I ledige Timer er han en livfuld Skribent. Hele hans alsidige Virksomhed, den militære, den sportslige, den kunstneriske, den literære, bunder i et ualmindeligt fysisk Mod og betinges af hans staalhaarde Nerver, hans altid klare Forstand og hans rastløst utrættelige Øje. Hans spredte Begavelse gør ham bred, men ingenlunde dyb.

Fuldkommen blindt og kritikløst har hele Verdens antimilitære taget ham til Indtægt. Han har ingen Afsky for Krigen.

Han gyser ikke ved dens Rædsler, fnyser ikke ved Tanken om dens uskyldige Ofre, væmmes ikke ved at trykke selve de store Slagtermestre i Haanden. Han er den professionelle Kriger, — derfor fortrolig, som faa, med Krigens Elendighed, men ogsaa kold og nøgtern overfor den. Og han er som rejsende, som Opdager og Turist af samme Karakter. Han varmes ikke af noget; hans Øje er forvænt og blasért. Han flakker omkring fra Land til Land, fra Sted til Sted, kendt med meget, beundrende noget, begejstret af intet. Og slaar han sig for en Tid til Ro, som i disse Aar, sysler hans Pensel med at male Fremstillinger af Menneskenes modbydelige Henrettelsesmaader. Han er ikke fri for at være grusom, stundum en Smule raa.

I sit snurrige Skrift *Om Fremskridtet i Kunsten* har han kun Ringeagt tilovers for de gamle Landskabsmalere. I hele den gamle Kunst finder han en unaturlig Mangel paa Lys og Sol. Men elsker han da virkelig selv Solen, som han beraaber sig paa, og hvis Maler han hovmodig kalder sig?

Han holder visselig meget af Solen, naar den kaster sine Straaler paa de pragtfulde østerlandske Templers hvide Marmor, paa Orientens brogede Dragter eller Sneens skinnende Flade. Men hver en Maler véd, at Solen er en saare fornem Herre, som ikke indfinder sig som Gæst paa hver en Malers Lærred, blot den bydes til Gæst. Der er mange Vanskeligheder at overvinde, før den høje Herre kommer i sit fulde Skrud og hele Pragt.

Men Vereschagin holder ikke af Vanskeligheder. Han vil male med en flyvende Lethed, for han er en travl Mand. Og han maler ogsaa med en mægtig Selvbevidsthed, og den karakterfaste Vilje i hvert af hans Penselstrøg er en af hans bedste Egenskaber. Naar han alligevel kun sjældent opnaar, hvad han tilstræber og mulig selv tror at opnaa, saa er det, fordi han i sit rastløse Liv aldrig faar Tid til at leve sig rigtig sammen med og ind i sit Motiv. Han er en smidig Natur, en hurtig Fatteævne, men han er ingen fin Natur med en lettonende Klangbund. Han kender meget, baade til Mennesker og Natur, men det er det mindste af det, han kender, han fatter i dets inderste Væsen.

Denne Omstændighed, at Billedernes Farve ikke udtrykker den tilsigtede Virkning, bidrager i høj Grad til at svække det dramatiske Indtryk. Man fornemmer saaledes ikke den bidende Kulde i de Billeder, i hvilke det fortælles, hvorledes Soldaterne frøs ihjel. I det genialt komponerede *Indtoget i Indien* mangler

der, trods de pletvis glimrende Farver, den store Rigdom, den vilde Farvejubel, som skulde daare Fantasien og flytte den til hint straalende Æventyrland, hvor en Paafuglehale ikke anses for mere pragtfuld, end i Danmark en gammel Skilling. Kun et enkelt Billed, *Lasaretet*, gør en Undtagelse hérfra. Det virker gribende med sin grønlig raadne Farve, der fortræffelig skildrer den pestopfyldte Luft.

Yderlig svækkes den dramatiske Virkning af disse højst dramatiske Æmner dérved, at Vereschagin ejer grumme ringe Ævne til at gengive tilstrækkelig voldsomt de store Lidenskaber, den mægtige Smerte, det rasende Had. I *Efter Slaget* komponerer han flere Hundred Figurer sammen i Grupper, der enkeltvis sete er godt opfundne, men som ikke kommer til deres Ret i Helheden. Der gives i et saadant Billed intet, absolut intet, der holder Interessen fangen, naar den første Nysgerrighed er stillet tilfreds. I dette Billed, som i de fleste andre af Vereschagins Billeder af samme Art, har man den Forestilling, at de ere blevne til, medens Kunstneren i et Jærnbanetog pilsnart jog Begivenhederne forbi. Det ligner mest Illustrationer til ordknappe Depescher.

Man har i disse Billeder af de fremmede Lande og de ukendte Forhold, i hvilke Kunstneren hjemløst har strejfet om, en Fornemmelse af, at et stort, et af Naturen rigt udstyret Talent er strandet paa sin egen ubændige Trang til aldrig at være konventionel, til at ville være ny, ville interessere, ville forbavse og lægge Europa for dets Fødder. Han blev en anden end den, hvortil han var bestemt; ti der stod bedre Feer ved hans Vugge, end de, som nu leder hans Haand. Disse Billeder, som nu — tilmed for en stor Del i daarlige Kopier — pakkes ud og ind og slæbes Verden rundt, er ikke noget Udtryk for det oprindelig gode og smukke, der fandtes hos Vereschagin. Han ejede et Hjærte, men han glemte at skaffe sig en Kreds af forstaaende Venner, til hvilke han trolig kunde betro dets lønligste Hemmeligheder. Han fik Europa til Publikum, og man giver ikke sine bedste Følelser ud til Pris for den hele europæiske Pøbel.

Naar man da betragter *de faldne* med den i Udtryk, i Følelse, som i malerisk Fuldkommenhed lige dejlige Gruppe af den russiske Pope, der ledsaget af en Underofficer velsigner en Mark af Lig, — et Billed, der uomstridelig er Vereschagins alvorligste og menneskelig betydeligste — sørger man over, at dette Hjærte, der altsaa endnu kan føle og føle virkelig inderlig, sæd-

vanligvis ikke har mere Magt over denne kolde, beregnende, brutale Forstand, som hyppigst kommer til Orde. Betragter man et Landskabsbilled, som *Tadsch i Aftenbelysning* med dets højtidelige Symmetri i Linjerne og dets Bøcklinske Storhed i Farven, beklager man, at en stor Landskabsmaler synlig er gaaet tabt for Verden. Og betragter man enkelte af hans smaa Portræter og Studiehoveder, navnlig et Par fra hans ældre Tid, — kendelige paa den sorte Kolorit og det ubehændige Foredrag, men ogsaa paa den yderst indtrængende Karakteristik, — saa indser man, at der kunde have været én stor Portrætmaler mere. —

Men, — spørger man vel saa, — hvis det nu er rigtigt, hvad her er sagt, hvorfra skriver sig da hans store europæiske Ry?

Det skriver sig derfra, at han er *en Europæer* selv, at der er intet i ham, som kunde tænkes at binde ham blot til ét Land, blot til én Nation. Han udtrykker, som Maler, i Modsætning til de store russiske Forfattere, ingen udpræget Folkekarakter. Han er for ærgerrig til at nøjes med ét Hjem; Berømmelsens Dæmon jager ham fra Sted til Sted. Vil han være første Mand i det store Verdens-Vædderidt, maa han være stadig ny. Ti det er kun det nyeste nyt, der tager Europa med Storm. Hvad der er nyt i Dag er gammelt i Morgen, — saaledes sparker det ene Øjeblik til det foregaaende. Efter én Heltebedrift hviler i vore Dage ingen længe paa Laurbær. Bliver han liggende for længe, rider Karavanen med alle dens Kameler over ham og tramper ham ned i Glemselens Sand. Derfor maa man overgaa sig selv, tvinges til at karrikere sig selv. Er man født varm, maa man bringe sig i Kog, stærkere og stærkere, indtil man brænder sig selv ud. Er man født lunken, maa man stivne sit Hjærte til Is: kun Ekstremerne, kun det fænomenale skaffer sig Lyd. Vereschagin begyndte som Gerômes Elev, nøgtern og objektiv, som Læreren. I Øjeblikket noterer han med en Mérimées Kulde »et smukt Mord«. Han vil ende som kynisk Kadaver-Prosaist.

Og først naar han er kommen saa vidt, vil hans Billeders Vandring gennem Europa blive det larmende Triumftog, hvorom hans umættelige Ærgerrighed har drømt. Men langs Vejen, hvor Toget kommer frem, vil staa nogle enkelte, der betragter Toget som et stort Genis Ligfærd.

Emil Hannover.

Af og om M. Goldschmidt.

Nogle faa Dage efter M. Goldschmidts Død bragte »Dagbladet« (Nr. 195 for 21de August) en Artikel af »en gammel Nationalliberal« om »Goldschmidt som Politiker«. Det var maaske ret korrekt, at Forf. ikke skrev under Navn. Den af ham fældede Dom om en væsentlig Side af Goldschmidts Livsvirksomhed var ikke blot en Enkeltmands, men et Partis. Det nationalliberale Parti fældede Dommen for over en Menneskealder tilbage, og tro mod Partiets Traditioner har den »gamle Nationalliberale« i »Dagbladet« nu ladet Solen gaa ned over sin Vrede. Højt og lydt skulde det lyde over den nylig tilkastede Grav:

»Goldschmidt har aldrig været Politiker, men kun en politisk Ræsonnør.«

Sagen er nemlig den, siger Forf., at »Korsarens« Udgiver efter 1848 i politisk Henseende havde tilsat den Indflydelse, han tidligere havde erhvervet sig. Naar Goldschmidt fra 1840—46 havde været med til at underminere Enevælden, »der jo for øvrigt var ved at falde sammen af sig selv,« saa raabte han efter Frihedens Indførelse »som en enlig Røst i Ørkenen«.

Der kunde allerede være adskilligt at indvende mod disse den gamle Nationalliberales første Ord. De nationalliberale plejer hverken at underkende Enevældens Modstandskraft, af den simple Grund at de dermed forringer deres egen Sejer over den; ej heller at yde »Korsaren« saa megen Lod og Del i Frigørelseskampen. Forf. i »Dagbl.« henviser jo selv til mine Skildringer i »Fra Fyrrerne«, og jeg skal derfor kun kortelig minde om, at ihvorvel den akademiske Del af den liberale Opposition til en Begyndelse kæmpede sammen med »Korsaren« (og »Københavnsposten«), fandt Bruddet hurtig Sted imellem Forbundsfællerne, og Sammen-

stødene mellem »den demokratiske Korsar og det aristokratiske Fædreland« havde ikke blot i alt væsentligt den samme Karakter som de senere Sammenstød mellem »Nord og Syd« og de nationalliberale (»Fædrelandet« og »Dagbladet«), men var med Hensyn til de personlige Sandheder, man sagde hinanden, og som længe efter Kampens Afslutning plejer at blive siddende tilbage som Brodde i Sjælene, i alle Maader paa Højde med senere Tider. Netop fordi Forf. i »Dagbl.« nævner Orla Lehmann og søger en af Grundene til Goldschmidts »Bitterhed« i Følelsen af, at han aldrig i politisk Indflydelse kunde naa Lehmann, »den populæreste Mand i Danmark, hvem Skæbnen havde forlenet med alle de Egenskaber, en offentlig Personlighed kunde ønske sig,« er det værd at komme i Hu, at Goldschmidt allerede saa tidlig som i 1842, da Orla Lehmann efter Højesteretsdommen over ham stod paa sin »Popularitets« Højde, gør et Spørgsmaal af Sibbern til sit, nemlig om Lehmann er Middel eller Maal. Et nyttigt Spørgsmaal til alle Tider overfor politiske Førere, ligesom ej heller Goldschmidts Svar endnu har tabt sin Sandhed: »Skulde Lehmann virkelig være andet end et Middel? Skulde han være Sagen selv? Skulde vi kæmpe for Friheden, for, efter at have sejret, at skænke ham den, gøre os selv til hans Trælle? Nej, Lehmann er et Middel, saaledes som vi alle er det, saaledes som alle Mennesker er det, naar det gælder en almen Sag, saaledes som hele Generationer er Midlet til de paafølgende Generationers Lykke. Ja, Lehmann er et Middel, et Redskab, og alt, hvad der er skønt og udmærket ved ham, gør ham blot til et skønt og udmærket Middel.« Om Lehmann forandrede Goldschmidt næppe senere sin Mening. Til Ploug blev derimod Forholdet vekslende i Tidens Løb. »Korsaren« havde fra første Færd af holdt skarpt Udkig med »de liberale Patricie-Aspiranter«, der vilde indskrænke Kongens Magt, for at udvide deres egen, og da det nu lød fra baade »Fædrel.« og Schouws »Dansk Ugeskrift«, at Slesvig var det overordnede og Konstitution det underordnede, samt at Forfatningssagen burde stilles i Bero, for at anvende alle Kræfter i den mere paatrængende Nationalsags Tjæneste, da stod Goldschmidt overfor det samme Spørgsmaal, som atter og atter mødte ham i hans Liv, Spørgsmaalet om Nationalitetssagens Berettigelse eller Mangel paa Berettigelse ved Siden af den demokratiske Sag. Spørgsmaalet træder ham i Møde paa hans store Udenlandsrejse efter »Korsarens« Opgivelse, da han i Schweiz træffer sammen med Mænd, der

havde vovet Livet i Frihedskamp, men ikke Nationalstrid, og Goldschmidt føler med dyb Bekymring, hvorledes meget af det, han saa og oplevede, gjorde ham fremmed i hans Fødeland og lod ham vokse skævt til Hjemmet. (Se bl. a. en Dagbogsnotits for 7de Juli i »Nord og Syd«, 1855). Saa længe — hedder det et andet Sted i »Nord og Syd« — vi i Tanken maatte gaa til Frankrig, for at se Liv og Bevægelighed, Frihed og Folkeværdighed, var dette Land i mange Henseender vort aandige Hjem, og Danmark var ikke fuldstændig vort Fædreland, fordi en væsentlig Del af vor Bevidsthed ikke kunde finde sin Bopæl deri. Derfor maatte ogsaa Goldschmidt støde sammen først med Nationalismen (Grundtvig) og senere med Liberalismen, da den havde gjort Nationalismens Program til sit og var begyndt at forme sig som det nationalliberale Parti. I saa Henseender er der god »Sammenhæng« nok i Goldschmidts Liv.

Det er derfor dobbelt overraskende, at Forf. i »Dagbl.« stiller sig venlig til »Korsaren« i Modsætning til »Nord og Syd«. Man skulde tvært imod have ventet det modsatte. »Korsaren« (og »Københavnsposten«) erklærede overfor den ovennævnte Vaabenstilstand med Regeringsmænd, i hvem Oppositionen hidtil havde set Frihedens mest forbitrede Fjender, at »Fædrelandet« havde forraadt Frihedens Sag ved at paakalde Absolutismen. Allerede nu udtalte Goldschmidt om det liberale Parti, at det med sit Sind var gaaet ind i Absolutismens Skind og vilde tvinge. Og naar Forf. i »Dagbl.« kun dvæler ved Goldschmidts Fordring paa Kasinomødet d. 11te Marts 1848, om at Slesvig ikke skulde tvinges, men spørges, og har mange Ubehageligheder til Goldschmidt herfor, saa glemmer Forf., at allerede »Korsaren«, som jo baade har hans Sympati og politiske Agtelse, for længst havde hævdet det samme: at man ikke kunde kue Slesvig med Kavalleriregimenter eller teologiske Kandidater, »men vi har selv en Fremtid, lad os gøre den rig og tillokkende, og lad os skynde os at komme før end Tyskerne.« Forf. i »Dagbl.« har glemt, at netop denne Korsarartikel fra Jan. 1843 senere i 1848 af »Dansk Folkeblad« blev nævnet som en af Maaderne, hvorpaa Goldschmidt havde haanet den nationale Idé. Det var ikke for intet, at Goldschmidt baade i »Nord og Syd« og senere i sine Erindringer atter og atter erklærede, at han fremdeles tog Korsaren med dens Egenskaber og dens Fejl paa sig. Goldschmidt holdt paa, hvad han Dagen efter Kasinomødet udtalte i Hippodromen, at hvis vi havde sendt

Slesvigerne Friheden som Arkens Due, vilde den være kommet tilbage til os med Fredens Oljeblad. Muligt, at Forf. i »Dagbl.« har Ret til som overlegen Politiker at ryste paa Hovedet heraf, men hans Udtalelser om Forskellen mellem Goldschmidts »politiske Indflydelse« før og efter 1848 gør ham unægtelig ikke til nogen særlig troværdig Dommer. Jeg er bange for, at hvis der i vor Literatur forelaa en upartisk og dokumenteret Redegørelse for Tankegangen i hele »Nord og Syd«, vilde adskillige nu med andre Øjne se paa de nationalliberales og Goldschmidts altsaa endnu uopgjorte Mellemværende.

Mindst af alt klæder det Forf. i »Dagbl.« tilmed at fremsætte saadanne Paastande, som at denne Goldschmidts »højst mærkelige Naivetet og denne Mangel paa Forstaaelse af Tidens Krav hidrører ikke fra bristende Aandsævner, men fra en Tilbøjelighed til at være superklog og aparte«. Goldschmidt skulde i henved en Menneskealder, fra 1840 til et Stykke ind i Tredserne, have kæmpet mod de nationalliberale under deres forskellige Tidsformer, for at være »superklog og aparte«! Og hvad angaar det »tillokkende«, Forf. i »Dagbl.« kan næsten sige »bedaarende«, ved denne aarlange »Særstilling«, saa vel som Formeningen om, at »Martyriet« ogsaa havde sin Sødme for Goldschmidt, saa modsiges dette af alle Goldschmidts egne Udtalelser om dette Punkt, lige til hans alvorlige Opgør i Erindringer og Livsresultater med sig selv og sin Samtid. Goldschmidt havde mer end tilstrækkeligt faaet at føle Sandheden af de Ord, han i »Hjemløs« lægger en af Personerne i Munden: »Hvo der holder mest af Ideen, faar undertiden det mindste Stykke af Lykkens Æble!« Hvor sødt et Martyrium mulig kan være, i Længden — her altsaa en 20—25 Aar, hvis man ikke vil sige det meste af 50 Aar, ti Følgerne strakte sig i Grunden over hele Goldschmidts Liv — falder dog vist Sødmen bort.

Det er ogsaa i altfor høj en Grad at regne med den lille Tabel, naar en navnløs gammel nationalliberal Partigænger, der tilmed er ærlig nok til at indrømme, at Goldschmidt, da 1848 kom, mere end de fleste af sine Landsmænd var rustet til at tage imod den nye Tid med Forstaaelsen af dens Krav, tror at kunne gøre det af med Goldschmidt som Politiker med nogle Ord om, at Goldschmidt manglede en for en Politiker uundværlig Egenskab: »han kunde ikke underordne sig; enten vilde han selv kommandere, eller ogsaa mældte han sig fortrydelig og gav sig til at kritiscre,

hvad de andre udrettede.« Der maa sikkert mere til, for at faa Bugt med Goldschmidts Kritik over det nationalliberale Parti.

Goldschmidt har selv ofte nok imødegaaet alle Partiets saa vel som sine enkelte fremtrædende Modstanderes Indvendinger og Angreb. Saaledes siger han etsteds i en politisk-æstetisk lille Pjece om Ploug og Clemens Petersen (»Nogle politiske Bemærkninger og Notitser«, 1864) bl. a. følgende:

»Folk er slet ikke saa dumme eller uretfærdige, som det ofte kan se ud til offentlig. Mange af det nationalliberale Parti, med hvem jeg stod paa en venskabelig Fod eller traf sammen selskabelig, saa' meget godt min Stilling, men forsvarede deres Partis Blade med, at de ikke kunde handle anderledes, fordi én, der kom Partiets store Formaal i Vejen med sin Kritik og gav sig *air* af at tale paa Idealets Vegne, gjorde Skade. Jeg kunde have Lov til at stille mig saadan som Poet, mente man, men ikke som Politiker. Man maatte saaledes under Krimkrigen gøre mig til en Ven af Russerne, uagtet jeg holdt med Vestmagterne. Jeg erindrer endnu med Fornøjelse, at Hr. Rimestad gjorde mig den Ære at sige, at jeg med »Hundefrækhed« havde bagtalt de vestmagtlige Generaler, fordi jeg ikke holdt saa meget med dem, at jeg ganske skjulte Sandheden.«

Det var i 1864 ikke noget nyt for Goldschmidt, at man her hjemme kun vilde have med ham at gøre som Poet, og ikke som Politiker. Allerede i 1849 havde han overfor Grundtvig fremhævet, hvorledes faa eller ingen af de Modstandere, han havde mødt i Pressen, havde undladt, mer eller mindre aabenbart, at forsøge paa at indespærre ham i et »Journalistikens Ghetto«. Jeg skulde gøres, siger han, til »en blot æstetisk Skribent, hvis Arbejder man i det højeste kunde læse for at fornøje sig, men som man ikke kunde stole paa, naar det angik Livets og Folkets Anliggender.« Han anker over, at man i Stedet for ved Grunde har villet overvinde ham ved et Adjektiv »unational«, og Grundtvig havde jo ogsaa i sin Voldsomhed erklæret i »Danskeren«, at »ingen kan være ægte dansk og have en virkelig dansk Følelse, naar han er af fremmed Herkomst og ikke oprindelig dansk.« — »Er da vi andre,« spørger Goldschmidt, »som elske Danmark, som tale og skrive dets Sprog rent, som have stillet vort Liv til Statens Tjæneste, redningsløst stillede udenfor den danske Nationalitet, altsaa fædrelandsløse, fordi der er et udansk sch i vort Navn, eller fordi vi har mørkt Haar og mørke Øjne? Herre Gud, hvor

Folk kan være ubarmhjærtige i deres Fædrelandskærlighed.« Skal man dømme efter den gamle nationalliberale i »Dagbladet«. er der næppe endnu overalt rammet en Pæl gennem denne Ubarmhjærtighed, skønd Goldschmidt selv senere i sine Erindringer udførligt paany har gjort Rede for den hele Kamp »om Jødedom, Danskhed og almenmenneskeligt« i sin Livsskæbne.

Jeg tror derfor, at et Brev fra Goldschmidt til mig kan forsvare sin Plads her og tjæne til yderligere Oplysning om hans eget Syn paa denne Sag, der maaske mer end nogen anden laa ham paa Hjærte til det sidste.

Forinden kun en kort personlig Bemærkning. Forf. i »Dagbl.« skriver, at jeg i mine Skizzer »Fra Fyrrerne« synes at betragte »Nord og Syd« ikke alene som et Kildeskrift, men ogsaa som en Slags Bibel, man ubetinget bør tro paa, hvorfor jeg ogsaa tillægger det og dets Forfatter en langt større Indflydelse, end det vitterlig var i Besiddelse af. Om praktisk Indflydelse har jeg dog for øvrigt, jeg kunde sige selvfølgeligt, kun talt med stort Forbehold. Derimod har jeg tillagt Goldschmidt betydelig aandelig Vægt og ment, at skal man overhovedet kunne lære noget af Historien, saa er ikke mindst »Nord og Syd« og Goldschmidts Kritik af det nationalliberale Regimente god at faa Forstand af. Men dette lader jeg her staa hen.

Det var ogsaa saa langt fra, at Goldschmidt i Begyndelsen gærne saa mig skildre hans Kamptid, at han tvært imod gentagne Gange gjorde Forsøg paa at faa mig til at opgive min Plan. Opfyldt som han i Slutningen af sit Liv var af sin Nemesislære, mente han, at jeg vilde drage Opmærksomheden bort fra den ved at minde om de Dage, da hans Haand var mod alle og alles mod ham. »De er sært stillet,« hedder det i et Brev fra 1878, »De kan næppe faa Lov til at lade mig vederfares Ret midt i den Uret, jeg unægtelig kan have. Ja, hvis De kunde tage mig **helt** med, set i min egen Anskuelses Lys!« Jeg vil senere faa Lejlighed til at komme tilbage til, hvor stor en Sorg det voldte ham, naar hans yngre Venner ikke fuldt kunde slutte sig til hans Nemesistanke.

Eller som det hedder i et andet Brev fra samme Aar: »Indtil da ønsker jeg kun at sige, at jeg ikke gør Fordring paa Ros. Alt, hvad jeg forlanger, kan udtrykkes i de faa Ord:

Forstyr ikke altfor meget det Arbejde og den Virksomhed, som jeg nu hengiver mig til med stor Alvor og stort Arbejde. Kast ikke altfor meget de forrige Tider mellem mig og Publikum. Lad mig have nogle faa Aars Ro endnu til virkelig at kunne blive Genstand for Historieskrivning!«

Naturligvis var Goldschmidt ogsaa uenig med mig overfor mange Enkeltheder i mine Skildringer — da de literære Skizzer oprindelig offentliggjordes i »Nær og Fjærn«, har jeg kunnet drage Nytte af mange af hans Vink ved det senere Optryk i Bogform — men jeg skylder dog baade den afdøde og mig selv at tilføje, at vi alligevel kom til Forstaaelse, og jeg gemmer med oprigtig Glæde mer end én varm Udtalelse fra ham om mit Arbejde. En temmelig neutral i et Brev kan ogsaa have Interesse for andre. »Sluttelig kan jeg bemærke,« hedder det, »at Deres Artikel [»M. Goldschmidt og Korsaren«] har for mig den Behagelighed, at min egen Skildring af Korsartiden kan læses ved Siden deraf. Man kan tro baade Dem og mig. Jeg har blot, som jeg selv har sagt, været noget nænsom; ligesom jeg maatte udelukke stærkt Lys, holdt jeg ogsaa Skygge tilbage. De har været heldig med Lys og Skygge — velvillig-heldig.« Forf. i »Dagbl.« vil heraf se, at Goldschmidt i alt Fald selv mente, at jeg ikke i ét og alt saa Tingene med hans Øjne.

Det efterfølgende Brev kommer ind paa dette og flere andre ovenfor berørte Spørgsmaal. Jeg havde efter Goldschmidts Ønske talt med Ejeren af den Gyldendalske Boghandel om en mulig ny Udgave af de væsentligste Artikler i »Nord og Syd«, eller rettere en Række store Uddrag af dette Tidskrift.

d. 31te Januar 79.

Kære Hr. B.

Mange Tak for Deres Ambassade til Hegel, hvorvel den mislykkedes. Hvis De ved denne Lejlighed vil i en Lignelse være Varro, saa vil jeg være det romerske Senat. Fejlen ligger hos mig; ti jeg skulde ved Udgivelsen af »Erindringer« have forbeholdt mig en saadan Fortsættelse bestaaende blot af Aktstykker. Men jeg var saa opfyldt af Nemesisideen og af Higen efter at klare den, at jeg glemte alt andet.

Jeg taber, i Henhold til Nemesis, ikke mit Sinds Ligevægt for den Sags Skyld. Kan nu De, med Sinds Ligevægt eller i det

mindste i godt Humør, tage imod en Bemærkning om Dem selv med Hensyn til Artiklerne om mig?

De skriver, at Alverden finder, De har set for gunstig paa M. G., og dog dadler M. G. Dem i nogle Punkter, og Deres Forsvar er, at De uhildet har fremstillet »Korsaren« efter Kendsgerningerne. Hertil svarer baade »Folk« og jeg: Ja; men De har ikke talt og ikke kunnet tale blot om »Korsaren«. Baade i Begyndelsen og i Slutningen af Deres Artikler er et Tilløb til at vise mig som Helhed.

Overfor denne Helhed staar »Folk« med deres »Fordomme«, d. v. s. med Sindet paavirket af mangfoldige, lidenskabelige Angreb paa mig især som Red. af »Nord og Syd« — og jeg staar med min Paastand om, at »Nord og Syd« ærlig læst gendriver Angrebene og Beskyldningerne, og at De, hvis De havde gjort Dem rigtig bekendt med »N. & S.«, vilde give mig Ret i de Punkter, hvor jeg har gjort Udsættelser.

Herfra kom jo ganske simpelt mit Ønske om, at Folk skulde faa Lejlighed til at læse det væsentlige af »Nord og Syd« paany eller for første Gang og saaledes blive af med de »Fordomme«, der stilles imod Deres Artikler.

Jeg har aldrig forlangt eller ønsket af Dem, at De skulde se andet end det faktiske; men jeg tror ogsaa, at dette faktiske er for vidtløftigt til at citeres i Uddrag.

De skriver, at baade Dreier og Grundtvig maa dog fra deres Side have haft Ret imod mig. Aa, ja, subjektiv Ret. Men hvor bliver den rette, den objektive Ret af, naar man sammenholder dels mine Svar, dels hele »N. & S.«, med Angrebene?

Lad os tage et Eksempel fra anden Side. Under Krimkrigen var det hele danske Publikum lidenskabelig ivrigt for Vestmagterne, og »Fædrelandet« fandt Bifald, da det raadede til, at vi »bag de allierede Flaaders Ryg« skulde foretage en ejderdansk Diversion her hjemme. Jeg fraraadede det som i højeste Grad ubesindigt. Man sagde da, uagtet jeg holdt med Frankrig og England, at jeg holdt med Rusland, at jeg var reaktionær, folkefjendsk o. s. v. Vilde nu den historiske Sandhed og Ærlighed ske Fyldest, om man optrykte de voldsomme Beskyldninger, citerede nogle Sætninger af mine Svar derpaa og lod det henstaa, om ikke de hæslige Beskyldninger dog havde haft nogen Ret? Det vilde ikke blive historisk Dom, men pikant Udsigt over Stridigheder.

Døm De mig, som De vil, maa og kan. Imod saadant skal jeg aldrig gøre Indsigelser. Men, beder jeg, forsøg at dømme Helheden. Kom til klart Syn paa, hvad Aand der rører sig i hele »Nord og Syd«, om den har været hæderlig eller uhæderlig, velsindet eller ildesindet mod Folket, hildet i Hensyn eller uafhængig og frygtløs o. s. v., men især om den har været ensartet, konstant.

Fik De læst »Nord og Syd«, vilde det være med stigende Benauelse. De vilde føle, hvorledes De herved kom ind i alle de Anliggender og de Lidenskaber, der saa formidabelt har bevæget Tiden 1848 indtil om 1860, og hvis Ild ikke er slukt endnu. Der bliver ikke alene Spørgsmaal om en enkelt Forfatter, der uafbrudt har staaet imod den stigende Strøm, som kostede os Slesvig, og hvem andre »Historieskrivere« har kastet til Side. Der optraadte da tillige det Spørgsmaal: Hvo har haft Ret? Hvo har set klarest, mest uforstyrret af personlig Lidenskab? Jeg kan med lidt Ironi sige, at det er af offentlig Interesse, at jeg faar Uret, om end jeg har Ret. Ti altfor mange fik da Uret, og hvorledes er det muligt, at de mange kan have haft Uret? De kunde ikke gøre et Skridt paa Gaden uden at møde Bebrejdelser, hvis De fandt Ro, Klarsyn, Konsekvens hos mig. Folk maatte, som Hegel sagde, »faa et andet Syn paa min Politik«; men Hegel vil ikke vove at optrykke min »Politik«, for at man skal faa bemældte andet Syn. Og De — hvad vilde De gøre, naar De ikke kunde fremlægge Beviserne in extenso?

Og hvad vilde De gøre overfor den rasende Ild, der blussede op, naar De overensstemmende med Sandheden skulde skildre f. Eks. Sammenstødet mellem Ploug og mig, da han truede Kong Frederik d. 7de med, at han vilde have »sin Krone og sit Hoved forbrudt«, hvis han underskrev Vaabenstilstandsbetingelserne — som dog maatte underskrives? Hvorledes lyser ikke dette hen over de danske Folketilstande, da man paa ingen Maade vilde se Nødvendigheden, da Haab og Begær blev »tilskyndede ud over Tilfredsstillelsens Mulighed«.

En Gang, i Viborg, talte jeg med en ellers fornuftig Købmand om disse Ting. Han var ejderdansk og kom i Vaande og slog endelig ud i Fanatisme. Ja, sagde han; men Ploug er en af vore egne.

Hvor havde Manden det fra? Maaske fra sig selv, maaske ogsaa fra Grundtvig, der havde skrevet i »Danskeren«: Gold-

schmidt har ganske anderledes Forstand paa Politik end »Fædrelandet« og »Københavnsposten«; men — han er en Jøde.

Saa kan De igen slaa op i S. Kierkegaard og adskillige andre, der paastaar, at min Egenskab som Jøde ikke har været optaget i Folks Mening, Stemning og Dom over mig.

De skal komme i en saadan Sindstilstand, at De vil lykønske mig til at have fundet Ro i Læren om Gudspustet eller Nemesis.«

I nær Sammenhæng med dette Brev staar et andet omtrent samtidigt. Jeg aftrykker det i dets Helhed og skal nedenfor blot føje et Par oplysende Bemærkninger dertil.

88, Gl. Kongevej. Januar 26. 79.

Kære Hr. Borchsenius!

Man kan aldrig vide, naar man skal rejse, enten til Pyrenæerne eller til Evigheden, og jeg vil derfor nu, da jeg er inde i de tilhørende Tanker og Begivenheder, samle nogle Bemærkninger, foranledigede dels ved vore Samtaler, dels ved Deres Artikler i »Nær og Fjærn«.

I vore Samtaler har De mindet mig om gamle, voldsomme Angreb paa mig, som jeg næsten havde glemt, og De har fortalt mig om andre, endnu voldsommere, hvorom jeg har været uvidende. En Virkning, som derved er frembragt paa mit Sind, er Undren over, at De, som er opvokset mellem de derved frembragte Forestillinger, ja har saa at sige indsuget dem med Modermælken, har kunnet befri Dem fra Indtrykket og søgt Sandheden, saa vidt den foreligger i, hvad jeg virkelig har sagt og skrevet, og stillet den op imod, hvad der er skrevet om mig. Vel véd jeg, at der rundt om i Landet lever mange Folk, som var Vidner til Striden og ikke har ladet sig lede vild; men alligevel synes det mig mærkeligt, at De, en af den yngre Slægt, har saaledes kunnet emancipere Dem, og jeg maa hos Dem anerkende et smukt Sandheds-Instinkt og en uafhængig Personlighed, som nok vil opnaa en betydelig og hæderlig Plads i vort Fædrelands Literatur.

Jeg, den bortgaaende, skylder Dem, der efter Naturens Orden skal blive tilbage en Stund, denne Udtalelse. Men fordi

jeg i Almindelighed ser og erkender, hvorledes De har stræbt, følger dog ikke, at jeg paa alle Punkter skal se Dem ude over de tidligere »nationalliberale« Indtryk. Det mærkes — eller i det mindste jeg mærker — at paa Bunden af Deres Sind ligger den Forestilling, at hvorvel Begyndelsen og Slutningen af min publicistiske Løbebane bøjer sig harmonisk sammen og viser kraftig Sympati for Folket, saa er der i Midten noget i Vejen, en Svingning eller Svigten.

I den Anledning udfordrer jeg først Kendsgerningerne til at tale. De foreligger i »Nord og Syd«.

Der er som Nr. 1 Haandværker-Dannelses-Foreningen, som jeg tiltraadte, og hvori jeg lagde Eftertrykket paa Ordet Dannelse, og som jeg kun forlod, fordi Formanden, Jærnstøber Lunde, imod Aftale vilde bruge den til politisk Agitation. Det var i denne Forening, at jeg i Revolutionsaaret (1848) optraadte imod Kommunisterne og brugte de stærke Ord, at naar de blev for talrige i et Land, »maatte man skyde dem ned som gale Hunde«. Naturligvis blev jeg opfattet som reaktionær eller aristokratisk eller uberegnelig, og fra selve Foreningen kom aldrig nogen Bebrejdelse for, at jeg havde givet den Løfter, jeg ikke havde holdt. Man fandt bestandig, at trods Sympatien, man mærkede hos mig, hørte jeg ikke til.

Fire Aar efter ses jeg i »Grundejerforeningen«, eller rettere: da er de yngre Medlemmer af »Godsejerforeningen« blevne vundne af »Nord og Syd« og slutter sig til mig for at gennemføre mine Anskuelser. Her er den store Prøve at gøre. Strøg jeg Flag, eller hævdede jeg mig som det forrige Medlem af Haandværker-Dannelses-Foreningen? Se blot efter, læs, hvad jeg lod trykke. Det ses jo paa det tydeligste, at jeg baade selv holdt fast ved *Grundloven og den almindelige Valgret* og tillige fik det unge Aristokrati til at anerkende begge som Betingelse for dets Adgang til vort nye, offentlige Liv. Den store Indvending imod dette Parti, og som frembragte eller begunstigede Ramaskriget imod det, var, at det holdt paa Helstaten; men heri var ikke noget nyt, hvori jeg bragtes ind; det var netop den Fane, jeg allerede 1849 havde rejst under Navn af *„Føderativstaten“*.

Og idet jeg træder i Forbindelse med disse Folk, fremkommer straks Udsættelsen af *en Pris for den bedste Afhandling om en Forbedring af Almueskolen.* Min gamle Lærer V. A. Borgen blev valgt til Dommer.

Dette er lutter Kendsgerninger, og De ser altsaa, at hvis dette sidste var blevet berørt i Deres Artikel, hvor Talen er om »Korsarens« Begejstring for Skole og Folkeoplysning, og hvis min Fastholden ved den almindelige Valgret var bleven berørt i Slutningen af 1ste Artikel i »Nær og Fjærn«, saa vilde Folk bedre have følt, at Slutningen af Deres 3dje Artikel (med Citatet af mig om min »Grundstemning«) var korrekt.

Jeg afslutter denne Del af mine Bemærkninger med at henvise til Artiklen »Grev Knuth og Grev Frijs« i »Nord og Syd« 1856 (ogsaa trykt i Blandede Skrifter). Den Maade, hvorpaa jeg her dadlede Grev Frijs, fordi han havde forladt Programmet af 1851 og vendt sig imod den almindelige Valgret, maa aldeles nødvendig læses og forstaas. Den virker ligefrem befriende for mit Vedkommende.

Hensyn maa ogsaa tages til, at jeg holdt paa den almindelige Valgret, ikke blot for vore indre Tilstandes Skyld, men ogsaa som det eneste Middel til at bevare Slesvig; men derom kan De selv finde alt i »Nord og Syd« 1854, og hvad jeg privat kunde tilføje, kan De ikke bruge. De maa holde Dem til, hvad der i den givne Tid foreligger som trykt.

* * *

Jeg kommer nu til en anden Række af Bemærkninger. De kan med Føje spørge, hvorfor jeg ikke anlagde juridisk Søgsmaal imod mange af de voldsomme Angreb. Bille har en Gang udtalt sin Forundring i denne Retning, nemlig da jeg ikke anlagde Sag mod Dreier, som uomtvistelig var bleven domfældt. Ja det er underligt; men endnu underligere vilde det, efter min Følelse, have været, om den forhenværende Redaktør af »Korsaren« havde vist sig saa sensibel og var tyet til Domstolene i Stedet for at holde paa sin egen Sætning: at Pressefriheden vil selv læge de Saar, den slaar. Det vil nok ogsaa ske; men det varer længe. Jeg kunde have anlagt Sag imod Fr. Barfod, da han i sin Fædrelandshistorie frakendte mig »Alvor og Troskab«; men jeg foretrak at svare ham i »Nord og Syd« i en Artikel, som den Gang af et uafhængigt Blad blev kaldt et Eksempel paa »mesterlig Polemik«. Bagefter har jeg fundet, at jeg gjorde Uret mod mig selv ved ikke at faa Dom over ham.

Imod Bille værgede jeg mig dels literært, dels — ganske undtagelsesvis — ved et Søgsmaal. Den literære Strid finder De

for mit Vedkommende i »Nord og Syd« i mangfoldige Artikler og særlig i en stor, hvor jeg samlede B.s Angreb og Beskyldninger og gav dem den meget uparlamentariske Benævnelse »dundrende Løgn«; men B. vovede ikke at anlægge Sag derfor. Mit Søgsmaal imod ham blev foranlediget ved en ekstra-hensynsløs Artikel i »Dagbladet«, der bl. a. kaldte mig »alle Grevers Leporello«. Jeg førte selv min Sag og skrev i Indlæget, at jeg ikke havde anlagt den i Vrede eller for at faa Hævn over en Kollega, hvisaarsag jeg ikke lagde Vægt paa at faa ham dømt i høj Mulkt, hvorimod jeg tilsigtede, at han overfor Rettens Medlemmer som hæderlige Mænd — som en Art Æresjury — skulde bevise sine Beskyldningers Rigtighed eller blot gøre et alvorligt Forsøg herpaa. Det gjorde han ikke, men søgte blot at bevise, at hans Paastande ikke var juridisk strafbare. Han blev dømt, og han var ikke saa højmodig at tilstaa offentlig, hvorfor han var sluppen med en lille Mulkt. — Overfor praktiske Folk skal man vistnok ikke optræde som Idealist.

Jeg vil ikke opfriske Mindet om al Polemiken i hin voldsomme Tid, men gaa over til Spørgsmaalet; hvorledes jeg kunde glemme og tilgive.

Lad mig da først fortælle Dem noget.

De husker nok fra »Korsaren«, at Leerbeck, Politimanden, blev meget hyppig og meget skarpt angreben deri. Vel, i Aaret 1850, straks efter Slaget ved Isted, var jeg i Slesvig, og ved et muntert Lag med danske Officerer var ogsaa Leerbeck — nu Etatsraad og Chef for Hærens Politi — til Stede. Vi blev forestillede for hinanden, sad sammen ved Bordet, og henad Morgenstunden foreslog han mig, at jeg skulde gaa hjem med ham og fra hans Vinduer se Solen staa op. Jeg er overbevist om, at han gjorde det for at se, om jeg var bange. Men jeg gik med ham, beundrede Solopgangen, og vi skiltes som Perlevenner.

En ung dansk Officer, Richard Ahlefeld, noget vidtløftig, sagdes at ville tage Tjæneste i Marocco. Det var i Korsar-Tiden. Han havde en god Ven, Bataillonskirurg Lorck, som saa smaat var Medarbejder af »Korsaren« og fik mig til at optage nogle meget maliciøse Artikler om ham, Richard Ahlefeld. Nogle Aar efter var jeg i Besøg paa en Gaard, og ude i Haven traf jeg en ung, smuk, rask Mand. Vi spaserede i Gangene, og vi spiste Stikkelsbær. Da vi stod hver paa sin Side af den store Stikkelsbærbusk, sagde han: Jeg er for Resten Richard Ahlefeld. —

Naa, sagde jeg muntert og saa paa ham. Saa brast vi begge i Latter.

H. P. Holst blev en Tid lang slemt medtaget i »Korsaren«, fordi han digtede »efter Welhaven« o. fl. Vi blev siden meget gode Venner. O. s. v.

Hvorfor skulde jeg da ikke tage det lige saa let med mine Angribere, naar en Tid var gaaet og mit Sind tillod det? Jeg mødtes f. Eks. med Bille hos vor Gesandt i London, og da vi saa hinanden og talte sammen, kunde vi knap forstaa, at vi havde kunnet være Fjender.

Jeg siger ikke, at jeg med samme Resultat kunde træffe sammen f. Eks. med Hr. Erik Bøgh. Dér er Personlighedens Grund og Bund en anden.

Det er denne Personlighedens Grund og Bund, der har gjort, at jeg kunde blive »gode Venner« med Ploug, især da jeg ikke har vidst — underlig nok — hvad De nys fortalte mig, at han i sin Tid har ladet opføre en yderst hæslig Studenterkomedie om mig. Men, om endog Ploug ved en saadan Lejlighed har hævnet sig uædelt, er han dog ingen simpel Natur, og jeg fortryder endnu ikke, at jeg har trykket den Haand, der raktes mig efter Højesteretsdommen.

Overhoved fortryder jeg ikke, at jeg har kunnet glemme efter at have kastet Politiken til Side og været betagen først af poetisk Produktion og saa i 10—12 Aar af Søgen i Urtiden, i Menneskehedens Poesi, i Ægyptisme og overhoved i de Studier, der behøvedes til at klare Navnet Nemesis. Og endnu mindre skal jeg fortryde, at selve Nemesis-Ideen er til Stede i mig, ikke blot literært, men som Livsmagt. Forleden, da De var herude og blev saa ungdommelig-smukt greben af Uvilje over den Uret, De mente mig tilføjet, var De et Øjeblik nær ved at rive mig med, men ogsaa kun et Øjeblik; ti mit Sind kom hurtig ind i min Nemesis-Religion, fornam Himlen hvælve sig som en sval Bue med de skuende Stjærner, følte hele Tilværelsen leve og se til. Ja, det synes vistnok Dem noget nær Praleri eller ogsaa sær Svaghed, Svækkelse; jeg siger derfor blot: Saadan er det.

Endnu et Spørgsmaal. De sagde forleden, at jeg vistnok havde gjort uklogt ved at skrive i »Fædrelandet« og »Dagbladet«. Det er muligt. Men hvorfor skulde ikke den lille, aandfulde Bemærkning af Mantzius kunne anvendes her? De fortalte, at M.

en Gang havde sendt en Artikel til »Dagbladet«, og at Bille havde sendt den tilbage med den Bemærkning, at det undrede ham, at M. vilde skrive i »Dagbl.«, hvortil da M. svarede, at naar han vilde køre i Omnibus, brød han sig ikke om, at han var Uvenner med Konduktøren. Jeg var end ikke længer Uvenner med Konduktøren og fik ingen Artikel sendt tilbage. Og fordi jeg skrev, hvad jeg netop vilde skrive, var jeg ikke gaaet over til at være Medarbejder af Bladet, til at samstemme med det. Hvor skulde jeg have skrevet, da jeg ikke længer havde mit eget Tidskrift? Jeg skrev f. Eks. i »Fædrelandet« den første Kritik, der her i Landet viste Carl Blochs Genialitet. Jeg fik i »Fædrelandet« optaget min Artikel om Ægyptisme, den første, der her i Landet bragte denne Sag ind i Dagspressen. Ivrigheden for Sagerne bidrog unægtelig til min Glemsel af den gamle Strid. Alligevel er det vel muligt, at jeg har handlet »uklogt«.

Det behøver jeg næppe at tilføje, at der i det mindste tilsyneladende er mange Selvmodsigelser i min Natur. I Følge Deres Citat fandt man i sin Tid en saadan Modsigelse i, at jeg, Korsarens Red., skrev »En Jøde«. Lige saa ubegribeligt kunde det synes, at samme Red. forsvarede H. N. Clausen. Men bemældte Red. er dog, naar alt kommer til alt, »so eine Art von Poet«[1]), og maales en saadan Natur med ganske nøgtern Maalestok, kryber han ind og ud og er ikke til at faa fat.

Naa! det er blevet et langt Brev! Vidtløftigt og dog vistnok ufuldstændigt, maaske ogsaa overflødigt. Men nu skal De dog have det, med venlig Hilsen fra

Deres hengivne
M. Goldschmidt.

Den gamle nationalliberale i »Dagbladet« vil se, at ovenstaaende Brev ogsaa paa sin Vis indeholder Kommentarer til adskillige Bemærkninger i hans Artikel. Goldschmidts Forhold til Grundejerforeningen skal i hvert Fald næppe med Føje kunne

---

[1]) Se „Nord og Syd“, 7. Bind, S. 305. Goldschmidt besøgte i Sommeren 1850 den syge Heinrich Heine i Paris: „Han spurgte mig efter de første Hilsener, hvad jeg var, hvorpaa jeg ikke ret vidste at svare. „Nun, was sind Sie denn?“ — O, ich bin wohl so eine Art von Poet.“ Heine udbrød: „Eine Art von Poet? Man ist Poet, oder man ist es nicht!“ —

dadles af det Parti, der som det nationalliberale og dets Arvtagere, vort nuværende Højre, selv har brudt med sin Fortid og udsonet sig med sine gamle Modstandere af det store Hartkorn. De, der saa ivrig haanede Goldschmidt for hans Alliance, har selv senere i rigt Maal søbet af samme Kaal. Havde Goldschmidt derfor ikke Ret, naar han for sit Vedkommende f. Eks. kunde sige:

Jeg opstiller ikke Spørgsmaalet saaledes: har jeg haft Ret paa alle Punkter, har jeg været en stor Statsmand, ikke fejlet? Det tør jeg hverken sige eller tænke. Men er der Præg af, at jeg har villet mit Lands bedste, og at jeg aldrig har baaret Vaaben imod noget, som alle Tider holder nødvendigt til et Folks Ære og Velfærd? Og hvorledes har jeg gjort det i vanskelige Forhold, under Krig af al Slags?

Eller for at tage nogle Linjer fra et andet Brev (som jeg til Dels allerede har brugt i »Morgenbladet« for d. 18. August), fremkaldte ved nogle Ytringer i »Korsaren« om »Fædrelandets« tidlige »Aristokratisme«:

»Der var jo den Gang Tale om, at Kong Kristian d. 8de vilde give en meget aristokratisk Konstitution, og det var den Plan, som jeg var bange for. Af Tuteins Konstitutionsplan og senere af Schouws & Clausens do., kan ses, hvor villigt hint Parti var, og som politisk Parti, der naturlig stræbte efter Magt og Indflydelse, handlede det aldeles rigtigt. Jeg har i Biografien udtalt mig om denne Forskel mellem dem og mig, uden derfor at fravige. at jeg var ledet af et rigtigt, folkeligt Instinkt; ti hvad vilde sket i 1848, hvis vi havde haft en aristokr. Konstitution? Vilde de priviligerede Klasser have veget saa let som Frederik d. 7de?

Senere, i 1850 og 51, var de nationalliberale, der 1848 kom til at underskrive Petitionen om almindelig Valgret (det kuriøse i denne Sag findes omtalt i »Nord og Syd«), blevne saa demokratiske, at de vilde udelukke Godsejerne fra al Indflydelse i Staten. Den yngre Del af disse tyede til mig, til »Nord og Syd«. Efter lidt Betænkning gik de, først paa et privat, saa paa et offentligt Møde, ind paa mit Forlangende, at de skulde anerkende den almindelige Valgret. De udtalte dette i en Adresse til Kongen. Denne Bevægelse fra dem til Venstre blev kaldt en af mine »Svingninger« til Højre, og etsteds i Deres Artikel synes De stadig præget af hin Beskyldning fra det nationalliberale Partis Side.

Jeg har aldrig svinget fra eller svigtet den almindelige Valgret; men — det er en daarlig Tid netop nu at tale derom som overhoved om Demokratisme. I sin Tid maatte jeg bære Følgerne af den odiøse Beskyldning, at jeg opgav min Personlighed overfor Aristokratiet og svigtede Friheden; nu vilde jeg komme til at bære Odiet for at være af Venstre.«

Det vigtigste for Goldschmidt var, hvad jeg ogsaa har fremhævet i »Fra Fyrrerne«, at der gennem »Nord og Syd« gaar en bestandig, uforandret, efter Omstændighederne mærkelig Fastholden ved det væsentlige, Folkefriheden, den almindelige Valgret, ligesom der under alle Forhold er Sympati med Almuen. Goldschmidt ender selv et Brev saaledes: »»En dansk Tørvebonde« f. Eks. skiller sig i Karakter ikke fra hende i Paris, der blev ført til Dommen. — Døm selv.« (Se »Fra Paris 1871« i »Fortællinger og Virkelighedsbilleder«, 1877, om den unge parisiske Kvinde og Goldschmidts egne mærkelige Ord om vor Ret til at ligge i en god Sæng og sidde ved et godt Bord, mens der sultes og fryses udenfor).

Goldschmidt berører end videre i det ovenfor aftrykte Brev, at jeg stundum mindede ham baade om Angreb, han selv næsten havde glemt, og om andre, som han aldrig havde vidst noget af. Han anfører bl. a. en Studenterkomedie af Ploug, nemlig den i 1852 opførte Atellan »Et Besøg«, hvori Goldschmidt og hans Forhold til Grundejerforeningen spillede en fremtrædende Rolle. Det er imidlertid en Selvfølge, at jeg baade mundtlig og skriftlig forfægtede overfor Goldschmidt, at det for mig stod som en Umulighed, at han, midt i Kampen, skulde kunne have været uvidende om et saadant Angreb paa sig, saa meget mere som Komedien senere gentoges for Damer. Jeg henviste end yderligere til »Hjemløs«, 2den Dels anden Bog, særlig Side 823—25 og 827, der af enhver maa læses som et Svar paa Plougs Angreb fra Scenen. Man kan selv slaa de stærke Ord efter. Det er heller ikke let at se, hvorledes man skulde kunne tale med Goldschmidt om hans Liv og Virksomhed fra 1840 til 1864, uden at komme ind paa Kampens Enkeltheder.

Dertil kom, hvad Brevet ovenfor jo ogsaa dvæler ved, at vi yngre, der lærte Goldschmidt at kende efter 1870, naturlig rettede det Spørgsmaal til ham, som vi saa ofte havde afhandlet indbyrdes: hvad der efter 1864 havde drevet ham til »at gaa til Canossa«, særlig til at slutte Fred med Ploug og skrive i

»Fædrelandet«. Det stod den Gang for os — jeg skal lade andre afgøre om med Rette eller Urette — at hvis Goldschmidt efter at have tabt i sin sidste Kamp med de nationalliberale (Forf. i »Dagbl.« minder jo ogsaa om »Hjemme og Ude« i 1861) havde vendt sig mod digterisk Virksomhed og indtaget den samme tilbagetrukne Stilling, som vi saa ham indtage lige fra 1870 til hans Død, saa vilde han have været de unges selvskrevne Fører, da et nyt ungt Danmark i Halvfjærdserne gjorde sit Stormløb mod alt det, han alene havde bekæmpet saa udholdende i Aar og Dage. Det var klart, at Goldschmidt — der er nok af den yngre Slægt, som kan bevidne det — ofte følte sig tilskyndet til at træde op som Ungdommens Bannerfører under det hele nye aandelige Røre her hjemme. Han følte sig, som jeg andensteds har skildret, vekselvis stærkt tiltrukket og stærkt frastødt. Han kunde afvise Henvendelserne til sig med Ord som: »En »højere Aands Fane« vil jeg gærne se rejst; men Fanen maa bæres af rene Hænder eller af Hænder, der er blevne toede i Ild.« Men han kunde alligevel ikke lade være at drage de unge til sig og høre om deres Planer eller selv lægge Planer med dem, Planer, der dog aldrig for hans eget Vedkommende blev ført ud i Virkeligheden. Jeg tør ikke afgøre, om han følte sig hæmmet eller bundet af Aarene mellem 1864 og 70, men det sidste Aar blev i hvert Fald ogsaa et Mærkeaar i hans eget baade ydre og indre Liv. Fra nu af begyndte, som sagt, hans tilbagetrukne og indadvendte Liv. Han skrev sine Erindringer (1877), gjorde Rede for sine Livsresultater og sænkede sig ned i Ægyptens Billedskrift og Gudegaader. Et Par Breve fra 1878 og 79 vil bedst kunne vise hans eget Syn paa sin Stilling. Jeg ejer des værre ingen Breve fra de første Aar efter 1870, men den ovenfor nævnte Skildring fra Paris umiddelbart efter Kommunens Fald taler tydeligt nok om, hvad der den Gang rørte sig i hans Sjæl. Efter 1877 maatte naturligvis Nemesisideen træde stærkt i Forgrunden.

I »Morgenbladet« for d. 18. August har jeg skildret, hvorledes en Del af den daværende yngre danske Opposition en Aften først i November 1878 samlede sig om Bjørnson, der var paa Besøg her nede, men hvorledes Goldschmidt som sædvanlig ikke var at bevæge til at tage Del i Festen. Jeg havde, som man vil se af det i »Morgenbl.« aftrykte Brev, holdt paa, at Goldschmidt »hørte til«, for at bruge et af hans staaende Yndlingsudtryk, men i end nu et Brev fra 8. Nvbr. 78 bestred han dette saaledes:

»Jeg hørte ikke til.

1. Grundene er givne i min Biografi og i »Nemesis«. Den Slags Skrifter er ikke blot Literatur, men levende Virkelighed og Handling, bl. a. paa den Maade, at de hver Dag gør bydende Fordring til Personligheden, der frembragte dem. Jeg vil finde det ganske naturligt, om De ikke ret forstaar det; ti De er endnu ung; De lever midt i Livet, ombølges deraf og har Tilfredsstillelse af selve Livsfølelsen; naar De bevæger Dem, er det baglængs til Døden, hvorimod jeg hører til dem, der gaar forlængs til Døden. Jeg véd, at da jeg var i Deres Alder, vilde jeg ikke have forstaaet mig, som jeg er nu.

2. Skulde jeg gaa med til Gilde, maatte det være et saadant, hvori Nemesisideen blev løftet som Fane. Men hvo der har sét ind i denne Idé, taler dæmpet og vil lige saa lidt holde Gilde for den som for Gud.

3. En ikke fuldgyldig Grund, men en Grund, som jeg i Øjeblikket lod gælde, blev udtalt af Bjørnson.

4. Fordi jeg ikke hørte til et vist Gilde, er det ingenlunde sagt, at jeg ikke endnu tilhører de levende Ideers Verden, eller at jeg gnaven trækker mig tilbage fra Ungdommen og nægter den min »direkte Hjælp«. De citerede Ord er af Dem. Jeg véd ikke, om jeg kan hjælpe nogen yngre; men jeg véd, at man altid finder mig rede til at tale i Kraft af Nemesisideen. En Skælm byder mere, end han har. Jeg har ikke andet; men for mig omfatter det Livet, endog paa den Maade, at jeg ved Erkendelse af Livsbetingelserne ikke tager det ilde op, om man siger: Puh! Nemesis! Hævngudinden! — blot man tillader mig at sige lidt imod og bede om en Smule Respekt for Resultatet af mange Aars Erfaring, Arbejde og — lad mig kun tilføje — Lidelse.

Dem, min kære B., stævner jeg til Deres 60 Aar, men jeg haaber rigtignok at se Dem forinden.«

Et Par Maaneder yngre er et andet Brev, dateret 28. Januar 79. Det begynder med at udtale »en lille Misstemning« over, at jeg bestandig synes at stille mig fejl til Nemesis-Ideen, saadan som den lever i Brevskriveren, og fortsætter derpaa:

»Med Hensyn til N. N. og N. N. og deres formentlige Uret imod mig forlanger De, at jeg skal træde frem og stride, »fordi man ikke har Ret til at opgive sin Ret«. Men Nemesis-Ideen

fordrer, at dette smukke Ordspil skal anatomeres. Min »Ret« er ikke, hvad De eller jeg i et givet Øjeblik erklærer for Ret. Der skal Svar paa det Spørgsmaal, om de andre kan siges at have en Ret at staa paa, om de med god Samvittighed og i Henhold til givne Bestemmelser har kunnet handle, som de har handlet. Og hvis noget i mit eget Sind taler for dem, hvis jeg ikke under Ed kan sige, at jeg i deres Sted vilde handlet anderledes, hvor er da min »Ret«? Skulde jeg gaa i Strid og i mine Modstanderes første Række møde mig selv eller Halvdelen af mig selv?

Endog om jeg havde nogen Ret, tror jeg ikke, at den almindelige Opinion for Tiden vilde give mig den i stor Udstrækning, end sige rejse sig med Uvilje til min Gunst — og uden Haab om en saadan afgørende Sejer vilde, efter min Mening, intet fornuftigt Menneske begynde en saadan Strid. Ja, var den offentlige Følelse for Tiden fyldt af mine Noveller eller af Nemesis-Ideen! Men den er jo fyldt med Minder om »Korsaren« og om den, »hvis Haand skulde være imod alle og alles imod ham.« De maa ikke tage dette som en Bebrejdelse imod Dem. De har haft fuld Ret til at gøre Deres literærhistoriske Tilbageblik, og De har gjort det med en Sandhedskærlighed, der lykkeligvis ikke er mig til Skade; men alligevel er Tiden mig ikke gunstig — lykkeligvis, Gud ske Lov! Jeg siger dette, fordi jeg kan tænke mig, at hvis jeg havde levet i en Atmosfære af Virak, vilde jeg blevet overmodig og have fordret som absolut Ret, hvad der kun er en betinget, relativ Ret, og det er muligt, at de andre vilde have givet efter, og at jeg var rejst med en Glorie om Hovedet, medens en anden, som havde mere Krav, stod med tørre, tørstende Læber paa Strandbredden og saa efter mig.

Naar nu jeg lever i disse Følelser og finder det skete vel sket, især fordi jeg kan opfatte det med Fred i Sjælen, saa er jeg paa min Plads i Følge Nemesis-Ideen, og hvis jeg ikke tør forlange, at De med Deres yngre Sind skal helt forstaa mig, saa tør jeg dog vente af Dem, naar jeg beder Dem derom, at De ikke oftere vil i Deres Tanke gøre mig Bebrejdelse for denne Sags Skyld.

Nemesis-Ideen er i Sandhed noget lykkeligt og udelukker aldeles ikke en Mand fra at træde op og stride for Ret og Sandhed. Kun skal Retten være klar og Sandheden dybt følt, og bedst er det da, at man ikke strider for sin Persons formentlige Ret, men for andres, for det almindeliges. Jeg nærer det Haab,

at hvis jeg kaldes frem til en saadan Strid, saa skal hverken mine Øren være døve for Kaldelsen eller mine Vaaben sløve. Man kan jo aldrig vide! Det er endnu ikke alle Dages Aften, maaske end ikke for mig, hvorvel mine Aar tælle.«

Med endnu et Nemesis-Brev, ligeledes fra Januar 1879, afslutter jeg denne Række Udtalelser af Goldschmidt. Det lyder saaledes:

»Min kære Hr. B.!

De maa finde Dem i, at jeg strides med Dem om »Nemesis«.

Hvorledes kan De sammenligne denne Idé med Rydbergs rent filosofiske Undersøgelse af »Idealisme og Materialisme«! Hvorledes kan »N.« siges at »afslutte« min Digtervirksomhed, naar den, som De selv har citeret, er selve Livspoesien!

Det forholder sig aldeles rigtigt, som De bemærker, at selve Deres Artikler om mig er Del af Samfundets Nemesis; men paa samme Tid overser De et Hovedpunkt. Endog et ganske vildt, uretfærdigt, vildledende Angreb paa mig vilde være Del af Samfundets Nemesis, men af den ubevidste Nemesis, som vi i denne Form kalde Skæbnen. Nemesis rækker væsentlig — som jeg især har fremhævet imod Linné, idet jeg støttede mig paa Billedet af den vingede Kvinde, der ser sig selv i Barmen — ind i den menneskelige Bevidsthed. Som den blev stillet paa Marathon-Sletten i Betydning af Verdenssamvittigheden, stod den ved Arnen som den individuelle Samvittighed. En Ros eller Dadel udenfra over mig er Skæbne, indtil den i Læseres Bevidsthed vækker Retsbevidstheden, og indtil den i mit eget Sind gennem Glæde eller Smerte frembringer moralsk Vækst. Mangfoldige Mennesker lever ligesom Dyret under blot Skæbne; vor sande menneskelige Opgave skulde være at rive os selv og andre ud deraf og komme under »Nemesis« ɔ: »erkende Ordenen og bringe os i Orden«.

Nu er dette jo netop, hvad jeg har forsøgt i Skildringen af min Fødsel, Barndom, Ungdom, »Korsaren«, P. L. Møller, S. Kierkegaard og selve Nemesisafhandlingen. Jeg har vist eller villet vise som et Paradigma den fælles Nemesis-Idés Vækst i et Individ, der blev Personlighed. Det er en ikke-dogmatisk Religiøsitet, støttet paa almenmenneskeligt Vidnesbyrd. Jeg har, idet jeg undgik Tendensjageri, vist Ideen vokse op af Spirerne; af mit Blod og min Slægt; af min Faders Tale om den hemmelige Ret

(ved den brændende Rapsmark); af min Faders Kærlighed, der kunde testamentere mig, hvad han ikke selv ejede; af Klokkerne, der ringede under Vejen (Nemesistraadene, hvormed Verden er gennemvævet); af Maaden, hvorpaa »Korsaren« blev til; af de ansvarhavende Redaktører og Tilbageslaget; af P. L. M. og S. K., der kalder mig til Æstetik og komisk Komposition; af Sammenstødet med S. K., der fører mig til at opgive »Korsaren« og vinde et større Liv.

Kan De nu ikke føle, at der sker mig og min Livstanke en Uret, naar dette lades til Side og Publikum føres bort fra at se ind i, forstaa og om mulig gribes af, hvad jeg kalder Ideen? Hundrede Maader at se paa — og navnlig Deres velvillige Maade — kan have en vis Ret og dog have den Uret at kvæle det levende, der er i mig og min Virken. Det er meget muligt, at Deres Maade meget bedre end min taler til den almindelige Forestillingskreds og forener sig med de gængse Ideer; men det er jo netop mod de gængse Ideer paa visse betydelige Omraader, at jeg træder op.«

Nogle Breve om Goldschmidts Forhold til Søren Kierkegaard, »Korsarens« Fejde mod denne og den deraf følgende Opgivelse af Bladet falder mere udenfor denne Artikels Ramme. Det maa ligeledes være forbeholdt en senere Lejlighed af de andre Breve at fremdrage saadanne Ting, der vedrører Goldschmidts digteriske Produktion eller personlige Forhold. Et og andet herhenhørende vil findes i den ovenfor nævnte Artikel i »Morgenbladet«.

Tilbage staar kun at minde om, hvad Goldschmidt selv offentlig har udtalt om sin Fredslutning med sine gamle nationalliberale Modstandere, først i den ovenfor nævnte Pjece fra 1864, »Nogle politiske Bemærkninger og Notitser«, og senere i sine »Erindringer« fra 1877. Man vil se, at hans Ytringer i de her aftrykte Breve ikke strider mod noget væsentligt i den offentlige Fremstilling, om end der altid fra et privat Brev falder noget skarpere Lys ind over et Forhold. Her som dér priser Goldschmidt sig lykkelig, fordi han har kunnet frigøre sig for gamle Antipatier og Nag, medens andre her hjemme gror fast i deres. Særlig dvæler han i den lille Pjece ved sin Stilling til Ploug i de vekslende Tider og giver, som han siger, »en simpel og naturlig Forklaring« paa, hvorledes han trods alle deres heftige Sammenstød har kunnet bevare sin personlige Hengivenhed fra de unge

Studenterdage for ham. Ved Siden af de varme Ord findes der dog ogsaa megen træffende Kritik, og den gamle nationalliberale i »Dagbl.«, der mener, at Goldschmidt aldrig har været Politiker, men kun en politisk Ræsonnør, kan her læse, at Goldschmidt for sit Vedkommende saa' med samme Øjne paa Ploug. »Som Mand,« siger han om denne, »som Digter holder jeg af ham, ikke som Politiker. Jeg kan endnu i dette Øjeblik ikke lade være at tilføje ham den Fornærmelse at sige, at jeg ikke anser ham for egentlig Politiker, ligesom »Fædrelandet« under hans Redaktion efter min Formening langt mindre har virket paa Erkendelsen end paa Stemningen og mest er en fortsat Kommentar til politiske Digte.«

Af særlig Interesse i det lille Flyveskrift er Beretningen om et Besøg i 1864 hos Ploug, paa en Tid — som det hedder — da det syntes at knibe baade for det nationalliberale Princip og for det nationalliberale Parti, og da der hist og her viste sig en Stemning, som om man følte, at vi alle havde en Skyld, der maatte sones. I Anledning af nogle Artikler om Folkesuverænitet gik Goldschmidt op til Ploug, for bl. a. at sige ham følgende: »Hvis De i Deres Politik vil bruge den danske Folkesuverænitet, saa maa De først hjælpe til at skabe denne Suverænitet ved at gøre Folket stærkt, energisk, betydeligt i sig selv. De har selv for nylig kaldt de danske et »blødt« Folk, og overfor visse Ting, vi har været Vidner til, kan dette Udtryk kaldes blidt. Men et »blødt« Folk kan ikke være suverænt. Naar De nu spørger mig, hvad det da er, der skal gøres, saa svarer jeg, at der maa en Reaktion mod Frivoliteten, at der er en styrkende, ideal Magt, som skal gøres levende og behandles med mere Respekt end hidtil. Hvad De kalder det nordiske, kalder Italienerne det italienske eller romerske, Tyskerne det tyske eller germaniske o. s. v. Vi mener alle med et saadant Ord den Alvor, Haardførhed, Selvfornægtelse, Tilbageholdenhed i Tale o. desl., som ligger til Bunds i Folket og tilhører dets Fortid og maaske dets Fremtid«.

Noget af det bedste i Goldschmidts Person og Karakter kommer frem her.

De, som vil dømme Forf. i »Dagbladet« og Politikeren Goldschmidt imellem, bør ogsaa i den lille Pjece læse Goldschmidts egen sammentrængte Fremstilling af, hvad han vilde i 1861. Han testamenterer en kommende Historieskriver to Anker mod det liberalnationale Parti: »at det ikke vilde modtage og udvikle Helstatsforfatningen af 26 Juli 1854, men i Stedet derfor stillede

sig og Landet den uløselige Opgave, der indeholdtes i Forfatningen af 2 Oktbr. 1855 — en »stærk« Fællesforfatning, hvori Monarkiets sydlige Del var juridisk indespærret som uforanderlig Minoritet, en Helstatsforfatning »paa Prøve« og med Ejderformaal — og at det, da Skæbnen tilbød det under uventet heldige Omstændigheder at bestaa Prøven 1861, ikke vilde slaas. Den sidstnævnte Misère bringer jeg i Forbindelse med, at de ledende Mænd i deres *comfort*, Embeder og Værdigheder vel var retskafne, vakre og behagelige Folk, men havde tabt Ævnen til barsk Kamp, energisk Handling og Selvopofrelse.«

Det er disse krigeriske Tilbøjeligheder fra 1861, der bevæger Forf. i »Dagbl.« til at lade Naade gaa for Ret overfor Goldschmidt. Og han vilde ikke være »en gammel nationalliberal«, hvis han ikke tog Lejligheden i Agt og forsøgte at bruge Goldschmidt mod den nuværende Opposition. Derfor ender han endogsaa med at kalde sin gamle »unationale« Modstander »en sand Patriot« og fortsætter: »Saadan skriver og handler en Mand, der har hævet sig op over alle Partifordomme, og som kun tager Hensyn til Fædrelandets Vel. Han staar her som et lysende Forbillede for vore Dages danske Oppositionsmænd, der hellere vil dø end resignere af Hensyn til Danmarks Frelse.«

Den yngre Slægt, til hvem Forf. i »Dagbl.« særlig henvender disse sine Ord, kender mulig ikke stort til Politikeren Goldschmidt, men har den efter 1870 paa sin Vis optaget Goldschmidts mangeaarige Kamp mod væsentlig de samme Modstandere, vil den baade forholde sig grumme mistroisk overfor alle en gammel nationalliberals fagre Ord og fremdeles stræbe efter at se med egne Øjne paa Striden mellem de to Parter. Det var selvfølgelig mange en Skuffelse, at Goldschmidt ikke som andre af de gamle Frihedsmænd fra Fyrrerne inden sin Død offentlig hævede sin Røst mod meget af, hvad der i den sidste halve Snes Aar er sket her hjemme, men jeg gentager: hvad den yngre Slægt har lært og fremdeles skal lære af Goldschmidt, er ikke at opgive Kampen mod politiske Modstandere, men tvært imod at holde ud i Kampen, og naar Goldschmidt derfor endnu paa mange Maader staar som »et lysende Forbillede« for den nuværende Opposition, saa er det netop, fordi han holdt ud saa længe og saa sejgt, ene i Aar og Dage mod overmægtige Modstandere.

Otto Borchsenius.

Virkeligheden og Temperamentet hos Emile Zola.

Som Prosaforfatter gaar Emile Zola ud fra Taine. 26 Aar gammel siger han om Forfatteren af den engelske Literaturs Historie, at »den nye Videnskab, der bestaar af Fysiologi og Psykologi, Historie og Filosofi har fundet sin højeste Udfoldelse i ham.« Taine er efter hans Opfattelse den Gang »den højeste Aabenbaring af vor Videbegærlighed, vor Undersøgelsesdrift og vor Tilbøjelighed til at tilbageføre alt til en pur Mekanisme, der henhører under de matematiske Videnskaber.« Taine var med andre Ord øjensynligt den første samtidige Tænker, hvem Zola læste og forstod.

Der var en vis Overensstemmelse mellem den ældre og den yngre Forfatters Naturtilbøjelighed og tidligste Sympatier. Zola havde som Taine Forkærlighed for det rige og brede, det kraftige og drøje. Taine var en Jordaens og Zola var en Jordaens. Det massive hos Taine, al denne Svælgen i Farver og Former, i Naturskuespil, i Orgier og Voldshandlinger — det var noget for Zola.

De yndede dernæst begge en vis forstandig Tørhed og Simpelhed i Grundridset til en Bog og en overstrømmende, undertiden trættende Fylde i Enkelthederne, som indfattedes af de skarpe Rammer. De var Systematikere og Beskrivere begge to.

Det, at hos Taine Omgivelserne betød saa meget og det enkelte Menneske saa lidt, bragte Zola fra først af til at studse og fremkaldte hans ungdommelige og lidenskabelige Protest: »Saa længe Taine indrømmer Digter og Maler en Smule Menneskelighed, en Smule fri Vilje og personligt Sving kan han ikke tilbageføre dem helt til matematiske Regler.« Han hævder Geniets Eneraadighed overfor Hoben; Taines Metode er ham kun god overfor Masseforetagender og Fællesværker som Ægyptens Pyramider eller de store Folke-Epopeer: saa snart man indfører Personligheden, det frie og uregelrette Menneskevæsens Fart og Flugt, hvine alle Fjedrene og Maskinen brister.

Dog faa Aar efter slaar han om, gaar ganske op i den mekaniske Synsmaade, tilegner sig endog Taines Terminologi og bruger med Forkærlighed hans trodsigste Ungdomsstil. Foran *Thérèse Raquin* sætter han som Motto de bekendte Ord, der i sin Tid skaffede Taine saa mange Ubehageligheder: »Dyd og Last er Produkter som Vitriol og Sukker.« I Fortalen til sit store Værk *Les Rougon-Macquart* nedskriver han en Sætning, der ser ud som kopieret efter Taine: »Arveligheden har sine Love som Tyngden.« Som Tyngden? Maaske — Kun er der det at mærke, at vi kende Tyngdens Love, men endnu saa godt som intet vide om Arvelighedens. Han taler endelig her med en Vending, der peger tilbage mod det samme Forbillede, om sine Forsøg paa at finde og følge den Traad, der *matematisk sikkert* fører fra ét Menneske til et andet. Saa ganske er han her vundet for den Lære, han fra først af stræbte at modsætte sig.

Intet af hvad Taine havde skrevet gjorde imidlertid det Indtryk paa ham som Afhandlingen om Balzac, i hvem han fandt sin anden store Vejviser. Denne Afhandling gjaldt, da den kom frem, for en af de mest forvovne literære Handlinger i Samtiden. Den vendte op og ned paa den da gængse poetiske Rangforordning, idet den med en udfordrende og overdrivende Sammenligning stillede en endnu omstridt Romanforfatter Side om Side med Shakespeare; men denne Afhandling gjorde Epoke, og den medførte i Literaturen et nyt Udtryk og en ny Værdimaaler for skrevne Frembringelsers Værd: *Vidnesbyrd om hvordan Mennesket er.* Taine sluttede nemlig: Sammen med Shakespeare og Saint-Simon er Balzac det største Magasin af Vidnesbyrd som vi besidde om Menneskenaturens Beskaffenhed *(documents sur la nature humaine).*

Zola gjorde heraf sit unøjagtige Udtryk: *documents humains*, der paa Dansk er bleven til det skrækkelige Stikord: menneskelige Dokumenter.

Det var atter en vis Lighed i Naturanlæg, som bevirkede, at Balzac slog saa mægtigt ned i Zola. Han tiltaltes af det ufortrødne hos den store Arbejder og af det kolossale i hans Arbejd. Han fandt hos ham Sansen for det moderne: Balzac var Samtidighedens Digter, og Sansen for det reelle: Balzac havde ikke villet forskønne; endelig Sansen for det omfattende: Ideen at sammenknytte alle de enkelte Romaner til et eneste stort Hele. Hos Taine saa han for første Gang Balzac efter Fortjæneste vurderet, og denne Værdsættelse ansporede naturligt hans eget Mod og Haab.

Han fandt hos Taine endelig en Kunstteori, som ganske tilfredsstillede ham. Denne var den tyske Æstetiks gamle, men her for al Metafysik frigjorte Lære, at Kunstværkets Maal er det at aabenbare en eller anden væsentlig eller fremspringende Egenskab, en eller anden vigtig Ide klarere og mere fuldstændigt end de virkelige Genstande gør. Denne Definition imødekom saa vel hans Trang til Virkelighed som hans Trang til Personlighed i Kunsten.

Og han udtrykte den samme Tanke med sine egne Ord, idet han sagde: *Une œuvre d'art est un coin de la création vu à travers un tempérament.* Senere hen da han forelskede sig i Navnet *Naturalisme*, erstattede han det teologiske Udtryk *création* med det ugudelige Udtryk *nature.*

I.

Denne Definition, at Kunstværket er et Stykke Natur, set eller opfattet igennem et Temperament, er frisk og tiltalende ved sin Simpelhed, men ingenlunde saaledes bestemt, at den kan bruges til Udelukkelse af al den Kunst, som »Naturalismens« Forfægter forkaster eller forsmaar.

Allerede Ordet *Temperament* er ubestemt. Det kan oversættes ved Legems- og Sjæls-Beskaffenhed, ved Ejendommelighed, ved Synsmaade, ved Livsanskuelse — Udtryk, der aabne ikke faa forskellige Muligheder. Temperament gaar nærmest paa Blod: letblodig, varmblodig, tungblodig, koldblodig. Taine siger: Egenskab, Ævne, Ide; Zola siger Blod. Han mener nærmest en kraftig, medfødt Ejendommelighed.

Nu er Spørgsmaalet det: hvorvidt denne Ejendommelighed omformer det, som først hed Skabningen, saa Naturen.

Ti Eftertrykket ligger paa dette Led. Zola kaldte sig jo senere *Naturalist* efter Genstanden, ikke *Personalist* efter Temperamentet.

Spørgsmaalet er altsaa: Er det af Temperamentet omdannede Stykke Natur endnu Natur, det vil sige: Natur for de andre? Naar ophører den omformede Natur at være Natur?

Naar jeg maler en nøgen Mandsskikkelse, saa maler jeg Natur. Fremstiller jeg et Bjærglandskab, saa maler jeg Natur. Naar jeg (som Böcklin) maler den straffede Prometheus uhyre, hvilende højt oppe i Taagen udspændt over Bjærgenes Tinder, er saa dette Natur eller ej? — Naar jeg maler et Skelet, saa

maler jeg Natur. Naar jeg maler Døden som Skelet, er det da endnu Natur? Naar jeg (som Max Klinger) maler Døden som Skelet, der en tidlig Morgenstund midt i et blomstrende Sommerlandskab forretter sin Nødtørft, er Naturen da dræbt af Temperamentet?

Man ser, hvor let det naturlige glider over i det fantastiske. Og naar man læser, hvorledes Zola som Kritiker forsvarer sin Synsmaade, opdager man ogsaa, at Braadden hos ham er rettet mod den saakaldte historiske Kunst, medens den fantastiske lades ude af Betragtning. Zola har aldrig præciseret, hvilken Art af Fantasivirksomhed, det er, som han bekæmper. Men hvad han egentlig vil til Livs, det er den løse Opfindsomhed, den Indbildningskraft, der svæver over og udenom Genstandene og Mennesket.

Det var en Gang Digternes Stolthed, at deres Fantasi frit kunde føjte om mellem Nordpol og Sydpol. Men man behøver ikke at rejse saa langt efter Naturen.

Det hedder hos Oehlenschläger om Digteren:

Til alle Hjørner kan han frit sig vende
Og fare stoltelig i Mag
Fra Verdens ene til dens anden Ende
Paa en begejstret Ungdomsdag.

Der er ingen, som vil nægte ham Pas; men Spørgsmaalet er, om der kommer noget ud af alle disse Farter.

Paa Hippogryfen Sølvergraa
Han gennem Tiden svinger sig i Rummet
Som Fuglen gennem Luftens Blaa.

Og saa kan han dog aldrig skildre andet end hvad han har set med sine to Øjne eller oplevet i sit eget Sind.

Zola vil, som berørt, især opponere mod den historiske Retning i Kunsten. Han ræsonnerer saaledes: Alle de gamle Principer, det romantiske Princip saa vel som det klassiske, grundedes paa Arrangement af Naturen, paa den systematiske Amputation af Sandheden. Man gik ud fra, at Sandheden som saadan var uværdig, og at Poesi kun fremkom paa det Vilkaar, at man lutrede og beskar, forstørrede og forskønnede Naturen; de forskellige Skoler kæmpede med hinanden om, hvilken Forklædning man burde give Sandheden, Klassikerne holdt paa det antike Kostyme, Romantikerne gjorde en poetisk Revolution for at paadutte den Ringbrynje og Ridderdragt. Nu kommer Naturalismen

og erklærer, at Sandheden kan gaa nøgen og ingen Drapperier behøver.

Spørgsmaalet er da kun, om ikke det, der nu kaldes Temperamentet, ganske som det, der forhen kaldtes Smagen, senere Fantasien, lutrer og beskærer, forstørrer og forskønner? Om ikke det naturalistiske Temperament nødes til at kaste sit Drapperi over »Sandheden«, ganske som det klassiske og romantiske har gjort det.

Svaret maa lyde paa, at heller ikke Naturalismen kan undgaa den Virkelighedsomdannelse, som følger af selve Kunstens Væsen. Dens Fortrin for den historiske Kunst kan ikke søges paa dette Punkt, men deri, at den har rig Lejlighed til at bruge Modeller, mens den historiske Digter i Reglen har Valget mellem i den gamle Dragt at fremstille en Samtidig eller en Dukke. En Digter har træffende sammenlignet den moderne Kunstner med Odysseus i Underverdenen. Da Odysseus møder Skyggerne, maa han først lade dem drikke Blod, før de kan give ham Svar paa Tiltale. Modellen, det er Virkelighedens Blod, uden hvilket Fantasiskabningen bliver livløs.

Der er én Model, som Romanforfatteren altid har ved Haanden, det er ham selv. Derfor begynder han næsten altid, bevidst eller ubevidst, med Værker, i hvilke han selv har staaet Model til Helten. Zola er ingen Undtagelse fra Regelen; i *Confession de Claude* er Hovedperson, Model og Digter et. At Forfatterens eget Gemyt her maa gøre sig mægtigt gældende i Gengivelsen er klart; det skildrende og det skildrede Jeg have her altfor mange Berøringspunkter. Selve Fremstillingen er desuden langt fra at være lidenskabsløs, den er følsom til det yderste: »Brødre!« siger Claude, »mit stakkels Væsen rystes uophørligt af Længselens og Savnets Feber«. Den stadige Modsætning her er den mellem Barndomshjemmet og Ynglingens Omgivelser. Hist Provence med sin Sol, her Paris med sit Skarn og hans Kammer med dets Elendighed. Der røber sig hos Forfatteren en Art Forfærdelse over det hæslige og modbydelige i det virkelige Liv, som dog er af den Beskaffenhed, at den Genstand, der frastøder Mennesket i ham, drager Kunstneren i ham magisk til sig. »Dette er«, tilraaber han sin tidligste Ungdoms Kammerater, »en Verden, I ikke kende; Studiet af den gør svimmel .... jeg gad gennemtrænge hine Hjærter og Sjæle; maaske vilde jeg kun finde Dynd paa Bunden, men jeg vilde gærne undersøge dette Dynd.«

Der er her under Sjælens fortvivlede Hulken forkyndt en

Slags pessimistisk Dogmatik. De franske Digtere, der som Musset og Murger have givet et Billed af deres Ungdoms Elskerinder som ærbare, uskyldigt letsindige eller yndefuldt letfærdige, beskyldes for besmykkende Løgnagtighed: »Man kalder dem Ungdommens Digtere, hine Løgnere, som have lidt og grædt og fortvivlet og som saa have givet disse Kvinder, der ødelagde deres Ungdom, Vinger paa Skuldrene. Deres Elskerinder var i Virkeligheden infame; deres Kærlighed medførte al den Rædsel, som Rendestenskærlighed avler. De selv er blevne bedragne, saarede, slæbte i Skarnet. Sidenhen have de saa begrædt deres usunde Elskov og have skabt en Løgnens Verden af unge Synderinder, der var rige paa Ynde i deres Sorgløshed og Livslyst. I kende dem, de hedde Mimi Pinson og Muzette. Deres Elskere have skænket dem Skønhed og Friskhed, Ømhed og Frejdighed. De lyve, de lyve, de lyve!«

Han er da forud bestemt paa at skildre Vrangsiden, blive Vrangsidens Digter.

Denne Bog, som behandler hans egne Oplevelser, røber da ogsaa med al ønskelig Tydelighed en af de Retninger, i hvilke han vil omdanne sine Æmner, idet den aabenbarer og begrunder hans tidligt opstaaede pessimistiske Hang.

Og naar hos ham som hos saa mangen anden Romanforfatter, Blikket efterhaanden stedse udvides mere, saa han ikke længer skildrer sig selv og sit eget, men en Rigdom af Skikkelser, der ere vidt forskellige fra ham, desuden Bygninger og Egne, Magasiner og Fabriker, Haver og Gruber, Land og Sø, Dyrenes og Planternes Verden, et Udtog af Naturhelet, »den hele Noæ Ark«, saa maa vi dog i alt dette med Nødvendighed stadigt møde ham selv. Han er som hin Odysseens Proteus, der ikke blot kan forvandle sig til vilde Dyr, men kan flyde som Vand og skyde op i Luften som et Træ. Idet han tilegner sig sit Æmne og helt fordyber sig deri for at forstaa det og gengive det, meddeler han paa samme Tid uvilkaarligt og nødvendigt Æmnet en stor Del af sit eget Væsen.

Hvilket er nu efter Zolas egen Opfattelse ved Begyndelsen af hans Bane hans Temperament?

Han skriver om *Germinie Lacerteux*: »Jeg maa bekende, at hele mit Væsen, mine Sanser og min Forstand, tvinger mig til at beundre det yderliggaaende og feberagtige Værk, som jeg vil undersøge. . Jeg finder deri alle de Fejl og de Fortrin, der sætte mig i Lidenskab: en ubetvingelig Energi, en suveræn Foragt for de dummes og de frygtsommes Dom, en bred og stolt Dristighed, en

overordentlig Kraft i Farve og i Tanke, en kunstnerisk Omhu og Samvittighedsfuldhed, der er sjælden i disse Jaskeriets Dage.« Han indrømmer, at hans Smag maaske er fordærvet, men han holder af stærkt krydrede literære Retter, af de Decadence-Værker, i hvilke en sygelig Ømtaalighed erstatter de klassiske Tidsaldres kraftige Sundhed.

Han har kendt sig, men ikke helt. Brødrene Goncourts Energi var af den skarpe Art, ikke af den brede. Den lader sig ikke maale kvantitativt som hans. Og han var fra først af Klassicitet og Romantik langt nærmere end de.

II.

Lad os se Temperament og Virkelighed hos ham overfor hinanden. Jeg tager nogle Eksempler af hans Romaner fra Halvfjærdserne.

Først fra den første Roman af den store Roman-Suite, *La fortune des Rougon.*

Det er i Statskupets Dage, December 1851. To forelskede Børn, en syttenaarig Dreng og en trettenaarig Pige flakke om nede i Provence om Natten og høre i det fjærne Lyden af de kommende Insurgenters Marsch og Sang:

Silvère lyttede, men kunde ikke opfatte Stemmerne i Stormen, som dæmpedes af Højene mellem dem og ham. Men pludselig viste en sort Masse sig ved Omdrejningen af Vejen, og Marseillaisen, sunget med hævngærrigt Raseri, svang sig mod Himlen, rædselsfuld.

Skaren gik ned ad Bakken med stolt, uimodstaaelig Fart.

Man kunde ikke tænke sig noget mere skrækindjagende storartet Syn end Frembruddet af disse Par Tusend Mennesker i Synskredsens dødsstille Fred. Vejen var bleven til en Strøm, der rullede levende Bølger, som syntes aldrig at ville tage Ende, og stadigt viste der sig ved Omdrejningen af Vejen nye sorte Masser, hvis Sang bragte denne Menneskestorms stærke Røst til at svulme mere og mere. . . . . Marseillaisen fyldte Himmelrummet, som var den af Kæmpemunde indblæst i uhyre Trompeter, der med Messingets tørre Toner kastede den dirrende ud i alle Retninger af Dalen. Og det slumrende Landskab vaagnede med et Sæt. Det skælvede fra Ende til anden som et Trommeskind, naar Trommen bliver rørt; det genlød indtil sit inderste og gentog med mangefold Ekko Nationalsangens brændende lidenskabelige Toner.

Og da var det ikke blot Menneskeflokken som sang . . . . Landskabet raabte paa Hævn og Frihed under denne Bevægelse i dets Luft og i dets Jordbund.

Landskabet her er da ikke et almindeligt natligt Landskab; det lever som en Person; Klipper, Marker og Enge, hver mindste Busk deltager i en uhyre Korsang. *Han* er i Landskabet, han som maler det. Temperamentet trænger ind i Naturen og om-

danner Naturen. Zola omdanner den for at forøge Indtrykket af den marscherende Trups Besluttethed og Kraft.

Den tapre Dreng beskriver Skaren Gruppe for Gruppe, alt som de drage Børnene forbi; han nævner hver Afdeling for sig og karakteriserer enhver med høj Begejstring: »Det er Brændehuggere fra Seilleskovene, de skal være Sapører .... Det er Mændene fra La Palud ... de dér har kun Leer, de Folk, men de vil meje Soldaterne ned som man mejer Græs .... Saint-Eutrope! Mazet! Les Gardes! Marsanne! hele Seillens nordlige Fald! hele Landet er med os!« Undertiden forekommer det den unge Pige »at de slet ikke marscherede mere, men at Marseillaisen, denne barske Sang med sin forfærdelige Velklang rev dem med sig«.

Det er homerisk, dette. Det minder om Skibsfortegnelsen fra Iliadens 2den Sang. Zola har efterstræbt denne Lighed; han siger rent ud etsteds længere hen, hvor han optager denne Traad paany efter at have skildret Beboerne af Plassans' smudsige politiske Intriger:

»Oprørsskaren begyndte paany sin heltemodige Marsch gennem det kolde og klare Landskab. Det var som en bred Strøm af Begejstring. *Det Epopeens Pust*, som rev Silvère og Miette med sig, krydsede med sit hellige Storsind Familjerne Macquarts og Rougons skændige Komedier«.

Og virkelig erindrer Silvères Opregnen af Byernes Kontingenter om Homers:

De fra Oimenions Stad, det sprudlende Væld Hypereia,
Og fra Askerions By og Titanos' skinnende Kalkbjærg,
Dem Eurypylos førte, osv.

Men provençalske Arbejdere, sete i Lyset af Iliadens Helte: det er Temperamentets Part i Sagen, ikke Naturens egen Part. Det er endda ikke blot Romantik som den foregaaende Levendegørelse af Landskabet. Det er den *klassiske* Stil.

Og dette er ikke den eneste Parallel med det gamle Grækenlands Digtning i *La fortune des Rougon*. Zola vilde for at have en Modsætning til Statskupets blodige Kæltringestreg skildre en barnlig Elskovsidyl. Støttet paa Barndomserindringer vilde han udføre et moderne Sidestykke til den gamle græske Novelle *Poimenika* om Dafnis og Chloe. Man føler gennem hans Fortælling Forbilledet, og han tilstaar i Grunden selv, at han har haft det: Hvor han begynder sin Fremstilling, siger han,

at de unge Mennesker havde levet en af hine Idyller, som opstaa midt iblandt Familjer af Arbejderklassen, i hvilken man endnu finder *de gamle græske Novellers primitive Kærlighedsforhold.* Og hvor han slutter, siger han: Deres Idyl bevarede sin sjældne Ynde, der mindede om *en græsk Novelle.*

Men det er klart: to fattige Børn fra Provence i vore Dage fremstilte i Stil med gamle græske Hyrdefortællinger, det er ikke just Afskrivning af Naturen. Den personlige Ejendommelighed, som den tilmed er beriget og udviklet af Kulturen (altsaa ikke Temperamentet alene) har været i høj Grad virksom her.

Ynden og Pikanteriet i hin gamle helleniske Fortælling er, som bekendt, at de to unge Børn langsomt, ganske langsomt vaagne til Elskov. Attraaen fødes og stiger og forstaar sig ikke selv. Chloe bader sig i Kilderne for Dafnis's Øjne; de sove nøgne under samme Gedeskind uden at føle nogen uimodstaaelig Tiltrækning til hinanden.

Zola gav Idyllen ny Ynde, ny Stigen og tragisk Udgang; men vi se hans Silvère og Miette strejfe omkring sammen overalt som Dafnis og Chloe. Hun svømmer om Natten for hans Øjne, og samme Kaabe dækker dem, naar de sove ind.

Dog Zola har her ikke nøjedes med at søge tilbage til en klassisk Inspiration for at gengive en moderne Virkelighed. Han har behøvet Symbolet, det romantiske Symbol, uden dog at ville fjærne sig fra Virkeligheden. Den store Romantiker Delacroix har malt det bekendte Billede *Friheden paa Barrikaderne:* den unge Pige med den røde Hue og Sablen i Haand, der svagt minder om en Frihedsgudinde, og ved hendes Side den lille Dreng af Folket med det faste truende Blik og Geværet i Haanden. Det synes at have foresvævet Zola. Han vil paa en eller anden Maade have Miette hævet, ja omdannet i denne Retning. Hun har tilbudt Oprørerne at bære deres Fane. De tro, hun er for svag dertil. Hun viser dem da sine fulde, hvide Arme. Og han skriver:

Vent! sagde hun. Hun rev hurtigt sin Kaabe af og tog den atter paa efter at have vendt det røde Foder ud. Der stod hun da i Maanens hvide Klarhed, klædt i en sid Purpurkappe [det er simpelt Sirs], der naaede hende lige til Fødderne. Hætten, der sad let paa hendes Haar, smykkede hende som en Slags frygisk Hue [den har ikke lignet dette før, nu ligner den det]. Hun greb Fanen, trykkede dens Stang imod sit Bryst og holdt sig rank mellem

Folderne af dette blodige Banner, der bølgede bag hende . . . . . I dette Øjeblik var hun den jomfruelige Frihed selv.

Punkt for Punkt, Træk for Træk føler man her, hvorledes Temperamentet omformer Naturiagttagelsen, omdigter Modellen. Zola vil have det frem, at dette Barn, der synker sammen i Fanens Folder med Kuglen i det højre Bryst, er selve den af Statskupet myrdede Frihed. Der er da fra først af Lyrik i hans i Maade at behandle hende og hendes Barndomsven paa. Vi se dem stedse i den Forklarelse, hvori deres Personer staa for hinanden. Først se de hver paa sin Side af Brønden ikke mere af hinanden end Billederne i Vandet; selv Stemmerne omdannes, tilsløres ved Brøndens Ekko. Og naar de senere ses, stiger Udtrykket til et Sværmeri, der minder om Victor Hugo: »Deres Smil kastede Lys over Rummet imellem dem«. »Der var nu en Sang i hendes Hjærte, som hindrede hende i at høre sine Fjenders Hujen«. Den graa Taage, der kærtegner hendes Tinding, betegnes som »det duftende Flor, der endnu var ligesom mættet med Varme og Vellugt fra Nattens yppige Skuldre«. Stilen forbereder til i hende at se en Legemliggørelse af Uskyld, Ædelmod, barnlig Erotik og rørende Ungdom, indtil hun i sin Dødsstund udfolder sig til Symbol.

Saaledes bærer Zola sig da ad, hvor han vil frembringe Indtrykket af noget ophøjet og rent.

Paa beslægtet Maade gaar han til Værks, hvor det for ham gælder om at bibringe Indtrykket af naivt Vellevnet, en af disse kunstneriske Virkninger, i hvilke Jordaens havde sin Styrke.

Han skildrer i *L'Assommoir* et Middagsgilde hos en Arbejderfamilje, et Gilde, hvis eneste Ret er en Gaas. De have ikke Raad til at give mere; men Gaasen er en Luksusret; det at tilstede sig Nydelsen af den, en Overdaadighed, som huskes længe.

Zola maa først og fremmest gøre Gaasen *stor*. Saa staar den der da, *uhyre, guldgul, strømmende af Saft*. De spise af den henved en Snes Personer. *De tilfredsstille deres Raseri* paa Gaasen. Alle spise, som havde de fastet i otte Dage, og alle forspise de sig paa den ene Gaas, saa de blive halvt syge deraf og maa knappe deres Klæder op.

Men ikke nok dermed: Gaasen fylder Gaden, ja hele Bydelen.

Imidlertid saa' gennem den paa vidt Gab aabne Dør hele Kvarteret til og var med til Gildet . . . . . Lugten af Gaasen frydede og kvægede Gaden;

Urtekræmmerdrengene paa Fortouget overfor indbildte sig, at de spiste af Dyret; Frugthandlersken og Kallunsælgersken gik hvert Øjeblik ud af deres Butiksdør for at snuse Lugten ind og slikke sig om Læberne. Saa meget var vist, hele Gaden var ved at revne af Forspisthed .... Forslugenheden forplantede og bredte sig, saa Kvarteret Goutte-d'or tilsidst helt og holdent lugtede af Mad og holdt sig for Maven i et ganske Pokkers Bakkanal.

Man kan ikke nægte, at Kunstnertemperamentet her har vidst at drage Virkning af den ene Gaas. Man havde ikke kunnet tale anderledes, i Fald der var bleven anrettet en Elefant.

III.

Zola har en Forkærlighed for den symbolske Behandling af virkelige Smaatræk.

Det er ingen Tilfældighed, naar Familjen Rougons Dagligstue i Plassans har antaget en underlig gul Farve. Møbler, Tapet, Gardiner, selv Marmorpladerne paa Kamin og Konsoler spiller i gult. Dette gule, det er Misundelsens Farve.

Det er end videre som et daarligt Varsel for Coupeaus og Gervaises Giftermaal, naar de blive viede i en Sky af Fejeskarn, medens Kirken gøres rent. De er komne for sent, og mens Degnen fejer, giver den gnavne Præst dem en kort og skødesløs Velsignelse som var de komne til at tage hinanden tilægte i en Mellemtid mellem to rigtige Messer, »medens Vorherre netop var gaaet ud«.

I Huset, som Gervaise bebor, findes et Farveri, og det Vand der strømmer ud derfra, afspejler stadigt den stakkels Heltindes Stemning. Da hun flytter ind med godt Haab for Fremtiden, er Vandet lysegrønt *(d'un vert pomme très tendre);* hun skrider smilende hen over Rendestenen; hun ser i Vandets Farve et lykkeligt Varsel. Saa længe det gaar hende godt, faar de tre Alen Rendesten foran hendes Bod en uhyre Vigtighed for hende, bliver til en bred Flod, som hun vilde have, skulde være meget renlig midt i alt Gadens sorte Skarn, en underlig og levende Flod, som Farveriet i Huset farvede alt efter hendes sarteste Luner. Da hun tilsidst helt er gaaet til Grunde, da hun falbyder sig af Sult og en Aften vender hjem, efter til sin dybe Beskæmmelse at have mødt Goujet (den Mand, hun har elsket) i sin Fornedrelse paa Hungerjagten efter Mænd, da er Vandet blevet en rygende Sump, der aabner sig et smudsigt Afløb i de rene Omgivelser. Og Zola tilføjer til yderligere Tydelighed: »Det

Vand havde hendes Tankers Farve. De var henrundne, de smukke Strømme af lyseblaat og lyserødt!«

Undertiden have disse symbolske Smaatræk hos Zola en overordentlig Ynde. Saaledes et i hans sidste Roman *L'oeuvre*. Maleren Claude skal udstille for første Gang, vel at mærke paa Udstillingen af de forkastede Billeder. Den Morgen, da Udstillingen skal aabnes, skildres i hans Atelier: »Guldparceller fløj omkring, for da han ikke havde Raad til at købe sig en forgyldt Ramme, havde han ladet fire Brædder slaa sammen af en Snedker og havde selv forgyldt dem«. Vi opleve hans Nederlag, der hidføres af Publikums Raahed og Uforstand. Kun én tror for Alvor paa ham, hans Veninde, Christine. Han finder hende ventende i Atelieret, da han helt nedbrudt sent paa Aftenen vender hjem. Hun har aldrig tilhørt ham, men rørt over hans Ulykke, i kvindelig Trang til at trøste og genoprette, hengiver hun sig nu til ham i en Storm af Lidenskab. Dog Zola har ikke glemt hine Guldparceller, som han to Ark tidligere talte om; deres Bestemmelse var ikke blot at forgylde en Ramme. Nu komme de til Anvendelse som en Art Brudeblus. I Nattens Mørke funkle de alene med en Rest af Dagslys »lig en glimtende Stjærnevrimmel«.

Imellemstunder forvandle disse halvtsymbolske Smaatræk sig til en gennemført Symbolik. Den kan virke utroværdig og derfor forstyrrende som f. Eks. i Skikkelse af den gamle Kærling Mutter Fétu i *Une page d'amour,* som kun er der for at forkynde Undergang og antyde Undergang og som ganske spiller Heksens Rolle i Fortidens romantiske Bøger. Men Symboliken kan ogsaa have sin Storhed og Kraft. Saaledes f. Eks. i *Nana*, en Roman, der i det hele kun i ringe Grad er bygget paa Iagttagelse og Erfaring. Fra først af er denne Nana et tilfældigt Individ, et løst, utugtigt Væsen, født i et Baghus. Men alt som Romanen udfolder sig, stiger hun, bliver større og større, indtil hun tilsidst ses som den Løsagtighedens Aand, der svævede over Kejserdømmets Paris.

Ved det store Væddeløb i Longchamps har en rig Adelsmand givet en Hest hendes Navn. Den sejrer i Væddekamp med en engelsk Hest. Saaledes bliver Navnet paa den første Hest noget fransk, noget nationalt, og saaledes gaar det til, at Navnet Nana under stedse voksende, tordnende Jubelraab ruller hen over Mængden. Og det virker symbolsk, naar der med vild Begejstring raabes: *Leve Nana! Leve Frankrig!* Skriget stiger i en Nimbus af Sol, indtil Navnet Nana som en usynlig Flamme med sin

Triumfklang farer hen over hundrede tusende Mennesker og naaer den kejserlige Tribune, hvor Kejserinden selv klapper i Hænderne, indtil den hele Slette kaster Genlyden af det fejrede Navn tilbage mod Nana: »Det var hendes Folk, som hyldede hende, medens hun, oprejst i Sollyset, beherskede alt med sit Stjærnehaar og sin hvidblaa Kjole, der havde Himmelens Farve«. Hun er her noget mere end et Menneske; en falden Engel, en skadelig Genius.

Det er endelig et lige saa utvivlsomt Symbol, naar tilsidst, mens det dumme Raab *Til Berlin! Til Berlin!* uafbrudt stiger op fra Gaden, Nana, forvandlet til en Klump af væskende Bylder — ligesom Kejserdømmet, hvis Glans hun var — ligger paa Sottesængen i den sidste Trækning.

Og som Nana gennem en fransk Hest som Mellemled forvandles til *Kejserdømmet*, saaledes bliver i *L'oeuvre* den badende Kvinde paa Claudes Maleri til *Kunsten*, fordi Skikkelsen i hans Tanke symboliserer det Paris, han vil fremstille og derved erobre, i Christines Tanke symboliserer den kunstneriske Vision, det fortærende Syn, hvortil hendes Liv som Kvinde er givet hen for at tjæne denne Uvirkelighed til Næring og Føde. Zola har i Claudes Hang til Symboliken sandsynligvis villet hentyde til Bristen i hans egen Ævne til at gengive Omverdenen med den Naturalisme, han stadig prædiker som Teoretiker, og hyppigt overskrider i sin Praksis.

Ingen af alle Zolas Romaner er dog gennemtrængt af dette hans Hang til at gøre Hovedpersonerne til store Symboler som *La faute de l'abbé Mouret.*

Det synes som om et Landsted nær hans Fødeby Aix har givet ham den første Tilskyndelse til Romanen. Hans Fantasi, der altid følte sig draget til Udmaling af den brede Livsfylde, er bleven sat i Bevægelse ved denne Genstand, en Have hvor i hundrede Aar alt havde skudt i Vejret, som det vilde. Haven har, da han med Ungdommens Modtagelighed fordybede sig i Synet, forvandlet sig for ham og givet ham Indtrykket af en uberørt Urskov af umaadelig Udstrækning under en Regn af Solstraaler. En Dag har han skimtet et uhyre stort Træ, fuldt af en Fuglesværm, har i et Blink øjnet et tykt Grønsvær og indaandet et Mylr af Plantegrøde, saa det var ham som om hele Synskredsen stod i blomsterkrydret Duft.

Og Forestillingen om Paradisets Have har hævet sig i hans Sind. Denne Have med dens lune Yppighed har syntes ham en

herlig Omgivelse for ung Elskov i dens Frembryden og Vækst. Da han i 1874 i en meget varm Sommer mindedes dette Indtryk fra hans attende Aar, følte han saa, midt under sin Forfølgen af Familjen Rougon-Macquarts Slægtegenskaber og Slægtskæbner Drift til at unde sig selv en Skildring af Naturlivets og den vaagnende Elskovs Herlighed, der havde saare lidt at gøre med det andet Kejserdømmes Fordærvelse og Forfald. Han giver os her *sin* Variant af Paradislegenden, som tidligere sin Parallel til en hellenisk Hyrderoman.

For mangen gammel Maler og Poet har Paradisets Have fremfor alt været Fredens Hjem, hvor Løven græssede ved Lammets Side; for Zola med hans Temperament var Haven den frie Frugtbarheds Hjemstavn, den uendelige Naturfyldes Eden. Hans Ideal var, som Romanforfatteren Sandoz's i *L'oeuvre,* at skildre det store Hele *i dets fulde Strøm af Liv* (en pleine coulée de la vie universelle). Denne Sandoz, i hvem Zola har tegnet sig selv, elsker fremfor alt den moderlige Jord. »Aa, du gode Jord«, udbryder han liggende paa Ryggen, »du som er vor fælles Moder, Livets eneste Kilde! Du, den evige, udødelige, hvis Blodomløb er din Gennemrisling af Verdenssjælen, denne Saft, som er tilstede selv i Stenene og som gør Træerne til vore store ubevægelige Brødre! jeg vil tabe mig i dig.«

For at kunne indføre Naturen i dens hedenske Yppighed og Frembringelsesdrift i sit moderne Værk behøvede han en stor Kontrast. Men til Naturen som Magt frembød sig ingen anden end Kristendommen som naturfjendtlig Magt. Til Naturens Liv i Vækst og Svulmen, i Attraa og Parring, var ingen Modsætning saa skarp som det Liv i stræng og gold Jomfruelighed, der skabes af det katolske Klosterløfte. Den hedenske Oldtid havde formet den jordiske Frugtbarheds Symbol, den store Moder, Cybele, der i Asien dyrkedes med Orgier. Den kristelige Middelalder havde derimod stillet den himmelske Kyskheds Symbol, den hellige Jomfru, Maria, der i Europa dyrkedes med Askese.

Zola har da sin Helt, fra først af en sygelig Madonnadyrker, der hader Naturens frugtbare Liv og ønsker, han kunde leve som Eremit i en Ørken, hvor intet levende Væsen, ingen Plante, intet rindende Vand kunde adsprede hans fromme Betragtninger.

Imod Maria og Mariadyrkelsen stiller Zola saa Cybele og Cybeledyrkelsen som symmetrisk Kontrast.

Serge Mouret har en Søster, hvis Aand er hæmmet i Væksten, men hvis Legeme til Gengæld har udviklet sig med fyldig Kraft. Hun har svære Arme, et mægtigt Bryst. Hun lever og aander kun, omgiven af det rige, animalske Liv i Baggaarden blandt Kaniner, Ænder og Høns, i Avlingens og Udrugningens hede Luft, hvor Dyrene vrimle og befrugte hinanden og forplante sig uafbrudt. Af hende gør han langsomt en Cybele.

Præstens Husholderske siger om hende: »Finder De ikke, at hun ligner den store Dame af Sten i Kornhallen i Plassans?« Og Zola forklarer: »Hun mente en Cybele, der laa udstrakt paa Kornneg, et Værk af en Elev af Puget.« Lidt længere hen siger han om hende:

Hun var en Skabning for sig, hverken Frøken eller Bondepige, en Jordens Fosterdatter med en Skulderbredde og en snæver Pande som en ung Gudinde . . . . Hun havde den runde Midie, der drejer sig frit, og de stærke Lemmer, der sidde godt paa Kroppen, som man finder hos de antike Billedstøtter . . . . Man skulde have troet, hun var skudt op af sin Baggaards Jordsmon, og at hun indsugede dens Saft gennem sine stærke Ben, der var hvide og faste som unge Træer . . . . . Hun fandt en stadig Tilfredsstillelse i at føle det vrimle om sig . . . . Hun bevarede sin Rolighed, der var som et skønt Dyrs, ... lykkelig ved at føle, hvorledes hendes lille Verden formerede sig, følte ligesom sit eget Legeme tage til derved, i den Grad fornam hun sig som ét med alle disse Mødre, at hun var som den fælles Moder, Moder-Naturen, der uden Sindsbevægelse fra sine Fingre lod dryppe en Avlingens og Befrugtningens Sved.

Saaledes foregaar her hos Zola som ved en Ovidisk Metamorfose Forvandlingen fra Menneske til Gudinde.

Hun lever kun, naar hun føler Livet op imod sig, Gæssenes og Ændernes Dun mod sit Bryst. Men naar Broderen træder over i hendes Baggaard, er han ved at faa ondt; han føler at han møder det Princip, der er hans eget modsat; han væmmes og skælver ved den Duft og Stank af Liv og Forplantning, der er derovre: »Det syntes ham, som om Désirée var vokset, som var hendes Lænder blevne bredere, som var hendes Arme, naar hun slog ud med dem, uhyre store, og som fejede hun med sine Skørter den mægtige Lugt langs ad Jorden, i hvilken han følte sig nær ved at besvime«.

Og efterhaanden forvandles Byen, i hvilken hun bor, og Landskabet omkring hende, i hendes Lignelse: »Om Natten antog dette glødende Landskab et Præg, som væltede det sig i en selsom Lidenskab. Det sov der opløst, vridende sig, med Lemmerne ud fra hinanden, medens det udaandede tunge, hede Sukke, den

kraftige Aroma af den sovendes Sved. Man skulde troet, det var en eller anden vældig Cybele, der var faldet paa Ryggen med Barmen lige opad og Bugen blottet under Maanens Lys, drukken af Solheden og drømmende om endnu mere Befrugtning«.

Vi er her langt fra Virkelighedsgengivelsen; helt inde paa Mytedannelsen. Men endnu langt mere gennemført i alle Enkeltheder er dog Virkelighedens Omformning til Legende i Afsnittet om Serge og Albine.

For at kunne forvandle den unge hysteriske Præst til en Adam, maa Zola for en Tid lade ham blive til et nyt Menneske. Han lader ham da falde i en haard Sygdom, vel nærmest en Tyfusfeber. Man begynder jo lige som forfra, naar man er Rekonvalescent efter Tyfus.

I Sygdommen glemmer Serge sit hele tidligere Liv. Da han faar sin Bevidsthed igen, finder han den unge Pige ved sin Sæng. »Vil Du lære mig at gaa?« siger han til hende med en Replik, der paa en Gang er *karakteristisk* for en Tyfuspatient, der er bleven for svag til at støtte paa sine Ben og hvem det i Vildelsen forekommer som havde han glemt at gaa — og tillige *symbolsk* som betegnende den nyskabte.

Skridt for Skridt skildres hans Tilbagevenden til Livet som en Indførelse i Livet i Lighed med det første Menneskes.

Den første Berøring med Jorden, saa snart han sætter Foden udenfor sit Kammer, giver ham et Stød, en Livsvækkelse, der faar ham til at staa rank, som følte han sig vokse. Der undslipper ham et Suk. Men han er endnu ikke rigtigt vakt til Live. Albine siger derfor: »Du ligner et Træ, som gaar«. Og som *han* er et Træ, saaledes er Parken menneskeliggjort. Han ser ud over Parken: »Den var en Barndom . . . . . Træerne saa' barnlige ud. Blomsterne havde Smaabørns rosenrøde Kød«[1]). Det vil sige: Det er alle Dages Morgen. Han føler med alle sine Sanser den første Morgen komme. »Han følte dens Komme i det lune Vindpust, smagte dens Komme i den fri Lufts sunde Skarphed, indaandede dens Komme med den Vellugt, den samlede om sig under sin Gang, hørte dens Komme i Fuglenes Flugt og Sang, saa' den komme smilende og rød over de dugdække Enge«.

[1]) C'était une enfance. Les verdures pâles se noyaient d'un lait de jeunesse . . . . . les arbres restaient puérils, les fleurs avaient des chairs de bambin.

Og nu hedder det: »Serge *fødtes* i denne Havens Barndom«, fødtes 25 Aar gammel med pludseligt vakte Sanser. »Hvor du er smuk!« raaber Albine, og hun mumler: »Jeg havde aldrig set dig før!« Sundhed, Styrke og Magt er over hans Aasyn. Han smiler ikke, hans Blik er kongeligt.

Hvorfor kongeligt? Fordi han er Adam.

Ogsaa hans Stemme finder Albine forandret. Hun synes den fylder Parken med mere Blidhed end Fuglenes Sang og med mere Myndighed end Stormen, der bøjer Træernes Grene.

Hvorfor denne Myndighed? Fordi han er Adam.

Men han er endnu ufølsom. Han ligner en ung, ligegyldig Gud. Saa falder han i en dyb Søvn under blomstrende Rosentræer. Da han vækkes ved, at Albine kaster en Haandfuld Roser paa ham, vaagner samtidigt hans Køn i ham. Og han siger til hende: »Jeg véd, du er min Kærlighed, er Kød af mit Kød .... jeg har drømt om dig .... Du var i mit Bryst, og jeg gav dig mit Blod, mine Muskler, mine Knogler. Du tog Halvdelen af mit Hjærte, men saa blidt, at det var en Vellyst at dele det saadan .... og jeg vaagnede ved at du steg ud af mig«.

Man ser at dette er snarere at kalde Bibelfortolkning end Naturstudium.

Hun lader sit Haars tunge Fletninger falde. Det er som et Guldstof, der folder sig ud. Hendes Haar tilhyller hende til Hofterne. Lokker, der rulle ned paa Brystet, fuldende denne hendes Dronningedragt.

Hvorfor Dronningedragt? Fordi nu er hun Eva.

Hun er Skabningens Sol. Hun er som Solen selv: »Han kyssede hver Lok; han brændte sine Læber paa disse Straaler af en nedgaaende Sol«. Efterhaanden er det, som blev de kun »ét Væsen, kongeligt skønt«. Og for mystisk at betegne Menneskeparrets Sammensmeltning og dets Herredømme over Alnaturen hedder det: »Albines hvide Hud var kun den Hvidhed, som Serge's brune Hud havde. De gik langsomt, klædte i Sol. De var Solen selv. De nejende Blomster tilbad dem«. *(Ils passaient lentement, vêtus de soleil; ils étaient le soleil lui-même. Les fleurs penchées les adoraient).*

Og saaledes fortsættes Allegorien endnu mange hundrede Sider igennem med en saa smaalig Nøjagtighed, at den gejstlige, der som Englen med det flammende Sværd fordriver dem fra Paradishaven fører Navnet Archangias.

IV.

Hvad der er mest ejendommeligt for Zola som Symboliker er dog endnu ikke denne Behandlingsmaade af Hovedskikkelserne i enkelte Romaner, skøndt han her har indladt sig paa et Omraade, paa hvilket han lader sig sammenligne med Digtere, hvis Poetik var himmelvidt forskellig fra hans, som Milton og Klopstock. Nej, ejendommeligst er hans gennemgaaende Personliggøren af en upersonlig Genstand, om hvilken han ordner alt. I Reglen dreje hans Bøger sig om et Stykke Jord, en Bygning, en Fabrik, en Forretning, et Udsalgssted eller lignende, som han skænker overmenneskeligt Liv og som da tjæner som Symbol paa Magter, der raade i og over en hel Stands eller Menneskeklasses Levesæt og Vilkaar. Snart virke de som blotte Sindbilleder, snart som overjordiske onde eller gode Væsener omtrent som Guderne i Oldtidens Heltedigte eller som den ubønhørlige Skæbne i Oldtidens Sørgespil.

Saaledes er i *La faute de l'abbé Mouret* Midtpunktet denne Have, der lever sit eget Liv som et overnaturligt Væsen, lokker, overtaler og belærer[1]). Denne Have er en Elskovsguddom. Og den er, skøndt beliggende i Sydfrankrig, for fuldt Alvor Paradishaven. Den betegnes udtrykkelig som *asiatisk*, ti det hedder, at i Sammenligning med den var alle Europas Frugthaver flove, og at »en Duft af østerlandsk Elskov, Duften fra Sulamiths malte Læber« udaandedes af dens vellugtende Træer. Den var et eneste stort Kærtegn *(une grande caresse)*. Derfor hedder det om Træet i Havens Midte som om det sande Livets Træ: »Dets Saft havde en saadan Styrke og var saa rig, at den flød ned over Barken. Den badede Træet i en Em af Frugtbarhed; den gjorde Træet til selve Jordens mandlige Kraft.«

Hvad Haven er her, det er i *La fortune des Rougon* en gammel, allerede for umindelige Tider siden forladt Kirkegaard, paa hvilken de to Børn, der elske hinanden, mødes. Den er nu en Plads som en anden, bedækket med Tømmerstabler og brugt til Brædde-Oplag. For det almindelige Øje er den ikke andet.

---

[1]) Ce coin de la nature *riait* discrètement des peurs l'Albine et de Serge; il se faisait plus attendri, déroulait sons leur pieds ses couches de gazon les plus molles, rapprochaient les arbustes pour leur ménager des sentiers étroits. S'il ne les avait pas encore jetés aux bras l'un de l'autre, c'était qu'il se plaisait à promener leurs désirs.

Men Zolas egen Melankoli og egen rasende Frembringelsesdrift forvandler Pladsen. Han behøver en Grundstemning af grænseløs Sørgmodighed og af underjordisk Attraa. Skøndt Pladsens Navn og Brug er forandret, føler han Dødens Pust og de dødes Lyst herske paa dette Sted. Og han fletter Døds- og Elskovsmotivet sammen. Da det første varme Kys fra Silvère brænder Miettes Læber, tænker hun, hun maa dø deraf. Hun véd ikke hvorfor. Men Zola véd det. Det er de døde fra Kirkegaarden, som have villet, at de to skulle elske hinanden. Deres varme Aande glider hen over Børnenes Pande; de døde puste dem deres døde Lidenskaber i Ansigtet, fortælle dem om deres Brudenat. De hvide Knogler under Jorden ere fulde af Ømhed for Børnene, de brustne Hjærneskaller varme sig ved Flammen fra deres Ungdom. Og naar Børnene fjærne sig, græder den gamle Kirkegaard. Dens Græs holder fast om deres Ben.

Det er i Virkeligheden ingenlunde Silvère og Miette men Zola, som hører og føler alt dette; ti Børnene vedblive at leve i deres uvidende Kærlighed paa dette Jordsmon, som saa bydende forlanger deres Forening.

Zola er her i sin første Roman af Rækken saa romantisk, at han minder om Novalis. Ingen har vel skrevet noget, der i den Grad genkalder det berømte Digt af Novalis, i hvilket de døde sige:

Süsser Reiz der Mitternächte,
Stiller Kreis geheimer Kräfte,
Wollust räthselhafter Spiele,
Wir nur kennen euch,
Leiser Wünsche süsses Plaudern
Hören wir allein und schauen
Immerdar in sel'ge Augen,
Schmecken nichts als Mund und Kuss.

Som Kirkegaarden her er Centrum og den dragende Magt, saaledes er Midtpunktet andensteds en Brændevinsskænk *(L'assommoir)* der udspyr Fordærv og Undergang omkring sig, en storartet Modehandel *(Au bonheur des dames)*, der fortærer alle de mindre Forretninger i dens Nærhed og udvikler sig med uimodstaaelig Magt, en underjordisk Grube *(Germinal)* i hvilken Arbejderne trælle uden Frugt for sig selv, men underminerende den Jord, paa hvilken Kapitalen hersker, eller et Hus med hyklerisk Façade og hyklerisk Fortrappe *(Pot-Bouille)* der svarer til Elegancen og Lasten hos det Bourgeoisi, af hvilket det bebos.

Man maa ikke tro, at denne personificerende Synsmaade vilde frembyde sig for enhver Kunstner med Fantasi, der valgte Æmner, som naturligt koncentrere sig om en Lokalitet. Man sammenligne blot den Ædruelighed, med hvilken Dostojewski har skildret Tugthuset i Sibirien og dets Beboeres Liv. Der er ikke et Glimt af Symboliseren. Tugthuset fanger ingen ind, martrer ingen, bliver hverken hadet eller forbandet. Det er en død Ting. Alt Liv er samlet i Fangernes Personer, alt kunstnerisk Lys falder paa dem.

Et af de mest slaaende Eksempler paa denne Opfattelsesmaade hos Zola findes i *Le ventre de Paris.* Her er Hallerne i Paris malte som en Kedel, bestemt til et helt Folks Fordøjelse, en kæmpemæssig Metalbug, Symbolet paa de velnæredes og fedes Liv. Den Befolkning, der grupperer sig om Hallerne er lutter fede, til hvem Helten som mager danner Kontrast.

Den uhyre Metalbug gentager og afspejler sig nu overalt. De Kvinder, Hovedpersonen træffer, have et saa rundt og stramt Bryst, at det ligner en Mave. Deres runde, rosenrøde Fingre have smaa Maver paa Yderleddene. Selv Husene i Kvarteret varme med falsk Godmodighed deres fremspringende Maver i de første Solstraaler.[1])

Man iagttager ingensteds bedre Zolas Grundsynsmaade. Han er som Digter ikke først og fremmest Psykolog, saa lidt som hans første Lærer Taine var det. Han skildrer sjældnere Individets Udviklingshistorie end dets Ejendommelighed som blivende og fast, og han er særligt anlagt til at give store Gruppers, store Massers Karakteristik.

Allerede Zolas Tilbøjelighed til at skildre det væsentlige, det almengyldige, det, der er saa lidt variabelt som muligt, driver ham til af Sjælelivet at udsondre det højeste Følelsesliv, det fineste Tankeliv, som noget der ikke ligger for ham og som han næppe synes at tro paa. Han holder sig helst til de store simple Grunddrifter, de simpleste sjælelige Tilstande.

---

[1]) . . . la poitrine arrondie, si muette et si tendue, qu'elle n'éveillait aucune pensée charnelle et qu'elle ressemblait à un *ventre.* — — Leurs mains potelées, d'un rose vif, avaient une sorte de souplesse grasse, des doigts *ventrus* aux phalanges. — — Les maissons gardaient leur façade ensoleillée, leur air béat de bonne maison se chauffant honnêtement le *ventre* aux premiers rayons. — —

Men ogsaa hans oprindelige Livsanskuelse, hans indgroede pessimistiske Hang, ledede ham i denne Retning. Han vilde i sin store Romanrække skildre en Tidsalder, som fandt sin Afslutning og tilsyneladende sin Dom ved Sedan. Dermed var givet dette: Afskyeligheder og en Nemesis. Enkelte Bøger, der dvæle længst ved Afskyelighederne, ere Udtryk for ren og skær Pessimisme. I dem ser Forfatteren saa godt som intet, der ikke er sort og skident: *La curée, Le ventre de Paris, Eugène Rougon, Pot-Bouille.* Andre antyde Nemesis i Skikkelse af en Art Naturretfærdighed: *La conquête de Plassans, Nana, Germinal.* En enkelt har en vis Optimisme af lidet troværdig og lidet aandfuld Art: *Au bonheur des dames;* en anden enkelt har Pessimismen som Æmne og Problem: *La joie de vivre.* Livsanskuelsen er i de senere Bøger videre og mere omfattende end det oprindelige Hensyn til Kejserdømmets Historie tillod, men helt filosofisk klar er den ikke: Zola følger og lyder sin Stemning og sit kunstneriske Behov, som er det at variere. Dog er Livssynet gennemgaaende yderst mørkt. Der er i Bøgerne et *parti pris,* en forudfattet Tendens til at se Ulykken i alt og det forkastelige overalt. Den moralske Maalestok haandteres med saa meget des større Sikkerhed, som Zola ikke har nogen højere Moral Behov end den gængse og aldrig aabner Udsigt til noget andet Samfund end det, som bestaar.

Pessimismen virker nu i hans kunstneriske Stræben i nøje Overensstemmelse med Hanget til at skildre det almengyldige, grundmenneskelige. Den simplificerer og reducerer. Tag *Une page d'amour* og se hvad han har gjort af Elskoven! En Gru, en Galskab, halvt en Rædsel, halvt en Dumhed. Læs *L'oeuvre* og se hvad Kunsten bliver for den, der tager det alvorligt med den! En evig Kval, en simpel Mani.

Det er denne Zolas af forskellige Kilder nærede Tilbøjelighed til psykologisk Simplificeren, som fører ham til det repræsentative. I den enkelte Arbejder skildrer han Standen, i den enkelte Kurtisane Kurtisanen.

Hans Hovedævne er den at opfatte og gengive typiske Træk og store Helheder. Han frembringer med Forkærlighed Virkningen af noget kæmpestort. Han opnaar denne Virkning, ikke impressionistisk ved et Par afgørende Træk, men ved idelig Gentagen og ved Opregnen af en uhyre Mængde ydre Enkeltheder. Han opremser f. Eks. utallige Navne paa Planter, paa forskellige Arter Oste, paa Stoffer og Varer i et Magasin.

Men for at holde alle Enkelthederne sammen og tilvejebringe den Enhedsvirkning, han attraar, er det, at han da tyr til Symbolet, det enkelte store Grundsymbol, f. Eks. Hallerne som Paris's Bug. Og saa stempler han alle Enkelthederne med Symbolets Mærke, genfinder Bugen i Kvindernes Bryst, i Husenes Façade, paa Fingrenes Yderled.

Han har da som Romandigter udviklet sig til en lidenskabelig Forfægter af den rent mekaniske Psykologi. Han fører alt det menneskelige tilbage til det animalske, sløjfer det højeste Viljesliv og Intelligensens fineste Spil, fremstiller selv den yppersl udrustede Personlighed som en næsten ubevidst eller i Kraft af en Art Mani fungerende Maskine.

Men al den mere end animalske Kraft, al den frie Selvstændighed, den overmægtige Vilje, som han saaledes berøver Individerne, den tillægger han i Kraft af en Ejendommelighed ved sit Temperament upersonlige Skabninger som et Jordsmon eller en Bygning, der da personificere en rent abstrakt Magt som Elskov, Industri eller Storhandel. Disse upersonlige Ting svulme af den selvstændige Kraft, han har berøvet Individerne. De er som Legemliggørelser af hin uimodstaaelige Skæbne, som de gamle kaldte mægtigere end baade Mennesker og Guder.

Det er som om hans eget Magtbegær og egen Magtglæde tilfredsstillede sig ved at besynge denne Skæbnemagt, der bruger og tilintetgør Individerne uden Hensyn og Naade.

Hans store episke Digtning *Les Rougon-Macquart* er da en Række til hinanden løst knyttede Sange om de forskellige Inkarnationer af denne hemmelighedsfulde og frygtelige Guddom, hvis Digter han er.

Georg Brandes.

Om Handelsvenskab mellem Sverig og Danmark.

En statistisk Undersøgelse.

Den Nationaløkonomi, som indvarsledes i Slutningen af forrige Aarhundrede, fremkaldte en Forandring i Opfattelsen af Handelen. Medens man tidligere var gaaet ud fra, at enhver Handel maatte medføre et Tab for den ene af Parterne i samme Grad som den medførte Fortjæneste for den anden, fremhævede de liberale Nationaløkonomer, at Handelen var i Favør af begge Parter, idet den ene købte, fordi han hos Sælgeren kunde faa sin Vare billigst, den anden solgte, fordi han hos Køberen kunde faa sin Vare bedst betalt, og den afsluttede Forretning maatte altsaa være til begges Fordel.

Man kan sige, at paa denne Anskuelse er Frihandelsprincipet bygget, idet man er gaaet ud fra, at hvad der gælder Mand og Mand imellem ogsaa gælder imellem Land og Land, og med dette som Forudsætning paatrykte altsaa den liberale Nationaløkonomi de europæiske Handelslovgivninger og internationale Handelsoverenskomster et liberalistisk Præg. Frihandelen var ikke afhængig af, om alle Stater eller dog de fleste antoge den, ti den enkelte Stat vilde jo i hvert Fald altid have Interesse af at købe, hvor den kunde faa sine Varer billigst, selv om andre Stater havde Lyst til selv at fordyre sig deres Indkøb ved at lægge Hindringer i Vejen for Varernes fri Indførsel i Landet.

Den tidligere megen Tale om Handelsbalance, hvorved forstodes, at ethvert Land maatte passe paa, at dets Varesalg svarede til eller helst oversteg dets Vareindkøb, trængtes nu tilbage, idet man endog jævnlig fremhævede, at jo mere et Land kunde købe, des heldigere var det stillet, des flere Fornødenheder fik det tilfredsstillet, og at stor Vareindførsel saaledes var Tegn paa et rigt, ikke paa et forarmet Land.

De Modifikationer, der ere fremkomne i de ovennævnte Teorier, hvis Grundlag maa betragtes som uomstødeligt, hidrøre fra Betragtninger, der underordne de ensidige Handelsinteresser under andre Statsinteresser, og der fremhæve, at man ved kun at have det billige Køb andensteds fra for Øje hæmmer Produktionens Mangfoldighed i sit eget Land og derved gør mere Skade, end en gennemført Arbejdsdeling og dermed Varefordeling imellem Landene kan erstatte. Den nationale Nationaløkonomi, der saaledes har rejst Hovedet imod den internationale, har haft til Forbundsfælle de politiske og sociale Forhold rundt om i Landene, end videre Statskassernes Tilstand, der nødvendiggjorde nye Skattepaalæg paa Vareindførslen, og endelig Særinteressernes indflydelsesrige Paavirkninger. Følgen heraf har da været, at Frihandelsprincipet paany er trængt i Baggrunden, at Handelsbalancen atter spiller en Rolle til Maalestok for Landenes økonomiske Velvære, og at Køber og Sælger paany staar med en mere fjendtlig Holdning overfor hinanden end i den egentlig liberalistiske Periode.

— Vi have ikke fremsat ovenstaaende Par Bemærkninger som Indledningsbetragtninger til en almindelig Behandling af Spørgsmaalet om Frihandelen og den moderne Beskyttelse[1]). Meningen er kun at minde om den Baggrund, paa hvilken Spørgsmaalet om et handelsvenskabeligt Forhold imellem Sverig og Danmark nu for Tiden maa ses. »Realpolitikens« Periode er inde, og den være heldig eller uheldig i sine Virkninger for Folk og Stater, saa maa man regne med dens Faktorer og tage sine Forholdsregler derefter.

Spørgsmaalet om et Toldforbund mellem de skandinaviske Lande har i det sidste Decennium adskillige Gange været fremme, hyppigst fra dansk Side, men ogsaa støttet fra svensk (jfr. navnlig Forhandlingerne paa den nationaløkonomiske Kongres i Malmø

[1]) Jeg tør med Hensyn til et kortfattet Omrids af den moderne Beskyttelses Teori og Historie maaske henvise til mit Foredrag „Frihandel og Beskyttelse med særligt Hensyn til den tyske Toldreform“ paa Industrimødet i Odense. Se Mødets Beretning. Odense 1885, og et norsk Optryk af Foredraget, Kristiania 1886.

1882). I en udpræget Frihandelsperiode er der for saa vidt mindre Anledning til at tage det under Overvejelse, som jo her hvert Land, der overhovedet har Toldsatser, forudsættes kun at have en ren Finanstold og ikke at være til Sinds at lægge den almindelige Vareindførsel fra Nabolandene nogen som helst Hindring i Vejen. I en Periode derimod, hvor Toldfreden staar paa svage Fødder og nogle Steder — f. Eks. imellem Rusland og Tyskland — snarest er udartet til en Toldkrig, kan der for de smaa Lande være Anledning til at skabe sig et større Territorium, indenfor hvilket Ombytningen er fri, og hvor Produktionernes Forskellighed giver tilstrækkelig Garanti for den nødvendige Konkurrence, Kappelyst og Afveksling, men udad til danne sig et Toldværn, om man anser dette for formaalstjænligt. Nogen Resignation hører der imidlertid selvfølgelig til en saadan Sammenslutning.

Denne Resignation maa for det første vise sig fra Regeringernes Side med Hensyn til Reguleringen af Statskassernes Toldindtægter. Hvert enkelt Land vil jo nemlig miste Indtægterne fra de andre Lande, med hvilke det har indgaaet Forbindelse, hvorved det direkte Tab ved at indgaa i Forbundet kan blive af forskellig Størrelse for de forskellige Forbundsstater, og enhver af Staterne skal jo dernæst have forskellig Andel i Toldforbundets Indtægter og Udgifter, efter en Maalestok, der paa Forhaand maa fastslaas. Vanskelighederne af denne Art ville imidlertid næppe blive de største Hindringer for Forbundets Stiftelse. Ti her kan man, paa Grundlag af de foreliggende Erfaringer, med tilnærmelsesvis Nøjagtighed beregne, hvor meget der baade af Tab og af Indtægt vil falde paa enhver af Staterne og derefter stipulere Forbundsartiklerne.[1])

---

[1]) I Følge en Oversigt, jeg udarbejdede i Aaret 1880 til Benyttelse for „Børskomitéen“, over de tre skandinaviske Landes Toldindtægter af de gensidige Vareindførsler, var, paa Grundlag af Handelsstatistiken for 1878 og de daværende Toldtarifer, Danmarks Toldindtægt af de Varer, der indførtes fra Sverig ca. 600,000 Kr., men Sverigs af de Varer, der indførtes fra Danmark ca. 3,000,000 Kr. Denne betydelige Forskel hidrørte imidlertid for den væsentligste Del fra de Danmark transiterende Kolonialvarer til Sverig (hvoraf Kaffe alene gav en Toldindtægt af over ½ Million Kroner), og hvad enten man derfor tænker sig i Stand bragt en „Mellemrigstoldlov“, hvor hvert Land vedbliver at beholde Toldindtægterne af de Varer, der ikke frembringes eller tilvirkes hos Medkontrahenten, eller en egenlig Union, hvor Toldindtægterne fordeles *pro rata* til Landene, vil den her nævnte store Forskel i Indtægter ikke blive nogen Hindring af Betydning for en Ordning af Sagens fiskale Side.

Men Hovedvanskeligheden vil ligge i at overbevise de enkelte Landes Befolkninger om, at en toldfri Indførsel fra Nabolandet af dets Produkter og en dermed forøget Konkurrence for hvert enkelt Lands Produktioner vil være i det almenes Interesse, ti sikre Beregninger kan der umuligt opstilles herom, og hverken Data eller Ræsonnements ville derfor kunne nytte, hvor der ikke er Følelsen af et vist Fællesskab i Interesser, og hvor der ikke i nogen Grad er gensidig Sympati imellem Folkene.

At et Toldforbund saaledes ikke kan fremstaa helt uden Modstand, ligger i Sagens Natur, dertil ville for mange Særinteresser blive krydsede. Der vil derfor, selv hvor der er særdeles mange Betingelser for Fællesskab tilstede, til syvende og sidst maatte øves et Pres — og først efter Sammenrystningen ville alle Parter finde sig til Rette i de nye Forhold. Et Forbund vil derfor kunne opstaa, enten hvor én af Staterne har en saa dominerende Indflydelse paa de omkringboende beslægtede mindre Nationer og Dele af Fællesstammen, at disse, om ogsaa halvt modstræbende, maa slutte Trup. Saaledes gik det delvis til ved Oprettelsen af det tyske Toldforbund med Preussen i Spidsen. Eller ogsaa maa Forbundet have som Forudsætning beslægtede Nationer, med Respekt for hinanden og med Følelsen af en vis Jævnbyrdighed, lige store Interesser og lige Afhængighed af hinanden. Noget saadant turde nærmest være Udgangspunktet for en skandinavisk Toldunion.

— Man mene nu om Udsigterne for denne skandinaviske Toldunion, hvad man vil, saa meget er sikkert, at man her i Danmark har en Følelse af, at Udsigterne for en saadan Union i den senere Tid just ikke ere stegne.

I og for sig kan, som ovenfor antydet, den protektionistiske Bevægelse i Europa ikke virke hæmmende paa Unionens Udsigter, snarere det modsatte. Men man har i Danmark for Tiden en Fornemmelse af, at visse Partier i Sverig ikke anser det for stemmende med svenske Interesser at staa i noget nærmere Handelsvenskab med Danmark. Det er, som om de mente, at den svenske økonomiske Interessesfære laa fjærnt fra Danmark, og som om i hvert Fald Danmark havde adskillig mere Grund til at fri til Sverig end omvendt.

Det skal da straks siges, at hvis man fra dansk Side ansaa det for fordelagtigt at faa Toldomraadet udvidet, eller i det hele at komme i et intimere Forhold til Sverig, saa burde man maaske

have sparet sig eller mildnet de rigorøse Foranstaltninger, bl. a. overfor den mulige Kvægsmitte, der i sin Tid satte saa meget ondt Blod og opfordrede til Riposteringer.

Men medens disse Foranstaltninger vare Regeringshandlinger, der staa isolerede og havde særegne, mere eller mindre berettigede Motiveringer, saa har den svenske Protektionistbevægelse en langt mere almindelig og vidtrækkende Karakter, og den nylige Nægtelse af Tilskudet til den nordiske Udstilling i København har til Dels været begrundet med, at Danmark ikke spillede en saa stor Rolle for Sverigs Eksport, at der var nogen særlig Grund til at statsunderstøtte en Deltagelse i Udstillingen i København.

Om nu end en saadan Nægtelse ikke i og for sig er en saa epokegørende Begivenhed, hverken naar man ser hen til det Foretagende her i Danmark, der ved Tilskudet indirekte vilde blive støttet, eller til Størrelsen af det foreslaaede og nu nægtede Beløb, saa var Voteringens Udfald i den svenske Rigsdag dog et Tidernes Tegn. Men fra dansk Side har man stiltiende puttet Afvisningen i Lommen.

Det turde da imidlertid ikke være overflødigt med nogle faa Tal at klare det almindelige Handelsforhold mellem Danmark og Sverig, og søge at erfare, om den Kurv, vi har faaet fra Sverig, virkelig har været saa vel motiveret, om Danmark virkelig spiller en saa forholdsvis lille Rolle for Sverigs Udførsel til Udlandet.

Det vil indses, at Undersøgelsen heraf ikke direkte vedkommer Spørgsmaalet om en Toldunion; i saa Fald maatte ogsaa Forholdet til Norge inddrages i Undersøgelsen og maatte en indgaaende Afvejning af de gensidige Interesser finde Sted. Men den har kun til Formaal at prøve, om der ved kommende Forhandlinger staar to nogenlunde jævnbyrdige Nationer overfor hinanden, og navnlig om der, selv ganske uden Tanke paa en Toldunion, er nogen Grund for Sverig til en kølig Holdning i det økonomiske Samkvem mellem Landene eller snarere maaske til det modsatte.

En saadan Undersøgelse vilde man for en Tid siden have set paa noget anderledes end nu, man vilde have været glad over, jo mere Danmark indførte fra Sverig, ganske uafhængigt af Modforholdet, ti des mere havde Danmark jo Raad til at købe, og man vilde have overvejet Reformerne i den danske Toldtarif uden et Sideblik til den svenske Toldtarif, fordi man kun lidet var betænkt paa Modtræk overfor Nabostaternes Tarifer.

I og for sig er det ikke sandsynligt og maaske heller ikke engang rigtigt, at der sker nogen Forandring heri, men det er altid i gensidig Interesse at vide, hvad man skylder hinanden, eftersom gensidig Agtelse jo som bekendt er en meget væsenlig Faktor til Opretholdelse af Venskab.

Vi vil da nu med nogle Tal søge at klargøre os, hvilken Rolle Danmark spiller for Sverigs Handel med Udlandet. Vi benytte Handelsstatistikens Tal, vel kendende disses Skrøbeligheder, som ere hyppigt omtalte, men som der ingen Grund er til her paany at opregne, ligesom de ogsaa for største Delen taber deres forstyrrende Indflydelse, hvor det kun gælder Sammenligningen imellem Aar og Aar og imellem Land og Land. Som Grundlag for vore Uddrag og Beregninger have vi benyttet den svenske Handelsstatistiks officielle Opgivelser for det Tidsrum, vi beskæftige os med.[1])

Kongeriget Sverigs Eksport til Udlandet i de sidste Decennier var af forholdsvis ringere Betydning i Slutningen af Tredserne, var i stærk Stigning i Halvfjærdserne, atter i Nedgang efter Midten af Halvfjærdserne og siden da igen i Stigning. Bevægelsen vil ses af den første Kolonne i nedenstaaende Tabel, der omfatter de 6 Treaar 1868—85, begge incl., medens anden Kolonne angiver Udførslen alene til Danmark i det samme Tidsrum og tredje Kolonne Forholdet imellem den hele Eksport og Eksporten til Danmark.

Tabel I.

	Sverigs hele Eksp. gennemsnitl. aarlig:	Sverigs Eksp. til Danmark gennemsnitl. aarlig:	Eksp. til Danmark udgør af den hele Eksp.:
	Kroner.	Kroner.	Procentvis.
1868—70 . .	132,636,000	7,825,000	5,9
1871—73 . .	194,247,000	18,490,000	9,5
1874—76 . .	222,074,000	26,655,000	12,0
1877—79 . .	195,466,000	21,265,000	10,9
1880—82 . .	241,242,000	23,514,000	9,7
1883—85 . .	246,805,000	32,106,000	13,0

[1]) Jfr. Bidrag till Sveriges officiela Statistik. Utrikes Handel och Sjöfart. Commerce-Collegii Berättelser for de paagældende Aar.

Indenfor hvert Treaar var Bevægelsen nogenlunde jævn. Den samlede Eksport udgjorde 119,5 Million Kr. i Aaret 1868 og var derefter i jævn Stigning, indtil den op til 1874 var vokset med over 100 Million Kroner, til 233,3 Million. Derefter var den atter i Slutningen af Halvfjærdserne i Nedgang, men naaede paany i 1880 236,6 Million, og 1885 var den 246,3 Million. Siden 1868 er den altsaa steget til godt og vel det dobbelte.

Eksporten til Danmark udgjorde i 1868 kun 6,7 Million Kroner, naaede i 1874 31,7 Million, var siden dette Abnormaar en Tid lang i Nedgang, hævede sig paany i Firserne og udgjorde i Aarene 1883, 1884 og 1885 henholdsvis 32,2 33,3 og 30,9 Million, altsaa, som Tabellen udviser, gennemsnitlig aarlig 32,1 Million Kroner eller paa det nærmeste 5 Gange saa meget som i 1868.

Som det fremgaar af ovenstaaende og af Tabellens Kolonne 3 har Sveriges Eksport til Danmark været i langt stærkere Stigning end dets Eksport som Helhed. Eksporten til Danmark, der i 1868—70 kun udgjorde 5,9 Procent, udgjorde 1874—76 henved 1/8 og nu over 1/8 (13,0 pCt.) af den hele Eksport.

Det vil heraf ses, at Danmark i de sidste Decennier, fra at spille en forholdsvis mindre Rolle for Sverigs Udførsel, er kommet til at spille en meget betydelig Rolle. Dette fremgaar ogsaa af følgende Sammenstilling over de Lande, der i Begyndelses- og Slutaarene af den her omhandlede Periode — 1868-70 og 1883-85 — vare Hovedimportørerne af svenske Varer.

De Lande, til hvilke Sverig udførte for 1 Million Kroner Varer eller derover, vare:

Tabel II.

Kongeriget Sverigs Udførsel

		1868—70 gennemsnitlig Million Kroner.	1883—85 gennemsnitlig Million Kroner.	Tilvækst procentvis.
Til:	Storbritanien og Irland	68,0	120,8	77,6
-	Frankrig	16,7	28,4	62,3
-	Tyskland	11,0	18,6	69,1
-	Danmark	7,8	32,1	311,5
-	Norge	5,7	10,1	77,2
-	Holland	5,0	9,2	84,0

(fortsættes)

(Tabel II fortsat)	1868—70 gennemsnitlig Million Kroner.	1883—85 gennemsnitlig Million Kroner.	Tilvækst procentvis.
Til: Nordamerik. Fristater .	3,9	1,0	÷ 74,3
- Belgien	3,7	8,3	124,3
- Finland	2,0	5,3	165,0
- Rusland	1,8	2,6	44,4
- Spanien	1,8	5,2	188,9
- Portugal	1,4	1,2	÷ 14,3
- Australien	1,2	1,3	8,3
- alle andre Stater	2,6	2,7	4,6
Ialt . .	132,6	246,8	86,1

Det fremgaar af denne Oversigt, hvilken umaadelig Forandring der er foregaaet i Handelsforholdet mellem Danmark og Sverig fra Tredserne til Firserne. Danmarks Andel i Sverigs Udførsel stod i Tredserne langt tilbage for Frankrigs og Tysklands — af den førstes udgjorde den under Halvdelen, af den sidstes to Tredjedele — nu har den overfløjet dem begge. Fraregner man Sverigs Nabostater, Norge og Finland, samt de tre store Stater England, Frankrig og Tyskland, da er Sverigs Udførsel til samtlige øvrige Stater tilsammen — til Holland, Belgien, Rusland, Spanien, Portugal og alle andre Stater baade i Europa og i de øvrige Verdensdele — mindre end Udførslen til Danmark (31,5 Million Kroner mod 32,1 Million). Og i Tredserne svarede Udførslen til Danmark kun til Udførslen til de her uspecificerede Stater og til Landene udenfor Europa (7,7 Million Kroner mod 7,8 Million).

Forøgelsen i Udførslen til Danmark er da ogsaa, som det fremgaar af Kolonne 3, overordentlig meget større end af Udførslen til noget andet Land. Udførslen til de nordamerikanske Fristater og til Portugal er sunket, derimod er den steget til Belgien, Finland og Spanien med 120 til 190 Procent, til Rusland med henved et halvt Hundrede Procent, til Holland med nogle og firsindstyve Procent, til Frankrig og Tyskland med 60 til 70 Procent, til Norge og England med 77 à 78 Procent, og til Danmark med fire Gange dette Tal — 312 Procent.

Følgerne af alt dette er, at medens Sverigs Udførsel til Danmark i Tredserne kun udgjorde henved 1/8 af dets Udførsel til Storbritanien og Irland, udgør den nu over 1/4, samt at Danmark, efter det nævnte Land, er bleven Sverigs bedste Kunde, det største Importland af svenske Produkter.

— Det vil ved Siden af denne Oversigt over de Summer, hvortil hele Eksporten til Danmark beløber sig, og over Forholdet til Eksporten til de øvrige Lande og til hele Sverigs Eksport nu og i tidligere Aar, være af Interesse at se, paa hvilke Varer det er, at Eksporten til Danmark navnlig fordeler sig.

Man vil finde en saadan Oversigt i nedenstaaende Tabel III, som angiver Værdi og Kvantitet af alle vigtigere Varesorter, der ere udførte fra Sverig til Danmark i Aaret 1885, og som ved Siden deraf til Sammenligning har anført Værdierne et Treaar forud for 1885, 1882, og atter et Treaar forud for 1882, 1879. Da paa forskellige Punkter Varerne indenfor den enkelte Gruppe ikke vare ensartet specificerede, har vi ikke anført Kvantiteterne for de foregaaende Aar, og har end videre, paa Grund af den forstyrrende Virkning altfor store Prisforskelligheder kunde have, ikke villet gaa længere tilbage end til Aaret 1879.

Tabel III.

Sverigs Udførsel til Danmark af alle vigtigere Varer i hvert af Aarene 1879, 1882 og 1885.

	1879.	1882.	1885.		
Varen.	Kroner.	Kroner.	Kroner.	Vægt, Maal, Stykketal.	
Bark	66,466	132,502	108,645	108,645	Hektol.
Cement	8,763	275,600	101,120	12,640	do.
Fersk Fisk	58,733	621,702	1,088,409	5,442,043	Kilogr.
Flæsk	15,435	222,200	899,314	1,111,643	do.
Kløver- og Græsfrø	162,568	46,104	149,869	125,940	do.
Bomuldsgarn	98,842	293,928	299,217	199,478	do.
Gødningsstoffer	23,051	116,640	596,191	4,102,087	do.
Uberedte Huder og Skind	147,180	130,262	201,265	335,441	do.
Jærn og Staal, alle Slags	1,665,194	1,739,059	1,164,989	6,267,810	do.
Klid	—	164,313	196,351	3,272,510	do.
Heste	338,400	896,800	497,500	1,633	Stkr.
Hornkvæg	2,489,231	112,416	2,817,540	13,153	do.
Faar	373,788	465,818	321,274	21,342	do.
Svin	380,166	1,077,780	709,180	23,606	do.
Kød	61,300	112,936	106,950	118,833	Kilogr.
Klude	138,556	263,995	127,292	848,613	do.
Maskiner, Redskaber og Værktøj	77,412	306,648	231,283	—	
Pap	2,965	34,115	123,154	170,372	do.
Papir	208,014	96,394	544,574	423,713	do.
Smør	4,172,720	4,829,004	8,229,480	4,572,457	do.

(fortsættes)

(Tabel III fortsat)

Varen.	1879. Kroner.	1882. Kroner.	1885. Kroner.	1885. Vægt, Maal, Stykketal.	
Havre, umalet	170,540	1,375,050	1,768,949	17,689,487	Kilogr.
Hvede	609,553	40,492	256,251	1,708,340	do.
Byg	584,002	366,800	282,628	2,355,236	do.
Hvedemel	6,796	71,865	178,879	715,518	do.
Sten	311,589	452,979	549,611	—	
Teglsten	83,302	321,127	557,344	24.946,274	Stkr.
Træmasse	429,240	436,281	275,697	2,756,968	Kilogr.
Træ, uforarbejdet (Tømmer, Bjælker etc.)	3,930,840	7,465,673	5,920,635	365,741	Kubikm.
do., forarbejdet	169,665	176,851	101.639	—	
Tændstikker	1,344,877	241,335	152,890	218,414	Kilogr.
Jærnbanevogne	—	211,400	254,000	—	
Guldmønt	1,100,000	—	—	—	
Sølvmønt	74,500	132,500	119,500	—	
Alle andre Varer	1,271,312	1,383,431	1,924,380	—	
Tilsammen . .	20,575,000	24,614,000	30,856,000		

I alt er altsaa Udførslen steget fra 1879 til 1885 med netop 50 pCt., men denne Stigning fordeler sig meget forskelligt, i enkelte Varegrupper har der endog været Nedgang, og med 1882 som Mellemled er der store Svingninger.

I de to store svenske Industrigrupper, Jærn og Træ, er Forholdet det, at der i Jærn er en Nedgang i Eksporten fra 1879 og 1882 til 1885 af godt og vel ½ Million Kroner, i Træ (uforarbejdet) en Stigning fra 1879 til 1882 af 3½ Million, men derefter en Nedgang til 1885 af 1½ Million Kroner. I alt er der fra 1882 til 1885 i Jærn, Staal, Maskiner etc., Træmasse, uforarbejdet Træ og forarbejdede Trævarer en Nedgang af 2,4 Million. Den samlede Udførselsværdi i 1885 af disse Varer beløb sig dog til 7,7 Million Kroner. I Aaret 1884 udgjorde den, ligesom i 1882, 10,1 Million. Nedgangen i 1885 skyldes delvis Prisformindskelse og tør maaske antages at være forbigaaende.[1])

Større end Nedgangen i de her omhandlede Varer er imidlertid Stigningen i Smøreksporten. Denne er fra 1879 til

[1]) Forskellen mellem 1884 og 1885 i Eksportværdien af de her nævnte Varer, nemlig 2,4 Million, er netop det Beløb, hvormed Sverigs samlede Udførsel til Danmark i 1884 (33,3 Million) overstiger Udførslen i 1885 (30,9 Million). Uden denne Nedgang vilde Udførslen i Aaret 1885 saaledes være lig Udførslen i Aaret 1884, det største Udførselsaar fra Sverig til Danmark.

1885 vokset til det dobbelte (ɔ: med over 4 Millioner Kroner) og fra 1882 til 1885 vokset med 3,4 Million Kroner, altsaa en Million Kroner mere, end Jærn- og Trævareeksporten er aftaget.

Ser vi fremdeles paa Produkter vedkommende Jordbruget, finde vi en stærk Stigning fra 1879 til 1885 i Eksporten af Heste og Hornkvæg m. m. Fra 1882 til 1885 er der derimod nogen Nedgang, dog ikke for Hornkvæg, hvoraf der i 1882, paa Grund af Indførselsforbudet (Lungesygen), kun udførtes for noget over 100,000 Kr. til Danmark, nu for henved 3 Million.

Af Kornvarer var der en betydelig Hvedeudførsel i 1879, der sank ned til en Bagatel i 1882 og atter steg betydeligt i 1885, i Byg har der været en ret betydelig Nedgang, i Hvedemel en anselig Stigning. Størst Rolle har imidlertid Havren spillet, af hvilken Udførslen i 1879 kun beløb sig til 170,000 Kr., i 1882 til 1,4 og i 1885 til 1,8 Million.

Der kan endnu nævnes enkelte Varer, hvor Udførslen har været nedadgaaende eller Forholdet svingende. I en enkelt Artikel — Tændstikker — synes Sverig saaledes at have tabt Størstedelen af sit Marked her, efter Opblomstringen af de store danske Tændstikfabriker. Nedgangen er fra 1¹/₈ Million Kr. i 1879 til 150,000 Kr. i 1885. I andre Artikler, som Bark, Cement, Kød, Klude og Frøvarer har der været Nedgang siden 1882, men Fremgang fra 1879 eller omvendt.

Derimod finder vi en meget stærk Stigning i en stor Del andre Varegrupper, saasom fersk Fisk (60,000 — 620,000 — 1,100,000), Flæsk (15,000 — 222,000 — 900,000), Bomuldsgarn (99,000 — 294,000 — 299,000), Gødningsstoffer (23,000 — 117,000 — 600,000), Huder og Skind (130 à 150,000 — 200,000), Klid (» — 164,000 — 196,000), Pap (3,000 — 34,000 — 123,000), Papir (100 à 200,000 — 550,000), Sten (312,000 — 450,000 — 550,000), Teglsten (83,000 — 321,000 — 557,000), Jærnbanevogne (» — 211,000 — 254,000). Af de her nævnte Varer udførtes der i alt til Danmark i 1879 for 949,000 Kr., i 1882 for 2,665,000 Kr. og i 1885 for 5,309,000 Kr. Fra 1882 til 1885 er altsaa Udførslen steget til det dobbelte og i de seks Aar fra 1879 til 1885 til henved det seksdobbelte, hvad der gør dem til næsten nye Udførselsartikler. Dette er saa meget betydningsfuldere, som disse Artikler dels ere Raaprodukter i Ordets egentlige Forstand (fersk Fisk f. Eks.), dels Landboprodukter og Biprodukter til Landbruget (Flæsk, Gødningsstoffer m. v.), dels endelig Industriprodukter (Garn, Teglsten osv.).

Det turde endnu have sin Interesse at se, hvor stor den Rolle er de her sidstnævnte og forskellige andre af de større Udførselsartikler til Danmark spiller i Forhold til den hele Udførsel af de paagældende Artikler. Dette vil fremgaa af nedenstaaende Tabel.

Tabel IV.

Sverigs Udførsel i 1885.

Varer til Værdi i Kroner.	I alt.	Deraf til Danmark.	d. e. procentvis.
Bark	145,954	108,645	75
Fersk Fisk	2,419,303	1,088,409	45
Kløver- og Græsfrø	375,209	149,869	40
Bomuldsgarn	475,268	299,217	63
Gødningsstoffer	638,258	596,191	93
Klid	207,631	196,351	94
Heste	531,500	497,500	94
Hornkvæg	6,154,725	2,817,540	46
Svin	967,810	709,180	73
Kød	190,165	106,950	56
Klude	188,909	127,292	67
Smør	20,613,141	8,229,480	40
Teglsten	880,394	557,344	63
Jærnbanevogne	254,000	254,000	100

Saaledes ses det, at for disse Varer, hvis samlede Udførsel udgør over 34 Million Kroner, er Danmark enten saa godt som Varens eneste udenlandske Forbruger (de Varer, hvor Udførslen til Danmark udgør 90 à 100 pCt. af den hele Udførsel) eller dens Hovedforbruger (hvor Procenten er over 50) eller dog en af de største Forbrugere (hvor Procenten er 40 à 50). Med Hensyn til samtlige disse, til Dels meget betydelige, Vareartikler er Danmark saaledes bestemmende for Sverigs Landbo- og industrielle Produktion, for saa vidt vedkommer Afsætningen til Udlandet.

Med Hensyn til de i 1885 udførte Varemængder henvises til selve Tabel III, af hvilken jo altsaa ogsaa Forholdet mellem Vare og Pris i det nævnte Aar vil fremgaa. Hvor betydningsfuldt det end selvfølgelig er for en indgaaende komparativ Handelsstatistik ogsaa at regne med Kvantiteterne, skal vi i denne Sammenhæng dog ikke fordybe os i denne mere faglige Del af Opgaven. Heller ikke skal vi derfor her komme ind paa en Sondring imellem de Eksportartikler, der fornemmelig optages i Danmark til egentlig Forbrug i selve Landet, og de Artikler, for hvilke Danmark nær-

mest er et Gennemgangsled til det øvrige Udland. Kun ville vi for den store Eksportartikel Smørs Vedkommende minde om, at med bedre Handelsforbindelser imellem Sverig og det øvrige Europa vil vel en Del af den svenske Smøreksport til Danmark aftage, om end paa den anden Side store Mængder, der dels umiddelbart gaa over i vort Forbrug, dels her beredes til Videreforsendelse paa Maader, som ikke anvendes i Sverig, vedblivende ville blive indførte til Danmark. Om flere andre Artikler, dels her nævnte, der optræde med mindre Beløb, dels ikke specificerede, skal det endnu nævnes, at selv om Eksportbeløbene synes forholdsvis smaa, kan Eksporten være af meget stor Betydning for den svenske Produktion, idet hyppigt Muligheden af at afsætte Biprodukter til Beløb af nogle hundrede Tusender, en halv eller en hel Million kan være afgørende for, om en Industri kan betale sig og dermed holdes oppe. — Vi have fremsat disse spredte Bemærkninger for at minde om, at man, som nyligt nævnt, ved en mere indgaaende Undersøgelse af det her foreliggende Spørgsmaal, maa tage mangfoldige Momenter i Betragtning, der kunne forbigaas ved Spørgsmaalets generelle Behandling.

Som vi udtalte det i Begyndelsen af denne Afhandling, lader Grundprincipet i den økonomiske Anskuelse, der i Almindelighed gør Handelen til fordelagtig for begge Parter, sig ikke omstøde, og i Følge heraf maa man betragte det som i høj Grad glædeligt for begge Nabolande — Sverig og Danmark — at hint har saa mange Produkter, som dette kan bruge.

Men i en Periode som den nærværende, hvor det mindre end tidligere er de fælles og almene økonomiske Principer, der forfægtes, og Forhold der belyses, kan det blive af Betydning at se Sagen noget mere ensidigt, d. v. s. at lægge Vægt paa de Sider, der synes noget at stilles i Skygge og at undervurderes. Det er saaledes under Følelsen af, at Sverig kun i ringere Grad har Øje for den Anpart, med hvilken Danmark deltager i Udlandets Import af svenske Varer, at vi i nærværende Undersøgelse, om end for største Delen kun summarisk og konturmæssigt, har søgt at præcisere Danmarks Betydning som Afsætningssted for dets Nabolands Produkter. Vi tro det gavnligt at have i Erindring Størrelsen baade af Sverigs Afsætning til Danmark i Almindelighed

og af dets enkelte Vareartikler i Særdeleshed, hvor Spørgsmaalet bliver om Toldtarifrevisioner og om Handelsforbund og Handelskonventioner i og imellem de tvende Lande.

Sluttelig skal endnu anføres, at naar vi ovenfor oplyste, at Værdien af Sverigs Udførsel til Danmark i Treaaret 1883—85 udgjorde 13 pCt. af hele Sverigs Udførsel til Udlandet i disse Aar, saa kan, svarende hertil, føjes den Oplysning, at i Følge det sidst udkomne Bind af Danmarks officielle Handelsstatistik[1]) udgjorde Værdien af den gennemsnitlig aarlige samlede Udførsel fra Danmark i Treaaret 1883—85 180,173,000 Kr., og deraf til Sverig 26,752,000 Kr. eller 14,8 pCt. Den Rolle Sverig spiller for Danmarks Eksport svarer altsaa i alt væsentligt til den Rolle, Danmark spiller for Sverigs Eksport. Ogsaa et saadant Moment er det af Interesse at mindes, hvor det gælder om at danne det Grundlag, paa hvilket man kan foretage en indgaaende Drøftelse af Spørgsmaalet om Handelsvenskab mellem Sverig og Danmark.

[1]) Statistisk Tabelværk, fjærde Række, Litra D. Nr. 9. b. København 1887.

Marcus Rubin.

Mand og Kvinde.

Et Bidrag til Kønnenes Psykologi,

med særligt Hensyn til den kvindelige Intelligens.

(Sluttet.)

VI. Det psykologiske Synspunkt.

Her er ikke som ved det fysiologiske Synspunkt Tale om nogen videnskabelig Induktion, men forskellige Tænkeres store Overensstemmelse i visse Opfattelser kan dog gaa for en empirisk Induktion, der vel ikke kan fjærne sig saa langt fra Sandheden. Det er hensigtsmæssigt først at tage de enkelte Grundvirksomhedsgrupper for sig og senere omhandle Betydningen af Ævnernes Vekselspil. Vi begynde først med det *intellektuelle Synspunkt.*

Med Hensyn til Erkendelsesgruppen udtaler Darwin[1]: »Det indrømmes almindeligt, at hos Kvinden er Anskuelsen (Induktionen), den hurtige Opfattelse og maaske ogsaa Efterlignelsesdriften stærkere end hos Manden«. Men »Hovedforskellen paa de to Køns intellektuelle Ævner viser sig derved, at Manden naar højere, i hvad han saa tager sig for — hvad enten der saa fordres Dybsindighed, Forstand eller Indbildningskraft, eller blot Brug af Sanser og Hænder. Dersom man lavede to Lister over de mest fremragende Mænd og Kvinder i Poesi, Maleri, Billedhuggerkunst og Musik — heri indbefattet baade Komposition og Udøvelse —, Historie, Videnskab og Filosofi, med et halvt Dusin Navne under hver Overskrift, vilde den ene af de to Lister ikke kunne taale

---

[1]) Menneskets Afstamning S. 322.

nogen Sammenligning med den anden. Vi kunne derfor i Følge Loven om Afvigelse fra det gennemsnitlige, der er saa godt belyst af Hr. Galton i hans Værk »On Hereditary Genius« slutte, at dersom Mænd ere afgjort fremragende frem for Kvinder i mange Ting, saa maa Gennemsnittet af Mandens Sjæleævner være større end Kvindens«. Jeg har alt fremhævet de Grunde, hvorfor man ikke paa Forhaand maa slutte for meget af Historiens Vidnesbyrd, og naar Lecky ogsaa bebrejder dem deres Underlegenhed i Musik og Maleri, »for hvilke Kunsters Udøvelse deres Levnetsvilkaar ere særdeles gunstige«, saa kan vel ogsaa her nogle af hine Grunde have haft deres Virkning. I Maleriet synes hun jo for øvrigt at komme godt med, og hvad Musiken angaar, saa kunne jo Grundene ligge fysiologisk i hendes Nervesystems Sarthed, eller intellektuelt i hendes Uskolethed i Matematik (Generalbassens Teori er jo rén Matematik) eller i hendes mindre Ævne til Objektivitet[1]), eller atter fysiologisk i hendes Stemmebaands Inferioritet, hvad der ikke er urimeligt, naar det almindelig indrømmes, at Menneskets Sang er Grundlaget og Oprindelsen til Instrumentalmusiken.[2])

Men i det hele forekommer det mig, at hvad her er fremhævet om hendes intellektuelle Ævne, hænger sammen med den Afsmag for eller Mangel paa *Analyse* og *Abstraktionsævne*, som alle ere enige om. Man enes derimod om at tillægge hende Overlegenhed i Forestillingsintelligens, i Forestillingsløbets Hurtighed, Liv og anskuelige Farve (hvad der blandt andet ogsaa gør hende til en saa fortrinlig Brevskriver). Min temmelig store Erfaring med Hensyn til voksne Kvinders Stile, i Sammenligning med voksne Mænds paa et lignende Dannelsestrin, stadfæster dette. Og med Hensyn til Pigebørn og Drengebørn har Professor Lyng i Kristiania i en vis Forstand eksperimentalt godtgjort det samme. Prøven bestod i, at han for en Klasse af Drenge og en Klasse af Piger fortalte den samme Begivenhed og nu lod dem genfortælle den, og det viste sig da, at det altid var den anskue-

---

[1]) I Hanslicks fortrinlige Bog: Om det skønne i Musiken, finder jeg denne Grund angivet. Komponistens Virksomhed er en plastisk, der ikke mindre end de bildende Kunster, om end paa en anden Maade, fordrer en Opgivelse af sin Subjektivitet, og Kvindens større Følelsesnatur hindrer hende heri.

[2]) Darwin ib. S. 327 ff.

lige Side, det konkrete, Billede og Situation, der særlig havde tiltrukket sig Pigebørnenes Opmærksomhed. Dog gør man her visse Begrænsninger. Naar man saaledes siger: Manden er Kvinden overlegen i Forstand, hun ham i Fantasi, saa tilføjer man, at det synes, at Fantasien har en forskellig Opgave hos Kønnene, at den hos Kvinden mere taler til Følelsen (hvad der ogsaa maa være en Følge af, at hendes Forestilling er mere anskuelig, ledsaget af stærke og livlige Billeder, og jo mere konkretanskuelig Fantasien er, desto mere vækker den Følelse), hos Manden mere til Tanken: de store videnskabelige, dybsindige Hypoteser ere mere Mandens Sag, og han synes i det hele mere skikket til at virkeliggøre Idealet i Videnskaben og Kunsten, hun i Livet. End videre gør man den Begrænsning, at hendes Fantasi, mere spillende og billedrig, dog er mere reproduktiv end produktiv, hvad der for øvrigt blandt andre Fordele i Forbindelse med hendes større Efterlignelsesdrift har den, at hun lettere lærer at tale et fremmed Sprog end Manden. (Schopenhauer vilde udtrykke sig saaledes, at hun var en fortræffelig Abekat og Vindbeutel). At hendes Hukommelse ikke skulde være lige saa god som Mandens, tror jeg ikke, men Manden har en stor Fordel i sin mere logiske Hukommelse (Systematik; Inddeling). Som Helhed kunne vi sætte hendes Forestillingsintelligens som lig med eller lidt større end Mandens. Det er nu ubetinget en Fordel at have et livligt og hurtigt Forestillingsløb; der tilføres Tanken mere Stof, og det er jo ikke blot et dødt Materiale, der skal formes af Tanken, men ogsaa et Stof, i hvilket der selv er Tankeglimt, uventede og frugtbare Forbindelser, som Tanken til sin Overraskelse opdager. Lighedsassociationen er jo selv ubevidst Tænkning, og Berøringsassociationen bringer mig jo ikke blot tilfældige men ogsaa værdifulde Forbindelser. Og at Kvinden har denne Fordel tilfælles med Børn og Ungdommen, gør jo ikke dens Værdi ringere. Manden derimod taber den en Del med Aarene, ikke blot fordi han vænnes til at tænke abstrakt (i Ordsymbolerne) men fordi han vænner sig til stadig at standse Forestillingsløbet og ordne sit Stof. Han klassificerer det mere og har det nu i en Mængde Rubriker, Skuffer; den naturlige Forestillingsrigdom og Livlighed er gaaet tabt: Løbet er langsommere og blegt, men med større Betingelser for Kraft, Styrke og Logik.

Man er enig om, at tillægge Kvinden Overvægt med Hensyn til Blik for det konkrete, særlig i personlig-praktisk Dømmekraft. »Kvinderne, siger Lecky, sysselsætte sig mere med de enkelte Fakta end med almene Principer; de dømme snarere intuitivt og med instinktmæssig Følelse end logisk efter moden Overvejelse og paa Grund af Fornuftgrunde og ordnet Erfaring. Alligevel ere de Manden overlegne i Tankens (ɔ: Forestillingens) Hurtighed og Finhed, i Takt og i Ævner til hurtig og rigtig at opfatte Følelsens fineste Bevægelse, hvorfor de ogsaa indtage en fremragende Plads som Selskabscentra, Korrespondenter, Aktricer og Romanforfattere«. Her mødes ogsaa saa store Antagonister som Schopenhauer og Mill. Schopenhauer fremhæver hendes Begavelse for det konkrete, det nærmest liggende og nødvendige, hvorfor hun i kritiske Øjeblikke overgaar den viseste Mand i Skarpsindighed. Hun sér fortræffeligt, hvad der skal gøres, hun aner Sagsammenhængen, hendes Raad er sjældent urigtig. Derfor ser Mill hende som mere praktisk: »Hun er decideret mere praktisk, har en særlig Ævne til intuitiv Opfattelse, det hurtige og rigtige Indblik i den foreliggende Sag, en Ævne, der ikke har noget med den videnskabelige Generalisationsævne at gøre, men som gør hende særlig skikket til at samle saadanne almindelige Sandheder, der ligge indenfor hendes personlige Iagttagelses Rækkeævne«[1]). »Nu er denne Finfølelse for hvad der er nærværende imidlertid en Hovedegenskab, paa hvilken Begavelsen for det praktiske Liv i Modsætning til det teoretiske beror; hun har ikke Blik for det abstrakte, men for »Gruppen« og for Indflydelsen paa det personlige: her er hendes Fatteævne overordentlig hurtig, og for den, der har at gøre med det flygtige og forgængelige, er Tankens Hurtighed en lige saa vigtig Egenskab som selve Tankedygtigheden«. Da nu Videnskaben i Virkeligheden godt kan besørges af nogle faa i Samfundet, saa stilles Kvinden i Virkeligheden meget højt ved denne Erklæring, underskreven af Schopenhauer, Mill, Lecky, Darwin, Huxley og andre, og utvivlsom sand.

Det forekommer mig imidlertid ikke, i et hvert Fald saa længe vi ikke har undersøgt Følelseslivet og Ævnernes Vekselspil, at det er muligt at se, om det negative i denne Erklæring, hendes mindre Ævne til Abstraktion, Analyse og logisk videnskabelig Tænkning, ogsaa indeholder fuld Sandhed. Man maa vel

---

[1]) Mill: Kvindernes Underkuelse. S. 105 ff.

erindre, at Abstraktionsævne, Analyse og logisk Tænkning aldrig udvikles undtagen gennem en stræng Skole. For at drive det til noget, kræves her en tidlig og grundig Skole i videnskabelig Tænkning ved Bearbejdelse af Tankestof, Matematik, Grammatik, stræng Naturvidenskab, Logik o. s. v. understøttet af en stadig Øvelse i at betragte alt fra et principielt og almént Synspunkt, en Øvelse, som selv ikke videnskabelig skolede Mænd dog faa ved Deltagelse i det borgerlige og politiske Livs Debatter. De kvindelige Skoler have ikke tidligere været indrettede paa, at en saadan Øvelse blev hende til Del. Faar hun saa senere, i Følge særlig medfødte Anlæg, Lyst til en saadan Tænkning, saa begynder hun uden en saadan Øvelse adskillige Mile bag ved den Mand, hun vil løbe omkaps med. Hun er stillet som Antodidakterne, disse Videnskabsdyrkernes »selvmade« Mænd, der i en fremrykket Alder blive Videnskabsdyrkere og nu ville tilkæmpe sig en Plads ved at springe to Ting over, Videnskabens Historie og den videnskabelige Indøvelse og Metode: de komme ofte med betydelige Ævner, udrette intet og forbitres dybt. Med dem maa disse Kvinder sammenlignes, og det viser sig da, at deres Tænkemaade gærne er den samme som Antodidaktens: et Væld af Hypoteser, der tages for Dogmer, Sans for det aandrige og Forestillingsspillets Fyrværkeri, almene Slutninger ud fra partikulære Præmisser, af og til Slutninger fra Præmisser uden Mellembegreb, og en vis Afsky for Videnskabens bedste Støtte: den simple enfoldige Analyse. Men dette er en nødvendig Følge af Mangel paa Skole.

Det er da intet Under, at kvindelige Forfattere, hvor de fremtræde udenfor deres Styrkes naturlige Omraade (f. Eks. Romanen), paa Abstraktionens og Analysens Arbejdsfelt ikke gøre noget betydeligt Indtryk: tynde Tanker i en arrogant Form. Og dette med psykologisk Nødvendighed. Ti store og betydelige Tanker ere altid fortættede Tanker, i hvilke en Verden af nøjagtige og metodisk naaede Erkendelser er udtrykt i en ganske simpel Sætning, og først en Erkendelse, der er uhyre skolet og omspænder en hel Verden af Erfaringer, naar saadanne Tanker, og de komme da ikke arrogante, men alvorlige, rolige og bydende som Sandheden. Naar nu en Kvinde tænker, abstraherer, generaliserer, inducerer og det lykkes hende at finde en Tanke, der som en almén Tanke kaster Lys over en hel Række af Tanker, hun gærende har haft, saa er den naturlige Erkendelses Glæde det

første Resultat og det næste et Selvbedrag: hun forveksler den Værdi, Tanken har for hende, med den, den har for Verden. Hendes Følelse bidrager til yderligere at holde hende i Bedraget. Hun er ene og fremragende i sit Køn, stolt af sin Opdagelse og hun fremstiller den med Begejstringens og Selvfølelsens Varme. »Ganske net«, »hübsch« lyder det fra de galante Mænd, og hun harmes over saa megen Uretfærdighed: en saadan Tanke kunnet! Hun glemmer, at det ikke kommer an paa, hvad Tanken forklarer hende, men hvad den forklarer Verden, om den er ny — om den er sand. Hun beklager sig over Mændene, men forstaar ikke, hvad det er at være Videnskabsmand. Selv stor i Lidelsens Resignation, lige overfor det personlige, konkrete forstaar hun ikke den særegne Art af Resignation (overfor det abstrakte), der her skal til, at det her gælder om at forglemme sig for Sandheden, at opgive al personlig Selvinteresse for Tankens Nødvendighed, at arbejde et Liv i utrættelig og metodisk Flid for at finde et Sandkorn af Sandheden, og at forkaste alt, syntes det end nok saa stort og herligt, der staar i Strid med en eneste Kendsgerning. Men disse Mangler kan forklares ved Mangel paa stræng Skole, og det er først de Kvinder, der have taget Artium og studeret ved et Universitet, der have Betingelserne her. Saa længe vi ikke have betragtet de øvrige Sider af Sjælelivet, navnlig den emotionelle Side, kan vi ikke sige andet end at det er sandsynligt, at Kvinden er Manden underlegen i Abstraktion, Analyse og logisk Tænkning, men egentlig bevist er det ikke.

Det emotionelle Synspunkt. At Følelseslivet er mere udpræget hos Kvinden, er en almindelig Antagelse, som man ogsaa har givet det Udtryk, at Kvinden foretrækker Sindsbevægelser for Fornuften. Men saa længe vi ikke have antagelige Grunde for denne Antagelse, maa vi indrømme, at det kan have sin simple Grund i hendes Mangel paa Skole i abstrakt Tænkning, altsaa skyldes Opdragelse og Livsforhold. Man er enig om at tillægge hende Overlegenhed med Hensyn til Sindets Rénhed, Taalmodighed, selvfornægtende Kærlighed, religiøst Anlæg og Følelsens Takt og Finhed. Man tillægger hende moralsk Overlegenhed, men særlig med den Ændring, at Manden har mere Begreb om Pligten (det almene), medens Kvindens sædelige Væsen mere har Dyden til Form, (mere Harmoni, mere Forbindelse af Etik og Æstetik). Noget af dette har ikke saa stort at betyde. Sindets Rénhed er naturlig betinget ved større Skamfølelse, der

hele Naturlivet igennem særlig findes hos Hunnerne, men kan ogsaa til Dels være et Resultat af en ofte skæbnesvanger Uvidenhed, dels af, at hendes Liv i det hele forløber mere harmonisk, mindre udsat for Oprivelse og Fristelse. Noget lignende gælder hendes Overlegenhed i Dyd; hun kommer i Almindelighed ikke saa meget ind i Livets store Kriser, er mere harmonisk, mere hel, det sanselige og det aandelige i den menneskelige Natur er hos hende mere i uudfoldet Enhed, medens det lettere adskilles hos Manden, hun er nærmere ved Schillers: die schöne Seele. Der er imidlertid en uomtvistelig og positiv Kærne i disse hendes Fortrin: hendes Overvægt med Hensyn til Ømhed og Sympati; hun har mere Hjærte, og denne Overvægt er psykologisk og evolutionitisk begrundet. Hun er efter Darwin forskellig fra Manden ved hendes Følelses Finhed og mindre Egoisme. Hun er i Analogi med, hvad der finder Sted i Dyrelivet (Tyren har et andet Sindelag end Koen, Hingsten et andet end Hoppen o. s. v.) blidere og mindre selvisk, og dette holder ogsaa Stik hos vilde Folk. »Kvinden viser paa Grund af sit Moderinstinkt i høj Grad disse Egenskaber overfor sine Børn; det er derfor rimeligt, at hun ogsaa udstrækker dem til sine Medskabninger. Manden er andre Mænds Rival; han glæder sig ved Væddekamp, og dette fører til Ærgærrighed, som altfor ofte gaar over til Selviskhed«[1]). Erindre vi nu, hvorledes Kvinden fysiologisk af Naturen er anlagt paa Udviklingen af Moderfølelse, at de Stammer, der have de omhyggeligste Mødre derved have en særlig Fordel med Hensyn til at sejre i den politiske Kamp, og, som Darwin ogsaa antyder, Sympatifølelsen let breder sig, saa forstaa vi, at dette værdifulde Fond af Ømhed og Sympati dels er en naturlig Medgift, dels et Udvælgelsesresultat under Slægtens Gang, og den samme store Skole, som Drengene faa i logisk Tænkning og senere som Mænd ved at deltage i det offentlige Liv og betragte alt fra et alment Synspunkt, faar hun som Moder og Datter af en Moder i Kærlighed, Taalmodighed, Lidelsens negative Energi, og som det logiske er Manden en Fornødenhed, saaledes er Sympatiens og Hjærtets Bevægelse hende en Fornødenhed: noget at elske og opofre sig for er den samme Trang for hende. Hendes Ømhed og Sympati (især Medlidenhed) gør hende til en fortrinlig Plejerinde af de syge og lidende (Diakonissevæsen, Sygeplejersker), til en uskattérlig

[1]) Darwin: ib. S. 321.

Medvider i Sorgen, til de ulykkeliges og fortvivledes trøsterige og hengivne Ledsager. Hun trænger til noget at elske, og hun skyr ikke Lidelser (ti Lidelsen giver dybere Sindsbevægelse end Glæden) Skøndt Kvinden selvfølgelig som andre Mennesker søger Lykken, medfører hendes Ømhed og Sympati, at hun ogsaa kan finde Lykke, hvor Sympati og Kærlighed nøder hende til at bære store Lidelser, og hun vil i det hele foretrække Opofrelsens og Sympatiens Lidelser for et Liv uden Indhold og Sindsbevægelser. Men da Lidelsen saaledes er en Følge af stærke Tilbøjeligheder i hendes Natur, ligger der noget af Lykke deri: Vemod, sød Melankoli (Lykken er i det hele en højst indviklet Sag), og en Slags Erstatning faar hun ved, at Sympatien ogsaa til Dels giver hende større Medglæde, og i hendes livligere Anskuelses- og Forestillingsliv, der er ledsaget af rigere Følelsestoner, hvad altid er en Lykke, og gør, at hun med større Umiddelbarhed og Naturlighed kan nyde Øjeblikkets Glæde, bedre momentsvis kan glemme, hvortil endnu maa føjes, at det smaa og hjælpeløse er hende en rig Kilde til Sympati, og at Børnenes herlige Verden ganske anderledes er til for hende end for Manden (hendes Liv som Moder, hendes Begavelse som Opdragerinde, Lærerinde o. s. v.).

Et kort Blik paa Sympatifølelsens Rige vil vise os, hvor uendelig meget dette Tyngdepunkt i Kvindens Følelsesliv betyder. Ved Sympati forstaar man den uvilkaarlige Efterdannelse af andres Sindstilstande og en saadan inderlig Tilegnelse af dem, at vi tilnærmelsesvis føle den samme Lyst og Ulyst som vor Næste. Den er betinget ved varm Følelse i det hele (Ømhed), ved Beslægtethed i Tænkemaade, analog Kulturgrad, Lighed i Livsoplevelser, en levende og bøjelig Fantasi, og dens største Hindringer ere stor Egoisme og Forskel i Temperament, der medfører, at de samme Forestillinger ikke vække de samme Følelser. Dens almindelige Former ere Medglæde, Lyst ved Forestillingen om andres Lyst, og Medlidenhed, Ulyst, Smerte ved Forestillingen om andres Ulyst og Smerte; og idet den fremtræder som f o r t r i n l i g Sympati i Forbindelse med Ømhed er den Kærlighed. (Da Mennesket ogsaa er et egoistisk Væsen, kan en negativ Række udvikle sig: Misundelse, Smerte ved andres Lykke, Skadefryd, Lyst ved andres Smerte og Ulykke, og ved særlig krænket Selvfølelse Had). Fra denne Stamme udvikler sig nu, ved Forbindelse med Slægtsdriften og Livets Forhold: Elskov, ægteskabelig Kærlighed, Moder- og Faderfølelse, Galanteri og Koketteri; ved Livet

i det borgerlige Samfund ad én Vej den Gruppe af svagere eller stærkere Følelsesformer, der knytte sig til Kendskab, Bekendtskab og Kammeratskab, selskabelig Omgang og Deltagelse og de to stærke Følelser Venskab og Søskendekærlighed; ad en anden Vej Gruppen Taknemlighed, (ved Glæde over modtagen Velvilje), Agtelse (lige over for nyttige, gavnlige, socialt gode, men ikke særlig store Egenskaber), Beundring, en Forbindelse af Forundring og Kærlighed, der forholder sig til lignende Egenskaber som Agtelse men i mægtig, stor, ophøjet Form, og Ærefrygt (ved en Forbindelse af Forundring, Frygt, Højagtelse og Kærlighed). Ved Samfundets økonomiske, sociale og politiske Organisation udvikles der Følelser som Stammefølelse, Standsfølelse, Følelse for By og Provinds, Fædrelandskærlighed, og endelig ved Bidrag fra alle disse Sympati- og Kærlighedsstrømme den højeste Følelse, Menneskehjærtet kan naa, den almindelige Menneskekærlighed. Ingen anden Følelse kan opvise en saa mægtig Udviklingsrække, og det forstaas af sig selv, at en saadan Følelse, støttet af særligt Anlæg i denne Retning, maa danne et mægtigt Tyngdepunkt i Sjælen.

Det hænger blandt andet ogsaa sammen med hendes større Sympati, at en anden stor Gruppe af Følelse spiller en stor Rolle hos Kvinden, de æstetiske Følelser. Selv om Manden maaske kan have større æstetisk Dømmekraft, saa har Kvinden dog særlig været Centrum i, hvad vi kunne kalde Slægtens æstetiske Opdragelse. Hendes harmoniske Natur, den større eller mere umiddelbare Enhed af Fornuft og Drift, hendes mindre udadvendte Liv, og hendes større Sympati med Livets Ytringer, der er Sjælen i Kunsten og Poesien, har givet hende mere Smag, naar vi ved Smag forstaa den umiddelbart æstetiske Vurdereævne, Ævnen til at føle Værdiernes Verden i Formernes Verden og Formernes Verden som Værdiernes Udtryk, Finfølelsen for de æstetiske Elementer og deres harmoniske Samvirken (den kræver to Ting: den naturlige Følelse og dens Uddannelse ved Erfaringen). Medens Mændene ogsaa i deres farveløse Dragt vise sig mere abstrakte, har Kvinden et langt finere Blik for Livets Æstetik, og da dette hører med til hendes Følelses Ejendommelighed, saa er det hendes Ret og Pligt at benytte, hvad der kan gøre hendes Væsens Fremtoning elskværdigere, finere, lysere, men nogle ere ganske vist altfor pligtivrige, og mange gøre det kun daarligt[1]).

---

[1]) Om Kvindens større naturlige Deltagelse, Godhjærtethed og Medlidenhed

Selve hendes herskende Temperament viser hen til denne æstetiske Finfølelse. Skøndt de fire Temperamenter naturligvis findes mere eller mindre udprægede hos Kvinder som hos Mænd, forhindrer dette ikke, at ét af Temperamenterne eller en vis Blanding kan være Grundtemperament for Kønnet som Køn (som for de forskellige Livsaldre, Folk, Sygdomme). Medens Mandens fysiologiske Bygning og sociale Forhold viser hen til Udvælgelse af det aktiv koleriske Temperament. viser Kvindens Bygning, Livsforhold og Sympatiens Overvægt hen til Udvælgelse af det emotionelle eller emotionelt-sangvinske Temperament. Men dette emotionelle eller som Lotze kalder det det sentimentale Temperament (ellers kaldt det melankolske, hvilket er vildledende) har det Fortrin at fordybe sig i Følelsen og »alle Iagttagelser og Forestillinger blive Udgangspunkt for en længe vedvarende Stemning, i hvilket Indtrykkets harmoniske eller disharmoniske Værd efternyes. Dette Temperament er den Basis, paa hvilken en stor Del af det ædleste Aandsliv beror. Da det særlig er anlagt for Opfattelsen af den Følelsesværdi, der ligger i formelle Forhold, elsker det en efterdrømmende Gentagelse af alt rytmisk, alt æstetisk«[1]). Dette Temperament er fortrinsvis kvindeligt.

Af denne Sympatiens Overvægt i det kvindelige Følelseslivs Bygning lader adskillige andre Ting sig ogsaa forklare: 1. hendes Overvægt i Dyd. Sympatien forholder sig til Pligten, som Anskuelsen til Tanken, og den umiddelbare Sædeligheds naturlige Grundbasis, Sympatien, er Natur i hende[2]). Man kan kort sige, at det sædelige Liv er bestemt ved fire Dimensioner, Sympati eller Hjærte, det almenes Omfang (Familje, Stat, Menneskeheden), Vurderingen af Lykkens forskellige Former (egoistiske eller sympatetiske, sanselige eller aandelige Glæder o. s. v.) og formel

---

og hendes stærkere Følelse for alt, hvad der er skønt, zierligt og smykket, se ogsaa Kants Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen. S. 29 og Anthropologi S. 232, hendes *Sittsamkeit, Beredsamkeit in Sprache und Minen*, hvorved hun ved selve Mandens Højmodighed blev hans Behersker og førte ham, om ikke til Moralitet selv, saa dog til dens Klædebon, *gesitteter Anstand.*

[1]) Lotze: Medicinische Psychologi. S. 565.

[2]) Kvindens Dyd er en skøn Dyd. Hun undgaar det onde, ikke fordi det er Uret, men fordi det er hæsligt, og dydige Handlinger betyde hos hende saadanne, der ere sædelig skønne. Kants Beobachtungen S. 32. Selv mange af hendes Svagheder ere skønne Fejl. ib. S. 33 ff.

Viljesenergi. I Hjærte- og Lykkevurdering har Kvinden et umiddelbart Fortrin for Manden, medens Manden i Almindelighed har større Syn for det almene, og mere formel Viljesenergi i positiv Retning, medens Kvinden har Lidelsens Energi. 2. Hendes overordentlige Energi i Lidelsen, ogsaa for andre. Man maa erindre, at Sympatien er en lige saa bred som uinteresseret Følelse. 3. Hendes større Anlæg i Retning af religiøs Følelse, ti Religionens inderste Kærne er Følelse af Afhængighed, Hengivenhed og Kærlighed. 4. Hendes større Harmoni, Ligevægt, Forbindelse af det aandelige og det sanselige, fordi denne hendes naturlige Sympati er et saa afgørende Midtpunkt i hendes Liv; hun er sjælden uden Midtpunkt, og er hun det, er hun farlig stillet. 5. Hendes Opfattelse af Eros som Livets største Følelse (denne Religion har alle Kvinder), hvad der har sin naturlige Grund i, at Kvinden fysiologisk er langt dybere anlagt paa Slægtsdriften end Manden, og Elskovs- og Moderfølelsen ved selve hendes fysiologiske Bygning er hendes stærkeste og bredeste Følelse. Af hendes bredere og intensivere erotiske Følelse i Forbindelse med hendes større Skamfølelse maa ogsaa den ejendommelige Ekkehard-Følelse forklares, den særegne Frygt, Angst og Knibskhed, der lader det lidende Hjærte i Kærlighedssager saa at sige kæle for Lidelsen og indeslutte sine herligste Følelser i sig, af Frygt, af Skam, af Inderlighed[1]). 6. Og fremfor alt maa det, naar en Følelse som Sympatien, der særlig er kaldt Hjærte, har en saadan Overvægt hos Kvinden, og naar hun i det hele er mindre selvisk og har mindre stærke Drifter, kunne fastslaas, at Hjærtesiden, Følelseslivet i det hele er mere fremtrædende hos Kvinden, og da Følelse er Følelsesbevægelse, vil hun i det hele have en egen Trang til Sindsbevægelse, og Følelser som Nyhed, Forandring, Forundring ville være særlig yndede af hende. (Nysgerrighed, Lyst til Forandring, Moden, Længsel efter det vidunderlige).

Hvis man nu ikke havde den besynderlige Idé, at Forstand var det højeste i Verden, og hvis man ikke i saa høj Grad i Konkurrencens Tid overvurderede »det at gøre sin Lykke« i Modsætning til den Livets store Kunst »at nyde sin Lykke«, vilde man indrømme, at Kvinden ved denne Grundegenskab at have

---

[1]) Smlgn. J. V. Scheffel: Ekkehard. Eine Geschichte aus dem zehnten Jahrh. 5te Aufl. 1874.

mere Sympati, stilledes tilvisse lige saa højt, som naar man tillægger Manden større Forstandskræfter; at der ved disse Egenskaber strømmer et saadant Fond af Inderlighed, af store uskatterlige Livsgoder ind i Livet, at det uden dette vilde være plat og øde, og det er forstaaeligt, at alle Kulturfolk ere gaaede frem til Familjelivet i Monogamiets Form som Grundbetingelse for Udnyttelse af dette Fond. Enhver vil ogsaa forstaa, hvorledes der heri ligger et Supplement til Mandens Karakter, der ikke kan skattes højt nok, og en saadan Grundbetingelse for ægte Dannelse, at den uden Kvinderne ikke vilde eksistere, for ikke at tale om den politiske Betydning, den Betydning for Samfundets Dannelse, der ligger i Moderkærligheden, og den sociale Betydning, som Kvinden har haft som den store Inspirator af Poesi og Kunst. Men ganske vist: skal der være Tale om Kamp mellem Kønnene, saa er sikkert nok Forstand i Forbindelse med en kraftig Egoisme stærkere Vaaben end Sympati og Taarer, men Kønnene ere nu en Gang ikke beregnede paa Kamp. Imidlertid erindre vi, at dette med Forstandsævnerne endnu ikke var afgjort. Vi maa først se paa Ævnernes Vekselspil.

Ævnernes Vekselspil. Vi have fundet det sandsynligt, at Kvinden særlig udmærker sig ved Forestillings-Intelligens, personlig-praktisk Dømmekraft og rigere Følelsesliv. Betydningen af Ævnernes Vekselspil vil allerede ses af de Spørgsmaal, der her kunne rejse sig. Er Kvindens rigere og mere anskueligekonkrete Forestillingsliv én af Grundene til, at hun har mere Følelse? Det er muligt, da Forestillingen vækker stærkere Følelsestoner i samme Grad, som den er livlig, anskuelig og konkret, medens de abstrakte Forestillinger og Forestillingsforhold altid ere ledsagede af blegere Følelsestoner. Eller bevarer Kvinden ogsaa et friskere Forestillingsliv, fordi hun mere er Følelsesmenneske? Eller finde begge Forhold Sted? Har hun mindre Forstandsintelligens paa Grund af Kvalitetsvalg og Opdragelse, eller har hun mindre Tilbøjelighed for logisk Intelligens, fordi hun har mere Følelse, altsaa paa Grund af den Modsætning mellem logisk Intelligens og Objektivitet paa den ene Side og Følelse og Subjektivitet paa den anden Side, som faktisk eksisterer? Jeg tror, at Løsningen vil findes i den sidste Retning.

Hvad vi have anført med Hensyn til Erkendelsesævnerne synes mindre at sige noget om Kvindens intellektuelle Ævner end om hendes Aands Retning. Man maa erindre, det er Selvet, der

erkender[1]) og Fordelingen, Vekselspillet af Ævnerne faar den største Betydning for Erkendelsen. Og er det nu saa, at den fysiologiske og sociologiske Udvikling har medført, at Følelseslivet er mere udviklet hos Kvinden, saa maa dette faa den største Indflydelse paa Tankelivet, særlig gennem den Retning, i hvilken Tanken kommer til at udfolde sin Energi. Man vil da forstaa hendes mindre Modtagelighed for det abstrakte og hendes Interesse for det konkrete, anskuelige og nærliggende, hendes Skarpsindighed og intuitive Tankehurtighed, hvor hendes Følelse gaar sammen med hendes Fantasi og Tanke. Værdien af videnskabelig Tænkning læres kun ved at tænke videnskabelig. Nu er Øvelse i almen Tænkning og Diskussion om almene Principer af den mest afgørende Indflydelse paa Tankeintelligensens Udvikling, men gaar Kvindens Intelligens efter hendes Aands Tilbøjelighed i det hele og store ikke i denne Retning, frembringes intet stort. Hvad en Kvinde da vanskelig naar til, fordi hun ikke kan vinde Følelsens Respekt derfor, er Respekt for Tanken, det almene, Loven. Hvor Følelsen er, der vil Interessen være, hvor Hjærtet er, der vil og hendes Liggendefæ være. Lad en Kvinde end have eminente Ævner i Retning af Matematik, har hun ingen Interesse derfor eller mindre, fordi andet lægger endnu større Beslag paa Interessen, bliver hun ingen stor Matematiker. Jeg har af Matematiklærere hørt, at Kvinder, der komme ind i Matematiken, og særlig Geometrien, vise gennemsnitlig lige saa megen Begavelse derfor som Mænd, og jeg vilde betragte det som heldigt, om navnlig Geometrien, der paa én Gang er saa abstrakt og saa anskuelig, og af den sidste Grund let faar Kvinderne i Tale, maatte blive et vigtigt kvindeligt Undervisningsfag (jeg tror, der kunde ventes meget deraf for Udvikling af den kvindelige Intelligens), men jeg venter kun yderst sjælden en stor kvindelig Matematiker. Interessen og Opmærksomheden er et Følelses- og Viljesfænomen, og den, der har den større Følelse, har den Energi og Udholdenhed, der skaber det store og Geniet, men denne Følelse faar Kvinden vanskelig for det abstrakte.

Jeg kan derfor væsenlig være enig med Herman Lotze: Jeg tror ikke, siger han, at Kønnenes intellektuelle Ævner adskille sig paa anden Maade end ved den Følelsesinteressernes Ejen-

---

[1]) Se min Bog: Erkendelsens Problem. 1875. S. XVIII fl.

dommelighed, der foretegner dem deres Retning. Der turde næppe gives noget, som en kvindelig Intelligens ikke kunde indse, men særdeles meget, for hvilket Kvinden aldrig lærer at interessere sig. Mandens Erkendelse og Vilje er rettet paa det almene, Kvindens paa Helheden, Gruppen, det særskilte og enkelte. Det er mandlig Filosofi at leddele de skønne enkelte Fænomener og udgrunde, af hvilke almindelige Betingelser de med Nødvendighed ere fremgaaede, det er kvindelig Metode at hade Analysen og nyde og beundre det tilblevne Hele i dets umiddelbare Værd og Skønhed. Mandlige Opfindelser ere alle Mekanismer, mandlig er den Glæde middelbart at frembringe Virkninger ved almindelige Kræfter efter almindelige Love. Kvindelig er den egne Haandpaalæggelse, Fordringen paa endnu fremdeles at medfornemme Følelsens virksomme Varme i dens umiddelbare Overgang i Produktet. En mandlig Tanke er den dybe Overbevisning, at alt det største og skønneste i Verden har sine mekaniske Betingelser og at ingen for tidlig moden, denne ubøjelige Virkeliggørelse foregreben Følelse har Bestaaen og Sikkerhed. Ud fra denne Sandhed gik enhver organisatorisk Ordning i Livet; denne hviler overalt paa Retfærdighedens Princip, paa den Tro, at først de almindelige, overalt gyldige Betingelser for Sandheden maa ske Fyldest, inden der kan være Tale om et Resultat, der i det enkelte Tilfælde er ønskeligt. Kvindens rigtige og til Livets Lykke ikke mindre nødvendige Tro er, at intet alment, ingen Form nogensinde har et selvstændigt ubetinget Værd, der kun tilkommer det levende, til hvis Begrundelse begge føre; — ud fra denne Tanke flød al Forsoning og Skønhed i Livet, ti den hviler overalt paa Billighedens Grundsætning, efter hvilken vi føle den Forpligtelse at mildne Retfærdighedens Haardhed ved fri Kærlighed og Godhed. Jeg turde endelig vove den Paastand, at Sandheden for det kvindelige Gemyt overhovedet har en anden Mening end for den mandlige Aand. For Kvinden er alt det sandt, der er retfærdiggjort ved den fornuftige Betydning, ved hvilken det føjer sig ind i den øvrige Verdens og dens Forholds Hele; det kommer mindre an paa, om det tillige er virkeligt. Kvinderne ere derfor tilbøjelige vel ikke til Løgnen, men til Skinnet, og de gaa ikke nærmere i Rette med, hvad der udfører den af Skinnet forlangte Tjæneste[1]),

[1]) H. Lotze: Mikrokosmos I. 383—84 og 387.

hvilket — ved Reaktion — ikke udelukker en ganske ejendommelig Sandhedsrigorisme hos enkelte Kvinder.

Manden ledes socialt af Statens, Lovens og Pligtens Aand og er nærmest Organet for den sociale Tanke, Kvinden nærmest af Familjens og Billighedens Aand og er naturlig skikket til at være Organ for den sociale Følelse (for Billighed, Kærlighed, kærlig-humanitær Gerning). I moralsk Henseende kommer hun derved i et mærkeligt dobbelt Forhold til Manden; hun vil baade kunne hæve og lamme ham. Faar hun Blik for det større almene vil hun kunne være en begejstret Forkæmperske for Ideen. Men da hun oftest bestemmes ved Familjeaanden, og denne Tilbøjelighed sjælden modvirkes ved Opdragelse, ved at hendes Forestilling om det almene udvikles, vil hun igen i stærk Familjeegoisme, der hos hende er Kærlighed, kunne hæmme ham, og ikke saa sjældent retfærdiggøre S. Kierkegaards Ord, at Kvindens Forhold til Ideen (især naar det ikke er Sympatiens eller æstetiske Ideer) er »Madammen«, »Mutter«. Det største i Verden har ofte haft sin bedste Støtte hos Kvinden, det mellemstore, den jævne Borgers herlige Pligt-Dyder, er ofte hæmmet af hende.

Som Tilbageblik kunne vi altsaa med Hensyn til den kvindelige Intelligens slutte: selv om Kvinden maaske har de samme logisk-intellektuelle Ævner, har hun efter sin Natur mindre Interesse for det logiske, og da videnskabelig Tænkning kræver stor Udholdenhed og Energi, og dette kun kan finde Sted, hvor Følelsen er, saa vil hun her i det hele næppe med Held kunne konkurrere med Manden. (Undtagelser ville naturligvis gives). Ogsaa Mandens større positive Energi kommer ham her til Gode. »Naar nu to Mænd, eller en Mand og en Kvinde, komme til at kappes, og de have enhver eneste aandelig Egenskab lige fuldt udviklede, kun at den ene har større Energi, Udholdenhed og Mod end den anden, saa vil denne ene i Almindelighed blive den mést fremragende, og i hvad det saa er, Kampen drejer sig om, vinde Sejr«[1]). Kvindens store negative Energi, Energi i Lidelsen er, hvor hendes Følelse er. Ogsaa Stuart Mill indrømmer, at de Ting, i hvilke Mænd mest overgaa Kvinder ere de, som udfordre den kraftigste Fastholden ved og Udhamren af en enkelt Idé,

[1]) Darwin. ib. S. 323.

medens Kvinderne gøre det bedst, som skal udføres hurtig«[1]). Men at sætte sit Liv ind paa en saadan Idé, hvis Betydning maaske først Fremtiden vil fatte, vil forekomme Kvinden overordentlig resultatløst[2]). Kvinden vil altsaa have mindre Blik for Nødvendighed, Almindelighed og Analyse: at opløse det konkrete i en Verden af Abstraktioner, der ere ledsagede af svagere Følelsestoner, ligger ikke ret for hende. Hun elsker de stærkere

---

[1]) Mill: Kvindens Underkuelse. S. 121.

[2]) Det har interesseret mig, at en aabenbart rigt begavet og tænksom Kvinde, Frøken Dr. Susanna Rubinstein i sin elegant skrevne Essay: Zur Psychologi der Geschlechter (i Psychologisch-æsthetische Essays. 2te Folge 1884) i det hele er naaet til den samme Anskuelse, som jeg første Gang for nogle Aar siden udviklede i Kvindelig Læseforening, medens hun ikke har søgt ind til den fysiologiske, emotionelle og sociologiske Begrundelse. Med Hensyn til Forholdet til Tanken fremhæver hun ogsaa Kvindens Afsmag for det almene og for Logik, der synes hende kold og kedelig: Kvinden foretager sig intet, naar Maalet for hendes Stræben ikke forud anskuelig fortætter sig, og Impulsen til hendes store Offerberedthed udgaar ikke fra Tankens overbevisende Magt, men fra en dunkel, varmt tvingende Følelsestrang, og er altid rettet paa Enkeltindividet (dette for stærkt sagt). Manden er en bedre Verdenskender og en mere erfaren Dommer over det menneskelige Samfunds Tilstande og Drivkræfter, Kvinden er en finere Menneskeiagttager. Med Hensyn til Kvindens Forhold til Sandheden udtaler hun sig paa en lignende Maade som Lotze, og til Lotzes Bemærkning om Mandens større Forhold til Retfærdigheden, mener jeg ogsaa at burde henføre Fr. Rubinsteins fine Bemærkning om, at Manden viser større Punktlighed („Kvinden forstaar bedre at holde Hus med Rummet end med Tiden“) og at Mændene gensidig holde og tro deres Ord bedre end Kvinderne indbyrdes. Mænd give deres Ord og Løfter kort og simpelt og ere rolige med Hensyn til deres Overholdelse. „Med Kvinder løber det næsten aldrig af uden at de gentagne Gange indskærpe deres Ord og Løfter, ved enhver Gentagelse føje et nyt Codicill til deres Bekræftelse og saa gaa de bort fra hinanden med en stille Tvivl.“ Jeg har hos Fr. Rubinstein savnet et Ord om det kvindelige Venskab, skøndt Schopenhauers Ord: „Mellem Mænd er der af Naturen kun Ligegyldighed, mellem Kvinder Fjendskab“. „Schon beim Begegnen auf der Strasse sehen sie einander an wie Guelfen und Ghibellinen“ ere udfordrende nok. Men jeg antager, at det bl. a. hænger sammen med den gensidige mindre Tillid, at Kvindernes Venskab indbyrdes vistnok ofte er af en temmelig skrøbelig Natur, kommer som et Lune og gaa som et Lune, og i Almindelighed ikke taaler Sammenligning med Mændenes.

Følelsesbølger, der ledsage den konkrete Forestilling: Lovmæssighed, Nødvendighed, gennemført abstrakt Konsekvens synes hende kold. Hendes Grunde ere ofte gode, men de ere Livsgrunde, Følelsesgrunde, der ikke videre analyseres. »Min Grund«, siger Lucetta i De to Herrer i Verona (Lembkes Oversættelse S. 191) »er kun den, som Kvinder gærne har: jeg finder det, fordi jeg finder det«. Den dybe Personen gennemtrængende Agtelse og Respekt, som Almindelighed og Nødvendighed i Afledelsen gærne afnøder Manden, og i hvilken han finder noget af den stoiske Hviles strænge Lykke, ligger hende fjærnere, og kun i den ophøjede mere personlige Form af urokkelig Karakterfasthed og Mod hos Manden kan hun nyde den og støtte sit Hoved til den som til et ubegribeligt mægtigt, stort. »Det smukke Køn«, siger Kant, »har lige saa vel Forstand som det mandlige, men det er skøn Forstand; vor skal være dyb Forstand.« »Den skønne Forstand vælger til Genstand alt, hvad der er nær beslægtet med de finere Følelser, og overlader abstrakte Spekulationer og Kundskaber til den flittige, grundige og dybe Forstand«. »Indholdet af den store Videnskab er for Kvinden snarere Mennesket og blandt Menneskene Manden. »Ihre Weltweisheit ist nicht Vernüftlen, sondern Empfinden«[1]).

Kvinden overgaar derimod i Almindelighed Manden i personlig-praktisk Dømmekraft og Forestillingsintelligens, i Forestillingens Liv, Hurtighed og Anskuelighed. I begge disse Former støttes hun af sit rigere Følelsesliv. Den livligere konkrete Forestilling trænger til Udladning, trænger til at udtale sig, lever et udadvendt Liv, medens den abstrakte vender sig indad. Derfor taler Kvinden gærne. »Ved du ikke, at jeg er en Kvinde«, siger Rosalinde i »Som man behager« (Lembkes Oversættelse S. 240) »naar jeg tænker, maa jeg tale«. »Manden«, siger Kant skæmtende, »elsker Husfreden«, »hun skyr ikke den huslige Krig, som hun fører med Tungen, og til hvilket Kald Naturen gav hende Snaksomhed og en affektfuld Veltalenhed, der afvæbner Manden«[2]). Og den samme Rosalinde siger: »I træffe hende aldrig uden Svar, med mindre i træffe hende uden Tunge«. (Lembke S. 269).

---

[1]) Kant: Beobachtungen über das Gefühl des Schønen und Erhabenen. Kirchmanns Udgave S. 30—31.

[2]) Kant: Anthropologi. Kirchmanns Udgave S. 229.

Hendes svage eller stærke Sider her ere altsaa en Følge af en Dyd ved hendes Forestillingsliv. Hun fortæller gærne, og hun fortæller godt; hun er mere oplagt og skikket til at fortælle for Børn end Manden, og det er forstaaeligt, at hun, hvor hendes instinktive Menneskevurdering kommer hende til Gode, som i Novellen og Romanen, har gjort betydelig Virkning. Ved høj Dannelse, udviklet Menneskekundskab, lang Livserfaring og sit æstetiske og sædelige Naturel, vil hun tillige have Chance for at staa højt i, hvad vi ovenfor have betegnet som Fornufts-intelligens.

Den psykologiske Redegørelse for Kvindens Ævner stemmer med, hvad hun foreløbig i sin Stræben efter nye Erhvervsgrene er slaaet særlig igennem med. Baade hendes Intelligenses Natur og hendes Følelsesretning maatte gøre hende særlig skikket som Lærerinde, og hun har her stillet en fortrinlig Kraft til Folke-skolens Raadighed; over hendes Ævne som Diakonisse og Syge-plejerske er Rosen almindelig, og ogsaa som Læge, hvor hun ligeledes har med det menneskelige og konkrete at gøre, vil hun kunne være Samfundet til Nytte. I det finere Kunsthaandværk vil hendes Smag og Fingerfærdighed komme hende til Gode, og i de forskellige Pengeinstituter og Handelserhverv vil hendes sædelige Dyder bane hende Vejen.

Vi ere imidlertid endnu ikke til Ende med vor Under-søgelse. Vor Udvikling og Deduktion er særlig støttet paa svage empiriske Induktioner, og lige overfor saadanne maa Videnskaben se sig om efter andre Veje til Verifikation. En saadan vil det sociologiske Synspunkt til Dels give os. Enhver moderne Tænker vil indrømme Livsforholdenes Indflydelse paa Karakterens Dannelse, Kampen for Tilværelsens, Tilpasningens og Nedarvningens Be-tydning, og fører vor Overvejelse os her til lignende Resultater som den fysiologiske og psykologiske Betragtning, vil Ræ-sonnementet aabenbart i høj Grad vinde i videnskabelig Sikker-hed. Der er desto større Grund til at se sig om efter en saadan Verifikation som Kvinden, uagtet Kvinderne ere mere éns, dog i det hele er vanskeligere at forstaa end Mænd. »I alle Maskiner«, siger Kant, »ved hvilke der skal udrettes lige saa meget med ringe Kraft som i andre med større, maa der være lagt Kunst. Man kan derfor paa Forhaand antage, at Naturens Omsorg har nedlagt mere Kunst i den kvindelige Dels Organisation end i den

mandlige, fordi den udstyrede Manden med større Kraft«.[1]) Og Kvinden er sikkert en overordentlig fint sammensat Maskine.

VII. Det sociologiske Synspunkt.

Iblandt de Magter, som have formet Samfundene og Menneskene, er Kampen for Tilværelsen og det deraf følgende Kvalitetsvalg og Nedarvningen nogle af de vigtigste. Kampen for Tilværelsen medfører, at den, der skal bestaa i Kampen, særlig maa udvikle og tilpasse de Ævner, der gør ham stærkest i Forholdenes Kamp. Den betyder Udvælgelsen af det forholdsvist stærkeste, dygtigste, mest til Forholdene tilpassede, og Nedarvningen overleverer Tilpasningens Resultater fra Slægt til Slægt. Denne Udvælgelse har selvfølgelig været forskellig for Kønnene, som Kampen har været forskellig efter Forholdenes Forskel.

Det sociologiske Synspunkt knytter sig til det fysiologiske. Hvorledes Forholdene med Hensyn til ægteskabelig Forbindelse har været i Horden er vanskelig at sige, da betydelige Forskere her staa imod hverandre. Maaske har Kvinden oprindelig tilhørt Horden; i ethvert Tilfælde har Forholdene været meget løse. Senere har hun tilhørt en enkelt Mand ofte sammen med andre Kvinder (Polygami) og endelig en enkelt Mand (Monogami)[2]). Men hun var altid Moder. Den instinktmæssige Følelse for Afkommet, en naturlig Følelsens Medgift, der hos hende er stærkere end hos Manden, er ved Udvælgelse bleven større og større. I Stammernes oprindelige Kamp maatte de Stammer, hvis Mødre havde mest Moderkærlighed og det hurtigste Blik for Børnenes Tarv, have den største Chance for at bestaa i Kampen, og denne Sympati har i det hele udvidet Sympatien.

Under Polygamiet, hvor hun fuldstændig var i sin raa og kraftige Mands Haand, og hvor hun kun kunde vente ikke blot sit Livs Behagelighed men selv sit Liv af hans Naade, har det været hendes Livs Hovedinteresse at vinde denne Naade og om mulig blive foretrukken Hustru. Følelse i Retning af den ømme

---

[1]) Kant: Anthropologie S. 228.

[2]) Se min Sociologi, Kapitlet om Familjeforholdenes Udvikling S. 276 ff. Jeg kan ogsaa henvise til en kyndig Anmældelse af Dr. G. Brandes's Forord til den nye Udgave af Mills Bog af Dr. Starche i *Kvinden og Samfundet* Nr. 5. 1886.

og lydige Hengivenhed sammen med det hurtige Blik for Mandens Sindsbeskaffenhed, hans Følelser og vekslende Luner og hvorledes han skulde tages, har det været hende en nødvendig Opgave at udvikle. Ømhed og lydig Hengivenhed, Hengivelse i den umiddelbare Sympati, det hurtige Blik for det personlige og nærliggende og om nødvendig List, ere naturlige Følger af Livsforholdenes Indflydelse paa Karakteren.

Under Monogamiet har det været hendes Livs Interesse at gøre Hjemmet hyggeligt ved moderlig og hustruelig Omsorg, Hengivenhed og Ømhed, ved Udvikling af de æstetiske og sympatetiske Følelser. For saa vidt hun har haft noget Valg, har hun i forholdsvis vilde Tider maattet foretrække de Mænd, der bedst kunde forsvare og ernære hende og Børnene, de modigste, stridbareste eller klogeste og i det hele de Mænd, der mest satte Pris paa de særlig kvindelige Dyder. Kvinden, siger Mill, har: 1 formildet Sæderne og 2, ansporet de Egenskaber hos Manden, det var hende nødvendigt at finde hos sin Beskytter: Mod og krigerisk Dygtighed[1]). Alt er gaaet i Retning af de ego-altruistiske og sympatetiske Følelsers Udvikling, og i Retning af den hurtige Fatteævne for Øjeblikkets Krav, det fine Blik for Karakteren og for Følelsernes Vekslen hos Omgivelserne. Hvad hun skulde sætte igennem, maatte hun, temmelig retsløs som hun var, sætte igennem ved sine Dyder eller ved List. Hun har ofte maattet sætte List mod Vold og har derved fra Slægt til Slægt udviklet et vist Anlæg til Dobbelthed og Forstillelse og sluttelig opnaaet Mesterskab deri. Mandevid er vel behende, men Kvindelist er uden Ende. Denne List er da at betragte som et Træk i hendes Natur, der udøves instinktmæssig og uskyldig, uden at hun er sig det bevidst som List. Og dermed og med hendes Sympati hænger det sammen, som Kant fint udtrykker det, at hun i Ægteskabet let opnaar at herske, medens Manden skal regere. »Kvinden skal herske, og Manden regere. Ti Tilbøjeligheden (Kærligheden) hersker, Forstanden regerer.«[2])

Nedarvningens Love medføre nu, at disse Udvælgelsesresultater, hvorved Tilpasningen til Livets Forhold er naaet, overleveres fra Slægt til Slægt og ophobes mere og mere ved vedblivende Tilpasning og Overførelse. Vaner, udviklede Kræfter og

---

[1]) Mill. S. 155.

[2]) Anthropologi. S. 236.

Tilbøjeligheder organiseres i Individet, ɔ: danne sig en tilsvarende Nervestruktur, og denne nedarves lige saa let som et normalt Anlæg, og desto stærkere, jo hyppigere Modifikationerne har været, jo ældre Vanerne ere, (ɔ: jo mere de støttes gennem ydre Nedarving, ved fortsatte Livsforhold og Opdragelse) og jo mindre de af det ene Køn modarbejdes hos det andet. Hvad der har kostet Moderen Kamp og Taarer bliver lettere for Datteren. Det i Livets Kamp og Forhold opnaaede bliver senere Natur, medfødt Natur hos hende. Hvad der er tilblevet i Slægten bliver medfødt i Individet.

Vi staa imidlertid her ved et vanskeligt Spørgsmaal. Vi skulle ikke opholde os ved det mulige Spørgsmaal om ét af Kønnenes Overvægt i Nedarvingen, hel eller delvis: Spermatister lægge Overvægten paa Faderen, Ovister paa Moderen; andre mene, at Kvinden særlig nedarver sit Muskelsystem, Manden sit Nervesystem. Schopenhauer mener, at Barnet arver Intelligensen fra Moderen, Viljen fra Faderen; men alt dette er temmelig grundløse Gisninger. Vigtig er imidlertid her Spørgsmaalet om *Nedarvingens Kønsbegrænsning.* »Medens nogle Modifikationer nedarves ligelig til begge Køn, forplantes andre kun (skal være nærmest) fra Fader til Søn, og fra Moder til Datter. Denne Kønsbundethed af visse Modifikationer muliggør Befæstelsen af de sekundære Kønskarakterer, ɔ: saadanne legemlige og sjælelige Egenskaber, der ere ejendommelige for det ene Køn uden at staa i Forbindelse med Reproduktionsorganerne, f. Eks. Hannernes Farve og Stemme, deres Styrke og Stridbarhed, deres spesielle Vaaben og Griberedskaber o. s. v. og Hunnernes moderlige Instinkter.«[1]).

Det er almindelig anerkendt, at den almindelige Lov, der kan rumme alle Kendsgerninger, er Faderens og Moderens ligelige og universelle Virkning. Men da den fuldstændige Blanding, et nyt kemisk Produkt, vilde forudsætte den fuldstændige lige Kraft paa alle fysiske og psykiske Omraader hos begge Køn, finder den sjælden Sted; ved Siden af Blanding finder Udvælgelse af et af Kønnenes Egenskaber Sted, og den almindelige Lov maa suppleres med en anden: visse Modifikationers Tilbøjelighed til Kønsbundethed. Skøndt Sagen er dunkel, mener Darwin dog at kunne hævde som Hovedregel: 1) at Varieringer, som først fremkomme hos et

[1]) Se Gjellerup: Arvelighed og Moral 1881. S. 63—64 og Kilden: hele Darwin: Menneskets Afstamning.

af Kønnene paa et senere Stadium af Individets Liv, have Tendens til kun at fremkomme hos dette Køn, medens 2) Varieringer, der fremkomme paa et tidligt Stadium, have Tendens til at udvikles hos begge Køn, af hvilke Regler den første synes at være af almindeligere Gyldighed. Det er sandsynligt, at den første Regel staar i Forbindelse med Loven for Nedarvelse af de tilsvarende Perioder, den stærke Tendens, som navnlig Sindssygdomme vise, hos den nedarvede Modifikation til at udvikle sig i samme Alder, i hvilken den fra først af erhvervedes (eller lidt tidligere)[1]). Men samtidig maa det erindres, at Loven kun udtrykker en Tendens, at den maaske fungerer under en vis Brydning med Hovedloven, Faderens og Moderens ligelige Virkning, at Menneskets sekundære Karaktermærker alle ere i høj Grad variable[2]) at latente sekundære Kønskarakterer altid findes hos det modsatte Køn og altsaa ogsaa af og til kunne slaa ud i lys Lue, og at det beror paa ydre og kombinerede Betingelser, om det overleverede kommer til Udvikling.

Brydninger mellem de to Love komme ogsaa til Syne hos Darwin. Skarp Iagttagelse, Forstand, Opfindsomhed og (produktiv) Indbildningskraft »ville i Livet stadig være blevne prøvede og udvalgte hos voksne Mænd; de ville fremdeles være blevne styrkede ved Brugen i denne Livsperiode og følgelig have Tendens til at nedarves til det mandlige Køn i samme Alder«[3]). »Saaledes er Manden endelig bleven Kvinden overlegen« (der maa tilføjes i disse intellektuelle Egenskaber. Kvalitetsvalget og Nedarvingen har følgelig ogsaa gjort Kvinden overlegen i andre intellektuelle Egenskaber og i Sympati. Det er ogsaa bekendt nok, at den særegne kvindelige Inderlighed og Sympati særlig kommer frem hos den voksne Kvinde, fordi den er erhvervet af Moderen

---

[1]) Gjellerup ib. S. 63 og S. 155.

[2]) Darwin. ib. S. 315—316.

[3]) Det maa her mærkes som overordentligt interessant, at af den Mængde Videnskabsmænd, som Galton har henvendt sig til med sit Spørgsmaal om, hvem de særlig mente at skylde deres Ævner, Faderen eller Moderen, har over det tredobbelte Antal opgivet, at de havde deres Anlæg o. s. v. fra deres Fader, sammenlignet med dem, der mente at skylde Moderens Indflydelse deres videnskabelige Sans. Ganske anderledes forholder det sig med Forfattere, Musikere, Statsmænd og navnlig Gejstlige: paa dem har Moderens Indflydelse været tredobbelt stærk.

i denne Alder. Drengebørn og Pigebørn ere mere ens; lære derfor heller ikke saa meget af hverandre.) »Det er i Sandhed heldigt, tilføjer Darwin, at Loven om ligelig Nedarving af Karakterer til begge Køn har været saa almindelig hele Pattedyrklassen igennem; ellers er det rimeligt, at Manden vilde være bleven Kvinden lige saa overlegen i Begavelse (ɔ: Forstandsbegavelse) som Paafuglehanen er Paafuglehønen overlegen i Farvepragt«[1]. Den almindelige Lov har altsaa noget modvirket den særliges Virkning, og Nedarvingen i det hele ogsaa hjulpet Kvinden med Hensyn til Forstandsintelligens, om end ikke saa meget som Manden. Hvis Mænd fødtes af Mænd og Kvinder af Kvinder vilde Kløften blive uhyre.

Der aabner sig her en Udsigt til nogen Forandring i Kønnenes Karakter ved forandrede Livsforhold. Hvis Kvinderne f. Eks. i en senere Alder i udstrakt Maal fik en betydelig intellektuel Udvikling, og disse Kvinder bleve gifte, saa vilde der ogsaa være en Tendens til, at de saaledes i en senere Alder erhvervede Ævner særlig nedarvedes paa det kvindelige Afkom. Men vil man ikke for meget sé bort fra Følelseslivets Betydning for Erkendelsens Retning, som jeg har udviklet den, og ikke ydermere med Strindberg antage, at disse Kvinder tillige særlig skulle lægge an paa at blive gifte med svage, dumme og lidet intellektuelt udviklede Mænd, (et Eksperiment, der dog maaske ikke var saa behageligt, farligt for Afkommet og som desuden, for at øve en kendelig Virkning, skulde være almindeligt) saa maa man dog ikke vente for meget af en saadan Omformning, der desuden vilde kræve Tid og vel ogsaa strande paa den Vanskelighed, at hvad man gør mod Naturen, gør man ikke godt.

Vi have atter godt af at høre den store og besindige Forskers Ord: »Man maa vel huske paa, at den Tendens, der er hos Karakterer, som ere erhvervede sent af et af Kønnene, til at blive nedarvede til det samme Køn i den samme Alder, og at den Tendens, der er hos Karakterer, der ere erhvervede tidligt, til at blive nedarvede hos begge Køn, ere Regler, der omendskøndt de ere almindelige, dog ikke altid holde Stik. Dersom de altid holdt Stik, kunde vi (men her gaar jeg egentlig udenfor mine Grænser) slutte os til, at de arvelige Virkninger af Drenges og Pigers Opdragelse vilde blive nedarvede ligelig til begge Køn, saa at den Ulighed, der nu er mellem Kønnenes Aandsævner ikke kunde

---

[1]) Darwin. ib. S. 324.

udslettes ved en lignende tidlig Opdragelse«, (de ved ensartet Opdragelse i tidlig Alder vundne Kvaliteter vilde nedarves paa begge Køn, men den oprindelige Forskel dog blive staaende); ikke heller kan den være foraarsaget ved, at de tidlig ere blevne opdragne forskellig« (ti begge Arter af Kvaliteter vilde jo blive nedarvede paa begge Køn). »For at Kvinden skulde naa det samme Standpunkt som Manden, skulde hun, naar hun næsten var voksen, forøges i Energi og Udholdenhed og øve sin Forstand og Indbildningskraft saa stærkt som muligt, og da vilde hun rimeligvis nedarve disse Egenskaber til sine voksne Døtre. Den hele Mængde af Kvinder kunde imidlertid ikke løftes paa denne Maade, medmindre mange Generationer igennem de Kvinder, som udmærkede sig ved de ovenfor nævnte kraftige Dyder, bleve gifte og affødte et større Antal Efterkommere end andre Kvinder. Omendskøndt, saaledes som vi tidligere bemærkede angaaende Legemsstyrke, Mænd nu ikke kæmpe for at komme i Besiddelse af Kvinder og denne Udvælgelsesform saaledes er forsvunden, saa maa de dog i Almindelighed som voksne gaa en stærk Kamp igennem for at opholde sig selv og deres Familje, og dette vil søge at opretholde eller endog forøge deres Aandsævner og som en Følge heraf ogsaa den Ulighed, der er mellem Kønnene«.[1])

Naar det sociologiske Synspunkt saaledes har peget i samme Retning som det fysiologiske og psykologiske, saa er der derved givet en Verifikation af dette sidste; vi have opnaaet en genetisk Forklaring og vor Redegørelse for Kvindens intellektuelle, emotionelle og sædelige Ævner har vundet betydelig i Styrke. Vi have vundet en klarere Indsigt i, at Kønnene ere dybt forskellige, ved at se, hvori Forskellen ligger. Ganske vist kun i grove Træk; der kunde skrives en hel Bog f. Eks. om Kønnenes Forskel i Henseende til den erotiske Kærlighed og andre Bøger om andre Ting, men disse grove Træk ere dog vistnok Grundlaget. Vi have set, at Kvinden har vist sig ikke som mindre end Manden, men som en anden. Ethvert Spørgsmaal om, hvilket Køn der er det ypperste, maa afvises. De ere ikke anlagte paa en saadan af Krig dikteret Undersøgelse, de ere anlagte paa en dyb gensidig Integration i fysisk som i sjælelig Henseende, og paa fredelig Medsøgning paa Arbejdsmarkedet. Det er sandt, at alt det største i Videnskab, Opfindelse, Kunst og Statsliv skyldes Manden, men meget deraf,

[1]) Darwin ib. S. 324—325.

særlig i Poesi og Kunst er inspireret af Kvinden; og det største i Familjeliv og humane Dyder, der for Livets Lykke ikke har mindre Værd, skyldes Kvinden. Mændene have ført Krigene og slaaet hverandre ihjel af Hjærtens Lyst, men Kvinden har født og opdraget de Slægter, som Mændene have slaaet ihjel, og givet de levende mildere Sæder. Og hvad er i det hele størst: den abstrakte Tanke eller den konkrete Intelligens, den abstrakte Sandhed eller Visdommen, Trang til Logik eller Trang til at elske, det hensynsløse Mod eller den inderlige Følelse, Pligten eller Dyden, Retfærdigheden eller Billigheden, Syn for det almene eller den varme Følelse for det særlige, det ophøjede eller det skønne, det ènsidigt store eller Harmonien, Handlingens Energi eller Lidelsens Energi? Eller ere alle disse Egenskaber ikke herlige men énsidige menneskelige Egenskaber, der trænge til at fuldstændiggøres: Logiken ved Kærligheden, Retfærdigheden ved Billigheden o. s. v., er her ikke et Livets Arbejde for Kønnene til gensidig Forstaaelse og Indvirkning, et stort og farverigt Arbejde til Udvikling af sand menneskelig Dannelse og Personlighed.

VIII. Slutning. Kvindelig Opdragelse.

Hvor Tanken om en Rivalisering mellem Kønnene som et Slags Bakteriestof er kastet ud i Luften, ægges den kvindelige Mistænksomhed og den mandlige Bornerthed, og der maa siges et Par Ord til begge. Til den kvindelige Mistænksomhed bemærker jeg: Naar jeg har maattet nægte Sandsynligheden for, at Kvinden skulde kunne konkurrere med Manden i abstrakt, almén og analytisk Tænkning, saa frakendte jeg hende ikke Ævnerne i denne Retning, skøndt Nedarvingens Betydning for hendes Natur nu vejer meget, men jeg satte hendes Disposition i denne Retning som ringere. Dermed er aabenbart ikke ment, at der ikke skulde kunne gives Kvinder af denne Art, men kun dette, at Kvinden i det store og hele her ikke vil være Manden jævnbyrdig, og da Massevirkning mod Naturen, den være nu oprindelig eller tilblevet ved Kvalitetsvalg og Nedarving, aldrig lykkes i en Fart, saa er Sandsynligheden for en Forandring overordenlig ringe. Men samtidig har jeg søgt at vise, at hendes Følelsesretning og Trang til stærkere Følelsesbølger, til Sindsbevægelser, medens den svækker Dispositionen i en Retning, abstrakt Forstands-Intelligens, styrker hendes Intelligens i andre højst værdifulde Retninger, og hun kan

ikke fordre af Tilværelsens Ordning baade at faa i Pose og Sæk. Fik Kvinden Mandens Intelligens-Egenskaber ved Siden af sine egne Intelligens-Egenskaber, vilde hun være Manden i høj Grad overlegen: hun vilde paa én Gang baade blive en Kant og en Shakespeare, og hendes Billighedsfølelse vil modsætte sig saa store Pretensioner. Men skulde hun faa dem ved tilsvarende Tab af hendes egne, hvilket ganske vist ikke er rimeligt, da hendes fysiologiske Bygning som Moder dog ikke kan forandres, saa vilde det menneskelige Liv forandre sig saaledes, at det for min Fantasi viser sig som en Gru.

Til den mandlige Bornerthed bemærker jeg: af min Udvikling følger det ikke, at Kvinderne ikke skulde kunne blive lige saa ærlige og sindrige Advokater eller lige saa dygtige Læger som Gennemsnittet af Mændene, naar Spidserne trækkes fra; heller ikke, at Kvinderne ikke skulde kunne opdrages til et omtrent lige saa stort og maaske endog varmere Syn for det almene i Samfundslivet som Mænd; da det almene i Samfundet altid i høj Grad angaar menneskeligt Vel og Ve og saaledes er særlig egnet til at sætte Kvindens sympatetiske og sædelige Følelser i Bevægelse, naar de Forestillinger, der betinge Følelsen, ere vakte, er dette endogsaa lige saa sandsynlig som det, at hun skulde forfølge den matematiske Beregning af en Idé, der fører til Tyngdeloven eller Integralregningen, er usandsynlig. Endnu mindre har jeg sagt noget imod de Bestræbelser, der søge at sikre hende større Ret i Ægteskabet, eller de, der søge at sikre hende større Medvirkning f. Eks. i det kommunale Liv, i hvilket hun er lige saa interesseret som Manden, og jeg kan ikke se andet, end at en Kommunalbestyrelse, der ogsaa har Skolen under sit Omraade, kunde vinde en værdifuld Kraft i en udmærket Institutbestyrerinde, der med kvindelig Iver og Interesse og store Ævner har sat sit Liv ind paa Opdragelsens Gerning. Ogsaa maa det indrømmes, at man ud fra det Grundlag, hvorpaa Mandens politiske Stemmeret hviler, den formelle Menneskeret, ikke med Skygge af Ret kan udelukke Kvinden, men da jeg nægter Gyldigheden af dette Grundlag for Stemmeret, ere mine Anskuelser her i høj Grad afvigende fra de gængse, ogsaa fra de fremskredne Mænds og Kvinders. Endnu tilføjer jeg, at medens jeg har antydet de Veje, ad hvilke Kvinden særlig er slaaet an, følger naturligvis deraf ikke, at jo ogsaa en Mængde andre Virksomheder kunde aabne sig, i hvilke hun ogsaa vil vise sig

Manden jævnbyrdig, især saadanne, hvor hendes Underlegenhed i én Henseende opvejes ved hendes Overlegenhed i andre[1]).

Endnu mindre har jeg sagt noget om den kvindelige Opdragelses fremtidige Retning. Hidtil har Opdragelsen været i høj Grad konservativ overfor hendes Natur, mere tjænt til at bevare og fæstne de almindelige kvindelige Egenskaber end til at danne en nyttig Modvægt mod dem, ikke ved direkte Hæmmelse af de givne men ved Udvikling af de mere latente. Mills Klage er bekendt nok[2]) og Huxly siger et Sted: Kvinderne ere af Naturen svagere end Mændene, og gennem en forvænt Opdragelse forøger man end mere denne Svaghed; Kvinderne ere mere følsomme end Mændene, og alligevel overdrive vi denne Følsomhed; de ere uselvstændige, og vi foreholde dem, at Selvstændighed er Ukvindelighed«. Skoleundervisningen afbrydes for tidlig, og Familjeaandens Retning er ofte falsk. Mange Steder hyldes den Tro, at en vis let Kaliber i Pigebørnenes Opdragelse vil finde mest Anklang hos den vordende Ægtefælle, den gamle Tanke, at Kvinden helst maa være et Voks, som Manden kan danne efter sit Hoved, en Tanke, der strider med Tilværelsens Ordning, der har lagt an paa en egen Karakterudvikling for begge Køn, lagt an paa, at de skulde supplere hverandre og gensidig opdrages ved Vekselvirkning. Man opdrager snarere Kvinder til Elskerinder end til Hustruer og Mødre, og glemmer, at en moden Forstand, en fast, sig selv bevidst alvorlig Vilje ikke turde være uforenelig med en dygtig Hustrus Kald og langt mere egnet til, om fornødent, at søge selvstændigt Erhverv. Og skulde det besynderlige Forhold, at medens en Mand aldrig ønsker at være en Kvinde, hører man ikke saa sjældent Kvinder beklage at være Kvinder, være et Fingerpeg i Retning af, at visse Ævner ikke fik tilbørlig Udvikling; eller skulde det blot være et Udslag af hendes Lyst til Forandring, til det vidunderlige?

Netop min Tro paa, at det blivende i Kvindens Natur nok skal danne det store Tyngdepunkt, gør mig saa lidet bange for Omændring i hendes Opdragelse. Og min Interesse af Kønnenes gensidige Integration, der ogsaa er betinget ved, at hun forstaar sin

---

[1]) Jeg kan i det væsentlige slutte mig til Prof. Høffdings smukke og fordomsfri Udvikling af Kvindens Stilling og Vilkaar i hans Etik. 1887. S. 191 ff.

[2]) Kvindernes Underkuelse S. 25 ff.

Mands Gerning og deler hans Interesser, det nødvendige i, at hun ogsaa forberedes for en selvstændig Gerning, endelig min Overbevisning om, at det bløde, forfjamskede, ubestemte, hvor tiltalende det end kan være hos en Elskerinde, dog ikke giver den bedste Kvindenatur og ikke kan være Personlighedens Maal, gør mig en saadan Omændring ønskelig. At søge at udvikle de Ævner, hun har mindre end Manden, ved Matematik, særlig Geometri, der paa én Gang som al Matematik er saa yderlig lovstræng og dog saa anskuelig, ved stræng Naturvidenskab og ved en grundigere Historieundervisning til Udvikling af Sans for det almindelige sociale og politiske Liv vil vistnok være en Fremtidsopgave. Selve de Aandsfag, Skolen benytter, ere ofte i Pigeskolen forvandlede til »Damefag«. Hvad der vedrører det sociale Liv, Økonomi og Politik, det upersonlige, er ofte holdt udenfor hendes Bevidsthed som en Verden, der tilhører Manden, det Omraade, der netop mest har opdraget Manden til almén Tænkning. Men uden Blik for Samfundsbevægelse, Samfundsbygning og Samfundsforhold kommer Historiens opdragende Indflydelse ikke til sin Ret. Hun har faaet Literaturhistorie, men hvad i Alverden er Literaturhistorie uden de Ideer, hvis Udtryk den er: Navne, Ord og en Opmuntring af Fantasien og Følelsen og en tvivlsom Appel til Driften. Man har faaet mere Blik for Hensynet til Kvindens Legeme og driver Gymnastiken med Iver; det er fortræffeligt, og at Musiken har tabt noget af sin Glans er ogsaa godt. Men ogsaa hendes Aand maa kultiveres noget mere. Skulde et af de 3 Sprog, der hverken pædagogisk eller praktisk kan forsvares (det formelle Udbytte af ét Sprog grundig lært vejer for sand Intelligens-Udvikling langt mere end 3 overfladisk lærte) derved gaa i Løbet, saa vilde efter Lazarus[1]) kun en sand Hæmsko for virkelig Udfoldelse af det aandelige Liv derved være ryddet til Side. Fra Synspunktet af ægte Dannelse vil enhver psykologisk kyndig hævde, at en flittig og grundig Lekture i Nationalliteraturen, en saadan, hvor Ide og Begreb udvikles sammen med Sagen, langt mere begunstiger ægte Dannelse, end den overvejende Beskæftigelse med fremmede Sprog, i det én eller anden Klassiker bliver til Yndlingforfatter og ikke blot faar den dybeste fremmende Indflydelse paa Aand og Hjærte, men ogaa uvilkaarlig tjæner til Mønster for Udtrykket. En Kvinde, der har en stor og sand Digter til Ven, har derved en uskatterlig Kilde

[1]) M. Lazarus: Das Leben der Seele. Berlin 1878 I, S. 79.

til ægte Dannelse, et langt større Dannelsesfond end om hun kan stave sig igennem tre Sprog, som hun ikke læser.

Det blivende i hendes Natur vil altid danne Tyngdepunktet. En Opdragelse af Kvinden til større Selvbevidsthed, større Bevidsthed om hendes Stilling i Samfundet og hendes Forhold til Manden, hans Ævner og Gerning saa vel som hendes egen, vil være en ny social Jordbund for en højere, sandere og derfor ogsaa skønnere kvindelig Væreform. Frygten for uheldige Overgange er en barnagtig Frygt, der kvæler al Udvikling. At den kvindelige Intelligenses Rækkeævne og Syn udvides, vil kun være en Fordel for Samfundet og for alle hæderlige Mænd. Samfundet vil gennem disse naa frem til skønnere og sandere Former, »das ewig weibliche« vil ikke forsvinde, Mænd vil fremdeles elske Kvinder og Kvinder elske Mænd, hun vil ikke tilstræbe »Matriarkatet« og hun vil altid inspirere Digteren til nye Former for den ældgamle Højsang.

Cl. Wilkens.

Teatrene.

(Sæsonens Aabning).

Det kongelige Teater har aabnet sin Sæson med et Debutarbejde af en ung, dansk Forfatter, og Dagen derefter opførte det en klassisk Komedie i ny Oversættelse og ny Indstudering.

Hr. Iver Iversen er en famlende Begynder i den dramatiske Form, det kan man ikke undgaa at mærke under Opførelsen af hans lille Skuespil. *Nuancer* har han døbt det, og han lader alle dets Personer gentage dette Ord atter og atter. Men denne Titel er paa én Gang fordringsfuld og misvisende, og det er slemme Egenskaber hos en Titel. Fordringsfuld er den, fordi Forfatteren gennem den synes ligesom at erklære sig selv at være en hel Karl i Udredningen af Sjælelivets sarteste Følelser og haarfineste Traade, men, som Stykket skrider frem, viser han sig som alt andet. Og der er mellem Stykkets Begyndelsestone og den tilsigtede Slutningsstemning ikke kun en Nuanceforskel, nej der er grel Modsætning, derfor er Titlen tillige misvisende. Det begynder efter Middag i støjende Højrøstethed og spøgende Drilleri, men det ender i trykket Tysthed og overhængende Alvor, og da Stemningen efter en god Middag ligger en lang Vej fra Alvorens Graad og fortrukne Ansigter, bærer Stykket kun med Urette sit Navn. Hr. Iversen har taget for tungt for en Eftermiddags Flirtation i en rig Familjekreds.

De optrædende Personer er ikke Nyskabninger, deres Repliker aabner intet — nok saa lille — nyt Kik ind i levende Menneskers Tankesæt og Følelsesnæt. De smutter alle seks nok saa nemt i længst kendte sceniske Rammer som i udtraadte Sko, ti udtraadte det er de netop. Der er nu først denne ulidelige Ingenue; Hr. Iversen lader hende være impertinent som en Skoletøs, barnagtig som et lallende Skødebarn, og hos hende vil han indbilde os, at der kun er en Nuance i Stemningen fra Skolepigens beundrende Skriven-op i Stilebogen af de Krummer, der falder fra den fraserige Herres Mund, og til det unge Kvindehjærtes bankende Elskovs Førstegrøde. Eller tag den unge Frue, der snildt benytter en Omskrivning til i sine Trøstens Ord til Sanne at bruge det fortrolige Du, og hende vil Forfatteren have, at vi for Alvor skal tage for en bly Vestalinde, nej en saadan Kvinde vilde aldrig saa hastig have glemt, at den Mand, hun elsker, knap ude af Døren, kunde le, medens hun endnu stod tvivlende mellem Sorg og Glæde over hans dristige Kys. Og nu selve Hovedpersonen, Nuancernes Kamæleon, Hr. Sanne. Hvilken Generation

tilhører mon han? Forfatteren, der ellers har vist sig ret nøjagtig i sine Angivelser, har helt glemt Aarstallet. Foregaar det Stykke virkelig nu i Firserne? Næppe, ti Hr. Sanne hører med samt sine klingende Fraser til en længst ældet Generation, og naar han saa raaber paa Illusion, kommer dette til at tage sig noget nær ud som Selvironi, ti ingen Nutidstilskuer illuderes af denne deklamerende Improvisatorstymper.

Replikerne er langt fra personificerede nok; lad gaa, at de tre fangne unge Damer taler noget nær det samme Metaforsprog som Hr. Sanne, ti Omgangen med ham kan vel have lært dem denne slette Vane, men det gaar virkelig ikke an at lade Prosaens Repræsentant, Fabrikant Walther, og hans Moder, den besindige Fornufts Folk, trave hjæmligt ud ad samme snirklede Stil. Forfatteren er sikkert noget i Slægt med selve Sanne, han er som denne Lyriker paa en Hals, paa det Omraade af Literaturen har han alt længst gjort sit Svendestykke ved sine Digte med det søgende Ordvalg, men paa det dramatiske Omraade har han meget at lære endnu.

Det skorter ham saaledes noget paa sikker Smag; ellers vilde han med Afsmag have vendt sig bort fra den vamle Mørkningsscene. Hvor har Hr. Iversen dog truffet paa det Mandfolk, der sidder armnær med tre unge Damer paa én Gang. Og desuden er dette i sin Komik saa overdrevne Arrangement af denne fortrolige Klynge aldeles meningsløs. Frk. Liljan siger: Lad os nu se hos hvem af os, han sætter sig, og saa klumper hun sig saa tæt sammen med sine to Medbejlerinder, at Sannes Tagen-Plads gaar glip af al Virkning. Og da Walther saa kommer med Lampen, og de farer forpjuskede op ved denne ikke ganske ny Overrumplings-Opdagelse, hvor rent umulige er saa ikke deres Forsvarsbemærkninger, men langt usmageligere er dog Frk. Liljans udbrusende Elskovstilstaaelse.

Forfatteren lader undertiden Nuancevekslingen foregaa udenfor Scenen; et Eksempel herpaa er følgende: som en vaad Hund trækker Sanne sig ilsomt tilbage efter Kysset paa Fru Kammas Mund. og saa fortælles det, at han knap udenfor Døren kan fjase med de unge Piger og aftale Mørkning med dem. Et Eksempel paa Forfatterens kejtede Teknik er Sannes Genindtræden, ved Ord om henrivende Solnedgang lokker han Frk. Carli af Stuen ud paa Verandaen, iler saa selv ind til Kamma for at gøre hende en Undskyldning, og imens lader han den fordringsfulde Carli staa højst taalmodig ene ude i Maaneskinnet, det er dog vist temmelig urimeligt.

Nuancer er Hr. Iversens første Stykke, men vil han være dramatisk Forfatter, har han en lang Vej endnu at arbejde sig nøjsommelig fremad. Og det er at haabe, at han ikke ligner sit lyriske alter ego i Stykket i Lyst til af Venner at høre „behagelige Usandheder“, men at han her slægter sin prosaiske Halvdel, Richard Walther, paa, der mener, at af sine Venner skal man høre den „ubehagelige Sandhed“.

Teatrets ny klassiske Forestilling var *Fruentimmerskolen* i ny af Hr. Peter Hansen forfattet Oversættelse. Nogen nærmere Kritik af dette Arbejde skal her ikke forsøges, men kun en lille Bemærkning om Sproget. Den Tid, da man moderniserede Holberg, er længst forbi, hvorfor bliver da Oversættere af Moliére ved at oversætte hans Komedier paa deres Tids danske Sprog, hvorfor gøres der intet Forsøg paa at iklæde hans Komedier en holbergsk Replikform? Hr. Hansen har i sin Oversættelse bibeholdt Personernes franske

Navne, men herved glipper Virkningen af Hovedpersonens Navn Arnolphe, ti til liden Nytte for den sceniske Virkning er det, at Hr. Hansen i den trykte Oversættelse bemærker, at dette er Navnet paa Hanrejernes Skytspatron; snarere kunde Arnolphes Forkærlighed for Navnet: de la Souche bringe en med den sande Grund ubekendt Tilskuer paa den Tanke, at Arnolphe var en adelsgal Nar. Overskou gav ham i sin Oversættelse ikke ueffent Navnet Corfits efter Ægtemanden i *Barselstuen*.

Hr. Emil Poulsens Arnolphe var god Kunst. Som en Monomani har Hanrejstanken taget Sæde i hans Hjærne, og han tror for sin Person at have tilintetgjort hver Mulighed, derfor træder han sejersbevidst op i Tillid til sin udvalgtes Idioti; et foragteligt Smil kruser hans Læber, naar Talen falder paa Byens Ægtemænd, og Overbevisningen om egen Snildhed ranker hans Holdning og skærper hans Spot. Hans Arnolphe har kun denne ene Tanke; ved Opdagelsen af Agnes's Elskov til Horace slaar derfor en lysende Vanvids Straale ud af hans Øjne. Og alt som Lykken mere og mere tilsmiler de unge, tager Vanviddet fastere og fastere Tag i ham: han vil eje hende, og for at naa dette sit Maal gaar han ind paa Delingstanken, blot han er den første, hun hengiver sig til. Da han efter hendes Flugt atter har hende i sin Magt, er hans sanselige Tørst lige ved at tage Magten fra ham. Den endelige Opløsning tilintetgør enhver Mulighed til at eje Agnes, og som en forstyrret jager han af Sted.

Fru Betty Hennings's Agnes er et kunstfærdigt Islæt af Tonenuancer, saa fine og sarte som Spindelvævs Traade, men tillige saa skrøbelige, at Eros's mægtige Vingeslag sagtens vilde puste dem over.

Skøndt de to af vore Privatteatre har skiftet Direktører, er der ingen mærkbar Forandring foregaaet paa noget af disse. Dagmarteatret begyndte med *Landsoldaten* og i det Øjeblik, disse Linjer skrives, er det naaet til *Frøken Nitouche* med en svensk Sangerinde, Frk. Anna Petterson, i Titelrollen. Det andet Teater, der har skiftet Direktør, Kasino har holdt sig til Folkekomedien, men det første Eksemplar af Arten, *Paris's Mysterier*, var for ubehændig dramatiseret til, at dets for et nutidigt dansk Publikum helt ubekendte Tekst kunde spænde dette. Folketeatret endelig har ved Opførelsen af Fritz Holsts nu noget antikverede Lystspil *Hverdagsfolk* hævdet sit gamle Ry som særlig københavnsk Skueplads.

Klogeligen gemmer vore Teaterdirektører deres bedste Kort til længere hen i Sæsonen.

4de Septbr. 87.

ARTHUR AUMONT.

Hans og Trine.

En Efterslæt.

Det var en Dag i Eftersommeren, at Mariane Niels Husars yngste Datter Trine uventet kom tilbage til sin Fødeby efter et toaarigt Ophold inde i Hovedstaden, hvortil hun i sin Tid var tyet for at søge sig en Plads som Amme.

Naturligvis viste det sig, at hun igen var frugtsommelig. Og mange begyndte virkelig for Alvor at snakke om, at det nu snart gik over Grænserne med disse Marianes mange Tøse, der ikke kunde holde sig i Skindet og aarlig bebyrdede Sognekassen med deres Skarnsunger.

Men Piben fik snart en anden Lyd, da det opklaredes, hvorledes det denne Gang forholdt sig med hende.

Der gik i nogle Dage de vildeste Rygter.

Først snakkedes der om ingen mindre end selve den hovedrige Grosserer, hos hvem Trine sidst havde tjænt; derpaa om en ældre, anset Embedsmand, der nylig var død, og som skulde have testamenteret hende hele sin Formue, — indtil alle Rygterne tilsidst samlede sig om Navnet paa en Søn af bemældte Grosserer, et letsindigt ungt Menneske, som Faderen kort forinden havde maattet sende over Atlanterhavet paa Grund af visse smaa Uregelmæssigheder i et Par Vekselsager.

Trine selv skulde han have sendt hjem med en Godtgørelse én Gang for alle af tre tusende Kroner tilligemed det strængeste Forbud mod oftere at vise sig for Familjens Øjne, det være sig alene eller med noget Barn. Købmanden havde selv set Sparekassebogen lydende paa Trines Navn, saa der kunde ikke længer være nogen Tvivl om Sagens Rigtighed.

Det var naturligvis navnlig Byens unge Husmandssønner, som efter disse Oplysninger begyndte at se paa Trine med ganske andre Øjne end hidtil. Da de paa enhver tænkelig Vis havde forvisset sig om, at de ikke blev ført bag Lyset, kappedes de formelig om at gøre sig gode Venner med hende.

Men ogsaa fra andet Hold i Byen vistes der hende nu en Opmærksomhed og Velvilje, hvortil hun ikke fra før havde været vant. Selv Bønderne nikkede venlig til hende, naar hun gik dem forbi, og sagde smilende:

»God Dag, Trine!.... Du er nok kommen højt paa Straa!«

Selv gik hun imidlertid stilfærdig, tavs, en Smule selvbevidst omkring og viste sig ikke ofte udenfor Moderens Stue. Mariane derimod nægtede sig ikke noget i Retning af at triumfere paa Datterens Vegne. Hun rendte dagevis rundt til alle Byens Kællinger og snakkede sig selv fra Sans og Samling i drukkent Overmod, og en Dag, hun kom forbi sin Arvefjende Ellen Pers, der som sædvanlig stod opstillet som en Skildvagt foran sin Dør med sin lange, sorte Bindehose og lod sine røde, rindende og glippende Øjne glide spejdende ud over Byen, vendte hun med ét sin store, flade Bag hen imod hende, slog sig med Haanden paa den og brød ud i en skadefro Skogren.

For Ellen Pers og hendes Søn Hans, Faderen til Trines første, endnu levende Barn, som han troløst havde forladt, var det nemlig ikke gaaet videre heldig i de sidstforløbne to Aar.

Trods alle underfundige Planer, al snu Beregning var det endnu ikke lykkedes dem at hæve sig det Trin op paa Samfundsstigen, som de saa gridsk havde eftertragtet. Det Barn, Hans havde med Trine, kom dem blandt andet i saa Henseende bestandig i Vejen. Endnu for ganske nylig havde han endog faaet Afslag hos et Par jævne Husmandsfolk med bare én Ko og nogle Faar, fordi han havde dette Barn at betale til.

Det var derfor en vis Undseelse, der længe holdt ham borte fra enhver Berøring med hende. Med Flid undgik han at komme endog blot indenfor hendes Synskreds, og i de første fjorten Dage efter hendes Hjemkomst saa' han ikke det mindste til hende.

Endelig en Aften, efter at Moder og Søn havde talt meget sammen, og efter at den første endnu en Gang hos Købmanden havde forvisset sig om, at det virkelig forholdt sig med de tre tusende Kroner som fortalt, bestemte Hans sig til at passe Trine op og snakke med hende.

Han satte sig derfor efter Nadvertid hen paa Bænken under Vinduet i sin Moders pæne, lille Stue, hvorfra han kunde se ud over Gadekæret og det meste af Byen.

Men Solen gik ned, og Skumringen faldt paa, og endnu havde ingen Trine vist sig.

Omme bag de yderste Gaarde og Haver, hvis Poppeltræer tegnede sig ganske sorte mod Aftenhimmelen, dalede store, gulrøde Skymasser langsomt ned under Horisonten. Et fint, dirrende Guldskær laa endnu over det møddingebrune Gadekærsvand; de hvide, kalkede Mure deromkring stod med en svag, rosenrød Farve, og Fisker-Jens' lille Hytte oppe paa Bakken bag Byen luede med Ruder som Blod.

Hans sad og saa' ud paa denne Hytte og paa de lette Fjerskyer, der for en mild Sydost drev hen under Himlen.

Han sad, med Kinden hvilende i sin Haand og med Albuen støttet mod Vindueskarmen, og stirrede tankefuldt ud for sig.

Han tænkte paa den Gang, da han sidst saa' Trine; paa det Liv, de havde ført sammen; og han regnede ud, at tre tusende Kroner lagt til Moderens Penge vilde blive en ganske køn lille Sum, for hvilken han f. Eks. kunde købe Fisker-Jens' Sted deroppe, der endnu var ganske solidt og med givtige Jorder. Der var otte Tønder Land foruden en Tørve-Eng, og han vidste, det var til Fals for seks tusende Kroner. Saa vilde han rigtignok faa en Gæld paa Stedet af godt og vel to tusende Kroner; men det kunde han endda nok klare, tænkte han .... Der var ogsaa Povl Jensens Sted ude paa Marken. Det var mindre, men ogsaa meget billigere. Og det var for Resten ikke saa tosset at beholde lidt til at sætte i Sparekassen. Der var ingen Ting saa godt som Rentepenge. De kom spaserende ind i Stuen til én, uden man saa meget som rørte Fingrene derfor....

Han blev siddende en Stund i slige økonomiske Betragtninger og Beregninger, der altid havde været hans største Glæde. Han saa' sig allerede i Tankerne i Besiddelse af Povl Jensens røde Sted ude paa Overdrevet og lagde nøjagtige Planer til Jordernes passende Drift, til en Kos, tre Faars og to Svins tidssvarende Forplejning o. s. v. ....

Men bestandig var der ingen Trine.

Omsider, da det var blevet næsten mørkt, og da de fleste Folk var gaaet til Ro rundt om i Byen, aabnedes den øverste Lem af Døren paa Mariane Niels Husars sammenfaldende Hule ud

mod Gadekæret. Og lidt efter saas Trine at gaa over mod Gadebrønden paa den anden Side af Kæret med to gamle, bulede Blikspande i et Aag over Skulderen.

Hun gik i Underskørt, med nøgne Fødder, og havde paa Hovedet en lille, rød Nathue, hvorfra hendes opløste, ikke meget lange Haar hang hende uredt ned over Ryggen. Det sidste, svindende Aftenskær belyste hendes kraftige Skikkelse, og Hans slugte hende nysgerrig med Øjnene — saaledes som hun gik dér med pæne Skridt og saa' ned mod Jorden.

Det lod sig nu ikke nægte, at Trine virkelig havde forskønnet sig i de sidste to Aar, ja at hun var bleven en hel smuk Pige, som enhver kunde være bekendt at forelske sig i. Hun var vel allerede noget svær, men dog endnu ikke saa det misklædte hende. Og hendes Hud havde faaet denne skære Bleghed, som Bylivet og Byluften fører med sig.

Hans Beslutning stod fast, og han rejste sig stille.

Da han kom ud af sin Moders Dør, saa' han sig først forsigtig omkring og nærmede sig derpaa langsomt og ad en Omvej Brønden, idet han bestandig kiggede sig godt for i Porte og Vinduer, om nogen skulde kunne belure ham.

I tyve Skridts Afstand hørte Trine først hans Trin og saa' sig tilbage .... Han blev va'r, at hun fór sammen og skiftede Farve. Men da han naaede helt derhen og stille lagde Armene op paa Brøndkarmen lige overfor hende og hilste »God Aften« og nikkede til hende, løftede hun end ikke Hovedet, men lod, som om hun ikke mærkede ham.

»God Aften, Trine!« gentog han saa, meget spagt, da hans første Hilsen var forbleven ubesvaret.

Men heller ikke denne Gang rørte der sig en Trækning i hendes Ansigt. Kun en stærk Sammenpresning af Munden viste, at der kogte noget inden i hende.

Hans blev rød i Hovedet; han forstod, at han var kommen ilde til Pas. Og som altid, naar han følte sig flov og ikke vidste, hvad han skulde sige, gav han sig til at grine dumt, saa hans store, gulhvide Tandrække kom til Syne.

»Skal jeg ikke hjælpe dig?« spurgte han endelig, da Trine efter en Del Famlen havde faaet en af Spandene firet ned og atter skulde til at hisse den op ved Valseværket.

»Det kan være lige meget,« svarede hun kort og tog i det

samme saa kraftigt fat paa Haandsvinget, at hun smækkede ham over Fingrene, da han nærmede sig.

»Av!« sagde han.

Hun lod som ingen Ting.

Et Øjeblik stod han og saa' paa hende med et ondt, fordægtigt Glimt i sine lyseblaa Øjne.

Men lidt efter, da hun havde faaet Spanden halet op, nærmede han sig atter forsigtig, bøjede sig tæt hen imod hende og sagde stille og ligesom angerfuld:

»Er du vred paa mig, Trine? ... Jeg véd det nok, jeg har kanske ikke baaret mig ad imod dig som jeg skulde. Men det er vist, at jeg har ogsaa mange Gange fortrudt det, Trine — det har jeg virkelig, saa sandt jeg staar her en Synder for Gud. Det var det — at jeg var ikke rigtig i Ho'edet den Gang. Det var jeg ikke. Og saa var det jo det, at de snakkede saa meget om dig ... baade med ham Povl Fynbo og andre ... Det var naturligvis bare Løgn og Opspind ... og jeg tror ikke længere et Ord af det, det gør jeg ikke, Trine ... Og nu var det, jeg vilde spørge dig saadan ganske udenvælts, om du ikke tror, det kan blive godt imellem os en Gang endnu? For dersom vi kan blive Go'evenner igen, Trine, saa skal du se, det skal nok blive anderledes, det kan du være sikker om.«

Og da den anden vedblivende intet svarede, fortsatte han bestandig ivrigere og mere indtrængende. Han udmalede for hende, hvor udmærket de kunde faa det, naar de købte Fisker-Jens' smukke lille Sted (som han for øvrig slet ikke længere tænkte paa) og flyttede derop med deres Barn. Hvor skulde han saa hænge i, bare for at hun kunde faa det, som hun vilde! De kunde jo formelig blive velstaaende Folk, naar deres Penge kom sammen; og desuden kradsede hans Moder vistnok snart af, saa de fik hendes Sted oven i Købet. Hvad det angik med Børnene, baade hans eget og det andet, saa kom de nok ud af det. Og det Sludder med Povl Fynbo og de andre — det troede han nu slet ikke noget paa. Ikke et Øje! Og havde han ikke den Gang været saa forkert i Ho'edet, og havde Folk ikke snakket ham saa meget for, saa havde han aldrig baaret sig saadan ad imod hende, som han havde gjort — aldrig!

Han endte først, da Trine omsider havde faaet begge sine Spande fyldte, og saa' derpaa spændt og spørgende paa hende.

Men i Stedet for Svar, lagde hun uforstyrret Aaget paa

sine Skuldre. Og uden et Ord, aldeles som om hån slet ikke havde været tilstede, forlod hun Brønden og gik hjem imod Huset.

Han saa' raadvild efter hende med sammenbidte Læber. Blodet steg op i hans Kinder, og han maatte styre sig for ikke at løbe efter hende og forsvarlig varme hendes Ører.

Pludselig brød han ud i en raa Skoggerlatter, saa' sig derpaa ængstelig omkring — og luskede stille bort.

Men fra denne Dag var det forbi med Hans' Hjærtefred. En Følelse af virkelig Kærlighed til dette smukke, kraftige Pigebarn, som han selv en Gang saa ubarmhjærtigt havde forstødt, sammen med en grisk Attraa efter de Penge, han et Øjeblik havde betragtet sig som saa godt som i Besiddelse af, blandede sig hos ham til en uklar, men heftig Lidenskab, der ingen Sinde lod ham i Ro.

Han passede hende fra nu af op paa ethvert Sted, hvor han kunde vente at blive ene sammen med hende; benyttede ethvert Middel til at formilde hende for atter at vende hendes Sind imod ham. Men alt forgæves. Hun vilde end ikke se til den Side, hvor han var, og en Aften, da han havde lagt sig paa Lur efter hende og med Magt vilde trykke hende til sig paa den Maade, der i gamle Dage altid gjorde hende ør, kastede hun ham fra sig med en saa vild Kraft, at Hans med ét forstod, at alt var uigenkaldeligt tabt.

Imidlertid gjorde ligeledes forskellige andre af Byens unge Karle efter bedste Ævne deres Hoser grønne for det før saa lidet efterstræbte Pigebarn. Om enkelte sagde man ligefrem, at de allerede havde friet.

Men alle maatte de vende sig fra hende med uforrettet Sag.

Derimod boede der et Stykke fra Byen, ude paa Marken, en lille, halvgammel Husmand, der i den senere Tid paafaldende jævnlig havde besøgt Mariane Niels Husar. Han var fjærnt ude beslægtet med hende og havde enkelte Gange hjulpet hende med et og andet i det smaa, naar det kneb haardest for hende.

Det var en lavstammet, lidt hjulbenet Person, med et stort Hoved, en stor Mund, et Par store, svulne, ganske tandløse Gummer og et Par Børn af det andet Ægteskab, fra hvilket han først for nylig var bleven forløst. Han var lidt tunghør og smilte derfor altid godmodig, naar nogen tiltalte ham. Han sad lidt fortrykt i det med en Hest og et Par Køer, men var et skikkeligt

Menneske, der Søgn og Hellig gik og stræbte med sit Arbejde uden at unde sig Hvile ja næppe nok Føde.

Efter nogle Samtaler om Tingene giftede Trine sig ved Juletid med ham.

Nu har hun levet derude paa Marken i flere Aar og haft det godt og lykkeligt. Med sin lille Mandsling har hun allerede to Børn, saa hun har snart Reden fuld.

Regelmæssig hver Fardag kom den lille Mand i egen Person, pyntet og pudset, ind til Hans, for hos ham at opkræve Underholdningsbidraget til hans og Trines fælles Søn. Det hele gik saa hyggeligt og forretningsmæssigt til; aldrig kom der et bebrejdende Ord over den lille, godmodigt smilende Mands Læber.

Men Hans ærgrede sig dog saa meget derover, at han tilsidst solgte sine Ejendele og forlod Landet.

Henrik Pontoppidan.

Den preussiske Krigsførsel 1864,

belyst af den tyske Generalstab.

Det nys udkomne tyske Generalstabsværk »Der deutsch-dänische Krieg 1864« er i flere Henseender et udmærket Skrift, uden Tvivl et af de første i Rækken af den preussiske Generalstabs krigshistoriske Arbejder. Men Betingelserne for at kunne frembringe et godt Værk vare ogsaa til Stede. For det første er der forløbet saa lang en Tid efter Krigen, at den Ophidselse og Lidenskabelighed, som Krigen vakte, ikke mindst i Tyskland, har lagt sig, saa at man kan se paa Begivenhederne med objektiv Ro. Dernæst foreligger der nu i »Den anden slesvigske Krig«, det danske Værk, som har givet Impulsen til det tyske, en aaben Fremstilling af den danske Krigsførsel i dens Sammenhæng. Det nye tyske Værk har benyttet dette med Samvittighedsfuldhed og Upartiskhed. Det er det første Værk i Udlandet, som har fremstillet Tildragelserne paa vor Side rigtigt. Der var tidligere Fejltagelser, som konstant gik saa at sige gennem alle udenlandske Fremstillinger. For blot at nævne et enkelt Eksempel, har man bestandig antaget, at Danevirke blev forladt paa Grund af Friedrich Carls omgaaende Bevægelse, medens Sandheden er, at Rømningen blev besluttet, inden denne Bevægelse blev begyndt, og uden at vor Overkommando den Gang havde eller erholdt nogen Kundskab om den. Men ikke blot har det nye Værk nu skildret vore Foretagender rigtigt; det har til de Oplysninger, som »Den anden slesvigske Krig« bragte om den danske Krigsførsels hemmelige Traade, føjet tilsvarende om den preussiske Krigsførsel, hentede fra de tyske Krigsarkivers intimeste Kroge. Vi ere nu ikke blot i Stand til at se, hvad der paa tysk Side foregik for alles Øjne paa Krigsskuepladsen, men ogsaa, hvad der ageredes bag Kulisserne,

og adskillige af Krigens Hændelser komme derved til at staa i et skarpere historisk Lys.

Vi skulle fremdrage nogle af de nye Oplysninger og begynde med Krigens første Afsnit, Danevirke; men maa først skænke Preussens politiske Stilling og Opgave nogle Ord. Ti i den Retning tilfredstiller det nye Værk ikke. Det er et blot militært Værk. Det gør vel en overfladisk Rede for Aftalerne af 1851 og 52, Forordningen af 28. Jan. 1852, Londontraktaten, Tvistighederne med Forbundet, Fællesforfatningen af 18. November 1863 og adskilligt andet, som Læserne maa kende noget til, for at kunne forstaa det, der af politisk Natur forekom under Feltogets Løb og sinkede Operationernes uhindrede Gang; men i den dybere liggende politiske Situation trænger det ikke ind. Efter dets Fremstilling ser det ud, som om det var for Fællesforfatningens Skyld, at Preussen overhovedet førte Krigen; men dette kan ikke saadan uden videre erklæres for rigtigt. Fællesforfatningen var nok den ydre Anledning, den Grund, som Preussen greb for Verdens Øjne for at komme ind i Krigen og tage Ledelsen ud af Forbundets Haand, men Grunden til, at Preussen i det hele vilde ind i denne Krig og derfor søgte en Anledning, laa ikke i danske Forfatningsanliggender, men i indre-tyske, preussiske og europæiske Forhold.

Preussen trængte til krigersk Aktion for at komme ud af den indre Konflikt, der var skabt ved Regeringens egenmægtigt gennemførte Hærorganisation. Det ønskede Sejre, som kunde opflamme Nationens fædrelandske Følelser og tillige forsone Oppositionen med Hærorganisationen, hvilken de krigerske Bedrifter vilde blive tilskrevne. I den Henseende havde Dannevirkestillingen alt i nogle Aar udøvet en dragende Indflydelse paa det militære Preussen. Den fremskudte befæstede Feltstilling syntes nemlig at borge for, at de danske her vilde vove et Slag, til hvilket Preusserne kunde møde med en afgørende Overmagt, og det var en Handling, som man var vis paa vilde vinde den mest levende Sympati i Tyskland, hvor Dannevirkestillingen var forhadt paa Grund af dens formentlig udfordrende og tirrende Natur. Imidlertid tog Bismarck, da han var traadt ind i Regeringen, politisk ikke Front imod Danmark. Tvært imod — han tog halvvejs Danmarks Parti mod Forbundet. Han vilde holde Stridighederne mellem Danmark og Forbundet hen til et senere Tidspunkt, indtil Preussen først havde vundet den Stilling i Nordtyskland, som det følte sig berettiget til at indtage, men som Østerrig nægtede det. Hvis Frederik VII ikke

var død, vilde det være kommet til en Krig mellem Preussen og Østerrig, men Frederik VII's Død paa et Tidspunkt, da Forbundseksekutionen var besluttet, og da de politiske Forhold i det hele lovede Forbundet Fordele, nødte Preussen til at opsætte sit Mellemværende med Østerrig, forene sig med denne Magt mod Forbundet og kaste sig ind i den danske Strid for at forhindre Forbundet fra at opnaa en de preussiske Interesser skadelig Ordning af det dansk-tyske Anliggende.

Om Fællesforfatningen var bleven taget tilbage, havde Preussen dog ikke kunnet tilbageholde de tyske Stormagters Optræden. Det var det samme, som den preussiske Gesandt i København mente, da en højtstillet Mand for ham udtalte sin Anger over den Del, han havde taget i Forfatningens Underskrift. Gesandten bad ham tage sig den Sag meget let, ti, sagde han, en stor Stats Politik hviler paa anderledes store Kombinationer, end at den Omstændighed, om Fællesforfatningen blev underskreven eller ej, kunde have faaet nogen virkelig afgørende Betydning. Ogsaa forekommer der i Generalstabsværket nogle Sætninger, som med Hensyn til denne Sag forekomme os mere talende, end hvad der i samme er skrevet om Fællesforfatningen. Den danske Regering tilbød jo nemlig at tage denne tilbage, naar det kunde ské ad lovlig Vej. Lord Russel stillede herom et Forslag til den preussiske Regering. Men saa hedder det — først til visse, at den danske Regerings Løfter havde vist sig bedrageriske og ikke antoges alvorligt mente, men dernæst: »Frankrigs Holdning forblev endnu paa denne Tid forsigtig tilbageholdende, hvorvel det understøttede Englands Forslag. En Forespørgsel af Kejser Napoleon, om Preussen til Gengæld for Østerrigs Deltagelse i Slesvigs Besættelse havde lovet denne Magt nogen Garanti for dens ikke-tyske Provinser, kunde bestemt benægtes. Heller ikke fra Ruslands eller Sverigs Side syntes nogen umiddelbar Indgriben at staa i Udsigt. Englands Forslag blev da afslaaet, og de tyske Stormagters Gesandter kaldte tilbage fra København«. Det synes her temmelig tydelig at være indrømmet, at det i Virkeligheden ikke saa meget var Fællesforfatningens Tilbagetagelse, der var Preussen vigtig, som det, at benytte de gunstige europæisk-politiske Forhold til at komme i Aktion. »Det gælder kun om at faa de tyske Tropper ind i Landet«, havde Bismarck ved en tidligere Lejlighed skrevet til den preussiske Gesandt ved Forbundet; »saa vil det komme af sig selv, hvad der videre er at gøre«.

Preussen faldt saaledes ikke ind i Danmark for at erobre noget, kun for at komme ind paa den væbnede, handlende Politiks Omraade og overfløje Forbundet. Men fra det Øjeblik, denne Optræden var besluttet, fængslede selvfølgelig atter Danevirke med al Magt det preussiske Krigspartis Lyster, og Moltke foremalede sig en Bedrift, som i Sandhed vilde have forbavset Verden, hvis den havde kunnet foregaa saaledes, som han tænkte sig den.

Det var i de Dage, da der gaves Gesandterne i København Ordre til at forlade Byen, at Moltke holdt et Foredrag for Kongen og forelagde ham en Plan til Danevirkes Indtagelse, som i Udtog er trykt i det tyske Generalstabsværk. Den udgør en Del af Moltkes Betænkning (Denkschrift) af 13. Januar 1864, som, approberet af Kongen, sendtes Wrangel til Rettesnor. Planen gik ud paa, at den preussisk-østerrigske Hær tredje Dagen efter Overskridelsen af Ejderen skulde tage Stillingen ved Hornene ved Prins Friedrichs Carls Overskridelse af Slien i Spidsen for udelukkende preussiske Tropper, ved Mysunde eller der i Nærheden, og et samtidigt Stormangreb i Centrum paa Skanserne 10—13 af Østerrigerne og de andre preussiske Tropper. Det forbavser, at Moltke kunde være saa ukendt med Forholdene, at han kunde anse denne Operation for mulig; men vi ville ogsaa i det følgende forundres over den Grad, i hvilken Preusserne gennemgaaende undervurderede vore Modstandsmidler, ikke blot til Lands, men ogsaa til Søs. Imidlertid maa man indrømme Moltke det, at Overlegenheden i Styrke havde han skaffet til Stede paa tysk Side. De Tal, han i denne Betænkning tumler med, er 33,000 Danske og 63,400 Tyskere. Af denne store Angrebsstyrke vilde han have 41,750 i Centrum og 21,650 ved Mysunde til Sliovergangen. Moltke bruger nemlig aldrig runde Tal, selv ikke, hvor han, som her, anstiller Betragtninger over den Styrke, som paa hvert Sted er nødvendig eller ønskelig. Andre vilde sige: naar vi i Centrum have 40.000 Mand, saa have vi en Styrke, som er den danske Hær overlegen, selv om den helt var samlet der, og saa have vi 20,000 Mand, som, uden at frygte nogen Foruroligelse fra Centrums Side, kunne gaa mod Mysunde. Men Moltke bruger, som sagt, Tallet 21,650, hvilket dog ikke betyder noget mere korrekt; ti Styrkelisterne vise hver Dag forskellige Tal. I Virkeligheden blev Friedrich Carls Styrke større, ca. 27—28,000 Mand; ti paa den Tid, vi her omtale, antog man endnu, at de sachsisk-hannoveranske Tropper i Holsten vilde medvirke, og v. Mülbes

Gardedivision var derfor ikke paaregnet. Men da det blev ugørligt at faa Forbundstropperne i Holsten med, og Gardedivisionen i Steden for kom til Danevirke, forandredes Fordelingen saaledes, at Friedrich Carl fik nys nævnte Styrke, medens der i Centrum kun kom en 35—37,000 Mand.

Som vi vide, strandede Planen, hvorvel Udførelsen ikke lod noget tilbage at ønske. Overrumplingen var saa fuldstændig som den efter Omstændighederne kunde blive. Generalstabsværkets Redaktion kan ikke afholde sig fra at lade sin Forundring komme til Syne over, at de Herrer Major v. Stiehle og Kaptajn Gottberg, som overbragte de Meza Ultimatumet den 31. Januar, ikke paa deres Rejse til det danske Hovedkvarter blev anraabt nogensteds, men kunde køre lige ind i Slesvig og holde udenfor den kommanderende Generals Bolig. Hæren var den Dag, den preussisk-østerrigske Hær stod umiddelbart syd for Ejderen, endnu ikke paa Krigsfod. Forposter vare ikke udstillede, Forstærkningsmændene for en Del endnu i København. Af Søstyrken var hverken »Rolf Krake« kommen til Sliens Munding, eller Kanonbaadene til Ejderen. Men desuagtet løb Friedrich Carl den 2. Februar Panden mod Mysundeværkerne og kom til den Erkendelse, at en Overgang her var uudførlig. Centrumstyrken, som den 3. Februar indvikledes i Fægtningerne ved Overselk, Bustrup og Jagel, fik ogsaa en overvældende Følelse af, at det ikke vilde være saa let at trænge frem til Skanserne og endnu mindre let at tage dem.

Da Wrangel den 3. Februar Kl. 2 Eftermiddag mødtes i Hahnenkrug med de højere Førere samt med Kronprinsen og de andre Medlemmer af Kongehuset, som vare komne til Stede for at overvære den preussiske Vaabendaad, blev det konstateret, at Moltkes Plan var umulig, hvorfor det blev besluttet foreløbig at lade Korpserne blive i deres Stillinger og rekognoscere. Med andre Ord. Det havde ikke gaaet, i 3 Dage at komme, se og sejre, som Moltke havde villet. Man var i de 3 Dage kun kommen, nu maatte man se og først derefter kunde der blive Tale om at sejre.

Ved Rekognosceringen maatte Friederich Carls Stabchef, Oberst Blumenthal, søge op til Sliens Munding til det Sted, hvor vore Forsvarsanstalter vare længst tilbage, i det Skanserne kun netop vare paabegyndte, for at finde et Overgangsted. Det valgtes ved Arnæs og Kappel, hvilket sidste Sted laa 3 Mil fra Mysunde, altsaa endnu længere fra Slesvig, og saa nordligt, at Over-

gangen kunde siges at ské i Ryggen af den danske Hovedstilling. Det var en lang Forbindelseslinje, der paa tysk Side var at vogte. Centrum maatte brede sig mod Øst og afgive Hjælp til Mysundes Observation.

Vor Centrumsstillings østre Del rekognosceredes af det østerrigske Korps's Stabschef, Oberstløjtnant Vlasitz. Efter hans Erklæring var ethvert Stormangreb paa de af Moltke fremhævede Skanser og paa Strækningen indtil Nr. 18 inkl. fra et artilleristisk og Ingeniørstandpunkt kun da gennemførligt, naar Stormen var forberedt ved meget overlegen Artilleriild fra svært Skyts, og selv da kun, naar Skanserne angrebes med Overmagt. At ødelægge Skanserne 10—14 ved Artilleriild erklærede han umuligt.

Lettere ansaa han Angrebet paa Skanserne 15—18 mere vestpaa; men disse havde Gardedivisionens Chef, General v. Mülbe, rekognosceret, og han var kommen til det Resultat, at de ikke lod sig tage med Storm, da de ganske beherskede deres Forterræn. Han henledede derimod Opmærksomheden paa de end vestligere liggende Skanser 20—23, dem, der laa bag Rejderoversvømmelsen. Disse vare nemlig svagere, Dæmningerne over Oversvømmelsen kunde benyttes til Nærmelse, og Vandet var tilfrosset og for det meste passabelt, i det mindste for spredt Fodfolk.

Resultatet var altsaa, at den egentlige Stilling ikke ansaaes for indtagelig fra Fronten ved de Midler, hvorover man raadede, hvorfor man anbefalede Angrebet paa den danske Hovedstilling ført over Rejder Aa. Men hvorledes skulde man kunne lægge Angrebet i Centrum saa langt vest paa, nu da den disponible Styrke ved Spredningen til højre og Afgivelse til Mysunde var bleven meget svækket? Man kunde dog ikke helt opgive Hovedstillingens Observation. Der var derfor ikke andet for, end for Centrums Vedkommende at blive ved Moltkes Plan. Derfor befalede Wrangel, at Angrebet og Stormen skulde ske den 6. Februar paa Skanserne 10—13.

Dette lovede ikke Held, og nogen Tillid herskede der da heller ikke. Saaledes aflyste Wrangel af Frygt for et Udfald fra vor Side Bevægelsen frem mod Skanserne den 6. Morgen. Han vilde holde Tropperne tilbage for at forhindre, at de overfaldtes, og for bedre at have dem i sin Haand, naar der kom Kamp. Det skal ogsaa noteres her, at han befalede Prins Friedrich Carl at vende tilbage til Mysunde med sit Korps, hvis Overgangen ved Sliens Munding ikke viste sig udførlig.

De forbundnes Stilling i Centrum var ikke en saadan, at Friedrich Carls Korps kunde undværes. Derfor fik Prinsen heller ikke Lov til, hvis han kom over ved Kappel, at nytte sin gunstige Plads til at indslaa Vejen til Flensborg for at afskære os Retræten. Han skulde hjælpe Centrumhæren frem først, og derfor anvistes det ham trods hans Ønske, hvis Overgangen lykkedes, at marchere til Mysunde paa den nordre Side af Slien for der at komme i Forbindelse med Hovedhæren.

Længere førtes Operationerne ikke her; ti da rygtedes det nemlig, at vor Hær var borte. Den havde, efter at have besluttet Tilbagetoget den 4., fuldført det den 5. og var gaaet bort i regelmæssig Orden med Kolonner ad Landevejene.

Det er nu rent umuligt at danne sig en Forestilling om, hvorledes det vilde være gaaet, hvis vi vare blevne. Selvfølgelig havde Overkommandoen saa mødt Friedrich Carls Bevægelse mod Sliens Munding med en lignende fra vor Side; vore Krigsskibe, som laa der, vilde ikke være gaaede bort, og ved Telegraf kunde der være hidkalt flere fra nærliggende Farvande. Muligen vilde Friedrich Carls Overgang paa Grund af Snestormen ikke være lykkedes den 6.; men man kan ikke holde den Tro borte, at den tilsidst vilde være lykkedes ved Hjælp af hans 60 Kanoner, og hvilke Former Kampen da havde iklædt sig, og hvilket Udfald den havde faaet, er det ikke let at gætte.

Det tyske Generalstabsværk dadler, at Stillingen blev forladt uden Kamp, og kritiserer Krigsraadsprotokollen, hvis enkelte Punkter heller ikke ere overbevisende; men det maa erindres, at Stillingen nærmest rømmedes af indre Grunde: den ufuldførte Organisation og Ministeriets Instruks i Forbindelse med den indtraadte Vinter.

Om man end kunde ønske, at Kampen var bleven ført noget længere af Hensyn til Folkets og Hærens Stemning og af Hensyn til de følgende Begivenheder, der alle paavirkedes af, at Kampen ved Danevirke var udebleven, maa man indrømme, at de Oplysninger, det nye Værk giver, i højere Grad, end noget tidligere fremkommet, kan tjæne til at retfærdiggøre Tilbagetoget. Det krydsede fuldstændigt Preussernes Planer, at den Hær, de vilde tilintetgøre, roligt og næsten uforfulgt marcherede bort for Fronten af 63,000 Tyskere.

Efter Danevirkes Rømning var der intet mere for Preussen at gøre. Det tænkte hverken paa Belejringer eller Erobringer,

men vilde kun have Slag. I den ovennævnte Betænkning af 13. Januar 1864 og i en Betænkning fra 1862, om Muligheden af at føre en Krig igennem mod Danmark, var Moltke kommen til et lignende Resultat gennem en almindelig strategisk Betragtning. »Øerne og fremfor alt Regeringens Sæde«, havde han skrevet, »ere utilgængelige for os, saa længe vor Flaade ikke er i Stand til at optage Kampen med den danske; Okkupationen af den jyske Halvø vil ikke tvinge det københavnske Kabinet til Eftergivenhed, uden naar den varede længe, og saa vilde den fremkalde diplomatisk Intervention. Det egentlige Operationsobjekt i denne Krig er derfor den danske Hær. Ikke en første Sejer i Danevirke, men en energisk Forfølgning, som tilintetgør Hæren, er vort Maal. Derfor er det af Vigtighed for en afgørende Krigsførsel, at de danske virkelig indtage deres fremskudte Stilling ved Danevirke«. Vi skulle ikke undersøge Holdbarheden af Ræsonnementet i det hele. Er et Land utilgængeligt paa Grund af, at Fjenden mangler en Flaade, vil dets Hærs Nederlag i og for sig ikke kunne stemme det til Eftergivenhed. Moltkes Motivering er ikke altid ganske holdbar, men de Enderesultater, hvortil han kommer, falde altid sammen med det, Preussen vil.

Her vilde Preussen kun bekæmpe den danske Hær, og hvis den efter det første Slag ved Danevirke mod Forventning skulde undkomme, vilde Preussen hverken belejre eller cernere Flankestillingerne. Det vilde kun iagttage dem og opholde sig paa Halvøen for at levere et andet Slag, naar de danske brød frem igen enten fra Fredericia eller fra Dybbøl.

I Overensstemmelse hermed optraadte Wrangel, efter at være kommen op i Slesvig. Han efterlod Friedrich Carl i Sundeved, for i Frastand at iagttage Dybbøl, og marcherede med Resten mod Nord, for ligeledes at stille et Korps mod Fredericia. Undervejs modtog han Besøg af Moltke, som kom til ham fra Berlin for at overveje Forholdene med ham.

Nu begyndte imidlertid Kollisionerne med Østerrig i Anledning af, hvilken Udstrækning man skulde give Krigen, eller rettere i Anledning af den herskende Tvivl om, hvorvidt det var en virkelig Krig, man førte, eller det kun var en Panttagelse af Slesvig, som foretoges paa Forbundets Vegne. Det militære Preussen eller det preussiske Krigsparti havde ikke et Øjeblik ladet sig hilde i den diplomatiske Fiktion, at det ikke var Krig. Men Østerrig opfattede Stillingen anderledes. Bismarck og den østerrigske

Gesandt i Berlin, Karolyi, havde i den Protokol af 16. Januar 1864, i hvilken Kooperationen vedtoges, kun nævnt Slesvigs Besættelse som Operationernes Maal. De to Magter havde i Forening givet Forbundet og England den samme Forklaring og fortroligt givet alle Kabinetter de bestemteste Forsikringer om, at Maalet ikke var noget andet. Bismarck havde vel, hver Gang han gav disse Forsikringer, behændigt vidst at hage et lille Forbehold til enten som Efterskrift eller som en mundtlig Ytring af den, der overleverede Depechen, eller som en Passus i en samtidigt indleveret anden Depeche, nemlig det, at hvis de danske gjorde Modstand, saa blev det selvfølgelig til Krig, og saa vilde alle Traktater ophæves med det samme. Men dette Forbehold mødte den yderste Modstand, saa at Bismarck med Hensyn til den Sag maatte vikle sig ind i den Slags diplomatiske Skriverier, som han var en Mester i, den Slags, der giver Læseren en anden Forestilling om Indholdet end den, som Bismarck under en senere Situation kunde til Evidens bevise at have været den rigtige. Det nyttede ikke, at Moltke gjorde opmærksom paa, at de danske havde begyndt Krig for Alvor, baade til Lands og til Vands, de europæiske Magter, særligt da England, paastode, at de danske ved deres frivillige Rømning af Slesvigs Fastland havde anerkendt Panttagelsen; Østerrig vilde derfor ikke gaa videre end til denne.

Saaledes gik det til, at da Wrangel den 14. Februar, to Dage efter Moltkes Ankomst, havde beordret Østerrigernes og det preussiske Gardekorpses Koncentration den 17. frem mod Kongerigets Grænse — ved hvilken Lejlighed det befaledes det preussiske Korps at rekognoscere frem mod Vonsyld, dog uden at sætte sig fast der —, gjorde Østerrig Indsigelse mod Indrykningen i Jylland. Grev Karalyi i Berlin henvendte sig den 15. paa sit Hofs Vegne til Bismarck, og Følgen heraf blev, at den preussiske Konge maatte telegrafere til Wrangel, at den allierede Hær foreløbig ikke maatte overskride Kongeaaen, medens paa den anden Side Bismarck lod Werther i Wien overlevere Rechberg en Depeche om Nødvendigheden af Jyllands Besættelse.

Som bekendt, overskredes den jydske Grænse ikke desto mindre ved denne Lejlighed, og Kolding besattes. Hvorledes denne hidtil ikke tilstrækkelig forklarede Episode af den preussiske Krigsføring, der vakte en sand Storm i Europa, er gaaet til, oplyser nu Generalstabsskriftet omstændeligt. Sammenhænget er følgende.

Wrangel kundgjorde ikke Forbudet, fordi han ikke vilde virke nedtrykkende paa Troppernes Stemning, og fordi han mente, at den ovenfor meddelte Forskrift om, at Avantgarden ikke maatte sætte sig fast i Vonsyld, var tilstrækkelig til at forebygge en Grænseoverskridelse. Den eneste Forandring, han foretog i Dispositionen for den 17., var, at Hovedkvarteret forblev i Aabenraa i Steden for at begive sig til Haderslev, som det tidligere havde været Bestemmelsen. Det var saa langt fra, at Fremrykningen af Tropperne standsedes, at den endog blev stadfæstet. Det befaledes nemlig udtrykkeligt: »Den for den 17. anordnede Dislokation skal udføres. Omhyggelig Sikring ved Avantgarden anbefales særligt«. Derfor rykkede hele Styrken mod Jylland i den Antagelse, at Grænsen skulde overskrides. Fra Aabenraa befaledes det derefter, at Tropperne den 18. skulde blive staaende i deres Dislokationsrayons og den 19. foretage nogle Bevægelser, hvorved Østerrigerne kom op paa Siden af Preusserne.

Ved denne Bevægelse fremad kom de tyske Forposter i nær Berøring med vore, og hvad der senere skete, forklares let deraf. Det var nemlig paa den Tid, vi rømmede Kolding. 8. og 9. Brigade forlode Byen den 17. og efterlode kun et enkelt Kompagni. Ved den Lejlighed opgaves vore yderste Positioner, der endnu stode paa slesvigsk Grund. Preusserne besatte dem straks og indvikledes i vor Bevægelse efter den Regel, at den bortgaaende altid forfølges af Modstanderen, der vil være saa nær, at han kan holde Øje med, hvad der sker. Bevægelsen fortsatte sig ind over vor Grænse derved, at det Kompagni, som var efterladt, den 18. af alarmerende Rygter lod sig forlede til at forlade Byen tilligemed den lille Rytterskare, som holdt Omegnen besat. Paa preussisk Side havde det vel mellem de forreste Officerer været flygtigt overvejet, hvorvidt Grænsen betød noget, men man var kommen til den Anskuelse, at man ikke behøvede at bryde sig om den. Dog henvendte General Mülbe sig den 18. Februar om Morgenen telegrafisk til Wrangel, som han formodede i Haderslev, da Hovedkvarteret denne Dag skulde forlægges derhen, med det Spørgsmaal, om der var noget i Vejen for en umiddelbar Forfølgelse. Men han fik ikke Svar saa snart, ti Hovedkvarteret var paa Vejen fra Aabenraa til Haderslev, hvorfor Spørgsmaalet med Ordonnans sendtes det i Møde, og Mülbe gav da efter eget Skøn Avantgarden til Kende, at Kolding ikke maatte angribes, men nok besættes, naar Fjenden forlod Byen.

Inden Wrangel havde forladt Aabenraa, var der imidlertid kommet et Svar fra Berlin paa en den 14. indsendt Beretning, i hvilket det var meddelt ham, at Indmarchen i Jylland ikke kunde finde Sted, før der var truffet nye Overenskomster mellem Østerrig og Preussen. Fra Haderslev sendte Wrangel derfor v. Mülbe Svar paa den nævnte Forespørgsel: at den jydske Grænse indtil videre ikke maatte overskrides, end ikke med Patruljer. Men da var det for sent. Kolding var besat, og en Rytterkamp havde fundet Sted paa Vejen til Fredericia. Spørgsmaalet blev nu: hvad skal der gøres? Wrangel vilde trække alt tilbage igen; men Kronprinsen af Preussen, som efter Generalstabsværkets Ord fik en stedse stigende Indflydelse paa Operationerne, gjorde gældende, at dette ikke lod sig forsvare fra et militært Synspunkt, og at i ethvert Fald Kongens Befalinger maatte indhentes.

Saa meget oplyser Generalstabsskriftet. I Berlin besluttede man derefter, at Besættelsen af Kolding, som straks offentlig var erklæret sket ved en Fejltagelse, skulde hævdes for at prøve Styrken af den i den europæiske Presse og i Kabineterne rejste Bevægelse. Moltke forsvarede Besættelsens Nødvendighed med strategiske Grunde, hvorom der før ikke havde været den fjærneste Tale. Europa fik at høre, at det var rent umuligt for de 30,000 Mand forbundne Tropper overhovedet at være i Nordslesvig, naar de ikke ved en nogenlunde god Stilling, som Koldingafsnittet bød, vare sikrede mod et Overfald af de danske fra Fredericia. Sagen var overmaade pinlig for Østerrig, men efterhaanden stilnede Stormen af, og Bismarck kunde da gøre sin modfaldne allierede opmærksom paa, at der ikke havde været det mindste reelle bag det uhyre Skrig. Han forsikrede Rechberg om, at al den Forbitrelse, som Europa kunde præstere, nu var udladet, saa at der ikke vilde være et eneste ondt Ord til Raadighed, naar Indfaldet i Jylland skete for Alvor.

Det kom tilsidst til et Kompromis med Østerrig ved Hjælp af General Manteuffel, som var sendt til Wien. Østerrig gik ind paa det sydlige Jyllands Besættelse mod, at Preussen lovede at belejre Dybbøl.

Om de forskellige Synsmaader, som stode mod hinanden i Wien, indeholder Generalstabsværket adskillige interessante Oplysninger, skøndt Manteuffels Virksomhed og Udtalelser ikke nærmere berøres. Men det fremgaar tilstrækkeligt, at i Wien gjorde det

preussisk-diplomatiske Standpunkt sig gældende, hvilket var forskelligt fra Moltkes.

Bismarck og Werther, som her førte Preussens Sag med Manteuffel som Mægler, kunde jo nemlig ikke fravige den almindelige europæiske Betragtning, at Aktionen var en Panttagelse. Kun mente de, hvad Østerrig og Preussen i Forening i disse Dage havde mældt Forbundet, at denne Panttagelse havde antaget Skikkelse af en fuldstændig Krigsførelse. Der var altsaa med Hensyn hertil ikke nogen egentlig Uoverensstemmelse med det østerrigske Standpunkt, som forelaa i en Betænkning (Denkschrift), afgiven den 19. Februar af General Grev Huyn, og som var det, at det ikke var en Erobring af Danmark, men kun en Panttagelse af Slesvig, som var Krigens sande Øjemed og det eneste, som havde været bestemmende for Rustningerne. Uenigheden angik kun Dybbøl og Als. Grev Huyn mente, at det militært rigtige i Overensstemmelse med Aktionens Øjemed nu var at forene alle Kræfter, for ved et direkte Angreb at fordrive de danske fra Dybbøl og Als og derpaa at besætte Slesvig ordentligt. Men Preusserne vilde ikke i Lag med Dybbøl, fordi de intet vandt derved, da Als dog ikke kunde tages, eftersom det var en Ø. De vilde hellere tage Pant for Als i det sydlige Jylland og overhovedet tage Repressalier i denne Provins for de Opbringelser af tyske Skibe, som de danske havde foretaget, og som let kunde bevirke en Krigserklæring fra Forbundets Side, hvis Østerrig og Preussen ikke paatoge sig at tugte Danmark derfor.

Moltkes Standpunkt var et vidt forskelligt, som det kan ses af en Betænkning, han den 28. Februar afgav over Grev Huyns Udtalelser. Han vilde aldeles ikke høre noget om, at Slesvigs Besættelse alene var Operationernes Maal. Han levede i den Forestilling, »at den fælles Optrædens Maal aabenbart var at tvinge Danmark til at gaa ind paa visse Bestemmelser med Hensyn til Hertugdømmerne«. Hvilke, opgiver han ikke, og vidste han næppe; ti han erklærede sig altid ubekendt med alle politiske Sager, men det, som han gik ud fra, var, at Preussen førte Krig med Danmark, og at Slesvigs Besættelse derfor kun var det nærmest liggende, ikke det endelige Maal. I øvrigt var han meget resigneret. Var det ikke muligt at vinde Østerrig for Indfaldet i Jylland, maatte man finde sig i at angribe Dybbøl og Als trods de store Vanskeligheder og det negative Resultat.

Udbyttet af Manteuffels Sendelse foreligger i en Punktation, underskreven i Berlin den 6. Marts 1864, der ogsaa er offentliggjort i Generalstabsværket, og indeholder følgende: »Da Maalet for Offensiven mod Danmark er Hertugdømmet Slesvigs fuldstændige Besættelse, blive de danske Stillinger ved Dybbøl og Als Hovedobjektet for de forbundne; men da det paa den anden Side vilde være til Skade for Operationerne, om de forbundne Hære gjorde Holdt ved Jyllands Grænse, medens Modstanderen havde Valget mellem enten at koncentrere hele sin Kraft ved Dybbøl eller at forurolige de forbundne i Flanken fra Fredericia, og da end videre de danske have begyndt Fjendtligheder til Søs, som ikke alene berettige til Repressalier, men ogsaa til at udstrække Krigen til det egentlige Danmark, er man bleven enig om, at den preussiske Konge skal give Feltmarskal Wrangel Fuldmagt til at skyde sine Tropper saa langt ind i Jylland, som det er nødvendigt for at sikre sig imod saadanne Foretagender, som kunne udføres af Fjenden med Fredericia som Støttepunkt«.

Som man ser, var der her kun Tale om det sydlige Jylland, men det berørte ikke Moltke. I en Betænkning, som han afgav den 4. Marts, og som tilstilledes Wrangel, og i en kongelig preussisk Ordre af 6. Marts blev Jyllands fuldstændige Besættelse og Underkastelse befalet, ja det blev endog besluttet, at Provinsens Indtægter skulde tages i Besiddelse og Skatter udskrives til Erstatning for den den tyske Søfart tilføjede Skade.

Imidlertid skulde dog nu Belejringen af Dybbøl foretages. Men Friedrich Carl skyndte sig ikke med at give sig i Lag med denne lidet tiltalende Opgave. Da den preussiske Krigsminister gav Wrangel Meddelelse om, hvilket Belejringsmateriel der vilde blive mobiliseret og sendt til Dybbøl, udtalte Krigsministeren den Forventning, at det bevilgede Skyts straks efter dets Indtræffen maatte blive sat i Virksomhed. Wrangel fremsendte denne Skrivelse til Prins Friedrich Carl og betonede ved den Lejlighed Nødvendigheden af, at Belejringens Begyndelse ikke opsattes, til alt det svære Skyts var ankommet. Men over denne Opfordring blev Friedrich Carl vred, og han sendte Kongen en Forestilling, hvori han fremhævede, hvor liden Virkning efter krigshistoriske Erfaringer en Beskydning af Jordvolde vilde have, naar ikke de tilstrækkelige Midler vare til Stede. Efter hans Anskuelse maatte et Belejringsforetagende ikke begynde, før hele Materiellet var samlet, og indtil det Tidspunkt vilde han af Hensyn til sine Troppers

Slagfærdighed end ikke indeslutte Dybbøl. Kongen udstedte da en allerhøjeste Kabinetsordre til Prinsen, i hvilken han gav til Kende, at den af Krigsministeren udtalte Formening om Belejringsskytsets Anvendelse ikke maatte betragtes som en bindende Forskrift.

Vi have givet dette lille Indblik i Maaden, hvorpaa den tjænstlige Meningsudveksling fandt Sted, fordi den er oplysende. Kongen, Krigsministeren og Moltke i Berlin vare med i alt, hvad der skete paa Krigsskuepladsen. Ved Siden af den tjænstlige Korrespondance gennem Krigsministeren, Wrangel og nedefter gik der andre, som ogsaa vare tjænstlige, nemlig Prinsernes Brevveksling med Kongen og Generalstabsofficerernes med Moltke. I Almindelighed kan man sige, at den Indgriben i de kommanderendes Virksomhed, som fandt Sted fra Berlin, var langt større end den, som vore Generaler klagede over, at der foregik hos os. Men den var af en anden Natur. I Reglen var den sagmæssig, fortrolig, kammeratlig, medens vort Krigsministeriums Skrivelser vare bydende, kolde og klædte i Kancellistil. Paa preussisk Side havde den store Brevveksling Indtrykket af at være en Diskussion, som førtes mellem dem, der stode midt i Handlingen, og dem, der vare udenfor, og som havde til Følge, at der ikke skete det mindste af strategisk Natur paa Krigsskuepladsen, uden at dets Hensigtsmæssighed forud var bleven drøftet. Særligt i den Periode, vi nu kommer til, har denne Diskussion megen Interesse.

Nu begynde nemlig Fantasierne om Overgange til Øerne at spøge i Friedrich Carls og hans Stabschef Blumenthals Hoveder. De vilde hellere bruge det ankommende Skyts til at dække en Overgang til Als end til en Belejring af Dybbøl. Ballegaardsprojektet var født.

Det generalstablige Værk oplyser os om, at dette Projekt til en Overgang fra Ballegaard er undfanget af Oberst Blumenthal. Friedrich Carl vilde i Begyndelsen ikke rigtig godkende det; han ønskede intet hellere end at erobre Als, men han mente, at Overgangen lettere lod sig forsøge ved Alssund paa det Sted, hvor den i Virkeligheden lykkedes den 30. Juni, end ved Alsfjord. Man faar end videre Indtrykket af, at Ballegaardsprojektet er en Aflægger af en Yndlingstanke om en Overgang til Fyn, som er vokset frem hos Blumenthal fra den Tid, han i 1849 var Generalstabsofficer hos Bonin foran Fredericia. Han gjorde sig ogsaa til Talsmand for en Overgang til Fyn, endnu medens han var i Sundeved. Det var Blumenthals Energi, som førte til, at begge disse Overgangsforsøg

bleve satte i Scene, først det ved Ballegaard, senere det ved Lillebælt. Moltke var fra Begyndelsen af mod dem begge, med mindre den preussiske Flaade kunde deltage i dem; efterhaanden lod han sig dog lede til at billige dem begge uden Flaadens Understøttelse.

At Regeringen i Berlin virkelig kunde tænke paa Hjælp fra den preussiske Flaade, er et Bevis paa, i hvilken Grad den undervurderede vor Sømagt. Men det var Tilfældet, at den i Virkeligheden har antaget det som en Forudsætning, at den preussiske Flaade, i det mindste Dampkanonbaadsflotillen paa 18 Baade, hvortil der sluttede sig Kommandofartøjet »Grille« og 6 lejede Dampskibe, kunde optræde ved den holstenske Kyst og understøtte Operationerne, efterhaanden som de udviklede sig mod Nord. Der var i det Øjemed straks ved Rustningernes Begyndelse indrettet Optagelseshavne for Nødstilfældes Skyld langs Kysten mellem Stralsund og Femern, og samlet Kuloplag i Kiel. Flaaden blev imidlertid ikke færdig til at løbe ud før i Midten af Marts Maaned, da Operationerne til Lands havde strakt sig ind i Jylland. Derved fremstod Spørgsmaalet, om det ikke var bedre, naar Flaaden løb ud, at den begav sig til Flensborg Fjord, og da dette bejaedes fra alle Sider, befæstedes Flensborg Havn. Kort efter betroede Blumenthal Moltke sine Idéer angaaende Ballegaardsprojektet, og Moltke, som den Gang ikke vilde billige det uden Flaadens Medvirkning, kom til at tænke paa, at Flaaden lige saa godt kunde gaa til Ballegaard som til Flensborg. Men saa fortsatte Tanken sit Løb: Kunde Flaaden komme til Ballegaard, kunde den ogsaa naa til Kolding Fjord og understøtte en Overgang til Fyn; og naar der skulde ske en Overgang, foretrak Moltke den til Fyn, fordi han nu en Gang, hvad Grunden end var, altid vilde gøre alt andet hellere end at gaa til Dybbøl eller Als. Fra den Tid, Blumenthal begyndte at arbejde for Ballegaard, fordybede derfor Moltke sig i Fynsovergangens Detaljer og vilde i hvert Fald have det ene Projekt forberedt lige saa vel som det andet. Der var en Omstændighed, som efter hans Mening anbefalede dette, nemlig den, at Flaaden efter sit Udløb fra Stralsund og Stettin maaske ikke ganske var Herre over den Retning, den maatte tage. Lykkedes det den at bryde ud, vilde den ikke udgøre nogen ringe Styrke. Foruden Dampkanonbaadsflotillen i Stralsund maatte nemlig ogsaa »Arkona«, »Loreley« og »Nymphe« ved Swinemünde deltage i Operationen. I alt 28 Skibe med 89 Kanoner vilde gøre Turen — til Dels gennem Grønsund — til Langelandsbæltet; men derefter

var det muligt, at Omstændighederne tillod den at gaa den ene, men ikke den anden Vej. Det var da godt, om man var i Stand til at modtage den, hvor den end kom, enten i Alsfjord eller ved Kolding.

Medens Moltke hengav sig til disse Betragtninger, satte Blumenthal sig i Bevægelse for at vinde de kommanderende for sit Projekt. Han havde alt overbevist Friedrich Carl, som skrev til Kongen om Foretagendet. Blumenthal begav sig til Wrangel, som skrev til Krigsministeren derom. Da Sagen drøftedes mellem Kongen og Moltke den 14. i Berlin, udtalte sidstnævnte sig imidlertid nærmest for en Overgang til Fyn, hvilken han ansaa for lettere og ulige virksommere end en Erobring af Dybbøl. Kongen gav ham Ordre til at udarbejde Foredraget, og den 17. Marts indleverede Moltke da en fuldstændig Plan til en Fynsovergang, hvorefter der, straks som Flaaden indtraf i Kolding Fjord, ved Skjærbæk skulde indskibes paa den 4 Bataljoner og et Batteri, hvilke skulde sættes over til Hindsgavl eller et andet Punkt paa Kysten ned til Gamborg Fjord, hvorefter Flaaden tre Gange skulde returnere og tage en lignende Styrke om Bord.

Der skal her indskydes den Bemærkning, at det var denne Dag, den 17. Marts, da Søtræfningen leveredes under Rügen, hvorefter de preussiske Skibe vare blokerede dels ved Stettin, dels ved Stralsund. Men dette forhindrede ikke Regeringen i Berlin fra vedblivende at trække Veksler paa den preussiske Flaades Hjælp, hvilke Prins Adalbert honorerede lige til Udløbsdagen, da en stærk Storm forhindrede Turen.

Det gik nu saaledes til, at Friedrich Carl og Blumenthal vandt Overtaget over Moltke, for saa vidt som Overgangen ved Ballegaard betragtedes af alle med størst Interesse. Friedrich Carl holdt Overgangen til Als for vigtigere end den til Fyn; desuden var den jo arrangeret saaledes, at den kunde foregaa, selv om den kom til at savne Flaadens Understøttelse. Den 24. Marts gav Kongen derfor sit Samtykke til Ballegaardovergangen, efter at Moltke havde afgivet en understøttende Betænkning, der dog henledede Opmærksomheden paa, hvor yderst vigtigt det var, at Flaaden kom til at medvirke. Der gaves derfor Prins Adalbert Befaling til at søge at naa Alsfjord den Dag, da alt var færdigt til Overgangen, hvilken Dag, som bekendt, blev fastsat til den 2. April.

Først da Udførelsen var strandet ved den stærke Storm, der rejste sig paa den Dag, blev Dybbøls Belejring en uafviselig

Nødvendighed, af hvilken man da ogsaa søgte at gøre et saa stort Nummer, som muligt. Saa længe den stod paa, opgaves alle andre Planer. Alle Kræfter koncentreredes paa dette Foretagende, som tildrog sig Europas Opmærksomhed og skaffede os megen Ære. Noget videre nyt bringer Generalstabsværket ikke om denne Periode, som derfor ikke skal omtales her.

Først efter Dybbøls Fald genoptoges de tidligere Overgangsovervejelser. Nu var nemlig atter den store allierede Krigsstyrke disponibel for slige Foretagender. Situationen var ganske den samme, som før; Episoden ved Dybbøl havde ikke forandret den. Den Klat Jord, som var erobret, betød intet for Stillingen i det hele. Vi besad endnu Als, og endnu Fredericia med Fyn. Der var kun én Forandring fra før, nemlig den, at vor Regerings Frejdighed des værre var brudt. Den var træt efter Anstrængelserne paa Dybbøl og rystet ved de Ofre, Forsvaret havde krævet. Den besad ikke længer tilstrækkelig Modstandskraft mod Indflydelser, der raadede til, at vi skulde trække os ud af Kampen, opgive Fredericia og ikke længer lægge Vægt paa Als. Men selvfølgelig hindrer dette os ikke i med Interesse at følge Preussernes Færd.

Som bekendt, flyttedes efter Dybbøls Fald baade paa Fjendens og paa vor Side Operationernes Tyngdepunkt op til Indløbet af Lillebælt, og den preussiske Belejringspark kørtes op mod Fredericia, hvis Indtagelse skulde betroes det østerrigske Korps. Men Moltke havde ikke større Lyst til denne Belejring, end han før havde haft til Dybbøls. Han var nu kommen til den Antagelse, at en Overgang til Fyn kunde foretages uden Hjælp af Krigsskibe, eftersom en 50 til 60 svære Kanoner, opplantede paa Kysten mellem Lyngsodde og Snoghøj, maatte kunne forhindre alle danske, selv pansrede, Skibes Ophold i det smalle Farvand her. Selv paa den modsatte Kyst vilde Opholdet kunde gøres vanskeligt nok for de danske, saa at Overfarten antageligvis vilde lade sig fuldbyrde temmelig uanfægtet i Pontons. Han ønskede derfor at anvende det svære Skyts ved Kysten i Steden for til en Belejring af Fredericia. Det var, kort sagt, Ballegaardsprojektet, han vilde optage ved Lillebælt.

Denne Overgang tiltalte Moltke saa meget, at han for dens Skyld gjorde Brud paa sine tidligere Teorier om, at det var den danske Hærs Ødelæggelse, men derimod ikke Landvinding, som det kom an paa. Hvis han havde fastholdt sit tidligere Stand-

punkt, maatte han fortrinsvis have understøttet Overgangen til Als, som Friedrich Carl og Kronprinsen af Preussen anbefalede; men han hævdede nu, at det især kom an paa at besætte en saa stor Del af det fjendtlige Land som mulig, ja fremhævede endog, at det var en Fordel, at der var saa meget faa Tropper paa Fyn, eftersom Erobringen derved kunde ské næsten uden Kamp. Dog maa det bemærkes, at denne Motivering kun anvendtes saa længe vi havde faa Tropper paa Øen. Senere, da vor Hær samledes der, gik Moltke tilbage til sit tidligere Standpunkt og forsvarede Øens Erobring, hvilken han vedblev at holde paa, derved, at Overgangen vilde hidkalde et stort Slag, hvilket var det, Preussen søgte.

I Følge Sagens Natur maatte der bevares den dybeste Hemmelighedsfuldhed om de Planer, man omgikkes med. Raadslagningerne førtes derfor fortroligt mellem et ringe Antal indviede, udelukkende Preussere. Der vaagedes over, at alt gik ligesom ved Dybbøl den Gang, Ballegaardovergangen forberededes, nemlig, at ingen udenfor de indviedes Kreds erholdt den mindste Anelse om, at det ikke var en Belejring, men noget andet, man havde i Sinde. Forberedelserne til Fredericias Belejring dreves derfor med Alvor. Men den 24. April sendte Moltke Kongen en Plan til en Overgang til Fyn, saaledes som han nu anbefalede den udført alene ved Hjælp af de Midler, der havdes paa Stedet. Samme Dag omtalte ogsaa Wrangel Overgangen i en Indberetning. Den gamle Feltmarschals Opmærksomhed var af Blumenthal bleven henledet paa dette Foretagende, som han derefter ansaa udførligt; men han vilde først have Jyllands Erobring fuldbragt, ti han mente, at saa længe Krigen førtes her, maatte han beholde alle Tropper der for at være beredt paa at kunne møde alle Hændelser. Moltke, som fik Wrangels Indberetning til Betænkning, mente, at denne Forsigtighed var ufornøden. I det nordlige Jylland kæmpede 9000 Mand forbundne mod 3 à 4000 danske. I det sydlige Jylland stod der 35000 Mand forbundne, nemlig Mülbes Division ved Vejle og Østerrigerne om Fredericia, ved Als fandtes 22000 Mand Preussere og i Holsten 6000 foruden Forbundstroppernes 10000 Mand. Af preussisk-østerrigske Tropper var der 72000 inde i Landet. Disse stode saaledes, at de overalt kunde møde hvilken som helst offensiv Bevægelse fra dansk Side, og Stillingen vilde ikke blive ugunstigere, fordi Halvdelen af Styrken i det sydlige Jylland gik over til Fyn. De 6000 Mand i Holsten kunde i alt

Fald hidkaldes til Hjælp. Følgen af denne Betænkning blev, at Wrangel fik kongelig Bemyndigelse til at gaa i Land paa Fyn, og at den snarlige Udførelse af denne Overgang blev ham anbefalet som ønskelig. Moltke satte sig nu ogsaa angaaende Operationen i Forbindelse med Oberst Stiehle i Wrangels Hovedkvarter; Wrangels Stabschef og Kronprinsen konfererede med Blumenthal, der atter brevvekslede med Moltke.

Medens disse Forhandlinger førtes, rømmede vi Fredericia, der den 29. April besattes af de forbavsede Østerrigere. Det kunde synes, som om der i Generalstabsværkets Afsløringer laa noget, der kunde tjæne til Undskyldning for denne beklagelige og uforstaaelige Handling saa kort før Konferencen. Men dette lader sig ikke gøre. Man maa erindre, at Fredericia ikke rømmedes for det fynske Forsvars Skyld. Garnisonen sendtes til Vendsyssel. Gerlach fik ikke ved Rømningen sin Styrke paa Fyn af to Brigader væsentligt forøget. Fredericia beherskede dog altid i nogen Grad Fjendens Forberedelser, og dens Tropper kunde Gerlach altid hidkalde, naar de preussiske Overgangsforberedelser skred frem og bleve synlige for os, hvad de absolut maatte blive. Fra Vendsyssel kunde Tropperne derimod ikke hidkaldes.

Fredericias Rømning skadede derfor i enhver Henseende Fyns Forsvar, og den dadles ogsaa af det preussiske Generalstabsværk, som den er dadlet af alle forinden. Redaktionen af Værket finder Rømningen ubetimelig, og med Hensyn til Udførelsesmaaden, da forstaar den ikke, hvorfor man, naar man af politiske eller militære Grunde endelig vilde opgive den sidste Udfaldsport paa Fastlandet, da ikke gjorde det ved Kapitulation og tilbød Rømningen mod Betingelser. Det var efter dens Mening dog stedse muligt, at de forbundnes Overkommando vilde have bevilget saa vel Bortførelsen af alt Krigsmateriel som Opretholdelsen og den senere Tilbagegivelse af Værkerne. Forsøget paa at opnaa en saadan Kapitulation, mener den, burde i hvert Fald ikke været undladt. Som bekendt, var der ogsaa her hjemme i Regeringskredsene Tale om en Kapitulation, men hverken Krigsministeren eller Lunding opfattede rigtigt, hvad det vilde sige, og saa gik det saaledes til, som det er meddelt i »Den anden slesvigske Krig«.

Fredericias Rømning hverken forhalede eller fremskyndede Forberedelserne til Overgangen, der gik deres Gang. Derimod fremmedes Foretagendets Udvikling selvfølgelig ved, at Moltke i disse Dage selv tiltraadte Stabschefsposten i de forbundne Hæres

Hovedkvartér i Steden for Vogel v. Falkenstein, der var udnævnt til Chef for det nye Korps, der skulde »udsuge« Jylland.

Efter sin Ankomst til Hovedkvarteret i Vejle den 2. Mai rekognoscerede Moltke i Forening med Kronprinsen den 3. og 4. Kysten mellem Fredericia og Koldingfjord, og straks efter begav han sig til Gablenz for at meddele den østerrigske General baade Planen og —, at Overkommandoen havde tiltænkt ham den Ære at udføre den. Saa strandede Planen foreløbig paa den Klippe, som Moltke aldrig værdigede tilstrækkelig Opmærksomhed. Aftalerne med Østerrig. Gablenz gennemgik vel Planen med Moltke paa Kysten, hvor han i øvrigt kritiserede den stærkt; men han endte med at sige, at han uden sin Regerings udtrykkelige Samtykke ikke turde deltage i Udførelsen.

Planen blev derved ikke udført før Vaabenhvilen af 11. Maj. Men opsat var ikke opgivet. Medens Diplomaterne forhandlede i London, grublede Moltke i Horsens over, hvad der burde ské, naar hint kedelige Intermezzo var til Ende, og en halv Snes Dage efter, den 23. Maj, havde han sat de Tanker paa Papiret, som bleve bestemmende for de tyske Hæres Arbejde i den Tid, Moltke under Vaabenhvile kommanderede den forbundne Hær, medens den ny udnævnte Øverstkommanderende, Prins Friedrich Carl, tilbragte Ferien i Tyskland paa sit Sommeropholdssted i Glienitze.

Moltke forudsaa, at Opgaven efter Vaabenhvilens Udløb maatte blive enten den strategisk defensive, at bevare det nu erhvervede Territorium, eller den strategisk offensive, at opsøge Fjenden i hans insulare Positioner. I første Tilfælde vilde Opgaven blot bestaa i at tilbageslaa danske Angreb, og det vilde være meget let, da den forbundne Hær stod nord for Ejderen i 3 Grupper, der hver var den forudselige danske Angrebsstyrke overlegen. I det andet Tilfælde var det Fyn og Als, som kunde angribes, og paa disse Steder, mente han, den danske Hær vilde være opstillet, omtrent Halvdelen paa hvert. (Han forudsaa ikke, at vi vilde beholde én Division samt hele Rytteriet i Vendsyssel, heller ikke, at vi vilde undlade at indkalde de Forstærkningsfolk igen, som vi havde hjemsendt ved Vaabenhvilens Begyndelse). Det var nu et Spørgsmaal, om den østerrigske Hær og den østerrigske Flaade kunde paaregnes til Hjælp; men var dette ikke Tilfældet, mente han, at Preusserne selv skulde udføre begge Overgange. Derpaa skulde man forberede sig, og begge Overgange iværksættes sam-

tidigt efter Vaabenhvilens Ophør. Mislykkedes da den ene, kunde Uheldet opvejes ved, at den anden lykkedes.

Saaledes stod Sagerne indtil den 23. Juni, da efter Londonkonferencens Sprængning en telegrafisk Befaling fra Kongen kundgjorde, at efter Aftale med Kejser Frantz Overgangen til Fyn ikke maatte ske, men at derimod Als og den ubesatte Del af Jylland skulde angribes. Denne Aftale var truffen i Carlsbad, hvor Kong Wilhelm og Kejser Frantz, fulgte af deres Udenrigsministre, efter Fyrstemødet i Berlin opholdt sig, da Londonkonferencens Sprængning blev bekendt. En Aftale om de forestaaende Operationer var nødvendig, og den formuleredes i følgende af Bismarck og Rechberg den 24. Juni i Carlsbad underskrevne Dokument:

»Begge allerhøjeste Hoffer komme overens om:

1) efter Vaabenhvilens Udløb at udstrække de militære Operationer til Øen Als og Jylland hinsides Limfjorden.

2) For det Tilfælde, at der til Understøttelse af Angrebet af begge disse Objekter maa foretages en Demonstration mod Fyn i den Hensigt at holde de danske Stridskræfter fast der, skal denne ikke udstrækkes til en Landing paa Øen.

3) at i den Hensigt, efter Mulighed at lokalisere Krigen, at gøre Operationer mod de danske Øer afhængige af senere Forhandlinger.

4) at fastholde Jylland som Negociationsobjekt og tage det i egen Forvaltning og Beskatning.

5) at ansé de Konferencen i London med Hensyn til Slesvigs Deling tilbudte Koncessioner som bortfaldne og ikke bindende for senere Forhandlinger; ogsaa at lade denne Beslutning blive offentlig bekendt.

6) ved hensigtsmæssig Indvirkning paa det tyske Forbund at hidføre Fællesforvaltning af Slesvig-Holsten og Lauenborg under de forbundnes Ledelse og at sørge for, at de to sidstnævnte Hertugdømmers Hjælpemidler blive gjort nyttige for Krigen i samme Maal som Slesvigs.

7) som Krigens Maal at efterstræbe Hertugdømmernes Løsrivelse fra Danmark i den gunstigste, efter Omstændighederne opnaaelige, Udstrækning«.

Dette fra Originalen ordret oversatte Aktstykke bærer tydeligt Præg af, at Punkt 2 er tilsat eller har faaet en fra den oprindelige forandret Redaktion. Østerrig lagde Vægt paa, at Fyn ikke angrebes.

Der blev altsaa kun to Overgange at udføre, den over Alssund og den over Limfjorden. Des værre lykkedes den første i den bedrøvelige Juninat den 29. Vort Mod faldt sammen, og Følgen blev, at der den 9. Juli dannedes et nyt Ministerium under Bluhme, som søgte Fred.

Men Fynsovergangens Historie er ikke dermed forbi. Friedrich Carl var ved Limfjorden for at overvære Overgangen her, da Oberst Kauffmann kom til det tyske Hovedkvartér med Steinmanns Brev af 11. Juli. Først Dagen efter kom Prinsen tilbage og kunde ikke tilbageholde en Følelse af Fortrædelighed; ti Fynsovergangen var han bleven lysten efter. Han havde næret Haab om tilsidst at faa Tilladelse til at sætte den i Værk og vilde nødig endnu opgive den. Med det samme, han telegraferede Steinmanns Brev til Berlin, mældte han, at han var færdig til at gaa over til Fyn, naar Pontonerne kom tilbage fra Limfjorden. Kun behøvede han flere, hvorfor han udbad sig samtlige de i Tyskland efterladte Pontonkompagnier opsendte. Vaabenhvilen fandt han ikke at være i de tyske Hæres Interesse. Det skulde da være, at den blev ganske kort. Han havde Anledning til at tro, at der var udbrudt en Revolution i København, som Regeringen vilde bruge en Del af Hæren til at dæmpe, for dernæst igen at gøre Front mod Udlandet. Hvis det blot var et saadant kort Pust, de danske ønskede, fandt han Bevilgelsen farefri. I en vidtløftig Redegørelse, der utvivlsomt i de største Partier har Moltke til Forfatter, forklarede han dernæst den 14. Juli den militære Situation i det hele, for at Regeringen i Berlin ikke skulde savne Oplysning om denne ved de politiske Afgørelser, som vare at træffe. Her gjordes det ogsaa gældende, at der ikke var nogen Grund til at slutte Vaabenhvile, medens i øvrigt de samme militære Betragtninger gik igen, som vi gentagne Gange have anført.

Før dette endnu var kommet til Berlin, havde den preussiske Regering, forud beredt paa, hvad der vilde komme, straks efter Bluhmes Brev til de tyske Stormagter, d. 15de bemyndiget Friedrich Carl til at afslutte Vaabenhvile med de danske, hvorfor Forhandlinger begyndte mellem Kauffmann og Stiehler, hvilke førte til den anden Vaabenhvile, der skulde vare til d. 31te Juli.

Under denne Vaabenhvile skal Friedrich Carl d. 24de Juli endelig have opnaaet Kongens Bemyndigelse til, hvis Fjendtlighederne begyndte igen, at udføre Overgangen til Fyn med preussiske Tropper. Dette meddeler Generalstabsværket, og Rigtigheden deraf

bestyrkes ved, at Pontonkompagnierne fra 4 Armékorpser i Tyskland ankom til Kolding. Det stemmer ogsaa med, hvad man almindeligt har antaget, og med hvad der læses i »Den 2. slesvigske Krig«.

Men derfor er det ikke vist, at Angrebet virkelig vilde have fundet Sted, hvis Forhandlingerne vare blevne afbrudte. Tvært imod. Der er størst Sandsynlighed for, at det atter vilde være blevet opsat, hvilket vi kunne slutte os til af Oplysninger, som Generalstabsværket bringer om samtidige Forhandlinger andensteds. Efter at det nemlig har berettet, at de første indledende Meddelelser om Kong Christians Vilje til at træde i Forhandling med de tyske Stormagter vare komne til Berlin ved Kongen af Belgiens Mægling, og at disse havde givet Preusserhoffet Anledning til at sætte sig i Forbindelse med Wienerhoffet for at blive enig med det om de Betingelser, paa hvilke Freden kunde tilstaaes, gengiver Skriftet det, som der i den Anledning d. 11te fra Berlin meddeltes den preussiske Gesandt i Wien, saaledes: »Fremfor alt maa man efter Kong Wilhelms Anskuelse forlange Hertugdømmernes fuldstændige Aftrædelse indtil Kongeaaen. Om en Indtrædelse af hele det danske Monarki i Forbundet, som Kong Leopold har antydet, kan der ikke været Tale; ti derved blev jo ikke den gamle Strid mellem Tyskland og Danmark udjævnet, men kun en Kilde til nye Forviklinger skabt. Paa Grund af den Fredslængsel, som nu er traadt for Dagen i København, synes det raadeligt allerførst at forstærke det militære Tryk, for sikkert og hurtigt at komme til en tilfredsstillende Slutning. Det er derfor anbefaleligt at drive Operationerne mod Fyn med al mulig Energi, og i hvert Fald, indtil Udførelsen af Foretagendet er sikret, at foretage Skinbevægelser der.« Om Østerrigs Svar paa dette i Generalstabsværket kun løst og ufuldstændigt gengivne Forslag læse vi dernæst: »Østerig erklærede sig enig i den som Grundlag for Freden betegnede fuldstændige Adskillelse af Hertugdømmerne fra Danmark, ligeledes i, at Fredsunderhandlingerne fandt Sted i Wien, og at Fjendtlighederne kun bleve standsede saa længe som absolut nødvendigt, altsaa en 14 Dage, for paa den Maade at berøve Danmark ethvert Haab om europæiske Forviklinger. En Udstrækning af Operationerne til Fyn og selv en kraftigere Demonstration mod denne Ø skulde dog overensstemmende med Karlsbader Aftalerne foreløbig ikke finde Sted. En Optræden af den

østerrigske Eskadre i Østersøen blev ligeledes afslaaet, dog sammes Medvirkning til Vesterhavsøernes Erobring tilstaaet.«

Det er højst usandsynligt, at Preussen paa dette Tidspunkt, hvor det havde faaet Østerrig med sig til alt, undtagen netop til en Udstrækning af Krigen til Fyn, skulde kompromittere sit Forhold til denne Magt ved et Foretagende, som dog ingen reel Betydning havde for det selv. Er Tilladelsen given uden Forbehold — Redaktionen fremlægger ikke den Skrivelse, hvori den indeholdes, og citerer heller ikke Ordlyden, hvori den gives —, saa maa man have Ret til at antage, at den vilde være bleven suspenderet indtil videre, naar det var kommet til Krig paany, ligesom til at mene, at Opsættelsen vilde have været til Fordel for Preusserne, da der var grumme smaa Chancer for, at den Overgang vilde være lykkedes for dem.

Men herom kan der selvfølgelig være forskellige Meninger. Det visse er kun, at det ikke kom til nye Fjendtligheder. Vaabenhvilen førte til Stilstand, Afvæbning og Fredsforhandlinger; Krigen var faktisk til Ende.

Her skulde ogsaa vi have sluttet, dersom der ikke endnu var et enkelt Aktstykke fra en senere Periode, som fortjæner Omtale. Det generalstablige Skrift har nemlig givet os en Betænkning af Moltke, som ikke er knyttet til noget i Teksten, men til en Anmærkning, der godt kunde være sat ind for at give Anledning til Aktstykkets Fremdragelse. Men herfor er der ikke Grund til at være fortrydelig over Aktstykkets Fremkomst. Tvært imod have vi Aarsag til at være taknemmelige for, at det er taget med, da det interesserer os en Del. Aktstykket er overskrevet »Betænkning (Denkschrift) af Generalløjtnant, Friherre v. Moltke angaaende Overførelsen af det 2det preussiske Armékorps fra Stralsund til Sjælland«, men kan ikke med fuld Korrekthed betitles saaledes; ti det var ikke en Betænkning, han som Generalstabschef, med tjænstlig Kompetence, afgav over den nævnte Sag. Det var kun et Svar, som han i sin Stilling som Stabschef gav sin fraværende General paa et Spørgsmaal, denne havde gjort, og hvori han kom til at tale om den nævnte Troppeoverførelse. Imidlertid skulle vi ikke opholde os herved, men omtale, hvad der ligger til Grund for Betænkningen.

Det var under Fredsforhandlingerne i Wien, at Prins Friedrich Carl blev utaalmodig og fra Glienitze, hvor han opholdt sig, skrev til Moltke, at der efter hans Mening, hvis Freds-

forhandlingernes ringe Fremgang gjorde en Opsigelse af Vaabenstilstanden nødvendig, straks burde ske noget eklatant, og at i saa Henseende en Landgang paa Sjælland forekom ham det hensigtsmæssigste. Det vilde have været rigtigst, om vi havde faaet dette Brev med; ti saa vilde vi bedre have forstaaet Moltkes Svar. Vi havde den Gang afvæbnet, hjemsendt Hæren med Undtagelse af Kadrene og en lille Tjænestestyrke. Derimod havde vi beholdt Flaaden i Søen. Moltke regnede Styrken paa Sjælland til 5000 Mand; den paa Fyn var knap saa stor. Hvis Vaabenstilstanden var bleven opsagt, vilde vi have haft 6 Uger til Rustning, og vi vilde have kunnet indtage samme Stilling som før. Maaske har Prins Friedrich Carl ikke været vidende herom, men ment, at man kunde opsige Vaabenstilstanden og straks angribe Sjælland, men i saa Fald glemte han den udrustede Flaade, som sikrede Øen tilstrækkeligt. Som sagt, uden Friedrich Carls Spørgsmaal forstaa vi ikke Moltkes Brev rigtigt; men det gik ud paa at vise, at det Armékorps, Prinsen kommanderede, ikke kunde anvendes til Overfald paa Sjælland, men at et saadant bedst kunde udføres fra Stralsund af det derværende Armékorps. Og saa forklarer han, hvorledes i saa Fald en saadan Ekspedition maatte udføres, i én Nat med alt, selv Belejringskanoner; ti København var befæstet.

Hvad Moltke forklarer, falder ganske sammen med, hvad vi have tænkt os, naar vi have forestillet os et saadant Angreb fra Tyskland. Det er derfor ikke nødvendigt at gengive hans Fremstilling i Detailerne. Derimod fortjæner det at anføres, at han ikke var stemt for Sagen, hvorvel han ikke betegnede Foretagendet for uudførligt.

For det første gjorde han med Grund opmærksom paa, at en Overrumpling af Sjælland vilde have haft gunstigere Chancer paa en Tid, da de danske Tropper vare splittede i Sundeved, i Nordjylland og paa Als, og de danske Skibe vare i Nordsøen og ved Als, og kun en Del [men en tilstrækkelig Del] ved Stralsund. Nu, da hele den danske Hær var samlet paa Øerne, og da hele Flaaden samlet kunde anvendes paa hvilket som helst Punkt, vare Chancerne ikke saa heldige.

Dernæst undlod han ikke at gøre opmærksom paa Farerne ved at sende et tysk Korps til Sjælland. Han skrev nemlig: »Den Intervention, hvormed England har truet, har hidtil kun haft lidet at betyde. Selv paa Fyn vilde et landet tysk Korps

paa Grund af Bæltets Smalhed og den artilleristiske Styrke næppe have nogen Fare for sine Forbindelser. Men naar der paa Sjælland staar et preussisk Korps, som kun over Søen kommunicerer med Hjemmet, hvorfra det i Længden maaske maa ernæres, da har en engelsk Flaades sandsynlige Optræden i Østersøen en hel anden Betydning.

Moltke søgte derfor at bevæge sin Chef til at være fornøjet med, hvad der var sket, og sluttede med følgende Betragtninger: »For os, som egentlig slet ikke endnu besidder nogen Flaade, er det saa svært at bringe en Krig med en Østat til Afslutning, at der foruden en fortræffelig Hær og dristige Førere endnu behøvedes Lykke for at naa et Resultat som det, der er naaet, og som altid vil være et meget ærefuldt og meget fordelagtigt, om man ogsaa maa gøre den i sit Hjem saa haardt betrængte Konge af Danmark nogle yderligere Koncessioner. Jeg tror, at man ikke ved Skænderier om Smaating skal stille det saa lykkeligt opnaaede Resultat i Vove paany, især da vi ikke kunne beholde for os selv, hvad vi erobre. Naar Vaabenhvilens Tid drages fra, have de egentlige Operationer i denne Krig ikke varet synderligt længere end 4 Maaneder; men de diplomatiske Forhandlinger strække sig allerede ind i den 3dje Maaned.«

C. Th. Sørensen.

Om døvstumme og deres Undervisning.

De Legemsfejl og Sygdomme, som hjemsøge Menneskeslægten, ere i høj Grad forskellige med Hensyn til det æstetiske Indtryk, de fremkalde. Blindhed og Brystsyge brede saaledes et vist romantisk Skær over de Personer, der lide heraf, og virke ingenlunde frastødende paa Iagttageren, og blegsottige Kvinder optræde ikke sjældent som Heltinder i Romanerne. Men hvem har vovet at fremstille en Helt stokdøv, en Elskerinde gulsottig? Saadanne Legemsfejl og Sygdomme kunne nok vække Medlidenhed, men sjældent egentlig Sympati, og saadanne lidende faa derved ofte et endnu tungere Kors at bære paa, end selve Sygdommen medfører i og for sig. Man ser derfor ogsaa ofte, at Mennesker, hvis Syn lider i betydeligere Grad, ingenlunde skjule dette for andre, medens tunghøre gøre alt for at dække over deres Mangel og sjældent blive gladere, end naar man smigrer dem med at sige, at deres Hørelse er god.

Naar Forfatteren af nærværende lille Artikel beder »Tilskueren«'s Læsere om at følge ham nogle Øjeblikke ind i de døvstummes Verden, da er det ikke blot, fordi denne er saa lidet kendt for de fleste, men ogsaa fordi han vil søge at vække lidt Sympati for disse hidtil i Samfundet saa ulykkeligt stillede Mennesker. De ere ulykkeligt stillede, ikke blot fordi de have mistet en af vore vigtigste Sanser, men ogsaa — og i saa Henseende er der en stor Forskel mellem blinde og døvstumme — fordi de have mistet Taleævnen, den Ævne hvorved vi adskille os fra de »umælende«, og hvorved vort Tankeliv saa mægtigt udvikles.

Det vil maaske ikke være overflødigt at omtale først Døvstumhedens Væsen og Natur. Det maa da stærkt fremhæves, at det karakteristiske for Døvstumheden er den fuldstændige eller

næsten fuldstændige Mangel paa Hørelse, og at Stumheden kun er en Følge af hin og ingenlunde skyldes nogen Fejl ved Taleorganerne, saaledes som man mente helt ind i det 16de Aarhundrede, da man forsøgte at faa døvstumme til at tale ved at anvende Trækplastre, Brændejærn og andre endnu mere smertefulde Indgreb. Et døvstumt Barn kan fra Fødselen af udstøde Lyd og bruge sin Stemme som et lydhør Barn, men den menneskelige Tale læres — med mindre en ganske særlig Art Undervisning finder Sted, som vi senere skulle gøre Rede for — kun gennem Øret, ved at Barnet efterligner sine Omgivelser, og er disse stumme, vil selv et lydhørt Barn forblive stumt[1]). Den til Grund for Døvstumheden liggende Døvhed er imidlertid ikke altid fuldstændig, ti ikke sjælden er der Rester af Hørelse tilbage, saa at vedkommende Individ kan høre visse Lyd saasom Piben, Klokkeringen osv., ja enkelte døvstumme kunne endog høre visse Vokaler eller Ord, der raabes højt ind i Øret. Saadanne døvstumme benævnes uegentlig døvstumme, hvorunder ogsaa indbefattes Individer, der ere blevne døve i en senere Alder og have beholdt Taleævnen delvis. Hos de egentlig døvstumme er derimod Hørelsen fuldstændig udslukt. Det vil saaledes ses, at der ingen skarp Grænse er mellem døvstumme og Børn, der have en slet Hørelse. I Danmark, hvor Undervisningen af døvstumme er obligatorisk, betragtes som døvstumme og indkaldes til Døvstummeanstalterne alle saadanne Børn, hvis Hørelse er saa slet, at de ikke kunne følge med ved den almindelige Skoleundervisning.

Skøndt det saaledes er Døvheden, der er det karakteristiske for Døvstumheden, er det imidlertid oftest Stumheden, der først henleder Omgivelsernes Opmærksomhed paa, at et Barn er døvt; ti om et mindre Barn kan høre eller ikke, kan være vanskeligt at afgøre selv for Læger, end sige for Lægfolk; men naar et Barn ikke begynder at tale til rette Tid, altsaa mellem et og to Aars

---

[1]) Anm. Kong Psammetik af Ægypten skal i Følge Herodot have gjort Forsøg med to nyfødte Børn, som anbragtes paa et fjernt liggende Sted, under Opsigt af en Hyrde, hvem det var forbudt at mæle et Ord. Da Børnene vare to Aar gamle, kunde de kun sige bec, hvilket sikkert var Efterligning af den Ged, hvis Mælk tjænte dem til Ernæring. De Vise, som Kongen raadspurgte, mente imidlertid, at det var det phrygiske Ord, der betød Brød, hvoraf droges den Slutning, at det phrygiske Sprog var det mest naturlige og følgelig det ældste af alle.

Alderen, da vil Omgivelserne oftest finde det paafaldende. Og dog varer det ofte mærkværdigt længe, inden det gaar op for Forældre, at deres Barn er døvstumt, med mindre der i Forvejen findes Tilfælde af Døvstumhed i Familjen, hvilket ingenlunde er sjældent. Ofte henvende Forældrene sig til en Læge og spørger ham om Raad for deres Barn, fordi det ikke vil tale; at det kan høre, nære de ingen Tvivl om, ti — sige de — Barnet vaagner, naar der falder noget paa Gulvet, det vender sig om, naar Døren gaar op o. s. v. Undersøger man imidlertid Barnets Hørelse med Lydkilder, der dels ikke kunne ses af Barnet, dels ikke ere saa stærke, at de derved fremkaldte Luftsvingninger kunne paavirke Barnets Følenerver, da vil man ofte finde. at Hørelsen er fuldstændig udslukket, og man maa gøre Forældrene den sørgelige, og ofte aldeles uventede Meddelelse, at deres Barn er døvstumt.

De Vanskeligheder det kan være forbundet med for Lægfolk at erkende Døvstumhed, naar Døvheden optræder hos ældre Børn, f. Eks. efter Skarlagensfeber, ere af en ganske anden Art. I saadanne Tilfælde, hvor Barnet altsaa tidligere har været lydhør og begyndt at tale eller endog kan tale fuldstændigt, vil Omgivelserne hurtigt erkende, at Hørelsen er gaaet tabt; Barnet svarer ikke, naar der tales til det, det vaagner ikke, naar man kalder paa det o. s. v. Hvis man imidlertid under saadanne Omstændigheder vilde søge Trøst i Ulykken ved den Tanke, at Barnet vel er bleven døvt, men ikke vil blive stumt, da det kan tale, vil man i Reglen blive sørgeligt skuffet, ti meget snart begynder Talen at blive utydelig, og med en forbavsende Hurtighed ophører Barnet efterhaanden at tale, med mindre der gøres særlige og energiske Anstrængelser for at bevare Taleævnen. Man har endog Eksempler paa, at Børn helt op til Overgangsperioden kunne blive døvstumme, naar de miste Hørelsen, men almindeligvis sker dette ikke hos Børn, naar de miste Hørelsen efter 10-15 Aars Alderen. Derimod miste Børn oftest Taleævnen i Løbet af et halvt Aar, naar de overlades til sig selv, og Døvheden er optraadt før 10-11 Aars Alderen.

Med Hensyn til Aarsagerne til Døvstumhed, maa der skælnes mellem den medfødte og den erhvervede. Den medfødte Døvheds nærmere Aarsag er oftest Misdannelser af det indre Øre. De fjærnere Aarsager hertil ere til Dels temmelig dunkle og til Dels omtvistede. Arvelighed er utvivlsomt den vigtigste Faktor; ofte arves imidlertid Døvstumheden ikke

direkte fra Forældre til Børn, men springer et eller flere Led over. Hosstaaende Stamtavle, hentet fra et lægevidenskabeligt Tidsskrift, illustrerer slaaende de berørte Arvelighedsforhold, men er selvfølgelig — og heldigvis — ikke et typisk Eksempel paa hvorledes Døvstumhed optræder i Familjer med arvelig Disposition:

Døvstum Mand ∞ lydhør Kvinde.

Døvstum Søn. Lydhør Datter ∞ lydhør Mand.

Døvstum Mand ∞ døvstum Datter. Døvstum Datter. Lydhør Søn ∞ lydhør Kvinde.

Døvstum Søn. Døvstum Søn.

Denne Stamtavle viser os en døvstum Mand, der ægter en lydhør Kvinde og i dette Ægteskab faar en Søn, der er døvstum, og en Datter uden denne Legemsmangel. Denne Kvinde ægter en Mand, der ligeledes er lydhør, men faar ikke desto mindre i sit Ægteskab 2 døvstumme Døtre, som altsaa arve denne Mangel efter deres Bedstefader, samt en lydhør Søn, der trods sit Ægteskab med en lydhør Kvinde alligevel avler en døvstum Søn, som altsaa arver sin Legemsmangel fra sin Oldefader. Desuden optræder der endnu et Tilfælde af Døvstumhed i Familjen, idet den ene af de 2 døvstumme Søstre i sit Ægteskab med en døvstum Mand faar en døvstum Søn.

Undertiden findes Døvstumhed hos flere Sødskende (i et enkelt Tilfælde 8) uden at der kan oplyses noget om Arvelighed.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om den Indflydelse, som Ægteskab mellem blodbeslægtede udøver paa Forekomsten af Døvstumhed, har Meningerne staaet meget skarpt lige overfor hinanden. Diskussionerne herom have ogsaa omfattet Spørgsmaalet om disse Forbindelsers Indflydelse paa andre Legemsfejl og Sygdomme, saasom Idioti, Cretinisme, Sindssygdom, visse Øjensygdomme o. s. v. og have til alle Tider ikke blot interesseret Videnskabsmændene levende, men ogsaa altid udøvet en stor Tiltrækning paa det store Publikum. Grunden til dette sidste maa vel dels søges i den Omstændighed, at Sagens Afgørelse har en stor social Betydning for Samfundet i Almindelighed, og dels ogsaa deri, at Spørgsmaalet direkte angaar en Mængde Mennesker, der lever i Ægteskab med blodbeslægtede, og naturlig frygte de Ulykker, som ere blevne fremstillede som truende Afkommet af saadanne Forbindelser. De forskellige Undersøgere ere

imidlertid komne til et meget forskelligt Resultat med Hensyn til den Betydning, som Ægteskab mellem blodbeslægtede have paa Afkommet. Paa den ene Side mene nogle at have godtgjort klart ved deres Undersøgelser, at disse Ægteskaber rumme store Farer for Efterkommerne, hvorfor de anse det for Statens Pligt at forhindre saadanne Forbindelser saa meget som muligt, hvilket ogsaa er sket f. Eks. i England, hvor endog Ægteskab mellem Søskendebørn, om det end ikke er forbudt ved Lov, dog almindeligvis anses for en lidet ønskelig Forbindelse, der ogsaa er forholdsvis sjælden. Paa den anden Side har enkelte Forfattere paastaaet, at det saa langt fra er Tilfældet, at saadanne Ægteskaber rumme Farer for Afkommet, at de tvært imod give gunstige Chancer for et i aandelig og legemlig Henseende sundt Afkom, forudsat at de paagældende Individer tilhøre sunde Familjer, hvori der ikke forekommer arvelige Sygdomme. Et af de dygtigste og mest ædruelige Indlæg i denne Sag er fremkommen i Danmark i Dr. Mygges Doktordisputats, hvori Forfatteren underkaster de forskellige Undersøgelser om dette Spørgsmaal en indadgaaende Kritik, og tillige giver et Bidrag fra Danmark til Belysning navnlig af den Rolle, som saadanne Ægteskaber spille lige overfor Opstaaelsen af Døvstumhed. Dr. M. har søgt at løse Spørgsmaalet ad to Veje. For det første udsendte han Skemata til en Del Læger og Skolelærere i Landet for at faa Oplysninger om, hvor mange Ægteskaber der overhovedet fandtes i de paagældende Sogne eller Landsdele, hvor mange af disse, der vare sluttede mellem blodbeslægtede, og endelig hvor mange af Børnene i begge disse Former af Ægteskaber, der vare døvstumme. Han kom herved til det Resultat, at i de af ham undersøgte Lokaliteter (udelukkende paa Landet) var det sandsynligt, men kunde ingenlunde anses som bevist, at Mangler af Høreævnen forekom noget hyppigere i blodbeslægtede Ægteskaber. Den anden Fremgangsmaade, Dr. M. anvendte, kaldes, i Modsætning til den forudgaaende, den indirekte Metode. Ved denne søger man, enten ved Hjælp af Folketællingslister, hvorpaa dette Spørgsmaal er optaget, eller ved Opgørelser paa Døvstummeanstalterne, at udfinde, hvor mange døvstumme, der ere fødte i blodbeslægtede Ægteskaber. Det paa denne Maade beregnede Forholdstal giver imidlertid ingen bestemt Oplysning om, hvor vidt virkelig Slægtskab mellem Forældrene spille nogen Rolle for Døvstumhedens Opstaaen, med mindre der samtidig oplyses, hvor

hyppige blodbeslægtede Ægteskaber overhovedet ere i vedkommende Befolkning. Dr. M. fandt for Danmarks Vedkommende, at efter Folketællingen i 1871 stammede c. 6 % af samtlige i Landet værende døvstumme fra Ægteskaber mellem blodbeslægtede, og ved Optælling paa det kongelige Døvstummeinstitut i København, viste det sig, at 6,7 % af de døvstumme skyldte saadanne Ægteskaber deres Oprindelse; isolerede man imidlertid — saa godt det lod sig gøre — de døvstumme, som enten vidstes eller formodedes at være døvfødte, da tilhørte 7,5 % af disse blodbeslægtede Ægteskaber. Da nu paa den anden Side Dr. M. ved sine Undersøgelser havde fundet, at blodbeslægtede Ægteskaber danner c. 5 % af samtlige Ægteskaber i de talrige af ham undersøgte Egne, drog han deraf den Slutning, at Døvstumhed her i Landet ganske vist forekommer hyppigere blandt Børn af beslægtede Forældre, end blandt Børn af krydsede Ægteskaber, men at Forskellen dog ikke er stor, og Forfatteren mener, at Udsigten til at faa døvstumme Børn er ikke mere end 2 til 4 Gange større for Ægtefolk, der ere knyttede til hinanden ved Blodets Baand, end for saadanne, der ikke ere indbyrdes beslægtede.

Endskøndt det maa indrømmes, at Spørgsmaalet om Betydningen af Blodslægtskab for Døvstumhedens Vedkommende ikke er fuldstændig løst endnu, synes dog meget at tyde paa, at dette Moment virkelig er af Indflydelse paa Døvstumhedens Forekomst, om end langt fra i saa høj Grad som af mange paastaaet. Det er maaske ej heller uden Betydning i saa Henseende at gøre opmærksom paa, at de fleste erfarne Ørelæger tilkende Slægtskab mellem Forældrene en bestemt Rolle som disponerende Aarsag til den til Døvstumhed førende Døvhed.

Endelig synes Døvstumhed at optræde noget hyppigere blandt Befolkninger, der leve under slette hygiejniske Betingelser, særlig paa Landet.

Aarsagerne til den erhvervede Døvstumhed ere af en helt anden Natur. I Tilfælde af erhvervet Døvstumhed fødes vedkommende Individ lydhørt, men mister Hørelsen i den tidlige Barnealder fuldstændigt eller næsten fuldstændigt ved en eller anden Sygdom, som angriber Ørerne og tilintetgør Lydapparatets finere Dele. Disse Øresygdomme skyldes hyppigst epidemiske Sygdomme, blandt hvilke navnlig Skarlagensfeberen spiller en fremtrædende Rolle; i sjældnere Tilfælde ere Mæslinger, Tyfus o. a. Sygdomme Aarsag hertil. Ikke faa Tilfælde af erhvervet

Døvstumhed skyldes Hjærnebetændelse, og maaske særlig den saakaldte epidemiske Rygmarvs-Hjærnebetændelse, som i de to sidste Aar har begyndt atter at vise sig i København og Omegn. Desuden kunne ogsaa Fald paa Hovedet og selvstændigt optrædende Ørebetændelser fremkalde fuldstændig Døvhed.

Forholdet mellem Antallet af døvfødte og Individer der have mistet Hørelsen efter Fødselen opgives meget forskelligt fra de forskellige Steder. Dette hidrører til Dels fra, at det absolutte Antal Tilfælde af erhvervet Døvstumhed varierer i høj Grad til forskellige Tider og paa forskellige Steder efter de vekslende epidemiske Forhold, men skyldes til Dels ogsaa den Omstændighed, at det ofte er meget vanskeligt at afgøre hvorvidt et Barn er født døvstumt eller er bleven dette i den spæde Alder, før det er begyndt at tale. Antallet af samtlige døvstumme maa efter det oven anførte ligeledes veksle en Del i de forskellige Lande til forskellige Tider. I Følge Folketællingen 1880 fandtes i Danmark (Færøerne ikke iberegnede) 1243 døvstumme, hvilket svarer til 6,81 paa 10,000 Indbyggere. I Holland findes kun 3,35 paa 10,000 Indbyggere, medens Schweiz møder med det højeste Tal, nemlig 24,5. Af de i 1880 i Danmark levede 1243 døvstumme hørte de 666 til Mandkønnet; da i den øvrige Del af Befolkningen saa vel her som i de fleste andre Lande, Kvindekønnet er det talrigste, vil det ses, at Forekomsten af Døvstumhed blandt Mandkønnet bliver endnu stærkere fremtrædende. Det samme har ogsaa vist sig at være Tilfældet paa alle andre Steder, hvor dette Forhold er undersøgt. Om Grunden til dette mærkelige Fænomen vides aldeles intet.

Efter hvad vi have udviklet i det foregaaende kan altsaa den til Grund for Døvstumhed liggende Døvhed være medfødt eller erhvervet; i sidste Tilfælde kan dette ske ved forskellige Sygdomme og i forskellig Alder, ligesom alle Slags Individer saa vel syge som fuldstændig sunde kunne rammes heraf. Da nu desuden den Ørelidelse, der har givet Anledning til Døvheden i de fleste Tilfælde er fuldstændig begrænset, og ikke i mindste Maade paavirker andre Organer og Funktioner, vil det indses, at de døvstumme ville frembyde et Fysionomi, der er overordentlig forskelligt efter deres Samfundstilling, deres Helbred, Aandsudvikling o. s. v. Selvfølgelig ville døvstumme Børn altid staa tilbage for deres jævnaldrende i intellektuel Henseende, ti lige saa vist som det er et Axiom: nihil est in intellectu qvod non antea fuerit in sensibus, lige saa sikkert maa den aandelige Udvikling

gaa langsommere for sig, naar en saa vigtig Sans som Hørelsen ikke er til Stede; men det mangler ingenlunde paa Eksempler paa døvstumme, der have naaet den højeste intellektuelle Udvikling gennem de øvrige Sanser. Døvstumhed findes ganske vist af og til sammen med Idioti, men de ere da begge i Regelen forskellige Udtryk for en medfødt Hjærnelidelse, og saadanne Individer maa ingenlunde betragtes som typiske døvstumme. Det er forunderligt hvor længe det varede, inden man indsaa, at døvstumme rummer de samme Muligheder for en Udvikling som andre Mennesker; ti i Oldtiden og langt ind i Middelalderen betragtedes døvstumme som staaende i Klasse med Idioter og sindssyge, og som saadanne staaende helt udenfor Menneskeheden. Naturligvis paatrykker denne Legemsmangel Børn, og til Dels ogsaa voksne, visse ydre Egenskaber; de ere levende i deres Mimik, deres Blik er meget spørgende o. s. v., ligesom ogsaa ofte den forkerte Opdragelse, Børnene faa i Hjemmet, enten gør dem menneskesky eller, hvad der oftere er Tilfældet, gør dem forkælede, egensindige, heftige og lunefulde. Efter at være komne paa en Opdragelses- og Undervisningsanstalt svinde disse sidste Egenskaber imidlertid i Regelen hurtigt; de blive let omgængelige og føjelige, og ingen Lærer har sikkert mere Fornøjelse af sine Elever, end Døvstummelæreren har af intelligente døvstumme. Det er overordentlig tiltalende at besøge en Døvstummeanstalt i Undervisningstimerne. Man føler straks at det er gaaet op for de fleste Elever at de ikke lære for Skolen men for Livet; de sætte al deres Energi ind paa at lære, hvad der foregaar omkring dem i den Verden, der forhen var som en lukket Bog for dem, de føle, at den eneste Maade, hvorpaa de kunne sætte sig i Rapport til andre Mennesker er ved at tilegne sig, hvad der læres dem paa Skolen, og de ere i Regelen deres Lærere meget hengivne. At dette sidste er Tilfældet skyldes maaske væsentligst den Omstændighed, at Døvstummelærerne i høj Grad beskæftige sig med hver enkelt Elev, idet hvert Barn for en stor Del møjsommeligt maa belæres om Forhold og Ting, som lydhøre Børn tilegne sig umærkeligt og uden Arbejde før de begynde deres Skolegang. Døvstummes Hukommelse er i Regelen ypperlig, og de ere ofte meget dygtige i Hovedregning; deres Blik er skarpt og de lægge i høj Grad Mærke til Menneskers Ydre, som de træffe paa, ligesom de ogsaa interesserer sig levende for hvad der foregaar omkring dem. Kommer der en fremmed til et Døvstummeinstitut, breder Nyheden herom sig som en Løbeild

til alle Børnene; de faar snart alle at vide, hvem det er, hvorfra han kommer, hvorfor han kommer o. s. v. Forstaar man Børnenes Sprog, hvad enten det nu er Fingersprog eller Tale, bliver de glade og meddelsomme, men intet fornøjer dem i den Grad, som naar man taler om deres Hjem; da straaler deres Øjne af Glæde, de fortæller om deres Fader og Moder, om deres Sødskende, om hvor mange Heste deres Fader har o. s. v.; med Hensyn til legemlig Helbred staar de i ingen Henseende tilbage for andre Børn. At dette virkelig forholder sig saaledes, er man først i den senere Tid bleven opmærksom paa, ti tidligere mente man, at de i saa Henseende vare andre Børn langt underlegne. Det kongelige Døvstummeinstitut i København kaster et fortrinligt Lys over dette Spørgsmaal og forklarer Grunden til, at det er blevet besvaret saa forskelligt. Det nævnte Instituts nuværende Forstander, Pastor Malling-Hansen, har nemlig paavist, at medens Institutet var i Stormgade, hvor de sanitære Forhold var i højeste Grad slette, fra 1824—1839 døde omtrent en $^1/_8$ af Eleverne under deres Ophold her, som det synes væsentligst af Tæring. Efter at Institutet var flyttet ud til dets nuværende Sted paa Citadelsvejen forandredes Forholdene meget betydeligt, idet der skaffedes rummelige og gode Lokaler; Virkningen heraf har hurtigt vist sig, ti fra 1840—1869 døde kun $^1/_7$ af Eleverne under deres Ophold paa Institutet og fra 1870—1879 døde kun $^1/_{44}$, hvilket er endog betydelig mindre end den almindelige Dødelighed for normale Børn i samme Alder og indenfor samme Tidsrum.

Efter at vi saaledes have beskæftiget os med Døvstumhedens Væsen og Natur, dens nærmere og fjærnere Aarsager samt de døvstummes aandelige og legemlige Egenskaber, skulle vi, førend vi gaa nærmere ind paa Døvstummeundervisningen og dens Historie, med nogle faa Ord dvæle ved Spørgsmaalet om, hvorvidt der kan gøres noget for at indskrænke Forekomsten af Døvstumhed, samt for at helbrede i de enkelte Tilfælde den Døvhed, der ligger til Grund for den. I første Henseende vil der, i Henhold til hvad der paa de foregaaende Sider er fremført om Aarsagerne til den medfødte og erhvervede Døvstumhed, næppe være meget at udrette, ti dels vil der vel næppe nogensinde kunne nedlægges Forbud mod Indgaaelsen af Forbindelser mellem Individer med arvelige Sygdomme, — ti hvem skulde i det enkelte Tilfælde afgøre hvorvidt og i hvilken Grad Arvelighed gjorde sig gældende i vedkommendes Familjer, og hvorledes vilde man kunne hindre

illigitime Forbindelser? — og dels er man, i alt Fald ikke endnu, Herre over de epidemiske Sygdomme, som give Anledning til Døvstumhed. Derimod kan Spørgsmaalet om Nytten af en Behandling for den til Grund for Døvstumheden liggende Ørelidelse, ingenlunde afvises som ubetimelig. Ganske vist maa den fuldstændige Udslukkelse af Høreævnen indrømmes at være en haabløs Tilstand, lige overfor hvilken Lægekunsten maa erklære sig magtesløs[1], men i Tilfælde hvor der er Rester af Hørelse tilbage, hvilket skal forekomme blandt c. 40 døvstumme af 100, bør man ingensinde straks opgive enhver Tanke om Helbredelse eller Forbedring. En fuldstændig Helbredelse saaledes, at vedkommende opnaar en normal Hørelse er imidlertid næppe nogensinde at vente, medens derimod en mere eller mindre udtalt Forbedring af Høreævnen er set at indtræde i adskillige Tilfælde, saa vel uden at der har været anvendt Midler, som navnlig ved en passende Behandling. Et saadant Resultat maa ingenlunde vurderes lavt, ti nogen Hørelse, selv om den er nok saa ringe, er i de fleste Tilfælde af overordentlig stor Betydning for den døvstumme derved, at han ved Anvendelse af Talemetoden som Undervisningsmiddel lærer hurtigere at tale og erhverver sig en tydeligere Udtale, ligesom ogsaa en ringe Hørelse kan være af stor Betydning for den døvstumme under hans Færden i det praktiske Liv. Vi maa derfor hævde med stor Styrke, at hele Spørgsmaalet om en gennemført rationel Behandling af døvstumme Børns Høreorganer er i højeste Grad vigtig for hele Døvstummesagen, og det bør stilles som en uafviselig Pligt for dem, hvem Omsorgen for de døvstumme er overdraget, at have Opmærksomheden mere henvendt paa de døvstummes Øren end det hidtil er sket.

Vi ville nu gaa over til Omtalen af de Midler, hvorpaa de senere Aarhundreders humane Bestræbelser have søgt at raade Bod paa de døvstummes sørgelige Lod. Som før omtalt blev i Oldtiden og langt ind i Middelalderen disse ulykkelige sat i Klasse med Idioter og sindssyge. Hvorledes Israeliterne behandlede deres døvstumme i sin Tid, ses bedst deraf, at Moses saa sig nødsaget til at udstede Forbud mod at handle ilde mod de døvstumme (3dje Mosebog 19, 14). Fra den klassiske Oltid findes kun et

[1]) Der findes dog nogle faa, som det synes vel konstaterede Eksempler paa, at Børn, der vare fuldstændig døve, have faaet deres Hørelse igen ved Anvendelse af indgribende Kure.

Eksempel paa at en døvstum har formaaet at hæve sig op over sine ulykkelige Medbrødre, idet Plinius fortæller, at Taleren Messala lod en døvstum Slægtning, Qvintus Pædius, undervise i Malerkunsten, og at denne bragte det vidt heri. I det 8de Aarhundrede høre vi om en Biskop i Northumberland som lod en døvstum ung Mand komme til sig og befalede ham, idet han gjorde Korsets Tegn over hans fremstrakte Tunge, at sige »yea«; den døvstumme gentog til alles Forbavselse dette Ord, og lærte dernæst alle Bogstaverne i Alfabetet, og endelig lange Sætninger. Disse faa Forsøg paa at undervise døvstumme ere de eneste vi høre om lige op til det 16de Aarhundrede, da der i Spanien optraadte en Benedictinermunk, Pedro de Ponce, hvis Navn bør indskrives blandt Menneskeslægtens Velgørere, idet han er den første, som ved en metodisk Undervisning af døvstumme, drog disse ud af den elendige og forladte Tilstand, hvori de havde levet gennem Aarhundreder.

Pedro de Ponces Resultater vare, særlig i Betragtning af at han var den første, der betraadte denne Bane, i høj Grad overraskende, idet han ikke alene lærte sine Elever, som for største Delen vare Børn af fornemme Adelsmænd, at skrive og læse endog fremmede Sprog, men ogsaa at tale saaledes, at alle og enhver kunde forstaa dem. En af Ponces Elever, Don Pedro de Velasco, der var en Søn af Statholderen i Aragonien, og som des værre allerede døde i sit 20de Aar, har selv beskrevet hvorledes Ponce underviste: »Da jeg var lille og uvidende, lærte jeg først at skrive efter min Lærers Forskrifter; derefter skrev jeg i en Bog alle castilianske Ord; tilsidst lærte jeg at stave og derpaa at udtale Ord med al min Kraft, saa at der flød meget Spyt ud af Munden paa mig. Jeg begyndte nu at læse Historie, og læste i 10 Aar hele Verdens Historie; derpaa lærte jeg Latin. Alt dette skete ved Guds store Naade, uden hvilken ingen stum kan bestaa«. Pedro de Ponce døde i Aaret 1584 uden at have offentliggjort sin Metode, men i Aaret 1620 udkom der i Madrid en Bog, der gav en udførlig og fortrinlig Fremstilling af Døvstummeundervisning grundet paa Talemetoden, ledsaget af en Beskrivelse af Taleorganernes Virksomhed ved de forskellige Bogstavers Dannelse. Da Udgiveren af dette Arbejde, Bonet, havde været Sekretær hos en af de Familjer, hvor Ponce underviste, ligger det nær at antage, at han har benyttet sig af Ponces efterladte

Papirer, saa meget mere som det vides, at Ponce havde nedskrevet sine Resultater i et Manuskript.

Pedro de Ponces humane Bestræbelser skulde imidlertid endnu ikke trænge igennem. Grunden hertil maa vel væsentligst søges i den Omstændighed, at den fejlagtige Anskuelse om Døvstumheden som foraarsaget ved Lamhed af Taleorganerne og mangelfuld Udvikling af Aandsævnerne var saa rodfæstet i den almindelige Bevidsthed, at der maatte hengaa lang Tid inden den rokkedes, saa meget mere som Aristoteles, en af Middelalderens største Autoriteter, havde skrevet, at det var umuligt at undervise døvstumme, eftersom de manglede Hørelsen, uden hvilken Sans intet Menneske kunde aandeligt udvikles. Man hører derimod af og til om Forsøg, der gøres paa at faa de ulykkelige døvstumme til at tale ved Hjælp af mere eller mindre grusomme Operationer. Som Eksempel paa saadanne Operationer kan følgende nævnes: I Aaret 1691 kom en Væver ved Navn Jacob Stern til Nørdlingen, en By i Tyskland, for at helbrede døvstumme. En Mand førte da sin 22aarige Datter hen til Kvaksalveren, som først foretog en Aareladning paa Panden, dernæst paa Tungen; hvorpaa han forordnede en Eliksir. Efter nogle Dages Pavse, som den ulykkelige unge Pige sandsynligvis anvendte til at komme til Kræfter efter Blodtabet, gjorde Jacob Stern store, en Linje dybe Indsnit paa begge Sider af Tungen og erklærede nu, at Pigen vilde være i Stand til at tale om 3 Dage. Faderen betalte straks i sin Glæde Bedrageren en større Sum Penge. hvorpaa denne forsvandt sporløst.

De Forsøg. der efter Ponces Tid gøres for at undervise døvstumme ere kun faa og spredte, indtil der i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, fremstaar Mænd, som atter tager hans Gerning op og ved deres Skrifter søge at at vække Interessen for denne hidtil saa lidt paaagtede Sag. Det er imidlertid først ved den franske Abbed de l'Epée, at Døvstummeundervisningen vinder Terræn i de forskellige Lande. Denne Mand udmærkede sig ikke alene ved sin store Dygtighed som Døvstummelærer, men ogsaa ved sin rørende Opofrelse for de døvstumme, hvem han viede sit hele Liv, hvorfor han fortjæner en nærmere Omtale.

Charles Michel de l'Epée var født i Versailles i Aaret 1712 og blev i en ganske ung Alder Præst, men lagde sig dernæst, givende efter for sin Faders Ønske efter Retsvidenskaben

og blev Advokat. Da denne Stilling imidlertid ikke tiltalte ham videre, gik han atter tilbage til Teologien og opnaaede at faa et Præsteembede, som han dog snart maatte forlade paa Grund af Stridigheder med sine overordnede. Han bosatte sig nu i Paris, og hengav sig til boglige Sysler, indtil han en Dag, tilsyneladende helt tilfældigt, kom ind paa den Virksomhed, som skulde optage hele Resten af hans lange, daadrige Liv, og gøre hans Navn udødeligt. De l'Epée havde ingensinde læst eller hørt noget om Undervisning af døvstumme, da en Dag en stakkels Kone, der havde to døvstumme Døtre, klagede sin Nød for l'Epée; disse havde nemlig faaet lidt Undervisning af en gejstlig ved Hjælp af Forevisning af Billeder, men nu var denne død, og Moderen kendte ingen, der kunde tage sig af hendes Døtre. Den menneskekærlige de l'Epée rørtes over de to Pigers forladte Stilling og lovede at forsøge paa at hjælpe dem, uden dog i Begyndelsen at vide, hvorledes han skulde bære sig ad hermed. Han faldt da paa den Tanke, at da de døvstummes naturlige Meddelelsesmiddel ligeoverfor andre bestaar i at anvende Tegn og Gestikulation, saa maatte det være lettest at undervise døvstumme ved Hjælp af dette Sprog. Hvorledes dette Sprog er kan man bedst forestille sig ved at tænke sig hvorledes man vilde bære sig ad med at meddele sig til en fremmed, hvis Sprog var én fuldstændig ubekendt, og som ej heller kendte det mindste til éns eget Sprog; man vilde da f. Eks. betegne, at man var sulten ved at føre Haanden op til Munden og gøre Bevægelse med denne, man vilde antyde Beklagelse ved at trække paa Skuldrene o. s. v. Som bekendt anvende de fleste lydhøre Mennesker Tegn og Gestikulation til at ledsage deres Tale for at give den Eftertryk; man ryster saaledes paa Hovedet naar man benægter noget, man nikker bejaende, man peger paa den Genstand man taler om, mange klø sig bag Øret, naar de anvende Eftertanke o. s. v., men for den døvstumme, der ikke har modtaget nogen Undervisning, træder denne Maade at udtrykke sig paa fuldstændig i Sprogets Sted. Denne Undervisningsmetode, som l'Epée saaledes indførte, benævnes almindeligvis den franske, og det Sprog, hvori han oplærte sine døvstumme, kaldes Tegn- eller Gebærdesproget. Den adskiller sig som let ses i væsentlige Henseender fra den tidligere omtalte, af Pedro de Ponce indførte Metode, ved hvilken den døvstumme lærer at tale eller rettere artikulere, samt at aflæse med Øjnene andres Tale. Ved første Øjekast synes den sidstnævnte Metode,

som Tyskerne, af Grunde vi senere skulle se, have kaldt den tyske, men som ogsaa benævnes Lyd- eller Artikulationsmetoden, at maatte staa saa langt over den af de l'Epée indførte, at denne slet ingen Berettigelse har, men paa Døvstummeundervisningens daværende Standpunkt var sikkert de l'Epées den Metode, som havde de bedste Betingelser for at trænge igennem og komme det største Antal døvstumme til Gode. Artikulationsundervisningen fordrer nemlig, og fordrede endnu mere tidligere, før dens Teknik var udviklet ved Erfaring, megen Anvendelse af Arbejde og Tid saa vel fra Elevens Side som, og ikke mindst, fra Lærerens Side, medens den døvstumme med Lethed lærer Tegnsproget, da han selv fra den tidligste Barndom uvilkaarligt har anvendt det i dets Grundtræk; hertil kommer, at han beholder dette Sprog hele Livet igennem, medens døvstumme, der have lært at artikulere ikke sjældent atter ophøre dermed, fordi de vanskelig forstaas af andre, eller staa i saa ringe Vekselvirkning med Omverdenen, at de ikke faa Lejlighed til at vedligeholde Færdigheden heri. Endelig er Tegnsproget et Meddelelsesmiddel, ved hvilket den døvstumme kan gøre sig forstaaelig for alle, hvad enten de høre til hans Nation eller ikke. Det maa dog ikke forstaas saaledes, at vi mene, at den franske Undervisningsmetode er den bedste; vi har blot fremhævet dens Fordele her for at vise, at den, paa den Tid da den fremkom, var den Metode, der bedst kunde bringe hele Døvstummesagen frem til det Standpunkt, at det erkendtes, at Døvstummeundervisningen bør være et Led af den almindelige Undervisning, og at alle døvstumme bør undervises.

Efter denne lille Digression, som har været nødvendig for Forstaaelsen af de l'Epées Fortjænester, ville vi atter følge ham videre paa den nye Bane, hvorpaa han slog ind. Efterat Undervisningen af de to omtalte døvstumme Piger havde været i høj Grad frugtbringende og tillige tilfredsstillende for de l'Epée, besluttede han sig til at vie sit Liv til denne Sag og samlede hurtigt et stort Antal døvstumme omkring sig. For disse sine Elever opofrede han alt. Han anvendte en Formue, som hans Fader havde efterladt ham, udelukkende til Fordel for de døvstumme, idet han i Paris oprettede et Døvstummeinstitut, det første der nogensinde oprettedes, og han tænkte saa lidet paa sig selv, at han endog ikke vilde lade sit eget Værelse opvarme om Vinteren, for ikke at berøve sine Elever de Penge, som Udgiften til Brændsel medførte.

Han levede udelukkende for de døvstummes Ve og Vel; da der saaledes bragtes en døvstum til ham, som var funden i en hjælpeløs Tilstand paa en Landevej, og l'Epée efterhaanden fandt ud af denne, at han var af fornem Familje, men var bleven kastet ud i Verden af en Slægtning, for at denne kunde arve de den døvstumme tilkommende Rettigheder, anvendte de l'Epée i mange Aar al mulig Umage for gennem Domstolene at skaffe den døvstumme hans Stilling tilbage, hvilket imidlertid ikke lykkedes ham paa Grund af vedkommende Slægtnings Indflydelse.

Efterhaanden som Antallet af de l'Epées Elever steg, blev det mere og mere vanskeligt for ham at bestride Udgifterne til hans Døvstummeinstitut, og han ansøgte derfor gentagne Gange Regeringen om at overtage den af ham grundlagte Anstalt; hans Andragende blev imidlertid ikke bevilliget, og han lukkede sine Øjne i Aaret 1789, 77 Aar gammel uden at se det Ønske opfyldt, som han saa levende havde næret, nemlig at se sit Instituts Fremtid sikret og hans kære Elevers Stilling betrygget. Kort Tid efter hans Død blev imidlertid det af ham grundlagte Institut en Statsanstalt, der hvert Aar højtidelig fejrer dets Stifters Fødseldag.

Abbed de l'Epées Betydning for Døvstummesagen naaede snart ud over hans Fødelands Grænser, idet der kom Mænd fra de forskellige Lande i Europa til ham for at se hans Undervisningsmetode og lære denne, og han aabnede med Beredvillighed Dørene for alle, der havde Interesse for Sagen. De l'Epées aabne Fremfærd bør saa meget mere fremhæves, som en af hans bitreste Modstandere, Tyskeren Heinecke, der ansaa Tegnsproget for fuldstændigt unyttigt for de døvstumme og holdt udelukkende paa Undervisning efter Artikulationsmetoden, forlangte 10,000 Thaler for at forelægge sin Fremgangsmaade for Offentligheden.

Heinecke, der var den første der underviste døvstumme i Tyskland, anvendte den, oprindelig af Spanieren Pedro de Ponec indførte, Tale- eller Artikulationsmetode, ved hvilken den Døvstummes Meddelelsesmiddel er Talestemmen, som den døvstumme lærer at benytte ved at efterligne de Bevægelser, som han ser eller føler Lærerens Taleorganer frembringe. Denne Undervisningsmetode benævnes almindeligvis den tyske Metode, skøndt den er anvendt af adskillige før Heineckes Tid; men da dette Navn har faaet Hævd, ville vi benytte det i det følgende. Vi faa saaledes væsentlig to Metoder nemlig den tyske og den af de l'Epée indførte franske;

der findes ganske vist ogsaa andre Veje, ad hvilke man har lært døvstumme at sætte sig i Rapport til andre f. Eks. ved Hjælp af Fingersproget, hvor hvert enkelt Bogstav gengives ved en bestemt Fingerstilling, men disse Metoder have dels været anvendte indenfor saa vel den franske som den tyske Skole og ere dels ogsaa mindre væsentlige, medens den franske og den tyske Undervisningsmetode er bygget paa helt forskellige Principer. Hovedforskellen kunde maaske siges at ligge deri, at den døvstumme, der er oplært efter den franske Metode, bevæger sig frit og utvungent i Tegnsproget, fordi det er hans naturlige, medfødte Meddelelsesmiddel, hvor han kan give sine Følelser og Tanker Udtryk paa en Maade, der svarer til hans Individualitet og til Øjeblikket, medens derimod den tyske Metode lærer den døvstumme at give sine Tanker et korrekt Udtryk gennem det samme Sprog som tales omkring ham, saa at hans Tankegang bliver mere konsekvent, ligesom han ikke saa let misforstaas af andre. A priori synes den tyske Metode absolut at være den franske langt overlegen, og den har ogsaa i Virkeligheden i den nyeste Tid vundet en glimrende Sejer over den franske, hvorfor det ved første Øjekast kan synes mærkværdigt, at disse to Metoder dog have været benyttede lige meget indtil den allersidste Tid. Vi skulle kortelig søge at gøre Rede for Grunden til dette Fænomen, og skulle da tillige berøre de Stridigheder, der have været førte dels mellem Forkæmperne for de to forskellige Metoder, og dels mellem de forskellige Afskygninger indenfor den tydske Metode. De Angreb, der fra tysk Side have været rettede mod den franske Metode, have gaaet ud paa at paapege de store Mangler der hæfte ved den, og som væsentlig bestaa i at selv om Gestikulation og Mimik er et naturligt Udtryksmiddel for døvstumme, saa maa dog Eleven lære en Mangfoldighed af Tegn, der ere rent konventionelle, og som derfor slet ikke kunne forstaas af andre end døvstumme og disses Lærere. Hvilken fremmed vilde f. Eks. kunne forstaa, at Antydning af et Hul paa Albuen betyder fattig, et Strøg over Hagen betyder Mand o. s. v. Den døvstummes Fantasi faar desuden ved Tegnmetoden et for frit Spillerum paa Bekostning af den logiske Tænkning, og han tilegner sig ikke Skriftsproget saa fuldkomment som den døvstumme, der benytter sig af Talesproget. At Tyskerne ikke have lagt Fingrene imellem I deres Angreb paa Tegnmetoden kan eksempelvis ses deraf, at

Heinecke erklærede l'Epées Metode for Blændværk, Daarskab, Bedrageri og meningsløst Tøjeri.

Manglerne ved den tyske Metode ere langt mindre iøjnefaldende, og ere i Grunden først blevne belyste i den sidste Tid. Man faar et godt Begreb om de Fejl, der klæbede ved den gamle tyske Skole, saaledes som den grundlagdes af Heinecke, ved at læse følgende Indtryk som en af Tysklands første Døvstummelærere har nedskrevet: »Ved at træde ind i en af disse Mønsteranstalter, hvortil Adgangen først aabnedes efter lang Parlamenteren, følte jeg mig uvilkaarligt hensat til Paryktiden. Der sad en Magister, som, skøndt han berømmede sig af sin tyske Herkomst, ja endog optraadte som Repræsentant par excellence for den tyske Skole, dog var iført den franske Allongeparyk og anvendte det mest udprægede Tegnsprog og ogsaa udstyrede sine Elever dermed. Efter at have iført dem Grammatikens Spændtrøje, saa at de hverken kunde tænke eller tale frit, førte han dem, ligesom en fransk Dansemester fører sine Elever fra det simpleste Pas lige indtil Menuet, gennem Grammatiken fra dens første Paragraf og indtil Enden, idet han da forudsatte at de saa havde lært Sproget«. Denne skarpe Kritik viser tilstrækkelig, hvor lidet den oprindelige Heineckes Skole formaaede at gøre Artikulationsundervisningen frugtbringende for Eleverne, og hvorledes det af Heinecke saa foragtede Tegnsprog alligevel uvilkaarligt banede sig Vej til de tyske Døvstummeinstituter, hvor det tilsidst indtog en saa dominerende Plads, at endog en bekendt amerikansk Døvstummelærer, der grundig satte sig ind i begge Metoder aabent erklærede, at det var ham ikke muligt at se nogen som helst Forskel mellem de to Metoder, da Franskmændene ogsaa lærte deres bedste Elever Artikulation. At den tyske Artikulationsundervisning ej heller overalt har staaet paa noget højt Trin selv paa et langt senere Stadium efter at den havde gennemgaaet en fremadskridende Udvikling, navnlig saaledes at Tegnsproget blev banlyst fra Undervisningen, derom vidner tilstrækkelig den Kritik, som en af Nutidens første tyske Døvstummelærere afgav i Aaret 1877, idet han ved et Besøg i to preussiske Anstalter ikke fandt en eneste døvstum, hvis Udtale han kunde forstaa! Paa den anden Side manglede det dog ikke paa begejstrede Lovtaler fra mange Sider over de Resultater, der opnaaedes i de tyske Anstalter med Hensyn til Elevernes tydelige Udtale og Ævne til at aflæse andres Tale. Men hvorledes opnaaedes disse gunstige Resultater? Derved

at de Elever, der præsenteredes i de forskellige Anstalter for de besøgende vare de bedst begavede af alle, tilmed ofte ikke egentlige døvstumme, medens man derimod intet saa eller hørte til de mindre godt begavede, som selvfølgelig ikke kunde følge med ved Undervisningen, der gik ud paa at udvikle Artikulationen og Aflæsning af Tale hos de flinkeste Elever til det mest mulige. Disse store Mangler ved den tyske Metode bleve skaanselsløst blottede af vor Landsmand, nuværende Forstander ved det kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia, Georg Jørgensen, der klart godtgjorde, at den tyske Døvstummeskole aldeles ikke havde naaet det Maal, den havde sat sig, nemlig at oplære alle døvstumme efter Talemetoden, og at en Mængde døvstumme i Tydskland enten slet ikke bleve underviste, fordi de bleve afviste som aandssvage, slet begavede o. lign., eller ogsaa forlode Døvstummeanstalterne højst mangelfuldt udviklede, saa vel i aandelig Henseende som ogsaa i Henseende til Talefærdighed, fordi de ikke havde kunnet følge med i Skolerne, da disse væsentligst vare indrettede for de bedst begavede. I sit epokegørende Arbejde om denne Sag paaviste Jørgensen tillige den Vej, ad hvilken den tyske Skole skulde reformeres for at kunne indtage sin Plads som eneherskende paa Døvstummeundervisningens Omraade, nemlig ved en Sondring af de døvstumme dels efter deres Begavelse og dels efter Hensynet til om de havde Rester af Hørelse eller ikke, saaledes at der indenfor det enkelte Institut oprettedes Paralelklasser, i hvilke Undervisningen afpassedes efter de forskellige Trin af Begavelse og Aandsudvikling, som de forskellige Grupper af døvstumme ere i Besiddelse af. Med andre Ord kan maaske Sagen fremstilles saaledes: lige saa lidt som man vilde kunne vente at opnaa et godt Resultat ved at samle alle lydhøre Børn i et Land sammen og give dem alle en Undervisning, der var baseret paa de Resultater, de bedst begavede kunde naa, lige saa lidt kan man vente noget af en Døvstummeundervisning, der er ens for alle; men ligesom Undervisningen af lydhøre Børn naturligt stiler mod forskellige Maal, saaledes maa ogsaa Døvstummeundervisningen nødvendigvis fordre en Sondring af Eleverne.

Vi ere nu gennem en Udvikling af Døvstummeundervisningens Historie kommen til hele Døvstummesagens nuværende Standpunkt, og ville afslutte denne lille Artikel med at fremstille, hvorledes man i Danmark i den allersidste Tid har søgt praktisk at løse de Spørgsmaal, som de moderne Ideer paa Døvstummesagens Omraade, har fremkaldt. En kort Fremstilling her af disse For-

hold er paa sin Plads, ikke alene fordi det naturligt er af Interesse at se det Standpunkt, hvorpaa en saa vigtig Sag befinder sig i ens Fødeland, men ogsaa fordi det for en uhildet Betragtning synes utvivlsomt, at den Ordning af Døvstummevæsenet, som har fundet Sted i Danmark, er i høj Grad fyldestgørende og efterlignelsesværdig, takket være de Mænd, som med deres Ihærdighed, og Interesse for Sagen have forbundet klart Blik for den praktiske Side af Sagen.

Danmark er ikke alene det første Land, hvor Døvstummeundervisningen blev obligatorisk, hvilket allerede fandt Sted i 1817, men er ogsaa endnu den Dag i Dag et af de faa Lande, hvor dette er Tilfældet. At en obligatorisk Undervisning for alle døvstumme maa betragtes som en stor Velgerning for disse, følger af sig selv, og der arbejdes ogsaa i alle andre Lande hen mod dette Maal. Hvert Aar udsendes der Skemaer til samtlige Sognepræster i Landet, og paa disse opføres alle de i ethvert Sogn boende døvstumme. Naar et døvstumt Barn er 8 Aar gammelt, indkaldes det af Staten til Døvstummeundervisning paa et Institut, hvor det forbliver til det 14de eller 15de Aar. Naar Børnene indkaldes fordeles de, i Følge et af Pastor Malling-Hansen, Forstander ved det kgl. Døvstummeinstitut i København, i 1880 fremsat Forslag paa følgende Maade. De Børn, som i Følge Indberetningerne fra Præsterne, ere aandssløve døvstumme (disse udgøre c. 10⁰/₀) sendes til de Kellerske Anstalter i København, hvor de oplæres paa en Maade, der svarer til de enkeltes svage aandelige Udvikling, enkelte af disse kunne dog lære noget Tegnsprog. De uegentlig døvstumme (se Pag. 759) indkaldes ligeledes til Kellers Anstalter, hvor de oplæres efter Talemetoden; det er klart at man i denne Afdeling af de Kellerske Anstalter vil kunne træffe de døvstumme, der egne sig bedst for denne Metode. Endelig blive de egentlige døvstumme, der udgøre noget over Halvdelen af samtlige døvstumme, indkaldte til det i Aaret 1883 oprettede kgl. Døvstummeinstitut ved Fredericia, hvis Forstander Georg Jørgensen, vi tidligere har omtalt; her foregaar der nu i Løbet af det første Aar efter den døvstummes Indtrædelse i Anstalten en nøje Prøvelse af hver enkelt Elevs Ævner, og alle de, som ikke formenes at kunne bringes til at tale ordentlig, sendes til det kongelige Døvstummeinstitut i København, hvor de oplæres efter Tegnmetoden, medens Resten forbliver i Fredericia, for her at undervises efter Talemetoden. Desuden foregaar der saa vel i

Kellers Anstalter som i Fredericiainstitutet en Udsondring af de døvstumme, som maatte vise sig ikke at henhøre til de Kategorier, for hvilke de respektive Instituter ere bestemte.

Ved denne Ordning af Døvstummesagen i vort Fødeland opnaas, at hvert døvstumt Barn i Danmark faar den Undervisning, der bedst passer for det, og hvilken Omhu der anvendes herpaa, kan bedst ses deraf, at i Institutet i Fredericia sondres de egentlig døvstumme atter i to Afdelinger A og B, hvoraf A omfatter de bedst begavede, som da faa en fyldigere Undervisning end de i B Afdelingen værende. Paa dette Institut er der end videre den Ordning, at Eleverne kun bo paa selve Anstalten de første to Aar; senere komme de i Kost hos Familjer i Byen, hvorved de faa rig Lejlighed til at anvende den Tale, de har lært, og til at færdes i det praktiske Liv. Paa alle Instituterne undervises de døvstumme, der ikke er aandssvage i følgende Fag: Religion, Læsning, Skrivning, Regning, Tegning, Gymnastik, Svømning. De bibringes ogsaa nogen Kundskab i Fædrelandets Historie og om de forskellige Landes geografiske Beliggenhed og naturlige Beskaffenhed. I praktisk Henseende øves Pigerne i forskellige mindre Haandgerningsarbejder, ligesom Drengenes manuelle Færdighed udvikles ved Sløjd og Husflidsarbejder.

Vi have i det ovenstaaende forsøgt at give Læseren en Oversigt over de vigtigste Punkter vedrørende døvstumme og deres Undervisning og har antydet hvilke store Fremskridt hele Døvstummesagen har gjort siden Slutningen af det forrige Aarhundrede. Maatte disse Linjer vække Sympati hos Læseren for de døvstømme og Interesse for de Mænd, som i Udlandet og her hjemme med Udholdenhed, Opofrelse og ideel Stræben have kæmpet for denne store humane Sag!

Dr. med. Holger Mygind.

Fra et Ophold i de Forenede Stater.

I.

Det var i Eftersommeren 1872, at jeg rejste til Amerika. Jeg var sjælesyg. Jeg havde deltaget i den fransk-tydske Krig, set Haabet om Oprejsning fra 1864 glippe, havde derefter været Tilskuer ved Borgerkrigen i Paris, var bleven vammel ved begge Parter, havde saa afvekslende levet i Danmark og Frankrig, men jeg følte mig utilfreds, urolig, træt, mat, slap, jeg tvivlede om min egen Ævne til overhovedet at kunne udrette noget som helst; der kom nogle personlige Genvordigheder til — jeg opgav det hele og rejste til Amerika. Jeg trængte — mente jeg — til Arbejde, tvungen, daglig Beskæftigelse, legemlig Anstrængelse. Det stod mig den Gang ikke saa klart som nu, i hvor høj Grad jeg trængte til Ro, ellers havde jeg straks søgt ud paa den flade, endeløse Prairie med den blaa, skyfri Himmel, hvor alt er Græs, Græs og kun Græs, saa langt Øjet naar, eller jeg var tyet op i de dybe, tunge, mørke Skove, som man kan gennemstrejfe i Døgn uden at se den mindste Skabning, uden at høre en Lyd, end ikke et Vindstød suse gennem Træerne. Den, der ikke har prøvet det, som ikke har været alene — ganske ene — mange, mange Mil fra det nærmeste Menneske, ved ikke, hvor velgørende Urskovens Ro er. Det var oppe i Urskoven, i Wisconsins jomfruelige Skove, at jeg slog mig ned i et Par Aarstid, men det var først ad Omveje, at jeg naaede dertil — som jeg nu skal tillade mig at fortælle.

Fra Liverpool over Queenstown paa Irlands Nordkyst gik jeg med et af Allan-Linjens Skibe til Quebek, en fornøjelig Rejse trods Ensformigheden, der kun afbrødes ved, at vi en Gang mødte et Skib og en anden Gang et Par Isbjærge. En 4—5 Maager fulgte os over Atlanterhavet og kastede sig graadigt over,

hvad der blev smidt udenbords, og nu og da kom en Flok Springere paa Geled eller en for en som en Afdeling Soldater i lange Sæt ind mod Skibet og morede sig med at løbe omkap med os og forbi. Det var en Aften, at vi naaede den nye Verden; vi saa et Fyr paa Newfoundlands Kyst og tog Lods om Bord. I et Par Dage gik det op ad Indhavet og den stolte St. Lawrence-Flod, hvis høie Bredder ere bedækkede med Naaleskove, men Øksen har gjort mange Lysninger og langs Kysten stikker det ene Hus frem efter det andet, Floden indsnævres, man kigger ud efter Vandfaldene, der bruse ned i Floden, efter Fæstningsværkerne paa de stejle, brogede Klipper og lægger til Bolværket under dem, hvis det er Højvande; ti med Ebbe er der ganske tørt, og Skibene maa ligge midt ude i Flodens Sæng. Quebek, der endnu er halv fransk, er bygget op ad Skraaningen. Foroven, paa en Promenade, stod en Del Kanoner, blandt hvilke jeg bemærkede nogle gamle danske Metalkanoner, formodentlig Erindringer fra 1807.

Paa Turen til Chicago indtraf ikke andet mærkeligt, end at der gik Ild i Postvognen, som brændte. Den var forude, Gnisterne for os om Ørene, da vi i susende Fart kørte til næste Station. Landet er ensformigt og kedeligt, mest lave, sumpige, forkullede Skovstrækninger, Dyr og Fugle ser man faa af, og naar man ikke er amerikaniseret, er det trættende overalt, paa Pæle, Træer, Huse, Klipper midt ude i Floderne med kæmpestore Bogstaver at læse Avertissementer. Omkring de store Søer faar Landet et livligere Præg og bliver smukt, bølgeformet, vel dyrket, en Middelvej mellem Skoven og Prairien.

Navnet Chicago er af indiansk Oprindelse og betyder Stinkdyr (Skunk). Det var Pattowattomierne, der endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede levede her, som kaldte Stedet saaledes, men af dem findes der nu kun en ynkelig, stærkt blandet og snart udslukt Rest langt Vest paa, hinsides Missouri. Navnet var betegnende: et Mosehul, hvorigennem en dyndet, sort, stinkende Flod langsomt gled ud i Michigan-Søen. Endnu for faa Aar tilbage, efter at Fortet, der laa her for 50 Aar siden, var forandret til en uhyre Stad og Indianer-Købmandens Bod til Magaziner, der søge deres Lige i Verden, udsendte denne kvalme Flod om Sommeren en saadan Stank, at man kunde faa ondt ved at passere den; men saa fandt man en skønne Dag paa at vende op og ned paa Floden ved en Gennemskæring, saaledes

at det ikke længere blev mudret Vand, der søgte ud i Lake Michigan og derfra gennem de store Søer over Niagara til Atlanterhavet, men klart Vand, der fra Søen ad Illinois-Floden løb til Missisippi, ud i den mexikanske Havbugt ved Ny Orleans.

Chicago er som alle nyere amerikanske Byer gennemskaaret af Jærnbaner, og Gaderne, snorlige, af samme Bredde og indbyrdes Afstand, løbe enten i Nord og Syd eller i Øst og Vest; fra Gade Nr. 1 til Gade Nr. 100 ved man nøjagtig, hvor mange Alen, man har, men der er noget trættende ved den Ensformighed. Efter at den store Ildebrand havde ødelagt hele Forretningskvarteret, blev det genopbygget med eksempelløs Energi og med en Pragt, der ingensteds findes Mage til. I de Par Uger, i hvilke jeg drev om i Chicago, var jeg, saa vidt jeg kunde skønne, den eneste i hele Byen, der intet havde at bestille — alle løb med Tungen ud af Halsen.

Snart rejste jeg imidlertid Vest paa, over Omaha ad Pacificbanen til den lille By Colombus i Nebraska, en 100 Mil (naar her eller senere tales om Mil, menes engelske) Vest for Missouri, ud paa den skovløse Prairie, som selv om den bliver optaget af Nybyggere beholder et andet Præg end Staterne Øst for Missouri, hvor al dyrket Ejendom skal være indhegnet, hvilket ikke behøver at være Tilfældet i Nebraska. En Maanedstid opholdt jeg mig i Nærheden af Columbus hos en Landsmand, en dannet Mand, der havde søgt herud paa en Civilisationens Forpost, og jeg tilbragte en behagelig Tid hos ham med at gaa paa Jagt. Den flade Prairie er inden Vinterens Komme næsten aldeles afbrændt, kun i de kratbevoksede Slugter eller ved Vandløbene træffer man Vildtet: Kaniner, Harer, Prairie-Høns, Kalkuner, Hjorte og Ulve, Ænder og Gæs, men i det hele taget er Jagten simpel i Amerika, hvor den hvide Mand har bosat sig: han ødelægger straks Vildtet. Den Gang kunde man dog endnu finde gode Jagtgrunde i Nebraska, foruden de nævnte Arter: Antiloper, Elker og Buffaloer i uhyre Hjorde; men de forsvinde hurtigt. Indianeren jager Buffaloen til Hest med Bue, men han dræber ikke flere, end han har Brug for, og til ham og hans Vildt er der Plads nok paa Prairien; Mexikaneren, hvis Blod er stærkt blandet med Indianerens, jager ogsaa Buffaloen til Hest, men med Skydevaaben; dog! det er heller ikke ham, der ødelægger dette ædle Vildt; det er Yankeen, den angelsachsiske Amerikaner, der fra et sikkert Baghold sender Kugler i hundredevis ind i Hjordene, saarer en Masse Dyr, trækker

Huden af dem, han fælder og lader Kroppen ligge. Jeg har en Gang gjort et Buffalo-Vinterfelttog med 5 Amerikanere, men skiltes efter kort Tids Forløb fra dem. Den ene skulde skyde, det var hans Bestilling; to skulde flaa Dyrene, en lave Mad, den sidste holde Forbindelsen med Omverdenen; de havde hver indskudt en Sum, købt et Køretøj og de nødvendige Redskaber og haabede at gøre en god Forretning; men uheldigvis for dem frøs Kusken en Dag ihjel, og de andre omkom, enten af Mangel og Kulde eller for Indianernes Knive. Endnu hænder det, at Jærnbanetog standses paa Prairien af en vandrende Buffalo-Flok, men den, der vil jage dette store Vildt, maa skynde sig; snart vil det være aldeles forsvundet.

En Dag kørte min danske Ven og jeg hen til Countiets Hovedstad for at faa nogle Papirer i Orden hos en Embedsmand, hvis Bestilling svarer til vore Herredsfogeders. Han var i Færd med at bygge sig en ny Stald og sad paa Hanebjælkerne og slog Lægter paa. Vi raabte op til ham, hvad vi ønskede, han kom ned, førte os ind i et Skur, hvor der fandtes Skriveapparater, og medens han i en Fart slugte noget Mad, mumlede han en Formel op, vi svor (man sværger ved enhver Lejlighed i Amerika), skrev paa og kørte hjem, medens han kravlede op paa Taget igen.

En anden Dag gik jeg en lille Tur med min Vært, da vi blev anraabte af en Nabo, en ægte Amerikaner, Hr. Stull, der sagde os, at det var heldigt, han traf os, ti der var et Par, der vilde giftes hos ham (han havde en offentlig Bestilling), og nu kunde vi være Vidner, tilmed da Pigen var af vor Nationalitet. Vi traf en ung svensk Pige, der ikke forstod et Ord Engelsk og en Amerikaner, der kun forstod Engelsk; de vilde giftes. Vi oversatte nogle Spørgsmaal; Pigen svarede Ja, der blev svoret og skrevet, vi bevidnede, at saa vidt vi vidste var det den rette Pige med det rette Navn, ikke gift, meget anset — saa vare de gifte og tøflede af.

Denne Hr. Stull sagde jeg en Dag til, at jeg havde Lyst til at bo hos en amerikansk Familje, og jeg kom da til at bo hos hans Forældre i Colombus. Faderen var i sin Tid med sin unge Kone emigreret fra Østen til det den Gang lidet bebyggede Illinois og da han var bleven gammel, solgte han sin Landejendom og drog Vest paa, hvor der var mere Forslag i Pengene; hver af sine Sønner havde han saa skaffet en Farm i Omegnen af Colombus og bygget sig selv et Hus inde i Byen, hvor han boede med Kone

og Datter. Vi levede ganske paa Amerikansk, spiste tre Gange om Dagen Majsbrød, Flæsk og Tyltebær-Tærte med The til og gjorde for Resten saa faa Ord som muligt. Naar Hr. Stull om Morgenen havde passet sin Hest og sin Ko og hugget lidt Brænde, gik han hen i en Bod, hvor han tilbragte den meste Tid af Dagen, siddende paa Disken. I min Uskyldighed troede jeg, han var en Dagdriver; han arbejdede. Der kom mange Landmænd i Butiken og naar de vare i Pengeforlegenhed, kunde de, naar deres Ejendom for Resten afgav tilstrækkelig Garanti, og de havde et Par gode Kautionister, faa Penge til Laans af Hr. Stull mod 33¹/₃ Procent aarlig Rente. Efterhaanden kom jeg ind i Forretningen, som baade var simpel og indbringende; han indlod sig ikke paa Spekulationer, laante som sagt Penge ud til 33¹/₃ pCt. og opkøbte sikre Fordringer, f. Eks. paa Staten. Naar f. Eks. Countiet skulde have en Skole bygget om Efteraaret mod en Anvisning paa næste Foraar, købte Hr. Stull Anvisningen af Entreprenøren for det halve og tjænte da desuden de 12 Procent, som vare de lovlige Renter.

Da jeg ofte kom med Hr. Stull i den Butik, hvor han sad og lurede, blev jeg godt kendt der, gjorde mig nyttig ved min Sprogkundskab og ansattes snart som Postekspeditør, en Stilling, jeg udfyldte til Tilfredshed og fik den Ros, at jeg var »the right man in the right place«. Købmanden var nemlig Byens Postmester, hvorfor han af de Forenede Stater oppebar en aarlig Gage af 1 Dollar med Ret til at føje P. M. (Post master) til sit Navn. Butiken var et stort Rum i et Træhus, der fra Gaden saa ret anseligt ud; men den øverste Del af Façaden var kun et Skærmbrædt, hvad man imidlertid ikke lagde Mærke til, fordi det støttede sig til lignende Façader hos Naboerne. Af Diskens tre Fløje var den midterste Postbureauet, og her stod et stort Skab med Rum, der vare aabne bagud, men ud mod Publikum viste sig som nummererede Vinduer, hvoraf hvert havde sin Yaleske Nøgle. To Gange om Dagen, naar Posten kom fra New York og San Francisko, løb jeg ned til Stationen, kastede min Postsæk ind i Postvognen, fik en anden og fordelte saa de ankomne Sager, der enten bar Navn eller blot Boksens Nummer i de forskellige Rum bagfra; og de udenforstaaende kunde da se, i hvilke Rum der kom noget og selv tage deres Sager. Igennem den Tilstrømning af Folk, Posten foraarsagede, saa Købmanden sin Fordel ved at besørge Forretningen.

Da jeg efter nogen Tids Forløb mente ikke at kunne lære stort mere her, henvendte jeg mig med Anmodning om Ansættelse hos en Hr. Becker, der drev en Kornhandel i samme By, og blev straks antaget. Han var en rig Mand, a selfmade man, han stak til sin Bussiness, som det hedder paa Dansk-Amerikansk og talte kun lidt. Forretningen foregik lige op til Pacificbanen i et ganske lille Træhus, der ved en Skranke var delt i to Rum, det ene bestemt for Hr. Becker og mig, det andet for Publikum, og her stod midt paa Gulvet en Blikkakkelovn, som fyldtes med Majs og i den strænge Kulde mange Gange daglig blev glødhed og lige saa hurtig kold igen; om den var et Jærnrækværk til at sætte Fødderne paa og der fandtes desuden tilstrækkelig mange Stole til at fylde Pladsen helt rundt. Paa Indgangsdøren stod skrevet: »Shut the door, and when you have spoken about bussiness, do the same thing with your mouth« (Luk Døren, og naar De har talt om Forretninger, gør det samme med Deres Mund); men hermed mentes kun i Forhold til Hr. Becker eller mig, indbyrdes kunde Gæsterne snakke saa meget de lystede, de kom og gik som de fandt for godt, sagde hverken Goddag eller Farvel, beholdt Hatten paa, varmede sig lidt, røg en Pibe, spyttede til Maals efter Kakkelovnen og drøssede af. Bag Skranken fandtes en Pult med Skrivemateriale, en Viser, der stod i Forbindelse med en Vægt udenfor Vinduet, og en Kurv, hvori en Papirsstrimmel fra et Hjul stadigt rullede ned, og paa hvilken Priserne paa de forskelligste Varer i New York angaves telegrafisk med almindelige latinske Bogstaver. Forretningen, som kun bestod i Omsætning af Majs og Hvede, var da følgende: Farmerne præsenterede en Prøve; vi søgte paa Papirsstrimmelen den sidste Pris og gjorde et Bud; antoges det, kørte Vognen med Kusken paa op paa Vægten udenfor; vi noterede Viserens Angivelse, derpaa kørte Vognen op paa en Rampe, indrettet saaledes under Tag, at Kornet kunde løbe lige ud i Jærnbanevogne, den tomme Vogn blev atter vejet, og Farmeren fik sine Penge. Forretningen var glimrende.

Da jeg var kendt med den, søgte jeg Beskæftigelse paa et Kontor, der holdtes af to Mænd i Forening: en Landejendomskommissionær og en Sagfører, som passede godt sammen: den ene maalte Jorden op og tegnede Kaart, den anden bragte Papirerne i Orden. Her fik jeg Lejlighed til at gøre mig bekendt med de Forenede Staters fortrinlige, simple, forstaaelige Love, der

angaa Landets Inddeling, den første Betingelse for Bebyggelse. Forholdene ere ikke ens overalt; de gamle østlige Stater bleve til Dels bebyggede inden de nu gældende Love havde udviklet sig, og i de Stater, der have tilhørt andre Nationer, have tidligere andre Love været gældende, hvis Virkning imidlertid taber sig mere og mere, og jo længere man fra Atlanterhavet gaar ind i Landet, des renere blive Staterne og følge en matematisk, paa astronomiske Linjer begrundet Inddeling, som f. Eks. Nevada, Utah, Colorado, Wyoming.

Det vilde, udyrkede og uopmaalte Land betragtes af de Forenede Staters Regering som tilhørende de oprindelige Beboere: Indianerne. Der er i Amerika bleven fremsat den Paastand, at Indianerne aldrig have ejet Landet, men kun opholdt sig paa det, og derom er der skrevet vidt og bredt; men Regeringen betragter som sagt Indianerne som uafhængige Nationer. De første hvide Mænd, der komme i Forbindelse med Indianerne, ere Skindhandlere eller katolske Missionærer, i Reglen Franskmænd, hvorfor en stor Masse Navne, som stamme fra den Tid, de hvide kom til en Egn, ere mere eller mindre franske eller fransk-indianske og radbrækkes saa senere efter Skrivemaaden paa Engelsk. Illinois f. Eks. er en Blanding af Fransk og Pattowattomi og udtaltes tidligere paa Fransk; jeg har kendt en lille By, der hed Bjutimor, det var Buttes-des-morts, Indianernes Begravelsesplads, og saa fremdeles. Franskmændene kunne i det hele bedre blande sig med Indianerne end den angelsachsiske Race.

Den Maade, hvorpaa Landet overgaar fra den røde til den hvide Mand er med lidt Variation overalt den samme, Gangen i det er ens. De første hvide Mænd blive i Reglen vel modtagne af Indianerne, leve med dem og optages efterhaanden af dem; snart kommer der flere hvide til og efter faa Aars Forløb er Indianerens hele Tilværelse forrykket, hans Begreber forvirrede, hans Livsbetingelser ny, hans Attraa er forandrede, hans religiøse Forestillinger kuldkastede. Han har faaet nye Fornødenheder, og det gælder blot om ved alle Midler at faa dem tilfredsstillede. Det er ikke Umagen værd for ham at ofre Tid og Arbejde paa at skaffe sig de gamle Vaaben, Klæder, Redskaber, Fødemidler, de hvide have alt det langt bedre — og saa have de Brændevinen: Ildvandet. Det gælder om at komme i Besiddelse af de hvide Mænds Vaaben, Klæder, Fødemidler, men fremfor alt:

deres Ildvand, derfor sælger han alt: sine Kostbarheder, sine Heste, sine Kvinder, sin Jord.

De første hvide, der nedsætte sig i Strækninger, der tilhøre Indianerne, gøre det paa egen Risiko; Regeringen i Washington har intet dermed at skaffe. Men det vil naturligvis ikke vare længe, før der udbryder Rivninger med tilhørende Blodsudgydelse — og saa vise de Forenede Staters Tropper sig. Indianerne, tapre og krigslystne, forsvare deres Land og deres Uafhængighed, men blive selvfølgelig i Længden slagne og maa enten fortrække eller bede om Fred. Nogle Høvdinge sendes til Washington, blive her fuldstændigt fordærvede og komme fortumlede tilbage med en Indianer-Agent, en hvid Mand, der skal bo blandt Indianerne og varetage deres Interesser, ti de have sluttet en Overenskomst med den store Fader i Washington og staa under hans Beskyttelse. Fra nu af blive Indianerne mishandlede og bedragne paa enhver Maade; undertiden er det nødvendigt flere Gange at decimere dem ved Hjælp af Soldater, men i Almindelighed vil Brændevin, Usædelighed, Kopper og andre Sygdomme, i Forbindelse med deres Livsbetingelses Ophør — Vildtets Udryddelse — i kort Tid gøre det af med dem, og de sælge da deres Land til Regeringen mod at beholde en »Reservation«, en lille firkantet Plet, som de ikke maa forlade uden Agentens Samtykke, og her kunne de saa i nogle Aar føre en lad, væmmelig Tilværelse, idet Regeringen netop holder Livet i dem og giver hver et Tæppe om Aaret (hvis ikke Agenten snyder ham for det), indtil de hvide Mænd ere blevne kede af at have disse usle Tiggere i deres Nærhed — saa blive de sendt Vest paa, skifte et Par Gange Plads, og den sidste dør i et Fattighus. — Saaledes er Indianerens sørgelige Lod; hans Skæbne kan ikke være anderledes, og dog er han af en ædel, tapper, varmtfølende, stolt, opofrende Race, men hans Dage ere talte, han er dødsdømt. Naar man tapper Vandet ud af en Park, dø Fiskene, og om man som Tankeeksperiment vilde forestille sig, at alt, hvad der ikke er af rent rødt Blod, forlod Amerika, der saa overlodes til sig selv, vilde den røde Mand dog dø ud: hans Blod er forgiftet.

Saa snart Landet er gaaet over i de Forenede Staters Hænder, opmaales det af Mænd — Amerikanerne kalde dem Astronomer — udsendte af Regeringen, som med Længde- og Breddegraderne som Grundlag med visse Mellemrum afsætte

Linjer løbende i Nord og Syd og i Øst og Vest. Dernæst deles Landet af andre Opmaalere i mindre Kvadrater med Sider paa 6 (engelske) Mil, som altsaa indeholde 36 Kvadratmil (et Township) og hver Kvadratmil (Sektion) er paa alle 4 Sider begrænset af Veje paa 66 Fod. En Sektion deles atter i 16 Kvadrater, hvoraf hver (en Forty) indeholder 40 Acres. Dette er den mindste Enhed, med mindre den deles i Bylodder. Et Township med sine 36 Sektioner ser altsaa saaledes ud:

1	2	3	4	5	6
12	11	10	9	8	7
13	14	15	16	17	18
24	23	22	21	20	19
25	26	27	28	29	30
36	35	34	33	32	31

Den første Administrations-Inddeling er Territoriet, som ikke har nogen selvstændig Styrelse, men staar under den fælleds Regering i Washington; af det kan der dannes en eller flere Stater, som have deres egen Regering, og som i administrativ Henseende er delt i Countier, der opstaa, efterhaanden som Landet optages, efter Ansøgning til Statsregeringen fra Indbyggerne, som selv vælge deres Embedsmænd. Alle Countierne sende Repræsentanter til Stats-Regeringen, og hele Staten vælger 2 Mænd til Senatet i Washington og Repræsentanter til Huset der i Forhold til Indbyggerantal.

Ved denne Opmaaling og Inddeling bliver Landet straks udstykket i Dele, der have bestemte Grænser og nøjagtig Betegnelse, f. Eks. kan den nordvestlige Forty i 1. Sektion i 2. Township, Nord for 3. Breddegrad, Vest for 4. Længdegrad, kun betyde 40 bestemte Acres i de Forenede Stater. Da alle Linjerne mellem Sektionerne ere 66 Fod brede, bliver Landet gennem-

skaaret af Veje; en aflukket Ejendom kan i det højeste blive en Sektion stor, 640 Acres, og er overalt omgivet af offentlige Veje, og hvis nogen, f. Eks. et Jærnbaneselskab, erhverver sig store Landstrækninger, faar det kun alle de lige eller ulige Sektioner, som paa et Skakbræt alle de hvide eller sorte Felter, hvorved Landet straks splittes. Dette er Grundlaget for Landejendomsforholdene, hvori stedlige Forhold eller tidligere gældende Love kunne foraarsage Modifikationer.

Enhver, der har forlangt amerikansk Borgerret, kan tage 80 Acres hvor som helst af Regeringens Land, og paa forskellig Maade, f. Eks. ved at beplante et Stykke i skovløse Stater, kan man meget billigt erhverve mere, og endelig kan man købe Jord af Regeringen for c. 5 Kroner pr. Td. Land (1,20 Dollars Acren).

Det Land, vi havde at gøre med paa Kontoret i Colombus, tilhørte enten Staten eller Union-Pacific-Jærnbaneselskabet, som havde faaet alle de lige Sektioner 20 Mil paa begge Sider Banen. Tidligere havde Landet tilhørt Pawnee-Indianerne, for 40 Aar siden en kraftig, krigersk Stamme paa c. 30,000 Mennesker, der boede omkring Platte-Floden, som paa deres Sprog kaldtes Kitskotoos. De havde haft ondt ved at bjærge sig mod deres Fjender, de mægtige og stolte (Dakota) Siouxer og havde derfor straks sluttet sig til de hvide, da disse overskred Missourri. Men de vare snart smæltede ind ved Berøring med Europæerne, de havde solgt Landet og forbeholdt sig en Reservation, hvorpaa Regeringen havde opført et uhyre Stenhus, der skulde være Skole og drives af nogle Kvækere og Lærerinder. Her gik Indianerbørnene, hvoraf mange vare halvhvide, i Skole; men de gamle Pawneer, der nu kun bestod af c. 3000 ynkelige Stakler, boede nede ved Floden i to Landsbyer, hvorfra de strejfede ud til Stationerne ved Jærnbanen for at tigge. Vildtet var nu kun sparsomt paa denne Egn, derfor droge de to Gange om Aaret paa Buffalo-Jagt mod Sydvest. Saa snart jeg var kommen til Amerika, havde jeg søgt at komme i Berøring med Indianere, der altid i høj Grad have interesseret mig. Hist og her havde jeg set en enkelt civiliseret Indianer, som der tilmed maaske kun var lidt rødt Blod i; Pawneerne vare de første Fuldblods Indianere, jeg saa. Der var gærne en lille Koloni i Krattet ved Floden tæt udenfor Colombus, hvor de havde opslaaet deres Tælte; naar Toget kom, stod der i Almindelighed et Par Stykker, svøbt i et rødt eller graat Tæppe, paa Perronen for at sælge Smaagenstande.

Efter at have været en Maaneds Tid paa det omtalte Kontor, fik vi af de Forenede Stater Anmodning om at opmaale noget Land Vest paa, og her droge vi da ud, 14 Mand høj, med 3 Køretøjer, ud paa den aabne, flade, tørre, foraarsgrønne Prairie. Det eneste, der kunde hindre vor Rejse, var Vandløbene, men dels vare de paa de fleste Steder passable, dels blive de ofte til hvad man kalder lost creeks, det vil sige, at de med ét forsvinde, gaa ned under Jordskorpen og saa komme frem et andet Sted. Til Opmaalingen benyttede vi et Solar-Telescope, et udmærket og smukt Instrument, som imidlertid kun Lederen og jeg forstode at benytte. For øvrigt havde jeg megen Tid tilovers til Jagt. Et Par Indianerfamiljer fulgte os i Nærheden, og med nogle af deres Medlemmer jagede jeg. Til at snige sig paa Vildtet ere Indianerne Mestre. Undertiden saa jeg en af mine røde Venner forsvinde i Græsset, der ved Floden omtrent var en Alen højt, og saa komme frem igen langt derfra, kravlende langs Jorden, skjulende sig bag Sten og Knolde. Vi jog Vildtet ud af Krattet, eller tændte Ild paa store, tørre Strækninger for at faa det frem. Tiden gik udmærket for mig, jeg morede mig godt, levede af Vildt og fik 4 Dollars om Dagen.

Da vi kom tilbage til Byen, higede jeg efter atter at komme ud paa Prairien, og der viste sig snart en gunstig Lejlighed, idet jeg gjorde Bekendtskab med en gammel Mand, der handlede med Pawneerne og som i 30 Aar havde levet Side om Side med dem. Hans Navn var Platte, men han kaldtes i Almindelighed paa Indiansk: Kitskotoos; vi bleve snart gode Venner, og jeg flyttede ud til ham. Han boede lige op til Pawnee-Reservationen, omtrent et Kvarters Gang fra Indianerlandsbyen. Han ejede en Del Land, drev noget Agerbrug og Kvægavl, holdt Kro for rejsende og en Butik, der altid var opfyldt af Indianere, som solgte Bøffel- eller Buffalohuder, Peltsværk, Buffalokød og indianske Kuriositeter, foruden de Tæpper, de fik af Regeringen, for Fødevarer, Sukker, The og Beklædningsstoffer. — Hr. Platte havde som sagt levet i 30 Aar hos disse Indianere; han var kommen fra Jowa med sin Kone, havde set Stammen i dens Magt og dens hurtige Decadence, og af ham fik jeg mange interessante Oplysninger om disse Indianere og om deres Kampe med Siouxerne, der et Par Gange havde afbrændt min Værts Ejendele under Overfald paa Pawneerne; men det, der ødelagde Stammen, var de hvides Nærhed. Efter Pacificbanens Anlæg var Nebraska bleven en søgt

Stat for Udvandrere, og disses Tal tog bestandigt til; i 1872 kom der 100,000 Mennesker, og det var ikke, som tit i Minestaterne, en Befolkning, der kom og rejste lige saa hurtigt, det var Bosættende, Agerdyrkere. Landet er udmærket skikket til Agerbrug og Kvægavl. Texas-Kvæget kommer i store Hjorder paa flere Tusende, passet af nogle beredne Drivere, her op paa de store Sletter, inden det sendes Øst paa, til Markedet: Chicago. Da jeg var i Nebraska, var der endnu uhyre ledige Strækninger for dette Kvæg, men langs Jærnbanen blev Landet mere og mere settlet. Den flade, stenløse, frugtbare, jomfruelige Muldjord var nem at behandle. Produkterne vare Majs og Hvede. Man pløjede, saaede, høstede — alt saa simpelt som muligt. Der blev en Gang foreslaaet mig at deltage i en Spekulation, der bestod i at købe nogle Sektioner, betale for om Efteraaret at faa dem pløjede, harvede, besaaede, lade dem ligge til Sommeren og saa betale for at faa høstet. Alt var gjort nøjagtigt op, Udgifterne og den sandsynlige Høst, og jeg tvivler ikke paa, at der vilde være kommen et betydeligt Overskud efter et Aars Forløb, indbefattet Købet af Jorden, skøndt Foldene ingenlunde ere saa store, som de vi ere vante til i Europas gode Egne, — med mindre vi vare blevne ødelagte af Græshopper.

Naar de nyankomne have nogle Penge at begynde med, saaledes at de straks kunne købe sig et »færdigsyet Hus«, der med alle Dele nummererede sendes fra Chicago og sættes op i et Par Dage, et Par Heste og Køer, og de nødvendigste Redskaber, gaar det temmelig glat for dem at komme frem i Nebraska; men selv en ubemidlet Familje, der kommer Øst fra, medbringende i en af de lange, af et Sejl-dækkede Emigrantvogne med en Ko bundet bagved, alle sine Ejendele, kan — med Energi og Vilje — slaa sig op her. En saadan Familje begynder da med at vælge sig et Stykke Jord — og naturligvis har Valget: Jordens Beskaffenhed og Beliggenhed en overordentlig Indflydelse paa Familjens Fremtid — bygge sig en Jordhytte og dyrke saa stort et Stykke, som kan overkommes. I Høstens Tid slaar Naboerne sig sammen, helst saaledes, at de blive 8 Mand, der nu turvis arbejde paa de forskellige Ejendomme. Hveden bringes til en lejet Dampmaskine, der opstilles midt i Marken, Kornet kan sælges, saa snart det er løbet ud i Sækkene, det overflødige Halm brændes, og en almindelig Høst vil bringe Familjen i et Træhus. Majsen lader man staa til Vinteren og høster den da, naar der gives Lejlighed;

den bruges ikke alene til Brød og Kreaturfoder, men ogsaa til Brændsel.

Omkring Pawneernes Reservation dukkede der flere og flere Jordhytter og Træhuse frem. Naturligvis vare Buffaloerne fortrukne. De stakkels Indianere, der ikke havde noget at bestille, gjorde vel nok af og til hvad de ikke maatte, og hvad de ikke gjorde, bleve de beskyldte for. Det var hvert Øjeblik, at der kom en Farmer til os og ønskede en Klage opsat; han havde mistet et Faar, en Kalv eller en Pony, det var efter al Sandsynlighed en Pawnee, der havde taget den, Klagen blev sendt til de Forenede Staters Regering, der som Indianernes Værge maatte erstatte Tabet. Regeringen havde, som omtalt, i sin Tid købt Landet af Indianerne og betalt $2^1/_2$ Cents Acren, omtrent 10 Øre pr. Tønde Land; den uhyre Sum, der trods denne lave Pris indkom, fik Indianerne imidlertid ikke udbetalt, Renten derimod tilkom dem, og for denne Rente var det, at man havde opført og vedligeholdt den latterlige Kvækerskole, underholdt Indianerne med et Tæppe og et Par Dollars om Aaret og betalte Klagerne og lignende.

Indianerne staa undertiden under Indenrigsministeriet, undertiden under Krigsministeriet. Da jeg var i Amerika, var det Indenrigsministeriet, der styrede Indianernes Anliggender og det var særligt Kvækerne, der havde tiltaget sig Ledelsen. Det er en bekendt Sag, at der aldrig foregaar større Skurkagtigheder end bag en religiøs Maske. Stratenrøvere og Desperados, som man kalder dem i Amerika, kunne være slemme nok, men man vogte sig især for gudelige Hængehoveder og Psalmesyngere. Der foregaar mange og store Bedragerier i Amerika, men ingensteds saadanne som i Indianer-Departementet, siden det er kommen fra Soldaternes i »kristelige« Hænder. Jeg kunde anføre en Række af mærkelige Eksempler, men jeg skal indskrænke mig til et enkelt. Alle Indianere, der staa under Regeringens Kontrol og have en Agent, skulle som sagt have et Tæppe om Aaret. Det gaar saaledes til: fra Washington sendes der en Portion Kasser med Tæpper eller tomme Kasser til Agenten A, og Kvitteringer for Fragt af Jærnbaneselskaberne, for Modtagelse o. s. v. vedlægges Regnskaberne over Udgifter til Indianerne. Men Kasserne sendes uaabnede tilbage til Washington, derfra til Agenten B og saa fremdeles; Indianerne faa intet Tæppe, de kunne ikke klage med nogen Udsigt til Held, eftersom Agenter og Bureauet i Washington

danne en Ring; de maa tie. Jeg skal blot bemærke, at i 1872 mente Kongressen, at Indianerne skulde have 1 Million Dollars, og at det var nødvendigt at bevilge 10 Millioner for at de kunde faa den ene; de 9 vilde blive spiste paa Vejen.

Der er ingen Ret for den røde Mand. Han maa vige, han maa gaa til Grunde, det kan ikke være anderledes. Det er de hvides Udvikling, der har dræbt ham, han var dødsdømt inden en hvid Mand endnu havde betraadt Amerikas Kyst, ti medens han levede et frit og sorgløst Liv, hvor han end ikke anede en anden Verdensdels Tilværelse, udviklede der sig i denne en Race, hvis fremskredne Udvikling maatte bringe den i Forbindelse med den røde Mand og knuse ham. Havde ikke Columbus opdaget Amerika, var det bleven opdaget efter ikke mange Aars Forløb; hvis vi kunde tænke os, at Amerika — par impossible — ikke var opdaget i dette Øjeblik, saa vilde det blive det, inden Aarets Udløb, og den røde Mand vilde blive knust. Han er bleven og han bliver mishandlet, bedraget, pint; men enten han blev behandlet paa den ene eller den anden Maade, vilde Resultatet blive det samme: han maa dø. Civilisationen kan ikke standses, og Indianeren kan ikke taale Civilisationen. Havde han faaet Tid til at udvikle sig, havde han faaet Lov til gennem Aartusender endnu at leve sit eget Liv, kunde han maaske have frembragt en Civilisation, der kunde have modstaaet den europæiske eller sluttet sig til den, men da han kom til at staa lige overfor den europæiske Civilisation, var han værgeløs imod den og kunde ikke optage den. Hans Bue og Pil kunde ikke taale Sammenligning med de hvides Jærnplader, Geværer og Kanoner; han var værgeløs i krigersk Henseende som i alle andre, kan kunde ikke modstaa Fristelsen, han kunde ikke overse Faren, han kunde ikke fatte Modstanden. Derfor faldt han, derfor solgte han sig og sit Land for en Snaps eller en Bøsse, derfor kæmpede han hyppigere mod sine egne Landsmænd end mod de indtrængende Røvere. — Der var vel omtrent 10 Millioner Indianere i de Forenede Stater, den Gang de hvide Mænd kom til Landet, nu er der ikke ½ Million, og snart vil Racen være forsvunden. Derved er intet at gøre. Men de hvide have været uretfærdige i deres Dom over Indianerne. De forlange, at Indianerne skulle have samme Tankegang og samme Opfattelse som de — og som de have paa de forskellige Tider. Da Spanierne kom til Mexico, dømte og dræbte de Indianerne, fordi disse ikke vare kristne. Nu forekommer dette os

absurd; nu væmmes vi over de Grusomheder, vore Forfædre den Gang begik og finde deres Overtro ridicul. Nu lide Indianerne ingen Overlast, fordi de ikke ere kristne; men nu skulle de have samme Begreber, som vi have eller i alt Fald tillægge os. Den hvide Mand kan se, at den røde ikke kan modstaa hans Civilisation og han ødelægger ham uden Barmhjærtighed; men den hvide Mand vil ikke forstaa, at Indianeren ikke kan optage hans Civilisation, og derfor bliver den hvide Mand ubillig i sin Dom overfor den røde. Hvad vi have behøvet Aartusender for at komme til, det give vi ham nogle Dage til; men det kan han ikke, han kan ikke bøje sig som Negeren, han dør, naar Friheden og Uafhængigheden berøves ham.

Fra min Værts, Hr. Plattes Hus, kunde man se Pawneernes to Landsbyer, en mindre og en større, idet af Nationens 4 Stammer (Tribes), der hver havde sin Chef, men et fælleds Overhoved, de tre Stammer boede sammen i den ene Landsby, den fjærde for sig, og Grunden hertil skal være, at den fjærde var Resterne af en tidligere selvstændig, med Pawneerne beslægtet Nation, som havde ligget i Krig med dem, var bleven overvundet og optaget i dem. Hvert Hus saa ud som et uhyre Muldvarpeskud eller som en af vore smaa Kæmpehøje; Taget er prydet med de hvide Ben af skeleterede Buffalo-Hoveder og er et yndet Opholdssted; fra Midten af Huset staar en Røgsøjle op. Indgangen, som er dækket med Tæpper, fører nedad; Huset bestaar af en eneste stor, rund Stue med Ildstedet i Midten, uden om det staa i en Cirkel lodrette Bjælker, der bære Taget og langs Væggene findes Hvilestederne, Bænke og Hylder. Hver Wigwam bebos i Almindelighed af 5—8 Familjer. Om Sommeren ere Børnene aldeles nøgne og Mændene næsten ganske nøgne inde i Wigwammen, hvorimod Kvinderne altid ere paaklædte — om end ofte kun let — men om Vinteren hylder enhver sig i et stort Buffaloskind, som bæres op over Hovedet.

Naar man taler om Indianere i Almindelighed, kan man ikke sige, at de have disse eller hine Sæder og Skikke, ti deres Sæder og Skikke afhænge fuldstændigt af deres Livsbetingelser, og da disse ere aldeles forskellige paa de forskellige Steder, ere Sæder og Skikke ogsaa forskellige, som jeg skal vise i min Omtale af de to Nationer, jeg nærmest kender, Pawneerne og Chippevayerne, Slette- og Skovbeboere.

Pawneerne boede paa Sletten og levede næsten udelukkende af Buffaloerne. De gik næsten aldrig, de red bestandig, de havde faste Landsbyer, hvor de havde deres Hjem og hvortil de vendte tilbage, naar de havde gjort deres regelmæssige Jagtture to Gange om Aaret, paa hvilke de da skaffede Føden til den øvrige Tid. Flere Familjer boede sammen; Flerkoneri var almindeligt, Sædelighedsbegrebet overordentlig slappet, Kvindens Stilling ussel; hun bortgaves eller solgtes af sine Forældre, betragtedes af sin Ægtefælle som en Slavinde, hendes Børn gjorde ikke store Anstrængelser for at forhindre hende i at sulte ihjel. Imellem Mændene var der Kaster, de ansete Krigere og tapre havde stor Magt, dannede et Slags Raad, afsagde Domme og idømte Straffe for Forseelser, f. Eks. har jeg en Gang set nogle unge Mænd blive piskede, fordi de havde været for ivrige og imod de erfarnes Ordre vare redne ind paa en Buffaloflok, inden den var bleven omringet, hvorved den undkom. Cheferne og de hellige eller Præsterne havde en betydelig Indflydelse.

Chippevayerne derimod levede i Skoven af Jagt og Fiskeri; Heste kendte de selvfølgelig ikke; de maatte til hver Dag i Aaret skaffe hvad de behøvede; de skiftede Plads, de fulgte efter Vildtet; deres Bopæl bestod af en lille Wigwam af Birkebark, indrettet til en Familje og ikke større, end at den oprullet kunde bæres fra det ene Sted til det andet paa Ryggene eller pakkes i en Kano; Flerkoneri var ukendt; Kvinden gjaldt lige saa meget som Manden, hun var lige saa fri som han, han og hun havde hver sit Arbejde; enhver Mand var fri, den ene var ikke mere end den anden, Cheferne havde kun Betydning i Tilfælde af Strid eller Krig.

Denne overordentlige Forskel mellem disse to Nationer laa ikke i deres oprindelige Karakter, men i Forholdene og i den gennem Forholdene udviklede forskellige Karakter. Chippevayen trængte til sin Kones Bistand; hun maatte hjælpe til at flytte Wigwammen og til at bygge den op; medens han gik ud for at skaffe Føde, maatte hun holde Wigwammen i Orden, tilberede Maden og hjælpe ham med Redskabers Forarbejdelse og Vedligeholdelse; flere Koner kunde kun skaffe ham Ulejlighed og Genvordigheder, én var for ham en Nødvendighed, og hende var han nøje og dagligt knyttet til; sine Kammerater trængte han ikke i nogen væsentlig Grad til; enhver jog for sig og bragte Udbyttet hjem til sin Familje. Han trængte til sin Kone og kunde

undvære sine Kammerater; derfor var Kvinden Mandens ligestillede og enhver Mand den andens jævnbyrdige. — Pawneerne derimod drog ud paa lange Togt til Jagt i Fællesskab, Vildtet blev nedlagt i Fællesskab, tilberedt af de medfølgende Kvinder i Fællesskab og Livet hjemme var ikke noget Familjeliv, flere Familjer levede i samme Wigwam, og hele Nationen i samme Landsby. Han kunde ikke undvære sine Kammerater, da hans Erhverskilde, Jagten krævede at blive udført i Fælleskab, hvorimod han godt kunde og tit i lang Tid maatte undvære sin Kone, og om han havde en eller flere, gjorde ikke saa nøje. Han trængte til sine Kammerater og kunde undvære sin Kone, derfor var Kvinden Mandens Træl og Mændene delte i Kaster.

Om Indianernes Oprindelse er der skrevet vidt og bredt uden at man — saa vidt mig bekendt — endnu er kommen til nogen almindelig Antagelse. Det er bekendt, at det kan paavises, at der har været tidligere og langt mere civiliserede Beboere af en anden Race end Indianerne i de Forenede Stater; men hvor Indianerne ere komne fra, er vel et ørkesløst Arbejde at undersøge og det er jo desuden meget muligt, at de slet ikke nedstamme fra nogen nulevende Folkerace. Der er jo endda ansete Videnskabsmænd, der mene, at den nye Verden er af ældre Oprindelse end den, vi kalde den gamle — og saa ere maaske vi en Afart af Indianerne. Jeg har set de mest mærkelige Formodninger opstillede, forsvarede med en Uendelighed af Sandsynligheder, lige til den, at de ere de ti tabte Jødestammer. Nord- og Mellemamerikas Indianere — foruden Eskimoere, der høre til en anden Race — deles i røde og gule Indianere, de røde bo hovedsagelig i de Forenede Stater, de gule i Mexico, og de gule se ud til at være nærmest i Familje med Kinesere, de røde nærmest med Europæere. En .rød Indianerdreng stukket ind i en Flok sydeuropæiske Drenge, vil kun en Kender kunne udfinde. Jeg bilder mig ind i saa Henseende at være Kender og jeg vilde straks kunne se hans Races Præg, f. Eks. paa hans Øjne, i hvilke alt, hvad der ikke er hvidt, er sort, kulsort. Derimod tror jeg mig maaske ikke i Stand til at kunne udpege ham, naar jeg saa Flokken paa Afstand, selv om alle Drengene løb omkring, hvorimod jeg ganske sikkert vilde kunne kende selv en meget let farvet. Det er ogsaa bekendt, at den hvide og den røde Races Benbygning og Hovedform nærme sig stærkt hinanden. Maaden at være paa er ganske den samme, og den hvide og den røde

Mand have en stor Masse sjælelige Egenskaber tilfælles; derfor føler den hvide Mand sig ikke frastødt af Indianeren, han betragter ham som et Fornuft-Væsen ligesom sig selv og med ganske andre Øjne end han f. Eks. betragter en Neger.

Indianerne ere gennemgaaende smukke, velskabte Folk, slanke, stærke, behændige; deres Næse er ofte stærkt fremtrædende og skarpt bøjet, Skæg faa de ikke, hvorimod de i Almindelighed have en meget yppig Haarvækst. Et Særkende for Pawneerne og som jeg tror de vistnok kun delte med en nu uddød Nation, Mandan-Indianerne, er, at de klippe deres Haar paa forskellig Maade, ofte paa en temmelig smagløs, i Terrasser, men de — det vil sige Mændene — bære aldrig langt Haar, hvorimod alle andre Nationer bære Haaret i Flætninger ned ad Ryggen.

Det var min Hensigt, tillige med en anden hvid Mand, en Brodersøn af Hr. Platte, at gøre et Jagttogt med Pawnee-Indianerne mod Sydvest, men jeg kom ved tilfældige Omstændigheder ikke med. Indianerne gjorde en rig Fangst, men overfaldtes paa Hjemturen af Siouxerne, der dræbte 120 (af 5—600), deriblandt mange Kvinder; Hr. Platte fik begge sine Heste dræbte, men slap selv helskindet derfra. — —

Ved denne Tid opgav jeg Prairien, rejste til Chicago og derfra mod Nord, op i Wisconsin. I Byen Oshkosh traf jeg en ældre dansk Mand, Hr. Linde Friedenreich, der praktiserede som Læge. Han havde boet her i over 30 Aar, var en gammel Jæger og Trapper og var en af de første, der nedsatte sig her, den Gang Landet endnu tilhørte Winnebago-Indianerne; en af Cheferne paa den Tid hed Oshkosh. Med Dr. Linde, som viste mig megen Forekommenhed, gjorde jeg først nogle Jagtture i Omegnen efter Ænder, af hvilke vi nedlagde en stor Masse, navnlig om Natten med Blus foran i Baaden, og dernæst rejste vi op ad Wolf-River til en lille By ved Navn New London, for at fiske Stører. Floden snor sig uafbrudt gennem tæt Skov, det er meget smukt, men i Længden ensformigt og trættende; naar vi standsede ved en lille Station, lagde vort store, kun et Par Fod stikkende, fladbundede, udmærket indrettede Dampskib til ved et Bolværk af Fyrrestammer, hvortil Vejen ofte var en Bro af Stammer (cours-de-roi), der lægges Side om Side og som naturligvis er meget ubehagelig at køre paa, da Vognen støder og hugger. Floden var opfyldt af Fyrrestammer (Logs) paa 12 eller 16 Fods

Længde, ofte af en uhyre Tykkelse, som paa denne Tid af Aaret, om Foraaret, drives ned ad Floderne fra de store Skove mod Nord til Savværkerne i Byerne i de beboede Dele; undertiden sejler man timevis mellem disse Stammer, og det hænder ogsaa, at de presse sig sammen, spærre Floden, danne en »Jam«, det er en fast Træbro; saa maa Dampskibet standse, Besætningen — og undertiden give Passagererne en Haandsrækning med — maa ved Hjælp af Spir og Stager søge at faa de sammenklemte Stammer klarede og i Drift. Tæt ovenfor New London var der en Jam paa flere Mile, men vi naaede da vort Bestemmelsessted. Den næste Dag kørte vi et Par Mil op langs Floden, sloge vort Telt op paa et tørt Sted og begyndte at fiske. Støren gaar i Legetiden op ad Floden, og man staar da paa Bredden med et langt Spir (Lyster), som man jager i en Fisk, der kommer nær nok, eller man har en lang Stang, som paa den ene Ende har et Par opad bøjede Jærnspidser; man sætter Stangen paa Bunden, Støren gnider sig op ad den, hvad man mærker og man rykker da Stangen til sig op i Fisken. Denne sidste Maade anvender man især om Natten. Vi fangede nogle Fisk, der vejede over 100 ℔ Stykket. Efter et Par Dages Fiskeri vendte Dr. Linde tilbage til Oshkosh, men jeg drog siden mod Nord, paa Æventyr. Med en Dagvogn kørte jeg til Shawano, en lille ny Plads paa en 5—600 Indbyggere. — Her var fuldt af Menommoni-Indianere og Stockbridge-Indianere, der havde deres Reservationer tæt Nord for Byen.

(Sluttes).

W. Dinesen.

Niels W. Gade.

En Studie.

Den 22de Februar i Aar fyldte Niels Wilhelm Gade sit halvfjærdssindstyvende Aar. — Denne Fødselsdag blev en virkelig Festdag her hjemme; en af disse Festdage i Kunsten, hvis løftende og samlende Betydning man ikke maa overse, fordi man har Blikket aabent for det Snobberi, den Misundelse, der, især i et lille Samfund, let kan følge med, eller fordi den maaske lidt vel rigelige Virak, der ofres, kildrer i éns kritiske Næse. — Det var just glædeligt at faa Indtryk af, at det var alt, hvad der her hjemme har Sans for og Kærlighed til Tonernes Kunst, der var med til at fejre Dagen og Mesteren; ti hans Kunst det er just vor — det danske Folks — særegne Ejendom.

Dog kun for en Del. — Det er nemlig, hvad man først bliver opmærksom paa, naar man beskæftiger sig med Gades Kunst, at der er ligesom en Tvedeling i hans Produktion. Ungdomsaarenes og et enkelt af Manddomsaarenes Værker, de rinder som Kilder af den danske Jordbund; sungne af en dansk, har de et helt ejendommeligt, ægte dansk Særpræg, og saaledes ere de blevne forstaaede, elskede og tagne i Eje af de danske. Men Gades øvrige, langt talrigere, Værker de ere kun kendte og forstaaede af en snævrere Kreds; de ere ikke saaledes blevne det danske Folks Ejendom, fordi de — med kun nogle faa Undtagelser — ikke har dette danske Særpræg.

Denne mere ydre Deling af Gades Værker med Hensyn til, hvem de har henvendt sig til, hvem der har modtaget dem med Forstaaelse, den peger naturlig indad mod en Deling i selve hans Kunsts Væsen.

Denne Studie vil da forsøge at vise, hvorledes Gades Kunst har formet sig under hans forskellige Livskaar, hvorledes den, der begyndte svulmende af Kraft og Oprindelighed, rig med Lys og Skygge, med selve Livets Modsætninger mellem dyb Alvor og Vemod og sprudlende Livslyst og Sejersstolthed, har ændret sig, mere og mere har trukket sig tilbage fra Livets Virkelighed, fornemt har skyet de stærke Farver og har mistet de rige Modsætninger, men saa til Gengæld i stedse højere Grad har udviklet én enkelt Side af sit Væsen, har stræbt efter en ideal Renhed og Skønhed og saaledes faaet et enestaaende sart og nobelt Præg; et Præg som af mildt og roligt, klart og skært Solskin, hvormed den nu, uberørt af Livets Skyggesider, har lyst i over en Menneskealder.

Og et Spørgsmaal er det maaske, om ikke just dette Solskinspræg er denne Kunsts dybeste Ejendommelighed, — om det maaske ikke i Ungdomstiden var de Spirer, der »laa i Luften«, dem Samtidens Kunst havde kastet ud, der mere tilfældigt faldt i hans Sjæl og dér avlede Værker, som med deres Skygger og Skyer var hans inderste Natur halvt fremmede, fordi den var og er Solskin! —

I.

Som Gades Kunst saaledes tidlig fik et ejendommeligt sollyst Præg, saaledes har hans Liv som Kunstner ogsaa været mærkværdig solbeskinnet og det har vel bidraget sit til, at hans Kunst har kunnet bevare sin Ejendommelighed. — Han har aldrig kendt til nogen alvorlig Modstand, ikke engang den filistrøse Partiskheds, den smaalige Misundelses eller kortsynede Døgnbedømmelses Skygger er varig faldet paa hans Kunstnerbane som paa de fleste andres; og — hvad der historisk sét er det mest ejendommelige, — han har ikke maattet kæmpe sig frem til sin Stilling i Tonemestrenes Række, — nej, straks ved sit første Værk mødte han en almindelig Erkendelse af sine Ævner, han, den næsten ukendte Violinist i Kapellet, blev hilset som Musikens Messias her hjemme, og, hvad der vel nok bidrog sit til de Godtfolks Begejstring og Tiltro til Gade, i Musikens Arnested, i Tyskland, der fik hans Navn næsten samtidig en saa lødig Klang, som hidtil intet dansk Musikernavn havde haft. — Det Værk, der saaledes paa en Gang lod hans Navn gaa op som en ny Sol

paa Musikens Stjærnehimmel, var som bekendt Ouverturen: »Nachklänge von Ossian«. Det er nu heller intet Under, at denne Ouverture vakte Røre, at den blev modtaget med Forundring som med Beundring; ti ikke blot bringer den ved selve sit Indhold noget helt nyt ind i den danske Kunst, men dens Betydning er ogsaa den, at Gade i dette Værk med ungdommelig Selvtillid og Dristighed slog Bresche i den Mur, som Selvforgudelse og Snæversyn havde rejst om den danske Musik for bag den at fable om egen Storhed og skeptisk overlegent se ned paa alt det, som rørte sig i den store Verden udenfor — og det en saa alvorlig Bresche, at Muren aldrig fik lukket sig helt igen, og Pustet der ude fra stadig strømmede forfriskende ind over Sindene.

Og denne Ouverture med sin dybt indgribende Betydning, der kan siges at danne Indledningen til et helt nyt Afsnit af den danske Musiks Historie, den var skreven af en Yngling, der endnu ikke havde naaet Midten af Tyverne, og som hidtil ikke var optraadt med noget som helst større Arbejde!

For ikke saa helt mange Aar siden vilde man ikke have lagt videre Vægt paa dette Faktum, man vilde have taget dette Værk som alle andre, som et Udslag af »Naadegaven fra Oven«, vilde have udbredt sig mer eller mindre lyrisk-romantisk om det Indtryk, denne Musik gjorde, højst vilde maaske en eller anden indskyde en Bemærkning om, »hvorledes Knoppen her saa uventet, ligesom paa én Nat, havde udfoldet sig til en dejlig Blomst«! — Nu, da der imidlertid lykkeligvis er slaaet en Bresche ogsaa i hin Tids Kunstbedømmelse saa sejersikkert og grundig, at den friske, naturlige Strøm, der ledédes ind over Literaturens Marker ikke mere lader sig gænne tilbage, nu, da man i Kunstværkerne ikke nærmest ser de benaadedes ubevidste Frembringelser, men søger at belyse Værkerne gennem Personerne, der har skabt dem ud af deres særlige Ævner og atter at belyse disse ved de ydre og indre Livskaar og Paavirkninger, hvoraf de kan være fremgaaede, nu maa man, om man vil forsøge at bidrage sit til, at den frugtbargørende Strøm ogsaa ledes ind over Musikens Enemærker, spørge: hvilken har nu Gades Udvikling været, hvad er der foregaaet i ham og om ham, inden han skrev sit Første-Værk og hvorfor har dette faaet det Indhold, det Præg, som det har?

Des værre staar man fattig paa Materiale til at besvare disse interessante Spørgsmaal; uagtet Gades Virksomhed nu har strakt sig over henved 50 Aar, og alt i nogen Tid har kunnet

betragtes som relativ afsluttet, er der — saa vidt mig bekendt — hidtil ikke fremkommen anden Bearbejdelse af dette rige Stof end, hvad der kan findes spredt i Aviser og Ugeblade[1]). — Efter hvad der imidlertid er mer eller mindre bekendt tænker jeg mig Gades Ungdomsliv og Udvikling saaledes:

Hans Forældre var jævne, tarvelige Folk af Bondeæt. Faderen synes at have været et livligt, opvakt og hjærtensgodt Menneske med et ligelig godt Humør, Moderen at have været mere alvorlig og indesluttet. Først sent blev Sønnen sat i en middelmaadig Skole, det var jo overflødig at ofre mere af de smaa Midler, Drengen kunde sagtens faa lært nok til det, han var bestemt til, at gaa ind i Faderens Instrumentmagerforretning. Nogen stærk Trang til den tørre Kost, Skolen kunde byde paa, havde han heller næppe — denne Dreng, der ikke sluttede sig nær til Kammeraterne, aldrig tog Del i deres larmende Lege, men gik om mellem de andre, som »tænkte han paa ingen Ting«, han har haft Hovedet fuldt nok af Drømme og Fantasier, som han vel ikke selv kunde tumle med, men dog ikke for nogen Pris vilde betro de andre. Samtidig med Skolegerningen blev han sat til Høvlebænken som første Skridt paa Haandværkerbanen, men om det end maaske i Begyndelsen har været ham ret til Pas ved det legemlige Arbejde at kunne lade Tankerne flagre vide om, saa varede det dog ikke længe, før han følte sig uendelig ked af det hele, og nu tog Drømmene bestemt Form: han, der var vokset op mellem Instrumenterne, vilde lære at spille paa dem. For at føje ham gav Faderen ham Tidens især af Dilettanter yndede Instrument, Guitaren, i Hænde, men dette spædtklingende Klimpreri tilfredsstillede ikke længe Niels, og han fik saa Lov at spille Violin; her havde han fundet, hvad han havde drømt om, de fuldt klingende Toner, dem han selv frembragte. Hans Spil maa have vakt Forældrenes Opmærksomhed, ti snart fik han til Lærer Stadens første Violinspiller (Wexschall). Nu var det altsaa afgjort, Niels skulde »gaa Musikvejen« og da han gjorde forbavsende hurtige Fremskridt, blev han snart antaget som Elev i det kgl. Kapel.

---

[1]) Selve Fødselsdagen i Aar bragte mange Artikler om Gade, men kun én af væsentligere Interesse (af Ch. Kjærulf). Det bedste, Dagen kunde have bragt: Gades forrige Sommer paabegyndte Memoirer, kom des værre ikke. Det er dog at haabe, at dette i mange Henseender betydningsfulde Værk ikke er helt opgivet.

Saaledes var Gade altsaa vokset op i et tarveligt Haandværkerhjem, indenfor en Bys snævre Volde, uden at modtage det aabne, frejdige Præg, som Samlivet med Naturen oftest giver, og havde levet alene med sit Spil uden gennem fortrolige Venner at faa Nys om Livet og Kunsten udenfor Hjemmet.[1]) Men paa denne Tid, ved Overgangen fra Dreng til Yngling, sker der en Forandring, finder der en Udvikling Sted hos Gade. Paa denne Tid gjorde han nemlig dels nærmere Bekendtskab med Høedt, dels kom han ved sin Tjæneste i Teatret i Berøring med andre unge Musikere, til hvilke han efterhaanden sluttede sig saa nær, at nogle af dem blev hans Venner for Livstid. Høedt og Gade var vel meget forskellige ikke blot i hvad de ævnede og vilde, men ogsaa i Karakterer, og det er ikke trolig, at de har kunnet slutte sig fuldt til hinanden, men Høedt, der, skøndt stammende fra jævne Forældre, havde erhvervet sig et stort Fond af Kundskaber, der var »studeret« og »belæst«, og som den Gang med Liv og Sjæl var optaget af de Bevægelser og Brydninger i Literaturen, som nys var stillede af, han udøvede paa Gade og de andre unge Musikere, den ejendommelige Indflydelse, der var ham egen; de saa op til hans fine Kløgt og til hans Kundskaber, og han blev dem Sporen til at sætte sig ind i meget, der endnu var nyt for dem. Hidtil havde den unge Violinist sværmet, nu fik han noget, der var værd at sværme for, hidtil havde han drømt og svælget i det rørende, nu gik det op for ham, at det rørende ikke altid er lig det poetiske, og han fandt nu mere Poesi i Goethes og Oehlenschlägers Ungdomsdigtninge og Romantikernes Værker end i Youngs »Nattanker« og Tidens sentimentale Romaner eller i hvad andet, han havde søgt Næring for sit Sværmeri. — Det var Spirerne, de der »laa i Luften«, der nu faldt i hans Sjæl, det var det Stof, der tilførtes hans Fantasier; men for at Spirerne kunde sætte Frugt, maatte Jordbunden være opdyrket, og det var alt begyndt at ske. — Dels ved sin Teatertjæneste, dels ved sit Samliv med Vennerne, de unge Musikere, havde Gade nu faaet Indblik i en hel ny Musikens Verden.

---

[1]) Et Billede fra den Tid viser os Gades kendte Træk ungdommelig bløde ligesom udviskede, men i det noget tunge, forover ludende Hoved fængsler Øjnene, der med et drømmende ubestemt Udtryk synes at søge deres Maal langt borte.

Det saa jo — som alt antydet — traurig ud med Musiken her hjemme. Man havde muret sig inde med sig selv, og da man dog havde paa Fornemmelsen, at man slet ikke talte med i den europæiske Musik, saa pustede man de to eneste, man ejede, der dog kunde have Navn af Komponister, Kuhlau og Weyse, op til noget langt betydeligere end de var, ja forgudede dem. Men disse to, virkelig dygtige og ret ejendommelige, Kunstnere, de traadte aldeles ikke i noget Forhold til de unge. Kuhlau, som vel snarest vilde kunne have forstaaet og ledet dem, fordi han med Opmærksomhed havde fulgt de forskellige Bevægelser i Kunsten, kendte Weber lige saa vel som Rossini, han manglede dog i for høj Grad Personlighed til at være den, de kunde samle sig om, og dertil kom, at han, kuet og trykket af Modgang, trak sig tilbage fra Hovedstaden og skrev for sit Ophold, rent haandværksmæssig, Sonatiner for Klavér og Variationer for Fløjte, saa at det kun var i Ny og Næ, at der kom Kompositioner fra ham, der viste Talent og kunstnerisk Arbejde. Og Weyse, han satte Pris paa at være en af det gode Selskabs Spidser, i hvis Kredse han holdt af at vække Opsigt ved sin bisarre Personlighed, men overfor de unge og deres Bestræbelser stod han fornemt afvisende, kun en Gang imellem kunde han forlade Bach, Händel og Mozart og, for at advare en ung Fusentast, bekæftige sig lidt med den »nymodens Musik«, og saa fik man da hans Mening at vide: Mendelssohn skrev »Jødemusik« og Beethovens C-moll Symfonis første Allegro, et af de alvorligste Musikstykker, der er til, var »Pjatteri«, en hartad guddommelig Uforstaaenhed! — Imidlertid det gik som det altid vil gaa. De unge vilde ikke nøjes med disse Affærdigelser; de gamles Frembringelser tilfredsstillede dem ikke mere og det nye havde de nu faaet Tro til, de kendte vel kun lidt deraf (gennem Musikforeningen), men det, de havde hørt, havde ladet dem ane, at i den Retning var at finde det, de trængte til, noget der i Tonernes Verden svarede til, hvad den unge romantiske Literatur havde fyldt deres Sjæl og Tanke med, og, da ingen vilde eller kunde vejlede dem, saa søgte de paa egen Haand, de sluttede sig sammen for at lære mere at kende for at spille alt, hvad de kunde faa fat paa af dette nye. — Saa begyndte disse Aftener — det skjulte Forarbejde før det store Gennembrud — hvor snart den ene snart den anden bragte en Nyhed med, og med ungdommelig Iver og Begejstring gik det løs paa Beethovens, Mendelssohns og Schuberts Kammermusik

og Sonater, paa »Kreisleriana«, paa »Lieder ohne Worte« osv., og næppe har disse Værker, der her aabenbarede sig i frisk, jomfruelig Skønhed, ofte været hørt paa med større Henrykkelse og — Forbavselse. Ti ikke alt kunde man saadan uden videre gaa med til straks, Sympatien har ikke været lige stor for alle; der blev diskuteret, vejet og vraget, og det er saa ikke usandsynligt, at Mendelssohn og navnlig Schubert, Romantikernes Prototyp, har samlet de fleste Stemmer for sig, mens Beethoven stod de unge Fremskridtsmænd fjærnere, hans Kvartetter ud over op. 18 har de saaledes næppe forstaaet rigtig, disse arkitektonisk skønne Værker, byggede op over de korte prægnante Motiver, fandt man vistnok »tørre« og uklare. Men selv om man saaledes maatte være forsigtig overfor et og andet, var der dog nok tilbage, man helt kunde hengive sig til Nydelsen af, og disse Aftener viste de unge, at Tonerne kunde behandles helt anderledes, gives et helt andet Indhold, end de havde anet. — Det kunde hænde, at Gade en Aften bragte noget med, han selv havde skrevet, han havde begyndt at lære Musikteori hos Berggren og komponerede allerede flittig, men disse Ting, af hvilke vistnok kun »6 Sange« (til Weyse) er trykte, lod mærkværdig nok kun rent glimtvis ane, hvad der vilde komme, det meste skal have været nærmest i Mozarts Stil, upaavirket af den nye Musik, Gade havde lært at kende.

Da var det, at Musikforeningen udsatte sin Prisopgave og, som om Gades Danskhed havde trængt til denne ydre Foranledning, tog han sig sammen og skrev i forholdsvis kort Tid sin store »Ossian-Ouverture«.

Endnu den Dag i Dag gør denne Ouverture det ejendommelig betagende Indtryk, som et fuldstændig — om end langt fra fuldkomment — Kunstværk altid gør. Men dens Virkning tror jeg beror dog nu fuldt saa meget paa den historiske Glans, hvormed den er omgiven, som paa dens eget Indhold, ti dette Indhold, det er os nu saa temmelig fremmed, det er, om man saa kan sige, et »literært« Indhold. Denne Ouverture havde ikke faaet sit Præg af det Liv, der rørte sig med sine Sorger og Glæder, Kampe og Lidenskaber om den, der skrev den, den har ej heller faaet noget absolut Præg af sin Skabers Personlighed, men den har, som den efter det foran udviklede maatte det, faaet sit Stof fra den Literatur, der havde fyldt Gades indadvendte, men modtagelige Sind med Indtryk. Og i denne Ouverture skildrer han da ikke, hvad han selv har følt eller set, men

han vil anslaa den Stemning, der hviler over de romantiske Digtninge, han var optaget af. Det har han gjort med et Mesterskab, der maler bredt og storslaaet, en Stemning saa trist og vemodig, som i de gamle »taagefyldte« Sagn, og derfor kan Ossian-Ouverturen kaldes et fuldstændigt Kunstværk, fordi den saa nøje rammer det Maal, hvorefter den sigter, men det er et Maal, der ligger langt udenfor Virkeligheden. —

Ouverturen blev, som bekendt, prisbelønnet og opført under stor Begejstring. Saa begyndte Gade snart efter sit næste endnu større Værk: Symfonien i C-moll. Det er vel værd at lægge Mærke til, hvilket mægtigt Skridt Gade er gaaet frem i dette Arbejde. Han har ikke blot forladt de taagede, sværmeriske Sagn, for at tage sit Stof fra Middelalderens Riddertid, men, hvad der er det væsentligste, det, han skildrer, det er virkelige Menneskers Følelser, og i Skildringen har han givet sig hen med hele sin egen Personlighed. Derfor gør denne Symfoni et saa friskt og dybt Indtryk af noget almenmenneskeligt. Det stikker alt Hovedet frem i den første Allegros Sidemotiv, der kækt søger at rive sig løs fra det sagnagtig vemodige, der endnu hviler over det dejlige Hovedmotiv, det dæmrer i Sherzoen, om den end nærmest fortæller om Ridder Olufs vilde Ridt gennem Ellekrattet i Maaneskinsnatten, og det lyser ud af Andanten, der alt lader ane det Solskinspræg, Gades Kunst skulde faa, men mest træder det frem i den prægtige Finale. Ja, lad være, at Gade her nærmest har villet male de bolde Ridderes Kamplege og Fester, dens egentlige Indhold er dog hans egen Jubel over den uventede Sejer, han havde vundet, hans Mod og Selvtillid til at gaa videre, gennem Kampe om det skal være, til nye sikre Sejre. — Dette er ikke tysk romantisk Musik, det er dansk Musik, der fortæller om ægte menneskelige Følelser.

Man kan ikke bedre betegne den Betydning, denne Symfoni (i Forbindelse med Ouverturen) har haft for den danske Musik end ved at jævnføre den med den Betydning, som Oehlenschlägers i 1802 udgivne »Digte« fik for den danske Literatur. Ligesom Oehlenschläger forlod Gade ikke den Bane, hans Forgængere[1]) havde antydet, men idet han med Rette tog imod

---

[1]) Blandt disse skal foruden Kuhlau (Elverhøj) og Weyse ogsaa nævnes Joh. Hartmann og J. P. E. Hartmann, der alt paa denne Tid, spredt i en Produktion af helt anden Karakter, i hvert Fald havde skrevet „Guldhornene“ og „Jurabjærgene“.

hvad Fremmedlandets samtidige Kunst kunde lære ham, lagde han Grunden til en Kunst, der ved Siden af at være almenmenneskelig var dansk, og den var dansk ikke som man f. Eks. nu taler om »norsk« Musik, fordi den stereotypt vendte tilbage atter og atter til bestemte Toneforhold og bestemte Rytmer, men fordi den, ligesom Oehlenschlägers Digtning, ejede den Ejendommelighed, der giver den danske Natur sin Stemning, det danske Tanke- og Følelsessæt sit Særpræg og som hviler over den bedste, mest danske Digtning, Folkeviserne. Denne Kunst var national i god Forstand af Ordet, og var det uden at løbe Fare for at blive triviel.

Hos Gade — som hos Oehlenschläger — skete nu dette Gennembrud i Kunstværker, der som nævnt snarere kan kaldes fuldstændige end fuldkomne. Symfonien, som Ouverturen, er et fuldstændig Kunstværk, fordi ogsaa den rammer lige i Maalet, fordi Gade med fuld Bevidsthed her gør det første Skridt paa den næsten ubetraadte, nationale Bane og gaar stolt og sejerssikker frem, idet han ligesom slaar Modstandere og Tvivlere i Ansigtet med sine mægtige Motiver og viser Vennerne, at han véd, hvad Vej han har at gaa, og at han bærer den Fane, hvorom samtidige og kommende Kunstnerkuld skal samle sig. Men fuldkomne Kunstværker er det ikke, dertil lide de i for høj Grad af Sluttethed og Prægnans i Udtryksmaaden og af kunstnerisk Dygtighed og Overlegenhed i Behandlingen. Men i Forhold til deres dybere Betydning har dette vistnok kun lidet eller intet at sige. Den kommende Tids større Modenhed og Dygtighed skulde — synes det — have bragt med sig de dybere Greb i det ny opdagede Stof, den større Klarhed i Behandlingen af det. At det ikke blev saaledes, at Gade ikke helt kom til at opfylde den Mission, han syntes kaldt til, var vistnok en Følge af de ændrede Livskaar, han snart efter kom ind under.

II.

Gades 1ste Symfoni kunde ikke opnaa at blive spillet i Musikforeningen. Vistnok paa Høedts Opfordring blev den da med en dristig Beslutning sendt til selve Mesteren, Mendelssohn; da Gade snart efter modtog det hjærtelige og anerkendende Svar, der vil staa som et af de vigtigste Dokumenter i hans Historie, saa var et kgl. Stipendium, han samtidig opnaaede, ham en velkommen Hjælp til at opsøge Mendelssohn i Berlin.

Det korte Møde her blev Indledningen til en Række Aars Samliv i Leipzig, der skulde knytte Gade nær til Mendelssohn som Kunstner og som Ven. Fra dette Samliv har Gade lige til sin høje Alder bevaret en inderlig, ubetinget Hengivenhed for Mendelssohn. Og intet Under, ti denne Tid har været indholdsrig og lykkelig for ham, men for hans Kunst har den vistnok været skæbnesvanger!

Mendelssohn, der den Gang stod i Zenith af sin glimrende Bane, var sikkert af Naturen mindre begavet end Gade og hans jævne rolige Livsførelse synes ikke ret at have uddybet hans Personlighed. Hans Talent var temmelig begrænset. Hans Kunst fin, sirlig og pillen; fuldt ud slog den til i det fantastisk spillende, i det milde, velklingende og i det festligstraalende, men vil den skildre det lidenskabelige, bliver den oftest usand og larmende og den ejer ikke Toner for det dybe, det alvorsfulde (det religiøse saa lidt som det rent menneskelige). Gade var fantasifuldere, alvorligere og varmere i sin Kunst. Men det, Mendelssohn havde forud for Gade, var en utrolig Lethed i at udtrykke sine Tanker musikalsk, en større teknisk Dygtighed og hvad der ikke betød mindst, en rigere, aandelig Udvikling og en betydeligere Kundskabsfylde. — Han, der var udgaaet fra en af Tysklands finest udviklede Slægter, og som alt i de første Ynglingeaar oversatte græske Skuespil, var sikkert nu langt ud over det Tankeomraade, hvori Gade nærmest levede, i alt Fald var han som hjemme i en hel anden Aandssfære: Klassicismens. I sin Kunst forlod han vel aldrig helt de romantiske Æmner, men Behandlingsmaaden fik mere og mere et klassisk Præg. Saaledes stod Mendelssohn da for Gade ikke blot som Mesteren med den store musikalske Dygtighed, men ogsaa som den, der gav ham paa en Gang Forstaaelsen af Beethovens Værker og den græske Kunsts Herlighed. — Alt dette har været overvældende og betagende. Trods den stærke Selvstændighedstrang, der vel altid har været Gade egen, og trods den megen Virak, der i denne Periode ombølgede ham, og let kunde have beruset ham, er det utvivlsomt, at Gade selv har følt sine Frembringelsers Mangler, har følt sig sin store Ven langt underlegen i aandelig som i musikalsk Udvikling, og at han saa har søgt Hjælp og Vejledning hos ham, eller at Vennen dog indirekte har øvet en stærk Indflydelse paa ham. Hvad var nu Mendelssohns Hovedfordring til Gades Musik som til al Musik overhovedet? Det var Fordringen om »Form«, den Gade ikke havde, men nu maatte sætte alt

til for at opnaa. Det var Tidens almene løjerlige Teori om »Form«, som noget udenfor »Stoffet«, der ligesom dannede Hylsteret for det, ja den Spændetrøje, hvori Stoffet skulde tvinges! »Form«, det var egentlig det ene saliggørende, det var den gode »Form«, der skabte Kunstværket, og »Formen«, det var ikke Udtryksmaaden, hvad vi vilde kalde »Stilen«, men det var i Grunden noget forudgivet, noget, der stillede de samme Fordringer til alle, der skrev Musik, for havde f. Eks. ikke Haydn og senere Beethoven vist, hvad »Form« en Symfoni skulde have, nu gjaldt det kun om at fylde denne Form med det Indhold, som man havde at fortælle om. — I disse Teorier, som Gade vel alt havde været oplært i her hjemme, blev han som sagt befæstet af Mendelssohn. Havde han imidlertid været rigtig lydhør og fintmærkende, vilde Musikens Historie have vist ham, at alle de store Genier, der har haft noget virkelig nyt at tale om, de har i større eller mindre Grad brudt eller ændret den »Form«, der er bleven dem overleveret, og saa vilde han være gaaet sin egen Vej, vilde have søgt at skabe sig sin »Form«, det er den Udtryksmaade, som det Stof, han havde i sig, krævede for kunstnerisk at virke med hele sin Kraft og Ejendommelighed. Men han gjorde ikke det. Maaske til Dels i Følelsen af, at han ikke sad inde med den tekniske Dygtighed, der krævedes for at bane sig sin egen Vej, men sikkert mest paavirket af Mendelssohn, der tilmed næppe kunde have nogen stærk Følelse af det ejendommelig nationale Væld i Gades Kunst, valgte han at sætte al sin Energi ind paa at tilegne sig »Formen«, som de andre havde skabt før ham. — Og dog skulde man synes, at Mendelssohn maatte have haft Øje for, at det Stof, som her for første Gang toges under Behandling, dette mægtige ubestemte, der bar hen mod et Gennembrud i Tonekunsten, at det behøvede ikke at være strængt bundet til den gamle »Form«, men at det, om det i sig havde Kraft dertil, maatte have Lov og Ret til selv at finde den Form, hvorunder det fyldigst kunde folde sig ud[1]). Men saaledes har

[1]) I denne Sammenhæng maa Opmærksomheden ogsaa henledes paa det Træk, at Gade i Symfoniens Finale, i Overensstemmelse med det gode gamle, over et kort prægnant Motiv begynder en kontrapunktisk Sats. Men — den bliver slet ikke til noget. Jeg tror ikke fordi Gade manglede, Ævnerne, men fordi hans Geni har sagt ham, at her, hvor han i sin Sejersglæde i stolte Træk malede de straalende Kampe og Fester, her var der hverken Trang eller Brug for kontrapunktisk Lærdom.

Mendelssohn næppe følt; han, for hvem det jo var en Leg at behandle den givne »Form«, han holdt paa dens absolute Betydning, og han, hvis Trang gik mod det logisk klare, det klassiske, han var ængstelig for, at Gade skulde blive stikkende i en Musik, der tyktes ham ensformig, tung og altfor trist. Og Gade, der endnu manglede det sikre Fodfæste, som en fuldt udviklet Personlighed giver, han ofrede da af sit Geni til den forgudede »Form« — og han blev bønhørt, inden ret mange Aar sad han inde med dens Mesterskab. Han blev ikke, som det for ofte siges, en Efterligner af Mendelssohn, langtfra, kun i de første Leipziger Aar kan der tales om noget saadant, senere hen er Gade ganske selvstændig; i sin Melodik, Harmonik, Korsats o. s. v., som i sit Aandsindhold er han ganske sig selv; men han opgav sin oprindelige Ejendommelighed (for kun nogle faa Gange i sin senere Kunst at finde den igen), han traadte ud af deres Række, der gaar i Spidsen, der sætter noget nyt ind i Kunsten, og tilbage i deres, der trods alt hvad herligt de skabe, dog kun er Epigoner efter de store Heroer. Han, der syntes kaldet til at føre igennem en ny Æra i Musikens — eller dog den nordiske Musiks — Historie, han ligesom standsede angest for sig selv og blev saa kun et — om end selvstændigt — Udslag af den Musik, der den Gang herskede i Tyskland og vedblev at herske i mange Aar, indtil paany en af de store Førere i Kunsten, Richard Wagner, brød den ny Baner og aabnede den ny Vidder.

III.

Blandt Gades Kompositioner indtage Symfonierne en væsentlig og vel den betydningsfuldeste Plads. Spredte over Tiden fra Gades 25de til hans 52de Aar danne de en Række, der baade ved Tal og Vægt sætter ham jævnsides med den nyere Tids største Symfonikere. — Det er som nævnt den overleverede Symfoni-Stil, Gade har brugt for at udtrykke sine Idéer i ren Instrumentalmusik. Der eksisterer nu ganske vist blandt moderne Musikere et Paradoks om, at efter Beethovens »Niende« kan der ikke mere skrives Symfonier. Men det har ikke gjort det af med Symfonien. Det er meget mulig, at Programmusiken (eller Mellemformen den symfoniske Digtning) bærer Fremtiden i sit Skød, men det er vist, at det hidtil ikke er lykkedes nogen Komponist at skabe en saadan fast Stil for den, at den er bleven almener-

kendt og almenforstaaet. Foreløbig lever Symfonien som den frieste og naturligste Udtryksmaade for Komponisten, der med det farverige Orkester som Middel — uden at være bunden af noget Hensyn til Tekst eller andet — vil give de, endog helt forskellige, Stemninger, der bevæge ham, musikalsk Liv.

Gade forlod ikke denne Stil, men han gjorde heller ikke, hvad man efter C-moll Symfonien snarere kunde have ventet, noget Forsøg paa at udvide eller ændre den efter det ny Stof, han tilførte den; nej, hans Stræben gik, som udviklet, ud paa at tilegne sig den Beethovenske Symfoni-Stil og at begrænse, ændre sine Idéer af Hensyn til denne Ramme. Til Udviklingen i forrige Afsnit svarer indenfor Symfonierne Svingningen fra den første til den fjærde (B-Dur). Men denne Svingning betegner ikke alene Vejen fra det første ufuldkomne Forsøg til det fuld færdige Kunstværk, den er ogsaa Svingningen fra Ungdomsarbejderne med det nationale Stof og med Tungsindets og den naive Alvors Skygger til Manddommens kosmopolitiske Kunst med det klare, rolige Solskinspræg. — Imellem ligger Symfonierne i E-Dur og A-moll. Des værre har Gade med en underlig Blanding af Beskedenhed og Selvfølelse kun opført disse Symfonier (ligesom for øvrig ogsaa den 5te, 7de og 8de) saa sjældent, at de ikke kan antages at være mere almenbekendte. Jeg skal derfor ikke gaa nærmere ind paa deres Indhold, skøndt de begge have megen historisk Interesse. E-Dur Symfonien fordi den, skreven i Begyndelsen af Gades Leipziger-Aar, viser os, at han ikke blot alt havde fjærnet sig noget fra Idéerne i C-moll Symfonien, men at han havde ladet sig direkte paavirke af sin store Ven; navnlig de to mellemste Stykker have et meget Mendelssohnsk Præg og gøre et temmelig tomt Indtryk. Finalen er derimod ægte Gadesk, en Mindelse om Finalen af den første Symfoni, samme frejdige Sejersglæde, samme danske Præg! — A-moll Symfonien fordi den viser os den søgende Kunstner. Næppe to af dens 4 Dele have det samme Præg. I den første store Allegro synes Gade (ligesom i den umiddelbart forudgaaende Kantate Comala) at være vendt tilbage til Stoffet fra Ossian-Ouverturen. Det er, som han har villet prøve sin større Modenhed og Dygtighed en Gang igen paa det gamle Stof; men det lykkes ham egentlig ikke at bringe noget nyt ud deraf og saa har han for stedse forladt dette Omraade, og vistnok med Rette, disse sværmerisk-romantiske Taage-Sagn, det er ikke Stof for Nutidsmusik. Sherzoen, et ved Rytme og Melodi ejen-

dommelig tiltrækkende Stykke, minder én om den Indflydelse, Schuberts Musik har haft paa Gade, en Indflydelse, der alt kunde spores i den første Symfoni. Finalen af A-moll Symfonien, der synes at staa i temmelig ringe organisk Forbindelse med de andre Stykker, peger saa atter hen paa Mendelssohns Paavirkning.

3 Aar efter denne søgende, uklare Symfoni er det fuldfærdige Kunstværk, den fjærde Symfoni, skreven. — Jeg har før sammenlignet Gade med Oehlenschläger, jeg kunde fristes til her at sige, B-Dur Symfonien er i Gades Produktion, hvad »Helge« er i Oehlenschlägers. Det er heller ikke tilfældig, at begge disse Værker er frembragte i Kunstnernes første Manddoms Aar. B-Dur Symfonien aander en Morgenfriskhed, betager ved en sundhedssvulmende Livsglæde, som Gade her, mere, end han plejer, har forstaaet at give Flugt og Fart, og som han i Finalen lader stige til berusende Jubel. Særlig Præg af at være dansk Musik har denne Symfoni ganske vist ikke, efter det foran udviklede kunde den heller ikke have det, men den ejer i højeste Grad Præg af at være frembragt af en hel og selvstændig Personlighed; vi møde i den rent menneskelige, naturlige Følelse, fremsatte paa en ejendommelig, kraftig Maade uden nogen Paavirkning eller Efterligning af fremmed Kunst (dog Sherzoen, Symfoniens eneste saarbare Stykke, maaske undtagen) og fremsatte med en Knaphed og Prægnans i Udtrykket, som næppe nogen Symfoniker efter Beethoven har overgaaet og som gør, at man hører denne Symfoni med denne ejendommelig trygge Følelse af, at alt er her, som det skal være: ikke en Node for meget eller for lidt.

Som B-Dur Symfonien saaledes er denne Periodes Kulmination i Symfonistilen, er den 2 Aar yngre Ballade Elverskud det i den saakaldte Koncertkantatestil, en mærkelig Mellemform mellem lyrisk og dramatisk Musik, som i og for sig ikke synes at have nogen stor Livskraft i sig, men som har faaet sin Betydning ved Schumanns, Mendelssohns og Gades Benyttelse af den. — Elverskud er det af alle Gades Arbejder, som mest kan siges at være bleven hele Folkets Ejendom, og det er overfor Udlandet Inkarnationen af dansk Musik. Gade og Elverskud er derude Synonymer, der betegne hvad man — i alt Fald til den sidste Tid — har kendt til dansk Musik[1]). Men Elverskud er ogsaa Gades Hoved-

[1]) Naturligvis gælder dette dog ikke Leipzig og andre lignende store tyske Musikbyer.

værk; og det er det, fordi Gade her atter en Gang har vendt sig til det Stof, han alt syntes at have forladt, det nationale og har gjort et genialt Greb i den ægte danske Digtning, Folkeviserne; og dette Stof har han behandlet med det Mesterskab og den Overlegenhed, som nylig den 4de Symfoni havde vist han sad inde med. Resultatet maatte da blive et Arbejde, hvori de musikalske Tanker og deres Behandling stod lige højt; hvori den Inderlighed og den Kraft, hvormed det ejendommelig danske Stof var følt, forenede sig med en fuldendt Klarhed og Afrundethed i Udtrykket og en bedaarende Klangskønhed i Kor- og Orkestersats. — Alligevel vilde Elverskud næppe være blevet det Mesterværk, det er, dersom Gade ikke med fin Sans havde valgt et Stof, som nøje passede til hans Kunsts Særpræg, saaledes som hans Livsførelse havde formet den. Han følte sig som naturlig var, nu da han nylig var vendt hjem til Danmark, paany dragen til et Stof med national Ejendommelighed, men idet han saa vendte sig til Folkeviserne, valgte han ikke af dem en af de saakaldte historiske, hvis Indhold er det ganske Folks eller den enkelte Ridders Kampe, Sejre eller Nederlag, men han valgte, hvad man kunde kalde en Hverdagshistorie blandt Viserne, den om Brudgommen, der, i erotisk Betagelse, paa selve sin Bryllupsdag drives ud i Skoven for, efter Mødet med Elverkongens Datter, at styrte elleskudt til Jorden ved Hjemkomsten til sin Gaard den næste Morgen. I denne Vise har Gade kunnet lægge Vægten paa den erotiske Betagelse og gøre Mødet med Elverkongens Datter til Kompositionens Kærne; dens Indhold bliver altsaa sjælelige og Natur-Stemninger, som hans varme, fantasifulde Kunst just havde Ævne til at skildre, medens paa den anden Side det overmodig djærve, som han havde slaaet an i den første Symfoni, men senere helt var kommen bort fra, ikke stillede noget Krav til ham her. 2den Del af Elverskud er derfor det bedste Stykke, er vel overhovedet et af de fortrinligste og ejendommeligste Stykker Musik, som den nyere Tid har frembragt. I 3dje Del synes Gade derimod ikke fuldt at have naaet at give den alvorsfulde, triste Stemning, som Digtningen ejer; Skildringen af en saadan Stemning laa nu hans Kunst fjærnt[1]), men her har saa Gade netop, ligesom i Følelsen af sin Kunsts Brøst, kun dvælet kort, har ikke rigtig villet gaa ind paa Situationens Alvor — og slutter saa

---

[1]) Navnlig forekommer Stedet „Hjælp Herre Krist“ mig svagt.

endelig af med Epilogen. I den er det, som han selv træder frem og siger venlig og mildt: »Ja, jeg har ikke taget det saa grumme alvorlig, for det er jo kun et kønt gammelt Sagn, det hele;« og saa tilføjer stilfærdig advarende: »Men der er dog et og andet deri, som I kan have godt af at lægge Jer paa Hjærte.« Denne Epilog er et af Kompositionens fineste Træk; den dækker saaledes over Elverskuds eneste Svaghed, at mange næppe nogensinde vil føle den, ja saaledes, at man maaske end ikke mere har Lov til at tale om nogen Svaghed.

IV.

Elverskud er Gades første store Komposition i Kantatestilen, efter at han i 1850 var begyndt at dirigere Musikforeningens Koncerter. Det er hans første Gave til denne Forening og den efterfulgtes af en Række Kompositioner i samme Stil; det er trolig nok, at netop Forholdet til Musikforeningen har været bestemmende for Gades Valg af denne Stil og det er ogsaa sikkert, at dette hans Forhold har haft en større Indflydelse paa hele hans Kunst i den følgende Tid, end man hidtil synes at have haft Øje for.

Den nære Forbindelse, der nu i en lang Aarrække har bestaaet mellem Gade og Musikforeningen, har, med alt det smukke, betydningsfulde men ogsaa farefulde, den rummer, ofte bragt min Tanke hen paa Forholdet mellem Elskeren og den Elskede. — Musikforeningen blev Gades Elskede. Det var den, der først forstod og troede paa hans Ævner, den, der ventede og ikke glemte ham, medens han i Ungdomsaarene nød Fremmedlandets Hyldest og den, der tog imod ham med aabne Arme, da han atter længtes hjem. Og han gengældte denne Kærlighed, han følte sig lykkelig ved straks her hjemme at finde, hvad han havde forladt derude, én, der forstod og elskede hans Kunst. Den Gang satte Kærligheden mellem dem sine Spirer, den, der skulde vokse og bevares for hele Livet; og, fyldt af denne Kærlighed, var det hans Trang og Glæde at lære den elskede alt det skønne og store at kende, som han selv nylig havde tilegnet sig og optaget i sin Sjæl, og, befrugtet af denne Kærlighed, sang han vel ogsaa sine skønneste Sange for den, han elskede og som elskede ham. — Nu er der hengaaet mange Aar siden den Gang. Nu er Gade og Musikforeningen et gammelt Par. Et fint, gammelt Par. Der

har været Tale om Skilsmisse, men Gang efter Gang er det ikke blevet til noget; Trofastheden, Sympatien og det noble, kærlige Sind hos dem begge har sejret. Det er det smukke ved dette Forhold, men Faren derved er den, at med den første unge Kærligheds Tid er ogsaa de begejstrede Sange, de glødende Favntag forbi, og saa sker det saa let, at hun ikke tager mod hans Gaver med beundrende Taknemmelighed, men fordrer dem som Ret, og at han mere tænker paa, hvad den elskede forstaar og venter af ham, end paa hvad den store Verdens og den store Kunsts Krav til ham er — og saaledes rækker han hende Aar efter Aar sin Gave med et Buk og et fint Smil og hun forstaar ham, hun nikker og trykker hans Haand. —

Enhver Lignelse halter. Maaske har det Billed, jeg her har skitseret, ikke den Anskuelighed for den, som første Gang hører det fremsat, som for den, for hvis Tanke det atter og atter er dukket frem; men er blot Grundlinjerne i Billedet de rette, saa vil man forstaa, at Gades Forhold til Musikforeningen paa en forunderlig Vis, som det udadtil afløste, saaledes indadtil øvede en lignende Indflydelse paa Gades Kunst, som i sin Tid Forholdet til Mendelssohn havde gjort, hæmmende som udviklende.

Her mødte jo atter Fordringen om Formfuldendthed; Fordringen om den klare Udtryksmaade, saaledes at det, der her ofte komponeredes for et Publikum, der i alt Fald i Begyndelsen ikke stod paa Højde med sin Tids Kunst, at det fremtraadte i en saadan Skikkelse, at Tilhørerne med Lethed kunde følge det og ikke traf paa noget, som var for nyt eller ukendt[1]). Derfor blev den rige Melodik og den simple Harmonik denne sarte, elskværdige Kunsts Maal og i Aarenes Løb er den bleven mere og mere fint

---

[1]) Det er da ogsaa højst karakteristisk, at det eneste større Forsøg, Gade i denne Periode har gjort paa at forlade de store Forgængers Spor og skabe noget helt nyt: Baldur (1858) slet ikke blev forstaaet af et højstæret Koncertpublikum, men saa unaadig optaget, at Gade tabte Lysten til at fuldende Værket, hvad man i høj Grad maa beklage; ti den Del, der er fuldført: Baldurs Drøm, som man altfor letsindig plejer at affærdige med den Bemærkning, at det er en Studie efter Rich. Wagners Kunst, er just betydningsfuldt i Rækken af Gades Værker, fordi det ligesom indeholder hans — des værre korte og sidste — Kamp for at finde nye Baner, nye Former for sin Kunst, en Kamp, der sagtens vilde have udviklet nye Sider af hans rige Talent eller rettere fremdraget Sider af det, som havde ligget i Dvale lige fra Ungdomstiden, dersom den ikke saa snarlig var bleven dæmpet af de ydre Forhold.

ciseleret, mere og mere nobel i Indholdet og overlegen i Behandlingen.

Men Forholdet til Musikforeningen maatte paa den anden Side dels medføre, at Gade undertiden skrev ikke af en uafviselig kunstnerisk Trang, men fordi han vidste, at Musikforeningen ventede og vilde glædes ved et nyt Arbejde af ham, dels, hvad der er langt betydningsfuldere, ti i hvilken Kunstners Produktion lader der sig ikke paavise Arbejder, der er frembragte ved ydre Anledning og ikke af Inspiration, maatte dette Forhold medføre, at Gades Kunst, idet den i sin Stræben efter større og større Klarhed, søgte at undgaa alt skrigende, alt grelt, ikke ret naaede at give de brogede, karakteristiske Farver, som Livet ejer. Det, der river Sind og Tanke med i bævende Begejstring eller vækker til vredagtig Modsigelse, for det blev der ikke Plads i Gades senere Kunst, og den har da let kunnet strande paa det for jævne, for klare og derfor karakterløse, — Skær, som man vel næppe tør paastaa, den altid har undgaaet.

For at se dette rigtig kan man netop tage et af de af Gades Værker, der i fortrinlig Grad har vundet Koncertpublikumets Yndest: »Korsfarerne«. I denne omfangsrige Kantate er det let nok at paavise Steder, der ved Stemning og Fantasi, ved Noblesse og Stilfuldhed just er Udslag af Gades bedste Kunst; men det, som Værket først og fremmest skulde skildre, det, hvorefter det har taget Navn, det er Korsfarerne; og af disse Mennesker, der, opildnede af en Peter Eremit, stimlede sammen alle Vegne fra og i fanatisk Begejstring, alle baarne af én stor religiøs Idé, drog gennem Landene i vilde, uordnede Skarer for at standse ved hver By og spørge sig for, om det var Jerusalem, eller i hvilket Verdenshjørne denne hellige Stad laa, af disse Mennesker vil man forgæves lede om noget Spor i hele Gades Kantate. Det skorter paa Karakteristik, hverken den fanatiske Begejstring eller den dybe Religiøsitet slaar én i Møde fra disse Toner, og en af Delene maatte dog danne Grundtonen i Værket. Liszt, hvis Kompositionsævne man næppe kan tro saa meget paa eller sympatisere saa meget med som med Gades, han har i sin ene Korsfarermarsch naaet langt mere en Gade i sin store Kantate, fordi han har sat alle andre Hensyn til Side for med fuldt kunstnerisk Mod og Energi at skildre disse Mennesker netop saaledes som de vare, mens det allermeste af hvad Gade lader Korsfarerne og deres Fører Peter Eremit, en Kæmpeskikkelse i Historien, synge, synes

skrevet med Henblik paa dem, der skulde være Tilhørere, og kun er blevet melodiøse og fortrinlig klingende Koncertnummere.

V.

Gennem det foranstaaende Forsøg paa at vise Udviklingen i Gades Kunst vil man have faaet Øje for, hvad der har været dens Styrke og dens Svaghed paa de forskellige Udviklingstrin. — Nu er det, synes mig, saa usigelig kønt og for Gade saa lykkeligt, at det er bleven ham forundt i sin høje Alder, paa en Tid, da man ikke længere venter store Værker fra en Kunstners Haand, at skabe et Værk, der viste hans Kunst, saaledes som den havde taget endelig Form, i sin hele Styrke og fulde Glans nemlig Kantaten: Psyche (1882). Psyche er for Gades Alderdomsaar, hvad C-moll Symfonien var for Ungdomsaarene og Elverskud for Manddomsaarene — lige højt rage disse Værker op som Mærkepæle i hans Produktion, men overfor de sidste to vil man maaske mere føle Kærlighed, medens man for Psyche maa føle den største Beundring. Og det, man maa beundre, det er den Geniets Klarsynethed, der har ladet Gade vælge et Stof, der fuldt ud passede for hans Kunsts Ejendommelighed og ladet ham behandle det saaledes, at det helt kom til at ligge indenfor dens Grænser[1]).

Psyche behandler et græsk Stof; den græske Kunst og Literatur er Aar for Aar bleven Gade kærere, mere og mere har han søgt at tilegne sig det græske Aandslivs Ejendommelighed. Som han i Korsfarerne havde behandlet et kristelig, i Zion et jødisk Stof, saaledes har han nu valgt et græsk Stof, fordi det er i den Retning, han nu søger sit Kunstnerideal. — Men det græske Stof, han har valgt, fordi det laa hans Hjærte saa nær, det er — ligesom det foran blev fremhævet ved Elverskud — et Stof ud af Sagnenes Verden, ikke et historisk Stof. Det er Gudesagn sat i Toner, ikke Menneskers Liv. Ud til dette det virkelige Liv behøver hans Kunst da ikke at vove sig, den kan holde sig indenfor de Grænser, hvor den har sin uantastelige Styrke. — Eros' og Psyches Elskov det er ikke sanselige Menneskers glødende Lidenskab, det er rene Guders milde elskelige

[1]) For fuldt ud at virke bør Psyche sikkert beskæres for enkelte Nr. — de spinkleste Skud af en i det Hele mager Tekst — der synes komponerede mere routinemæssig end inspireret.

Følelser; Sangen om Tartaros fortæller ikke om Menneskers fortvivlede Gru ved Tomheden efter Døden, nej den giver et dæmpet Billed af Skyggernes tavse Færden ved Lethes Brædder, og Psyches Klage efter Overtrædelsen af Eros' Bud, den er ikke Menneskets Jammer over Fald og Synd, .men den er den vordende Halvgudindes Vemod ved at staa ene tilbage uden sin Elsker og Beskytter og uden Haab om at naa op til Elysium og vandre ved hans Side paa de solbeskinnede Sletter. Se, ved saaledes at tage Stoffet strængt som et Sagn, har Gade opnaaet at kunne behandle det just som det egnede sig for hans Kunst. — Og da Psyche saa, efter at Zeus paa Eros' Forbøn har tilgivet hende hendes Brøde, hvilende ved Eros' Bryst, omsluttet af hans Arm, stiger op til sit nye Hjem hos de udødelige, saa har Gade her kunnet slutte sit store Værk med et Musikstykke, som er noget af det dejligste, han har skrevet. Ti det, han her skildrer, det er Psyches stille Fryd og Tak, det er den rene Kærligheds Sejer og det er Glæden hos de salige paa Elysiums Sletter ved at kunne tage de elskende op til deres Herlighed. Et Billed altsaa, der just rummer det, som paa de første Sider er betegnet som Særpræget af Gades Kunst: Sol og Lys! Ingen Skygge, intet Mørke!

Psyche er saaledes det fyldigste Udslag af Gades Kunst i dennes endelige Skikkelse, det er overhovedet hidtil Gades Hovedværk i denne Periode[1]). Om noget større vil følge efter, ligger endnu skjult i Tidens Skød; men, om Gade atter vender sig til en saadan stor musikalsk Opgave, da maa man ønske ham en lignende Lykke, som da han valgte Stoffet til sin Psyche. Hvad Gade endnu kan siges at skylde os det er hans niende Symfoni. Hvilket Tonedigt kunde det ikke blive, bredt, klart og sollyst; en »græsk« Symfoni, som den første var en »dansk« Symfoni! Ti Gade, der begyndte som en fuldblods Romantiker, han er jo nu en stilfuld Klassiker. Ja, der er Steder i Psyche, som ved umiddelbar Skønhed og Ynde, ved Mesterskabet i med simple Midler at

---

[1]) Ved Siden af det staar kun den herlige 8de Symfoni, et Værk som langt fra synes vurderet efter Fortjæneste og som jævnhøjt, som det er, med de to berømte Symfonier hører til de af Gades Værker, som jeg maa beklage i denne korte Studie at maatte lade uomtalte.

naa den højeste Virkning, har en Mindelse om selve Mozarts Kunst[1]).

En Systematiker vil maaske hellere kalde Gade Efterklassiker. Men disse Navne, Klassiker, Efterklassiker, hvad er de i Grunden andet end Sedler hæftede paa Kunstnernes Ryg til Bekvemmelighed for et overfladisk Publikum, der saa straks véd, hvor i Rækken det skal indrangere ham.

Men den, der med Alvor og Kærlighed vil fordybe sig i Gades Værker, han vil føle sig dragen med en hel anden Interesse til denne Kunst; han vil i dem kunne efterfølge en Personligheds hele Udvikling, og han vil i dem møde en Kunstner, der vistnok bunder i sin Tid, med dens Anskuelser om, at Kunsten burde holde sig fjærn fra Livets Virkelighed, burde »hæve sig op« derover, og som vistnok, enten efter sin egen inderste Tilbøjelighed eller efter de Paavirkninger, Livet bragte ham ind under, har draget snævrere Grænser for sin Kunst end hans oprindelige, rige Begavelse syntes at kræve det, men en Kunstner, som da han havde gjort sit Valg, indenfor sin Begrænsning har skabt en hel ejendommelig Musik, saa ren og skær og sollys!

[1]) Saaledes Eros' Morgensang (Fis-Dur).

WILL. BEHREND.

Smaaskrifter tilegnede A. F. Krieger af nordiske Forfattere. 1887. (Hegel).

Sjælden er her til Lands set en smukkere Gave end den, nordiske Forfattere af forskellige Videnskabsfag og Aandsretninger har bragt A. F. Krieger paa hans halvfjærdsindstyvende Fødselsdag, og sjælden en mere fortjænt. Den Mand, den bringes, har gennem sin rige Personlighed, sin dybe og omfattende Dannelse og sin fortsatte uegennyttige Stræben efter at fremme det nordiske Aandslivs Udvikling paa de højst forskelligartede Omraader, hvor han selv følte sig hjemme, haft en stor og blivende Betydning, ikke blot for den Kreds af Videnskabsdyrkere, som hvis Repræsentanter de tolv Forfattere kan gælde, men for det hele nordiske Samfund.

Det er med Vemod, man mindes om, at Krieger alt har naaet sit halvfjærdsindstyvende Aar. Den Kreds, han har tilhørt, politisk som literært, vil snart høre Historien til: de fleste af den er allerede gaaet bort, og de faa tilbageblevne synes at betragte deres Livsgerning som sluttet og blande kun sjældent og modstræbende deres Stemme i Dagens højrøstede Kor. Det er vel ogsaa Naturens Orden, men ingen kan se den gamle Slægt gaa til Hvile uden en bitter Følelse af, at de, der skulde taget Gerningen op efter dem, ikke har været dem jævnbyrdige, og at vort Land er blevet mindre og fattigere i mere end én Forstand. Den unge frisindede Slægt i Danmark staar ikke kritikløst beundrende overfor Mænd som Krieger, Madvig og Monrad; vi kan uden Hovmod erkende deres Fejl og Begrænsninger, ti der skal intet Skarpblik til at se, hvad Tiden har lagt aabent frem for enhver. Men skøndt vi tro, at man nu paa mere end ét Omraade er naaet til et sundere og mere uhildet Syn end det, hin ældre Slægt

kunde rose sig af, erkende vi, at vort offentlige Livs hele Tone er sunken siden da, og at den offentlige Debat ikke paa langt nær har den Lødighed som da det var hine Mænd, der førte Ordet. Maaske vil man sige, at det er ikke Personernes, men Situationens Skyld, og sikkert er det, at den tanketomme Goldhed i den sidste halve Menneskealders politiske Liv ikke har kunnet være gunstig for Udviklingen af offentlige Personligheder. Hvor den parlamentariske Kamp byder saa faa virkelige Opgaver som hos os, maa det ende med, at de bedre Kræfter gaar bort i Lede eller skrumper sammen i træt Haabløshed. Men selvfølgelig er det ikke blot Situationen, der skaber Personerne, men ogsaa omvendt. Selv om Aarsagerne til vor Degradation falde bort, vil de onde Tiders Virkninger kendes paa hele den Generation, der er opfostret under dem. Vi har sænket Niveauet paa alle Omraader, og det bliver ingen let Sag at faa det hævet igen. Hvor stor er ikke Frasernes Magt bleven, og hvor svært vil det ikke være at faa Argumenterne sat i deres Sted. Den praktisk-nøgterne Forhandling, hvis Vaaben er den saglige Begrundelse, og hvis Maal er bestemte, opnaaelige Resultater, vil indenfor begge Partier finde en farlig Modstander i de store Ords og fede Frasers Politik. — Sikkert har det syntes de fleste, som om Kriegers og Madvigs Bidrag til de senere Aars Debat bragte Bud fra en bedre Tid end den, vi nu leve i, men alligevel gled de til Bunds uden sporlig Virkning, og Krieger, Landstingets gamle Fører, staar nu overdøvet og trængt til Side som et tavst Vidne til Sønderlemmelsen af den Forfatning, han har haft saa væsentlig en Del i at skabe.

Der har i de senere Aar samlet sig en stille og ordfattig, men ægte Sympati om Krieger og de enkelte Mænd fra vort Frihedslivs første Dage som hvis ypperste Repræsentant han nu staar. Men den yngre Slægt føler sig dem fjærnere end det i og for sig er naturligt og vilde gærne bringes til en nærmere Forstaaelse af dem og deres Værk. Det havde været smukt og ønskeligt, om Kriegers Festskrift noget mere havde tilfredsstillet denne Trang, end Tilfældet er. Kun Kammerherre Billes Artikel: »Grundloven af 5te Juni 1849 og dens Ordfører« stiler hen der imod. Den giver i korte Træk en smuk og klar Fremstilling af Grundlovens Tilblivelseshistorie, lige fra Forarbejderne til en Forfatning i Kristian VIII' sidste Dage og indtil Forfatningsarbejdets Fuldendelse. Hvad man savner, er vel nærmest en mere ind-

gaaende Karakteristik af Kriegers Ordførerskab og hele politiske Personlighed. Bille har her ladet det blive ved en utvivlsomt fuldt berettiget Fremhævelse af den overlegne Klarhed, den Ævne til at skælne mellem væsentligt og uvæsentligt, som udmærkede dette Ordførerskab. Opgaven var i eminent Grad vanskelig, men Krieger forstod mesterligt at bringe Orden og Sammenhæng i de mange modsatte og til Dels uklare Anskuelser, der brødes mod hinanden i denne Forsamling, der talte saa mange fremragende Teoretikere, men saa faa Mænd med praktisk politisk Erfaring. Med Rette fremhæver Bille, hvor god en Ledestjærne Forsamlingen havde i sin Ordførers dybe og omfattende Kundskab om fremmede Landes Forfatningsforhold, en Kundskab, der gik langt ud over den blot formelle Viden, som kan erhverves ved Haandbøger o. dsl., og som gennem et nøje Studium var naaet til en virkelig Anskuelse af Forfatningslivet og dets historiske og sociale Forudsætninger. — Skøndt Artiklens rent historiske Del, som sig hør og bør, ikke indeholder nogen Allusion til vore Dages politiske Kamp, ender den dog med nogle almindeligere Betragtninger, der vise, at Forfatteren, om han end ingenlunde kan slutte sig til Oppositionens Politik, heller ikke hører til dem, der føle sig hyggelig og vel til Mode under det nu herskende System. Han ønsker ingen Afbrydelse af vor Frihedsudviklings Traditioner, og Artiklens Slutningsord indeholde en dæmpet, men bestemt Protest mod al Tale om at Krieger paa sine gamle Dage skulde være brudt ud af Rækkerne i den Hær, han forhen har tilhørt: »At han i Aarene efter 1849 forfulgtes som en Frihedsfjende og Gang efter Gang haanlig vragedes ved Valgene af det Demokrati, som skyldte ham saa stor Taknemlighed, medens han i Aarene omkring 1887 fra visse Sider betragtes som en mistænkelig Frihedsven, har ikke stort at sige ligeoverfor den Historiens Dom, til hvilken han trøstig kan se hen. Han er nu som for fyrretyve Aar siden Talsmanden for den forstandige, den lovlydige, den selvbeherskede konstitutionelle Frihed i Danmark«. I Billes Øjne er det netop ham, den ensomme, der er bleven Fanen tro. —

Et andet Bidrag til vor nyere Historie er Geheimearkivar A. D. Jørgensens »To Foredrag om Sønderjylland«. Mange har i vor Literatur behandlet sønderjyske Forhold og sønderjysk Historie, men ingen med dybere Kundskab og i en roligere og mere videnskabelig Aand end denne Forfatter. Dette er ham til saa meget større Ære, som han selv har sit Blod i denne Sag,

ikke blot som alle vi danske har det, men i ganske særlig Forstand ved sin sønderjyske Fødsel. Hans store Kærlighed til Sønderjyllands Land og Folk mærkes da ogsaa gennem den hele Skildring, men denne Kærlighed er saa langt fra at gøre ham blind og ensidig, at den tvært imod har været ham en Spore til med yderste Omhu at trænge til Bunds i sit Æmne og giver ham Mod til at sige den fulde Sandhed, selv hvor den klinger mindre godt i vore Øren. Han ved bedre end de fleste, at den danske Sag i Sønderjylland er god nok til at kunne taale en fuldt ud upartisk Belysning og altfor god til at behøve et Forsvar, der dækker over egne Fejl og overdriver Modstanderens.

I det første af Foredragene giver Forf. en Udsigt over den danske Politik overfor Sønderjylland i Frederik VII' Regeringstid. Han fremhæver fuldt ud de store Vanskeligheder, de danske Statsmænd havde at kæmpe med paa Grund af Landets Lidenhed, Kongens Uberegnelighed, de vanskelige europæiske Forhold og selve Spørgsmaalets forviklede Karakter, men han lægger heller ikke Skjul paa, at der fra dansk Side blev begaaet skæbnesvangre Fejl. Den bekendte Ordning af Sprogforholdene i Slesvig efter Opstandens Undertrykkelse betegner han som »et Overgreb mod Befolkningen og en politisk Uklogskab«, om han end paa ingen Maade vil stille den ved Siden af den Sprogtvang, der nu øves i tyske Grænseegne. Sprogordningen var et Forsøg paa »at fravriste Tyskheden en endnu ikke tilendebragt Erobring«, men vor Fejl var, efter Forf.' Mening, »her som paa saa mange Punkter, at man ovenfra nærede en saa dybt indgroet Mistillid til, hvad der overfor Almuen kan opnaaes ad Frivillighedens Vej og overhovedet til Frihedens Magt i Samfundet«. — I den almindelige Politik dadler han, »at vi manglede politisk Bøjelighed overfor den indviklede Situation«, og at »vore Statsmænd var mere eller mindre hildede i Doktriner, som Eftertiden ikke kan tillægge samme Betydning som de«. — Den gamle Tids Mænd »kunde ikke tænke sig et levedygtigt dansk Monarki uden med de gamle Grænser og den gamle Statsskik«, og de Nationalliberale gjorde sig skyldige i »doktrinær Overvurdering« af den konstitutionelle Forbindelse mellem Danmark og Slesvig. Forf. hælder til den Tro, at da det viste sig umuligt at opretholde Fællesforfatningen af 1855 for hele Statens Omraade, vilde det bedste have været at gaa til »en føderativ Ordning af Kronens Lande med et i dansk Aand styret Slesvig«, idet dette maaske vilde have været »en

heldigere Overgangsform til den Krisis, som man dog maatte forudse en Gang vilde indtræde«. — Paa den saa ofte og skarpt dadlede danske Administation i Sønderjylland ser Forf. med ret milde Øjne og mener, at der er gjort den Uret. Der var ganske vist flere uheldige Embedsmænd og »som oftest oversaa selv de bedste af dem den historisk nedarvede sociale Forskel paa Befolkningen i Hertugdømmet og Kongeriget«, men alt i alt kan denne Styrelse efter hans Mening dog ingenlunde betegnes som slet, og han fremhæver dens Perfektibilitet, idet Forholdet mellem Befolkningen og Embedsmændene var i stadig Fremgang, saaledes at »da Krigen udbrød i 1864, var Modsætningen paa de fleste Steder i Nordslesvig saa godt som udslettet«. — Til Slutning hævder han, at der i Frederik VII' Regeringstid er gjort et stort og vægtigt Arbejde for at vække den danske Nationalfølelse i Nordslesvig, og at selve de to Krige i saa Henseende har været af den største Betydning.

I det andet Foredrag gives en aandfuld Udvikling af, hvorledes vore forskellige Landetab ikke blot har gjort os mindre og svagere i rent fysisk Forstand, men at de tillige »har gjort os fattigere, har berøvet vort Folk noget i Indhold og Fylde« ved at løsne fra os Befolkninger, der repræsenterede hver sin ejendommelige Side af vor Nationalkarakter. Særlig dvæler han ved Sønderjyllands Tab. Dette Lands »særlige Plads i vor Historie« har været denne, »paa én Gang at være en Formur mod Tyskheden, en aarvaagen Grænsevagt, og et Organ for den mest umiddelbare Paavirkning, den fyldigste Forstaaelse af det fremmede«. »Det danske Sønderjylland repræsenterede den naturlige Uro overfor Tyskland, det tvetydig skiftende, men altid levende Forhold til dette beslægtede og dog saa forskellige Folk; det var et selvstændigt Organ for vor Nationalitet. Efter Adskillelsen er dette brudt, Forholdet har tabt sin Lidenskab, det er afløst af kold Ligegyldighed«. Han advarer indtrængende mod denne nationale Forarmelse Følger: Snæversyn og Utaalsomhed og erklærer det for en Livsbetingelse for vor Nationalitet at vi raade Bod paa hvad vi have tabt ved at »forøge vort Bo og igen skaffe Rigdom til Huse«. Dette maa ske ved øget Oplysning og aandelig Udvikling, ved »en kraftig og forstandig Hævdelse af vor Nationalitet«. Vi maa tilvejebringe et »stadig inderligere Samliv mellem de nordiske Brødrefolk« og knytte den brustne Traad, der forbandt os med vore Stamfrænder mod Syd. »Vi trænger til nye Tilgange

i vort Aandsliv, vi trænger til Modsætninger, til Paavirkninger, til selv at paavirke andre«. —

Det af Smaaskrifterne, der vil vække den største Opmærksomhed, er utvivlsomt det Brudstykke af Fru Heibergs Livserindringer, der findes omtalt andensteds i dette Hæfte. Man glæder sig over den rene og skønne Stil og over det Indblik man faar i den store Kunstnerindes Ideer og Livsforhold. For hvert nyt Skrift af Fru Heiberg forstaar man bedre den her til Lands saa sjældne Ævne, hun har ejet til at samle udmærkede Personligheder af forskellig Aandsretning om sig i fin og aandfuld Selskabelighed. Henrik Ibsen og H. L. Martensen har med lige Varme hyldet hende, ikke blot som Kunstnerinde men ogsaa som Menneske. Først og fremmest har dette beroet paa hendes Ævne til at forstaa og skatte ogsaa det, der laa hendes egen Natur fjærnt, hendes dybe Sympati med alt menneskeligt. Utvivlsomt har Fru Heiberg besiddet langt mere virkelig Tolerance end sin Ægtefælle, og denne Egenskab er dobbelt prisværdig i et Land, hvor man altid har haft sin Styrke i Forkætrelsen og ikke har kunnet gøre sig Umage nok for at afstænge sig fra alt, hvad der ikke netop hørte ens egen Retning til. I en af Festskriftets Afhandlinger sætter A. D. Jørgensen med Rette dette Karaktertræk i Forbindelse med Landets Formindskelse og dermed følgende Fattigdom: »Lysten til at udstøde og vrage følger Forarmelsen som en Skygge«.

De øvrige Artikler i Festskriftet er af mere speciel Natur. Mest almindelig Interesse vil vel Professor E. Holms Afhandling: »Povl Løvenørn og Konseljet i Kristian VI' første Regeringsaar« kunne paaregne. Forf. skildrer her med meget Liv Løvenørns Rivalisering med Periodens ledende Statsmænd, Brødrene Plessen og Rosenkrantz og paaviser, at der langt fra har været den Enighed mellem Kristian VI' Raadgivere i hans første Regeringstid, som man tidligere har antaget. Ogsaa Fremstillingen af det forcerede Kapløb mellem England-Rusland-Østerrig og Frankrig om Danmarks Alliance vil enhver kunne læse med Udbytte.

N. Neergaard.

Teatrene.

(3. September. — 12. Oktober.)

Den 4. Oktober 1887 fortjæner at blive en Mærkedag i dansk Teaterhistorie, ti den Dag saa et Brudstykke af Fru Johanne Louise Heibergs Erindringer Dagens Lys i Festskriftet til A. F. Krieger paa hans 70-aarige Fødselsdag, og at dømme efter denne Prøve vil Fru Heibergs Erindringer blive et teaterhistorisk Kildeskrift af høj Rang.

Et Liv, genopleret i Erindringen, saaledes har Fru Heiberg kaldt sine Erindringer. Det offenliggjorte Afsnit er som det sømmer sig i et Lykønskningsskrift lyst i Tonen og let i Stemningen. Vel begynder det med Fortællingen om hendes og Mandens Besøg hos Svigerfaderen, den gamle P. A. Heiberg, men hans sørgelige Blindhed og forladte Ensomhed i Landflygtigheden faar Glans ved hans stolte Ord: „Jeg skulde vel tigge om at faa Lov til at vende tilbage til mit Fædreland... Aldrig!... Kaldes tilbage maa jeg og have en Æresoprejsning, ellers bliver jeg her.“

Helt naturlig maa Fru Heiberg stemmes lykkelig, naar hun kaster Blikket tilbage over sit lange Liv, ti en vidunderlig gunstig Stjærne har ledet hende frem fra trange Kaar til Berømthed. Ikke tyve Aar gammel tages hun til Ægte af Johan Ludvig Heiberg, der da stod paa sin Magts Tinde, alle bøjede sig for hans skarpe Vid, selv Nordens Digterkonge havde han med sin Pen underlagt sig, saa han sagtmodig bad om godt Vejr. I hans Hus samlede sig alt hvad Danmark ejede af stort paa Aandens og Kunstens Omraade, og som Appelsinen faldt i Aladdins Turban, saaledes blev den unge Johanne Louise Pätges uforvarende delagtig i denne for en dansk Skuespillerinde saa yderst sjældne Lykke at omgaaes og tale med Aandens Storheder. Man kan sikkert dristig paastaa, at Jfr. Pätges aldrig var bleven den Personlighed, Fru Heiberg blev og er, uden denne aandsbefrugtende Omgang.

I det nu offenliggjorte Afsnit ser vi hende saaledes som 24-aarig Kvinde sidde og lytte efter Mandens og Martensens Strid om Shakspeares Digterværker, som Heiberg ikke agtede mange Guldpenge værd, eller for at bruge hans Hustrus Ord: „mod hvilke Heiberg, som kan ses af hans forskellige Afhandlinger[1]), har et og andet at indvende“, men som Martensen højligt beundrede. Dagens Timer gik hurtig, det blev Midnat, inden de to Mænd skiltes, og imens sad hun stille og „fulgte denne Samtale med største Interesse“, og hun besluttede i sit stille Sind, Shakspeare skulde være noget af det første, hun vilde læse, naar hun atter sad i sit Hjem. Hendes følgende Ord staar sikkert fuldt til Troende: „At det gjordes mig muligt at læse disse Kæmpeværker med nogenlunde Nytte, skylder

---

[1]) Det offentliggjorte Afsnit er nedskrevet 1858, altsaa medens Heiberg endnu levede.

jeg denne for mig uforglemmelige Samtale imellem de to begavede Mænd". Men ak, hvor mangen dansk Skuespillerindes Lod er saa lykkelig, hvor mange baade før og efter har ikke hele deres Liv igennem befundet sig paa et lignende Standpunkt som det Fru Heiberg stod paa i Paris, og som hun selv betegner saaledes: „det gik mig som Herman von Bremenfeld, saa jeg syntes, at den, der talte sidst, havde Ret."

Og den i Paris fattede Beslutning blev Virkelighed ved Hjemkomsten til København. „Saa snart jeg var kommen lidt til Ro i Hjemmet, tog jeg alvorlig fat paa at læse alt hvad der var oversat af Shakspeare. At trænge ind i disse Værker faldt mig ingenlunde let; men jo mere jeg læste, des mere mærkede jeg, at noget nyt og stort her for første Gang traadte mig i Møde. Det drog mig til sig med en forunderlig Magt, og megen Poesi, jeg tidligere havde været betagen af, forekom mig nu ringe imod hvad der her aabenbarede sig, og fra dette Øjeblik fortsatte jeg alvorligt Studiet af en Aands Virksomhed, der forbavser, medens den glæder og henriver og beriger vor Tankegang uden Ophør." Efter disse Ord at dømme førte Læsningen af Shakspeare hende ikke alene bort fra det Bremenfeldske Standpunkt, men modnede hendes Tanke, saa hun her indtog et fra sin Mand afvigende Standpunkt: maatte disse Fru Heibergs Ord lede mange Skuespillerindeæmner ind paa den rette Vej til Kunstens Højder.

I 30 Aar varede Ægteskabet med Heiberg, og hvorledes hun følte for ham, den 20 Aar ældre Mand, finder et fint Udtryk i Erindringen om en Rejse, hun og han foretog rundt i Sjælland i Sommeren 1838: „Kender Du, min Læser... det, at sidde ved dens Side, hvis Selskab er Dig det kæreste, med hvem Du er forenet i alle Interesser, hvis Tale aldrig keder, hvis Tavshed kun er en sympatetisk Følelse af, at Du selv ønsker at tie, for uforstyrret at lade dine Tanker gaa paa fri Vandring hid og did? Gid Du ogsaa kendte dette: hvor enhver Tankeytring forstaaes og opfattes rigtigt, hvor ikke disse forfærdelige Bomme pludselig slaaes ned, saa at en Fortsættelse af det begyndte er en Umulighed, idet Bommene synes at sige: „Vend om, ti herigennem kan Du ikke komme; denne Vej kender jeg ikke, og paa den kan jeg ikke følge Dig, ti jeg véd ikke hvorfra og hvorhen." Disse Tankespærringer standsede aldrig vore glade og meddelsomme Samtaler." Gennem enhver Omtale af Heiberg klinger en næsten datterlig Taknemmeligheds Tone: Fru Heiberg er sig fuldt bevidst hvor uendelig meget hun skylder ham, og er derfor Billedet af Heiberg maaske blevet lidt flatteret, saa kan dette kun regnes hende til Ære.

Det nu offentliggjorte Afsnit, der omhandler Aarene 1836—38, er som ovenfor anført nedskrevet i 1858, paa en Tid da Fru Heiberg, misfornøjet med Forholdene paa Teatret, havde taget sin Afsked. Man vil paa mange Steder finde Refleksioner, der sikkert kan føres hen til de nærmest forudgaaende Stridens Aar. Det træder skarpest frem ved Omtalen af de to berømte Danserinder Taglioni og Fanny Elsler, der i Trediverne henrykkede Paris og delte det parisiske Publikum i to fjendtlige Lejre. Fru Heiberg skriver: „Det hører med til et Publikums Bornerthed, absolut at ville sammenligne to saadanne Talenter som Taglioni og Fanny Elsler, og sætte den ene over den anden. Som om det uforlignelige lod sig sammenligne. Naar en Nation er saa heldig paa én Gang at eje to saa modsatte Naturer, med saa forskellige Ævner, burde de nyde dem begge i fuldt Maal — i Stedet derfor kommer straks Massen, der ligesom ikke

kan bære denne Rigdom og hæver den ene paa den andens Bekostning... og Følgen bliver da, at der dannes to Partier, der rase mod hinanden som gale, fordi rødt ikke tillige er blaat, og blaat ikke tillige er rødt — som om man ikke havde Brug for begge Farver." Enhver vil gennem denne Iklædning let skimte den Teaterstrid, der netop kort Tid før disse Erindringer nedskreves havde fundet sin Afslutning ved at den danske Scene havde mistet baade Høedt og Fru Heiberg; den første for bestandig, den anden viste sig senere endnu en kort Tid paa Scenen for saa ogsaa at forsvinde derfra.

Og man læser videre om Taglioni og Elsler: „hvem gaar denne Træghed, denne Bornerthed hos Publikum ud over? Over Kunstnerne, der her maa udstaa en Kamp. just for deres Fortrin. Man tvinger disse to Kunstnerinder, der hver for sig anerkender hinandens Fortrin, med Magt, igennem Kritiken, igennem Applausen, til at stille sig fjendtligt lige overfor hinanden, og derved bidrager man sit til en Immoralitet, som kunde og burde undgaaes. Man forbitrer sig selv Nydelsen af dem paa Grund af sit snævre Blik, og man forbitrer begge en rolig Nyden af deres Talent paa en Kunstnerbane, som kunde glide roligt og lykkeligt hen for dem begge. Det er ofte Dæmonerne hos Publikum, der opelske Dæmonerne hos Kunstnerne." — „Saaledes gik det Taglioni og Fanny Elsler" siger Fru Heiberg; og Læseren tilføjer ved sig selv: saaledes gik det ogsaa Høedt og Fru Heiberg. Og der lyder som en Tungsindets Tone i de næste Ord: „men fortrænge nogen af dem kunde Partierne ikke; dertil vare de hver for sig for eminente, og Europa for stort, — og de var Danserinder, — de forskellige Sprog gav dem intet at overvinde". Anderledes med Høedt og Fru Heiberg: Sproget lænkebandt dem til vort lille Danmark, og Partierne fortrængte dem begge.

Det lille Brudstykke af Fru Heibergs Erindringer vil spænde Forventningen om det hele Værk, og Teaterhistorikere vil vente dets Fremkomst med omtrent samme Følelser, som Fru Heiberg ventede Mlle Mars' Indtræden paa Théâtre-français' Scene. „Hjærtet banker af Forventning, man har ligesom en Frygt for, at et eller andet uventet Tilfælde i det afgørende Øjeblik atter skal tilintetgøre vort Ønskes Opfyldelse; man tør næppe haabe paa, at dette Tilfælde kan udeblive... Er det heldigt eller uheldigt for den paagældende fejrede at blive ventet med saadanne Følelser? Jeg tror begge Dele. Heldigt, fordi hun ved sin Indtrædelse bringer en hel Historie ind med sig som Baggrund; uheldigt, fordi netop denne Historie har sat Tilskuernes Fantasi i saa stærk Bevægelse, at Virkeligheden har ondt ved at svare til Fantasibilledet. Paa den første Indtrædelse af en saadan Kunstnerinde beror derfor meget." Det meddelte Brudstykke har forhøjet Længslerne efter Offenliggørelsen af Fru Heibergs længst nedskrevne Erindringer i deres fulde Omfang.

* * *

Det kongelige Teater har med fornem Ligegyldighed ladet September Maaned slæbe sig hen som den kunde bedst. 3 Gange udsolgt Hus i Maanedens Løb meddelte Teaterchefens officielle Oversigt, men det var nok ikke Teatrets Forestillingsprogram, der de Aftener skaffede den røde Lygte ud. Langt om længe fik det saa sin første Helaftens Nyhed frem: ***Hannibals Ungdomsbedrifter***. Dette Skuespils anonyme Forfatter raader over et ikke ringe Lune, der med Forkærlighed udsøger sig Livets mest groteske Situationer, og

indenfor denne Ramme fremstiller han saa sine Medmenneskers Latterligheder i grovtskaarne Figurer. Forfatteren giver Sandsynlighed og Troværdighed en god Dag, blot han kan faa Latteren frem, og det lykkedes ogsaa meget godt i de to første Akter og noget ind i tredje, men i fjærde stak Sentimentalitetens Svamp sit Hoved op og bredte sig fra dette Øjeblik af selvvelbehageligt i Resten af Stykket. Naar Forfatteren faar denne sit Lunes Dødsfjende slaaet til Jorden, vil han upaatvivlelig kunne skrive et morsomt Stykke. Spillet frembød omtrent intet nyt: Hr. Olaf Poulsen varierede Agent Dalby fra *Valgkandidater* og støjede om muligt mere her end dér. Hr. Zangenberg havde skaaret sin Hannibal over samme Læst som de mangfoldige unge Mænd, han tidligere har spillet; hvorfor forsøger han aldrig at give dem et andet Ansigt end sit eget kønne, runde Aasyn? Frk. Ingwersen viste som en af Haarolje og harsk Pomade skinnende Tjænestepige en komisk Ævne, der fortjæner mere Røgt og Pleje end hendes blodløse Romantik; noget lignende gælder Hr. Ring.

Paa Dagmarteatret har en hyggelig om end en Smule sendrægtig Dramatisering af den Reuterske Roman *Landmandsliv* afløst de gamle Sager, *Landsoldaten* og *Frk. Nitouche*. Hr. Vilh. Wiehe viste som den unge Godsejer et glædeligt Fremskridt i Herredømmet over sin Person, og hans Stemme kunde som det sømmer sig en ret Junker blive fornem-kold og drillende-hvas overfor Personer, der stod under ham i Rang, men overfor hans unge Kone havde den en blød Trohjærtethed. Hr. Lindstrøms Onkel Bræsig bragte én paa de Tanker, at hans Studierejse kun havde været hen til den kongelige danske Skueplads paa Kongens Nytorv, saa nøjagtigt genkaldte han i Maske og Bevægelser Olaf Poulsen. En anden ung Skuespiller, Hr. Valdemar Kolling, havde søgt sit Forbillede hos sin Fader paa Nørregade, men han har jo heller ikke været udenlands.

Folketeatret har haft Uheld med sine Nyheder: lige saa vel fortjænt dets Nederlag med *En fin Konditor* var, lige saa ufortjænt var den kranke Lykke, der faldt i *En Skærsilds* Lod. Det første Stykke var nemlig en overdentlig dum Folkekomedielokalisering, men det andet var særlig paa Grund af Spillet den noget nær interessanteste Forestilling, københavnske Teatre endnu i denne Sæson har fremført.

Hr. Peder R. Møller har forladt sine Standsfæller, de fynske Bønder, og denne Gang taget sit Stof fra en lille — sagtens ogsaa fynsk — Købstad, og det lader sig let opdage, at han færdes mindre sikkert her end hist, ja han gør sig skyldig i mange besynderlige Fejltagelser og Usandsynligheder, baade i hvad han lader sine Personer sige og gøre. Et Eksempel blandt mange paa det første er Borgmesterens Spørgsmaal til Lars: „Hvem er Du?“ ti den virkelige Borgmester Warming vilde kende ham, sin Omgangsven Urbans Brænderikarl, lige saa vel som sin egen guldtressede Kasket. Værre er det dog med det, han lader Personerne foretage sig; han vil saaledes have Tilskuerne til at tro Borgmesteren uvidende om den unge Urbans Anstrængelser for at rejse Penge, ja han gør — endnu utroligere — Urbans i Forhold til dansk Retspleje hurtige Domfældelse afhængig af denne mangelfulde Kundskab. Mange saadanne Fejl kan paapeges i Stykket, men de kan ikke bringe dets Fortrin i Forglemmelse.

Forfatterens i sidste Sæson opførte Skuespil *En Vilje* havde forud for *En Skærsild* virkelighedstro Interiører som Baggrund, men dette har Æmnets krasse Nutidsgreb forud for hints blege Problemdebattering om Ægteskab og Kær-

lighed. *En Skærsild* er et højst stilfærdigt Melodrama. Hr. Møller lægger ikke sine Personer mange fede Fraser i Munden, men Replikernes knappe Form skæmmes ikke sjældent af fladbundede Sentenser. Han ynder ikke krasse Virkemidler, derfor har han forsømt den meget nær liggende Mulighed til at faa Spænding og Knaldeffekt paa sin Side ved at lade Trindel som en almindelig Teaterdæmon fare rundt efter sit Bytte alle Vegne, ingensteds undende ham Ro; hvor mange Taarer og hvor megen Hjærtebanken vilde f. Eks. ikke en pludselig Indtræden af Trindel i tredje Akt have fremkaldt. Medens Forfatteren saaledes har vist et meget paaskønnelsesværdigt Maadehold i melodramatiske Effektmidlers Anvendelse, er det des værre ikke lykkedes ham at faa Fart i sit Stykke, det snegler altfor langsomt frem.

Spillet var nok saa interessant som selve Stykket. Hr. Benjamin Pedersen tegnede straks ved sin første Indtræden Omridset af sin Sagfører Trindel: med robust Sikkerhed satte han Foden i Gulvet og efter de faa, afmaalte Ord lukkede hans Mund sig med den atter og atter overvejede Beslutnings Urokkelighed; dog trods al denne udvortes Resoluthed hvilede som et centnertungt Tryk over hele hans Person: den let dukkede Nakke fortalte om Nætter og Dage tilbragte med Hovedet i Haanden, medens Hjærnen arbejdede med denne ene, bestandige Tanke, og de smaa momentane Trækninger i Ansigtsmusklerne forraadte fint det ødelagte Nervesystem, medens de stirrende Øjne forkyndte det fremrykkende arvede Vanvid. Der var Storhed over hans Skikkelse; som han stod der i sin Dødsfjendes Kontor lignede han mest af alt en fanatiseret Hævner. Og det lykkedes ham at vedligeholde dette haandfaste Greb om Sagføreren gennem alle Rollens Skær; hans Skikkelses Mandighed og hans Stemmes energiske Klang bar ham saaledes frelst over Deklamationen om Slangeøjnene. Trindels korte Tilsynekomst i sidste Akt fik et fantasifuldt Skær over sig; der var i hans tyste Fremtræden og Forsvinden noget af en aldrig hvilende Dødsengels Aandepust.

Af de øvrige rollehavende fortjæner Fru Kruse at nævnes med Hæder for sin stilfærdige Noblesse i Optræden og for sit fine Smil; det kan lyse og straale af stille Tilfredshed, men det kan ogsaa — og maaske nok saa godt — lune, frede og hygge om en gammel knust Mand. Stykkets anden Damerolle udførtes af Fru Marie Müller, der efter Haanden har udvidet sit Virkeomraade betydeligt, men ikke med afgjort Held. Denne glade, ikke helt udviklede Pige spillede hun med en indtil Overanstrængelse forceret Munterhed og med et nær til Grimasser grænsende Ansigtsspil, og i *En fin Konditor* sang hun en Dukke-lille-vise med en kælen Barnlighed, der var uhyggelig nær i Slægt med Tekstens vamle Ord. Fru Müller har sin egen Domæne, de lidt højstemte, ordfattige Elskerinder; udenfor disse bør hun ikke vove sig ret langt.

Kasino har spillet en Del gamle Sager og af nyt kun *Min Rejse i Kaukasus*, en noget langtrukken Farce, der ikke bliver bedre ved Spillets langsomme Trit. En af Teatrets nytilkomne Komikere, Hr. Albert Price, bør erindre at en Skuespillers Pligt paa Scenen er at underholde Publikum og ikke de medspillende.

12. Oktbr. 87.

Arthur Aumont.

Tro til Døden.

En Beretning.

I.

Der laa — og ligger endnu — paa de nøgne Bakker udenfor Landsbyen Thorup en lille uanselig Halvgaard, der indtil for faa Aar siden ejedes af en stræbsom, men fattig og svagelig Bondemand, Peder Brusgaard ved Navn, om hvem disse Linjer skal berette.

Gaarden var hverken særdeles gammel, affældig eller paa anden Maade uskøn, og alligevel hvilede der over den noget usædvanlig utiltrækkende, næsten uhyggeligt, der maaske skrev sig fra den ganske simple Omstændighed, at Stuehuset var mindre og laa lavere end de øvrige Bygninger, og at Gaarden i det hele kun havde tre Længer, som tilmed ikke nogensteds var sammenbyggede, saa alle fire Verdenshjørners Vinde uhindret kunde blæse tværs ind igennem den, ... maaske ogsaa fra den evindelige Hoste, der Vinter og Sommer trængte ud fra den, og som kunde høres helt ud paa Landevejen, — enten det nu var et af de mange Børn, der sad paa Stenflisen udenfor Døren og gluffede over sit Fedtebrød, eller et Fruentimmers Nysehosten inde fra Køkkenet eller Peder Brusgaards egen tørre, uafladelige Kræmten, naar han gik deroppe paa de stenede Bakker bag sine skindmagre og krogbenede Bæster.

Peder Brusgaard var en Mand af Middelalder og Middelhøjde. Han havde et Par kønne, blaa, polisk smilende Øjne og et lyst, uregerligt Haar, der til hans egen Morskab bestandig faldt ham ned over Panden, hver Gang han hostede; dertil et Par ganske enestaaende Øren, med hvis usædvanlige Størrelse og

Form han ofte selv drev Spøg, idet han for at more sine Børn rullede Ørebrusken sammen og puttede Spidsen ind i Øregangen for derpaa at lade den udfolde sig af sig selv med et lille Knæk. Naar nogen tiltalte ham, lo han regelmæssigt, saa at de røde, svulne, saa godt som tandløse Gummer blottedes i hele deres Udstrækning, hvorpaa han med en pudsig Mine rystede paa Hovedet og pegede paa sit store Øre for at tilkendegive, at han var »tykhørende«. Kun naar man raabte ham lige ind i Hovedet, kunde man nemlig gøre sig forstaaelig for ham; og da smilte han over al Maade og nikkede ivrig.

Ingen, der saà denne uforanderlig smilende og vel fornøjede lille Mand, hvis glade Humør hverken Fattigdom, dagligt Slæb og allehaande Modgang, ja end ikke hans eget haabløst undergravede Helbred havde formaaet at kue .... ingen vilde ane, at der i dette Menneske skjulte sig en Fanatiker af reneste Vand, en politisk Uforsonlig, mod hvem selv Egnens saa frygtede og endog blandt Modstanderne navnkundige Folkehøjskolelærer Sven Lavesen i Virkeligheden var et fromt Lam, endda denne bar et Skæg som en Asathor og rynkede sine Bryn som en Bersærk, blot han hørte en Højremands Navn blive nævnt i sin Nærhed.

Peder Brusgaard havde næppe saa meget som en eneste Gang raabt: »Ned med Estrup«. I Modsætning til mange af sine Meningsfæller blandt Bønderne inde i selve Byen, der ved enhver Lejlighed maatte give deres overstrømmende Harme Luft i kraftige Ord og de frygteligste Trusler, gik han paa tunghørige Folks Vis stilfærdigt og lunt omkring ligesom i en Verden for sig selv og gemte sine Følelser under dette barnlige Skælmeri, der nu en Gang laa for hans Natur, og som bragte mange paa den Tro, at han egentlig ikke mente det alvorligt. Men da man dér i Egnen efter Udstedelsen af det første Provisorium bestemte sig til at sætte sig til Modværge ved en almindelig Skattenægtelse, var han, da det kom til Stykket, alligevel den eneste i hele Sognet, der gennemførte sin Protest, endda han havde baade Kreditkassen og sine andre Prioritetshaveres Trusler hængende over sit Hoved. Og da der kort Tid efter blev foranstaltet en Indsamling hele Landet over til Fordel for en af Demokratiets ledende Mænd, der højtideligholdt sit 25 Aars Jubilæum som Sandhedsvidne, havde han tre Aftener i Træk stjaalet sig uset bag om Byen hen til en Hønsekræmmer med en halv Tønde Sæd paa sin Ryg og derpaa i Hemmelighed sendt de derved indvundne Penge til Komiteen,

for at ingen — navnlig ingen af hans Kreditorer og ikke heller hans egen Kone — skulde faa noget at vide derom. Hans Ane-Marie var nemlig nok en brav Venstrekvinde, der ønskede alle Højremænd alt ondt, men hun gik fuldstændig op i Bekymring for den truende Fremtid og kunde ikke tilgive sin Mand, at han saa sorgløst satte Familjens Vè og Vel paa Spil ved sin letsindige Handlemaade.

I det hele levede Peder Brusgaard ganske upaaagtet endog af sine Meningsfæller inde i Byen, der med Hensyn til den omtalte Skattenægtelse i deres stille Sind havde tænkt, at det vel havde en anden (og naturligere) Aarsag, naar han den Gang lod det gaa til Kendelse og Udpantning. Peder Brusgaard havde altid haft altfor ringe Tanker om sig selv til nogen Sinde at tænke paa at spille nogen Rolle i Egnens politiske Liv, skøndt han dog havde været blandt de allerførste her, der for tyve Aar siden var bleven grebet af den nye Bevægelse og til en Begyndelse havde maattet døje baade Haan og Had for sin Overbevisning. Han var stolt nok af at være menig Soldat i den store Vælgerhær og fulgte blindt ethvert Vink, enhver Vending af Overkommandoen; og skøndt han selv var saa hjemme i sin Grundlov — baade den gamle og den »reviderede« — som i sin Katekismus, gav han pligttro Møde ved enhver politisk Forsamling indenfor en Mils Omkreds, hvor han da stillede sig op lige under Talerstolen med Haanden krummet bag Øret og agtpaagivende fulgte Sven Lavesens eller en anden demokratisk Veltalenheds »Udlægninger«, mens hans Ansigt lyste af Beundring. Hans Tillid til Førerne var ubegrænset; hans Hengivenhed, ja Ærefrygt for disse Mænd, der havde stillet sig i Spidsen for Folkets Sag, kunde intet rokke.

Hjemme i sin tarvelige Dagligstue havde han det bekendte Billede af Demokratiets fem Heroer hængende i Glas og Ramme over Sofaen. Det var de blaa Vægges eneste Prydelse, og hver Gang han førte en fremmed derind, pegede han altid med sit pudsige, skælmske Smil op paa Billedet og gav sig straks til at fortælle om disse Mænd, som han fremfor nogen elskede. Han huskede Udtalelser af hver især fra mange Aar tilbage og var i det hele fortrolig med alle deres Forhold, ja omfattede ikke alene dem selv med deres Koner og deres Børn med den største Deltagelse. Den ene af dem havde en Gang ved et stort Møde trykket hans Haand og sagt: »Naa, er det Peder Brusgaard«, som om

de var gamle bekendte, — og endnu kunde han ikke mindes dette uden næsten at faa Taarer i Øjnene.

Tilsidst fremtog han altid af Bordskuffen et mindre, almindelig fotografisk Billede, som han først omhyggelig afpudsede med sin Albu og derpaa rakte sin Gæst med et stolt Nik. Det var et Billede af Kredsens gamle Folketingskandidat, Møller Madsen, om hvem Egnens Opposition nu i tyve Aar havde samlet sig paa Valgdagen uden dog endnu at faa Held til at sætte hans Valg igennem. Det var en lille, tyk Bondemand med et meget jævnt og ordinært Ansigt og en lille Opstoppernæse. I Virkeligheden hævede han sig da heller ikke paa nogen Maade op over det almindelige. Men overalt i Egnen saà man dette Billede og hørte man Møller Madsens Navn nævne med en Stolthed og Tillid, der bestandig steg, efterhaanden som Udsigten til hans endelige Valgsejer blev større. Ti langsomt og støt havde Demokratiet vundet Fæste i denne »døde« Kreds, hvorover tætliggende Herregaarde kastede deres mørke Skygger. Og ingen kunde bedre end Peder Brusgaard fortælle om den tyve Aar lange Kamp, der her var ført; han huskede endnu hver Træfning, der var leveret; og ingen havde maaske heller — trods hans smilende Ansigt — saa dybt som han følt Nederlagenes Bitterhed.

»Men næste Gang ta'er vi Kredsen!« sagde han triumferende. »De skal se, saa vipper vi Greven — ha! ha!«

Og med ét forstod man, hvad det var for et Haab, der havde baaret denne af Slid og Armod, ja selv af Døden mærkede Mand op over al Livets Elendighed. Hans Øjne formelig straalede, og hans Læber blev blaa af Bevægelse, idet han hændergnidende blev ved at gentage:

»De skal se! . . . næste Gang ta'er vi den. Saa vipper vi Greven . . . saa vipper vi ham . . . ha! ha! . . . saa han aldrig mere skal komme op. . .«

II.

Det blev en Dag midt i Vinterens Hjærte, at denne »næste Gang« oprandt.

Man havde længe ventet Folketingets Opløsning og ogsaa fra alle Sider forberedt sig derpaa; men alligevel kom den nu som et Bombeslag over alle, saa voldsomt havde de sidste Ugers Debat i Tinget drevet Spændingen i Vejret.

Der blev en uhyre Bevægelse Landet over og i denne Kreds maaske mere end noget Sted. Alle følte, at nu stod det afgørende Slag for Døren; at denne Gang skulde Kræfterne for Alvor prøves. Fra begge Sider arbejdedes og agiteredes der efter yderste Ævne og ved et hvilket som helst Middel. Men skøndt Herregaardene og Egnens Proprietærer uden Skaansel benyttede sig af deres Magt over Husmænd og Fæstere, saà det alligevel ud til, at Demokratiet virkelig denne Gang skulde bære Sejeren hjem — efter en saadan Maalestok havde de sidste Provisorier drevet Tropper over i dets Rækker.

Saa optaget var man af dette og af alle de storartede Valgforberedelser, at man i Thorup By næppe havde Sans for en uhyggelig Begivenhed, der netop i de samme Dage forefaldt ude mellem Bakkerne paa den ligesom af Skæbnen forfulgte Brusgaard.

Peder Brusgaard var nemlig en Morgen gaaet ud for at skære Rør paa et Stykke Mose, som han ejede en Fjærdingvej borte fra sin Gaardlod. Da han endnu om Eftermiddagen ikke var kommen tilbage derfra, havde Ane-Marie sendt den halvvoksne Søn derud for at se efter ham, og denne havde da fundet ham liggende næsegrus og ligesom livløs i en stor Blodpøl paa Isen mellem Rørene. Drengen havde straks gjort Anskrig, og ved tililende Folks Hjælp var den døende bleven baaret hjem og Lægen hentet.

I flere Dage laa han bevidstløs hen uden at tale; og da han endelig igen kom til sig selv, fik han paany et Anfald, der tog hans sidste Kræfter. Dokteren lagde ikke Skjul paa, at der næppe var noget Haab; alt, hvad der nu stod i hans Magt, var at gøre den syges sidste Dage saa lette og lidelsesfrie som mulig.

For Peder Brusgaard selv kom dette ikke overraskende. Hans Fader var i sin Tid død i netop samme unge Alder; og det var en Gang blevet ham spaaet, at han paa dette Punkt skulde dele dennes Skæbne. Dette vilde nu komme til at slaa til næsten paa Dag. Og han havde nu kun tilbage det eneste Ønske, at det maatte blive ham forundt at leve Valgdagen over.

Men et Par Dage forinden denne blev Doktoren kaldet til ham i en uventet Anledning.

Det var en graa, trist og taaget Tøvejrsdag, og skøndt Klokken ikke var mere end tre, var der allerede tændt Lys inde hos den syge. Lyset stod paa et Stolesæde mellem Medicinflasker

og Pilleæsker ved Hovedgærdet af den store Ægtesæng, i hvilken Peder Brusgaard laa udstrakt paa Ryggen med de lange, tunge Arme over Dynen og en lille Fjerpose under Nakken. Han var bleven meget forandret, næsten ukendelig paa Grund af de stive, rødlige Skægstubbe, der under Sygelejet var vokset ud i det blege Ansigt og havde gjort dette ligesom endnu mere udtæret og ligagtigt. Øjnene og især Ørene saà uhyggelig store ud, og paa Panden perlede nu og da en kold Sved, der langsomt randt ham ned over Tindingerne.

Bag Fodenden af Sængen stod Ane-Marie og saà træt og haabløst paa ham. Hun var et højt, endnu ganske kønt Fruentimmer med en noget for lang Næse og et Par store, mørkebrune Øjne, hvorfra Taarerne — hende selv uafvidende — idelig dryppede ned. Til hendes Skørter klyngede sig en lille lyslokket Pige paa tre-fire Aar, der nysgerrig betragtede Faderen og de mange Medicinflasker paa Stolesædet, idet hun forsigtig løftede sig op paa Tæerne og kiggede over Sængekarmen.

Doktoren — en smuk, ung Mand med mørkt Haar og Fuldskæg — havde taget Plads paa en Stol ved Siden af Sængen, med Ansigtet vendt imod den syge. Det var Ane-Marie, der havde ladet ham kalde i Anledning af, at Peder Brusgaard til et Par af Naboerne have ladet sig forlyde med at ville tage til Byen paa Valgdagen for at afgive sin Stemme og trods alle Ane-Maries Forestillinger og Bønner ikke havde været at formaa til at opgive dette fortvivlede Forehavende.

Doktoren havde ikke kunnet faa sig selv til at tro, at det virkelig kunde forholde sig rigtig med en saa vanvittig Idé; men da han nu af den syges egen Mund fik den bekræftet, plantede han begge sine Hænder i Siden og stirrede gennem Brillerne hen paa ham med en Blanding af Forbavselse og Vrede.

Peder Brusgaard blev liggende ganske rolig og modtog uden Indvendinger den Strøm af Bebrejdelser, som Lægen nu udøste over ham, fordi han kunde blot tænke paa saadanne Taabeligheder. Først da Doktoren langt om længe blev færdig, drejede han Øjnene lidt hen imod ham og sagde svagt og klangløst men med en Mindelse om hele det gamle, lune Skælmeri i sit tindrende Blik:

»Ja, sé .... det si'er De nu altsammen kun, Doktor, fordi De er Højremand.«

»Hvad for noget? Hvad er det, De si'er?«

»Jo, jo, Doktor«, vedblev han, bestandig stærkere smilende,

og uden at tage sine skinnende Øjne fra ham. »De mener naturligvis, at saa bli'er det i alle Fald én Stemme mindre for vos, naar jeg ikke kommer med . . . Jo, den er godt nok regnet ud; og det kan jo ogsaa være rigtig nok fra Deres Side sét; der er ikke noget at sige dertil . . . Men vi ta'er jer nu ligegodt denne Gang, Doktor! . . . Vi vipper ligegodt Greven, . . . skal De faa at se! — —«

Men nu blev Doktoren for Alvor vred.

»Hør nu vil jeg sige Dem, Peder Brusgaard — den Slags Ting vil jeg ikke høre paa. Her staar sandelig anderledes alvorlige Sager for Døren end Højre og Venstre og saadan noget Vaas. De burde virkelig skamme Dem, Peder Brusgaard, over at føre en saadan Tale i den Tilstand, hvori De befinder Dem. Jeg synes dog, De maatte have andre og vigtigere Ting at tænke paa nu . . . Men det vil jeg sige Dem, at dersom De ikke slaar saadanne Galskaber af Hovedet, sætter jeg ikke en eneste Gang mere mine Fødder i Deres Hus. Jeg vil ikke paatage mig det mindste Ansvar, i Fald De virkelig skulde tænke paa at fastholde Deres vanvittige Beslutning. Har De forstaaet mig? . . . De véd, at jeg paa dette Punkt ikke er til at spøge med; og jeg beder Dem endnu en Gang alvorligt om at besinde Dem og komme til Fornuft.«

»Ja, hør dog, Per,« faldt nu ogsaa Ane-Marie bønfaldende ind. »Hør dog efter, hvad Doktoren si'er. Du véd jo dog, han er en skikkelig Mand, selv om han er højre.«

»Jamen ... Doktoren har jo selv sagt, at der er ikke noget at gøre ved mig mere .... og naar man alligevel skal væk, saa kan man jo da lige saa godt gøre sin Pligt forinden ...«

»Hvad har jeg sagt, si'er De? — Jeg har ingen Ting sagt. Alle Mennesker skal dø, og for nogen sker dette før, for andre senere. Men jeg har som Læge den Pligt at holde mine Patienter i Live saa længe som mulig. Saa længe der er Liv, er der Haab ... og ingen véd, hvor længe De selv ved passende Pleje og Ro vil kunne leve. Men begaar De den Ubesindighed, som De har tænkt paa, vil De — det kan jeg forsikre Dem — inden otte Dage ligge som Lig.«

»Ja, ja,« sagde den syge og lukkede blot efter Lægens sidste Ord et Øjeblik Øjnene. Men enhver, der var fortrolig med det lille stædige Træk om hans Mundvige, vilde vide, at Peder Brusgaard ikke havde opgivet det mindste af sin Beslutning.

Lidt efter, at Doktoren var gaaet, kom ogsaa en af hans

Venner og Naboer, efter hvem han havde skikket Bud; og overfor denne fastholdt han da paany bestemt sit Forsæt, idet han gjorde gældende, at naar man alligevel skulde dø, havde det mindre at sige, om dette skete nogle Dage før eller senere. Hvor ofte havde man desuden ikke set, at bare én eneste Stemme kunde gøre Udslaget? Og i alle Tilfælde: dersom alle vilde tænke, at deres eneste Stemme jo ikke havde stort at sige, og derfor blev hjemme, saa kunde de lige saa godt straks gaa hen og lægge sig med det samme.

Naboen, der var en sindig og forstandig Mand, gav ham Medhold i denne Betragtning og maatte derfor højtidelig love, at han Valgdagens Morgen vilde komme hen med et Par andre Venner for at hjælpe ham til Vogns og i det hele ledsage ham. Derpaa maatte han sætte sig paa den Stol, som Doktoren nys havde forladt, og omstændig fortælle ham det sidste Nyt angaaende Stemningen og Valgforberedelserne.

Her var nu virkelig adskilligt at berette. Rygtet om det lyse Haab for en demokratisk Valgsejer i Kredsen havde nemlig hidlokket forskellige ærgerrige Hoveder helt udenfor Egnen, der efterhaanden var bleven et Valfartssted for politiske Æventyrere fra hele Landet, der tænkte sig Muligheden af at fiske i de rørte Vande. Saaledes havde ogsaa Folkehøjskolelærer Sven Lavesen gaaet besynderlig bleg og febrilsk omkring lige siden Opløsningen, og i al Hemmelighed havde han ved Hjælp af et Par nærstaaende Venner søgt at rejse en Stemning i Kredsen for sin Kandidatur. For at undgaa enhver Splittelse havde Agitationskomitéen da tilsidst sammenkaldt et Møde for Delegerede fra alle Kredsens Sogne, ved hvilket den endelige og afgørende Bestemmelse angaaende Kandidaten skulde tages. Ved dette gik det imidlertid, som det var at vente. Sven Lavesen høstede megen Ros og Tak for sit ihærdige og opofrende Arbejde i Demokratiets Tjæneste, men ved Afstemningen holdt man støt paa Kredsens gamle Fører, og Møller Madsens Kandidatur blev slaaet fast med overvældende Majoritet.

Endog en virkelig Justitsraad med hvidt Slips og Guldbriller dukkede ved en Lejlighed — ligesom tilfældig — op i Egnen og gjorde sig behagelig for nogle af dens mest formaaende Mænd for ligesom at vejre Muligheden for et Bid; — ja, en skøn Dag præsenterede der sig en forløben Person af næsten sjofelt Udseende, en komplet Landstryger, der indlogerede sig i et Par Gaarde som »Politiker Petersen« og endog indvarslede til et Møde

i Kroen. Han blev dog hurtig overbevist om, at han var overflødig, og forsvandt efter et Par Dages Forløb lige saa sporløst, som han var kommen. . . .

Til langt ud paa Aftenen sad Naboen og fortalte Peder Brusgaard om alt dette, og tilsidst maatte han endog forelæse ham af Avisen et langt Referat af en Tale, som en af Oppositionens Førere havde holdt ved et Valgmøde inde i Hovedstaden.

III.

Endelig oprandt den store, med saa megen Uro, Spænding, Frygt og Længsel imødesete Dag.

Straks ved første Morgengry indfandt efter Aftalen tre af Peder Brusgaards Venner sig hos ham for at føre ham med sig. De fik ham med stort Besvær i nogle Klæder, der hang omkring ham som en Sæk, trillede ham ind i en Mængde Shawler og Uldtørklæder og anbragte ham tilsidst paa Vognen i en stor Lammeskindspels, saa kun lige det øverste af det blege Ansigt kiggede frem. To af Mændene satte sig op hos ham, hver paa sin Side, for at holde ham om Ryggen, og Benene blev lagt op i en Fodpose foran paa Agebrættet, saa han kom til at hvile som i en Sæng. Han lignede mere et Lig end et levende Menneske. Og alligevel skinnede hans Øjne som en Sejerherres, der føres i Triumftog, idet de kørte ind igennem Thorup By, hvor alle Gaardportene var slaaet op og alle Folk paa Benene.

Det var det skønneste Vintervejr, man kunde tænke sig. Ikke en Vind rørte sig, Himlen var blaa som paa en Sommerdag, og Luften saa mild og let, at man kun undrede sig over, hvorfor ikke Lærkerne sang. Alle Veje var fulde af Køretøjer, og da man kom ud paa Amts-Chausséen, dannede disse et eneste, uoverskueligt Vogntog, der først endte inde i den flagsmykkede Købstad langt ude i det fjærne. Fra alle Venstrevognene lød Sang og muntre Hurraer; — man var aabenbart ved godt Mod og sikker paa sin Sejer. Højrevognene derimod kunde man kende paa de modfaldne Ansigter og de sure, skævende Blikke; — man havde tydelig nok opgivet alt Haab og var forberedt paa Nederlaget. Overalt, hvor en Modstanders Vogn søgte at bryde Rækken og køre udenom, rejste der sig straks et frygtelig Spektakel; man truede med Næverne og skreg. Men naar to Venstrevogne kom paa Siden af hinanden, svingede man med Hattene og raabte Hurra, saa Hestene stejlede.

.... Hist og her saaes Herregaardenes store, tunge Materialvogne, for Tilfældet omdannede til Char-a-bancs og stuvende fyldt med Gaardenes Husmænd og Indsiddere, — hver Vogn ført af en rødblussende Forvalter eller ungdommelig Underforvalter med Jægerfrakke og viksede Moustacher, der sad foran hos den skæggede, majestætiske Herskabskusk og saa' tilbage over sine Folk som paa en Slavetransport. De arme Stakler sad mest og saa' ned paa Vognbunden, som om de skammede sig for at løfte Øjnene; men nogle søgte at tage Sagen fra den gemytlige Side, satte Hatten paa tre Haar og spillede Friskfyre. De vidste, at de i alle Fald vilde faa en glad Dag, naar de blot gjorde deres »Pligt«; og Forvalterne havde allerede ladet baade Brændevinsflasken og Øldunken gaa villigt omkring for at faa Humøret op.

Inde i Byen, hvor Valghandlingen skulde foregaa, havde der lige siden aarle Morgen hersket den livligste Bevægelse. Midt foran Raadhuset var Tribunen rejst med Vimpler og Granguirlander, og Byens to Politibetjænte havde i strammeste Puds vandret frem og tilbage over Torvet, hver med sin hvide Pudelhund i Hælene. De i Byen stationerede Gendarmer var derimod efter Politimesterens Foranstaltning bleven indesluttede i en Købmandsgaard der i Nærheden med Paabud om ikke at lade sig se uden efter nærmere Ordre, for ikke ved deres Nærværelse unødig at ophidse Stemningen. Men rundt i Borgernes Huse gik Fruerne og de unge Frøkener og skælvede af Angest, og Borgerne selv lukkede omhyggeligt alle Bagdøre og Laagerne til deres Haver og Lemmene til deres Loft. Kun deres Butiker aabnede de paa vid Gab for den indstrømmende Folkemængde, der i Løbet af mindre end en Time fra alle Kanter fyldte hele Byen og alle dens Gaarde og alle de flagsmykkede Beværtningslokaler indtil Trængsel. Der var et ubeskriveligt Røre. Ikke i Mands Minde havde man set en saadan Tilstrømning af Mennesker. Og mangen Borger tænkte i sit stille Sind, at han i disse sløje Tider alligevel ikke skulde have noget imod, om der blev Valg hver Lørdag.

Hist og her mellem Menneskemassen saa' man enkelte Venstremænd snige sig rundt med en fordægtig Mine, som om de gemte paa en vigtig Hemmelighed; og henne ved et Gadehjørne stod Folkehøjskolelærer Sven Lavesens monumentale Skikkelse, omgivet af en Kreds af fortrolige Venner, der ivrig stak Hovederne sammen og spejdede rundt til alle Sider .... Da Vognen med Peder Brusgaard kørte gennem Gaden, brød en Flok Bønder,

der stod langs det ene Fortov, og som havde kendt Vognen, ud i et dundrende Hurra. Men Peder Brusgaard selv hørte det ikke. Han var af den lange Køretur allerede bleven saa afkræftet, at han laa bevidstløs i sine Venners Arme, og da Vognen holdt, bar man ham straks ind i en Beværtning og lagde ham hen paa en Sæng i et lille, mørkt Kammer bag ved Skænkestuerne.

Saaledes blev han liggende ubevægelig i et Par Timer, mens alle forlod Beværtningen for at overvære Valghandlingen paa Torvet.

Da han igen slog Øjnene op, var Stuerne derinde imidlertid atter bleven fulde af Mennesker og Røg; .... og der maatte være noget usædvanlig paa Færde; gennem den halvaabne Dør kunde han se, hvorledes alle var ophidsede og røde af Bevægelse.

Endelig kom hans sindige Nabo ind til ham og fortalte, hvad der var i Vejen. Det var Sven Lavesen, der — trods alle Løfter — alligevel havde ladet sig opstille som Kandidat, og som — trods alle Forestillinger — ikke var at formaa til at trække sig tilbage. Næsten ingen havde anet det, før Valgkomitéens Formand havde oplæst hans Navn i Forbindelse med de halvtredsindstyve Stillere, som han havde samlet sammen af sit Parti.

Peder Brusgaard saa' paa Fortælleren, som om han ikke vilde tro sine egne Øren. Men Vennen beroligede ham med, at det alligevel ikke havde noget at betyde. Venstre var mødt saa mandsstærkt i Dag, at det kunde taale selv dette med .... Men nu maatte han se at komme op, for den skriftlige Afstemning var allerede begyndt, og det gjaldt om ikke at komme for sent.

De to Venner kom nu til, og ved forenede Anstrængelser fik de da Peder Brusgaard paa Benene og bragt ud paa Gaden. Overalt, hvor de kom frem, vakte dette besynderlige Optog selvfølgelig den største Opmærksomhed. Mange af Bønderne raabte opmuntrende Bravo og hilste svingende med Huerne, men Gadedrengene hujede og peb; og en Reporter fra Byens Stiftsavis, der hele Dagen fartede om mellem Menneskemassen med sin Notitsbog, lavede sig paa staaende Fod et »Pluk« om et »opgravet Lig«, som Venstre havde ført til Valgurnerne.

Henne ved Valgbordene saa' ogsaa Listeføreren maabende op fra sin Bog og spurgte:

»Er det ogsaa et rigtigt Menneske?«

»Ja, det er Peder Brusgaard«, svarede den ene af Vennerne troskyldig.

»Ja, det nytter ikke noget .... Manden skal selv svare. Her hjælper ingen Ammer«.

Men nu vilde Uheldet, at Peder Brusgaard af Bevægelse, Spænding og Udmattelse ikke mægtede at aabne Munden; ogsaa Øjnene faldt til, og han sank sammen i sine Venners Arme.

»Hvad Pokker! Manden er jo død! .... Kommer I her med døde Mennesker!«

Dette Raab af Listeføreren vakte ham igen saavidt, at han netop kunde fremstamme sit Navn.

»Hvem stemmer De paa?«

Ogsaa Møller Madsens Navn fik han nævnet. Men hermed var ogsaa hans Kræfter udtømte. Efter at have ført ham tilbage til det lille Kammer bag Skænkestuerne i den mørke Beværtningskælder lagde de ham op igen i Sængen, hvor han straks paany faldt hen i tung Døs.

Hvor længe han havde ligget saaledes, vidste han ikke selv, da han pludselig blev vækket ved et frygteligt Røre, Skraal og Spektakel inde fra Stuerne. Han forstod straks, at det maatte være Valget, der nu var afgjort .... og hans Hjærte tog til at hamre saa voldsomt, at det tog Vejret fra ham, og han maatte snappe efter Luft.

I det samme kom Naboen hurtig ind — bleg og med et af grædefærdig Ophidselse fordrejet Ansigt.

»Er det forbi, Søren?« spurgte den syge, og rejste sig pludselig ved egen Hjælp halvt op i Sængen.

Men han behøvede ikke at spørge mere. Vennens Ansigt fortalte tydelig nok, hvad Resultatet var blevet.

Højre havde sejret — med et Overtal af Stemmer ikke en Gang halvt saa stort som det, Sven Lavesen havde formaaet at samle om sig; Højre 1312, Møller Madsen 1250, Sven Lavesen 164.

»Er det sandt?« hviskede Peder Brusgaard og saa' forstyrret paa sin Ven.

I det samme fór de begge sammen ved Lyden af Horn, Sang og øredøvende Hurraer ude fra Gaden. Det var det sejrende Parti, der med Faner og klingende Spil førte deres Kandidat til en storartet Fest i Klubsalen, der i en Hast var bleven arrangeret. Alle Borgernes Damer var nu kommen til Vinduerne og viftede med Lommetørklæder og tilkastede Blomster. Hattene svingedes, Musiken skingrede og alle næsten skreg de i taktfast Jubel:

Og den har Venstre haanet
og traadt den under Fod.

Peder Brusgaard havde ikke rørt sig. Først da de var draget helt forbi, og kun Sejersfanfarerne fra Hornene hørtes om Hjørnet, stammede han lavt:

»Lad os komme hjem, Søren Hansen«.

»Ja, lad os komme hjem«, gentog denne mekanisk og gik ud af Stuen.

Tre Dage efter denne Begivenhed lukkede Ane-Marie sin Husbonds Øjne i den store Ægtesæng paa Brusgaard. Han havde i disse tre Døgn ligget ganske ubevægelig uden at mæle et Ord. Kun én Gang havde han famlet efter hendes Haand og set op paa hende med et Blik, som om han vilde bede om hendes Tilgivelse.

Henrik Pontoppidan.

Breve fra J. P. Jacobsen.

meddelte af Georg Brandes.

I.

6te Juli 1873. Dresden.

Kære Fru B.

Naturligvis gik det som jeg tænkte; jeg kom til Dresden, og Edvard rejste roligt til Lapmarken. Eller hvor han nu er rejst hen; her er han i alt Fald ikke, og havde jeg vidst det, var jeg her heller ikke, for jeg holder ikke af denne By-Ensomhed, allermindst i en saa unaturlig By som Dresden, hvor man formelig er nødt til at staa op Kl. 7, fordi man ingensteder kan være efter halv elleve. Og saa kalder de Toddy for Grog og spiller Operaer paa Teatret hveranden Aften. Der er jo ganske vist det sachsiske Sveits og Malerisamlingen; men det første vil jeg gærne se i Selskab ..... og det andet kan man ikke holde ud mere end 1 eller 1½ Time ad Gangen, ikke at tale om at man de første Gange ikke anstrænger sig med andet end med at se sig dum og løbe vildt i Salene. De vil heraf se, at jeg har en Del Tid tilovers, som jeg selvfølgelig ikke benytter til nogetsomhelst. Naa! en Del Overraskelser har man da ogsaa: jeg havde nu f. Eks. aldrig tænkt mig, at den sixtinske Madonna saa ud som en Akvarel og jeg havde ganske bestemt ventet, at Correggios Magdalene var større end et halvt Ark Brevpapir.

Saa lærer man jo ogsaa noget: blandt andet at man aldrig har lært at tale Tysk i Skolen *de weess ish wörklis nissh* f. Eks. naa til en Forandring kan det jo lyde meget godt, og naar Folkene er vant til at tale saadan saa, Gudbevares, gør det dem jo ikke noget, men jeg kan ikke lade være med at le, naar de paa Scenen siger *issh* og *könislissh*, men det er jo hverken deres eller min

Fejl. Noget, der derimod er min Fejl, er det, at jeg hvert Øjeblik forbavses over, at det generer Tyskerne saa frygteligt at tale Tysk, saa jeg stadig tænker ved mig selv: Gud skal vide, hvorfor de ikke taler Dansk, saa havde de det meget nemmere. Noget saa latterligt som en tysk Spiseseddel kender jeg ikke: *Suppe mit Leberknödeln* saadan noget vrimler det af. Og saa deres Majonaiser — jeg gyser for at komme til det rigtig katolske Tyskland, hvor man holder Fastedage. Men er end Majonaisen forfærdelig og tilstrækkelig til at forgive en nogenlunde rimelig dansk Familje med, saa er det dog slet ikke noget mod en frygtelig Opfindelse, der kaldes Remoulade. Det er et Helved af Mælkejævning, Sukker, Salt, Pomade og Eddike som i fede Vover bølger hen over al Slags Fiskemad, vuggende i sit Skød Masser af Petersilje-Atomer. Jeg vilde ønske, at det maatte blive forordnet i de danske Kirker, at man ved Indgangen fik en Skefuld Remoulade, saa skulde De se et Land af Fritænkere; der blev Gud hjælpe mig ikke en Sjæl tilbage i Statskirken.

Jeg omtaler disse Spisevarer saa udførligt fordi jeg antager, at Edvard og Fru Edvard har mødt noget lignende i Köln og derfor er taget tilbage til Paris igen. Dersom dette skulde være Tilfældet, vilde det være saare menneskekærligt af Dem at sige mig et lille Par Ord derom, da jeg i saa Fald ikke længere vil vente dem med Elleve-Toget hver Dag, og dernæst med en rolig Samvittighed kunne tage til det sachsiske Sveits og se efter, hvilke Partier jeg skal anskaffe mig Stereoskopbilleder af.

II.

14de Juli 1873. Dresden.

Kære Fru B.

Det kan ikke nægtes. Det er en fuldbragt Kendsgerning at hint mærkelige, paa hvilket Tiden har ventet, endelig er sket — tilhører Historien d. v. s. det forbigangne. Og allerede nu lader det den alvorsfulde Betragter ane at med dette Faktum bag sig og forskellige Data konstaterede, endnu flere supponerede, ville Tingene, om ellers intet andet træder forstyrrende til, enten faa dette eller hine tolv andre Useende eller Udseender. Nu vel lad os da udtale det sympatetiske Ord: Trekejsermødet, og lytte til den tredobbelte Genklang, det finder i alle Hjærter i alle Lande, i alle Hjærte-Lande og i alle Lande-Hjærter.

Lummer og taagefarvet laa Luften over den gamle Stad Dresden, og Elben vuggede sine gule Bølger uroligt — febrisk-pulserende. Som svundne Tiders Genfærd, mørke, store, næsten fjærne saa' de gamle Kirkers og Slottes Taarne ned paa Byen, og Jærnbanetogene, der hastede over den nye Bro, frembragte Lyde, der var som et døende Aarhundredes sidste Rallen. Der var ingen Pragt i Solnedgangens Farver, det blødende Røde, det gyldne Gule og det visnende Guld laa i lange rolige Striber; kunde Øret have hørt, hvad Øjet saa, vilde det blevet en klar, dyb, langtrukken Tone.

En saadan Aften var det at Medea ..... som der staar i *Købmanden i Venedig.*

En saadan Aften mødtes vi i Dresden.

De havde Oberon i Teatret, vi var lidt inde i første Akt, og jeg tænkte netop da aldeles ikke paa, at jeg ventede nogen. Der var nogen, der kom for sent, jeg vendte mig ligegyldigt for at se, hvordan de saa ud, og saa var det den yngste af alle Koner; vi nikkede til hinanden, men Manden kunde jeg ikke faa til at se paa mig, han rystede paa Hovedet med rynkede Bryn, skændtes hviskende med Billetkontrolløren og trak sig knurrende længere op i Teatret. Saa kom de da endelig til Sæde og Syn. Jeg maa tilstaa, jeg har ingen Forestilling om, hvad første Akt af Oberon handler om, men jeg synes, der er noget med en Løve deri — — — —

En Dagstid efter hentede vi Georg paa Banegaarden; han var ikke ganske det danske Sprog mægtig og havde en stærk Tilbøjelighed til at begynde sine Sætninger: *aber, men, kære Ven!* Jeg vilde saa gærne have givet et Referat af dette Kejsermøde, naar jeg bare vidste hvad jeg skulde gøre Georg og mig til Kejser af, Edvard kunde jo til Nød være Schahen af Persien, og desuden er vi ikke bleven modtaget med særlig Festlighed, Revuer har der saaledes ikke været nogen af — — — —

III.

3dje Okt. 1873. Florenz.

Jeg havde ikke troet det muligt, men det er sket, saa det er udenfor al Tvivl. Det nemlig, at jeg efter tre Maaneders Forløb skulde kunne blive træt af at rejse, saa træt at den Tanke at sidde stille ved et Skrivebord i Thisted kommer i stærke

Farver og gyldent Lys, medens det at sejle paa Napolibugten halvvejs synes mig at maatte være en temmelig fortrædelig Ting. Jeg er derfor bleven i Florenz og vil hjem i Morgen eller i Overmorgen, lige til Thisted, hvor 2—3 Maaneders stille Arbejde forhaabentlig vil fremme Marie Grubbe til hendes Livs salige Endeligt, med mindre jeg til den Tid ganske skulde have glemt at skrive.

— — — — — — — — — — — — — — —

Kafé Doney kender jeg naturligvis, den er græsselig, det er alle florentinske Kaféer. Slør over Spejlene, Slør om Lysekronerne, skidne Gulve, to Karle der feje, Stolene lagte i Orden oppe paa Bordene, nogle ubehagelige Piger, der sælge Blomster, nogle lasede Drenge, der sælge Svovlstikker, alt dette findes der altid, lige fra Morgen til Aften; men jeg vil ikke tale mere derom, jeg faar Hjemve efter Gammel Torv. Ellers er Florenz en smuk jævnt kedelig By med et temmelig køligt Klima og mange Skandinaver, der alle drive om og spekulere paa hvad i al Verden de skal tage sig for, naar de har spist til Middag. Saa er her nemlig aldeles intet at gøre; ti én Gang i Operaen er hvad Individer af germano-gotisk Oprindelse kan udholde.

IV.

8de November 1873. Thisted.

Kære Dr. Brandes!

Jeg skal nok gøre en Anstrængelse, foreløbig er der nu noget i Vejen med Brystet, en Fortættelse i den ene Lungelap, men vi Thyboer er en sejg Race, saa jeg haaber at faa Ende paa Historien sidst i Februar. Til Dato har jeg intet faaet skrevet, men dette ængster mig ikke, ti dels maa jeg altid først rigtig have vænnet mig til Omgivelserne før jeg kan gøre noget og for det andet maa jeg hente hele Stoffet frem gennem fire Maaneders Indtryk og andet Vrøvl. Jeg glæder mig meget til *Agathe*[1]), den ender da vel godt og vel med at De bliver Agathes Mand. Naar vore ærede Hadere endda kunde bruges til Noveller, men man kan jo ikke have dem i en ordentlig Bog, Dialogen vilde jo blive det frygteligste Nonsens.

Som De vil kunne tænke Dem, har jeg aldeles ikke Forestilling om, hvorledes vi staa i det almindelige Omdømme nu,

[1]) En aggressiv Roman af H. F. Ewald.

saa ganske som jeg lever udenfor Verden, og da jeg ikke ser andre Blade end *Berlingske* og *Thisted Avis* saa ved jeg hverken hvad jeg skal tro eller tænke om mine ærede Venner til venstre, saa jeg er i den Grad udenfor Forholdene, at jeg ikke kan give saa meget som et Meningskny fra mig.

Min Eftermiddagsdumhed kommer over mig, og det er paa Tiden, jeg tager min Tran og gaar min Eftermiddagstur op og ned ad en Vej med bladløse Tjørnehække paa begge Sider — jeg maa standse.

V.

Thisted den 20de Marts 1874.

Kære Fru B.!

Jeg tror, at kunne huske, men er ingenlunde ganske sikker derpaa; ti De erindrer maaske, at Hukommelsen ikke er min stærkeste Side, men jeg tror nu imidlertid at det er Deres Fødselsdag den 22de Marts og sender Dem derfor mine hjærteligste Lykønskninger. Og skulde jeg nu huske galt, saa er det jo dog altid et Aar siden vi vare saa langt inde i Marts og der er jo egentlig ikke det mindste i Vejen for at ønske hinanden til Lykke alle Aarets 365 Dage. Jeg er meget bange for Dr. G., da jeg endnu ikke har takket ham for hans Bog, men jeg kan næsten ikke gøre for det, jeg tror, at jeg ganske langsomt mister Ævnen til at ordne Ord i det Slags langtrukne Forbindelser, som føre Navn af Sætninger. Men at Arvesyndens Dovenskab har sin Del i min Tien-stille er jeg altfor orthodoks til at ville nægte; paa den anden Side er det virkelig en skammelig Mangel paa Omsigt hos de Mennesker, der skrive Børnebøger, at de intet afskrækkende Billede har for de Skrivedovne. Havde der bare i *Bastian* eller *Buldrian* været en græsselig Fortælling om en lille Dreng, der ikke vilde skrive Breve og derfor blev puttet ned i en Papirskurv og spækket med Staalpenne eller nød en anden passende Behandling, saa — ja Moralen er let nok.

Der bør, har man sagt mig altid være et Par Nyheder i et Brev; men naar ens Nyheder ikke duer, saa kan man sige: De interesserer Dem formodentlig ikke for at den store Debat i Thisted Avis om Superfosfat eller Fosforsurt Superfosfat nu stærkt nærmer sig sin Slutning, heller ikke vil det rimeligvis paavirke Dem i nogen overordentlig Grad at de 11 Mark og 8 Skilling som

ere blevne borte i Bazar-Regnskabet, slet ikke ere givne til en Snedker, men ere brugte udi Kaffe. Det vil være Dem indlysende, at et Sted, hvor disse to Æmner ikke blot er Hovedæmner, men de eneste Æmner for Samtaler, ikke paa nogen særdeles mærkelig Maade er vækkende for Menneskenes Aandsævner. Den store Nyhed, at jeg intet bestiller, maa jeg des værre paa Grund af tidligere Meddelelser frygte for har mistet noget af sin Friskhed. Hensunken i stille, men overvættes Nydelse af denne Landsdels Viktualier stirrer jeg beundrende paa Dr. G., der har skrevet tredje Del, paa P., der fortsætter noget, han har begyndt for et halvt Aar siden, og paa E., der allerede er Eksredaktør af to Organer. Men nu er det Foraar og: Spirer, Knopper, Jordens Skød, Menneskets Sjæl osv. osv.

Hjærtelig Hilsen til Dem og Deres.

Bed for mig og Marie Grubbe.

Deres sal.

J. P. Jacobsen.

VI.

København. [Oktober 1874].

Kære Brandes! Jeg har længe haft Lyst til at skrive Dem til, men det, der staar paa dette Papir, bliver ikke saadan et Brev, som jeg havde Lyst til at skrive. Jeg vil nemlig gærne give gode Raad i disse Linjer, og intet er kedsommeligere at modtage end saadanne. Og det er ikke morsomt at være kedelig. Men det faar nu være, naar De blot vil lade være med at blive vred paa mig, fordi jeg saaledes tillader mig at give Raad, men Meningen er god nok, og hvad der gøres i den bedste Mening... naa Meningen med det hele er: jeg har set Deres Artikel om Adskillelse af Kirke og Stat og er bange for, at enkelte Ting i den vil gøre Tidsskriftet [1]) og Sagen mindre Gavn, end De tror, og Dem og Edvard mere Skade end nødvendigt. Jeg tror, at De der ude i Frilandsluften har glemt, hvordan Deres Pappenheimere er. Den dannede Majoritet her hjemme er saa sammenfiltret med hinanden, at de brøler allesammen, naar man træder en enkelt Stand altfor stærkt paa Tæerne. Det er med Folk her hjemme som med Molboerne, der ikke kunde finde hinandens Ben.

[1]) Det nittende Aarhundrede.

At jeg er enig med Dem behøver jeg vel ikke at forsikre og det er jo ogsaa ligegyldigt, men hvad der er vigtigt er, at Tidsskriftet, der nu saa vidt kan skønnes slaar ret godt i Publikum, saaledes at man trænger sig nysgerrigt frem om det, og forholdsvis sympatetisk lytter til, hvad der vil blive sagt, ikke siger et af de Ord, der her i Landet er nok til at jage samme Publikum Pokker i Vold, for Meningen med et Tidsskrift er jo dog snarere, at faa Alverden et lille Stykke med, end at faa et halvt hundrede Stykker med til Vejenden. Jeg har talt meget med Edvard om Sagen og har i Samraad med ham tilladt mig i Korrekturen at udpege de Steder, jeg tror uhensigtsmæssige. Tag nu ikke disse Ord ilde op.

Deres hengivne
J. P. Jacobsen.

VII.

Thisted. December 1875.

Mange Tak for Statuen[1]), kære Brandes. Den staar godt paa sine Ben, og Ansigtets vemodige Ro er lykkedes saare vel. Ti, ikke sandt, jeg har vel forstaaet den ret?

Det er en skøn, nøgen Yngling; i sin fremstrakte Højre holder han en blussende Fakkel; Vinde og giftige Dampe har slukket den halvt. I den venstre Arm er der en tæmmet, undertrykt Bevægelse; Haanden krummer sig som for at give Flammen Læ, men Armen vil ikke bære den frem; Blikket skuer ud i Rummet som for at maale, hvor langt at Faklen kaster sit Lys, og man ser paa hans Mund, at han er greben af Vemod over, at det ikke naar længer; men paa hans Pande er Ro; Faklen vil aldrig gaa ud, staar der at læse, og hvor vildt det blæser, hvor tæt det kvalmer, ingen Haand skal holdes beskyttende frem for dens flakkende Flammer; ti den Haand der værner, den stemmer ogsaa for Lysets Flod.

2den Februar 1876. Thisted.

Der er faa Ting saa latterlige som Breve, man for en Maaned siden har skrevet; baade derfor og for at vise Dem, at jeg har villet skrive, sender jeg Dem denne fjorgamle Tak.

---

[1]) Fjærde Del af *Hovedstrømninger*. Hentydning til Mottoet.

Egentlig skriver jeg Dem til for at gratulere Dem i Anledning af Deres Fødselsdag:

Gratulerer!

At jeg bestiller noget hver Dag her oppe, vil maaske forundre Dem, men at jeg ikke morer mig hver Dag, vil vist ikke sætte Dem i Forbavselse. En af mine Dages lysere Timer er den, i hvilken jeg spadserer frem og tilbage mellem tvende taagevaade Tjørnehække og tænker paa næste Kapitel i M. Gr. eller paa sidste i Sagen: Steen—Monrad—Hammerich eller — naa Ollehoder! Det er min Mening. Lærerne ved Thisted Realskole er ved at flaa hinanden i Anledning af denne Strid (jeg fortæller det som en Kulturnotits) og en gal Mand, der hedder . . . . . . (han er naturligvis paa vor Side) skældes af de Andre for Fornægter, uagtet han er . . . . . . Han kender Dem og har gjort Dem sin Opvartning i Kbhvn., han klagede over, at De ikke vilde lade ham tale (De maatte ogsaa være brav gal, om De gjorde), end videre henvendte han sig, for han er en Mand, der ruger over Tidens Gaader, til . . . . og R. Nielsen, men fandt, at den første var en gal Mand og den anden en uvidende Mand, der ikke havde gættet saa meget som den første Stavelse af Gaaden. Denne Mand (her ovre) er vist det mest frisindede Øg her i Amtet, De kan tænke Dem til Resten, hvis De vil, hvad jeg fraraader. Han spurgte mig forleden Dag nede i et Jærnstøberi, hvor jeg gaar og ser paa flydende gloende Jærn, om jeg ikke vilde være saa god at sige ham, hvad De egentlig positiv vilde. Jeg tænkte først paa at svare, at De vilde rive Rundetaarn ned og forbedre Københavns Vejviser, men opgav det og sagde spøgende: at De vilde afskaffe Religion og Uretfærdighed. Manden tog det for ramme Alvor og sagde: det er virkelig et meget lidt omfattende Maal, det er dog vel tarveligt at sætte sine Kræfter ind paa, nej Ideen, og saa vaasede han om Ideen. Nogle dybsindige Bemærkninger om allehaande vil jeg opsætte til en anden Gang.

Deres

intet hørende, seende, lærende, anende

J. P. Jacobsen.

VIII.

^{20}/III 1876. Thisted.

Kære Fru B.!

Jeg ringer paa. Først kommer jeg ind og gratulerer Dem i Anledning af Deres Fødselsdag, og jeg ønsker Dem, uden dog videre fyldigt at udtale mig, alt muligt godt i det nye Aar.

Saa sætter De Dem henne ved Vinduet, og jeg trækker den lille Stol frem og faar fat i Vandkanden, som staar paa Konsollen og saa fortæller De mig, hvordan E. og Fru E. har det, og jeg tager Anledning til at beklage mig over, at han ikke alene selv ikke skriver, men ogsaa forhindrer mig deri ved ikke at give mig sin Adresse, derimod roser jeg Dr. G., som har skrevet mig til fra Hamborg et langt, venligt Brev. Saa er De saa god at spørge til Marie Grubbe, og jeg maa mismodigt berette, at det er det langsommeligste og uomgængeligste Fruentimmer, der kan gaa i et Par Sko med Rosetter paa. Jeg ved ikke alt det Onde, jeg vil sige om hende, hvordan hun pludselig bliver stædig og ikke vil gaa af Pletten, og hvordan hun en Gang imellem i hele Timer kan tygge paa en Replik og endda ikke faa den sagt, men saa bliver jeg forsonligere stemt og giver hendes Ungdom Skylden og haaber paa, at hun, ligesom hun bliver ældre, ogsaa skal blive stadigere og mindre lunefuld.

Hvad jeg ellers bestiller, det fortæller jeg Dem ogsaa, hvordan jeg graver i min Have og saàr Levkojer inde og andre dejlige Blomster og planter Standere ud og beskærer Kirsebærtræer og svælger i Haabet om al den Kaal, jeg skal avle, den mageløse Størrelse, mine Selleriknolde og Scherzonerrødder skal opnaa, den Masse Agurker jeg skal have, og hvor tidlige mine Bønner skulle blive og hvor skøre mine Radiser. Jeg bliver næsten veltalende ved at skildre al den Grønhed og den frydelige Ting, det er at sidde op mod en solbeskinnet Søndenvæg og stirre ud over Spinat og spæd Salat og tænke paa næsten ingenting, og jeg udvikler videre for Dem, hvor Thisted egentlig egner sig fortrinlig til det sidste, da ingen Bøger finde Vej over Limfjorden, og ingen Mennesker her kunne finde paa at sige En noget, det skulde være nødvendigt at tænke over bag efter.

Endelig rejser jeg mig og beder Dem hilse Deres Mand og Vekselmægleren, som ikke er hjemme nogen af dem, og saa gaar

Deres

J. P. Jacobsen.

IX.

11. IX. 1876. Thisted.

Kære Dr. Brandes!

Troede jeg ikke, De var alle mulige andre Steder end i København! og at et Brev til Dem vilde være at adressere: *abzugeben in Europa.* For vel er min passive Skamløshed i Retning af at lade være at skrive stor, men saa stor, at jeg ikke skulde have sendt Dem et Par Linjer — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
men jeg — mellem de blaanende Klitter, hen over Thylandets lyngbevoksede Heder lusker i Solens synkende Skær en lang og bedrøvelig Gestalt ensom af Sted — — — — — —.

Noveller! jeg har des værre ingen og faar ingen lavet før hen i November. Marie Grubbe er der Kapitler nok af, men den skal komme nu i Efteraaret, vi er begyndt at trykke, og det vilde dog være vel fordringsfuldt at lade mere af den gaa ud paa egen Haand. Se, det havde De nu ikke anet, at den Bog dog blev færdig en Gang — ikke at den er det, men nu er den meget nær derved. Jeg haaber, at jeg vil gøre Dem Ære ved den — blot at den ikke bliver kedelig.

Jeg gaar og hiver med lidt Hoste i denne Tid, men nu kommer Vinteren, og da befinder jeg mig i Almindelighed bedst.

Jeg maa anvende hver Time nu paa Marie, men saa snart den er af Vejen, skal det 19des Døre være første Sted, min »Muse« banker paa. Det forekommer mig, at det vilde være tidssvarende, om jeg skrev en Fortælling, der hed »Tre Skud« for at overbyde . . . . . og se om han vilde skrive en, der hed »Fire Skud«. Bliv nu ikke gnaven, fordi der ingen Novelle medfølger, men De ser, jeg kan ikke nu. Des værre, det er sjældent, at jeg er i Stand til at kunne noget lige nu.

X.

$^{15}/_{XI}$ 76. Thisted.

Kære G. B.!

Jeg kunde aldrig have faaet Deres venlige Brev paa en heldigere Tid end nu, da jeg er saa omtrent ved at blive færdig med M. Gr. og virkelig trængte til et saadant nervestyrkende Brev. Kun at det gør mig lidt bange for, at De ikke skal synes saa godt om det, der følger, som om det, De har set. Af alle deres vel-

villige Ord er der intet, der glædede mig saa meget som det ene: *durabelt;* ti det har, fra jeg skrev den første Linje af Bogen været mit Hovedmaal, at det skulde kunne kaldes godt solidt Arbejde, men som sagt, jeg er bange for det, der er tilbage.

De Udsættelser, De gør, har jeg derimod haft ganske ublandet Glæde af, idet disse Deres Bemærkninger i høj Grad styrke min Tillid til min egen Kritik. Jeg har hele Tiden følt det som en væsenlig Mangel, at de Steder, hvor jeg selv taler eller fortæller, ikke var ensartede, men der var saa meget andet at passe paa, saa denne Del nu og da slap fra mig, hvad der imidlertid hverken er eller skal være en Undskyldning, for jeg kunde have gjort det bedre. Angaaende Guldmageren er jeg derimod mere at undskylde; lade ham være dansk, kunde jeg ikke, skrive det Fransk, umuligt, modernt dansk lige saa ugørligt; der var da kun tilbage, syntes det mig, det Dansk, han vilde have talt, hvis han havde talt Dansk. Det faldt mig nemlig aldrig ind, hvad der var det eneste rette, at referere hans Ord. Jeg saa, det var ikke godt, det jeg gjorde, men jeg kunde ikke finde noget bedre. Men det uensartede i Stilen er det, der sætter mig flest graa Haar. Ak, ak, der er Steder, et især, jeg vilde skrive et helt Ark om for at faa bort.

Bogen bliver, antager jeg, 20 Ark.

De kunde gøre mig en stor Tjæneste ved at skrive et Par Ord til Kancelliraad Hegel, omtrent af det Indhold, at De syntes, det var Synd, saa pæn en Bog skulde blive forhastet i sin Slutning; det vilde hindre Kancelliraaden fra at skynde paa mig, og jeg vilde dog blive færdig til Jul. Men jeg haaber, at vi er saa gode Venner, at De ikke et Sekund vil tage i Betænkning at lade være at skrive til Hegel, hvis det i aller fjærneste Maade er Dem imod, og jeg haaber, De tror, at jeg baade venter og ønsker, at De i saa Fald lader være. I Realiteten vil det ingen stor Forskel gøre, ti jeg *kan ikke* skynde mig, om jeg saa havde samtlige Forlæggere og hele Bogtrykkerlavet i Hælene.

Jeg vil saa nødig, De skal forlade Landet, men indser, at det er et urimeligt Ønske og haaber til dem, der leder Kongers og Ministres Hjærter, at De snarlig maa blive ansat. Men jeg vilde alligevel hellere, at De blev ansat her hjemme. Meget hellere.

Dersom De skriver, saa fortæl, hvordan det er gaaet med Forelæsningerne i Sverrig.

Har Edvard læst M. Gr.? (De ser, jeg er ligesom alle andre Forfattere).

— — — — — — — — — — — — — — —

Deres J. P. Jacobsen.

Endnu en Gang Tak for Deres Brev.

XI.

19/1 1877. Thisted.

Kære G. Brandes!

Desværre, desværre! jeg kan ikke gøre noget om ved M. Gr., med mindre jeg maatte faa et halvt Aars Tid til at skrive hele Partier om igen — om det saa blev til noget. Jeg er en Kujon, naar det kommer an paa at rette; og desuden Leret er tørt, som De befrygtede. Jeg er saa glad ved at være bleven færdig en Gang og saa hidsig paa at komme i Vej med noget andet, at jeg maa lade M. Gr. sejle sin egen Sø, saadan som hun er.

Min Forbavselse over Bogens Held vedvarer.

Fra .... har jeg modtaget. .... Det er en underlig Maade at være Fritænker paa, men jeg tror, at det forenede Fri gør klogt i at modtage Skriftet som en mulig Nuance. Det er altid godt at være rummelig, for jo større Hat, des flere Hoveder kan der komme under den.

— — — — — — — — — — — — — — —

For øvrigt synes det mig at han begynder en hel Del mere fri end han ender, og dersom han havde skrevet nogle Afsnit til, er jeg bange for, han var kommen helt ind i det kristne.

De er saa sparsom med Meddelelser om Dem selv og Deres store og gode Gerninger i fremmede Riger og Lande; men det er da altid en Trøst, at Forelæsningerne nu snart komme.

De kan tro, jeg længes efter det næste Hæfte af det Nittende, for det er nu en Gang morsomt at læse om sig selv — og naar man saa oven i Købet bliver anmældt af Dem — Allah! det har jeg tit misundt de skrivende Forfattere uden derfor altid at misunde dem det skrevne.

Edvard har forbavset mig ved sin Opsats om Sarah Bernhardt. Det er et vældigt Fremskridt — ti om den kan man sige, at den ligner ham, og det har tidligere ikke altid været Tilfældet og i alt Fald aldrig i den Grad. Der har undertiden været noget

ved hans Pen som om den sparkede Sætningerne hen paa deres Plads, og mange Gange var det som om han med en vis, Brutalitet er vel stærkt, stillede sine Tanker frem, haanligt tilføjende: »Her har *De* hele Kramkisten, for øvrigt rager det ikke *mig* det mindste« — men med denne Opsats er det ganske anderledes, rigtig fornøjeligt anderledes.

XII.

^{2}/II 1877. Thisted.

Kære G. Brandes!

Jeg glemte i mit sidste Brev at svare paa et Spørgsmaal, De gjorde mig angaaende det skiftende Brug af *ikke* og *intet*. I Breve og Bøger fra den Tid bruges der snart det ene, snart det andet. Jeg har troet at kunne se, at i Tale brugtes meget *intet* (konferer det københavnske *inte*, ti saaledes har det vist lydt). *Ikke* begynder paa den Tid at blive fint Skrivebrug og siver allerede ud i Talen ogsaa, og dér vistnok udtalt *ike* med Tonen paa *i* og uden Spor af det dobbelte *k*, og i Slutningen af Sætningen ɔ: som sidste Ord, kun som *ik* med et mere aabent *i* og Hold paa *k*'et. Jeg tror derfor, at jeg har været berettiget til at bruge begge Udtryk i Flæng. Udtalen har jeg som af mange andre Ord fra skødesløst bogstaverede Breve.

Jeg har i Dag haft Tilbud fra Hr. Ivar Häggström i Stockholm angaaende M. Gr. 25 Kr. pr. Ark. Der er naturligvis ikke andet at gøre end at modtage det og være glad oven i Købet, han kan jo gøre det uden Tilladelse. Med Ønsket om en fornøjet 4 Februar.

XIII.

^{6}/II 1877. Thisted.

Kære G. Brandes!

Det var desværre for sent da jeg modtog Deres Brev. Jeg havde allerede da solgt Oversættelsesretten. .... Jeg har baaret mig dumt ad. .... Blot Deres Brev var kommet 1^{1}/$_{2}$ Dag før.

Novellen tænker jeg at kunne have fiks og færdig i Løbet af en 14—15 Dage, men det er sagtens for længe til at den kan komme i næste Hæfte.

Kun dette og mange Hilsener.

XIV.

^{20}/III 1877. Thisted.

Kære Fru B.!

Det hænder i den senere Tid at jeg en Gang imellem gribes af Hjemve efter Civilisation og civiliserede Mennesker (min Fødeby og dens Beboere i øvrigt ufortalte) og det er da nærmest Møntergade, der er mine Længslers Maal, skøndt jeg vil tilstaa at det ogsaa er saadanne rent ydre Ting som store, brede, folkefyldte Gader, gasoplyste Butiker og raslende Vogne, der lokkende drage mig forbi i Erindringen. De har sagtens aldrig været rigtig udenfor Civilisationen og kan ikke rigtig forestille Dem, hvor besynderligt det er — det er som man gik omkring med en Usynlighedshat paa Hovedet, ja en Hat, der endogsaa gør en usynlig for en selv. Denne Bliven-borte-for-sig-selv har noget vist idylliskbedaarende, noget vegeterende som det ikke er let at rive sig løs fra. Man sidder stille ved det daglige Vrøvls hellige Ganges, stirrende paa det tre Gange hellige Ingentings røgblaat blinkende Lotus og glider stille ind i den fredelige Ubetydeligheds salige Nirvana. Men saa en Gang imellem, [?] men ikke længer, sære Tanker fra en anden Verden eller anden Tilværelse skyder sig frem, og man bliver rastløs og urolig som en Høne, der har ligget paa Andeæg og pludseligt ser alle Ællingerne springe ud i Vandet. Saadan omtrent tror jeg det er, jeg har det. Undskyld nu at jeg med disse noget dunkle Linjer søger at kalde mit Navn tilbage i Deres Erindring.

XV.

^{3}/V 1877. Thisted.

Kære G. Brandes!

Jeg er ikke utaknemmeligere end de andre Jordens Dyr, men jeg er ladere, langsommere, mere opsættende; men nu har De overdænget mig med Velgerninger, baade med Bøger og Anmældelse, i et helt Fjærdingaar uden at jeg endnu har faaet et Tak frem under min Pen, uagtet jeg i mit stille Sind har takket Dem mange, mange Gange.

Tro ikke, at jeg ikke har lært noget af Anmældelsen, hvad De antydede i Deres sidste Brev, jeg skal vise Dem det en Gang, naar jeg skriver en Bog igen, at jeg baade har lært og kan bruge det lærte, og De skal heller ikke tro, at jeg lader mig forvirre eller forstyrre af Peter Nær-og-Fjærn's Fremstilling af mig som

Prøvekort paa de brandes'ske Teorier. Jeg har det omvendt som Heine og kan sige:

Nennt man den meinigen Namen
Dann werden die besten genannt

Ti foruden at Anmælderne hyppigt lade mig optræde sammen med Dem, følger der en hel Asgaardsrej: Mérimée, Bjørnson, Shakespeare (!), Taine, Zola o. s. v., o. s. v.

Det er en jammerlig Barnagtighed og en gruelig Forfængelighed at høre en Forfatter ville vride sig bort fra at have lært noget af andre, og pukke paa, at det er ham selv altsammen — og jeg har heller ikke noget saadant til Hensigt, jeg tilstaar, jeg har lært af dem allesammen (dog ikke af Zola eller Daudet, som jeg først gjorde Bekendtskab med efter at min Bog var udkommen) men jeg vil blot sige, at jeg har lært mere af Beyle og Shakespeare end af Mérimée, mere af Sainte-Beuve end af Taine, og at min Stil staar i et langt nærmere Forhold til H. C. Andersens Æventyr end til Bjørnson. Men at man ikke skulde have lært det, man kan, det forstaar jeg ikke, Resultatet af enhver Kunstnydelse maa jo dog altid være det, at man har lært noget, og at saa i dette lærte det, man har lært om sig selv, er det vigtigste, i alt Fald det, der sidst bliver og bevares, det er en af de ikke usædvanlige Selvfølger, der følger af sig selv.

Og nu til Manden, som jeg altid tænker mig déjeunerende paa sine allersomegneste Tanker og Stemninger med śin Pen som Gaffel: Søren Kierkegaard.

Hver Gang jeg læser en ny Bog af Dem, saa siger jeg til mig selv, det er endnu det allerbedste, han har gjort, saa det er jeg nu saa vant til og véd saa sikkert det vil ske, men denne nye har gjort et særligt stærkt Indtryk paa mig, endnu stærkere end den første Række Forelæsninger og Afhandlingen om det uendeligt Smaa — men gøre Rede for dette Indtryk, inden jeg har læst Bogen om igen, det tror jeg ikke, jeg kan. Der kommer de mest uforenelige og stridende Ord og mælder sig som Karakteristika og derfor skal de vente.

Siden jeg taler om gamle Indtryk, saa mindes jeg en Mandag Formiddag, da jeg i Ill. Tid. læste en Anmældelse om Bergsøe af Dem; jeg fandt den overdrevent rosende, husker jeg, men det, der slog ned i mig, saa det sidder der endnu, det var det Raad til Bergsøe: Vær Aristokrat! Det var netop det, jeg den Gang

havde begyndt at se overalt i al Literatur, at det første bedste Udtryk ikke var det bedste; at der kun var ét bedste Udtryk, som man med Held eller med Flid kunde komme mere eller mindre nært eller vel endog ganske ramme. Overbevist som jeg var om dettes Rigtighed var det mig dog en stor Trøst at høre Deres Konfirmation deraf og jeg sagde til mig selv: den Ros dér foran har ikke meget at betyde, naar Forf. skal have og saa gennemgaaende trænger til dette Raad.

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

Tak for *Danske Digtere.* Det var en stor Fornøjelse at se *Carsten Hauch* igen, som jeg ikke havde læst siden jeg var i Florens. Underligt nok er det, at disse fire Digtere som De har været saa nær i Venskab og personlig Omgang eller Beundring, altid har været mig fjærne og aldrig have gjort stort Indtryk paa mig, hvad der naturligvis er baade Digternes og min Skyld. —

Jeg lægger Zola's nye Bog *L'assommoir* bort, halvt beundrende, halvt forskrækket; der er noget beslægtet i den Følelse, hvormed man læser sig ind i denne Bog og saa i den Fornemmelse, hvormed man stiger ned i et Saltværk eller en Kulmine, og jeg vil ikke skjule, at der kommer en et lille taknemmeligt Smil paa Læben naar man slipper ud og igen ser blaa Himmel over sig. Jeg haaber at dette mit Brev træffer Dem i et solet Klima og vaargrønt Land. Her er Vejret saaledes at man næsten kunde ønske slet intet Vejr at have.

XVI.

26/XII 77. Pension Bellevue, (Villa bella). *Montreux.*

Kære Kaptain!

Det er lidt trist, at Besætningen fra det nu i Luften sprængte, fordums gode Skib *Det 19de Aarhundrede* maa raabe hinanden til fra al Verdens forskellige Kyster, men som det hedder i Sangen: Atter det skilte bøjer sig sammen, en Gang i Tiden vorder de — Legio; ti jeg har endnu min gamle Kulsviertro paa at vi dog omsider ville faa Overtaget, blive hædrede som Samfundets urokkelige Støtter, glide over i en let Form af Reaktionarisme og dø som Riddere af Danebrogen. Men der vil blive mange Aviser trykt inden den Dag kommer.

Om Forholdene hjemme lever jeg i en dunkel Uvidenhed, der nu og da opklares et flygtigt Minut ved mystiske Antydninger

(altid givne i den de hjemmeværende Korrespondenters saa yndede Form: »som du vel har hørt« eller »som du sagtens ved«) for at blive dobbelt mørk bagefter. Man kunde næsten faa Hjemvé deraf — af Længsel efter at faa Løsningen paa disse Gaader og halve Ord. Om Deres Sag .... er jeg dog nogenlunde oplyst, takket være en Ven, der sendte mig Avisartiklerne desangaaende. Næst efter en Fornemmelse at trænge til at blive vasket af, vakte disse Dokumenter en stille Vrede hos mig — ikke mod Dyrene, de dumme, ildesindede Dyr, men mod de rare gode Venner. Hvor jeg elsker denne Travlhed efter Skibbruddet, denne virksomme Løben efter Redningsbaad og Raketter efter at Mandskabet længst er død og druknet, denne behjærtede Aandsnærværelse, naar Ulykken *er* sket. Jeg holder ogsaa meget af den mærkværdige Frygt, somme Folk har for at blive beskyldt for at mene noget, som de slet ikke mener; de er saa bange for at blive stillet et Haarsbred nærmere henimod Fritænkningens yderste Venstre, at de rykke sig til Højre i en smaatrinet Marsch af Forklaringer og Belysninger.

Af Deres Brev ser jeg, at X nuancerer en Kende, det er ganske vist ufrivilligt. Han hører til et Slags Mennesker, jeg en Gang har hørt kalde for Idealister. Ikke dog til Rubriken Litr. A. Nr. 1. — Trekvartblods eller mindre. Vi har en gammel Talemaade i Thy, der siger, at man skal blive ved Jorden med den ene Ende — man kan staa paa den yderste Spids af Taaspidsen, strække sig saa højt op, man vil, ovenud om saa skal være, men den ene Ende, om det end er aldrig saa lidt af den, skal blive ved Jorden. Det er det, disse Idealister ikke altid kan, de gribes imellem af Flyvekrampe, og trækker begge Benene til sig, og hvor de saa kan gaa hen, det er uberegneligt baade for dem selv og andre. ....

Helbredet er godt. Klimaet udmærket for mig. Produktionen er lidt langtrukken. Jeg læser en Del; udelukkende Fransk: Gautier, Hugo, Cherbuliez, Flaubert, Zola, Feuillet o. s. v., o. s. v. — Af Flauberts nye Fortællinger finder jeg *Un cœur simple* udmærket, men lidt trykkende, *St. Julien l'Hospitalier*, eller hvad den hedder, er et rent Mesterværk. Det er virkelig en gammel Kirkerude, en Perle af en Rude. Den sidste Fortælling *Herodias* keder mig. Den er ganske som *Salammbo* som jeg ikke har kunnet udholde. I Politik læser jeg kun »XIX siècle«.

Saa vel den svenske som den tyske Oversættelse af M. Grubbe er færdig, begge komme en Gang i Januar. — Jeg lærer ikke at tale Fransk her, da Pensionssproget er Engelsk og Tysk.

Jeg begynder at faa en Anelse om hvad et Bjærg er og haaber i Løbet af det næste Fjærdingaar at lære at sige det, da jeg hver Dag gør Studier fra mine Vinduer, hvoraf det ene vender mod Søen og Savoyens Bjærge, det andet mod Chillon og Dent du Midi. Der er ikke et Værelse i hele Byen med en Udsigt som min — bilder jeg mig ind.

Med venligst Hilsen og Ønsket om et glædeligt nyt Aar.

Deres

J. P. Jacobsen.

XVII.

12/11 1878. Pension Bellevue, (Villa bella). *Montreux.*

Kære G. Brandes!

En Gang for flere Aar tilbage da vi i Regnvejr (jeg tror aldrig jeg har spadseret med Dem i København uden i Regnvejr) gik op og ned ad Skindergade, udviklede jeg for Dem Hovedtanken i den Roman eller Fortælling, paa hvilken jeg nu arbejder. Det var en Del lettere at gøre det den Gang, da der ikke var andet end netop Plan, end det er nu, da Uhyret har antaget konkretere Former, der med deres Kød og Blod skjuler over Skelettet.

Navnet bliver *Niels Lyhne* med Sous-Titel: En Ungdoms Historie (ikke Ungdomshistorie) fortalt af J. P. J., men hvordan jeg skal fortælle Indholdet véd jeg ikke. Den Generation, der var saa gammel som vi nu ere, den Gang vi blev født (Klarheden i denne Sætning er beundringsværdig) havde iblandt andet ogsaa sine Fritænkere. Deres Fritænkning var lidt uklar, vag og sommetider romantisk forvrøvlet, men i alt Fald, det var noget at begynde med. Desværre viste det sig, at denne Fritænkning ikke var saa let at komme igennem Verden med og at den var i Vejen baade for ens Karriere, ens Talent, Stilling og Venskabsforbindelser, og man fandt, at man havde ikke blot lukket sig ude fra Ægyptens Kødgryder, men ogsaa at man havde berøvet sig den Spore, som Traditionens Gødning er for Aandens Vækst, at man var henvist til sig selv i en afskrækkende Grad, at man i det hele taget havde faaet en Frihed, der var tung at bære. Og der var de, der sagde til sig selv, vi vil ikke være med, og desserterede, andre

beklippede deres Fritænkning og blev kun fritænkerske i uvæsentlige Punkter, atter andre holdt fast, slog til det gamle, men respekterede ikke det nye, de selv bar, og der var ogsaa de, der ærligt søgte at holde ud, men som i Nødens Time fandt Byrden for tung for deres Skuldre. Det er denne Ungdom, der vokser, elsker, vrøvler, svigter, kæmper, desillusioneres og udnivelleres i min Fortælling, ved deres Dyder og deres Laster, deres Fejghed og deres Undergang visende, hvor vanskeligt det er at være Fritænker med Traditionernes og Barndomserindringernes Sirenerøster paa den ene Side og Samfundets Fordømmelsestorden paa den anden. Men i min Fortælling staar dette kun med bløde ubestemte Omrids, tilslørede og farvedruknede af Elskovsdrømme og Elskovslidelser, Elskovslængsler og Elskovsanelser. Saaledes vilde jeg i det mindste, det skulde blive. Vægten er helt igennem lagt paa det specielt psykologiske og paa det fysiologiske med. Desværre er jeg meget langt tilbage. Kancelliraad Hegel tror han skal have Bogen i Marts; bliver den færdig i Maj, vil jeg være meget glad[1]).

Sundhedstilstanden er atter god og da Vejret her nu er mildt og Solen saa venlig at vise sig hver Dag, haaber jeg Hosten vil holde sig paa Afstand. Det vilde være venligt af Dem snart at skrive mig til og fortælle mig hvad De bestiller. For Bjørnson har jeg stor Respekt, jeg glemmer ham aldrig Repliken: »Nu skal du høre, Hellig Olaf« saa lidt som Sangen til Havet i *Arnljot Gelline*. Ibsen er dog kun halvt sig selv og har glemt alt det, der stod imellem Linjerne i *Catilina*. Skulde De en Gang træffe et Menneske, der har læst den tyske Oversættelse af M. Gr., saa fortæl mig det.

XVIII.

19/III 1878. Pension Bellevue. *Montreux*.

Kære Fru B.!

Jeg havde haabet, jeg vilde kunne hilse Dem fra Foraaret, fra Blomster, Solskin og blaa Bjærge, men en anden har villet det anderledes og her er kun Sne og Taage, vaade Veje og dryppende Tage. Det er slet ikke et Vejr til at vise Dem om

---

[1]) Nogle Sætninger heraf ere lagte Jacobsen i Munden i Det moderne Gennembruds Mænd, Side 179 og 80.

paa vore grønne Marker og kilderislende Skrænter, men en anden Dag, naar Solen er kommen igen, saa skal De se mine Tuer af svovlgule Primulaer, mine hvide Violer og blaa Hyacinter, mine hvide Krokus, Prik ved Prik i det gyldne Mos og det grønne Græs. Men i Dag er her altfor Danmark.

Maaske De véd at jeg i mit Driveri opelsker et Slags blomstrende Bladplante, som skulde springe ud dette Foraar. Men den vil ikke. Jeg beskærer den og jeg driver paa den, men jeg tror, jeg faar en Efteraarsblomst ud af den med alt det, for et Juletræ vil jeg da ikke haabe den bliver, skøndt jeg i den Retning kan vente mig alt muligt af mig selv. Det bliver mig tydeligere og tydeligere, at jeg aldrig vil faa min ærgærrige Ungdomsdrøm opfyldt: at efterlade mig 40 Bind samlede Værker, og det er med Misundelse jeg ser Ewald og Carit Etlar nærme sig dette Ideal, medens jeg ligger sovende i Skyggen af X's Laurbær.

Med de hjærteligste Hilsener og Lykønskninger.

Deres

J. P. Jacobsen.

XIX.

⁹/ɪv 1878. Pension Bellevue. *Montreux.*

Jeg havde megen Glæde af Deres sidste Kort og af den Sejer, De har vundet for mig i B. Bjørnson. Dadlen i B.s Udtalelser (Imitationer af andre Malere) tager jeg mig let, og som unge Forfattere gærne gøre, husker jeg kun det rosende, særlig den smigrende Udtalelse at man kan lære noget af mig. Og som unge Forfattere ogsaa gærne gøre, trumfer jeg indvendig og siger til mig selv, at de skal F. g. m. med Tiden faa ganske andre Ting at se end det, der hidtil er sneglet ud. Desværre bliver den kommende Bog just ikke saadan en Allerhelvedes Bog som min tredje vil blive. Denne — den anden — er et personligt Regnskab jeg er kommen ind paa at gøre op.

Desværre gaar det lidt langsomt — og har tvunget mig ind i en Fortællemaade og Fremstilling, der vel er J. P. J., men ikke J. P. J. i den heldigste Stilling. Kedelig bliver den, men jeg trøster mig ved at det er klassisk at være kedelig.

Forleden fik jeg et *Fædreland* sendende med en Anmældelse af M. Gr. Der siges deri, at den allerede nu er en gammel Bog; men der er alligevel meget vundet ved, at man har fundet det

nødvendigt at meddele Læseverdenen dette $1^1/_2$ Aar efter. For øvrigt er Anmældelsen villig til at indrømme Forf. en hel Del gode Ting og er skreven for at vise Plougs Stilling overfor Bogen, han er jo nemlig ogsaa i Kommissionen for det Anckerske. — — — — — — — — — — — — — — — —

Vær elskværdig og send mig et Par Ord. Vejret er nederdrægtigt. I Løbet af Maj gaar jeg hjem. Rom til Efteraaret.

XX.

$^{26}/_{IV}$ 1878. Pension Bellevue. *Montreux.*

Kære G. Brandes!

Saa længe Dovrefjælds granitne Rødder fæste i Norges Jord og Sortedammens Vover spille blankt mod østre Bro, saa længe vil J. P. Jacobsen — *mente sana* — fastholde sin Tro paa en sølle Gud som er *homo sapiens L.*, pint under mange Præster, civiliseret og depraveret gennem mange Religioner, opfaren til Himlen og faldet ned igen til Jorden, hvor han en Gang paa en noget yderlig Dag, naar han har faaet Tid til at samle sig, skal gøre sig fortjænt til sit zoologiske Artsnavn.

Fordi X og hans Pegasus er bleven sky for Skrald, derfor er der ingen Grund til at jeg og mine Stude skulle gaa i Grøften paa Vejen til Damaskus. *Soft but steady!* De kan være rolig, der bliver ingen Slinger i *min* Valts.

Niels Lyhne vil naturligvis blive misforstaaet, da den handler om daarlige Fritænkere, men jeg tænker, det er godt, at en af den lille Bande siger, at vi ikke er til for at stive alle de halve Karle og hele Vrøvlere af, der, som Heine siger, *pissen wie Freigeister und denken wie Saffiansstiefel.*

Korrektur kan jeg ikke sende Dem, da Bogen kun er godt halvfærdig (dette er en Hemmelighed) og slet intet trykt; den kan først komme paa den anden Side September.

At vort Venskabsforhold ikke er nogen *onesided love* véd min Herre og Mester meget vel, og det vilde falde ham vanskeligere at overbevise mig om Mangel paa Varme end jeg ham om Mangel paa Tillid.

Tegnér har aldrig været af mine Folk og vel næppe heller af Deres, saa det valgte Æmne vilde have forbavset mig mere, hvis jeg ikke havde hørt tale om en Samling Breve, hvori den

bløde Bisp viser sig som ruhaaret Ulv. Jeg kender ikke Brevene, men har paa Forhaand meget lidt Sympati for denne Janusagtighed. Dette vil naturligvis ikke forringe min Længsel efter Bogen; jeg er tvært imod spændt paa Forklaringen af denne Mandens Dobbelthed, ti en almindelig Rævedobbelthed tiltror jeg ikke Esaias. Men det vil jo altsammen klare sig.

Næste Del af Hovedstrømningerne?

Jeg rejser rimeligvis herfra den 11te Maj, ikke over Berlin desværre. At jeg til Efteraaret gaar til Rom har jeg vist skrevet. Egenlig havde jeg meget bedre af at være i København, ti det, jeg trænger mest til, er Mennesker og jeg har i den Henseende været paa en stræng treaarig Faste. Rimeligvis bliver jeg i Rom et Offer for Cola di Rienzi, Nero, eller Tiber. Hvis for de to sidste: i Dramadrømme.

Bed for mig at jeg ikke gør mit første Drama for tidligt.

XXI.

6/v 1878. Pension Bellevue. *Montreux.*

Kære G. B.!

Jeg ser at jeg har snakket om Tegnér som den halvtunderrettede Mand jeg var. Naar jeg skal være ganske oprigtig (efter en saadan Indledning er Følgesætningen altid en Ubehagelighed) saa har Deres Bog den Fejl at holde sig til Sagen. Denne Fejl er naturligvis en Dyd, men da Læserne interessere sig forbandet lidt for Forfatternes Dyder, forringer dette aldeles ikke Vægten af min kritiske Bemærkning, men der er den formildende Omstændighed til Stede, at det er Tegnérs og ikke Deres Skyld at Dyden er bleven til en Fejl. Han er Dem nemlig for lille, De har ikke Albuerum i ham, og derfor har Udviklingen af hans politiske og sociale Anskuelser et mere smaatærnet Præg end jeg er vant til at finde i en Bog af Dem. Til Gengæld er den psykologiske Side i Bogen saa velsignet fint forstaaet og saa sikkert tegnet, at Skikkelsen tilsidst staar for en i hele en Romanfigurs Anskuelighed og Levendehed. Jeg siger udtrykkelig en Romanfigur, fordi Figuren staar saa frit og helt frem med et Indtryk af Liv, der lever, og ikke er nedsaltet i Bilag og vagt famlende Tilløb til Skildring, men er modig sat som en Pensel sætter og ikke en Pen skribler.

Disse Linjer, som jeg begyndte i M., slutter jeg i Thisted, Rejse og Rejsevrøvl kom imellem og derfor sendes de først nu herfra, hvor man fryser og lægger i Kakkelovnen.

Jeg har aldrig ejet et Billed af Dem.

XXII.

3/xi 1878. Rom.

Siden den 17de bor jeg her i Rom i *Due Macelli* og gaar somme Tider ud at se paa Mærkværdighederne, men tager mig i det hele Tilværelsen saa roligt som jeg er nødt til. I Siena, hvor jeg var en 4—5 Dage, tænkte jeg meget paa Dem, for De havde en Gang sagt, at Lykken det var at sidde paa Stenbænkene udenfor Domen i Siena i Maaneskin, fuld af sig selv. Men det er frygteligt, hvor vi blive gamle, græsseligt, hvor sjældent noget gør Indtryk paa os. Jeg har nu set baade St. Peterskirken, Forum romanum, Colosseum og Munkebenene i S. Maria della Concezione, men det eneste, der virkelig har taget mig hernede er et Par Portræter i Pal. Doria Pamfili. Jeg ved ikke hvad det er, der bliver borte i en.

— — — — — — — — — — — — — — —

Med Romanen gaar det langsommeligt. X bliver tilsidst en lang Pind til min Sarkofag med hans evindelige nye Bøger. .... Dersom De ikke svarer paa dette Kort, er det rimeligt; dersom De gør det, véd De nok at der her adresseres gennem Consulatet.

XXIII.

17/i 1879. Rom.

Kære G. B.

Det, det kommer an paa i denne Verden er at overtræffe sig selv, og det tror jeg nok, jeg tør sige er lykkedes mig i korrespondanselig Henseende i det sidste Aar, men Sagen er, at jeg er saa grænseløs misfornøjet med mig selv, min Ladhed, min Uoplagthed, min Gøren-nix-de-bitterste, at jeg i Fortvivlelse lægger Hænderne i Skødet og siger — Fanden véd, hvad jeg siger. Meningen er, at jeg vilde ønske, De var i Rom og kunde tage mig ordentlig fat i Skuldrene og ryste mig, prikke mig op som den Campagnebøffel jeg er i et Bed grøn Salat.

Mange Tak for Beaconsfield. Jeg haaber da, De har sørget for en engelsk Oversættelse saadan at De faar engelsk Honorar, da den jo der vil sælges i Vognladinger. Det jeg mest beundrer i Deres Bog er den fine, fine Benyttelse af Romanerne og den stadige Sikkerhed, hvormed De holder Manden klar af hans Helte. Og saa Slutningsepisoden! Jeg tror aldrig, De har skrevet noget, der var saa ægte G. B. som Ordene: den sidste Jøde, men det er ikke Masser, der vil forstaa hvad der er sagt, idet De siger disse Ord.

Blot vi kunde tales ved. Jeg haaber, at jeg bliver Københavner næste Vinter. Jeg trænger ligefrem til det.

— — — — — — — — — — — — — —

Vær nu ikke vred fordi jeg ikke har skrevet et ordentligt Brev — det er mig umuligt i min nuværende Sindsstemning.

Med Hilsener og Nytaarsønsker.

XXIV.

³/vi 1879. Rom.

Kære G. B.

Bag lukkede Skodder og aabne Vinduer i et mystisk Lys og en kølig Lunhed, der faar en til at drømme om Gotik og Kreolerinder, driver min Dag mig lettelig hen imod den henrivende Aftenstund. For Varmen er nemlig kommen til Rom og har gjort alt Udendørsliv om Dagen umuligt. Men her er dejligt, især naar man i en Maaned har maattet døje det stinkende Neapel og det stejle, vejrbetagende Kapri med dets dumme Citrontræer og solditiggende Unger.

Om et Par Dage trækker jeg til Thisted og begynder Foraaret om igen. Og jeg længes dertil, da jeg er saa ked af at rejse, som en Kat af Sennop. Jeg gyser for al den Mængde Jærnbanetimer. At man dog ogsaa 1879 endnu skal rystes Vejen frem paa denne Maade! Jeg gad virkelig vide hvad d'Herrer Opfindere finde op nutildags. Og de begyndte dog saa godt.

Har De læst Onkel Toms Hytte af X eller hvad det er hans sidste hedder! Her ser man intet nyt .... har jeg dog set. Der er meget godt i den, men det er nu dog alligevel en af de Bøger, der gaar paa Fire. I Morgen tage Skandinaverne her til Ponte molle for at drikke paa at Universitetet i de kommende Tider maa faa bedre Forstand end det har haft i de henrundne.

XXV.

^{20}/XII 1879. Thisted.

Kære G. Brandes!

Dette er det andet Brev jeg nu skriver til Dem som Svar paa Deres sidste, i det stod skrevet med Snirkler og med Sving alle de Undskyldninger, jeg virkelig skylder Dem for min Sendrægtighed med at skrive. Brevet blev ikke sendt af for det jeg skrev mig hidsig over de unge Folk, man regner til vor Lejr.

Jeg har af den nyeste Literatur læst .... og .... men jeg kan ikke sige at det har moret mig — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —
G.s Bog kan jeg slet ikke med. Den er af det Slags Bøger, hvormed de unge Mennesker, naar de vil kaste dem i Hovedet paa Reaktionen, slaar os i Ansigtet i Stedet for. Havde der endda været noget rigtigt Talent i den!

Jeg kan jo sagtens sidde og rakke ned paa Borgerskabet, da jeg ikke viser mig nogensteds, men jeg skal nok komme
— — — — — — — — — — — — — — —
En Ting er meget glædelig imidlertid (hvad man saa end kan udsætte paa de enkelte Værker) den nemlig, at det er vore Folk, der dominere Literaturen — vilde nu de andres bedste Folk tage sig sammen saa vi kunde faa et æstetisk handicap i Stand med Hegel som Starter, men jeg tror, de er kede ad det.

Kommer De saa? ja jeg ved nok, det skal først afgøres, men det kunde jo være, De vidste noget om, at det var afgjort, hvordan det skulde afgøres. De maa komme hjem. Det gryr jo til en ny literær Guldalder hjemme; man kan jo allerede mærke hvordan hele Lag af Forfattere er ved at faa Jorden over sig i levende Live — hvem husker .... og .... og .... og hvad de alle hed, og dog fik de den Gang der var Dyrtid Laurbærkranse og Plads ved Opgangen til Parnas. Os skal det jo ikke gaa bedre en Gang.

Credette Cimabue nella pittura
Tener lo campo e oggi ha Giotto
la grida ....

vi maa blot se ad, at blive et respektabelt Lag med mange interessante organiske Levninger, saa vil Literaturens Geologer altid være glade ved os og tale om, hvor rigt at Livet den Gang

formede sig, hvor urkraftigt det var, og de, der paa den Tid skal noget, vil have deres Bussemænd i os saadan som vi har haft vore Bussemænd.

Glædelig Jul og Nytaar!

XXVI.

25/XI 1880. Thisted.

Kære Ven!

Det ligger til store, gode Mennesker at være langmodige, til andre ligger det at være langsomme. Det er nu saa Naturens Orden. Lader os deri intet ønske anderledes, lader os ikke sætte os op mod det, som én Gang er bestemt. —

Jeg er lige ved at dreje om det sidste Hjørne med min gamle nye Bog og har allerede haft Korrektur paa ellevte Ark, saa midt i December maa den komme, *Jove favente.* I Anledning af en Stranding har jeg set Mennesker fra fjærne Himmelstrøg. Ellers er alt her det dagligste af det dagligdags.

Jeg er født den 7de April 1847 i Thisted; hvad Begivenheder angaar, da véd jeg virkelig ikke at mindes nogen, som kunde have Interesse og nævnes, de derimod, der ikke kunne nævnes, er naturligvis interessante nok. At jeg har skrevet et Værk, Desmidiaceerne, véd De jo. Det hedder ellers *Aperçu critique et systématique sur les desmidiacées du Danemark* og er overordentlig grundigt; om noget Menneske skulde have læst det, er derimod tvivlsomt.

Min Bog er blevet meget trist, men god, hvad den indvendige Komposition angaar, og nogle Partier ville, som det hedder i gamle Malerikataloger, altid vinde den kyndige Smagsdommers Bifald. Jeg vilde give mig selv noget meget godt, hvis jeg kunde skrive en rigtig god *lystig* Komedie inden næste Fastelavn, men Udsigterne ere ikke lovende. Til Maj venter jeg at komme til København, men det har jeg nu sagt saa tit uden at det har gaaet i Opfyldelse, saa det kan man ikke regne. Foreløbig regner jeg det nu og glæder mig da til at træffe Dem.

XXVII.

27/XII 1880. Thisted.

Kære G. B., jeg haaber, at De nu allerede i længere Tid har været i Besiddelse af min Roman og havde ventet og venter

med hver Post at høre et Par Ord fra Dem, om hvor vidt De synes at jeg har løst den vanskelige Opgave, jeg her havde sat mig selv; men Poster komme og Poster gaa og stadig er De tavs. Ganske vist er dette nu ikke mere end jeg har forskyldt ved min Sendrægtighed i Korrespondance, men lige saa vist er det ikke for at hævne Dem at De tier. Hvorfor da?

Om den har gjort nogen Opsigt og Lykke i København véd De sandsynligvis bedre Besked om gennem Edvard end jeg. Anmældelserne have været anerkendende i det hele, naar undtages et Par perfide Referater af Indholdet.

Helbredet er stadigt vaklende, Hosten og Stakaandetheden vil ikke vige; men jeg haaber dog til Foraaret at komme til København for at gøre Studier til en ny Roman. Kommer der ingen Bog fra Dem nu hen i Februar? Lev nu vel og gid De maa faa et glædeligt Nytaar .... og gid vi i det nye Aar maa ses.

XXVIII.

30/XII 1880. Thisted.

Kære Ven!

I Gaar Aftes fik jeg Deres længe ventede Brev og sidder nu og er meget glad over at De synes om Niels Lyhne. Den historiske Baggrund og Underbygning, som De savner, vilde have fordret 1) et bredere Anlæg og en Samling af divergerende Hovedpersoner, 2) en mindst dobbelt saa stor Bog, 3) Ophold i København. Da nu det sidste var umuligt og jeg hverken i Thisted, Montreux eller Rom kunde gøre de fornødne Studier, har jeg maattet gøre som jeg har gjort, gjort det hele inadvendt, men Bogen er dog helt tænkt mellem 30 og 64, og jeg synes ogsaa Figurerne repræsentere netop denne Tid og ikke Nutiden. Havde jeg ment Nutiden, vilde jeg have grebet Tingen ganske anderledes an, hvad jeg forhaabenlig vil faa Lejlighed til at vise, om ikke i mit næste Arbejde, saa i mit næste igen. Kritikeren S. 100 og ff. er tegnet paa Grundlag af det Indtryk, jeg fik af P. L. Møller ved Gennemlæsning af nogle af hans efterladte Papirer, der en Tidlang var i Vilh. Møllers Værge. De vil ogsaa se, at denne Adresse passer bedre. Fra København skriver man mig til, at Fru Boye antages at være Fru S., rimeligvis fordi jeg omgikkes hende en hel Del i Rom. Jeg kan godt gøre Fru S., men hun ser helt anderledes ud. Mig bevidst har jeg i hele Bogen ikke ment nogen bestemt

nulevende undtagen S. 97–98, hvor de gamle, der slutte sig til de ny, til Dels er Kr. Arentzen og Kaalund. At der imidlertid stikker Mennesker bag ved alle Figurerne, er en Selvfølge, kende dem kan imidlertid ingen; saa godt kan jeg da bruge en Model, at Modellens Lægge ikke, naar de er kommet ind i mine Billeder, blive ved at være Modellens Lægge.

Det vilde være mig meget kært, om De vilde skrive noget om Bogen, hvad De jo nok kan tænke, og det vilde jo ogsaa kunne gøre mig en hel Del Nytte. Fra Häggström i Stockholm har jeg haft Forespørgsel om Autorisation af en svensk Oversættelse. Anmældelserne have i Regelen været noget køligere end af M. Grubbe. Berlingeren og Loll. Falsters Stiftstidende have endog haft et Par ret perfide Resuméer af Bogens Indhold. Salget skal gaa ret godt, men om jeg kommer til andet Oplag er vel tvivlsomt, skøndt det, jeg har set af Aarets øvrige Literatur, har været grumme tarveligt ....

Efter forlydende siger Aviserne er der beordret Tiltale mod Herman Bang for *Haabløse Slægter* som hørende til utugtige Bøger. Jeg tænker det er Løgn og kan ikke forstaa andet end det maa være det. Rigtignok har jeg ikke set Værket, men det forekommer mig umuligt at han kan have skrevet saaledes, at han kan tiltales, jeg synes der i andre af hans Ting er for meget Talent til det. Det vilde være net, om vi fik den realistiske Literatur sat under Censur af Politiet og vi allesammen blev nødt til at skrive Bøger passende til Konfirmationsgaver.

Glædeligt Nytaar!

XXIX.

³/II 1881. Thisted.

Kære Ven og G. B.!

De vil da ikke forstaa, at naar jeg tidligere har haft saa ondt ved at skrive, at det da for en stor Del kom af, at jeg skammede mig over aldrig at faa gjort noget, og derfor følte mig saa overordentlig lidt berettiget til at bringe mig selv i Erindring. Nu derimod, da jeg har faaet en Bog færdig, synes jeg, at jeg i alt Fald for et Aarstid eller saa kunde have Lov til at være lidt med igen. Saa er der ogsaa det, at jeg er saa langt borte fra alt og alle, saa jeg slet ikke har andet at tale om i mine Breve end mig selv, og da der nu om dette Selv ikke har været stort at fortælle andet end at det hostede eller ikke hostede, og at det endnu

ikke var færdigt med noget som helst, saa gik det som det er gaaet.

Nu har jeg dog min Bog at tale om, kan meddele Dem, at Ibsen har udtalt sig næsten begejstret om den og at jeg forleden modtog et i det forunderligste Dansk, jeg længe har set, affattet Brevkort, hvis Mening ikke kan forstaaes, men kun føles. Mit personlige Indtryk af Brevskriverens Udtalelser er det, at han, Telemacho Nachici i Pisa, er i Færd med at oversætte »Niels Lyhne« paa Italiensk, som »uden at gøre Omstændigheder jeg forkynder Dem, jeg velbehageligen læser«. Dette er hans Udtryk, saa De vil indse, at Fornøjelsen ved at blive oversat paa Italiensk bliver noget blandet ved Frygten for at Oversætterens Kundskaber i den danske Tunge skal vise sig at være lovlig faa.

Häggström i Stockholm, der havde forespurgt sig om Autorisation af en svensk Oversættelse, har igen trukket sig tilbage. I det hele er den pekuniære Side af Sagen meget langt fra at være glimrende, da jeg slet ikke hører noget om andet Oplag. Rigtig nok var det første nederdrægtig stort.

Jeg gad vide, om De ser lige saadan ud som for, lad mig se, syv Aar siden, eller om De har forandret Dem lige saa meget som Edvard. De kunde dog gærne sende et overflødigt Visitkort om ad Thisted en Gang.

Det havde været mig meget kærere at høre, at De var ved at blive graahaaret over en stor Bog, De skrev paa, end at høre, at De slider Dem op ved mindre Arbejder, som jeg ikke ser noget til, men det er vel gode Tegn, at De er saa overlæsset og Tyskerne sætter Dem vel snart fast, da de gamle her hjemme ikke vil dø og dog ere bange for Livet.

Tag nu og skriv en stor Bog og gid vi maa mødes i Aar.

Med de bedste Ønsker for det ny Aar, De i Morgen begynder.

Deres

J. P. Jacobsen.

XXX.

30/III 1881. Thisted.

Kære Ven!

Hjærtelig Tak for Anmældelsen i Morgenbladet. — Jeg faar i Almindelighed de Numre af Kristiania Dagblad tilsendt, hvori »Niels Lyhne« omtales. Er det ikke mærkeligt, hvor alle, ikke blot Forfatterne i Dagbladet, men alle uden Undtagelse klager

over, at Historien er sørgelig, bedrøvelig, haabløs, syg! Der gaar et Længselssuk gennem alt, man ser, efter noget livsgladt, fornøjeligt, friskt, sundt og forhaabningsfuldt illusionsrigt, det er ligesom om Forfatteren havde bekræftet en hemmelig Tvivl, hver enkelt gik og bar paa, og saa vender de sig alle imod ham, vrede eller bebrejdende, og siger: Pessimist. Men det er ikke Forfatteren, der er Pessimist, det er Læseren, der er bange for at blive det. (I min næste Bog, en historisk Roman, vil jeg komme i nært Forhold til denne Stemning.)

At visse Folk tror, at N. L. er Forfatterens Ideal eller er opstillet som et Mønster til Efterfølgelse, er jo blot en Vane, erhvervet ved den ældre naive Literatur, hvor Forfatterne altid havde en Helt at ride om paa gennem tykt og tyndt; de har endnu ikke lært, at for Naturalisterne ligesom for Kammertjænerne (sans comparaison) er der ingen Helte.

Endnu bestiller jeg intet, jeg maa til København for at gøre Bogstudier; om jeg kommer der er imidlertid et andet Spørgsmaal.

Naar kommer Hovedstrømninger?

XXXI.

²²/ix 1881. Ny Adelgade 5.

Kære Ven!

Næst Tak for Billede og Brev mangfoldige Undskyldninger. Jeg glæder mig allerede til Lassalle og Hovedstrømningerne, det er saa længe siden, jeg har set en hel stor Bog fra Dem.

Ellers gaar jeg og trækkes med et Drama, men det vil vel vare noget inden jeg kommer i Land med det.

Det er en Guds Lykke, at der kommer to Bøger fra Dem i Aar, ellers er jeg bange for, at denne Vinters Campagne vilde faldet meget mager ud; ti med Undtagelse af Kiellands *Else* har jeg ikke synderlig Tillid til de bebudede Herligheder fra Hr. G. og vore Venner Y og X.

Tror De ikke, der kunde være noget i at vore ærede Medsammensvorne lidt vel jævnligt hviler ud i deres nu én Gang erhvervede Navne og saadan halvvejs siger til sig selv, at da de er bekendt som dygtige Folk, saa er selvfølgelig det, de maatte komme til at skrive ogsaa som det er med Naturnødvendighed dygtigt nok. Og saadan skulde det jo ikke være. Enhver ny

Bog skulde jo være fremgaaet af en Kamp med sig selv om at bringe det mest mulige ud af sig selv. Sejrer man saa, saa meget desto bedre, sejrer man ikke, kan man dog saa have en god Kunstnersamvittighed. Men det er det, de Herrer ikke har, og de skjuler deres onde Samvittighed eller viser den rettere frem i Fraser om, at de ikke véd, naar de har gjort noget, om det er godt eller daarligt, at de slet ingen Dom har overfor sig selv osv. Det er noget Vaas dette med ingen Dom at have over sig selv, og det er ikke andet end Dovenskab, denne geniale Uansvarlighed. Tænk, om Violinisterne fandt paa at lade være at have en Dom om hvorvidt de spillede falsk eller ikke, sigende, at Tonerne kom ud af Violinen som de (Tonerne) vilde.

Endelig ikke den fjærneste Antydning til de Herrer om, at jeg mener noget saadant, de vilde anse det for Vigtigmageri eller Misundelse, Undervurdering af dem og alt andet slet, medens det netop er Tro paa deres Ævner, der foranlediger disse Udtalelser, Tro paa, at de med deres Ævner kunde gøre noget bedre. —

At Edvards Stykke er antaget, véd De naturligvis længst. Jeg synes, at han er kommet langt videre her end i *Lægemidler* i Skabelsen af Personer. Til en Figur som Kalk er der ikke noget jævnbyrdigt Sidestykke paa langt nær i hans forrige Arbejde ....

Deres

J. P. Jacobsen.

Regelmæssigheden i de sociale Fænomener og den fri Vilje.

„Aarsagstro er ikke det samme som Fatalisme."
Stuart Mill.

Kulturhistorien viser os, at den Livsanskuelse, der bygger paa Individets fri Vilje, har været udsat for Anfægtelser af forskellig Art. For ikke at gaa længere tilbage end til Middelalderen, var det den Gang Planeternes Stilling i Fødselsøjeblikket, der antoges at kunne udøve Indflydelse paa Menneskelivet. Ja, af nogle forudsattes denne endog at være saa stor, at Friheden derved helt ophævedes. Frygten for Planeterne svandt nu rigtignok sammen med Stjærnetyderne. Men Tanken om en Forudbestemmelse dukkede op igen under anden Form, dels som den teologiske Prædestinationslære dels som Determinismen.

Navnlig Determinismen har spillet en vis Rolle i vor Tid. Hvad den gaar ud paa, vil maaske bedst fremgaa af et Henblik paa Psykologiens ændrede Opfattelse af Viljens Frihed. Sagen drejer sig her om, hvor vidt Friheden tør forstaaes som absolut uden Hensyn til Motiver (absolut Valgfrihed), eller man maa opfatte selv de tilsyneladende frieste menneskelige Handlinger som værende altid motiverede, som fremgaaede af en Vekselvirkning mellem Menneskets indre sjælelige Natur og de ydre Forhold. Som det synes, er nu for Tiden den først nævnte Opfattelse i det væsentlige forladt af Psykologien. I Stedet for den abstrakte Frihedslære er traadt Læren om den betingede Frihed. I Følge denne er altsaa Individets Handlemaade dikteret af Motiver, dels hentede fra Selvets Indhold (Drift, Fornuft o. s. v. — medfødt, udviklet gennem Opdragelsen og Livet), dels hentede fra de ydre Forhold (fysiske, økonomiske, sociale o. s. v.). Som Udslaget af disse Aarsagsforhold skulde den bevidste Handling fremgaa. Se vi paa Samfundet som Helhed, maatte følgelig de sociale Fænomener, der

have deres Rod i bevidste Handlinger, være at udlede som et Resultat af Samfundets aandelige Natur og de i dette virkende ydre Forhold. Men kan man acceptere denne Opfattelse uden at glide over i Determinismen, der tager al Ansvar og Skyld bort fra Individet, for at lægge den over paa Samfundets Skuldre. Er ikke dette Standpunkt en nødvendig Konsekvens af det foregaaende?

Det anse dog ingenlunde alle Sociologer for givet. For at holde os til vor egen Literatur, saa hævder Cl. Wilkens i sit »Grundrids af Sociologien«, at den menneskelige Frihed med dens Følgesvende: Ansvar og Skyld lade sig fastholde derved, at Selvets Indhold staar det i Individets egen Magt at bearbejde. Individet kan forstærke sin Vilje i Retning af det fornuftmæssige, naar dette gennem sædelig eller religiøs Erkendelse er bleven til for det. Med andre Ord, Individet er fri i det almene, men ikke i det enkelte.

At forsvare Friheden ad denne Vej bliver nu imidlertid Psykologiens Sag. Her ville vi lade os nøje med at prøve det statistiske Grundlag, hvortil Determinismen støtter sig. Det forholder sig nemlig saa, at Statistikens Resultater ikke alene have været væsentlig medvirkende til at fremkalde hin Opfattelse af Frihedsbegrebet, der ovenfor blev betegnet som den betingede Frihed, men samtidig ere blevne et Støttepunkt for Determinismen. Hvorledes dette har udviklet sig, skulle vi da først gengive i ganske korte Træk.

Allerede længst var det bekendt, at der, naar man har at gøre med tilstrækkelig store Tal, viser sig en ikke ringe Regelmæssighed i de menneskelige Hændelser. Man begyndte saaledes for et Par Aarhundreder siden at faa Øje paa, at der fra Aar til Aar gjorde sig en vis Stabilitet gældende i Forholdet mellem Antallet af et Lands Drengefødsler og Pigefødsler (Seksualforholdet blandt fødte), ligesom ogsaa i Dødelighedsforholdene. Men da man her staar overfor fysiske Forhold, paa hvilke Viljen, i alt Fald for en overfladisk Betragtning, ikke udøver nogen eller dog kun ringe Indvirkning, kunde Paavisningen af Regelmæssigheden paa disse Omraader ikke let afgive nogen Spore til at sætte Problemet om den menneskelige Frihed under Debat. Dette blev Statistiken derimod Anledning til, da det ogsaa viste sig, at der

fra Aar til Aar fremtræder en iøjnefaldende Regelmæssighed i Antallet af en Befolknings Ægteskaber, Forbrydelser, Selvmord — altsaa Handlinger, der for den almene Bevidsthed stod som nøje knyttede til den fri Vilje og som udgaaende fra denne. I langt videre Kredse end tidligere rejstes nu Spørgsmaalet, hvorledes Friheden var at forstaa, og om den i det hele lod sig fastholde. Særlig efter Fremkomsten af Quetelets Hovedværk: »Sur l'homme o. s. v.« (1835) har Moralstatistikens Resultater jævnlig sat Sindene og dermed Pennene i Bevægelse. Medens de fleste temmelig hurtig syntes at opgive den absolute Valgfrihed, saa det en Tid lang endog ud, som om det skulde lykkes at faa den fri Vilje under enhver Form sat paa Døren. Ikke alene i den videnskabelige men ogsaa i den æstetiske Literatur proklameredes der fra forskellige Sider, at Friheden umulig lod sig fastholde, men maatte finde sig i at vige for Nødvendigheden.

Allerede den bekendte, ovenfor nævnte, belgiske Statistiker Quetelet havde udtalt sig omtrent saaledes — det var i Anledning af den Regelmæssighed i Forbrydelserne, som han, rigtignok paa Grundlag af et temmelig lille Materiale, mente at have konstateret. »Af enhver Samfundsordning vil der, uanset hvorledes det enkelte Menneske handler, fremgaa et nogenlunde konstant Antal Forbrydelser, og kun ved at forandre Samfundet som Helhed, Institutionerne, Livsvilkaarene o. s. v. kan man vente en Nedgang i Forbrydelsernes Antal.« I Henhold hertil tillagde han da den menneskelige Vilje kun Betydning som en tilfældig Aarsag overfor Fremkomsten af et socialt Fænomen. For den, der ikke kender lidt til Sandsynlighedsregningen, maa tjæne som Forklaring af hint Udtryk, at man i det Kompleks af Aarsager, der ligge til Grund for en Begivenhed (in casu et socialt Fænomen), skelner mellem de tilfældige og de virkelige Aarsager. De første indvirke forstyrrende paa, at de sidste komme til at udfolde deres Virkning. Men denne de tilfældige Aarsagers forstyrrende Indvirkning faar dog kun en væsentlig Betydning, naar man har at gøre med smaa Tal. Har man derimod tilstrækkelig store Tal for sig, vise de sig paa det nærmeste at ophæve eller udslette hverandre; vi staa med andre Ord her overfor den saakaldte Lov for de store Tal.

Til at lette Forstaaelsen af denne »Lov«, hvormed vi i det følgende jævnlig ville komme til at beskæftige os, kan maaske tjæne et Forsøg, som enhver kan kontrolere.

Man har en Pose, der indeholder lige saa mange hvide som sorte Kugler. Af denne tager man nu f. Eks. 40,000 Gange i Træk en Kugle op og noterer sig Farven. Det vil da altid vise sig, hvor ofte Forsøget end gentages, at der paa det nærmeste vil være kommen 20,000 Kugler af hver Farve op; man kan vente indtil 100 à 200 flere af den ene end af den anden Farve, men ud derover saa godt som ikke. Ved et saa stort Antal Udtræk kommer det altsaa næsten til at se ud, som om der ikke eksisterede noget, der hed Tilfældigheder (tilfældige Aarsager), idet de kun have et forholdsvis lille Spillerum, paa hvilket de lade sig til Syne. Men vi kunne let faa dem til at falde stærkt i Øjnene. Lad os nøjes med 10 Gange i Træk at tage en Kugle op af Posen. I Stedet for at vi ved det store Antal Udtræk vare sikre paa at faa omtrent lige mange hvide og sorte Kugler, kunne vi nu, skøndt ganske vist hin Kombination har større Chance for sig end nogen som helst anden, faa et herfra saa afvigende Resultat som f. Eks. 4 Gange saa mange af den ene Farve som af den anden, og dersom Forsøget gentages flere Gange, kunne vi faa højst forskellige Resultater. Det er Tilfældighederne, der have faaet et forholdsvis stort Spillerum.

Forhaabentlig vil det nu staa nogenlunde klart, hvad Quetelet mente med, at den menneskelige Vilje kun er at betragte som en tilfældig Aarsag, hvis Indvirkning udslettes ligesom andre tilfældige Aarsagers, saa snart man ved at fæste Øjet paa et helt Samfunds bevidste Handlinger faar med tilstrækkelig store Tal at gøre.

Det maa imidlertid bemærkes, at Quetelet ikke benægter Viljens Frihed; tvært imod hævder han, at den fundne Regelmæssighed i de sociale Fænomener baner Vej for Anerkendelsen af hin. »Jo mere den fri Vilje regerer — efter Sammenhængen maa man tænke paa den af Fornuften bestemte —, desto regelmæssigere ville Begivenhederne indtræde. Den vise vil i alle sine Handlinger kun afvige lidt fra det Gennemsnit, hvortil han mener at burde holde sig. Det er kun hos Mennesker, der blindt følge Lidenskaberne, at man kan finde uberegnelige Afvigelser fra det normale.« Det var forbeholdt hans Disciple navnlig i Italien og Tyskland at rejse Determinismens Fane utilhyllet og lade Friheden afløse af Nødvendigheden, hvad der vel til Dels staar i Forbindelse med den overdrevent store Regelmæssighed, som de tillagde de sociale Fænomener. Blandt andre har den som Nationaløkonom bekendte Ad. Wagner, der i sin Tid var Quetelets ivrigste

Tilhænger i Tyskland, givet sin Tro paa hin Regelmæssighed Udtryk i et drastisk Billede, som i Korthed kan gengives saaledes (Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen).

Wagner tænker sig et fabelagtigt Land, hvor der hvert Aar gives Love for alle sociale Fænomener. Det fastsættes ved Lov, hvor mange Personer der skulle giftes, hvor mange Ægteskaber der skulle separeres, hvor mange Forbrydelser og Selvmord der skulle begaaes o. s. v. Personerne, der skulle fuldbyrde alle disse Handlinger, udtages i de forskellige Aldersklasser og Erhvervsklasser ved Lodtrækning. Ved Udgangen af Aaret prøves Listerne over samtlige disse Begivenheder, og det viser sig da, at Folket har holdt sig Lovenes Paabud efterretlig. Vel forekommer der nu og da smaa Afvigelser, idet disse eller hine Handlinger fuldbyrdes lidt hyppigere eller sjældnere, end Loven fordrede, men dette gøres atter godt derved, at der paa næste Aars Konto kommer respektivt lidt færre eller flere af dem. Tager man længere Tidsrum for sig, viser det sig, at Loven bliver nøjagtig overholdt. »Saaledes ordne Forholdene sig i det moderne Samfund, kun gennemføres Regelmæssigheden ikke ved Statsmagt, men ved en for den enkelte umærkelig Naturlov.«

Man vil let indse, at dette med andre Ord vil sige, at det aarlig indtrædende Antal af den Art bevidste Handlinger lod sig forud beregne. »Men er dette Tilfælde — siger Cl. Wilkens i sin Sociologi, hvor han dog, som berørt, bekæmper Determinismen —, da ser det jo næsten ud, som om der gaves en Lov, der greb Menneskene ved Haarene og tiltvang sig Opfyldelse. Der mangler et Ægteskab, og du maa udfylde Rubriken. Der mangler en Tyv i det aarlige Budget, og du, ulykkelige Menneske, gøres til Tyv med Tallets Nødvendighed. Der mangler et Selvmord, og den aritmetiske Lov trykker dig Pistolen i Haanden, dersom det da skal være en Pistol, ti ogsaa Selvmordets Art bestemmer Loven. Ja, Nødvendigheden bliver humoristisk: der savnes et Tilfælde i de uforseglede Breves lovbestemte Antal, og Glemselens Aand griber dig.«

Det faar imidlertid at være nok med Citaterne. Lad os hellere forsøge, om det er muligt at afværge de Angreb, der ved Statistikens Hjælp ere rettede mod Frihedstroen, og som have bragt Uro ind i manges Sind, selv om de paagældende ikke derved blev kastede over i Fatalismens Arme.

I dette Øjemed ville vi da undersøge: 1) om Regelmæssigheden af de menneskelige Hændelser og Handlinger virkelig er saa stor, at man kan forud beregne det aarlig indtrædende Antal af dem, og i bekræftende Fald 2) om dette da medfører, at den menneskelige Vilje forsvinder blandt de tilfældige Aarsager. Det sidste er ønskeligt, fordi Tilhængere af Determinismen, som oftest uden dybere Forstaaelse af denne Queteletske Betegnelse, have benyttet den som et vægtigt Argument mod Friheden og for Nødvendigheden.

Det først nævnte Spørgsmaal vil man maaske finde det overflødigt at stille, idet det dog vel maa forudsættes at være besvaret for lang Tid siden, eftersom Muligheden af at agere Spaamand — om ikke overfor det enkelte Individ, saa dog overfor Samfundet som Helhed — jo saa ofte er slaaet fast under Paukers og Trompeters Lyd. Allerede de tidligere anførte Citater syntes, som berørt, at vise hen hertil. Forudsætningen vilde imidlertid være fejlagtig. Skal der nemlig være Tale om, med tilnærmelsesvis Nøjagtighed at kunne forud beregne den aarlige Hyppighed af et eller andet socialt Fænomen, maa det først være godtgjort, at dette i sin Optræden gennem en Aarrække har vist sig at falde ind under de store Tals Lov. Det er Repræsentanter for den matematiske Statistik, der overfor den af Moralstatistikere og Sociologer almindelig benyttede Fremgangsmaade have fremhævet Nødvendigheden af en saadan Prøve. Hidtil have disse nemlig som Regel ladet sig nøje med at skønne, at den relative Hyppighed af det sociale Fænomen, de havde for Øje, ikke divergerede betydelig fra Aar til Aar eller fra Femaar til Femaar, dersom de ikke endog have slaaet sig til Ro med at se paa de absolute Tal. Men det gælder om at faa Graden af Regelmæssigheden nærmere bestemt, hvis en saadan Forud-Beregning ikke skal være Humbug. Det vil den nemlig let blive under Forudsætning af, at Regelmæssigheden ikke findes at være saa stor, som den nævnte »Lov« fordrer. Uden at komme ind paa Enkelthederne ved den paagældende Undersøgelse, der næppe vilde være tiltalende for Flertallet af dette Tidsskrifts Læsere, skal jeg anføre Resultaterne, hvortil jeg er kommen ved at gennemføre den paa et Par Omraader af Samfundslivet.

Der maa imidlertid forud sendes den Bemærkning, at en saadan Prøve paa Regelmæssigheden i de sociale Fænomeners Optræden nærmest kun kan omfatte et enkelt Land eller større

Landsdel. Sammenligner man nemlig Hyppigheden, hvormed de optræde i forskellige Lande, viser der sig næsten gennemgaaende saa store Afvigelser, at et Forsøg paa her at finde nogen Lovbundenhed i Bevægelsen vil i alt Fald være forbunden med betydelige Vanskeligheder. Det mest slaaende Eksempel herpaa afgiver maaske Selvmordene. Medens Antallet af disse indenfor det enkelte Land, omend kun periodisk, frembyder en udtalt Regelmæssighed — vi skulle senere komme tilbage hertil —, er der en forbavsende Forskel paa Hyppigheden af deres Forekomst i de forskellige Lande. For at tage Yderpunkterne i Europa, var saaledes i 1875—79 det gennemsnitlige aarlige Antal Selvmord pr. 1 Million Indbyggere: 17 i Irland og 334 i Sachsen (i Danmark 255). Nu er der ganske vist al Sandsynlighed for, at Paalideligheden af Selvmordsstatistiken langtfra er lige meget til at stole paa overalt, idet den for en stor Del vil komme til at bero paa Lovgivningen vedrørende Ligsyn. Hos os turde saaledes Selvmordene blive optalte med saa stor Nøjagtighed som muligt, beroende paa at ethvert pludseligt Dødsfald, der indtræder uden forud gaaende Sygdom, skal gøres til Genstand for et medicolegalt Syn, en Omstændighed, der kan bidrage noget til vor høje Plads i Rækken. Men Springene ere saa voldsomme, at Betydningen af Fejlkilderne i Forhold dertil maa være forsvindende. De Momenter, der paavirke de sociale Fænomener i deres Optræden, kunne altsaa være saa afvigende i de forskellige Lande, at man som Regel maa indskrænke sig til at undersøge Regelmæssigheden indenfor det enkelte Land.

For Danmarks Vedkommende har jeg da ved følgende menneskelige Hændelser og Handlinger anstillet den antydede Prøve paa, om de i deres Forekomst føje sig ind under de store Tals Lov.

I. Dødsfald ved Ulykkestilfælde under Arbejde, der vare indtraadte øjeblikkelig eller i Løbet af faa Timer, hos Haandværksarbejdere, industrielle Arbejdere, Daglejere og Tjænestetyende udenfor København; ligesom ogsaa Dødsfald af den Art i København, hvad enten de vare indtraadte øjeblikkelig eller paa et senere Stadium. Undersøgt er de hvert Aar af Femaaret 1880—84 konstaterede Antal[1]).

---

[1]) „Statistisk Fremstilling af Ulykkestilfælde under Arbejde i Kongeriget Danmark.“ Denne vil fremkomme sammen med Betænkningen fra Kom-

II. Forholdet mellem Antallet af Drengefødsler og Pigefødsler i hele Danmark. Det er for hvert Femaar af Perioden 1855—79, at Seksualforholdet blandt fødte er bleven beregnet, og dernæst sammenholdt med Normen[1]).

III. Selvmordene i hele Danmark. Materialet hertil har været det hvert Aar af Perioden 1836—80 indtrufne Antal[2]).

Straks ved første Prøve ɔ: uden Deling af Materialet i nogen som helst Retning, viste det sig, at saa vel de dødelig forløbende Læsioner efter Ulykkestilfælde under Arbejde som ogsaa Seksualforholdet blandt fødte faldt ind under de store Tals Lov. For de førstes Vedkommende vil det dog være forsigtigere at udtrykke det saaledes, at de syntes at falde ind under den, ti det kunde maaske indvendes, at det undersøgte Tidsrum var vel kort. Saa let gik det imidlertid ikke med Selvmordene, skøndt disse ellers have Ord for at høre til de sociale Fænomener, der frembyde den største Regelmæssighed. Kun ved her at dele det undersøgte Tidsrum (1836—80) i større og mindre Afsnit, lykkedes det indenfor hvert enkelt af disse at faa Afvigelserne, der fremtræde mellem de faktiske og de normale Antal Selvmord, til at indordne sig under den nævnte Lovs Fordringer.

Som det synes, kan man altsaa nok, naar man indrømmer Tilfældighederne (de tilfældige Aarsager) et Spillerum af en given Størrelse indlade sig paa at forud beregne det aarlig indtrædende Antal af dødelig forløbende Ulykkestilfælde under Arbejde; selvfølgelig dog med behørigt Hensyn til den stigende Folkemængde, og med Forbehold af at det Tidsrum, vi have haft Lejlighed til at prøve, ikke har været for kort. Ligeledes kan man med det ovenfor anførte Spillerum for Tilfældighederne forudsige, hvorledes Seksualforholdet blandt fødte vil stille sig for et kommende Femaar (jfr. dog senere Bemærkninger for dette sociale Fænomens Ved-

missionen, der er nedsat til Overvejelse af Arbejdernes Forsikring mod Ulykkestilfælde.

[1]) „Konneksen mellem Seksualforholdet blandt fødte og Forældrenes indbyrdes Aldersforhold.“ Hospitalstidende for 1886. Den Pag. 872 anførte Forskel mellem det virkelige og det beregnede Antal Drengefødsler er imidlertid ved en Fejlregning bleven ukorrekt, idet de paagældende Tal for Femaarene 1855—59, 1860—64, 1865—69, 1870—74, 1875—79 blive respektivt: 271, 153, 115, 248 og 103. Det er i det beregnede Antal Drengefødsler, at Fejlen ligger.

[2]) „Regelmæssigheden i Selvmordene.“ Hospitalstidende for 1886.

kommende). Overfor Selvmordene udkræver derimod en saadan Beregning langt større Forsigtighed, end vi tilsyneladende behøvede at anvende navnlig ved det sidst nævnte Forhold, saa at Regelmæssigheden i alt Fald her langtfra er saa stor som forudsat af Determinismens Tilhængere. Det samme gælder temmelig sikkert i endnu højere Grad om Forbrydelser, uden at jeg dog tør udtale nogen afgjort Mening herom, eftersom Materialet, der paa dette Omraade har staaet til min Raadighed, ikke har været fuldstændig fyldestgørende, navnlig i Henseende til at muliggøre Delinger.

Vi gaa dernæst over til at undersøge, om det ovenfor anførte Resultat lader sig benytte som Støtte for den Slutning, at den menneskelige Vilje forsvinder blandt de tilfældige Aarsager til de sociale Fænomener.

Den ved Seksualforholdet blandt fødte fremtrædende udtalte Stabilitet ville vel de fleste paa Forhaand betegne som fuldstændig indifferent i saa Henseende, idet der ved Fremkomsten af dette sociale Fænomen ikke efter den almene Opfattelse er Tale om Udfoldelse af nogen Vilje. Om der af et Ægteskab skal fremgaa Drenge eller Piger, kommer jo, som det daglige Liv synes at vise, ikke udenfor de fromme Ønskers Kreds. Heller ikke Videnskaben har hidtil formaaet at kaste fuldt Lys over dette Spørgsmaal. Hertil vilde da først og fremmest udkræves, at den kunde paapege de afgørende Aarsager til Forskellen i Fosterets Køn, men i Stedet herfor har den kun givet Anvisning paa en hel Række Momenter, der mulig havde Indflydelse paa at bestemme Kønnet. Hvis det imidlertid bekræfter sig, hvad jeg i min citerede Afhandling om »Konneksen mellem o. s. v.« mener at have, om ikke bevist, saa dog gjort sandsynligt, turde den afgørende Aarsag være funden. Hvad mere er, det vil under denne Forudsætning kunne lade sig gøre at bygge Bro mellem Seksualforholdet blandt fødte og den menneskelige Vilje.

Af den paagældende Undersøgelse, der ikke alene omfatter Danmark, men største Delen af Europas øvrige Lande, synes nemlig at fremgaa, at Forholdet mellem Antallet af Drenge- og Pigefødsler staar i nær Forbindelse med Forældrenes indbyrdes Aldersforhold, og er afhængig af dette. Allerede tidligere har denne Anskuelse været opstillet, men er senere bleven forladt, en Vaklen, der lader sig føre tilbage til, at man har haft med for smaa Tal at gøre. Rigtigheden heraf givet, kunde f. Eks. vort Lands Seksualforhold blandt ægte fødte, som nu med mindre Af-

vigelser fra Femaar til Femaar svinger omkring 105 Drenge for hvert 100 Piger (dødfødte fradragne), lade sig modificere i Retning af forholdsvis flere eller færre Drengefødsler. Der vilde dertil udkræves, at et alment Ønske om at forøge eller formindske den, ved Fødslen givne, mandlige Befolkning bragte de giftefærdige Individer til respektivt at forøge eller formindske Aldersforskellen mellem Mand og Hustru. For Befolkningen som Helhed er jo nemlig en saadan Aldersforskel til Stede i Form af et Plus for Mandkønnet, der nu for Tiden, med smaa Afvigelser fra Femaar til Femaar, svinger omkring 3,1 Aar, naar man sammenligner de to Køns Gennemsnitsalder ved Vielsen.

I Stedet for den hemmelighedsfulde Naturnødvendighed, som tilsyneladende stod bagved Regelmæssigheden i Forholdet mellem Drengefødslernes og Pigefødslernes Antal, skulde der altsaa, efter det foregaaende at dømme, afsløre sig et af Viljen paavirkeligt fysisk Aarsagsmoment.

Lad mig paa dette Sted indskyde en Bemærkning. Selv om det skulde bekræfte sig, at Overskudet af et Lands Drengefødsler (ægte) stiger i samme Grad som Gennemsnittet af Mandkønnets Alder ved Vielsen overstiger Kvindekønnets — og omvendt, kan man dog ikke udlede heraf, at en enkelt Mand, der i sit Ægteskab ønskede sig Sønner fremfor Døtre, vilde have nogen stor Chance for at opnaa dette ved at gifte sig med en Kvinde, som var langt yngre end han. Lad den ofte berørte Konneks være nok saa ubestridelig, den vil dog kun lade sig til Syne, naar man undersøger et stort Antal Ægteskaber, medens Chancen for, at den skal give sig til Kende i det enkelte Ægteskab, er ringe. Forskellen skyldes de tilfældige Aarsager, og Forklaringen er allerede tidligere given, da vi første Gang nævnede Loven for de store Tal. For at gentage det, indvirke nemlig de tilfældige Aarsager forstyrrende paa, at den (eller de) virkelige Aarsag (in casu Forældrenes indbyrdes Aldersforhold) kommer til at udfolde sin Virkning (Seksualforholdet blandt fødte). Men denne deres forstyrrende Indflydelse træder dog kun stærkt frem, naar man har faa Undersøgelsesobjekter (in casu Ægteskaber) for sig, hvorimod de tilfældige Aarsager udslette eller ophæve hverandre, naar man har et stort Antal Undersøgelsesobjekter for sig.

Efter denne lille Afstikker, hvis Hensigt var at advare mod at ville udøve en Kontrol med det foregaaende ved Hjælp af det stærkt begrænsede Antal Erfaringer, som hver enkelt kan have

gjort i det daglige Liv, kaste vi nu Blikket tilbage for at se, om den menneskelige Vilje da her forsvinder blandt de tilfældige Aarsager. Nej! det er jo saa langt fra, at den tvært imod, idet den som Gennemgangsled paavirker Forældrenes indbyrdes Aldersforforhold, skulde kunne blive den virkelige Aarsag til Seksualforholdet.

Vende vi os dernæst til Ulykkestilfælde under Arbejde, staa vi overfor et socialt Fænomen, der efter den almene Opfattelse — i Modsætning til det foregaaende — ingenlunde savner Berøring med den menneskelige Vilje. Det synes nemlig givet, at man kan udvise større eller mindre Forsigtighed under sit Arbejde. Men nu kommer Statistiken og peger paa Regelmæssigheden, som de ad denne Vej foraarsagede Dødsfald frembød. Forudsat at denne er saa stor, som det benyttede Materiale antydede, skulde der da ogsaa blive Mulighed for at forbeholde den menneskelige Vilje Plads blandt de virkelige Aarsager til dette sociale Fænomen? For at lette os Besvarelsen af Spørgsmaalet, ville vi udelukkende fæste Øjet paa Maskinlæsionerne, hvor Aarsagsforholdet er mindre sammensat end ved Læsionerne i det hele.

Under ingen Omstændighed synes da Viljen at være til Stadighed henvist blandt de tilfældige Aarsager til Maskinlæsionerne. Man kunde saaledes maaske først forlange Bevis for, at uagtet en Landsdels Arbejdere blev enige om at omgaaes forsigtig med Maskiner et Aar igennem og, vel at mærke, realiserede dette, viste det sig alligevel ved Aarets Slutning, at Antallet af de indtraadte dødelige Maskinlæsioner ikke frembød nogen større Afvigelse fra Normen end den, de store Tals Lov tilsteder som Spillerum for Tilfældighederne. Der vil vel blive indvendt, at Forsøget ikke lader sig anstille, eftersom Forudsætningen er umulig. Men har man da set, at en Lov om Foranstaltninger til Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Maskiner, skøndt den gennemførtes strængt, og uagtet Maskinernes samt Arbejdernes Antal blev nogenlunde uforandret, dog ikke fremkaldte noget afgjort Brud paa Regelmæssigheden af Læsionerne. Med andre Ord, kan Samfundsviljens Indgriben her ikke ventes at faa større Betydning end enhver som helst tilfældig Aarsag. Der er vel næppe nogen, som vil bryde en Lanse for Sandsynligheden af dette negative Resultat, ti det var da meningsløst at give den paagældende Lov, hvad der dog er sket i forskellige Lande, medens vi desto værre ikke ere komne længere end til dens Vedtagelse i Landstinget.

Ikke engang af Determinismens Tilhængere kan noget saadant ventes, hvis de da paa dette Punkt ville følge deres Mester og Lærer Quetelet, som netop henviser til at forandre og forbedre Samfundsforholdene, f. Eks. som Middel til at fremkalde en Nedgang i Forbrydelserne.

Nu er det ganske vist, at et paa denne Maade eventuelt tilvejebragt Brud paa Regelmæssigheden vel nok vil være forbigaaende, idet der atter tør ventes en lige saa udpræget Regelmæssighed i det formindskede Antal Maskinlæsioner, naar Foranstaltningerne have været i Kraft nogen Tid. Men det var ogsaa kun Hensigten at erindre om, at paa dette Omraade lader den menneskelige Vilje sig i det mindste til Stadighed ikke anvise Plads blandt de tilfældige Aarsager. Mærkeligt nok er der Forfattere, overfor hvilke et saadant »Memento« ikke vil være overflødigt.

Hidtil have vi ikke staaet overfor noget af de Fænomener, hvormed Moralstatistiken beskæftiger sig. Men det er netop paa disses Gebet, at Hovedangrebet er rettet mod den menneskelige Frihed, idet den her i sit Fald synes at maatte drage med sig al Ansvar og Skyld overfor en religiøs eller moralsk Domstol. Vi gaa derfor over til en Betragtning af Selvmordene.

Først vil det maaske være rettest at klare sig, hvor vidt der kan være Tale om en i Menneskenaturen nedlagt Drift til Selvmord. Dersom Oettingen (Moralstatistik) har Ret i, at den paagældende Dødsmaade er hos de, paa det laveste Trin staaende, vilde Folkeslag lige saa ukendt som hos Dyrene, maa denne Hypotese forkastes. Dispositionen til Selvmord, hvilket Udtryk man under disse Omstændigheder maaske helst maa benytte, viser sig da at være et sørgeligt Produkt af mere fremskredne Samfundsformer.

Men hvorfor er den relative Hyppighed af Selvmordene, som tidligere berørt, i en saa forbavsende Grad afvigende i de forskellige Lande? Det er meget vanskeligt at give nogen fyldestgørende Forklaring heraf. Dog kan det vel til Dels bero paa, at Dispositionens Styrke synes at afhænge af — forøges eller svækkes ved — Temperament, Karakter, Livsanskuelse samt andre aandelige Momenter. Det behøver næppe at fremdrages, at for saa vidt disse Momenter betinge en stærkere eller svagere Disposition, vil dette ikke alene medføre en Forskel mellem Samfundene

— eller mellem Tidsaldrene (Livsanskuelsen) — men ogsaa mellem Individerne i det enkelte Samfund.

Indenfor det enkelte Samfund kunde, som ligeledes omtalt, Selvmordenes Optræden gennem et langt Tidsrum kun bringes ind under de store Tals Lov, naar man tog mindre Afsnit ad Gangen for sig; undertiden var det Femaar, undertiden Tiaar eller længere Aarrækker. De saaledes konstaterede Ændringer af Normen vise hen til, at en eller flere af de virkelige (ikke tilfældige) Aarsager have været undergivne Forandring. Er det nødvendigt i sin Søgen efter disse at holde sig indenfor Kredsen af de, Dispositionen mulig paavirkende, aandelige Momenter? Vistnok ikke. I den citerede Afhandling om »Regelmæssigheden i Selvmordene« tror jeg saaledes at have gjort det sandsynligt, at de økonomiske Forhold afgive en af disse virkelige Aarsager, medens tidligere de fleste Forfattere have været utilbøjelige til at indrømme, at Svingningerne i de nævnte Forhold udøve nogen udtalt Indflydelse paa Hyppigheden af den paagældende Dødsmaade. Men der er utvivlsomt ogsaa andre ydre Momenter, som der ved denne Lejlighed var Anledning til at have Opmærksomheden henvendt paa. Som et saadant kan nævnes de fysiske Forhold. Man tager næppe Fejl i at gaa ud fra, at det maa have væsentlig Betydning, om et Samfunds Helbredstilstand er mere eller mindre paavirket af Drikfældighed og Usædelighed. Hvor forsigtig man nemlig end maa være med at slaa et afgørende ydre Motiv til det enkelte Selvmord fast, kan den Erfaring fra det daglige Liv, at et ødelagt Helbred hyppig spiller en Rolle som saadant, ikke benægtes. Særlig Læger ville have haft Lejlighed til at blive opmærksom herpaa.

Samle vi det foregaaende under et, kunde man maaske udtrykke det saaledes. Selvmordet synes at være Resultant af en, i Individets sjælelige Natur liggende, nedarvet eller gennem Eksemplets smitsomme Magt fremkaldt, af Temperament og Livssyn samt andre aandelige Momenter paavirket Disposition — og paa den anden Side de ydre Forhold: økonomiske, fysiske, sociale o. s. v. De virkelige Aarsager til et Samfunds større eller mindre Selvmordshyppighed ville herefter være at søge dels i de Dispositionen paavirkende aandelige Momenter, dels i de Forhold, der afgive de vægtigste ydre Motiver til Dispositionens Udslag i Handling, hvilke disse nu end ere.

Lad os nu da først gentagende slaa fast, at den hidtil gængse Opfattelse af Selvmordenes »rædselsfuldt« store Regelmæssighed trænger til et Korrektiv. At lave et Selvmords-Budget, hvad man hidtil har anset for en let Sag, har tvært imod sine betydelige Vanskeligheder. Under alle Omstændigheder fremtræder der ingen i en enkelt Norm stivnet Regelmæssighed, der paa Forhaand kunde synes at holde den menneskelige Frihed knuget til Jorden under sit ensformige Dække. Idet der indenfor det enkelte Samfund (Danmark) viste sig at være foregaaet hyppige Ændringer af Normen for Selvmordene, som pege hen paa Forandringer i de virkelige Aarsager, bliver det muligt at forbeholde Viljen en Tumleplads blandt disse, i Stedet for at lade den skjule sig beskedent mellem de tilfældige Aarsager.

Dersom vi saaledes tænke os, at Modifikationer indenfor Kredsen af de, Dispositionen paavirkende, aandelige Momenter — Livsanskuelsen f. Eks. — har medvirket til at fremkalde Svingningerne i Selvmordenes Hyppighed, da er den Vej i alt Fald ikke stænget, ad hvilken det kunde synes at ligge Individet nærmest at vise sin fri Vilje, nemlig: Bearbejdelsen af Selvets Indre. Der er vel nemlig ingen, som vil paatage sig at bevise, at en saadan eventuel Forandring af aandelig Natur udelukkende vilde være at henføre til Paavirkninger udenfra. Men lad nu ogsaa hin Forudsætning om en til Grund liggende Forandring af Samfundets aandelige Habitus være mindre sandsynlig; noget sikkert kan man ikke vide derom, blandt andet fordi denne som Regel modificeres meget langsomt og jævnt, under hvilken Omstændighed en Paavisning af Konneksen mellem Aarsag og Virkning bliver særdeles vanskelig for Statistiken. Lad det derimod alene være Modifikationer af de ydre Forhold, der have bevirket Svingningerne i Selvmordenes Hyppighed. Vilde saa hermed den menneskelige Vilje være at udelukke fra de virkelige Aarsagers Række, saa vel i Fortiden som i Fremtiden? Kan den maaske ikke her som andensteds gøre sig gældende gennem Vekselvirkning?

Svaret paa det sidste Spørgsmaal synes ikke let at kunne blive benægtende. Man vil erindre, at vi tidligere have berørt nogle af de ydre Forhold, om hvis Indflydelse paa Selvmordenes Optræden der kan være Tale. Har Mennesket nu ikke i sin Magt at paavirke andre af disse, formaar det dog i det mindste at paavirke de fysiske Forhold f. Eks. ved Modarbejdelsen af Drikfældighed. Lad Folket gennem et Lovbud (forhøjet Brændevinsafgift

m. m.) paalægge sig en Indskrænkning i Nydelsen af Alkohol, og se saa ad, naar en saadan Lov har faaet Tid til at udfolde sin Virkning, om det næste Tiaars Selvmord lade sig bringe ind under de store Tals Lov sammen med det foregaaende Tiaars. Der er saa gode Grunde at støtte sig til, at der næppe hører megen Dristighed til den Forudsigelse, at dette ikke vilde lade sig gøre. Der skulde nok som Følge af den Art Lovforanstaltninger fremtræde et afgjort Brud paa Regelmæssigheden, et Resultat, hvis Paavisning eventuelle Svingninger i de økonomiske Forhold ikke behøvede at forstyrre.

Det vil i Anledning af denne Paastand være tilstrækkelig at henvise til »Beretning om Drikfældighedsforholdene i Danmark«, afgivet af det statistiske Bureau. Man kan heraf faa et Indblik i, hvilken Rolle Misbrugen af Alkohol med dens Følgesvende: ødelagt Helbred og Formuesomstændigheder samt Svækkelse af Karakteren spiller overfor Selvmordene i vort Land. Selv om man stiller sig nok saa forsigtig overfor Forsøg paa at fastslaa det afgørende ydre Motiv til den paagældende Handling, lader det sig ikke bestride, at Rollen maa være betydningsfuld. Men maa det saaledes indrømmes, at der er høj Grad af Sandsynlighed for, at det paa denne Maade kunde lykkes at fremkalde en udtalt Formindskelse i Selvmordenes Antal, har man herved gjort et ikke ubetydeligt Skridt henimod Anerkendelsen af, at den menneskelige Vilje heller ikke paa dette Omraade lader sig til Stadighed anvise Plads blandt de tilfældige Aarsager[1]).

Der kunde maaske indvendes, at i det mindste ved Maskinlæsionerne samt ved Selvmordene var det nærmest kun Samfunds-

---

[1]) Under Forsøget paa at antyde de ætiologiske Momenter til Selvmordet, blev Sindsygdom ikke særlig fremhævet. Da det her under alle Omstændigheder er givet, at Viljen helt eller delvis er ufri, kunde man slippe uden om Angrebet paa den menneskelige Frihed ved at gøre gældende, at alle Selvmordere vare sindsyge. Men det turde dog vel være at gaa meget for vidt.

Naar det ved samme Lejlighed blev bemærket, at Dispositionen til Selvmord, efterat dette en Gang er kommen ind i et menneskeligt

viljens Frihed, der er forsøgt fastholdt gennem Muligheden for, at den kan paavirke de ydre Forhold. At denne Mulighed er til Stede, kan imidlertid ikke engang Determinismens Tilhængere forudsættes at benægte. Det fatalistiske Lys, hvori de se Individet, krympe de sig nemlig i Praksis ved at overføre paa Samfundet, hvilket dog ikke forhindrer dem i at stirre sig blind paa Betegnelsen af den menneskelige Vilje som en tilfældig Aarsag.

Fremdeles kunde der indvendes, at selv om Samfundsviljen formaar at forandre Normen for et socialt Fænomens Optræden — f. Eks. fremkalde en udtalt Formindskelse af dets Hyppighed, vil der under denne forandrede Norm, som berørt, nok vise sig at fremtræde en Regelmæssighed af samme Grad som før. Medfører da ikke dette, at den enkeltes Frihed taber sig i en Taage, hvoraf det bliver vanskeligt at drage den frem?

Man kan vel som Svar herpaa snart blive enig om, at Samfundsviljen ikke er andet end et Resultat af Enkeltviljernes Brydning. At anerkende, at Samfundet kan bevidst handle efter Fornuftgrunde, men benægte dette for den enkeltes Vedkommende, lader sig saaledes ikke gøre. En anden Sag er det, om man vil afvise, at Viljen kaldes fri, selv om den bevidst vælger mellem Fornuftgrunde (egoistiske som Frygt og Klogskab, eller sympatetiske) og paa den anden Side Drift o. s. v. Det skal jeg imidlertid overlade til Fagmændene at drøfte, og i Stedet lade mig nøje med en lille Sidebemærkning til velvillig Overvejelse af Determinismens Tilhængere.

At Hyppigheden af Forbrydelser kan være delvist afhængig af ydre Forhold i Samfundet, der ere modtagelige for menneskelig Paavirkning, er almindelig anerkendt. Som jeg i det foregaaende har forsøgt at paavise, gælder det samme sandsynligvis om Selv-

Samfund, kunde tænkes holdt vedlige af Eksemplets smitsomme Magt, behøver det givne Eksempel jo ikke engang at stamme fra Virkeligheden; det kan komme fra Literaturen. Lad mig erindre om de af G. Brandes (Emigrantliteraturen) omtalte Selvmordsepidemier, som i Begyndelsen af dette Aarhundrede fremkaldtes respektivt i Tyskland og Frankrig ved Bøger som Werther og Obermann. Men Eksemplets Magt maa dog heller ikke overvurderes. Det er saaledes klart nok, at disse Bøger ikke havde formaaet at udøve saa stor en Indflydelse i den nævnte Retning, dersom de ikke samtidig dybt havde paavirket Datidens Livsopfattelse. Ikke enhver Roman, hvori der foregaar en Katastrofe af den Art, kommer heldigvis til at fungere som Smittebærer i stort Omfang.

mordene. Men hvad er Følgen af, at den nævnte Afhængighed kommer til at staa klar for det enkelte Individ, og dette saaledes ikke kan undgaa at se, hvilken Betydning det vilde faa for et større eller mindre Antal Samfundsmedlemmer, om hine Forhold søges forandrede ved en Ytring af Samfundsviljen eller ikke? Dog vel den, at Individet, dersom det ikke efter Ævne arbejder med paa at fremkalde en saadan Ytring, bliver medansvarlig i Konsekvenserne af, at alt eventuelt bliver ved det gamle. I Henhold hertil fremkommer da den Mærkelighed, at medens Determinismens Tilhængere ville fritage Individet for Ansvaret for dets egne Handlinger, idet al Skylden lægges over paa Samfundet, bliver det til Gengæld vanskeligt for dem at afvise, at Individet kan faa Medansvar for andres Handlinger, nemlig naar det bevidst har undladt at arbejde med paa en Reform af Samfundsforholdene. For øvrig turde dette næppe være den eneste Modsigelse, som Læren om Determinismen rummer i sit Skød.

Dog jeg vender tilbage til Statistikens for mig mere kendte Territorium, for at lade denne have det sidste Ord. Ikke i den Tanke, at den skulde kunne drage Individet ud af Massen, og vise os det i Færd med at udfolde sin af Fornuften bestemte Vilje; det ævner Statistiken selvfølgelig ikke. Men i den Hensigt at lade den værge sig mod at blive misbrugt i Striden om Viljens Frihed eller Ufrihed, ti dertil har den rigelig Anledning. Der kunde da mindes om følgende.

Ved enhver statistisk Undersøgelse, der forsøger at paavise Aarsagerne til det fundne Resultat, kan det ikke noksom anbefales at være forsigtig i sine Slutninger. I forhøjet Grad gælder dette om en moralstatistisk Undersøgelse, hvor et saadant Forsøg er forbunden med særlig store og mangeartede Vanskeligheder. Hvad navnlig angaar Viljens Medvirkning blandt Aarsagerne — som virkelig eller som tilfældig Aarsag —, da har man sikkert nok været for hastig med at danne sig en Mening paa Grundlag af den Regelmæssighed, som ved første Øjekast lader sig til Syne i de sociale Fænomeners Optræden. Andre Synspunkter kunne, som i det foregaaende paavist, stille sig frem, naar man kommer til Bunden i sin Sondering af Regelmæssighedens Grad, men dertil vil der udkræves langt omhyggeligere og nøjagtigere Undersøgelser end de hidtil som Regel anstillede, der blandt andet spænde over altfor kort et Tidsrum. Ved Siden heraf gør man imidlertid vel i at erindre, at Statistiken selvfølgelig hverken kan bevise eller

modbevise Viljens Frihed, hvad der vel overhovedet er umuligt ad nogen Vej. Overfor Spørgsmaalet om den menneskelige Vilje tør Statistikens Resultater ingensinde ventes at føre videre end til Antydninger i den ene eller den anden Retning. Hvor lidt den formaar at give ud over Antydninger, kan man gøre klart med et Par Ord.

Regelmæssigheden i de sociale Fænomeners Optræden — særlig hvor den viser sig at være saa udtalt, at vedkommende Fænomen falder ind under de store Tals Lov — lader vel ikke megen Sandsynlighed tilbage for Tilstedeværelsen af en absolut Valgfrihed (libertas indifferentiæ). Tvært imod peger den hen paa, at Individets Frihed turde være betinget ɔ: at Handlemaaden er dikteret af Motiver, hvilket selvfølgelig ikke udelukker et forud gaaende Valg. »Jo mere den af Fornuften bestemte Vilje regerer, desto regelmæssigere ville Begivenhederne indtræde.« Men om man vil, kan der dog forbeholdes den absolute Valgfrihed en Plads, uden at der er Mulighed for nogen Gendrivelse. Det er nemlig i de Afvigelser fra Normen, som den ofte nævnte Lov for de store Tal tilsteder. Imidlertid vilde saa rigtignok den absolute Valgfrihed være udelukkende henvist til at træde ind i de tilfældige Aarsagers Række.

Th. Sørensen.

Teaterindtryk.

(Brev til „Tilskueren").

Paris 3dje Oktbr. 1887.

Fire Gange har jeg været i Teatret, siden jeg forlod København, tre Gange i Berlin, én Gang her i Paris.

Først i det hyggelige, salonmæssig arrangerede Residenzteater i Berlin. Det var Ohnets »Grevinde Sarah«. Stykket er et tarveligt Rutinearbejde. Det blev godt spillet, Iscenesættelsen var fortrinlig. Det, der mest interesserede mig, var, at jeg fik at se, hvorledes der fra den franske Skuespilkunst gaar en Strøm ud over de andre Lande; hvorledes der ud fra samme Kunstskole udvikler sig en Slags kosmopolitisk Spillemaade. Hurtig og let Diktion, vel udregnede Pauser, ugenerte Stillinger, naar Stemningen er normal; bratte Overgange ned i det patetiske, som man ikke er bange for at drive ud i det uartikulerede Skrig. Grevinde Sarah slæbte sig paa sine Knæ hen ad Gulvet, kastede sig vildt omkring, mens hun var fortvivlet. Det var et Stykke Skuespilkunst i Sarah Bernhardts Stil. Notaren, Ræsonnøren, var ogsaa saa fransk, som en Tysker kan blive det. Noget nyt var det ikke for mig. Jeg har set meget lignende Komedie baade paa Paris's og Københavns forskellige Teatre. Frankrig leverer endnu det daglige Brød til Europas Skuepladse; de lette Samfærselsmidler tillader Direktører, Sceneinstruktører og udøvende Kunstnere at rejse hertil; det er ikke saa vanskeligt at studere Strømmen fra dens Udspring af. Navnlig i de franske Fabrikarbejder er der nok af, hvad man kalder »Handling«, det, den sædvanlige Aviskritik daglig raaber paa. Der skal ske noget, det vil den banale Kritik, det vil det banale Publikum have for enhver Pris. Om der er Mening i, hvad der sker, gør mindre til

Sagen, blot det er præpareret lidt snildt. »Der kommer, min Tro, Monsieur Jeronimus meget belejligt« —, ja det siger Holberg og andre gamle Komediedigtere; de moderne siger ikke: Der kommer Marquis den og den meget belejligt, men de lader ham ugenert komme, naar de skal bruge ham for at faa en Effektscene brændt af. Han skal dog lystre Belejligheden.

Er der ikke en stor Portion Udannethed hos det teaterbesøgende Publikum? Er ikke denne Udannethed til stor Skade for en ny, en aandfuldere dramatisk Kunstudvikling? Jeg spørger blot.

At der maa ske noget i en Roman, i en Novelle, i et Drama — ja det følger af sig selv. Men behøver der at ske meget? Er ikke denne »wilde verwegene Jagd« efter at hitte paa noget hindrende for en sandere og rigere Karakterudfoldning, for et livssandt Ordskifte, for en Fordybelse i Stemningen?

Hvad er Handlingen i et af Molières Mesterværker »*Le Misanthrope*«? Saa godt som ingen. Eller i Molières Prosastykker, i Holbergs Komedier? Det er noget nær den samme overalt. Det turde være Lunets rige Lyrik, det gode Humørs alt overhvælvende blaa Himmel; det turde være Figurernes klare Typik, der løfter disse Værker op i Klassicitetens Sfære. Ti at Scapin eller Henrik bliver ved at narre Geronte og Jeronimus, Argante og Leonard, det er ikke en Gang originalt af Molière og Holberg. Den Historie kunde Italienerne før Molière og Holberg; den kunde Plautus og Terents før Italienerne, og før disse gamle Romere var nok nogle Grækere, den nyere attiske Komedies Mestre, grundig inde i den.

Spanierne, det maa man indrømme, de forstod at lave Handling. Sommetider er den saa kunstig, at Pokker selv ikke kan finde Rede i den. Men er det egentlig derfor, at vi Nutidsmennesker glæder os over det spanske Kaarde- og Kappedrama? Er det ikke mere over den pragtfulde Lyrik, over Versenes Metalklang, over den eksotiske Duft, der aander over det hele? Hvem i al Verden husker efter Læsningen af en Snes spanske Dramaer, hvor mange Gange Don Garcia krydser Klinge med Don Juan for Doña Doroteas eller Doña Inez's Skyld? Nej, man husker lange Repliker bedaarende ved Flugt og Klang, forbavsende ved deres fremmedartede, paradoksale Tankegang. Der er netop i denne Komedieart saa lidt, saa saare lidt Plads for Menneskeskildring; alle disse Señores og Señoras ligner hverandre som Vanddraaber.

Thalia og Melpomene forlade mig min Synd, hvis jeg siger noget skrækkelig kættersk! Og tilgiver de mig ikke, er jeg for Resten lige glad. Endnu mere ligegyldigt er det mig, om jeg kommer i Konflikt med Alverdens systematiske Æstetikere. Jeg tror ikke paa noget som helst æstetisk Dogme. Hvad Teoretikeren bygger op i Dag, river en genial Digter ned i Morgen; man kan gennem hele Digtekunstens og Æstetikens Historie se denne Kamp. Den hegelske og efterhegelske Æstetik er efter Bjørnstjerne Bjørnsons og Henrik Ibsens dramatiske Digtning aldrig en Smule bedre faren end Boileaus og Compagnis i Frankrig, da Victor Hugo og Romantiken brød igennem. Men det er ikke saa let at slaa en død ihjel. Gengangere har et sejgt Liv i halvdannede Menneskers Hjærne. Endnu i nogle Aartier vil man raabe paa Handling, endnu i lange Tider vil de finere eller grovere Spektakelstykker, romantiske eller realistiske, trække bedre Hus end sande og dybt grebne Sjælebilleder eller Sædemalerier. George Ohnet vil tjæne Tusinder af Francs paa et af sine Fabrikater, mens et Digterværk som Thérèse Raquin vil ligge hen. Halvdannelsen vil altid være et halvt Aarhundrede tilbage i Tiden.

Saa er der gamle, gamle Værker, der ere evindelig ny.

Goethes »Faust« er som bekendt ikke skrevet for at blive opført paa Scenen. Der er vel systematiske Rigorister, som endog vil kalde det en Vanhelligelse at føre den gamle Doktor og hans sataniske Følgesvend frem for Lamperækken. Naar man gad været over det, kunde man vel — en Smule belæst, som man er i gammel Æstetik — lave en Hoben Indvendinger mod det »æstetisk« berettigede i at opføre første Del af »Faust« paa et Teater i Form af en lang Række Scener, mens Tæppet gaar op og ned hvert Kvarter, og vi flyttes fra Sted til Sted, fra Fausts Stue til Stadsporten, fra Heksekøkkenet til Domkirken, fra en Bjærgkløft til Gretchens Fængsel osv. osv.

Opførelsen paa »Deutsches Teater« — denne nydelige Sal i diskret Renæssancestil, hyggelig og komfortabelt udstyret — vakte Begejstring. Man kunde se paa Publikum, at det var med. Hvor slog hver af de velkendte Repliker — og da navnlig Mefistofeles's bekendte Udtalelse om Kirkemavens Fordøjelsesævne — ned som en Bombe! Hvilken Jubel og Klappen.

Da jeg var en 17—18 Aar, kunde jeg det meste af Faust (1ste Del) udenad. Og nu høre disse af Poesi og Livsvisdom funklende Ord siges af dygtige Kunstnere, ledsagede af det om-

hyggeligste Sceneri! Man genoplevede sine reneste, sine mest begejstrede Ungdomsøjeblikke. Hvem kunde tænke paa, om der var for megen Handling i ét Tablau i Forhold til det næste? Det var stor Poesi, mægtig Kunst. Den, der vilde give sig til at maale sligt med Teoriernes Alenmaal, maatte være en Ætling i lige Linje af den brave Famulus Wagner. Hvor maatte man være en fantasiløs Klodrian, naar man ikke henreves af Gretchen ved Døren til den gotiske Katedral mellem de snævre Tofagshuse med de smaa Glugger ved Siden af og oven Dørene og det uhøvlede Brædegalleri fra Hus til Hus?

Udførelsen var næppe af første Rang undtagen for Gretchens Vedkommende. Det var en ægte nordtysk Type, den unge Dame, der spillede den. Hun forstod fuldt ud, hvad hun sagde. Henrivende var Foredraget af Kongen i Thule, som hun sang *mezza voce*, uden betydelige Stemmemidler, netop som man kunde tænke sig, Goethe vilde have den sungen. Bønnen til Madonna (O neige osv.) var gribende ved den undertrykte, gennembrydende Hulken, ved den stille Fortvivlelse i Bevægelser og Stilling og det stive, taarefyldte Blik. Mefistofeles's Fremstiller (Navnene ere jo uden Interesse for et dansk Publikum) var aabenbart en meget intelligent Mand. Hans logiske Accent (for at bruge et gammelt Udtryk) var udmærket, det forekom mig, at han manglede fysisk Styrke til at forfærde, naar Rollen fordrede det. Mesterlige vare hans Heksekunster i Auerbachs Kælder. Der ydede ogsaa Sceneinstruktøren et Mesterstykke i Adrian Browersk Stil. Intet Snærperi i det hele. Heksene og Marekattene generede sig ikke. De sidstes »posteriora« var endog forbavsende naturalistisk vovede.

Men Faust selv da? Det er muligt, det er min Fejl — man skal jo ikke dømme for rask, navnlig om fremmedartede Tilsyneladelser — men jeg maa tilstaa, jeg kunde ikke faa Sympati med den Maade at tage Rollen.

Jeg forstod den som en Efterklang af en svunden Spillemaade. I Følge den skal en Helt i en Tragedie paa ethvert Punkt være stemt op i en højtidelig Tone. Fremstilleren var en udmærket smuk Mand med brillante Stemmemidler. Man maatte forbavses over, at han først langt hen mod Slutningen blev hæs.

Men Goethe har jo dog ikke anlagt sin Faust som manglende Selvironiens velsignede Gave. Tvært imod, Selvironien gennemskinner hvert Øieblik hans Patos, just derved bliver han sand. Men Skuespilleren deklamerede Repliker som »Was kannst

du, armer Teufel, geben?« akkurat lige saa højstemt som: »Und wenn der Sturm im Walde braust und knarrt.« osv. Han var fuldt ud Alvorsmand fra Top til Taa, fra først til sidst. Jeg kan ikke en Gang forestille mig, at Goethe har ønsket, at Faust skulde tale med Tordenstemme noget Sted.

Men det var i det hele dejligt at se og høre paa. Jeg spørger igen: Kan ikke alle dramatiske Mesterværker blive opførte fra Scenen, naar man har sceniske Kunstnere med Talent og literær Dannelse nok til at tolke dem? Naar en Gang vort Teater hjemme holder Hundredeaars Fest for J. L. Heiberg, vilde det saa ikke hædre hans Minde bedre ved at opføre »En Sjæl efter Døden« end en af hans Vaudeviller? Men saa kommer rigtignok en ængstende Tvivl op. Faar vi nogen sinde Skuespillere, der magter det?

Efter Goethe saa jeg mer klassisk Komedie: Schiller paa Berlins »königliches Theater«. En grim Tilskuersal i den kedeligste Empirestil, perlemalet med retlinjede forgyldte Lister, Parket-Straasæder, hvis Klapper springer op, saa snart man rejser sig. Og passer man ikke paa at slaa samme Klapper ned, før man sætter sig, kommer man i samme Situation, som den, det bekendte danske Ordsprog truer én med, naar man sætter sig mellem to Stole.

Der spilledes »Wallensteins Lager« og »Die Piccolomini«. Lokkeduen var Hr. Max Grube af den meiningske Trup som Wallenstein.

Man mærkede Respekten for det klassiske Digterværk. Til Lejrstykket dyb Scene med en Uendelighed af Telte fortonende sig langt ud i Baggrunden. Larm og Bulder, Trommehvirvler og Trompetfanfarer! Muligvis varede det for længe. Den uforlignelige Kapuzinerprædiken blev fortræffelig holdt, og da Slutningssangen lød, den dejlige Slutningssang, som vi alle kender, da var vi med i Trediveaarskrigens bestøvlede, besporede, bepansrede, trommende, trompetende, plyndrende, drikkende, voldtagende Halløj.

»Die Piccolomini« — Ja—a!

Guderne bevare én for at sige noget ondt om denne Digtning, der har rørt éns Hjærte saa dybt i de unge Dage.

Se der er Handling, kunstmæssig og korrekt anlagt. Der er en rund og klar Diktion, fast støbt i Rytmen, fint udformet i Tanken. Der er en smittende Begejstring i Max Piccolominis lyriske Lovprisning af Ungdommens og Elskovens Ret .... men

hvorfor betages vi helt af »Faust« og kun delvis af »Die Piccolomini«? Vel sagtens fordi vi efterhaanden af nyere Historieforskning, af nyere Digtning har faaet det godtgjort, at Wallenstein, at Octavio, at Illo ikke er Figurer fra Trediveaarskrigen, lige saa lidt som Corneilles Cinna er en Romer, Racines Phèdre en Grækerinde, Palnatoke en Sagaskikkelse. Vi er blevne hyperkritiske overfor baade den franske Klassicismes og den tyske og danske Romantiks Tragediefigurer. Vi ser i dem Masker, gennem hvis Mund Digteren taler. Karl Moors Vildskab er den unge storm- og trangopfyldte Schillers, hans Patos klinger endnu i Max Piccolominis Mund, mere dæmpet, mere skønhedsbehersket; den er bleven fuldmoden mandig i Marquis Posa — der taler Schiller, som Mand. Stykkernes Tidsfølge er ligegyldig. Ingen Digter kan give mere, end der er i ham. Han trænger til direkte Udtalelse. Den kan dølges — det har Shakespeare og Goethe, det har adskillige moderne Digtere vist, men man ser dog somme Tider Goethes Ansigt bag Faustmasken. Ræsonnøren i gammel og ny Komedie — fra Molière til Augier, fra Løjtenanten i Erasmus Montanus til Thorvald Vidførle i »Palnatoke« kan bevise Paastanden.

Schiller, Byron, Oehlenschläger, Victor Hugo kunne daarlig sætte en Knebel i deres Heltes runde Mund. Men om det saa er Mérimée, saa har han dog maattet lade George de Mergy i »Chronique du temps de Charles IX« lade skimte, hvad Digteren mener. En Poet maskerer sig snildere end en anden; det er maaske det hele.

Om Udførelsen er der kun at sige, at den var god. Wallenstein optræder jo kun i én Akt i Trilogiens midterste Del. Hr. Max Grube havde Myndigheden til at være Helt. Med en dyb Basstemme, med faa Bevægelser med en portrætlignende Maske, gennem hvilken dog for ungdommelige Træk skinnede frem, afviste han den usalige »Kriegsrath Questenberg«. Ægte Schillersk! Geniets Triumf over Kontorklogskaben. Dog indrømmes den sidstes delvise Ret. Ægte Goethesk-Schillersk Samarbejde? Questenberg blev ikke opofret mere end højst nødvendigt, om end Ligevægten ikke var fuldt saa korrekt, som den Goethe frembragte mellem Antonio og Tasso.

Gildet hos Illo var sat fortrinligt i Scene. Den mere end halv drukne Kroatergeneral Isolani — jeg har glemt, hvad Skuespilleren hed — vovede Ting, som en Tragedieskuespiller næppe

havde vovet hos os. Han fremstillede den Virkning af Drukkenskaben, som Holberg byder Jeppe at frembringe. Ingen forargedes. De lange nedhængende Knevelsbarter bævede under Vinrusens Luftstød; han sparkede til sin Sabel, naar den kom hans slingrende Ben i Vejen.

Max Piccolominis Fortolker troede paa sin Lyrik. Det er det, det kommer an paa. Tro, oprigtig Tro fra Kunstnerens Side frembringer Tro nede i Salen. Og hvem vil ikke gærne være med paa Schillers Tro paa det bedste menneskelige? Om ogsaa vi Nutidsmennesker kun kan bevare den fuldt, saa længe Repliken varer, nu vel, saa har vi faaet en Opbyggelse paa en halv Snes Minuter; Efterklangen kan bæve længe derefter.

De Digtere, der dølger sig, er maaske de største Kunstnere. De Digtere, som aabenbarer sig naivest, er maaske mere i Slægt med de gamle Profeter. De sidste prædiker mere end de første, men trænger den store Menneskemasse ikke bestandig til Prædikanter?

Jeg spørger blot, tør ikke afgøre noget. Jo ældre jeg bliver, jo mindre sikker — dogmatisk bliver jeg, jo mere kommer jeg til at elske al Kunst, hvori en Personlighed sætter sig fuldt ind. Shakespeare, Corneille, Racine, Molière, Holberg, Goethe, Schiller, Oehlenschläger, Byron, Paludan Müller ... naa, Opramsningen af Navne maa jo kede Læserne.

Victor Hugos Navn maa dog med. Jeg saa »Hernani« paa Théâtre français forleden Aften. Gud skal vide, at G. Brandes har Ret, naar han siger, at dette Stykke vrimler af Galskab. Helten er lige saa halvgal som Karl Moor, Don Ruy Gomez de Silva er hel gal, Don Carlos er umulig som værende Konge af Spanien og vordende Kejser af Tyskland; hans og de sammensvornes Færd ved Karl den Stores Grav i en Krypt i Achens Domkirke (en Krypt, som slet ikke er til) er Fanden i Voldskhed. Dog betager Stykket ên; dog kan vi græde med Doña Sol og føle Sympati med Don Ruy Gomez de Silvas lange Tirader, dem han henvender til Portræterne af sine Forfædre, Tirader som ingen kan hitte Rede i.

Hvorfor betages man? Fordi Victor Hugo, der er nærmere i Slægt med Schiller end med Goethe har lagt sin Energi, al sin Patos over det Tema, som det nu var hans Sag at variere i Stykket. Det er Lidenskabens Ret, Digteren vil forfægte; det er Elskoven som Naturmagt han vil hævde; for dens Sejersgang skal

Klipper sprænges; den skal tvinge Don Carlos til at blive ædel; det er Hadets Naturmagt, Digteren vil fremstille: Don Ruy Gomez's Had til Don Carlos og Skinsyge mod Hernani. Det er denne Sætten sig selv ind, som giver Digtningen Kunstværd; ud fra Hernanis Horn toner de Stemninger, det unge Frankrig sad inde med paa Victor Hugos Tid. Og Versene klinger som Musik, naar Kærligheden hvisker i sagte Længsler eller bruser med Lyd som en Hymne for Basuner. Det var dog en langt ringere Opførsel end den, jeg saa for nogle Aar siden, da Sarah Bernhardt spillede Doña Sol og da Worms var Karl V. Nu er det to Debutanter, vel indøvede, ti ellers, var de aldrig komne frem paa Théâtre français's Bræder. Mounet Sully er i Familje med den Naturkraft, Digteren har lagt i Hernanis patetiske Oder til Doña Sol; ham gensaa jeg med Glæde. Han har faaet fuld Magt over sin herlige Stemme, som en Virtuos over et Instrument af første Rang. Ad alle Stemningens Bølgebjærge og Bølgedale — ti Rollen er jo Stemning fra først til sidst — styrede han sikkert; det grelle og kantede er gaaet af ham; der er Harmoni i hans Kraftudfoldelse, lad ham saa være hvad man kalder maniereret.

Med Hensyn til Mellemakternes Længde burde vore Teatre tage Eksempel af de tyske, hvor man regner fem Minuter for en lang Tid, og ikke efterligne de franske, hvor man stundum maa vente halve Timer, saa Publikum, selv »aux Français«, giver sig til at trampe.

S. Schandorf.

Tor Hedberg.

En kritisk Studie.

Tor Hedberg hører til de svenske Forfattere, som lade de store Samfundsproblemer ligge, og ene og alene beskæftiger sig med Mennesket. Han har kun én Interesse og ét Maal: at omsætte Livet i personlig Digtning.

Han har indtil nu skildret fire Menneskeskæbner. Det er om de ensomme, han fortæller, dem, der er stængt ude fra Livet: om Signe, der havde ventet sig saa meget og som syntes, hun intet fik i denne Surrogaternes Verden; om Johannes Karr, denne pirrelige Særling, der krampagtig higer efter at aabne sin Favn for Livet, men hos hvem en ubarmhjærtig og haardhændet Virkelighed har avlet en Skyhed, der holder hans Følelser i Skruestik og gør ham sjælelig lam; om Judas, denne fødte Eneboer, hvem Angesten over at være til rider som en Mare, og som i hadefuld Rædsel skyr alle dem, mod hvem hans syge Kærlighedstrang drager ham; om Henrik Wrede, hvis hele Liv forvrænges af en fiks Ide.

Og ligesom det i Menneskelivet er det haarde og kantede, det skumle, det gaadefuldt grumme, der giver Stoffet til Hedbergs Skildringer, saaledes er det ogsaa i Naturens indre Liv som i dens ydre Form Forgængelighedens haarde Nødvendighed, der kaster sine tunge, vaade Slagskygger over hans Digtning.

Om denne Grundstemning føjer hans Stil sig nøje med sine Nuancer af den samme tunge Smerte, der bølger og bruser i hans Sprog som Vandenes og Vindens monotone, evig ensartede Melodi i en Efteraarsnat.

En anden Ejendommelighed for Hedbergs Digtning er Mangelen paa Nuancer og Konturer. Hans minutiøse psykologiske

Analyser er almenmenneskelige, og han opfatter bedst Naturen i de store Vidder, de endeløse Udsigter, de vide Horisonter. Der er ingen individualiserende Karakteristik af Personernes Sjæleliv, ingen individuel Udpensling af deres Fysiognomi, ingen Linjer eller Konturer i Landskaberne. Der er i hele hans Produktion noget alment, typisk, næsten abstrakt.

Hans Digtning er som en Tusmørkestund i det sene Efteraar, hvor det synes en, som om Naturen vaander sig i Dødskval og som om man ser ind i et af Smerte fortrukket Ansigt med sorgfulde Øjne, og hvor denne Tilintetgørelsens Kamp griber en med et stumt, uendeligt Vemod, som man ikke kan græde ud med alle sine Taarer.

Høgre uppgifter har nu næsten kun Interesse som et Debutarbejde, i hvilket man dunkelt kan skimte de første Træk af Forfatterens Fysiognomi. Det er omtrent som naar man ser et Barndomsportræt af et voksent Menneske, i hvilket de karakteristiske Linjer endnu ikke har slynget sig sammen til et ejendommeligt Hele, men ligge ligesom løse og hver for sig.

Det er en ungdommelig-naivt fortalt Historie om en Kvinde, der som ung har drømt for lyst om Livet, og som Livet derfor handler ilde med, men som alligevel bliver ved at drømme, lige ind i Døden. Men der er dog én Side af denne Kvindekarakter, som en Kritiker skatter som et Guldfund, nemlig den Sindets Haardhed og Bitterhed, det Fjendskab mod Menneskene og Livet, som Signe gribes af ved den første alvorlige Modgang. Ved dette Træk knyttes denne Karakter nært sammen med Hedbergs to mandlige Hovedfigurer, Johannes Karr og Judas. De er alle tre ligesom skabte i samme Billede.

Johannes Karr betegner i alle Henseender et Fremskridt i Sammenligning med *Høgre uppgifter*, trods Fejl i Kompositionen og Unøjagtighed i dens Psykologi.

Johannes Karr er uægte Barn af en fattig Husmandsdatter og en rig Gaardmand. De første tolv Aar af sin Barndom tilbringer han i Fattighuset hos sin Moder; derefter kommer han i Tjæneste hos Faderen. Dennes Ægteskab er barnløst, og han aabner en Gang Johannes Udsigt til at arve hele hans Formue. Drengen lever sig saa ind i Tanken om at blive en rig Arving,

men da en Halvbroders Fødsel med ét Slag knuser alle hans Forhaabninger, gribes han af Raseri og Hævnlyst, og i et Anfald af Vildelse stikker han en Nat Ild paa sin Faders Gaard. Efter to Aars Ophold i Fængslet kommer han i Tjæneste hos en Madam Rask, der har en lille Butik ude paa Landet. Han forelsker sig i Husets Datter, men opdager, at denne staar i intim Kærlighedsforbindelse med en ung Adelsmand i Egnen. Imidlertid gifte de sig med hinanden — hun for at skjule Følgerne af den omtalte Forbindelse, han væsentlig for at faa fat i Madam Rasks Penge —, og de leve nu i adskillige Aar i ulykkeligt Ægteskab. Saa finder omsider en Tilnærmelse Sted; hun føder ham en Søn og dør i Barselsæng. Imidlertid er Johannes Karr bleven en rig Mand, og han lever længe nok til at se de Skillinger, som han Dag efter Dag, Aar efter Aar har skrabet sammen i sit Ansigts Sved, muntert rulle bort gennem Sønnens Hænder.

Johannes Karr er en rent psykologisk Roman og bør bedømmes som saadan. Men hvis den psykologiske Roman skal skildre et Individs Liv ved at udhæve de afgørende Momenter i det og bringe os til at forstaa en menneskelig Karakter i dens Grundtræk og Udvikling ved at fremstille de Forhold, under hvilke den har formet sig, og de Personer, som under denne Formningsproces har indvirket bestemmende paa den, — hvis den skal være som en Organisme, i hvilken hvert enkelt Led med Nødvendighed udfører sin bestemte Funktion, saa at intet staar der alene for sin egen Skyld, eller fremhæves stærkere end dets Betydning for det store Hele fordrer, — saa tilfredsstiller Hedbergs Roman ikke fuldt disse strænge Fordringer.

Først og fremmest er det da et uerstatteligt Savn, at vi intet faa at vide om Fængselslivet, endskøndt dette naturligvis efterlader sig dybe Spor i Drengens Karakter. Sønnens Væsen som Barn er vistnok rigtig skildret, og Forfatteren har tydelig nok haft til Hensigt at vise, hvorledes de Egenskaber, der skulle fremtræde saa udprægede hos den unge Mand, allerede har været til Stede hos Drengen, men hverken disse detaillerede Skildringer eller den vidtløftige Episode med Ammen staar i nogen nødvendig Forbindelse med det hele; de føre ikke Handlingen fremad, de vise ikke nye Sider eller Nuanceringer i Hovedpersonens Karakter, og de øve ikke nogen synderlig gennemgribende Indflydelse paa Karrs Liv. Den Udførlighed, hvormed disse Episoder behandles, staar ikke i noget Forhold til deres Betydning. Traaden brydes, man

føres ind paa Sideveje, Fortællingen staar stille og Interessen for Karr slappes. Man faar i det hele i Bogens anden Halvdel et Indtryk af noget løst og usammenhængende, man savner Fodfæste, og det er som om man bestandig saa det samme Landskab fra forskellige Udsigtspunkter. I Almindelighed er Grundlinjerne dragne med stor Sikkerhed og Omhu, mens derimod Proportionerne er fortrukne som Følge af en kritikløs Udførelse.

Johannes Karrs Karakter skal jeg længere hen fremstille i Sammenhæng med Judas'. Hedberg har bedre faaet Karakteren frem ved direkte Beskrivelse end indirekte, gennem Personens egne Ord og Handlinger. Manglerne i Hedbergs psykologiske Analyse og i det hele i hans Karaktertegning finde deres Forklaring i, at Forfatteren bestandig skildrer sit eget Sjæleliv, uden at tage tilstrækkeligt Hensyn til individuelle og Klasseforskelligheder.

Man har med et Paradoks sagt, at en Kunstner i sin Kunst ene kan skildre sig selv. Dette er for saa vidt sandt, som han ved Skildringen af andre Individualiteter altid maa gaa ud fra de Sider, som disse har fælles med hans egen. En vis Karakterejendommelighed kan være fælles for den fremmede Personlighed og ham selv, om den end hos den første er den, der ligger til Grund for alle de andre og paatrykker disse sit Stempel, medens den hos ham selv er mindre fremtrædende, kun en Biegenskab. Skal den psykologiske Romanforfatter nu skildre en fremmed Personlighed, maa han bestandig tage Hensyn til dennes herskende Egenskab, men den nærmere Motivering, Detailanalysen, kan han kun faa ved Selvstudium, ved at undersøge sit eget Sjæleliv.

Jeg tror, at Hedberg her gør sig skyldig i en Fejl. Det forekommer mig, at han overfører Analysen af sit eget Sjæleliv paa andre i aldeles uforandret Form, uden at lægge nogen Vægt paa Forskellighederne og uden at præcisere den individuelle Grundstemning. Han skildrer almenmenneskelige Sjælstilstande, ikke individuelle. Hans Analyser passe paa alle mulige Mennesker; det for Individet ejendommelige, det, der adskiller ham fra andre Individer og gør ham netop til den, han er, det, der ligger til Grund for og danner Helheden i alle de særlige Ytringer af Sjælelivet, netop det, som Fremstillingen skulde belyse, bringe os til at se fra forskellige Sider og i forskellige Bevægelser, — det faar han ikke med. Hans Analyser er i og for sig baade dybt-

gaaende og sande, men nogen ejendommelig Forestilling om Personligheden give de i Almindelighed ikke.

End videre viser det sig tydeligt i Hr. Hedbergs Karakterskildring, hvor svært det er for en udenforstaaende at trænge ind i Almuens Sjæleliv og at give en korrekt Skildring af vore Landboere. Forfatteren lægger sædvanligvis stærk Vægt paa det ubevidstes, Drifternes, Instinkternes Magt hos Landbefolkningen, og ved sine næsten ængsteligt, ja pinligt nøjagtige Sjæleanalyser skynder han sig som oftest at tilføje, at alle disse uensartede Elementer, som det ved omhyggelig Undersøgelse er lykkedes ham at isolere, hos disse Mennesker forekomme sammensmæltede, indfiltrede mellem hverandre som ubevidste Følelser og uklare Stemninger. Men han vilde have været sandere og grebet os stærkere, om han i sine Skildringer af sjælelige Tilstande havde anvendt et simplere Apparat, og om han i et enkelt anskueligt Billede havde sammentrængt alle de Smaatræk, som han gennem sin dybtgaaende Analyse har fundet. Naar han har gjort dette — som i Skildringen af Familjen Rask —, naa'r han en langt stærkere kunstnerisk Virkning; han skaber da et Stykke Stilleben, hvis Figurer og Interiører har blivende Værd. Der er desuden adskilligt, som klart røber, at Forfatteren har benyttet Analogier, hentede fra Skik og Brug indenfor den Samfundsklasse, han selv tilhører. I de for øvrigt fint udførte Scener mellem Kirstine og Faderen, efterat hendes Tilstand er bleven opdaget, lader Forfatteren den sidste »klappe hende mildt paa Haaret med sin grove, barkede Haand«. Bonden viser i Almindelighed ikke sin Følelse paa den Maade; han kan have stærke Følelser, men han viser dem ikke. Kærtegn forekomme ikke i Husmandsfamiljerne; man undser sig for at vise Ømhed, i Særdeleshed indenfor Familjen. Dette er naturligvis en Bagatel, men den er karakteristisk og interessant.

Det er ikke nogen arkæologisk eller kulturhistorisk Interesse, der har fristet Hr. Tor Hedberg til at skrive en Bog om Judas Iskariot. Hans første og oprindelige Hensigt har ikke været at skrive en historisk Roman, i hvilken en bestemt Kulturperiode spejlede sit ejendommelige Fysiognomi. Da han valgte det nye Testamentes Judas til Æmne for sin Digtning, var det ikke for at

skildre ham som en individuel historisk Personlighed, saaledes som han var bleven formet af sin Tid og sine Omgivelser. Det er ikke Individet Judas i sit historiske Milieu, som Hr. Hedberg har haft for Øje, da han skrev denne Roman: det er det almenpsykologiske Problem i Judas' Livsskæbne, som først tog hans Tanke fangen. Han skimtede i denne historiske Episode en af Menneskehedens og Livets dunkle Gaader, han saa i denne Discipel, der forraadte sin Mester, en Martyr for Livets Tragedie, og han følte Trang til at løse denne Gaade gennem psykologisk Undersøgelse. Den Judas, Hr. Hedberg skildrer, er ikke Historiens Judas og heller ikke Individet Judas, men først og fremmest Ofret for Livets hèmmelige Magter. Denne menneskelige Skæbne har for Forfatteren røbet en Side af Tilværelsens Væsen.

Forfatteren har derfor ikke brudt sig om at leve sig nøje ind i den Tid, hvorfra Fortællingens ydre Apparat er hentet. Det Menneske, hvis Livshistorie han har benyttet til at anskueliggøre, hvad han havde at sige, tilhører ikke det første, men det nittende Aarhundrede. Judas er en moderne Personlighed. Alt hvad der er individuelt hos denne almene Type er Nuancer af vor egen Samtids Gennemsnitskarakter; Hr. Hedberg skildrer et Nutidsmenneske fra Nutidens Standpunkt.

Disse to Synspunkter maa man fuldtud have tilegnet sig for helt og ganske at forstaa *Judas.* Uden det vil man ikke forstaa, hvilket ægte Digterværk Hr. Hedberg i sin sidste Roman har skænket den svenske Literatur.

Der er nært aandeligt Slægtskab mellem de to mandlige Hovedpersoner i Hedbergs Romaner og, som tidligere sagt, er Heltinden i *Høgre uppgifter* en lignende Karakter. Judas og Johannes Karr er som voksede af samme Rod, og de har samme Sjælebund. Hos dem begge er Indesluttetheden Hovedtrækket. Deres barske og sky Væsen er kun den Vrangside af deres yppige indre Følelsesliv, med hvilken de med sygelig Finfølelse søge at skjule deres egentlige Væsen. Faar deres Længsel efter Kærlighed, deres Trang til at slutte sig til nogen, imellemstunder Luft, bryder den frem med tung Voldsomhed. De gaa og bære paa et bittert Had mod Livet, der suger Næring af sig selv; Livet har gjort dem bitre ved at støde dem tilbage, og denne deres Bitterhed fjærner Menneskene end mere fra dem. De oprives af Længsel efter at kunne hengive sig helt og uindskrænket, men holdes tilbage af Magter, de ikke selv kende. Komme de til at blotte en

Flig af deres virkelige Natur, krympe de sig smertelig sammen i Undseelse og Harme og trække sig saa end mere utilgængelig sammen i sig selv; de lide paa samme Tid ved at have givet sig hen og ved ikke at have gjort det nok. De gaa om og spejde ængsteligt efter Lykken og dreje af, saa snart de i Frastand kunne skimte den.

Saaledes er den Type, Hr. Hedberg i sine Bøger har skildret. Judas og Johannes er to forskellige Nuancer af den, to ensartede Naturer, hvem Livet paavirker paa forskellig Maade. Der er hos dem begge noget bundet, der frigøres hos den ene og strammes endnu haardere sammen hos den anden. Hos den ene tætnes Skorpen bestandig mer og mer, hos den anden sprænges den omsider. Den enes personlige Følelsesliv stænges inde, siver ud og dunster bort, den andens flyder ud i Alnaturen. Mens hos Johannes Karr alt bidrager til at forhærde hans Sind og løsne de Baand, der knytte ham til Livet, ender derimod Judas' Livshistorie med at han føler sig i inderlig Forstaaelse med det Liv, der leves omkring ham, med Plante- og Dyreverdenen, at han kommer til at føle sig inderlig beslægtet dermed og finder Hvile i enhver Ytringsform for dette Liv, i en Sjælero, i hvilken al fredløs Angest og smertefuld Længsel opløser sig. Johannes Karr stænger i bitter, hadefuld Strid Livet og Naturen ude fra sin Sjæl; Judas aabner sit Indre for alt hvad der lever om ham og finder Fred.

Paa en Gangsti mellem Klipperne i Judæas Ørken kommer Judas med sin blinde Moder ved Haanden. Rygtet om Johannes, ham, der forkynder Herrens Vrede, har lydt som et tusendtunget Ekko rundt omkring, og Mennesker strømme til fra Stæder og Landsbyer for at høre den nye Profet ved Jordan. Ogsaa Judas' gamle Moder gribes uimodstaaelig af Attraa efter at høre de haarde, flammende Vredens Ord af hans egen Mund, og Judas har maattet følge hende. Han har levet fredeligt og arbejdsomt i en fjærn Krog af Verden, tilfreds med sit stille Haandværk. Han føler Uvilje mod at gaa til Johannes, han er bange og har ligesom en Anelse om, at det vil bringe Ulykke; han vil leve i Fred, men tvinges af en hemmelighedsfuld, uimodstaaelig Magt.

Han føler sin egen Afmagt, hans Trods vaagner og han gribes af et rasende, voldsomt Had til denne ubekendte, der har ødelagt hans Fred. Allerede i denne første Scene i Ørkenen viser

Judas sig som et Menneske, der med Angest klamrer sig fast til sin Sjælsro og som med Rædsel mærker de søgende, utilfredsstillede Tanker vokse frem i sit Indre. Han er som Tiggeren, der fra den varme Stue drives ud i Natten og Uvejret. Han ved ikke, hvad det er, der har tvunget ham til at forlade sit Hjem og opsøge Johannes; han ved blot, at overfor det er al Modstand unyttig. Men han hader denne ukendte Magt og han slaar om sig i forbitret Trods, paa Maa og Faa, for at ramme disse usynlige Fjender, der er hans egne Tanker. Dette er det centrale i Judas' Livsskæbne: han maa forstaa disse Tanker for at faa Fred i sin Sjæl. Han beherskes af dem, absolut og ubevidst; han ved ikke hvad de indeholde, forstaar ikke det, hvorpaa Omskiftelserne i hans egen Sjæl beror. Hele hans Liv er en Række af saadanne sjælelige Forvandlinger Side om Side med de ydre Handlinger, der er ligesom deres nødvendige Afspejling. Han ved intet om sig selv og om hvad der foregaar hos ham selv, han kender blot sin egen Udvikling i de almene Følelsers Form, lige til den sidste voldsomme Krise vender op og ned paa hele hans Væsen og modner ham til bevidst Forstaaelse af sin egen Natur og Skæbne, af Naturen og Livet. Først da, i det Bevidsthedens Lys, i hvilket hans eget og alt Liv udfolder sig og ved hvilket han ser alt som det er, genvinder han sin Sjælefred.

Det er det menneskelige Livs store Gaade, der tydes i Judas' Historie, Gaaden i de Millioner Liv, der har været og i de Millioner, der vil komme. Det er denne Gaade, under hvis usynlige Byrde Slægt efter Slægt er segnet, der staar præget paa Judas' Ansigt som et stumt, anklagende Spørgsmaal, og det er disse utallige Generationer med deres usynlige Byrde og dette Menneskeansigt med dets stumme Spørgsmaal, som Jesus ser i sit natlige Drømmesyn i Judæas Ørken og som først faar Kærlighedsevangeliet til at fremstaa i bevidst Klarhed for hans Sjæl, som Livets Kærne, Tilværelsens Væsen, Naturens egen tavse Lære.

Døberen Johannes vakte ved sit Ord kun Trodsen hos Judas, en Trods blandet med Rædsel. Han havde let ham op i Ansigtet, denne Mand, som forbandede og truede og talte om Herrens Straf og Helvedes Forbandelse: en Latter fuld af Fortvivlelsens Had og Haan. Anelsen om det gaadefulde, der er podet ind i hans Sjæl, vokser mer og mer og overskygger hele hans Tanke- og Følelsesliv. Da møder han Jesus i Ørkenen, og hans Afskedsord: »husk, Judas, at du skal ikke hade«, har suget sig fast i

hans Sind. Den overspændte Tilstand, hvori han befinder sig ved dette Møde, gør, at han har glemt alt, da han vaagner efter Søvnen; han husker kun et Ansigt og har, dybt nede i sit ubevidste Selv, en dunkel Fornemmelse og Erindring om hvad der er hændt ham. Men denne Fornemmelse og Erindring er der dog, og der behøves ikke andet, end at han en Gang tilfældig hører Jesu Navn nævne paa Gaden, for at hele Optrinet atter staar levende for ham. Efter Hjemkomsten søger han at døve alt dette ukendte, der maner ham i hans Indre med dunkle Følelser og uklare Syner, men det lykkes ham ikke. Han arbejder mekanisk Dagen igennem og naar Aftenen kommer, falder han i en tung, dødlignende Søvn, men Glæden, Tilfredsstillelsen ved Arbejdet genvinder han ikke. Der er kommet noget nyt ind i hans Liv, som er groet sammen med hele hans Væsen og som vokser sig større og større. Hans daglige Gerning »efterlod en Tomhed omkring ham, som intet kunde fylde, en Tomhed, der bestandig var ved hans Side; som en blodløs Skygge fulgte den ham, hvorhen han gik, og naar han træt gik til Hvile om Natten, var den hos ham og hvilede med ham i Søvnen. Det var en Fjende, en usynlig, ugribelig Fjende, som han ikke kunde kæmpe med og ikke besejre, men som han mødte med en dump, haardnakket Trods.« Og da han saa hører Navnet Jesus og med et, som i et Lynglimt, genser Jesu Skikkelse og Ansigt og mindes hvert af hans Ord, Blik og Bevægelser, saa gribes han af Angest; nu ved han, at hans Skæbne er fuldbyrdet. Noget faar Magt med ham, som han ikke ved hvad er, men som han føler det unyttigt at kæmpe mod; han gribes som af en Sjælehvirvel og gaar sin Skæbne i Møde, blindt og ubevidst, som en hypnotiseret. Han lever næsten som under Indflydelse af en fiks Ide.

Han opsøger Jesus og bliver en af hans Disciple. Første Gang i sit Liv har han fundet et Menneske, til hvem han i uforbeholden, uimodstaaelig Lidenskab kan sige: »Herre, jeg elsker dig!« og i hvem han kan gaa op med hele sin Natur. Han har nu fundet Lykken, ti han har ikke længere noget selvstændigt Jeg, ingen Tanker, der driver ham i fredløs Jagen, ingen Følelser af uforstaaet Angest. Han hviler ud med hele sit Væsen i den Bevidsthed, at en anden har taget hans Skæbne i sine Hænder; denne leder, og han selv har blot at følge.

Saa kommer Udviklingen af Judas' ejendommelige Forhold til Jesus, en fortsat Række af minutiøse Analyser af de enkelte

Momenter, Fremstillingen af, hvordan Disciplens Kærlighed til Mesteren munder ud i og omformes til denne ene Trang, der størkner i hans Hjærne som en fiks Ide, Trangen til at dræbe Jesus for at vinde Sjælefred.

Hvordan er dette muligt, at et Menneske af Kærlighed til en anden og netop paa Grund af Overmaalet af denne Kærlighed kan ønske denne andens Død og selv blive Gerningsmanden. Det er den psykologiske Gaade, som Hr. Hedberg vil løse i *Judas*. Hvilket Element i Kærligheden, hvilken psykologisk Lov forklarer dette? Er det det, at det ene Menneske vil eje det andet saa fuldstændig, at der af Verdensaltets mangfoldige Uendelighed ikke bliver andet tilbage end disse to, der for hinanden bliver en Verden i Miniatur, rummende hele Tilværelsens Fylde, i Forbindelse med en urokkelig Forvisning om, at en saadan inderlig Samfølelse er en Kimære? Med andre Ord: er det noget af det samme, som naar en Mand elsker en Kvinde og i hendes fuldstændige Tilintetgørelse ser den eneste Mulighed for at befries fra dette sugende Savn, der ikke levner ham Ro? Eller er det fordi Judas, denne asketiske Eneboernatur, hvis Sjæl er som en Afspejling af den Ørken, han er født og opfostret i, af Instinkt nærer Uvilje mod Galilæerbarnets lyse, harmoniske Kærlighedslære? er det fordi hans inderste Natur og hans nye Kærlighed er uforligelige Modsætninger og at en af dem maa dø, rykkes op lige til sine fineste Rødder, hvis de ikke skulle tilintetgøre hinanden ved at støde sammen som modsatte elektriske Strømme? Eller er det fordi det ene Menneske ikke kan være det andet nok, idet Sfæren bliver for lille og maa udvides, og at alt hvad der staar hindrende i Vejen maa ryddes bort, da ellers den nødvendige Forbindelse med det store, vide, skiftende Liv maatte afbrydes? Forfatteren giver mange forskellige Antydninger, men intet bestemt Svar. Han nøjes med at konstatere dette Faktum, at der vaagnede en Trang hos Judas til for sin Sjælefreds Skyld at udlevere Jesus til hans Fjender, han viser gennem en mangfoldig Analyse, hvorledes denne Trang fra en dunkel Fornemmelse af Utilfredshed bliver til en klart bevidst Tanke og fastholder konsekvent denne Opfattelse lige indtil den skrækkelige Nat i Gethsemane, da Jesus under Judas' Kys siger: »Judas, forraader du Menneskenes Søn med et Kys?« Ti disse Ord betyde i Hr. Hedbergs Bog ikke en sørgmodig Bebrejdelse mod Disciplen, der har forraadt sin Herre og Mester, men en inderlig Forstaaelse af et lidende Medmenneske,

der ikke har kunnet handle anderledes, end han har gjort, — Smerte over det gaadefuldt tragiske i Livet og Glæde over, at han dog er elsket af denne Judas, der kræver hans Liv for at faa Fred.

Men Judas har endnu ingen Fred. Han føler, at Fortiden er sonet ved Kysset og Jesu Blik, men tillige, at der er noget andet, han nu maa stræbe efter: »at finde det, han søgte fremfor alt andet«. Han maa begynde fra nyt. Af Udmattelse er han falden i Søvn ude i det fri, og han vaagner først hen paa Dagen. »Først saa' han kun noget grønt flimre for Øjnene, saa kom han lidt efter lidt til at skelne klarere og saa' da, lige under sit Hoved, en lille Tue, hvor Græsset var spiret frem Straa ved Straa i talløs Mængde, og over hvert lille lysegrønt Straa løb skiftende Lys og Skygge, en Blomst udfoldede sine Blade, og de Blade var saa vidunderlig dybe blaa, — hvor havde han dog set noget saa blaat før? — ja, nu huskede han det, Genezareth! — og se, der klavrede en lille glinsende Bille forsigtig op ad et Græsstraa, idet den følte sig frem med de lange Følehorn. Der kom et Smil paa hans Læber, — noget saadant havde han aldrig før set. Han kunde ikke faa Øjnene fra den lille sollyse Tue.

Saadan laa han længe og bare saa og saa. Men jo længere han saa, des tydeligere kom den Fornemmelse frem hos ham, at der var noget bagved dette, noget, han ikke kunde se, og som dog var det vigtigste, det han maatte finde. Der vaagnede en Uro hos ham, noget søgende og famlende, der forstyrrede den Lykke, han et Øjeblik havde følt.«

Da Judas siden ser de to Kors paa Golgathas nøgne Top tegne sig mod den mørke Himmel, gribes han først af Rædsel over hvad han har gjort. Men »den nagende Tanke om hans egen Brøde, hans unyttige Anger, veg Pladsen for én dyb, hele hans Væsen gennemstrømmende Medfølelse med Lidelsen, den menneskelige Lidelse, som han saa for sig«, »og samtidig foresvævede det ham dunkelt, at der mellem dette Dødens Skuespil og den lille sollyse Verden, som han havde faaet Øjet opladt for om Morgenen, var en hemmelig Forbindelse, noget fælles, og at det netop var det, han søgte«. Og endelig naa'r han til fuld Klarhed ved en Drøm, hvor han beder Jesus hjælpe sig til at finde, hvad han søger. Jesus tager hans Haand, og de vandre længe, bestandig opad, indtil alt omkring dem bliver mørkt og han kun ser Jesu lyse Skikkelse for sig. Saa standse de, Jesus

udstrækker sin Haand, og Judas ser Ørkenen og Genezareths smilende Omegn brede sig vekslende dybt under deres Fødder og Maria Magdalena staa midt i et rigt Landskab med et Blik, der taler om berusende Lykke, mens det bløde Klædebon røber hendes Skønhed; og paa Jesu bestandig gentagne Spørgsmaal: »er det dette du søger?« giver han bestandig samme Svar: »nej, Herre, ti dette frygter jeg.«

»Da smilte Jesus og sagde:

— Det er det, du har set, men dine Øjne er forblindede, — luk dem, og du skal faa dit Syn igen!

Han lukkede Øjnene. Da bøjede Jesus sig frem og kyssede dem, først det ene, saa det andet; — i samme Øjeblik gennembævedes han af en sælsom, uendelig lykkelig Følelse, han aabnede igen sine Øjne og saa — —«

Ja, hvad han saa, faar man ikke at vide, men hvad Judas vinder som sin Livserfaring siger Forfatteren os med disse Ord:

»Og Lykken i hans Sind forsvandt ikke, men voksede og voksede. Det var en Følelse af Enhed, af Hvile, af fuldt, harmonisk Liv. Og denne Enhed fandt han ogsaa i alt omkring sig, i alt hvad hans Øje kunde se og hans Tanke ane. Striden var endt; der var ikke længere to modsatte Magter, som kæmpede om ham, det var blot forskellige Former af en eneste, alt gennemstrømmende Magt, en Magt, der ogsaa rørte sig i ham selv og knyttede ham sammen med alt hvad der lever, lærte ham at forstaa alt, føle med alt og elske alt. Det var, hvad han havde søgt og nu fundet, — Kærlighed, som var Livets Maal.«

Der er i disse Ord en klart og sikkert formuleret Livsanskuelse: Kristendommens Kærlighedsevangelie støttet paa den darvinistiske Udviklingsteori. Lad os forstaa alt for at kunne tilgive og elske alt, ti alt er med Nødvendighed som det er og ikke anderledes i dette Liv med dets uundgaaelige Synd og uforskyldte Lidelse!

Hr. Hedberg har saaledes brugt en menneskelig Livshistorie til dels at tyde en psykologisk Gaade, dels at formulere en moderne Livsanskuelse. Men hvorledes er denne Judas, i hvis Historie, Forfatteren har lagt saa meget alment, skildret som individuel Type? Hvorledes er i det hele den individuel-psykologiske Karakteristik og den kunstneriske Form i *Judas*?

Et Par af de ejendommeligste Træk i Judas' Natur er allerede antydede i Indesluttetheden og Angesten. Det er en sær-

egen moderne Sjælesyge, denne Angest, som gør Judas beslægtet med vor Tids Mennesker. Den er et psykologisk Fænomen, som man kan konstatere som et Faktum, men ikke fuldt forklare. Man kan ikke spore dens Sæde eller dens Aarsager. Den er konstant, vort Væsen iboende, en Egenskab ved det; den præger Menneskets hele Livssyn og gør sig gældende i alle Livets vigtigste Forhold; den dræber Nydelsen med knugende Tanker og giver alle dybe Følelser, baade de sørgmodige og de glade, en smertelig Braad. Man forstaar ikke, hvorfor man føler denne Angest, ti man kan aldrig spore dens særlige Anledning eller Genstanden for den: det er Livsangesten, Rædslen for selve det at være til. Hr. Hedberg kommer i sin Skildring af Judas uafladelig tilbage til denne Livsangest.

Ellers er den individuelle Karakteristik af Judas ikke rig paa Nuancer. Man faar ikke fat paa dette ubestemmelige, der er det enkelte Menneskes inderste Ejendommelighed, og der er i hele Bogen ikke et eneste Ord om, hvordan Judas ser ud. Denne Mangel paa ydre Anskuelighed, det, at man savner de Nuancer, der ene kan give en Skikkelse Liv i Bøger som i Virkeligheden, tyder paa, at Forfatteren ikke fra Begyndelsen har haft bestemte Modeller, som han har kunnet aflure det ene lille Træk efter det andet og til hvis Væsens Inderste han har kunnet trænge ind ved at sammenstille deres enkelte Ejendommeligheder og deraf udfinde Enheden. Denne Metode hævner sig, ti hvor dybtgaaende og sikre end hans almen-psykologiske Analyser er, faar man dog et Indtryk af et abstrakt Tankeeksperiment og ikke af Livet selv. Med dette ensidig indadvendte Blik kan man skrive Lyrik, men det duer ikke, naar man er Novellist.

Hr. Hedberg naa'r højest, naar han giver en saadan almenpsykologisk Analyse som en Stemning, hvor hans digteriske Kraft frit kan røre sig med storladne Syner og vide Horisonter. Den minutiøse Udpensling, det lækre Miniaturmaleri, det udsøgte Raffinement i Farvenuancernes Sammenspil, Overgangene og Omskiftningerne i et kompliceret Tanke- og Følelsesliv med skarpt personligt Præg, — for alt det savner Hedberg Blik og Interesse. Men naar han skildrer Jesu natlige Syner i Ørkenen, denne Hallucination, hvor Tilværelsens store Gaade og Menneskelivets ubodelige Elendighed anskueliggøres ved det Tog af henfarne Slægter, som i tætte, bølgende Rækker, der endeløst vokser frem af Mørket, drager forbi, segnende under sin usynlige Byrde; — eller naar han i en Stemningsscene, hvor en dyb og rig Følelse bryder frem

i en tung og sørgmodig-monoton Melodi, skildrer en ung Kvindes Kamp paa Liv og Død med sin Lykke og hendes sidste Opgør med sin Ungdom, midt i et høstligt Landskab, — der raader han over en storladen Skønhed, som man i nyere svensk Digtning ikke finder Magen til undtagen hos Hr. Aug. Strindberg. Af samme Grund er hans Ørken-, Nat- og Efteraarslandskaber gode, fordi Linjerne i dem er brudte eller Konturerne udviskede, eller Horisonten nøgen og vid. Derimod bliver han traditionel og jargonagtig udtryksløs, saa snart han skal male Galilæas yppige, solbeskinnede Natur. Vi føle den levende Stemning i Landskaber som disse: »Nu stod Solen stor og rød over den vestlige Horisont, og Bjærgene kastede lange Skygger. I det varme Aftenlys kom der noget dæmpet, vemodigt over det nøgne Landskab. Den glødende Skive sænkede sig langsomt, og da den var forsvunden, gik der som et hendøende Suk gennem Rummet, og fra Himlen, der hylledes i Mørke, sænkede Tavsheden sig ned over Egnen, Ørkenens natlige Tavshed, dyb og ufattelig, men dog saa virkelig, saa umulig at undvige, at det var som om den var bleven et med Mørket.« — »Under dem bredte Ørkenen sig, tom og øde, med sælsomme, fantastiske Former, som om et sydende Liv pludselig var stivnet under Dødens Aandepust; mørk og sørgmødig laa den der, nedsænket i sin Dødssøvn, og skulde op mod Himlen, der hvælvede sig over den i sin tavse Uendelighed.«

Men ved hans Skildringer af Naturen omkring Kapernaum og Genezareth staa vi udeltagende som overfor en middelmaadig Kopi.

[Oversat efter Forf.' Manuskript.]

Ola Hansson.

Fra et Ophold i de Forenede Stater.

(Sluttet).

Stockbridge-Indianerne ere i Grunden slet ikke Indianere, det vil sige, de ere Kristne, tale kun Engelsk og have vist lige saa meget hvidt og sort Blod i deres Aarer som rødt; men i deres retslige Stilling ere de Indianere. De ere de sørgelige Rester af flere store Nationer, der boede omkring St. Laurence-Floden, deriblandt de bekendte 5 store Nationer fra de fransk-engelske amerikanske Krige; en af disse Nationer var Mohicanerne, og jeg har kendt flere Stockbridger, som gik for at være rene Mohicanacs, saa at Historien om den sidste Mohicaner næppe er ganske paalidelig, hvad Slægtskabet angaar, men at de, der fortjæne at kaldes Mohicanere, for længe siden have ophørt at eksistere, er noget andet, og for saa vidt er den berømte Fortællers Digt i Overensstemmelse med Virkeligheden. Da disse store Nationer smeltede sammen og omringedes af hvide, dannede de smaa Samfund, hvoraf det bekendteste var et, der først boede paa et Sted, der fik Navn af dem og kaldtes Oneida, og dernæst paa et andet Sted, der hed Stockbridge, begge i New York Stat. Det førstnævnte Navn er senere, efterat Indianerne have forladt det, bleven verdensberømt (Oneida Community), som Sædet for en religiøs, communistisk Sekt, der har eksisteret siden Begyndelsen af dette Aarhundrede, florerer, udvikler stor Flid og Energi som Agerdyrkere og Fabrikanter, navnlig som Fabrikanter af Traps (Fælder), og som Bogtrykkere. Sektens Lære og Levemaade er ren kommunistisk; jeg skal blot anføre, at Ægteskab eksisterer ikke: alle Mændene ere eller kunne betragte sig som værende gifte med alle Kvinderne og omvendt; alt Arbejde drives for fælles Regning og Udbyttet fortæres i Fælledsskab; Sekten er som sagt velstaaende, Medlemmerne

synes at være tilfredse, man hører ikke om, at nogen forlader Sekten, men der kan ingen optages i den, da Sekten mener selv at kunne forplante sig.

Blandt de Indianere, Rester af forskellige Nationer, der sloge sig sammen i smaa Samfund i de østlige Stater, gik naturligvis de forskellige Sprog til Grunde, Engelsk, det fælles Sprog for alle Nordamerikanere, optoges, Kristendommen blev eneherskende, og snart adskilte disse smaa Samfunds Medlemmer sig hovedsagelig kun fra de udenforboende derved, at de ikke vare Borgere i de Forenede Stater: de levede paa deres Reservationer, som de ejede i Fællesskab, de havde intet med den Stat at gøre, i hvilken de boede, men stode, gennem deres Agent, under Regeringen i Washington. I Længden kunde de naturligvis ikke holde sig. Flere smaa Samfund sluttede sig sammen, kaldte sig Brothertown, indrettede efter Forenede Staters Mønster en Regering med en Præsident paa 4 Aar, og endelig blev Resten, som kaldte sig Oneida eller Brothertown eller Stockbridge, sendt Vest-paa, til Staten Wisconsin. Nogle kom til at bo ved Green-Bay og fik her en Reservation; andre fik en ved Winnebago-Søen, lige over for Oshkosh, men den byttede de imod en anden Nord for Shawano og en Sum Penge, idet dog en Del blev boende ved Winnebago-Søen, tog deres Ejendomme som Homestead og altsaa traadte ud af Indianer-Nationen og blev Forenede Staters Borgere. — Som oftere sagt vare disse Stockbridge-Indianere Resterne af flere Indianernationer, de vare blandede med alle de eksisterende europæiske Folkeslag, og da der tillige fandtes ikke lidt sort Blod, maaske ogsaa af meget forskellig Oprindelse, i dem, saa antager jeg, at der næppe findes noget andet Sted paa Jorden 1000 Mennesker med mere forskelligartet Blod i Aarerne.

Ikke ret langt fra Stockbridgerne havde Menommonierne deres Reservation. De vare dette Lands oprindelige Besiddere. Længere nede, ved Oshkosh, havde Winnebagoerne boet, men de vare for længere Tid siden blevne transporterede til den anden Side af Missouri; derude, paa den flade Prairie, kunde disse Mennesker fra den bakkede Skov ikke trives, de døde, en Del kom tilbage, men det var imod Aftalen, de sendtes Vest paa under Eskorte og døde videre; nu var det kun enkelte, som kom listende tilbage til deres gamle Land og fandt et Tilflugtssted hos Menommonierne.

Disse havde som sagt solgt deres Land, men beholdt en meget stor Reservation. Pengene for Landet havde den faderlige

Regering til Dels benyttet til paa et stenet, ufrugtbart Sted i Reservationen at bygge en lille Landsby, et Hus for hver Indianerfamilje, der naturligvis aldrig blev benyttet: ti var Indianerne imellem tilfældigt paa Stedet, byggede de deres Wigwam udenfor Huset og lod Huset staa tomt; end videre anlagdes der en Mølle ved et Vandfald; Vand var der Guds Velsignelse af, men der var ingen, der lod noget male paa Møllen. Landsby, Mølle og Vandfald opkaldtes efter en af Cheferne: Kashina. — Menommonierne vare stærkt paavirkede af franske Katoliker; en stor Del af dem talte Fransk, og mange vare katolske; i den senere Tid begyndte ogsaa andre kristne Sekter at faa Tilhængere blandt dem. De, der endnu holdt ved deres Fædres Tro, kunde man kende paa, at de malede deres Ansigt.

I det hele ere Indianerne ikke stærke i til Hverdag at male sig. Tatoveringen er i Almindelighed temmelig ubetydelig, et lille Kors eller en lille Stjærne i Panden eller paa Hagen er sædvanligvis det hele; dog har jeg blandt Prairie-Indianere set meget stærkt tatoverede Individer, og blandt Pawneerne har jeg ikke sjældent set Øren, hvis Lap var skaaren i Strimler, og ved en Masse Ørenringe trukket ned til henimod Skulderen. Til Hverdag male Indianerne sig slet ikke, Kvinderne klæbe i det højeste et lille kulørt Blomsterblad paa hver Kind, men ved højtidelige Lejligheder maquillere de sig som en gammel Kokotte. Det samme gælder om Klædedragten: de holde af ved festlige Lejligheder at udmaje sig paa det forfærdeligste og foretrække skrigende Farver, en Sans, de dele med deres hvide og sorte Landsmænd. Naar der er »Medicin-Dans« ɔ: religiøs Fest, møde Mænd, Kvinder og Børn pyntede og malede med alle Regnbuens Farver, og naar Mændene lave sig til at »gaa paa Krigsstien« give de sig et saa frygteligt og skrækindgydende Udseende som muligt. For de i Skovene boende Indianere er Hjorteskind det mest anvendte Beklædningsmiddel, og til Pynt bruges da Pelsværk, langt farvet Haar, Udskæringer og især Perler. Den største Prydelse er fjendtlige Skalpe, der anbringes paa forskellig Maade, bundne til Beltet, anbragte ved Kraven eller syet langs Sømmene af Benklæderne. Jeg har et saadant Par med Haar af tre Siouks-Indianeres Skalpe. Dets Ejermand, en Pawne, delte, da han kom hjem til Landsbyen, Skalpene i smaa Totter, hvoraf han overlod en til hver af sine Venner, som da satte den fast paa Enden af en Stok og benyttede den ved en Fest, en Medicin-Dans, hvorefter Totterne gaves

tilbage til Ejermanden, der prydede sine Bukser dermed, og senere i en økonomisk Misère solgte dem til mig. Som allerede omtalt, klippe Pawneerne deres Haar paa forskellig gyselig Maade i Terrasser, hvorimod de andre Indianere flette deres, og til festlige Lejligheder putte de gærne Ørnefjer eller lignende ind i dem. Malingen af Ansigtet er ganske vilkaarlig, og retter sig efter enhvers Smag; røde, gule og sorte Streger og Buer, paa Maa og Faa, som man synes, det klæder bedst. Ofte kan man imidlertid af Indianernes Klædedragter og Prydelser læse sig til forskellige Ting, f. Eks. nogle af Ejermandens Bedrifter. Ørnefjer med klippede Hak eller røde Streger fortælle f. Eks. om slagne Fjender. Overhovedet forstaa Indianerne til en vis Grad ved Fremstilling at gøre hverandre Meddelelser. Saaledes kom der en Dag en Indianer til mig, da jeg boede i Wisconsins Skove, og ventede i et Par Dage paa en anden; da denne ikke kom, gav han mig et Stykke Birkebark, hvorpaa der med Kul var gjort nogle Tegninger, og drog saa bort; da den anden Indianer kom, forstod han straks, at hans Ven ad en Sti var gaaet til Bæversøen, og i 5 Dage vilde have sin Wigwam der.

Da jeg første Gang saa Menommonierne, vare de allerede stærkt i Opløsning, de hvide Mænd boede tæt op til dem, der var blandet meget hvidt Blod i dem, de havde faaet et Par nye Religioner til deres egen, saaledes, at de egentlig slet ingen Religion havde; en Del af dem var begyndt at kludre med Agerdyrkning og Kvægavl, andre lejede sig ud til Arbejde i Byerne eller til Skovhugst. I deres Skole, hvor Jesuiter og Kvækere kæmpede om Herredømmet, lærte de forskellige Sprog: Engelsk, Fransk og Chippevay, kun ikke deres eget. Det kom af, at Menommonierne var en nær beslægtet Stamme af den store Chippevay-Nation, paa hvis Sprog Biblen er oversat, og nu gik de hvide Mænd ud fra, at Menommoni-Sproget egentlig slet ikke var noget Sprog, i alt Fald ikke noget »ordentligt«, det var en Dialekt af Chippevay — og derfor maatte Menommonierne først lære Chippevay.

Naar man spørger, hvad Grunden er til, at de hvide kæmpe saa ivrigt om Indflydelse paa Indianerne, ligger Svaret nær: religiøs Iver og Fordel. Hvad den religiøse Iver angaar, bære ubetinget Katolikerne og spesielt Jesuiterne Fortrinet: de opofre sig for deres Tros Udbredelse. Med Hensyn til Fordelene ere derimod Amerikanerne de ivrigste, ihærdigste og »smarteste«. Jeg skal senere give nogle meget karakteristiske Eksempler og

kun her omtale Fordelene ganske i Almindelighed. I den første Tid naar de hvide komme i Berøring med Indianerne, naar Landet er fuldt af Vildt, og Indianerne intet Begreb have om nogle Glasperlers eller Jærnvarers Værdi blandt de hvide i Forhold til Pelsværk, er det en god Forretning at handle med dem. Senere, naar Indianernationen fra uafhængig skal gaa over til at have en Reservation og en Agent, naar Landet gaar over i Forenede Staters Hænder og derefter ved »Forsyningen« med de Sager, der i Følge Overenskomsten tilkommer Indianerne, er der endnu større Fordel ved at være medvirkende. Endelig, naar Indianercheferne skulle foretage Rejser til Washington, for at tale med den store Fader, og Vest paa, over Missouri, for at bese Landet der, naar Stammen skal flyttes derud og af med Reservationen, er det ingen ringe Bestilling at være Mellemmand.

Stockbridgernes Historie kan være meget interessant og lærerig, men der var i Øjeblikket ikke noget tiltrækkende ved dette Samfund; Menommonierne vare i en Opløsningsperiode, der snart vilde medføre Tilintetgørelse med en lille Rest ude paa Prairien. Det var min Agt at søge længere ud, til »virkelige« Indianere.

Jeg henvendte mig derfor til Værten i det Hôtel, jeg boede i, og spurgte ham, om han kunde sige mig, hvorledes man bar sig ad med at komme op iblandt Chippevayerne. Han sagde mig, at der langt oppe i Skoven boede to Mænd, Hr. Johnson og Hr. Stransy, og at den ene, Hr. Stransy, netop den Dag var i Byen, boede i Hôtellet og lige var gaaet ind i Barberstuen ved Siden af. Her gik jeg ind og spurgte efter Hr. Stransy. En indsæbet Mand svarede, at han var den søgte. Dagen efter kørte vi fra Shawano op i Menommoni-Reservationen, bedede hos en Menommoni-Indianer, der holdt en Slags Kro, og næste Dag kørte vi videre, bestandig gennem Skov paa en Vej, som der ikke var gjort stort andet ved, end at Træerne i en Snes Alens Bredde vare slaaede om. Denne Vej var fremkommen paa den Maade, at et Kompagni havde tilbudt Regeringen i Washington, at anlægge en Vej fra Menommoni-Reservationen tværs igennem Skoven lige op til Lake Superior, mod at faa betydelige Landstrækninger paa begge Sider af Vejen, som skulde være let farbar. Midt om Vinteren, da Sneen dækkede Jorden, erklærede Kompagniet Vejen for færdig, og bad Regeringen om at sende et Par Synsmænd derop; disse bleve i Slæde kørte helt op igennem til Lake Superior, bleve godt

beværtede, afgav en Erklæring om, at Vejen havde den forlangte Bredde og var let farbar, rejste tilbage til Washington, formodentlig med fyldte Lommer, og Kompagniet fik sit Land; da Sneen smeltede, kom Stubbe og Stene frem, og den største Del af Vejen var kun passabel om Vinteren, men da var Wolf Floden, der bugtede ud og ind langs Vejen, en langt bedre Kørebane. — Efter 4 Dages Kørsel, uafbrudt gennem Skov, naaede vi Hr. Stransys Hus, der laa malerisk ved Wolf River, omgivet af tæt Skov. Denne uhyre Skov, der inden Øksen gjorde Lysninger i den, strakte sig over en stor Del af de gamle Stater, fra Atlanterhavet til Rocky Mountains, og i Nord kun standsedes af Isen, indtager endnu overordentlig udstrakte Flader om de store Søer og op i de engelske Besiddelser. Hele den nordlige Del af Wisconsin og den Del af Michigan, der ligger Vest for Søerne, er en stor Skov. Landet er dels bølgeformet stenet, dels bjærgagtigt. Skoven er af meget forskellig Udseende og Beskaffenhed, men overalt opfyldt af en Uendelighed af Søer og Vandløb, omkring og langs hvilke der findes gode Engstrækninger eller flade, ufrugtbare, hist og her med lidt Krat og ellers med Halvgræsser og Sivarter bevoksede Moser, som Ryerne i Smaaland; i Sumpene (Swamps) gro forkrøblede Grantræer, paa de sandede Bakker smaa, spredte Fyrretræer, men paa den allerstørste Del, som er udmærket Jord, staar den tætte, mørke, frodige Skov, et Mylder af alle Slags Træer mellem hverandre. Denne Skov er ikke som Skovene i Troperne sammenfiltret, man kan overalt gaa igennem den, Vejen spærres hovedsagelig kun af liggende kolossale Stammer, som findes i en saadan Mængde, at man paa lange Strækninger kan gaa fra den ene Stamme til den anden, uden at behøve at gaa ned paa Jorden, hvad jeg benyttede mig af, naar jeg om Foraaret gik efter Skovhanens Trommen eller Slag, en underlig Lyd, den i Parringstiden frembringer med Vingerne; man kunde da paa Mokkasiner liste sig lydløst frem ad Stammerne. Af og til træffer man i Skoven paa et »Vindfald«, en Plet, hvor alle Træerne ere kastede om af Stormen, og der er da naturligvis ikke til at komme frem, med mindre Ilden har lyst op.

Planteriget i Nord-Amerika er som Dyreriget ligt Europas, de samme Arter med lidt Forandring. Her er Ege, en Masse forskellige Sorter, nogle med stærkt indskaarne, andre med næsten utakkede Blade, spidsbladede Bøge, den hvide, graa og gule Birk, ofte af uhyre Dimensioner, Elme, Ahorn og Sukkerahorn, Ask;

af stedsegrønne Træer: Cedertræet, og af Naaletræer de vældige, som et Løvtræ formede Hemlocks, Graner, og endelig det, der giver Landet sin Værdi: Fyrretræer. Af de forskellige Slags Fyrretræer er det navnlig den almindelige og den norske Fyr, der efterstræbes af Skovhuggerne. Set fra Toppen af en Bakke, danner den underliggende Skov en nogenlunde jævn Flade, hvorpaa Fyrretræerne rage op, endnu et langt Stykke over den almindelige Trætopsflade, nøgne, ranke som et Lys og saa bære de paa Enden en lille Krone, som Risene paa en Kost. Det er uhyre Træer, smaa i Forhold til Kæmpetræerne i Kalifornia, hvis hule faldne Stammer en Rytter kan ride igennem, men dog Træer, hvis Dimensioner vi her intet Begreb gøre os om. De store Ædelgraner ved Klampenborg ere i den Stil, men smaa Eksemplarer. Fyrren findes som sagt spredt i Løvskov, men Landets Værdi afhænger af i hvor stor Masse; der er Strækninger, hvor Fyrretræerne staa tæt sammen, og naar saadant Land ligger nær en vandrig Flod, er det Guld værd.

Efter et Par Dages Ophold hos Hr. Stransy, som havde et Par gamle Halvblods-Indianere til at passe sit Hus, tog jeg med min Vært en Snes Mil mod Nord til Hr. Johnson, en Mand af fransk Oprindelse, der havde levet hele sit Liv blandt Indianerne, og var gift med en Chippevay-Kvinde. Jeg købte hans Hus, han flyttede Syd paa, og jeg boede der uden Afbrydelse i et Par Aar (1872—74). Jeg døbte Stedet Frydenlund. Det var i sin Tid bygget af Regeringen som Station mellem Mineegnene oppe ved Lake Superior og de setlede Egne mod Syd, den Gang Brevposten her besørgedes af løbende Indianere, men da dette ophørte, solgte Regeringen det. Huset var opført af Fyrrestammer og bestod af to smaa Stuer, hvert med to Fag Vinduer, et Loft og et tilbygget Rum til Køkken; i dette fandtes et udmærket Komfur, hvori man ogsaa kunde bage (i Amerika bager man sit eget Brød til hvert Maaltid), i den ene Stue var en Kakkelovn, i den anden en stensat Skorsten eller Kamin, hvori man kunde brænde store Knuder; Bohavet var yderst tarveligt og bestod af et Bord, nogle firkantede Blokke at sidde paa og nogle Hylder. Paa Loftet lavede jeg mig en Sæng af flækkede Cederstolper, fyldte en Madras med Bregner og dækkede mig med Tæpper og om Vinteren tillige med Skind. Af Inventarium havde jeg kun det allernødvendigste.

Huset, der var omgivet af en lille Have, laa paa en sandet, med nogle spredte Fyrretræer bevokset Brink; bagved: den tætte

Skov, foran: en rask, vever Flod; den kom højt oppe fra de sumpige Strækninger, her stødte den paa fast Klippe og dannede et Vandfald; bestandigt brusende gnavede den sig ned, hulede de bløde Sten, og de haarde stak da op som Knolde og Toppe, dem Vandet slog imod med Sprøjt og Skum og Bulder, idet det faldt — og saa løb Floden rislende videre, snoende sig som en Slange i besynderlige Bugtninger gennem side Enge og stille Søer, der om Sommeren vare overgroede med vild Ris, og grønne som en Rugmark i Maj, om Vinteren belagte med Is og Sne og skinnende hvide, men baade Sommer og Vinter slyngede Floden sig som et blaat Baand igennem den og tabte sig mellem de skovklædte Bakker paa Siderne. Her, udenfor mit Hus, alene, mange, mange Mil fjærnet fra det nærmeste Menneske, har jeg siddet Timer, ja halve Dage, aldrig træt af at se paa det lystige, sprudlende, glimrende, sladdrende Vand, der løber ustandseligt, og som passer lige godt, hvad enten det er en kold, stille, stiv, klar Vinterdag, da her, med Undtagelse af Vandets Plask, er tyst som i en Gravhvælving, end ikke den mindste Vind rører sig, Træerne staa mørke og struttende, Jorden, bedækket med et Par Alen Sne, er hvid, ren og glat; — eller det er en munter Foraarsdag, da utallige smaa Vandløb pible frem gennem Græs og Blomster, da Ænder og Vandfugle i store Skarer komme susende op langs Floden, forfærdes ved Synet af et Menneske, standse i Luften, som om de skulde falde bagover, stige og fylde Luften med deres Skrig; — eller det er en hed Sommerdag, da man maa gøre Ild paa, for at holde de summende Muskitoer borte, da spraglede Blomster og Fugle bringe Afveksling i det grønne Tæppe, da Stilheden afbrydes af Spættens raske Slag mod det ormædte Træ, eller af en Isfugls Skrig, naar den fra sit Stade paa en udgaaet Gren, hvor den har siddet ubevægelig paa Udkig, styrter sig ned over en Fisk, der uforsigtig har nærmet sig Vandfladen; — eller det er en Efteraarsdag, naar Stormen farer gennem Trætoppene, hvis Spil og Farvepragt, fra det højrøde til det lysegule med alle Nuancer i brunt og grønt, man maa have set for at kunne danne sig et Begreb om.

Den, der trænger til Ro, kan ikke vælge sig nogen bedre Plet til at opslaa sin Bopæl end Wisconsins Skove.

Landet er i høj Grad vandrigt, opfyldt af en Uendelighed af Søer, store og smaa, flade, dyndede, overgroede eller dybe, klare, med stejle Skrænter og gennemskaarne af Bække og Elve,

der synes endnu mangfoldigere ved deres Snirkler og Krumninger, og ofte hænder det, at man kan sejle flere Mil paa en Flod og saa komme tilbage faa hundrede Alen fra det Sted, hvor man gik ud. — Det Vandløb, der strømmede forbi mit Hus, løb ud i Wolf River, som gennem Lake Winnebago falder ud i Green Bay, en Bugt af Lake Michigan; men gik jeg nogle Mil mod Nord, stødte jeg paa Vandløb, der havde deres Udløb i Lake Superior, og gik jeg blot et lille Stykke, en engelsk Mil eller to, mod Vest, kom jeg til Mississippis Kilder. Huset laa altsaa paa Skillelinjen mellem Vand, der løb til Atlanterhavet og til den mexikanske Havbugt. Jorden er rig og frugtbar, men det vil kun om lang, lang Tid faa Betydning, ti Skoven kan ikke opdyrkes som Prairien, ikke settles i en Haandevending: Træerne skulle fældes og brændes, de store Stammer blive liggende, Stødene blive staaende og skyde igen, Grunden er fuld af store Sten og af Rødder, Jorden er død til at begynde med, Kommunikationen er højst besværlig (nu i 1887 er der Jærnbane), — der skal meget Arbejde til, før Skoven bliver forandret til Agerjord. Men Landets let tilgængelige Rigdom bestaar i de store Fyrretræer, og længere mod Nord i de rige Jærn- og Kobberminer.

Da de hvide kom herop, var Landet Chippevayernes Ejendom; de solgte det til de Forenede Stater og forbeholdt sig nogle Reservationer, men det gjorde ingen Forandring i deres Liv; her var ingen Settlere, Indianerne strejfede nu som før omkring i Skovene paa Jagt og Fiskeri, hvor de fandt for godt, og her var Plads nok. I og for sig mærkede man derfor aldeles intet til, at Landet var gaaet ud af Indianernes Hænder og over i Onkel Sams (Forenede Staters Regering), men det var dog en meget væsentlig Begivenhed: Landet var bleven opmaalt og kunde gaa over i private Hænder. Der havde da ogsaa været en ædel Kappestrid mellem de forskellige smarte Business-Mænd og Ringe, der havde kastet sig over at udfinde, hvorledes man bedst kunde faa det mest mulige Land, og det var lykkedes saa godt, at Onkel Sam nu aldeles ikke ejede noget paa en meget lang Strækning langs Wolf River. Først havde Staten Wisconsin vidst at rage sig betydelige Strækninger til, deriblandt alt Swamp-land ɔ: Sump-Land, og Regeringen havde været saa generøs at give alle Sektioner Nr. 16 til Skolefondet, et Vej-Selskab havde erhvervet en betydelig Del af Resten, og nu var der et Jærnbaneselskab, der tilbød at lægge en Jærnbane an tværs igennem Skoven, mod at faa det øvrige,

hvad det ogsaa opnaaede ved Hjælp af gode Forbindelser i Washington, men da Selskabet havde faaet sine Papirer paa Landet i Orden og skulde til at anlægge Banen, foreslog det, i Steden for denne Bane, at ville lægge en anden i det sydlige Wisconsin (en Bane, der kunde betale sig), hvad der efter Selskabets Paastand var langt fordelagtigere for alle, undtagen netop for Selskabet, der gjorde det af ren Menneskekærlighed; der kom et Forslag ind i Kongressen, hvor efter Selskabet skulde beholde det Land, som det havde faaet, men lægge Banen paa et andet Sted, nogle Senatorer fik vægtige Grunde for at sige ja, hvor de skulde have sagt nej, Lovforslaget gik igennem og Selskabet beholdt Landet, som altsaa nu var gaaet over i private Hænder.

Rigdommen var som sagt Fyrretræer; smaa Hold, 2 eller 3 Mand, strejfede Skovene igennem, noterede de Sektioner, der indeholdt en Del Fyrretræer og solgte saa deres Optegnelser til en Tømmerhandler. Denne sendte da om Vinteren, naar alt var Sne og Is, en Lejr, c. 30 Mand, op til det Sted, hvor der skal hugges. Nogle hugge Træerne om, andre save dem i Stykker paa 12 og 16 Fod og trække dem ved Hjælp af Stude ned paa den frosne Flod, atter andre lave Mad, og nogle køre stadigt mellem Lejren og den nærmeste By. Menommoniernes Reservation laa som et Bolværk for Settlernes Fremskridt og urørt af Lumbermændene (Tømmermændene), men Nord for den var der hele Vinteren mange Lejre, der stadig søgte længere op i Skoven og hvis Antal Aar for Aar voksede. Om Foraaret, naar Floderne brød op, lod Skovhuggerne Flaaderne flyde ned med Strømmen, en lystig, men farefuld Bestilling. Bevæbnede med en meget lang Spydstok, iført lange, under Saalerne med spidse Søm beslaaede Støvler, sprang disse Tømmer-Drivere fra den ene Stamme til den anden; naar det var en tynd Stamme, sank den ene Ende dybt under Vandet, naar Driveren løb ud paa den, eller han lod en Stamme dreje sig hastigt rundt ved at løbe paa tværs af den, eller stod paa den, naar den brusede ned ad et Vandfald, og gjorde han et fejlt Spring eller Trin, var han Flodens sikre Bytte. Det er et omstændeligt Arbejde at flyde Tømmerflaader ned ad Elvene, som hist og her maa spærres ved Dæmninger for at Vandet kan opspærres og i rette Øjeblik slippes løs og benyttes.

Om Vinteren og om Foraaret var saaledes Skoven hist og her beboet af en flittig »Camp«, der lyste godt op i den; men endnu vare disse »Camps« ikke naaede op til mig, og om Sommeren

var hele Skoven tyst, ubeboet og fredelig, lige ned til Shawano, Menommoniernes sydlige Grænse. Shawano betyder paa Menommoni-Sproget: Syd.

Landet hørte til Oconto County, som strækker sig hen til Green Bay, hvor det er opdyrket og settlet (nu er der dannet flere Countier af det), men i hele den umaadelige vestlige Del af Countiet vare vi kun 4 bosiddende hvide Mænd: Stransy, Johnson, en Hr. Gagen, der ogsaa var gift med en Indianerinde og jeg, og vi vare flere Dages Gang skilte fra hverandre.

Det var i Forsommeren, at jeg slog mig ned i Skoven. Den Gang og hele Sommeren igennem var der nogle Indianer-Wigwams omkring mit Hus, hver beboet af en Familje, men disse vekslede stadig, det var sjældent, at en Familie blev mere end en Uge paa samme Sted, og selv da skiftede Wigwammen Plads, af Renlighedshensyn. En saadan Wigwam er hurtig slaaet op. Saa snart Pladsen er valgt, sættes nogle bøjelige Grene, f. Eks. Hasselgrene, fast i Jorden i en Rundkreds, og deres Toppe bindes sammen; paa Grenene flettes medbragte store Stykker Birkebark eller Cederbark, og derved dannes Wigwammen som en lille rund Hytte, med et Hul foroven, over Ildstedet. Døren lukkes med et Forhæng, et Tæppe eller Skind, det medbragte Bohave anbringes langs Væggene, en Krog ophænges over Ildstedet, og Wigwammen er færdig. Det er en simpel Vaaning, det fælles Opholdsted for store og smaa, men der hersker en vis Orden, Renlighed og Hensyntagen, som gør den beboelig.

Chippevayernes Paaklædning er dels deres oprindelige, dels en Blanding af deres oprindelige med europæiske Klædningsstykker. Deres egne Klæder ere væsentligst lavede af Hjorteskind, som de udmærket forstaa at garve. Naar de kunne faa europæiske Klæder, trække de i dem, og det er dem temmeligt ligegyldigt, hvad Slags det er, alle Moder ere lige gode, dog foretrække de skrigende Farver. Deres Kvinder ere begærlige efter spraglede Stoffer, som de godt forstaa at sy Klæder af, og de ere meget stolte, naar de vise sig i en ny Paaklædning; men det varer kun et Øjeblik, en Dag eller to, saa tilsøle de deres nye Klæder ved Arbejde. Flitter og Smykker af Glas og Metal sætte de megen Pris paa. Paa Fødderne bæres al Tid Hjorteskinds Moccasiner, en bekvem og behagelig Fodbedækning. Om Vinteren, da man maa bruge Snesko, for ikke at træde gennem Sneen, kunne et Par Moccasiner vare længe, om Sommeren derimod, ere de naturligvis snart

opslidte, men paa den Aarstid gaar man overhovedet meget lidt og bevæger sig hovedsagelig i Kano. Sneskoene ere lavede med en vis Kunstfærdighed og med megen Omhu; Tyngde, Bredde o. s. v. maa være nøjagtigt afpassede, da de ellers ere ligesaa besværlige at gaa med, som de ere bekvemme, naar de ere godt gjorte, og man har en Smule Øvelse.

Indianernes Vaaben ere dels Bue og Pil, (som mere og mere tabe sig og nu hovedsagelig kun benyttes af Børn og til at skyde mindre Fugle med), dels Bøsse. Indianerne ere udmærkede Jægere, det vil sige, de forstaa at søge Vildtet og at liste sig til det, men de ere daarlige Skytter, da de ingen Øvelse kunne faa i Skydning; ti Krudtet er kostbart, og kan ikke spildes. De indskrænker sig til at skyde med Kugle. Det er mærkeligt at se den Forskel, der er mellem de vilde Folkeslag i Amerika og de halvciviliserede asiatiske og nordafrikanske Stammer. Disse hænge ved deres gamle, uhandlelige, langløbede Flintelaase-Bøsser, hvorimod Indianerne fortrække det nyeste nyt og nu helst ville have Baglade-Rifler, men naturligvis have de hovedsagelig meget slette Skydevaaben, som de behandle overmaade skødesløst. Der kom en Dag f. Eks. en Indianer til mig med et Gevær, som var forstoppet, og bad mig gøre det i Orden, ti Indianerne have en stor Tro til de hvides Kunstfærdighed. Jeg prøvede forgæves alle Midler og mente, der maatte sidde en Del Kugler fast i Løbet, hvad dog Indianeren benegtede. Endelig fandt jeg paa at lægge Bøssens Løb i en meget stærk Ild, det hjalp, Indianeren var sjæleglad, men det er naturligvis ingen god Kur for et Gevær.

Om Sommeren leve Indianerne fra Haanden og i Munden ved Jagt og Fiskeri. Søerne og Floderne vrimle af Fisk. Om Foraaret i Legetiden gaa en Del Fiskearter op ad Floderne; de store Stører og en anden stor Art, som Indianerne kaldte Moskinoschi, stanges; der laves Fælder for de mindre Sorter, og i disse Fælder kunne Indianerne undertiden fange en uhyre Masse Fisk, som de da tørre; i Sommerens Løb meder man, navnlig en lille flad Fisk: Akutasje (paa Engelsk Sunfish) og Bass; om Efteraaret stanger man Ørreder og Foreller om Natten ved Blus, og om Vinteren stanger man Geder ved at hugge et Hul i Isen, dække sig under Tæpper for at kunne se og lade en Træfisk gaa op og ned i Vandet som Lokkemad.

Jagten drives hovedsagelig paa den almindelige amerikanske Hjort, omtrent af Størrelse som et Daadyr. Tidlig om Sommer-

morgenen lurer man paa Hjortene ved Engene, eller man jager dem i mørke Sommernætter i Baad med Blus; Dyrene gaa om Aftenen ned i Floderne og Søerne og naar de ingen Lyd høre, skræmmes de ikke af et sig nærmende Blus. At jage Hjorten paa denne Maade er en Fornøielse, som man kan blive lidenskabelig for. Færdigheden ved at ramme er ikke stor, ti man er kun faa Skridt fra Hjorten, naar man skyder, men man skal bære sig snildt ad for at komme saa nær. Først maa det være mørk Nat: er Maanen oppe, kan man ikke jage; dernæst maa man have sine Redskaber i Orden. Indianerne benytte enten en Birkebark-Kano eller en Træ-Kano. En Birkebark-Kano bestaar af Ripper og Tofter af ganske tyndt Cedertræ, hvorpaa der med Bast er syet store Stykker Birkebark tættet med Harpiks; en saadan Kano er saa let, at man kan bære den paa Hovedet. En Træ-Kano er et udhulet Fyrretræ, lang, smal, kun lige ragende op over Vandet, men for tung til at kunne bæres af en Mand. I begge Slags Kanoer sidder man paa Bunden og ror med én lille Aare, som stikkes lodret ned i Vandet paa den ene Side. Træ-Kanoen er lettere at behandle og kan taale Stød; Birkebark-Kanoen er rummeligere, men støder man paa en Gren eller Sten gaar der Hul i den; man tager den saa op paa Land, vender den, kan man ikke se Hullet, finder man det ved at suge og tætter det med brændende Beg. — Inden man gaar paa Jagt, maa man prøve sin Kano, at den er tæt; dernæst maa man se efter, om Belysningsmidlet, som kan være en Lampe eller et sammenrullet Stykke Birkebark, der stilles lodret og tændes i den øverste Ende, er rigtigt stillet; Skærmene bag og under Lyset skulle være anbragte saaledes, at intet som helst Lys falder paa Kanoen eller Aaren, men derimod saa nær ved Kanoens Side, at det falder paa Sigtekornet, naar Bøssen er i Anslag. Naturligvis maa det ikke blæse. Man sejler da lydløst ned ad Floden eller langs Søens Bred. Den mindste Lyd vil skræmme Hjorten, og man vil kun høre dens Brøl og Spring gennem Skoven. Aaren maa ikke trækkes op af Vandet, man drejer den i Vandet og fører den fremefter med Skarpen. Naar man ser en Hjort staa i Vandet, fordobles Forsigtigheden, man tør næppe drage Aande, man bevæger knap sin Aare for ikke at frembringe Bølger og nærmer sig sagte, lydløst, indtil man er ganske nær ved Hjorten, saa stikker man sin Aare fra sig ned i Vandet, griber den spændte Bøsse og skyder Hjorten, der stirrer forbavset paa Lyset.

Hvis man har en Hund, der vil gaa paa Fod, kan man om Dagen undertiden faa Hjorten til at søge ud i en Sø og naar den da er midt i Søen og man har en Kano ved Haanden, ror man den op og dræber den med en Økse.

Om Efteraaret fortrak Hjortene fra det Sted, hvor jeg boede, Østpaa, og man lurede da om Morgenen ved Vekslerne.

Hvis man om Vinteren undtagelsesvis saa Foden af en Hjort, der kun med Besvær, paa Grund af den høje Sne, kunde bevæge sig udenfor de frosne Floder, saa fulgte man Foden paa Snesko og kunde gaa Hjorten op.

Bjørnen træffer man, inden Sneen falder, kun tilfældigvis paa. Jeg har skudt en Bjørn en Nat, da jeg var paa Hjortejagt; den vilde svømme over Floden. Jeg har skudt to, der sad i Træer og to paa Jorden, og en Gang med en Indianer slaaet en, der var sat af vore Hunde, ihjel med Økser. Men naar den første Sne falder, kan man let finde Sporet og følge det, til man træffer Bjørnens Hi, men undertiden maa man gaa i flere Dage. Paa denne Maade har jeg imidlertid ingen Bjørne dræbt; jeg har en Dag fulgt et Spor en hel Dag, men havde, stolende paa min Stedsans, intet Kompas med. Om Aftenen naaede jeg til nogle Søer, jeg ikke kendte; jeg mærkede, at jeg var faren vild og vendte om. Imidlertid begyndte det at sne stærkt, jeg fulgte mit eget Spor saa længe jeg kunde se, gjorde saa Holdt og heldigvis dækkede Sneen næste Morgen ikke mit gamle Spor fuldstændigt, saa at jeg fandt hjem igjen. Men jeg vil raade enhver fra at gaa alene ud i Skoven uden Kompas, ti naar man ikke kan se Solen eller Stjærnerne og Sneen falder og man har tabt sine Kendemærker, er det en ubehagelig Situation.

Jagt er meget fornøjelig, men det er efter min Mening langt morsommere at trappe — og det er mere indbringende. De Traps ɔ: Staalsakse, man i Almindelighed benytter, ere af to Størrelser: Muskusrotte-Traps og Bæver-Traps. Det Vildt, man hovedsagelig trapper, er Muskusrotter, Bævere, Oddere, Maarer, Lodser, Stinkdyr, Vaskebjørne og Minks, som jeg ikke kender det danske Navn paa. Muskusrotten er et meget almindeligt Dyr ved Vandene og fanges let paa sine Stier. Bæveren findes nu sjældent i Kolonier, jeg har kun truffet en saadan paa 7, af hvilke jeg og en Indianer fangede de 6. Det er let at kende Mærker af Bæveren, da den gnaver Barken af de ved Vandet staaende Træer, og den er ikke vanskelig at fange. Odderen fanges bedst paa

Opgangsstederne fra Vandet. Maarer, Minks, Vaskebjørne og Losser fanger man ved Hjælp af Madding, som man lægger saaledes, at Dyret, for at komme til Maddingen, maa passere den veltildækkede Trap. Det er imidlertid en vanskelig Kunst at stille sin Trap saaledes, at Dyret intet mærker og gaar i den, og man skal have megen Øvelse, før det lykkes. Det er ikke nogen magelig Bestilling at være Trapper. I den bidende Kulde, saa koldt, at Kviksølvet fryser og man maa tage Lapper paa Ørene og ikke kan løbe, fordi Luften skærer, tager man sine 50—60 Traps, forsyner sig med en Økse, Svovlstikker, Tobak, Te, lidt Brød, alt indsvøbt i et Tæppe og sit Gevær og begiver sig paa Vandring, naturligvis paa Snesko. Naar man ser et Spor og træffer et godt Sted, sætter man en Trap. Om Aftenen tænder man et Baal, sørger for Ved til Natten, skraber Sneen bort, danner sig et Skjul af altidgrønne Træer, koger sin Mad, ryger sin Pibe og sover, indsvøbt i sit Tæppe, men man maa ofte fodre Ilden. Efter en 4—5 Dages Forløb har man sat sine Traps ud, saa hviler man en Dag og gaar samme Vej tilbage for at røgte dem og tage dem med sig, men mange vil man finde tomme og endnu flere med et Egern i. Jeg regnede mine Maarlinjer til 60 à 80 Mil og det tog mig omtrent en Uge at sætte en Linje ud og at røgte den.

Stinkdyr kan man fange i Traps, men man kan ogsaa følge deres Fod til deres Huler, der ikke ere dybe og hvori der undertiden er en 4—6 Stykker, og saa grave dem ud. Imidlertid var det kun Begyndere, der jagede Stinkdyr, dels fordi de ikke vare meget værd (nu ere de kostbare), dels fordi de kunne udsende en Vædske, der har en saa rædsom Stank, at man kaster op, naar man faar Vædsken paa sig og er nødt til at kassere sine Klæder.

Foruden ved Traps kan man fange Pelsdyr, navnlig Ulve, ved Gift. Man putter Stryknin ind i et Stykke Kød og sætter det paa tilspidsede Pinde paa de Steder, hvor Ulvene passere.

De, der ere kendte med at sætte Snarer, ville forstaa, med hvilken Spænding man røgter sine Traps og Giftkager.

Indianerne ere udmærkede Trappere og gøre sig herved en god Fortjæneste. Jeg, der kun var en middelmaadig Trapper, fangede den ene Vinter for flere Hundrede Dollars.

Da jeg bosatte mig i Skoven, var der som sagt flere Indianerfamiljer omkring mit Hus. Senere, hen i August, kom hele Triben

(Stammen), bestaaende af c. 400 Mennesker, hertil for at samle Ris i den lille Sø, der laa tæt ved Huset og da det var besørget, for at holde den aarlige store religiøse Fest. Om Dagen blev der da jaget og fisket, netop nok til at opholde Livet og om Aftenen mødte man — jeg ogsaa — i den lange fælles Wigwam. Den Gang forstod jeg ikke Chippevay-Sproget og det er først ved senere Farter, at jeg har kunnet følge Ceremonierne og Talerne. Jeg skal for øvrigt om Indianernes Religion kun meddele, hvad jeg har erfaret ved at leve sammen med dem ved daglig Omgang. Naar man ikke kan læse sig til et Folks Religion, som f. Eks. til den kristne eller mohamedanske, maa man slutte sig til den ved at se paa Folkets religiøse Ceremonier og lægge Mærke til, hvilken Indflydelse Troesbekendelsen har paa deres daglige Liv; nogle Religioner gribe stærkt ind i det daglige Liv, f. Eks. vil man ikke kunne leve en Dag med en Mahomedaner uden at se en Masse Ting, som han gør eller undlader i Følge Religionens Forskrifter, andre gribe meget lidt ind, f. Eks. vil en udenforstaaende meget godt kunne leve et helt Aar i et luthersk Samfund (som vort) uden at faa andet at vide, end at en Del Butiker om Søndagen ere lukkede og at en Del Mennesker ikke bestille det samme som de andre Dage. Endskøndt Indianerens Religion ikke griber saa lidt ind i hans daglige Liv som vor, har den dog ikke stor Indflydelse paa hans Gøren og Laden og jeg tror i det hele, at Indianeren ikke ofrer ret mange Tanker og Timer paa religiøse Grublerier. Han er i denne som i alle andre Henseender aldeles fri og ubunden, ikke indskrænket i sine Handlinger hverken af religiøse Fordomme eller Forskrifter, han gør, hvad han har Lyst til, lader staa til, mener at enhver Dag har nok i sin Plage og naar det ikke er Umagen værd at tænke paa Dagen i Morgen, saa betaler det sig saa meget mindre at tænke paa Livet efter dette, naar Tanken ikke ligefrem paatvinger sig, f. Eks. ved Dødsfald. — Som bekendt tro Indianerne paa »den store Aand«, eller rettere: de tror paa to store Aander, en god og en slem, og paa et Liv efter dette i »de lykkelige Jagtlande«, hvor der er fuldt op med Vildt. Inden den døde naar derhen, vandrer han imidlertid nogle Dage om her paa Jorden, hvorfor hans Slægtninge i den Tid sætte Mad ud til ham, men Hundene æde den pligtskyldigst. Derefter bliver han begravet og et lille Træhus opført over ham. Gravstederne værne Indianerne med Omhu om. Undertiden gaa de døde igen. Overhovedet have Indianerne en

rig Fantasi, meget af hvad vi kalde Overtro, der væsentlig er begrundet paa Forskrækkelse, og Tro har de maaske ogsaa, men, som sagt, naar det ikke lige ligger for at beskæftige sig dermed, saa lade de være. Saa længe de ere raske, tænke de ikke paa deres Medicamenter, men naar de ere syge, ty de til deres Medicin-Mænd, der baade ere Doktorer og Sjælesørgere, og til »kloge Koner«.

Om Efteraaret, i Løbet af flere Uger, samledes da alle Indianerne i den store Wigwam lige overfor mit Hus, paa den anden Side Floden, midt imellem Gravsteder. Man kom, naar man havde Lyst, gik, naar man var ked af det, talte, lo, røg Tobak (den tørrede Bark af unge Pilekviste: Killikinik), og gjorde sig det saa lystigt, som muligt. En blind Mand, der for Resten var et Stykke af en Præst, sad paa Gulvet og slog paa en Tromme, og enhver, der havde Lyst, dansede da derefter. Dansen bestaar i at hoppe omkring med samlede Ben i Rader, den ene efter den anden, og enhver forsynet med en Stok, hvorpaa der sidder et eller andet Skind med kulørte Fjer i Munden; det er det hellige Tegn. Paa et givet Signal af Manden med Trommen, stiller enhver sig op langs Væggen, og nu kommer der et Optog af bemalede og udstafferede Indianere, først nogle med hellige Tegn i Form af Skind, saa en, der gaar baglængs, og bærer en Bakke, hvorpaa der er en Masse brændende Birkebark, og efter ham andre, der holde hellige Tegn ud over Baalet, som — saa vidt jeg forstaar — er et Sindbillede paa den store Aand. Enhver bøjer sig, naar det kommer forbi. Dette Optog spadserer en to, tre Gange rundt, og det er den allerstørste Højtidelighed, eller rettere den eneste religiøse Forestilling ved disse Fester, og det er langtfra ikke hver Aften, at dette foregaar. Derefter følge Talerne. Indianerne ere store Talere, de ofre megen Tid herpaa, og have drevet det vidt i Talefærdighed. Deres rige Fantasi giver dem blomstrende Billeder, og deres medfødte Snedighed lader dem gribe hurtige og snilde Vendinger. Naar en taler til de andre, og kun naar Taleren siger noget, der særdeles tiltaler dem, raabe de: Ja! (Hø!) — Ved disse religiøse Fester, spille Takke- og Ønske-Taler Hovedrollen. Man takker den store Aand, fordi man i det forløbne Aar har haft god Jagt, godt Fiskeri, godt Udbytte af Ahorn-Sukkerhøsten og Risavlen, forudsat at Ubyttet har været godt, ti ellers siger man rent ud, at det ikke har duet, og man beder om Held i

Fremtiden, mange Hjorte, meget Pelsværk, megen Tobak, gode Geværer, ofte Brændevin.

Brændevin (Eskutevábo: Eskuté = Ild, Vábo = Vand) er Maalet for alle Indianeres Ønsker; Mænd og Fruentimmer, unge og gamle drikke Brændevin, det vil sige Alkohol, som der er kommen saa meget Vand i, at det lader sig drikke, de nyde det ikke ved at nippe til det, eller smage paa det, de drikke sig lige straks saa snydefulde, at de ikke kunne rejse sig, og saa snart de kunne røre sig, er det for at drikke mere, saa længe der er noget. De anse det for den største Lykke, at drikke sig fuld, de, der have haft Lejlighed dertil, misundes af de andre, man beklager den, der af en eller anden Omstændighed ikke havde kunnet være med ved en saadan Smaus, og jeg har en Gang set en Familje, der kom, da Tønden var tom, græde og skrige i vilden Sky en hel Dag af Fortvivlelse. For Brændevin kan man faa alt, alt uden Undtagelse af Indianerne. Det er imidlertid forbudt at sælge eller give Brændevin til Indianerne ved Forenede Staters Love, og det straffes med Fængsel, fordi den godmodige, sindige, fornuftige, stolte Indianer, naar han bliver drukken, er aldeles ubændig, dyrisk, vild og voldsom. Jeg solgte ikke Indianerne Brændevin; men selv drak jeg Brændevin, som man trænger til ved det Liv, man fører i Skoven, og naar jeg gik paa Jagt med en Indianer, drak jeg min Snaps, skænkede en ny og gik saa bort et Øjeblik; naar jeg kom tilbage, var naturligvis Snapsen drukket. Det var den Maade, jeg omgik Loven paa. Selv om Forbuddet mod at give Indianerne Brændevin ikke havde eksisteret, kunde jeg dog ikke have staaet mig ved at sælge Brændevin til Indianerne, fordi de saa ikke vilde have købt andet end Brændevin, de vilde være blevne aldeles forarmede, og jeg vilde aldrig have haft Fred. Men paa den Tid, alle Indianerne vare samlede ved mit Hus, hændte det af og til, at et Par hvide Mænd kom op i Skoven med en Del Alkohol, lejrede sig et Stykke fra Indianernes Wigwam, solgte Brændevinen til en naragtig Pris for Skind og toge bort, inden Indianerne havde haft Tid til at blive drukne. Saa udartede Festerne til fuldstændige Orgier, og hvis der var tilstrækkelig Brændevin, laa snart alle Indianerne omkring i Græsset som døde, vaagnede op imellem for at drikke mere og kunde vedblive saaledes i flere Dage, i hvilken Tid Børnene fik Lov at skytte sig selv eller dø, ti lige overfor Eskutevábo gælder ingen Følelse:

Moderen lader sit spæde Barn skrige af Sult, Manden sælger sin Kone til den første, der kommer med en Dunk.

En Gang, da Indianerne vare drukne, troede jeg næppe, at jeg var sluppen derfra med Livet. Jeg havde to Stendunke med Brændevin i en aflaaset Kuffert. En Aften vare Festlighederne blevne afbrudte ved den Efterretning, at der var kommen hvide Mænd med Eskutevábo. Indianerne havde købt alt, drukket hele Natten, men uden at blive saa drukne, at de ikke kunde røre sig, og nu kom de næste Morgen og forlangte Brændevin af mig. Jeg sagde som al Tid, at jeg intet havde; men de bad, tryglede, tiggede og blev mig i deres Drukkenskab saa modbydelige, at jeg jagede dem ud af Huset og forbød dem at komme ind igen. Lidt efter gik jeg en lille Vending ud i min Have, og da jeg kom tilbage, var mit Hus fuldt af drukne Indianere, og et Par var i Færd med at transporter min Kuffert ud, hvori de sagde, at jeg havde Brændevin. Hvorledes de havde faaet det opsnuset, ved jeg ikke, men lige overfor Brændevin have Indianerne en fin Næse. Jeg kastede dem alle meget ublidt ud af Døren. De skreg og raabte, at de ville ind, og da jeg laasede min Dør, truede de, løb bort og kom tilbage med Geværer, som de dinglede omkring med og skød af op i Luften. Derpaa løb de mod min Dør, dundrede paa den og søgte at sprænge den. Ved Siden af Døren var et Vindu, ved hvilket jeg stillede mig, holdt en Revolver i den ene Haand, en Bøsse i den anden og sagde til Indianerne, at jeg skød enhver, der kom ind i Huset. De stoppede et Øjeblik, men saa begyndte de med fornyet Iver at løbe mod Døren og skyde i Luften, skreg og opæggede hverandre. Endskøndt naturligvis en hvid Mand har en uhyre Overvægt overfor Indianerne, var jo Partiet, jeg alene lige overfor et Par Hundrede drukne Mennesker, altfor ulige; naar det kom til Kamp, maatte jeg bukke under, saa snart Døren sprængtes. Mit eneste, svage Haab var, at Synet af det første døde Menneske skulde gøre dem ædru, men det var vel rimeligere at antage, at det yderligere vilde tirre dem. Under disse uheldige Omstændigheder gik pludselig Døren bag i min Stue, ud til Køkkenet, op, og en ung Indianerinde, som i længere Tid havde lavet Mad for mig og derved kendte Maaden at aabne Døren fra Køkkenet bagud i Haven, gled ind. Hun blev staaende tilbage i Stuen, saaledes at Indianerne ikke kunde se hende, og sagde til mig, at jeg skulde kaste Nøglen til Kufferten hen til hende. Jeg gjorde det, hun tog Dunkene ud, skjulte dem under sit Tæppe,

som hun slog op om Hovedet, kastede Nøglen tilbage hen ved Døren og gik ud ad Køkkendøren, som hun lukkede efter sig. Saa snart hun var gaaet, slog jeg, der ikke havde ladet Indianerne mærke noget, Vinduet ned, og spurgte Indianerne, der et Øjeblik tav, hvad det egentlig var, de vilde. — Eskutevábo! var det fælles Hyl. Jeg gentog, at jeg intet havde, men herpaa vilde de aldeles ikke indlade sig. Jeg sagde dem da, at jeg ikke vilde have dem alle ind i mit Hus, men to af dem kunde komme, og hvis de fandt noget Brændevin, maatte de have det. Herpaa gik de ind, og da de intet fandt, beroligedes Flokken og gik efterhaanden over paa den anden Side Floden til deres egne Boliger. Den unge Indianerinde, som frelste mig, havde skjult Dunkene i Floden; næste Dag gik vi derud, og jeg hældte Brændevinen ud i Floden, men da Indianerinden, som selv aldrig drak Brændevin — og hun er den eneste voksne af den Nation, jeg har kendt, som ikke drak —, saa det, bad hun bønligt, om hun ikke maatte have det halve af den ene Dunk til sin Familje, som saa skulde gaa en Dagsmarche ud i Skoven, blive der til Rusen var forbi og aldrig tale derom. Det fik hun saa. Det var meget urigtigt; jeg gjorde mig værdig til Fængselsstraf, men for hvad udsætter man sig ikke for at opfylde en ung, smuk Piges Bøn, tilmed naar hun har reddet ens Liv.

I Begyndelsen af September ophørte Festlighederne, og Indianerne droge bort, Øst paa, efter Hjortene. Den 4. Oktober drog den sidste Indianer af Sted, og jeg var nu ganske ene. Af Dyr havde jeg to Hunde og en Kat, men nogen Tid efter bed Hundene Katten ihjel.

Det begyndte nu for Alvor at blive Efteraar, Løvet faldt af, Vandet var om Morgenen belagt med Is, og da jeg d. 20. Okt. stod op, var Jorden bedækket med et tykt Lag Sne, der snart forøgedes og holdt sig til April.

Ænderne kom nu trækkende i store Skarer, og jeg gjorde en rig Jagt. Der er en stor Masse forskellige Slags Ænder, deriblandt vore almindelige Graaænder og Krikænder, som jeg antager veksle mellem den gamle og nye Verden. Dyreverdenen i de Forenede Stater ligner Europas, men der er meget faa Arter, som ikke ere lidt forskellige. Med Undtagelse af nogle Svømmefugle, der ere fælles, og Graaspurve, som ere indførte, kender jeg kun Kornkragen, som er — saa vidt jeg kan se — den samme, som vi kende i Europa. Rovfugle, Hønsefugle, Sangfugle ligne de euro-

pæiske, men ere noget forskellige. I Skoven fandtes to Slags Skovhøns, lidt større end vore Agerhøns, Partridgen, omtrent af Udseende som en Hjærpe, og Sprucechickens, en mørkere Art. Muligvis kunne de trives under vore Forhold, og Jagten paa dem er meget fornøjelig. I Parringstiden jager man Hannen, som i Sverige og Norge Urhanen, paa Slag; om Efteraaret jager man Flokkene med Hund, enten med en Hønsehund og skyder dem idet de flyve op, eller — og den Maade er mere indbringende — med en Støver, der giver Hals, naar den støder paa Flokken, og som saa stiller sig halsende under de Træer, hvori Hønsene have sat sig; man kan da skyde den ene efter den anden, naar man begynder med den, der sidder nederst.

Amerikas Fugle staa langt tilbage for vore med Hensyn til Sang, hvorimod de ere i Besiddelse af stor Farvepragt. Om Pattedyrene gælder det samme, som om alle andre Dyrearter, at der findes de samme Arter som i Europa, men noget forskellige, saaledes Buffaloerne, alle Hjortearter, Rovdyr, Gnavere o. s. v.

Naar Vinteren først er begyndt, tager den for Alvor fat; snart er alt Vand tillagt, alle Fugle, med Undtagelse af Hønsefuglene, dragne bort, Hjortene trukne til mindre sneopfyldte Steder, og Indianerne dragne efter dem. Kulden tiltager hurtigt, og holder sig paa ÷ 20, 30, 40 Grader (Centigrader); ofte hænder det, at Kviksølvtermometret er frosset, man kan ikke med bare Hænder røre ved Jærn, saa brænder man sig, man maa tage Ørelapper paa, Luften er skarp, klar, bidende, men heldigvis rører der sig ikke en Vind, ellers kunde man ikke leve der. Skoven er nu fuldstændig som uddød. Man kan gaa en hel Dag igennem den, uden at høre den mindste Lyd eller se en eneste levende Skabning; Sneen er jævn, glat, ren, kun hist og her ser man Sporet af et Rovdyr, en Kanin eller en Skovhøne.

Naar jeg om Morgenen stod ud af min med Tæpper og et stort Elsdyrskind forsynede Sæng, gjorde jeg Ild paa min Ovn; jeg maatte tage Vanter paa, for ikke at brænde mig, og Vandbeholderen, som om Aftenen indeholdt to Spande dampende Vand, var bundfrossen. Saa lavede jeg Mad til mig og Hundene: friskbagt Brød, kogt Vildt, kogt Fisk, kogte Kartofler og Te. Dernæst huggede jeg Brænde og gjorde tilfældigt forefaldende Arbejde indtil Middag, spiste igen, gik saa paa Jagt eller Fiskeri indtil Mørket faldt paa, lavede mit tredje Maaltid, ganske ligt de to andre, røg min Pibe om Aftenen, liggende ved et stort Knudebaal, og gik

til Sængs. Livet gik saaledes ganske ensformigt, den eneste Afbrydelse var, naar jeg satte min Trappe-Linje ud; saa tog jeg Hundene med, lukkede Huset af og blev borte en 8 Dages Tid. Bøger havde jeg ingen af, Blade saa jeg ikke, jeg var fuldstændig afskaaren fra Omverdenen, levede mit eget Liv, og fra d. 4. Okt. til midt i Januar saa jeg ikke noget Menneske.

Saa kom jeg en Dag hjem fra en Trappetur. Da jeg nærmede mig mit Hus, begyndte mine Hunde at gø, og da jeg fik Øje paa Huset, stod der en tæt Røg op fra Skorstenen. Jeg traf en Mand i Færd med at spise. Han havde trykket Sømmene, hvormed en Rude var fastgjort, til Side, hvorfor han bød mig en Undskyldning, og gjort sig det saa bekvemt som muligt. Han kom Nord fra, fra Minerne, og skulde Syd paa; han levede af at søge Land, navnlig Mineralie-Land. Senere, kort Tid inden jeg rejste fra Wisconsin, kom den samme Mand til mig, og gjorde mig et Forslag, som forkom mig udmærket, og som jeg ogsaa vilde være gaaet ind paa, hvis jeg var bleven der. Maaske vil man her finde dette Forslag mindre passende, muligvis endog mindre hæderligt; den Mening var jeg ikke af, og der var sikkert ikke en eneste Amerikaner, der ikke vilde have anset det for fuldstændig »fair«. Forslaget var da følgende: At indgaa med et Andragende til Wisconsins Regering i Madison — og støtte dette Andragende efter Ævne — om at dele det umaadelige Oconto County i to Dele, et østligt, hvori der var en Del Settlere, og et vestligt, hvori vi kun vare 4 bosiddende Mænd. (Indianerne, der havde deres Reservationer, kom ikke i Betragtning). Tre af os skulde da tage en hvid Mand til os, jeg skulde tage Forslagsstilleren, saaledes, at vi 7 kom til at danne Countiets Befolkning, og i Egenskab af Befolkning skulde vi 7 da vælge os 7 til Countiets 7 Officerer ɔ: Embedsmænd. Vi vilde da lægge en ubetydelig Skat paa hver Sektion, paa hvilken der blev skovet, hvad der for hver Camp vilde være en forsvindende Udgift i Forhold til de samlede Udgifter, men hvad der efter vor Beregning vilde bringe 18—20,000 Dollars ind i County-Kassen om Aaret, og da vi ikke havde Brug for Postbefordring, eller for Anlæg af Veje eller for Skoler (jeg var den yngste) eller for Domstole, saa havde vi ikke andet at gøre, end at dividere disse 18—20,000 med 7 og putte Pengene i Lommen. — Inden dette Forslag blev udført, rejste jeg imidlertid til Europa.

I Februar kom Indianerne tilbage for at trappe. I April

begyndte de paa at lave Honning af Ahorntræet; Saften, som man ved et Hug og en indstukket Pind faar til at løbe ned i en Beholder af Birkebark, samles fra en Masse Træer og koges til Sukker. En dygtig Husmoder kan lave en 5—800 Pd., som opbevares i store Kasser af Birkebark.

Jeg havde imidlertid faaet nok af alle de dagligt forefaldende Beskæftigelser, som ikke ligge for en Mand. At lave Mad havde jeg ikke saa meget imod, men derimod kunde jeg ikke lide at rense Køkkenredskaber, og vaske gad jeg slet ikke, hvorfor jeg bandt mit Skiddentøj ved en Sten og en Træklods og lod det ligge en Ugestid i Floden: det var min Maade at vaske paa. Jeg fik derfor en ung Indianerinde, hvis Familje havde sin Wigwam tæt ved Huset, hende der senere reddede mig, til at besørge Forretningerne i Huset. Hun var paa en vis Maade ganske flink og tilbragte omtrent Halvdelen af Dagen i mit Hus; men da hendes Familje skulde drage bort, blev hun og beholdt en yngre Søster til Selskab. De boede nu i Køkkenet, hvor der var en stadig Forsamling af Tanter, Mødre, Bedstemødre og Veninder, der spiste mine Sager og sluttelig fordrev mig ud af mit eget Hus, idet jeg havde Valget imellem selv atter at lave Mad eller finde mig i det uundgaaelige, og jeg valgte da at lade Indianerne bygge mig en Wigwam af Cederbark ude i Haven og overlod Huset til Indianerinderne, som dog ikke maatte komme udenfor Køkkenet; de to Stuer benyttede jeg, den ene til Spisestue, den anden til Butik. Den Mand, af hvem jeg havde købt Huset, drev nemlig Handel med Indianerne, og den fortsatte jeg. Handelen bestod i at købe Pelsværk, som jeg solgte til de hvide Mænd, og om Efteraaret Ris, om Foraaret Sukker, som Indianerne selv købte tilbage. Medens Isen laa paa Floden fik jeg da tre Slæder belæssede med Mel, Tobak, Krudt, Bly, Hagel, Salt, Klædningsstoffer, Perler o. s. v. bragt op til mig og solgte det for Skind. Profiten var udmærket, jeg tjænte det Foraar 3—4000 Dollars, men satte dem atter til paa Indianerne derved, at jeg altid havde en Del af dem til Gæster.

Ved at handle med dem og have dem i mit Hus lærte jeg hurtigt deres Sprog, idet jeg opskrev Ordene. Det er et smukt, tydeligt, klangfuldt og udviklet Sprog. For at give et Begreb om det, skal jeg f. Eks. tælle paa Chippvay: 1 pæsjik, 2 nisch, 3 nisvi, 4 nivin, 5 nonon, 6 nikotivaasve, 7 nischvaasve, 8 svaasve, 9 sjonggusve, 10 metasve, 100 nikotuake.

Indianernes Navne forkomme os tit højst besynderlige, naar vi høre dem oversatte paa et for os forstaaeligt Maal, f. Eks. saadanne Navne som den plettede Hale, den siddende Tyr og lignende. Indianerens Navn er en ren Tilfældighed og opstaar paa forskellig Maade. Nogle Navne hidrøre fra en Særegenhed hos vedkommende, f. Eks. Hvidøje, Stumpnæse; meget ofte stammer Navnet fra en eller anden Genstand, vedkommende som Barn har udvist særlig Interesse for, eller det første Ord, det har lært at sige; herfra eller fra vedkommendes eget Valg stamme de mange Dyrenavne. Tidt faa Indianerne et Navn, ofte et bibelsk, af hvide Mænd.

Indianerne ere godmodige og hjælpsomme; naar en har noget, have de alle. De hvide beskylde dem for Tyvagtighed, men Indianerne ere til en vis Grad undskyldte, naar de tage, hvor der er Overflødighed; ti selv give de, naar de have mere, end de lige i Øjeblikket benytte. De hvide beskylde dem for Dovenskab, og tro, at Kvinderne gøre alt Arbejdet, fordi de se Mændene ligge og drive ved Wigwamerne; men Mændene have deres Arbejde, at skaffe Vildtet, som Kvinderne have deres i Huset. De hvide beskylde Indianerne for Falskhed, men heri overgaa de hvide dem langt, det er ikke Indianerne, men de hvide, der omgaa og bryde de givne Løfter, Indianernes Stolthed og Selvfølelse gør dem ordholdende og sanddru.

Indianerne ere grusomme efter de Grundsætninger, vi nu prædike, men ikke al Tid følge. Naar vi læser vor, de hvide Mænds, Historie, vil man ikke mangle Beviser paa Grusomhed, og jeg for min Person har set saa megen Grusomhed og Raahed i vore Krige, f. Eks. i den tyrkiske og franske Krig, at det vist næppe overgaaes af, hvad Indianerne have begaaet. Den Maade, Indianerne ere blevne og fremdeles blive udryddede paa, burde afholde de hvide fra at beskylde Indianerne for Grusomhed.

Indianerne ere letsindige, ubekymrede for Fremtiden, barnlige, ude af Stand til at modstaa Civilisationen eller til at optage den, og derfor fortabte. Men jeg har lært Indianerne at kende som en fri, tapper, godmodig, opofrende, trofast, hjælpsom, stolt, i Frihedsfølelse glad og lykkelig Race; jeg har befundet mig vel i de to Aar, jeg har levet mellem dem, det var med et tungt Hjærte, jeg forlod dem, og jeg tænker ofte med Erkendtlighed tilbage paa dem.

Rungsted i Juni 1887.

W. Dinesen.

Nord-Østersøkanalen.

Den 3. Juni 1887 indviedes ved Kiel med stor Højtidelighed den nye Kanal mellem Nordsøen og Østersøen. Kejser Wilhelm nedlagde Grundstenen, Ord fulde af Haab og Fortrøstning til det nye Værks Betydning for Tysklands Fremtid blev talte, og rundt i Kejserriget fandt disse Ord Genklang: Kanalen var et Storværk, det tyske Rige værdigt; den vilde fordoble Tysklands maritime Styrke og bryde nye Veje for Handelen. Særlig i Holsten var Glæden stor. Kanalen vil jo paa mange Maader være til særlig Fordel for det, og desuden var her en kærkommen Lejlighed til at lade den gamle slesvig-holstenske Patriotismes i Tidens Løb lidt rustne Strænge klinge paany. Allerede under Forhandlingen i Rigsdagen var der jo mindet om, hvordan Tanken om denne Kanal havde været uadskillelig fra den national-tyske Bevægelse i Hertugdømmerne, hvordan den var dukket op i »Rejsningsaaret« 1848, grebet med ny Begejstring, da »Glædesbudskabet« om Fr. VII' Død fløj ud over Tyskland og endelig skulde virkeliggøres nu, da Tyskland stod paa Højden af Magt og Indflydelse.

Ogsaa i Danmark vakte Kanalprojektets Virkeliggørelse en Del Opmærksomhed. Vel langt fra nogen almindelig eller gennemgribende: dertil er vi her i Landet altfor lidet vante til at agte paa Tegn og Varsler uden for vore egne Grænser og siden Tabet af Hertugdømmerne alt for igroede med Fornemmelsen af at være gemt hen i en Krog, hvor man har sit for sig selv og ikke for Alvor berøres af, hvad der foregaar i den store Verden. Det var dog ikke Pressens og Talernes Skyld, naar Opskræmtheden ikke blev større: tvært imod var den almindelige Tone i Udtalelserne om Kanalen den, at det ny Foretagende vilde faa den skæbnesvangreste Betydning for Danmarks — særlig Københavns —

Handel og Skibsfart, og nogle fremmanede endog Billedet af en Tid, hvor Sundet vilde ligge øde og tomt og København synke ned til en Handelsplads af blot lokal Betydning. Men man er her hjemme i de sidste Aar bleven saare lidt modtagelig for de store Ord og mørke Profeter; selv det stærkeste Ord af alle: »Landets Undergang« er jo snart kun en Talefigur i den offentlige Debat. De fleste lade det og saa meget andet glide deres Øre forbi og hente af Erfaringen den triste Beroligelse, at det dog vist kun er Ord alt til Hobe, og at Trædemøllens graa Ensformighed er os det eneste visse.

Men saa vist som »økonomisk Politik« bør være vort gældbundne, haardt truede Lands vigtigste Løsen nu og i en overskuelig Fremtid, saa vist bør vi med vaagent Øje vogte paa Tidens Tegn hjemme og ude, for hurtigst muligt at naa til Klarhed over hvad der især truer vor økonomiske Fremtid og hvad der kan gøres til Værn derimod, og blandt disse Tidens Tegn er Nord-Østersøkanalen ingenlunde af de ringeste. Det er derfor af Vigtighed i Tide at klare os dens virkelige Betydning: for megen Skræk og for megen Tryghed er begge af det onde.

Selvfølgelig er der endnu kun Tale om Formodninger og Sandsynlighedsberegninger, og det Materiale, der foreligger til Bedømmelse af, hvor stor en Trafik Kanalen, naar den om 8 Aar er fuldendt, vil drage til sig, er endda kun temmelig ufuldstændigt. Man maa her saa godt som udelukkende støtte sig til tyske Beregninger, men det er indlysende, at det netop har den største Interesse at se, hvad man i det Land, for hvis Skyld Kanalen anlægges, og hvor man ene har underkastet dens Fremtidschancer en grundig Drøftelse, venter sig af den.

Den paabegyndte Kanal skal efter den af den tyske Rigsdag vedtagne Lov begynde ved Brunsbüttel, ikke langt fra Elbens Munding, og derfra gaa mod N. NØ. omtrent i sin halve Længde, indtil den ved Wittenbergen støder til det uddybede Eiderløb. Derfra følger den i det væsentlige den gamle Ejderkanals Løb, undtagen paa en ganske lille Strækning, hvor et Knæ undgaaes, og gaar mod Ø. NØ. forbi Rendsburg ud i Kieler Fjord ved Holtenau, mellem Kiel og Friedrichsort. Kanalens Længde bliver c. $13^1/_2$ danske Mil, dens Bredde, 60 Meter i Vandskorpen

og 26 i Bunden, hvilket giver tilstrækkelig Plads til at to Fragtdampere og en Fragtdamper og et Panserskib, kunne passere hinanden. Desuden gør de uddybede Eidersøer Tjæneste som en Slags »Vigespor«. Dybden vil blive $8^1/_2$ Meter, hvilket er tilstrækkeligt, selv for de største tyske Krigsskibe. Dampskibes Hastighed i Kanalen regnes til c. 5,3 Sømil i Timen, hvilket, naar Opholdet ved Sluserne ved Ud- og Indsejlingen og ved de Broer, over hvilke de fire Jærnbaner og fem Landeveje, der krydse Kanalen, føre, regnes til c. 3 Timer, giver en samlet Gennemfartstid af c. 13 Timer. Kanalen vil blive tidssvarende belyst, og det fornødne Lodspersonale samt 12 Bugserdampere vil stadig staa til Disposition for de Skibe, der benytte den. Betalingen herfor er indbefattet i Afgiften for Kanalens Benyttelse, der senere skal fastsættes ved Lov, og som foreløbig tænkes at blive gennemsnitlig 75 Pfenning pr. Registerton. — Den samlede Anlægssum anslaaes til 156 Mill. Reichsmark, af hvilke Preussen forlods yder 50 Mill. Drifts- og Vedligeholdelsesomkostninger antages at ville beløbe sig til 1,900,000 Reichsmark aarlig. Anlæget ventes at kunne være fuldendt i Løbet af 8 til 9 Aar.

Det er ved Forslagets Forelæggelse og under hele Forhandlingen i Rigsdagen fra Regeringens Side bestemt hævdet, at Kanalen væsentlig skulde tjæne militære Øjemed. Flere Gange har enkelte Mænd eller Associationer fremsat Planer til at gennemføre Kanalprojektet som privat Foretagende med eller uden Statshjælp, men det er ingensinde lykkedes dem at overbevise de finansielle Kredse om Foretagendets Rentabilitet. Selv det sidste og bedst gennemarbejdede Projekt, der var fremsat af den hamburgske Købmand og Skibsreder H. Dahlstrøm, naaede trods den ihærdige Agitation, dets Ophavsmand lige siden 1878 har udfoldet for at rejse den nødvendige Aktiekapital, først til Virkeliggørelse, da den tyske Regering adopterede det og udviklede det videre fra en forholdsvis beskeden Trafikkanal til 107 Millioner Rm. til den nu foreslaaede store Militærkanal.

I Motiverne til Regeringsforslaget begrundes Kanalanlæget først og fremmest ved Nødvendigheden af at skabe en sikker Forbindelse mellem de to tyske Krigshavne, Kiel og Wilhelmshafen. Der er, hedder det, bestandig en Mulighed for, at en fjendtlig Stridsmagt kunde spærre Østersøen ved de danske Øer og derved hindre en Samvirken af den tyske Nord- og Østersøeskadre, og en fjendtlig Flaade, der blot var lidt over halvt saa

stor som den samlede tyske, kunde da overvælde den enkelte isolerede Halvdel af denne. Kanalen vilde saaledes eventuelt kunne komme til at betyde en Fordobling af Tysklands Styrke til Søs.

Under Udvalgsforhandlingerne udførte Admiralitetet disse Betragtninger videre og imødegik de Betænkeligheder, der fra Venstregruppernes Side var rejste. En stor Rolle har det øjensynlig spillet, at Oppositionen kunde føre en tidligere Udtalelse af Feltmarchal Moltke i Ilden mod Forslaget. Moltke udtalte sig i 1873 under Behandlingen af den store tyske Flaadeplan bestemt mod Kanalprojektet, der den Gang heller slet ingen Støtte fik fra Regeringens Side. Han mente, at Kanalens militære Nytte kun vilde være ringe i Sammenligning med hvad man kunde faa ud ad Anlægssummens mange Millioner, naar de anvendtes paa anden Maade; samtidig bestred han, at Foretagendet vilde faa nogen synderlig Betydning for tysk Handel og Skibsfart, og han endte med de Ord: »Hvis vi vil ofre en Sum af 40 til 50 Mill. Thaler paa Sømagten, saa vil jeg foreslaa Dem at bygge en Flaade til i Stedet for en Kanal til Flaaden.« Debaten om denne 13 Aar gamle Tale giver et levende Indtryk af Vægten af Moltkes Autoritet. Oppositionen benyttede hans Ord som et Hovedargument mod Planen, og Regeringens Ordfører, Statsminister Boetticher, søgte at gøre det sandsynligt, at den store Strateg siden havde ændret sine Anskuelser. Moltkes vedholdende Tavshed, trods gentagne Provokationer, tyder dog paa, at han stadig ikke er nogen Ven af Foretagendet, og dette bestyrkes ved, at det var Venstregrupperne, som atter og atter opfordrede ham til at udtale sig om, hvorvidt han stod ved sine Ord fra 1873, medens Regeringen langt fra var besjælet af en lignende Iver. I øvrigt søgte den at paavise, at Kanalen nu var langt mere nødvendig end for 13 Aar siden, og — som altid, naar en lovgivende Forsamling skal vindes for militære Bevillinger — var det Opgaven at fremstille den egne Styrke som Nabomagternes meget underlegen. Overfor Tysklands 13 Panserskibe stilledes Englands 74, Frankrigs 54, Ruslands 20 og Danmarks 4. Om Danmark særlig hed det i Admiralitetets Erklæring til Udvalget, at det »har opgivet at berede sig paa Offensiven, men det forbedrer sin defensive Stilling og bygger Torpedobaade«, ligesom det betegnedes som et farligt Vovestykke for en tysk Flaade i Krigstid at passere »de eventuelt med Søminer rigt forsynede danske Stræder.« — At anvende de 156 Mill.

til Nybygninger for Flaaden, erklæredes for ugørligt, da Riget ikke vilde kunne stille søvant Mandskab nok til saa mange Skibe. Ret interessant er det, at det indenfor Udvalget blev fremhævet som en særlig Grund til at fremskynde Kanalanlæget, at der i Danmark før 1864 flere Gange havde været alvorlig Tale om at ombygge Eiderkanalen i større Maalestok, men at den russiske Indflydelse i København havde hindret det.

Oppositionens Modstand mod Kanalforslaget var ikke alvorlig ment og vilde sikkert ogsaa have været forgæves, hvis den var bleven fortsat. Man erklærede sig nogenlunde tilfreds med de Oplysninger, der var bleven Udvalget meddelte til Begrundelse af Kanalens Nytte som militært Anlæg, men man sørgede ved tredje Behandling for utvetydigt at lade Regeringen vide, at man ingenlunde havde ladet sig narre af den økonomiske Madding, Regeringen havde anset det for nødvendigt for Rigsdagens Skyld at hæfte paa Krogen. Man var tvært imod ganske klar over, at de økonomiske Fordele, Kanalen vilde bringe, langt fra var store nok til at retfærdiggøre en saa betydelig Udgift, som der her var Tale om, og naar man gik ind paa denne, var det ene af Hensyn til Foretagendets militære Betydning.

Hermed er saaledes det rette Synspunkt for Kanalanlæget vundet. Det bliver nu Spørgsmaalet: hvad venter man sig i Tyskland af Kanalen som økonomisk Foretagende, hvilke Chancer mener man, den har for at kunne drage Trafiken mellem Nordsøen og Østersøen til sig? Denne Side af Sagen har selvfølgelig for os danske størst Interesse.

Regeringen har gjort hvad den kunde for at overbevise de mange Tvivlere om, at Kanalen har en lysende Fremtid i Vente og paa mer en en Maade afhjælper et længe følt Savn. Først og fremmest har den lagt Vægt paa den store Besparelse af Menneskeliv og Værdier, der aarlig vilde blive en Følge af, at Skibene undgik Farten om Skagen. Efter den officielle tyske Statistik er der i Aarene 1877—81 i de Have, der passeres paa Farten omkring Skagen, totalt forlist 92 tyske Skibe — deriblandt 7 Dampskibe —, tilsammen c. 20,000 Registertons drægtige og 708 Personer. Naar Lovforslagets Motiver uden videre betragter det som givet, at det store Værditab, som disse Strandinger have foraarsaget, vilde være undgaaet, hvis Kanalen havde eksisteret, da er denne Slutning mildest talt noget dristig. For det første medtages her — og endnu mere blandt de 200 Skibe af alle Nationer, der efter

Motivernes sikkert noget overdrevne Antagelse aarlig skulde forlise paa Vejen om Skagen — en Del Skibe, der paa Grund af Afgangs- eller Bestemmelsesstedets nordlige Beliggenhed aldrig nogensinde vilde være faldet paa at benytte Kanalen. Desuden vil Kanalfarten og dens Fortsættelse paa ingen Maade være uden Fare for Skibene. Vel vil der ikke være megen Chance for totalt Forlis, men saa meget desmere for Sammenstød og forskellige andre Søuheld. Efter den officielle tyske Statistik har der i de 5 Aar 1878—82 aarlig fundet 60 *Unfälle* Sted paa Elben mellem Hamburg og de ydre Elbfyrskibe, deraf alene paa Kuxhafens Red 12 Kollisioner, 6 Strandinger og 4 *Unfälle* af anden Art. Naar nu det betydelige Antal Skibe, der allerede for nærværende Tid passerer Elbmundingen, skulde forøges med de 18,000, der efter den tyske Regerings Beregning aarlig vil komme til at benytte Kanalen, er det ikke svært at forudsige, at Faren for Søuheld paa Elben vil blive forøget meget betydeligt. Maaske vilde, som det under Rigsdagsforhandlingerne blev sagt, »Skibenes Kirkegaard« blive »forlagt fra Skagen til Elbmundingen«. Ogsaa paa selve Kanalen og i Kielerfjord vil der rimeligvis finde en Mængde Søuheld Sted, der kunde være undgaaede i aaben Sø, og allerede nu forlise ikke faa Skibe i Farvandet mellem Lolland og Femern. Det maa ogsaa huskes, at Faren for Dampskibene ved at omsejle Skagen er meget ringere end for Sejlskibene, og da den større Trafik sikkert i bestandig stigende Grad vil blive besørget af Dampskibe, vil det Tab, Skibsfarten som Helhed lider ved at benytte Skagensruten, forholdsvis formindskes. I samme Retning virker den større Omsorg, der i de senere Aar — som det under Rigsdagens Forhandlinger beredvillig erkendtes — er vist fra den danske og svenske Regerings Side for bedre Oplysning og Afmærkning af Farvandene, Opstilling af Dampsirener, o. s. v. — Under Forhandlingerne citeredes stedse flere Vidnesbyrd fra Rederier og praktiske Sømænd, der gik imod Regeringens overdrevne Fremstilling af Skagensrutens Farlighed i Sammenligning med Kanalvejen, og flere ansaa det for tvivlsomt, at Søassuranceselskaberne for Dampskibenes Vedkommende vilde beregne deres Præmier synderlig lavere for den sidste end for den første.

I de fleste Tilfælde vil Valget mellem de to Ruter dog selvfølgelig komme til at bero paa et Regnestykke; man vil opgøre Omkostningerne ved dem begge og da vælge den billigste. Det bliver her Tidsbesparelsen paa den ene og Kanalafgiften paa

den anden Side, der især kommer til at veje. Regeringen har rigtignok i Kanalens Favør regnet ogsaa med andre Faktorer, saasom Besparelse af Lodspenge i Sundet og af Nødhavnsomkostninger samt Nedsættelse af Forsikring for Skib og Ladning paa Grund af formindsket Søfare, men alt dette vil dog vistnok kun spille en ringe eller maaske endog slet ingen Rolle.

Ved Beregningen af Tidsbesparelsen gaar Regeringen ud fra en Gennemsnitshastighed for et Dampskib i aaben Sø af 8¼ Sømil i Timen, medens det antages, at selve Kanalfarten — rimelige Forsinkelser iberegnede — vil tage c. 13 Timer. Vejlængderne beregnes fra de enkelte Nordsøhavne til »det fælles Skæringspunkt for alle Skibsruter i Østersøen«, et Punkt, der ligger omtrent ved Møen, midt imellem den til Rügen hørende Halvø Wittow og Torp paa den sydsvenske Kyst. Efter en saaledes foretagen Beregning bliver Tidsbesparelsen størst for de tyske Nordsøhavne Hamburg, Emden og Bremerhafen, nemlig fra 45 til 27 Timer; derefter komme Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen, Dünkirchen og London med c. 22 Timer; endelig Hull med 15 og Hartlepool, Newcastle og Leith med 8—3½ Timer. For Skibe, der passere den fransk-engelske Kanal i Fart mellem Østersøen og oversøiske eller europæiske Havne, regnes Tidsbesparelsen til c. 22 Timer. De britiske Havne Nord for Sunderland antages ikke at ville have nogen Fordel af at passere den ny Kanal, og det samme er naturligvis Tilfældet med Nordhavs-, Kattegat- og Skagerakshavnene. For Skibe, der spare 22 Timer, vil Besparelsen i Penge efter Regeringens Beregning blive c. 30% af de for det nævnte Tidsrum sædvanlige Omkostninger. — Med Henblik til de saaledes udfundne Resultater antages det nu, at af de c. 35,000 Skibe, der efter Regeringens Beregning for Tiden aarlig passere Sund og Bælter, vilde, efter et Gennemsnit fra Aarene 1878—81, c. 24,000, med tilsammen c. 8,300,000 Registertons have kunnet faa kortere Vej ved at passere Kanalen. Af disse formodes det dog, at c. 6,000 af forskellige Grunde vil vedblive at søge den gamle Vej, og man regner da, at Kanalen i de første Aar efter sin Fuldendelse vil blive benyttet af c. 18,000 Skibe med c. 5½ Mill. Registertons og at Trafiken senere, under Skibsfartens Udvikling, vil stige endnu højre.

Disse Beregninger turde maaske ved nærmere Betragtning vise sig at være noget sangvinske. For det første gælde de egentlig kun Dampskibene. Vel er der ogsaa for Sejlskibe op-

stillet en Tidsbesparelsesberegning, men det ligger i Sagens Natur, at en saadan maa være i højeste Grad usikker og at det er ganske uberegneligt, hvor mange Sejlskibe, der vil finde Anledning til at benytte Kanalen. I Almindelighed kan man dog sige, at Sejlskibene med deres smaa daglige Omkostninger under nogenlunde gunstige Vindforhold vistnok vil afskrækkes af den høje Kanalafgift og foretrække Skagensruten, om end ganske vist Strandingsfaren for deres Vedkommende er større. Regeringsforslagets Motiver indrømme da ogsaa, at Kanalen vil være til betydelig mindre Nytte for Sejl- end for Dampskibene.

Dernæst er — efter hvad der under Rigsdagsforhandlingerne fra kompetent Side blev fremsat — ogsaa for Dampskibe Fordelene meget mindre, end Regeringen har paastaaet. Den angivne Gennemsnitshastighed for Dampskibe i aaben Sø er for ringe, idet 10 Sømil i Timen vistnok snarere maa anses for det normale end $8^1/_4$, og det maa erindres, at der er Sandsynlighed for, at Farthastigheden i Tidens Løb vil tiltage yderligere, hvorved Chancen for Kanalens Benyttelse aabenbart vil svinde, da selv det hurtigste Dampskib paa Farten gennem Kanalen maa gaa ned til 5,8 Sømil i Timen. Selv under Forudsætning af, at Kanalen virkelig sædvanlig vilde kunne passeres paa 13 Timer, har en hel Række af erfarne Skibsførere ment at maatte nedsætte de 22 Timers Tidsbesparelse til c. 12 og desuden paastaaes det fra samme Side, at Regeringen har sat de daglige Omkostninger (Lønning, Forplejning, Kul, Maskinpasning) for et Dampskib altfor højt. Forholder det sig rigtigt, hvad der indenfor Kommissionen paastodes og fra flere Sider bekræftedes, uden at det fandt nogen egentlig Imødegaaelse, at de daglige Omkostninger gennemsnitlig vil være c. 60 Pf. for hver Registerton i Døgnet i Stedet for, som af Regeringen angivet, 87 Pf., saa synker den beregnede Gevinst allerede herved ned til $^1/_4$ og bliver ganske borte, ja forvandler sig til et stort Minus, hvis Tidsbesparelsen ogsaa er betydelig mindre end beregnet. I ethvert Fald turde der være overvejende Sandsynlighed for, at man paa de Ruter, for hvilke Regeringen angiver en Tidsbesparelse af fra 15 Timer og nedefter, ikke vil have nogen Fordel af at søge gennem Kanalen.

Alt dette er imidlertid baseret paa, at Kanalafgiften, som foreslaaet, sættes til gennemsnitlig 75 Pf. pr. Registerton, men — des værre for os — er der ikke megen Udsigt til, at denne høje Sats virkelig bliver den gældende. I Rigsdagen protesterede man

fra næsten alle Sider derimod, og om end Regeringen af finansielle Hensyn syntes utilbøjelig til at gaa lavere, vil man, da den endelige Fastsættelse af Afgiften skal ske ved Lov, dog blive nødt til at tage Hensyn til Rigsdagen. Bliver Afgiften, som af flere foreslaaet, gennemsnitlig 30 Pf. pr. Registerton, vil det — selv efter Oppositionens Beregninger af Tidsbesparelse og daglige Omkostninger — kunne betale sig for Skibe, der fare mellem Østersøen og de sydligere Nordsøhavne at passere Kanalen. Rigtignok vil det økonomiske Resultat af Kanalafgiften saa blive meget uheldigt. Under Forudsætning af, at den af Regeringen anslaaede Trafik naaedes, vilde med 75 Pf. den aarlige Indtægt dække Drifts- og Vedligeholdelsesomkostningerne og give knap $1^1/_2$ % i Rente af Anlægskapitalen, men med 30 Pf. vilde der ikke blive en Hvid til Forrentning, og der vilde endda mangle 250,000 Mk. i Dækning af de aarlige Udgifter. Men ønsker den tyske Lovgivningsmagt virkelig at gøre et finansielt Offer for at drage Nord-Østersøtrafiken gennem Kanalen. vil de Summer, der her er Tale om, næppe afskrække den. Det turde ogsaa være sandsynligt, at Kanalen vil blive saa lidet benyttet med 75 Pf.' Afgiften, at det af rent finansielle Grund vil være klogt at nedsætte Afgiften.

Maaske vil dog visse *Kirchthurminteressen* kunne blive en kraftig Støtte for Regeringens Modstand imod at gaa altfor langt ned. Det blev under Debaten i Rigsdagen og i enkelte Bladartikler tydelig nok sagt, at Lübeck følte Kanalen noget nær som et Dødsstød, og at de store tyske Østersøstæder heller ikke var henrykte ved at faa Hamburg saa at sige flyttet ind i Østersøen; de føle godt, hvilken farlig Konkurrence denne mægtige Handelsstad med dens overlegne Dygtighed og Kapitalkraft og dens store Frihavnsanlæg nu vil kunne gøre dem. Ligeledes lød der ynkelige Klager fra Øvreschlesien, fordi man ved Kanalen vilde skabe det en saa mægtig Konkurrence i Østersøhavnene med Rhinlandets Kul og Jærn. Klart er det, at den lettere Mellemhandel mellem de tyske Nord- og Østersøstæder vil blive et af Kanalens betydningsfuldeste Resultater, ti her er baade Tids- og Pengesparelsen i høj Grad følelig, hvilken Beregningsmaade man saa bruger.

Hvor megen Usikkerhed der end er og maa være ved disse Betragtninger over Kanalens Fremtidsudsigter, er dog saa meget klart, at de Forventninger, der knytte sig til det nye Foretagende, mere er af militær end af økonomisk Natur og at det er meget tvivlsomt og afhængigt af forskellige mere eller mindre usikre

Forudsætninger, om Kanalen vil formaa at drage nogen betydeligere Trafik til sig udover den, der sikkert vil udvikle sig mellem de tyske Nord-Østersøhavne indbyrdes. Dette bør dog selvfølgelig ikke dysse os i Søvn; Faren er der ubestrideligt, og vi kan daarligt taale selv det mindste Tab. Hvilke Følger for Danmarks Handel og Skibsfart det vilde medføre, hvis den tyske Regerings Profetier virkelig gik i Opfyldelse og hvad vi her kunne gøre for at afparere det Slag, der da om 8—9 Aar vilde ramme os, er det ikke denne Artikels Opgave at undersøge nærmere. Det er klart, at vi ved en betydelig Formindskelse af Skibsfarten gennem Sundet ville miste en stor Del af den Forretning med Kul, Proviant og andre Sager til forbisejlende Skibe, som navnlig København og Helsingør drager Fordel af; desuden vil vore to store Skibsbygningsetablissementer, Burmeister & Wain og Helsingørs Værfter, faa betydelig færre Reparationer at udføre end nu, og endelig vil Københavns Mellemhandel med Østersøstæderne blive omtrent tilintetgjort. Vel er denne i sig selv ikke meget betydelig, og Etatsraad Tietgen havde uden Tvivl fuldkommen Ret, naar han paa Handelsmødet 1885 søgte at gyde lidt koldt Vand i Blodet paa de store Forhaabninger om Københavns Fremtid som et østersøisk Hamburg, der til forskellige Tider har givet sig Udtryk, men en Del gøres der dog allerede nu i denne Virksomhed, og noget mere kunde der sikkert i Fremtiden gøres, saa det vilde være bedrøveligt, om tysk Konkurrence ganske skulde gøre det af med os i denne Retning. Hvis man sætter Kanalafgiften meget lavt for alle eller i alt Fald for tyske Skibe — og en Differentialtarif vilde passe ypperligt ind i hele det økonomiske System, der nu hersker i Tyskland —, er der vel næppe nogen Tvivl om, at Hamburg bliver os en farlig Medbejler, og i Kiel rører man sig ogsaa for at udbytte de Chancer, Kanalen har givet Byen. Allerede under Debatten i Rigsdagen og senere andensteds er der talt om et Frihavnsanlæg ved Kiel som en ikke fjærn Mulighed.

Hvad skal vi da gøre for i det mindste at beholde hvad vi har? Etatsraad Tietgen, der vel ubestridelig her er den, de har størst Kompetence til at give Svaret, pegede ved det ovenomtalte Handelsmøde især paa to Midler: »at vi forøge Sikkerheden ved Besejlingen gennem Sundet og nord om Skagen ved Baaker og Fyr, og at vi gøre Sikkerheden i Besejlingen saa stor som mulig i de Farvande, der ligge paa Ruten imellem Østersøen og Nordsøen« og desuden: at vi gøre vore Havne saa billige og

lettilgængelige som muligt[1]). Dette er uden Tvivl ogsaa Hovedsagen. De Udtalelser indenfor den tyske Rigsdag, der ligefrem benyttede, hvad der allerede fra Danmarks og Sveriges Side er gjort med Hensyn til det første Punkt som Argument for Skagensruten kontra Kanalruten, opmuntrer tilstrækkeligt til at fortsætte ad denne Vej. Maaske kunde Tanken her ogsaa falde paa den ofte omtalte Vesterhavshavn ved Hirtshals eller Harboør, der mulig kunde benyttes som Nødhavn af en Del Skibe og derved yderligere formindske Faren ved Omsejlingen af jyske Kyst, men efter de Resultater, som den i 1882 til Undersøgelse af dette Spørgsmaal nedsatte Regeringskommission er kommen til, synes en saadans Havns Brugelighed som Nødhavn at være meget ringe, da Skibene i de fleste Tilfælde snarere vilde finde Undergang end Frelse ved under stærke Storme at forsøge Indsejlingen til den, og desuden Omkostningerne (henholdsvis c. 17 og 32 Mill. Kr.) ere afskrækkende høje. — Om det andet Middel vil sikkert alle være enige: Afskaffelse af Skibsafgiften og Nedsættelse eller Afskaffelse af Havneafgifterne i vore vigtigste Trafikhavne har alt længe været Ting, som alle, hvem vor økonomiske Fremgang ligger paa Hjærte har været enige om. — Ogsaa andre Forhold ville her have Betydning: fremfor alt en videre Udvikling af Frilagerinstitutionen og muligvis ogsaa en Frihavn ved København. Mere end nogen som helst Statsforanstaltning vil dog en forøget Driftighed og Agtpaagivenhed fra vor store Handelsstands og vore Rhederiers Side kunne bidrage til at afværge den Fare, hvormed Nord-Østersøkanalen truer os. I deres Haand ligger det, om vi skal bevare vor nuværende Stilling og mulig endog gaa frem, eller om vi skal gaa endnu mere trykkende Tider i Møde. Men selvfølgelig har de berettiget Krav paa i den vanskelige Kamp, der forestaar, ikke at staa alene, men at finde hurtig og beredvillig Støtte fra Lovgivningsmagtens Side. Ti i denne Kamp drejer det sig ikke om enkeltes Interesser, men om Fremgang eller Tilbagegang i Landets hele økonomiske Stilling.

[1]) Beretning om Handelsmødet i København 1885, S. 88—89.

N. Neergaard.

Om »Stuk« af Herman Bang.

Vi trængte til en god ny Bog. Længe har vi maattet nære os med Erindringen om, at det var os, der gjorde Begyndelsen til den Literatur, som nu ikke alene kunstnerisk brødføder Skandinavien men oversat udføres til de fleste europæiske Lande. Det er Aar og Dag siden Nordmændene overfløj os, og med Strindbergs nylig udgivne Sørgespil »Faderen« er Sverig kommen i Højde med dem. Det er Kunst, som der skal mange Aar til at forvitre.

Afhjælper Herman Bangs »Stuk« vor Trang?

Den gør det ikke, for saa vidt den netop ikke er dannet i de faste Former vi ventede paa, men der kan ikke være Tvivl om, at det er en betydelig Bog.

Den maler et Afsnit af det moderne Københavns Historie. Forfatteren har iagttaget en Stigen og Dalen i Byens Udvikling, som han kalder »Regn af Guld« og »Regn af Aske«, og denne Bevægelse skildrer han i en todelt Fortællings Form. —

I gamle Dage var den sindrige Kunst den bedste.

Naar man paa et Maleri saa en Yngling til Hest sprænge fra en afbrudt Bro ud paa en Planke for at gribe en underdejlig nøgen Kvinde, der vuggende paa en Sæbebobbel gled hen over Afgrunden foran ham, følte man sig betagen af det betydningsfulde i Billedet. At Hesten var unaturlig strakt og det kvindelige Legeme forskønnet, at Begivenheden var umulig, og alle Farver sammensat efter en vilkaarlig Skala, blev ikke regnet for Fejl, tvært imod derved fremhævedes netop Kunstværkets Idé, og med Alvor fordybede man sig i Billedets øvrige Allegorier: Skeletmanden, der paa sin Ganger hoverende haler ind paa Ynglingen, og den gudhengivne Kvinde i mørkt Klædebon, som ved Broens Begyndelse ligger overredet af Rytteren osv.

Men den »sindrige« Kunst er paa ingen Maade et forladt Standpunkt i vore Dage. Den dukker op i Literaturen overalt; Zola giver os af den i enhver af sine Romaner. Den berømte Gaas i L'Assommoir, der hensætter en Snes Mennesker i et Slags delirerende Æderi, er et Sindbillede ikke mindre end den nøgne Kvinde paa Claudes Maleri i L'Oeuvre og den uhyre Have i La faute de l'abbé Mouret osv., Zola gennemfører strængt taget ikke nogen Skildring af mere omfattende Art uden at sprænge den ved de Tanker, han tvinger ind i den.

Og Herman Bang har i »Stuk« med Begejstring givet sig i Lag med en ny Sindbilledkunst. Men han gør det paa sin egen Maade. Medens Zola skriver Bøger, saaledes som Arbejdsfolk slider i Mergelgrave, ved Spadestik paa Spadestik, og stundum klemmes helt eller halvt ihjel af de nedstyrtende Masser — man tænke paa hans Beskrivelser —, saa tager Herman Bang i denne Bog fat som en Tonekunstner i stor Stil. Han samler Harmonier og Akkorder og ensomme Lyde i skrigende eller stille Udbrud til en virkningsfuld Symfoni, og aldrig standser han ved Enkeltheden for dennes egen Skyld. Han vil frembringe den store Stemning, en Opfattelse af Helheden.

Hans Maal er nærmere beset at tydeliggøre en Mening, den Dom han har fældet om en Række Begivenheder, der indtraf i København for saa og saa lang Tid siden.

Mange Prosaforfattere har haft lige saa ulegemlige Hensigter. For atter at nævne Ypperstepræsten: Zola har Abstraktioner i Hovedet som »Paris«, »Kejserdømmet«, »Kunst«, »Kærlighed«, »Bourgoisie« osv., men ingen har vistnok saa umiddelbart inderligt hengivet sig til sit dristige Forsæt, at skrive et bindstærkt lyrisk Virkelighedsdigt paa Hverdagslivets Prosasprog, som vor danske Forfatter Herman Bang.

I et hvilket som helst af de Optrin han skildrer, i enhver Figur, som forekommer. skal Læseren kunne fornemme denne Stigen og Dalen i det københavnske Liv, som har vakt Forfatterens Deltagelse. Bogen tæller firehundrede Sider, og paa dem alle skal man kunne spore det social-moralske Knald og Fald, han kalder »Stuk«. Det vil sige, det er hans personlige Opfattelse af Begivenheden, der skal staa klart for os. Han gør netop ikke Fordring paa at være almindelig »objektiv« Forfatter i denne Bog.

Fortællingen virker da ved Læsningen nærmest som det mundtlige Foredrag. Den er frisk, undertiden bedaarende som dette, men ogsaa forvirrende og vanskelig at holde fast paa. Figurerne er bleven transparente. Vi ser Baggrunden, hvorpaa de virker, igennem dem, og kender dem ikke altid igen, naar de paany optræder. De lever ikke deres eget Liv, de er samlet i Grupper og taler noget nær bunkevis det samme Sprog og om de samme Ting.

Der er en Fejl i dette, og det er ikke vanskeligt at paapege, hvori den stikker.

Bang har trofast gengivet sine Indtryk. Der findes i hans

Bog en Sum af Rigtigheder, som magelig kan tage det op med de bedste af vore moderne Forfatteres Meddelelser. Men han har undladt en vigtig Sag. Han har ikke givet os de Forudsætninger i Hænde, som han selv havde, da han nedskrev sine Iagttagelser. Han fører os paa Hovedet ind i alle Bogens Forhold —: Den saakaldte Canthske Kreds er efter en Førsteforestilling i Kasino samlet, elleve Mand stærk, i Fru Nimbs Divan paa Tivoli. Vi faar en Mængde gode Ord at høre, og alle Navne nævnes. Men det svirrer blot ind og ud af vor Hjærne, der umiddelbart i Forvejen er bleven belemret med meget mere, end vi kan samle: med noget, der hedder Berg og Lange og som kører i Droske, noget andet, der hedder Gerster og synes at være tre eller fire Personer, »Cirklen Blom« (Gud maa vide, hvad det er), en der kaldes Brodersen, en Assessor, Fru Ekberg »med Generalkonsulen«, en udringet Legationsraadinde Stén og hendes Mand, Fru Koch og adskillige andre. Der snakkes nu i den Canthske Kreds om et Ophold paa Møen, om Damestrømper, Navnene Mølbom, Dunker, Sundt, Herluf, Scheele, Arthur nævnes, en faar et Stykke Rejesmørrebrød rakt paa en Kniv af en Frue, saa gaar Snakken videre om Chemiser uden Ærmer men med Mellemværk; der skal skaffes Plads til Billedhugger Pless, der raabes paa Lille Carl, Sundt ser op fra sin Mad — men hvem Lille Carl og hvem Sundt er, har vi glemt —, Pless siger ingen Ting, Tante Strøm og Fru Canth ler overlydt, en Oberst med Napoleonsskæg og Ordensbaand drikker med en Ingeniør, der har sløve Øjne — begge disse sidste er gift med Damer af Kredsen, men det er os umuligt paa dette Tidspunkt at angive, hvem af Damerne det er —, og pludselig falder vi ned i en hel anden Forsamling bestaaende af Bankherrer, der befinder sig i en noget opløst Tilstand efter en stor Middag. Det er Konferentsraad Hein, Etatsraad Blom, Prokurator dit og Konsul dat foruden Redaktører, Agenter og flere, de pokulerer endnu og holder Taler. Saa er vi et Øjeblik efter Gæst hos Familjen Gerster, der nu for Alvor presenteres for os, og paany plumper vi i med Cantherne, hvor saa den Mand, der hele Tiden har ført os omkring paa Tivoli, og om hvem vi ikke véd en Smule mere, end vi véd om alle de andre, af uforklarlige Grunde hengiver sig til Følgeskabet med Lille Canth — antagelig Fru Canths Mand —, der omtales som en forskræmt Person uden Mæle.

Men af al denne Livlighed har vi end ikke tilnærmelsesvis

saa tydeligt et Indtryk, som vi i Virkeligheden vilde have faaet ved en forvirrende Præsentation for de to Snese Mennesker paa Tivoli en lun Septemberaften. Forfatteren har glemt, at medens han maaske for tyvende eller firsindstyvende Gang er sammen med disse Mennesker og derfor har sin Fornøjelse af de smaa intime Ting, der foregaar imellem dem, saa staar vi paa Grund af manglende Forkundskaber dumme ved det meste af hvad der sker. Der mangler den Tilrettelægning af Stoffet, som er nødvendig, for at vi kan bevæge os med samme Frihed som Forfatteren og føle de samme Stemninger som han.

Og det varer hele Fortællingen igennem. Bang har ganske vist troet at kunne raade Bod paa denne Mangel, som han rimeligvis har været opmærksom paa, ved Gentagelsens Magi, han lader det samme ske om og om igen. Men det nytter ikke. Ligesom Helten i Bogen ikke for Alvor kan blive forelsket i den unge Pige, der synes bestemt for ham, og som ogsaa inderlig gærne vil have ham, fordi han aldrig kan komme til at tale »ordentlig« med hende — han møder hende kun i Selskabslivet —, saaledes er det os umuligt at blive helt betaget ved hvad der foregaar i »Stuk«, fordi vi kun ser Personerne i Situationer, der ikke giver Vejledning nok til Forstaaelsen af dem. Det gaar saa vidt, at vi om Hovedpersonen, Herluf Berg, ved Bogens Slutning strængt taget ikke véd andet, end at da hans Kammerater ved den Redaktion, hvor han er ansat, behandler ham med Venskab, og da han bliver valgt til Direktør for det nye Viktoria Teater, maa han vel være baade hæderlig og dygtig. Af positive Handlinger fra hans Side kender vi kun den ene, at han undlader at fri til en Dame, som han ikke elsker, og det er af positivt at være dog vel lidt til deraf at kunne slutte langt.

Den sindbilledlige Kunst er som Saturn, den æder sine egne Børn.

Og Ulykken er, at den frembringer Børnene i den udtrykkelige Hensigt at fortære dem. Enten maa Forfatterne derfor efter Symbolets Behov behandle dem som Faarekyllinger eller som Strasbourgergæs, og i begge Tilfælde er man inde paa de Tillæmpninger, som det har voldet Kunsten den store Møje at komme bort fra.

Kunstens Revolution i vor Tid førte Fortolkerne og Prædikanterne for Velfærdsudvalgets Domstol. Det var ikke mange, der slap levende fra denne Rettergang — en Lyriker hist, en Drama-

tiker her —, og en ny Sindbilledkunst vil ikke lede Udviklingen paa Vildspor. Kunsten stiler nu som før imod den umiddelbare Fremstilling af Livet; det moralske, sociale, historiske Udbytte af Fremstillingen hører Læserne til. Spænder man Kunsten for Symbolets Triumfvogn, bliver den blot saa meget svagere, som den har meget at trække af Sted med.

Imidlertid maa det stærkt fremhæves, at indenfor den Form, Herman Bang har valgt, har han opnaaet store Ting. Han, som i gamle Dage svælgede i Sjælemaleriernes dybe Udfyldning, overrasker nu ved den Sikkerhed, hvormed han af Udvorteshedernes Mangfoldighed danner slaaende Træk. Hans Viden spænder om en Mængde af Livets Særegenheder, og »Stuk« overvælder næsten ved sin Rigdom. Den vrimler af Iagttagelser, som tyder paa stor Menneskekundskab. Des værre er de ingensteds ført til Ende, og Bang har jævnlig selv ødelagt Virkningen af dem ved den parentetiske Maade, hvorpaa han putter dem ind i Fortællingen, snart som forstyrrende korte Bemærkninger, snart som Æsker skudt uden om hinanden (se bl. a. Side 114—118).

Et af de længste Indskud er Herluf Bergs Ungdomserindringer, som denne paa en nogenlunde umulig Maade faar fat paa, medens han i et mismodigt Øjeblik staar ved Vinduet i sit Værelse paa Redaktionskontoret. Det er det eneste Sted i Bogen, som falder udenfor den ellers strængt fulgte Plan; to Ark indeholder de omhyggelig eftergaaede rige Grundrids til en ung Sjæls Historie. Om Herman Bang havde ført denne Sjæls Historie til Ende! Vi havde skænket ham Gerster og Canth og Dunker og hvad alle de Folk hedder, der vrimler i Bogen, som Mus i Kassen hos Manden paa Dyrehavsbakken. Han kunde jo derfor godt have faaet sit kære København med. Berg er alt som ung saa indtagen i denne stakkels By, at han ved sit Russold, der ender paa Tivoli, springer op paa et Bord og udbringer et Leve for København. Hvor lyder det ikke underligt for os, der er ældre end denne Direktør for det ny Viktoriateater! Aldrig vilde vi have udbragt et Leve for den By, der havde set os slide som Latinskoleelever. Vi hadede Byen og vidste, at det eneste Sted, hvor man i Danmark kunde føre et nogenlunde værdigt Liv, var paa Landet som ferierende Gæster.

Men altsaa Byen kunde paa den naturligste Maade være kommen med i den Roman, som skulde skildre Herluf Berg; den kunde ikke være holdt borte. Og den Kunst havde været bedre, der fra den fulde Begriben af de enkelte Individers Sjælstilstande havde ført Læserne til en Forstaaelse af den omgivende By.

Som Bogen nu er, kommer det Spørgsmaal frem, om Herman Bang har Ret i sin Opfattelse af det Afsnit i Københavns Udviklingshistorie, som han har symboliseret i Viktoriateatrets Rejsning og Fald. Han vil saa udelukkende tvinge denne Opfattelse igennem, at vi nødvendig maa stille Spørgsmaalet.

Der er vel Kredse i København, som i »Stuk« kan aflæse sine egne Pulsslags Bølgelinjer, men der er flere der stirrer forundret paa det Hurlumhej, her er tegnet. Man har ikke opfattet denne hæsblæsende Svindel som det afgørende i Byens Liv. Den maatte med, det hørte nu en Gang Tiden til, men naar dette skal gøres til Mærket for den hele Tilstand, naar en Førsteopførelse i Kasino af »Lykkebarnet« skal have Udseendet af at have sat den ganske Stad i Bevægelse, saa har man kun et Smil til Svar paa Paastanden. Og derved angriber man Bogens Værdi. Den gør en positiv Mening gældende, og den er ikke rigtig —. Hvad vilde Herman Bang paa Sindbilledkunstens farlige Galej?

Det udmærkede i Bogen, det, der betyder noget for vor Literatur er altsaa netop ikke Tankerne, man ser igennem Figurerne, Bogens Hensigt, det er Kunsten i den, som er spredt paa hundrede Steder. Plads har den faaet til at røre sig i Herluf Bergs Ungdomshistorie — ubetinget det bedste i »Stuk« og noget saa blivende godt, at man har ondt ved at forstaa, hvor Forfatteren har faaet Kraften fra til at lade dette ligge som en i Bogens Økonomi strængt taget ubenyttet Episode —, og i den bredt svulmende Skildring af selve Teaterfalliten. Saa pibler den som Kildespring i hvad der fortælles om Adolfs Hjem, i Omtalen af Frøken Hansen, i Bankraadsformandens Person, i Konstantins Tyveri, i en Mængde flygtige Optrin, og paa intet Sted bliver den mat og plumret. Svagest turde Kærlighedsoptrinene være behandlede. Bang mener en hel Del om Slægtens daarlige Ævne til at elske, men efter levende Indtryk i saa Henseende skal man ikke lede i Bogen. Hans Kunst er paa dette Omraade bleven mere end stilfærdig.

»Stuk« har hjulpet os værdig over Aarets literære Fattigdom, og den synes at pege frem imod Bøger fra samme Haand, som vil kunne gøre os rige. Bang har sat sin Kunst paa Prøve, og den har vist sig at være meget for god til at gaa i anden Tjæneste end sin egen.

E. Skram.

Teatrene.

(13. Oktober. — 20. November.)

Den 14de November, Aarsdagen for en af den danske Scenes Stormænd, havde Kasino ret passende valgt til første Opførelse af August Strindbergs moderne Tragedie *Faderen*, og det kongelige Teater retfærdiggjorde ved paa denne Aften at opføre Mozarts *Don Juan* fuldt ud den i intimere Kredse brugte Betegnelse *Opera'en*.

Faderen er Kulminationen af Strindbergs Kamp mod det i hans Øjne fremrykkende, al sand Verdensorden med Undergang truende Kvinderegimente. Han har ofte udtalt sig tvivlende om Nytten af de Fordringer til Formen, der stilles i Kunsten, og han har med aaben Djærvhed ladet forstaa, at for ham var Maalet langt vigtigere end Formen, ja noget nær det første og eneste, derfor er vel ogsaa den kunstneriske Beherskethed bleven mindre og mindre for hver ny Bog, han har udsendt. Og samtidig med, at hans Sprog er bleven hidsigere, hans Midler krassere, hans Angreb voldsommere, er hans Beskyldninger mod det ganske Kvindekøn blevne uretfærdigere og uretfærdigere. I *Faderen* har de, i det mindste foreløbigt, kulmineret, og enhver maa vel haabe, at de her havde naaet for bestandig Højdepunktet, saa megen monoman Uretfærdighed er der hobet sammen i dette Skuespil.

Et Blik paa Lauras Karakter vil vise dette. Denne Kvinde saar med koldt Blod Mistankens Gift i den forpinte Mands Hjærne, uden at fortrække en Mine er hun Vidne til hans stigende Vanvid og ser uden Taarer til ved hans Undergang. Men er nu ogsaa denne Laura en virkelig Kvinde saaledes som hun lever her i Verden? Nej, hun er langt mere et, i menneskelig Skikkelse paaklædt, glødende Udtryk for Strindbergs ensidige Teorier i Kvindespørgsmaalet. Denne hans Skildring af Laura viser bedre og tydeligere end noget andet, at det han vil, er ikke at realisere Naturalismens Ideer, nej han vil kæmpe og kalde til Kamp mod den Kvindebevægelse, der stimetæt i Kølvandsfølge af Henrik Ibsens *Et Dukkehjem* er stævnet ind i Literaturen. Af denne Grund virker hans Skuespil ikke som et med kunstneriske Formaal for Øje anlagt og med kunstneriske Midler udført Interiør af et Husliv, dertil er det ogsaa i altfor nær blodsforbundet Slægtskab med Journalistiken. *Faderen* virker ved Læsningen og meget mere fra Scenen som en af dirrende Harme over en Samfundsforbrydelse flammende Avisartikel, skreven ikke blot ud af Forfatterens inderste Sjæl, men ogsaa med dennes eget dyre Hjærteblod.

Man kan have nok saa modstridende Meninger om Kunstens Formaal, man vil, saa maa man dog beundrende bøje sig for den malmfaste Form, hvori Strindberg ifølge sit dramatiske Geni har støbt sine Repliker. Og man kan fremdeles forholde sig nok saa tvivlende overfor hans Teoriers Holdbarhed, man vil, saa tages man dog fangen af den betagende Spænding, hvormed Optrinene skrider frem. Som en fanatiseret Bodsprædikant pisker det syndefulde Folk med Skorpioner, saaledes omtrent handler Strindberg i *Faderen* med

Kvindekønnet: Lidenskaberne stormer og bruser som et helt Orkester af Stormflodsorkaner.

Sjældent har vel Opførelsen af et Skuespil bedre end Kasinos af ***Faderen*** godtgjort Sandheden af den atter og atter hævdede Sætning, at gode Stykker er ej blot den sundeste Føde, men tillige den bedste, ja maaske snarere den eneste, mulige Opdragelse for gode Skuespillere, ti Stykkets vægtige Repliker bar Kasinos Skuespillere et godt Stykke ud over deres Ævners mest anspændte Rækkevidde.

Fru Krum naaede videst. Hendes bløde Skikkelse, hendes lade Bevægelser, hendes beduggede Stemme og hendes tilslørede Øjne fortalte straks om den sanselige Betagethed, hun i tidligere Dage havde maattet kunne indgyde et ungt Mandfolk. Tyst bevægede hun sig omkring med en stiltiende Anklage om Mandens Tyranni skreven i Ansigtets trætte Folder, og de halvlukkede Øjne forøgede end mere Billedet af miskendt Resignation. Hendes Stemme kunde med sit dvælende Tonefald indhylle alle Ytringer i et uigennemtrængeligt Skær af Tvivlsomhed, kunde lade ane alt og dog tilstaa intet, den havde i Behold den æggende, halvt drillende Efterklang, der i Ungdommen kildrer Sanserne, men i den mere satte Alder tirrer til Forbitrelse. Man kunde maaske have tænkt sig en stærkere Brug af legemlige Fortrin til Erobringen af den ny Doktor, men man kunde vanskelig havde tænkt sig en mere gennemført Skjulthed af Lauras Planer.

Næst hende kommer Hr. Hunderup. Hans Ritmester var helt igennem ærligt Arbejde, men Spillets graa Ensfarvethed dækkede ikke den Strindbergske Psykologis Kalejdoskop. Hans Stemme har ikke Videnskabsmandens tunge Alvor, ikke Grublerens mørke Farve, men han brugte den med god Forstand og naturlig Betoning, satte ikke i med tom Buldren og sank ej heller ned til klynkende Hulken. Hans Øjne maaler ikke Dybden af Ritmesterens vanvittige Tvivl, hans Mund ejer ikke den nagende Smertes Folder, Hr. Hunderup véd utvivlsomt alt dette, ti han havde dækket Størsteparten af sit Ansigt med et stort Skæg. Fremdeles søgte han ikke med de saakaldte „store“ Bevægelser at bringe det traditionelle Tragediesving over sin Ritmester, tvært imod, der var en velgørende Ro, næsten Ubevægelighed over hans Skikkelse i de mest oprørte Optrin. Mange københavnske Skuespillere gør ham ikke denne Ydelse efter, og langt færre overtræffer ham.

Maaske har Hr. Hunderup sin tidligere Optræden i ***Kærlighed uden Strømper*** at takke for denne sin Beherskethed, ret af Hjærtens Lyst tumlede han sig der med buldrende Stemmeklang og luftsavende Armsving. Er det saa, at ***Kærlighed uden Strømper*** har frelst Hr. Hunderup fra Anvendelse af falsk Patos og uægte Plastik her i ***Faderen***, hvor maatte man da ikke, med den nylige Genoptagelse af ***Cymbeline*** i frisk Minde, ønske, at det kgl. Teater snarest vilde give sine Skuespillere og maaske særligt sine Skuespillerinder Lejlighed til at tvætte Munden ren for al den Falskhed og Unatur, der gærne klæber ved deres Spil i Tragedier.

Over Kasinos Udførelse af ***Faderen*** hvilede der en Alvor og Respekt, der bedre end mange Ord sagde, at det er ikke Lyst og Tilbøjelighed, dette Teaters Personale følger, naar det Aften efter Aften vandrer rundt i en uliterær Overflødighed af Farcer, Udstyrsstykker og Melodramaer, nej det er for den uafvendelige Nødvendighed, det kongelige Teaters støvede Privilegium, det som

de andre Privatteatres Personale bøjer sig. Med saadanne Ydelser som Spillet i *Faderen* undergraves paa bedste Vis dette Afgudsbillede.

Medens det kongelige Teater end ikke har tænkt paa at aabne sine Porte for August Strindberg har Alexander Kielland i Aar, som i Fjor, faaet Foretræde paa dets Scene.

Hans ny Stykke *Bettys Formynder* ejer andre og flere Egenskaber end det ætsende Vid, hvis blanke, men tillige iskolde Overflade *Tre Par* lyste af; der findes denne Gang i Replikerne ærlig Harme over egoistisk Madstræb og djærv Ærgrelse over Manierertheden i visse Kunstnerkredse og over Pjanketheden hos mange af de saakaldte frisindede Kvinder. Men des værre giver Kielland sig ikke ret Stunder til at udføre hvad han spredt antyder, og hans Personer bliver derfor saa kedeligt lidt Mennesker, deres Ord spiller næsten helt igennen paa den samme Stræng, denne være saa for Resten enten velklingende eller disharmonisk. Meget velgørende pretenderer Stykket ikke stort, intet udover hvad det giver, og den næsten beskedne Elskværdighed, der saa at sige taler fra hver Linje. og den godmodige Overbærenhed, hvormed han lader de optrædende danse deres Tilbedelsesdans om Guldkalven har noget saa stilfærdigt over sig, at ingen kan vredes paa ham og hans hyggelige Køren-i-Ring med menneskelige Skrøbeligheder.

Samtidigt med at Kielland har forsmaaet at krydre sit Stykke med sin sikkert rammende Satires pikanteste Pile, har han ogsaa skudt den psykologiske Iagttagelse noget til Side. Stykkets Personer udvikler sig herfor saa uendeligt lidt i Løbet af Stykket, de er, naar Tæppet falder for sidste Akt, nøje det samme, som da de første Gang presenteredes. Et Par af dem, Ægteparret Isachsen, er tomhjærnede Farcefigurer, andre, som Maleren, Ragna og hendes Broder, Advokaten, er repræsentative Typer, og atter andre, som Sven og Hermansen, er paaklædte Egenskaber. Dog midt mellem alle disse titter, mere Menneske end dem alle tilsammen, Frøken Bettys nydelige Pigeansigt frem som en Solstraale paa en Graavejrsdag. Uægte Barn, som hun er, har hun aldrig følt den i Øjeblikkets Stemning sig helt hengivende Tryghed, hun er mistænksom, tror ikke sin Næste udover en Dørtærskel. Paa Vagt som hun altid er, trækker hun sig næsten sky tilbage for enhver kærlig Tilnærmelse og aner bag hvert venligt Ord Svig, derfor trænger ogsaa den Mistankens Bulmeurtsgift, Advokaten drypper i hendes Øre, hende næsten ind til Hjærterødderne.

Men Kielland har allerede selv forvisket dette Billede ved at lade den undselige Betty have med Udmærkelse bestaaet en Del Eksaminer, og paa det kongelige Teater udviskedes Billedet helt. Sceneinstruktøren har sikkert nok saa megen Skyld heri som Skuespillerinden: han lader Betty komme ind i Familjens Dagligstue endnu tyggende paa sin Morgenmad, lader hende derinde ganske ugenert børste mulige Krummer af sig, i det hele lader han hende højst misvisende bevæge sig i den Isachsenske Stue som en Fisk i Vandet: hun gynger paa Stoleryggene, skubber Stole til Side o. s. v. Og Fru Sinding føjede hertil sit uforknytte Ansigt med det indbydende Smil; hendes Betty stryger sig kælent op ad Fru Isachsen, føler ingen tvivlende Frygt overfor Ragnas Katte-Venlighed, ingen Isnen ned ad Ryggen ved Advokatens brutale Paatrængenhed, ingen fornærmet Skyhed ved Laurits'z Betragten af hendes Maleriskhed.

Der er talt meget om, hvor vel Stykket tog sig ud paa Scenen, om at dér faldt ikke alle de gammeldags Teaterfif, Kielland ikke har forsmaaet at gøre Brug af, i Øjnene, men syntes tvært imod helt naturlige; dog dette skal ikke have Lov til at staa uimodsagt, ti paa den Maade faar vi aldrig Scenen ryddet for teatralsk Konveniens. Tag tredje Akt: Hermansen og Sven er enige om Købet af Mellemfossen; hvorfor er det saa nødvendigt, at Sven rejser, Hermansen kan saamænd godt klare de indledende Skridt, og Kontrakter underskrives ikke paa saadan en Studs. Kielland har selv set det unaturlige heri og ladet Sven dumpe ud med sit Spørgsmaal: „hvorfor slog Du ikke til straks?“ Men da han troede at have Brug for Hermansen længere hen i Stykket, lader han intet Svar følge paa det ligefremme Spørgsmaal, lige saa lidt som han lader Sven give Hermansen den Fuldmagt til at handle paa sine Vegne, som i Livet vilde være hans første Skridt; det næste vilde fornuftigvis være at faa ham hurtigst muligt af Sted. Og det Kiellandske Arrangements Uvirkelighed skulde ikke springe i Øjnene paa Scenen, naar vi ser to voksne Mænd staa og fjotte raadløst som Pattebørn? Jo, og atter jo; Scenen mellem de to genkalder levende visse kvarterlange Operakor: „Af Sted, af Sted, paa ilsom Fjed“ eller lignende, der afsynges af stillestaaende Sangere.

Det vrimler i tredje Akt med den Slags Uvirkeligheder, og saa vist som et Skuespils rette Værneting og Stævne er Scenen, saa vist træder disse netop her frem for enhver, der kan og vil se, i deres sande, Tiden udtrækkende Hensigt. Men Publikum lod ikke til at mærke denne Hensigt, i det mindste blev det ikke forstemt. Dog Kielland kan sikkert takke det kongelige Teaters Skuespillere for en god Del af den Sejer, hans Stykke vandt; de ældre bar det ved deres sikre Autoritet frelst gennem Publikums Kølighed, og de yngre vandt ved deres ærlige Bestræbelser paa at tale med Livets daglige Tonefald de mere kræsnes Interesse. Hr. Mantzius har af dem den største Autoritet, hans Ord falder altid med en vis myndig Vægt. og ikke sjældent lyder de som var der ingen Modsigelse mulig, derfor kunde han komme saa vel, som han gjorde, fra de vanskelige Scener i 2den Akt, hvor Advokaten staar som Repræsentant for et helt, stort Parti. Hr. Poul Nielsen besidder langt fra hans Sikkerhed, men han kom overraskende godt fra Sven Rasmussen, ikke at han var en lyrisk Elsker, men den Troværdighed, der klang i hans lidt monotont brugte Stemme, kastede et passende Skær af sejgt Arbejde over den unge Bonde. Af de ældre vil man mest huske Maskerne: Fru Oda Nielsens blege, nærsynede Ragna med den nemme Cigaret i Munden, og Hr. Schrams kostelige, halvt militært udseende Toldkasserer med den helt skaldede Idiothjærnekasse. Hr. Olaf Poulsens Hermansen saa ikke ud som en lykkelig Møllermester, men langt mere som en traurig Præstemand, og de sublimt skrevne Repliker om Melet sagde han ikke med Brødets nærende Sundhed, men med Chokoladens kvalmende Sødhed.

Dagmarteatrets eksempelløse Held i denne Sæson led en brat Afbrydelse ved *Alverden*. Dette Stykke, om hvis Scenelykke andensteds der er gaaet stort Ry, er i den Skikkelse det opførtes her slet og ret et Melodrama. I Paul Lindaus tyske Bearbejdelse minder det ved Læsningen en Del om et matematisk Bevis: først opstilles der en Theses (Forspillet), dennes Rigtighed bevises gennem tre Ligninger (Stykkets tre Akter), og saa slutter Stykket som et ret matematisk Bevis med et *quod erat demonstrandum*. I denne Form ejer Stykket

rask Fart og megen Spænding, og maa, udmærket spillet, utvivlsomt kunne gøre betagende Virkning, men det er vel at mærke ogsaa i denne Form et unægteligt Melodrama. Dagmarteatrets Bearbejder har berøvet det Farten, og af de spillende lykkedes det kun Hr. Vilh. Wiehe lige tilsidst i et Par kraftige Repliker at faa Klang i Ordene.

Den senere tilkomne Farce *Viceværten* har saa mange sammenfiltrede Traade, at en af Personerne skyndsomst maa forsvinde i sidste Akt, for at den lykkelige Opløsning kan hidskaffes i rette Tid, men Situationerne slaar saa lystige Kolbøtter, og Replikerne er ofte saa pudsige, at man takket være det gode Spil ikke faar Stunder til at ræsonnere. Hr. Lindstrøm førte an, hans Maske, der passede vel til den skikkelige Provins-Nathue, der gærne vil opleve et Æventyr i Hovedstaden, genkaldte det gamle Ord: „Herren ser ud, som havde en Løve været Herrens Fader, og et Faar Herrens Moder“; men at denne Mand var Fynbo — og det fortælles udtrykkeligt — mærkede man i Dialekten altfor lidt til. Det er i det hele mærkværdigt. hvor den Gren af Skuespilkunsten, at lave en Stemme, paa det skammeligste forsømmes af vore unge Skuespillere, og den er dog ingenlunde at forsmaa: mon det sker af Princip eller af Uformue? Der er nu f. Eks. Hr. Gerner, hans hæst dæmpede Stemme kan faa et barnligt Tonefald, der lyder ikke saa lidt pudsigt, men han anvender dette tidlig og silde, i *Landmandsliv*, i *Alverden* og nu her i *Viceværten;* den unge Skuespiller kan være forvisset om, at lidt Afveksling vilde ikke være af Vejen.

Uheldet har vedblivende forfulgt Folketeatret. Efter en temmelig mislykket Genoptagelse af en gammel Folkekomedie, *Svantevits Datter*, med en umoden Debutantinde i Hovedrollen, fulgte et ældre tysk Lystspil (i bearbejdet Skikkelse) *De Herrer af Pressen.* Stykket har mange rigtig gode og hyggelige Egenskaber, men Folketeatrets Udførelse glippede i de to Hovedroller. Fru Marie Müller saa nydelig ud og spillede tillige naturligere end længe, men den overlegne Lethed, hvormed Helene Rosen tager alle de andre ved Næsen, magtede hun ikke. Og over den frejdige Svend, Frejtags Journalist er, lagde Hr. Reumert et artistisk Skær; denne Skuespiller har to helt forskellige Spillemaader: enten kryber han med Hud og Haar ind i en Rollen karakteriserende Ham, og naar da ofte en illuderende Virkning, eller han spiller, som her, med sit eget Ansigt, men saa er det ham næsten umuligt at glemme sig selv, og derved gaar Illusionen gærne tabt; hvad om Hr. Reumert i Fremtiden oftere viste os en til den enkelte Figur opfundet Maske end sit eget smukke Ansigt, hvor fornøjeligt dette end kan være at se paa. I en Birolle fik Hr. Schwanenflügel Lejlighed til at vise sit længe skjulte Talent: hans forlegne Lyriker var paa én Gang rørende i sin Enfold og komisk i sin Forfjamskelse; med smaa og stilfærdige Midler havde Skuespilleren her naaet et meget nydeligt Resultat.

I Teatrets seneste Forestilling *Vore Venner* er Direktør Abrahams selv rykket ind paa Scenen, sit Teater til Undsætning. Han bliver højst naturligt Midtpunktet i Stykket og passer saaledes vel til Doktor Tholosan, denne Sardou'ske *deus ex machina.* Hr. Abrahams's stærkt skolede Stemme lader ingen Replik gaa tabt, hvor dæmpet den saa end siges; Fordelen ved denne hans kyndige Replikbehandling traadte klart frem hele Stykket igennem, især dog i Scenerne med Fru Kruse, hvis Stemme let bliver uhørlig.

Arthur Aumont.